

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

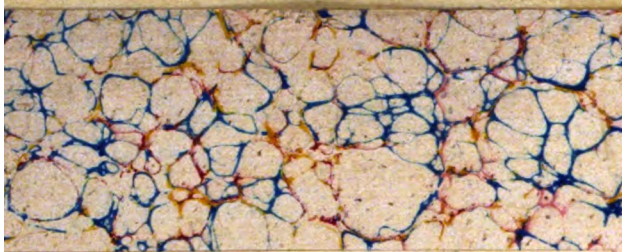
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

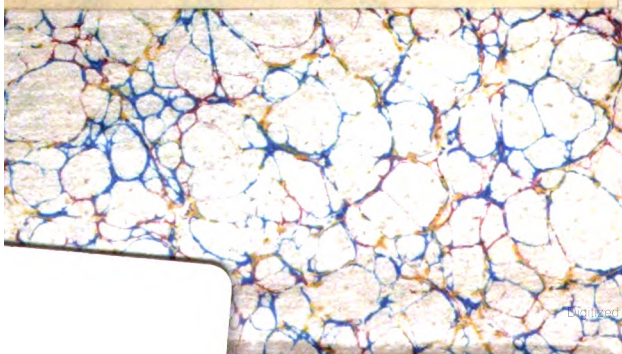
- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

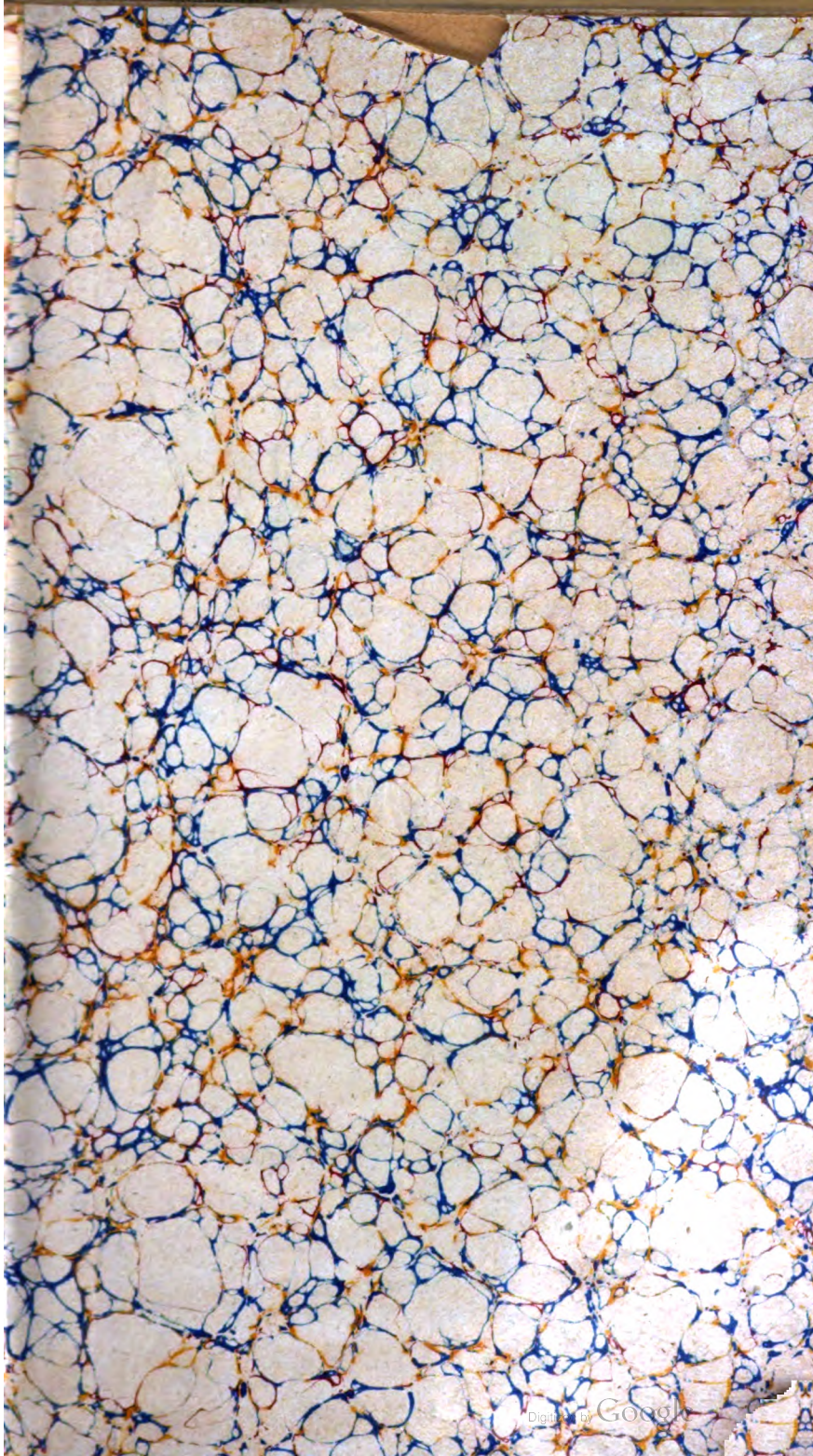
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

UNIVERSITY of MICHIGAN
GENERAL LIBRARY
OCTAVIA WILLIAMS BATES
BEQUEST

180

879.8

11975-

1789

MARCUS ANTONIUS MURETUS.

Jenxus Sc.

M. ANTONII MURETI

OPERA OMNIA,

*Ex MSS. aucta & emendata,
cum brevi annotatione*

DAVIDIS RUHNKENII,

Cujus Praefatio praeposita est Tomo IV.

TOMUS I.

LUGDUNI BATAVORUM,

Apud SAMUELEM ET JOHANNEM LUCHTMANS,

MDCCLXXXIX.

24

CONTINENTUR

VOLUME I.

Orationum Vol. I. 1—210.

———— Vol. II. 213—359.

Opuscula Varia. 363—376.

Epistolae ad Lambinum. 379—402.

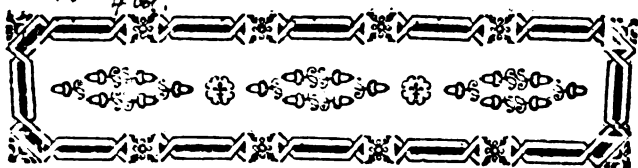
———— tribus libris distinctae. 405 — 659.

Juvenilia. 655—752.

Poëmata Varia. 735—839.

2-17-20

Batis
Parr. 120
8-22-24
10698

JACOBI THOMASII

P R A E F A T I O.

Quae hic denuo, in usum praecipue Scholarum, prodeunt Mureti disertissimi Orationes, Epistolae, Poëmata, Lector benevole, toties ea jam typographorum operas fatigaverunt, ut nesciam, paremne ullum ea in re Auctor hic e sui similibus habeat; superiorem certe, quod resciscere licuerit mihi, nactus est neminem. Neque iis tantum in locis cupidos expertus est librarios, quae cum ipso eandem profiterentur religionem, ut Coloniae, ut Moguntiae, ut Ingolstadii: sed in his etiam regionibus nostris, qui per Dei gratiam a B. Luthero meliora docti puriorem Euangelii vocem complectimur. Nempe didicimus etiam eam, quae in hoste conspicua est, virtutem venerari: neque unquam nobis barbarus ille & ab omni humanitate alienissimus placuit mos Jesuitarum, qui, si quid est a nostris hominibus profectum, quod ipsi nec improbare queant, &, si animi sententiam eloqui jubeantur, vel eximia laude dignum conseant: tamen aut plane aditum illi ad suas officinas intercludunt, aut non nisi dissimulato au-

cto.

storis nomine vulgari apud se patiuntur. Nobis vero mitiora pectora Deus inspiravit. Non modo libenter utimur, si quid etiam ab inimico utilitatis capere liceat: sed grati etiam nomen ejus, per quem profecerimus, enunciamus. Imo si contingat veris falsa, probis heterodoxa misceri, ne conqueri quisquam de fide nostra queat, tanquam truncata (quod illi solent hostes nostri) pro integris, lacerata pro solidis daremus: qualia e cujusque calamo effluerunt, talia novis typis excudi curamus, satis habentes, si aperte testati fuerimus, eloquentiam nos aut alias dotes probare, sectam detestari. Id quod in prima statim, quae hac in urbe, seculi currentis anno decimo nono, lucem aspexit, hujus operis editione a Joanne Fridericho, Linguarum & Historiarum Professore publico etiam post mortem celeberrimo, praestitum, par est hic a nobis repeti, & iterum inculcari. Sic autem ille (a): *Cum scriptis illis per Autorem Pontificium admixta reperiantur quaedam manifestis Romanensis Ecclesiae erroribus imbuta: admonendum putavimus statim in hoc vestibulo Lectorem Christianum, operis hujus editione non religionis quaeri veritatem, quam aliunde hauriendam sinceræ pietatis studiosi norunt: sed puritatem & elegantiam orationis Latinae, quam etiam in rebus factisque minime probandis, quoties de iis aut dicendi aut scribendi vel occasio vel necessitas se offert, negligi non oportet. Quidquid igitur in hoc volumine a sinceriori Evangelica & historica veritate alienum reperitur, eo neque pius Lector offendatur, neque exultet temere Pontificius, quasi ejus videamur opinioni per hanc editionem ullo modo suffragari. Ergo quae veritati religionis nostrae adversa loquuntur vel Muretus, vel alii,*

(a) *Præfat. ad Lector.*

quorum intercurrent scripta, ea non magis comprobamus, quam quoties Ciceronem aut Virgilium formulis novis describimus, gentiles ipsorum idolomanias. Neque tamen penitus exterenda sumus arbitrati. Tam invictum fidei nostrae robur est, tam sibi secura firmitas, ut nihil periculi juventuti nostrae metuamus, sive Ciceronem legenti, ab ethnica, sive Muretum, a pontificia lue. Tantum tenerae aetati, Oratorem hunc nostrum tractanti, eruditus adsit magister, qui quoties ille Divos invocet, quoties purgatorii flammam loquitur, quoties Vejovem suum Romanum divinis honoribus mactat, quoties in alienam a sua fide professionem detonat, toties hominis inimici voces illas, & a vero aberrantis esse admoneat: tantum, inquam, cautio isthaec scholis inferioribus necessaria interveniat: nulla nobis formido est, ne, ut in aures verba, sic in cor opinio scribentis descendat. Metuant Papi-colae scripta nostrorum. Nobis illorum non perinde sunt formidolosa. Nempe tenebrarum est, lucem extimescere; luci quidem tenebras inspicere grave non est. Itaque causam isti habent, cur Scholis suis & ethnicorum permittant libros, & nostrorum hominum interdican. Nam ipsorum religio & ethnicae comparata, quoniam Christiana est, radiis micat; & nostrae, quoniam foedissimos errores, & in his ipsorum gentilium simillimos, miscet, caliginis ingenium habet. Quanquam quod illi adeo avertantur nostra, non a metu est solo, sed ab odio etiam. Quo plus quam Vatiniano persequi nos illa maxime Societas solet, quae sanctissimo Jesu nostrae ad conciliandam suis flagitiis auctoritatem nefarie abutitur. Cui ordinicum & Muretus nomen dedisset, mirandum non est, si his etiam in libris alicubi prodant in alienae religionis homines acerbiter animi: ut cum Nathanem Chytraeum, a quo blandissimis compel-

latus litteris (*b*) fuerat, indignum tamen habet solius religionis nomine, cui responderet (*c*). Sed ea quidem atrocitas odii nos, qui etiam inimicos diligere iussi sumus, offendere nequaquam debet. Itaque ignoscimus illi, neque patimur, nos in eum simili furore accendi, aut istius vitii contemplatione obliterari veras hominis virtutes, quae hactenus ipsum nobis commendavere. Neque tamen illa durities penitus hoc loco dissimulanda fuit, ne insultent nobis adversarii, quasi vel iustitiam tantae iracundiae tacite agnoscentibus, vel sentiendi facultate omni destitutis. Sed fuerit in nos Muretus, qualem formaverint illi (scilicet) mansuetudinis Christianae magistri: in arte profecto dicendi, cuius maxime gratia carus ipse nobis est, eximium confitemur; non quod hic plane nihil habuerit naevi, (non enim ubique abstinet ab ethnicis jurandi formulis, ac nescio an non in Orationibus quandoque periodos plus aequo prolixiores accusare liceat,) sed quod non reperias temere, quem illi, si virtutes eloquentiae congregatas spectes, quae sane sunt multae, anteponas. Perspicuus ipsi sermo fuit & purus, & concinnis verborum suavibusque numeris aptatus. Porro quam elegans ubique dictio est! quae venustas in tropis! quae in figuris deliciae! quod robur in sententiis! Neque rerum ubertatem desideres, quoties ea, quod in orationibus postulatur maxime, opus foret. Jam in carmine pangendo quanta felicitas!

Si-

(*b*) Quae leguntur lib. I. (quem ipse Muretus edidit) Ep. 50. p. 499.

(*c*) Vid. lib. eod. Epist. 91. p. 555. Sed cur non & indignum habuit, cuius epistolam ipse primus vulgaret? Nempe quia laudabat Muretum. Verum hoc transeat. Acerbitatis indicia similis capere licebit e lib. I. Epist. 14. p. 442. ubi de Petro agitur, ut interpretamur, Carnefecia; & lib. III. Epist. 77. p. 729.

Sive enim Elegiam scriberet, sive Epos, sive Oden, sive Epigramma, sive scenae aliquid accommodum: optimi cujusque in quolibet genere magistri (d) naturam indolem agnoscas. Accuratioꝛ tamen exprimendo Comicoꝝum focco fuit habitus, quam Tragicorum cothurno. Itaque cum *versiculos* aliquos, ab se conscriptos, *Trabeas affinxisset*, Comico veteri: tam gemellus ille supposititius partus apparuit vero, ut acerrimo etiam talium censori, Josepho Scaligero fraus illa fuerit persuasa (e). Sed vicissim evitare non potuit, quin ipsum, cum *Julium Caesarem* efformaret *Tragoediam*, docti viri (f) pedem in focco habuisse, & ad comicam dictionem subsedissee censerent: quanquam hoc aetati, qua Tragoediam illam juvenis admodum scripsit (g), merito ignoscas. Sit hoc interim positum, non ab uno eum scriptore, cujus vestigia sequeretur, pependisse. Nempe ut multorum in se virtutes ipse unus colligeret, quicumque prisca Latinae facundiae laude florerent, in his, quod haberet pretiosissimum quisque, id sibi putavit pro viribus imitandum. Nec enim uni Ciceroni, (ut de Orationis soluto genere loqui pergam,) mancipare se, (quanquam huic quidem praecipue similis esse laboravit,) sed ex aliorum quoque lectione proficere voluit, qui post Ciceronem ora in se atque studia hominum convertissent. Sane servile illorum, ridiculeque superstitiosum scribendi genus, qui cane pejus & angue fugiunt non omne modo vocabulum, sed omnem quoque lo-

(d) *Multum operae se jam inde ab adolescentia posuisse in Tibulli ac Propertii virtutibus imitandis, fatetur ipse lib. II. Epist. 12. p. 692.*

(e) *Vide lib. I. Poem. n. 60. p. 49. 50.*

(f) *Heinsius de Const. Tragoed. p. 235. quem & vide p. 206. Vosj. lib. II. Inst. Poet. c. 14. p. 72.*

(g) *Vide locum Scaligeri, quem dabimus infra lit. at.*

loquendi formulam, cujus auctorem laudare Tullium, aut illi forte quendam aequalem, non possint, Mureto, cum sapere coepisset, neutiquam se approbavit. Cujus rei non luculentior nobis testis esse, quam ipse, potest. Sic autem scribit in Varius (h); *Diu & ipse in eo errore versatus sum, ut, nisi qui aut Ciceronis aetate, aut paullo ante vixissent, aut certe illi aetati supparet fuissent, non satis dignos esse arbitrarer, quorum exemplo, qui Latine aut scribere, aut loqui vellent, niterentur. Sed postea, re tota mecum accuratius considerata, visus ipse mihi sum nimio plus mihi sumere, qui de Seneca, Livio, Valerio, Celso, Quintiliano, Columella, utroque Plinio, Tacito, Suetonio, Vellejo, Q. Curtio, Lactantio, aliisque ejusmodi scriptoribus, quos & ab iis ipsis temporibus, quibus Latina lingua floruisse diceretur, propius afuisse, & suo quemque saeculo disertissimos habitos esse constaret, temere pronunciare auderem. Certe enim neque quisquam unquam veterum eos male Latine locutos esse dixit, neque nos, tam longo intervallo, valde boni ejus rei existimatores sumus. At multa simplicia vocabula, multa etiam loquendi genera in eorum libris leguntur, quae apud Ciceronem & ejus aequales nusquam reperias. Quid autem vetat, quo minus lepidam quoque rem, quam paulo post (i) narrat Muretus, ex eodem hic cognoscamus? Ut magis, inquit, intelligas, totam hoc e stulta quadam opinione pendere; scito multos ex istis inepte fastidiosos, quibus, qui quid dicunt, quod Ciceronis non sit, meros lapides loqui videntur; quibus, ut olim athletis in arenam descendentibus, circumdandae essent amphotides, quoties in publicum prodeunt, ne delicatae ipsorum aures vocum non Ciceronianarum ictibus contunderentur, saepe esse a me*

(h) Lib. XV. c. 1. p. 390.

(i) P. 391. 392.

magna cum voluptate delusos. Nam cum voces quasdam observassem, Ciceronis quidem illas, sed minus contritas, neque a Nizolio in illum praeclarum Indicem, qui ipsorum obrussa est, relatas: admiscebam eas de industria orationi meae, cum ad me audiendum amici quidam hoc, de quo loquor, morbo laborantes venissent. Illi ut earum quamque audierant, cervicem contorquere, humeros attollere, frontem contrahere, alius alii in aurem insusurrare, excuti sibi cerebrum, perire aures, cum talibus vocibus verberarentur. Quin etiam, coetu dimisso, cum me, ut fit, officii causa domum reducerent, male se a me habitos atque acceptos esse conquerantur. Ego aliquandiu eos ambiguo sermone frustratus, tandem sponcione lacescebam, ni illae ipsae voces, quibus auditis caput sibi condoluisse dicerent, ipsius Ciceronis essent. Quid quaeris? cum id ita esse pervicissem, jam voces illae omnem duritiam atque asperitatem deposuerant; jam lenes, suaves, jucundae factae erant, & ut lupini aqua macerati, omnem amaritiam exuerant, simulatque eas Ciceronis esse constituerat. Contra hoc hominum genus ubi plura noster declamavisset, haec porro subnectit (k): Quid tu igitur? inquires. Ex omnibus antiquis scriptoribus nulla discrimine verba, quibus utare, depromes? Imo vero, adhibebo iudicium, habebo delectum: & cum ex iis potissimum, qui antiquitatis quoque ipsi principes visi sunt, Cicerone, Caesare, Terentio, aliis quam plurima sumpsero; cum orationis meae genus ad eorum exemplar, quam maxime potuero, conformaro: ex aliis quoque bellissimum quodque carpam, & quo quisque maxime excelluisse videbitur, id imitari atque exprimere conabor; neque in iis modo, quos paullo ante nominavi, sed in Tertulliano, Arnobio, Hieronymo, Augustino, Ambrosio, & quod magis mireris, Appulejo, Cassiodo.

(k) Pag. 394.

doro, Martiano etiam & Sidonio Apollinari, multa reperiam, quibus suo loco positis, oratio uberior & ornatio fiat. Tibi quoque, Dari, (cum Dario enim Bernardo quod interceserat sibi colloquium narrat,) auctor sum, ut idem facias, inprimisque ut ne eorum stultitiam imiteris, qui usque eo antiquitatis studiosi sunt, ut voces quoque Christianae religionis proprias refugiant, & in earum locum alias substituant, quarum nonnullae etiam impietatem olent; qui non fidem, sed persuasionem; non sacramentum corporis Dominici, sed sanctificum crustulum; non excommunicare, sed diris devovere; non Angelos, sed Genios; non baptizare, sed abluere dicunt, aliaque eodem modo depravant; qui, ut opinor, nisi sibi metuerent, etiam pro Christo Jovem Optimum Maximum dicerent: est enim magis Ciceronianum. Satis haec nobis de stilo sententiam declarant Mureti. Et persuadere tamen Gaspar Scioppius (1) audet nobis, nihil minus de imitatione statuisse Muretum, quam quod verbis prae se ferre fuit solitus, puta cum (m) stultitiae, temeritatis & arrogantiae minime ferendae eos condemnat, quibus verba loquendique genera ab istius, (cujus Fabius fuit Quintilianus,) aetatis auctoribus usurpata, quoniam apud Ciceronem & aequales ejus non exstent, ei qui diligenter Latine loqui velit aut scribere, imitanda non videntur. Sed unde fidem, obsecro, Scioppius nobis facit, aliud ista scribenti Mureto in mente fuisse, quam quod profiteretur calamo? Manifestum enim est, inquit, omnibus, qui libros ejus legunt, nihil eum magis cavisse, quam ne a Ciceronis & aequalium

(1) Judic. de stilo historico p. 64.

(m) Quod paulo ante praecedit apud Scioppium, & vix aliunde depròptum videtur, quam ex illo Mureti, e quo hactenus descripsimus, capite Variarum, licet ipse Scioppius nullum certum designet Mureti locum.

lium ejus imitatione, non modo quoad contextum verborum sive compositionem, sed etiam, quod ad ipsa verba loquendique genera attinet, vel tantillum discederet. Fatentur etiam omnes, tam feliciter & ex sententia suum ei studium illud processisse, ut non modo posteriorum, sed ne illorum quidem ullus, qui Ciceronis aetati suppare ac finitimi fuerunt, puritate & elegantia eum viccrit. Sed verebatur scilicet, ne quid aliquando sibi excideret, quod Tulliana puritate minus dignum foret, ipseque nonnullam ex eo existimationis apud Italos jacturam faceret. Cumque causam tale quid metuendi non unam fuisse Mureto, Transalpino videlicet homini, magna cum verborum profusione docere conatus fuisset Scioppius, sic denique sententiam suam concludit (n): Cum igitur haud fugeret Muretum, si quid excidisset sibi, quod in Tullio, ceterisque primae classis Auctoribus non exstaret, aut saltem limatissimo hominum Italorum judicio ab Auctorum illorum puritate desciscere videretur, magno se fore (in) periculo partam eloquentiae laudem amittendi: hoc modo prudenter sibi cavere visus est, si quorum sententiam opera ipsa probabat, ab iis saltem verbo dissentiret: sic enim paratam sibi semper excusationem fore, se verbis, quae minus locupletes Auctores habere videantur, non errore, sed judicio ac scientem uti. Grammaticus enim, ut ait Seneca, non erubescit, soloecismum si sciens faciat; erubescit, si nesciens. Hoc vero non est rem, quam vocare velis in dubium, firmo aliquo argumento probare, sed somnium aliquod suum narrare. Cui facile sit nobis, si somnando confici res debeat, simile, sed quod a vero fortasse propius absit, somnium opponere. Dicemus enim, doluisse Scioppio, cum videret, illam Tullianam servitutem, quam ipse tantopere exoscularetur, omnibusque pro facundiae Latinae apice persuasam cuperet, adeo contemptim haberi a Mu-

re-

(n) Pag. 75. 76.

reto, maximae viro in eloquentia celebritatis; ergo ut in suas ipsum partes vel invitum raperet, conatum esse, & simulatorem fecisse sententiae non suae: sive quod ipse Scioppius hoc ita esse, mutata priore sententia, crederet, (quae enim grata sunt nobis, haud diffculter ea nobis persuademus,) sive quod hoc saltem ab aliis credi, (ut fuit homo callidus,) opinioni suae conducere arbitraretur. Valeant somnia: rem ipsam videamus. Suspiciabimur ergo, veritum esse Muretum, ne qua sibi vox imprudenti excideret non Ciceroniana? qui Ciceronem sic trivisset, ut in numerato haberet non observata modo, sed & praeterita Nizolio vocabula; qui non modo quae vox frustra in libris Tullii quaereretur exploratum haberet, sed &, cujus ergo eadem foret, auctorem citare non unum posset. *Nam de illo caelitus, inquit (o), me quoque olim reprehensum memini a quodam, qui nisi quod Ciceronis esset, nihil Latine dici putabat. Itaque irridebat me, non modo cum citarem Servium, qui verum illum e primo Georgicon:*

Si te digna manet divini gloria ruris, ita exponit: si tibi id concessum est *caelitus*, ut gloriam ruris habeas: sed etiam, cum multo meliorem istis omnibus Ciceronis imitatore, Lactantium, cujus haec sunt e libro V. *Institutionum*: Nemini dubium potest esse, quin is doctor, qui *caelitus* mittitur, tam scientia sit rerum omnium, quam virtute perfectus. Cui ergo tam exquisita constitit talium quoque minutiarum ratio: eum nos ita meticulosum fuisse existimabimus? Age vero, demus Mureto, (nihil enim humani ab se alienum putare debuit,) metum illum, ne quid loquendo peccaret, quod auctoritate Tulliana defendere non posset: quae nam sic peccanti crux fuit proposita? Si Scioppium audimus, illa, ne Ciceroniani hominis existimatio-

nem

(o) Loco supra citato XV. Var. Lect. 1. p. 389.

nem perderet apud Italos. Quasi vero aut unquam laboraverit Muretus numerari inter illa Ciceronis mancipia, aut horum, siue Itali essent, siue Hispani, de se iudicium fecerit magni: quos palam potius *inepte fastidiosos* appellantem; suaviter *deludentem*, *stultitiae* arguentem paulo ante audivimus. Verum & hoc largiamur Scioppio, voluisse omnino Muretum & illis accenseri simiolis Tullianis, & apud hos hanc ipsam sibi laudem conservare: quid hanc ad rem excogitari potest ineptius, quam contraria omnia non voce tantum, sed exemplo profiteri, & factum hoc adversus obloquentes defendere, idque non lusus gratia, (nullum enim in illa tota narratione joci vestigium est,) sed ut rem maxime seriam. Solent tamen, inquit Scioppius, Grammatici a soloecismo, si scientes faciant, non metuere, laudis, quam affectant, imminutionem: quare Muretum quoque credibile est, si qua sibi contaminata vox elapsa esset forte, id egisse, ut saltem, quod imprudens fecit, putaretur sciens fecisse, ne cogeretur erubescere. Inscita comparatio! Grammaticus, si hallucinatus est, ut existimationem suam tueatur, fatetur soloecismum, non defendit serio; joco se ait fecisse, aut studio explorandi, num satis subactas aures attulerint Auditores. Nihil horum Muretus. Quoties ea locutus esset, quibus, quod ex Tullio hausta non forent, alii tanquam lapidibus auriculas sibi contundi quererentur: non agnovit, se lapides pluuisse, neque ludendi consilio tentandive animo factum excusavit, sed morbum reprehendentium se arguit, quibus lapides censerentur, qui flosculi essent, quibus prae Ciceronis insano amore Tacitus, Curtius, Lactantius velut barbari sorderent. Necesse est ergo fateamur, aut vere sensisse Muretum, quod prae se tulit, aut simiae Tullianae gloriam absurdissima ratione custoditum ivisse. Quam
ri-

ridendi stuporis notam si recuset Muretus, concludemus, eam Scioppio, cui tanta ista defensionis absurditas prudens cautio est, jure meritissimo deberi. Nos vero somnium hominis omittamus tandem, & ad vigilias nostras veniamus.

Cum ad novam Orationum, Epistolarum, Poëmatum Mureti editionem conferre aliquid rogaremur, unde prioribus eam & emendatiorem esse & auctiorem vere liceret pronunciare: ante omnia prospeximus nobis de *Ingolstadiensi* editione. Hanc enim & Lipsiensis olim nostra, semel jam iterumque repetita, expresit, & ceteris, quas quidem videre nobis contigit, emaculatiorem esse, vili sumus ipsi, dum inter se multas conferimus, non rarissime deprehendere. Sane *M. Joannes Croeselius, Vilsseccensis*, cujus ad Lectorem anno 1592. scripta Ingolstadii praefatio legitur (*p*), *studio ac diligentia non parva emendatum ab se & locupletatum utrumque Mureti Tomum* profitetur. Nec alibi prius, quod pervidere licuerit nobis, quam Ingolstadii, *Adamo Sartorio* excudente, Orationum, Epistolarum, Poëmatum Mureti ea prodiit copia, quae haëtenus conseri meruit locupletissima: ut hac in re matrem editionum sequentium plerarumque appellare possis Ingolstadianam. Ejusdem officina *Sartorii* anno hujus seculi secundo, mensibus vero, si tempus dedicatoriis adscriptum epistolis sequimur, partim Aprilii, partim Octobri varios dedit in Aristotelem, Platonem, Xenophontem, Ciceronem, cum quibusdam e Graeco interpretationibus, *Commentarios Mureti*. Apparet autem e dedicatoriis, tum duabus, quas modo diximus, tum illa, quam utraque priorem Sar-

(*p*) Praefixa Tomo I. Orationum &c. Mureti, quae postea & in edit. Ingolst. anni 1599. conservata fuit.

Sartorius idem (q) secundo Orationum, Epistolarum, Poëmatum volumini praefixit, in his Mureti scriptis universis tum conquirendis diligentiam, tum communicandis benignitatem singularem *Marci Velseri*, Reip. Augustanae Duumviri, alicubi & *Andrae Schotti*, enituisse. Atque ut hi viri ne per nos priventur debita suis virtutibus laude, verba ipsa in hanc rem Sartorii adscribemus. E dedicatoria voluminis II. ad ipsum Velsere: *Abundant his (orationis luminibus & ornamentis) Mureti, quae posteritati reliquit, volumina. E quibus alterum Orationum jam (A. 1600.) in lucem se tertium effert cum praeclaro variorum opusculorum, prius aut nunquam, aut in Germania certe quidem non visorum, comitatu. Quorum editio, & qui inde in amoeniorum studiosos literarum manabit fructus tibi, Marce Velsere, Duumvir Amplissime, debet magnam partem in acceptis referri: quippe qui tanti viri reliquias partim a te studiose collectas, partim ab amicis acceptas, magnaque cura conservatas non tuas esse solius voluisti, sed, quae vis bonitatis est atque naturae, communes omnium, quae earum desiderio tenerentur & amore devincti. — Debentur tibi & Publii Syri Mimi emendati, recogniti, aucti & locupletati post omnium editiones ut quam maxime & diligentissime ope Codicis Frisingensis calamo exarati, qui beneficio tuo ad nos pervenit. Reddimus igitur, quod debemus. E dedicatoria (r) Commentariorum in Aristotelis Nicomachea, & quae annectuntur: Haec ipsa elegantissima opuscula, quae hic typis*

(q) Soli quidem dedicationi *Commentariorum Mureti in Aristotelis Nicomachea* &c. diserte subscriptum est Sartorii nomen: sed quin idem & ceteras duas, quarum altera *Commentariis Mureti in Rhetoricos Aristotelis libros* &c. altera *Orationum* &c. volumini II. est praefixa, curaverit, nulla dubitandi est causa.

(r) *Ad Matthiam Fuggerum Baronem in Kirchberg.*

typis excusa damus, perierant, nisi illa Andreas Schottus Societatis Jesu, Mureti admirator, ex sparsis schediasmatis, quorum multa ipsius Mureti manu exarata erant, collegisset, thesaurique loco conservasset. — Quae bono publico litterario hic damus si non emendatissime, ut voluimus, causa est, quod sparsa folia Sibyllae fuerint, male habita, lacera, exesa, uno verbo, jamjam interitura, nisi, de quo dixi, Schottus, & nobilis amplissimusque Dominus Marcus Velferus, Duumvir Augustanus, illa ab interitu vindicassent. Quibus tanto majores gratias habemus, quanto majore amore omnes docti omnia Mureti amplectuntur, maxime ea, quae lucem nusquam unquam viderunt: inter quae propediem etiam quae supersunt, — dabo: ut sunt Commentarii in primum & secundum Rhetoricorum Aristotelis, in Ciceronis libros quinque de Finibus, in primum Tusculanarum, in Orationem pro Dejotaro, in Officia Ciceronis. Atque haec in ipsorum dedicatione (s) vocat posthuma Mureti, quae suppeditaverit Bibliotheca Velferi. Quorum pars, inquit ibi porro, nunc primum lucem aspicit, a mortis limine revocata; pars in Germania, nisi fallor, nunc primum in luminis oras exit. Atque ex his ipsis Mureti Commentariis licuit nobis Orationum quidem secundum volumen, (t) Epistolarum vero librum tertium (u) in hac nova editione nostra locupletare. Accesferunt enim inde, praeter duarum Orationum appendiculas, Orationes quinque, Epistolae autem duae. Hic mirari veniebat in mentem, cur non idem ante nos jam olim tentaverit Sartorius, cui hoc certe ex propria, ut ita loquar, penu facere, saltem per eruditum aliquem curare, in-

te.

(s) Ad Berchtaldum Liberum Baronem a Wolckenstein.

(t) Quaere infra lit. bu.

(u) Perge quaerere lit. da.

tegrum fuit: cum in manu sit nobis etiam anno 1603. officinam ejus egressa secundi voluminis editio, quam ita necesse est Commentariis, a quibus adjuti nos sumus, esse posteriorem anno scilicet ante (x) vulgatis. Sed constitit illi fortasse ratio sui facti. Nobis causa non fuit, cur non adderemus, quidquid Epistolarum Mureti, quidquid Orationum, ceteris, quae jam erant vulgatae, similium, aut cum iis iusta ratione cohaerentium, daret se nobis in manum, praesertim cum isti commentarii jam dudum librarias tabernas deseruerint. Interea satis, opinor, sic declaratum est, cur editionem novam molientibus nobis carus esse debuerit Ingolstadiensis codex. Cum vero in eadem illa urbe jam seorsim Epistolae Mureti, jam Orationes, jam credo & Poëmata, jam horum omnium quasi corpus integrum, idque repetitis aliquoties vicibus, prela sit expertum: nos eam, quam chalcographis utendam exhibere commode possemus, nacti editionem sumus, quae anno 1599. ejus, quod diximus, Corporis volumen primum, sequente alterum publicae luci exposuit: sic satis probam & illam quidem, talem tamen, ut subinde & oculos ea posceret nostros, qui alios, quorum esset copia, codices consulerent, & manus, quae alibi mendas extergerent, alibi bis excusa (y) semel delerent, alicubi & omisa (z) accerferent aliunde. Quodsi praestitam a me in emendando haud perfunctorie diligentiam non ubi vis accurate satis imitatae sint operae, & mihi excu-

(x) Regredere ad ea, quae paulo post litteram p. dicta sunt: Ejusdem officina.

(y) Non ea tantum in Poëmatibus, de quibus paulo post, sed & in Epistolis lib. II. dupl. Epistolas 79. & 90. quae ibi redeunt num. 92. & 91.

(z) Ultima Poëmata voluminis primi.

cusationem ab aequo Lectore promitto, & his veniam exorata (spero enim intra modum peccavisse,) cupio. Ceterum dum varias, quas hinc inde conquirere datum fuit, editiones inter se comparo, quidque desiderari possit in singulis, observo, saepe, fateor, optavi universis aliqua prodiisset curatior. Nam ut de folis Ingolstadiensibus (*aa*) dicam, quae ceteris videntur hoc in genere minus negligenter habitae, negari utique, (alia nunc mitto,) haud potest, *Psalmi quinquagesimi primi* paraphrasin lyricam, Carmen item heroicum, quod ad filium fratris a Mureto scriptum *puerilem institutionem* complectitur, bis in illis inveniri, semel Poëmatum volumine primo, iterum secundo (*ab*). Quod futurum non erat, si iusta fuisset adhibita circumspectio. Proserpsit haec labes in Lipsienses quoque nostras, & a prima est propagata in ceteras, haud dubium quin ex opinione, sed ea falsa, quam de se excitaverant Ingolstadienses jam aliquoties recusae, tanquam talium naevorum suspectas illas habere nefas foret. Factum enim inde reor, ut illa rem omnem examinandi cura nemini imponeretur: ne quis forte accusandum hic putet laudatissimae, dum viveret, industriae virum, *Joannem Friderichum*, cuius ad Lectorem compellatio in Lipsiensibus primis exhibetur. Nec enim aliud illi, quod sciam, datum negotium fuit, quam testandi, dum Pontificius scriptor in his etiam regionibus excuditur, non simul ejus in religione approbari errores. Ergo curationem eorum, quae haëtenus vitium fecissent, passi sumus imponi nobis. De universo autem opere affirmare hoc valemus, nihil eorum, quae in prima Lipsiensi comparent, (neque sequentes addiderunt quic-

(*aa*) Etiam ea, quam prima Lipsiensis secuta est.

(*ab*) Clarius haec intelligitur e dicendis sit. de,

quicquam,) fuisse a nobis praetermissum, si compellationem, de qua modo dictum, Friderichi (*ac*), si item Ingolstadiensis Typographi (*ad*) praefationem excipias; addita vero, quae id mereri sunt visa; ordinem denique nonnullibi iussis ex causis fuisse immutatum. Sed haec magis intelligentur ex iis, quae jam ad singula dicentur.

Oculiferum toti operi non videbatur nobilius proponi posse, quam ipsius *Auctoris effigies*. Eam sumus & nunc, uti haud ita pridem (*ae*) in Manutianis Epistolis factum, e Museo Historico Joannis Imperialis (*af*) mutuati. Qui & distichon ministravit (*ag*), imagini subscribendum, incerti quidem illud Auctoris, sed breve & commodum.

Quod ab hac praefatione nostra proximum legeretur, esse non immerito debuit *Vita Mureti*. Minus bene rejecta haec alias erat in voluminis demum secundi principium (*ah*). Retinuimus autem, qualem ex Oratione funebri *Francisci Bencii* collegit *Andreas Schottus*. Nam hoc satius videbatur, quam totam, quod Colonienfis Orationum editio (*ai*) facit, & alia item Lugdunensis (*ak*), Orationem Bencianam (*al*) transcribere. Jam & alii occurrebant quidem, a quibus *Vita Mureti* relata esse in lit-

(*ac*) Hanc etiam ante nos omisit editio *Lippsen*sis anni 1660. Nobis id magis licuit, qui summam ejus jam supra dederimus lib. 2.

(*ad*) *Adami Sartorii*, praefixam Volum. II. Respice ad lit. q.

(*ae*) A. 1669.

(*af*) P. 110.

(*ag*) P. 112.

(*ab*) Puta in *Ingolstadiensibus* & *Lippsen*sibus. Nam *Moguntina* anni 1615 Orationum Volumini primo recte praemissit.

(*ai*) Anni 1621. in 8. Volum. II. p. 163.

(*ak*) Anni 1613. in 12. p. 364.

(*al*) Initium ejus: Triste sane atque acerbum.

* *

litteras, ut *Jonnes Imperialis* (am), quem paullo ante nominavi, & *Janus Nicius Erythraeus* (an). Sed ab his Bencianam narrationem sede moveri, cui sua ipsi bonam partem deberent, aequum non putavi. Laudibus tamen, quibus hi Muretum affecissent, inter elogia reliqui locum. Poterant, fateor, vel ex Epistolis Mureti congeri plura, quae ad ejus vitam pertinerent: sed nec ea magnopere necessaria erant, & si qui minutias hoc in genere amant, his non erit difficillimum desiderio suo, ubi alias perlustrabunt eas epistolas, vel aliud agendo mederi. Id vero nequaquam reticendum hic nobis, non studio labefactandi aliena, sed amore verum eruendi compulsis, Benciana quaedam refelli in fabulae Burdonianae confutatione a Josepho Scaligero (ao). Occasio haec fuit: Caspar Scioppius, ut Josephum Scaligerum, Patri suo, cum Aginnum venisset, neminem fuisse, quocum sermonem de litteris fereret, perhibentem, falsi convinceret, ad Bencium provocaverat, qui Muretum ibi habuisse, misisset in litteras (ap). Hanc a se criminationem sic amolitur Josephus (aq), (libet enim locum integrum describere:) *Quam vera autem de Mureto dixerit, idque Bencii testimonio confirmare conetur, eum tunc Aginni degisse, argumento fuerit annus is, quo Oratio (Julii Caesaris Scaligeri Patris,) in Eras-*
mum,

(am) D. I. p. 211.

(an) Part. I. Pinacoth. p. 11.

(ao) Hic enim Confutationis illius, cui alias nominis alieni I. R. Batavi, Juris Studiosi, (videlicet ut Janus Rutgersius intelligeretur,) notas praefixerat, verus auctor est: quem se ipse Josephus confutetur cum alibi, tum clarissime Epist. 433. quae Grutero inscripta est, p. 793.

(ap) Quae in Vita Mureti litteram d.

(aq) Confut. Fab. Burdon. p. 450. seqq. ed. Lugd. 4. 1617, cum aliis.

num, una cum ea Epistola, (qua queritur; in illa litterarum vastitate, neminem habere se, quicum caput conserat,) edita fuit. Qui quum esset Christi MDXXXI. Muretus tunc erat tantum annorum quinque, & in Lemovicibus agebat. Bencius autem, vir doctus, & amoeni ingenii, qui si viveret, neque Amphitheatro (Scioppii) Tartareo, neque ejus structoribus sociis suis favisset, multa per conjecturam de Mureto dixit, tam incredibilia, quam a vero remota. Cujusmodi illud, Muretum adolescentulum Aginni docuisse (ar). Res ita habet. M. Antonius Muretus, annos natus XVIII. Aginnum venit Julii salutandi causa: unde digressus, ad Auscios Novempopulaniae sese contulit. Ubi in Collegio Archiepiscopali Ciceronem & Terentium docere coepit, quo tempore Eclogas in laudem Cardinalis Armeniaci (as), & Tragoediam suam Julium Caesarem (at) in illa urbe edidit. Hinc profectus in oppidum Nitiobrigum, cui nomen Villanova, ditissimi Mercatoris de Brevant liberis praefectus, in schola publica illius oppidi auctores Latinos interpretabatur. Anno autem aetatis suae XX. cum illis pueris, discipulis suis, Aginnum secundo venit, Julium salutandi causa, semel antea visum, sed satis notum litterario commercio: eosque pueros cum Mureto Josephus (au) meminlt domi vidisse se annos natum sex. Bis aut ter postea exceptus hospitio a Julio, idque diem unum aut biduum tantum, ingenii sui praestantiam, cujus specimen per litteras duntaxat dederat, colloquio familiari comprobavit. Ex illo, quia eum nosse propius

con-

(ar) Iterum in *Vit. Muret. lit. c.*

(as) De his *infra lit. dr.*

(at) De qua *supra lit. g.*

(au) Loquitur de se Josephus Scaliger in tertia persona; tanquam de alio, quia noluit haberi *Auctor illius scripti. Recurre ad lit. eo.*

contigerat, *Julius amare eum coepit*, & ejus dote. animi Senatoribus *Burdegalensis curiae* per litteras commendare, ut non aliter eum, quam filii nomine appellaret, quum *Burdegalam*, relicta schola *Villanovana* profectus, ibi in una classium *Gymnasii Aquitanici* doceret circiter annum Christi *MDXLVII*. Neque ex e unquam aut *Aginnum* repetivit, aut *Julium* postea vidit. Quomodo igitur *Aginni*, aut quando docere potuit qui in tribus profectioibus vix sex septem dies il substituit? *Burdegala* *Lutetiam*, *Lutetia* *Tolosam* petiit, ubi juris institutiones quum exponeret exercens causa, ut tironibus juris mos est, inde abire coactus (ax) *Venetias* se contulit. Quare quae *Bencius* de eo retulit, quia ex conjectura collegit, ea non solum falsa, sed etiam interdum ridicula sunt: ut, quod ait *Regem Henricum & Catharinam*, *Muretum* publice docentem audire voluisse (ay). Nunquam enim in *Athenaeo* regio, sed in *gymnasiis* docuit. Neque causa erat, cur diceret, eum *Tolosae* juris civilis docendi primum facultatem, deinde etiam potestatem accepisse (az). Quod quid sit, non capio. Hoc sciam si ille, ut putat *Bencius*, facultatem & potestatem juris publice interpretandi *Tolosae* accepisset, non oportet illi fuisse eam *Asculo* petere, ut jus *Romae* publice profiteretur. Quo tempore enim *Ludovicus Rupipoze* *Romae* sub *Gregorio XIII.* Christianissimi Regis Legatus agebat, *Muretum* *Asculum* clam petiisse, & lauream juris consecutum fuisse, tam multis notum, quam mirum est, *Bencium* ignorasse, qui eo tempore *Roma* erat. Reliqua, quae finxit non pauca, libens omitto. Haec *Josephus Scaliger*.

(ax) Hac de re aliquid *Jan. Nic. Erythraeus* *I. Pinacoth.* p. 13. non satis aperte tamen. Verum eadem & per nos late Pertinent autem huic & ea, quae ad lib. *I. Poëm.* p. 50. notavimus

(ay) Quaere in vita *Mureti* lit. c.

(az) *Ibid.* lit. f.

A vita, &, quod illi proximum est, *epitaphio* Mureti non putavimus avelli oportere *funebria* duo *Carmina*, *Francisci Bencii* unum, *Philippi Poelarii* alterum. Itaque hunc in locum ea retraximus e volumine Poëmatum primo, cujus ea finem aliquin obsidebant (*ba*).

His adjungi ultro se deposcebant alia, quae in *Mureti laudem* scripta essent *Carmina*: Toscani duo, (perperam alias divulsa, cum altero (*bb*) in fronte primi voluminis reposito, alterum (*bc*) inter Poëmata Mureti voluminis ejusdem (*bd*) esset reiectum,) Thevenini tria, Blanci unum, Incerti unum. Atque ut in hoc ultimo codex Moguntinus anni 1615. (*be*) in Blanci Museum Joannis Imperialis (*bf*): sic in Theveninianis unice profuit nobis Ingolstadiensis editio anni 1585. despicabilis ea quidem, si cum aliis contendatur, nihil enim Mureti praeter quatuor Orationes (*bg*) complectitur: sed quae tamen & neglectum aliis omnibus, quarum copia nobis fuit, Pantaleonis Thevenini nomen conservaverit, & duo ejus disticha, quae sola in ceteris comparebant, auxerit tertio.

Sequentibus *Elogiis*, soluta scriptis oratione, nomen dedimus *Testium Eloquentiae Mureti*. Nam & hic, perinde ut in Manutio nuper, non alias Auctori nostro laudes quaesivimus, quam oris discreti.

(*ba*) P. 527. & 535. edit. Lips. A. 1629.

(*bb*) Cujus initium: Rhetora te tantum.

(*bc*) Quod incipit: Certamen, Murete, novum.

(*bd*) P. m. 520.

(*be*) Post *Dedicatorias Voluminis II. Orationum*. Neque alibi carmen illud oblatum est nobis.

(*bf*) P. 112.

(*bg*) Eae bis apud nos sunt *Voluminis I. prima, penultima, ultima*, & *Voluminis II. antepenultima*.

** 3

ti. Qua in re cum alter alteri palmam reddat ambiguum, non mirabitur Lector, ubi totidem prope verbis ab hoc Muretum, ab illo Manutium videbit alicubi commendari. Neque nos adeo peccabimus, si illustre quoddam *Manutii* encomium, quod post emissas demum (*bh*) ejus viri e Museo nostro epistolas lucem vidit (*bi*), vel hic tandem, ceu commune utrique, conspici jubeamus. Sic enim vulgata ante biennium prima Scaligerana (*bk* : *Paulus Manutius, vir Romane scribens, si quis alius, hoc nostra seculo, Longolio omnino contrarius. Cum enim hic Ciceronis verbis & phrasi adeo alligatus fuerit, ut Ciceronis sensu, non suo, cogeretur scribere: ille contra suo sensu scribit, Ciceronis, Terentii, & ejusmodi excellentium virorum verbis & stylo utens (bl), quem suo instituto optime accommodare novit. A testimoniis eorum, quorum in hoc opere ipsae integrae ad Muretum exhibentur epistolae, ut Nicotii (*bm*), ut Cardaneti (*bn*), similibusque abstinuimus de industria. Quorsum enim attinebat, eadem bis legi eodem in libro? In iis autem, quae dedimus, non pauca referimus accepta amicissimo *Christiano Davimio*, qui congeriem suam pro amicitia, quam annos bene multos constanter colimus, ultro nobis obtulit, viro de bonis litteris jam diu meritisimo.*

Quae ad Scipionem Gonzagam ipsius *Mureti* *Dedicatoria* passim epistola praemittitur, non totius est operis, neque totius primi voluminis, ut ad Epistolas quoque & Poëmata referri debeat, sed solarum, quae

(*bb*) *A.* 1669.

(*bi*) *A.* 1670.

(*bk*) *P.* 77.

(*bl*) Haec & in Muretum quadrare, intelliges ex ipso. Quare supra lit. h.

(*bm*) *Lih.* I. *Epist.* 2.

(*bn*) *Ibid.* *Epist.* 30.

quae in primo volumine legi haftenus solebant, Orationum. Nos quemadmodum utrumque Orationum volumen nullo Epistolarum Poëmatumve interventu connectendum putavimus, sic exemplo Colonienſis cujusdam editionis (bo) Dedicatoriae huic Mureti jungere voluimus *Dedicatoriam* ſimilem *Franciſci Bencii*, qua Scipioni eidem, mortui jam Mureti tanquam adhuc vivi perſonam induens, alterum Orationum volumen inſcripſit. Repetenda vero ea nobis ſunt ex editionibus, quibus potëramus (bp). Nam Sartorius Ingolſtadienſis ipſam nescio cur omiſerat, illi ſuam ad *Velſerum*, cui ejusdem voluminis Epistolae quoque & Poëmata, Mimos item Publii nuncupat, ſubſtituens. Hanc nos viciffim, licet Lipſienſibus haftenus retentam, ſuſtulimus; non ut vicem Sartorio pro excluſa Benciana rependeremus, (abest enim a nobis inimicus ille affectus, praefertim qui Sartorianae officinae multa debeamus,) ſed quia non necesse videbatur addere, quidquid alienarum praefationum uſpiam compareret. Alioqui repetere potuiſſemus & Jacobi Roſetti Venetam (bq), Ingolſtadienſem Joannis Croeſelii (br), Jo. Friderichi Lipſienſem (bs).

A

(bo) A. 1661, ſi 12. quae tamen utrique Dedicatoriae vitam interponit Mureti.

(bp) Hae ſunt, duae Colonienſes A. 1601. 8. & A. 1661. 12. Una Lugdunenſis A. 1613. 12. Una Moguntina A. 1615. 8.

(bq) Ad M. Antonium Romitum Vinceminum, quae perinde ut Benciana, cui & ſtatim ſubſeſſit editio Moguntina, pertinet ad Orationum Volumen ſecundum. Dabit eandem, ſed in fine Orationum illarum, & Lugdunenſis, item Colonienſis Anni 1601. Roſetto interim locum aliquem inter teſtes Eloquenciae Mureti aſſignavimus.

(br) Ad Lectorem Voluminis I. in edit. Ingolſtad. A. 1599. Vide ſupra lit. p.

(bs) Ad Lectorem totius operis. Reſpecto ad lit. a & c.

A cortice venio ad nucleum. Quem ceterae Lipsienses Sartorianam editionem secutae sic repraesentabant, ut toto corpore in *duo volumina* distributae Orationes, Epistolae, Poëmata voluminis primi jungerentur ab Orationibus, Epistolis, Poëmatibus secundi. Nobis, ne fororia, ut ita loquar, vinculum trium istorum scribendi generum convellerentur placuit universa *tribus* potius *titulis* distinguere, *Orationum* uno, quas & in aliis editionibus quibusdam (*bt*) copulatas videbamus, *Epistolarum* altero, tertio *Poëmatum*. Ut autem nihilo secius conferri haec editio nostra cum iis, quas alias imitata est, commodum posset, Orationum volumina duo, libros Epistolarum tres, (duo enim olim erant in primo volumine unus in secundo,) Poëmatum duos numeravimus adhaec Epistolarum ordinem religiosissime conservavimus: quod in Orationum quoque volumine primo praestitum. In secundo & Poëmatibus non perinde. Sed hujus rei causa jam reddetur suis locis.

Enimvero ad *Orationes* quod attinet, nefas quidem non erat, quo jam ante vulgatis numeri pristini praecise conservarentur, novas omnes (*bu*) in extremum locum secundi voluminis conjicere. Verum cum nulla ipsarum esset, cui non cum certius voluminis arctior quaedam cognatio intercederet: dandum esse aliquid huic necessitudini summi arbitrati, & ex ea singularum ordinem constituedum; simul tamen pristinis, quae novarum interjectu seriem mutavissent, duos appingendos numeros, veterem & novum, ut labor hanc nostram editionem

(*bt*) Ut in Colonienfis duabus, Lugdunensi item & Magentina.

(*bu*) Quas una cum duabus appendiculis postea memorandi non aliunde, quam e Commentariis Mureti a Sartorio excusari potere licebat. Respice ad lit. t.

tionem cum aliis volentium comparare minueretur. Ergo *sextam* Orationem (*bx*), quam habuit Muretus libros Officiorum Ciceronis explanare ingressurus, ex novis ea statim excipit (*by*), quae ad tertium Officiorum, (ad secundum nec Orationem Mureti, nec notas uspiam vidimus,) fuit recitata. Quam sequens, cum olim esset *septima*, facta sic est *octava*, & a nobis utriusque numeri praescriptione donata (*bz*). Secundum haec nullum erit negotium, rem de ceteris intelligere: nisi quod mirari quispiam possit, cur *nonae* & *undecimae* nostrae (*ca*), quarum utraque pro argumento habet Aristotelis Rhetorica, *decimam* interposuerimus (*cb*) eam, quae Ciceronis Orationi pro Rege Dejotaro expnendae fuit praemisfa. Sed ubi primam hujus paginam quis legerit, exspirabit confestim admiratio. Cum enim primo secundoque Aristotelis Rhetoricorum libro Ciceronis illam Orationem ipse Muretus interjecerit, exemplum ejus hic imitari & nos aequum judicavimus. Porro quae nunc primum *appendiculae* Orationibus *quartae* & *octavae* accesferunt (*cc*), eas nec omittere voluimus, quod omnino continuarent ea, quae Muretus in praefationibus illis reliqua fecisset, nec numerum tamen peculiarem illis dare, quod qualiumcunque lineamentorum potius, quam Orationis figuram haberent ac modum. Uti-que conveniebat eas distingui a Continuationum illo

ge-

(*bx*) P. 273.

(*by*) P. 280.

(*bz*) P. 282.

(*ca*) P. 290. & 303.

(*cb*) P. 299.

(*cc*) P. 262. & 287. ubi, quod Prooemia vocavi, factum inde, quod hac facie comparerent in Commentariis p. 615. & 179. unde descripsi.

** 5

genere, quod iusti sermonis pondus impleret, qualis est Oratio nostrae editionis XVII (*cd*), pristinorum XIV. Postulabat vero etiam fortasse appendicem ejusmodi Oratio nostri numeri *decima quarta*, quam habuit Muretus, cum Aeneida Virgilii esset explanaturus. Ac certum est quidem, quae in ea dicturum se promissit (*ce*), horum vix ultra dimidiam partem quicquam apparere, ut merito sub finem ejus, *desiderari cetera*, & olim annotatum fuerit, & a nobis repetitum (*cf*): sed dubium nobis, num ipse Auctor, quod non insolens illi fuisse loci quidam (*cg*) demonstrant, distulerit ea in diem alium, an vero non distulerit. Utrumcunque sit, perierunt nobis sive paginae praefationis illius residuae, sive Oratio altera, quae priorem continuaret, sive denique, si quid e Commentariis Mureti in Virgilium, (nam & hos injuria temporum a nobis prohibuit,) agglutinari pro appendice potuisset. Itaque non voluntas hic nobis, sed fortuna defuit. Ceterum de hoc toto *Praefationum* genere, quod ad studiosos adolescentes sub initia certarum enarrationum habuit Muretus, monendum illud venit, distinguere eas oportere ab Orationibus, quas coram Pontifice, Cardinalibus, aut in Auditorio utcumque magis illi recitavit. Quanquam enim praefanti Mureto nonnunquam una cum discipulis honoris ergo aures praebebat celebrium virorum jam unus aliquis, jam copia quaedam, quibus & ipse peculiare agere grati-

(*cd*) P. 344.

(*ce*) P. 325. in *med.* Dicam enim.

(*cf*) P. 332.

(*cg*) *Orat. XIII.* p. 323. Cetera, de quibus dicere institueram, — in crastinum differuntur. Et *Orat. XVI.* p. 343. Quare quae superant, in crastinum differam. *Atque hoc praestat Oratione sequenti XVII.* p. 344.

tias sub finem Orationis est solitus (*ch*): tamen, quod ita velut extra ordinem contigit, nequaquam sustulisse discrimen, quod illa sermonum duo genera separat, censeri debet. Itaque in Praefationibus illis, si non semper, certe nec raro, magis Profesorem agnoscas Muretum, qui doceat, quam Oratorem, qui moveat. Meminerat quippe, ad quos, & cujus rei gratia diceret; addo etiam, quo tempore. Fiebat enim interdum, ut eadem hora simul Praefationem suam finiret, simul Auctoris ipsius interpretationem auspicaretur (*ci*). Nec pauca reperies in Praefationibus illis, quae si a solennibus Rhetorum formulis separes, a Commentariis non distinguas. Qualia sunt quartae orationis inchoata, eaque per integras tres paginas decurrentia (*ck*), plane gemina commentariis. Nescio quoque, an non Muretum in scribendarum praefationum negotio versantem, inter extrema tempus aliquando destituerit, ut aut absolvere, quae decrevisset initio, non posset universa (*cl*), aut ea non nisi minutis quibusdam, ut ita loquar, punctis, memoriae saltem

(*cb*) *Ut Orat. XIII, p. 324.* Non dubito, L. C. V. C. quin, quicumque te huc honoris mei causa venisse vident, &c. *Orat. XIX. p. 372.* Cuperem, Paule Foxi, — novo quodam & minime vulgari modo tibi — gratias agere. *Orat. IX. p. 2998.* Ac vobis quidem, Adolescentes, utcumque satisfacisse me — confido. His autem magnis ac praestantibus viris, — quam tandem referendae gratiae rationem iulibimus?

(*ci*) *Clarum id ex ultimis verbis Orat. XV. p. 336.* Sed satis jam verborum factum est. Nunc primum exponam argumentum hujus Satyrae, deinde ipsius Poetae verba recitabo, &c. *Adde & extrema Orationis VII. p. 281.*

(*ck*) *A p. 259.* Quare de ipso quidem.

(*cl*) *Hoc ipsi dixerim accidisse in Oratione XIII. ubi rejicit quaedam in alterum diem, ut supra lis. & g. patuit.*

tem gratia designare in charta necesse haberet (*cm*), dilatanda fortasse extemporaneo sermone, ubi ventum esset in cathedram, & epilogo, qui plane abest, claudenda. Fuit &, cum redimendum sibi tempus inusitata Praefationis, qualem hic *septimam* (*cn*) damus, brevitatem existimaret Auctor. E dictis responderi speramus posse iis, si qui forte negabunt, recte nos Orationibus addidisse sive duas Appendiculas illas, sive Orationes quinque novas. Fuit enim omnino pretium operae, quae ab se relicta Muretus alibi exegisset, in eundem conspectum reponere, maxime in gratiam illorum, qui hoc in opere non verba tantum, sed res venantur. Neque ulla est a nobis addita Oratio, in qua, si quid tantquam ab oratorio stilo alienum accusetur, id tueri se non queat vel exemplo simili jam ante vulgatarum, vel sermonis minime convellenda serie (*co*). Ac praestabat quidem forsitan Orationum duo volumina sic dissepire, ut in altero ceterae Orationes, in altero solae Praefationes extarent, quod & in Majoragianis meminimus factum. Sed ea res dissimiliorem ceteris editionibus reddidisset hanc nostram, quam conducere alia de causa judicabamus. Et alias facile poterit Lector non penitus indoctus Classsem suam cuilibet Orationi vel a solo titulo praefagire.

Ve-

(*cm*) *Fix* dubium, quin hoc illi eveniret fingenti Orationem X. (ad quam vide, quae noto p. 302.) Quae cum ab initio satis habeat manifestam Rhetoricae dictionis speciem, (quo merito ipsam, utut aliis praetervisam, his Ordinibus inseruimus,) paulatim in procursu festinantis & nihil praeterquam extremas lineas ducentis calami apertissima praebet indicia.

(*cn*) p. 280.

(*co*) Ut cum p. 383. Orationi XXI. miscetur ipsa verborum Aristotelis, ad Commentarios aliqui pertinens, interpretatio.

Venio ad *Epistolas*. His universis ordinem pristinum exactissime conservavi. Tamen si enim optimum est, seriem cuique suam ex tempore, quo nata est, invenire: tamen, id a me ne hic fieret, duae prohibebant causae. Primum erant, quibus nullus, aliae quibus non suus, quod non inepta prodebat conjectura, esset adscriptus sive dies, sive annus, quae tempora ideo mutanda alicubi sumpsi (*cp*). Neque hic a librariis tantum peccatum, ut cum alius alium annum nominat (*cq*), sed & ab ipsis scriptoribus. Itaque visus est sibi Muretus (*cr*) accipere Manutianas sex aut septem diebus ante, quam scriptae forent. Deinde non plane displicere mihi debuit, quod ipsi placuit Mureto primum librum edenti, qui nullo se ordine aut personarum aut temporum eas in unum volumen scribit (*cs*) congerendas curavisse. Interim quod potui, in iis Epistolis, quas plurimas ad eundem, ut Manutium, ut Sacratum, scripsit Muretus, effeci appositis notulis, ut quae cui responderet, liquido sciretur. Personarum autem ordinem alphabeticum habet index. Quod si in Epistolarum illis demonstrandis catenis aberrasse nonnunquam deprehendar, facile feram admoneri. Fuit enim, ubi nec ipse mihi satisfacerem, quod & conjecturae scinderentur in partes, nec ubique legeremus epistolas, quales fuissent primum scriptae, sinceras satis & integras. Detexi hoc ulcus in praefatione ad Manutianas (*ct*): & confirmavit me in senten-

(*cp*) *Diem, ut in Epist. 7. lib. II p. 579. Annum, ut Epist. 16. & 35. lib. III. p. 652. & 677. Consf. quas nota p. 568.*

(*cq*) *Exemplum pete e lib. III. Ep. 3. p. 571.*

(*cr*) *Lib. III. Epist. 2. p. 634.*

(*cs*) *Lib. I. Epist. 1. p. 427.*

(*ct*) *B. 1⁴ 2.*

tentia recensio hujus operis (*cu*). Quod autem hic bene multas *aliorum* quoque legimus ad *Muretum*, ab ipso Mureto est, qui cum primo suarum libro, (hunc enim solum ab ipso procuratum fuisse apparet,) tales miscuisset, hoc exemplo secundi quoque tertii-que editores provocavit. An Mureto volente accesserint etiam, quae leguntur *aliorum ad alios*, quae quidem non perinde multae sunt, incertum habeo. Quanquam enim tales quaedam & in primo leguntur libro (*ex*); de iis tamen ipsi Mureto, cum ceteras curante se accessisse non inficietur, altum est silentium in ejus libri dedicatoria (*cy*): ut suspicer aliorum opera demum adjectas repetitis ejus libri editionibus, quas constat (*cz*) prima Mureti copiosiores produisse. Ego nullam rejeci, quae jam semel in illos editionum Lipsiensium tres libros misgravisset; Libro tertio duas etiam ipsius Mureti, repertas in commentariis officinam Sartorianam egressis, apposui, ultimasque (*da*) esse, ne cetera-

ra-

(*cu*) Vide quae noto ad lib. III. *Epist. I. p. 631. Ep. 11. p. 643. Ep. 3. p. 648. & Ep. 52. p. 699.*

(*ex*) Quarum prima est Hippolyti Cardinalis ad A. Sorbinum n. 86. p. 550.

(*cy*) Lib. I. Ep. 1. p. 427. Cum eis, (*Epistolis meis*) notissimas ad me a viris doctrina & auctoritate praestantibus scriptas in unum volumen congerendas curavi.

(*cz*) Tum ex eo, quia Colonienfis editio anni 1580. ultra *Epistolam* Gilberti Malloccii ad Muretum, quae nobis est 96. non procedit, nec Ingolstadiensis anni 1581. ultra 97. quae est Mureti ab Sinibaldum Antoninum, cum hodie legantur centum: tum quia ipsa haec centesima adscriptum habet annum 1584. cum tamen dedicatoria Mureti exarata sit a. 1579. Hoc addo, in Colonienfi, quam dixi, proxime ante *Epistolam* Lipsii, quae nobis est 57. legi Graecam ad Muretum Nicolai Nathanaelis, quam ne alibi vidimus, & hic paulo serius vidimus.

(*da*) 91. & 92. Qua ratione simul factum, ne nostra editio vinci videretur ab Ingolstadiensi anni 1599. quae & ipsa totidem *Epistolas* numerat, sed male duas bis repetit. Respice ad lit. γ.

rarum turbarent ordines, iussi. Poteram ex Ingolstadiensi anni 1584. etiam addere *Roberti Turneri* epistolas octo & viginti. Sed illius Angli stilus nimium recedit a Gallica Mureti venustate, nec in illa tota sartagine ulla est ad Muretum. *Appendicem* ergo dedi potius e Sacrato, scriptore fatis eleganti, ut cum ejus ad Muretum in his tribus libris jam diu lectae essent non paucae, nunc ad eundem ceterae omnes, quas habere potuissem (*db*), hic comparerent; nec dubito, quin ea re multis ipsius Mureti major lux accesserit. De Manutianis idem eram factururus, nisi harum jam in Bibliopoliis parata esset copia. Clarorum Virorum Epistolae, quas alicubi (*dc*) citavi, Coloniae anno 1582. prodierunt. Annotatiunculas ipsas meas, quas parcas esse volui, spero Lectori non ingratas fore, cum primis eas, quibus obscura sum conatus illustrare. Cui nec illud, auguror, displicebit, quod in Epistolis philologicis (*dd*) singulas notas numeris marginalibus distinxī; quod universas, quae non essent Mureti, alio typorum genere describendas curavi; quod item, quoties ad eundem plures essent ordine non interrupto scriptae, toties cognomen ejus, ad quem spectarent, repetendum censui. Mihi quidem certe solitarium illud, EIDEM, cui intelligendo saepe plusculas replicare paginas oporteret, insigni taedio fuit. Quae molestia ne aliis oboriretur, cavere sic volui.

Sequitur, ut de *Poëmatibus* dicam. Quae haud paulo quidem pauciores, fateor, paginas hic implent, quam in editionibus nostram antegressis: adeo ta-

(*db*) Ex editione *Epistolarum Sacрати Coloniaensi* anni 1583.

(*dc*) Ut p. 444. 446. 631.

(*dd*) *Qualis est, ut alias omitam, primi libri vigesima quinta, ubi vide p. 457. seqq.*

tamen nullo cum dispendio, ut neque desit hic quidquam, quod istae habeant, adsit vero insuper, quo careant. Nempe quia & bis per incuriam repetita semel expunxi (*de*), & quaecunque carmina non essent Mureti, sed aliorum, solo excepto Bencii lyrico, quo ille ad simile carmen Mureti respondet (*df*), locum commodiorem prospexi inter ea, quae vitam nostri proxime sequuntur (*dg*). Sic ergo necesse fuit ipsis Poëmatum libris non exiguum decrescere numerum paginarum. Neque vero eum restituerunt illi versus, qui e Mureti Poëmatum editione Luteriana (*dh*) translati nunc primum & hic leguntur (*di*). Octo lineolae sunt. Nec plura eo ex libello transtuli, non quin possem, sed quia nolebam vitam prorogare ἀποδιδίχαι illis (*dk*), quae & ipse postea damnasset Muretus, & removendasuasisset Manutius (*dm*). Una cum illis deferui & elegiam ad Duarenum (*dn*) haud dubie juvenilem &

(*de*) *Institutionem puerilem*: Dum tener es, editiones pristinae, Ingolstadienses juxta cum Lipsiensibus, bis exhibent, semel Vol. I. p. 517. (ed. Lips. A. 1629.) iterum, & quidem distichis quibusdam auctiorem, & Ant. Constantini notis illustratam Vol. II. p. 435. Nos priori expunctam libro soli posteriori reliquimus p. 124. seqq. Sic Psalmi LI. paraphrasis non nisi semel apud nos legitur lib. I. p. 4. illic bis, Vol. I. p. 500. & II. 359.

(*df*) Lib. I. Poëm. 39. Atque hoc alias frustra quaeres in ipsius Bencii carminibus A. 1595. editis Ingolstadii.

(*dg*) Regredere ad lit. ba.

(*dh*) Anni 1576. in 12. Titulus est: M. Art. Mureti hymnorum sacrorum liber. Ejusdem alia quaedam Poëmatia.

(*di*) Lib. I. p. 50. n. 61.

(*dk*) Quae leguntur ibi p. 23. 23. 24.

(*dl*) Vitam ejus vide circa lit. h.

(*dm*) Epist. ad Muret. quam hic habes lib. III. p. 644.

(*dn*) Quam illic dare poterat p. 21. Qui te Romani.

& ipsam, qua & impotentiam suae libidinis propudiose confitetur Muretus, & miscet quaedam, unde superstitionem discas citius, quam pios & honestos mores. Quae culpa & Galliambum illum, quem nescio an alibi quaerendum Commentarius ejus in Catullum (*do*) fuggerebat, invisum reddidit mihi. Sapit ethnicismum; tinnit res amatorias: ut videri queat studio compositus, qui, si res ferret, gentiliū alicui Poëtae, quod non insolens Mureto (*dp*), supponeretur. Fragmentum vero illud ex ode quadam ad Anastasium Jusbertum, quod olim in Variis Mureti (*dq*) notaveramus, tanti non erat, ut, qui tota caremus oda, non etiam tribus cum dimidio versibus carere videremur posse. Nam & Eclogis in laudem Cardinalis Armeniaci scriptis (*dr*) aequo animo carendum est nobis. De cetero singulis utriusque libri Carminibus numeros apposui, qui antea nulli comparebant. Simul autem permisi mihi ordinem ipsorum paulisper mutare, in primo praecipue libro. *Hymnis* enim Mureti, piis quidem illis, (& e quibus decem dignos habuerit clarissimus in nostris Theologus, *Caspar Finckius*, quos Oratorio Christianorum (*ds*), dissimulato licet Auctoris nomine, infereret,) non tamen nullibi Romanensi fer-

men-

(*do*) *P.* 153. edit. Lugdun. *A.* 1559. Hedeta comam revinctus. Carpunt alias in eo Galliamba utri docti, quod utramque priorem in temetum syllabas ab Horatio productas corripuerit. (*p.* 154.) Taubmannum vide dissert. de Lat. ling. *p.* 93. edito Witeb. *A.* 1602. & Lexicon Buchneri voce Temetum.

(*dp*) Quod supra circa lit. e.

(*dq*) Lib. V. c. 16.

(*dr*) Recurre supra ad lit. 29.

(*ds*) Frommer Christen Reis- und Bechbüchlein / Frankfurt. 1621. in 12. ubi invenies L. 11. seqq. Horum vera decem hyminorum numeri apud nos, libro Poëmatum primo, sunt, *y.* 14. 15. 16. 20. 23. 24. 25. 28.

mento aspersis, anteponi se jure quodam flagitabant *paraphrases* quorundam Davidis *psalmorum*. Ab his igitur librum primum sumus auspicati. Qui simul hac ratione concinnius quadrabit secundo, ut quem ab aliis psalmis jam ante nos veteres etiam editiones inchoaverint. Sunt & plura quaedam a nobis, quod nec difficile erit animadvertere, & aequum defendere, trajecta in libro primo. Sed in secundo nihil, nisi ultima tria poemata, quae sunt, *γνώμαι Graecae*, *Institutio puerilis Latina*, & *Monodia in obitum Tuani*. Quibus hic seriem dedi, si cum pristinis Codicibus compares, plane retrogradam (*dr*): eo consilio, ut & gnomica Mureti, tum Latina, tum Graeca, proxime jungerentur similis argumenti Mimis Publianis, & Antonii Constantini notae in duo distincta Poemata, Monodiam & Institutionem puerilem, ne divellerentur.

Sic ergo denique & ad *Mimos Publianos* procescit oratio, ultimam totius operis nostri partem. Quos ab Ingolstadiensi editione, non quod ad Muretum proprie spectarent, sed quod eidem, cui bona pars secundi Voluminis, deberentur, Marco Velfero (*du*), semel admisos, ita retinuerunt Lipsienses quoque nostrae. Quibus hanc renovatam pauperiorem esse nolimus, praesertim cum prodesse scholis hi Mimi non minus queant, quam quae scripsit Muretus. Omnino tamen existimo pretium operae facturum, si quis eos separatis emittat chartis, quaeque in iis sic, ut hactenus factum est, recusa morari docendi pariter ac discendi celeritatem possunt, aut alias
cor.

(*dr*) Praecedit enim apud nos Monodia n. 58. p. 104. sequitur Institutio puerilis n. 59. p. 124. Agmen claudunt gnomae Graecae n. 60. p. 145.

(*bu*) Respice ad ea, quae supra paulo ante lit. r. e. dedicatio ad Velferum descripsimus.

corrigi merebuntur, ea in feliciorē induat faciem. Nam nos quidem hic nihil praestitimus, nisi quod e diversorum codicum collatione mendas pro virium facultate sustulimus, & in notis; quod bis positum esset, semel tantum legi iussimus (dx); quod luxatum; suae sedi restitimus (dy), nonnullibi & uno alterove verbulo sensui lucem intulimus. Quibus autem modis putemus meliorem istum libellum de postero fieri posse; haec sunt fere. Primum iuvabit perficere, ut textui notae, saltem in eadem pagina; per partes copulentur; deinde ut emendationes luculentae recipiantur in textum; tum, ut vitium numerorum, quod a versu 406. (qui perperam inde usque a prima Ingolstadiensi 405. numeratur,) ad finem usque proserpit; tollatur, idque non in textu tantum, sed etiam in notis: quod jam nos fecissemus, nisi festinandum fuisset. Imo vero per totum libellum alia numerandi ratio incunda fuerit, si velis eliminare sententias, quae metro carent; jam diu nota † signatas, vixque dubium quin intrusas ab hominibus ineptis. Verum hic & illud caveridum, ne simul ejicias qui veri sunt versus, ut illum 224. cruce quidem hic signatum; sed nullo suo merito. Est enim trochaicus, & rectissime, ut putamus; ita legetur:

Ex saeva animadversione nulla regi gloria est:

Ac fortasse crux illa sequenti sententiae pedibus solutae destinata in hunc per errorem incurrit: quae tamen ipsa in qualemcunque migrabit jambum, si ita constituas:

En

(dx) *Us locum Senecae, sic satis praelixum, qui legebatur ad versum non modo 165. sed & 558.*

(dy) *Us quae ad v. 616. cum aliis conjungenda legebantur in talce totius libri.*

* * * 2

xxxvi JAC. THOMASII PRAEFATIO.

Ex spe praemii laboris fit solatium.

Vicissim providendum, ne versus idem sub diversis litteris, cum in alteram ex vitiata lectione haecenus irrepperit, bis legatur. Quales habeo duos illos sub literis H. & I.

v. 308. *Honestā turpitudine est pro bona causa mori.*
& v. 318. *Itum tacentem crimen facias acrius.*

Jam enim ante hi legebantur, & quidem emendati sub E. & F.

v. 200. *Est honesta turpitudine pro bona causa mori.*
& v. 233. *Factum tacendo crimen facias acrius.*

Neque deerit eruditibus, quod hinc inde porro emendent, aut illustrent. Salmasius (dz) certe versum 265. ita rescribit:

Frugalitas incerta est rumoris boni.

ut sensus sit, laudari eam ab his, ab illis culpari, cum alias pro *incerta*, legeretur *inserta*, aut *miseria*. Nos quoque versum 309. sic tentabamus:

Honeste parcas improbo, ut parcas probo.

Idud utique, *non careas*, pro, *parcas*, versum vitiat. Congruit autem sensus cum v. 436.

Malo etiam parcas, si una est periturus bonus.

Habebam de hoc genere plura. Sed hoc jam non ago. Et jam diu praefationis abunde est. Quare pausa tandem hic esto. Nam quod in *Indice* praestitimus, qui extremas pagellas occupat, nec adeo multum est, & quicquid est, ultro docebit collatio cum ceterarum editionum curta supellectile. Tu, Lector benevole, da veniam improvisae prolixitati, & vale. Scrib. d. 12. Sept. 1672.

(dz) F. 1122. ad Solin.

JOAN-

JOANNIS CHECCOTII

P R A E F A T I O.

Habes, Lector, duas annis paucis, pae-
ne conterraneas Editiones Operum M.
Antonii Mureti Rhetoricorum; Ve-
ronensem unam; quae vero nunc pro-
dit, alteram. Sit haec editionum con-
tinuo sibimet instantium successio, & alterius al-
teri *quasi* lampada tradentium, decidua in poste-
ros portio nonnulla ejus *Φιλοξενίας*, *hospitalitatis*,
qua majores nostros venientem ad se olim Vi-
rum effuse prosequutos accepimus. Huic enim
contigit; (prout humani sese habent casus) [flu-
ctu quodam caeco, undeunde conflato, patriae tel-
luris finibus ejici; aliasque adeo cōgi terras, alie-
na hospitia quaerere, quinimmo personam inducere
sibi nihil ab illa diversam, quam ab Oedipo Sopho-
cleo mutuatum aliquando Graeci ferunt Aristippum
philosophum. Qui cum ad Syracusanorum littora
naufragio esfet illatus, ab iis qui Gymnāstum cele-
brabant Graecae urbis illius, his e Tragoedia versi-
bus suppetias petebat: *Τίς τ' πλανήτην Οιδίπην καθ'*
ἤμεραν Τὴν νῦν σπανιστοῖς δέξειναι δωρήμασι; O quis!
quis, errabundum luce hac Oedipum, Desiderato prose-
quo-

*** 3

quetur munere? Neque enim profecto Muretus aliter
 appulsus e Gallia, nostris in terris asyllum suae fugae
 quaesivit. Italia vero mater, quae notam *κακοξενίας*,
inhospitalem, multo semper esset perosa magis, quam
 vetultis Lucaniae populis inimicum id vitium, &
 legibus coërceri solitum, scriptor suavis narret Ae-
 lianus: Quae non antea multo, dispulsas & exules
 Graecia Musas, Boeotiorumque sedibus avitis, aper-
 to sinu excepisset; atque illis institutionis antiquae
διδασκαλίας, *minerval*, prompto animo persolvisset;
 eademque opera, suam in rem Graeciae damna sa-
 pienter convertisset: Italia, inquam, sui moris non
 est erga Muretum oblita; quem & recepit, & suum
 comiter Civem fecit, & in amoribus ac deliciis ha-
 buit, & in arce summa splendoris & gloriae suis ipsa
 manibus collocavit. Denique fecit ipsa haec Italia,
 uti Mureto liceret celebrem Themistoclis vocem ad
 se transferre, qui cum exsularet Athenis, & apud
 Persas habitus honestissime viveret, tum vero peri-
 turum sese fuisse dixit, nisi porro periisset. Verum
 utri cesserit in hac re palma benemerendi, scilicet
 Italiaene de Mureto, an potius Mureto de Italia,
 profecto vertitur in ambiguo. Siquidem invenit
 apud nos enimvero Muretus, ut parabemia Graeco-
 rum habet, *μυρμηκίαν ἀγαθῶν*, *honorum cumulum*; ac
 vicissim Italia, cujus illa tunc doctrinarum clarissi-
 ma lumina, Victorii, Manutii, Sigonii, Amasaci,
 occasum spectare coeperant, hujus Gallici Camilli
 virtute, leporis prisci veterem gloriam stitit aliquan-
 tisper, donec tandem Attica, & nativa Musa cycne-
 am una cum ipso Mureto, per illa tempora, su-
 premam vocem emitteret. Qua tempestate licuit
 animadverti, circuitus esse adeo quosdam ac redi-
 tus, Dei summi providentia dispositos, rerum hu-
 manarum. Cum enim sic acceperimus, primum
 eloquentiam Romae qui Latine docuerit, fuisse L.

Plo.

Plotium hominem Gallum; ecquisnam existimasset unquam, postremis etiam temporibus, altrinsecus initio respondentibus, adfuturum ex eadem nobili Gallia, qui pro Italiae Palladio, nempe Latinae copiae castitate, magna cum gloria, in arce Romuli propugnaret? Ita non solum dictum, sicuti proverbium aiebat vetus, at praeterea factum in rebus humanis est nihil, quod factum idem non fuerit prius. Sed haec eo pertinent, ut & majorum causa nobis carissimus debeat esse Muretus, veluti comitatus illorum praerogativa fidei nostrae commissus, ac de manu traditus in manum; & suamet virtutis ergo sit Apollinari laurea donandus Italiae, ac, demum, utilitatis quoque gratia saepe habendus in manibus. Profecta enim ingenio fuit natus hic Vir *ἐξαιρέτως*, praeter solitum, eleganti, atque ad Grantias prono. Id cum ex omnibus plane constat quaecumque scripsit, tum ego vel inde argumentarer, quod Euripidem alicubi appellatum ab ipso memini delicias suas. Nam qui Tragico illo Philosopho, ac dulcissimae gravitatis parente, Venerisque intaminatae Poëta capi tantopere se profiteatur, sane illius mentem oportet ad quamdam Atticismi normam effectam esse. Nemini ergo non, audito Mureti nomine, sponte quaedam jucunda species oboritur leporis Romani (quam illi merito laudem attributum ivit Barnabas Brissonius) iudiciiue simul Attici, & mundarum elegantiarum. Quippe dicas non injuria, consedissee in labris, ingenioque Mureti, quin & radices egisse celebratam illam ab Dionysio Halicarnasensi *Ἀττικὴν μουσάν, ἔ ἀρχαίαν, ἔ ἀντιχθονίαν*, Atticam, & antiquam Musam, & gequinam; aut etiam orationem ejusmodi, quam dicere possumus cum Pacuvio, *blandam hortatricem*. Ac eadem prope dicendi forma videtur fuisse Mureti, & quam Graeci ad eloquentiam depingendam, ajunt

sefe Praefidi ejus formam affinxisse Mercurio, venusta specie, oculis nigricantibus, obtutu suavi, simul aliquantulum acri, procul ascititia pulchritudine. Habet enim ejus orationis character tales ingenii linguaeque mores, quibus insit vere σύγκρατος αἰδοῦ κράτος, pudori mixtum decus, videlicet una cum dulcedine ἀκμή, vigor; cum sublimitate καθαρότης, castitas, cum ubertate admirabilis ἀκρίβεια, nitor distinctionis; cum pulchritudine, ἀφίλεια, simplicitas. Morata est oratio admodum, & modesta, versatilis praeterea quocumque vult, ac plena dexteritatis; aliquando torrens, mediocriter aliquando procurrens, *uti rivus* (namque utar Varronis verbis e Satyra Menippea) *qui deorsum rapitur, atque offensus aliquo a scopulo lapidoso albicatur*, teres etiam & cohibita, quandocumque opus est, quam perpetuo comitetur ingenuitas non fucata Latinae dictionis, & numquam fere praelinita. Quodsi Galli hominis eloquentiam, Aufonii, Galli Poëtae, versibus exponi libeat, de Gallo item Oratore Tiberio Victore Minervio, quem itidem Romae florentissime docuisse Hieronymus tradit, haud minus convenient in Muretum hi de illo scripti versus duo: *Dicendi torrens tibi copia: quae tamen aurum, Non etiam luteam volveret illuviem.* Denique is est auctor, uno verbo, unde utrumque sumatur eorum quae duo censet elegantissime Lucianus ab veterum lectione quaerenda, λέγειν τε δύνασθαι, ἢ πράττειν τὰ δέοντα, & dicere posse, ac facere simul quae maxime decent. Erat vero animus, cum haec Sparta nobis οὐκ ἀλλόλογος, a Theologo non aliena, praeter spem obtigisset, morari te, Lector, paullisper, ac de toto Mureti genere fusius disserere; cum praesertim quaedam ad manus essent, ut Dionysius ille loquitur, non adeo fortasse καθημαζόμενα, pertrita; quibus haec editio, si non commendatior, saltem uberior

uti-

utique prodiret. Verum saepius est ut cui sit opus quod licet velle, quam id ut licere queat, quisque quod vult. Quapropter e medio isthaec oportuit auferri, & in alium diem, si forte, comperendinari, nunc vero agi quod instat. Id ergo fac animum advertas, quid sibi haec Editio velit, & quid egregie praeter ceteras adportet novi. Jam primum omnium, bonum factum visum est, uti repraesentaretur fere tibi Lipsiensis editio, quam diligenter accuratam habebamus a Jacobo Thomasio. Scitum enim, ut vetus, arbitramur quod proverbio dicitur, nequaquam licere *κινῆν τὰ καλῶς πθίνα*, *movere loco pulchre quae posita sunt*. Praeterea opus qui praestandum sibi redemerit, atque id effectum bona fide praeberit, eum deturbare facto ac merito suo velle, nonne debet incivile admodum existimari? Quapropter cum Thomasio recte atque ordine provinciam susceptam administraverit, isque cum Orationes & Epistolas Mureti, una cum ejusdem Carminibus, prudenter bonum in ordinem redegerit, constituerit; etiam aliunde nonnulla quae dispersa vagabantur, diligenter advocaverit, accersiverit; ob hasce res, aequum videtur, iis qui redempturis hujusmodi librorum edendorum inspicuiendis censuram agunt, opus probari, darique operam, ne quomodo ei dolo malo queat officii. Nec tamen hac de re cum ita censeamus, non erit, Lector, quod huic etiam Editioni potissimum debeas, vel ei potius a quo habet sui ut aliqua parte recens appareat; scilicet Cl. Antonio Friderico Seghetio. Hujus enim liberalitate quaedam ex ipso Auctoris autographo, quod apud eum asservabatur, nunc primum lucem aspiciunt; quaedam olim edita, sed mox occultata, modo reviviscunt, & insperatas adhuc luminis auras percipiunt. Hoc autem beneficium tanti profectio aestimandum est, quantum sum-

morum ingeniorum interire nihil, pertinet ad publi-
 cam rem elegantiarum, bonarumque litterarum.
 Nam sicut olim ineptiis adjudicatum fuit, extitisse
 quempiam qui honoris Epicteti philosophi causa,
 lychnidium illius emtum a se voluerit denariis tre-
 centis; sic Atalum Regem, conditionibus, ut Poë-
 ta inquit, Attalicis, quaslibet Aristotelis undecum-
 que vel semefas membranulas conquisisse, valde sit
 ineptus qui non argumentum pulet magni animi;
 ac Rege magno dignissimi. Nec parvae cessit gra-
 tia doctissimis viris, Andreae Scoto, Marcoque
 Velfero, quod minutim, vel, ut Plautus ait, *asfula-
 tim*, colligendis Mureti monumentis bene de poste-
 ritate promeriti sunt. Quorum praeclarorum homi-
 num, & in litteris *primorum*, *signiferamque* diligen-
 tiam Seghetius, qua pote, nunc imitatur. Sed
 priorem locum haec inter additamenta Oratio tenet
 jamdiu, sane fatis iniquis, edita; quippe statim ab
 ortu confepulta Cimmeriis quibusdam tenebris. De
 qua multum habeo quod primum querar, adeo la-
 tuisse nos, neque caput exseruisse tamdiu, tantae
 facundiae, tantaeque venustatis Orationem. Quid
 enim? Profecto mirum, Lector, neque facile cre-
 ditu, nisi periculum facias, hanc Orationem quae
 vis elegantiae possideat; quae item illius *δεξιότητος*,
dexteritatis, quam virtutem Manutius, in Epistolis,
 Mureto peculiariter attestabatur. Et ea quidem
 adhaesit illi perpetuo virtus. Sed hic effudere sese
 prorsus illae copiae & *ἐξέργασίας*, *ornamentorum*, &
 Musarum Isocraticarum. Neque non ex ipsa re fit
 isthuc vero simile. Siquidem est Oratio Venetiis
 habita secunda de Studiis Humanitatis; non multo
 post quam Orator in Italiam e Gallia fuisset adve-
 ctus. Porro natura fert ut quo recentior uspiam
 est, quisque, eo sibi studiosius ab arte sua commen-
 dationem quaerat omnibus nervis. Praecipue autem
 Ora-

Oratores idonei. Sicut Athenienses philosophi, Carneades, Diogenes, & Critolaus Romam legati cum venissent, memoriae traditum est consuesse illos ostentandi gratia saepe disertare, quod Graecis *παρεπιδείκναι* & semetipsum dicitur. Atqui sic se Orationis argumentum habet: Mureto, statim ac Venetias appulit, suamque virtutem explicare in aperto coepit, obstitere malevoli, ut verbo Catoniano dicam, vitilitigatores. Li viro, quasi Spartam venisset, quo peregrinos adire non licebat, ita *ξενολασίαν*, peregrinitatis delationem, quandam intentarunt; sive hoc vere sibi vellent, sive accusationem hujusmodi suspicionibus occultis obtenderent. Sic ergo causabantur; nihil opus esse Venetiis docere hominem peregrinum; &, ni fallor, aliquid etiam aliunde fuliginis interspergebant. Atque hoc idem periculum Romae, Christophoro quoque Longolio Belgae paucis ante Muretum annis conflatum fuisse scimus. Profecto erant in Italia per illa tempora aegre qui viderentur ferre, semotos Alpibus homines, in certamen eloquentiae cum nostris velle descendere. Itaque plus aequo, si verum amamus, passim eos vulgus despuebat. Hinc ergo illae lacrymae! atque indidem querelae frequentes Erasmi, ac Budaei, graviter indignantium, audere ullam gentem litteras mancipio sibi privatim asferere, quae omnibus usu gentibus communiter datae sint lege naturae, ac locum eundem noster quoque studio perstrinxit, in quadam ad Paullum Sacratum Epistola, *ὅτι ἀνὰ δειμύτην*, non absque acritudine quadam, cuius ab Hermogene traditur idea. Sed Venetiis Muretus gradum tenuit, fautoribus bonis usus; simulque natus occasionem tuendi sese; artificio summo, summisque auctoribus commendato, privatam causam deflexit ad communem ex intima philosophia locum; quo de sapiente agitur, quem fas non sinat uspiam
ad

ad peregrinitatem redigi, cum sit natura Civis Orbis terrarum universi. Hic vero Muretus exsultat pro doctrina sua, mentesque auditorum atque aures undique collecto quodam antiquitatis liquore permulcet, ac sibi conciliat. Cum enim tempora minus faverent, neque uti liceret Anacharsidis illa *ἐμπόνη*, *confidentia*, qui Scythia cum esset, venissetque Athenas Atticas, ipso Solone sese magis Atheniensem, animi magnitudine quadam, aulius est affirmare; sed cum hoc non liceret; quae jucunditate! qua dexteritate! qua scientia! quibus Gratiis! ut Graeci loquuntur, *οἰκονομή τὴν ὑποθέσειν*? nempe, *argumentum suam in rem flectit*, aptissimo, & dexterrimo quodam gubernaculo. Scribit ad Atticum Cicero, cum dixisset pro Domo sua: *Acta res est accurate a nobis, & si unquam in dicendo fuimus aliquid, aut etiam si unquam alias fuimus, tum profecto doloris magnitudo vim quamdam nobis dicendi dedit.* Et causa, & hujus Orationis praestantia ita sunt eadem, ut in eam convenire verba Tullii mihi videantur. Semper amoenitatis plenum est ingenium Mureti; semper ex abdito petit quo suspendat animos, quo alliciat, quo flectat; praeterea Venetae istae Orationes comulae magis etiam aliis apparent aliquanto. Verum hic omnia miscentur, doctrina, prudentia, gravitas, urbanitas, *πᾶθος*, *affectus*, quo concitet, *ἥθος*, *mos*, quo mitiget. ita sese demittit, numquam ut vilescat, ita rursus erigitur, ut arrogantiam vitet. Quibus rebus fit, ut Mureto illam Orationem dictasse mihi videatur aliqua *Πειθῶ*, *persuadendi dea*. Cum loquitur de se, *εὐκταταβάσι*, *modestia*, quadam utitur affectu suavissimo temperata. *Non enim ego, inquit, auditor, ex aliqua barbaria sum editus. Quod si essem; & quae sequuntur incredibili referta dulcedine.* Deinde non cessat, acumine quo pollebat ingenii, Gallorum antiquitates abstrusas evolvere, unde ar-

gu-

gumento suo & florem vetustatis carperet, & conquireret vires. Nam ex eo quod Galli, ut Cajus Caesar ait, *deum maxime Mercurium colerent*, sicuti etiam de Germanis Tacitus affirmat, qui Mercurius deus esse fingitur eloquentiae, ex eo, inquam, eleganter colligit, numquam Gallos a melioribus literis abhorruisse; sicque cum patriam testurem laudat, tum seipsum ex eadem fidelia commendat. Et si negat Lucianus, Gallos veteres, qui Mercurium, teste Caesare, *omnium artium inventorem* ferrent, eundem quoque, more Graecorum, praesidem eloquentiae fecisse. At non est exigenda talis ab Oratore subtilitas. Laudandum vero ingenium hominis, quidquid ad rem faceret, acutissime perspicientis. Mox affert ex aliis loculis, Herculem, origine quidem, ut credo, Tyrium, ceterum quem Lucianus idem pulchro libello descripsit, quomodo eum effingebant Galli. Videlicet simulacrum circumfusam plebem lingua moderabatur, catenulis aureis omnes aptos ex auribus. Hoc eloquentiae demonstrandae figmentum ingeniose Lucianus interpretatur. Atque hinc libellum suum inscripsit *αερολαλίαν*, quasi *alloquutionem* dicas; quod nescio cur in editione Marci Hopperi, (posteriores non vidi) *Praefatio*, conversum sit, cum Lucianus hunc titulum ideo fecerit, quod vires *alloquutionis* in concione quantae forent, illo Hercule ostenderetur. Nam *αερολαλίαν* est *δημηγορίαν* Glossis Philoxeni. Appellabatur autem, ut inquit is, *Ὀγμίο*, *Ogmios*, Gallorum lingua vernacula. Id nomen quoniam ei dabatur qui turbam populorum regeret, (hoc ut interponam) leviter puto detortum prius a fonte Phoeniciae linguae fuisse. Nam si diceres *אֶלְגָּמִים* *ah—lgamim*, esset *populosus*, quod facile lapsu defluerit in *Ogmium*, *populosum* autem, (vel, ad verbum, *eum qui vir populorum est*, nam secundi casus linguis Orientis indicant

cant qualitatem) intellige, *populorum caterva stipatum*, sive in concionem populos aggregantem, qualis dicitur Graecis ἀγέλης, vel ὀχλαγωγός, quod exponitur utrumque ab Hesychio ὁ ἀγείρων ὄχλον, *populum congregans*, in coetum scilicet, concionemque, vel, Homerice si loquendum; ἀγορήδε. Ita foret Ογμιον, Ogmios, ἀγώτης, concionator; vel προσλαλῶν, *alloquens*, ex quo item *alloquutio* bene a Luciano fuerit inscripta simulacri ejus expositio; subjicientis oculis flexanimam orationis in populos vim, plane quomodo Virgilius obsequentes oratori descripsit his versibus: *Silent, arrectisque auribus adstant: Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.* Talis orator populi est rector, nempe Ogmios. Alioqui fert hoc linguarum consuetudo, ille ut dicatur *esse in populo*, qui comitia habet. Sic de Moysē dicitur in Actis cap. 7. ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, *is qui fuit in Ecclesia*, vel *congregatione*, totius populi scilicet, cum illum in eremo ad se, divino praecepto, congregaret. Haec mihi magis arrident, ac propiora cum nomini, tum rei videntur, quam ut Samuēlis Bocharti amplectar conjecturam, qui existimavit, Ogmion Ὀνν, *agmion esse*, quod barbaros, & peregrinos Arabes ita nominent; fuerit autem Hercules barbarus, id est, Phoenix. Nam ab eloquentia demonstranda, quod maxime voluerunt Galli, nimium haec etymologia *barbari* quantum distat. Phoenix vero alioqui certe fuit Hercules; quapropter similem fecit Lucianus γέροντι θαλαττεύοντι, *seni cuiquam negotiatori maritimo*, quae maxime germana est nota Phoenicum. Sed & ipsum Graecum Herculis nomen Ἡρακλῆς, *Heracles*, ego Phoenicium interpretor, ut sit, *חֲרֹגְהֵל* *Hā-roghe-el*, videlicet *magnus pastor Dei*. Quippe veteribus Pastores dicti sunt Reges ac populorum Duces; & *Dei* appellabatur Hebraeis, quodcumque magnum esset ac nobile, uti diligenter Kimkius notavit ad trigessimum

lex-

sextum Psalmum. Sic *cedri Dei*, robustae cedri; sic *montes Dei*, montes excelsi. Porro vocalium diversitas parum in ista comparatione attendenda est, cum illae passim inter haec linguarum commercia, vel negligentur, vel commutentur. Quodsi jungatur utrumque nomen, ita ut simul dicatur *Hercules Ogmios*, nisi ego fallor, existet utrimque titulus insignis, quo donavit Homerus Agamemnonem, cum fere illum appellet, ποιμένα λαῶν, *pastorem populorum*, ceu Regem ac Ducem; idque juxta veterum morem. Nec denique videatur insolitum quod, si mea interpretatio stet, ita uti nomen *Ogmios* ex Phoenicia lingua dicatur significare *populorum*, essequae adeo appositum ei simulacro nomen; casus tantummodo secundus, hoc est, generandi, efferatur, una cum articulo, absque autem casu recto, unde pendeat. Dicendum enim fuisse *Pastor populorum*, aut *Rektor populorum*, potius quam sic abrupte, *populorum*. At, inquam, id nihil officit; postquam animadvertit docte Bochartus hanc Ellipsin Orientis linguis frequentissimam, in locorum compositis nominibus; prior ut pars compendii causa reticeatur, ac solum generandi casus retineatur. Quod cur non idem in virorum compositis fieri possit, nulla est sane ratio. Cum praesertim adsit articulus, magni apud Hebraeos roboris ad praestandum casum rectum. Ceterum, hunc Ogmium, qui me diutius tenet, Muretus perquam enimvero scite atque industrie suis opportunitatibus accommodavit, sibi que jure communi patriae originis advocavit. Sed cum haec ita se habeant, cumque videatur haec Oratio tanti bonis arbitratoribus aestimanda, qui nos ergo factum dicamus, ut ipse auctor, cum ceteras ederet, nullam tamen ejus omnino rationem habuerit? praetermisit enim, ac numero movit. abominatus est ne is prolem suam? partum-

ne

ne recusavit, ceu monstrosus aliquid, aut prodigiosus, tollere? Quantum comminisci queo, causas hujus consilii suspicor duas. Quarum hanc unam accipe. Jam aemulorum omnes tumultus, plumbeo, ut dici solet, gladio Muretus, cum volumen primum Orationum emitteret, consopiverat; eo jam gloriae conscenderat, ut albis equis triumphans, & in Capitolium receptus, paene Dictator eloquentiae constituendae, suffragiis Italiae, dictus videretur. atque adeo nedum aliorum judicia reformidaret, jus ei acquisitum fuerat ἀπαρεκαλύπτως, *aperta facie*, de cujusvis re sententiam pronunciandi. Quod quidem, si verum amamus, & aliquando, sit verbo venia, τετραχύτερον, *asperius*, facit. Velut, exempli causa, (digredior enim hic paullum) cum Agellium, qui Senecae non omnino favisset, propterea, duro convitio, vocat, *somnium hominis, quod sese voluerit attollere, ac nescio quid de Seneca loqui; nulla te autem magis quam contentu, ac silentio refutandum*. Quid potuit asperius? praesertim contra eum a quo non pauca fueris imitatus? Atqui ego libentius Augustinum sequar, prudentissimum in his quoque litteris virum, cui honeste dicitur Agellius *vir elegantissimi eloquii, & multae, ac facundae scientiae*; magisque Lipsii lenitatem in eadem Senecae causa defendenda probem. Sic alibi Vopiscum, ferreum quantumvis scriptorem, sed scriptorem tamen veritatis amantem, *simium* appellat Suetonii, *verum ab eo longe distantem*. Sed neque Suetonium ipsum, auctorem ut historiae, sic linguae Latinae clarum, urbane satis habet, cui & corrumpere testimonium ab Hieronymo tributum nititur, quod *scripserit Caesarum vitas eadem libertate, qua illi vixerunt*. cum sibi Hieronymus non aliud his verbis voluerit, quam id quod Historiarum scriptori praecipitur a Luciano. *μάλιστα δὲ καὶ περὶ τῶν πάντων ἐλευθερὸς ἴστω*
την

ἐν πρώτῳ. in primis autem, & maxime, sit animo liber. & paullo post, iisdem prope cum Hieronymo verbis, unusquisque, inquit, τοῦτ' οἷ' ἢ δειχθήσε-
ται, talis plane, qualis vixit, ostendetur. At Mure-
tus accusari Suetonii libertatem Hieronymo vult.
Idque facit efferendi Taciti causa. Propter quem
etiam Alciatum illum, illum, inquam, jurispruden-
tiae vindicem, quod senticeta sibi scripsisset videri
Taciti scripta, sic irridet, uti *calicem mulsi afferri*
jubeat, ut flere pupus hic desinat. Aequior fuit Al-
ciato Budaeus, ex eadem Gallia; licet ab eo, sibi
ut videbatur, lacescit. Nec adversus hominem
invehitur *κατὰ μὲν τὸν λόγον, verbis mordacibus.* Im-
mo vero modeste queritur, ac simul Alciati laudes
accumulat, egregiam Epistolam ad Longolium scri-
bens, & prudentiae merito perlegendam. Sed enim
ingenium erat Mureti vehemens, & plenum ardo-
ris. De quo notae sunt Petri Viëtorii conquestio-
nes, doctissimi atque sapientissimi senis, decoris
Italiae numquam sine laude commemorandi. Haec
autem, praefiscini tacta sint a me juventutis causa,
ne scilicet eximias inter Mureti virtutes, praecipue
hac ardentioris acuminis illecebra fortasse capiatur,
qua fere solent homines affici. Verum est enim di-
ctum Achillis Homerici: *Contentionem quae ex humano*
pectore, instar fumi, asurgit, dulcius melle stillare.
Ac Mureto quidem non mediocrem auctoritatem
etiam gloria dabat pulchre factis, & dictis parta,
ut absque ambagibus loqueretur, & illud ab omni-
bus cuneis *euge* frequentissimum. Ergo cum hac
auctoritate frueretur, (ut redeamus ad rem) eum
plausus mirandos auferret undique, sine ulla, ut
Cicero ait, fistula pastoricia; maluit, credo, veli-
tationes antiquas consepeliri penitus, & obscurari.
ideoque non tulit moleste, secundam hanc Oratio-
nem

* * *

nem

nem suam, memorem illarum, conticescere, ne videlicet hujus praeteritae contentiunculae quasi aliquo supercilio, ceterarum tranquillitas inumbraretur. Sunt enim quos parum delectet coactos fuisse pro sese causam dicere; quod tamen Marco Catoni Seni quadragies quater accidisse traditur. obaudiuntque plerique omnes prudentius Isocrati praecipienti, omnem vel tenuem suspicionis nubeculam caveri, quippe difficillime quae, ac vix umquam diffletur. Hoc ergo prudentiae fuerit. Sed & alterum obversari Mureto potuit; quod exsequar deinceps. Nemo est hominum qui multa variaque lectione sit, cui non in promendis, inter scribendum, ex antiqua lectione rebus aut verbis, error surrepat aliquando, aliudque alterius loco ponat. At vero tenuis hic error, & facillime praetermittendus; cujus neque immunes fuisse doctissimos antiquitatis viros jamdiu ab eruditis est cum observatur. Quid ergo, si nonnihil hujusmodi ἀβλεψίας, incuriae, in hac etiam Oratione de qua loquimur, Auctori, semel cum edidisset, occurrerit? & ob hanc rem acrius indignatus ei fuerit? volueritque intermori lente, quam aliis recoctam addere? sicut aliquis *nimum durus pater, praeterque aequum, & bonum*. Id a vero ne multum abesse credam, sic ego meum animum induco. Cum exponere vellet, antiquis Gallis quantum eloquentiae studium fuerit, qui certe Galli, ut in secundo Originum agebat Cato, *argute loqui industriosissime persequuti sunt*; utitur argumento, quod M. ipse Tullius, eloquentiae magis illud quam hominis nomen, Gallo magistro, Plotio sit usus. Atqui hoc unde hauserit, equidem ignoro. Quippe enim ipse reclamare videtur Cicero, cum sic ad M. Titinnium scripserit, in Epistola, cujus affertur fragmentum a Tranquillo, *De claris Rhetoribus*. Illius haec verba; quorum & prima translata sunt ab Hieronymo

mo in Eusebianum Chronicum suum: *Equidem memoria teneo, pueris nobis primum Latine docere coepisse Lucium Plotium quemdam: ad quem cum fieret concursus, quod studiosissimus quisque apud eum exerceretur, dolebam, mihi idem non licere. Continebar autem doctissimorum hominum auctoritate: qui existimabant, Graecis exercitationibus ali melius ingenia posse. Quodsi apud Plotium exerceri Tullio non licuit, utique illo non est usus magistro. Auctoritatem vero, quae se ait impeditum fuisse id ne faceret, virorum doctissimorum, ego auctoritatem intelligo L. Crassi, quem Cicero fecit ex omnibus plurimum; cujus edicto, cum Censor esset una cum Cn. Domitio Aenobarbo, anno post Urbem Conditam sexcentesimo sexagesimo secundo, vel uno minus, ut quidam putant, Latini Rhetores qui dicebantur, cludere ludum iussi sunt. Exstat edictum antiqui nitoris, & disciplinae, in Agellii libro quinto decimo, itemque apud Suetonium. Ac sane puer tunc erat Cicero, quatuordecim annorum circiter; natus quippe, ut ipse de se ait in Bruto, C. Attilio Serrano, Q. Servilio Caepione Consulibus, quibus legem Serviliam suavit Crassus; aetate Ciceronis maior quattuor fere annis ac triginta. Sed Crassi auctoritatem, Oratoris in primis Romani nominis; ut Plinii verbis dicam, quanti fecisset in pueritia Cicero, suis ipse verbis ostendat. Ait enim in libro secundo de Oratore, Quintum fratrem suum compellans: Cumque nos cum consobrinis nostris Aculeonis filiis & ea disceremus quae Crasso placerent, & ab iis doctioribus quibus ille uteretur, erudiremur. His ergo verbis, ea quae sunt apud Suetonium ex Epistola ad Titinnium illa, satis explicari dubium haudquaquam videtur. Oderat Latinos Declamatores Crassus; queriturque apud Ciceronem in tertio de Oratore, quod eo biennio; Latini, si diis placet, inquit, magistri*

stri dicendi exstitisent, quos ipse Censor edicto sustulerat. Neque igitur Cicero itare in ludum instituisset, de quo Crassus ostenderet edicti sollemnibus verbis sententiam suam; *sibi non placere*; quoque soleret in omni sermone dicere, *ingenia obtundi, corroborari impudentiam.* Cum praesertim Cicero quasi juniorem aliquem Crasum existimari sese vellet, sic ejus ingenii fida vestigia legens passim subostendatur. Non secus ac, exempli causa, in Republica, Major Cato Q. Maximum data opera potissimum imitatus, attentis observatoribus potest animadverti. Atque inde inter se fere simillimi & Cicero, & Crassus (quantum quidem hunc ab antiquis novimus) cum cetero ingenii ductu, *praesente maxime illo semper*, ut de Crasso Plinius, *& faceto lepore sollerti*, tum, & ratione studiorum, & in magistrorum delectu ambo *φιλέμνες, amantes Graeciae.* Denique hinc scite dictum a Quintiliano: Ciceronem personam L. Crassi quibusdam sententiis, in disputationibus quae sunt de Oratore, assignando, *judicium suum cum illius auctoritate conjunxisse.* Quod si aliquem e Gallia magistrum Latinum auditum & Ciceroni volumus, fuerit is non alius quam M. Antonius Gniphō; natione Gallus, atque, Suetonio teste, *magni vir ingenii, memoriae singularis, nec minus Graece quam Latine doctus*; etiam Atteii Philologi praeceptor, Grammatici non incelebris. Hic Romae cum Grammaticam doceret, *etiam Rhetoricam* (ait ille) *docuit, ita ut quotidie praecepta eloquentiae traderet, declamaret vero non nisi nundinis.* Eundem hunc Cicero audiit, sicut est ab Suetonio, & Macrobio traditum; nec tamen audiit adolescens, neque tyro studiorum eloquentiae, adeoque illius praeceptorum indigens. Verum tum demum audiit, postquam, peragrata Graecia, Graecisque magistris usus, quos in Bruto ipse prosequitur, & Graeco-

rura

rum sive doctrinis, sive spoliis onustus Romam sese recepisset; multum deplorante Apollonio, summo doctore, ut scribit Plutarchus, ereptam ab homine Romano suae genti laudem eloquentiae, sedes patrias deseruisse. Sicut Aristotelis artem Rhetoricam potuit quidem legere Demosthenes; at non ante quam in omnis memoriae summum Oratorem evasisset. Quippe artem illam Demosthene jam florente, vulgatam Graeci probant. Unde neque Demosthenem illius Philosophi discipulum jure dici posse contendunt. Tum ergo etiam Tullius audivit Antonium Gniphonem. Ejus enim scholam frequentasse Ciceronem ait, undecumque sumserit hoc, Macrobius, *post fori laborem*; hoc est, ut quisque videt, quo tempore *in principibus*, ut ait ipse de se, *patronis numerabatur*, & jam videbatur illud in se quidquid esset, esse perfectum, & habere maturitatem quamdam suam. Suetonius autem paullo aliter, frequentatam a Cicerone scholam Antonii scribit, *etiam cum Praetura fungeretur*. scilicet nullam ei moram faciente splendore, ac majestate Praeturae. Sic enim id confirmabatur quod ante Suetonius ponit, *scholam ejus frequentasse claros quoque viros*. Nam ut etiam ante Praeturam dicamus id factum, profecto non finit ipse idem auctor, qui Ciceroni ante hunc honorem *Latinas Declamationes*, atque *Latinas adeo scholas abjudicat*, his, e prologio de claris Rhetoribus, verbis: *Cicero ad Praeturam usque Graece declamavit: Latine vero senior quoque*. Quibus tamen Suetonii verbis cautio nonnulla videtur adhibenda, ut intelligamus, Graece quidem potissimum ante Praeturam, ceterum aliquando tunc etiam Latine, licet frequenter minus, Tullium declamasse. ne videlicet illa verba his adversentur e Bruto, quae de adolescente se Cicero scripsit, qualis temporibus Marianis fuerat, cum ageret annum aetatis vi-

gesimum, & fere quartum: *Commentabar declamans saepe cum M. Pisone, & cum Q. Pompejo, aut cum aliquo quotidie: idque faciebam multum etiam Latine, sed Graece saepius.* Ergo neque ante Praeturam non Latine declamavit, neque vero post eam non Graece. Siquidem & hoc Epistola testatur quarta libri ad Atticum noni, scripta sex omnino ante obitum annis, qua exponit amico *theses* (declamantium hoc verbum) circa quas exerceretur, *cum Graece, ait, tum Latine.* Sed annis prioribus totum sese Graecis, non Latinis, Rhetoribus formandum tradiderat. Sibique Suetonius hoc vult, scribens, *Graece Ciceronem ad Praeturam usque declamasse.* Quod si aliter fuisset, atque sub aliquo magistro Latino Cicero junior profecisset, cedo, cur non, ut Pisonis, ac Pompeii meminit in Bruto, quibuscum declamaret, sic & hujus Antonii (exempli causa) Gniphonis mentionem fecit, in cujus erudiretur ludo? Cum praesertim officiosissimum semper in magistros praebeat se ille vir omnium praestantissimus Romanorum. Cur nullum ullius, vel Gniphonis, vel Plotii, vel profecto Latini Rhetoris nomen apparet inter illos e Graecia Ciceronis magistros, Molonas, Demetrios Syros, Menippos, Dionysios, Aeschylus, Xenocleus, commemoratos ab eodem & alibi, & in Bruto maxime, ubi, quidam ut veterum eleganter ait, *sua initia, Cicero, suos gradus, suae eloquentiae quamdam educationem refert?* Cur si L. istum Plotium magistrum umquam habuisset, cum scribat ad Titinnium, *se puero primum coepisse illum docere Latine,* nec sibi tamen ejus doctrina tunc uti licuisset, cur, inquam, non adderet, a se autem auditum postea? Denique cur & Seneca Pater, libro Controversiarum secundo, iisdem paene Ciceronis verbis hoc tantum ait: *Primus omnium Latinus Rhetor Romae fuit, puero Cicerone, Plotius.* neque ullum prae-

praeterea verbum. an qui tantulam rem annotavit, qua nempe Ciceronis aetate Plotius docuerit, is, quod maximum erat, praetermiserit, huic illum fuisse discipulum? Nugae! Cicero, si vera dicenda sunt, Latinis Rhetoribus nihil debet; quantusque est, fluxit e Graecorum litteris, & disciplina; nisi si adjutus est aliquantulum etiam Romanorum Orationum scriptis: quomodo se studiosissimum Catonis prodit, cui deesse queritur amatores; quomodo sibi a pueritia quasi magistram fuisse, scribit, *illam in legem Caepionis Orationem Crasfi*. Cum istam Orationem sibi magistram dicit a pueritia, & quidem semper, hoc intelligit, credo, Latinam Orationem sese pro Latinis magistris habuisse, nulloque usum eorum, praeter Crasum suum, cui locum apud Romanos, e regione dat Graeci Demosthenis. a quoque, plane divinitus, velut in aliqua eloquentiae λαμπαδηδρομία, *decurfu lampadifero*, facem accepisse visus est. Nam quo anno Crasus occubuit, eodem sumpta virili toga; venit in forum Cicero, eloquentiae Dictaturam in se ab illius morte recipiens, in quo Romanae facundiae vera maturitas sese primum ostendisset. *Crasus*, inquit, *est mortuus; nos in forum venimus*. Quod ego dictum non absque allusione quadam puto. At Plotius haud equidem scio satis, admodum ne praeterea fuerit Ciceroni magister optandus; utpote quem videam, apud Suetonium, a M. Caelio dictum *ordearium Rhetorem*; hoc est, ut idem interpretatur, *inflatum, ac levem, & sordidum*. Cicero autem adeo noluit inflatus esse, ut ad hoc praecipue Molonis opem advocaverit: *Is*, inquit, *dedit operam, ut nimis redundantes nos, & superfluentes, juvenili quadam dicendi impunitate, ac licentia, reprimeret*. Atque illud quidem Caelii dictarium tribui sane posset a nobis oratoriae cuidam acrimoniae, nisi confirmari videretur mihi loco, e

*** 4

Ma-

Manio Varronis, urbanissimo, isque inde vicin-
 locus explicari. Affert vero hunc Nonius in voce
Bubulcitare: Vicinus meus, quod apud Plotium Rho-
dem bubulcitaret, alteri in dolore non defuit. E-
 dem ex eo quod Plotio *Rhetoris ordearii* vocabu-
 lit datum, interpretor quod item a Varrone il-
 discipulus apud eum dicitur *bubulcitasse*, est ei-
 hoc unum & idem plane cum illo. *Ordearius* *R-*
tor quidem, rusticus rhetor; *bubulcitare* autem,
 rustice facundum. vel quod a Crasso, in tertio
 Oratore, tribuitur communiter Latinis dicendi
 gistris: *nihil potuisse docere discipulos nisi ut audere*
 quod est vere *bubulci*; unde a Varrone verbum
bulcitandi scholis illis affricatum. Atque his po-
 verbis, ut puto, Varro depingebat odiosum,
 ineptum Declamatorem, qui caneret in funere,
 dicitur, & suam eloquentiam, alieno tempore,
 alterius alloquutione vellet ostentare. Quin, ut
 cam quod sentio, vel integram illam Satyram quae
Manius inscribebatur, quantum e fragmentis pa-
 cis potest fieri, suspicor institutam adversus fuci-
 artis oratoriae fuisse, ac respondisse quodammodo
 Gorgiae Platonis; &, quoniam illos exagitabat e-
 tenebras veritati facerent, ideo ab auctore su-
 qua nemo vel doctior, vel elegantior, vel urbi-
 nior homo umquam vixit, inscriptam adverso ten-
 bris titulo *Manii*. Quippe quod a mane sit factum
 & exordio novae lucis. ait Festus: *Manius praen-*
men dictum est ab eo, quod mane quis inito natus sit.
 Igitur, (hoc enim omittamus) quemadmodum eun-
 cujus memini supra, Demosthenem, cum olim illi
 stris quidam e Peripatetica doctrina vir praefetuli-
 set, Aristotelis usum libris, vel *artibus*, ut Graeci
 loquuntur, summum omnium locum adeptum esse
 inventus est Dionysius Halicarnasensis qui neque
 quam potuisse id fieri, neque congruere subduct-

rationibus temporum, doctissime ad Ammaeum scribens ostenderit: sic apparet, paullulum rationem fugisse Muretum, virum eximium, quod Plotium Ciceroni magistrum, aliquo calami errore, scribendo fecit. Neque, nos quidem scire quantum possumus, ullum e Latinis Rhetoribus alium auditum assidue ipsi Tullio, nisi quo tempore magis intererat cujusque doctoris audiri a tanto viro, quam ut is majorem aliquem fructum ab cujusquam disciplina sibi capiundum existimaret. De studio autem Ciceronis vel in senectute declamandi, legenda est Epistola decima octava libri noni, ad Papirium Paetum. Ex qua locus elegantissimus, at, quod equidem viderim, corruptus adhuc & obscurus, nolo abeat mihi, quin juvare illum adnitar quantum poterō. Sunt ergo sub Epistolae finem haec, uti nunc leguntur in emendatissimis libris impressis: *Veni igitur, & disce jam προλεγόμενας, quas quaeris: etsi Sus Minervam. Sed quando, ut video, aestimationes tuas vendere non potes, neque ullam denariorum implere, Romam tibi remigrandum est.* Optimus ac doctissimus Victorius depravatam hujus loci partem priorem censuit; quapropter & scripturam proposuit lectoribus quam invenerat in veteri Codice Mediceo. Est autem haec: *Disceam προλεγόμενας quas quaeris, & si Sus Minervam, sed quomodo videro, si aestimationes tuas.* Ex his mihi videtur primum illud *disceam*, facile, addita litterula, corrigi *disce a me*; sunt enim verba Tullii Paetum invitantis in ludum suum. προλεγόμενας autem intelligo causas quas primo loco discipuli declamarent, in quorum comparisonem alii deinde sese demitterent. De his loquitur Suetonius in Albutio Silo: *Receptusque in Planci Oratoris contubernium: cui declamaturō mos erat, prius aliquem qui ante diceret, excitare.* Sint ergo προλεγόμενας quasi ante dictae, id est causae;

* * * 5

caus-

causas enim ait Seneca Ciceronem appellasse quas Declamatores ipso priores dixere *theses*. His positis, reliqua, transposita modo interpunctione, iuvanda sunt, hoc modo: *Veni igitur, & disce a me προλεγομένας: quas, quaeris? Etsi Sus Minervam. Sed quomodo, videro.* Sensus autem: Veni meum in ludum, & disce a me causas. Quaeris, quas? nempe cum iudicia sublata sint, & forum desertum. Respondet Cicero: Sus quidem, ut dicitur, Minervam, si te docere velim, nihilominus videro quomodo, quasque causas inveniam aptas temporis. Quae sequuntur, *si aestimationes*, ad alium sensum pertinent. Haec de obscurissimo loco mihi videbantur. Praeter hoc autem de Plotio, est etiam in eadem Oratione qua de agimus, aliud ejusdem generis. Nimirum affertur paullo post quidam locus aliquot Graecis verbis, quasi Platonis illa forent. Atqui nomen quidem initio illorum invenitur Platonis, & ex eo brevis adducta sententia. Neque tamen Platonis verba sunt; verumtamen, si aves auctorem cognoscere, Claudii Galeni. Quae invenias licet, quandocumque libuerit, Protreptici, operis doctissimi, & eloquentissimi capite septimo. Hisque verbis Galenus sententiae Platonis, aliam ex Homero sumtam opponit. Ac de hoc sufficiat lectorem admonuisse. Quid ergo de istiusmodi erroribus dicamus? nos vero idem plane quod Gellius, cum simile horum apud Ciceronem erratum adnotasset. ibi tum haec ait: *In libro M. Tullii, qui est secundus de Gloria, manifestus error est, non magnae rei.* Vere nauci est aliquem doctum virum sic errasse. nugatorque dicendus, illis quicumque offenditur. Commonefiat modo Lector, ne incurratur in id quod apud Gellium eodem loco sequitur: *Non tam id mirabamur, errasse in ea re Marcum Tullium, quam non esse animadversum hoc postea.* Quod si ob hoc naevos, haud enim sane maculas, Orationem adco

adeo suavem, & doctam, ego uti conjiciebam, absterruit Muretus grege ceterarum; enimvero morosior aequo fuit erga se. Debuit enim meminisse, verissime scriptum ab elegantī magistro Dionysio Longino, praestare, cum aura eloquentiae feraris, ut Poëta dixit, *in altis nubium tractus*, securitate gaudentem offendere quandoque, quam tenuiter culpam diligenterque caventem, interim frigere. Nos quidem gaudemus, rem alienatam jamdiu, nunc demum, *αγαθὴ τύχη*, *bona forte*, postliminio redire, vel ob hoc, quod hospitia poscentem nostra Muretum Oratio exhibere videatur, vittasque *ξενίας*, *hospitalis numinis*, illius quasi praeferentem. Post hanc, de qua nimis fortasse multa, sequitur non jam Oratio, sed Fragmentum Orationis, editum antea numquam, verum ex auctoris autographo depromptum. Principio dubitabatur hoc frustum quonam potissimum pertineret. Sed animadvertas velim in laude versari totum Familiae Zenae, apud Venetos nobilissimae. tum deinde missum, ab adulescente recitandum ex eadem familia, quod edisceretur. Siquidem utrimque confit hanc esse partem Epitaphii quod in publica sollemni parentatione Johannis Baptistae Zeni Cardinalis, ab uno ex illius gentilibus habendum esset. Contigit ergo Mureto, quod non semel & veteris Graeciae magistris, merces ut suas per institorem exponeret. Porro is animus fuit huic Johanni Baptistae Zeno Cardinali, ut justa funebria suo sibi testamento caveret Venetiis quotannis procurari. atque id per amplissimum ejus Reipublicae Senatum. Quae cautio non dissimile quid ab eo spectasse mihi videtur, quod apud illas humanitatis parentes Athenas observabatur. Scilicet, ut quotannis Epitaphium diceretur fortibus, qui pro patria viri cecidissent. eamque celebritatem in Graecia obtinuit appellari, *κοινὸν πρὸς πόλιν ἀπα-
σαν*,

σαν, & δῆμον ἐπιτάφιον λόγον, in publica urbis & populi concione dictum Epitaphium. Quodsi etiam Zenus Cardinalis, id Epitaphii voluit ab aliquo suorum dici, profecto non longe abierit ab antiquo Romanorum instituto. Apud hos enim erat mos, ut loquitur Varro, *perquam laudari* viros illustres in funere, pro Rostris, a propinquis suis. Eumque morem Polybius, ut plenum humanitatis, prudentissime dilaudat. Quidquid sit, apparet hoc idem usuvenisse, cum istud Epitaphium scribendum Orationi nostro fuit. Et Zenus quidem haec, Muretus vero nactus argumentum antiqui saporis, nostrisque moribus rarum, quantum ex hisce lineamentis videmus, antiqua item arte ducere opus instituit. Nam profecto videre licet, eum uti maxime voluisse praeceptis quae Graeciae magistri huic generi statuerunt. Cumque doctrina summa esset, ingenio autem acerrimo, & quid maxime quamque rem deceret celerime perspiciente; (nam haec propria Mureto virtus jure dici potest) ex omni antiquitate, quam habebat in numerato, etiam exemplar elegit operi suo longe omnium accommodatissimum. Hoc enim Orationis initium ita conformatum est, ut appareat, Muretum incredibili facilitate fundentem eam potius, quam lucubrantem, toto animo intentum fuisse Platonis Epitaphio, quo, velut in Eloquentiae campo contermino Philosophiae, Thucydidis Epitaphium alterum Plato creditur provocasse. Nec ulla profecto melior erat norma quam imitaretur, vel argumenti nonnulla similitudine, vel politica, ut Graeci loquuntur, nobilitate sententiarum. Quae tamen a me non ita dicuntur, quasi admodum emineat in his parvis initiis ea de qua nunc loquor imitatio. Posita quippe tantummodo fundamenta sunt, & jacta semina. Sed ego ex fundamentis, opus quo tendat, & ex seminibus, qualis exitura esset

ar-

arbor, mihi videor longe prospicere. Profecto Mureti magnum ingenium ubique cernitur, iudicium politissimum, eligendi facultas, quae Critice dicitur, examusim optima. Itaque nullum non ejus fragmentum dignum quod Palatino, ut Horatius loquitur, Apollini recipiatur. Praesertim si quod pertineat ad funebre genus. est enim hoc eximiae nobilitatis, & Graecorum exacto politoque illo iudicio refertur ad ea quae agunt *περὶ τῆς καλῆς, καὶ τῆς ἀρετῆς*, de honesto atque virtute. Si autem hoc Orationis truncum caput, quominus absolutum est, suoque fini membrisque redditum, eo minoris aestimandum videatur; cogita, etiam Apellem Veneris caput, & summa pectoris, arte politissima perfecisse, reliquam vero partem corporis inchoatam reliquisse; nec tamen ideo Cois tabulam abjectam, quod perfecta non esset, immo thesauri loco aservatam, cui ad praescripta lineamenta perficiendae qui succederet inventus est nemo. Idemque de Fragmento quod nunc editur, esto iudicium. Mihi vero, ut fatear, accidit perjucundum, Laudationem Zeni Cardinalis, inchoatam saltem, si non perfectam, a Mureto fuisse. Laetabar enim, Oratorem cum paucis nobilissimum applicuisse facundiam suam ad virtutes ornandas viri, quem Ecclesia Vicentina, Mater haec nostra, inter Patres, & Episcopos numeraret; meritum de se praeterea non mediocriter. Liceat enim hoc officio pietatis, ac testimonio, ex occasione, defungi. Statim a duabus Orationibus, quarum unam haec editio tenebris diuturnis liberavit, alterius Fragmento lumina vitae primum ex autographo cernenti obstetricata est. Post ergo duas Orationes, Epistolae tres consequuntur. Ex iis aberat ordinibus una diu nimium, sic uti in aliam militiam dedisse nomen paene videri posset; non enim edi cum Epistolis Mureti solita est; verum in
Syl-

Sylloge quadam Carminum inveniebatur, a Scipione de Montibus procurata. Nunc autem agnita, neque desertoris, at emanforis, habitā loco, iterum ad signa recipitur. Reliquas autographum de integro suppeditavit. De quibus Epistolis hoc ego, sine fūco & fallaciis, uno verbo dixerim, elegantissimas vero esse, quinimmo dictione aureas; ut non leve operae pretium existimem eas gemmulas in conspectum hominum vindicari. Scriptae sunt haud multo postquam auctor hospitem Italiae sese professus fuerat, vel incolam potius. Neque inanem istam esse temporis notationem accipe sic. Muretus enim, qua fuit ubertate, & φιλοκαλίᾳ, studioque pulchritudinis, cupiit in hoc etiam epistolico pulvere sese ostendere, in quo illustrior quisque cum veterum, tum recentiorum dedit operam, etsi non omnes eodem aequo successu. Sane pars haec eloquentiae jucundissima quidem illa est; nam Epistola coagulum habet aliquod societatis, & sermonis, ad quae homines natura fecit; & mores exigit paullo minus quam Comoedia, vel Dialogus, aut Satyra; & abdita promit animi; unde appellatur a Demetrio, *mentis imago quae mittitur alteri*; nitoris est insuper, ac simplicitatis apprime amans, itemque varietatis. At nescio an ob easdem hasce causas non etiam sit eloquentiae pars fortasse difficillima: qua scilicet neque Demosthenes, *optimus longe Post homines natos Orator qui fuit olim*, creditur numeris prioribus respondisse. Ac de Epistolarum quidem utilitate, simulque difficultate non vulgariter disputavit Muretus, jucunda παραβολή, *digressione*, explicaturus ad Atticum Epistolas Tullii. Sed cum omne genus Epistolas decet varietas, tum inter plures huius auctoris, quaedam invenitur etiam ab aetate, differitas. Res enim sic habet. Quas prioribus annis dedit, statim ac venerat in Italiam, ita sunt

ad

ad Terentii filum ductae, nihil ut possit magis. Spirat in iis illa quam Graeci dicunt *μεσότης*; Varro *mediocritatem* vertit, cum ejus formae Terentium exemplar faceret; nec male diceretur eadem, *sobrietas*, atque *modestia*. Stillant fluxu liquidissimo, quale dixeris nectar Gratiarum favis expressum. Hisque convenit plane quod Plinius de cujusdam scribit Epistolis; eas cum legeret, existimasse Plautum se, vel Terentium legere solutos metro. Nam ceterae, quas major aetate fecit, non ita sunt ad eandem indolem emusitatae, vel coaequatae, ut recusent etiam aliorum, optimorum certe scriptorum, habere rationem. Hoc ergo videtur interesse priores inter ac posteriores Epistolas viri. Sic ut interdum usuveniat mihi, nondum inspecta temporis nota, rationem tamen inire mecum quandonam sint potissimum scriptae. Evenit autem hoc idem & Orationibus, quaecumque ad ultimam ejus aetatem vergunt, ut proinde ac ab cujusque auctoris magni lectione recens esset, ita, felicitate quadam ingenii flexibilis, maxime servant illius impressa vestigia. Senecae, verbi gratia, vel Taciti, atque etiam Agellii; Graecorumve, ac Latinorum etiam posteriorum; nostrum ut quandoque Cyprianum, inter alios, possis agnoscere. Ejus ergo quod aiebam prioris Terentiani generis duae sunt Epistolae, quae nunc eduntur, innocentiae Latinae miro lepore spectandae; ac, verbo, ejusdem limae cujus illa Catullo quae anteit, digna sane Catullo, ad Bernardinum Lauretanum Epistola; cujus & ipse ad Catullum Commentarius, dulcedine refertus; cujus, quae ad Terentii Fabulas argumenta Terentianae dedit castitatis. Ceterum, Epistolae Mureti omnes communiter cultae; omnes affectu suavi; in affectatae, leni lapsu candidae, aliquando pro re nata, magis flexiloquae; ita simplices & comes,

ut

ut non obliviscantur Tullianae gravitatis, ita extra forum, rumoresque negotiorum positaе, ut in litterario tamen secesu quaerant undecumque gratiam varietatis. Omni enim varietate studuit aspergere suas Epistolas, praesertim argumento, sed & stylo nonnihil; in quas etiam frequenter aquulam a Philosophia capit, occultis ductibus. nec erat difficile homini antiquarum disciplinarum peritissimo. Exempli gratia, negotiosi aliquid generis habent Epistolae primi libri. admodum eadem terfae. naturae multum inest, & suavitatis. Sunt aliae argumenti docti, & litterati, & critici, cujusmodi veteres inscribebant, *Epistolicas quaestiones*, aut *confusas Epistolas*; qualesque fuere plurimae, quas ex antiquitatis naufragio equidem redemptas vellem quovis pretio, M. Varronis: quales item priscorum Jurisconsultorum, Pomponii, Fabii Sabini, Javoleni. Atque istius, ut aiebam, argumenti ad Giphanium habentur nonnullae. Tertia quoque supra trigesimam secundi libri, agens *de veterum ἀνακολουθείς*, non cohaerentibus in re grammatica. cui tamen & addi quid posset, & de quibusdam ibi dictis, eligam adhuc ego parumper *πῶς*, *ambigere*. Hae omnes nudae quidem & rectae, adductae, subtiles. Nam quae ad Zoppium habetur quinquagesima libri tertii de Tragoedia, nobilis profecto inter paucas Epistola. Foeta nimirum ingenii notis in Graeca elegantiarum schola detriti. Conferta est rebus; excellens prudentia; historicis *ἐπιτηρήσει*, *observationibus*, scitissime interlita: dictione tereti, & cohibita, & simplici; ordine perquam prudenti. Ad Riparium paucae libri secundi, ut ad puerum, leniusculae, nitidae, pressae, suaves; certe multum animadvertendae; sunt enim artis magnae, plenaeque philosophici cujusdam lactis. de quibus illud succurrit: *Os tenerum pueri balbumque poeta*
figura

figurat; Orator modo substituatur pro poëta. Pulcherrima sexagesima & septima Cujacio misa. Tullianam ad artem omnino *συνεσπαιμένη*, *convoluta*; insurgit cursu decentiore, gravissima simul, atque dulcissima. Ad Sacratum enim ejusdem libri secunda & vicesima, Plinii Junioris habet aliquid: cui quidem Plinio non dissimiles, expolitione sunt nobis Epistolae Gregorii Nazianzeni. Festivo autem generi adscribendae sunt quarta supra octogesimam, omnium urbanissima; & quae, de multis ad Paulum Manutium, initio libri quarti reperiuntur sitae. In his enim videntur Mureti, quam pro more; festiviores joci. Sunt istae, ut Caesar ajebat, *sedatis vocibus*, facieque liberali. Porro moratarum ordinem tenent secundi libri tertia ultra vicesimam, deinde quinta & quinquagesima; ubi de mortis aequae ac vitae contemptu loquitur graviter. Centesima Christianae modestiae plenissima. Septima vero a septuagesima, est ad Giphanium. Capior, ita me Deus amet, animum viri perspicuens a concertationibus adversus aemuli sycophantias abhorrentis. Nimirum infert graviter, & verissime: *Ulciscentur hominem mores sui*. Sed & insertae ipsius Giphanii perplacent litterae, Germanice candidae, doctae, judicii plurimi, aequabiles. Sicuti Lipsii niveae; honestae Cornelii Valerii; amabiles & ingenuae Sacrati; Antonii Constantini jucundae; apertae Brissonii, non absque verbis antiqui Juris. Sexagesima vero libri quarti ad Pinceum sapiens, & vere senilis, de colloquiis virorum gravium, de senectute bonis occupanda studiis. Ne dicam de septima post decimam libri tertii, qua locus tractatur intimae philosophiae, de fortuna & casibus egregiorum civium; quae Tacito dicta sunt *incerta reipublicae*. In quo graviter, & enucleate, ac jucunde utitur historia veteri Graecorum, & Romanorum. Omnes hae rebus & ver-

* * * * *

bis

his nobiles, honestae, aptae, hilariter graves. Atque, ut de Mureti Epistolis absolvam, paucis, duplex est genus earum quo alliciar maxime. Unum, quod occupatur circa, ut loquitur Demetrius, *φιλίας καὶ φιλοφρονήσεως*, *dulcitudines amicitiae*. his vero excellit; his omnes & mitioris affectus, & moris humani, & orationis castae illiquefacit voluptates, quibus facile praecordia circum admittatur. Quamlibet earum sume. si vis, libri secundi quartam ad Manutium. Quis non in illa videt Epistola, duorum ex omni antiquitate Latina dulcissimorum ejus virtutis auctorum, Terentii, atque Catulli germanam faciem? Etsi quod hujus quidem est laudis, nempe conscribendi amanter Epistolas, ea nemo est hominum quem concedere non oporteat majoribus nostris, veteris Ecclesiae scriptoribus. Cujuslibet mihi, fac, videas. Paulli maxime; sed & Augustini, & ceterorum. Dices alios fingere, vel frigere, hos ex animo amare, vivoque, ut ait Virgilius, amore. Nec mirum; est enim scribendi recte, sapere initium & fons. Verum hoc alias. Alterum genus Epistolarum apud Muretum maxime mihi probatarum est, ut quaeque minus ab labore curaueque proficiscitur, magis autem ab aura labitur quadam facili, praesentique mentis incitatione. Utebatur enim divite naturae vena, qua vixit olim tantopere Chrysostomus, larga studiorum confluge locupletata; quae laetius a semetipsa funderet, quam ut imperiosiori curae subesse vellet. Itaque ut plus in Manutio artis agnoscitur, ita naturae plus est Mureto. Si quae vero paucae majori apparatu sunt scriptae, videntur, ut verbo Luciani dicam, plus nimio *σφρηλαται*, *elaboratae malleo*, vel, ut Seneca Latine dixit idem, perquam eleganter, *circumtussae*; &, si dicere fas, *ὀγκωδέστεραι*, *distentiores*. Sed ab Epistolis veniamus ad Carmina, quorum foetu

fe-

feraciotem habes Editionem; idque propter has causas. Editus in Gallia jam fuerat; ab juvene tum quidem adhuc Mureto, libellus Carminum. His Carminibus auctor ipse *Juvenilia* titulum fecit. Sed cum idem, post annos aliquot, in Italia suos versus in lucem efferret; ibi vero isthaec *Juvenilia*, seu ingenio essent illiberali; praetermissa, neglecta, exposita sunt. Ac deinde factum, duos ut inter fratres, nempe libellos Carminum editos eodem parente, perpetuo fuerit, prout veteres Jurisconsulti loquuntur, *fratrum citum*. Neque in aliis deinceps editionibus eorum apparet vestigium, aut vola. Nullaque invicem posteræ communio illis intercescit. Nisi quod prior ille *Juvenilium* libellus quandoque subiit typos, at seorsus; ideoque repertu rarior evasit. Sed huic Editori fuit nunc animus ignoscentior. Itaque hanc prolem exposititiam voluit in unam & eandem Editionem reconciliare domum. Id est; feligendis quibusdam *Juvenilium*, Lectori gustum praebere Mureti studiorum, sic ut dicam, pubescentium. Nec tamen id adeo, quasi perfecta viderentur quae Auctor in senectute dicitur improbasse. Verumtamen haudquaquam injucundum est; ut stirpes in arboribus, ita magnorum virorum ingenia cognoscere κατὰ τὴν ἀρετῆς φύσιν, in *germinibus primis*. Nam & opera Virgilii nemo non admiratur quae composuit senex; at Culicem, nescio quomodo, jucundius etiam legimus, quadam expectatione laeti venientis, ac velut herbescentis poetae. Itaque Petrus Bembo eum Virgilii lusum adeo carum habuit, ut illustratum a se voluerit elegantissimo sane libello, in quo etiam eum, qui colloquens inducitur, Pomponium Laetum, singulos Culicis versus memoria tenentem facit. Haec autem Carmina Mureti, si quod est dicere volumus, licet fateri nomini profecto suo respondere, ac jure dici posse *Juvenilia*. Sed

* * * * *

ejus

ejus tamen juvenis qui cresceret in virum summum. Sunt ingenii plena; sunt acuta, plus etiam fortasse quam satis; vivida nitent hilaritate; Latinae linguae peritiam praeferunt non mediocrem; spiritus ingentes; excelsum animum. Habebis interim, eadem opera, quam Auctor praestruerat *Juvenilibus*, non pro juvenis aetate, Praefationem. Scilicet earum elegantiarum, & copiae, ut vel ob hanc, non perditum libellum, at omni ope servatum oportuerit. Quaerit enim acute, atque jucunde, ornateque de Poëtica, illa mentium altrice non vulgariū atque in eo disputat, curnam poëtarum bonorum, ad usque sua tempora tanta fuerit in Gallia paucitas? Non secus ac sibi proposuerat, in prooemio primi de Oratore libri, quaerendum Cicero, quid ita? cum tot in omnibus praeclaris artibus existissent illustres viri, non adeo multi floruisse reperirentur oratores boni. Ac de *Juvenilibus* quidem haec. Nam alii sequuntur Versus nova nunc editi foetura, non tamen ejusdem cum *Juvenilibus* clasſis, neque porro centuriae. Itaque de iis alia prorsus est ratio; multo quippe altius tollunt caput. Sunt omnino tres Elegiae, quae repertae sunt eadem ipsa scriptae Mureti manu: ad quas, credo, licebit pauca *ἑρμηνεύειν*, interponere. Enimvero futurus ne Mureto locus fuerit eximios inter poëtas, (quem ipse tamen semper modeste recusavit) ubi res ageretur confidentibus veteribus Criticis *ἐν τῷ ἐνὶ κύκλῳ*, verendo in concilio, & suffragia *τῇ αἰεὶ*, ex aequo, ferentibus, vel Romae iudice Tarpa Horatiano illo, vel in Graecia, in iis, uti loqui solebant, *ἢ πάντε κελευσὶ γόνιαι*, quinque *Judicum* genibus, quae veteres poëtae ceu quaedam *Διὸς γένεα*, Jovis genia, reverebantur; expectanda ne igitur in tali censura esset illi sedes cum primis; an potius res ita putanda sit: Mureto, cum in pangendis versibus affuerit

do-

doctrina singularis, perfecta utriusque linguae peritia, penus antiquitatis uberrimum, aerarium philosophiae, plurimum iudicii simul & ingenii, omnia haec abundanter: eidem nihilominus haud aequae illam aspirasse, quae Platoni dicitur in Phaedro, *ἡ δὲ Μῦθος μανία*, *Musarum dementia*, qua sine, poëticae fores nemini pulsandas edixit ille Philosophus: hac de re, quoniam dicendae sententiae mihi ius non est, haud equidem censuerim. Id satis constat, hunc virum diligentissime poëticen coluisse multiplici, ac vario genere Carminum, & Graecorum, & Latinorum, ad senectutem. Atque hoc ipsum, per se, non exiguae ducendum est laudi, cum videamus, habitum fuisse magni, apud Graecos in Solone apud nostros in Gregorio Nazianzeno. Quorum uterque, vel inter publicas res, admodum est poëtica delectatus. Hic autem posterior, ad omnem suorum casuum varietatem semper dulcissimos versus adhibuit. Est enim, est Poëticae studium viris gravibus nonnulla Philosophiae pars; atque magnum indicium excelsi animi, quem indoles quaedam virtutis laetior afflaverit, & exemerit vulgo. At praeterea, etiamsi fortasse Muretus a poëticis laboribus insignem capiti suo coronam petere sive noluerit, sive non potuerit; certe hoc tamen contubernio atque subsidio Musarum adjutus mirum in modum fuit ad eloquentiae palmam percipiendam. Sicuti sententiam accepimus Theophrasti perquam commendantis poëticen oratori. Quapropter mihi videntur ejus Carmina cum a semetipsis non parvum, tum vel majus ab Orationibus pretium ducere. atque has vicissim arbitror posse nonnihil etiam de Carminibus aestimari. Sit enim profecto rusticus qui non sentiat in Orationibus Mureti frequenter clangere grandiore tubam; utique ab assidua lectione poëtarum utriusque linguae, atque ab inge-

nio pangendis Carminibus multum exercito. Plane ut in ipso Cicerone vestigia licet odorari subinde poëtarum quidem cujusque generis, maxime Tragicorum, sed & mentis imbutae hujuscemodi velut infesturis. Sed & poëtas vicissim ex oratoribus profecisse cognoscimus; ut Virgilium: hunc enim Platonis maxime trivisse libros, ex amplitudinis & decoris facie consimili conjicio. Hinc ergo praecipue hausit Muretus Orationis majestatem, & amplitudinem, quae dicitur Graecis τὸ καλόν, *nobile*, vel *pulchrum*. Hinc quam illi γλυκύτητα, nos *dulcedinem* appellamus. Hinc διαρίσιαν, *distinctionem*, & λαμπρότητα, *splendorem*; quorum illa ordine lucido constat; haec facundia, & nobilitate dicendi. Hinc miram absque ullo nisu jucunditatem. Hinc habet quod tolli novit lente ac pedetentim, & secum intentum auditorem in sublime rapere; tum deinde obsequentem dictis pro libito, vel *Thebis*, ut ille ait, *ponere*, vel *Athenis*. Hinc est quod saepe fallit avolans a scopo, quae res est in oratione vel difficillima judicio Tullii, mox facili ad metam flexu, celerrime sese recipit in viam. Hinc etiam nonnumquam descendit in illiusmodi concinnitates orationis, & cincinnos, quos appellare consueverat Augustus in Maecenate, μυροβρεχεῖς, *unguentis perfusos*. Hinc denique habet inveniendi copiam; numerorum concentum hinc, & varietatem, & similiter cadentes plausus, dictos eleganter a Lucilio, *filios Isocratis*, modo, ita uti videtur mihi, sit Lucilii versus hic e quinto Satyrarum, apud Agellium, corrigendus: *Hoc Nobueris; & Dobueris te Si mimus delectat, quod ἀπχρον, Isocratio est*. Emendavit Scaliger, *πχριν, Isocratio*; quasi *artificiohum* Isocrateum dicenda sint ista cadentia similiter, *Nobueris, Dobueris*. At mihi sic magis placet: *τέχρον, Isocraticon est*. ut perurbane *Isocratis filios* dixerit eas figuras, quibus esset Iso-

Iso-

Isocrates frequenter delectatus. Nam & Varro Mar-
cipore, apud Nonium, appellavit non aliter, *Fili-
um Antipatri Stoici Dilemma*, si cum Victorio legas;
si autem cum Mureto, *Lemma unum*, quod fuisset
familiaris Stoicis id genus. Cui *celer Dilemmatos*
(vel) *Di-henos Lemmatus logos*, *Antipatri Stoici filius*,
rutro caput displanat. Verum isti, de quibus aje-
bam, flosculi, non magis Isocratis filii, quam poë-
ticorum studiorum sunt. Quorum studiorum celsi-
tudinem Muretus in Orationes, ut eloquentiam in-
de carperet, concurvavit. Si autem ille umquam
a poetica valuit, ut certe multum valuit, hoc audeo
dicere; cum Elegos modo qui eduntur, maxime
cunderet, auctorem & aetatis & studiorum flore,
circa summam poeticae facultatis ἀκμήν, *viriditatem*,
constitisse. adeo sunt politi, copiosi, vigentes. Nec
eo dico, quo pretium Editioni conciliem; ecquae-
nam mihi sit enim assentandi causa? Verum ubi
primum eos vidi versus, profecto ita se rem habere
animum induxi meum. Leges; ac de meo iudicio
sententiam ex tuo feres arbitratu: nullius enim hac
de re arbitrium defugerim; modo sit aequus, ac
praeterea ne sit, ut festiviter ait Aristophanes, ἄπει-
ρον τῶνδε λόγων, ἢ τὴν γνώμην μὴ καθαρῶς, *harum*
inexpertus rerum, & *illota sententia*. Quin vel ipsum
argumentum suadeat, omnes poeticae facundiae
nervos intendi ab auctore oportuisse istis in Carmi-
nibus. Quidni autem? cum ex iis unum scribatur
ad Paullum Manutium, τὸν πᾶν, *celebrem illum*; &
scribatur eo tempore quo Muretus, Venetiis adve-
na, se suaeque omnia Manutio contulerat in sinum:
cum illo paene magistro gloriabatur: cum tantum
flagraret eos inter amicitiarum, neutri ut ad expli-
candos amores verba suppeterent. Quantum ergo
talem amicum in amici laudes connisum arbitremur?
Erat Mureto Manutius, quod Ciceroni Atticus: Cui

res audacter magnas parvasque, jocumque Eloqueretur. Atque id quotidianae illae ad Manutium Epistolae ἡμερόλεγον scriptae, ut loquitur Cicero, satis innuunt, verbis ne dicam magis, an colore quodam suo, genioque peculiari? Nam cum aliqui Ciceronis Epistolarum varia genera sibi duxisset exprimenda, imitationem earum quae sunt ad Atticum, data opera, mihi videtur in has ad Manutium Epistolas reservasse. Itaque hic, quantum potest, aemulatur illam Ciceronis familiaritatem jucundissimam; concisionem illam Atticam plane, atque omni melle dulciorem; item illam quam significantius est Graece dicere διαίθεον, id est, animum benevolentia intime affectum. Cumque ad Atticum Epistolas dixerit Cornelius Nepos historiam illorum temporum continere, dedit operam, ut neque his litteris aliqua species deesset historiae, licet multo levioris, rerum scilicet ad litteras pertinentium, sive litterariae περιήσεως, rei. Intersperisit etiam Graeca frequentius emblemata, quibus, ex omnibus Ciceronis Epistolis, istae maxime ad Atticum scriptae, quasi tessellis insititiis, ubique vermiculantur. Et quoniam hic saepe scribebat ad Atticum, ut ipse ait, ἐν αἰνιγμαῖς, *per aenigmata*, eo quoque genere lusit adversus Manutium haud in scite Muretus. Sic *interpretem Athenaei* cum dicit, *Natalem de Comitibus* intelligit; sic *Polyphemus Franciscum Robortellum* ei significat. Argute; vel enim, ut interpretor, quod esset grandiori mole corporis, & quasi Polyphemea; nam corpulentiores videmus imaginem ejus, crasso quodam capite; insuper fuit asper omnibus; qualis Virgilii Polyphemus: *Nec visu facilis, nec dictu affabilis ulli*. vel etiam respexerit compositi nominis Graecum etymon, quod a *multa fama* est. Quippe Robortellus irridebatur, quod editis brevibus, & crebris libellis, ambitiosule sibi famam corraderet vel.

vellet. Dicitur etiam Achillem Statium designasse, sumpto ex initio Iliadis hemistichio. Quod si est, alius profecto descendit illud acumen. Non aliter ad Atticum Cicero C. Antonium collegam suum in consulatu *Teucridem* nominat, sive *Trojanam*, vel *e Teucris mulierem*; nihil, ut puto, aliud hac voce perstringens, quam ejus, prae se, antiquam a genere gloriam, quo Romanas origines, ac Teucros contingeret; cum tamen, ut nobis illum antiqui describunt, & ipsa res loquitur, animo esset imbelli, parumque constanti. Quemadmodum irridet in Appio Claudio alibi, quam vocat *Appietatem*. Atque etiam Plutarchus narrat, hujus Antonii fratrem M. Antonium, ob splendorem generis, delectari solitum veteri fabula, qua ferebantur Antonii ab Annone progeniti, Herculis filio. Viri autem docti, qui putant, his verbis a Cicerone tantummodo parum virilem tangi animum Antonii, dicunt, ut mihi quidem videtur, aliquid, sed non id quod erat, ni fallor, praecipue animadvertendum. Similiter de Pompejo, cum ab rebus Orientis veniens, primos in Republica cieret motus, ait urbanissime, Epistola primi ad Atticum libri decima septima, ut quidem nunc a viris doctis emendatur: *Turbat Sampficeramus*. Quasi tumultum ab Oriente nuntiaret, & ab ejus aliquo Rege barbaro Sampficeramo, non Pompeji motus. Hic loci est aculeus. Nam *tumultus nunciari*, & *gentes turbare* dicebant Latini, statim ac illae prima belli semina meditarentur. Etsi cum dicatur fuisse scriptum omnibus in libris antiquis: *Turbatur Sampficeramus*, ut sit vereor haec antiqua lectio retinenda. neque, ut fit, corrigendum, *Turbat*, quasi fuerit illud prius passiva significatione verbum inculcatum a librariis nescientibus, eleganter a Latinis dici *Turbare*, pro *turbas commovere*. Placet, ut aiebam, potius antiqua lectio.

Modo non ita explicetur, uti factum a Corrado, & Manutio est; quasi dixerit Cicero, Pompejum ipsum perturbatum fuisse. Hoc enim Dionysio Lambino dedit mutandi ansam. Magis arridet, ut Cicero Graecarum elegantiarum amator maximus *Turbatur* scripsisse videatur imitatione Graecorum, qui voce passiva efferunt saepe *θαραβύμαι*, *turbor*, pro eo quod est motus excitare. Cujus consuetudinis plura sunt exempla, neque nunc iteranda. Sic ergo solet ad Atticum Tullius; & sic Tullium imitatus Muretus ad Manutium. At quem vel Epistola secundi libri octava supra decimam adeo est hujus normae tota, ut ipsum ejus initium a Cicerone sit sumtum. Hoc itaque Muretus faciens, & Atticum in Manutium, pro viribus, transferens, ingenium simul praeferebat argutum, & multiplex, ac simul quo sibi amicus haberetur loco patefaciebat. ex animi sententia datum a se illi confirmans pulcherrimum titulum in quadam Epistola, ubi salutem dicit his jucundissimis verbis: *vale, ἀνὴρ ἀδοκίμων, ἔ, τῷ οἷν φιλόφιλε ἐς τοῖς μάλα, vir honestissimie, jureque ac merito, ut qui maxime, amans amicorum.* Quapropter nihil oportet mirari, si versus cum meditaretur ad suum Manutium, quos primum legendos habebis nunc, sic de consilio isto, in alia Epistola eundem alloquitur: *At te scribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, gessit animus: Ἔσ' ἐστὶν ὑποβίαις* *praeclara, aut innumerales potius ὑποβίαις. Sed ita pridem versus facere destiti, ut valde metuam, ne nihil succedat. Tentaba tamen.* Modeste hoc ille quidem magis quam vere. En ergo habemus aliquando tandem versus tam cupienter a suo poeta factos; non partus modo existimandos, ut Varro aiebat, poeticos, verum & habendos ut specimen bonae inter bonos amicitiae. Alterum Carmen iidem Elegiacum est poetae ad maximum poetam; videlicet ad

Joan-

Joannem Baptistam Amaltheum, quo poëta nihil eloquentius in versu, candidius nihil Solis haec publica lux videt. Quare apud se reputet unusquisque atque argumentetur, quæ cura Mureto fuerit incumbendum, ne tantum ad poëtam scribens, virtutes ac laudes ejus diceretur ingenii culpa detrivisse. Tertii porro Carminis regium est, ut si quod unquam esse potest, argumentum. Nimirum laudes Urbis ac Reipublicæ Venetorum. Videturque illud scribens in animo habuisse quoddam *ἄχαισικόν*, *carmen gratiarum actionis*, persolvere, hospitii ergo comiter præbiti, exhibitæque publicæ humanitatis. Olet autem præcipue lucernam Catulli, vel, si malumus, amaracinum. Ecquisnam vero non fateatur, interfuisse gloriæ tantæ Reipublicæ, hanc demum Elegiam tenebris diuturnis absolvi, eripi, liberari, in publicum elici, quæ & Urbis Venetorum Majestas, & amplitudo Reipublicæ, & Venetorum in hospites doctos bene promerita commendantur cultissimis, & eloquentissimis versibus memoriae hominum sempiternæ? commendantur autem ab alumno Gratiarum unico, qui e Galliis esset in isthaec littora, ut novus quidam Arion, cum lyra, & omni Musarum instrumento pervectus. Id esse quanti debeat, quæ nos docent urbes Graeciae, quæ duobus oppositis invicem factis rem eandem judicaverunt. Nam Athenæ, quod essent uno Pindari versu cum laude commemoratae, poëtam præmiis ingentibus mactaverunt. Ex adverso, Thebani, non id sibi potius datum laudis indignati, propterea suum civem, eundem Pindarum, graviter multaverunt. Sic utraque urbs ex antiquitus insita Graeciae humanitate, de uno unius poëtae versu, quasi de corona certabat. Quarum altera, libertate; altera, multæ severitate, albo atrove calculo, poëticae quæ vis esset in gloria comparanda Prin-

Principibus & Rebuspublicis ostenderunt. Ac de Mureti quidem rebus haëtenus. Sed quoniam huic Editioni Rerum Index accessit novus, restat de hoc, mi Lector, paucis te ut adhuc velim, petamque, rem ut ab initio totam pernoscas. Indicem quomodo facere potissimum instituas, interest. nec enim antiquis viris una ratio fuit ordine annotandi certo res in libris observandas, indeque in usus excerptas, quod nostris moribus dicitur, *Indicem componere*. Jam, quantum scio, duplex inita hujus rei veteribus via. Et prima quidem semina credo jecisse Platonicos, omnium elegantissimos philosophorum, & observationi maxime deditos; aut saltem ab aliis inventa, si forte, hos coluisse *κρίσις*, *magis eritice*. Sed eorum Index hujusmodi: notari si quid vellent, non, quod facimus nos, in syllogen colligebant, libris vel anteponendam, vel postponendam. quinimmo librorum oris appingebant pro verbis, ut dicam sic, vocales quasdam notas, apposite rem indicantes. & fuit, inquam, haec Indicis prima ratio. Eas notas expositas a Laertio videas in Platone, ac plures etiam ab Isidoro. Notarum erat officium non adeo demonstrare quamque rem, prout suum cuique pretium ad latus ponere, virorumque doctorum judicium de singulis designare. Vides jam, talem Indicis methodum Grammaticae artis metas egressam, potius ad Criticen accedere. Inter has enim disciplinas duas praeclare distinxisse Cratetem Philosophum, ait Sextus Empiricus, *Κρατήσιον λόγον*, *Cratetis rationem*, appellans. Itaque nil mirum, doctrinam fuisse istarum notarum, ubi primum prodire, quasi thesaurum ingentem, pretio magno solitam addisci, quod apud Laertium docet Antigonus Carystius. Nec mirum item, a codicibus Platonis & Homeri, quorum primo fuerunt, in omne cito studiorum genus notas penetrasse.

se. Nam & majores nostri, non innocentissimae solum animae, sed etiam elegantissimae, Criticum istum apparatus, pro suis usibus, ad Prophetarum libros transtulerunt. Quod apud Epiphanium est videre, initio libri de *Ponderibus & Mensuris*. Denique tanti fiebant, ut Suetonii Tranquilli ferretur olim singularis liber, a Suida memoratus, *ἐπὶ τῶ τοῖς βιβλίοις σημείων*, de *librorum signis*. Siquidem haec notae, *signa*, *σημεῖα*, Graecis dicebantur; quod verbum Hieronymus in Prologo Jobi, videtur voluisse vertere *Distinctiones*. Quodsi quaeratur a me, unde potissimum existimem, Veteres usos esse nomine *σημείων*, *signorum*, pro notis indicibus, orae librorum appingi solitis, dicam brevi. Licet haec *σημεῖα*, *signi*, vox, sua quidem vi, cuilibet notarum, aut rerum demonstrantium generi significando sit apta; in hoc tamen usu, arbitror Veteres eam significationem respexisse maxime qua *σημεῖα*, *signa*, Graecis dicta sunt pro illis lapidibus qui viarum marginibus, ad mensuram itineris, in longum apponi solent. Atque ad hanc rem pulcher est, in *Demetrii de elocutione* libello, his verbis, locus: *ἡγεμόνες δὲ τὰ σημεῖα ὁδοῦ*, sunt quippe *signa vel lapides viarum*, idem quod *itineris duces*. cum antea his lapidibus, signisve, itineris ducibus comparavisset in oratione distinctiones & pausas; ut rerum cohaerentiam videas. Mox addit: *ἡ δὲ ἀσημεῖωτος ἢ μονοειδής, καὶ μικρὰ ἢ, ἀδηλατὸς δοκῇ*, Quae autem *via caret signis*, adeoque *uniformis est*, ea quantumvis brevis, tamen incerta videtur. Ut ergo addita sunt *σημεῖα*, *signa*, secundum vias, iter agentium causa, ut commodius pergerent, sic in oratione appellata *σημεῖα*, *signa*, quasi lectionis quidam lapides, illae quibus ea regeretur criticae notae, ceu dispositis in seriem, ut Demetrius ait, *ἡγεμόνες*, *ducibus*. ne fieret lectori per-

LXXVIII. JOANNIS CHECCOTII

pergenti via, vel ἀσυνείητος, absque signis indicantibus; vel μονοειδής, semper unius indistinctae formae, vel ἀδύνατος, certae nullius requietis, vel indicii. Hi enim praecipue tribus cavendis universum Indicis boni librorum officium absolvitur. Atque inde summa cum elegantia, σημεῖον, signorum, nomen inventum in notas indices puto. Quae tamen alioquando notae a marginibus in contextum advocatae sunt, praesertim ab Origene, cum earum quibusdam in suis Hexaplis daret locum. Etsi revereo fastidium Lectoris, & me quoque scribendi jam satias tenet, haud tamen parcam, ut in re non inutili, e medio aliquid carpens ad meum propositum contendere. Nec tamen id faciam quod alicubi Muretus facete dixit, velle se Τυρνεβίζειν, Turnebizare, hoc est, more Turnebi, per saturam plurcongerere. Quin erit curae, ne rota feratur extrasemitam argumenti, Indicis videlicet illustrandi. Ac dicam primum, videri mihi adhuc exstare non nullum vestigium antiqui nominis τ σημεῖον, signorum, prout id nomen quasdam olim, ut aiebam appositae lectioni notas indicabat: exstare autem ego ni fallor, in libris Ecclesiasticis, id est, in Lectionibus annuis Passionis Domini; quae quidem scilicet servaverunt nobis imaginem longinquam, se maxime simplicem, interlitarum orationis contextu notarum. Ibi ergo triplex nota cernitur, e quarum duabus una creditur esse tertia Latinorum littera, id est C; figuram enim habet apertam ejus litterae. Altera non est dubitandum, quin sit Latinum S. Quaeritur, quid sibi velit utraque: sed ambigitur admodum, nec invenitur quod satisfaciendesse possit. Equidem arbitror, esse utramque unam & eandem litteram S. Hoc tamen inter se discerpantes, quod alterius figura Graeca sit, alterius vero Latina. Solebant porro, sicut notum est, Graeci

suu

suum *figma*, S, duplici forma pingere. altera earum haec est Σ; altera sic ducta, ut C. Latinum figura sua, sit plane Sigma, S, Graecorum. Quae cum ita se habeant, utrobique credo indicari litteram priorem vocis σημεῖον, *signum*, nihilque sane praeter hanc vocem iis litteris duabus significari. Latina una, altera Graeca. veluti *signum* ibi, hoc est nota distinctionis collocanda praescribatur, ubi S. prima ejus vocis littera jacet. distinctionis autem, vel inter colloquentes in historia sacra, vel inter lectores illius in conventu sacro. At hoc factum eleganter, quod cum eadem vox σημεῖον, *signum*, distinctionis index, esset saepe necessario repetenda, vel innuenda potius, per vocis eandem litteram primam S; eam litteram placuit e duplici alphabeto variari. Nam alioqui nulla futura erat ab indistincta distinctionis nota distinctio. Atque hinc alterum videmus Graecum, alterum Latinum S. etsi fortasse non alienum a vero, solitum initio quidem unicum Graecorum Sigma bifariam, distinguendi causa, interponi, scilicet C, & Σ: at cum tempore, posteriorem hanc figuram, amissa inferiori lineola venisse in Latinum S. Verbum addo etiam de tertia illa nota ✠, quae apponitur sermonibus Christi. Hujus origo potest esse, ab antiquitate, duplex. Solebant enim, ut Epiphanius docet, majores nostri signare in libris Prophetarum hac ratione τὰ εἰς Χριστὸν, quae ad Christum pertinerent. Verum & nota eadem, inclinatio paullo, χ, Criticis antiquis χενσομαδεῖαν, rem animadvertendam, designabat. Enimvero talia maxime sunt quae ad Christum referuntur, ejusque dicta praecipue. Sed, ut alio pergamus; dicebantur ergo notae, σημεῖα, *signa*; itemque σημειώσεις, *designationes*; nam Epiphanius δειλὴ σημείωσις, *obeli designationem*, appellat. Itaque ab hac notarum brevium similitudine, repetendum est, quod vox eadem

dem σημείωσις, *designatio*, significaret Graecis eas quas in memoriae subsidium quisque sibi annotationes conderet. Quippe non alio sensu Auctorem Graecum Vitae Thucydidis vocem adhibuisse, Budaeus observavit. Et cum Graeci Poëtarum Interpretes, annotationibus suis, antiquas Criticas notas iudicio vetustiorum appositas vel imitati sint, vel explicaverint latius; velim animadvertas, indidem esse quod frequenter inculcant, immo annotationum saepe initio ponunt hoc verbum σημειῶσαι, *signa*, vel, *nota*. Nec solum Graeci; quandoquidem etiam ad Latinos hoc verbum video sua cum illa significatione manasse. Horatius enim, qui, Musis faventibus, omnes Graecorum Veneres mutavit in Latium, non est aliter loquutus, neque aliter explicandus initio quartae Satyrae libri secundi: *Unde, & quo. Cautius? non est mihi tempus aventi Ponere signa novis praeceptis*. *Signa* inquit, id est σημειῶσαι, Graeco plane loquendi more. Quo loco etiam ponendi verbo scite admodum utitur; cum τίθει, *ponere*, sit Graecis non semel, quod *certi principii loco aliquid sumere*. Torrentius vidit, *Signa ponere*, apud Horatium, non aliter intelligi posse, quam ut valeat: *quocumque tandem modo mandare memoriae*. Nec tamen Graecum fontem aperuit. Acutior, & in Graeco pulvere tritior Heinsius. Ergo autumat, Poëtam Graecorum phrasim prae oculis hic habuisse qua dicerentur philosophi ἀποσημῆν τὰς κυρίας δόξας, *designare certa principia, cum opiniones suas secum ipsi conciperent; & in Commentarios referrent*. Verum ut nil vetet id verbi de quocumque adhiberi suas etiam, non alienas modo, cogitationes mandante commentariis; cum tamen apud Horatium agatur de homine, qui non a se cogitata, sed ab alio accepta referre in commentarios meditaretur; si omnino velimus, poëtam hoc loco verbum Graecorum ἀποσημῆν,

πρωτῶν, designare; imitatum esse, opus est verbum a nobis eo sensu potius accipi quo Ammonius Aristotelis interpres ait; Philosophos veteres consuevisse, cum antiquiorum libris incumberent, ex iis ἀποσπείρειν & δίδασκω, principia designare, hoc est, annotatiunculis excerpta comprehendere, quasi notis. Atque hunc ipsum verbi sensum Quintilianus Latine reddere voluit libro secundo; cum dixit: *Regerere in commentarios quae aliis declamantibus laudata sunt.* Qui locus Ammonii nescio an obversatus Heinsio non sit illa scribenti, paullo tamen alieniore sensu. Ceterum vides, Horatium dixisse *signa*, quod σημεῖα Græci, vel σημειώσεις, atque idem esse *ponere signa*, quod *annotatiunculas* colligere breves, & *notarum* similes, quæ nova praecepta continerent. Hic a te petam, Lector, ut qua es humanitate, patiaris, me adhuc elicere aliquid ex iis quæ hætenus dicta sunt. Nee longa erit mora, & redibunt ad Indicem omnia, cujus causâ instituta isthaec oratio est. Hinc igitur, non aliunde profecto, causa viri doctis quaerenda fuit, cur Origenes, cum suos in Sacras Litteras labores inscriptione triplici distingueret; eorum duas quidem partes Tomorum inscripserit, atque Homiliarum: tertiae vero parti σημειώσεων, *signorum* vel *notarum* titulum fecerit. Continebantur enim hac operum parte breviores in Divinos Libros annotationes. Hic vero adversatur plane doctissimus & eloquentissimus Huetius. Quippe contendit in suis Origenianis, illud nomen tertium non adeo Scholiis; & brevibus notis datum peculiariter ab Origene, quin pertineat etiam ad alia ejus grandiora volumina, quæ dici aequè secundum Huetium possint σημειώσεις; *notae*. Sed, ut verum dicam, ego illi parum in hac re credulus. Quid enim? Hieronymum sequi malo, qui, loco nequaquam eidem Huetio praeterviso, habet

** * * *

haec

ἐν ταῖς εἰς τὸν ἔξοδον σημειώσειςι, & sic, ut aiebam, verito: *Item ex alio Tomo, in iisdem ad Exodum notis.* hoc est in iisdem locis nota signatis Exodi? Non, ut male Tarinus, *In iisdem ad Exodum Commentariis.* Nam quatenus esset alioqui, quamque inelegans παντολογία, repetitio, unum atque idem opus Origenis duobus continuo nominibus, *Tomi* ac σημειώσεων, notarum, appellari sic: *In eodem Tomo, in iisdem ad Exodum Annotationibus?* Cum praesertim veteres, accuratius modo qui locuti sunt, Origenis Tomos nunquam non ab Annotationibus discreverint. Contra quorum perpetuam diligentiam, & assercionem Hieronymi, una profecto epigraphae Philocaliae utcumque intellecta, parum habet virium. Contra, sic, ut aiebam, veritas, ecce tibi plena lucis omnia, veteremque Criticen amabiliter olentia. Non aliter, ubi Suidas refert, Philoxenum scripsisse librum hoc titulo: Περὶ σημείων τῶν ἐν Ἰλιάδι, *de notis, aut signis in Iliade,* puto intelligendum, Philoxenum illum applicuisse animum explicandis insignibus in Iliade locis, nempe iis quibus antiqua Critice notationem apposuisset. atque ita hunc dici agere *de notis in Iliade,* cum annotata loca Iliadis illustraret: quemadmodum Origenes cum ad quaedam certa loca Exodi commentaretur, versari dictus est *in iisdem ad Exodum notationibus.* Atqui jam evanescit, ni fallor, argumentum Huetii. Nam quod etiam significatione adjuvari se nominis credit, vereor ne sit haec fallacia ex illis quae dicuntur ab Aristotele παρὰ τὴν λέξιν, *ex nomine.* Ait enim Huetius: σημειῶσαι est, scriptum aliquod ad aliud adjicere; σημειώσεις, quidquid ad aliud scribendo adjicitur, cujusmodi sunt Scholia, & Commentarii, qui ad oram librorum adjici solent. Unde infert, ex nominis ergo vi etiam Commentariis majoribus, utpote qui adderentur αὐτοῖς.

storibus, eandem appellationem convenire. Ego
 vero non pernego, σημειώσεις, *signa*, vel *designatio-*
nes, (Gellius vertit *annotamenta*) haud minus dici
 posse *additiones*, vel *appositiones*. Sit, inquam,
 hoc, non enim averfor; immo quadamtenus pro-
 bo, ac non multo ante probavi. modo stet, eo
 verbo non significari *additiones* proprie, exque no-
 minis vi atque etymo. Nam vi sua nihil ostendit
 aliud σημειώσεις, praeter *signum*, & *designationem*;
 sicut σημειώθαι, nihil, quam *signare*, vel *designare*.
 Sed quoniam *signa* rebus designandis apponuntur,
 inde κατὰ συμβεβηκός, *ex accidenti*, *signa* eadem
additiones quoque dici possunt. Non ergo σημαί,
signa, proprie dici possunt omnes res quaecumque
 apponuntur: at illa *signa* quae sic apponuntur vel
 adjiciuntur, ut ipsa tantummodo appositione sui ali-
 quid compendio signent, hinc *appositiones*, vel *ad-*
ditiones etiam dicantur licet. Brevi, non *signa*
 sunt eo quod apponuntur, at ideo apponuntur quia
signa sunt. quemadmodum ii viarum lapides de qui-
 bus initio dicebam. Hoc officio signandi funge-
 bantur antiquorum criticae notae libris appositae,
 inde σημειώσεις, *designations* dictae. ad has effor-
 matae sunt primae in auctores veterum Criticorum
 annotatiunculae notis item appositae. unde non a-
 liud obtinuerunt nomen quam *designationum*. At fusi-
 ores Commentarii, qui deinde a notis hausti occasi-
 onem sunt, ampliores erant quam ut *signorum*, vel
designationum ferre nomen possent ex eo tantum
 quod scriptoribus adjiciebantur. Nec probabilius
 id quod firmandae sententiae suae deinceps addit:
 hinc illustrari locum Eusebii, ex libri quinti capite
 vigesimo, ubi de Irenaei libris agens, & adnotati-
 unculam adducens ab eodem Irenaeo libris additam
 suis, in fine, praeterque contextum, ait Huetius;
 tam appellat κατὰ τὴν σημειώσιν, *elegantissimam*
 * * * * * 3 *ad.*

adnotationem. Valesius maluit *utilissimam*. Quasi non usus fuisset Eusebius nomine *σημειώσεως*, notationis, designationis, nisi praeter contextum, adeoque additionis loco sita reperiretur. Unde conficere vult, *σημειώσεως*, esse additiones quascumque. Verumtamen Eusebio consuetudinem sequi licebat Graecorum scriptorum, quibus illud nomen, *annotatiunculas* designat quascumque; sine ullo discrimine, sive stent, scribanturque separatim, sive illae scriptoribus aliis apponantur. Nec longe petendum exemplum est. Quandoquidem Auctor, ut paullo ante dixi, Graecus Vitae Thucydidis appellavit *σημειώσεως*, designationes, vel annotationes, quas ipse Thucydides, dum exsulare, de rebus Graecorum in chartam conjecerat, juvandae memoriae suae causa, at illae cuinam, quaeso, apponebantur contextui? Erant solitariae, nec aliunde pendebant. Et Horatius, ut vidimus, cum *signa*, id est, *σημειώσεως*, ponere dixit; an intellexit ea *signa*, novis praeceptis constantia, textui cuius auctoris addenda fore? nihil minus. Quare neque arctandus utique fuit Eusebii sermo, quasi admonitiunculam Irenaei non aliter *σημειώσεως*, designationem, annotationem, appellaturus fuerit, quam si, praeter textum, fini librorum adjecta esset ab auctore. Nihil ergo hinc roboris majoris accedit Huetio. Nam principio *σημειώσεως*, *signa*, *designationes*, erant potissimum illae notae criticae quae appositae libris veterum, brevissimo compendio aliquid in iis indicabant, sicut exempli gratia, Cicero in Pisonem ait, *Aristarchum apponere solitum notam ad malos versus*, at deinde obtinuisse consuetudinem apparet, sicut observabam antea, ut quaecumque inscriptiones brevitate sua rem potius innuerent, quam explicarent, ab illa similitudine celeriter indicandi, *σημειώσεως*, pariter appellarentur, potius quam abul-
la ad ullos auctores appositione. At me si quis inter-

ter-

terroget, in istius etiam interpretatione dicti Eusebiani, multo equidem lubentius Hieronymo adhaeream. Qui σημείωσιν, ibi loci, non pro annotatione intellexit apposita libris suis ab Irenaeo, verum interpretatus est *subscriptionem*. Ait enim, Irenaeum illis verbis, *subscripsisse*. Sicut porro & Rufinus. is enim quoque eadem Eusebii verba, χαρὰ τὴν σημείωσιν. sic vertit: *elegantissimam subscriptionem*. Optime, quantum ego video. Tamen Henrico Valesio, viro doctissimo, utraque displicuit, nempe Hieronymi, ac Rufini conversio; quod nulla esse subscriptio possit absque nomine viri subscribentis; at in verbis allatis ab Eusebio nulum appareat nomen Irenaei; unde neque subscriptio dicenda sint. Verum operae pretium est animadvertere, Hieronymum loci sententiam altius profecto, ac felicius rimatum esse. Dixit enim *subscriptionem*, quasi *subsignationem* quae signo imprimitur, vel sigillo. Nam σφραῖον, Graecis est etiam *sigillum*, ut *signum* Latinis. atque inde σημείωσις, *consignatio*, esse potest. Solebant vero veteres aliquando exemplaribus librorum suorum, quibus auctoritatem esse indubiam studerent, sigillum addere. Sic Vespasianus libris Historiarum Iosephi, unde apographia vellet edi, cavit sigillo suo χαρὰ τὴν ἰαυτὴν χεῖρα, *signans propria manu*, ait ipse Iosephus in Vita. Cum autem verba Irenaei quae praemanibus erant Eusebio, gravissimam obtestationem contineant, ne quid quis exemplar a se profectum attentaret; eaque verba σημείωσιν appellet Eusebius, ideo Hieronymus vocem acute vertit *subscriptionem*, quasi scriptione ista, ceu sigillo quodam, suum librum auctor consignasset. unde ab Eusebio apposite dicta videatur, *elegantissima subscriptio*, ut Rufinus transtulit, id est, elegans ratio modusque subscribendi. Nec interest quod nomen

desit subscribentis: non enim erat nominis, at ipsius libri subscriptio, & consignatio, elegantis & jucundae novitatis. Quae si sunt hujusmodi, jam non admodum facit Eusebii locus ad rem Huetii. At neque, credo, alter deinceps allatus ex ipsius Eusebii decimo & sexto capite libri sexti. Quem locum, cum summae difficultatis esset Valesio judicatus, existimavit Huetius ex iisdem principiis posse clarescere. Agit Eusebius ibi de Origenis Hexaplis. Hexaplis vero, ut notissimum est, distribuebat Origenes aliquot Sacrorum Librorum versiones in columellas totidem sic, ut e regione sibi invicem essent appositae; διὰ τὸ π, inquit Eusebius, κατὰ κώλον, *etiam accurans ut membrum membro inter series illas responderet*; sic enim puto vertendum. Columellas vero istas Epiphanius dixit σελίδας, *eleganter, & commode*. Nam Suida teste σελίς, *pagina* Rufino, est Graecis interstitium linearum, vel *interordinium*, ut verbo utar Columellae, hoc est, spatium ordinibus interpositum. A qua similitudine dispositionis Hexaplorum, σελίδα, seu *interordinium*, dixit Epiphanius. idque simillima voce, vel potius eadem, Hieronymus extulit, cum vicinam feriem in Hexaplis, appellavit *vicinum tramitem*. Et Latina vox *pagina* eidem significationi aptissima est, Festus ait: *Paginae dictae, quod in libris suam quaeque obtineat regionem, ut pagi*. Videas ergo quam bene regiunculae versionum in Hexaplis dicerentur paginae. Atque haec, non animadversa fortasse Valesio, fecerunt ut is parum probaret Epiphani phrasim, eo quod plures columellae una pagina continerentur, unde minus proprie vocentur paginae. Melius quod Huetius verbo monuit, σελίδα posse columnam quoque significare. Sed hoc misso; narrat Eusebius, Hexapla concinnata fuisse μετὰ τὴν αὐτῆς τῆς Ἑβραϊκῆς σημειώσεως, *una cum ipsa Hebraica*

braica designatione. Ad quae Valesius: *Hic locus, inquit, non parvam habet difficultatem.* At Huetius ex eo explicat, quod cum priores Hexaplorum a dextris columellae duae repraesentarent Sacras Litteras, Hebraice quidem scriptas earum una, Hebraicis vero vocibus, at Graecis litteris altera, jure nuncuparentur, *quasi dicas, inquit, adjunctiones, adjectiones*, adeoque *συνεισώσεις*, hunc enim vocis putat sensum isto loco. Mihi videtur Eusebius aliud potius ab hoc ea scribens habuisse prae oculis; nimirum voluisse dicere, prioribus ordinibus binis attributas fuisse puras ac meras, absque enarratione, litteras, vel notas Hebraicas; adeoque nomine *συνεισώσεως* usum, prout elementum litterarium, aut notas litterarias depictas indicat, non autem prout appositionem. Idemque aliis dixisse verbis quod Epiphanius, *de Ponderibus & Mensuris* ait, additam *καὶ τὴν Ἑβραϊκὴν γεγραμμένην, Ἑβραϊκοῖς στοιχείοις, etiam Hebraicam Scripturam Hebraicis ipsis elementis.* Et enucleatius Haeresi 64. *μετὰ παρὰ τοῦτο τὴν ἑκάστην λέξιν Ἑβραϊκῶς, καὶ αὐτὰν ὡς τῶν στοιχείων, cum additione singularum vacuum Hebraicarum, puris putis elementis.* Quod *Scripturam Hebraicam Hebraicis elementis*, quod *singulas Hebraicas voces ipsis elementis* Epiphanius dixit, idem, ut puto, dicitur, nihilque aliud Eusebio, *designatio*, id est signorum ipsorum, & elementorum propositio. quae quidem Graecis Lectoribus, rerum Hebraicarum fere nesciis, evadebant mutae quaedam, aspectuque solo usurpandae notae. Petavius ad Epiphaniij locum *de Ponderibus*, verterat *συνεισώσεις*, pro *significatione*. Illa vero mirum in modum Valesio displicuit interpretatio. Si Petavius per *significationem* intellexerit, ipsorum signorum, & litterarum diligentem deformationem, quasque *signorum effictionem*; quod sane potuit; non erat cur Valesius eum

carperet, nihil fecisse discriminis inter *σημασία*, *significationem* & *σημείωσιν*, *designationem*. Quoc vero *textum* reddit ipse Valesius, latioris est, credo, sensus quam esset ipsa vox reddenda. Jam discedo ab his, admonens tantum, Origenem propterea quod Scripturam exaratam Hebraice redigisset in Hexapla, dictum ab Eusebio libros prototypos Divinae Scripturae, scriptos Hebraicis litteris *κτῆμα ἰδίου ποιῆσαι*, id est, *usum iis libris propriis*. vel *in editos a se libros, eos etiam redegisse*. id est, in Hexapla; sic enim ex eleganti Graecae linguae usu locum intelligo; non, ut sit: Origenem illos comparasse sibi. Confit ex his, nisi ego plurimum fallor, observationes Huetii de hac voce *σημείωσις*, *designatio*, quibus adstruere conatus est in libris Origenis, non brevium tantummodo notarum eam fuisse titulum, sed & magnae molis Commentariorum, contra quam Hieronymus ostendera sibi placere, confit, inquam, illas observatione esse, magis, dicere si liceat de viro doctissimo acutas & elegantes, quam profecto veras. Quibus de rebus commodum incidit mihi sermo exponenti antiquissimum omnium Indicem, constantem *σημειώσεις*, *signis* & *notis*. nam ea *signa* Hieronymus affirmat, & in Graecorum, Latinorumque poematibus inveniri solita, quemadmodum & Seneca Epistola 33. *Ejusmodi vocibus* (nempe signo annotandis) *referta sunt carmina, refertae historiae*. Appertinebat, sicut est initio dictum, illiusmodi Index ad Criticem. idque illustrius quo fieret, eo denique rem deduxi, ut ostenderem, ortas inde fuisse primas annotationes Criticas, veluti quasdam explanatrices notarum ac signorum; quae postea sicut in aliquam coloniam longe gentium, ita in diversum a notis Commentariorum genus tandem aliquand deductae sunt. Huic certe methodo, ad quam re-

ff

spicere non nihil Indice meo sum annisus, ut postea
 dicam, huic certe conveniebat Indicis nomen. Indi-
 cat enim vere, is qui certum cuique rei pretium
 persolvit. Huic apposita maxime, inter cetera In-
 dicis Graeca nomina, fuit vox *ειγχε*, sive *specimi-*
nis dicas, vel *argumenti*, ex quo argumentum capere
 liceret, sententiamque de auctoris cujusque ferro
 facultate. Credo antiquis intellectum praeterea fu-
 isse nomine *φιλοκαλίας*, *Philocaliae*; hunc enim vi-
 dimus, Basilium, & Gregorium excerptis ex Ori-
 gene suis titulum apposuisse. Sed est & alterum ge-
 nus Indicis, natura grammaticum, de quo nunc
 perquam pauca. Hujus indolem si respexeris, me-
 lius *κατάλογον*, *recensionem* dicas, vel etiam *πίνακα*,
tabulam. Putant quidam, tali de Indice Tullium
 intelligendum, cum ad Atticum libri quarti Episto-
 la quarta, cupere se ait librorum suorum bibliothecae
 fieri *Indices*, quos, inquit, *vos Graeci σύναβος*
appellatis. Nisi quod emendabat Graevius, *σινύ-*
βος, qui explicantur ab Hesychio pro membranulis
 inscriptis auctoris nomine, librorum tergo prostan-
 tibus. Mihi vero non placeat ibi mutari quicquam.
 Credo enim, Tullii sensum exigere ut intelligantur
Indices illi, vel *σύναβος*, fuisse tabulae, per singu-
 la quaeque bibliothecae pegmata, vel figendae,
 vel suspendendae, designandis quotquot contine-
 rentur thecis item singulis libri, *κανόνες* aliquando
 dixere Graeci. Ceterum, Indicis exemplum omni-
 no simplicioris, nihilque habentis commune cum
 arte Critica est cujus in Praefatione Historiae Na-
 turalis meminit Plinius: Valerium Soranum suis
 quibusdam libris addidisse quamdam enumeratio-
 nem omnium quae libris inessent singulis, quibus
 de agerent ii libri; auctorum e iam unde sumsisset,
 nomina. Qui labor cujusnam esset modi, licet
 perspicere in primo ejusdem Plinii libro; nam eo
 se

se proficitur Soranum imitari. Libri vero istiusce Sorani *ἱποκρίδες* inscribentur. De quorum ambitur quidem argumento; cum Gaza Graecam vocem *σπεῖα* verterit. (credo ad verbum futurum fuisse magis *inspectrices* dicere,) ac Turnebus ad Grammaticen pertinuisse Sorani libros existimet. Quid autem si cui veniret in mentem, *epoptidas* ab auctore fuisse dictum Indicem ipsum, aliquot libris, ad omnia sua volumina concinnatum? quasi tabulas appellasset *inspectrices*. eleganti metaphora; per quas nempe librorum mysteria licuerit inspicere parvo labore. Post Plinium videmus aliquot ex antiquis hanc Indicis viam tenuisse, praecipue de nostris. Certe Hieronymus inde imitatur, quod initio Commentariorum suorum in Sacros Libros exponit Auctorum, quibus usus est, nomina. Posteriores vero Indicis pomperia mirum quantum protulere. Neque enim titulis capitum exponendis, auctorumque nominibus, continuerunt industriam suam; quin immo per Indices accuratissimos comparare lectoribus id quod Plinius optandum, his e Praefatione ad Trajanum verbis. pulchre concludit: *ne perlegant; sed ut quisque desideraverit aliquid, in tantum quaerat, & sciat quo loco inveniat.* His dictis ad Indicem venio, quo nunc recenti donatus editur Cominianis praelis in lucem hic noster Muretus. De quo haec habe. Qualisnam tibi esset expectandus Index, quidque in eo componendo maxime quaesitum foret, ut in antecessum cognosceres opera traheret, aliud agens interim, rebusque, ut puto, non inutilibus immorans, propterea, Lector, de veterum Indicibus adhuc verba tecum, longiore fortasse circuitu, feci. Ego enim arbitror, Indicem qui majoris modo frugis aliquid spondeat, ex utroque isto a me supra exposito genere nonnulla debere decerpere, ac cinnum amborum conficere.

No

Ne sit ille vero servilis quaedam res, neu, sine corde ac mente, assiduitatis opus laboriosae. Quin audeat asumere spiritus antiquos, recordetur elegantiae Criticae, quam nulla non veterum litterula spirat; denique mereatur, non Auctoris modo causa cui obsequitur, verum & propter semetipsum, inspicere. Praesertim si quando ad scriptores instituitur quosdam, ut dicam sic, Attici, vel Polycletei Canonis; de quo numero ne sit Muretus, nemo, nisi qui sit inficetus, tergiversabitur. Nisi ergo vires proposito defuerint, quod nimis quam fieri potuit, hoc mihi volebam Indice componendo; videbis non tam enumerata diligenter quaecunque cujuscunque tandem generis habeat Auctor, quam excitata de medio quae velut in concionem produci, & animadverti praeter cetera, studiosis elegantiarum existimabam oportere. Itaque adumbratam curavi tibi, & purpurae modo erexisuscipiendam primum indolem Viri; sententias ejus; judicii regulam; instituta morum; rationem studiorum; casus vel prosperos, vel adversos; diversa diversis aetatis annis studia; dicta etiam, vel effata ex imo prudentis animi deprompta, quae *Φάσεις* dicuntur a Graecis, & animadverti maxime decet in viris claris; nam etiam *ἀναποδείκτοις*, absque demonstratione prolatis, inesse pondus quavis demonstratione praestantius Aristoteles affirmavit. Etiam amicitias duxi attendendas quae illi fuissent; continet enim haec res maxime vitam & mores, pertinetque ad verae virtutis suavitatem. Earumque amicitiarum indicare studui quaedam, ut medici loquuntur, *συμβεβηκότα*, motus & actiones varias, ut dicam Latine. Iucundum putabamus hoc animis bene natis fore. Neque neglecta ejus, quo vixit ille, temporis attributa historica; immo, quod ab us prudentiae pars non exigua pendeat, annotata

ligenter. ob eamque causam ratio habita nominum propriorum; sunt enim haec rerum ac temporum velut Annales clavi. Quemadmodum autem istis, quibus prudentia constat & sapientia; unde scribendi recte dicendique fons manat, Index incubuit; ita non minus dicendi virtutibus & ornamentis intentum digitum habuit. Exempli gratia, saepe sunt apud Auctores eloquentiae, seu prosae, seu vorsaе, praecipue autem in versibus, quaedam ingenio ita circumducta, ut caput abscondant & scopum suum; quae nisi tamen evolvantur, artem & industriam artificis necesse est ignorari; & sollertiam resolvendi. Graeci dicunt *εχρηματισμένα*; quod verbum doctissime convertitur a Hieronymo, *obliqua*, & *lubrica*, dum, inquit, *aliud auctor loquitur, aliud agit*. ac de his figuris detegendis duos habemus per-elegantes libros Halicarnassensis Dionysii. Cumque plurima hujusmodi reperire sit in Mureti Carminibus, omnium tibi caput ipsum dabit noster Index in manus. Uno verbo Carminum habes omnium argumenta; aut selectum potius ex ornamentorum acervo, quem eorum cuique scopum dicere debeas. Saepe dictis egregie plausum dedimus, & more veterum, quasi apposuimus *asteriscum*, addi solitum laudatis locis. Hancque nobis licentiam plaudendi cum alibi sumimus, tum in Graeca Institutione Mureti, quae oppido est elegans. nam insigniores quasdam sententias quin versu, plaudentes; & jucunde redderemus contigere sane haudquaquam potuimus nos. Consensum cum nostro alicujus Auctoris aliquando etiam placuit addere, saepius facturi ubi per angustias temporis licuisset. *συμφωνίας* antiqui dicebant. Denique *obelus* etiam, etsi raro, huc aspirare permisimus, nonnunquam tamen, cunctabunde aliquid indicantes nostrae dubitationis. Ne plura. En additum habes lateri, hac in lectio-
ne

ne capessenda, non adeo nomenclatorem attentum, ut sedulum admonitorem, qui tacite legendi prudentiam adminiculetur, non praecipiendo, verum, ubi sit opus, parumper modo consistendo. Atque hoc erat praeter propter veterum notarum institutum. Refert autem juventutis, inter legendum, aliquo uti monstratoris ductu. Ecquis enim lectionis multae fructus, nisi animus quaedam identidem sibi capiat diversoria? hoc est, eligat quibus immorari velit, atque in alienorum operum lectione, probando, & iudicium adhibendo, noverit aliquid sui reperire. Hoc ita fit ab unoquoque, non proinde ut est ille quem legit liber, sed ut varia cuique diversaue indoles ingenii iudiciiue attributa est. Praeclare enim dixit Augustinus, ad Cajum scribens: *Nemo enim quod legit, in codice ipso cernit verum esse, aut in eo qui scripserit, sed in seipso potius; si menti ejus quoddam non vulgariter candidum, sed a fece corporis remotissimum lumen veritatis impressum est.* Ut e converso, Virgilius mihi videtur sapienter in Aenea voluisse hoc ipsum facere indicium praestantis animi, quod inter plura visendi, ut legendi, oblectationem, fingit eligentem monumenta veterum virorum, quibus, naturae suae ductu quodam, pro ceteris caperetur. *Aeneas capiturque locis, & singula laetus Miraturque, auditque virum monumenta priorum.* Non ergo animum advertas quot res in hunc Indicem collocatae sint, at quaenam; sicque usum ejus & scopum habes uno verbo, quod quidem attineat priorem illam Indicis curam criticam, iudicio inserviendi magis quam memoriae. Quod autem ad posteriorem, Grammaticae propriam, & diligentiae, neque huic non diligenter obsequutum est. At profecto vellem liquisset mihi per angustias temporum esse in allegandis nominibus & locis omnium auctorum accurati-

ti-

tiori, e quibus Muretus doctrinam in sua monumēta derivavit. Scilicet Orationes hujus plurimis, & reconditis, ex omni antiqua doctrina copiis referatae sunt, atque interstinctae. Dicique jure de illis potest, quod Graeci proverbium usurpant, Ceeropiam esse aliquam *Εἰρεσίαν*, *Eirefionem*, omnium bonorum *παγχαρτίαν*, *cumulum*, praeseferentes. Adeo confertim ex Philosophia plurima, tum e Poesi, ex Oratoribus, ex Historia omnis aevi plenissimo cornu funduntur. Cum autem sit Oratoris, eloquentiae quidem suae comparare undique majestatem, nec tamen inepte laudare fontes illa unde creverit; sit ut Mureti divitiae magis lateant, quam & gloriae ipsius, & lectorum eruditioni sit utile. Avebam igitur, ut dicam sic, detegere fontium capita ex quibus humectae niterent harum Orationum areolae; promere in apertum loca veterum noster unde sumfisset. Atqui cum jam satis proecessisset hujus compages aedificii, adstructis locis difficilioribus, ac majoris momenti, jamque solummodo parietes restarent secundis curis repetendi, non tamen solido de die demere tantum licuit, quantum oportuisset demi, ne adfectum adhuc opus & rude praeberetur. Verumtamen ex eo quod hujus effectum est, poteris admirari doctrinam Oratoris nostri reconditam, simulque perspicere, non e summis labris veram eloquentiam, sed ex abdita sapientia pectoris fundi. Neque doctrinam videre licebit solam, at insuper in administranda illa doctrina elegantiam inpromiscuam. Si enim, ut detur exemplum, Tragoediam quae inscribitur *Julius Caesar*, comparare volueris cum excerptis ex illa in Indicem nostrum, stupebis cogitans, omnia quae ab omnibus aut Graecis, aut Latinis Historiarum scriptoribus de illa re, non dicam exposita, sed indicata, non tantum in rei gestae narratione, sed etiam in

po-

polationibus Historicis reperiuntur, tam eleganti doctrina in poësin esse compacta, nullus ut ex ea versus, aut potius verbum, non ex aliqua pendens eruditione veteris doctrinae reperiatur. Ut succurrat illa Lucilii elegans admiratio: *Ut jactare opus est tu cognitu' cui sis!* & quantum infra cothurnos tragicos, & Graeca exemplaria istud opus vere subsidit, tantumdem elegantissimae doctrinae palma sese vindicet. A me quidem, utut a juvene Mureto tentatum potius, quam perfectum, non parvam sane fert laudem eruditionis, & ingenii perquam expergiti. Adeo si vel maxime poëtica perfectione cadat, doctrinae nihilominus gratia stet. Nam quod aliqui censent, hanc Tragoediam nimis in sermonem comicum, & focci declinare, atque huic potissimum esse affinem vitio; contra equidem statuo, vitii si quid habeat, inde illud, quidquid est, oriri, quod, ut Horatius ait, nimis fortia sectetur, ideoque nervis deficiatur animisque. Comici quidem sermonis nihil habet omnino, quippe quae unius ad Senecae lucernam sese prodat elucubratam. At Seneca plus etiam aequo distat a comico sermone. Muretum quidem ab dictione tragica in sermonem comicum declinasse, absum a credendo ilongissime. Nam potius, etiam ubi cuperet is contento studio veteres Comoediarum poëtas imitari, non videtur omnino tamen desilire ab sonitu quodam, ornatuque tragico potuisse. In hanc vero sententiam ducor, quando notissimos illos versus lego quibus exhibuisse fucum viro summo Josepho Scaligero, gloriatus est. Accepit enim Scaliger, nihil suspicans mali, pro vetustis versibus quos ingenio suo Muretus ex uno apud Plutarchum & Stobaeum Philemonis loco, primum tragice, tum, ut quidem voluit, comice conformatos, Romanis poëtis imposuerat Attio, Trabeae-

* * * * *

que,

que. Jam utrosque versus illos quisque dixerit politos, elegantes, antiquos, vel Attio quos affinxit, vel quos Trabeae. Sed hoc distare, crediderim, quod priores possint existimari quidem Attii; nam tragicum spirant satis, audentque feliciter, ac bene poëtam referunt cui nomen *alti*, ut Horatius ait, & jure, velut ex fragmentis apparet, ab antiquis est datum. At posteriores quanto amplitudine tragicæ, καὶ τῇ σεμνότητι, ἔξ *grandiloquentiæ*, magis appropinquant, longius tanto mihi videntur a comico stilo, Trabeaque distedere. Vel hos initio versus vide duos: *Here, si querelis, ejulatu, fletibus, Medicina fieret miseris mortalium.* Nonne sunt elati? nonne magnifici? Nonne prior eorum, cum tot asyndetis; *querelis, ejulatu, fletibus*, illi simillimus est ex Attii, prout auguror, *Philoctete*, apud Ciceronem, in quarto de Finibus? *Quod ejulatu, questu, gemitu, fremitibus.* Alter vero, sonore ipso nonne alti ciet aliquid, & sublimis? Compara nunc sis, Philemonis eundem locum ab Andrea Naugerio conversum, inter ejus opera qui legitur. Hunc videbis comicæ tranquillitatis multo compotem magis. *Si quid remedii lacrimae afferrent malis, Minorque semper fieret lugenti dolor.* Sed locus integer cum integro Mureti componi meretur, ut appareat, ad comicum uter propius accesserit. Nam palma, nisi fallor, Naugerium sequetur. Etsi neque is, quantum ego video, Philemonis exactam illam absolutionem est omnino consequutus. cujus poëtae fuere, bene ut L. Apulejus dixit, *joca non infra soccum, seria non usque ad cothurnum.* Ipsius vero Trabeae dictio quantum ab hac Mureti proclivior esset in pedestrem, si libet, ex iis vide jambis quos habet hujus poëtae Cicero, quarta Tusculanarum: *Lena delinita argento nutum observabit meum;* cum reliquis ibi quae sequuntur. Non pergo nunc omnes istos versus Mureti perpendere.

Ve:

Verum est, etiam in Plauto *σπουδῆς*, grandioris, quid inveniri nonnumquam. Sed videtur hoc ejus peculiare fuisse quodammodo, ab Epicharmi, sicut arbitror, imitatione ductum. Nam existimavi semper, Horatium, ubi de Plauto ait: *Plautus ad exemplar Siculi properare Epicharmi*, voluisse hoc inter cetera; Plautum ad imitationem Epicharmi *properantem*, scilicet *σπουδόντα*, ut Hesiodus ante Horatium dixit, hoc est, incumbentem acriter, etiam sublimitatem philosophicam sententiarum ejus aemulatum esse; quae in illo poeta Siculo quanta fuerit, cognoscere licet ex dictis ab Alcimo apud Laertium, in Platone. Sed alicui succurrat fortasse comminisci, Muretum altiore stilo sectatum esse Comoedias Romanorum praecipue *Togatas*. Has enim, Epistola octava, Seneca dixit: *Habere aliquid severitatis, mediasque inter Comoedias & Tragoedias esse*. Certe hoc apparet undique, hunc virum, in poëticis rebus, aptiorem Tragoediae, quam Comoediae fuisse. Nec tamen cum haec de Mureti accuratione doctissima dicta sint vera, nihil illi, ut fit aliquando, diffusa per omnes libros lectio, ac torrens eloquentiae impetus, in afferendis veterum locis, illulit offecitque. Exempli causa, Mitylenaeos, ait, Oratione secunda, quos populos bello devicerant, nullam eis aliam poenam irrogasse, nisi ut ne liberos suos litteras edocerent. Non dubito, quin hoc dicens illud habuerit in animo quod ab Aeliano relatum est in librum septimum Variarum Historiarum, capite quinto decimo. Nec tamen Aelianus id poenae dicit a Mitylenaeis irrogatum universe populis iis quos bello devicerant; quae nimia profecto fuisset barbaries. Verum tantummodo τοῖς ἀφιστάμενοις τῶν συμπαθῶν, *fociis quicumque descivissent*, atqui multo est hoc magis humanum. Sic Oratione illa (non suc-

• • • • • 2

Cur.

currit numerus nunc) qua viam eloquentissime ac prudentissime docet disciplinarum tradendarum, postquam plura dixerat, spondet, eam viam quicumque pergere institerit, *antequam annorum illum numerum expleat quem Lycurgus adamasse dicitur, quique solus, post senarium, intra centum perfectus est*, in suo genere absolutum fore. Videtur mihi quidem annum intelligere voluisse tricesimum, illum intra quem hanc discipulo promittit absolutionem. sic enim ratio quaedam rotundi numeri poscit. De Lycurgo autem, respexisse Plutarchum in ejus Vita. Ex qua tamen apparet, non tricesimum, at vicesimum octavum numerum Lycurgo fuisse illum adamatum, in Republica Lacaedemoniorum ordinanda; eo quod, ait Plutarchus, is numerus τοῖς αὐτῇ μέρεσι τοῦ αὐτοῦ, μετὰ τὴν ἐξάδα, τέλειος ἐστὶ. *aequalis partibus inter se suis, post senarium perfectus est*. Ac posse fieri, addit ipse Plutarchus, ut hanc numeri perfecti rationem sequutus Lycorgus, viginti octo Sparta constituerit principio senatores, ut Sphaerus tradiderat, auctor antiquus, potius quam triginta; quae sententia fuerat Aristotelis. Vicesimus ergo erat & octavus numerus, ut conjectatur Plutarchus, adamatus Lycurgo fortasse, propter physis quasdam, & arithmeticas causas. Nec de alio, quod sciam, numero constat, qui Spartano isti viro fuerit in deliciis. Vereor autem, ne triginta senatorum, quot fuere deinde, numerus Mureto scribenti sit obversatus, pro illo numero quem Plutarchus adamatum in senatoribus legendis, Lycurgo suspicatur. Atqui duo isti numeri non idem profecto sunt numerus; binario enim inter se distant. Haec a me tacta sine magis illustrationis duorum locorum, quam ulla reprehensionis causa scriptorum ab eloquentissimo atque doctissimo viro. De quo te, Lector, alloqui desinam, si mo-

pu.

ruerò prius; Indicem in tres illum quidem esse
 omnem partes divisum, singulis addendum volumi-
 nibus: verum augendi tertii voluminis causa, ne
 prioribus nimium evaderet dispar, huic de sociis
 potissimum tres Indices fuisse commissos. At at!
 paene fugerat admonere, antepositam huic Editioni
 Auctoris etiam ipsius Effigiem. sed talem quam
 omnium quotquot feruntur, verissimam existimari
 sit par, si modo volumus notum satis fuisse Fran-
 cisco Bencio Mureti vultum; Bencio, inquam, cum
 eo fere qui vixit, illius disciplinae alumno fidissi-
 mo, praecipuoque amicorum. Ab hoc ergo habes
 Bencio Mureti faciem. Nam is Romae cum edi-
 curaret Senecam, prolem posthumam sui magistri,
 statim ab patris obitu, benemerenti dedit, amice
 faciens, honorem imaginis. Non quidem illius
 imaginis quae, ut in Hortensio Cicero loquebatur,
plumbo inhaereret; sed quae pervagaretur in fronte
 libri quocunque vellet; illarum similis, de cujus-
 modi, ut ipse ait, *benignissimo invento* laudat Var-
 ronem Plinius libri supra trigessimum quinti secun-
 do capire; quod *insertis voluminum suorum faecundi-
 tati, non nominibus tantum septingentorum illustrium,*
sed & aliquo modo imaginibus, non passus intercidere
figuras immortalitatem non solum dedit, ve-
rumtamen in omnes terras misit, ut praesentes esse
ubique, & claudi possent. Quae tamen verba po-
 strema (nihil enim prohibet hoc addere) quibus-
 dam in exemplaribus antiquis mutata sic reperiun-
 tur: ut *praesentes esse ubique credi possent.* Sed hoc
 ego modo puto melius iri lectum: ut *praesentes esse*
ubique, & coli possent. Etenim statim ante dixerat
 de Varrone: *inventione muneris etiam diis invidiosus,*
 qui nempe dii diffusis imaginibus colebantur quo-
 cumque terrarum. Ceterum, *au*, cum o facillime
 confunduntur, ob similitudinem pronuntiandi, ut

claudi fiat ex coli, transposita *l*, & adjecta *d* ab nesciente scriba quid rei esset id quod invenerat, *cauli*. Sed haec; nisi fortasse melius hoc de loco in editionibus recentibus consultum fuerit, quae nunc ad manus non sunt; ac praeterea obiter, Igitur ex illa Romana Bencii, quae jam rarior, expressa in hanc editionem Imago est. Quae cum ego scriberem, simul collaudans ipse mecum officium ejusdem Bencii, simul & Laertium recordatus frequenter afferre Graecos versus, Philosophorum subscriptos imaginibus ab antiquis, aliquando etiam a se compositos, facile patiebar hic excidere calamo currenti distichon, veluti quod Imagini subscriberetur:

Μυρτίη σοφίη νοσρὰν Μῦσαι εἰκόνα θῆκαν,
Εἰκόνα δ' αὖ γραπτὴν πρὸς εἶηκε φίλῳ.

Quod & Latine si vis, en habet utcumque conversum:

*Mureto Effigiem posuerunt mente Camoenae:
Impresam Effigiem ponit amica fides,*

Licebit ergo qui volet, non ingenio solum viri summi, sed etiam adspectu perfruat. Est praeterea res cujus a te, Lector, sit venia petenda. Haud mihi quidem, (etsi mihi etiam oppido tua venia est opus) at nunc res Typographi agitur. Itaque ades dum. Typographia Cominiana qua diligentia, quo cultu, qua emendatione libros emittere soleat, neminem profecto latere puto, litteras qui modo inspexerit. Hoc enim promerita de litteris videtur, has ut quicumque norit, ambas, ut dicitur, noverit. Verum ejusdem est diligentiae, rem sedulo gerere, atque, illa sicubi non pro votis

om.

omnino succesferit, fateri candide. Neque enim Hippocratis accuratio minus apparet cum se in quodam aegroto falsum confitetur, quam ubi plurima, vel potius innumerabilia, suae artis edit benefacta. Ne multa; cum Typographus maxime cuperet, Mureti hanc editionem prodire quam emendatissimam, dolet, perficere sese non potuisse quominus errores committerentur, non dicam enimvero multum, sed enim omnino plures quam ipse voluisset, accuratationeque sua meritis esset. Nam haud esse multos, collige hinc saltem, quod ipse de se indicio est, neque illos reformidat. Praeterea cogitat, esse inter Syri Mimos editos a se nunc sententiam, quae paucis detractis, atque transpositis, jambus ita fieri possit: *Est proxima innocentiae confessio.* Aliquot ergo reperies in Latinis errata; in Graecis aliquanto plura fortasse. At fidem appello tuam, Lector! Quanam illa fuit usquam gentium adeo felix Typographia, cui omnes conatus aequae processerint? Henrico Stephano, in Graecis excudendis, puto, non similem facies quempiam. Atque is tamen est ubi eandem huic nostrae querimoniam canat, scilicet, non sibi successisse; aegro ferre animo; confidere tamen offensum lectorem paucis non iri naevis, ubi plura multo niterent. Quod magis nunc te facere par est, Lector, aequus ut huic Editioni sis; quam quidem audebimus omnium adhuc optimam, & emendatissimam dicere; tuaque comitate illis crescendi facias copiam qui bonorum auctorum utiliter ac jucunde tractandi, magnis impensis, tibi saepe faciunt copiam. Ceterum huic incommodo, tuorum studio commodorum, remedium est inventum hujusmodi. Nempe continuo subjicietur huic praefationi Erratorum Index. Eo fiet, errorem uti cavere prius possis, quam sentias erratum; neu tibi contingat in legendo, quod in

* * * * *

vita

vita stultum esse creditur, *dicere Non putabam.* Id etiam alias vidi factum, prima inter Typographicae artis initia. Est enim apud me Graeca Zenobii cujusdam Epitome Paroemiarum, haud inelegans; edita Philippi Juntae typis Florentinis, anno saeculi decimi quinti nonagesimo; ab cujus libri Prologo statim Erratorum Index occurrit. Factum probavimus, & libuit imitari. Atque hic esto Praefationis, quae sub manibus longe crevit ultra propositum, finis. Sed iste finis cur animo infixus meo, ceu durus aculeus, haerere in perpetuum debeat, equidem habeo. Quippe cum eum circa satagerem, ac legendis velis incumberem, excussa repente de manibus pensa sunt ictu taeterrimo. Videlicet morte Patruī, sed melius dixerim Patris dulcissimi, Matthaei Checotii; Juris quidem plurimum & eximie, at Justitiae multo magis, omnium iudicio, Consulti. Cujus tam cari capitis desiderio ne sit ullus apud me pudor, aut modus, paucis licet intra nonagenarium annis, maxima aetate defuncti, faciunt egregiae, perdiuque cognitae virtutes ejus. In Deum summa & incredibilis pietas; aequitas, prudentia, gravitas, comitas adversus omnes; infinita erga me, meosque merita. Erat plane integer vitae, scelerisque purus; cujus effigiem animi si velim paucis exhibere; non habeam quomodo aptius, quam illis Philemonis versibus, de Viro Bono: *ἀδολον, γνησίαν τ' ἔχων φύσιν, εἶναι δίκαιον, καὶ ἐδουκῆν εἶναι δέλεον.* *Dolo vacantem nactus, & bonam indolem, Justus videri non vult, esse vult justus.* Itaque doleo, maceror, tristitia, atque animi intolleranda anxitudine. *Lacrumo, quae posthac futura est vita, quum in mentem venit, Solitudoque.* Sed est ὁ ἀπαλῶν θεῶ, *alloquutoris Dei, vulneribus hominum adhibere medicinam; quam sibi veteres a praeceptis institutisque philosophiae frustra pollice-*

cebantur. Quapropter, quod & non semel antea fecimus, huic nosmetiplos opitulatori mentium, ejusque Litteris confovendos ex animo committamus. A te autem peto, Lector, ut brevem excursum pietati condones. Ac simul hortor, quoniam in rebus, & curis hominum plurimum est inane, uti has etiam splendidas & pulcherrimas quidem eloquentiae artes, *πρηνεας ἐν δαπίδα Χρυσῷ πεπάραιθεν*, *pronas in terram ante Christi pedes*, sterniere velis. referas, inquam, ad Deum, & in bonum Ecclesiae Christi convertas. Hoc enim, ipsis allatis a me verbis, ait, sibi consultum fuisse, Orator veteribus par, Gregorius Nazianzenus, cum quidem prius dicat, se Athenas & Alexandriam perrexisse, ac flosculos doctrinarum & eloquentiae undique decerpisse. Sic te Dominus Jesus partem habere secum faciat. Vale.

*Subscribebam Vicentiae Non. April. Die quarta,
olim ut agebant, in Albis Paschae.*

V I T A

M. ANTONII MURETI, J. C.

PRESBYTERI, ET CIVIS ROM.

*ex scriptis ejus, & funebri Oratione Franc. Ben-
cii, Societ. Jesu Sacerdotis, ab Andrea
Schotto, ejusdem Societatis Jesu sacer-
dote, collecta.*

Natus est M. Antonius Muretus anno post Christum natum MDXXVI. mense Aprili in Gallia Aquitania in pago suburbano Lemovici, cui Mureto nomen, loco honestissimo, patre Jurisconsulto, genere perantiquo, & nobili: quippe quod & pagum illum antiquitus possederit, (unde etiam familiae nomen,) & quadringentis abhinc annis tulerit Stephanum Grandimontensium ordinis antistitem, virum sanctissimum, atque hominem in corporis afflictatione singularem: cujus dies festus in Idus Februarias incurrit. Ab ipsa vero pueritia Muretus admirabili fuit ingenii magnitudine, vix ut ullam desideraverit disciplinam, & paene puer discipulos prius habere coeperit, quam magistros. Nam ut primum imbutus est litteris, quibus informari ad humanitatem aetas puerilis solet, Lemovici in patria sua, deinde vero Aginni, (quae urbs in Aquitania est paene princeps) ea docere incepit cum esset adolescentulus aut paene puer, quae nunc quidem, communi more atque usitato, ea aetate si quis disceret, in summa laude poneremus. Quippe ut ingenio doctrinam, sic etiam usu praecurrebat
aeta-

aetatem. Aginni vero eodem tempore usus est summo duce & adjutore studiorum Julio Caesare Scaligero, viro in omni eruditionis atque humanitatis genere perfecto ac perpolito. Hunc ille ut parentem colebat, a quo etiam ut filius diligebatur. Admirabatur enim vir omnino admirabilis excellentissimum ingenium adolescentis, eique volens, ac lubens, rectam ac brevem, quae ad rerum scientiam ferret, viam monstrabat, quo sua eum natura ducebat. In qua tamen bonitate naturae, atque ingenii abundantia, tanta utebatur contentione animi atque industria; quanta utendum est homini, qui quo minus ingenio potest, subsidio sibi comparat diligentiam: ut & ingeniosos diligentia vinceret, & ingenio diligentes, & totum illud sibi tempus perire crederet, in quo non aut doceret aliquid, aut disceret. Cum igitur aliquandiu Aginni fuisset, ejusque doctrina atque ingenium omnium fama atque oratione celebraretur, ad doctrinarum domicilium, & orbis terrae Museum Lutetiam profectus est; ubi cum itidem explicaret divitias ingenii, nec latere posset in tanto orbis splendore tam illustre lumen, non magno negotio ad se omnium studia, atque ora convertit. Novus videbatur exortus Demosthenes Christianis Athenis: ita docente Mureto, & quidem adhuc peradulescente, concursus audiendi causa ex tota urbe fiebant; magna hominum frequentia Gymnasium celebrabatur; loci ipsi in Gymnasio occupabantur; aditus complebantur; ne pes quidem relinquebatur prae maxima audientium multitudine, ubi pedem doctor ipse ponere posset: ita per illorum humeros, quasi per undas gradiebatur ad suggestum. Nihil ferme aliud erat Lutetiae magis eo tempore in hominum sermonibus quam Muretus: quem ipse etiam Rex aliquando & Regina, (ut quod fama, & auditione acce-

pe-

perant, re ipsa experirentur,) audire voluerunt. Pictavienses, Burdigalenses, Auscitani, Tolosani, (hic enim Juris civilis docendi primum quidem facultatem, deinde etiam potestatem accepit) juvenem tam excellentem, omnique laude cumulatū videntes, ejus voce ac doctrina fruebantur, & trajectis litteris, Mercurii filium alii, alii Mercurium audire se putabant. Consequens illud erat ut posteaquam omnem prope Galliam illuminarat, suam quoque lucem diffunderet in Italiam. Itaque Venetias, cum annum ageret duodetrigesimum, venit. Statim praeclara ejus eloquentia, ut Phidiae statua, simul & perspecta & probata est. Hic apud Lauredanos, Bembos, Contarenos, Sorianos, Manutios, caeterosque clarissimos viros tanto in honore, & pretio fuit, ut dulcis quaedam inter eos contentio nasceretur, qui maxime amarent Muretum, aut admirarentur. Paulo post concessit Patavium, ut in optimam & vetustissimam in Italia ingenuarum artium, & disciplinarum officinam. Neque hic diu versatus est: anno enim aetatis circiter quarto & tricesimo, honestissimis conditionibus invitatus, ad summum illum doctorum Maecenatem, Hippolytum Cardinalem Estensem se contulit: in cujus comitatu cum in Galliam rediisset, mox etiam legatione obita in Italiam revertit. Romae tandem anno MDLXIII. ipsius Cardinalis suasu, atque eorum rogatu, quorum consilio res ibi litteraria regebatur, Aristotelis Ethicen docere publice coepit, tanta hominum frequentia, ut Aristoteles quidem ipse Romae docere, sed Romano ore, & lux quaedam urbi Romae redita veteris eloquentiae videretur. Unum vero & viginti annos Romae docuit. Quid docuerit, breviter perstringam. Docuit annos quatuor libros Aristotelis de moribus; totidem jus civile, nec vulgari sane via, spinosas illas Jurisconsultorum concerta-

tio-

tiones cum sermonis nitore conjungens. Ad annum
 vero aetatis undexagesimum, Gregorii XIII. au-
 ctoritate ac liberalitate permotus, in eorum libro-
 rum, qui non solum acuere, sed alere etiam ingeni-
 nium solent, ut Platonis, Senecae, Horatii, Ta-
 citi, Ciceronis explicatione annos reliquos consum-
 pfit. Quo tempore a Stephano Bathorio, Polonorum
 Rege, in Poloniam amplissimis praemiis arcesitus
 est: moremque gessisset optimi Principis voluntati,
 nisi egisset idem Gregorius ne discederet, cum sua
 sponte, tum magistratuum admonitu, qui Mureto
 ipsi aliquot ante annis ultro Romanae civitatis jus
 detulissent. Quo factum est, ut tantum ei stipen-
 dium decerneretur, quantum haud scio, an unquam
 antea nemini. Rem ut gesta est, ex ipsius ad Joan.
 Zamoscium, regni Poloniae Procancellarium, episto-
 la discite: *Praeter spem & opinionem meam acci-*
dit, ut cum me ad iter accingerem, atque istic animo,
cogitationeque totus essem, subito ostenderet Greg.
Pont. max. professionem meam sibi non placere, me-
que per viros summa auctoritate praeditos monendum
curaret, ne ex urbe discederem: sibi curae fore, ut ne
in urbe deteriori conditione essem, quam quae mihi in
Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureo-
rum annuorum stipendium; quod mihi jampridem con-
stitutum erat, statim ducentos adjici jussit, manda-
vitque Datario suo, primo quoque tempore quoquo modo
efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei nummi quotan-
nis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim de-
ponere consilium quod ceperam; a quo, ne vivam, si
me alia ulla res, quam summi Pontificis voluntas, at-
que auctoritas abducere potuisset. Haecenus ille. Nunc
de iis quae scripsit dicamus. In quibus ejus spirat
imago atque ingenium, suntque in manibus quae-
dam, ut variae lectiones, (ut inde potissimum in-
cipiam,) quibus nil uberius, nil elegantius fingi
 pot-

potest. Sunt & orationes plurimae Venetiis, & Romae in confesſu purpuratorum habitae. Poë-
mata item, quae Romae cum eſſet composuit: nam
quae adoleſcenti annorum circiter viginti excide-
runt, & juvenili quodam calore atque impetu in
Gallia profudit, atque convenienti nomine Juvenilia
appellavit, ea ſaepe Franciſco Bencio, caeterisque
familiaribus dicebat, ſibi adeo non placere, ut ne
pro ſuis quidem agnoſceret, tantum abeſt ut pro-
baret. At ſeniles Mureti verſus pii ſunt, eru-
diti, & jucundi, luſitque Graecis & Latinis verſi-
bus primae aetatis Inſtitutionem in gratiam M. A.
Mureti fratris filii. Hymnos quoque ſacros Ducis
Mantuae rogatu edidit: & Ferrariae eruditas de jure
civili diſputationes in quatuor libri primi Pandecta-
rum titulos: *de origine juris: de legibus & Senatus-
conſultis: de Conſtitutionibus principum: de officio ejus,*
cui mandata eſt Jurisdictio; Episto-
larum item volu-
men ad familiares: neque enim alias, quas nimis
officioſi amici cum nominis aliqua contumelia edi-
derant, pro ſuis agnovit. Commentarii item varii
ſunt & ſcholia in veteres Poëtas, Terentium, Hora-
tium, Catullum, Tibullum, & Propertium. In
M. Tullii item Catilinarias commentarius extat per-
egregius; caſtigations item in Philippicas. Nihil
unquam (mirum dictu) bis ſcribebat, vix adeo bis
legebat. id ipſum, quod ſcripſerat, raro interpola-
bat, non ſaepe mutabat aliquid aut emendabat,
rarius demebat, debebatve: ita cum uno quaſi tenore
fluerent omnia, nihil niſi aptum & accommoda-
tum ad manum, mentemque veniebat, ut multo
meliora fortuito illi exciderent, quam alii, qui ean-
dem aſidue incudem tidunt, excudant labore. Ad
ſummum ſingulis noctibus ſomno quinas horas, qua-
ternas plerunque aut etiam ternas tribuebat. Reſtat,
ut in aſpectum proferantur in Ariſtotelis Ethicen,
Po.

Politicen, Rhetoricen, & Platonis de Repub. ac de Legibus libros notata, quaeque in Juris civilis Institutiones commentabatur.

Duae de multis in illo virtutes enituerent, Benignitas, atque Religio. Illa enim gratus atque acceptus summis, mediis, atque infimis vixit: cujus aedes portus quidam, oraculum ac perfugium omnium erant: exteri etiam ab extremis oris ejus visendi, discendique gratia Romam confluebant, qui & ipsi profitebantur, majora se omnia re ipsa, quam fama comperisse. Docebat quae poterat, id est, quae discere velles omnia. Religione vero ac pietate in Deum singulari fuit: catholicam enim fidem non solum servavit, sed & pro virili defendit, cum tamen non deessent in Gallia homines seditiosi, qui omnibus artibus ad suas eum partes traducere conarentur. Novem ipsos annos sacerdos vixit, quo tempore tam sancte sacris operatus est, ut inter sacrificandum & lacrymas effunderet frequenter, & easdem aliis excuteret. Sacras quoque quotidianas preces diligenter obibat. Saepe de morte senex, tanquam de migratione, cum familiaribus diserebat, ut ex pedibus aeger jamjam sibi esse migrandum domo, cujus fundamenta labarent, praedicaret. Mortuus est ornatus omni instrumento, & viatico quod Christiana religio tribuere homini atque impertiri solet, quem parat ad mortem. A Xysto etiam quinto Pontifice max. privatim veniam peccato impetravit, & ad eorum expiationem ejusdem etiam illam publicam adhibuit indulgentiam, qua qui rite uteretur, ei non liberationem solum culpa, sed remissionem etiam poenae Christi Vicarius benignissime concedebat. Triduo ante mortem sacrosanctum Christi corpus suscepturus omnibus qui eo convenerant praesentibus, atque audientibus simplex veniam a familiaribus petiit, lacrymantibus omni-

omnibus, qui aderant. Dum vox adérat, mixtis suspiriis identidem iterabat, o Jesu, o Deus, ut aliud nihil in mente habuisse constet. Elatus honorifice Nonis Junius, anno hujus seculi quinto & octogesimo, laudatusque est pro funere a Francisco Bencio, Societatis Jesu presbytero, in aede sacra sanctae Trinitatis, quae est in colle hortulorum sodalium Minimorum, (ubi ad aram maximam sepulcrum ejus spectatur,) laudatus, inquam, coram Cardinalibus ampliss. Nicolao de Pelue Senonensi, & Carolo a Lotharingia de Vaudemont, a grato sane discipulo erga optime de se meritum praeceptorem. Qui & ipse discipulo Bencio multum se debere testatum reliquit, quod humana contemnere, & ad divina pleno gradu properare se docuisset, facesque ac stimulos animo suo ad pietatem subdere nunquam destitisset. *Merito igitur te amo, inquit, & ut patrem filius, & ut filium pater; his enim nos, quae maxima sunt, caritatis vinculis bonitas divina colligavit.* Poëtae in ejus laudem epicedia varia conscripserunt: unum de multis Julii Roscii, hominis perfamiliaris, adscribere placuit:

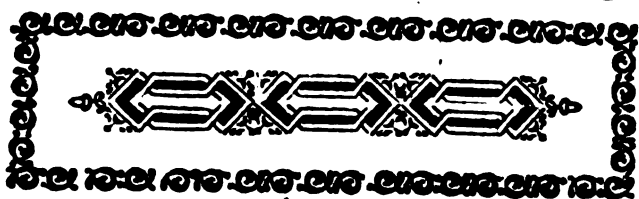
*Hic Marci caros cineres Roma incluta servat,
Quos Patria optasset Gallia habere sinu.
Stat colle Hortorum tumulus: stat proximus astris,
Quae propius puro contigit ille animo.
Tu sacros latices lacrimans asperge, Viator,
Et dic: Heu linguae hic fulmina fracta jacent.*

M. A. MU:

M. A N T O N I I
M U R E T I
O R A T I O N E S.

Volumen primum.

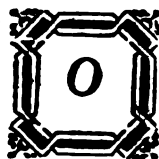

M. ANTONIUS
MURETUS

S. D.

SCIPIONI GONZAGAE,

MARCHIONI ET S. R. I. PRINCIPI.

Offero tibi munus, Scipio Gonzaga, si aut ex sua, aut ex tua dignitate spectetur, perexiguum; si ex viribus meis, mediocre; si ex animo, magnum. Orationes quaedam sunt, variis a me temporibus habitae: quas cum partim dispersae atque errantes vagarentur, partim apud me in adversariis neglectae jacerent, nunc in unum corpus collectas ut edi ac divulgari paterer, amici quidam, multo mei, hac quidem in parte, quam par est, & quam ego ipse vellem, studiosiores, impulerunt. Satis superque fuerat, earum partim in scholastico pulvere, atque in illis eruditorum hominum

A 2

nun

num umbraculis, non tantum recto, ut dicitur, stetisse
talo, sed plausum etiam & ἐπιοῦναια: tulisse: partim
in illo confesfu, quo nullum habet terrarum orbis augu-
stiozem, & silentio auditas, & principum virorum testi-
monio coimendatas fuisse. Superarat fortuna spes
meas: quam saepius sine causa experiri, negant esse
sapientis. Neque nescius eram, molestiora ac diffici-
liora esse legentium, quam audientium, iudicia saepe-
peque accidere, ut, quae audientes mirabamur, eadem
legentes rideamus. Sed quid facerem? Cupienti mihi
jam latere, amici obstiterunt: quibus parendum fuit:
ne, si in negando pertinax essem, superbiae denique
id potius, quam modestiae, adscriberetur. Cum igitur
inibi esset, ut ederentur, libenter arripui occasionem
diu optatam inscribendi tibi, ut nunc sit, aliquid de-
promptum ex studiis meis, eademque opera testificandi
& iudicii de te, & mirifici cuiusdam amoris erga te
mei. Vere enim hoc dicam, Scipio: cum omnes qui te
norunt, ita te ament, ut eorum nemo sit, qui se studio
atque observantia tui cedere cuiquam putet; ego tamen
mihī videor diuturna & accurata notatione & observa-
tione earum rerum, quae te usque eo omnibus amabilem
reddunt, singulare quiddam praeter ceteros πεπονθέναι.
Quid est enim, quod ad conciliandas ac devinciendas
hominum voluntates valeat, quin id in te omni ex parte
perfectum reperiatur? Nihil hic de summa atque anti-
quisima gentis vestrae aut nobilitate, aut potentia di-
cam: nihil de toto illo genere bonorum, quod ita tuum
est, ut & aliorum sit. Alios & ista amatores habent.
Ego in te nihil amo, nisi te ipsum. Itaque ut iste Rex
potentissimus ex amicis suis alium dicebat esse φιλοβα-
σιλέα, alium φιλαλεξανδρον: ita tu, alios esse, qui
& alia in te ament, me plane & ex animo φιλο-
σκιπίωνα esse, tibi persuadeas licet. Ac te ipsum cum
dico, ne illam quidem dico & oris & totius corporis
dignitatem, quae tibi omnium elegantiorum hominum
ani-

animos primo statim adspectu conciliat, constituens, quoad ejus fieri potest, ante eorum oculos, & ingenium, & mores tuos. Quamvis enim vere dixit nescio quis Poëtarum, gratiorem in pulcro corpore esse virtutem: ea tamen est in te veriorum ac solidiorum bonorum copia; quae te his secundae, ut ita dixerim, notae bonis censeretur non sinat. Ingenium excellens, & in quo, tanquam in pingui ac feraci solo, omnes te dignae artes ita facile comprehendant, ut eas non ab aliis accipere, sed ex te ipse parere ac proferre videaris. Quo tu usus ita ut decuit, a Graecae Latinaeque linguae intelligentia, a Poëtarum, Historicorum, Rhetorum cognitione ad Philosophiam, & ad eam, quam tibi ab ineunte aetate proposueras, quaeque tibi nunc in amoribus ac deliciis est. Theologiam ea celeritate properasti, ut, quae honoris ac dignitatis praemia confecto studiorum curriculo tribui ac decerni solent, ea tu tunc meritisimo consecutus sis, cum adhuc maturum videri poterat, de animo ad illas graviores disciplinas adjiciendo cogitare. Atque ut istius generis ingenium nunquam ita esse otiosum potest, ut omnino nihil agat, quod tibi dabatur a severioribus studiis excepti ac subsecivi temporis, eo tu, quasi ludibundus, eas artes, in quibus ingenui adolescentes exerceri olim Athenis solebant, ita omnes didicisti, itaque te in eis exercuisti, ut in earum qualibet cum summis artificibus comparari facile possis. Quid nunc ego mores illos tuos plane, ut Poëtae loquuntur, aureos laudem? Potuitne quisquam unquam bonus tecum biduum vivere, tuaeque suavitatis partem aliquam gustare, quin, ut sibi totam aetatem tecum exigere liceret, optaverit? Ita tu, quod rarissimi exempli est, summam integritatem vitae cum summa comitate ac facilitate copulasti. Sed nolo nunc plura de te, ne ipsi tibi molestus sim. Equidem cum de scriptis meis non magnopere laborare soleam, tamen hunc librum praecipue cupio & celebrari nunc, & ad

6 P R A E F A T I O.

posteror pervenire: ut exstet aliquod testimonium iudicii de singularibus tuis virtutibus mei. In quo ne forte quis eorum, qui te non norunt, (nam de iis, quibus tu notus es, nihil tale metuo,) aspretationi & consuetudini datum esse aliquid suspicetur, Deum immortalem testor, nihil unquam a me verius, magisque ex animi mei sententia scriptum esse, quam ea, quae de tuis laudibus scripsi. A te peto, ut me ames, quo me ipsi mihi efficias cariorem. Vale. Romae. Kal. Maji. 1571.

M.

M. A N T O N I I
M U R E T I
O R A T I O I. (*)

D E

DIGNITATE AC PRAESTANTIA
STUDII THEOLOGICI,

habita Lutetiae Parisiorum Non. Febr.

M D L I L

Cum omnes mihi singulari quadam, ac praecipua laude digni videntur, qui in assequenda honestarum artium scientia operam & industriam suam collocant, tum ii praecipue, qui veluti majore quodam numinis afflatu perculsi, (†) ceteris omnibus posthabitis, ad divinarum rerum intelligentiam omnes cogitationes suas, atque omnia studia contulerunt. Nam si eorum omnium, quae in hac immensa rerum universitate cernuntur, unumquodque na-

(*) Haec oratio non est inter eas, quas ipse Murus edidit Venetiis apud Aldum 1576. sed cum consensu aliis ex Editione Ingolstadtensi, de qua vide Jac. Thomafium in Praefat. accessit. Sedit, puto, Murus, quid orationi, quam juvenis scripserat, ad maturitatem deesset.

(†) Imo, *perculsi*. Sed quid discrimina sit inter *percutio* & *perculso*, Murus actus non satis cognovimus habebat. Primus id ostendit R. Benthams ad Horat. Epod. 22. 2.

A 4

naturæ perficiendæ sui desiderio teneatur: & animus noster ad similitudinem divinitatis effectus tanto perfectior est, quanto propius ad illud, ex quo ductus & propagatus est. exemplar accedit: dubitari profecto non potest, quin ea sit omnium præstantissima facultas, quæ, quoad ejus fieri potest, cum humanis divina copulando, mortalitatem nostram, quantum illius imbecillitas patitur, divinae naturæ artissima colligatione devincit. De illius mihi facultatis laudibus, hodierno die, (*) demandatum est ab iis, quorum & apud me plurimum valet, & apud omnes peracque valere debet auctoritas, non ut eas quidem singillatim percensere omnes, ac flore orationis convestire conarer, (quod & imperare iniquum esset, & suscipere temerarium) sed ut ex earum innumerabili copia pauca quaedam seligerem, de quibus ex hoc amplissimo loco, vobis audientibus explicarem. Qua de re cum mecum initio ageretur, refugiebam equidem tanti oneris magnitudinem, veritus, ne idem mihi contingeret, quod nobili olim Sophistæ apud Annibalem de rebus bellicis longa accurataque oratione disputanti contigisse dicitur: si homo adolescens, & cum a ceteris rebus satis tenuiter instructus, tum in hoc genere penitus rudis, inter tot eruditissimos viros, ad dicendum de rebus divinis aggredere. Illud etiam me commovebat, quod præclare a Platone scriptum noveram, orationi, & iis rebus, quæ oratione tractantur, quandam inter se cognationem intercedere oportere, ex quo facile intelligebam consequi, ut ad res divinas pro dignitate tractandas divinum quoddam requireretur orationis genus. At ista quidem, re adhuc integra, fortassis majore quadam cautione providenda fuerint: nunc quidem jam semel altum ingressis, quæ nos cumque tempestas exceptura est, vela nimirum facienda sunt. Illud modo, antequam ulterius provehar, a vobis summo opere contendo, ut, quando omne mihi perfugium in vestra bonitate ac clementia situm est, tenuitatem meam vestro favore, & silentio sublevetis, quo mea oratio his veluti secundis subvecta ventis, quem sibi proposuit, portum facilius consequatur. Atque ut hinc exordiamur, si nihil diceremus aliud, nisi eam, quæ antiquissimo vocabulo Theologia dicitur, scientiam esse quandam, quæ

(*) Manifestum est, verbum dicere a præcedenti dicere absorptum.

divinae sapientiae thesauros hominibus recluderet, tamen illud, ut opinor, liquido constaret, quanto aeterna nativitas, immortalia caducis, divina humanis antecellunt; tanto esse hanc facultatem ceteris omnibus anteposendam. Sed quemadmodum qui praecelari alicujus aedificii pulcritudinem pervidere, ac penitus cognoscere cupiunt, non satis sibi esse ducunt illud uno totum aspectu; contentemplari, sed singulas etiam sibi partes accurate perlustrandas, ac seorsum considerandas putant: ita nos, si hujus praestantissimae facultatis partes paulisper excutere voluerimus, tum demum, quanta illius pulcritudo sit, intelligemus. Theologia igitur, viri eruditissimi, ut a majoribus nostris accepimus, duabus praecipuis (*) partibus continetur, quarum una in lege posita est, altera in Evangelio. Est vero ea lex, de qua loquimur, non ab humano profecta consilio, neque similis earum, quae hominum libidine statuuntur, in quibus multa inepte ac ridicule, nonnulla etiam impie ac nefarie sancita reperias; sed primum quidem ab illò hujus universitatis parente, (†) ac optime L'eo in omnium hominum impressa, atque insignita animis, post etiam ejusdem Dei digito in tabulis insculpta lapideis, ne improbis ulla praerendendae facinoribus suis ignorantiae occasio relinqueretur. Cumque eam in duo summa capita tribuere liceat, eorum prius, quae ad cultum numinis, posterius, quae ad tuendam hominum inter se societatem pertinent, omnia summa brevitate complectitur. Atque hinc vel in primis naturae nostrae imbecillitatem licet agnoscere, quod cum pauca admodum, eaque suapte natura facillima praecepta sint; semper tamen deficiamus alicubi, neque unquam stabilem, inoffensumque cursum perpetuo retineamus. Tremefactus itaque comparatione sui cum divinis praeceptis animus, Christo se indigere cognoscit, in cuius sinum confugiat, cuius se viribus provehat, sub cuius bonitate, tanquam sub firmissimo aliquo clypeo, tutus ab iis, quae lege proposita sunt, suppliciis delitescat, ut rectissime Paulus legem paedagogum, qui nos veluti manu apprehensos ad Christum deduceret, nominasse videatur. Eat nunc Lucianus aliquis: perfricat frontem, & dicat ullam esse legem, quae cum hac lege ulla ex parte comparari que-

(*) Malim, *praecipua*. Et sic a Mureto scriptum puto.

(†) Ac nunquam ponitur ante vocalem.

queat. Quid enim? Quae, Deum immortalem, portenta in omnibus omnino legibus, si ab hac discesferis, repertiuntur? Quarum aliae furta, aliae adulteria, aliae etiam quaedam multo turpiora permittunt, ut nihil pene tam turpe sit, quod non legislator aliquis licere voluerit. Hanc vero sapientissimus ille Moses, non a Jove quodam commentitio, ut Minos; non ab Apolline, ut Lycurgus; non ab Aegeria, ut Numa; sed ab eo, qui solus veri Dei nomine censendus est, sibi per manus traditam accepit, ita numeris omnibus absolutam, ut nihil neque immutari, neque adici, neque detrahi possit. Sed ea tamen, uti antea dixi, morbum quidem nostrum monstrare ac detegere nobis potest: depellere eundem, ac sanare non potest. Morbi autem cognitio magnam ea quidem vim maximumque momentum ad vires recuperandas habet, neque tamen tantum, ut in ea posita sint omnia. Quare Evangelio nobis Christus aperitur, qui, modo firma in ipsum fide nitamur, non vana illa quidem, & otiosa, quam multi stulte & inaniter jactant, sed solida, & bonarum actionum perpetuo foecunda, nos, velut humeris suis impositos, tollit in coelum. O rem omni praedicatione majorem! O nuncium vere jucundum & laetabilem! Cum humana natura primi parentis depressa lapsu pesum tota ferretur, tantam fuisse in filio Dei clementiam, ut delapsus e coelo, humanam formam induere voluerit, ut corporatus, ac carne tectus infinitis sese laboribus, cruciatibus, aerumnis, morti denique deterrimae, (*) atque acerbissimae exposuerit, quo sudore ac sanguine suo ab animis nostris durissimum jugum aeternae depelleret servitutis. Tene, Christe optime, ut nos liberali causa asfereres manu, omnium dominus cum eses, servi formam assumpsisse? Tene nobis quietem tuis laboribus, libertatem tua servitute, vitam denique tua morte peperisse? Admirantur historiae veteres Pythagoreum quendam, qui se pro amico in causa capitis vadem dare veritus non est: at hoc quanto admirabilius est, Dei Filium, Deumque ipsum, ut nos merito nostro inimicos sibi, aeternis eriperet suppliciis, tot, tam dira, ac vel dicta, vel cogitatu aspera, & horribilia sustinere voluisse? Et quis-

(*) Imo, *deterrimae*. Si Muretus quod vulgatur scripsit, virtutes veterum Scriptorum Editiones, in quibus haec voces saepe confunduntur, ei fraudi fuerunt. Vide Drakenboschium ad Liv. IV. 3.

quisquam est, qui alias omnes, si in unum conferantur, scientias cum hac, qua ista tam pulcra, tam admirabilia, tam divina traduntur, ullo modo comparandas putet? Haec vero una est omni cura, studio, contentione dignissima. Haec una est non tam liberalis vocanda, quam liberatrix. Haec aurea illa catena est, qua cum coelestibus terrestria copulantur. Haec scala illa est, quam olim, per quietem sanctissimus Patriarcha vidit, cujus gradibus in coelum scandere liceat, atque illic Deum intueri, admirari, adorare, demittentem semet ipsum ex augustissimo illo majestatis suae fastigio, seseque accommodantem ad humanae conditionis humilitatem: rursusque eundem defunctum nobili illa servandorum mortalium provincia, spoliatisque inferis (o rem omni humana cogitatione sublimiorem!) in coelum sublimem raptum, vallatumque ac stipatum infinita tum geniorum concinentium, tum hominum de caliginosissimis illis Satanae ergastulis erutorum multitudine, iusto ac pleno triumpho coelum ingredientem, neque disjecta muri parte, sed valvis suo sanguine reclusis, iter eodem nobis omnibus aperientem. Atque haec quidem quamvis ejusmodi sunt, ut ad excitandum, inflammandumque quemlibet torpentem animum sufficere posse videantur: tamen ex tam ubere campo alia quaedam, nisi molestum est, proferamus. Vere enim illud affirmare posse videor, eruditissimi viri, quemadmodum Platonici elementorum in corporibus coelestibus quendam veluti florem, in hisce inferioribus quendam veluti fecem esse dicebant: ita rerum omnium cognitione dignarum in Theologia florem, in aliis scientiis fecem contineri. Namque ut hinc nostra se primum efferat oratio, quis nescit, quantopere se in perscrutandis rerum principiis veteres Philosophi torserint, quamque nihil, si res ad verum exigatur, effecerint? Dum alius mundum hunc, & quicquid in eo vel aspectabile, vel tractabile continetur, putat ex temeraria quadam minutissimorum corporum concursione coaluisse: qui si vel unam earum, quas somniabat, atomum cerebri habuisset, nunquam ista tam stulte, incogitanterque (*) scripsisset: alius aeternum esse eum, neque desitutum unquam, neque exordium du-

(*) *Incogitantur* Terentius dicit. Sed *incogitantur* neque insolens est, ac *cogitantur* pro *cogitantur*.

ducentem ab ullo temporis principatu, non animadvertens hac ratione illam, a qua ipse tantopere abhorrebat, infinitatem induci: qui vero optime sensisse creduntur, tamen Deo veluti comitem quandam materiam adiungunt, quasi ut artifex, ita Deus sine materia nihil possit efficere. Quid Theologi? hujus universitatis auctorem esse ac effectorem Deum, qui cum innumerabilibus seculis antecessisset, quo temporis puncto ipsi placuit, mundum hunc, & quae illius ambitu continentur, sine ullis vestibus, sine ullis ferramentis, sine ulla materia, verbo tantum, ac nutu suo ex nihilo architectatus est: eundemque assidue sua bonitate ac prudentia continet, moderatur, fovet, omnes in eo rerum ac temporum varietates, vicissitudines efficit. Quod statos orbium coelestium cursus, quod certas siderum trajectiones, quod constitutis vicibus insignes ac notabiles rerum commutationes intuemur, haec & cetera omnia ad eum modum non fortunae temeritate, aut vi ulla materiae dirigi, sed divina providentia temperari. Contemplemur & alia. Quid de animo humano Philosophi? Alius eum cor ipsum esse dicit, alius cerebrum, alius cordi suffusum sanguinem, alius spiritum innatam sanguini, alius harmoniam quandam, aliis eum ex numeris conficit, alius ex atomis, ut mihi quidem ista consideranti certamen aliquod insaniae suscepisse videantur. Ita ex hoc tam confuso, tam vario, tam multiplici teterrimarum opinionum veluti cinno, nihil fere colligere possumus, nisi semper copiosissimam messem hominum varie insanientium fuisse. Nam nonnulli quidem ea dicunt, ut eos in re tam seria risum capere atque aucupari putes, ut apud Dicaearchum Pherecrates, qui animum nihil omnino esse contendit, veritus, credo, ne quid posset tam absurde aut fatuedici, ut id nemo dixisset Philosophorum. Illa vero, multo etiam apud eos perturbatior, atque implicatior quaestio est, permaneatne animus corporeis solutus vinculis, an qui corporum, idem sit interitus animorum. Epicurus interire eos putat, nefas ratus, cum tam multa sibi cum suis convenirent, se hoc uno ab eis interesse. Stoici longam eis vitam, ut cornicibus, sed non perpetuam tribuunt. Pythagoras vero jucundus est, qui remanere illos quidem docet, sed ex corporibus in alia corpora migrare, ut idem sit forte hodie gallus gallinaeus, qui tempore belli

Tro-

Trojani fuerat Agamemnon. Quid Plato? Quid Aristoteles? de hoc quidem illud Homericum dici potest:

Τὸ δαῖδεν δ' ἐκ αὐτοῦ γνοίης περὶ τοῦ μετέη,
'Ἢ μετὰ Τρώεσσι ὁμιλῶσι, ἢ μετ' Ἀχαιοῖς.

Obscuritate enim se involvens sua, in neutram partem satis aperte propendet, ut pene in legem Solonis incurere videatur: Ille autem proxime quidem omnium accedit ad veritatem, sed ei tam multa mendacia admiscet; ut non absurde dicant, qui eum dicunt poëtice philosophari. Quid porro de iisdem rebus Theologi? Animum hominis simplicem quandam & individuum esse naturam, ad exemplar divinitatis expressam, licet ortus participem, tamen interitus expertem, quae, corpore soluta, si se pure ac pie gesferit, in coelum evolet, aeternam illic Dei beneficio adeptura felicitatem; sin se malis, iisque inexpiabilibus cupiditatibus corrumpendam dederit, ad inferos nunquam desituris damnanda suppliciis deprimatur. Quod si quae de Deo a balbutientibus Philosophis dicta sunt, cum solida Theologorum doctrina (*) comparare collibuerit, reperiemus hos quidem certa omnia, & explorata, & salutaria tradere: illos vero neque satis, quid dicant intelligere, & credula ingenia perniciosissimarum opinionum laqueis implicare. Itaque quod Homerus de Tiresia, Cato de Scipione dixit, idem de Theologia dici potest, eam videlicet sapere solam, reliquas disciplinas, velut umbras per inane volitantes vagari. Quod si quis eam, quae ex levioribus studiis percipitur, amoenitatem requirit, ne eam quidem in feracissimis Theologiae campis frustra desideraverit. Nam sive poëtici modulationibus aures demulcere meditamur, quis unquam ita in hoc genere excelluit, ut cum Davide comparatus non sordeat? Nisi forte Orpheum, Homerum, Pindarum de levisimis plerumque nugis verba fundentes audire praestat, quam illum Deo acceptissimum regem, nunc Dei laudes plena hilaritatis oratione referentem,

nunc

(*) *Solida doctrina* dicitur est, nec Latinis usitatum: ut mirer, elegantissimum librum, quo Philosophiae elementa traduntur, ab Erasmo inscriptum esse *Initia solidioris doctrinae*.

nunc ejusdem auxilium in summis suis difficultatibus implorantem, nunc insectantem improbos, nunc commendantem probos, nunc ea, quae multis postea seculis contigerunt, ita subjicientem oculis, ut nullus ea melius Apelles in tabula expingere potuisset. Sive historiae cognitione ducimur, unde veriores, unde scitu digniores historias, quam ex sacris literis, repetere poterimus? An vero suavius est cognoscere, quid Croeso in Medos, quid Pyrrho in Romanos expeditionem paranti oblique Apollo, quam quid Mosi ad Pharaonem, quid Samueli in Palaestinos proficiscenti, aperte ac perspicue Deus ipse responderit? Quomodo Regulus a Carthaginensibus, quam quomodo Servator & *Servator* humani generis Christus a Judaeis omni crudelissimorum suppliciorum genere divexatus fuerit? Jucundiusne, aut fructuosius arbitramur intelligere, quibus artibus Assyrii, Persae, Romani ceteras nationes devicerint, quam quibus augustissimi illi religionis nostrae principes, aliique deinceps innumerabiles eorum vestigia secuti Christianae ditionis (*) terminos ampliaverint? O hebetes & stupidos, aut, ut verius dicam, miseros & perditos, si qui harum rerum suavitatem, fructumque non sentiunt: Contra vero, o ter & quater beatos illos, quorum ita est affectus animus, ut nusquam suavius, quam in his studiis conquiescat: non eos aut inanium dignitatum, aut fluxarum opum adurit sitis: non eos voluptatum illecebrae molliunt: liberi & pravis omnibus cupiditatibus soluti, ex illo perenni puteo aquam aeternae vitae effectricem hauriunt: ex illis perpetuo virentibus campis flores suavissimos colligunt, ex quibus qui odores afflantur, eorum nunquam est intermoritura suavitas: Deo serviunt, Deo adhaerent, ejus tantum gloriae velificantur, eo fruuntur, quaeque olim plene percepturi sunt gaudia, ea jam nunc mente ac cogitatione praecipiant. Ergo sive domi,
siue

(*) *Dile* apud veteres nihil est, nisi potestas, imperium. Sed ut *imperium* pro regno vel republica dicitur, sic etiam *dile*, cadente Latinitate, pro regione vel regno dici coepit. Claudianus de II. Conf. Stilich. 160. *ut terminus imperium Romanus dilem* erit. Vide Vossum de Visis Sermou. VI. p. 322. & Cellar. Cur. Poster. p. 337. Hoc igitur Mureto ex inferioris aetatis lectione surrepfit.

sive foris versentur, cum Deo assidue colloquuntur, sive prosperis rerum utantur successibus, eidem ut prosperitatis suae auctori gratias agunt: sive quid eis adversi accidit (quanquam quid ejusmodi viris accidere adversi queat?) sed tamen in quid eis accidit earum rerum, quas vulgus adversas vocat, neque indignantur, neque concidunt animis, sed verbo divino sese solantes, quidquid a Deo immittitur, summi beneficii loco habendum esse ducunt. Pro Deum immortalem! quid est, si hoc non est, feliciter vivere, & in terris vitam coelestium imitari? O vitae Theologia dux, o virtutum omnium parens, vitiatorum expultrix, animorum liberatrix: Quid sine te non modo nos, sed omnino vita hominum esse potuisset? tu depravatas impurissimis opinionibus hominum mentes, velut de integro interpolasti: (*) tu distractos, dissipatosque variis idolorum cultibus homines in unius verae religionis societatem convocasti: tu magistra morum ac disciplinae fuisti: ac veluti sol exorians, nubium caliginem dissipat, veluti sidus, quod Castoris & Pollucis dicitur, exortu suo maris rabiem placat, tempestatesque dispellit: ita tu divinitus exorta & tenebras ignorantiae dissipasti, & illo tuo salutari fulgore procellas veterum superstitionum dispulisti. Tu nobis velut Helice, aut Cynosura quaequam es, ad quam universus navigationis, id est, vitae nostrae cursus dirigatur. Tu ignis ille coelestis es, quem verus ille Prometheus, id est, Christus in terras attulit, sine quo vita constare non potest. Tu & vitae tranquillitatem largita nobis es, & mortis terrorem sustulisti. Beatos igitur, qui ad te, tanquam ad portum, confugiunt: beatos, qui se tibi a tenacibusque periculis penitus totosque tradunt: miseros contra, qui, ut proci Homerici, ancillarum amoribus irretiti, te, quae omnium artium domina es, negligunt. Tu enim earum rerum scientiam profiteris, quarum plena cognitio aeternam beatitatem, ignoratio aeternum exitium hominibus pollicetur. At vos, viri optimi, quos partim hujus praestantissimae disciplinae verticem consecutos, partim illius sacris imbutos atque initiatos videmus, macti, inquam, macti animis, neque vos aut labor de-

(*) Dura & abhorrens translatio, praesertim cum *interpolare* sine per trandis significationem adjectam habeat.

Deterrere, aut voluptates avocent, quo minus in sacris-
ma illius adyta penetretis. Vobis enim vigiliarum sudo-
rumque vestrorum, & magna hic inter homines praemia,
& infinitis partibus majora sunt in coelo divinitus con-
stituta. DIXI.

D E

L A U D I B U S L I T E R A R U M

O R A T I O I I.

habita Venetiis Mense Octobri Anno

M D L I V.

Quae singula hominibus ad dicendum accedentibus timo-
rem facere consueverunt, patres amplissimi, vosque ce-
teri cives ornatisimi, ea mihi sese hodierno die objiciunt
universa. Sive enim loci amplitudo afferre perturbatio-
nis aliquid potest, Venetiis dicimus: sive audientium dig-
nitas, magna lectissimorum hominum adstante frequentia
dicimus: sive ipsa orationis materia, dicendique conditio,
ita dicimus, ut sit nobis eodem tempore de ingenio, de
doctrina, de gloria, ornamentisque omnibus in hoc lit-
terarum certamine periclitandum. Venetiis dicere, si
quisquam est, qui parum putet, eum necesse est in maxi-
marum, earundemque toto orbe notissimarum rerum ig-
noratione versari. Ecquis enim est hodie tam inaccessus,
tam ab omni hominum consortio remotus in terris locus,
quo non hujus praestantissimae civitatis fama pervaserit?
quis populus, quae gens, quae hominum natio vel tam
immanis atque barbara, vel tam excelsa disciplinis atque
artibus, quam non jam pridem florentissima Venetorum
Respublica non gloria modo & splendore nominis sui,
verum etiam admiratione compleverit? Haec vero firma-
menta Reipublicae, haec ornamenta Italiae, haec virtu-
tum omnium, laudandarumque artium praeclarissima lu-
mi.

mina intuentem, non commoveri, tantum id quidem est, ut, non dicam in meam hanc mediocritatem ingenii, sed vix in quemquam hominem, qui ceterorum de se iudicia extimescat, cadere posse videatur. Etenim si eloquentissimos olim viros accepimus, cum ad dicendum venissent, unius Principis adspectu ita conturbatos fuisse, ut obmutescerent: quid mihi tandem animi esse oportet, qui neque comparandus cum illis omnino sum, & apud vos dico, Senatores amplissimi, ad quos cum oculorum converto aciem, totidem mihi confesum Principum videor intueri? Ac ceteri quidem saepe ad eam excusationem confugiunt, ut se, cum tenuitatis suae conscii essent, tamen vel necessitate, vel officio impulsos, vel amicorum sive precibus, sive tempore aliquo adductos, dicendi munus non tam appetivisse, quam detrectare non potuisse dicant; quam totam rationem nobis hodierno die ipsa rei natura, conditioque praecludit. Non enim detrectantes, sed ultro nobis deposcentes hanc dicendi provinciam, ad eam non alienis precibus impulsus, sed vestra incredibili benignitate admissi sumus: ut, si minus ex aliqua parte nostra vobis approbata fuerit industria, causa nulla sit, quin omnes accusandam potius nostram temeritatem, quam imbecillitatem sublevandam putent. Equidem cum & ab ineunte aetate, tum domesticis excitatus exemplis, tum ipsa hortante natura, honestarum artium studia coluerim, & ubi primum per aetatem licuit, quae mihi meo ipse labore pepereram, aliis tradere ingressus, novem prope jam annos in hac dicendi, & docendi exercitatione consumpserim; tamen superiora illa considerans, ita commovebar animo, facile ut hoc potuerim abstinere consilio, nisi me huc summa de vestra singulari humanitate concepta spes, & magna quaedam approbandae vobis, si minus eruditionis, at certe voluntatis meae cupiditas impulsisset. Ac mihi quidem, & ,cujus rei causa in hunc locum adscenderim, & ad quos verba facturus sim, cogitanti, prorsus ita videtur; nullo in argumento meam commodius orationem posse versari, quam si, litterarum disciplina quantum non ornamenti solum, verum etiam praesidii bene temperatis civitatibus afferat, tum adhibitis rationibus, tum etiam exemplis, atque ex veteribus saeculis repetita memoria exponam: minime id quidem, quo vos, tales viros, commonefa-

ciam, excellentibus a natura ingeniis praeditos, eruditos a studiis liberalium doctrinarum, a diuturno assiduoque magnarum rerum usu peritos: sed quia libenter facio, ut, quarum artium percepta scientia unumquemque vestrum vehementer affici constat, earum animos vestros jucunda commemoratione delectem. Quae cum ita se habeant; mihi quae ipsa per se delectae ad dicendum materiae dignitas satis magnam audientiam factura videatur: tamen magis consuetudine, quam quod ita necessarium iudicem, petam a vobis, ut mihi, res pulcherrimas brevi oratione comprehendere meditati, exigui temporis attentionem ne denegatis. Magna omnino vis, magnumque momentum positum est in litteris, viri amplissimi, ad conservandas, bonisque cumulandas omnibus civitates. Nam cum felicitas publica, ad quam humana omnia referenda sunt, e singulorum civium felicitate constet: singulorum autem felicitas in excolenda, exercendaque virtute praecipue sita sit: & ad perfectam virtutem consequendam, necessariam quandam praecursionem adhibeant litterae: illud profecto consequitur, ut, nisi in qua litterarum cultura vigeat, florere absolute civitas nulla possit. Ponite vobis ante oculos omnes aetatis humanae partes; omnem publicorum temporum varietatem; omnes instituendae vitae rationes & vias animo & cogitatione percurrite: nullam omnino reperietis, quae non ita litterarum auxilio indigeat, ut, eas si quis sustulerit, solem ipsum de mundo sustulisse videatur. Eae nos, ubi primum firmitus incedere, atque articulatus loqui coepimus, de ipso prope nutricum acceptos sinu, titillatione quadam honestissimae voluptatis alliciunt, allectos praeceptis saluberrimis complent: non tantum bene dicendi, verum etiam bene vivendi commonstrant vias: excitant in animis nostris igniculos gloriae: quantus sit in virtute splendor, quanta in vitiis deformitas, edocent: quae qui semel bene penitus imbiberint, ii nunquam non postea & vitii turpitudinem omni studio refugient, & officii honestatisque rationem rebus aliis omnibus anteponent. Ut autem in semente posita spes messis est, ita totius reliquae vitae expectatio ab educatione pueritiae pendet. Ut vero infirmam illam ineuntis aetatulae ceteritatem robur adolescentiae excepit, quae tandem alia res, aut animum praeclararum rerum studio accendere, aut efferentibus sese cupiditatibus,

bus, quibus ea pars insigniter agitari solet, frenos injicere, praeter litterarum tractationem, potest? Themistoclem olim, cum somnum capere adolescens non posset, dicere solitum tradunt, se Miltiadis tropaeo, quiescere volentem, excitari: quanto eos acrius incendi, atque inflammari necesse est, qui quotidie non unius, sed innumerabilium hominum virtute praestantium tropaea non e marmore constituta ad exigui praedicationem temporis, sed ad omnem aeternitatem commendata litteris intuentur? Neque vero pertimescendum est, ne aut labore frangantur, aut voluptatis irretiantur illecebris ii, qui aetatis suae florem litterarum studiis dedicandum esse statuerunt. Tanta si quidem est oblectatio paullatim acquirenda cognitione rerum sese pascentis animi, ut, ea qui fruuntur, ab iis neque laboris taedium, neque avocantium voluptatum blanditiae sentiantur. Itaque sapienter poetae, cum ceteros omnes Deos Veneris imperio subdidissent, in Minervam modo & in studiorum praesides Musas nihil ei, nihil Cupidini juris esse voluerunt. Quin etiam illud ab iisdem memoriae proditum est, Jasonem olim, ceterosque Argonautas, cum eam insulam, quae ab amoenitate, florumque copia nomen invenerat, praeternavigarent, periculumque esset, ne molli, ac delicato Sirenum cantu, quae eam insulam incolebant, ad exitium perducerentur; unum in Orpheo perfugium habuisse: qui cum assedisset in puppi, simulque fides blandis impellere digitis, simul vocem illam, qua rupes nemoraque traxerat, explicare coepisset, tanta simul aures animosque audientium voluptate complevit, ut jam Sirenum vocibus nemo navigantium moveretur. Hoc figmento, (*) quid tandem aliud doctissimi homines, nisi id, quod nos volumus, indicarunt? Florida videlicet illa insula juvenus est. Eam qui quasi praetervehuntur, magno in periculo sunt, ne Sirenum, id est, voluptatum blanditiis decepti, & a recto itinere abducti, in vada & scopulos deferantur. Quodnam igitur huic tanto periculo comparatum remedium est? Quod, nisi Orphei, optimi ac sapientissimi vatis, lyra? cujus suavitatem qui percipiunt, ii & Acheloidum cantus pro nihilo putant, & tandem institutum illud iter

(*) Vox *figmentum* non habet idoneum auctorem. Vide Sciopium *Infam. fam. p. 222.* & de *Scil. Hist. p. 267.*

iter emens, vellus aureum, id est, virtutem cum immortali conjunctam gloria consequuntur. Nimirum ut major lux minorem, ita minoris voluptatis sensum perceptio majoris extinguit. Quanto autem voluptas ea, quae discendo sentitur, ceteris omnibus major, sinceriorque sit, vel illud indicio est, quod aliarum, etiam qui eis plurimum tribuunt, satietatem tamen quandam esse, ac taedium, confitentur; hujus ut quisque percepit plurimum, ita eam acrius, atque avidius concupiscit. Quod si cui forte dubium est, prodeat in medium Chrysippus, qui saepe studio intentus tanta voluptate perfruebatur, ut eum tanquam extra se positum cibi potionisque caperet oblivio. Prodeat sollertissimus ille caelestium orbium non perscrutator tantum, sed etiam imitator, Syracusanus Archimedes, qui non modo earum rerum, quas natura fert, prae ea, quam capiebat e studiis, oblectatione memor non erat; sed in illa ipsa Syracusanae urbis direptione ita defixus erat in studio, ut prius hostilis gladii cuspidem corpore exceperit, quam urbem in hostium potestatem venisse sentiret. O rem omnium seculorum admiratione dignissimam. Diripiebatur urbs ea tempestate omnium opulentissima; effusi per vias milites, ut in quemque inciderant; sine ullo sexus, aetatis, ordinis discrimine obvios contrucidabant; undique gladiatorum fulgor praefringebat oculos; undique armorum sonitus, undique cadentium tectorum fragor audiebatur; puerorum ejulatibus, mulierum lamentis, morientium gemitibus, militum clamoribus, privata publicaue omnia circumsonabant; ipsa urbs paene dimota & convulsa sedibus suis, suorum civium in caede ac sanguine natabat; cum unius hominis mens in media civitate, civitatis ipsius casum ac ruinam non sentiebat. Solonem vero accepimus, cum in lectulo, morti proximus, decumberet, inaudissetque assidentes amicos de re quapiam, summis se, ne ipsi molestiam parerent, disputantes, erecto, ut potuit, jam semimortuo capite, rogasse eos, ut aliquanto loquerentur elatius; sibi, si etiam moriens aliquid discere potuisset, discesum e vita jucundior fore. O discendi cupiditas; quid non efficis, ubi semel generosa ingenia occupasti? Tenebatur homo sapientissimus gravissima vi morbi defixus in lecto: vicinitate jam mortis ab omnibus paene corporis partibus sensus abscesserat: egregius ille animus, mox liber ac solutus fu-

futurus, e corporeis vinculis exfilire cupiebat: cum quidquid supererat virium, eo contulit, ut deficiente lingua, vocibusque interruptis, ac morientibus suum doctrinae, cognitionisque desiderium indicaret. Quid hunc verisimile est firmum ac valentem fecisse; qui ne mori quidem, nili discendo, voluerit? Merito igitur tam diu floruit Atheniensium Respub. quam diu tam praeclari viri tenuit disciplinam. Sed, ut eo redeamus, unde nos facta praeclarissimorum hominum mentio paullisper abduxit; dici profecto non potest, adolescentes nobilissimi: vos enim, vos mea jam compellabit oratio: dici, inquam, non potest, ea studia, in quae nunc toto pectore incumbitis, quanto olim vobis & ornamento, & auxilio futura sint, cum vos & generis vestri nobilitas, & vestra virtus ad Reipub. gubernacula admoverit. Etenim quibus artibus civitates praecipue conservantur, pietate, iustitia, fortitudine, inprimisque prudentia, earum sunt omnium artium quasi semina litterarum prodita monumentis. Neque vero haec a me ita disputantur, ut contendam, nisi litteris eruditum, civem patriae utilem esse neminem posse: sed hoc dico; nisi litteris exculti sint ii, qui velut in Reipub. puppi sedentes, clavum tenent, multis eos muneris sui, iisque praecipuis partibus necessario defuturos. Nam, cum duo publicorum temporum genera sint, unum pacis, alterum belli, quorum alterum semper optabile est, alterum nunquam optabile, nonnunquam necessarium; quomodo, ut hanc partem priore loco attingamus, in pace, civibus jura describere, quantum cuique tribuendum sit, intelligere, civium inter se disidia componere, verba publice facere, legationes cum laude gerere, praeterita tenere, futura prospicere, quid in omnibus rebus factu optimum sit, videre, & ex aliis alia colligere poterit, nisi qui haec sibi de litterarum fontibus haurienda omnia existimaverit? Nisi vero eorum recipienda sententia est, qui fieri putant posse, ut qui Reipub. praest, quamvis litterarum sit expertus, tamen ad eas res, quas modo enumeravimus, aliena opera non incommode utatur. An vero T. Manlius Torquatus, memoriae proditum est, cum consul declaratus fuisset, excusasse valetudinem oculorum, & summum imperium detrectasse; quod indignum duceret, ei capita ac fortunas ceterorum committi, qui alienis oculis omnia gerere cogere-

tur: qui alieno ingenio, alienaque lingua ad omnia uti necesse habebunt, il fatis ad gubernandos ceteros idonei videbuntur? At oculorum quidem lumine carentes, nihil prohibet acie ingenii etiam futura cernere, optimeque consulere: quales in fabulis Tiresiam, in historiis Appium legimus: cujus vero doctrinarum luce careat animus, quid is tandem gerere, quid suscipere, quid cogitare praeclarum potest? Sed sunt quidam homines, qui cum litterarum tractationem tranquillis pacatisque temporibus & honestam inprimis & utilem esse fateantur: iidem tamen, cum occupata bello aliquo civitas est, latere eas, quasi perterritas metu, & inter tubarum lituorumque clangorem, nullum sui amplius praebere usum arbitrantur. Quorum nobis hac in parte coarguendus error est, & quantum vel in medio bellorum tumultu litterae valeant, aperiendum. Etenim si corporis tantum, non etiam animi, viribus bella gererentur, tum isti fortasse aliquid dicerent: nunc quis est, qui cum mihi & maximum esse in bellis consilio ac prudentiae locum, & eas virtutes bona ex parte litterarum studio comparari, certe quidem insigniter augeri, confirmarique concesserit, idem tamen earum scientiam in bello inutilem esse contendat? An ignoramus celebre illud regum regis Agamemnonis votum, qui ut Troja facilius potiretur, non Achillis, aut Ajacis, sed Nestoris decem similes optabat sibi? Neque temporis nobis ad vivendum a natura praescripti ea longitudo est, neque ita fert humanarum rerum ratio, ut multis admodum bellis interfuisse unus idemque possit? Itaque qui unum alterumve spectarunt, multum sibi militaris prudentiae collegisse existimantur. Quid eos judicabimus, qui hoc sibi diuturna librorum evolutione pepererunt, ut omnibus, quotquot post hominum memoriam gesta sunt, bellis interfuisse videantur? Quod si quis ita bella aliquot spectare posset, ut utriusque partis consilia teneret, rerum administrandarum viam, rationemque cognosceret, eventus animo cerneret, quid non ei postea in rebus bellicis omnium consensu tribueretur? At haec omnia, qui versantur in litteris, aliaque plurima, ac pulcherrima otiosi ac sedentes consequuntur. Taceo, quam multa expressa sint eruditissimorum hominum scriptis de virtute, de gloria, de caritate patriae, de animorum aeternitate, de praemiis, quae post mortem manent eos, qui

qui se pro patria animose ac fortiter gesserint: quae tantam vim habent, ut neque qui ea ignorent, verae laudis habere gustum, neque qui tractant, verae ac solidae gloriae ullam omnino rem anteferre possint. Quid illud, an non quantivis est, quod saepe labantes jam ac deficientes exercitus eloquentium hominum voce legimus fuisse revocatos? Citetur testis Lacedaemoniorum civitas, cuius exercitus Tyrtaei poetae versibus inflammatus, pulcherrimam illam de Messeniis victoriam reportavit. Dies me deficiet, si aut eruditos homines, qui bellicis laudibus praestiterunt, aut fortissimos imperatores, qui eruditio- nis & doctrinae gloria excelluerunt, enumerare instituiam. Nam & Archytam (*) Tarentinum sexies exercitum duxisse comperimus, & Melisum navalibus aliquot victoriis insignem fuisse, & ter stipendia fecisse Socratem, & Platonem, & Xenophontem egregiam in bello civibus suis operam praestitisse. Quid illa propugnacula Graeciae, Periclem, Themistoclem, Epaminondam loquar? Quid illa Romani imperii columnae, Scipiones, Lucullos, Fabios, Marcellos, aliosque innumerabiles profectorum? quos omnes cum bellicis laudibus claros, tum praestantes doctrinae studiis fuisse, historiae loquuntur. Nam Julium Caesarem, quis nescit, utra laude praestaret, ambiguum posteris reliquisse? Brutus autem, quanto litterarum ardore flaggaverit, vel ex eo colligi potest, quod ea ipsa nocte, quae mortem ipsius antecessit, Platonis dialogum de animorum immortalitate legisse aliquoties, dicitur. Atque hoc praeclare olim intellexisse videntur Mitylenaei, praecipuam esse in Repub. vim litterarum, qui, quos populos bello devicerant, (†) nullam eis aliam poenam irrogabant, nisi, ut ne liberos suos litteras edocerent. Sciebant videlicet, eas tantum civitates florere posse, in quibus litterarum studia coterentur. Cujus rei cur tandem aliunde exempla repetamus? An vero, Cives, quod viget hodie vestra Respub. quod floret, quod beata est, quod cum ceterae orbis universi par-

(*) Haec exempla sumta sunt ex Aeliano V. H. VII. 14.

(†) Aelianus V. H. VII. 15. unde haec ducta sunt, non hostibus devictis hanc poenam constitutam dicit, sed τὴν ἀποκαταστάσιν τῶν συμμάχων. Mureti errorem notavit Jo. Checcotius in Praef. Mureti Opera- rum ex Edik. Patavina p. 69.

partes gravissimis bellorum tempestatibus agitentur, una haec (quod ei Deus opt. max. proprium ac perpetuum faxit) in pace atque in otio conquiescit, aliunde id fieri creditis, quam quod ei & praesunt homines cum ceteris omnibus, tum hac eruditionis & sapientiae laude clarissimi, & semper eorum simillimi praefuerunt? O divine Plato, tua sunt omnia & dicta & cogitata praeclare. Tu dicere solebas, tunc demum Respub. beatas fore, cum eas aut Philosophi coepissent regere, aut qui regerent, philosophari. Tuum hoc sapientissimum oraculum perpetua jam mille amplius annorum felicitate Venetorum Respub. comprobavit. Equidem quo longius in altum invehor (*), Patres amplissimi, eo mihi amplior & patentior (†) orationis quasi cursus ostenditur. Sed & temporis me ratio, & vestra singularis sapientia, ut vela contraham, portumque tandem aliquando respiciam, monet. Neque enim credibile est, posse aut me, aut quemquam de litterarum praestantia, fructibusque, qui ex earum tractatione capiuntur, vobiscum melius, aut copiosius, quam unumquemque vestrum secum loqui; & mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam vestra satietas refugienda. Itaque finem dicendi faciam, si vos prius etiam atque etiam rogavero, ut, si forte minus a me ornate ac copiose dictum est, quam & hujus loci amplitudo, & summa placendum dignitas postulabat, meum tamen iccirco placendi vobis studium ne improbetis. Ego quidem si non indignus a vobis, qui saepius audiar, judicer, erit, quod mihi magnopere gratuler; sin forte: sed reprimam me, neque committam, ut meis ipse votis videar male ominari; qui tamen a tot, tam praeclaris viris, tanta benignitate auditus fuerim, magnum mihi non hujus modo laboris, sed totius anteaetae vitae fructum hodierno die vestro singulari beneficio videor consecutus. DIXI.

(*) Ingolstadienses bene correxerunt, *evehor*. Sic enim veteres loquebantur. Exempla sunt apud Drakenborch. ad Liv. XXXVII. 23.

(†) Pro *patentior cursus* expectasles *patentior campus*. Sed quoniam metaphora ab itinere maritimo ducta est, *cursus* pro *campus* dicere maluit, imitatus Ciceronem pro Planc. 7. *Plancium non obrepisse ad honorem, sed eo venisse cursu, qui semper patuoris hominibus hoc nostro equestri loco.* Cujus tamen loci dispar ratio est.

D E

UTILITATE AC PRAESTANTIA LITTERARUM HUMANIORUM ADVERSUS QUOSDAM EARUM VITUPERATORES.

O R A T I O I I I.

habita Venetiis postridie Non. Octob. Anno

M D L V.

Permultos esse intelligo, qui de his litteris, quae humaniores vocantur, eam animo imbibere sententiam, ut earum tractationem leve quiddam esse, ac nugatorium existiment: neque aut magnos admodum labores ab iis suscipi, qui eas juventuti tradant; aut eorum magnopere fructuosam esse Reipub. industriam: in eis denique non exquisitam ullam, ac reconditam, sed circumforaneam quandam, haustamque de triviis ac circulis requiri doctrinam putent. A quibus ego quoniam ita dissentio, ut ex omnibus, qui se aliquid docere profitentur, horum vel gravissimum munus esse contendam: neque ullos esse, qui aut laborum plus perferant, aut majores in Reipub. pariant fructus: doctrinae denique a nullo hominum genere majorem aut copiam requiri, aut varietatem arbitrer: constitui hodierno die, Patres amplissimi, vosque ceteri viri ornatisissimi, eam mihi ad dicendum materiam sumere, & nobilissimam studiorum partem, quantum id quidem in me positum erit, a contemptu, atque ab intolerabili eruditorum (*) hominum insolentia vindicare. Et vero quid aut huic tempori, aut omnino meo muneri facere convenientius possum, quam ut, quae mihi studia celebritatis aliquid cum aliis in locis, tum hac ipsa in civitate pepererunt; a quorum ego veluti fontibus ad hanc quantulamcunque profluxi hominum famam; iis quoque vicissim oratione mea splendoris ac claritatis asferre aliquid coner? praesertim cum, qui hoc litterarum

ge.

(*) Sic Aldius, cui ipse Muretus praefuit. Ingolstadiensis & reliquae, inerruditorum, contra Mureti mentem, qui Philosophos, non homines inerruditos, refellit.

B 5

genus aspernantur, facere nullo modo possint, quin de vestra, Patres amplissimi, singulari, spectataque in omnibus rebus, ac paene divina sapientia nonnihil eadem superbia detrahant. Etenim si haec tota res tam levis est, quam isti eam videri volunt: quae vos tandem causa commovit, ut proximo superiore anno, propositis publice libellis, studiosorum hominum animos ad nobilem illam ingenii doctrinaeque contentionem excitaretis; utque iis, qui vobis in eo certamine probati essent, honestissimum postea praemium ex aerario decerneretis? Quae certe una res ad coercendam istorum temeritatem satis ponderis habere debebat: ut si hebetiores eos natura, stolidioresque finxisset, quam ut pervidere harum rerum praestantiam possent; quod tamen vestro, talium virorum iudicio probatum foret, magnum esse aliquid, ac praeclarum suspicarentur. Sed quoniam cum iis, qui auctoritate non moventur, rationibus agendum est: adeste animis; mihi brevitè ostendenti, quam varia, quamque multiplex eruditio requiratur in iis, qui litteras humaniores docent; eademque opera, quantos ex eorum navitate atque industria Respub. percipiat fructus; non aures modo, sed mentes quoque attentas, quaeso, paulisper adhibete. Atque adeo, ut haec tota controversia melius dijudicetur, operae pretium est, initio, quaenam sit istorum contemptorum humanitatis oratio, cognoscere. Qui quoniam eos, qui hasce litteras tractant, ad nullum fere majoris momenti negotium adhiberi vident, non ad judicandas lites, non ad agendas causas, non ad dicendam de rebus gravioribus sententiam: facile in eam opinionem prolabuntur, ut ab eis, praeter poeticas quasdam fabulas ad pueriles animos hilarandos compositas, & aliquot levia comendae, ac polidendae orationis praecepta, nihil omnino teneri putent. Quid autem magni negotii est, inquit, in puerorum confesſu de ejusmodi figmentis commemorare, ac modo de Thebano, modo de Trojano bello, modo de Ulixis, aut Aeneae erroribus, molli, & ad inanem oblectationem composito sermonis genere disserere; identidemque velut e quibusdam arculis accommodata colorandae orationi pigmenta depromere? Ecquae autem magna eruditio est, scire, quot navibus Graeci ad oppugnandum Ilium accesserint; quot filios habuerit Priamus; Helenam rapuerit Alexander, ut Homerus, an Helenae simulacrum, ut Euripides prodidit? quoc

quod emolumentum ex istorum omnium scientia; quod detrimentum ex ignoratione percipi potest? Nam ceterarum quidem artium professores quantum utilitatis afferant, perfacile est ad intelligendum. Sive enim Dialecticos spectes; ab iis certa quaedam veri falsique in rebus omnibus cognoscendi ratio traditur: ii se, quid cuique consentaneum sit, quid repugnans, quid ex quoque efficiatur; quae sit dividendi, quae finiendi, quae argumentandi ratio, & tenere, & alios docere prae se ferunt. Quid Physici? qui rerum principia causasque tractant; qui, quomodo quidque gignatur, quoque modo intereat, edisserunt; qui nimborum, fulminum, tempestatumque causas; qui corporum caelestium magnitudines, intervalla, cursus, progressiones, institutiones: qui animi naturam, qui rationem sensuum, qui animantium omnium ortus, victus, figuras: qui stirpium, qui omnium ferme rerum, quae gignuntur e terra, naturas ita persequuntur, nulla ut pars ab eis caelo, mari, terra, ut poëtae loquuntur, praetermissa sit; haec cum tractant, mediocriterne Reipub. profunt? Nam, si ad eos te convertas, qui eam susceperunt Philosophiae partem, in qua de rebus expetendis fugiendisque disseritur; ii vero sunt, quorum industriae nulla unquam poterunt praemia satis ampla reperiri. Quibus enim, quamque praeclaris in rebus eorum disputationes consumi videmus? Qui hoc primum docent, qui sit finis, quid extremum, quid ultimum bonorum omnium: quod unum intueri, quo omnes actiones, omnes cogitationes, omnia consilia referri oporteat: quot sint virtutum, quotque vitiorum genera; quibusque modis illas assequi, ab his declinare possimus; quo modo, exultanti, iactantique se, & detrectanti rationis imperium, frenos injicere oporteat cupiditati: tum quo modo quisque se in re familiari gubernanda gerere debeat; postremo, quo nihil pulcrius, nihil praeclarius, nihil denique divinius ne votis quidem conceptis optari potest: quibus moribus, institutis, legibus temperandae sint civitates: quibus illae modis fundari atque institui; quibus augeri, atque amplificari, quibus denique copiosissimae, locupletissimae, uno verbo, beatissimae effici possint. O res praeclaras, & ardentissimo studio, summaque corporis atque animi contentione dignissimas. O vitae Philosophia gubernatrix, o virtutum omnium parens, vitio-

rum

rum omnium expultrix. Tuum est falsarum opinionum temeritatem diripere (*): tuum est omnem inanitatem & errorem amputare, ac circumcidere: tuum est vitorum fibras evellere, stirpes elidere, semina extinguere. Merito divinus Plāto nihil te praestantius hominum generi a Diis immortalibus dari potuisse dicebat. Eant nunc isti verborum magistri, fabularum interpretes, nugarum architecti: perfricent frontem, si quam habent, & se ulla ex parte cum Philosophiae doctoribus conferendos esse praedicent. Qui si aliquod forte paulo abstrusius loquendi genus, aut aliquam voculam non ita pervulgatam, aut quampiam paullo reconditiorem fabulam reperire potuerunt, dignos se inaurata statua putant; nonnunquam etiam de ejusmodi tricis ita inter se digladiantur, ut pro aris & focis certamen suscepisse videantur. Haec fere est, Patres amplissimi, eorum, qui studia laboresque nostros deprimere conantur, oratio: qui quod Philosophiam laudant, libentibus id nobis, atque approbantibus faciunt: nanquam enim cuiquam concedemus, ut eam plus amet, plurisve faciat: quod autem nullum censent studiis atque artibus nostris cum ea esse commercium; in eo quantopere fallantur, facile ex iis, quae dicturus sum, intelligitur. Nam primum omnium, si hoc ipsis concederemus, nihil aliud a nobis, quam poëticas fabulas, & exornandae orationis praecepta tradi: non ex eo tamen efficeretur, quod isti volunt, inanem quandam, & ludicram nostram omnem esse doctrinam, neque alio, quam ad puerorum animos vana quadam oblectatione demulcendos, referri. Etenim poëtarum fabulae, quas isti tantopere exagitant, & insectantur, non levia quaedam, & frugis expertia otiosorum hominum commenta sunt: immo vero sub eis, velut involucris, atque integumentis, omnis doctrina elegans, omnis ingenio homine digna cognitio, omnis denique sapientia continetur. Eratosthenem (†) quendam fuisse ajunt, qui

(*) Sic scripsit, mendosae Ciceronis Editiones secutus, de Finib. l. 13. *omnium falsarum opinionum temeritate direpta*. Sed optime Davisius e MSS revocavit veram lectionem, *temeritate dempta*.

(†) Nullo modo credibile est, Eratosthenem, excellentis doctrinae virum, & eundem, quod imprimis ad rem pertinet, poëtam talem, ut Longinus R. T. §. 33. ejus Eriigonem *παιδικὴν διὰ τὰς αἰτίας ἀμείνων* ap-

qui poëticen ita contemneret, ut Homerum ineptae loquacitatis magistrum nominaret. At certe Plato, at Aristoteles, quorum non paullo major est, quam nescio cuius Eratosthenis, auctoritas, ita saepe repetitis ex eo testimoniis utuntur ad confirmanda ea, quae tradunt, ut eum non tantum studiosissime legisse, sed vix unquam de manibus deposuisse videantur. Itaque mirari soleo, cum quidam, qui se Philosophos videri cupiunt, & quidem ejusmodi Philosophos, ut, tanquam Atlante caelum, ita Philosophiam supercilio suo niti putent, ita despicatui ducunt poëtas, ut eorum scripta adspicere se dignari negent. Qui quidem cujusmodi Philosophi sint, ipsi viderint, cum eos contemnant, quos Philosophorum Coryphaeus, Plato, modo sapientiae patres ac duces, modo Deorum interpretes, modo Deorum filios vocat. Aristoteles autem, cujus isti se germanos esse interpretes gloriantur, non tantum, ut ante dixi, in omnibus scriptis suis identidem poëtarum testimoniis utitur, verum etiam libro primo de sapientia, Philosophum omnem, fabularum amatorem esse confirmat. Quod igitur Aristoteleos esse se ajunt; fortasse verius, sine dubio quidem verisimilius dicerent, si se ab Epicuro esse affirmarent: hunc enim ex omni memoria unum fuisse Philosophum accepimus, qui cum omnem elegantiam doctrinae, tum poëtarum praecipue scripta contemneret. Quod quidem se, negligendis poëtis, ex Aristotelis disciplina ac familia cenferi volunt; in eo, meo quidem judicio, faciunt & impudenter, & imperite. At enim id mihi hoc tempore propositum non est, ut de poëtarum laude dicam: quod si esset, facile ostenderem, omnia praecepta vitae, omnia virtutum officia nihilo ab eis deterius, quam a Philosophis ipsis, doceri. Non igitur, cum poëtarum libros interpretamur, inanibus fabellis, nutricum more, animos ducimus; sed sementem quandam virtutis atque doctrinae facimus: non in levibus, minimeque frugiferis rebus operam sumimus; sed praecepta sapientiae, quo facilius in animos influant, in-

appeller, aut poësin, aut Homerum contempsisse. Ego vix dubitem, quin haec Mureti criminatio fluxerit ex male intellecto loco Strabonis l. p. 32. 35. 45. seqq. ubi Eratosthenes Homerum reprehendit, non loquacitatis nomine, sed quod, omnia ad legentium voluptatem referens, non pauca sinxerit Geographiae & Historiae repugnantia.

insatiabili quadam admirabilium rerum varietate condimus. Quid, cum ornate ac copiose loquendi praecepta tradimus, ludere videmur, an ea docere, quae semper principem locum in omni bene instituta civitate teneant? An nescimus, eloquentiam a gravissimis auctoribus rerum omnium reginam vocari? Haec enim est illa virtus, quae quamlibet in partem arbitrato suo flectit auditorum animos, eosque pulcritudinis suae splendore obstupefactos, quibusdam velut habenis numerosae orationis regit. Haec illa est, quae consolatur moerentes, affictos excitat, jacentes erigit; quae sceleratis exitio est, innocentibus praesidio, improbis terrori, probis ornamento. Hac Cicero fretus Catilinae furores, & nefarie in patriam inita consilia dissipavit: hac togatus superavit armatos: ut vel inimicorum confessione omnibus triumphis majorem adeptus lauream diceretur. Hac instructi qui sunt, majus omnibus tyrannis imperium in homines obtinent. Si quidem tyranni possunt illi quidem corpora constringere; animis nullam adhibere vim possunt; hi vero dominantur in animis, quaeque ipsis honesta atque utilia videntur, ea non facere modo alios, sed etiam velle cogunt: illi invitis imperant; hi volentibus; illi & oderunt omnes, & odiosi sunt omnibus; hos in omne hominum genus beneficos, perpetua omnium benevolentia comitatur. Neque vero non qui eloquentiam continent se simulant, illius praestantiam intelligunt: sed quod assequi non queunt, invidiose vituperare malunt, quam ingenuae de imbecillitate suarum virium confiteri. Orationis igitur meae summa eo redit denique: etiam si nihil aliud a nobis requireretur, quam ut explicaremus poetarum fabulas, & juventuti quasi vias, quibus ad dicendi facultatem pervenire posset, indicaremus: tamen neque mediocriter Reipub. prodesse nos, neque parvis in rebus contemnendisque versari. Nunc tantum abest, ut ea solum requirantur a nobis, ut nulla sit ars digna hominis liberaliter educati studio, cujus non aliqua cognitione oporteat tinctum esse eum, qui munus hoc cum laude sustinere meditetur. Itaque hoc inter nos & alios interest, quod alii eos tractant scriptores, quorum uno aliquo de genere tota disputatio est. Non enim fere in libris Dialecticorum, Physicorumve, aut in iis, quibus medicinae, jurisve civilis scientia continetur, quidquam

re

reperias, cujus intelligentiam non ex illis ipsis, de quibus inscripti sunt, artibus repetere possis: at nobis ii quotidie sunt explicandi libri, qui cum scripti sint a viris omni scientia excultis, ipsi quoque innumerabiles locos ex omni disciplinarum genere depromptos habent. Itaque ceteri, etiamsi eam unam artem teneant, quam docent, aliarum omnium sint omnino rudes, tamen sufficere posse suo muneri existimantur; neque unquam aut medico turpe habitum est, nescire leges; aut jurisperito vel medicinam, vel astrorum scientiam non tenere. Nos uni sumus, quibus omnis illa liberalium artium varietas non pertractanda quidem, ac pernoscenda penitus, sed degustanda tamen, & delibanda necessario est. Non longe abierimus. Superiore anno Ciceronis orationes in Verrem interpretati sumus. Quam multa ibi nos explicare meminerunt, qui tum aderant, in quibus alios prope modum omnes juris civilis ignoratio fefellerat? Libros ejusdem de finibus nunc ipsum interpretandos suscipimus. Quam multa nobis ex omnibus Philosophiae partibus depromenda erunt, quibus ignoratis, hos quoque libros ignorari necesse est? Quid astrorum ratio? Quid terrarum situs? nisi qui haec utraque utcumque teneat, satisne se quisquam idoneum poetarum interpretem profiteri potest? Et tamen usque eo alienis laboribus iniqui homines reperientur, qui ludere nos, ac jocari, & nihil in docendo aliud, quam puerilem voluptatem, aucupari putent? Nam illud quoque minime praetermittendum est, quod a graviorum artium doctoribus neque ornata, neque elegans, neque, multis quidem in locis, Latina oratio postulatur. Itaque ruant licet in dicendo, & impure, improprie, barbare loquantur: suo id eis quodam jure licere creditur. At nobis dicentibus, sunt, qui quosdam quasi laqueos tendant; ut, si quid exciderit parum expolitum, diem nobis continuo dicant violatae Latinitatis. Quodque postremae iniquitatis est, peccare nos putant, nisi in iis etiam, quae subito fundimus, plurimi illigati sint & verborum & sententiarum lepores. Quae cum ita sint, quis est, qui non intelligat, si hominum expectationi hujus professionis satisfacere cupiamus, infinitos esse nobis labores exhaustiendos? Desinant igitur, desinant isti alienae industriae contemptores, gloriae obrectatores: comprimant vocem stultitiae atque invidentiae.

tiae indicem. Vos vero, Patres amplissimi, pergite, ut facitis, benignitate vestra labores nostros fovere: ut haec florentissima, & bonarum artium studiis deditissima juven-tus, exercitationibus hisce nostris ad virtutem praeparata atque praeculta, vestram olim in hac felicissima Repub. gubernanda sapientiam facilius imitari queat. DIXI.

D E

PHILOSOPHIAE ET ELOQUENTIAE
CONJUNCTIONE.

O R A T I O I V.

habita Venetiis Mense Octobri Anno

M D L V I I.

Si quis forte vestrum est, Auditores, cui admirabile videatur, quod cum ceteri ordinis mei homines in orationis fere alicujus, aut poëmaticae explicatione versari solent, eos sibi libros, quibus auditorum retrusarumque rerum ex uberrimis illis hausta Philosophiae fontibus tractatio continetur, interpretandi quidem causa, vix esse attingendos putent: ego contra & altero abhinc anno quinque Ciceronis libros, quibus de summo bono in contrarias partes copiosissime disputatur, explicaverim, & hoc tempore Tusculanas mihi potissimum disputationes, in quibus hujus anni curriculum conficerem, elegerim: is, si mei consilii atque instituti causam rationemque cognoverit, simul & id, quod facio, probabit, & me, si aliter fecissem, justam doctorum & intelligentium reprehensionem nullo pacto effugere potuisse existimabit. Ego enim, Auditores, semper in ea fui sententia, praeclaram illam minime communium contritarumque rerum scientiam, quam Philosophi & tenere se, & aliis tradere profiterentur, ita esse cum facultate orate copioseque dicendi

CON-

conjunctam atque copulatam; ut eas qui distrahere ac divellere conarentur, & vel rerum cognitionem sine ullo factae ac politae orationis instrumento consecrari se dicerent, vel verborum flosculis contenti, ne adspirarent quidem ad reconditos sapientiae fructus, pessime utrosque tum suis, tum alienis studiis consulere, & exitiale quasi corporis & animi disidium (*) inducere arbitraret. Igitur & ab ipso aetatis meae principio ita studiorum meorum rationem comparavi, ut exornandae orationis curam cum rerum investigatione jungerem: & postea omnibus, qui se in disciplinam mihi dederunt, auctor fui, ut eandem illam viam, quam praesertim praestantissimorum omnis memoriae hominum signatam atque impressam vestigiis viderent, ipsi quoque toto pectore, omnique animi contentione sequerentur. Animadverteram enim, & eos, quorum omnis in concinnitate vocum, & in verbis tanquam ad normam dirigendis, quadrandis, componendis consumeretur industria, ab iis, quibus cor, ut ajunt, saperet, ut leves futilesque contemni: & eos, qui se ita penitus rerum indagationi tradidissent, ut de comparanda laetae orationis supellectile non laborassent, quasi agrestes ac barbaros quosdam ab omnibus elegantiorum hominum coetibus repudiari. Ergo simul atque mihi publice munus illud adsignatum est, ut iter vobis ad ea studia praeirem, quibus exculti, reipub. aliquando usum aliquem afferre possētis: statim id consilium cepi, ut alternis annis modo Ciceronis orationes, modo ejusdem ad Philosophiam pertinentes libros interpretarer. Itaque primus, ut meministis, annus in aliquot Verrinae accusationis librorum explicatione consumptus est. Secundo dissidentes veterum de summo bono sententias quinque libris expositas accurate persecuti sumus. Tertium Catilinariae sibi orationes vindicarunt. Hoc autem quarto, quem nunc felicibus ingredimur auspiciis, quas vobis, Auditores, quam exquisitas, quamque praeclaras avidarum doctrinae mentium epulas apparavi? Decrevi enim animos vestros ipsa sui cognitione pascere, eorumque vim ab omnibus rebus externis avocata, totam in se ipsam colligere, & ad naturae suae contemplationem traducere, vos denique

(*) Potius, *disidium*. Sed hoc discrimen ignorabatur ante Gronovium ad Liv. XXV. 18.

non audeant. Efficiemus enim de duobus alterum: ut aut fusi ac fugati, molesti nobis esse desinant, aut, quod malim, confirmati, ac bene sperare iussi, socios se nobis honestissimi laboris adjungant. Vos igitur alloquor, quicumque vocum illecebris tamquam aliqua dulcedine cantuum capti, ad eas, tanquam ad Sirenios scopulos, adhaerendum putatis. Ecquid intelligitis, omnem orationem ex rebus constare & ex verbis; rerum autem copiam & ubertatem non aliunde, quam a Philosophis peti posse; ideoque esse Philosophiae cognitionem eloquenti futuro necessariam? Non enim ut lusciniis canendi, sic hominibus loquendi facultatem oblectationis causa natura concessit: nec tantum munus suum, tamque praeclarum ad aures modo demulcendas voluit adhiberi: sed cum eos ita fabricata esset, ut eis rationis societatem cum Diis immortalibus intercedere voluisset, aptosque eos fecisset ad rerum praestantissimarum cognitionem adhibito studio consequendam: instrumentum etiam largita est, quo de illis rebus inter se disserere, easque alii cum aliis communicare possent. Placet autem hoc loco hujus disputationis principia paullo altius repetere, & ex ipsis Philosophorum libris causae nostrae firmamenta desumere, atque istis Philosophiae contemptoribus, earum rerum, quas contemnunt, specimen aliquod exhibere. Interjectum quodam modo & intermedium est hominum genus inter animantes consilii expertes, & interpurissimas illas mentes ab omni corporis societate secretas: ita ut illis quidem superius perfectiusque sit, his autem inferius, minusque perfectum. Nam illae quidem sensibus tantum degentes, nulla prorsus ratione ad intelligentiam & cognitionem progredi queunt; hae vero sine ullo sensuum adminiculo ac ministerio, simplicissimis notionibus, quaecumque ipsis ad intelligendum objecta sunt, apprehendunt. Homines autem possunt illi quidem ad rerum intelligentiam provehi, eoque sunt mutis animantibus superiores: sed, quoniam immortalis ipsorum, & simplex, & caelestis animus, mortalis, & concreti, & terrestri domicilio corporis hebetatur, eo fit, ut ad cognitionem & scientiam sine sensuum ministerio pervenire non possit. Itaque recte Plato mentis internuncios, quasque satellites sensus nominavit, eosdemque duces ad veritatem esse dixit. Ejus

au-

autem auditor Aristoteles pronunciavit, nihil intelligi, nisi prius aliquid sensu perceptum fuisset, quod quasi viam stravisset ad illud intelligendum. Idemque alio loco statuit, si cui sensum aliquem a primo ortu natura denegaverit, eidem necessario aliquam esse scientiam defuturam. Cum autem duobus tanquam itineribus ad scientiam pervenire liceat: quod alia reperimus ipsi per nos, quasque parimus, alia vero ab aliis accipimus: quorum illam inventionem, hanc disciplinam vocant: necesse erat, ad earum utramque sensum aliquem accommodari. Sed cum ceteri ad eam rem minus apti forent, oculorum quidem sensus ad rerum praestantissimarum indagationem, aurium vero ad earundem, cum ab alio traderentur, perceptionem ab ipsa natura constitutus est. Instrumentum autem communicandarum participandarumque animi notionum eadem natura orationem esse voluit: cumque ceteris animantibus sonos modo quosdam dedisset, quibus voluptatem, dolorem, desideria naturae, affectus denique indicarent; distinctam, hominibus, articulatamque tribuit vocem, unde eos Homerus *μῦθον* nominavit: quam cum ipsi arbitrato suo flexissent atque variasent, quasque compacto statuissent, quam cuique voci vim esse vellent, tum eo instrumento ad ea, quae animo concepisent, patefacienda uterentur. Sic fit, ut res quidem ipsae singulares percipiantur sensibus: qua ex perceptione existunt in animis rerum universarum notiones: ad eas vero evolvendas & in medium proferendas adhiberi debeat oratio: cujus usus cum ad eos tantum qui eodem tempore, iisdemque in locis viverent pertineret, hoc amplius machinata est hominum solertia, litteras, quae, ut voces notionum, sic hae vocum ipsarum essent notae, efficerentque, ut & absentes cum absentibus, & ii, qui multis ante saeculis floruisent, cum omni posteritate quasi colloqui possent. Ex hisce liquido constare arbitror id, quod in hujus sermonis ingressione posueram: orationem non oblectandarum aurium causa nobis esse a natura tributam: sed ut animus, cum se rerum cognitione saturasset, haberet, quo modo alios ad earum communicationem vocare posset. Quo modo autem poterunt aut quidquam communicare cum aliis, qui nihil ipsi, nisi loqui didicerint; aut quidquam egregium discere, nisi qui Philosophorum monumenta contriverint? Etenim qui sunt tandem

scriptores illi, qui distincte ordinateque (*) dicendi praecepta tradunt? Philosophi. Qui rerum admirabilium, quae in terris, mundoque fiunt, causas aperiunt? Philosophi. Qui herbarum, qui stirpium, qui animantium, ortus, progressus, naturas, vires, utilitates prosequuntur (†)? Philosophi. Qui de officio, qui de virtute, qui de ratione instituendae vitae, qui de moderandis affectibus disputant? Philosophi. A Philosophis omnis doctrina liberalis, a Philosophis omnis historia, a Philosophis omnis artium varietas sumi potest: ab his oratores, ab his imperatores, ab his rerum publicarum rectores exstiterunt: neque quisquam unquam aut in dicendo, aut in rebus gerendis excelluit, qui non prius in Philosophorum officina politus ac limatus fuisset. Ac mihi quidem saepenumero permirum videri solet, reperiri nonnullos usque eo excordes, ut oratoris munus ab homine Philosophiae ignaro sustineri posse credant. Nam cum illi ipsi fateantur, tria esse, quae orator dicendo efficere debeat, ut fidem faciat iis, qui audiunt; ut eos suavitate perfundat; & ut eorum animos aptis & accommodatis ad obtinendum id quod vult affectibus concitet: nullum est horum, quod mihi sine Philosophiae auxilio perfici posse videatur. An vero faciendae fidei erit idoneus, qui non illos a Philosophis propositos fontes animo & memoria contineat, ex quibus ad omnem disputationem incredibilis argumentorum copia emanat? Ratiocinationes autem contexere, & id, quod probandum susceperis, acute circumscripta conclusione conficere, tum ea, quae ab adversariis allata sint, subtiliter dissolvere, quorum tandem est, nisi Philosophorum? Neque vero video, quo modo delectare, nisi forte pueros, aut homines puerorum simillimos, queat inanis & nullo librata sententiarum pondere oratio. Quid ita? nempe quod, ut praeclare docet Aristoteles, is demum motus efficit voluptatem, qui perducit id, quod movetur, ad statum naturae ipsius accommodatum & congruentem. Itaque corpora cum aut exinanita sunt, aut redundant, tum perceptione cibi ac potio-

(*) Hoc habet ab Auctore ad Herenn. IV. §6. ubi tamen alii libri praebent *ornate*. Cicero dixisset, *ordine*.

(†) Muretus in margine Aldinae, teste Editore Veneto, bene correxit, *persequuntur*.

tionis, tum depulsione & ejectione superfluentium rerum laetantur; & in animis idem usu venire credendum est. Quid est autem, quod natura duce concupiscat animus, ad quod feratur, cuius perpetua quasi fame sitique teneatur? Doctrina nimirum atque cognitio: hic illi cibus, hic pastus proprius ac naturalis est: eo alitur ac reficitur, eo saturatur ac gliscit. Ergo illi tantum concionis animos insatiabili oblectatione devinciunt, quorum omnis sermo cum urbanitatis sale perspersus est, tum distinctus & illuminatus doctrinae notis, quorum ex ore, tanquam ex perenni quodam fonte, nunquam intermittente, nusquam insistente fluxu, novarum usque & admirabilium rerum copia incredibilis profluit: ii demum modo clamores faciunt, modo auditores admiratione percussos silere, & uno in obtutu defixos haerere cogunt. Illud vero, quod in oratoris officio tertium ponitur, concutere audientes omni genere affectuum, eorumque pertractare intimos sensus, & quocumque collibuit flectere, quis unquam nisi Philosophia munitus consequetur? An vero vel accendere, vel restinguere iracundiam, vel incutere, vel excutere timorem, vel conflare invidiam, vel levare, vel ad misericordiam adducere, vel a misericordia abducere audientes, & eos quasi gubernaculo quodam linguae impellere arbitrato suo poterit is, qui non horum omnium affectuum causas rationesque pernoverit? Sed increbuit (*) sermo quidam hominum imperitorum, qui ita dictitant, ut ne inspiciantur quidem Philosophorum libri, satis magnam tamen earum omnium rerum uberemque notitiam ex ipsis Rhetorum scriptis posse desumi. Quod si ita est, quid, quaeso, commovit veteres illos, qui dicendi laude ceteris antecelluisse perhibentur, ut tantam curam, tantumque studium in audiendis Philosophis & in perscrutandis penitusque cognoscendis eorum praeceptis consumerent? Quid Periclem illum, cuius in labris persuadendi Deam sesitavisse dictum est, quem fulgurare, quem tonare, quem permiscere Graeciam Comici veteres tradiderunt? Quid igitur illum impulit, ut Anaxagorae se Physico erudiendum daret, eumque assectaretur, si ad illam, ad quam adspirabat, eloquentiae laudem, nihil in il-

lius

(*) Scribe, *increbuit*. Vide Oudendorp. ad Sueton. Caes. 79.

lius doctrina intellexerat esse momenti? Quid Demonem, quid M. Tullium commemorem? tantam inque dicendi copiam fuisse (*) censemus, nisi illerionem, hic Philonem, Diodotum, Posidonium, &que permultos nobiles Philosophos studiose ac diligenter audisset? Qui si ea, quae ab illis accipiebant, a dicentibus magistris accipere potuissent, non ab alienis illa munus & corrogare potius, quam domo & a suis petere mansissent. At queruntur, asperam quodam modo & salebre esse Philosophiam, inamoenumque illius studium, quod nulla dulcitudine aut allicere aut allectos detinere animos possit. O molles ac voluptarios homines! igitur in tanta rerum praestantia ac dignitate etiam curas quaeritis? & quo vobis itinere ad sapientiam adveniat, suscipere illud abnuitis, nisi viam videatis tam mollissimam & planissimam, tum rosas & violas confertam, quamque viridantes omni ex parte opacent patrum arborum comae? At etiam si perpetuo per Aethiopiae Caucasique nives, si per ferventes Libyae arenas gradiend foret, tamen, si viri essetis, omnem laborem omneque difficultatem contemneretis. Sed non patiar vos diutius in errore versari. Scitote enim, hoc studium, quod vos asperum & inamoenum putatis, ita esse dulce, itaque jucundum, ut nihil suavius, aut jucundius, ne vos quidem conceptis, expeti possit. Cui rei vel illud argumentum sit, quod, qui se illi semel penitus tradiderunt, postea neque rei familiaris cura, neque honorum cupiditate, neque corporearum voluptatum blandimentis ab evocari queunt. Possem hoc loco evagari latius, & id quod dixi, tum repetitis e veteri memoria, tum vivis inspirantibus exemplis confirmare, nisi me temporis ratio brevem esse admoneret. Nunc igitur, quam poterimus brevissime, eorum refutemus errorem, qui se ita Philosophiae studio contentos esse ajunt, ut omnem orationis cultum penitus negligant. Quorum non unum genus est. Quidam enim nihil aliud dicunt, nisi verborum elegantiam Philosopho minime necessariam esse. Quidam etiam indecoram esse contendunt. Sunt, qui, cum eam non indecoram esse fateantur, fieri tamen negant (†) posse, ut

(*) Muretus in margine Aldinae correxit, *copiam futuram fuisse*

(†) Imo, *negent*.

unus idemque in utroque excellat; & tum rerum scientia polleat, tum dicendi facultate praestet: iccircoque nolle se in sequendo eo, quod assequi nunquam possint, operam perdere. Cum primis illis non multum nobis negotii est. Nam ne nos quidem dicimus ita necessariam esse Philosopho eloquentiam, ut, ea si careat, nomen suum tueri ac retinere non possit. Sed profecto sordida hominum, planeque misera vita sit, si studia nostra necessitate tantum, non etiam commoditate & ornatu dirigantur. Calis contactis stramine & angustis tuguriis, ac gurgustis, opertis etiam plaustris, ut Scythae, aut, ut Cynici, doliis caeli defendere injurias possumus: idque ad necessitatem satis est. Num iccirco aedificandi artem repudiemus? In vestitu cultuque corporis, si nihil spectemus aliud, nisi ut imbres, ut nives, ut ventos, ut solem, ut frigus arceamus: satis fuerit, vel pellibus animalium corpus amicare: an quisquam propterea honestior civilem ea in re consuetudinem negligit? Sic & in hoc genere studiorum non in iis modo, quibus nullo modo carere, verum etiam in iis, quibus satis commode carere non possumus, elaborandum: neque tantum necessitas, verum etiam dignitas, & pulcritudo spectanda est: praecipue cum omnibus propemodum in rebus decorem & elegantiam cum summa utilitate natura ipsa copularit. Hos igitur sine ulla contumelia dimittamus: tantum moneamus, ut, si in omnibus vitae partibus ornatus rationem habendam esse ducunt, in studiis quoque eam omittendam non esse (*) fateantur. Isti nobis acius insectandi sunt, vehementiusque repellendi, qui dedita opera barbariem in loquendo diligunt, & non aliter se Philosophos visum iri putant, quam si dictione inquinatissima utantur, &, ut fues in luto ac coeno, sic ipsi in orationis sordibus volutentur. Antiquis temporibus quoddam stultorum genus fuisse proditum est, qui pedore ac squalore horridi, pannis obsiti, semper illoti, semper intonsi, semper impexi, illo ipso incultu ac neglectu corporis Philosophorum nomen in vulgus assequebantur. Non valde dissimilis est eorum amentia, qui orationem nullo studio excultam, nulla diligentia expolitam, nullo artificio elaboratam, Philosophiae profesoribus convenire

(*) In Ingolstad. eamque secutis Editionibus hic locus sic interpolatus est: *omittendam non esse, falso repellendi fateantur.*

nire ajunt. Atque illi tamen eo tolerabiliore, quod corporis colendi curam multi, ornandae orationis studium nemo olim, qui aliquo inter Philosophos loco haberetur, neglexit. Nisi forte quis Epicurum & eos, qui ab eo sunt, objiciat: quos ego vix in hominum, in Philosophorum quidem numero, nullo modo habendos esse censeo. Est autem operae pretium audire, quo modo hanc suam tam praeposteram, tamque absurdam opinionem confirment. Gravis alicujus & severae matronae Philosophiam similem esse ajunt, quam omnis fucus dedeceat; quae nativa pulcritudine contenta, augere eam pigmentis & lenociniis non laboret. Ut incultos & horrentes solitariosque lucos plus habere majestatis ac venerationis, quam nitidas & viridicatas, & digestis in quincuncem arboribus consitas sylvas; sic squalentem, &, ut ita dixerim, impexam, nescio quo modo augustiorem & majestatis pleniorē videri, quam comptam, & quasi unguentis delibutam orationem. Quibus nos ita responsum volumus: non si calamistro intortus capillus, & baccae minio ac cerussa fluentes, & vulsa supercilia, & quaesitus arte dentium candor matronam dedecent: continuo illuviem & situm, ac sordes decere. Est & suus non modo matrifamilias, verum etiam viro cultus. Et, ut reprehendendus sit, si quis quotidie radatur ad speculum, quod tamen Africanum fecisse accepimus, & facie feminibusque laevatis in publicum prodeat: sic si quis Patroclum illum imitari velit, quem cavillans Aristophanes, nunquam in vita lavisse dicit, ita ut nunquam os, nunquam manus abluat, nunquam sudorem detergeat, nemo sit, qui non foedum illius adspectum, & tetrum ac virulentum, qui ex eo afflabitur, odorem abominetur. Neque vero nos a Philosopho exigimus, ut verborum paritatem ac similitudinem aucupetur, neque ut in rotundandis periodis occupetur: neque, si agrestem esse illius & inconcinnam locutionem nolumus, effeminatam & canticorum similem volumus: neque tam ut rerum praestantiam verborum splendore illuminet, quam ut ne illam orationis impuritate contamineat, postulamus. Tu mihi, cum de rebus cognitu dignissimis dicere ingressus sis, ea verborum portenta evomas, ut, qui aderunt, non hominem loqui, sed asinum rudere existiment: & tamen ea fatuitate atque impudentia sis, ut homines polite dicendi cupidos despi-

ci-

cias, & istud, quod tu facis, voces philosophice loqui? Nam quod in eo maiestatem quandam, & quasi religionem inesse vis: vide ne potius impium sit, ut vasa Deo dicata impuris manibus, ita Philosophiam impuro sermone tractare. Enimvero, si ea demum sacra ac religiosa sunt, quae ornatu carent: removeatur aurum a templis: gemmae, signa, tabulae, donaria denique omnis generis removeantur. Sin hoc vel cogitari nefarium est: fateamur id, quod ratio quodam modo ipsa praescribit, neque opes usquam melius, quam in Dei cultu, neque dicendi copiam praeclarius, quam in excolenda exornandaque Philosophia collocari. Superest, ut iis satisficiamus, qui negant Philosophiam cum eloquentia posse conjungi: necessarioque qui alteram ex animo colat, ei esse alteram deferendam: qui ad utramque animum adjecerit, ne utraque excidat, periculum esse. Qui cum haec dicunt, si de sui tantum ingenii imbecillitate loquerentur, ferendi essent: nunc, cum ex se ipsis alios metiantur, & quod se praestare posse diffidunt, id universe ac generatim fieri non posse pronuncient, in eo quam vehementer errent, admonendi videntur. Usque eo ne rerum veterum, & ejus ipsius, quam profitemini, Philosophiae imperiti estis, ut summam in Philosophis veteribus extitisse dicendi vim ac copiam nesciatis? Ecquis unquam Platonem, aut Philosophiae scientia, aut dicendi facultate superavit? de quo Cicero, bonus inprimis aestimator (*) eloquentiae, ita magnifice sentiebat, Jovem ut ipsum, si Graece loqui vellet, non alio quam Platonis sermone usurum esse diceret. Quid Aristoteles? non & ipse dicendi praecepta unus omnium optime tradidit, & ea dicendi copia fuit, ut eum idem Cicero auro fluentem fluvium nominarit? non Xenophontis, summi Philosophi, ore Musas quasi locutas ferunt? non Theophrastus a loquendi divinitate nomen invenit? non posterioribus saeculis eam in Carneade vim fuisse proditum est, nullam ut unquam rem confirmandam suscepit, quam non probave-

(*) Rectius *existimator* scripsisset. Sed nondum Gronovius ad Liv. XXXIV. 2. & ad Gell. I. 3. horum verborum discrimen constituerat. *Existimator* est iudex: *aestimator*, qui pretium constituit, res inter se componit, ut, quid praefendum, quid posthabendum sit, intelligat.

verit; nullam impugnandam, quam non everterit? Sed quid vetera & externa exempla conquirimus, cum rectorum & domesticorum copia suppetat? Haec civitas quae multos & olim protulit, & quotidie profert, qui utimini, quin utraque laude praestiterint, ita omnibus, ut potius praestiterint, ambiguum relinquunt? Quorum vero adolescentes, per Deum immortalem, exemplum imitmini, neque committite, ut Veneta civitas, quae semper toto orbe terrarum habita est fecundissima virorum omnium virtutis & doctrinae laude praestantium parens, per vestra ignaviam, atque desidiam ista tam praeclara laude spolietur. An vero vos, illis orti majoribus, qui nihil unquam sibi dulcius praeter virtutem, & eruditionem putarunt, quidquam virtutis quidquam eruditioni anteponendum esse ducetis? At exterarum nationes, non alio potius, quam Venetorum hominum exemplo, ad eas colendas excitari atque inflammari solent. Hic sedem virtutis, hic domicilium litterarum, hic seminarium quoddam praestantium virorum esse, omnes uno consensu gentes exterae consentunt. Hanc vos tam praeclaram, tamque magnificam laudem, quam ad hunc usque diem, semper & crevit & floruit, vestra culpa decrescere ac deflorescere patiemini? Non per illos Contarenos, Barbaros, Bembo, Donatos, ceterosque heroes, consecrata ad omnem posteritatis memoriam nomina, qui nunquam in caelum hominum praedicatione conscendissent, nisi, quamdiu vixere, illam, ad quam mea vos cohortatur oratio, Philosophiae cum eloquentiae conjunctionem, posthabita omni alia cogitatione, coluissent. Hos spectate adolescentes, hos intuemini, horum de gloria dies noctesque cogitate, & ad eam vestra industria exaequandam contendite. Habetis in hac civitate publice constitutos homines eruditissimos, qui vobis in illo itinere duces optimi esse possint. Quorum me in societatem, licet valde ipsis omnibus imparem, quando ipsa Respublica vocavit, & eo me collocavit in gradu, unde possem in ipsius civitatis oculis voluntatis erga vos meae quotidianas significationes dare: equidem non parcam labori: abjectisque aliis omnibus curis, quantum conniti atque efficere potero, tantum conferam ad ingenia vestra omni genere disciplinarum liberalium, quantum quidem in me fuerit, excolenda. DIXI.

PRO

P R O

FRANCISCO II. GALLIARUM REGE
AD PIUM IV. PONT. MAX.

O R A T I O . V.

habita Romae postridie Kal. Maj. anno

M D L X.

Omnēs quidem Christianos Principes, Pie Pontifex maxime, credibile est, accepto delati tuis maximis virtutibus honoris amplissimi nuncio, admirabili quadam laetitia perfosos esse: nec eorum fuisse quenquam, quin, sublatis in caelum manibus, omnium rerum moderatori Deo singularibus verbis gratias egerit, quod sacrosancto Cardinalium Collegio eam mentem dedisset, ut te potissimum deligerent, quem in ista dignitatis sede celusissima concordibus suffragiis collocarent. Sed quanto nostri Reges observantia erga Romanam Ecclesiam, & insigni atque assiduo defendendae ornandaeque illius studio ceteros ex omni antiquitate superarunt: tanto Francisci II. Regis, te Pontifice declarato, majus quam pro virili parte gaudium fuit. Quare, etsi non dubitabat, quin tu de clarissimo viro, Episcopo Engolismensi, Oratore apud te suo, cujus fidem & integritatem tibi plane perspectam esse novit, animum suum erga te, & erga hanc orbis terrarum principem Ecclesiam, & optime, & libentissime cogniturus esses: tamen ut illustriorem etiam, & expressiorem significationem voluntatis suae omnibus hominibus daret, judicavit, sibi faciendum esse, ut ad te de suis eo proprie nomine ejusmodi quempiam mitteret, in quo & dignitas inesset ea, quae ad tantum munus obeundum requiritur, & aliae praeterea causae, propter quas eum tibi unum ex omnibus clarissimum atque acceptissimum fore confideret. Misit igitur clarissimum, & nobilissimum equitem, Joannem Babonem a Burdaetia, ejus quem modo

no.

nominavi Episcopi fratrem, arcanorum regni, & re-
rum omnium consiliorum participem, cujus in max-
rebus gerendis virtutem, & fidem exploratam ha-
quique praeterea pietate, & observantia erga hanc
dem neque fratri, neque cuiquam mortalium cedit.
rum ego amborum permisso, regiae voluntatis hodie
die apud te constitutus interpret, gratulor non tam equi-
tibi, Beatissime Pater, quam universae Christianae Re-
quae pristinum illum splendorem suum, qui magno
rum omnium moerore, apud plerasque gentes,
opinionibus corruptas, magis ac magis in singulos
obsolefcebat, brevi se, tuo ductu atque auspiciis re-
raturam, non dubitanter sibi de tua praestanti bonita-
sapientia pollicetur. Summa plane omnia, ac prop-
na in eo requiruntur, qui clavum in Ecclesiae navi te-
cujus a nutu pendeant leges: cujus ad pedes Reges ip-
pliciter se abjiciant: cujus arbitrio pandatur coelum
denique supra omne humanae dignitatis fastigium ev-
Dei personam inter homines sustineat. Nam si
litterae a quolibet Episcopo tantam integritatem
tutis perfectionem exigi volunt, nullus ut in om-
vita reprehensioni pateat locus; neque gravitate
muneris digne a quoquam sustineri posse tradunt
quem pietas, prudentia, justitia, uno verbo, virtus
omnibus numeris absoluta commendet: quid in
omni tempore cum summo imperio tractare gube-
Ecclesiae debeat, cujus vita ceteris omnibus pro-
plo, voluntas pro lege, vox pro oraculo futuri
quanto haec omnia requiri majora, & divinitati pro-
censemus? Itaque, ut alia, sic hoc quoque sa-
sapienter institutum est a majoribus, ut quoties de
Pontifice in demortui locum eligendo ageretur,
dum ea de re amplissimus Cardinalium ordo delibaret,
nullus intermitteretur dies, quo non omnes, &
& publice precarentur a Deo, ut eum ipse ge-
praeficeret, quem dignissimum, quem ad publicam
cordiam, & tranquillitatem aut constituendam,
servandam aptissimum, quem denique, quantum
conditio fert, sui simillimum judicaret. Quod si
Pontificem ulla unquam tempora desiderarunt, non
certe is status est, ut nunquam magis ex istius Se-
ritate universi orbis salus pependisse videatur.

Petri navis, ut solebat, placido mari, secundis conspiciantium ventorum flatibus impulsam fertur. Horribiles eam procellae, & turbinum vis, vel exercitatisimis metuenda rectoribus, agitat: ut, quanquam a naufragio quidem nullum periculum est, non mediocris tamen animos teneat metus, ne tam saeva tempestas multos mortales, novarum opinionum fluctibus involutos, in ea breviter praecipites abripiat, unde postea nec enatare ipsi, nec evadere atque emergere alieno auxilio possint. Quo nos omnes divinae bonitati majores agere gratias convenit, quae, depositis prope jam rebus, certe quidem in summum discrimen adductis, & extrema spe pendentibus, eum gubernatorem dedit, quo meliorem, & ad haec omnia in melius convertenda accommodatiorem, non dicam reperire, sed ne optare quidem, aut etiam cogitando informare poteramus. Jam nunc igitur praecipimus mentibus ejus diei laetitiam, quo gentes illae, quae tum fallacibus improborum hominum sermonibus in laqueos erroris inductae, tum fortassis etiam, quorundam nostris licentiori, & dissolutiori vivendi genere offensae, absciderunt se ipsas a corpore Ecclesiae, & adversus eam impium ac nefarium bellum susceperunt, mutato consilio, ad sanitatem redeant, & erroris sui veniam petentes, deposita omni contumacia, sanctissimis pedibus tuis osculum figant. O praeclarum illum triumphum, & cum omnibus, tum iis praecipue, de quibus agetur, optabilem! Non enim tu illos opprimere, sed oppressos erigere; non in servitutem abducere, sed a teterrima servitute in veram libertatem asserere; non perdere, sed servare vis; non eorum sanguinem fundere, sed, ne sanguis Jesu Christi frustra pro eis fusus sit, efficere; non retortis post tergum manibus, collo catenis gravato, ante currum ducere, sed iis ipsis vinculis, quibus impediti tenentur, exsolvere meditari. Quibus igitur ipsis, nisi in eo ut vincantur, nulla spes salutis est: credimus usque eo praefractos ac perveraces fore, ut ad extremum perire, per obstinationem animi malint, quam cedendo, & obsequendo servari? Immo vero certa spes est, cessuram tandem aliquando rationi temeritatem, luci tenebras, mendacium veritati. Quantam ille dies non terris modo, sed caelo ipsi hilaritatem allaturus est? Nam si, cum unus aliquis, qui a recto vivendi tramite deflexerit, in viam redit,

in.

innumerabiles illas legiones Angelorum exultare ac gestire gaudio credimus: quid tandem facturam esse auguramur, cum tot hominum miserabiliter nunc in suam perniciem ruentium millia resipuerint, & unde Satanae instigatione discesferant, eo se Sancti Spiritus afflatu instincta receperint? Age igitur, optime maxime Pontifex: praeripe posteris tuis hanc gloriam: &, quod aliquando fieri necesse est, id ut te potissimum Pontifice fiat, finire. Addatur decus hoc annalibus nostris, ut in eis olim legatur, pestilentissimas opiniones, quae, quasi contagione quadam paullatim serpentes, per omnes propemodum Christiani nominis provincias pervaserant, auctoritate tua disiectas, dissipatas, extinctas, exterminatas fuisse. Damnentur votorum suorum per te omnes verae pietatis studiosi, qui multos jam annos nihil ardentius a Deo, quam concordiam, & harum disensionum finem efflagitant. Signetur hoc praecipue titulo Pontificatus tuus: ut, si quis quondam non expresso nomine Pium quantum intelligi velit, eum Pontificem dicat, qui affectis, & aegrotis Ecclesiae membris tam salubrem medicinam adhibuerit, ut etiam ea, quae desperata videbantur, integra, & incolumia conservavit. O nos beatos, cum illa, ut speramus, evenerint! O te Pontificem modis omnibus maximum ac beatissimum! Quae futura est tam barbara, aut tam longinqua natio, quò non, tam divini beneficii, a te in totum hominum genus collati, fama perveniat? Quae tam ingratae litterae, quae de tuis laudibus conticescant? Quae tam furda posteritas, quae clamores nostros, admiratione virtutis ac felicitatis tuae excitatos, non exaudiat? Magnam vero tam praeclaræ rei & suscipiendae occasionem, & ex animi sententia conficiendae spem tibi offerre tempus ipsum videtur. Nam superioribus annis, cum duo Christianorum maximi potentissimique Reges gravi, & diuturno bello inter se contenderent; ceterorum autem Principum non fere quisquam esset, qui non ad alterutram partem aut suapte voluntate inclina-ret, aut aliqua officii ratione adduceretur, aut etiam necessitate traheretur; cum undique armorum fulgor, strepitus, terror, omnium oculos, aures, animos, praefringueret, obtunderet, consterneret; cum quibusdam locis, pauciores jam reperirentur, qui fructus ex agris perciperent, quam qui agros ipsos aut sua, aut aliena caede

caede quotidie cruentando pinguiore efficerent: eveniebat, ut in illa rerum omnium perturbatione & improbi ac confcelerati homines opinionum suarum venena per omnes populos fidentius atque impunius spargerent, & principes, aliis cogitationibus occupati, ad coërcendam illorum audaciam animum convertere non satis commode possent. Habet in se bellum cum alia mala plurima, tum illud inprimis, quod & male animatis hominibus affert peccandi facultatem, & plerumque principibus conivendi necessitatem. At nunc, cum, divino numine, atroces illi bellorum impetus resederint: cum illa tam diu exoptata pax, caelo demissa, eorum animos, qui odiis, ut videbantur, implacabilibus dissidebant, aeterno, ut speramus, foedere conjunxerit: quis non intelligit fore, ut principes, aliis curis soluti, ad purgandas provincias suas, & ad omnes impiorum dogmatum fibras elidendas, omnes radices evellendas, atque excidendas toto pectore incumbant? Quod quidem Franciscus, rex Christianissimus, & jam nunc diligentissime facit, & diligentius atque animosius in dies facturum se esse proutetur. Meminit enim, eis se majoribus editum, qui, ut sectas religioni nostrae inimicas extirparent, ut Christiani nominis fines quam longissime propagarent, ut Apostolicae Sedis auctoritatem sanctam atque inviolatam praestarent, nullam sibi unquam difficultatem pertimescendam, nullum periculum detrectandum, nullam dimicationem refugiendam putarunt. An ille, cum vetera illa Christianae pietatis columnina, Childebertos, Martellos, Pipinos, Carlomanos, aliosque innumerabiles heroas, haeresium extinctores, verae fidei assertores, Pontificiae dignitatis vindices ac propugnatores memoria repetat; eorumque se sanguinem ac progeniem esse cogitet, quorum pro Christi doctrina expeditionibus, bellis, victoriis totus terrarum orbis nobilitatus est (*); & ut vetera taceantur, cum se Francisco primo prognatum, Errico secundo natum recordetur, duobus post hominum memoriam praestantissimis regibus, quorum utriusque tanta tamque insignia exstiterunt in Ecclesiam promerita: maximo animo ma-

jo.

(*) Locus aliquis, ante obscurus, victoria nobilitatur, ut apud Cicer. Partit. 10. *loci obscuri, an rerum gestarum uestigiis nobilitati. Sed quis ferat, videris orbis terrarum nobilitatus?*

D

jorum suorum vestigia non persequatur? Ille vero faciet; nec adaequare modo eorum gloriam, verum etiam, si fieri possit, superare conabitur; quique se principem inter Ecclesiae filios locum obtinere intelligat, ut illo se honore dignissimum praestet, omni studio elaborabit. Tu modo, Pater beatissime, pro tua singulari, & eximia sapientia, quid ad compefcendos tumultus, & ad statum Ecclesiae componendum utilissimum sit, statuito. Notum est, maximas saepe, & perniciosissimas in Ecclesia disensiones rite convocato ex omnibus Christianae ditignis partibus Episcoporum Concilio sedatas fuisse. Eodem remedio si tibi nunc quoque aegrotis exulceratisque rebus subveniendum esse videatur: nihil est, quod regi gratius, aut optatius possit accidere: neque tibi dubium esse debet, quin ipse omnes vires suas eo collaturus sit, ut quaecunque ab ejusmodi Concilio decreta fuerint, pie inviolataeque servantur. Omnino autem, beatissime Pater, quaecunque obedientia ab optimo, & obsequentissimo filio praestari potest, eam tibi rex summa fide, summaque constantia praestiturus est, idque se semper facturum esse, per hos clarissimos & ornatissimos viros, oratores suos, sanctissime pollicetur. Tu vicissim perge, ut facis, & regem ipsum, & universum Galliae regnum paterna caritate complecti. Multae sunt causae, quae te, ut id facias, excitare debent. Primum ipsa muneris amplissimi, quod te Deus in terris sustinere voluit, ratio. Deinde ardentissimum illud studium, quod semper usque a Clodovaeo vigit in regibus nostris, adjuvandi Romanam Ecclesiam: ut, quoties ita tempora tulerunt, se, regnumque suum in apertum discrimen objicere maluerint, quam Ecclesiae laboranti deesse. Qua ex re illud assecuti sunt, ut, & ipsis, & eorum posteris primus inter Ecclesiae filios locus, nemine dissentiente, tribuatur. Valere etiam apud te debet illa nominis sanguinisque conjunctio, quam inter te, & lectissimam, omnique laude ac praedicatione dignissimam feminam, Catharinam, regis matrem, intercedit. Nam cum ei, neque quidquam unquam optatius fuerit, ut tu ipse omnium optime nosti, quam ut te tertium e gente sua summum Pontificem videret: neque majorem laetitiam attulerit, quam cum intellexit, se id, quod tantopere optaverat, consecutam: aequum est, tanto illius erga te studii parem a te voluntatem referri. Posse

femus & alia eodem pertinentia proferre, nisi ea jam mutuae inter te, & regem voluntatis testimonia utrinque data essent, quae neminem dubitare patiuntur, quin & ipse tibi dicto audiens futurus sit, & tu eum paterna benevolentia profecuturus.

Haec habuimus, beatissime Pater, quae tibi Francisci II. Christianissimi regis nomine exponeremus. Nunc, cum idem Scotiae regnum obtineat, una ipse cum Maria uxore, a qua illud dotis nomine accepit, omnes tibi ejus, & opes, & copias deferunt, seque omnibus in rebus auctoritati tuae libentissime obtemperaturos, omnemque tibi, quae a filiis debetur, obedientiam praestituros pollicentur. Nos, ne rursus orationem a capite accersere necesse sit, quaecunque de Galliae regno diximus, eadem, ut de Scotiae quoque regno dicta esse existimes, obsecramus. DIXI.

P R O

ANTONIO REGE NAVARRAE AD
PIUM IV. PONT. MAX.

O R A T I O VI.

habita Romae postridie Id. Decemb. anno

M D L X.

Quo tempore Joanna misit ad summum Pontificem literis sua manu subscriptis se & Catholicam esse professabatur, & se nunquam (*) a S. R. E. obedientia descituram pollicebatur.

Si quantum laetitiae Pontificatus tui Antonio regi Navarrae, & Joannae ipsius uxori attulit, beatissime Pater, tantum eis commoditatis ad eam laetitiam, nulla interjecta mora, tibi significandam tempora tribuissent: nihil

(*) Marcus in margine Aldinae hoc *se* expungit.

nihil omnino habuissent antiquius, quam ut ad te statim mitterent, qui tibi summum honorem, huic amplissimo Cardinalium collegio summam prudentiae ac iudicii laudem, universae Christianae reipub. magnam & prope exploratam antiquae dignitatis recuperandae spem suo nomine gratularetur. Sed quoniam, quantum ex optimi, & ad sedandas horum temporum discordias aptissimi Pontificis creatione gaudium caperent, in ipsorum probitate, ac fide positum fuit; quam vacuum tempus, & ad legationem ejus rei causa subito decernendam idoneum haberent, non fuit: judicant, si temporibus suis parerent, & quod recenti re facere, cum magnopere cuperent, non satis commode poterant, id in diem differrent, nihilo minus ea causa testificationem voluntatis suae aut sibi honorificam, aut tibi jucundam, atque acceptam fore. Et vero, beatissime Pater, si apud te, & apud hoc sanctissimum, augustissimumque concilium non ex vulgi opinionibus, sed ex veritate unaquaeque res penditur: gratulatio paulo serius facta, non tam propter tarditatem aliquid de illa novitatis suavitate, ac dulcedine deperdere, quam propter maturitatem aliquid auctoritatis, ac fidei acquirere videtur. Etenim qui tibi, cum primum ad istum caelo proximum in terris locum divino consilio sublatus es, gratulabantur, eam tantum gaudii sui causam afferre poterant, quod certo sperarent fore, ut qui te per totam vitam omnibus maximis honoribus dignissimum praebuisses, eum consecutus, quo nullus amplior exoptari potest, tantam dignitatis amplificationem pari virtutis accessione cumulares. Magna prorsus illis, & illustria suppeditabant argumenta, cur ita crederent: neque non firmissimis fundamentis nitebatur incredibilis illa spes, quam de futura Pontificatus tui felicitate conceperant. Sed quantum interest inter ea quae futura creduntur, & ea quae jam sunt; quanto experta jam & explorata, quam sperata, & expectata, majorem laetitiam in animis hominum commovent; quanto certius & verius homines praeterita, & praesentia commendare, quam de futuris affirmate pronunciare possunt: tanto plus ponderis ac fidei habere debet ea gratulatio, quae tibi fit, annum prope jam integrum ex ista sanctissima sede universum orbem sapientissime gubernanti, quam illae, quae tum fiebant, cum homines, qualem esse te plus plusque
in

in dies experiuntur, talem futurum esse prospicerent, qualique augurarentur. Neque vero haec in eam sententiam iccirco a me disputantur, quod non libentissime facturi fuerint Antonius rex & Joanna regina Navarrae, ut quemadmodum nulli Christianorum principum concedebant, qui majus ex tua dignitate gaudium percipisset: ita nemini, quantum per locorum intervalla licuisset, concederent, qui tibi citius de illius adeptione gratularetur: si quam solutae ipsius & liberae voluntates, tam soluta etiam, & nullis impedita difficultatibus tempora fuissent. Sed ita cogitarunt: si rerum suarum incommodo maturarent id facere: ipsi tibi, cui maxime probare studium suum cuperent, pro tua in se paterna caritate, ubi rem cognosces, insuavem fore celeritatem sine ulla necessitate cum ipsorum incommodatione (*) susceptam. Nunc autem miserunt ad te, clarissimum, & spectatissimum virum, Petrum Albretium, propinquum suum, qui genibus tuis suppliciter advolutus, tibi, vero Jesu Christi in terris vicario, certissimo Petri Apostolorum principis successori, communi totius Ecclesiae Christianae pastori, ac gubernatori, debitam obedientiam suo amborum nomine praestaret, atque exhiberet: tibi quoque atque huic sacrosancto collegio confirmaret, Antonium regem, & Joannam reginam Navarrae, uti veros Ecclesiae filios decet, tibi semper dicto audientes futuros: neque ullam evenire posse rem tantam, quae ipsos ab hujus sanctae & Apostolicae Sedis observantia, & ab ea, quam tibi per manus a majoribus traditam, summa firmitate ac constantia perpetuo retinuerunt, persuasione divellat. Hic ego, beatissime Pater, si orationis vela pandere, & quasi aperto in vestus mari, per eorum principum laudes, quorum nomine apud te verba facio, decurrere instituiam, vereor, ne, cum dicendi principium vel facillime reperero, exitum reperire non possim. Nam quae tandem nominari potest ullo in genere virtus, quae non in eorum utroque ita emineat, ut ad quamcunque se quis animo & cogitatione converterit, ea demum excellere ac praestare videantur? Sed quoniam & ipsi nos hoc tempore suae modo voluntatis interpretes, non etiam suarum laudum explicato.

(*) Haec vox Mureto haesit ex corruptis libris Ciceronis ad Att. I. 17 Nunc recte editum est *incommoditate*.

tores esse voluerunt, & eorum virtus excelsa atque illustri sita loco, satis ipsa per se nullo adhibito alienae praedicationis lumine in oculos omnium incurrit: laudandis ipsis, quod verissime ac copiosissime facere possem, superfedebat: tantum ex veteribus historiis nonnulla proferam, ex quibus intelligatur, & ab iis illos ortos esse majoribus, & in eorum opes atque imperia successisse, qui sibi posterisque suis amplissimam gloriam nulla re magis, quam frangendis, ac domandis nostrae religionis hostibus, defendendaque Apostolicae Sedis dignitate pepererunt. Quis est enim ita veteris memoriae ignarus, ita in superiorum temporum historiis peregrinus atque hospes, qui non Divi Ludovici Gallorum regis optimi ac sanctissimi res pro Ecclesia fortiter gestas, si minus e scriptorum monumentis cognoverit, at auditione certe aliqua acceperit? Cujus viri per omnem vitam domi forisque spectata virtus, & vivum maxima laude cumulavit, & confecto hujus vitae curriculo in caelestium concilio collocatum ad Divorum religionem & sanctimoniam consecravit. Ab eo igitur, & Antonius rex, & Joanna regina Navarrae, duobus quasi rivis ex eodem capite manantibus originem ducunt: ut non sine divino consilio sancti regis soboles in plures familias sparsa atque diducta, post trecentos propemodum annos matrimonii foedere copulata, in unam eandemque domum denuo coaluisse videatur. Etenim & tanti herois progeniem quam latissime fundi ac propagari oportebat, ut a stirpe generis, ac seminis quam plurimis populorum rectoribus integra illa & incorrupta religio, quae in eo fuerat, ingeneraretur; & aequum erat, ex ea profectos tandem aliquando rursus inter se conjungi, ut exstarent, qui utraque stirpe possent Divo Ludovico generis sui auctore ac principe gloriari. Quod si mihi fas est, beatissime Pater, audiente te, in hoc augustissimo religionis antistitum confesfu res divinas attingere, & de Divorum sensibus, ac cogitationibus aliquid dicere: credo equidem, Divum Ludovicum, pro caritate illa, quae beatos ne tum quidem deserit, cum spes, & fides finem suum consecutae deficiunt, credo, inquam, eum e caelo in suos intuentem, horum de quibus loquimur principum conjunctione laetari, & assiduus hoc a Deo precibus exorare, ut a se orti per sua vestigia gradientur, utque in vero Dei cultu non tantum ipsi se, populosque suos contineant, verum etiam

etiam illius propagationem primam sibi omnium rerum putent. Inde fit igitur, ut & Galliarum reges ejus gloriae, quae conservanda, & propugnanda religione paritur, principatum sibi praeter ceteros appetant: & qui eis genere proximi sunt (arctiori autem eos, quam Navarrae rex, & regina, necessitudine attingit nemo) nulla in re magis elaborent, quam ut se perpetuo ejusdem laudis societate dignissimos praestent. Nam quid ego nunc Ludovicum, Philippi & re & cognomine Animosi. Galliarum regis filium, D. Ludovici nepotem, Eburovicum comitem, regem Navarrae, a quo per multos gradus nunquam interrupto successione ordine, hereditas regni ad Joannam reginam pervenit, eum igitur cur mihi pluribus verbis commendandum putem? Quid ejus Philippum filium? Qui non tantum regni, verum etiam patritae atque avitae virtutis heres, pro Christianae pietatis defensione cum Granatae rege, acerrimo per id tempus Christianorum hoste, magnum & diuturnum bellum, summa & fortitudine & prudentia administravit. Theobaldi vero Campaniae comitis, qui & ipse Navarris regio imperio praefuit, virtutem quis se unquam satis pro dignitate laudare posse confidat? qui cum totam prope aetatem in oppugnandis Christi adversariis consumplisset, ejusque rei causa, usque in Africam invictum exercitum duxisset, multa praefilia commisisset, multas victorias reportasset, tandem e sacro bello, ad quod D. Ludovicum comitatus fuerat, rediens, paucis post eum diebus ad superos evolavit. Fuit, fuit illa semper, & adhuc est, in Navarrorum regibus virtus, ut religionis defensioni alia omnia posthaberent: pro ea, quoties ita res ferret, non fortunas modo suas, verum etiam sua capita sine ulla cunctatione in quodlibet periculum offerrent. Neque vero ita eos animatos esse mirabitur quisquam, qui cognoverit, nunquam eos ipsa regni sui insignia adspicere posse, quin recordenter antiquae majorum suorum virtutis, & laborum, quos illi pro religione nostra maximos maximeque memorabiles pertulerunt. Ita enim memoriae proditum est, Castellae regnum in Hispania quondam a triginta barbarorum regibus, duce atque imperatore Smaragdo, occupatum fuisse. Unde cum illi magnum omnibus Christianis terrorem injicerent, brevique se tota reliqua Hispania, quae Christianorum erat, potituros esse confi-

derent: Sanctium Navarrorum regem, collecto forti magis quam numeroſo exercitu, adverſus eos profectum eſſe, cum prius pulcerrimum clariffimumque juſſurandum juraſſet, nunquam ſe ex eo bello, niſi parta victoria, reverſurum. Excogitaverant barbari cum alia multa ad prohibendas noſtrorum incurſiones aptiſſima, tum catenas quasdam ferreas, quibus ita vias omnes occluſerant, ut equitatu; quo plurimum valebant noſtri, omnis adempta ſpes faciendae in hoſtem irruptionis videretur. Sed nihil virium habent adverſus prudentiam ſubdola, & aſtuta conſilia; debiles ſunt omnes adverſus conſtantiam machinae; imbecilla & inutilis adverſus fortitudinem multitudo. Deo duce per medios hoſtes ſibi & ſuis viam ferro faciens Sanctius non prius deſtitit, quam barbaros fuſos, fugatos, caſtris exſutos docuit, victoriam non in munitionibus operibusque bellicis, ſed in cauſae bonitate poſitam eſſe; qui pro Chriſti nomine dimicarent, eorum impetum non poſſe ne collatis quidem in unum aliorum omnium viribus ſuſtineri. Superatis igitur, & in poteſtatem reſtaſtis hoſtibus, omnium noſtrorum & imperatorum & militum incredibilis concurſus ad Sanctium factus eſt: alius amplexari cum, alius ad genua accidere, alius fortem illam dexteram barbarorum domitricem, Hispaniarum liberatricem, victoriae confeſtricem, exoſculari; qui propter multitudinem propius accedere non poterant, vultu, oculis, manibus, corpore, quascunque poterant, animi ſui ſignificationes dabant; una omnes voce, & bellatorem fortiſſimum, & imperatorem invictiſſimum conſalutabant. Inde cum de dividenda praeda agi coeptum eſſet: quae tanta erat, quantam triginta potentiſſimorum regum collatae unum in locum opes coacervare potuerant: nemo erat in univerſo exercitu, qui non ita ſentiret, itaque praedicaret, quantamcunque ſibi partem ex ea vel depoſceret, vel etiam ſuo jure ſumeret Sanctius, nunquam tantum ad eum perventurum eſſe, ut non multo plus ipſius virtuti praeclarisque factis deberetur. Erat in caſtris barbarorum auri, argenti facti, infectique per magna vis; gemmarum maximi pretii admirabilis multitudo; multum tapetium, multum conchyliatae veſtis, multum periſtromatum, ut eſt illa etiam in belis luxurioſa gens: armorum omnis generis optimorum & exquisitiſſimo artificio fabricatorum infinitus prope numerus: equi
prae-

præstantes permulti: phalerarum, ephippiorum, ceterorumque ornamentorum equestrium incredibilis copia: captivi longe plurimi: ex quibus ingens pecunia confici posset: quibus omnibus ex rebus, Sanctium, ut quantum vellet sibi ipse sumeret, summo omnes consensu obsecrabant. Ille, alacri vultu, cum gratam sibi esse illam exercitus voluntatem significasset: Non me, inquit, barbaricarum opum cupiditas, ut in hoc bellum ingrederer, aut in prima acie stans corpus meum telis hostium objicerem, induxit. Christianae mihi pietatis ardor, & hujus pulcherrimae regionis ab injusto immanium belluarum dominatu vindicandae studium, facies ad eam rem, & stimulos subdiderunt. Nunc, cum id, quod volui, divino beneficio, & vestra milites virtute consecutus sum: non committam, ut majori animo videar armatorum & stantium copias, quam inermium & jacentium spolia contempsisse. Ornamento sint ista primum immortalis Dei nostri Divorumque templis ac delubris: ut partim in sacrariis reposita, partim e tholis pendentia, propagent in omne tempus memoriam nostri: posterosque nostros ad suscipiendam semper magno animo religionis nostrae defensionem exsuscitent. Ditent cetera egenos & exhaustos, pro suis quemque meritis, milites: ut, cum juventutis suae firmitatem in periculis & laboribus consumpserint, habeant olim, quo senectutis infirmitatem in tranquillitate atque in otio sustentare possint. Ego quidem, quod ad me attinget, praeter has catenas, quas spectantibus adjuvantibusque vobis perfregi atque perrupi; & praeter illam gemmam, illam, quam meis manibus dejectam, illic jacentem videtis (haec autem dicens, ostendebat illis prostratum, & in sanguine suo involutum exanimem Smaragdum,) nullam omnino mihi mercedem, nullum praemium, aut postulo, aut appeto. Ergo ad conservandam tam nobilis victoriae memoriam, simulque ad incitandos succesorum suorum animos, & ipse postea catenas pro insignibus gestavit; & instituit, ut iisdem insignibus ceteri post se reges uterentur. Ac quoniam eo in praelio praecipuum quem dixi barbarorum ductorem Smaragdum sua ipse manu obtruncaverat: ejusdem nominis gemmam medio illarum catenarum complexu voluit contineri. Quin etiam propter hanc aliasque similes victorias, regibus

Navarrae honoris ergo tributum est, ut iungantur, coronentur, consecrentur. O beatum illud saeculum, cum Christiani & principes, & populi sine ullis discordiis, sine ulla opinionum varietate ac discrepantia, summo consensu, omnes vires suas ad proferendos Christianae ditionis terminos conferebant. Nostra aetas & Christianos principes alios aliorum viribus collisos attritosque vidit, & in populis, ne quid abeset miseriis nostris, gravissimas pestilentissimasque seditiones ab improbis hominibus, qui cupiditatibus suis falso religionis nomen praetexerent, concitatas. Quibus malis finem per te impositum iri, Pie, Pontifex optime & sanctissime, omnes ita confidunt, ut, si haec spes fefellerit, omnia, quae possunt evenire, miserrima maximeque detestanda vereantur. Erexisti animos omnium, indicto, quod tanto opere optabatur, universali Concilio. Injecisti spem, fore, ut, haeresium peste sublata, sacrosanctum Jesu Christi nomen eodem animo, eadem voce, iisdem ritibus ab omnibus invocetur. Agedum, beatissime Pater, ita te Deus ille, cuius tu personam in terris sustines, quam diutissime, & quam felicissime Ecclesiae suae praeesse velit, urge constanter, ut facis, illud propositum: omnemque diligentiam adhibe, ad prohibendum, ne tam tetri mali contagio latius serpat. Memento, te nostrum omnium communem patrem, & pastorem esse: nostram omnium salutem ab eo tibi commissam, ac creditam, qui cum Deus esset, humana natura assumpta, quin sanguine suo, viam nobis in caelum panderet, non recusavit. Omnia speramus a te excitatum iri, quae jacere sentis, tantis tamque diuturnis dissensionibus perculsa atque prostrata. Videre jam videmur illud tempus, cum per te constituatur ecclesiastici ordinis auctoritas, confirmantur veteres ritus, pravae opiniones aboleantur, concordia, ne unquam postea dissolvi possit, severis legibus vinciatur. Multa perdidit ecclesiasticus ordo & ornamenta dignitatis, & praesidia stabilitatis suae: quae nisi per te recipiat, a nemine sibi restitui posse censet. Ad ea autem recuperanda cum ceteros principes Christianos tibi affuturos esse credimus; tum Antonius rex, & Joanna regina Navarrae, se, regnumque suum, & Bear-niam, & quascunque denique summo cum imperio ob-

ti-

inent provincias in tua potestate semper fore, sequere, ut par est, obsequentissimos Ecclesiae filios, auctoritati tuae nunquam non libentissime obtemperaturos esse, sanctissime pollicentur. DIXI.

D E

MORALIS PHILOSOPHIAE
LAUDIBUS,

CUM EAM DOCERE INCIPERET,

O R A T I O VII.

habita Romae XVI. Kal. Decemb. anno

M D L X I I I.

Veteri consuetudine receptum est, ut omnes, qui artem aliquam publice docendam suscipiunt, eam primam habeant concionem, qua rationem instituti sui cum ejus, quam se tradituros esse profitentur, artis laude conjungant, eoque quidquid habent in dicendo virium conferant, ut in ea cum utilitatis & emolumenti, tum dignitatis & amplitudinis longe plurimum inesse confirmet. Quae consuetudo etsi minime reprehendenda mihi quidem videtur: quod omnia laudanda sunt, quae ad amplificandam honestarum artium dignitatem, & ad excitandum in hominum animis earum studium pertinent: tamen illud habet incommodi, quod, dum omnes promiscue iisdem ferè afficiuntur laudibus, ejusdemque rei gloriam diversarum artium homines ad suam quisque traducere ac transferre conantur: sit, ut in vulgus elevetur omnium auctoritas; & ut, quoties aliquis de quacunque arte quippiam honorifice ac splendide dicere ingressus est, circumfusa multitudo ita eum loqui opinetur, non quod ita sit, sed quod eam tunc artem ornandam celebrandamque susceperit, idem de alia dicturus, si alia sibi extollenda & exaggeranda esset. Ergo, ut qui comoedias aut tragoedias spectant,

cum

cum histriionem aliquem in proskenio auro ac purpura fulgentem viderint, facile intelligunt, illa ornamenta ipsius propria non esse: sed futurum, ut aequae illis indueretur quilibet alius e grege, qui ad tempus eam personam sustineret: ita, qui ejusmodi orationes audiunt, cum hanc aut illam artem magnificis & exquisitis exornatam laudibus vident, statim judicant, nihilo magis eas in hanc, quam in illam, convenire: futurumque, ut eadem de qualibet alia dicerentur, cui orator, tanquam choragus, eas quasi partes mandare atque imponere voluisset. Quae cum mihi de principio in mentem venirent, propemodum in eam me sententiam adduxerant, ut eam Philosophiae partem, quae ad confirmandos (*) mores, instituendaeque vitae rationem pertinet, quotidianis disputationibus, quantum meae vires ferent, illustraturus, nihil initio, quo dignitatem ipsius vobis commendarem, dicendum arbitrarer; verentem, ne cum suis eam modo ac propriis laudibus extulissem, communes tamen illae nonnullis ac tralatitiae viderentur. Simul autem illud cogitabam, si qui nondum pervidisent, assidua, & diligens harum praeceptionum tractatio quantum momenti habeat ad bene beateque vivendum, fore, ut brevi eis pro me res ipsa loqueretur: ex qua multo id eos melius, multoque perfectius, quam aut ex mea, aut ex cujusquam oratione cognituros. Sed ab ea me sententia abduxit amicorum aliter sentientium auctoritas, qui cum alia multa, tum hoc argumentum attulerunt: cum haec ipsa Philosophia praecipiat, non esse cuiquam temere a publica consuetudine discedendum, minime convenire, qui eam se traditurum profiteretur, eum in ipso quasi vestibulo illius praecepta migrare. Quocirca dicam hodierno die breviter & modice de morali Philosophiae laudibus, deque fructibus, quos illa suis cultoribus pollicetur: sed philosophico magis, quam oratorio more; non ut ei quidquam alieni affingam, aut quae ipsius propria sunt, amplificandi causa in majus extollam: quorum alterutrum si coner, ipsa mihi Philosophia, ut est veritatis amans, tanquam Achilli Homerica Pallas, manum injiciat: sed ut nudo ac simplici orationis genere, quale veritatis proprium esse ait Euripides, ea, quae ad rem facere videbuntur, exponam.

pri-

(*) Muretus in margine Aldinae bene correxit *confirmandos*.

Primum igitur non artium modo, sed omnium omnino humanarum rerum dignitatem atque praestantiam ex fine, ad quem earum quaeque dirigitur, quemque sibi proponit, pendere ac spectari arbitror oportere: ut, quanto cuiusque finis praestantior ac diviniore est, tanto ipsa ceteris excellere judicetur. Quo posito: est enim ita perspicuum, ut probationis non indigeat: quis unquam reperietur tanta vi praeditus ingenii, tanta eloquentiae copia instructus, qui se de Philosophia, pro ipsius dignitate, verba facere posse confidat? Non enim illa sibi opes ac copias, quae & saepe possessoribus suis exitio sunt, & tam multis casibus eripi possunt: non honores & imperia, quae, quod concupiverint, multi; quod aspernatus sit, nemo unquam vituperatus est; non quidquam denique proponit ejusmodi, quo & carere sine probro, & abundare sine gloria liceat: sed eam, ad quam omnes adspirant, quam sibi votis omnibus expetunt, ad quam omnes suas actiones, omniaque consilia referunt, felicitatem. Quanto igitur ceteris omnibus bonis antestat felicitas, tanto Philosophia ceteris artibus antecellit. Quod si tanto studio coluntur artes quaedam, quae nihil sibi aliud, quam lucrum, & rei familiaris amplificationem tum incertam, tum laboris ac periculi plenam proponunt: quanto haec studio digna est, qua parantur verae illae opes animi, quae non furto eripi, non incendio absumi, non naufragio absorberi possunt: quaeque certam rectamque viam commonstrant ad persequendum id bonum, quo cetera omnia continentur? Si tanto in honore medicina est, quod habere levationem morborum, quibus tentatur corpus, bonaeque valetudinis ac firmitatis tum effectrix esse, tum conservatrix creditur: qui tandem honores excogitari poterunt ea arte digni, quae se in animis idem effecturam esse proficitur? Nam & praestantior corpore animus est; & hujus, quam illius, multo plures morbi, multoque periculosiores. Quod si cui forte dubium est, excutiat ille paullisper intelligentiam suam, secumque reputet, quam saepe unius hominis ambitio, avaritia, libido integras funditus everterit civitates. His autem & similibus morbis medetur Philosophia, eamque in suis efficit animi firmitudinem, quam non voluptatum illecebrae, non dolorum faces, non divitiarum splendor, non obscura & contempta paupertas, non honorum sitis, non ignominiae metus, non vitae cupiditas, non mortis terror convellere

ac

ac labefactare possit. Ut enim Olympi cacumen poëtae semper quietum esse ajunt: propterea quod altius sit, quam ut eo vis ventorum tempestatumque perveniat: sic Philosophorum animus sublimior & excelsior est, quam ut istos flatus sentiat furentium, & de rebus abjectissimis inter se humi digladiantium cupiditatum. Stat ille, ut in medio mari edita & altissimis defixa radicibus rupes: cujus summa fluctus ne attingant quidem; infima sic verberant, non ut eam commoveant, sed ut ipsi frangantur. Novit Philosophus vulgarium voluptatum blanditias partim puerilium oblectamentorum similes esse, indignas non modo quas confectentur, sed quas respiciant viri; partim cum dedecore ac turpitudine conjunctas, ut satius sit, quovis dolore lacerari, quam venenata ac pestifera earum suavitate mulceri. Habet alias ex sese proprias ac perpetuas voluptates, easdemque sincerissimas, nullaque ne minima quidem permissione molestiae contaminatas, quas ex ipsa virtute, & ex honestis actionibus carpit: iis fruitur, iis mentem pascit, iis se oblectat, eas solas caras ac jucundas habet. Nam ut in beatorum insulis dicuntur esse arbores quaedam adspectu jucundissimae, quarum in ramis toto anni tempore cernere est (*) alios fructus mites jam, & ad maturitatem perductos, alios maturescentes, alios pubentes adhuc, & in primum se florem induentes: sic in eorum, qui vere ac serio philosophantur, animis toto vitae tempore aliae actiones honestae ac laudabiles confectae jam sunt, & absolutae, aliae in eo sunt ut absolvantur, aliae inchoantur adhuc & informantur, primisque, ut ita dixerim, lineis designantur. Itaque aliarum recordatione ac conscientia, aliarum tractatione ac praesentia, aliarum meditatione & prospicientia sic afficiuntur, nihil ut sibi praeterea jucundum aut amabile existiment. Immensa etiam illa & inexplabilis accumulandarum opum aviditas, quam, incertum est, copia an inopia magis incendat, radices agere in animo Philosophiae praeceptis confito & exculto non potest. Quid ita? Nimirum quia haec id vel praecipue in suorum animis inserit, naturales opes & terminatas esse, & facile parabiles; eas qui adeptus sit, nihil ei amplius appetendum; non qui plurimum habeat, sed qui minimum desideret, dictis-

(*) Hic Graecismus poëtis proprius est, non orationis prosae scriptoribus.

simum esse; nihil magni faciendum, quod aequè pessimum atque optimus quisque consequi possit. Neque tamen eorum consilium probat, qui aut aurum in mare abjecisse, aut possessiones suas incultas ac desertas reliquisse memorantur: haec enim aut ignavorum hominum videntur, aut pecunia uti nescientium: quorum utrumque in vitio, non in laude ponendum est. Ac fuere quidem ii, de quibus illa narrantur, Philosophi: sed rudior illa quaedam, & simplicior Philosophia tum fuit: politior nostra haec, & ad usum civilem accommodatior: quae docet, opes, si quis aut a parentibus acceperit, aut industria sua quaesierit, aut alia quapiam honesta ratione ad eas pervenerit, non aspernandas aut rejiciendas esse, sed ita habendas, ut virtutis, non ut luxuriae, administras. Nam illud mihi quidem permirum videri solet, quid ita veteres illi judicarint, non posse se simul & rem habere, & in sapientiae studia incumbere: qui mihi etiam videntur, quo facto summam divitiarum contemptionem significare ac prae se ferre voluerunt, eo ipso indicasse nimiam quandam erga eas naturae suae propensionem, si nummos in arcam condere non poterant, ut non omnes cogitationes suas in eandem arcam includerent: neque, quamdiu patrimonium habebant, imperare sibi, ut aliis rebus contemplandis ac cognoscendis vacarent. Equidem nunquam eum militem laudaverim, neque fortem habendum duxerim, qui adversarium a se quam longissime amoveat, ne cum eo manus conferat: sed eum potius, qui & congregiatur, & vincat. Neque vero video, qui minus impedimento sit egestas studiis, quam divitiae. Necesse est enim, qui, unde vivat, non habet, eum sibi vitae subsidia aliunde quaerere: in quo quantum temporis ponit, tantum de sapientiae studiis detrahit. Melius igitur Philosophia, cui qui se regendos permittunt, ii opes, si non habent, non requirunt; si habent, utuntur ut decet: neque unquam torquentur aut augendi cupiditate, aut amittendi metu. Quid ego nunc de perturbatrice humanarum rerum, optimi cujusque ingenii corruptrice, concitatrice bellorum omnium, ambitione, quam semper vivere in eorum quos semel occupavit animis, neque unquam consenescere, gravissimus auctor ait Thucydides, verba faciam? Numquid illius unquam facibus accendi poterit pectus, quod infusa prius Philosophiae prae-

cep-

cepta irrigaverint? Inno vero etiam si antea subjecti ab ea ignis aliquid forte conceperit, id totum instillata Philosophia restinguet. Ea enim magistra ac praeceptrice cognoscimus, verum decus, veramque gloriam in sola virtute positam esse: eam qui consecutus sit, quid alii de se iudicent, non admodum laborare oportere: praecipue vero despiciendam levis & imperitae multitudinis temeritatem, quae ad mandandos honores caeco saepius & inconsiderato impetu, quam certo & explorato iudicio fertur. Praeclare & sapienter Cato malle se dicebat, quaerere homines, cur sibi posita non esset statua, quam si quaerent, cur posita fuisset. Eodem animo sunt veri omnes Philosophi: esse se, ut de Amphiarao ait Aeschylus, quam videri optimos malunt; honores autem & magistratus aut non petunt, aut alienae, non suae utilitatis causa petunt; neque si adepti sint, exsultant: neque, si repulsam tulerint, anguntur animo, sed placate id & moderate ferunt; aut, si quando dolent, reipub. dolent vicem, non suam. Caesarem ferunt, cum pontificatum petiturus ad comitia descenderet, matri dixisse, illam eo die, aut pontificem habituram filium, aut exulem. Jam tum praesagire ac praecognoscere licebat, ambitionem illam ingens aliquod malum civitati daturam. Itaque, quid postea effecerit, videmus. At Cato, in petitione praeturae etiam Vatinius posthabitus, aequissimo, ac moderatissimo animo tulit. Ita sunt Philosophi. Maximam voluptatem in praetermittendis voluptatibus, maximas opes in quieto, ac contento suis animo, maximam gloriam in non ambienda gloria ponunt. Satis honoratum putant esse, qui honore dignus sit; satis magnum regem, qui se ipsum regere; satis potentem imperatorem, qui cupiditatibus suis imperare possit: qui vero eis plane domitis ac subactis jugum rationis, quod illae ne conentur quidem unquam excutere, imposuerit, ab eo omnes aliorum victorias triumphosque superatos. Quod si libidinem, avaritiam, ambitionem pestes quasdam ac furias esse novimus, quae funditus humanam vitam conturbent: quantus honos habendus est Philosophiae, quae se omnes earum conatus repulsuram, omnes igniculos represuram, omnia semina elisuram, non magnificentius, quam verius, pollicetur? Videre vos opinor, quam se latus orationi meae campus ostendat, si, quaecunque hoc loco se offerunt, persequi,

&

& in singulis insistere atque immorari velim. Nam cum virtus nulla sit, de qua non splendide, & ornate dicere; nullum vitium, in quod non graviter, & copiose invehi liceat: quidquid de eorum utrolibet dici potest, idem ad Philosophiam laudandam accommodari potest: quam virtutis indagatricem, vitiorum expultricem Latinorum omnium eloquentissimus vere ac merito nominavit. Sed non committam, ut cuiquam videar transilire eos terminos, quos initio pepigi: potiusque reprehendi me patiar, quod multa; quae fufius explicare licuisset, compresferim, ac coartaverim, quam quod in ulla re dilatanda eveetus sim longius iusto, neque satis mihi temperare potuerim. Nunc illud mihi etiam atque etiam considerate: ceterarum omnium artium fines, neque eos modo, sed omnia prorsus, quae bona putantur in vita, nisi quis Philosophiam vitae ducem habeat, pestifera ac perniciofa esse. Da homini non Philosopho opes ac copias; da honores atque imperia; da firmam valetudinem; da gladiatorium totius corporis robur; da multarum magnarumque rerum cognitionem ac scientiam; da flexaninam illam, ut poëtae vocant, & omnium rerum reginam eloquentiam; da quidquid in filiis parentum votis optari solet: quo ejusmodi plura in talem hominem congeseris, eo illum magis & in suam & in aliorum perniciem armaveris. Opibus abutetur ad suam libidinem explendam; imperiis ad alienam libertatem opprimendam; firmitate & robore ad obeunda facinora; scientiam copiamque dicendi ad circumveniendos cives suos, ad perturbandam rempub. ad omnia denique tum sacra, tum profana permiscenda, & evertenda convertet. Da haec eadem, vero, minimeque fucato Philosopho: Deum quendam ad bene faciendum humano generi e caelo demissum esse dices. Atque hoc illud est, quod in Alcibiade minore, sive Plato, sive Xenophon disputat, ea quae suapte natura bona sunt, sine scientia ejus quod optimum est, quam eandem & Philosophiam esse statuo, ad perniciem, non ad salutem, valere. O praeclaram laudem Philosophiae, cujus ope ne mala quidem nocere; qua detracta, ne bona quidem prodesse possunt. Merito dixit Plato, nullum a Diis datum esse hominibus ea majus aut praeclarius donum. Merito Cicero, unum diem ex ejus praeceptis actum immortalitati anteponendum. Neque vero non illud ad ejus,

E

de

de qua proprie sermo nobis institutus est, Philosophiae laudem ac commendationem facit, quod omnia prope modum, quae a veteribus de Philosophia honorifice dicta sunt, ad hanc pertinent, quae in vitae ac morum emendatione versatur. Non enim Plato, cum illam nobilissimam vocem, tanquam ex oraculo, edidit, tum demum beatas civitates fore, cum aut regnarent Philosophi, aut reges philosopharentur, intellexit, tum id eventurum, cum reges aut in disferendi subtilitate, aut in peruestigandis rerum naturalium causis occupati essent: quae quanquam praeclara sunt, longissime tamen absunt ab eo, ut beatas respublicas efficere possint: sed, cum virtutis pulcritudine incensi omnes vires suas ad eam non cognoscendam modo, sed exercendam, excolendam, propagandam contulissent. At contra quidquid inanibus imperitorum ac maledicorum sermunculis adversus Philosophiam jactatum est, quoscumque in eam aculeos scurillis quorundam libido conjecit, quidquid ad minuendam ipsius dignitatem veteris comoediae licentia effutiit, id omne, si diligentius excutiat, ad Dialecticos potius, & ad Physicos, quam ad Politicos, pertinere videbitur. Quod si ullus in orbe terrarum locus est, ubi Politici florere, suamque dignitatem obtinere deceat, Romae id, Romae potissimum fieri debet: cui urbi a primo ipsius ortu divino permisso datum est, ut aliis imperaret; unde leges, unde jura, unde religionem ceterae nationes & olim petierunt, & nunc petunt; unde quondam existerunt tam multi clari viri, qui haec praecepta, quae nos tradituri sumus, exemplo suo comprobarent. Nolite enim putare illa lumina, Camillos, Curios, Fabricios, Fabios, Scipiones, Laelios, ceterosque praestantes viros, quos olim haec urbs innumerabiles tulit, quorum quotidie nomina auditis, facta legitis, monumenta cernitis, statuas tanta cum admiratione intuemini, quod de Philosophia neque disputarunt fere, neque scripserunt, eo minus Philosophos fuisse. Vita illi, non oratione; factis, non dictis; moribus, non sermonibus philosophabantur: quod pulcerrimum ac verissimum est philosophandi genus. Integritatem, justitiam, fidem, fortitudinem, omnem denique virtutem & colebant ipsi, & alios colere jubebant. Eo ad tantam maiestatem atque amplitudinem pervenerunt, ut pleraeque gentes, quod ip-

ipsae olim a talibus viris subactae ac superatae sint, quam quod ipsae alias devicerint, praeclarius sibi ac gloriosius ducant. Quantam oportet gloriam fuisse vincendum, cum victi tot post saeculis glorientur? Eorum ego potissimum exemplis, adolescentes, incitabo vos quotidie atque exacuam: neque ullum ex Aristotele praeceptum proferam, cujus non ex hac urbe plurima maximeque illustria exempla repetantur. Constitui enim, quando Pius, optimus ac sanctissimus Pontifex, qui ipse omnis virtutis perfectissimum exemplar est, cum mihi honorem detulit, ut a me virtutis & officii praecepta vobis proponi atque explicari voluerit, modis omnibus eniti, ut ea non arido, & inculto, & molestis implicato quaestionibus orationis genere (*) prosequar: sed, quantum id quidem in me erit, florido, & ubere, &, quasi stellis quibusdam, ita petitis ex veteri historia exemplis illuminato atque distincto. Peto autem a vobis, ut, si & in iis rebus, quas tractare institui, summam dignitatem inesse cernitis, & me nullis vigiliis, nullis laboribus, nulli denique rei parcentem, ut vestris commodis consulam, videbitis, industriam meam diligentia ac benevolentia vestra adjuvetis. DIXI.

D E

MORALIS PHILOSOPHIAE
NECESSITATE,

CUM IN EA DOCENDA PROGREDERETUR,

O R A T I O VIII.

habita Romae VII. Id. Novemb. anno

M D L X I V.

Superiori anno, cum injunctum mihi Pontificis auctoritate munus obire inciperem, multa dixi de laudibus Philosophiae, cohortatusque vos sum quam potui diligenter

(*). Imo prosequar.

tissime, si tranquillitatem vitae, si libertatem, si dignitatem atque honestatem, si salutem denique & vestram & publicam caram haberetis: ut, quae ars tranquilla, ret animos, quae eos a teterrima vitiorum servitute in justam plenamque libertatem asertos, ad verum decus, quod in virtute positum est, traduceret, quae denique & singulos privatim & publice totas civitates conservaret, ejus in studium toto pectore, alia omni cogitatione posthabita, incumberetis. Quam cohortationem meam etsi non praetervectam esse aures vestras, sed in animis plurimorum penitus insedis, vel ex eo probabiliter intelligi potuit, quod mihi postea ex hoc ipso loco Philosophiae praecepta tradenti satis frequentes assiduam operam dedistis: facere tamen pro meo erga vos amore non possum, quin vos hoc quoque tempore non adhorter tantum, sed obsecrem etiam & obtester, qui jam iter illud ingressi estis, ut constanter persequamini; qui nondum, ut id vobis, primo quoque tempore ingrediendum esse statuatis. Nulla enim vitae pars, nulla vivendi ratio, carere fructu, qui ex eorum, quae nos quotidie tractamus, cognitione percipitur, sine maximo incommodo potest. Magnum est, fateor, rerum naturalium principia causasque nosse; siderum ceterorumque corporum caelestium situs, magnitudines, intervalla scientia comprehensa tenere, praeclarum; illa vero etiam quam in haec inferiora vim habeant, quidque ad quamlibet multos annos effectura sint, sine ullo errore posse praedicere, propriè divinum. Sed certe, quod ne illi quidem ipsi, qui ea se docere profitentur, negaverint, eorum, in quibus nostra exercentur industria, & fructuosior cognitio est, & perniciosior ignoratio. Itaque ut nos iis, qui abdita illa & reclusa tractant & ingenii acumine, & doctrinae magnitudine, & rerum admirabilitate non inviti cedimus: ita ipsi nobis, nisi valde iniqui sint, ea, quae disputantur a nobis, & magis necessaria esse, & uberiores hominum generi fructus afferre fateantur necesse est. Nullus enim unquam, quod illa aut non teneret, aut etiam negligeret, minus propterea vir bonus, aut minus utilis patriae civis existimatus est: haec aut ignorata, aut neglecta, non singulos modo perdidit homines, sed integras funditus afflixerunt & everterunt civitates. Nos, quae adolescentum, quae constantis aetatis, quae senum officia sint, quaerimus;

mus; nos quid domi, quid militiae, quid a privatis, quid ab iis, qui cum imperio sunt, praestari debeat, disputamus; ex nobis intelligit pauper, quo modo tolerare inopiam; dives, quomodo uti divitiis debeat; a nobis quid inter patrem & liberos, quid inter virum & uxorem, quid inter fratres, cognatos, amicos, cives, quid denique inter omnes homines observari par sit, explicatur; nos fortitudinis, nos temperantiae, nos liberalitatis, nos iustitiae, ceterarumque virtutum vim atque naturam disputationibus nostris patefacere atque illustrare conamur. Sine horum, praeceptorum cognitione muta conticescet eloquentia; manca & mutila erit juris legumque cognitio; illa ipsa domina & regina artium Theologia animos requirit diligentij harum rerum tractatione praeparatos atque praecultos. Quae cum ita sint, quamcunque quis vitae viam ingredi parat, ita statuere debet, ceterarum Philosophiae partium cognitionem sibi & utilem & honorificam, hujus plane necessariam esse. Sed sunt quidam perverso homines ingenio, qui causas, propter quas & ipsi a pulcherrimo studio abstineant, & ab eodem ceteros avocent, comminiscuntur. Partim enim communia & contrita esse dicunt, quae hic docentur, ut ad ea percipienda doctore nihil opus sit; partim non habere eam vim, ut ad virtutis studium excitent. Cujus rei argumentum capiunt ex eo, quod innumerabiles & olim fuerunt, & hodie sunt, qui cum haec omnia se scire profiteantur, nequissime tamen & flagitiosissime vivunt. Quibus utrisque breviter respondere institui: & efficere, si possum, ut ii, qui ista temere jactant, cognoscant errorem suum: cumque se nihil dicere videant, sententiam mutent; sin minus (nihil est enim difficilius, quam vincere pertinaces) certe quidem, ut ne alii stultitiae & malevolentiae plena eorum oratione moveantur. Primum igitur agamus cum istis, qui, ut ad cibos nimium dulces, ita ad disputationes nimium apertas & faciles nauseare se dicunt. Ex quibus libenter quaeferim: qui tandem fiat, ut, quibus rebus omnes ad alia studia invitati atque alliei solent, iisdem se ipsi ab hoc studio averti absterrique dicant. Certe enim, cum ea, quae docentur utilia & praeclara sunt, si eodem accedit, ut clara, perspicua, aperta, cognitu facilia sint: eo majores concursus ad eos, qui illa docent, fieri constat. Quid igitur cum illis agas, qui, quae res ad concilianda

ceterorum studia plurimum valore consuevit, ea se ipsi tardari ac retrahi ajunt? Ego vero, etiam si praecepta virtutis quamlibet multis obstructa difficultatibus forent, laborandum tamen, & sudandum, & nunquam, nisi ea cognitis ac comprehensis, conquiescendum putarem: nedum ea, quia, ut isti volunt, a quolibet non tardissimo neque inertissimo percipi possunt, omittenda, aut minoris facienda censeam. An de rebus ad vitam nihil pertinentibus inter homines eruditissimos summa contentione disputabitur: in eisque, quia involutae & prope inenodabiles sunt, opera praeclare collocari videbuntur: haec quae vitam omnem continent, ut nimis obvia & in medio posita, negliguntur? Quanquam quid diutius ita disputemus, quasi eis concedamus, quod volunt, nihil hic doceri, quod non aut etiam vulgo notum sit, aut quivis sine doctoris opera facile consequi possit? Ergo ille omnium, qui tunc erant, mortalium, ut creditum est, sapientissimus, Socrates, qui nulla unquam alia de re, quam de virtutibus & vitiis disputavit, vulgaribus & satis per se notis in rebus spatium aetatis omne consumpsit? Quid Plato? quid Xenophon? quid Aristoteles? quid ceteri suae quisque aetatis principes viri? Quid erat causae, cur tam multa in hoc genere scripta posteritati relinquerent, si nihil egregium, nihil exquisitum, nihil excellens, sed ea tantum, quae quilibet e populo satis per se intelligeret, litteris mandaturi erant? Videlicet, quia iustitiam, fidem, temperantiam, liberalitatem omnes assidue in ore habent, neque quisquam est, ne ex ima quidem faece vulgi, quin se de ejusmodi rebus optime judicare posse confidat, iccirco nullam magnam eruditionem in eis cognoscendis sitam esse arbitrantur. Quod tamen longe secus est: interestque nimium quantum inter eos, qui tantum tenent nomina, & eos, qui ex eruditorum hominum scriptis ac sermonibus de rebus ipsis vere judicare didicerant. Plena est exemplorum vita communis, ex quibus facile intelligi licet, quam saepe vulgus hominum in judicandis virtutibus vitiisque fallatur. Quod nisi ita est, cedo causam, cur qui mimis, lenonibus, parasitis, adulatoribus plurima largiuntur, & suo & multorum judicio sint liberales; cur multi restricti, tenaces, sordidi, qui facilius patiantur sibi dentem unum ex ore excuti, quam numum unum ex arca moveri, parcimoniae ac frugalitatis nomen ferant;

rant; cur tam multi ad audendum projecti & temerarii commendentur pro fortibus, tam multi timidi & ignavi pro cautiis & consideratis praedicentur. Quid? Jurisconsultorum vigiliae in quo consumuntur: quid spectant eorum labores, qua in re eorum acutissima exercentur ingenia, nisi ut videre ac dijudicare possint, quid in quaque re justum injustumve sit? Non igitur, ut nimium facilis, despicienda est ars ea, quae virtutum omnium vim naturamque pertractat, cum in una virtute cognoscenda videamus tam diu, tanta diligentia, ab hominibus summo ingenio praeditis laborari. Informavit quidem natura & impresfit in animis nostris adumbratas quasdam virtutum & vitiorum omnium notiones: sed illae tantam vim non habent, ut quisquam eis fretus confidere debeat, se sine disciplina vere de rebus expetendis fugiendisque iudicaturum. Quod si nos nihil aliud, nisi haec tam utilia, tamque salutaria quamlibet nudo & inornato dicendi genere traderemus, calumniari tamen nemo nos posset, nisi alienae nimis iniquus aestimator industriae, ut in rebus nimium pervulgatis & facilibus occupatos. Nunc cum & ad salubres animorum epulas condimentum sermonis, quantum in nobis est, adhibeamus: & res suapte sponte pulcerrimas, tum praestantissimorum omnis aevi scriptorum testimoniis fulcire ac corroborare, tum insatiabili quadam veterum exemplorum copia exornare atque illustrare soleamus: tamen ne invenientur, qui elevare labores nostros audeant; quaeque praestantur a nobis iis sudoribus, ac vigiliis, quarum ipsi nobis conscii sumus, ea quemlibet unum e multis ludibundum perficere posse contendant? Qui si periculum facerent ipsi, quam non quarumlibet virium sit munus hoc, ita, ut nos facimus, sustinere & exequi, fortassis, experientia edocti, minus de se elate ac magnifice sentirent, minus de aliis maledice contumelioseque loquerentur. Sed omittamus istos. Nescio enim quo modo factum est, ut de re dicere ingresus, de me plura quam volueram dixerim: quod ipsum ut facerem, quorundam me hominum, quos nominare nihil necesse habeo, iniquitas coëgit. Difficilior cum eis luctatio est, qui negant, sermonibus nostris quemquam ad virtutem incitari: idque ex eo colligunt, quod saepissime contingit, ut qui optime loquuntur pessime vivant. Nos vero si diceremus eam in disputationibus philosophicis inesse

vim, ut ex audientium animis vitia radicibus evellere, virtutesque eisdem ingenerare possent; merito ut vani atque inepte gloriosi reprehenderemur. Multas magnasque mercedes, ut ait Theognis, ferrent Philosophi, si, quemadmodum Circe herbis & canticis suis homines statim convertebat in feras, ita ipsi suis sermonibus ex feris homines facerent, id est, homines ferarum simillimos ad virtutem a vitio, ad rationem a furore, ad humanitatem ab immanitate revocarent. Et tamen aliquid se aliquando ejusmodi effecisse Philosophiae gloriari licet. Producit enim Polemonem, ab infami vita moribusque perditissimis ad bonam frugem & ad severitatem, unica Xenocratis disputatione revocatum. Sed ut non peraeque in omnibus campis agricultura, ita non in omnibus animis Philosophia idem efficit. Illud quidem certe negari non potest, aut nullam omnino esse artem, quae medeatur animis, quae quanta sit in vitiis deformitas, quanta in virtute dignitas, doceat, quae ab illis avertat, ad hanc incitet; aut eum honorem Philosophiae potissimum esse tribuendum. Quod autem objiciunt, plerosque Philosophorum factis dogmata sua evertere, neque ignem aquae magis contrarium esse, quam eorum mores orationi: ita enim loqui, ut vitio; ita vivere, ut virtuti bellum indixisse videantur: utinam tale esset, ut id nobis infitiri liceret. Est enim acerbissimum negare non posse, quod sit turpissimum confiteri. Sed quoniam iis, quae omnibus nota sunt, fidem abrogare velle dementiae est: non negabimus verum esse, quod objicitur; tantum deprecabimur, ne propter hominum vitia res ipsa in invidiam vocetur, neve, quorum facta merito averfamur, eorundem sermonem immerito repudiemus. Ut enim quorundam ex Epicureis dogma reprehenditur, vita laudatur: sic horum vitam reprehendere, doctrinam amplexari debemus. Polycletum insignem statuarum opificem tradunt librum de artificio suo edidisse, quem Canonem, id est, Regulam inscripsit: quo libro omnia, quae in statu hominis fingenda observari conveniret, quae singularum partium minimarum maximarum figura esset, qui situs, quae inter se proportio, subtilissime & accuratissime persecutus est. Eodem autem tempore statuam a se factam publice proposuit, in qua ea omnia diligentissime observata erant: ne quid praecipere aliis videretur, quod non ipse praestaret: quam statuam ipsam quoque Canonem nominavit. Vellem eandem

dem rationem Philosophi teneremus: neque tantum traseremus aliis praecepta, ad quae vitam suam dirigerent; verum etiam vitam nostram ad ea conformatam ostenderemus. Magna sine ulla dubitatione praeceptis nostris ex eo accederet auctoritas. Sed, quando id operandum potius, quam sperandum videtur, quod in frugibus, in festibus arborum, in corporibus animantium, quibus vescimur, facimus, ut resectis & amputatis iis, quae inutilia sunt, iis, quae prodesse possunt, utamur; idem in hoc genere Philosophorum faciendum est, ut, resecta eorum turpi flagitiosaque vita, gravem severamque doctrinam non auribus tantum, sed multo magis animis combibamus. Non enim, si qui ex medicis cibo se & potu alii quando ingurgitant, eo illis continentiam praeipientibus, qui sapiunt, minus parent: sed, illi quidem quid agant, non laborant, artis autem ipsius placitis & decretis obtemperant. Nam cum alicujus mores & praecepta congruunt ac concinunt: tunc aut utraque laudanda sunt, aut utraque vituperanda: cum discrepant & disident, causa nulla dici potest, quin alterum retinendum sit, alterum rejiciendum. Horum a dictis facta ita distare constat, ut non caelum a terra longius distet: sunt autem facta turpissima: igitur sermones, quibus ea ipsa facta damnantur, ac reprehenduntur, dignissimi qui audiantur. Atque ut medici, quo maiorem auctoritatem arti suae concilient, solent interdum enumerare quosdam e principibus auctoribus disciplinae suae, qui, quod ita se compararunt, ut praecepta sua non ostentationem scientiae, sed legem vitae putarent, diutissime saluberrimeque vixerunt: ita nos nihil, si volumus, impedit, quamlibet multos Philosophos nominare, qui, quod decretis suis paruerint, quasque leges aliis proponebant, ipsi servaverint, merito sunt apud omnes populos nunquam intermorituram gloriam consecuti. Illi fortassis nominabunt Hippocratem, Aesclepiadem, Galenum: quorum primus usque ad annum centesimum quartum aetate provectus est; alter eo processit artis suae fiducia, ut ausus sit cum fortuna sponsonem facere, ne medicus haberetur, si ullo unquam morbo tentatus esset: & victor, cum ad extremam senectutem sine ullo morbo pervenisset, scalarum lapsu examinatus est; tertius cum imbecilliori valetudine usus esset adolescens, ita eam arte correxit, ut ad septuagesimum

annum pervenerit. Nos e Philosophiae castris, ad repellendos ipsius vituperatores, primum quidem in aciem educemus illud honestatis, illud modestiae, frugalitatis, innocentiae, fortitudinis, omnis denique virtutis specimen & exemplar, Socratem: qui ita locutus est, ut ex ejus sermonibus omnes quae postea consecutae sunt Philosophorum disciplinae fluxerint; ita vixit, ut hodie quoque nomen illius non hominis, sed integritatis & innocentiae nomen putetur. Cui succedet par illud nobile in eodem institutum ludo, Xenophon & Plato: quorum uterque summam in dissimili genere eloquentiae laudem pari vitae gravitate cumulavit. Proxime hos Xenocrates: de cujus eloquentia dicit Polemo (*); de continentia Phryne; de frugalitate & contemptione pecuniae Alexander; de fide & justitia universus populus Atheniensis, qui eum, dicto publice testimonio, ad aras jurandi causa accedentem, una voce revocavit, ac jurare vetuit: parum sibi decorum ratus, tam spectatae fidei viro, nisi jurato, non erodidisse. Inde aeternum Alexandri crimen, Callisthenes, unoque verbo tota vetus Academia, & Lyceum, & illa non tam Myconis & Polygnotti picturis, quam Zenonis & Chrysippi disputationibus nobilitata porticus, quibus ex omnibus quasi virtutis & doctrinae officinis innumerabiles viri, incertum, doctiores, an meliores, prodierunt. Agmen claudent Epictetus, Plutarchus, Musonius, ceterique illi aetati supbares, quos ita philosophatos accipimus, ut iis, quibus cum vivebant, ad omnia recta & laudabilia, non voce magis, quam exemplo, praecirent. His copiis facile speramus fore, ut eorum, qui Philosophiam maledictis incessere audent, retundatur audacia. Qui si ita victi erunt, ut deinceps in nostrum se numerum aggregari velint, & in ejus ipsius, quam oppugnabant, castris stipendia facere incipiant, victoriam adepti erimus longe ei dissimilem, quam veteres Cadmeam nominabant. Illa enim & victori luctuosa erat, & victo: haec & victoribus erit laetitiae, & victis salutis. Sin, cum se fractos ac perculsos videant, permanebunt tamen in eadem pravitate atque obstinatione animi: &, ut ignavi canes, Philosophiam, ad quam propius accedere non audent, emi-

(*) Muretus in marg. Aldine scripsit *deus*.

eminus allatrabunt: vos tamen, optimi adolescentes, quorum causa hic a me institutus est sermo, quibus mei labores servant, quorum ad utilitatem omnes mei conatus, omnes vigiliae, omnia studia referuntur, urgete constanter propositum: neque patimini vos cujusquam sermonibus a suscepto studio abduci. In ea aetatis parte constituti estis, in qua & ingenium ad omnia percipienda dociliter, & corpus ad tolerandos studiorum labores firmius esse consuevit. Videte, ut eam iis in studiis colloceatis, quae vobis olim maximo & usui & ornamento futura esse cognoscitis. Atque, ut obtrectatoribus nostris eripiat omni animum maledicentiae, conicimini, quantum potestis, ut virtutis & officii praecepta, quae ex me quotidie audietis, non tantum excipiat animo, verum etiam vita & moribus exprimatis. DIXI.

D E
J U S T I T I A E L A U D I B U S ,

O R A T I O I X.

habita Romae postridie Non. Mart. anno

M D L X V.

Quod principio me, cum hos libros explicare ingrederer, dicere meministi, accuratam eorum tractationem & intelligentiam cum ad omnes vitae partes utilissimam, tum iis, qui in jure civili excellere, locumque aliquem, non inter circumforaneos istos clamatores, sed inter veros & graves, & veterum illorum simillimos jurisconsultos obtinere meditarentur, necessariam esse: id & aliqua jam ex parte, quam verum sit, judicare potuisti, & ex iis praecipue, de quibus in hoc libro disputabimus, intelligetis. Ingrediendum enim nobis est duce & quasi mystagogo Aristotele in augustissimum & religiosissimum justitiae templum; lustranda oculis omnia illius adyta;

con-

contemplanda imprimis ipsius deae forma; & tum quae, quantaque vis illius potestasque sit, tum quibus ipsa se rebus, quibus ritibus coli gaudeat, cognoscendum est. Haec illa est, auditores, omnium domina & regina virtutum: a qua in omne hominum genus leges & jura manarunt; quae benefactis honores & praemia, malefactis ignominias & supplicia proponens, studia bonorum excitat, malorum improbitatem coërcet; qua sublata, non domus ulla, non civitas, non hominum inter se societas, non ipsa denique universitas rerum stare ac tueri, se punctum temporis posset. Etenim, quoniam hodiernus dies ceterae disputationis prolusionem modo quandam habiturus est: dabitis mihi hanc veniam, ut, paullo actius hujus sermonis principia repetens, percurram ea, quae, priscis temporibus, summa sapientia praediti homines de justitia tradiderunt. Justitiae originem a caelo esse dicebant; illic eam & vigere, & ex omni aeternitate viguisse; certo illic ordine atque immutabili quadam lege gubernari omnia: ideoque aeterna atque immortalia esse. In iis autem, quae sub orbem lunae subjecta sunt, absolutam quidem illam, & omni ex parte perfectam justitiam materiae vitio cerni non posse: esse tamen aliquam caelestis illius imaginem, alibi expressiorem, alibi minus expressam: futurum enim alioqui, ut permiscerentur ac corruerent omnia. Atque ut quaeque res plura & certiora illius vestigia retineret, ita esse eam perfectiorem, stabiliorem, immortalitati viciniorem: ut pauciora minusque certa, ita minus perfectam, minusque constantem, pluribusque casibus atque interitui denique obnoxiam. In elementis hoc primum notari volebant, eaque dupliciter considerabant: quatenus unumquodque eorum totum quiddam atque integrum est; & quatenus ad compositionem quasque coagmentationem ceterorum corporum particulae quaedam illorum assidue permiscuntur ac temperantur. Tota igitur elementa nisi sedes ac regiones sibi a natura datas atque attributas obtineant, si irruere in alienas & migrare conentur; si ignis proxime sibi suppositam animalem spirabilemque naturam depascit, & absumat; si aqua non contenta iis terminis, quos pepigit Deus, terram operiat & obruat: quis non intelligit, peritura funditus omnia, & talem quandam confusionem, qualem poetae ante orbem conditum fuisse fingunt, consecuturam? Quid cum partes eorum copulari ac

ac coalescere ad alia corpora progignenda & constituenda oportet: nonne iustitia quadam temperationis illius moderatrice opus est: ut tantum cuiusque pro rata portione, quantum satis est, admisceatur? In illa etiam quadriper-tita tempestatum varietate, qua distinctus est annus, idem observari posse dicebant. Quae cum ita reunt, ut quadam ipsius naturae quasi lege sancitum est: hoc est, cum & tellus conceptis feminibus hiberpo frigore adstringitur, & vernis modicis imbribus ac tepore laxatur; cum & fruges fructusque arborum aestivo calore probe percoquantur, & eodem sub autumnum remittente se paullatim ac frangente mitescent: tum & saluberrimus annus est, & maxima rerum ad victum necessariorum ubertate ac copia insignis. Cum contra fit, tum & caritas existit annonae, & variis morborum generibus omne genus animalium tentari solet. Cumque unusquisque nostrum duabus ex partibus conjunctus concretusque sit, corpore & animo: earum partium ex utraque, quae iustitiae iniustitiaeque vis esset, liquido perspicui posse adseverabant. Omnia enim mala, omnia damna, omnem perniciem & corporibus & animis ex iniustitia evenire: iustitia salutem, incolumitatem, bona denique omnia effici ac contineri. Nam cum in corporibus quatuor sint, quae quatuor elementis proportionem respondeant, igni flava bilis, animae sanguis, aquae pituita, bilis atra terrae: quam diu haec cum aequabilitate quadam inter se permixta sunt, valemus ac vigemus; cum eorum aliquod aut potentius, aut infirmius, aut plus aut minus iusto est, aut se a communione ceterorum segregavit: conflictamur variis morbis, tandemque interimus. Qua de re principis medicorum Hippocratis in libello de natura hominis haec verba sunt: *Corpus hominis habet in se sanguinem & pituitam & bilem duorum generum, flavam & nigram: ex iis omnibus ipsius corporis natura est: eis fit, ut & doleat, & bene valeat. Bene igitur valet, cum ea moderate inter se affecta sunt: & temperatione & potestate & copia: maximeque supermixta sint; dolet autem, cum eorum aliquod aut plus aut minus est, aut in corpore secretum, neque cum ceteris omnibus temperatum.* Haec Hippocratis verba ipsa expressi: ex quibus intelligimus, in aequabilitate, cuius effectrix iustitia est, sitam esse bonam corporis constitutionem. Sed ne ali quidem corpus utiliter ac salutariter sine aliqua

ima-

imagine iustitiae potest. Nisi enim vis aliqua sit, quae & siccum & humidum alimentum, ubi jam coctum atque confectum & in succum ac sanguinem conversum est, aequabiliter distribuat, ac disperciat, atque id quod cuique parti aptum & accommodatum est, & quantum opus est, tribuat, neque alias partes, tumidas & redundantes, alias exhaustas & enectas esse patiatur: facile intelligimus, haec tam admirabilis fabrica corporis nostri quantam deformitatem habitura & quam citò ruitura sit. Atque haec in corporibus. Quid in animis? quantum bonorum a iustitia, quantum malorum ab iniustitia effici creditis? In quibus cum pars una sit, qua intelligimus, qua ratiocinamur, qua proxime (*) divinam naturam accedimus; altera, quae rationis ipsa quidem per se particeps non est, sed obtemperare tamen rationi potest: eum quod fieri ius est, id fit, hoc est, cum pars illa superior imperat, & tanquam habenas tenens, currum regit; patet altera, & quo illa cumque ducet sequitur: tum omnis honestas, omnis dignitas, omnis officii ac virtutis splendor elucet. At cum excusso ac depulso rationis iugo, cupiditas, quasi seditiosus aliquis ac turbulentus civis, fasces arripit, in arcem invadit, mentem de sua sede contra jus fasque deturbat: tum, ut navis discordibus acta ventis, sic hominis vita contrariis & inter se pugnantibus foedissimarum libidinum flatibus agitata, in omnem scelerum ac flagitiorum turpitudinem praecipit ruit. Ipsi igitur & animorum & corporum nostrorum inter se partibus, ut utrisque bene ac beate sit, iustitiam quandam intercedere necesse est. Sed idem in societatibus convictuque hominum multo evidentius multoque illustrius cernitur. Quomodo enim patrifamilias cum uxore, cum liberis, cum servis, quae primae conjunctiones sunt, convenire poterit: quae eis omnibus vita erit, nisi & ille iuste imperet, & hi iuste pareant? Si vir in uxorem injurius ac contumeliosus esse velit, neque eam pro comite individua vitae, pro diviorum humanorumque omnium socia, sed pro scorto aut pro ancilla habere; si uxor sua domestica curatione non contenta, implicare se aliis rebus & viri partes praeripere conetur; neque se ei morigeram praebat; si uterque

(*) Dicitur ad in Aldina. Quam constructionem defendere licet exemplis apud Drakenborch. ad Liv. ix. 40. Sed magis Ciceronianum est accedere cum praepositione, quod Ingolstadtenses ediderunt.

liberos in fervorum, servos in pecudum loco ac numero habeat, duriorique eos quam jus est, imperio premat; si liberi parentum, servi dominorum imperium detrectent, eisque obtemperare ac dicto audientes esse abnuant: quis non videt, nullam in domo ita instituta concordiam, nullam benevolentiam, nullam animorum voluntatumque consociationem, plena perpetuo omnia rixarum, discordiarum, querelarum, contentionum fore? Ut in qualibet solitudine, in quamlibet vastis ac desertis, & ab omni hominum cultu ac consortio remotis locis suavior vita, quam in ea domo, unde justitia exsulet, esse videatur. Ita omnem fructum, omnem dulcedinem, omnem amabilitatem vitae, vitam denique ipsam tollit e vita, qui justitiam tollit. Egrediamur, si videtur, domo: & in forum ac publicum prodeamus. Quis est omnium, qui eum, quem injustum esse opinetur, aditu, congressione, sermone dignum judicet, quin eum, quasi maleficum aliquod & noxium animal, refugiat, aversetur, odio habeat? quin ejus concursum dirum sibi ac tetrum atque ominosum putet? Quamvis enim omnia vitia bonis viris odiosa atque invisae sunt: tamen injustitia praecipue alienat ab iis, in quibus est, aliorum animos; omniumque sibi odia conflat, conciliat, colligit. Ceteris vitiis affectos aliquo modo ferimus; quibusdam ignoscimus; quibusdam non nimis offendimur; quibusdam in hac vitae ac morum corruptione etiam oblectamur: prodigos multi amant; avaros tolerant; multos aliena intemperantia non offendit; qui voluptates nimis refugiunt, etiam severitatis ac castimoniae laudem ferunt; audacium in bello interdum aliquis usus est; timidus & nimis cupidus vitae ignoscitur: injustus communi omnium mortalium odio flagrat; suis, alienis, civibus, peregrinis, notis, ignotis juxta omnibus invisus, exosus, intolerandus est. Itaque etsi illud omnibus hominibus a natura tributum est, ut raro sua vitia agnoscant, eaque modis omnibus tegere & occultare conentur, aut etiam eis virtutum nomina imponere: ut se prodigi pro liberalibus, avari pro parcis ac frugi, timidi pro cautis ac consideratis, audaces pro fortibus haberi & praedicari velint: facilius tamen reperiatis, qui se avarum, timidum, audacem, libidinosum, quam qui injustum esse fateatur. Quin etiam ceteris vitiis suis hanc aut defensionem aut excusationem praetendere ac praetexere consueverunt, se in neminem injurios esse. Avarus sum, fateor: sed
ita,

ita. ut mea conservem, suo neminem fraudem. Prodigus: sed cui, ut largiar, eripio? in quem contumeliosus sum? Indulgeo voluptati, hilare vivo: quidquid animo meo collubitum est, facio: sed quid tum postea? meae libidines nemini nocent. Et ita ille apud Terentium homo impurissimus,

Leno, inquit, sum, fateor: perniciēs communis adolescentium:

Perjurus, pestis: tamen tibi a me nulla est orta injuria.

Videte, quam odiosa, quamque abhorrēns a natura sit injustitia: quam turpe atque invidiosum injuriam facere: cum qui negare non possunt, aliis se vitiis implicatos atque illaqueatos teneri, dum hoc careant, ferri se non posse tantum, sed propemodum etiam debere arbitrentur. Civitates vero & regna & imperia quae res alia nisi justitia aut initio fundare ac constituere, aut postea tam multa saecula conservare ac propagare potuisset? Nam & conveniunt homines, & vitam una colere decreverunt, cum se aequo jure usuros, & quod suo sibi labore peperissent, eo sine metu fruituros esse, neque moenibus magis, quam legibus a vi atque ab injuria tutos fore confiderent: & quam diu id observatur, tam diu amice inter se ac concorditer vivunt; simul atque ab aequitate disceditur, partes, factiones, secessiones, seditiones, & bella civilia existunt. Praeclare, ut omnia, Euripides:

Custodia legum civitates continet.

Idemque alio loco ait, justitiae neglectum plerisque civitatibus exitiosum esse. Justitia civitates a parvis & humilibus profectae principiis brevi tempore ad magnam potentiam pervenerunt: injustitia florentissimae & opulentissimae breviori tempore funditus conciderunt. Neque enim adamantinis illis vinculis, quae Dionysius senior crebro in ore habebat, vi atque metu, sed justitia & aequitate magna imperia retinentur. Quare sapienter Persae ex regibus liberis, qui natu maximus erat, quique in spem regni educabatur, cum alios ad virtutem magistros dabant, tum unum inprimis, a quo justitiam doceretur. Paedalionem etiam, Indicam gentem, litteris proditum est, in sacris publicis nihil aliud a diis, quam justitiam petere solitos esse: quod eam si consequerentur, affatim sibi bonorum omnium putarent fore. Justitiam enim & perpetuas illius,
ut

ut poëtae loquuntur, sive comites, sive sorores, veritatem & fidem pax & amicitia, & bonarum artium cultus, & omnium rerum expetendarum abundantia consequitur. Eam si colerent omnes, nunquam tubae, nunquam litui audirentur; arma aut exederentur rubigine, aut in ligones ac vomeres conflarentur; belli, dissensionis, inimicitarum ne nomina quidem hominibus cognita essent. Quod scite sane, & ex patriae suae consuetudine Agesilaus expresit: ex quo cum quaesitum esset, utra esset virtus praestantior, iustitiae an fortitudo: haec, inquit, sine illa tantum ad perniciem valet: at, illi si pareant omnes, hujus usus nullus futurus est.

*Tutus bos etenim rura perambulat;
Nutrit rura Ceres, almaque Faustitas;
Pacatum volitant per mare navitae;
Culpari metuit fides.
Nullis polluitur casta domus stupris;
Mos & lex maculosum edomuit nefas;
Laudantur simili prole puerperae;
Culpam poena premit comes.*

quemadmodum suavissime cecinit Horatius. Ubique iustitia dominatur, illinc fraudes, illinc doli, illinc perjuria exsulant: non adulteri, non raptores, non fures, non sicarii, non venefici, non latrones, non testamentorum subiectores, non obsesores itinerum reperiuntur: ea denique propemodum eveniunt, quae aureae aetatis hominibus evenisse memorantur. Nam ne tum quidem aliam ob causam

*Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris
Mulcebant Zephyri natos sine semine flores:
Nec renovatus ager gravidis canebat aristas:*

quam quoniam homines

Sponte sua sine lege fidem rectumque colebant.

Neque enim debemus illa poëtarum figmenta tanquam inania modo quaedam aurium oblectamenta accipere: sed ex eis discere, Deum ipsum favere hominibus iustis;

F

eorum

eorum labores fortunare; eorum conatus ac consilia ad bonos exitus ducere. Nam neque dictu, neque cogitatu fas est, eum, qui summe justus est, aut ipsa potius iustitia, non esse amicum, benevolum, propitium iis, qui ad iustitiam omne suum studium conferunt, eamque toto pectore sequuntur. Itaque Hesiodus quoque, non tantum aureus & ad verbum ediscendus poeta, verum etiam Philosophus inprimis bonus, multis versibus persequitur ac percenset ea bona, quae a Deo tribuuntur cultoribus iustitiae, contraque eas, quae ab iniustitia civitatibus inferuntur, calamitates. Illorum enim urbes laetas florere populis, nunquam bello, nunquam fame, nunquam aliis ejusmodi pestibus confictari: hos & fame, & peste, & bello, & aliis innumerabilibus malis iniustitiae suae poenas dare. Recitarem versus ipsos, nisi Graeca quidem huic sermoni admiscere nollem: Latine autem me inaffectatam quandam illorum ~~judicantem~~ ^{judicantem} pari gravitate conjunctam assequi posse diffiderem. Quodsi haec non essent, sique iniusti quidem abundarent omnibus copiis, in summa opum atque honorum affluentia viverent, fortunam sibi arbitrio suo fingerent ac temperarent; justos autem odium, contemptus, egestas, exilia, orbitates, damna omnia sequerentur: tenere tamen mordicus deberemus id, quod a Platone divinitus & religioni nostrae convenienter traditum ac disputatum est, justos, etiamsi omnes fortunae acerbitates excipiant, semper beatos; injustos etiam in maximis prosperitatibus secundissimisque rebus infelicissimos esse. Dixi de iustitia, non quaecunque poteram: neque enim id tempus tulisset: neque omnia in unum locum congerenda ac semel effundenda erant: sed ex infinita copia eorum, quae dici possunt, quantum satis esse hodiernae disputationi judicavi: quotidie autem, ut spero, plura & meliora dicentur. Nunc, quod interdum disertos homines facere animadverti, ut cum ad clausulam orationis ventum est, illa, de quibus egerunt, breviter ac summatim colligant, quo ea in uno conspectu posita altius in audientium animis ac memoria infigant: id ego quoque facere cupio: sed quia ejus artis magistri singularis cujusdam artificii eam rem indigere ajunt, quod mihi deest, ab alio mutuabor, recitaboque vobis verba quaedam Poli Lucani (*) nobilis Philosophi, unius

ex

(*) Apud Stobaeum S. IX. p. 105.

ex illis veteribus Pythagoreis, qui tenuerunt eam partem Italiae, quae magna Graecia vocabatur: quibus verbis summa eorum omnium, quae a me hodie dicta sunt, continetur. *Iustitia*, inquit, *ceterarum omnium virtutum parens*. & *altrix* vocanda mihi videtur: neque sine ea fieri posse, ut quisquam aut temperans sit, aut fortis, aut prudens. Est enim harmonia quaedam & pax totius animi cum apto & composito motu. Illius autem quanta sit vis, magis e ceterorum habituum inspectione cognosci potest. Nam ceterorum utilitates ad unum modo pertinent: hujus ad omnia, quae composita sunt, & ad multitudinem. Ea igitur in mundo quidem providentia vocatur, & harmonia, & iudicium, & mens Deorum, qui ita statuerunt. In civitate autem pax & bona legum constitutio merito dicitur. In privata domo, viri quidem & uxoris mutua concordia, servorum autem in dominos bonus animus, & vicissim in dominis amica & benevola servorum procuratio. In corpore autem & animo, primum quidem ea, quae omnibus carissima sunt, vita, & bona valetudo, & integritas virium: tum autem sapientia omnisque scientia. Quae igitur una & totum & partes ita regit & servat, efficiens omnia inter se concordia & amica, quidni communis omnium parens & altrix omnium suffragiis praedicetur? Haec ille. Ego autem ad hujus virtutis tractationem & cognitionem, & ad has pulcerrimas animorum epulas nobis omnibus ab Aristotele paratas vos, auditores, voco. Cogitate, quid agatis. Virtus, qua de agitur, praestantissima est. Qui de ea scripsit, Philosophus praestantissimus. Utinam ex me quoque tertium argumentum sumi posset ad animos vestros excitandos. Sed, quo minus doctrina & ingenio valeo, eo plus laboris ac diligentiae afferam. Nullus autem est, quin adhibito labore efficere aliquid & navare possit. Multum a me operae jam pridem in hoc libro positum est; multae noctes vigilatae, ut ad illius intelligentiam pervenirem: praecipuae olim, cum in juris civilis studia incumberem: ad quae hunc librum mirifice utilem esse intelligebam. Non puto me usque adhuc valde fefellisse vestram de me opinionem: neque saepe id, quod pollicitus sum, non praestitisse. Mihi credere: si quantum ego ad docendum, tantum vos ad discendum diligentiae afferetis, efficiam, ut multos magnosque fructus ex hujus libri cognitione capiat. DIXI.

D E

SUI COGNITIONE, DEQUE OMNIBUS
HUMANI ANIMI FACULTATIBUS,

O R A T I O X.

habita Romae IV. Id. Novemb. anno

M D L X V.

Croesum olim Lydorum regem opulentissimum, petendi oraculi causa, Delphos misisse accepimus, qui sciscitarentur ex Deo, non leve quiddam & nugatorium, ut antea, cum clam in eodem aheni testudinem simul & agnum coquens, experiri voluerat, numquid eorum quae agerent homines Deum lateret; neque quid se facere deberet, ut ex se procrearet liberos; neque ecquid adversus Persas bellum suscipere deberet; neque denique quidquam simile eorum, quae prius quaesiverat: sed rem omnium multo maximam, multoque dignissimam, in qua cognoscenda plurimum ab omnibus operae ac studii collocetur: quomodo felicitatem consequi, & quid agens, id quod supererat aetatis beatissime transigere posset. Sapienter hoc quidem, & non pro ea, qua plerisque in aliis rebus usus est, inconsiderantia & temeritate: quod de via, quae ad summum bonum ferret, neque statuendum sibi ipse, neque cujusquam hominis fidendum consilio, sed Deum consulendum judicavit. Responsum autem ei redditum est plane praeclarum, & illa, quae tum de Apollinis sapientia erat, opinione dignissimum: non si maximos auri argentique acervos exstrueret, non si multos exercitus aleret, non si terminos imperii sui longe lateque proferret; sed si se ipse cognosceret, ita demum beatum fore. Jam, etsi apud nos, qui vera religione imbuti sumus, nihil Apollinis valere debet auctoritas: tamen ejusmodi oracula, quae praeceptum aliquod utile ad institu-

en-

endam vitam continent, amare & magni facere debemus. Constat enim, ea nihil esse aliud, quam insignes quasdam & eximias sapientissimorum hominum sententias, quae quoniam divinitus immiscae in eorum animos videbantur, ad Deum referebantur auctorem. Quoties igitur audimus, Apollinem respondisse Croeso, beatum eum fore, si se cognosceret; quoties praeceptum eadem de re in templo Delphico inscriptum fuisse legimus: toties illud cogitare debemus, magnum quoddam bonum esse cognitionem sui: cum inter omnes omnium aetatum sapientes viros convenierit, in eo positum esse fundamentum felicitatis: neque ulla re unumquemque nostrum in plura aut graviora mala, quam sui ipsius ignoracione, prolabi. Quod cum ita se habeat, omnibus viribus elaborandum est nobis, ut cognitionem nostri, quando tantum in ea momenti ac ponderis ad beatam vitam situm est, consequamur. Sed in hac re illud primum videndum est, quid sit nosse se: ne, eo secus quam oportet accepto, errore aliquo implicemur. Fieri enim prorsus non potest, ut recte id faciamus, quod jubemur, nisi prius, quid jubeatur, intelligamus. Hoc autem non alius melius nos, quam Plato, docuerit: apud quem Socrates in Alcibiade primo multa disputat, quibus hominem animum esse, non corpus ostendat; semper enim id, quod aliqua re utitur, ab eo, quo utitur, aliud esse; uti autem homines & partibus corporis sui, ut manibus pedibusque, & toto corpore; ex quo effici, ut, quantum inter artificem & instrumentum interest, tantum inter hominem & corpus interest. Quam sententiam & Aristoteles libro decimo Ethicorum comprobavit, & apud Ciceronem libro sexto de Repub. his verbis Africanus expressit: *Mens cujusque is est quisque: non ea figura, quae digito demonstrari potest.* Quod si homo non corpus est, sed animus, qui jubet (*), ut nos ipsos noscamus, illud videlicet jubet, ut noscamus animum nostrum. Atque hoc a Platone acceptum ita extulit idem Cicero libro primo Tusculanarum disputationum: *Est illud quidem vel maximum, animo ipso animum videre: & nimirum hanc habet vim praeceptum Apollinis, quo monet, ut se quisque noscat.* Non enim, credo, id prae-

ci-

(*) Rarior, nec imitanda, constructio, *jubeo, ut.* Vide Dukerum ad Liv. XXIII. 21.

capit, ut membra nostra, aut staturam, figuramve noscamus: neque nos corpora sumus: neque ego, tibi haec dicens, corpori tuo dico. Cum igitur, Nosce te, dicit, hoc dicit, Nosce animum tuum: nam corpus quidem quasi vas est aliquod animi aut receptaculum. Duo sunt, quae hactenus probare studuimus: eximium quoddam bonum esse cognitionem sui, & nosse se nihil esse aliud, quam nosse animum suum. Nunc antequam progrediamur ulterius, illud admonendi estis, unam eandemque rem non uno eodemque modo a diversis artificibus considerari. Angulum rectum, aiebat Aristoteles primo horum librorum, alia ratione considerat Geometres, alia faber. Sic & hominem aliter medicus, aliter pictor; & animum hominis aliter Physicus considerat, aliter Politicus. Physici, quae sit animorum natura, quaerunt: simplex, an composita atque concreta; corporea, an expers corporis; mortalis & caduca, an immortalis & aeterna; sitne totus animus in qualibet parte corporis, an unaquaeque illius facultas suam in corpore sedem qualique domicilium habeat a ceteris secretum ac separatum. Nos quaecunque de iis & talibus ab eis, duntaxat religioni nostrae consentanea, traduntur, tanquam vera & indubitata ponentes, animum ea tantum ratione consideramus, qua vel depravari & corrumpi vitiis, vel virtutibus perfici & ad Dei similitudinem, quantum natura patitur, perducitur. Quare cum hodie nobis illud propositum sit, ut ex Aristotelis, in iis libris, qui ad moralem Philosophiam pertinent, sententia, de animi humani partibus, deque uniuscujusque illarum perfectione verba faciamus, (hoc enim potissimum modo praeparandos esse vos duxi ad cognitionem & intelligentiam eorum, quae in hujus sexti libri explicatione traduntur) certos quasi cancellos circumdabimus orationi nostrae, eamque suis regionibus ac terminis circumscribemus: ut ab iis, quae Physicorum sunt, abstinentes, ea tantum, quae ad munus nostrum proprie pertinent, explicemus. Hoc loco prope supervacaneum esse judico, petere a vobis, ut me attente audiat. Certe enim ea vobis causa huc veniendi fuit. Et ut ridiculus fuerit balneator, si, quos lavandi causa in balneas ingresses videt, ab eis multis precibus petat, ut lavent: ita ego mihi videor ridiculus fore, quod facturi huc convenistis, id si ut faciatis vos rogem. Oratorum iste mos est, qui,

etiam

etiam cum exploratum habent, se attentissime auditum iri, tamen attentionem petunt: non quod opus esse eo putent, sed quoniam; si aliter fecerint, adversus artis suae praecepta fecisse se putant. Meum est conari, ut auditu digna adferam; vestrum, ne ea praetervolare patiamini, sed singula diligenter expedientes, penitus denittatis in animos vestros. Mihi, ut ne ad id, quod nearum partium est, praestandum imparatus venirem, provisum est: vos quoque ad me qua soletis benignitate & attentione audiendum satis vestrapte sponte paratos esse confido.

Animi nostri sive partium, sive facultatum bipertita divisio est. Partim enim ipsarum ratione praeditae sunt, partim rationis expertes. Ac ratione quidem praeditas eas vocamus, quae ex omni animantium genere in solis hominibus; rationis autem expertes, quae etiam in bestiis atque ex aliqua parte in stirpibus reperiuntur. Rationis expertes (ab eis enim exordiri & ab infimis quasi per gradus ad summa contendere decrevimus) duplicem ipsae quoque habent varietatem. Aliae enim sunt, quae vitam continent; aliae, quae animal constituunt. Quae vitam continent, tres sunt: quas illa & in rebus inveniendis acutissima, & in eisdem appellandis disertissima Graecorum natio vocat τὸ σπαστικόν, τὸ αὐξαντικόν, τὸ γονιτικόν. Nos quia vetera quidem Romana vocabula, quibus haec exprimamus, non habemus; iis autem, quae postea cusa sunt, uti propter quandam, ut verum fatear, stultam & ineptam religionem non audemus, unum in plura spargere ac diducere cogimur, dicimusque vim nutriendi, vim augendi, & vim procreandi. Hae omnes non in animalibus modo sunt, verum etiam in stirpibus. Quae autem constituunt animal, duorum ipsae quoque generum sunt. Partim enim cognitione quadam & apprehensione, partim appetitione & declinatione cernuntur. Illas γυναικῆς Graeci, has ὁπλῆτικῆς vocant. Γυναικῆς in animalibus sunt duae, sensus & phantasia: utendum enim est hoc, quando Latino caremus. Sensibus apprehenduntur singula tantum, non etiam universa, nisi quatenus sunt in singulis. Non enim lapidem aut lignum proprie ac per se videmus, sed hunc lapidem & hoc lignum: aut potius neque hunc lapidem neque hoc lignum, sed huius lapidis aut ligni colorem. Sensus enim non percipit essentiam, ut Ciceronem

locutum esse ajunt, sive, ut posteriores locuti sunt, substantiam: sed ea tantum, quae ei adjuncta sunt: neque rosam aut videmus, aut olfacimus, sed rosae odorem olfacimus, colorem videmus. Sensus autem sunt, ut norum est. numero quinque: quorum tactus in omnibus est animalibus, ceterum (*) alii in aliis desiderantur. Phantasia rerum sensu perceptarum formas quasdam, & ut Graeci loquuntur, typos recondit ac continet: ac praeterea judicat de quibusdam, de quibus sensus exteriores judicare non possunt: ut hoc flavum esse dulce: & hunc, qui accedit, esse Socratem. Sensus in eo, ad quod proprie percipiendum aptus est, nunquam fallitur: dum & intervallum moderatum sit, & instrumentum, & id, quod interjicitur, probe affectum. At phantasia saepe fallitur: ut cum in picturis eminere videntur quae plana sunt; ut cum remus in aqua inflexus videtur; ut cum cani Aesopeo imago carnis in aqua caro videbatur. Hanc inesse in bestiis vel ex eo cognoscimus, quod earum pleraeque & meminerunt & somniant, ut equi, ut canes: quorum neutrum sine ea, de qua loquimur, facultate facere possent. Ex eis nascuntur illae, quas in persequendo fugiendoque cerni, & Graece *ὑπὸ τῆς φαντασίας* vocari diximus. Nam cum omnem sensum voluptas aut molestia comitetur: quarum altera naturae consentanea & amica est, altera adversa & inimica: fit, ut nullum animal sit, in quo non insit naturalis & appetitio eorum, quae jucunda, & fuga eorum, quae molesta esse videantur. *Ὁπρὸς τὰς ἀπορίας* Aristotelis interpretes, Hammonius, Eustratius, & alii vulgo, duas tantum faciunt, *ἡδονή*, καὶ *ποῦς*. Sed intelligendum est, in omnibus animalibus existere & ex bono praesenti laetitiam, & ex eo, quod nondum adopta sunt, cupiditatem; & aegritudinem ex praesenti malo, & metum ac declinationem, si mali quid imminere videatur. Haec Stoici, ut me tertio abhinc anno ex hoc ipso loco dicere memini, propria hominis, non ei cum ceteris animalibus communia esse voluerunt. Neque enim metuerē bestias, sed quasi metuerē: nec cupere, sed quasi cupere: eodemque modo neque vera ipsas laetitia, neque vera molestia affici: sed utriusque imaginem modo quanda-

(*) Muretus in marg. Aldinae bene correxit *ceterum*.

dam ac similitudinem habere. Quam opinionem, ut stultam & deliram, exagitant Plutarchus, Galenus, Porphyrius, aliique. Sed Stoici, si dogmatum suorum constantiam ac convenientiam retinere ac conservare vellent, ita dicere necesse habebant. Haec enim omnia ita definiebant, ut ex opinione nasci dicerent: ex opinione boni praesentis, laetitiam: ex opinione mali praesentis, molestiam: ex opinione boni imminentis, cupiditatem; ex opinione mali imminentis, metum. Cum igitur opinio in solis fit hominibus; sequebatur, ut ea quoque hominum propria essent. Sed verius est, haec omnia convenire etiam in bestias: neque ex opinione tantum consistere, sed etiam ex sensu aut phantasia boni malive aut praesentis aut imminentis. Omnes igitur illae facultates, de quibus haecenus diximus, in mutis quidem animalibus ita sunt rationis expertes; nullam ut prorsus cum ratione habeant aut communionem aut societatem. In homine eae, quae Graecorum lingua *πρακτικαί* nominantur, etsi ratione praeditae non sunt, rationem tamen audire, & ejus obtemperare imperio possunt. Quorum utrumque nobis paullo enucleatius explicandum videtur. In eis igitur non inesse rationem, ex eo quivis facile intelligat, quod ratio ipsa secum pugnare non potest: at saepenumero laetitiam, molestiam, cupiditatem, metum rationi adversari videmus. Rursus, esse illis omnibus aliquam cum ratione communionem, id indicio est, quod suscepti praeter rationem animi motus, ratione adhibita, aut deponuntur, aut mitigantur. Itaque recte ex Aristotelis sententia dicitur, τὸ τὰς ἡμετέρας ψυχὰς ἄλλοι διπλὸν εἶναι. τὸ μὲν γὰρ αὐτὰς ἀπλῶς ἄλλοι εἶναι, καὶ κατ' ἄλλα τριπλὸν λόγῳ κοινοῦν· τὸ δὲ ἄλλοι μὲν εἶναι φέροι, μολίβδι δὲ τοῖς λογικοῖς. Haec Latine ita expedite, &, ut ita dixerim, rotunde explicari non possunt. Sed nihil difficile amanti.

Libenter hoc & omne militabitur

bellum, in vestrae spem gratiae. Conabor, si qua ratione possim, haec ita Latine eloqui, ut intelligantur. Earum animi nostri facultatum, quae ratione carere dicuntur, duplex ratio est. Quaedam ita sunt rationis expertes, ut nulla prorsus eis intercedat cum ratione communio. Tales autem sunt quinque, vis alendi, vis augendi, vis generandi,

di, sensus, & phantasia. Nam hae omnes & communes nobis sunt cum multis animantibus, & ratione nullo modo dirigi possunt. At eae duae, quarum in altera vis est concupiscendi bonum propositum, ejusque adeptione gaudendi, in altera declinandi malum imminens, & eo, cum jam urget, dolendi, suapte quidem natura rationis expertes sunt, sed quodam modo rationis participes dici queunt. Quibus eas argumentis rationis expertes esse cognoscimus? Primum, quod his omnibus modis afficiuntur etiam bestiae. Nam & concupiscunt, & laetantur, & metuunt, & dolent. Deinde quod saepenumero cum ratione pugnant: ut cum incontinentem alio ratio, alio cupiditas trahit. Qualis est Ovidii Medea, quae se ait videre quidem & probare meliora, deteriora autem sequi. Nullo autem modo fieri potest, ut eadem animi pars eodem tempore in contrarias partes trahat. Quare cum alio ratio, alio cupiditas trahit, facile intelligitur, aliam a ratione esse cupiditatem. Unde igitur colligimus eas esse tamen in homine rationis quodam modo participes? quoniam eas rationis audire imperium, eique parere interdum videmus. Agamemnoni apud Homerum irascitur Achilles: multa iratus dicit, quae neque eum, cui dicuntur, neque eum, a quo dicuntur, decent. Hinc cognoscas licet, iram a ratione aliam esse. Cum jam eo processisset, ut stricto gladio impetum in Agamemnonem facere pararet, prohibet ratio: quam enim aliam accipiamus Pallada? Atque ibi Achilles divinam illam & nunquam delendam ex animis hominum sententiam profert:

Χρὴ μὲν σφίτεροι γὰρ διὰ ἵππος εἰρύσασθαι,
καὶ μάλ᾽ ἀπὸ θυμῷ κτεχόμενοι. ὧς γὰρ ἄμεινον.

Homini, quantumlibet irato, rationem tamen audiendam; ejusque obsequendum imperio dicit: id enim fatius esse. Potest igitur irae furentis impetus ratione cohiberi: verique dictum est ab antiquo poeta, morbis hominum rationem mederi. Sic qui gaudent dolentve quibus non oportet, aut plus minusve quam oportet: eodemque modo qui aut cupidi sunt, aut timidi, aut contrariis vitiis laborant, rationis imperium accipere & conformare se ad illius praecepta possunt. Atque hoc est, quod Aristoteles primo horum librorum dicebat, illam animi partem

ra-

ratione quidem carere; sed tamen quodam modo participem esse rationis. In ea igitur sunt omnes eae virtutes, de quibus in superioribus libris disputatum est: quae usitato jam & recepto vocabulo *Morales* nominantur. Sequitur nunc, ut eam animi partem consideremus, quae suapte natura ratione praedita & hominum propria est: cujus etiam ipsius vires ac potestates antiqui duorum generum esse dixerunt: Appetitionis duas, voluntatem & προαισθησις, quam vulgo electionem vocant: quarum voluntas semper tendit ad bonum; προαισθησις variat, & modo bona malis, interdum etiam mala bonis anteponit. Sed hac de re & diximus multa, cum librum tertium explicarem, & in librum septimum, ubi de continentia incontinentiaque disputabitur, plura dicenda erunt. Tres cognitionis, δόξαν, id est, opinionem: διανοίαν, quam mentis agitationem, Cicerone, nisi fallor, auctore vocare institui: & νουν, quem aut mentem, aut intelligentiam, vocemus licet. Mentis cum sensu ac praecipue cum sensu oculorum magna quaedam similitudo est: unde & saepe Aristoteles oculum mentis vocat: & dictum est id esse mentem in animo, quod oculum in corpore: &, ut suo loco ostendimus, sensum ac mentem interdum confundit. Ut enim sensus, ita mens quoque extremorum est: sed sensus eorum, quae sunt inferiora demonstratione, mens eorum, quae supra omnem demonstrationem. Mente apprehenditur Deus; apprehenduntur mentes illae ab omni contagione materiae separatae; apprehenduntur mundi & eorum, quae illius ambitu continentur, primordia, ceteraque ejusmodi, quae multis magnisque obscuritatibus involuta & in intimis rerum omnium parentis naturae recessibus abdita & reclusa, iis demum perfecte patent, qui puro & ab omnibus libero cupiditatibus animo, caelestem quandam in terris vitam agunt. Ad illud mentis lumen cum se applicuit & admovit διόνοια, in qua inest vis ratiocinandi & ex aliis alia colligendi, ex eorum complexu ac conjunctione existit, & exoritur illa omnium virtutum suprema, quam magnificentissimo vocabulo σοφία Graeci, Latini sapientiam nominarunt. Ea perfecta cadere in hominem non potest: recteque judicavit sive Thales Milesius, sive quis alius (non enim inter omnes convenit) solum Deum esse sapientem. Sed tamen priscis temporibus qui de Deo rebusque divinis, qui de mundi origine, qui de abditis rerum causis

dis-

diserebant, earumque rerum cognitione ceteris excellere videbantur, eos sapientes vocabant. Sapientiam autem esse dicebant cognitionem divinarum humanarumque rerum, & causarum, quibus eae continentur. Primus Pythagoras arrogantiam verbi fugiens, non sophos se, id est, sapientem, sed Philosophum, id est, sapientiae amantem esse professus est; ab eoque deinceps qui se iisdem quibus ille studiis dediderunt, Philosophorum appellationem retinuerunt. At mente in rebus tam sublimibus, tamque arduis uti, paucissimis hominibus datum est. Pleaque pars in foedissimo eodemque tenuissimo corporearum cupiditatum coeno haerentes, & quasi clavis quibusdam, ut Plato loquitur, terrae affixi, ad divina & caelestia ne adspirare quidem possumus. Quod cum ita sit, in omnibus tamen hominibus lucent quasi scintillae quaedam illius luminis; quibus fit, ut principia disciplinarum, & communes illas sententias, quas *ἀξιωματα* aut *κοινὰς ἐννοίας* vocant, ita videamus, quasi ea, quae cernuntur oculis, eisque sine causa firmitus etiam ac certius, quam iis, quorum causam tenemus, assentiamur: Ad quas cum se admovit *ἡ διάνοια*, & ex illis alia quaedam necessario collegit, efficitur *ἐπιστήμη*, id est, scientia, quam esse ajunt cognitionem rei per primam, propriam & necessariam causam. Quid mens proprie, quidque *διάνοια* sit, diximus, simulque paucis cum sapientiae, tum scientiae originem ostendimus. Quarum utraque ad eam vim mentis pertinet, quam Graeci, ducto a contemplatione vocabulo, *νοῦς θεωρητικὸς* vocant. Est enim & altera, quae ab eis dicitur *ἡ πρακτικὴ νῦς*, aut latiori nomine & aptiori ad omnia complectenda, *ἡ νῦς ἡ ἐν ἰσχύϊ*, quasi tu dicas mentem, quae non simplicem, ut illa, veritatem sibi propositam habeat, in eaque acquiescat, sed referatur praeterea alio, ut ad actionem, aut ad operis alicujus molitionem & effectum. Hac aut videmus duce natura, aut certe facile percipimus communes quasdam sententias de rebus bonis & malis, expetendis & fugiendis: cujusmodi sunt, tuendam esse hominum inter ipsos societatem; colendam esse justitiam; ab injuria abstinendum; vim vi repellere jus fasque esse: itemque alias, quae quasi principia sunt ac semina artium ad vitam necessariorum. Ad haec principia cum accessit primum *διάνοια*, quae, ut dixi, alia cum aliis comparans, alia ex aliis nectens progreditur ac provehitur.

paul-

paulatim longius: deinde diuturnus usus & experientia cum accurata & diligenti animadversione ac notatione eorum, quae eveniunt in vita, existit illa magistra vitae, omnium bonorum consiliorum praeceptrix, omnium honestarum actionum moderatrix, omnium moralium virtutum dux gubernatrixque prudentia; eademque illa vi excogitatae, auctae, & ad summum perductae sunt artes illae, quibus aut nullo modo, aut certe non satis commode carere poteramus. Reliqua est opinio, varium & multiforme monstrum: quoque non Proteus aut Vertumnus plures induerit species. Quamquam enim in rebus incertis & fortuitis proprium illius munus est: non tamen eis se finibus continet: sed indomita quadam & effrenata licentia per omne genus rerum temere ruens, omnia permiscet atque perturbat. Interdum etiam sese pro sapientia, proficientia, pro prudentia venditans, homines nimium fidentes sibi in gravissimos ac perniciosissimos inducit errores. Huic igitur, quoniam fallax, incerta, & instabilis est, nullius virtutis origo tribuitur: nisi quod bona opinio de iis, quae sciri possunt, praeparatio quaedam est ad scientiam: bona opinio de rebus agendis, utiliter ad comparandam prudentiam antecedit. Immo vero, ut in disciplinis quaedam ponuntur, quibus sine ulla dubitatione credendum est: ita ait Aristoteles opinionibus ac sententiis senum, & eorum, quos longa & multiplex rerum experientia cautos ac providos effecit, in consilio capiendo & in instituenda vita maximam fidem habendam esse: eas enim eandem vim ad prudentiam, quam illa principia ad scientiam, obtinere. Dixi breviter, ut proposueram, de omnibus humani animi facultatibus; & quamquam hanc totam disputationem quotidianis verbis & inornato dicendi genere contexui, tamen confido; eam vobis non minus gratam fuisse, quam si omnes undique flosculos colligens, omnes dicendi lepores ac festivitates aucupans, concinno quodam ac modulato verborum sono aures vestras demulcere studuissem. Potestis autem facile perspicere ex iis, quae dicta sunt, quibus de rebus in hoc sexto libro explicando disputaturi simus. Nam cum in superioribus libris earum virtutum, quae sunt in illa parte animi, quam per se ratione carere, sed rationi tamen parere posse diximus, natura pertractata sit: in hoc de virtutibus illius superioris ac diviniore partis, hoc est,

de

de intelligentia, sapientia, scientia, arte, prudentia, sed potissimum de prudentia disceremus. Quid igitur? finem statim faciam, (id enim a me jam expectari video) an priusquam desino, ad haec toto pectore amplectenda paucis vos cohortabor? Ego vero ita faciam, neque committam, ut aut ad ineundam, aut ad persequendam pulcerrimam & fructuosissimam studiorum viam, ullo aut loco aut tempore, mea vobis cohortatio defuisse videatur. Dubitatis igitur, adolescentes, quin ad harum rerum cognitionem adipiscendam omnis vobis diligentia suscipienda, omnis labor perferendus, omnis corporis voluptas negligenda, omnis aliarum rerum cura ex animo ejicienda sit? Ubi, quaeso, istam egregiam indolem, quam in plerisque vestrum videmus, ubi istud ingenium ad omnia summa natum, ubi istam partem aetatis ad concipiendam doctrinae virtutisque semina omnium aptissimam, aut honestius, aut suavius, aut fructuosius collocare poteritis? Quid enim est, quo quisquam oblectari, quo ad discendum invitari atque allici possit, cujus non in hisce quotidianis disputationibus nostris copiam reperire aliquam liceat? Est, quem arduarum rerum & remotarum a cognitione vulgi accurata tractatio capiat? Talia nobis plurima in animi partibus excutiendis, in principiis humanarum actionum evolvendis, in patefacienda sapientiae, scientiaeque natura, necessario tractanda erunt. Est, quem non tam ardua & sublimia, quam in quotidiano usu posita, & ad instituendam vitam accommodata, delectent? Utilissimis ad vitam praeceptis aures eorum qui me audient quotidie personabunt. Est, cui antiquitatis cognitio & veteris historiae commemoratio jucunda sit? At nos quidem scitis vix ullum praeceptum tradere solitos esse, quin ei illustrando repetitam ex Graeca Romanaque historia exemplorum lucem adhibeamus. Poëtarum alius amoenitate ducitur? Nos vero ex optimis utriusque linguae poëtis pulcerrima quaeque libantes, perpetuo disputationes nostras ejus quasi salis adspersione condimus. Graecam linguam amat aliquis? Aristotelem hic quotidie Graece loquentem audiet: qui ea lingua dictus est aureum orationis flumen fundere. Latinam anteponit alius? Dabimus nos quidem operam, ut ex optimis Graecis non pessima Latina faciamus: neu quis a nobis audiendis, tanquam in Latine loquendo non satis diligentibus, abster-

rea-

reatur. Omninoque quicumque tantam huc animorum alacritatem tantamque discendi cupiditatem adferent, quantam ego rerum optimarum varietatem, & quantum perspicue docendi studium adferam, faxo, nunquam eis veniat in mentem, quod docenti mihi assiduam operam dederint, poenitere. DIXI.

P R O

ALFONSO II. DUCE FERRARIAE, ETC.
AD PIUM IV. PONT. MAX.

O R A T I O XI.

Non est habita.

Si quis est, qui scire cupiat, beatissime Pater, quanto gaudio perfructus sit Alfonsus II. Ferrariæ Dux, postquam te in summum istum & caelo proximum dignitatis, atque amplitudinis gradum communi patrum omnium voluntate ac iudicio sublatum esse cognovit: is, si orationem meam cogitatione sua subsequi, quasque ille gaudendi causas habuit, earum unaquaeque quantum ponderis ac momenti habeat, diligenter expendere voluerit, simul & id, quod cupit, intelliget, & mihi, si forte illius gaudii magnitudinem verbis exaequare non potuero, ignoscendum potius quam succensendum putabit. Nam cum ea dicendo tractanda sunt, quae nullo verborum genere satis exprimi possunt, acris & intelligentis aestimatoris est, non dicentis imbecillitatem accusare, sed eo ipso potius argumento uti, ut id, quod agitur, singulare quiddam & eximium esse iudicet, quod ad id exprimentum nulla potuerit satis vehemens, atque illustris oratio reperiri. Alfonsus autem secundus ut insignem quandam lætitiā perciperet ex eo, quod sapientiæ tuæ summa

to.

totius Ecclesiae gubernatio delata esset, cum iisdem illis causis adductus est, quae ceteros quoque principes Christianos admirabili ob eam rem voluptate cumularunt, tum aliis etiam quibusdam ad se proprie pertinentibus, quae in communi omnium gaudio gaudium ipsius majus, & insignius reddunt. Ac primum quidem gratisimum ei, atque optatissimum accidit, illi potissimum summam rerum concreditam esse, qui per omne antea vitae spatium talem se praestitisset, ut tanquam perfectum & absolutum antiquae illius innocentiae, & integritatis exemplum omnium praedicatione commendaretur. Quis enim per illum, cujus tu locum in terris obtines, rerum omnium praepotentem Deum, multos jam annos ad istam sanctissimam sedem provectus est, te uno iis omnibus virtutibus, quas bonum, & omni ex parte absolutum principem habere decet, ornatior? Qui cum intelligeres, animum humanum duabus praecipue rebus perfici, & ad illud, ex quo ductus est, divinitatis exemplar proxime accedere, cognitione primum, & intelligentia earum rerum, quae dignae sunt, in quibus studium collocetur; deinde procurandis hominum commodis, iisque actionibus suscipiendis, ex quibus quam maximus fructus ad quam plurimos perveniret: jam inde a principio ita vitam instituisti tuam, ut perpetuo ad eos, quos dixi, fines omnia retulisse, neque unquam ullum temporis punctum, mentis aciem ab eis deflexisse videaris. Itaque totum illud adolescentiae tempus, cui & communi hominum consuetudine, & quadam prope ipsius naturae tacita lege major quaedam licentia tribui ac permitti solet, a te, non in remissionibus animi, neque in eis voluptatibus, quibus aetas illa plerumque etiam sine reprehensione capitur, positum, sed in assidua praestantium doctrina virorum consuetudine, diligentissimaeque cum omnium honestarum artium, tum earum praecipue, quae populorum rectoribus necessariae sunt, per investigationem consumptum est. Neque vero te ab eo, quod tibi proposueras, curriculo, aut deterrere postea laboris asperitas, aut avocare voluptatum blandimenta potuerunt. Qui semel ad solidam & immortalem gloriam recto itinere contendere penitus imbibisses, omnia tibi, dum eo, quo institueras, pervenires, contemnenda, & pro nihilo putanda esse duxisti. Nimirum

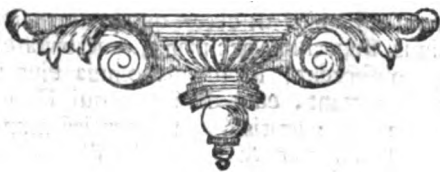
rum illam tu virtutis pulcritudinem, quam Plato, si cerneretur, mirabiles sui amores excitaturam esse dicebat, non corporeis, sub quos illa non cadit, sed iis, qui, si nulla cupiditatum nubes opposita est, multo perspicatius & acutius cernunt, animi oculis videras: ejusque desiderio incensus, niti, adepta ea, vitam ipsam tibi acerbam, atque insuavem fore statuebas. Igitur cum Patavii primum, deinde Bononiae, defixus in praestantissimarum artium studio, primam aetatis partem exegisses, iisque adolescens egregie navatae in studiis operae insignibus atque ornamentis affectus esses, quae amplissima in eis civitatibus tribui solent: judicasti tibi jam esse ex domestico illo, & umbratili vitae genere, quod ad illud usque tempus, flagrantissimam illam cognitionis & doctrinae sitim explere cupiens, necessario colueras, in solem, quod dicitur, & in pulverem prodeundum; tempus esse, ut praeclara illa semina, quae diligenter subacto ac praeparato animo colueras, omni ratione foveras, alueras, auxeras, efferrent tandem ipsa se, & fructus expectatione dignos hominum generi afferrent. Nec enim te fugiebat, omnem cognitionem, quam nulla consequeretur actio, mancam quodammodo & inchoatam esse; qui se ita studiis abdidissent, ut nihil ex eis ad utilitatem publicam protulissent, eos nunquam magnopere commendatos, saepe etiam reprehensos ac vituperatos fuisse. Quapropter in patriam reversus, ut, quae te prima urbs nascentem gremio, & sinu suo exceperat, eadem quoque primos perciperet industriae tuae fructus, non tantum magnas controversias, inter principes civitatis ortas, cum illi te communi consensu judicem sumpsisissent, sapientissime diremisti, verum etiam sedatis gravibus illis inter Franciscum Sfortiam, Mediolani Ducem, & Joannem Jacobum Medicem fratrem tuum discordiis, pacem, pacem, inquam, qua nihil optabilius est, nihil salutaris, civibus tuis insperantibus reddidisti. O felix, & auspicatum principium! O praeclare positum rudimentum! Quid non bonorum ab eo sperare poterant cives, qui primum virtutis suae specimen pace, & privatim, & publice componenda dedisset? Sed videlicet illa tanta virtus majorem aliquem campum, in quo excurreret, majus theatrum, in quo spectaretur, requirebat. Roma te, Roma urbium princeps jam tunc ad se vocabat, & sub cujus olim imperio

G

bea a

beata futura erat, ejus praesentis virtutem tanto ante gustare, ac cognoscere cupiebat. Romam igitur venisti, ubi virtutis tuae tam multa, tamque luculenta testimonia, & pace, & bello dedisti, ut Paulus III. P. M. quem & omnes confitentur, & res ipsa loquitur, cum in ceteris rebus rara quadam & exquisita prudentia, tum miro in pernoscentis hominum ingeniis acumine, & acerrimo in ponderandis cujusque meritis judicio praeditum fuisse, cum in plurimis maximi momenti negotiis prudentiam, fidem, magnitudinem animi tuam expertus esset; primum quidem te Epidaurio Archiepiscopatu cohonestaverit, deinde vero absentem reipublicae causa in augustissimum & sanctissimum Cardinalium Collegium adsciverit. Hic ego, si, quod poëtae solent, idem nobis quoque facere liceret, Nestorem mihi aliquod, aut Ulixem eloquentiae flumen optarem: ut quemadmodum una cum honoris amplificatione, tua semper virtus accrevit, ita mea quoque in explicatione laudum tuarum, quasi per gradus attolleretur, & se ipsa grandior, ac sublimior fieret oratio. Vix enim fas videtur de raris inusitatisque rebus dicentem, usitato, & quotidiano genere sermonis uti. Sed in hac conscientia tenuitatis meae una me cogitatio sublevat, quod apud eos me dicere intelligo, qui rerum a te divinitus gestarum non testes modo ac spectatores, sed existimatores etiam & exornatores fuerunt. Nam quo die tot amplissimi & illustrissimi Cardinales, non inconsulto aliquo & subito animorum impetu, sed post accuratam in Conclavi aliquot mensium deliberationem, ad deferendam tibi summam in Ecclesia potestatem consenserunt, eodem die apertissimum judicium de perspecta sibi & explorata tua omnis generis praestanti & eximia virtute fecerunt. Quare non est mirandum, si, te tali Pontifice creato, Alfonso II. Ferrariae Dux, qui studium quoddam incredibile erga hanc sacrosanctam Sedem a majoribus suis quasi hereditarium accepit, tanto ea ex re gaudio affectus est, quantum neque mea, neque cujusquam oratione exprimi potest. Nam ad eas laetitiae causas, quae communes ipsi sunt cum ceteris omnibus Christianis principibus, non parvi quoque ponderis aliae accedunt. Primum, quod, Ecclesiae cliens cum sit, omnes opera ac facultates suas hujus sacrosanctae Sedis auctoritate nixas & fundatas esse non ignorat: ut etiam hoc nomine impendio magis omnibus, quae

quae ad ejus dignitatem pertinent, affici debere videatur. Deinde, qui & patrem habuerit amplitudinis tuae studio-
sis munus, & ipse non paterni magis imperii quam illius
in te observantiae hereditatem creverit, sciatque prae-
terea e suis omnibus neminem esse cujusque ordinis, qui
non eodem plane animo sit semperque fuerit, quique
honori tuo ex animo, atque ex illa summa voluntate non
faverit: cui dubium est, quin is, facta ad gloriam tuam
ea, quae maxima fieri potuit, accessione, incredibilem
quandam ex eo hauserit voluptatem? Postremo, qui sese
haud ita pridem cum illustrissimo Principe Cosmo Flo-
rentinorum & Senensium Duce, gentili tuo, ducta in
matrimonium illius filia, affinitate devinxerit; cur non
immortaliter gaudeat, qua ex gente ipse uxorem accepe-
rit, ex eadem, qui universam Ecclesiam cum summo
imperio regeret, exstiterit? Ille vero statim accepto
nuncio sese in viam dedisset, neque ullam moram inter-
ponendam purasset, quin praesens tibi gratularetur, pedi-
busque tuis suppliciter advolutus in tua potestate esse se
ac semper fore ostenderet, nisi prius perculsis & afflictis
necopinata patris sui, optimi ac praestantissimi principis,
morte. suorum animis aliquid consolationis adhibendum
esse duxisset. Quam quidem excusationem partim inevi-
tabili necessitate, partim naturali pietate subnixam, a te,
beatisime Pater, aequo animo acceptum iri confidit:
quodque multo antea, si licuisset, facturus erat, ad pe-
des tuos prostratus, te patrem ac dominum agnoscit, tibi
se suaeque omnia in fidem & clientelam tradit: &, ut una
cum sententia, verborum quoque formulam apud majores
hac in re usitatam retineamus, debitam tibi obedi-
entiam praestat; seque semper non ad fortunas modo suas,
verum ad sanguinem quoque & vitam pro hujus sanctissi-
mae Sedis dignitate profundendam paratissimum fore,
omni assidueveratione confirmat DIXI.

P R O

ALFONSO H. DUCE FERRARIAE
AD PIUM V. PONT. MAX.

O R A T I O XII.

habita Romae v. Kalend. Quintil. anno

M D L X V I.

In communi omnium Christianorum principum gaudio, quo eos optatissima summi honoris ad te concordibus horum amplissimorum Patrum suffragiis delati fama cumulavit, Pie V. Pontifex maxime, si praecipuam quandam ac prope singularem Alfonsi secundi Ferrariae Ducis laetitiam existisse dixerò, vercor, ne quis id magis ex veteri, & quotidiana omnium consuetudine, quam quod ipsi praeter ceteros gratum id ac jucundum acciderit, a me dictum arbitretur. Ita enim jam usitatum est, ut omnibus Pontificibus, omnium principum nomine eadem illa dicantur, ut & eos qui audiunt verisimile sit ea modo sibi videri audire, quae cuilibet alii eundem adepto honorem dicerentur: & ii qui dicunt non tam ex suo sensu orationem depromere, quam ex vetere aliquo libro sollemnem, & certis conceptam verbis gratulandi summis Pontificibus formulam recitare videantur. Neque vero dubitari potest, quin aequissimum atque honestissimum sit, quemcunque hic amplissimus ordo ad Ecclesiae gubernacula admoverit, quando totum illud negotium non humanis consiliis, sed divini spiritus instinctu atque afflatu administrari certissimum est, ejus ut ceteri quoque principes libentissimis animis imperium accipiant, auctoritatem agnoscant, leges observent, se suaeque omnia ejus potestati tradant ac permittant, eum denique, qui Deo maxime placuit, sibi quoque gratissimum acceptissimumque esse profiteantur. Sed tamen & longe alia illa est animorum alacritas, cum homines eum, quicumque sibi rector divi-

ni.

nitus datus est, libenter accipiunt; alia, cum, quem semper ipsi eo munere dignissimum judicarent, quemque semper toto pectore optaverant, eum divino quoque iudicio probatum vident: & quanquam omnium publice interest, qualis sit Pontifex; non est tamen obscurum, esse quosdam populos quosdamque principes, quorum id privatim multis de causis maxime interlit. Ex quibus ut unum esse Alfonsum secundum, Ferrariae Ducem, omnes homines intelligant: neque vulgarem illam, aut mediocrem laetitiam fuisse, qua ipse accepto Pontificatus tui nuncio perfusus est, idque eo dici, non quod ita dici soleat, sed quod verissimum sit: constitui, si per te liceat, beatissime Pater, primum quidem breviter exponere, cur tibi potissimum boni omnes communibus votis istum honorem mandari & optaverint, & optare debuerint; deinde vero quas privatim causas Alfonsus habuerit, propter quas eximiam quandam ex eo perceperit voluptatem. Sed quoniam prior orationis meae pars explicari aliter non potest, quin de tuis laudibus nonnulla dicantur, idque cum aliqua tua molestia fieri necesse est: propterea quod, ut quisque laude dignissimus est, ita minime libenter laudes suas audire consuevit: supplex a te etiam atque etiam peto hanc veniam, Pater optime ac sanctissime, ut quae de virtutibus tuis toto orbe jam pridem sparsa ac disseminata sunt, ea me strictim ac modice attingere, ac delibare patiaris. Vos autem, Patres amplissimi, oro atque obtestor, ut si me sublimia humiliter, ampla tenuiter, illustria inornate tractantem, & ex innumerabilibus, quae ad dicendum suppetunt, plurima praetermittentem, pauca proponentem, verius quam exponentem audietis: cogitetis cum animis vestris, neque posse quemquam in tam ubere materia omnia persequi, neque ea, quae satis per se splendida & magnifica sunt, ornatu verborum indigere, & mihi eam inprimis cautionem adhibendam fuisse, ne sanctissimi ejusdemque modestissimi principis patrisque nostri aures, quanquam verissimis, & omnium sermone celebratissimis, inusitatis tamen, & longe multumque supra exempla vulgaria positis laudibus suis offenderentur. Atque equidem, beatissime Pater, ut mea tibi, quantum in me situm est, minime molesta sit oratio, abducam, & avocabo eam a persona tua, & de te reticens rem tantum ipsam excutiendam considerandamque proponam. Si quis

igitur reperiretur, qui ab ipso induntis aetatis principio
 illud arduum ac cum labore ad virtutem directum iter
 ingressus, hoc robore animi, atque hac indole continen-
 tiae esset, ut omnia blandimenta voluptatum respuens, &
 aspernans, nihil in vita expetendum, aut magis faciendum
 putaret, nisi quod esset cum laude & cum dignitate con-
 junctum, seque jam tum a corpore quam maxime abstra-
 hens ad divinarum rerum cognitionem cura omni studio-
 que raperetur: quis non facile auguraretur, ex illa herbe-
 scentis adhuc, seque paullatim exferentis ingenii teneri-
 tate magnas aliquando virtutis ac sapientiae fruges exstira-
 ras? Quod si idem, cum se paullum jam corroborasset,
 ut plane liber ab omnibus impedimentis iter sibi destina-
 tum expeditius conficeret, secederet, segregaretque se
 a commercio vulgi, & solitariam vitam amplexus, non
 daret in eam sodalitatem, quae ex quo primum instituta
 est, perpetuum quoddam inexhaustae fecunditatis semi-
 narium hominum & doctrina & virtute praestantium fuit:
 quis non in ea spe, quam jam antea concepisset, magis
 ac magis confirmaretur? Jam vero, si multos annos in
 eodem ordine ita vixisset, ut non aequalibus modo suis,
 aut minoribus natu, sed ipsis senioribus exemplum inno-
 centiae, & integritatis esset, nullam unquam ullius tur-
 pitudinis aut flagitii ne tenuissimam quidem suspicionem
 dedisset, neque in castigandis aliorum delictis remissus
 esset, & tamen aliis omnibus facilius ignosceret, quam
 sibi; pium ac justum bellum indixisset cum omnibus vitiis,
 tum praecipue pravis, & verae, ac Catholicæ religioni
 contrariis opinionibus, multos mortales, aut errore lap-
 sos, aut ab aliis in fraudem inductos revocasset in viam;
 obstinatos, & pertinaces, ne eorum contagio bonis obes-
 set, represisset legum habenis, & omnes vires suas ad
 eos exterminandos contulisset, ejusque rei causa nullam
 offensionem, nullam simultatem, nullum odium, nullam
 denique capitis dimicationem sibi unquam defugiendam
 putasset: nemo, ut opinor, inveniretur, qui non tantum
 illud virtutis & constantiae lumen in excelsis aliquo, &
 illustri loco collocandum arbitraretur. Ad haec omnia si
 judicium & auctoritas acris alicujus, ac severi Pontificis
 accederet, qui nulla prorsus alia re quam illa praestanti
 virtute commotus, eum virum, de quo loquimur, nihil
 tale ambientem ac ne cogitantem quidem, in sacrosan-
 ctum

etum Cardinalium collegium adscisceret, isque se in illo dignitatis gradu constitutus, eundem toto decennio prae-
staret, quem in aliis vitae partibus praestitisset: quis non ei bonus Pontificatus maximum spe & votis omnibus destinaret? Quis non omnes Christiani nominis & animi provincias gaudio triumphaturas, florentesque ac beatas futuras, tali sibi dato gubernatore confideret? Si haec in extremis Galliae, aut Hispaniae, aut etiam remotioris aliqujus provinciae sinibus dicerem, pro certo tamen haberem, cognitum iam ab omnibus, te, Pie Quinte, eum esse, quem mea jam dudum notaret, ac designaret oratio. Nam quae tandem vitae tuae pars non ejusmodi fuit, ut in ea cum semper reperirent boni, quod imitarentur, nihil re-
perire possent improbi, quod calumniarentur? Majori tu & tranquilliori animo paupertatem tulisti, quam ceteri divitias ferunt. Nunquam tu honores secutus es: sed recto semper itinere gradientem, & de sola virtute sollicitum, de aliis rebus non laborantem, ipsi te ultro sunt honores consecuti. Nihil te Cardinalatus dignitas immutavit; nisi quod ut tua virtus a pluribus cognosceretur effecit: eandem quam privatus comitatem, atque affabilitatem, eundem cultum, eandem vitae ac disciplinae severitatem retinuisti. Una erat omnium vox, neminem esse, qui majori libertate sententiam diceret, qui minus ad gratiam loqueretur, qui quae vera rectaque erant constantius, aut animosius tueretur. Itaque non in sermone tantum, sed in vultu ipso ac nutu tuo magna inesse putabatur auctoritas. Tanto igitur, & tam repentino omnium consensu Pontifex renunciatus es, ut si cui forte adhuc dubium fuerat, hominumne judicio, an divino numine summi Pontifices crearentur, quod tamen nemini unquam bono dubium fuit, ea tota dubitatio proximis comitiis sublata esse videatur. Non enim fumosae majorum imagines, non invidiosa divitiarum magnitudo, non eblanditae principum commendationes viam tibi ad Pontificatum munierunt. Eadem illa virtus, quae te ab ipsis incunabulis susceptum perpetuo comitata erat, serius omnino & votis nostris, & meritis tuis, sed tamen in isto te tandem celsissimo dignitatis inter homines Deo proximae folio, suis ipsamet manibus collocavit. At haec quidem omnia omnibus Christianis & principibus & populis ingentem laetitiam attulerunt. Quas autem causas habuerit Alfonso

II. cur ex eo praecipuum quoddam gaudium caperet, sequitur ut exponam. Non est dubium, quin totius Christianae reipub. intersit, quam optimos Pontifices creari. Sed tamen id magis quodammodo pertinet ad eos populos, qui reguntur ab ipso Pontifice, quam ad illos, qui procul positi, etiam si in iis, quae ad religionem pertinent, Pontificis imperio parent, in ceteris tamen a regibus aliisve principibus gubernantur: itidemque inter principes, magis ad eos, qui sunt in fide ac clientela Ecclesiae, quam ad eos, quibus nulla talis intercedit cum hac sancta, & apostolica Sede conjunctio. Cum igitur antiquissima, & novissima principum Estensium familia & antiquitus a Pontificibus Romanis Ferrariam acceperit, & ab eisdem ducali nomine, atque auctoritate decorata fuerit, semperque ex eo in hujus sanctae Sedis patrocinio permanferit: constat, cujusmodi Pontifices sint, quam amantes religionis ac justitiae, eorum magis, quam multorum aliorum principum, interesse. Deinde cum ex aliis multis & praecipue ex illustrissimo Cardinali Ferrarienti, patruo suo, Alfonso II. de tua praestanti virtute cognosset; neque nescius esset, quanto opere & is, & frater suus illustrissimus Cardinalis Estensis dignitati tuae vere atque ex animo faverent: fieri nullo modo poterat, ut non & ipse idem evenire cuperet, quod & patrum, quem semper meritissimo plurimi fecit, & fratrem, quem aequae amat ac se ipsum, tanto studio procurare intelligebat. Postremo, cum ita natura comparatum sit, ut eoque quisque ornatissimos ac florentissimos esse cupiat, quorum causa plurimum laboravit, in plurimaeque se ac maxima pericula exposuit: necesse est insigniter caram esse Alfonso Ferrariae Duci hujus sanctae Sedis dignitatem, pro qua majores ipsius tot labores susceperunt, tot discrimina adierunt, toties de vita fortunisque omnibus dimicarunt. Nihil augendi aut amplificandi causa loquar, Pater beatissime, sed id tantum optima fide testabor, quod, si opus sit, certissimis ac locupletissimis auctoribus probare nullo negotio possum: si ea minutatim persequi velim, quae a principibus Estensibus pro apostolicae Sedis auctoritate, ac totius Italiae salute fortiter facta sunt, non dies modo me, sed vox ipsa viresque deficient. Sed, ut omittam ea, quae nimis antiqua videri possunt, (si quidem mille jam anni, & eo amplius sunt, cum haec

nobilissima familia floret, aliosque assidue ex aliis principes perpetua quadam serie propagat,) illud certe praetermitti non potest, quod cum Fridericus Ahenobarbus a Gregorio nono damnatus atque hostis judicatus, ob idque implacabili adversus Ecclesiam Romanam odio flagrans, per Italiam immanissimi latronis more baccharetur, vastaret agros, oppida diriperet, depopularetur, incenderet, non sexui, non ordini, non aetati ulli parceret, caede ac sanguine compleret omnia, administrumque ac satellitem crudelitatis suae haberet Eccelinum, quem non tam inter sceleratos tyrannos, quam inter tetras, & immanes belluas numerare merito possumus: utriusque copias non tam numerofo, quam valido exercitu fudit, ac fugavit Azo nonus Marchio Estensis. Quin etiam cum Salinguerra Taurellus, qui Eccelini sororem in matrimonio habebat, eique in omni scelere geminus erat, Ferrariam vi & armis occupatam & oppressam tenebat, miserorumque civium cervicibus praedo crudelissimus incubaret, ejusdem Azonis virtute, & armis Ferraria ab illius tyrannide vindicata est. Cujus rei causa primum quidem universus populus Ferrariensis Azonem ipsum dominum, ac principem suum consalutavit; deinde vero Pontifices, habita ratione & sumptuum, quos ipse in liberanda Ferraria fecerat, & beneficii, quod ab eo apostolica Sedes acceperat, eandem illam urbem ei posterisque ejus habendam ac regendam concesserunt. Neque unquam, quoties aliqua sese obtulit occasio, recusarunt principes Estenses, dum pro Ecclesia propugnarent, se suaeque omnia prompto animo in discrimen opponere. Quae omnia aliaque ejusdem generis plurima non Ferrariensium tantum annalibus, quorum hac in parte fides alicui fortassis suspecta esse possit, sed optimi cujusque illorum temporum aut etiam inferiorum scriptoris monumentis prodita, & testata sunt. His virtutibus domus Estensis ad tantam gloriam jam pridem pervenit, ut summi Pontifices, ut Imperatores, ut Hungariae, ut Galliae Reges, aliique potentissimi Principes pulcrum sibi ac decorum illius affinitatem judicarent. Hae causae sunt, beatissime Pater, cur Alfonsus II. qui neque pietate in Deum, neque observantia erga Sedem apostolicam, neque ulla denique virtute cuiquam ex majoribus suis cedere meditatur, te Pontifice declarato, incredibile quoddam ex ea re

gaudium ceperit. Neque quidquam libentius fecisset, quam ut ad te primo quoque tempore veniret, & sanctissimis pedibus tuis advolutus, quantopere, tibi, & huic sanctae Sedi devotus addictusque sit, modis omnibus declararet, ac patefaceret, nisi id temporum ratio prohibuisset. Sed cum ita evenisset, ut felicissimi Pontificatus tui principium in id tempus incidisset, quo ipse uxorem domum duxerat: judicavit te pro tua singulari clementia non iniquo animo laturum, si prius coepta nuptiarum sollemnia celebraret, ac cum uxore unum, aut alterum mensem commoraretur, deinde ad debitum officium tibi praestandum veniret. Nunc autem aliud interea multo gravius obiectum est impedimentum. Nam, cum sceleratissimus ille religionis nostrae hostis Turcarum tyrannus numerosissimo exercitu Hungariae immineat, generosissimus princeps, qui admirabili studio ardeat incedendi assidue per vestigia majorum suorum, Maximiliano Imperatori, uxoris suae fratri, sponte se in belli, ac discriminis societatem obtulit, eique pollicitus est, simul atque accersitus esset, se ad eum nulla interjecta mora cum quantis posset copiis esse venturum. O vis virtutis, quid non in pectoribus vere generosis efficis? Non dulcedine patriae, quam abitu suo moestam & paventem relinquit, non nuper ductae uxoris caritate, quae sibi eo discedente a visceribus suis distrahi ac divelli videtur, non hostis feritate, non periculi magnitudine retineri fortissimus princeps potest. Valeant, inquit, valeant alia omnia, ubi Christianae reipublicae defensio agitur; indignus simi majoribus meis, si quidquam ei anteponendum putem. Verebatur autem, si huc iter cepisset, ne interea accideret aliquid, ut statim regredi, atque in Hungariam proficisci necesse haberet: neque dubitabat fore, ut haec excusatio sua a te quoque, beatissime Pater, non modo acciperetur, verum etiam commendaretur. Sed quod ipse, si licuisset, praesens facturus erat, idem nunc per hunc illustrissimum Principem ac Marchionem Franciscum Estensem patrum suum facit: quo (*) deligere neminem poterat, in quo plus inesset vel fidei vel auctoritatis. Per eum igitur, beatissime Pater, Alfonsus II. Ferrariae Dux eam quam debet tibi, & sanctae Sedi apostolicae obedientiam

(*) Constructio ad sensum, non ad grammaticam rationem, relata.

tiam praestat, se suaque omnia tibi tradit ac consecrat, semperque se in tua atque hujus sanctae Sedis potestate fore, sanctissime pollicetur. Tu eum vicissim, beatissime Pater, ut ipse te sine ulla dubitatione facturum esse confidit, paterna benevolentia complectere: & quemadmodum ipse semper omnes vires suas ad defendendam tuam, & apostolicae Sedis dignitatem studiosissime conferet: ita tu eum totamque una familiam Estensem, eximium nobilitatis Italicae florem, non tuendam modo tibi, ac conservandam, sed amplificandam etiam in dies ac cohonestandam judicato. DIXI.

P R O

CAROLO IX. REGE CHRISTIANISSIMO AD PIUM V. PONT. MAX.

O R A T I O XIII.

habita Romae anno

M D L X V I.

Si eorum, quae oratione tractantur, magnitudo & praestantia non aliunde, quam ex ejus, qui de eis diserit, ingenio & dicendi copia penderetur: magnopere mihi verendum esset, beatissime Pater, ne hodierno die, in hoc augustissimo & ad dicendum amplissimo orbis terrarum loco, splendor ac dignitas maximarum pulcerrimarumque rerum, quarum explicandarum munus mihi mandatum est, ingenii mei tenuitate & orationis inopia imminueretur. Dicturus enim, hujus clarissimi viri Oratoris ad te regii jussu, quantum gaudium Rex Carolus nonus, te Pontifice declarato. perceperit, intelligo mihi faciendum esse, ut veteri atque usitato eorum, qui ante me idem munus obierunt. instituto, de singulari atque eximia pietate, qua Reges nostri, multis abhinc saeculis, prae ceteris omnibus perpetuo floruerunt, breviter diseram: & non omnia quidem, quod infinitum esset, sed aliqua tamen eorum, quae illi tum pro religione, tum pro hujus sanctae Sedis de-

defensione pie fortiterque gesferunt, commemorem; ostendam deinde, quanto studio atque ardore animi, Rex noster jam nunc in hoc ineuntis adolescentiae flore, per illorum vestigia gradiatur, quamque sibi hujus praecipue laudis principatum appetat ac concupiscat. Quibus expositis, illud quoque facile intelligeretur, quantae ipsi curae esse debeat Ecclesiae status: qui cum, secundum Deum, ex Pontifice potissimum pendeat, quantopere te tali viro his turbulentissimis temporibus divinitus Pontifice creato, sibi praeter ceteros gaudendum arbitretur. Quae omnia si quis ita se tractare posse confidat, ut rerum magnitudini orationis pulcritudo respondeat: eum oportet aut ita exercitatum esse in dicendo, ut facultate sua fretus, nihil sibi difficile atque arduum putet; aut ita inexercitatum, ut errore ductus, rerum pondera & momenta satis acute atque intelligenter perspicere ac dijudicare non possit. Neque mihi nunc alia ulla res perculsum ac debilitatum hac cogitatione animum erigit ac confirmat, quam quod apud te dicendum est, beatissime Pater, qui & ea sapientia es, ut, quanti quaeque res sit, ex natura ipsius, non ex iis, quae de ea dicuntur, ponderes; & ea lenitate ac mansuetudine, ut eis, qui, potius quam officium deserant, ejus onere opprimi malunt, facile ac libenter ignoscas. Mihi vero memoria vetera repetenti, & mentis oculos per antiqua Regum nostrorum decora circumferenti, non unde incipere, sed ubi desinere debeam, statuere difficile videtur. Tanta est enim rerum ab eis gestarum magnitudo, tanta copia, ut neque possit quisquam, ne si mentiri quidem velit, majora confingere; neque, vera consectans, omnia tam brevi temporis spatio persequi: sed aut ab ipso multa, aut ipsum a tempore deferri necesse sit. Nam quae tandem gens in toto orbe terrarum nominari potest, quae semel susceptam Jesu Christi salvatoris (*) nostri religionem majore constantia puram incorruptamque servaverit? quae plures atrocioresve illius hostes aut exstinxerit, aut bellica virtute domitos errorem suum deponere, seque ad Ecclesiae societatem recipere coegerit? quae apostolicae Sedis laboranti tam saepe subvenerit, eamque tyrannorum iniquitate

(*) Muræus in marg. Aldinae reposuit vocem magis Latinam, *servaverit*.

tate & injuria oppressam non in pristinam modo dignitatem restituerit, sed tam multis ornamentis affecerit, tam firmis praelidiis muniverit? Omnia, quae ab aliis regibus, aut gentibus in hoc genere gesta sunt, si unum in locum collata cum iis, quae nostri gesserunt, comparentur, & numero eorum & magnitudine obruentur. Mille jam anni sunt, & aliquanto amplius, cum Hlodoveus, qui postea Hludovicus vocatus est, primus Regum nostrorum, salutari aqua ablutus, nomen in Christi militiam dedit. Neque diu cunctatus, suscepto bello in Visigothos, pertinacissimos haereseos Arianæ defensores, eos commisso in Pictonibus praelio vicit, regemque eorum Alaricum manu sua interfecit. Neque multo post haud procul Burdigala reliquias eorum confecit in campo, qui ex eo etiam hodie Campus Arianus vocatur. Itaque ob id factum Anastasius Imperator, honoris causa, tunicam ei purpuream, sive, ut tum loquebantur, blatteam misit, simulque coronam auream magni ponderis, admirabili opere perfectam, multis ingentis pretii gemmis unionibusque collucentem: atque eum per legatos non consulem modo ac patricium, sed defensorem Christiani nominis, sed liberatorem imperii, sed generis humani patrem vocavit: felicem praedicans, cujus potissimum manu divina providentia illos urbis Romae eversores, provinciarum vastatores, Dei hominumque hostes cadere voluisset. Ille, ut principem vere magnanimum decuit, munera quidem Imperatoris non repudiavit: sed illam, quam dixi, coronam augustius quiddam & magnificentius esse duxit, quam ut cuiquam mortalium conveniret: dignam rem sacrario, dignam, quae non humano usui, sed divino cultui addiceretur: itaque eam summa cum veneratione, in templum Lateranense missam, divo Petro, apostolorum principi, consecravit. Nimirum ut belli principia ex solo divini cultus studio exstiterant; ita victoriae insignia non alibi, quam in celeberrimo aliquo templo, collocari par fuit; ut omnibus saeculis in illo nobili munere, non tam illa clarissimarum gemmarum multitudo, quam Hlodovei regis pietas religioque fulgeret. Neque se tanto patre parum dignum praestitit Childerichus: qui Almaricum Alarici filium, cui etiam, sanctiendi foederis causa, sororem Hloldem in matrimonium dederat, cum in paterna impietate perstare, ideoque in uxorem, quam abducere a catho-

tholica religione non poterat, injurium ac contumeliosum esse cognosceret: bello cum persequi non prius destitit, quam & tyrannum ipsum obtruncavit, & populos, qui ei paruerant, ab Arianæ opinionis pravitate revocavit. O sancta bella, quæ non ad unius hominis ambitionem, aut avaritiam explendam, sed ad veram & catholicam religionem latius spargendam suscipiebantur! O felices victorias, quæ & victoribus immortalem gloriam, & victis æternam salutem afferebant! Sed ita magna & memorabilia sunt, quæ mihi se ad dicendum offerunt, ut, cum lingua intueor, nihil eorum sine flagitio prætermitti posse existimem: ita multa rursus, ut, cum universa contempler, plurima mihi necessario omittenda esse cognoscam. Dagoberti tamen primi singularem eximiamque pietatem tacitus præterire non possum: qui, & edicto proposito, omnes qui fidem catholicam non amplecterentur, intra certam diem, aut Galliæ finibus excedere, aut capitis supplicio affici iussit: & in reliquis vitæ partibus ita se gessit, ut, qui honores more nostro relatis in divos haberi solent, eos illi post mortem Ecclesia decreverit. De Carolo autem Martello quid primum, quid postremum eloquar? Ille Saracenos, ferocissimam, & Christiano nomini inimicissimam gentem profligavit: quorum infinitam quandam multitudinem uno ad Ligerim prælio cecidisse, cum e nostris paucissimi desiderati sint, historicorum monumenta testantur. Ille Frisios, impio falsorum deorum cultui deditos, & a Christiana religione abhorrentes, repudiata superstitione, Christo iniciam dedit. Ille Visigothos & Saracenos, conjunctis copiis bellum renovare & Narbonensem provinciam occupare ausos, aggressus, agros eorum cadaveribus stravit, fluvios eorum sanguine infecit. Ille, cum Gregorius tertius, Pontifex maximus, rebus suis diffidens, opem ejus implorasset, Luitprandum, Longobardorum regem, ab hac urbe obsidenda, sola nominis sui auctoritate deterruit. Sed non omnia persequenda sunt. Vocat enim nos ad se Pipinus, neque me diutius de rebus suis tacere patitur. Hic ille est Pipinus, beatissime Pater, ille, inquam, Pipinus, Patres amplissimi, a quo est Pontificum maximorum auctoritas a contemptu vindicata, opes auctæ, potentia stabilita. Etenim, ut ab optimis auctoribus memoriae proditum est, cum Aistulphus, rex Longobardorum, universam Italiam

liam sub imperium suum subungere meditaretur, jamque Ravennam, & magnam praeterea Flaminiae partem occupasset, Stephanus secundus Pontifex, cum prius opem ab Imperatore Constantino petisset, atque ab eo neglectus esset, consilium cepit eundi in Galliam ad Pipinum: illum unum & ea pietate esse, ut auxilium sibi libentissime laturus esset, & iis viribus, uti facile posset. Neque eum sua frustrata est opinio. Nam Pipinus & illum excepit iis omnibus honoribus, qui maximi poterant excogitari, usque eo ut ei obviam profectus, tria millia passuum pedibus confecerit, manu frenum equi quo ille vehebatur tenens; & cum Alpes incredibili celeritate superasset, transportato in Italiam exercitu, tantum terrorem intulit Aistulpho, ut, collatis signis depugnare non ausus, Ticini se moenibus tueretur. Ubi tam diu obsesus est, dum se omnia, quae abstulerat, restitutum, neque unquam Pontifici molestiam exhibiturum, interposito etiam iurjurando, fidem daret. Qua postea neglecta, cum, longe lateque omnia populatus, postremo hanc ipsam urbem obsidione clinxisset: Pipinus, qui tanquam re confecta, in Galliam redierat, in Italiam denuo reversus, virtute & armis perfecit, ut Aistulphus supplex easdem conditiones denuo acciperet; neque prius pedem ex Italia movit, quam praefectura Ravennatum, finibus longe maximis, utpote quibus & Flaminia & Aemilia tota contineretur, Pontifici restituta est. Exstat adhuc tabula marmorea in ea turri, cui Borgiae nomen est, in qua haec omnia olim honoris ergo incisa & perscripta fuisse constat. Ita enim in ea adhuc legitur: PIPINUS. PIUS. PRIMUS. AMPLIFICANDAE. ECCLESIAE. VIAM. APERUIT. ET. EXARCHATUM. RAVENNAE. CUM. AMPLISSIMIS. Pars tabulae, in qua reliqua scripta erant, aut casu aliquo, aut temporum, aut hominum injuria confecta est. At aenea quidem & marmorea monumenta conficere ac consumere longinquitas temporis potuit: Pipini certe gloriam nulla unquam delebit vetustas, nulla inobscurabit oblivio. Sentio tantas res multo brevius multoque ~~enclius~~ a me tractari, quam dignitati atque amplitudini ipsarum conveniret. Sed quis modus futurus erat, si quae quoque vix a me percursa sunt, iis in singulis immorari, atque insistere voluissem? Nunc quoque si de Caroli Magni laudibus disserere vellem, quan-

tuis

tus se mihi campus aperiret? Dicerem Aquitaniam qua haereses denuo efferre se & subcrescere coeperant, ab adolescentulo perpurgatam. Dicerem immanissimam Saxonum gentem, semper victam, semper rebellantem, cum inter se constantia Caroli, & illorum pervicacia certarent, vix tandem continuo triginta trium annorum bello perdomitam, & abjecto idolorum cultu Christi leges accipere coactam. Dicerem Italiam vincendo peragratam, dignitatem Hadriani Pontificis vindicatam: Desiderium Aistulphi succesorem, cum eadem, quae ille moliretur, oppressum; additam ditioni Pontificiae Corsicam; additos ducatus Spoletanum & Beneventanum, additum quidquid Lucam & Parmam interjacet. Neque praeterirem reditum in Italiam, & Leonem tertium Hadriani succesorem in fedem suam, fractis & obtritibus hostium Ecclesiae viribus, restitutum. Illa vero quanto plenior ore laudarem: relicto amplissimo & florentissimo regno, susceptum iter impeditissimum, & difficultatis ac periculi plenum, & ducto: per tam varias gentes validissimo exercitu, terram illam, quae vagitus Jesu Christi nascentis excepit, quae eum concionantem audit, admirandis operibus certissima divinitatis suae signa dantem obstupuit, spectavit sublatum in crucem, & suo sanguine peccata nostra expiantem, ex impiorum manibus ereptam & recuperatam. Talia quamlibet multa dicerem, multa tamen necessario praeterirem, summa omnia, & illo nobili Magni cognomine majora. Quodsi vellem ulterius progredi, & tum quae priscis temporibus Hludovicus Pius, Philippus primus, Hludovicus Crassus, Philippus Augustus, Divus Hludovicus, alii reges, tum recenti memoria Franciscus primus, Henricus secundus, Franciscus secundus religionis & Sedis apostolicae causa fecerunt, exponere: commemorarem, quam multi ex eis ad eam defendendam in Italiam cum exercitu venerint; quam multi Pontifices laborantibus rebus suis in Galliam confugerint; quam multa Concilia, cum alibi nusquam possent, in Gallia tuto ac libere celebraverint: multorum dierum multorumque voluminum, non unius horae & unius orationis negotium esset. Ob quae omnia semper summi Pontifices & quoscunque potuerunt honores habuerunt regibus nostris, & ex omni antiquitate in scriptis suis eos omnibus exquisitissimis laudibus extulerunt. Exstat epistola D. Gregorii ad Childe-

bertum regem, cujus hoc principium est: *Quanto ceteros homines regia dignitas antecellit, tanto celerarum gentium regna regni vestri culmen excellit.* Innocentius tertius Reges Gallorum, prae ceteris totius orbis regibus, ait, semper apostolicae Sedi, ut ipsius verba ponam, obsequiosos, & devotos extitisse. Honorius tertius eosdem opposuisse se tanquam murum inexpugnabilem pro populo Christiano. Gregorius nonus regnum Galliae, ait, esse quasi pharetram, quam Christus sibi circa femur accinxit, ex qua sagittas electas extrahens, ipsas, ut sibi gentes, & regna subjiciat, in arcu, ita enim loquitur, brachii potentis emittit. Regem Galliae Gregorius primus Regem Catholicum, & praecellentissimum filium suum; Gregorius IX. Christianissimum inter omnes Christianos; Innocentius IV. Catholicum Principem & Christianissimum Regem; Urbanus quartus Principem inclyta devotione praeclarum; Principem Christianissimum praecellentium meritorum, athletam Christi strenuum, & sollicitum fidei Christianae defensorem vocat. Quae omnia honoris & dignitatis plenissima nomina, & illum, quem tot saeculis obtinuerunt, atque obtinent, inter omnes reges principem locum, Reges nostri, non aut ambitione sua, aut aliena assentatione consecuti sunt; sed ipsi suis sibi laboribus, suis periculis, suo sudore ac sanguine compararunt. Ab iis igitur majoribus ortus Carolus nonus nihil aliud sibi studio habet, nihil aliud dies noctesque curat ac cogitat, quam quomodo possit eorum quam simillimus evadere, & quam nobilitatem a majoribus accepit, eandem tradere posteris suis inigni aliqua accessione cumulatam. Quam ad rem divinus adolescens & ipse per se naturali quodam impetu animi fertur, & assiduus Catharinae matris, omnium, quas hodie sol adspicit, sapientissimae, ac praestantissimae mulieris vocibus incitatur. Itaque in iis acerbitatibus, quas superioribus annis pertulit Gallia, habuit tamen aliquod solatium ex pulcerrimo spectaculo, matris omnia recta & salutaria suadentis, & filii omnibus maternis consiliis libentissime obsequentis. Quam multae ex eo adhuc puerulo auditaе sunt voces, erumpente foras seque jam tum patefaciente natura, quae & excellens acumen ingenii, & indolem virtutis omnia mox egregia exempla editurae indicarent? Quarum ego si nonnullas proferre instituam, facile convincam, neque Cyri illius

H

ve-

veteris, neque Alexandri Magni dicta quaedam in pueritia, quae in admiratione sunt, ullo modo esse cum Caroli dictis comparanda. Sed nihil dictis opus est, ubi facta ipsa loqui quodammodo videntur. Quis est enim hodie in terris locus, qui non audierit, quibus haud ita pridem Gallia procellis, ac tempestatibus agitata sit? Nam cum inaudita quadam ante hoc tempus calamitate, multorum ex nostris hominibus animos nefariae quaedam & execrandae opiniones occupassent, atque ita in eis infediscent, ut ipsi nihil sibi non tentandum putarent, quo nobilissimum regnum ab Ecclesiae communione, & ab huius sanctae Sedis obedientia abducerent: tanta ex eo consecuta est rerum omnium perturbatio, ut toti Galliae ultimum, (quod impiorum potius capiti sit!) venissee exitium videretur. Videre erat eadem in domo filios a patribus, fratres a fratribus, viros ab uxoribus, propter hanc de religione disensionem, capitali odio disidentes. Neque se privatis parietibus continuit mali vis. Inita occulta primum, mox etiam aperta adversus Deum, adversus Regem, & Reginam, adversus omnes recte sentientes scelerata consilia. Perditi quidam ac nefarii homines, quos illa furens turba, quasi nuper caelo delapsos novi evangelii doctores, sequebatur, convocatos suos, nocturnis concionibus, ad contemnendos magistratus, ad regium imperium tollendum, ad occupanda oppida, ad caedem & sanguinem, ad rapinas & ad praedas incitabant. Horum vocibus, quasi quibusdam furiarum facibus, cum accensa impiorum pectora essent, itum est ad arma; occupatae improviso opulentissimae ac munitissimae urbes; interceptae regiae pecuniae; direptae bonorum fortunae; ipsi aut expulsi, aut occisi; antiquissima & religiosissima templa partim spoliata, partim inflammata, partim diruta & solo aequata; quae dejecta non sunt, in iis ea patrata, quae commemorari sine horrore non possunt. O illorum temporum vel memoriam ipsam acerbam ac luctuosam! cum de legum auctoritate sceleratorum audacia triumphabat: cum prostratae religioni victrix insultabat impietas; cum tremefactis omnibus bonis, & optimo quoque pessima omnia metuente, volitantium huc illuc, & in publicis ruinis bacchantium improborum voces undique audiebantur. In his tantis malis ac difficultatibus Carolus Rex plura se & difficiliora, propugnandae religionis cau-

sa,

fa, fecisse ac praestitisse, quam quenquam alium ex omni memoria principem, vere ac merito gloriari potest. Omnes enim alii in externos bella gesserunt; hic suis bellum inferre coactus est. Alii & a suis, & ab alienis adjuvabantur; hunc & sui, & alieni oppugnarunt. Aliis, si vincerent, proposita erat, praeter gloriam, imperii ac potentiae suae amplificatio; sin vincerentur, erat, quo se reciperent. Huic, si vinceret, spectanda magna strages suorum, cum insigni virium suarum imminutione; si casu aliquo vinceretur, regno fortassis carendum fuit. Et haec tamen omnia eum non deterruerunt, quo minus urbes suas obsideret, earum moenia tormentis bellicis quateret, agros popularetur, obsesos com meatibus intercluderet, praelia, in quibus multi fortissimi imperatores militesque ceciderunt, committeret: omnia denique in solo suo faceret, quae in hostili fieri solent. Neque, ut opinor, aliud bellum aetate nostra gestum est, in quo, quidquid ex utraque parte periret, uni periret. Quamquam autem messes se suas, ut dicitur, urere intelligebat: tamen, quoniam integritas religionis aliter conservari non poterat, omnia sibi perferenda esse statuebat. Reginae autem in illis tumultibus quod studium, quae sollicitudo, quae concursationes fuerunt? Quid non illa tentavit, quid non molita est, ut omnia quam minimo damno componerentur: ut & conservaretur Catholica religio, quod semper ei praecipuum fuit, & quam minimum sanguinis funderetur? In quo fecit rem gentis suae nomini mirifice congruentem. Medicata (*) enim est consilio ac prudentia sua communibus totius Galliae malis; & eam se difficillimis temporibus praestitit, ut non jam verius mater Regis, quam mater regni nominari meritissimo possit. Ejus enim praecipue, & aliorum regni sui procerum, consiliis, & virtute fortissimorum imperatorum ac militum suorum, quorum alii occubuerunt, alii adhuc superstites sunt, Carolus Rex Galliam ex atrocissima tempestate servavit, & in eum, in quo nunc est, statum redegit. Quod si nondum omnia, quo vellemus plane perducta sunt: cogitare debemus, bene agi cum iis, qui tam graviter aegrotarunt, cum, etiam si nondum recuperarunt pristinam firmitatem, salus tamen eorum in tuto est. Eci-

(*) Puerilis lusus in nomine gentis Mediceae.

Etiam prudentes Medici solent ex male affectis corporibus vitiosos humores paullatim educere: ne, si semel universos exhaurire voluerint, quos sanare conantur, occidant. Non est verendum, ne faciliora non perficiat is, qui jam difficiliora perfecit. Idem tandem erit exitus horum tumultuum, qui fuit eorum, quos olim Albigenfes D. Hludovici temporibus concitarunt. Duodecim annos natus erat D. Hludovicus, cum ad regnum vocatus est. Carolum, aliquanto etiam minorem natu, fratris mors in regio solio collocavit. Tum Blanca, Regis mater, & filium sanctissime educabat, & propter teneram illius aetatem, ipsa Galliam administrabat. Horum munus utroque ita Catharina perfuncta est, ut omnes nihil perfectius fieri potuisse fateantur. Tum Albigenfes, pueritiam regis occasionem suam rati, omnia in Gallia permiscere tentarunt. Albigenfibus multo tetiores nostrorum temporum haeretici, eadem spe delusi, regem regno, regnum religione spoliare studuerunt. Illi cum saepe victi, neque quiescere, neque ad sanitatem redire vellent, extincti tandem, deletique sunt. Non alia hos quoque fortuna, nisi resipiscant, consequetur. Ad errores Albigenfium confutandos, & ad multorum animos eis liberandos, D. Dominici conciones & vitae sanctitas incredibiliter profuerunt. Non minus te, beatissime Pater, qui & in D. Dominici familia educatus es, & illum moribus refers, & singulari in nos Dei beneficio summam in terris auctoritatem obtines, Carolus Rex ad hos exitiosos errores tollendos profuturum esse confidit. Novit enim eximiam integritatem vitae tuae; novit perpetuum purgandae Ecclesiae studium; novit labores in extirpandis haeresibus ab ineunte aetate susceptos; novit animum nihil nisi de Deo & de utilitate publica cogitantem. Neque nostris ignota sunt, quae tu ad mores hominum corrigendos, & ad auferendam improbis omnem maledicendi occasionem, & jam fecisti, & quotidie facis. Refrenatas libidines, repressam & cohibitam luxuriam, expulsa nequitiae instrumenta, sublatam penitus omnem ecclesiasticarum rerum nundinationem, compositos, & iussu, & exemplo tuo aliorum mores, mutatam in melius urbis faciem, nos vidimus, illi audierunt. His omnibus ex rebus Carolus Rex incredibile gaudium cepit: & ut quod facis quam diutissime facere possis, a Deo optimo maxi-

mo

mo votis omnibus petit. Quem animum suum ut tibi patefaceret, legavit huc clarissimum & nobilissimum virum, Iustum Turnonium, comitem Rusilionis, magni illius Francisci Cardinalis Turnonii, cujus memoriam & tibi, beatissime Pater, & vobis omnibus, Patres amplissimi, gratam esse ac jucundam scio, fratris nepotem, hominem, ut omnia uno verbo complectar, suo genere dignissimum: cujus egregiam virtutem & saepe alias, & proxime in illo memorabili adversus haereticos praelio spectatam, Rex ipse amplis & honorificis praemiis persecutus est. cooptato eo in equites ordinis sui, & quinquaginta cataphractis equitibus praeesse iussit. Per eum Carolus Rex, beatissime Pater, sibi, & toti Ecclesiae de tuo Pontificatu gratulatur; te verum Iesu Christi vicarium, verum Petri successorem, non dubitanter agnoscit; tibi, & huic sanctae Sedi vere, atque ex animo quam debet obedientiam praestat ac defert: & ut certo sperat, se, in omnibus, quae a te praestari poterunt, a te adjutum, atque ornatum iri: ita se omnes vires suas ad Ecclesiae & Sedis apostolicae defensionem semper promptissimo animo collaturum, neque hac in re cuiquam mortalium concessurum pollicetur. DIXI.

P R O

SIGISMUNDO AUGUSTO REGE POLONIAE AD PIUM V. PONT. MAX.

O R A T I O XIV.

habita Romae XIX. Kalend. Febr. anno

M D L X V I I.

Quanto opere gavisus sit universus orbis Christianus, posteaquam auditum est, summum honorem, jam pridem summis virtutibus tuis debitum, tandem aliquando tibi divinitus delatum esse, Pie Quinte, Pontifex maxime, vel ex hoc intelligi potest, quod concepti ex ea re gaudii vis non vicinarum sc regionum, ac provinciarum finibus con-

H 3

ti.

tinuit, sed solis instar, omnia, simul ut ortus est, sua luce complentis, ad remotissimas gentes, & posita in ipsis Christianae ditlonis finibus regna, admirabili celeritate penetravit. Neque vero ei contigit, quod ventis solet, qui cum, unde oriuntur, ibi vehementissimi sint, ad longinqua fracti fere, debilitatique perveniunt; sed quod ingentibus, vastisque fluminibus: quae cum ab ortu ipso magna sint, perpetuo tamen aucta, & tumefacta progressu, eo majores undas volvunt, eo amplioribus, ac capacioribus feruntur alveis, quo a fontibus ac capitibus suis longius recesserunt. Ut cum aliis permultis nominibus beatissimum te omnium mortalium praedicare liceat, tum hoc non minimum sit, quod ex honore tibi habito, & ad illos, qui eum tibi decreverunt, immortalis gloria, & ad omnes bonos, qui eum tibi delatum audierunt, incredibilis laetitia redundarit. Ac ceteri quidem viciniore principes, ac populi quanta omnes animorum alacritate recentem Pontificatus tui nuncium acceperint, ex legatis, quos ad te, gratulandi causa, suo quisque tempore miserunt, cognoscere potuisti: hodierno saepe die intelliges, etiam in illis regionibus, quibus Christianorum imperium terminatur, quanto gaudio pii omnes exultaverint, quas inter se gratulationes fecerint, quanto consensu meliora, & prosperiora omnia sperare coeperint, cum, quo jam pridem sanctitatis tuae fama pervenerat, eodem te in istam cellissimam dignitatis, atque honoris sedem adscendisse, perlatum est. Potentissimus enim, idemque religiosissimus Princeps, Sigismundus Augustus, Rex Poloniae, quam jucundus, & exoptatus sibi suisque populis ejus rei nuncius acciderit, testari cupiens, ea de causa legavit huc illustrem virum, Petrum Barzium, senatorem regni, ex quo haec omnia non minus certo cognosceres, quam si Regis ipsius non os modo intueri, & sermonem audire, verum etiam penitus perspicere intimos sensus animi posces. Is cum mihi mandaverit, ut hodie apud te, in hoc dignitatis majestatisque plenissimo coetu, & de regni antiquitate, atque amplitudine, & de rebus, quas, multis abhinc saeculis, Polonorum reges ad Christiani imperii fines tum tuendos, tum propagandos, sine ulla propemodum intermissione gesserunt, & de ipsius Sigismundi Augusti Regis pietate, animi magnitudine, fortitudine ac constantia, deque quotidianis pro Christiana re-

republica laboribus ac periculis dicerem: quaeso obtestorque te, beatissime Pater, tribue mihi hoc beneficium, ut, dum haec summatim persequor, orationis meae cursus aura lenitatis ac facilitatis tuae adjuvetur. Maximas res, memoratuque ac cognitu dignissimas afferam, & quanquam notas atque illustres, tum suoapte splendore ac magnitudine, tum propter regiae fortunae sublimitatem, quae magnorum & potentum regum actiones obscuras esse non patitur: tamen eo minus pervulgatas, quod Polonorum gens semper in praeclaris rebus gerendis, quam in iis quae gessisset memoriae prodendis, occupatior fuit: semperque majorum suorum virtutem imitari, quam celebrare, gloriosius duxit. Atque ut, unde proposui, exordiar, & Poloniae Rex quam longe lateque dominetur, expediam: tota illa Germaniae pars orienti soli propior, quae est inter fluvios Guttalum, quem hodie Oderam vocant, & Vistulam, qui antiquis temporibus Germaniam a Sarmatia dividebat, & Sarmatiae quantum est a Vistula ad Borysthenem, & a ponto Euxino usque ad sinum Venedicum, inter quos plus mille Italica pasuum millia interjecta sunt, illius imperio continetur. Regio prope tota aequa, & plana, multis magnisque fluminibus & ad fertilitatem & ad mercaturas commodissimis irrigua, rebus ad vitam necessariis usque ad abundantiam dives. Habitatorum autem ea multitudo, ut, cum equitatus regius ex solis nobilibus constet, centum quadraginta equitum millia armare, & in aciem secum, si res ferat, educere Rex Poloniae possit. Homines natura fortes & animosi, quique non facile aut voluptatibus molliantur, aut periculis terreantur. Mortem per decus obitam, immortalitatis instar; vitam per dedecus retentam, quavis morte pejorem putant. Ignominiam, ut fugiant, nihil non fecerint; ut mortem, nihil. Haec hominum, haec locorum ingenia. Cinguntur autem omni propemodum ex parte ferocissimis gentibus, & partim ab Ecclesiae communione dissociatis ac diremptis, partim apertis & capitalibus Christiani nominis hostibus, ut in illo confinio, tanquam in communi quadam arce ac propugnaculo, fortissimi viri ad sustinendam & propulsandam barbarorum immanitatem, & ad agendas perpetuas pro Christianis omnibus excubias divino consilio constituti ac collocati esse videantur: quo essent ceteri Polonorum virtute tecti, Polonorum laboribus quieti,

ti, Polonorum periculis tuti. Neque mihi videor quidquam a suscepto munere facturus alienum, si breviter exposuero, quemadmodum illos Deus, ante sexcentos abhinc annos, discussis errorum, quibus involuti erant, tenebris, ad euangelii lucem perduxerit. Quod dum facere ingredior, adeste quaeso animis, quicumque corporibus adestis, & in re maximi momenti divinae bonitatis ac sapientiae magnitudinem considerate. Omnes fere magnae & memorabiles in rebus humanis mutationes aliquanto antea aut uno, aut pluribus illustribus ac notabilibus signis divinitus portendi ac praesignificari solent. Cum igitur tempus illud appropinquaret, quo se Deus Polonis patefacere, eosque impia superstitione purgatos caelesti doctrina imbuere statuerat: adventantis jam, & instantis salutaris illius mutationis hanc, quam mox audietis, significationem dedit. Imperabat Polonis Ziemomislus Lesci filius, princeps (quatenus haec convenire in hominem non Christianum queunt) & iustitiae, & clementiae, & beneficentiae, & aliarum virtutum laude cumlatus: & in quo nihil praeter Christi cognitionem desiderares. Huic, cum multos annos sine liberis esset, graviterque ea re angeretur, tandem natus est filius, sed oculis captus: ita ut non facile dijudicari posset, maioremne dolorem percepisset ex orbitate, an perciperet ex unici filii caecitate. Omnia remedia, omnes medicorum conatus mali pertinacia elusit. Jam ad septimum annum pervenerat puer, eique patrio quodam ritu primam comam tonderi, nomenque imponi oportebat: cum praeter omnium spem subito oculis uti coepit. Incredibili laetitia perfusus pater convocatos ad se hariosos consulit, quid ex tam admirabili successu filio suo, quid toti Poloniae portenderetur? Respondent, eo imperante, Poloniam mirabiliter illustratum iri. Ex ea spe atque omine puero nomen inditum Miecislao, quod gentis lingua significabat eum, qui sibi gloriam gladio pariturus esset. Nullo enim alio modo illustrari posse Poloniam, quam bello, & armis, cogitabant. Jam adoleverat Miecislus; jam ad virilem aetatem pervenerat; jam mortuo patre rerum potiebatur; & ceteris quidem virtutibus patri non absimilis, nihil ceteroqui bello egregium aut memorabile gerebat: ita ut tota Polonia, & se credulitatis, & vanitatis vatuum florum responsa damnavet. Sed majus quiddam, quam quod

quod illi suspicati erant, parabat Deus. Miecislaus, ductis barbarico more septem uxoribus, nullos tamen ex ulla earum liberos procreare poterat. Interea fundente se, ac spargente quotidie latius Christiana religione, pervenerant & in Poloniam sancti quidam viri: qui aut solitariae vitae, ut quietioris, & ad res divinas sine ullo impedimento contemplandas aptioris, studio ducti, aut periculorum metu, in abditis, & remotis sylvarum recessibus delitescerent, Christo, ut poterant, serviebant. Horum quibusdam in animum immittit Deus, ut ad principem adeant, eique polliceantur & liberos, & alia multo majora, si, repudiato falsorum numinum cultu, Christum verum Deum agnoscere, & traditam ab eo doctrinam suscipere vellet. Ipse quoque divini spiritus repentino tactus afflatu, promptum se, ac facilem salutaribus illorum monitis praebeuit. Neque longius res ducta est, quam dum prima ac praecipua religionis nostrae capita edoceretur. Quae, ut percepit, magna pompa, ac celebritate publice baptizatus, brevi tempore totam Poloniam ad Christianam pietatem & exemplo suo incitavit, & cohortationibus, ac praemiis allexit; & minis, ac suppliciis adversus pertinaces propositis perpulit. Tum demum cognitum est, quod Miecislaus totos septem annos caecus fuisset, significatam esse hoc modo diuturnam Polonae gentis caecitatem: quod, omnibus humanis auxiliis frustra tentatis, tandem divino beneficio lucem aspexisset, fore ut populi quoque caecitas nulla humana ope sanabilis divinitus depelleretur. Neque vana fuit hariolorum praedictio. Eo enim rerum potiente, Polonia splendore divini luminis illustrata est. Notum est autem, interdum fieri, ut etiam superstitiosi & impii homines, Deo permittente, vera vaticinentur. Neque temere inditum nomen. Gladio enim sibi & suis gloriam peperit, non quidem ferreo, aut ulla ex alia materia confecto; sed gladio illo utrinque acuto, gladio spiritus, quod, ut ait Paulus, est verbum Dei. Ut autem ab ea Ecclesia, quae ceterarum omnium mater ac magistra est, Christiane vivendi leges acciperent, & ex eo fonte haurirent, unde nihil non purum & incorruptum hauriri potest, legatos miserunt ad Joannem Pontificem ejus nominis tertium decimum, per quos & eum, ut communem totius Ecclesiae pastorem, venerarentur, & ab eo sibi peterent Episcopos mitti, a quibus regi, & quae

H 5

sibi

sibi credenda, quaeque facienda essent, cognoscere accuratius possent. Misit ille Italogum hominum spectatae probitatis & eruditionis idoneum numerum: qui primi novellas illas ac teneras nuper in horto Christi depactas ac confitas plantas, copiosis sanctorum praeceptorum imbribus irrigarunt. Hujus Miecislai soror Adleida, cum Geisae, Ungarorum principi, nupta esset, cohortationibus suis perfecit, ut ipse quoque cum tota Hungaria Christi sacramento adigeretur. Neque vero ejus filius Boleslaus primus, Poloniae Rex, aut majoribus suis laude bellica, aut patri propagandae religionis studio cessit. Qui suscepto adversus Saxonas bello, & ea, quae illi dudum Polonis ademerant, recuperavit, & cum universam illam oram ad Albim & Salam fluvios, & Chersonesum Cimbricam, quae hodie Dania vocatur, sub imperium suum subjunxisset, ut ostenderet, eam se victoriam Christo quaesivisse, non sibi, nihil in victos acerbe, aut crudeliter statuit: sed cum eos ad accipiendam Christi doctrinam compulisset, fixis memoriae causa in Salae ripa tribus ferreis columnis, in Poloniam se recepit. Numquid igitur, ea laude contentus, otio se postea tradidit? Imo vero declaravit, nunquam desidem atque ignavam esse virtutem; nullas ei esse a praeclaris actionibus ferias; fortes & constantes viros honestorum laborum ac munerum perfunctione, non ad quietem invitari, sed ad alia ex aliis assidue suscipienda incitari. Nam cum Prussi aliquot ante annis divum Adalbertum interfecissent: ejusque corpus quidem ipse aequo auri pondere a barbaris redemisset, (mirum hoc quoque pietatis argumentum: sed in tanta temporis angustia multa necessario praetermittenda sunt) caedis autem ultionem in aliud tempus distulisset: tunc demum ratus advenisse tempus illud, cum & puniendi eorum audacia, & armis frangenda pertinacia esset, bellum eis intulit, neque magno negotio victor, non aliam eis poenam imposuit, quam ut erroribus suis depositis Christo initiarentur. Hic mihi, beatissime Pater, venit in mentem, quod olim a quodam Graeco imperatore dictum est, qui a suis in exilium pulsus, cum apud hostes, ad quos confugerat, multo lautius ac magnificentius haberetur quam apud suos; Perieramus, inquit, nisi periissemus. Ita enim & qui ab illo principe vincebantur dicere poterant, se, nisi ab eo victi essent, perituros fuisse. Quid ego jam, ut Pome-

rari

rani a Boleslao tertio, Prusſi a Boleslao quarto ad Chriſtum, a quo defecerant, revocati ſint, perſequar? Rerum me copia, beatiffime Pater, inopem conſilii reddit. Quod ſi in me ulla dicendi vis ac facultas eſſet, optarem equidem aliquam mihi non tam uberem ac copioſam ad dicendum materiam dari: ut in ſingulis ejus partibus accurate percenſendis, copioſe exornandis, artiſicioſe exaggerandis, jaſtare atque oſtentare me poſſem. Nunc enim, ut pictor, cui in exigua tabella ingens aliqua multitudo hominum exprimenda eſt, nonnullorum vultus tantum atque ora, multorum ſumma modo capita oſtendit, totum reliquum corpus abſcondit: ita me, cui innumerabilia Polonorum regum ac populorum aeternis digniſſima laudibus facta, in anguſtum unius breviſſimae orationis curriculum concludenda ſunt, multa, quae, ſi pandi explicarique poſſent, quaſique ſpectanda proponi, incredibilem admirationem excitarent ſui, delibare modo, & attingere, multa etiam ſignificare potius, quam oſtendere, neceſſe eſt. Ideoque ne de bello quidem, quod Boleslaus Quintus, cognomento Pudicus, adverſus Jazygas, qui hodie partim Valachi, partim Ungari ſunt, geſſit, copioſius dicam: tantum quaſi praeteriens admonebo, eum, cum gentem illam ferociſſimam deviciſſet, illos omnes, quorum virtuti, ut ait vetus poëta, fortuna belli pepercerat, quaſi opima quaedam ſpolia Chriſto confecraſſe, neque aliud eis, quam ut Chriſtiani fierent, imperaſſe. Ad Jagellonem enim, Sigismundi Auguſti proavum, feſtinat animus, cujus admirabili inuſitataeque virtuti utinam par a me adferri poſſet orationis genus! Sed ita prorſus exiſtimo: omnes, qui ubique ſunt, eloquentiſſimos homines, ſi communi ſtudio ad eum celebrandum quidquid habent in dicendo virium conferant, omnia tamen illius dignitate inferiora dicturos. Id ita ſe habere, eos, qui me attente audire non gravabuntur, facile cognituros eſſe confido. Lituania, beatiffime Pater, ampliſſima, & fortium virorum feraciſſima regio, ceteris finitimis populis ad religionem Chriſtianam adductis, in veteri ſuperſtitione perſtabat. Colebant autem ejus provinciae homines ignem pro Deo, ei aras, ei templa ponebant, eum ſumma diligentia in celeberrimis quibuſque oppidis perpetuum aſſervabant. Fulmini quoque divinitatem quandam ineſſe credebant, idque ſua lingua Deum Percunum nomi-

minabant. Sed & lucos & selectas quasdam in sylvis eximiae proceritatis arbores venerabantur ut Deos. Viperis quoque & aliis serpentibus eundem tribuebant honorem. Qui quid horum violasset, inexpressibile ab eo scelus conceptum putabant. Cum hoc per se miserabile erat, talem tantamque provinciam tanto tempore in tanta errorum foeditate versari, tum illud accedebat incommodi, quod gens bellicosa, & ferox finitimos sibi Christianos quotidianis incursionibus lacescens, nunquam quiescere patiebatur. Ei genti annos abhinc amplius ducentos viginti imperabat Jagello, idemque praeterea & Samogitiam & magnam Russiae partem obtinebat, fortis & strenuus princeps, & quanquam religionis nostrae mysteriis nondum initiatus, tamen, ut qui Christiana matre genitus esset, animo ab ea non prorsus alieno. Cum igitur per id tempus mortuo Hludovico, Ungariae & Poloniae rege, regni proceres de Heduigi ejus filia, ad quam regnum delatum erat, in matrimonium collocanda deliberarent, ecce ab Jagellone legati, qui renunciarent, cum cum omnibus suis velle Christianum fieri, petere, ut sibi Heduigis uxor daretur: hoc si fieret, paratum esse omnes ditionis suae provincias cum Poloniae regno ea lege conjungere, ut nunquam divellerentur. Quam lubentibus animis Poloniae proceres eam legationem audierint, nihil opus est dicere. Sustulerunt manus ad caelum, & gratias egerunt omnium bonorum auctori Deo, qui tandem illorum populorum misertus, eam mentem immisisset Jagelloni. Ipsa tamen Heduigis, in qua eximiam formae pulcritudinem singularis modestia aequabat, nihil de matrimonio suo sine matris auctoritate statuere voluit: totamque rem ad illius voluntatem rejecit. Missi ad eam oratores in Ungariam, quo se mortuo viro contulerat: quibus illa responsum dedit pietatis & prudentiae plenum. Longe a se abesse eam mentem, ut quidquam impedire vellet, quod & ad amplificandum regnum Poloniae, & ad religionem latius spargendam pertineret. Cogitarent Poloni, & in commune consulerent, reque mature deliberata id facerent, quod & Deo acceptissimum, & regno utilissimum putarent fore. De procerum igitur sententia, constituto ad nuptias celebrandas die, Cracoviam magno septus comitatu venit Jagello: & quia fortassis a matre puer acceperat, sanctos illos reges, quorum memoriam nuper Ecclesia recolebat, ad ado-

ran-

randum Christum. recens natum non sine muneribus vendisse, ne ipse quidem immunis ad Christum venire voluit, eique pro munere non thus, non aurum, non myrrham, sed fratres suos, quos secum baptizari voluit, sed Lituaniam, sed Samogitiam, sed Russiam, sed omnes uno verbo, quos in potestate habebat, populos obtulit. Quam jucundum illud non hominibus modo, sed angelis ipsis fuisse spectaculum credimus, cum vir fortissimus ad sacros fontes incredibili alacritate properaret; cum se in vas ad eam rem praeparatum cupidissime immergeret; cum magna & clara voce Deum & homines testaretur, ut in se aqua illa spargeretur, ita se pro Christo sanguinem suum, ubi res ferret, sparsurum esse! Baptizatus igitur & novo nomine Vladislaus Jagello dictus, postridie Idus Februarias, eodem die reginam in matrimonium duxit, neque multo post consecratus & inunctus, ac coronatus Rex Polonae, totum eum annum in pacando regno consumpsit. Eo autem anno, qui proxime secutus est, cum ei nihil longius videretur, quam dum populos suos in Christianorum numerum aggregatos videret, comitatus uxore & multis principibus viris, multis item Episcopis ac sacerdotibus in Lituaniam profectus, quam multis, quam certis, quam inulitatis documentis pietatis suae magnitudinem testatus est? Nam cum populum aegre ab inveterata superstitione avelli videret, ipse omnibus inspeculantibus, manu sua illis quas aliquando coluerat arboribus magna vi secures impingens, easque ab radicibus deturbans, tum ingentem vim aquae profundens in illos tam diu adoratos ignes; *Non est, clamabat, non est Deus, quod exscindi ac dejici, non quod exstingui potest. O mirificos Deos, quorum alter alteri pro pabulo est, alter alterum absumit! In venenatis autem & mortiferis animalibus quae potest esse divinitatis similitudo? Agnoscite, agnoscite miseri errorem vestrum, & respiscite, & tandem aliquando mentis oculos ad Deum omnium rerum effectorem convertite: ne, dum aeternum (ut falso putatis) ignem colitis, in alium ignem vere aeternum incidatis.* Simul haec, simul eis religionis nostrae principia, ut poterat, ediserebat: ut eodem tempore & vetus ille ignis pro Deo habitus exstingeretur, & novus ignis divini amoris in eorum pectoribus accenderetur. Cumque neque sacerdotes, quos secum adduxerat, Lituanicam linguam, neque

Li.

Lituani ullam aliam intelligerent, ipsemet eos summam fidei nostrae ab apostolis traditam, quam symbolum vocamus, ipse formulam precandi a Christo Jesu institutam, ipse cetera, quae discere solent ii, quos Catechumenos vocamus, in Lituanicum sermonem convertens, neque ullum in ea re laborem subterfugiens, edocebat. O regem rari, & singularis exempli! O ardorem animi commemorabilem! O pietatem omnibus saeculis praedicandam! Ita igitur inflammavit Lituanorum animos, ut ad danda Christo nomina, & ad sacrosanctam illam aquae aspergionem simul omnes facto agmine concurrerent, seque longiorem moram pati non posse clamarent. Ideoque solis nobilibus singulatim baptizatis, cetera multitudo idem sacramentum catervatim distributa suscepit. Quid ego nunc exstructarum ab eo sacrarum aedium multitudinem, quid divitiarum ecclesiastici ordinis hominibus attributarum magnitudinem exponam? Quid susceptos in Samogitia ad Christum traducenda labores, & obita eadem illa munera, quae in Lituania obierat? Illud vero minime praetereundum est, quod ne regnandi quidem suavitas, maxima illecebra peccandi, quae saepenumero multos adversus alia omnia satis firmos abstulit, ullam vim habuit; ad Vuladislai fidem ac constantiam labefactandam. Nam cum Bohemi, quorum animis paullo ante Joannes Hus & Hieronymus Pragensis pestiferum opinionum suarum virus afflaverant, mortuo Vencislao rege suo, legatos ad eum misissent, per quos ei regnum deferebant, multisque precibus obsecrabant, ut id aut ipse, aut Vitoudus frater ipsius patruelis susceperet: maximo uterque animo eorum preces repudiavit, addita illa nobili, & nunquam satis celebrata voce: Religionem sibi esse, haereticis imperare. Non patitur temporis brevitates, ut aut plura de hoc dicam, aut de ejus filio Vuladislao tertio, Poloniae & Ungariae Rege, qui, ut Pontificis maximi auctoritati pareret, cum Turcis, quos diu vexaverat, multisque praeliis fuderat, fregerat, afflixerat, redintegrato adversus pactas cum eis inducias bello, tum quoque magna eorum edita strage, in ipsa tandem acie fortissime dimicans interfectus est. Eademque me causa cogit, tum alios aliquot reges silentio involvere, tum in Sigismundo primo, Sigismundi Augusti patre, laudando esse brevior. Cujus pietatem quidem ac religionem magnificentissima templa

per-

partim instaurata, & refecta, partim ditata, partim etiam a fundamentis excitata, & perpetuum prohibendarum a regno suo novarum opinionum studium; bellicam vero fortitudinem tam multae, tamque memorabiles de Moschis, de Valachis, de Tartaris, de Turcis victoriae, & ut cetera taceam, octoginta Tartarorum millia uno ad Borysthenem praelio profligata testantur. Qui cum octoginta duos vixisset annos, carus suis, metuendus hostibus, utrisque venerandus, satur vitae, satur gloriae, moriens, Sigismundum Augustum non regni magis quam virtutum suarum heredem reliquit. Hic si praesens adesset, beatissime Pater, sanctissimos pedes tuos deosculatus, hac ad te oratione uteretur: Magno gaudio affectus sum, Pater sanctissime, cum te ad Ecclesiae gubernacula admotum, & in isto celsissimo inter mortales folio collocatum esse cognovi. Qualem enim jam dudum certa & constanti fama esse te acceperam, tali gubernatore navim Ecclesiae in his turbulentissimis tempestatibus egere intelligebam. Quem in locum Christiana respub. deducta sit, etsi dubitandum non est, quin tu ex ista edita ac praecelsa specula optime videas: nos tamen qui ab hostibus undique circumfessi sumus, certe propius in tuemur. Et ab hoste immanissimo ac potentissimo invadimur, & domesticis seditionibus laboramus. Neque ulla res majores ei animos facit, quam quod intelligit, graviore, & implacabiliore odio Christianos a Christianis, quam Christianos a Turcis disidere. Ita qui conjuncti ac conspirantes terrori essemus, divisi ac dissentientes ludibrio & despectui sumus. Jamque mali vis, invitisimae, & nequidquam renitentibus nobis, non obscure per partes usque adhuc integras serpit. Et alia hoc regna nuper magno bonorum omnium moerore senserunt; & nos, quanquam omnia prohibendi causa facimus, pervincere tamen non possumus, ut nihil populis nostris vicinitate ac contagione noceatur. Hem, nunquamne his tot, tam gravibus, tam diuturnis calamitatibus remedium aliquod reperietur? At tu, beatissime Pater, cujus & apud Deum preces, propter sanctitatem, & apud homines iussa, propter auctoritatem, plurimum valent, per illam, qua genus humanum complecteris, caritatem, per illam curam, quam Christianis omnibus & debes & praestas, per illum ipsum, cujus in terris vice fungeris, Jesum Christum, succurre ac sub-

subveni communibus malis, & omnes cogitationes, omnia consilia, omnem auctoritatem ac potentiam tuam confer ad Christianos populos & purgandos ab erroribus, & firma ac stabili concordia inter se devinciendos. Quod igitur rex ipse per se facere propter locorum distantiam (*) non potest, id per hunc clarissimum virum oratorem ad te suum facit: per eum tibi gratulatur: per eum ad te omnes vires ac copias suas defert: per eum tibi & huic sanctae Sedi obedientiam praestat: quamque laudem a maioribus suis hereditariam accepit excubandi assidue pro Christianis, & quicumque hostes Christi atque Ecclesiae fuerint, eosdem semper habendi pro suis, eam se diligentissime, ut semper fecit, conservaturum, neque unquam ab eorum virtute degeneraturum esse promittit. Tibi autem, beatissime Pater, cum omnia fausta & prospera precatur, tum quo facilius ea, quae a te expectantur, perficere possis, illud a Deo votis omnibus petit, ut publico Ecclesiae bono non minus diu Pontifex vivas, quam te Pontificatu dignum vixisse, omnes, qui vere & incorrupte judicant, consentientur. DIXI.

D E

TOTO STUDIORUM SUORUM CURSU, DEQUE
ELOQUENTIA AC CETERIS DISCIPLINIS
CUM JURISPRUDENTIA CONJUNGENDIS,

O R A T I O X V.

habita Romae anno

M D L X V I I.

Non eram nescius, cum hanc Pandectarum interpretandarum provinciam susceperem, fore, ut multis sermonem darem: quibus mirum ac novum videretur, me, qui tot annos in hoc docendi munere ita consumpsissem, ut

eos

(*) Meliores scriptores potius dicunt *intervallum*.

eos modo libros attingerem, qui aut ad eloquentiam, aut ad Philosophiam pertinerent, mutata subito voluntate, ad tractationem juris civilis tam longo intervallo redire: a quo me plerique jam pridem animum omnino avocasse, & ad mitiora studia, tanquam ad Sirenium scopulos, adhaesisse, aut quasi loti cujusdam Homericae, ita illorum dulcedine, ac suavitate captum, hujus jam neper somnum quidem meminisse arbitrarentur. Quibus ut satisfaciam, simulque vobis omnibus hujus consilii atque instituti mei rationem reddam: etsi non libenter facio, ut de me loquar, tamen antequam progrediar longius, pauca quaedam de toto studiorum meorum cursu breviter commemorare constitui. Quae si audire ac cognoscere grave non erit, spero fore, ut gravissimi quidem & eruditissimi homines, quos hic adessee video, factum meum non improbent: vos autem optimi & studiosissimi adolescentes, etiam fructum aliquem ex hac narratione capiat. Cum enim, quae praecipue res progressus meos retardaverit, meque decurso jam spatio a calce ad carceres, ut dicitur, revocaverit, cognoscetis: forsitan, exemplo meo edocti, melius ipsi vestris rationibus consulētis. Ego igitur, ut primum puer Grammaticorum & Rhetorum praeceptis visus sum utcumque imbutus esse, leviter gustatis Dialecticae principiis, ceteris autem Philosophiae partibus ne a limine quidem salutatis: nulla Graecae linguae intelligentia, nullo rerum usu, nulla antiquitatis cognitione instructus, animum ad jus civile appuli, & iis doctoribus, qui tum illis in locis optimi putabantur, annos aliquot operam dedi. Jamque eo processeram, ut, quae tum praecipuae laudes habebantur, & in argumentando satis acutus, & in respondendo non incautus, & quaecunque de re ageretur, abunde loquax essem: & quod multis palmarium videbatur, multarum legum non intellectarum principia uno spiritu citare, multorum interpretum nomina recensere, multos versus, multas paginas, multas columnas, porticus etiam, ut opinor, & peristylia, & intercolumnia, nullo negotio, numerare quamlibet multa possem. Cum ipse me eo nomine circumspiciebam, meque pulcrum, ac beatum putabam, tum uno ore omnes, ut ait Comicus, omnia bona dicere, & laudare fortunas meas, qui tantula aetate tantam mihi, ut ipsi putabant, sapientiae; ut res ipsa docuit, stultitiae & inanum opinionum supellectilem comparassem. Jam omnes

nes me mei foro & cancellis & subselliis destinabant: magnamque in spem venerant, rabulam me aliquem non in postremis fore, confidentem, acrem, contentiosum; praesertim cum & natura essem firmis lateribus, & voce magna, &, quod caput est, illi me quos dixi magistri, si non multum sapere, at certe, quod apud eos pro eodem erat, multum audere multumque clamare docuissent. Quid verbis opus est? Inibi jam erat, ut illud vitae genus ingrederer, cum Deus (Deus enim fuit: neque hoc mihi ex animo excuti potest,) Deus igitur effecit, ut quaedam Budaei & Alciati & aliorum ejusdem notae hominum scripta, quae nunquam ante illud tempus adspexeram, in manus meas venirent. Quae cum evolvere coepissem, passimque in eis multa reperirem, quae de magistris meis nunquam audissem; multas sententias, quae illi me ratas ac firmas esse docuissent, gravissimis argumentis convulsas ac labefactatas; multa ex Graecis scriptoribus deprompta, multa ex antiquitate repetita, quibus in omnibus mihi tenebrae essent: nolite quaerere, quid mihi animi fuerit. Visus mihi sum de caelo decidisse: aut in alium quendam orbem delatus esse: neque aliter affectus sum, quam egeni & inopes homines interdum solent, qui cum totam noctem somniant se divites repente factos esse, ubi diu gemmas, aurum, purpuram dormientes contrectarunt, experrecti, omnia domi suae obtenta telis aranearum vident. Quid facerem? ego ille paullo ante tumidus & ferox, cum mihi derепente vultus, animus, verba cecidissent: jamque suffusus pudore, verecundarer inter eos versari, qui de me ita magnifice senserant: subduxi me clanculum ex illis, in quibus diu merueram, castris, & in Graeciam navigavi: id est, ad Graecarum litterarum & disciplinarum magistros me contuli; eademque opera perlustravi etiam vetus illud Latium; id est, omnes ac unum veteres linguae Latinae scriptores diligenter & accurate pervolutavi, sedulo undecumque omnia colligens, quibus mihi jurisprudentia instructior & ornatior fieri posse videretur. Atque in hac peregrinatione, tum in Lycei ambulationibus, tum in Academiae spatiis, saepe me exercui: neque aut illius e Gargetto delicati atque otiosi senis hortos invisos praeterii, quanquam venenorum, quam salubrium herbarum feraciores, neque disjectas veteris illius Poeciles, non
tam

tam Polygnoti manu, quam Zenonis ingenio nobilitatae, reliquias neglexi. Et ut magnam voluptatem capiunt, qui ad magnorum ac nobilium fluminum, Euphratis puta, aut Nili, fontes ac capita ipsa venerunt: ita juvit me incredibiliter, cum apud illos sapientissimos senes cernerem, quibus ex fontibus manassent amplissima illa juris civilis flumina, per quae, toto orbe sparsa atque diffusa, tam multi assidue summo homines ingenio navigarent. Interea, ut paterfamilias, qui, mercaturae causa in longinquas terrarum oras profectus, dulcem eximieque animo caram domi uxorem reliquit, saepe de ea cogitans, sicubi aut gemmam aliquam, aut scite tornatum anulum, aut monile bacatum, aut segmentatam vestem, aut talia mundi muliebris ornamenta conspexit: studiose omnia comparat ac seponit, quibus eam, domum reversus, muneretur: sic me per omne scriptorum genus vagantem nunquam ea cura ac cogitatio deserebat, ecquid decerpere ac delibare ex eorum unoquoque possem, quod, cum ad jurisprudentiam reverterer, ad eam expoliendam & exornandam accommodatum esset. Sciebam enim, quam turpe haberetur, & diu manere, & inanem redire. Quod autem Homerus ait, Ulixem in illo diuturno errore crebro spectare solitum Ithacam versus: itidem ego ad jurisprudentiam identidem reflectebam oculos: & ab ea tam diu abesse me, vix satis aequo animo ferebam. Quin etiam, ne me amoeniores illae disciplinae usu quodammodo suum facerent, multa saepenumero faciebam usucapionis interrumpendae gratia: quod & mea qualiacunque scripta declarant, crebris jurisconsultorum adpersa sententiis, & quotidianae disputationes, quibus, quoties erat occasio, aliquid ex hac disciplina petitum intexebatur, non obscure indicabant. Nunc, cum mihi videar non ea quidem omnia, quae animo conceperam, perfecisse, sed usque eo tamen progressus esse, ut iis, qui juris civilis cognitionem ex ipsis fontibus haurire cupiunt, opis aliquid adferre possim: putavi tempus jam ipsum postulare, ut prodirem, & navatae in hoc genere studiorum operae specimen aliquod darem. Cur autem Pandectas porissimum extra ordinem interpretari voluerim, causa haec fuit. Videbam eruditissimos in hac schola viros, quibus docendi juris munus mandatum est, ita se in eo gerere, ut, ipsa si loqui posset jurisprudentia, non certius, aut

copiosius, aut majori cum dignitate videatur explicatura sensus suos, quam ab illis quotidie explicantur. Omnia ex eorum ore profluunt, quae in hac arte, aut cogitari prudenter, aut disputari acute, aut certo definiri ac statui possunt. Itaque cum in omnibus habeam, quod admirer, in nullo habeo, quod desiderem. Sed illi tamen, quid dignitati suae, eique, quam meritisimo obtinent, auctoritati consentaneum sit, intelligentes, perpetuo in gravium & arduarum quaestionum tractatione versantur; exquisitam singularum vocum explicationem, ut humile quiddam, neque satis dignum, in quo tempus conterant, aut praetermittunt, aut modice attingunt. Planeque si ad eos audiendos ii tantum accederent, quos oporteret, id est, qui prius in Grammaticorum, Rhetorum, Philosophorum scholis diu multumque exercitati essent: nihil amplius, quam quod ipsi cumulatissime praestant, requiretur. Nunc, quod ego me principio fecisse dixi, ut ad jus audiendum aliarum omnium artium rudis accederem, in eo vercor ne etiam hodie a plerisque peccetur. Cogitavi igitur, si pro mea virili parte huic incommodo mederi studerem, neque invidiosum id mihi, neque inutile aliis fore. Nam neque invidiam habet ullam, quod ab aliis neglectum jaceat, id sumere: & in exercitu non tantum imperatorum & tribunorum ac centurionum, sed & gregariorum militum, & calonum quoque ac lixarum aliquis usus est. Neque, si gubernatorum in navi regenda praecipuum est munus, non ii quoque utiles sunt, quorum in sentina exhaurienda omnis consumitur labor. Quanquam, si id quod res est fateri, si recta & vera speciosis ac fucatis antepone, si, quanti res quaeque sit, non quanti vulgo fiat, spectare volumus: multo plus est in hac pura & simplici verborum explicatione momenti, quam plerique fortasse suspicarentur. Nam cum verba, ut ait Aristoteles, sint eorum, quae animo concepimus, notae: fieri nullo modo potest, ut, qui vim verborum non percipit, eam sententiam, quae illis verbis expressa est, assequatur. Itaque & idem Aristoteles alibi ait, eos, qui, quid quoque verbo proprie indicetur, non satis intelligunt, in rebus judicandis saepenumero falli: & apud Platonem Cratylus ex verborum intelligentia cognitionem rerum pendere dicit. Et quis tandem est, qui nesciat, patrum avorumque nostrorum memoria, cum per-

perversa quaedam ac pestifera opinio invaluisset, nihil cultum orationis, nihil historiae veteris noticiam, ad eos, qui graves ac serias disciplinas tractarent, pertinere, Graecas vero litteras etiam impedimento esse, quanta & quam densa caligo universum prope terrarum orbem obtexerit? quantaque verborum neglectum rerum ignorantio consecuta sit? Sed, quid necesse est huic rei aliunde argumenta petere? Illi ipsi, quorum libros quotidie terimus, veteres jurisconsulti, in explicandis legibus, senatusconsultis, edictis praetorum aut aedilium, constitutionibus, decretis, epistolis principum, quam, quaeso, viam rationemque tenuerunt? Nempe in patefacienda singularum vocum vi ac proprietate tam multi tamque assidui sunt, ut magnam industriae suae partem in eo consumere videantur. Quod prolatis ac productis(*) ipsorum locis probarem, si, quam facile, tam necessarium esset. Antistium Labeonem jurisconsultum nobilissimum cum alicubi valde commendasset Gellius, ad postremum addit: *Latinarum vocum origines rationesque percalluerat: eaque praecipue scientia ad enodandos juris laqueos utebatur.* Hos me sequentem duces, nemo, ut opinor, merito culpaverit. Quam igitur interpretandi viam nobis Ulpianus, Paullus, Gajus, Marcellus, ceterique juris antistites praeiverunt, eam sequemur, & eorum vestigiis, quantum vires nostrae ferent, insistentes, summa ope conabimur efficere, ut neque praetermittamus necessaria, neque inutilia confectemur: & quotidie tamen aliquid minime vulgare minimeque contritum adferamus. Quod ut jam nunc perspicere possitis, dum ad titulum de justitia & jure interpretandum accedo, quaeso, diligenter attendite. DIXI.

(*) *Producere vel adducere locum, rationem, &c.* non dicunt Latini.

C U R A D

MUNUS DOCENDI, QUO SE SPONTE
ABDICAVERAT, REVOCATUS SIT,

O R A T I O X V I.

habita Romae prid. Kalend. Mart. anno

M D L X I X.

Quod antiquitus a sapientissimis viris dictum est, non licere cuiquam mortalium, quid facturus, aut non facturus sit, certo pronunciare: quod in vita multa eveniunt, tum ut ea ne facias, quae facere decreveris, tum ea ut facias, quae nunquam facere constitueris: id ego & saepe antehac in aliis, & in me ipso nuper verissimum esse cognovi. Nam in hoc publice docendi munere quinquenium jam cum aliqua hominum approbatione versatus, eo me, ut scitis, superioribus mensibus sponte abdicaveram: idque eo animo, ut, quod ex me saepe auditum est, nunquam me postea eandem provinciam suscepturum, nunquam eosdem labores denuo subitum putarem. Cogitabam, satius esse desinere, quam deficere: me, sive placuisssem, satis jam spectatum esse; sive displicuisssem, plus satis: satius esse cum desiderio, quam cum satietate discedere: utcunque esset, tradendam quasi cursu aliis lampada, qui & laboris patientiores, & doctrinae copia instructiores, institutam hic & inchoatam a nobis, majore animo, quam viribus, jurisprudentiae cum eloquentia & cum antiquitatis cognitione conjunctionem exaedificarent, ad summumque perducerent. Mihi ad nominis mei commendationem abunde videbatur, tanti ac tam praeclari operis aliqua saltem fundamenta jecisse, & praestando, quod possem, alios qui plus posset, ut experiri vellent, exemplo meo excitasse. Jamque totus in eo eram, ut me non languori quidem ac desidia dederem: qui semper ignavorum vitam mortemque juxta aestimasssem: sed ad
eas

eas artes mecum resolendas ac celebrandas referrem, quibus usque a puero deditus fui: & ad mandandas litteris cogitationes quasdam meas, quibus efficerem, conarer quidem certe, ut, quod mihi otium Hippolyti Cardinalis Ferrariensis, studiorum ac fortunarum mearum patroni, summa liberalitate conceditur, ejus aliquis fructus non ad praesentes modo & eos qui nunc sunt, sed & nunc ad externos, & olim ad posteros perveniret. In hac me cogitatione defixum, & tanquam in portu, complicatis velis, ceterisque armamentis omnibus compositis, quiescentem, vestra, Cardinales amplissimi, auctoritas expergisci denuo, & subductam jam navim, mutato consilio, deducere, & vela ventis pandere coëgit. Quae mihi res eo mirabilior visa est, quod non deerant homines & ingeniosi, & eruditi, & exercitati, qui vobis ad hoc munus obeundum ultro studium atque operam profiterentur suam: quorum etiam unum a me ipso vere atque ex animo commendatum esse memini. Itaque, ut in historiis est, eos, qui M. Catonem in praeturae petitione superarant, ipsosmet mirari solitos, quod se tali viro populus Romanus praetulisset: sic fateor, mihi mirum visum esse, quid ita vobis potius libuerit, me alia jam omnia cogitantem, etiam cum aliqua ad vetus honorarium accessione revocare, quam in locum meum aliquem ex iis sufficere ac substituere, quid, in beneficii loco, petebant. Quod ego neque ita me ignoro, ut mihi tribuam, ac non vestrae potius humanitati, quam ulli merito meo acceptum feram: & tamen non debeo esse aut adversus dignitatem meam, aut adversus vestra judicia improbe curiosus. Nam, si ve aliquid esse in me, cur hic honos mihi habendus esset, judicatis, potius eniti ac contendere debeo, ut vestram de me opinionem rebus confirmem, quam ut verbis refellam: si ve, quod magis credo, vestra tantum in eo humanitas, & quaedam erga me voluntatis propensio valuit, non minus optabile, aut honorificum duco, a vobis amari, quam magna aliqua si ve eruditione, si ve eloquentia praeditum judicari. Illud quidem neque reticere, neque dissimulare possum, recentem istam vestrae erga me voluntatis significationem magnum mihi onus imposuisse, magnam curam & sollicitudinem, magnam vigilandi, laborandi, contendendi omnes industriae meae nervos necessitatem attulisse. Non enim mihi

tantum elaborandum est, ut, si quam mihi existimationem superiorum annorum labores vigiliaeque pepererunt, eam conservem ac tuear: sed multo magis, ut vestra de me judicia sustineam, & aliqua saltem ex parte respondeam illi expectationi, quam de me, ut verisimile est, in multorum animis pondus auctoritatis vestrae concitavit. Quod quidem me studiosissime constantissimeque facturum vobis omni adseveratione confirmo, daturumque operam, ut haec, qua nunc cincti ac circumfusi estis, studiosorum adolescentium multitudo, si nulla alia re, at certe industria & assiduitate vix alium quemquam a vobis ad rationes suas accommodatiorem huic muneri praefici potuisse fateatur. Sed jam tempus esse videtur, ut specimen vobis aliquod exhibeam ejus rationis ac viae, quam & usque adhuc in docendo tenui, &, nisi vos aliud jubeatis, deinceps perpetuo tenere decrevi. Quod dum facio, date mihi, obsecro, hanc veniam, ut avertam a vobis orationem, atque ita disceram, quasi ii tantum adessent, quorum causa me, rude jam, ut arbitrabar, donatum, in hanc arenam denuo revocandum censuistis. DIXI.

D E

DOCTORIS OFFICIO, DEQUE MODO
JURISPRUDENTIAM DOCENDI,

O R A T I O X V I I.

habita Romae prid. Non. Novemb. anno

M D L X I X.

Majorem in dies fructum capio ex hoc consilio atque instituto meo exornandi juris civilis, neque lautius modo ac nitidius, sed distinctius etiam & ad rudiorum caput accommodatius, quam plerique vulgo solent, explicandi. Nam etsi satis intelligo, non tantum mihi esse vel virium vel auctoritatis, quantum ad hoc, quod ani-
mo

me concepi, quodque omnibus votis expeto, plane perficiendum requireretur: juvat tamen, tanti ac tam praeclari operis qualiacunque fundamenta jacere, experiri, si forte alios rebus omnibus instructiores commovere, & ad eandem cogitationem suscipiendam excitare possim; efficere denique, ut quicumque olim de hoc meo conatu vere judicare & poterunt & volent, quidvis mihi potius, quam aut in deligenda recte docendi ratione ac via judicium, aut in eadem aliis commonstranda voluntatem defuisse fateantur. Quibus enim rebus ejus, qui quamcunque artem docere instituit, officium contineri arbitror, eas ut praestarem, & alias semper, & praecipue ex quo liberos Pandectarum explicare ingressus sum, magno mihi studio elaboratum est. Ac ne quis forte quaerat, quae tandem illa sint, in quibus & multum operae posuisse me dico, & multum ponendum esse omnibus, qui docendi munus ita ut oportet obire ac sustinere meditantur: exponam ea, ut potero, breviter, vobisque potestatem faciam, ex iis, quae hodierno die de doctoris officio dicam, existimandi, quid a me in posterum non expectare tantum, sed etiam exigere debeatis. Existimo igitur duobus verbis comprehendi posse munus ejus qui docet: videndum enim ei esse, quid doceat, & quomodo. Prius illud eam vim habet: curandum esse ei, primum ut vera doceat; tum ut propria ejus artis, in qua versatur, aut certe cum eo quod agitur conjuncta & cohaerentia. Modus autem docendi is est, ut perspicue doceat: quod duabus rebus conficitur, ordine, & genere sermonis ad res enodandas & enucleandas accommodato. Haec omnia qui praestet, ut in docendo & vera tradat, & pertinentia ad eam artem, quam docet, & ea ita distinguat, ut suo quidque loco digerat ac collocet, & verbis propriis, significantibus, ab eorum, qui pure ac nitide loquuntur, consuetudine non abhorrentibus efferat, atque eloquatur, ei ego nihil omnino ad summi ac perfecti doctoris laudem deesse statuo: qui autem, cum ea plene quidem & absolute praestare non posse se agnoscat, eo tamen quidquid habet virium confert, ut ad eas laudes quam potest proxime accedat, dignissimum esse, cujus honestissimos conatus, & industriam ad praeclara tendentem bonorum omnium perpetuus applausus approbatioque comitetur. In his omnibus varie peccatum esse video a multis eorum,

I 5

qui

qui quadringentos fere abhinc annos jus civile tractarunt: quorum etiam nonnulli tanto apud multos in pretio sunt, ut, quasi Atlantis humeris caelum, ita eorum auctoritate hujus artis dignitas sustineri putetur. Nam & multa saepe pro veris falsa docuerunt; & refererunt libros suos alienissimis quaestionibus; & sine ullo ordine omnia tradiderunt; & cum Latine loqui nescirent, novum quoddam & monstruosum sibi confinxerunt loquendi genus, ut, si veteres illi Paulli, & Ulpiani, & Papiniani, & ceteri juris antistites reviviscant, multis interpretibus eis opus futurum sit, ad eos, qui scripta sua interpretati sunt, intelligendos. Ac cur falsa quidem pro veris tradiderint, non negaverim alias quoque fuisse causas: duas tamen praecipuas fuisse arbitror: ignorationem antiquitatis, & perversum quoddam studium contradicendi. Etenim cum tota reipub. atque imperii Romani facies ita versa atque immutata esset, ut nullum retineret veteris formae vestigium, aliae consuetudines essent, aliae leges, alia religio, alii magistratus, alia judicia; extincto autem lumine Latinarum & Graecarum litterarum, omnia densissimis ignorantiae tenebris sepulta atque obruta tenerentur: fieri nullo modo potuit, quin homines ejus reipublicae ignari, cujus leges & jura tractabant, tanquam in illi nocte sine lumine errantes, saepe offenderent, saepe laberentur, saepe quovis potius, quam quo instituerant, pervenirent. Ad quod incommodum cum aliud accessisset ex prava quadam ambitione, quae multorum ex illis animos occuparat, ut indecorum putarent, cuiquam adfentiri, ac tum demum sibi pulcri ac beati viderentur, si superiorum placita labefactare ac subvertere, ipsi autem aliquid, quod ante se nemo dixisset, adferre potuissent: quasi clavum clavo, sic opinionem opinione trudentes, eo tandem rem perduxerunt, ut, cum receptum sit, in rebus judicandis communem interpretum sententiam sequendam esse, saepenumero, quae in plures probata sit, in tanta discrepantia ac varietate dubitetur. Scitum autem est, quod ait Plato, semper inter se consentire eos, qui aliquid sciunt. Nam neque sciri potest nisi quod verum est: neque in quaque re verum esse amplius uno potest. Jam, quod secundo loco posui, multas saepe ab eis inculcatas quaestiones, neque juris civilis proprias, neque ad id, quod in manibus erat, ullo modo pertinentes,

tes, id quin verum sit, dubium nemini unquam futurum est, qui eorum scripta vel per transennam, ut dici solet, adspexerit. Nisi forte quaerere, quae sit potestas ablativi, ut loquuntur, absoluti, aut gerundii, aut relativi, *Qui*, *Quae*, *Quod*, & similia, quae vel referre piger, Grammaticorum non est potius, quam Jurisconsultorum; aut quae sit ratio definiendi, quid intersit inter definitionem & notationem vocabuli, quando liceat argumentari ab enumeratione partium, non Dialectici potius, quam Juris civilis professores, docere debent; aut denique innumerabilia, quae eorum commentarios legentibus passim occurrunt, non melius & verius ab iis artificibus, quorum propria sunt, explicantur. Nam de ordine quid dicam? quem semper sapientissimus quisque plurimi fecit: cui tantum tribuerunt quidam ex veteribus Philosophis, ut summum ac supremum hujus universitatis parentem atque opificem Deum dicerent in orbe condendo nihil aliud praestitisse, quam quod confusas & permixtas inter se rudis materiae partes discrevisset, certoque ordine suis quamque in sedibus collocasset. Impia opinio, fateor. Omnia enim non tantum digessit ac disposuit, sed ex nihilo effecit ac procreavit Deus. Sed tamen ex eo intelligi potest, quae illorum de ordine opinio fuerit, quantumque vim in eo inesse crediderint: cum a quo nihil amplius quam confusas mundi partes in ordinem adductas esse dicebant, eum tamen ipsi quoque cum ceteris verissimo nomine parentem ac conditorem omnium rerum vocarent. Exstat praecleara sententia apud Xenophontem in Oeconomico, nihil esse aut pulcrius, aut ad usum commodius quam ordinem: nihil contra aut adspectu foedius ac deformius, aut quod plura omnibus rebus incommoda adferat, quam confusionem ac perturbationem. At nostri illi cum dialecticem aut non didicissent, aut ita didicissent, ut non didicisse praestaret: quibus, quaeso, modis omnia miscuerunt? qualem nobis cujusque generis praeceptorum farraginem reliquerunt? Ut si quis rusticus hordeum, triticum, viciam, legumina in unum acervum conferat, non illius acervum horum commentariis existimem perturbatiorem fore. Mihi quidem, cum in eos inspicio, saepissime Ovidiana illa de Chao in mentem veniunt:

Qua-

Quaque eras & tellus, illic & pontus & aër.

Non aliter enim apud hos, ubi, verbi causa, de auctoritate magistratum agitur, dicetur etiam aliquid de testamentis; ubi de emptione & venditione diseritur, aliquid de poenis, aut de auctoritate tutorum inseretur: nihil est denique, quod certam sedem ac domicilium habeat; nihil quod non alienissimo aequè facile ac suo loco pertractatum reperiatur. Inde illae crebrae ex uno in alium locum reiectiones: cum te, quod hic agendum ac tractandum erat, id jubent ex alio petere, in quo tale quidquam agi, nunquam, nisi admonitus, divinare potuisses. Prorsus ut si quis paterfamilias vestem non in vestiario, sed in arca panaria conderet, panem ex puteo hauriret, pisces in nemore, lepores in piscina inclusos haberet. Apud Aristotelem primo Physicorum recensetur opinio veterum quorundam, in quibus fuit & Anaxagoras, qui quidlibet in quolibet inesse dicebant: idque exprimebant hemistichio quodam, ut opinor, Empedoclis, *πάντα ἐν παντί ποικίλται*. Hoc an in Physicis vere dicatur, viderint qui illa tractant: in talium certe interpretum commentariis verissime dici potest. Atque hoc sunt etiam, qui eos de industria fecisse dicant; ut artem juris obscuriorem, ac difficiliorem cognitu redderent, & ad ceteros labores illum quoque adderent, quo excarnificarent discipulorum ingenia, pervolutandi saepe illas ingentes librorum moles, & omnia alieno loco potius quaerendi quam suo. Quod si verum est, (nam ego quidem aliam potius fuisse causam suspicor, neque ita de eis male sentio, ut, cum melius possent, noluisse credam) sed tamen si ita est, non obscurum est, quam eis pro tam sancto atque honesto proposito gratiam debeamus. Ultimus locus erat de genere dicendi, quo dixi eos, qui quid docent, uti debere nitido, perspicuo, usitato, tali denique, ut sine ullis salebris, sine ulla adspersitate influat in aures animosque discipulorum, eisque se non adscita fucisque ac pigmentis quaesita, sed naturali pulcritudine ac suavitate commendat. A quo ii quos dico quam longe omnes abfuerint, quis non videt? Et sunt tamen qui eos defendant: ut nulla est tam mala causa, quae patronos non inveniat: dicuntque eloquentiam in eo, qui jus docet, non requiri: satis esse, si artem suam teneat; ejus praecepta dum tradat,

dat, quibus ea verbis pronunciet, nihil interesse. Citant etiam in eam rem verba quaedam Ciceronis, quibus ait, se in Philosopho eloquentiam, si adferat, non aspernari; si careat, non admodum requirere. Nimium delicatos esse, qui in tanta praeclarissimarum rerum copia etiam verborum concinnitatem requirant: & perinde facere ac si optimos & saluberrimos cibos fastidirent, nisi in auro aut in gemmis apponerentur. Tum praeterea facilius intelligi ac percipi, quae qualibuscunque verbis sine delectu efferuntur, quam si quis in eisdem pura ac Latina oratione exprimendis elaboraret. Postremo, usu hoc jam & experientia compertum esse, quibus verborum cura est, eos exsuccos fere, & aridos, & exsanguis, & Grammaticos potius aut ludimagistros, quam veros & solidos Jurisconsultos evadere: cum contra, qui magno & forti animo contempserunt sermonis delicias, & illud horridum, incomptum, agreste, rusticanum dicendi genus adamarunt, ii demum juris ac legum cognitione impleant pectus, in consultationibus, in foris, in subselliis regnent, in omnium majoris momenti controversiarum disceptatione ac dijudicatione dominantur. Quibus ut respondeam, primum dico, non existimare me, eloquentiam neque ad jus, neque ad ullam omnino artem tractandam, necessario requiri: ne ad illam quidem ipsam, qua fieri eloquentes putantur. Multos enim accepimus, cum ipsi eloquentes non essent, optimos tamen aliis ad eloquentiam duces ac magistros fuisse: qualem in Graecia Hermogenem, in hac urbe Quintilianum fuisse ajunt. Et Aristoteles, si se ad dicendum contulisset, fortasse multos habuisset superiores; quo tamen eloquentiae praecepta nemo unquam melius, aut perfectius tradidit. Munditiam quidem sermonis non in artibus modo docendis, sed etiam in congressibus & in familiari colloquio ab omnibus ingenuis & paullo liberalius institutis hominibus requirendam puto. Non gemmas, non aurum, non emblemata requiro. Fictilibus aequo animo coenare possum: praesertim si epulae sint, ut ais, exquisitae. Sed illa ipsa fictilia tersa sint, niteant, appetentiam potius quam vomitum concitent. An tu convivatorem feras, qui quamlibet lautos cibos in vasis coeno ac luto conspurcatis apponat? Nam quod ajunt, facilius intelligi quae ita dicuntur: credo equidem, hoc inter ipsos verum esse. Balbi enim balbos, ut est in proverbio, melius intelligunt.

gunt. Ingenui quidem adolescentes, in Ciceronis, Caefaris, Plauti, Terentii, & fimilium libris exercitati, & Latinae linguae intelligentes, novos fibi de verborum fignificatione commentarios conquirant oportet, cum accelfuri funt ad illas mixobarbaras cantiones. Neque enim una faltem lingua eft, qua loquuntur, fed teterrimus quidam cinnus ex foedisfima barbararum, peregrinarum, inauditarum vocum colluvione, olens, ut fervus ille Plautinus ait, allium, hircum, haram, fuem, canem, capram commiftam: ut quemadmodum odor, qui ex Averno affabatur, fupervolantes aves necare folitus dicitur, ita illud pus, illa fanies, illud virus optima quaeque ingenia exanimet. Ego quidem certe multos novi optimo adolescentes & acutiffimo ingenio praeditos, qui cum in aliis difciplinis exercitati, ad artem fe juris accingerent, talium magiftrorum incondita voce perterrefacti, refugerunt, retulerunt pedem,

*Improvifum afpris veluti qui fentibus anguem
Praefit lumen nitens, trepidusque repente refugit.*

Quod autem quafi firmamentum defenfionis fuae ponunt, non poffe quemquam magnum Jurifconfultum evadere, cui ulla faciendae ac poliendae orationis cura fit, pro Deum immortalem, etiamne hoc tam erudito faeculo, in hac tanta luce ac splendore difciplinarum omnium cuiquam fe perfuafuros putant? Quemquamne ex illo fuo grege inquinata ac contaminate balbutientium potius, quam loquentium proferent, quem cum Alciato, cum Duareno, cum Connano comparare audeant? Sed hos omitto: ad id, quod institueram, redeo. Dixi quatuor, efle, quae, qui jus docent, praeflare debeant: ut vera doceant, ut ad rem pertinentia, ut ordine, ut genere dicendi apto ad docendum. Id qui non praeflarent, culpavi. Dicit aliquis: Quid tu te igitur ea praeflaturum efle profiteris? Non aufim tantum de me, aut mihi, aut vobis polliceri. Illud quidem non dubitanter affirmo, neque plane imparatum efle me ab iis, quae ad id efficiendum neceffaria funt. & ut aliquid olim praefliffis dicar, fummam diligentiam adhibiturum. Sed, ut dici tempus eft, diutius detinendi non eftis. Die craffino conabor viam vobis munire ad titulum de Pactis minore

ne-

negotio intelligendum. Dicam, cur de pactis agatur hoc loco; tum quid sit pactum, quae pactorum divisiones; qui quibus pacisci possint: quique sint pactorum effectus. Haec crastinae disputationis capita futura sunt. Inde ad ea jurisconsultorum veterum fragmenta, quae in hunc titulum relata sunt, sigillatim interpretanda veniemus. DIXI.

D E

AUCTORITATE ET OFFICIO JUDICUM,

O R A T I O X V I I I.

habita Romae postridie Non. Novembr. anno

M D L X X I.

Constitueram hodie, nulla, ut Gajus noster loquitur, praefatione facta, ad tractationem earum rerum, quas hoc anno docere institui, accedere: idque & vobis utilius, & mihi convenientius fore arbitrabar: nisi me amici quidam, quorum & iudicio, & auctoritati plurimum tribuo, de fixa jam statutaque sententia deductum, sibi potius quam mihi, hac in re morem gerere coëgisent. Neque tamen eis plane adensus sum: sed, ut Homericus Iuppiter, partem ejus quod petebant concessi, partem negavi. Nam quod a me contendebant, ne statim in ea, quae hujus artis propria sunt, ingrederer, sed hoc anniverfarii laboris quasi vestibulum populari aliqua & magis ad omnium sensus accommodata disputatione exornarem, in eo non gravate ipsorum voluntati acquievi: quod auctores erant, ut aliquod mihi undecumque argumentum sumerem, quamlibet remotum & alienum ab eo quod ageretur, popolare modo, & plausibile, & in quo ostentare vim ac copiam dicendi liceret, id ut ipsos a me obtinere sincerem, ipse a me non potui obtinere. Vix ista faciebam adolescens, cum & omnes vias perveniendi ad aliquam eloquentiae famam studiose conquirerem, & iis in artibus exercerer, quas qui tractant, in eis haec non fer-

ferri modo, sed & requiri solent. Hac vero aetate, & hac qualicumque hominum opinione de me, & hoc suscepto munere, quod ab omni vanitate longissime abesse debet, si puerorum aut sophistarum in morem de comenda ac pingenda oratione sollicitus sim, & sine ulla necessitate eas mihi ad dicendum materias deligam, in quibus belle ac commode aliquid dicere posse videar: ineptis fortasse gratum faciam, quos semper fucata & inania omnia, magis quam vera & solida delectant; gravium certe ac cordatorum hominum non effugiam justam ac meritam reprehensionem. Obsequamur igitur amicorum petitioni (*): sed ita, ut ne obliviscamur, quid deceat. Explicaturus sum eam partem Digestorum, in qua de judiciis disseritur. Sed prius dicam nonnulla de ipso munere judicandi, quantum in eo sit auctoritatis, quantum ponderis & momenti ad totius reipub. felicitatem; tum, qualem esse eum oporteat, qui ei muneri recte & pro dignitate praefuturus sit; quae in judicando servanda, quaeque fugienda videantur: quae omnia a nostris quidem partim modice attinguntur, partim ut certa & indubitata ponuntur: a Philosophis autem, unde nostra fluxerunt, accurate ac copiose pertractari solent. Dicam autem non oratorio more, sed hoc nostro scholastico, & umbratili, & sedato, non ad permovendos animos, sed ad docendos, non ad faciendos clamores, sed ad silentium potius & attentionem obtinendam idoneo. Ita me duas res consecuturum esse confido, ut & amicorum petitioni, si minus plene, at certe aliqua ex parte satisfiat: & hoc quamvis ex alia arte accersitum disputationum mearum caput cum cetero corpore satis apte ac concinne cohaerere videatur. Tanta igitur est, ut hinc potissimum exordiar, in omni civitate eorum, qui judiciis praesunt, auctoritas, ut ex eis potissimum reip. felicitas aut infelicitas pendeat. Etenim vere dixerunt veteres, legem esse animam civitatis, & perinde felicem aut infelicem evadere unamquamque civitatem, ut bonis malisque legibus temperata est. Utor hic legis nomine magis ad populi consuetudinem, quam ad veritatem: scio enim, si qua mala lex sit, eam ne legis quidem nomine dignam esse. Sed si tantum positum est

(*) *Petitio* pro precibus non reperitur apud idoneos scriptores.

est in legibus; legum autem ipsarum nullus est usus, nisi sint qui eas exsequantur ac custodiant; & legum ministri ac custodes magistratus, unde eos nomophylacas Plato vocat; magistratum porro praecipua vis in exercendis judiciis cernitur: constare opinor, qualia in civitate judicia sint, talem esse totius civitatis statum. Imo vero ea prima fuit antiquissimis temporibus causa congregandarum civitatum: ut essent, qui vim coercerent, tenuiores a potentiorum injuriis defenderent, suum cuique tribuerent, juris aequabilitatem inter omnes proportionem tuerentur. Hanc originem creandorum regum fuisse, quod vetustissimum in terris imperii nomen est, Herodotus, & ab eo mutuatus Cicero, tradunt. Itaque reges ipsi antiquitus judicabant, ut Minos, cujus singularis justitia judicem eum, veterum opinione, etiam apud inferos fecit; ut Tenes, cultus apud Tenedios pro Deo: quem cum securi insulam ex se dictam obambulare solitum tradunt, eaque percutere, quos, causa discussa, injuriam fecisse cognosceret; ut Philippus Macedo, quem etiam patienter tulisse accepimus, objurgatum ab anicula, cui audiendae sibi esse otium negaverat: cum illa retulisset, ne regnaret igitur, si audiendis ac disjudicandis causis vacare nollet. Et per diu, qui Hebraeorum populo summo cum imperio praeerant, non reges, sed iudices vocabantur: ut intelligamus nihil esse tam regium quam judicare. Sive enim privata judicia inspiciamus, vere ait Cicero, omnes omnium pecunias positas esse in potestate eorum qui judicant: sive publica, omnium civium non fortunae modo, sed dignitas, existimatio, salus, eorum, qui judicia publica exercent, fidei, religionique commissa est. Sapientissimus homo Democritus duabus rebus rempub. contineri dicebat, poena & praemio: earum autem rerum utraque in eorum manu est, qui munus sustinent judicandi. Magna igitur adhibenda cautio est in iudiciis deligendis: eorumque & singularis quaedam prudentia, & spectata probitas esse debet: ne si, aut errore ducti, aut cupiditate abrepti, permixta sibi potestate secus quam decet utantur, ipsa civitatis fundamenta subvertant. Ac veteres quidem illi paucissimis verbis iudicis officium concludebant, cum ita dicerent: legem esse mutum judicem, judicem autem legem loquentem.

tem. A bono enim iudice ita prorsus omnia judicari oportet, ut lex ipsa, si loqui posset, judicaret: atque ita legem & iudicem inter se conspirare, ut sit lex quasi anima iudicis; iudex, quasi vox legis. Et, quemadmodum Aristoteles ait, legem esse mentem cupiditatis expertem, ita optandum esset, ut ejusmodi iudices reperirentur, qui, omni cupiditate spoliati (*), mente tantum ac ratione in disceptandis controversiis uterentur. Sed talia optare licet, sperare non licet. Nimis enim verum est, quod in quodam cantico posuit Simonides, perdifficile reperiri hominem *τίτράγανος ἀνὺ φύου*. Huic incommodo sapientissimi quique veterum quaecunque potuerunt remedia compararunt. Inter quos Aristoteles censuit, in bene instituta civitate omnia, quoad ejus fieri posset, legibus comprehendenda ac definienda; quam paucissima autem in potestate atque arbitrio iudicum relinquenda. Cujus rei tres ab eo sane graves causae adferuntur. Una, quod multo major numerus necessarius est iudicum, quam eorum qui leges ferant. Facilius autem est paucos bonos & prudentes viros reperire, quam multos. Altera, quod longius tempus datur legem aliquam laturis, quam de certo aliquo negotio ac controversia cognituris. In majori autem temporis diuturnitate major est penitus pervidendi veri facultas. Tertia, quae omnium potentissima est, quod leges & in futurum prospiciunt, & universe ac generatim feruntur, ut neque gratiae, neque odio locus esse possit. At judicia & de praesentibus negotiis, & de certis personis exercentur: ut & gratia, & odio, & invidia, & miseratione, & ratione proprii alicujus commodi, aut incommodi, facillime abduci a vero iudicis animus queat. In iudiciis autem diligendis illud praecipue observandum est, ut boni viri eligantur: in quo veteres ita diligentes fuerunt, ut saepe in libris nostris viri boni nomine non alius quam iudex intelligatur. Et Horatius narrat patrem suum, cum sibi virtutis & officii praecepta traderet, laudandarum actionum exempla ex iudiciis potissimum sumere solitum esse. Sic me, inquit,

For.

(*) *Cupiditate spoliatus* pro cupiditatis expertis, vercor, ut recte dicatur.

*Formabat puerum dictis: & sive jubebat,
Ut facerem quid: habes auctorem, quo facias hoc;
Unum ex judicibus selectis objiciebat.*

Et alibi cum viri boni quasdam quasi notas enumerando percereretur, hanc inter praecipuas ponit:

Quo multae, magnaeque secantur iudice lites.

Ac videte, quantopere veteres illi Romani, eos qui res judicabant ab omni improbitatis suspitione puros esse voluerint. Notationi atque animadversioni censoriae non tribuebant auctoritatem rei judicatae: neque si quis a censoribus senatu motus esset, propterea ei aditum ad honores denegabant. Quin imo quosdam a censoribus e senatu ejectos, ipsos postea censores fuisse legimus. Sed tamen, ut omnis etiam levisima suspicio abesset a iudicum moribus, lege Julia repetundarum, qui senatu moti essent, iudices non poterant dari. Aetas etiam in iudiciis considerata est: neque enim idonei sunt adolescentes ad tantum munus sustinendum. Cujus rei tres fere causae adferri solent. Una, quod de moribus adolescentum nihil adhuc certo sciri potest. *Mutantur enim*, ut ait Horatius, *in horas*. Et improbum quidem esse aliquem ut cognoscas, vel unus dies sufficit, ut ait Theognis: at diu vixerit oportet, de cujus probitate certum iudicium fiat. Altera, quod in juvenibus magnae & vehementes sunt animi commotiones, quas illi saepius, quam rationem, sequuntur. Postrema, quod longus rerum usus in iudice requiritur, qui cadere in adolescentem non potest. *et rursus*, ait Plato libro tertio de Repub. *ἀλλὰ γέροντα δὲ τοὺς ἀγαθοὺς κριτὰς εἶναι*. Neque vero quilibet senex ad iudicandum aptus est. Non enim ut prudentia necessario aetatem requirit: ita aetas necessario prudentiam adfert. Sed is demum, cui anteactae vitae cursus & integritatis & prudentiae opinionem comparavit. Observabatur & illud antiquitus, ne egeni & exhausti homines facile ad iudicandum admitterentur. Cum enim plerique a Theognidis sententia non abhorreant, & paupertatem omni ratione fugiendam putent: verendum videbatur, ne saepe tales iudices non tam rationem muneris sui, quam magnitudinem munerum a-

lienorum considerarent; neve libentius in numerum quam in argumentorum quae utrimque adferrentur ponderibus expendendis occuparentur, &, utrius gravioresset manus, ejus causam quoque meliorem videri pronuntiarent. Atque ob eam causam iudices non tantum ex moribus & ex aetate, sed etiam ex censu legebantur: quod Romanis alicubi objicit Tertullianus. Cumque iurisjurandi religio maximum & sanctissimum fidei vinculum merito apud omnes existimetur: iudicaturi prius jurabant, se ex legum praescripto iudicatuuros: cujus rei frequens apud Demosthenem, & alios mentio est. Ne vero legum verbis callide, & subdole interpretandis ab earum sententia & voluntate discederent, addebant, τῇ γνώμῃ τῇ δικαιοσύνῃ, ut apud Demosthenem, aut, quod idem valet, τῇ ἀρίστῃ, ut apud Aristotelem in Rhetoricis, & apud Julium Pollucem libro octavo relatum est: quo significabant, se ita leges interpretatuuros, ut rationi & aequitati maxime consentaneum videretur. Quin etiam, ut majore divini numinis metu perfunderentur, iudicabant in loco sacro. Quamvis enim Deus omnibus locis praesens est, ejusque, ut ait Aratus, omnia plena sunt: in consecratis tamen locis magis omnes nescio quo modo illius praesentia commovemur. Atque hanc consuetudinem antiquissimam fuisse, Homerus ostendit, qui iudices in Achillis clypeo sculptos & senes fuisse ait, & in sedilibus lapideis sacro in loco consedis, οἱ δὲ γέροντες, inquit, εἶσ' ἐπὶ ξιστοῖσι λίθοις ἑστῶσι ἐνὶ κύκλῳ. Summa autem in eo adhibenda diligentia est, ut tollantur omnes occasiones, quae possunt efficere aliquem animi motum, quo iudex abducatur a vero. Nam quod de amore ait Theocritus, pulcra ei videri, quae pulcra non sunt, idem absolute de toto talium commotionum genere dici potest: prout quisque affectus est, ita res eis (*) alias atque alias videri. Arquatis, ait Varro, & veternotis omnia lutea videntur: febricitantibus amara, quae dulcia: aliter omnibus de rebus ebrii, aliter sobrii iudicant. Idem putandum est evenire iis omnibus, quorum animus aut amore, aut odio, aut ira, aut invidentia, aut denique ali-

(*) Nescio, quare Muretus in margine Aldinae ei scribat. Centies enim *γνώμῃ* cum plurali construitur. Vide Drakenborch. ad Liv. II. 22.

aliquo ~~ratu~~ occupatus est. Docent Philosophi, si sensus de rebus sibi objectis vere iudicaturus sit, oportere ipsum sentiendi instrumentum, quod illi *αἰσθητικόν* vocant, *αἴσθησις*, id est, omni qualitate; earum saltem, de quibus iudicandum est, vacuum esse. Sic & iudicis animum in sola veritate defixum ab omni perturbatione purum ac liberum esse oportet. *Male verum examinat omnis Corruptus iudex*: ait Horatius. Quoniam ergo nemo, ut omnia moliatur, exsuere ac deponere insitum atque ingeneratum omnibus sui amorem potest: ideo veteres neminem rei suae idoneum iudicem esse voluerunt: quod & apud juris nostri auctores saepe legitur, & ante eos ab Aristotele & in Ethicis, & in Politicis dictum erat. Ne de filii quidem negotio idoneus iudex est pater. Amat enim eum ut partem sui. Et quamvis reperiuntur patres quidam, qui de filiis severissime iudicarunt, ut in externa historia Zaleucus, in Romana Brutus, Manlius, alii: usitatus tamen est, patres in filiorum peccatis connivere. Sed hac de re alio loco plura dicentur. Corruptuntur iudices etiam donis: & ea causa fuit, cur iis legibus, quae de pecuniis repetundis latae sunt, punirentur, qui ob rem iudicandam pecuniam acceperant. Narrat Plutarchus, Thebis olim positas in publico fuisse iudicum statuas, easque sine manibus: quod indicio esset, nihil eos a quoquam accipere debere; ejus autem, qui iudicio praesideret, etiam sine oculis: quod ipso personarum aspectu iudices interdum a recto abduci arbitrarentur. Antonius certe apud Ciceronem gloriatur, M. Aquillium, in manifesto repetundarum crimine, hoc potissimum a se artificio liberatum, cum eum moestum ac sordidatum produxisset, tunicamque ejus a pectore discidisset, & cicatrices adversorum vulnerum, quae ille pro repub. acceperat, ostendisset. Ita iudices, quem absentem forte damnasent, eum, aspectu ipsius commoti, liberarunt. Eodem artificio multis ante annis usus erat Hyperides, qui, ut narrat Athenaeus, cum Phryne, meretrix pulcherrima, rei capitalis argueretur, atque ita teneretur, ut argumentis purgari non posset: cum multa pro ea dixisset, ad postremum statuit eam in conspectu iudicum, & pectus ejus papillasque nudavit: qui aspectus tantum potuit, ut, quam omnium sententiis damnatum iri opinio erat, omnium suffragiis absoluta discesserit. Ex quo institutum est,

ut Ariopagitae noctu judicarent: cujus rei praeter ceteros auctor est Lucianus. Sed & quo judicia integriora & incorruptiora essent, nomina ipsa eorum, de quibus ageretur, in Ariopago reticeri solita, quidam tradiderunt, ut, nulla prorsus personarum ratione habita, de rebus tantum ipsis judicaretur. Multum etiam in judiciis pervertendis potest eloquentia: neque prorsus mentiebantur veteres illi magistri, qui se docere profitebantur, quo modo causa inferior, dicendo superior fieri posset. Cui enim nota non sunt verba Ciceronis in causa Cluentiana, objectas a se iudicibus tenebras gloriantis? Ideoque rectum erat illud eorundem Ariopagitarum institutum, apud quos oratores praeconis voce nihil verborum extrarem facere, & neque prooemiis uti, neque epilogis jubebantur. Sapienter quoque Anastasius & alii posteriores Imperatores constituerunt, ne cuiquam administratio patriae suae sine speciali iussu Principis permitteretur. Arbitrati enim sunt id, quod est, unumquemque necessario in patria sua multis cognationibus, adfinitatibus, necessitudinibus implicatum teneri: iisque omnibus rebus judiciorum religionem ac severitatem impediri. Eodem pertinebant permisae antiquo more alternae iudicum refectiones: ut e judiciis omnis omnino suspicio inclinati, ac propendentis in alterutram partem animi tolleretur. Neminem, ait Cicero pro Cluentio, voluerunt majores nostri non modo de existimatione cujusquam, sed ne pecuniaria quidem de re minima, esse iudicem, nisi qui inter adversarios convenisset. Expediret etiam, in eos iudices, qui se corrumpi sivissent, gravissimas poenas constitui; ut fecisse Cambysen ait Herodotus, qui, utinam non singulari, sed in omnem posteritatem duraturo exemplo, supra iniusti iudicis corium in lora dissectum, ejus filium ac successorem sedere iussit, ut eum a paternae improbitatis imitatione paterni supplicii memoria revocaret. Omnino autem iudicibus tria in animo perpetuo habenda esse arbitror. Unum, ut cogitent, quemadmodum ipsi de aliis iudicant, ita de se non alios tantum homines, sed ipsum Deum iudicaturum. Alterum, ne prius sententiam ferant, quam diligentissime utriusque partis iura cognoverint. Merito laudatur a Platone illud Hesiodi, *Μὴ δίκης ἀνδρῶν πρὶν ἀμφοῖν μύθων ἀκούσῃς*. Et elegans est illud Philippi, ut opinor, Macedonis, qui cum altera aure

occlusa accusatorem audiret: interrogatus, cur id faceret, dixit, se eam servare integram reo. Postremum illud est, debere quidem judicem, plane medium esse: ideo enim *μισίται*, ut ait Aristoteles, vocantur. Sed tamen, si in alterutram partem inclinandum sit, ut Circe dicebat minus periculi esse, si navis ad Scyllam potius paullum inclinaret, quam si ad Charybdim: ita in hominibus puniendis minus mali esse in clementia ac lenitate, quam in saevitia, & acerbitate. Nam etsi laudata est apud veteres praetoris cujusdam severitas, cujus tribunal scopulum reorum vocabant: multo tamen majorem laudem haberet illa vox Neronis, si ex animo prolata esset, aut si ipse in eadem mansuetudine perstitisset, qui subscripturus sententiae capitis in quendam, *Utinam*, inquit, *nunquam didicissem litteras*. Et M. Antonini illud praecipue commendatur, quod poenas legibus definitas semper usque ad aliquem modum mitigabat. Pleni sunt libri nostri talium sententiarum: *Benignius interpretandae sunt leges, quo voluntas earum conservetur*. Et, *Interpretatione molliendae sunt poenae potius, quam exasperandae*. Non possum hoc loco praeterire dictum quoddam vetustissimi oratoris Antiphontis: *Εἰ δῖοι τι ἀμαρτιῶν, τὸ ἀδίκως ἀπολῦσαι ὀσιώτεροι, ἢ τὸ ἀδίκως ἀπολίσσαι. τὸ μὲν γὰρ ἀμαρτυρά ἐστι, τὸ δὲ ἀδίκως ἀποκτείνειν, ἀτίβημι*. Cujus sententiae similem quandam ex libris nostris suo loco proferemus. Dixi de auctoritate & officio judicum, non quaecunque poteram, (neque enim id aut res postulabat, aut tempus patiebatur,) sed ea tamen, quae dixi, neque aliena, neque inutilia fuisse confido. Quid praestiterim, vos ipsi judices eritis. Si quis erit, qui me contendat debuisse statim ad ea, quae juris civilis propria erant, accedere: ab eo peto, ne mihi veniam neget, quod ego amicis rem non magni momenti petentibus negare non potuerim; neve sit ita difficilis creditor, ut in crastinum expectare nolit: cum praesertim ipsi Jurisconsulti sub eo, quem explicaturi sumus, titulo tradant, in mora modici temporis non magnum dampnum inesse censi. DIXI.

O R A T I O XIX.

MANDATU. S. P. Q. R. HABITA. IN. AEDE
SACRA. B. MARIAE. VIRGINIS

QUAE. EST. IN. CAPITOLIO

IN. REDITU. AD. URBEM

M. ANTONII. COLUMNAE,

POST TURCAS NAVALI PRAELIO VICTOS,

Idib. Decembr. anno

M D L X X I.

Si ulla post hominum memoriam parta victoria est, in qua & admirabilis se divini numinis potentia ostenderit; & quid fortium virorum virtus; quid singularis ductorum prudentia valeat, cognitum ac declaratum sit: in hac certe, quam superioribus diebus imperatores ac milites nostri ex immanissimo ac teterissimo Christiani nominis hoste retulerunt, ita haec omnia patefacta sunt, ut nunquam maioribus, aut illustrioribus argumentis, aut illustrata esse, aut in posterum illustrari posse videantur. Quare & immortalis ac praepotenti Deo, huius tanti boni, ut aliorum omnium, auctori, gratiae, quantas maximas animus noster capit, agenda sunt; & fortissimis, ac clarissimis viris, qui periculum a nobis omnibus vitae suae periculo depulerunt, qui barbaris in nos irrudentibus iter corporibus suis occluserunt, qui pestem ac perniciem, quam illi nobis machinabantur, in ipsorum capita converterunt, qui illorum temeritatem consilio, furorem fortitudine, audaciam virtute superarunt, novi atque inusitati honores pro nova ipsorum atque inusitata virtute tribuendi. Quod enim tantum ac tam singulare honoris genus reperiri, aut excogitari potest, quod

quod non & in aliis (*), qui egregiam in hoc bello reipub. Christianae operam navarunt, & tuae inprimis, M. Antoni Columna, virtuti rebusque gestis, & ab aliis Christianis populis, & praecipue a Populo Romano debeatur? Cujus universi quod sit erga te studium, quae voluntas, neque tibi unquam aut dubium, aut obscurum fuit; & tamen nuper apertissime cognoscere potuisti, cum, tuo in urbem ingressu, tantus ad te omnium aetatum atque ordinum concursus factus est, tanta effusa omnis generis multitudo, ut ipsi septem colles, ipsa urbis moenia, si natura pateretur, sedibus suis relictis, obviam tibi prodire cupere viderentur. Quaecunque inces-feras, faustis acclamationibus omnia personabant; omnes redundantem & foras erumpere gestientem laetitiam ore, oculis, manibus indicabant; omnium in te uno figebatur obtutus; omnes te, non ut unum ex principibus civitatis, sed ut firmissimam ac solidissimam Romani nominis ac dignitatis columnam (*) intuebantur. Caelum ipsum manifesto favit honori tuo: cum, quod aliquot dies antea triste ac nubilum fuerat, ingresuro te, ita derепente nitere coepit, ut illa subita serenitas facile omnibus indicarit, honores, qui tibi haberentur, etiam caelestium judicio comprobari. Nunc quoque, quanta hoc augustissimum templum frequentia hominum compleverit, vides: qui omnes eo animo huc convenerunt, ut Christo Jesu victori & victoriarum datori, ut beatissimae virgini, ut ceteris caelitibus, quorum auxilio hanc victoriam sine ulla dubitatione acceptam ferre debemus, tum propter suos ac fugatos hostes, tum propter te saluum ac sospitem in patriam reductum, rite, ac pie, ut debent, gratias agant. Beatum te, M. Antoni, propter cujus & abeuntis periculum & redeuntis salutem templa complentur. Meminimus omnes, superioribus mensibus, te ad bellum profecto, quae tota urbe fuerit trepidatio, quae sollicitudo, qui pavor. Quamvis enim & duces delecti erant fortissimi ac sapientissimi, & ex toto propemodum orbe Christiano flos ipse nobilitatis convenerat, & prae-

ci-

(*) Muretus in marg. Aldinae expungit in. Recte.

(†) Frigidus lusus in nomine *Columnae*. Nec Latina consuetudo eum, cujus consiliis respublica nititur, *columnam*, sed *columnen* reip. vocat.

cipua Italiae atque hujus urbis ornamenta ac columnina in exercitu versabantur: tamen eo magis metuebantur varii bellorum & ancipites casus; quod, si quid aut propter vim tempestatum, aut propter hostilium copiarum magnitudinem, aut quo alio eventu gravius accidisset: nulla reliqua spes erat, ullum amplius aetate nostra talem exercitum posse denuo comparari. Vagabatur autem toto mari infinita quaedam latronum multitudo, nostro sanguine cruenta, nostris spoliis onusta: qui & semper alias suopte ingenio feroces, & tum maxime propter recentes victorias spe atque animis inflati, tantos sibi spiritus, tantam arrogantiam sumpserant, ut classem quidem nostram a se spiritu ipso disflatum iri; ea vero disiecta, quasi janua quadam effracta ac revulsa, omnes sibi Christianorum portus, omnes insulas, omnem oram maritimam apertam fore arbitrantur. Augebat timorem nostrum, quod anno superiori eas Deus alienatae a nobis propter peccata nostra voluntatis suae significationes dederat, ut non injuria trepidaremus, ne ille merito nobis iratus, per hostes nominis sui a populo suo poenas repetere decrevisset. Sed o caeca hominum judicia! O abstrusa & recondita Dei consilia! O bonitatem ac clementiam ipsius perpetuo praedicandam! Vere Dominus est, qui vulnerat & medetur; percutit, & manus ejus sanabunt; qui mortificat & vivificat; qui deducit ad inferos & reducit. Pro paterna sua misericordia, castigans castigavit nos: sed morti non tradidit nos. Respexit ad lachrymas, ad jejunia, ad eleemosynas, ad preces Ecclesiae suae: ad quae omnia Pius V. & nomine & re sanctissimus Pontifex, toto illo tempore, alios omnes & praeepto & exemplo suo incitabat. En senex sanctissime & veterum illorum Pontificum simillime, scelerum ultor, iustitiae cultor, veteris disciplinae restitutor, cui, bono publico, his miseris ac turbulentis temporibus, Ecclesiam suam gubernandam commisit Deus: hic est fructus lachrymarum atque obsecrationum tuarum. Tui fletus pepererunt nobis hoc gaudium; tua quotidiana sacrificia hanc nobis a Deo victoriam impetrarunt. Metis exultans, quod lachrymans seminasti. Te novo Moyse manus in caelum tollente, novus hic Josue superabat Amalechitas. Tu mentem in Deo, nostri milites in barbarorum corporibus tela fgebant. Confirmabant illorum dex-

dexteras preces tuas, & hostilium gladiatorum cuspidem retundebant. Itaque quanto plus nobis dedit Deus quam petebamus! Nos timidi vota faciebamus, ut hostium classem, cum, adventare nostram, auditum esset, quam celerrime se ad suos reciperet: quo post tot editas strages, timuisse tamen, & exspectare ausa non esse nostrorum impetum videretur. Nam illud prope immodicum videbatur optare, ut & congregarentur, & se barbari, nostrorum virtute cognita, in fugam darent. Quod si ad efficiendam aliquam imaginem speciemque victoriae, aliquot illorum naves depresae, aliquot captae, numerus aliquis captivorum liberatus esset: abunde omnes non exspectationi modo, sed optatis quoque nostris satisfactum fore arbitrabamur. Ut autem sine magna nostrorum clade, amplius quadraginta hostium millia caederentur; ut decem & eo amplius millia caperentur; ut centum nonaginta quinque illorum triremes, aliaeque complura navigiorum genera in nostrorum potestatem venirent; ut plus quindecim captivorum nostrorum millia liberarentur; ut ex tanta illorum multitudine vix unus perfidus pirata, & unus item saevissimi praedonis Ariadeni filius fuga elaberentur, qui ad superbas immanis illius tyranni aures acerbissimum minimeque ab ipso exspectatum tantae cladis nuncium adferrent, quis unquam nostrum, non dicam sperare, sed propemodum optare ausus est? Praecurrit fortitudo vestra spes nostras: quaeque nos ne frustra optaremus verebatur, ut ea frustra hostis optaret, admirabili Dei beneficio & vestra singulari virtute perfectum est. Illud vero memorabile & animadvertendum, neque fortuito accidisse, sed iustissimo Dei iudicio effectum esse credendum est: quod, qui duo ex illa impura foedissimorum mancipiorum colluvie maximas minas jactare; qui uni ex omnibus Christianorum vires maxime despiciere soliti erant: ut etiam apud illum stolidum ac furem Dominum suum ausi essent gloriari, se centum triremibus, quidquid usquam Christianorum esset, undique exterminaturos: si potissimum, cum ad manus ventum est, ita subito perterrefacti sunt, ut mare ipsum angustum eis esse ad fugam videretur. O Nonae Octobres, quam faustam ac felicem nobis posterisque nostris vestri memoriam reliquistis! Quis non eorum, qui praelio non interfuerunt, ut sibi liceret spectasse quae illo die gesta sunt,

an-

annum unum de consequentis vitae suae spatio, si fieri posset, ademptum velit? Solem ego ipsum, ita vivam, in tam pulcro spectaculo, ut Josue olim adversus Amorraeos pugnante, substitutum fuisse arbitror: nisi tanta fuisset vincendi celeritas, ut, qui nihil metuebant, id unum metuere viderentur, ne prius advesperasceret, quam omnes hostes aut caesi, aut capti, aut fugati essent. Quatenam igitur statuæ, qui arcus, quæ columnæ, quæ tropæa vobis excitari poterunt, virt fortissimi, quæ non dico paria esse meritis vestris, sed eorum partem adumbrare aliquam possint? qui futuri sunt usque eo deserti ac copiosi historiarum scriptores, qui, cum ad Naupacteam victoriam ventum erit, non potius metuant, ne quid de illius magnitudine deterant, quam eam se verbis exaequare posse confidant? Semper enim justum minuendi metum faciunt ea, quæ amplificandi spem suam magnitudine sustulerunt. Vos exultantem barbarorum audaciam compresistis; vos maria illis claufistis, nostros aperuistis; vos flammam atque ferrum, vos caedem, incendia, rapinas, libidinem, a Christianorum vita, tectis, fortunis, corporibus arcuistis; vos a templis sacrilegia, ab oppidis direptionem, ab agris vastitatem depulistis; per vos cruentata ac tepefacta maria illorum sanguine redundarunt; per vos vicina litora illorum, aut fauciorum, aut morientium inconditis ululatibus perforarunt; vobis magistris didicit noster miles vincere, barbarus vinci; vobis Christianorum alii vitam debent, alii libertatem, omnes securitatem. Durum, fateor, fuerat, audire, tam multa oppida a nefariis latronibus capta, tam multa incensa, tam multas regiones vastatas, abducta in servitutem tam multa hominum millia: sed, si Christi potentia, si Christianorum fortitudo aliter apud barbaras gentes illustrari, quam post tot acceptas calamitates, non poterat: prope est, ut exclamem, tanti fuisse. Certe quidem ut verni temporis clementia & amoenitas minus hilararet animos nostros, nisi eam hiemis rigor & asperitas antecessisset: ita minus omnes hujus victoriæ iucunditatem ac dulcedinem sentiremus, nisi eam cum superiorum temporum tristitia, & acerbitate compararemus. Neque vero eos tantum, qui ex illo nobis omnibus salutari praeiio, re bene gesta, incolumes reverterunt, omnibus maximis honoribus debemus afficere: sed eorum quoque me

memoriam grato animo amplissimisque laudibus prosequi, quos in illo conflictu fortiter dimicantes, non tam vis hostium perculit, quam ille ipse, pro quo pugnabant, sibi pigneratus est Christus. Qui si, ut credibile est, prius Christiano ritu expiati, ac culpis omnibus soluti, tunc vero in Deum tantum intuentes, & in eo mente ac cogitatione defixi, vitam pro illius gloria projecerunt, eodem illo temporis puncto, angelorum legionibus stipati, triumphantes in caelum evolarunt. O vos beatissimos, qui sanguinem vestrum pro eo fudistis, qui prior ipse pro vobis suum sanguinem fuderat! qui mortem naturae debitam, pro vitae auctore potissimum reddidistis. Illi impii, quos tum concidebatis, cum concidistis, & mortem oppetierunt cum ignominia, & mortui poenas nunc ad inferos luunt: vos vero & extremum spiritum victores cum gloria effudistis, & mortali conditione vitae in immortalitatem commutata, piorum estis aeternam sedem & locum consecuti. Beata vita, quae tali morte conclusa est! beata mors, quae tali vitae principium dedit! Sed ut ad te, M. Antoni, mea jam revertatur oratio, neque Populus Romanus ignorat, neque unquam ulla ignoratura est aut gens, aut aetas, hujus immortalis gloriae multo tibi plus quam pro virili parte deberi. Tu jam inde a principio, cum a sanctissimo Pontifice Pio Quinto hujus saluberrimae Principum Christianorum conjunctionis fundamenta jacerentur, ad eam rem ex ipsius sententia conficiendam, plurimum laboris, operae, auctoritatis contulisti. Tu cum classi Pontificiae summo cum imperio praefectus esses, in Siciliam profectus, interea dum Joannes Austrius, non mea tantum, sed omni omnium praedicatione major adolescens, cujus in totam Christianorum classem summa erat auctoritas ac potestas, eodem perveniret, & milites & classarios studiosissime exercuisti, & ut omnium rerum ad maritimum bellum necessariarum copia suppeteret, perfecisti. Tu, quoties de summa re deliberatum est, eas sententias dixisti, quae summam prudentiam cum summa animi excelsitate conjunctam indicarent. Tu, cum offensiones quaedam intervenirent, quae rem in summum periculum adduxerant, iratorum animis, sapientissime capto consilio, & gravi, atque accommodata ad tempus oratione mitigatis ac compositis, nascentis mali occasionem sustulisti. Tua cohortatione inflammati milites

lites ad pugnam exarserunt: tuum in ipsa pugna exemplum secuti, omnia pro Christo pericula contempserunt. Pervenit, ac perlatus est usque huc tuarum immortalitate dignarum vocum sonus: *Optimis auspiciis geri quaecunque pro Christiana religione gererentur; barbaricam audaciam cedentibus instare, instantibus cedere; nostrorum & victoriae & morti immortalem gloriam propositam esse; illo duce atque auspice, cujus brachia in cruce pendens effigies, e summo regiae triremis eminens, nostros animaret (*)*, terreret hostes, de secundo praelii exitu nemini esse dubitandum. Audiavi, audiavi ipse de fortissimo viro, cujus eximia virtus & saepe alias, & in hoc bello vel maxime spectata est, quique tuorum in hac expeditione consiliorum, ac laborum particeps fuit, quam praeclarum tibi, quamque honorificum testimonium tribuerit divinus adolescens Joannes Austrius, postridie ejus diei, quo debellatum est: cum aperte praedicaret, tuum in hac sancta belli societate conflanda praeter ceteros laborem ac studium; in deliberando prudentiam & altitudinem animi; in re gerenda fortitudinem & alacritatem extitisse; te & committendi praelii consuasorem & comparandae victoriae adiutorem sibi praecipuum fuisse. Quae cum omnia magna & praeclara sint, multo tamen a te majora, & praeclariora Populus Romanus expectat. Properant, M. Antoni, nostra omnium vota: quique animis praesentis gaudii magnitudinem capere vix possumus, rerum a te gestarum praestantia, quasi quibusdam alis, sublata, cogitatione & spe multo jam ulterius provolamus. Non satis est impulsisse hostem: prosternendus & opprimendus est, antequam se novis opibus copiisque renovarit. Extorquenda sunt vobis ex illius belluae faucibus impioque dominatu ampla illa & opima regna, in quae, a Romano imperio distracta atque divulsa, nullo jure, injustissimus possessor invasit. Tendit vobis Judaea supplices manus, & palmas, quarum feracissima est, vestris victoriis triumphisque despondet: obtestaturque vos per eum, quem ex purissimae matris utero mirabiliter exuntem excepit, cujus vestigiis impressa, cujus admirandis operibus nobilitata, cujus sparsio pro nobis omnibus sanguis-

(*) *Animare aliquem* pro incitare, incendero, Gallicismum sapit.

guine irrigata est, ne se diutius patiamini indigna Christi hostium servitute oppressam teneri. Duce olim columna Judaei ex dura ac diuturna servitute extracti sunt. Utinam nostris quoque temporibus Judaea ipsa duce Columna ex multo duriori multoque diuturniori servitute extrahatur! Proditum est litterarum monumentis, imperante Constantio, Constantini magni filio, visam esse in caelo sub specie crucis ingentem columnam coronatam, quae longe lateque collucens, a monte olivarum usque ad eum montem, ubi Christus pro nobis omnibus morte affectus est, pertiperet. Declarandum est tibi, M. Antoni; rebus ac factis, tam inigne prodigium ad te & ad gentem tuam pertinere. An vero gentes quaedam antiquis temporibus propter violata majorum suorum sepulchra gravissima bella susceperunt: nos Jesu Christi Domini ac Dei nostri sepulchrum, monumentum salutis nostrae, pignus resurrectionis nostrae, ab immundis canibus tam diu teneri, eisque ludibrio esse patiemur? Ite potius optimis omnibus generosae ac fortes animas: ite accensa divinae gloriae studio pectora: continue victorias: connectite triumphos: invidete posteris vestris gloriam ejus terrae, ex qua salus nostra prodiit, ab immanibus belluis receptae ac recuperatae. Ubi melius sanguis spargi potest? ubi melius vita deponi? ubi verior ac solidior gloria comparari? O Christe, te appello. In tua manu bellum & pax; in tua manu victoriae; in tua manu regum ac populorum corda sunt. Inspira nostris ardorem pugnandi: da eisdem vim facultatemque vincendi: immitte eam mentem principibus ac populis, qui nondum in hanc sanctam societatem nomina dederunt, ut id primo quoque tempore facere maturent: non quod tu, qui omnia potes, aut eorum opera aut nostra ad hostes tuos obterendos egeas: sed ut omnes, qui tuo nomine gloriantur, in partem aliquam veniant ejus gloriae, quae ex nominis ac cultus tui propagatione capietur. Et quando urbem Romanam imperii sedem ac domicilium, Ecclesiam Romanam religionis firmamentum esse voluisti: da Pio Quinto Pontifici, da Populo Romano hoc munus, ut in hanc potissimum urbem, & ad hunc potissimum Pontificem partem illam nobilis victoriae aliquando nunciatus afferatur. dixi.

O R A.

O R A T I O XX.

*habita Romae in aede D. PETRI in
Vaticano v. Id. Maj. anno*

M D L X X I I.

IN FUNERE PII V. PONT. MAX.

Dicturus ex veteri consuetudine de Pii Quinti, sanctissimi & in omni virtutum genere summi Pontificis, laudibus, in hoc orbis terrarum augustissimo nobilissimoque confesfu, Patres amplissimi, maximopere commoverer ac conturbarer animo, tum ob virium mearum imbecillitatem, tum ob brevitatem temporis mihi ad me comparandum dati: si existimarem aut ullam in quoquam vim dicendi meritis ipsius parem posse reperiri, aut ullam longitudinem temporis suffecturam ei, qui tam copiosi ac multiplicis argumenti partes omnes pertractare ac persequi vellet. Sed cum & omnibus, & vobis praecipue, qui propius illum cognovistis, notum exploratumque sit, iis illum supra ceteros mortales virtutibus floruisse, quarum praestantiam, non dicam exaequare dicendo, sed assequi cogitando difficile atque arduum sit: ipsa me animosorem, atque alacriorem facit suscepti muneris difficultas, cogitantem, quod mihi necessario eveniet, ut & multa memoratu dignissima praetermittam, & ea ipsa, quae attingam, jejunius multo, atque exilius, quam pro ipsorum dignitate, percurram, idem cuilibet quamlibet exercitato, & omnibus rebus ad dicendum instructo homini eventurum fuisse. Ac quoniam auguratur animus, eum jam in aeternas illas beatorum sedes evectum, & cum Deo junctum, quae hoc tempore a nobis dicuntur, quaeque fiunt, audire atque intueri: eundem in hoc munere obeundo modum tenebo, quem tenerem, si ipse, mortali adhuc corpore indutus, praesens adesset: ut & eo genere orationis utar, quo ipsum praecipue oblectari so-

solitum novimus, non pigmentis ac fucis oblito, sed se-
vero ac solido; & ea sola in ipso commendem, quae ipse
in rebus humanis soa commendanda ducebat. Qui ethni-
corum more vixerunt, ethnicorum more laudentur: ego
tam sancto, tamque Christiano Principi nullam laudem
convenire arbitror, nisi vere ac proprie Christianam. Ita-
que in quibus exaggerandis, & amplificandis veteres plu-
rimi erant, & a quibus fere hujus generis orationum prin-
cipia ducebant, patriae claritatem, quam etiam quidam
ex illis primam partem felicitatis esse dixerunt, nobili-
tatem generis, opes, ac copias, ea nos, etiam si vere
ac copiose id facere possemus, in talis tamen viri laudi-
bus numeranda non ducemus. Quanti haec sint, decla-
ravit ipse Christus, qui, totius orbis dominus, obscurum
& ante id tempus ignobilem pagum, in quo nasceretur,
elegit. Deus & Dei filius, faber & fabri filius haberi
voluit; rex omnium, in paupere tugurio natus, non ha-
buit ubi reclinaret caput. Imo vero ii demum gloriosi
mihi praeter ceteros, atque illustres videntur, etiam si
haec humanarum rationum momentis expendere libeat,
qui Deo tantum freti, ea, quae inter homines summa ha-
bentur, sine ullis ejusmodi praesidiis, sua sibi virtute pe-
pererunt. Pulcrum est enim ita abundare, ut nemini
quidquam debeas; ita illustrare alios, ut nihil ipse splen-
doris ac claritatis ab aliis mutuatus esse dicaris. Sed,
his omis, quae semper sapientissimus quisque contem-
psit, jam quasi thesaurum quendam rerum pulcerrima-
rum, ac pretiosissimarum aperiens, spectandumque pro-
ponens, evolvam & explicabo vera illa & divina bona,
quae semper illum bonis amabilem, improbis formidabi-
lem, utrisque admirabilem reddiderunt. Qui statim ab
ipso infantis aetatis principio, cum, & divino lumine
collustratus, & domestica, ut credibile est, institutione
commonefactus, iis, qui in saeculo viverent, difficilem
esse in caelum viam judicasset, impulsu Spiritus sancti,
fugit e patria inferiori ac terrestri, ut Abraham; iterque
illud arripuit, quod ad illam superiorem ac caelestem ten-
denti tutius, atque expeditius esse intelligebat. Fugit
ut Loth; neque post tergum respexit; cum sciret, eos,
qui, manu ad aratrum apposita, respiciunt retro, aptos
non esse ad regnum Dei. Fugit ut Jacob: & in ea de-
L
mum

mum terra conquievit, in qua vidit scalas, per quas itur
 in caelum. Dedit enim nomen in laudatissimam illam D.
 Dominici sodalitatem, in qua, ut primum instituta est,
 tanquam in opimo ac fertili agro, eodemque bene ac dili-
 genter subacto, & exculto, viri & doctrinae magnitu-
 dine, & vitae sanctitate praestantes, nunquam alii aliis
 succrescere, alii ex aliis continenter propagari ac profe-
 minari desierunt. In ea ita vixit, ut juvenis senibus,
 tiro veteranis, novitius exercitatis, tanquam exemplum
 continentiae, tolerantiae, frugalitatis, obedientiae, om-
 nis denique virtutis proponeretur. Neque vero coepit
 quidem ita vivere, sed in eo non perstitit; neque persti-
 tit quidem, sed non longius progressus est; neque pro-
 gressus quidem, sed in medio cursu defatigatus. Immo
 vero totum vitae spatium ita transegit, ut, cum jam pri-
 dem ad summam virtutis perfectionem pervenisse judica-
 retur, ipse tamen quotidie se ipso melior ac perfectior
 cerneretur. Cum autem alia in hoc viro admirabilia fue-
 runt, tum singulare studium conservandae verae, ac
 Catholicae religionis, & adversus eos, qui illam ulla ex
 parte labefactare conarentur, implacabile odium semper
 eluxit. Quibuscum ille perpetuum bellum gerens, ne
 punctum quidem temporis in vita ab eis vexandis, & exa-
 gitan-
 dis conquievit. In aliis erratis condonandis, atque
 ignoscendis, quanquam & sui & aliorum severissimus cen-
 sor, non ita se durum atque inexorabilem praebebat: qui
 ab Ecclesia descivissent, nisi aut ipsos erroribus, aut ipsis
 orbem purgaret, vitam sibi acerbam atque insuavem esse
 ducebat. Exedebat animum ipsius zelus Ecclesiae: ne-
 que quisquam unquam verius idem, quod olim David,
 dicere potuit: *Nonne qui oderunt te, Domine, oderam,
 & super inimicos tuos tabescebam? Perfecto odio oderam
 illos.* Ergo cum ei munus in eos inquirendi publice man-
 datum esset, quas ille potentum inimicitias, quas minas,
 quae pericula, quas vitae ac capitis dimicationes sibi,
 dum illos modis omnibus persequitur, defugiendas puta-
 vit? quas non potius ultro ac cupide appetiit? quam saepe
 ab illis petitus, a Deo mirabiliter servatus est? ut de eo
 dici possit, quod alicubi ait Cyprianus: *Non animum
 martyrio, sed martyrium animo defuisse.* Ob haec tan-
 ta, ac tam praeclara in Christianam remp. merita, pri-
 mum

mum creatus Episcopus Nepesinus, deinde a Paulo IV. in vestrum, Patres amplissimi, collegium adscitus, atque aggregatus, quanta cum dignitate dignitatem illam sustinuerit, quid opus est, praesertim apud vos agentem, pluribus verbis exponere? Quantum ei prudentiae & acuminis ad videnda ea, quae vera, & recta essent, quantum animi, & libertatis ad eadem proferenda, quantum auctoritatis ad obtinenda semper fuit? Nihil unquam ille in dicenda sententia aut metui, aut gratiae dedit; nunquam ad cuiusquam voluntatem orationem suam accommodavit; nunquam quidquam veritate prius, aut antiquius habuit. Itaque vulgo etiam dicebant, nihil ab eo precibus peti oportere: preces enim apud eum neque ad iusta impetranda necessarias esse, neque ad injusta extorquenda efficaces. Quod si quidam ex veteribus Romanis eo nomine felix habitus est, quod ab eo nemo ullam rem improbam petere auderet: quid hunc dicemus, quem omnes, qui quid petituri erant, in quo vel minimum turpitudinis inesset, tanquam scopulum quendam fugiebant? Ut autem divino consilio, vestris suffragiis, in Pii Quarti locum successus est, tanta subito exstitit bonorum alacritas, & exultatio, tanta improborum fuga, & trepidatio, ut neque illi quidquam sibi optatius potuisse contingere, neque hi uspiam se jam tuto posse consistere arbitrarentur. Cernere erat bonos hilares & erectos; tristes improbos & abjectos; illos gaudio triumphantes, hos de consciscendo sibi voluntario exilio consilia inter se communicantes; illi gratulatum ad templa convolabant; hi adspectum hominum lucemque vitabant; illos sublato in caelum, hos amandatos infra terram putares. Neque vero multis edictis aut programmatibus opus fuit ad pestes quasdam hominum ex urbe pellendas. Ut sol exoriens nebulas disjicit, ut ventus aream purgat: ita nomen ipsum novi Pontificis dissipavit improbos, & urbem tetra illa impurorum hominum colluvione purgavit. Jam in ipso Pontificatu qualis fuerit, si quis subtilius requirere instituat, ita reperiet, multis saeculis nullum Pontificem fuisse, qui ad veteres illos, Sylvestrum, Gregorium, Leonem, ejusdemque generis alios, vivendi ratione, & consuetudine propius accesserit. Primum enim, si privata & domestica spectemus, eandem in victu cultuque parcimoniam retinuit, quibus a princi-

pio (*) se, cum adhuc in monasterio esset, asuefecerat. Eadem jejunia erant, eadem preces, eadem statim anni temporibus a certis ciborum generibus abstinentia, eadem interioris vestitus asperitas: neque quisquam unquam intemperans tanto studio voluptates corporis confectatus est, quanto ille eas perpetuo repudiavit. Imo vero, quarum Ecclesiae constitutionum propter senectutem, aut propter imbecillitatem corporis gratia plerumque petentibus fieri solet, iis ut ipse se solveret, quanquam & affecta aetate, & corpore admodum imbecillo, nunquam tamen adduci potuit. Quotidie fere sacrificabat; si id non poterat, omnino tamen sacrosancto Misae sacrificio intererat. Nunquam ex ejus ore verbum unum prodiit, quod non aut ad Dei laudem, aut ad eorum, qui aderant, emendationem pertineret. Sic, quanquam adhuc in terra positus, versabatur in caelo: & cum hic nobiscum viveret, jam tamen civis erat Sanctorum & domesticus Dei. Tota quoque ejus familia ad exemplum domini composita erat: cumque multis in locis familiares principum sumptuoso vestis genere, arrogantia & contemptu ceterorum, licentia & dicendi & faciendi quidquid collibuit, distinguere ab aliis soleant, hic suos ita instituerat, ut nulla re magis quam modestia singulari, & praecipua quadam sanctimonia vitae a vulgaribus discernerentur. Atque haec privatim. Publice autem quot quantaque beneficia & in hanc urbem, & in totam Christianam remp. contulit? Revocavit veterem Ecclesiasticam disciplinam: quae ita jam obsoleverat, vix ut ejus imaginem in veterum scriptis agnosceremus. Judiciorum severitatem, quam jam improbisissimus quisque, aut eludere, aut perrumpere solebat, renovavit: cumque acrioribus remediis egere hoc saeculum judicaret, propositis etiam acerbioribus suppliciis, hominum libidinem audaciamque frenavit. In quo, si qui sunt, qui eum ut nimis severum, ac rigidum culpae audeant, &, ut molles aegroti de medicamentorum amaritie conquerantur: facere id non possunt, quin eadem opera de sua nequitia & levitate fateantur. Nam si adversus extraneos tantum severitatem adhibuit, in se autem, & in suos remisit,

at-

(*) Melius est, quod Muretus in marg. Aldinae reponit, *qui a principio*.

atque indulgens fuit, tum sane hos reprehensores audiamus: sin & domi, & foris, & in suos, & in alienos sui se similem praebeuit, neque quenquam usque eo carum habuit, ut ad ejus peccata connivendum duxerit; fateamur, id quod res est, severitatem illam ab eximio quodam justitiae studio profectam, his temporibus necessariam ac salutarem fuisse. Jam eum & ab omni avaritia ac sordibus longissime abfuisse, & liberalitate ac magnificentia excelluisse, & res ipsa loquitur, & ii quoque, qui propter eas quas dixi causas parum ejus gloriae favent, confitentur. Cui rei argumento est & innumerabilium privatorum inopia sublevata, & infinita illa vis pecuniarum, qua omnibus prope orbis Christiani partibus aliqua difficultate pressis ac laborantibus sine ulla cunctatione subvenit. Illud vero immortale, & omnium gentium omniumque saeculorum praedicatione celebrandum beneficium, quo universam Christianam rempub. affecit, inita & constituta cum Philippo, rege vere Catholico, & cum Venetis, belli adversus Turcas gerendi societate, quis unquam satis pro dignitate laudaverit? Quam in societatem, ut ceteros quoque principes Christianos perduceret, cum alia multa molitus est: tum anno superiori, periculolissimo tempore, maximis caloribus, eum quem semper meritissimo unice dilexit, sororis suae nepotem, Michaëlem Cardinalem Alexandrinum, sibi sanguinis quidem conjunctione proximum, sed virtutis imitatione propiorem, in cujus adspectu, ac colloquio acquiescebat, cum quo cogitationes ac consilia sua communicabat, in quo maximum posteritati suae praesidium collocarat; eum igitur legatum in Hispaniam, in Lusitaniam, in Galliam misit; neque ejus, quem tantopere amabat, vitam in apertum discrimen exponere veritus est: dum ne quid intentatum relinqueret, quod ad Christi gloriam & ad Christianorum utilitatem pertineret. Haec ego cum laudo, Patres amplissimi, vos laudo. Magna enim vestra laus est, aliorum quidem, quod ex corpore vestro talem principem elegistis; aliorum vero, quod vos talis princeps in amplissimum ordinem adlegit. Singulares Principis nostri virtutes Deus Opt. Max. singulari felicitate cumulavit, datis ei de duplici genere hostium duabus maximis pulcerrimisque victoriis, altera terrestri de iis, qui in Gallia & a Christo, & a rege defece- rant; altera na-

vali, cujus recens adhuc memoria est, de sempiterno Christiani nominis hoste, Túrcarum tyranno. Sed & haec & alia plurima, quae sciens prudensque, ne longior sim, praetereo, historiarum scriptores monumentis suis commendabunt aeternitati: mihi autem breviter de ipsius exitu, ac migratione ex hac vita dicendum est: ut intelligant omnes, vitam ita laudabiliter actam non minus laudabili fine esse conclusam. Duo sunt, quae, cum ad extremum vitae ventum est, etiam spectatae virtutis viros de gradu deicere interdum solent, doloris acerbitas, & mortis metus. Et sunt tamen, qui quam diu a se mortis periculum abesse confidunt, dolorem satis forti animo ferunt. Sunt etiam, qui, dum ne gravi, & diuturno dolore crucientur, imminenti mortis necessitatem satis aequo animo expectant. Qui autem utrumque praestet, ut neque doloris acerbitate, ac diuturnitate frangatur, neque adventantis, atque imminenti mortis metu terreatur, ei pectus. incredibili quadam fortitudine armatum esse ac munitum necesse est. Quae laus si cui unquam merito tributa est, huic certe omnium confessione tribuenda est. Qui cum quadraginta totos dies tantam vim doloris perpesus sit, quanta maxima cadere in hominem potest, nunquam tamen ullam vocem parum se dignam emisit, sed illud in ore frequentissime habuit: *Domine, adde sane ad dolorem, dum addas & ad patientiam.* Mortem autem, sibi ab ipso morbi principio certam atque exploratam, ita non exhorruit, ut de ea sine ulla prorsus aut vultus, aut animi perturbatione loqueretur: planeque ostenderet eam a se, ut Divus Paulus ait, in lucro poni. Ac ne cui dubium sit, praescivisse eum, sibi ex illo morbo moriendum fore, duas apertas, atque illustres ejus rei significationes dedit. Unam, quod Cardinalem Alexandrinum pridie Parasceues, hoc est, vicesimo nono ante ipsius obitum die, sacrosanctam Eucharistiam sibi porrigentem, & usitata verborum formula utentem, iussit insistere, & ita verba concipere, ut in his tantum sit, qui sanctissimum illud Sacramentum pro viatico accipiant, ut paullo post ad aliam vitam commigraturi. Alteram, quod cum, ob quandam morbi levationem, depulsum ab eo esse mortis periculum, constans opinio esset, septem illa praecipua urbis templa invisere voluit, ejusque itineris, quanquam viribus morbi gravitate & longinquitate de-

dejectis, magnam partem pedibus confecit, aperte professens, velle se eorum reliquias postremum videre, quos se non, multo post visurum esse speraret in caelo. Mortem autem illius & praecesserunt multa prodigia, terrae fremitus, terrae motus, fluminum inundationes, crubri fulminum jactus, & secuta est tanta populi consternatio, ut ejus desiderium vix longo tempore mitigari posse videatur. Sed nos quidem alienissimo reipub. tempore, optimo & praestantissimo principe orbatī sumus: ille autem, ut confidimus, e tenebris ac vinculis corporis in lucem libertatemque productus, promissam piis omnibus possidet hereditatem: ita ut mors ipsius, si sortem nostram respicimus, luctu & lamentationibus; sin ipsum, cultu & gratulationibus prosequenda sit. Vos vero, Patres amplissimi, quos jam unus moesta tanti gubernatoris obitu intuetur Ecclesia, quorum ex auctoritate ac suffragiis, secundum Deum, tranquillitas temporum & salus reipub. pendet, consulite quam primum rebus afflictis, & ex vestro nobilissimo corpore ac collegio, aliquem ejusmodi Ecclesiae rectorem deligite, qui & sedare possit moerorem ex hujus morte conceptum, & voluntate, prudentia, usu rerum, auctoritate, aptissimus sit ad perficienda pulcherrima ac praestantissima opera, quae praeputa hujus morte imperfecta atque inchoata manserunt. DIXI.

D E

VIA ET RATIONE ADELOQUENTIAE.
LAUDEM PERVENIENDI,

O R A T I O X X I.

habita Romae Non. Novembr. anno

M D L X X I I.

Ius civile me non vulgari via, sed nova quadam, & ante me in his quidem scholis inusitata ratione tradere ingressum, & in opere institutoque pulcherrimo quartum jam annum,

L 4

num,

num, magna auditorum frequentia, magna animi contentione versantem, vestra, Cardinales amplissimi, in medio cursu insistere, aliudque munus suscipere coëgit auctoritas. Nam, cum homo eruditissimus, qui tradendis eloquentiae praeceptis in hac urbe consenuerat, & adflicta valetudine, & ipsa jam aetate otium ac quietem postulante, missionem a vobis honestissimam impetrasset, nec ei facile successor idoneus reperiri posse videretur; mihi potissimum mandandam esse ab eo derelictam provinciam censuistis. Parebo libens, ut debeo, auctoritati vestrae: neque mihi quidquam unquam a vobis imponetur aut laboris, aut oneris, quod non ego prompto atque alacri animo subeam: quaeque mihi a vobis imperata erunt, nunquam aut aspernabor ut nimis humilia, aut ut nimis ardua extimescam. Vestrum est, decernere ac statuere, quam a quoque nostrum hujus quasi reip. literariae partem administrari ac procurari velitis: nostrum, parere, & mandata vestra subsequi, neque unquam ita nobis placere, aut tantum nobis tribuere, ut de vestro iudicio iudicemus. Equidem quod ad me attinet, neque ullam artem, quae quidem hominis ingenui studio digna sit, sordidam & abjectam esse duco: & hanc, ad quam tradendam nunc vocor, semper nobilissimam existimavi: & si aliter sentirem, fortassis tamen non vererer imitari Laconem illum, qui in convivio, extremo loco iussus accumbere, convivatoris ingenium, ac iudicium commendavit, qui rationem excogitasset, qua illi quoque loco dignitatem compararet. Non enim tantum, ut vulgo dicitur, magistratus virum ostendit, & in luce hominum collocat; sed etiam saepe magistratum is, qui eum gerit, exornat. Epaminondam ferunt; cum a civibus suis telearchus creatus esset: erat is apud Thebanos non magni momenti magistratus: non detrectasse, sed dixisse, ita gesturum, ut deinceps telearchia honoratior haberetur. Atque ita effectum est. Tantum enim Epaminondae valuit auctoritas, ut post eum telearchi perpetuo creati sint ex principibus civitatis. Haec & talia dicerem, si in eloquentiae professione parum inesse dignitatis existimarem. Sed & de re ipsa, & de me longe mihi alia opinio est. Quamvis enim non infitior, magnum me semper amatorem atque admiratorem disertae atque ornatae orationis fuisse, studiosaeque in eam rem operam de-

dedisse: etiam, si vultis, aliquando imposuisse populo, & apud eos, qui me cum deterioribus comparabant, in aliquam non infantis, neque indiferti hominis opinionem venisse: vereor tamen, ne exemplo meo comprobem id, quod tradunt rei militaris scriptores, etiam veteranos milites pro tironibus habendos, cum diu a pugnando cessarunt. Sed quoniam id tantum a me expectari ac requiri puto, primum, ut vobis, adolescentes, indicem ac commonstrem eas vias, quibus ad eloquentiam posse arbitror perveniri: deinde ut ad superandam earum difficultatem, quantum in me erit, si quid modo erit, (neque autem multum, neque tamen nihil omnino fore confido) auxilio sim: suscipiam, ac subibo paullo majore cum fiducia onus id, quod mihi, si meum perpetuum publicae utilitatis studium divinae benignitatis aura comitetur, utcumque posse videor sustinere. Ut enim, si quis homo egenus ac tenuis, alios se collocupletaturum esse profiteatur, ridiculus sit: sin id tantum polliceatur, ostensurum se, quam viam insistere debeant, qui rem facere cupiunt, nihil tamen alienum atque abhorrens a fortuna sua suscipere videatur: sic ego, si ea me traditurum dicere ausim, quibus eloquentes fieri possint, merito irridear, cum ipsi mihi eorum perexigua pars suppetat; sin id tantum dicam, posse me iis, qui eloquentiae studio tenentur, vias, quae ad illam ferant, ostendere, & ad id quod adamarunt consequendum aliquid opis afferre: causae, ut opinor, nihil sit, cur me quisquam aut nimium mihi adsumere, atque arrogare dicat, aut ea polliceri, quae praestare non possim. Nolite autem, auditores, existimare, me vulgare aliquid vobis & in medio positum polliceri, cum polliceor me vobis itineris ducem ad eloquentiam fore: neque ita eloquentiae nomen accipite, ut vulgo accipi consuevit. Hodie enim ut quis vulgaria Rhetorum praecepta utcumque didicit, & in Ciceronis scriptis tantum posuit operae, ut, adhibito Nizolii libro, possit orationem aut epistolam scribere, cujus tum singulae voces, tum ipsa etiam structura & collocatio Ciceronem oleat, protinus magno eorum consensu, qui nihil altius, aut sublimius cogitant, eloquentis nomen assumit. Itaque, si de quopiam istorum percunctere, num Platonem, Aristotelem, Theophrastum legerit; denique num Philosophiam attigerit, negabit: se enim, relicto aliis Philo-

L 5

phi-

phiae studio, eloquentiae gloria contentum fuisse. Quid? Herodotum, Thucydidem, Xenophontem quam diligenter, studiosèque versaverit? Aliquid se fortasse ex eis libasse dicet, sed properantem & aliud agentem, & qui unam modo spectaret eloquentiam. Certe igitur Homerum, quem ut ceterarum ingenuarum artium, ita eloquentiae quasi fontem quendam esse dicunt, Sophoclem, Euripidem, a quo optime ali eloquentiam, ipsi eloquentiae magistri prodiderunt, ceteros denique Graecos & Latinos poëtas accurate pervolutasti. Quem tu mihi, inquit, Homerum, quem Sophoclem, quas nugas nominas? quasi ego poëta, non orator, esse voluerim. Nimirum igitur, cum a te omne aliud scriptorum genus abdicasses, in illis eloquentiae luminibus, Lysia, Hyperide (*), Andocide, Isaeo, Isocrate, Demosthene, quam plurimum olei consumpsisti, in eis egregium aliquod studium collocasti, eos saepe relegens in succum ac sanguinem convertisti tuum. Imo, inquit, quorundam ex istis vix ipsa nomina agnosco: alios a Cicerone meo commendari memini, qui mihi solus in amoribus ac deliciis fuit, quem ego, admirabili quodam eloquentiae studio inflammatus, nunquam ex oculis, ex manibus, ex sinu deposui; cujus in scriptis ita diligens ac sollicitus fui, ut, quemadmodum numi aurei aut argentei a plumbeis tinnitu ipso dignoscuntur, ita ego voces Ciceronianas ab iis, quae Ciceronis non sunt, sono ipso discernere ac diiudicare possim. Bene fit, inquam, istis auribus tuis tam delicatis, tamque eruditis: sed cur, quaeso, cum Ciceronem tanti facias, eos, quos tantopere ab eo laudari videbas, non attigisti? Istos, inquit, legissem, si Graece eloquens esse voluissem. Latinae quidem eloquentiae laudem affectanti satis esse unus Cicero visus est. Quae ista, malum, Latina eloquentia est? aut quando quisquam veterum istud iter ad eloquentiam tenuit? Mihi quisquam eloquentiam vocat, cum genera causarum, & nomina figurarum, & vulgaria quaedam praecepta de conformandis orationis partibus, & huiusmodi naenias didiceris, vuculas ex Ciceroe collectas conjungere, & ex eis quasi tessellis jejunam ac famelicam orationem contexere, sedulo caventem ne quid

(*) Mireretur de Hyperide perinde loquitur, ac si ejus Orationes, quae dudum perierunt, adhuc superessent.

quid dicatur, quod non antè Cicero dixerit? Picarum & pſittacorum iſta eloquentia eſt, auditas voces iterare ac reddere, neque quidquam unquam dicere quod ſit vere ac proprie tuum. Aliud antiqui vocabant eloquentiam: qui niſi qui de civilibus negotiis ornatè ac copioſe loqui poſſet, qui dicendo animos audientium fleſteret, qui admirationem concitaret, qui modo clamores faceret, modo circumfuſam multitudinem ſtupore deſigeret, neminem eloquentem vocabant. Itaque qui ſe dicendi magiſtros profitebantur, multa de ratione argumentandi, multa de virtutibus ac vitiis, multa de permotionibus animi, multa de veterum inſtitutis, ac legibus, multa de ratione inſtituendarum ac gubernandarum civitatum diſputabant: ſeque propterea non Rhetoras, aut, quae tum uſitata erat ipſorum appellatio, Sophiſtas, ſed glorioſiore ac magnificentiore nomine Politicos nominabant. In quo etſi eos Ariſtoteles coarguit, ipſe tamen docet, Rhetorice quidam eſſe ex Dialecſtica, & ex Politica conſtatum atque commiſtum: & opus Rhetorice eſſe ait, iis in rebus omnibus, quae in conſultationem cadunt, omnia videre, quae ad fidem faciendam accommodata ſunt. Tribus autem praecipuis capitibus hoc contineri ait: ſi ita dicamus, ut, qui audiunt, bonos viros eſſe nos opinentur; ſi eorum animi motus quosdam concipiant ad id quod volumus efficiendum atque obtinendum accommodatos; ſi id, quod probare volumus, aut demonſtremus, aut demonſtrare videamur. Ut autem Dialecſticus, non ille ex ſcholae pulvere clamator odioſus ac moleſtus, ſed verus ac germanus Dialecſticus, duobus ad probandum inſtrumentis utitur, ſyllogiſmo & inductione: ſic ei compar ac geminus & in diſtincti genere ſimillimus orator duo alia habet, quae duobus illis ex altera parte reſpondeant, enthymema, quod ſyllogiſmo, exemplum, quod inductioni. His duobus armatus eſt, his pugnat, his & ſuam & aliorum dignitatem tuetur: neque ſine magna copia enthymematum & exemplorum ad omnem dicendi materiam comparata, eloquentis nomen ſuſtinere quicquam poteſt. Enthymematum copia a Philoſophis, exemplorum a poëtiſ & hitoriarum ſcriptoribus petitur: neque quicquam oratoris, aut eloquentis nomine dignus evaſerit, qui non prius omnia Philoſophorum ſcripta, quae quidem ad formandos mores & ad tractandam rempub.

per-

pertinent, omnem historiam veterem, omnes antiquos & Graecos & Latinos poëtas diligenter & accurate pervolutarit. Magnus labor, dixerit aliquis. Fateor: sed magnum est & id, quod hoc labore petitur. Et verum est, quod ait Horatius: *nil sine magno Vita labore dedit mortalibus*. Ad hanc facultatem consequendam ego me vobis, auditores, quantum vires meae ferent, ducem ac comitem profiteor. Vestra res agitur: vobis, ut ille ait comicus senex, feritis, vobis occatis, vobis eisdem metitis, vobis denique iste pariet laetitiam labos. Videbitis me quotidie causa vestra efficientem quaecunque potero; conantem etiam ea quae non potero. Alite vos quoque studium meum attentione vestra: &, dum aetas apta est ad labores perferendos, dum animus nullis aliis curis occupatur, dum cetera, quae ad capiendum ingenii cultum requiruntur, affatim suppetunt, nolite committere, ut utilitas vestra, quae & Gregorio Pontifici Maximo, & amplissimis Cardinalibus, quibus ille munus hoc demandavit, & nobis omnibus tantae curae est, a vobis, a quibus minime decet, negligatur. Equidem pro mea virili parte nullo loco vobis dcero: docebo, admonebo, instabo, urgebo, excitabo, nonnunquam etiam, si res ita poscere videbitur, objurgabo atque increpabo. Nolite exspectare, dum vobis aduler. Contemniam vos, si vos litteras contemnetis. Sin eas amabitis: & amabo ipse commoda vestra ex animo, &, ut vos me vicissim merito ametis, operam dabo. Sed, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis. Secundum librum Tusculanarum disputationum explicare decrevi. Cras id facere incipiam. Polliceor autem vobis, qui me attente audient, curaturum me, ut eis operae suae ratio constet. DIXI.

PRO

P R O

CAROLO IX. GALLIARUM REGE CHRISTIANISSIMO AD GREGORIUM
XIII. PONT. MAX.

O R A T I O X X I I .

habita Romae x. Kalend. Januar. anno

M D L X X I I .

Si pro cuius quisque propugnatione ac defensione plura pericula subiit, plus excepit acerbitatum, pluribus quasi procellis ac tempestatibus agitatus est: eo plus gaudii ex iis, quae ad retinendam atque amplificandam illius dignitatem pertinent, ad eum pervenire credendum est: dubitare non potes, beatissime Pater, quin Carolus Rex, te Pontifice creato, tanto ceteros reges eximia quadam percepti ex ea re gaudii magnitudine superaverit, quanto non huius modo memoriae, sed omnium aetatum ac saeculorum reges gravi ac diuturna susceptorum pro Sedis apostolicae auctoritate laborum ac discriminum perpessione superavit. Quo tibi gratior esset debet ac jucundior gratulatio, quae tibi hodierno die fit ejus Regis nomine, qui cum, pro incredibili studio atque observantia erga te sua, primus omnium hoc officio fungi cuperet: iis tamen difficultatibus, quae omnibus notae sunt, impeditus, non prius tibi gratulari potuit, quam divino consilio contigit, ut possis tu quoque ei vicissim vere ac merito gratulari. Etsi autem, quae proxime in Gallia pro religione gesta sunt, propter summam illius regni nobilitatem atque amplitudinem toto jam orbe celebrantur: neque locus, neque regio in terris ulla est, quae non plena sit & laborum ac miseriarum. quas Galli superioribus annis pertulerunt, & virtutis ac felicitatis, qua nuper usus Carolus Rex, maxima ex parte eos in veterem statum vindicavit: quia tamen neque Regis nostri & nomine & re
Chri-

Christianissimi pietas in Deum, quam ipse omnibus notam ac testatam esse vult, ulla ex re melius cognosci, neque ullum dicendi argumentum hoc quidem tempore reperiri potest, in quo plus aut dignitatis, aut delectationis inesse videatur: peto a te, beatissime Pater, ut hoc temporis, quod mihi ad dicendum tua benignitate conceditur, in harum potissimum rerum tractatione consumi collocarique patiaris. Quis igitur in Gallia rerum status fuerit, quo tempore Carolus nonus ad regni gubernacula morte fratris admotus est, omnes facile recordamur. Nam, quae mali vis, jam tum Henrico regnante, in venis ac visceribus Galliae concepta ac conclusa latuerat: cuique optimus ille Rex, ob perpetuo deplorandum inopinatae mortis eventum, remedium adhibere, cum maxime cuperet, non potuerat: eadem cum se sub Francisco secundo commovere coepisset: & ab eo quoque, intempestiva morte praerepto, compressa modo & cohibita, non etiam extincta & sublata esset, ad extremum universa se, ingresso regnare Carolo, effudit. Ut autem aquae impetus saxorum lignorumve oppositu diu retentus ac retardatus, si forte tandem ea, quae obstabant, aut sublata, aut perrupta & disiecta sunt, multo major ac vehementior esse consuevit: ita illi hominum omnia turbare cupientium coetus, quos ad id tempus legum ac regum terror tanquam vinctos infrenatosque tenuerat, fractis postremo repagulis furere ac bacchari per nobilissimum regnum, & in summa impietate summam licentiam nacti, divina humanaque omnia caedibus & incendiis miscere coeperunt. Atque ut antiqui fictis fabulis memoriae prodiderunt, Hercule recens nato, duos ad eum inusitatae magnitudinis angues superne lapsos esse, qui jacentem adhuc in cunis opprimerent: ita hoc novo Hercule, (qui enim adhuc adolescens tot jam monstra perdomuerit, meritisimo hujus nominis honore affici potest,) regni habenas tractare aggressus, infinita quaedam non e superiore loco demissa, sed ex inferis emersa exstitit anguium vis, qui & pestilenti afflatu suo omnia contaminare, & teterimum virus suum longe lateque spargentes, non ipsi modo regi adhuc puero, & regnum & vitam adimere, sed & ex toto regno verum Dei cultum, quo uno aeternae vitae spes continetur, exterminare conarentur. Qui divini quidem numinis metu jam pridem projecto, legum autem & judicio-

ciorum auctoritate tum maxime propter infirmam regis aetatem contempta ac conculcata, quam stragem, quae calamitates, quam vastitatem, quot inaudita crudelissimorum facinorum exempla in Galliam intulerunt? Horret ac refugit animus ea memorare, quae post illas pestes ac furias ab humani generis hoste immisas contigerunt: profanata, everfa, incensa templa; aras sacerdotum caede maculatas; abstractas ex sedibus suis virgines Deo sacras; direptas urbes; campos manantes sanguine; fluviorum cursus humanis corporibus impeditos; ludentem excarnificandis hominibus saevitiam; feritatem ne conditis quidem mortuorum ossibus ac cineribus abinentem. Quis usque eo Gallici, aut potius Christiani nominis hostis est, qui illa sine lacrymis aspicere potuisset? O Gallia, Gallia, tot virorum fortium, tot egregiorum principum, tot summorum Pontificum, qui tanta cum laude Ecclesiae Dei praefuerunt. parens: Tunc illa es, quae susceptam a Christi & Apostolorum discipulis fidem nunquam postea deserueras? quae non a tuis tantum, sed ab aliorum quoque finibus haereticos aliosque hostes nominis Christiani tam saepe depuleras? quae Europam, Africam, Asiam, gestis pro Christi fide bellis nobilitaveras? quae violatam ab aliis Sedis apostolicae dignitatem tam saepe restitueras? tam firmis praesidiis sepe seras? tam multis ornamentis affeceras? quae urbem Romam ab imminente direptionis & excidii periculo tam saepe liberaveras? Vere enim hoc, beatissime Pater, vere & sine cujusquam injuria gloriari possumus, duabus praecipue laudibus homines nostros, post Christum natum, supra ceteras gentes perpetuo floruisse: quod & Christianae religionis non conservandae tantum, sed etiam propagandae studiosissimi, & ad accipienda omnia regum suorum imperia paratissimi semper fuerunt. Omnes autem illarum pestium conatus eo dirigebantur, ut & a Deo, & a Rege abductam Galliam, earum, quas dixi, laudum utraque spoliarent. Quod si utrumque consequi ac perficere non possent, certe quidem ut eam a summorum Pontificum cultu, & a Romanae ac Catholicae Ecclesiae communione dividerent. Hoc praecipue imbibant, hoc spectabant: haec eis a principio mens, hoc consilium ac propositum fuit. Neque vero dissimulantes ferebant, inquieturos se, & ut prius, regis imperio parituros, dum Romani Pontificatus au-

cto.

storitas e Gallia tolleretur. Quin etiam, si se Rex ab hac sancta Sede dis sociare vellet, promptam ei & facilem viam ad fines regni proferendos, & ad finitimas provincias sub imperium suum subjungendas ostentabant. Sed magnus & a natura ipsa ad honestatem conformatus animus nec asperitatibus terreri, nec ulla utilitatis specie a recto avocari potest. Rex fortissimus & majoribus suis dignissimus, qui *pietatis ac justitiae* gloriam ita etiam puer adamasset, ut iplis earum virtutum nominibus quasi pro symbolo utatur, omnia sibi prius perferenda statuit, quam quidquam committendum, quo earum alterutra vel minima ex parte violari videretur. Repudiatis igitur omnibus improborum consiliis ac suasionibus, magno ille quidem cum dolore ac cruciatu animi, sed tamen, ut qui corruptas ac vitiatas corporis sui partes, aliis omnibus frustra tentatis, urunt postremo, aut secant, ne earum contagio ceteris obsit: cum jam in lenioribus remediis nulla spes esset, ad acriora descendere, & vim quodam modo visceribus suis inferre coactus est. Intestinum ac domesticum bellum, in quo omnia, quae cogitari possunt miserrima, insunt, necessario ei adversus suos suscipiendum ac gerendum fuit: & ruina restinguendus ignis, ne tota Gallia eodem incendio conflagraret. Commissa multa praelia: multa caesa hominum millia: saepe fusi ac profligati hostes: Rex tamen clementissimus, & suos, si qua ratione posset, prolatando potius ad sanitatem perducere, quam delere ac perdere cupiens, eis conditionibus acquieverat, quas aequissimas etiam iniquissimi judicant. Pacata ac composita omnia videbantur: jamque spes erat, plerosque ex illis miseris agnituros errorem suum, & ad Ecclesiae gremium suapte sponte redituros: cum illi patriae praedones, ac parricidae, qui totam prope Galliam insepultis suorum corporibus obruerant, qualique sepelierant, quorum ipsi gladii asfuefacti trucidandis infontibus, assidue caedem sanguinemque sitiebant, parum se anteaetae vitae responsuros judicant, nisi palmas illas, quarum adhuc cruda & recens memoria erat, novi sceleris accessione cumularent. Agebant illos praecipites & ad supplicium rapiebant Poenae eorum, quae tam multa adversus Deum & homines impie nefarieque commiserant: iis illi agitati, & a mente consilioque deducti, veriti non sunt adversus illius regis caput ac salutem conjurare,

rare, a quo post tot atrocía facinora non modo veniam consecuti erant, sed etiam benigne & amanter excepti. Qua conjuratione sub id ipsum tempus, quod patrando sceleri dictum ac constitutum erat, divinitus detecta atque patefacta, conversum est in illorum sceleratorum ac foedifragorum capita id, quod ipsi in regem & in totam prope domum ac stirpem regiam machinabantur. O noctem illam memorabilem & in fastis eximiae alicujus notae adjectione signandam, quae paucorum seditiosorum interitu regem a praesenti caedis periculo, regnum a perpetua civilium bellorum formidine liberavit! Qua quidem nocte stellas equidem ipsas luxisse solito nitidius arbitror: & flumen Sequanam majores undas volvisse, quo citius illa impurorum hominum cadavera evolveret & exoneraret in mare. O felicissimam mulierem Catharinam, regis matrem, quae cum tot annos admirabili prudentia parique sollicitudine regnum filio, filium regno conservasset, tum demum secura regnantem filium adspexit! O regis fratres ipsos quoque beatos! quorum alter, cum, qua aetate ceteri vix adhuc arma tractare incipiunt, ea ipse quater commisso praelio fraternos hostes fregisset ac fugasset, hujus quoque pulcerrimi facti praecipuam gloriam ad se potissimum voluit pertinere; alter, quanquam aetate nondum ad rem militarem idonea erat, tanta tamen est ad virtutem indole, ut neminem nisi fratrem in his rebus gerendis aequo animo sibi pasurus fuerit anteponi. O diem denique illum plenum laetitiae & hilaritatis, quo tu, beatissime Pater, hoc ad te nuncio allato, Deo immortalí, & divo Hludovico regi, cujus haec in ipso pervigilio evenerant, gratias acturus, indictas a te supplicationes pedes obiisti! Quis autem optabilior ad te nuncius adferri poterat? aut nos ipsi quod felicius optare poteramus principium Pontificatus tui, quam ut primis illis mensibus tetram illam caliginem, quasi exorto sole, discussam cerneremus? Hoc ille nobis portendebat ac praesignificabat disiectus draco, gentis tuae, beatissime Pater, nobilissimum ac pulcerrimum insigne; fore, ut immanis ille draco, aut illa potius multorum capitum hydra, quae non paludem aliquam Lernaeam, sed potentissimum & opulentissimum regnum tam diu obsederat, te Pontifice disfeceretur. Nunc igitur contemplare, quaeso, animo novum illum Davidem, caesi ac prostrati gigantia

M

gantis spoliis ac sanguine decorum; eumque hilari vultu ad genua tua provolutum, ita tecum loqui existimato: Ego, Pater sanctissime atque optime, cum majores meos, maximos & potentissimos reges, accepissem omnes usque a Hlodoveo in sinceritate atque integritate religionis Christianae, ne uno quidem excepto, plus mille annos firmè ac constanter perstitisse; eosdemque praecipua quadam erga Sedem apostolicam observantia, periculisque ac laboribus pro illius defensione aditis, & illud, quo nullum pulcrius est, Christianissimorum nomen, & primum inter reges Ecclesiae filios locum consecutos: statim a puero illud mihi proposui, ut eos potius aut adaequare, aut etiam, si fieri posset, superare contenderem, quam committerem, ut non satis respondere traditae mihi ab illis gloriae judicaret. Itaque & Pium Quintum, dum inter homines fuit, sanctissime ac religiosissime colui; & eo ad meliorem vitam vocato, cum primum audiivi te in locum illius esse successum, tanto gaudio affectus sum, quantum percipi, aut cogitari maximum potest. Multa enim jam pridem de tuis in omni genere praeclaris virtutibus audiveram, quae te isto honoris amplissimi fastigio dignissimum reddidissent. Prudentiam, quam nihil fallere; justitiam, quam nihil inflectere; fidem & constantiam erga amicos, quam nulla temporum asperitas imminuere, aut labefactare potuisset. In colendo Deo pietatem sine simulatione; in regendis hominibus severitatem sine superbia; in administrandis negotiis & sine festinatione diligentiam, & sine tarditate gravitatem. Movit etiam me subita illa totius Cardinalium Collegii in decernenda tibi summa potestate consensus: quae neque sine certa & explorata opinione virtutis tuae, neque sine singulari divinae providentiae afflatu potuit contigisse. Magna me spes tenet, fore, ut sub tali Pontifice in ovile Christi gentes, & quae veram religionem nondum acceperunt, aggregentur; & quae ab ea desciverunt, denuo congregentur. Quam ad rem perficiendam omnes meas & regni mei opes tibi libentissime deferro, ea fide, quam rebus in regno meo gestis satis jam & tibi, & universo orbi, ut arbitror, approbavi: simulque tibi, & apostolicae Sedi, quam debeo, obedientiam praesto atque exhibeo, & praestitutum atque exhibiturum in perpetuum spondeo. Neque dubito fore, ut a te vicissim quaecunque ad meam &

regni

regni mei dignitatem pertinebunt; non tantum intacta & inviolata conserventur; sed etiam, ubi occasio tulerit, augeantur. Haec, quae tibi rex ipse, beatissime Pater, praesens dicere cuperet; quia id non poterat, per hunc illustrem virum Nicolaum Rambolleti Dominum, equitem ordinis regii, unum ex intimis consiliariis suis, custodiarum suarum praefectum, Caroli Cardinalis Rambolletii fratrem & natura & virtute germanum, significanda censuit. Quamquam enim facile intelligebat, haec eadem te ex praestanti viro, parique dignitate praedito, Francisco Barone Feralio, oratore apud te suo, cogniturum; non tamen sibi visus est suam in te colendo pietatem satis declaraturus, nisi hujus rei causa propriam ad te legationem destinasset. DIXI.

D E

UTILITATE, JUCUNDITATE, AC
PRAESTANTIA LITTERARUM,

O R A T I O X X I I I .

habita Romae xv. Kal. Novembr. anno

M D L X X I I I .

Cum mihi a summis viris, quorum auctoritate, atque Imperio nostra omnium studia diriguntur, mandatum esset, ut hodierno die, quo, ut scitis, more majorum, noster hic quasi Musarum exercitus quotannis lustrari solet, de praestantia litterarum, & earum artium quae litteris continentur, aliquid publice dicerem, quo juvenum animi ad earum amorem incitarentur: quod prius facere debueram, sed inconsulto quodam obsequendi studio abreptus non feceram, coepi oneris suscepti magnitudinem cum viribus meis sollicitè comparare. Atque interdum quidem ita ratiocinabar, ut mihi nihil arduum, aut difficile impositum crederem. Nam, ut Cyrenaeus pos-

M 2

12

ta (*) facile aſt eſſe omnibus Apollinem laudare, in quo tot, tantaque laudum argumenta ſint: ita facile videbatur homini quolibet infanti atque indiſerto laudare eas artes, quas vere, ac merito bonorum fontes nominare poſſamus. Neque enim dubitabam, quin omnium conſeſſu multo juſtius artibus noſtris, quam illis, de quibus id Xenophon dixit, honos hujus nominis tribueretur. Cogitabam etiam tum demum in ſumma me difficultate verſaturum fuiſſe. ſi eas aut, quod nefas eſt, vituperare juſſus eſſem, aut earum dignitatem abjicere & extenuare dicendo: nullum enim ſane argumentum, quod quidem alicujus momenti eſſet, ad eam rem reperire potuiſſem. Quod ſi Socrates praefente Phaedro amorem vituperaturus, facere id non audet, niſi ſibi prius pallio caput obnupſerit: multo me magis verecundari par fuiſſet, in tanto eruditifſimorum hominum coetu declamantem adverſus eas artes, quarum omnes dignitate, ac pulcritudine, ita incenſi eſtis, ut ſine earum tractatione ne vitam quidem ipſam jucundam putetis. Nunc, ut idem ille ſapientiſſimus ſenex factu facile eſſe ait Athenienſes Athenis laudare, quod, quae quiſque amat, ea libentiſſime laudari audit: ſic & ipſe mihi videbatur facilem & expeditam provinciam ſuſcepiffe commendandi ac celebrandi apud vos ea, quae vobis omnibus in amoribus ac deliciis eſſe conſtaret. Sed interdum occurrebant alia, quae me commoverent, nec quiero eſſe ac ſecuro animo ſinerent. Nam & in tam ubere ac copioſa materia necceſſe eſt, unicuique audientium multa in mentem venire, quae commodè dicere queant; neque fieri poteſt, ut, quidquid omnes cogitant, dicat unus; & ea eſt hominum natura, ut, eum quis, quod ipſe dixiſſet, id ab eo, qui dicit, omiſſum videt: non hoc quoque dici potuiſſe, ſed hoc potiſſimum dici debuiſſe contendat. Ita dum pro ſuo quiſque captu quid ipſe dicturus fuerit cogitat, & alia prope cuncta ſtudiens, dum id unum dicatur, avide exſpectat: quidquid dixeris, ſemper videberis omiſſiſſe praecipua: & omnia communia ac contrita dixiſſe, quod ea non dixeris, quae ſi dixiſſes, ipſa quoque aliis obſoleta & vulgaria viderentur. Ut melior hac in parte ſit eorum conditio, qui

(*) Gallimachus: H. in Apoll. 32.

qui aridis, ac sterilibus in argumentis versantur: quorum, siue abundarunt, laudatur ingenium: siue defecerunt, materiae jejunitas accusatur: cum contra, ubi ampla dicendi seges est, quidquid allatum est, ubertati materiae adscribatur; quidquid omisum est, tibi. Ego vero quomodo aut quidquam allaturum esse me sperem, quod novitate audientium animos teneat, cum iis in rebus mea versatura sit oratio, in quibus praestantissima se omnium aetatum ingenia exercuerunt: aut ita dicturum, ut non innumerabiles alii iisdem de rebus ornatius ac copiosius dixerint? Sed mihi neque valde laborandum est, ut nova conquiram: non enim cantilenae sunt hae, quibus novitas, ut ait Telemachus, conciliat gratiam, sed praecepta, quibus vetustas addit auctoritatem; & , si vera, utilia, apta ad id, quod mihi propositum est. digna huius loci auctoritate, digna vestris auribus attulero, quibus ea cumque verbis extulero, hoc ipso me satis ornate dixisse arbitrabor. Agite igitur, viri praestantes, & cum aliis nominibus, tum praecipue harum, de quibus dicere ingredior, artium cultu & tractatione clarissimi; agite, studiosi adolescentes, quorum mollis adhuc, & tenera aetas in ejusdem gloriae spem eodem quasi lacte Musarum educatur, cognoscite mecum felicitatem vestram, qui instinctu quodam, afflatuque divino ad eas potissimum artes animum appulistis, quibus, siue quis utilitatem sequatur, nihil fructuosius; siue oblectationem, nihil suavius ac jucundius; siue splendorem ac pulcritudinem, nihil illustrius, aut ad struendam nominis immortalitatem firmitus ac stabilius reperiri potest. Nam si veteres illi, qui errore ducti plures esse Deos opinabantur, quem cuique eorum diem consecrant, eo laudes ipsius commemorare ac concinere solebant: multo nobis justior causa est, quicumque iisdem honestissimarum artium studiis, quasi quibusdam sacris initiati sumus, cum hic nobis anniversarius dies, majorum sapientia & auctoritate, ad intermissam per aliquot menses earum exercitationem de integro repetendam constitutus sit, cur ab earum commendatione principium ducere debeamus, easque celebrare, quas nobis vicissim aliquid celebritatis allaturas esse confidimus. Meminisse autem debemus, idcirco hunc sanctum, atque augustum locum ad hanc rem delectum esse, ut & in laudandis artibus Deum ipsum laudemus,

M 3

qui

qui, ut alia omnia bona, ita eas quoque hominum generi dedit: & publice contestemur, ac profiteamur, studia omnia laboresque nostros & Deo auctore, atque auspice suscipi, & ad ipsius gloriam, tanquam ad finem nobis omnibus praecipue propositum, referri. Unde igitur, in tanta eorum, quae se ad dicendum offerunt, copia, potissimum exordiar? An ab eo, quod semper apud gravissimos quoque gravissimum fuit, antiquitatis testimonio? Quae cum artes omnes bonae sint: nam si quae malae artes dicuntur, immerito eis artium nomen tribuitur: has tamen nostras proprio ac peculiari nomine bonas artes vocavit: easdemque artes ingenuas, artes liberales, quod alias aut a servis, aut ab hominibus servili praeditis ingenio exerceri, has unas ab ingenuis ac liberis excoli consentaneum iudicaret. Quin etiam cum Graeci earum cognitionem, sua lingua, tali quodam vocabulo affecissent, ex quo id modo intelligeretur, statim a pueritia dandam eis operam esse: majores nostri hoc, ut pleraque, melius ac sapientius: qui totum hoc artium genus humanitatem vocarunt: credo, indicantes, non multo minus inter homines talibus disciplinis expolitos, & vulgus aliorum, quam inter ceteros & pecudes, interesse. Homines enim duabus praecipue rebus a ceteris animantibus discernimur, ratione, & rationis interprete oratione: quarum utraque in eis, qui harum artium expertes sunt, rudis quodammodo & inchoata; qui eas bene penitus combiberunt, perfecta in illis atque absoluta est. Aristippus quidem, cum quaesisset quidam ex eo, quid boni filio suo allatura eruditio esset? si nihil aliud, hoc certe, inquit, quod in theatro lapis in lapide non sedebit. Idemque alteri, qui, cum sibi nimium magnam mercedem posci pro institutione filii videretur, dixerat: Ista pecunia servum mihi emere possum; Tu vero, inquit jocans, etiam hoc amplius: si unum emeris, duos habebis. Significavit videlicet, quorum collustratus doctrinarum luce non esset animus, eos lapidum, non hominum, aut, si forte, inter homines, servorum, non ingenuorum, loco ac numero esse habendos. Ac mihi quidem hac tota de re cogitanti, quatuor omnino esse viae videntur, quarum unam aliquam a principio aetatis capessere, ac postea persequi prope necesse sit: ex quibus, ne dubium quidem esse potest, quin ea, quam ipsi ingressi estis, longe multumque aliis omnibus art-

anteponenda videatur. Nam qui ista aetate sunt, partim otio se atque ignaviae dedunt, mollemque vitam ac voluptariam sequuntur, ii praesertim quibus amplum patrimonium est; partim si angustior sit res, quam ut nihil agentes ferat, dant se ad artem aliquam facitandam; alii, qui excelsiore sunt animo, armorum tractationem, & militaris rei gloriam sibi proponunt; alii denique animum ad litteras & ad haec mitiora studia appellant. Quid igitur istis turpius aut abjectius, qui, torporem ac desidiam amplexi, vitam luxu atque inertia transigunt, nihil agentes, quo se homines esse testentur? Qui, ut Phaeaces illi Homerici,

*Non pugnīs, durave exercent membra palæstra:
Sed mensam & citharae strepitum, dulcesque choreas.
Stragulaque & molles curant post balnea lectos:*

Margitae illius simillimi, de quo idem Homerus;

*Non fodere ille bonus, durisve ligonibus arva
Vertere, non ulli vivebat idoneus arsi.*

Sic enim & hi neque domi, neque militiae, neque privatum, neque publice, neque sibi, neque aliis utiles, ita vitae curriculum conficiunt, ut, veluti naves, nullum sui vestigium relinquant. Qui mihi, si Diis placet, quod nihil agant, quasi non pudere parum sit, etiam gloriantur. Alii, inquiunt, in opere occupati sint: nobis majorum nostrorum virtute est, unde otiosi laute splendideque vivamus. Quid majores vestros nominatis? qui si vestri similes fuissent, vos hodie in postremis jaceretis. Si, quales vos estis, tales ipsi fuerunt, indigni sunt qui nominentur; sin alii, vos indigni, qui eos nominetis. At, videte, quantopere a sapientissimi poetæ Hesiodi judicio vestra ratio discrepet. Laborem ille & industriam nemini, languorem & ignaviam omnibus turpem esse confirmat. Praeclare Cicero, *Mihi quidem*, inquit, *qui nihil agit, esse omnino non videtur*. Nam & Physici docent, quae cuique rei causa est, ut sit, eandem ei esse causam, ut aliquid agat. Sed omittamus hos molles & delicatos, neque eos ex somno, cui tam libenter indulgent, excitemus: teneamusque id, quod a sapientissimis viris proditum est, nihil esse inertia foedius; otio ali vitia; otium, ut non gravissimus poeta gravissime tamen cecinit

Catullus, non privatis modo hominibus, sed & regibus, & prius beatis urbibus exitii causam fuisse. Cum igitur otiosa & ignava vita ne vita quidem habenda sit: videamus, num ad aliquam potius aliarum artium, quam ad litteras, animum adjicere praestet. Equidem cum mente ac cogitatione perlustro eas artes, quibus cum hisce studiis nostris, aut nulla, aut non magna communio est, ex iis quidem quae ita necessariae sunt, ut eis civitas nullo modo carere possit, duas praecipuas judico, agriculturam, & mercaturam; ex iis autem, quae ad ornamentum civitatis, & ad animos honesta voluptate perfundendos pertinent, duas minime sordidas, minimeque illiberales, picturam, & statuariam. Nam quod boni unaquaeque civitas percipere ex suo & patrio solo potest, id agricultura educit, atque elicit; quo eget, id aliunde mercatura comportat. Ita civitas sine alterius ope ne suis quidem opibus fruitur; alterius beneficio, fruitur etiam alienis. Pictorum autem & statuariorum opera & voluptatis atque admirationis habent plurimum; & quae liberalium artium nota est, ingenii, non corporis, viribus constant; & ad conservandam clarorum virorum memoriam, ceterosque ad eorum imitationem incitandos non immerito magnam vim habere creduntur. Sed tamen quis ausit harum artium ullam cum litterarum studio comparare? Nisi forte majus est agrum, quam ingenium, colere, aut jacta in terram semina, depactive furculi, quam ingenia praeceptis Philosophiae confita, ampliores, aut uberiores fructus ferunt. Mercatura autem vel si tenuis est, sordida est; vel si ampla, tot exposita periculis, ut merito ille olim Laco negaverit, optabilem sibi videri fortunam, quae rudentibus apta esset; cuicuiusmodi autem sit, tota fere ad quaestum, & ad lucrum refertur. At litterarum tractatio & dignitatis plenissima est, & quietis; & eas opes consecratur, quae nec furem, nec praedonem timent, nec incendiis, ruinis, naufragiis obnoxiae sunt, nec ullis denique casibus eripi possunt. Jam vero quae Apellis aut Protogenis tabulae cum Homeri pictura; quae Phidiae, aut Praxitelis statuae cum litterarum monumentis conferri queant? Quos ipsos hodie ignoraremus, nisi solidiorem ac diuturniorem gloriam essent commendatione scriptorum, quam artis suae operibus, consecuti. Nam quae illi artificio suo elaborarant, & folius corporis effigiem

ex-

exprimebant, & uno tantum spectabantur in loco, & eam naturam habebant, ut ea, si nihil aliud, ipsa certe longinquitas temporis confectura, ac consumptura esset. At eruditorum hominum lucubrationes & clarorum virorum non formam modo corporis, sed ingenia, mores, consilia, res gestas, subjiciunt oculis; & iisdem, quibus orbis ipse terrarum, terminis ac regionibus continentur; & tantam vim habent, ut illa ipsa aliorum omnium humanorum operum confectrix vetustas his unis non modo nihil detrahat, sed majorem in dies comparet, ac conciliet dignitatem. Trecentas sexaginta Demetrio Phalereo statuas aereas populus Atheniensis, anno uno, eoque non toto, posuerat: quibus omnibus Demetrius ipse superstes fuit. At quae ipse sibi monumenta ingenii ac doctrinae magnitudine extruxerat, ea & multis post ipsum saeculis viguerunt; &, cum postea densa quaedam & opaca nox omnem prope disciplinarum lucem extinxisset, ex oculis erepta, incredibile desiderium sui in omnium eruditorum animis reliquerunt. Elate & magnifice de se, ut solet, Pindarus, sed tamen vere. Statuarium esse se negat, qui mutas statuas edolet una defixas in basi: sed quos ipse cantibus suis celebret, eorum famam, terra marique spargi ac disseminari. Sed erunt fortasse, qui vitam militarem huic nostrae pacatae, atque umbratili anteponendam putent. Mihi quidem fortium virorum virtutem detrectare, aut conari, ut quidquam ex eorum gloria deterram, neque propositum est, neque fas videtur. Potius omnibus, qui dicendo aliquid possunt, omnem industriam ad eos celebrandos conferendam censeo: & hoc ipsum numero inter praecipua bona, quae ab artibus nostris in vitam hominum manant, quod earum ope praeclara illorum facinora ad immortalem posteritatis memoriam consecrantur. Sed tamen si quis secum in animo reputet, quae vita sit ejus hominis, qui, modicis opibus instructus, in litterarum studio molliter ac placide consenscat; & quae ejus, qui, ab adolescentia armis tractandis assuetus, sub dio saepius, quam sub tecto, sub pellibus saepius, quam domi, somnum capiat, vix dubium fore arbitror, utra melior & magis expetenda sit. Alterius aures tubarum, & lituorum, & cornuum clangore; alterius Musarum concentu & Apollinis fidibus assidue personant. Illius oculi caedē, & sanguine, & incendiis; hujus admi-

rabiliū naturae operum adſpectu & contemplatione pa-
 ſcuntur. Ille aut in ipſo aetatis flore hoſtili gladio trans-
 verberatur, aut mancos ac debiles artus & inſignem cicat-
 ricibus vultum referens, domum redit; hic ut animo,
 ita & corpore integer, vultum, niſi quantum rugae, ca-
 nique venerationis addiderunt, etiam nutrici agnoſcen-
 dum, perfert ad ultimam ſenectutem. Neque vero mi-
 nus glorioſa, aut minus hominum generi fructuoſa huius,
 quam illius opera. Occupatur ille in ſinibus imperii pro-
 ferendis; hic in ſinibus cupiditatum regendis ac coërcen-
 dis. Novit ille, quemadmodum urbes expugnentur; hic
 quemadmodum gubernentur: ille quemadmodum injuria
 aut repellatur, aut reponatur; hic quemadmodum & ac-
 cipiatur aequo animo, & negligatur. Dicet ille, quam
 multos homines manibus ſuis trucidaverit: hic, quam mul-
 tos a caede faciendā, oratione ſua revocaverit: ille, quam
 multos in ſervitutem abduxerit; hic, quam multos a ſer-
 vitude victorum in veram libertatem perduxerit. Illius
 uſus niſi in bello nullus eſt; huius opera, & in bello, &
 in pace ſalutaris. Itaque ſi homines inter ſe amice, ac con-
 corditer viverent, ſi Dei ac naturae juſſa ſequerentur, ſi
 denique ii eſſent, qui eſſe deberent: jacerent omnes artes
 belli, ut quarum inter juſtos juſtus uſus eſſe non poſſit;
 noſtrae vero tum demum florerent, ac vigerent; tum de-
 mum eas optimus quiſque ſumma corporis & animi con-
 tentione ſequeretur. Neque vero quemquam ita eſſe ar-
 bitror ſanguinarium, cui non praeoptanda videatur nul-
 lius empta lacrymis gloria, neque ullo, niſi puro illo ac
 limpidō Aganippes rore irrigata, quam tabo & cruore
 oblita, & multa ſtrage ac cladibus comparata. Multa
 conſulto praetereo: quod mihi, non tam, ut copiam &
 varietatem conſecter, laborandum eſt, quam ut effugiam
 ſatietatem. Quis enim unquam tanta ubertate ingenii,
 tanta dicendi copia praeditus reperietur, qui litteras ita
 laudare poſſit, ut non ſemper, cum plurima dixerit, plura
 tamen omiſiſſe videatur? Omnia, quae homines in vita
 expetunt, cujuſcunque tandem generis illa ſint, nulla re
 certius, aut facilius, quam eruditione ac litteris, acqui-
 ri, conſervari, amplificari queunt. Eſt qui rei familiaris
 anguſtia preſſus, ex ea expedire ſe, & ad moderatas opes
 ſine ulla turpitudine pervenire cupiat? Quae ad id con-
 ſciendum via aut honeſtior, aut expeditior, aut faciliior
 eſt?

est? Quam multos ex tenui & exili patrimonio, aut juris scientia, aut medendi arte fretos, ut eas potissimum nominemus, paucis annis ad maximas divitias pervenire vidistis? Nam quod plerique vulgato jam proverbio dictitant, ex omni nostrarum artium numero duas modo illas frugiferas esse ac fructuosas, ceteras cultoribus suis decoquere, ac decollare: in eo vanitatis illos, ac mendacii facile res ipsa coarguit. Nota est historia de Thalete Milesio, qui cum a propinquis objuraretur, quod omne tempus in sapientiae studio poneret, quod ad faciendam pecuniam, in qua illi posita putabant omnia, nulli usui esset: vultis, inquit, ostendam vobis, posse hominem huic studio deditum, si ei commodum sit, divitem fieri, & hanc esse, si quis velit, ad quaestum, ac compendium vel maxime compendiarium viam? Cum illi se velle dixissent, homo, qui ex astrorum scientia, magnam eo anno olearum ubertatem praevideret fore, multo ante, exiguo pretio, cum contra licitaretur nemo, omnia Chiorum, ac Milesiorum praela ac trapeta conduxit: quae cum postea suo tempore, quanti voluit, elocasset, magnamque ex eo vim pecuniae collegisset, ostendit, Philosophos non tam rem facere non posse, quam majoribus, ac praestantioribus cogitationibus occupatos, de ea facienda non laborare. Quid Leontinus Gorgias? nonne Rhetorices professione & maximas sibi divitias peperit, & tantam gloriam, ut ei vivo ac videnti honoris ergo aurea statua in Apollinis Pythii templo constituta sit? Quid ille, qui eloquentiae quasi mercator, atque opifex quidam habitus est, Isocrates? non & summa gloria fuit, & iis opibus, ut ter ad trierarchiam vocatus, cum eam bis effugisset, ad postremum splendidissime ac magnificentissime obierit? ad eam autem non fere nisi opulentissimus quisque ac locupletissimus adigebatur. Neque medicus erat optimus pessimi principis magister Seneca, neque de jure consultebatur: & tamen quantam sibi opum vim homo externus, & alienigena eloquentia & eruditione confecit? Scio, hoc, quod dicam, quibusdam incredibile visum iri. Sed tamen, si vera sunt, quae litteris prodita sunt, haud scio an nullus hodie tota Italia Princeps tantas opes habeat, quantas in Senecam quadriennio Nero congescit. Nam cum ex veteribus illis Romanis M. Crassus opulentissimus fuisse dicatur:

Se-

tissimo versu respondisse dicitur: *Choenix lupinam, & mentis a curis quies*. O magnum & excelfo animo praeditum virum. Quod aliis regna & imperia non adferunt, ut soluto ac libero animo sint, id ipsi, propter litterarum, & Philosophiae commercium, choenix lupinorum adferbat. Quod si tam multa tamque praeclara bona litteris ac disciplinis continentur; si ipsis nominibus ac vocabulis testata est vetustas, earum cognitionem & hominibus, & liberis atque ingenuis hominibus dignissimam esse; si & ignava vita homine indigna est; & nullo in studio melius, quam in litteris, industria collocari potest; si ad opes ad potentiam, si ad honores ac dignitates via optime litteris sternitur; si eisdem & animi tranquillitas, & nominis aeternitas comparatur: quid statis, adolescentes, aut cur oblatam vobis tanti boni consequendi occasionem effugere atque evolare patimini? cur non, aliis omnibus curis & cogitationibus ex animo abjectis atque abdicatis, in hanc unam toto pectore incumbitis? Non hoc sedendi, ut ait Bacchylides, ac cunctandi tempus est. Non enim ex plano ac facili gloria haec petitur: neque lata, ut ait Propertius, via currere ad Musas datur. Non frustra eas antiqui in arduo atque edito monte habitare dixerunt. Laborem & sudorem & vigilias in earum atrio ac vestibulo excubare voluit Deus: qui, ut dicebat Epicharmus, labore omnia prope bona hominibus venalia proposuit. Ego autem, ut libere vobiscum agam, valde vereor, ne, cum plerisque vestrum alia omnia abunde sint, molitia multi & laboris odio a studiis avocentur. Itaque quibus verbis Homerica Pallas Nauficaan e somno excitat, quam segnem, & ignavam vocat, quod vestes magni pretii, sibi emptas a parentibus, neglectui habeat, easque illotas ac sordidas jacere patiatur; surgere igitur eam jubet, & ad eas abluendas cum prima luce proficisci, praefertim cum instet tempus nuptiarum: iisdem merito multos e vobis aliquis quotidie objurgaverit. Surge quamprimum miser, & ex animo torporem atque ignaviam excute. Quid tu istud ingenium, quod tibi a communi omnium parente Deo, multo qualibet veste pretiosius datum est, situ ac sordibus obsolescere quasque rubigine obduci pateris? cur non potius diluculo ad illos proficisceris omnibus obvios & expositos doctrinarum fontes, quibus te mersans, ex quibus arbitrato tuo hauriens, pe-

ctus

acceptam: neque hi ex tenebris ulla ratione facilius emergere, seque in luce, atque in oculis omnium collocatos, a contemptu, atque ab oblivione in perpetuum vindicare. Rex erat ac regis filius Alexander Macedo, & viam sibi ad summam claritatem ac potentiam armis quotidie muniebat. At is & plus se debere Aristoteli, a quo eruditus, quam Philippo, a quo genitus fuerat, & cujus in regnum successerat, praedicabat: &, cum ab illo divulgatos esse libros quosdam arduis de rebus scriptos accepisset, aegre tulit: ac generosa quadam indignatione motus, epistolam ad eum scripsit, in qua haec verba sunt: *Nam qua re posthac ceteris praestabimus, si, quae a te edocti sumus, ea omnium communia erunt? Ego autem malim optimarum rerum scientia, quam opibus & potentia ceteris antea.* Haec igitur ille regum stirpe ac sanguine editus. Obscurissimo autem genere ortos quam multos nominare possumus, quos supra omnes omnium fumosas imagines litterae collocarunt? Obstetricis filius erat Socrates. Num igitur eo Alcibiades nobilior? Euripidis matrem vendendis oleribus vitam tolerasse accepimus. At ipse & regum familiaritate usus est, & ita clarus fuit, ut hodie magis Archelaus ex Euripidis, quam Euripides ex Archelai familiaritate noscatur. Tympanistria fuit Aeschinis mater, etiam, si Demostheni credimus, vulgati corporis. At eum rex Macedonum Philippus quanto pere coluit? Quid tibicinis filius Pindarus? quanta in gratia apud Syracusarum regem Hieronem fuit? Sed quid hujus rei plura exempla conquiram? Signantur eruditorum hominum nominibus tempora: ut minus saepe, quibus illi regnantibus vixerint, quam qui eis florentibus regnaverint, quaerere soleamus. Neque tamen haec praecipua sunt eorum bonorum, quae percipiuntur ex litteris: sunt alia longe majora longeque diviniore. Litterae inditos nobis a natura honestatis igniculos excitant; luxuriantes qualique fruticantes cupiditates stringunt ac coercent, easque rationis finibus regunt; abducunt a vitiis, duces & magistrae sunt ad virtutem; prosperis rebus ornamento sunt, solatio adversis; neque illis exsultare atque efferrī suos, neque his frangi ac deprimi sinunt; eam denique tranquillitatem animi efficiunt, quam multi finem bonorum esse dixerunt. Crates quidem Thebanus interrogatus, qui sibi superesset ex Philosophiae studio, no-

quasque lacrymas gravitas & constantia retinere ac frenare consueverat, eas nobilissimi omnium regni miseratione; & paterna caritas elicit. Planeque aliis in rebus quaerenda est fortitudinis ac constantiae laus: in tam gravi vulnere, tam dubiis ac formidolosis Christianae reipublicae temporibus accepto, immanis quaedam duritia esset, non flere, non ingemiscere, non commoveri. Qualem enim, quantumque Regem, & quanta, non dicam indole, quod tamen in homine adolescente satis esse videretur, sed quanta omnium regiarum virtutum copia praeditum amissimus? Quem cum divina providencia, annos natum non amplius decem, in illo cellissimo majorum suorum folio collocasset: quantas ille jam tum, quamque crebras, in illa aetate, quae nihil cogitare, nihil loqui, nisi leve, ac ludicium, solet, inusitatae cujusdam & inauditae prudentiae significationes dedit? Incredibile dictu est, quam saepe ille in deliberationibus publicis sapientissimorum senum sententiae puerulus anteverterit, quaeque illi dicere in animo habebant, ea prior ipse protulerit: nemo ut esset, cui non, in tanta annorum immaturitate, tanta mentis, & consilii maturitas divinum potius quiddam, quam humanum, videretur. Est certe, est aliqua vis originis ac sanguinis; quosque magnis ac nobilibus populis rectores destinavit praepotens ille rerum omnium moderator Deus, in eis plerumque virtus non exspectat annos; sapientiaeque semina in eorum animis & comprehendunt facilius, & tempestivius adolescunt. Jam quae laus in filiis praecipua est, reverentia adversus parentes, & eorum praecipis ac monitis obtemperatio, ea ille ita praestitit, ut nunquam omnino neque privatis, neque publicis in rebus voluntas ipsius a sapientissimae matris consilio discreparit? Quid? in fratres quanta, quamque se omni ex parte prodens caritas? Quod & semper alias cognitum est, & proxime cum ab Henrici Regis in Poloniam proficiscentis amplexu avelli non poterat, seque a vita relinquere, quod ab eo relinqueretur, putabat. De pietate autem in Deum, & de ardentissimo studio, quod semper habuit, conservandae ac propagandae Catholicae religionis, quid ego nunc plura praedicem, aut quid res in omne aevum omnium scriptorum ingenia fatigaturas exornare in hac mediocritate ingenii, & in his temporis angustiis coner? Cui enim ignotum est, aut cui notius, quam tibi, be-

beatissime Pater, vobisque omnibus, Patres amplissimi, quos ille labores pertulerit, quibus difficultatibus conflictatus sit, quae pericula subierit, quibus damnis se, regnumque suum sponte multaverit, dum quidvis satius esse ducit, quam ut quidquam in Gallia, se vivo, de Christianae religionis integritate minueretur? Qui quot annos regnavit, totidem continenter pro fidei defensione pugnavit. Etenim tetra illa natio perditorum ac profligatorum hominum, qui fraudibus ac mendaciis suis nuper delapsae de caelo & sibi solis patefactae veritatis nomen obtendunt; qui, quod ad legem Dei, cupiditates suas dirigere gravantur, legem Dei ad cupiditates suas detorquere conantur; quorum conspirationes sub Henrico II. initae, sub Francisco II. leviter patefactae, susceptis a Carolo regni habenis, aperte se ac propalam effundentes, florentissimum, dum per illos licuit, Galliae regnum omni scelere ac crudelitate lacerarunt, non tam id agebat, (quanquam id quoque,) ut regiam auctoritatem convelleret, quam ut regnum ab Ecclesiae communione divelleret. At ille generosi seminis adolescens, qui amorem Dei & Ecclesiae cum ipso nutricis lacte suxisset, totaque mente penitus combibisset, articulatim se prius concidi ac comminui passus esset, quam a recta illa regula patriae & avitae religionis abduci. Itaque dum purgare regnum suum illis pestibus nititur, dum illius hydrae & in suam & aliorum perniciem contumacis adsidue renascentia capita amputare conatur: quatuordecim, (tot enim regnavit) annos in perpetuis bellorum fluctibus, & in perpetua regni ac vitae suae dimicatione transigit. Ut, nisi pulcerrimum illud Christianissimi cognomen a majoribus suis hereditarium accepisset, id ipse sibi posterisque suis sua virtute peperisset. Quin etiam, cum capitales quidam ac nefarii homines dicerent, facilem ei esse & expeditam viam non modo ad pacandum regnum suum, sed etiam ad fines illius sine ullo labore amplificandos ac proferendos, si remittere aliquid de tanto illo vetustae religionis conservandae studio vellet: magno animo averfatus ac detestatus illorum consilia, omnes sibi coronas, omnia regna, omnia imperia sordere dixit prae illa immortalitatis corona, quam sibi in caelo repositam esse confideret. Cumque eum exaggeranda hostium multitudine ac viribus perterrefacere vellent: Dominus, in-

N

quit,

quit, Dominus ipse eos interficiet spiritu oris sui. Prope supervacaneum videri potest, cum de tam Christiano principe verba faciam, quanta illius erga Sedem apostolicam observantia fuerit, dicere. Quo enim quisque Christum ipsum sanctius & religiosius colit, eo studiosius & magis ex animo Vicarios ipsius colat, neesse est. Quo modo ille de Pio V. cujus memoria in benedictione est, & sentiebat, & loquebatur? Quem sibi non hominem, sed angelum quendam humana inter mortales specie versantem videri dicebat: cujus monitus tanquam caelestia quaedam oracula reverebatur. Nam de te, beatissime Pater, qui succesor illius omnium votis expetitus, divino consilio delectus, tam subita tamque admirabili totius sacrosancti Collegii consensione declaratus es, quam magnifice in omni sermone praedicare solitus esset, dicerem, si, quam facile praestas, ut ab omnibus uno ore lauderis, tam libenter eos, a quibus laudaris, audires. His ille artibus ita sibi bonorum omnium animos voluntatesque devinxerat, ut, quanquam ex ejus aetate & temperatione corporis, probabiliter sperare poterant, diu se illius virtute fruituros, cuperent tamen omnes, si fieri potuisset, partem aliquam vitae suae conferre ac contribuere, & annis suis vitam illius prorogare (*). Sed nihil in humanis rebus firmum, nihil stabile, nihil diuturnum reperiri potest. Dum condocere nos vult Deus, terram nobis, non pro domicilio, sed pro diversorio datam; hanc, quae vita dicitur, non tam vitam esse, quam iter ad vitam; in caelo, non in terra, nobis esse spem defigendam ac collocandam: agitat omnia arbitratu suo, & quae solida ac firmis nixa radicibus putantur, ea momento temporis vertit. Cum vexata tot calamitatibus Gallia paulum tolleret oculos, & Dei ac Regis sui perduellibus partim fractis ac domitis, partim captis ac comprehensis, tandem aliquando se post tot mala respiraturam sperare inciperet: ecce tibi lenta & omnem fallens medicorum industriam febris, vires adolescentis immortalitate digni, & nati ad relinquendum omnibus bonis per-

(*) Rectius *propagare*, ut nunc editur apud Cic. de Finib. V. 11. *propagabat tamen vitam avaritia*. De confusione & discrimine horum verborum Critici saepe disputarunt, ut Gracv. ad Cic. ad Div. V. 15. & Oudendorp. ad Sueton. Aug. 23.

perpetuum desiderium sui, ita paulatim attrivit ac labefecit, ut ad postremum inevitabilem ei attulerit ex hac vita migrandi necessitatem. Quod ubi percerebruit, qui tum plangor omnium, quae complorationes, quae lamentationes fuerunt? Alius sibi scindebat capillum, alius lacerabat genas, alius pectus & humeros crebris ictibus verberabat; alii interire amores ac delicias Galliae, alii cadere columnen religionis, alii Catholicorum praesidium dejici, alii alia, quae diversis diversa non diversus suggererat dolor, miserabiliter querebantur. Ipse unus interritus, & aequisimo animo exitum divinae voluntatis expectans, cum matrem, uxorem, fratrem, ceterosque propinquos ad se convocari jussisset: primum quidem Sacramenta, quibus morituri praemuniri, & Deo conciliari solent, omnia & poposcit, & magna cum animi summissione ac divinae majestatis veneratione suscepit; deinde vero contestatus, eo tantum sibi molestam esse mortem, quod fratrem suum, tum Poloniae, mox etiam Galliae regem futurum, moriens complecti non posset; ceteroqui gaudere se, quod tantum successorem habiturus esset, cujus singulari & tot jam documentis comprobata virtute, non dubitaret fore, ut res Gallicae feliciter componerentur; interea obtestari, atque obsecrare matrem, ut regni gubernacula susciperet, quaque prudentia regnum sibi tot annos conservasset, eadem fratri suo conservaret; sese jam tunc omnem potestatem regiam in eam, usque ad fratris reditum, transferre; hortari ceteros, ut ipsius primum, deinde fratris, cum revertisset, Imperio amanter ac fideliter obtemperarent; praecipue autem, ne quid unquam prius, aut antiquius haberent conservatione Catholicae religionis; ex ea bona omnia fluere; ea neglecta; collabi ac concidere omnia. Sed jam valete, inquit, & mei memores este. Ego enim ad Deum vocor: quem ut aequiorem ac placabiliorem peccatis meis judicem experiar, vestris me omnium adjuvari precibus postulo. Haec fatus, deficiente jam, & moribunda voce, tuam, Christe Jesu, nomen invocans, tuam, sanctissima Virgo, apud filium opem implorans, ad vos, ut confidimus, evolavit. Ac, si quidem ipsum spectamus, gratulari ei potius quam lugere debemus. Regnum enim terrestre caelesti, laborem quiete, mortalitatem immortalitate mutavit. Quod mortuus est, humanae fragilitatis est; quod ita mortuus,

divinae cujusdam felicitatis. Bonum certamen certavit, cursum consummavit, fidem servavit. Aut jam coronavit eum Deus, aut brevi, tuis, beatissime Pater, & totius Ecclesiae precibus adductus, coronabit corona justitiae, quam promisit diligentibus se. At illam tot regum matrem, toties jam custodem ac conservatricem regni, ipsa sua felicitate miserandam, quo nunc, quo tandem esse animo creditis? Quae ex summis honoribus summos dolores consecuta, ter jam, & in viro & in duobus filiis mortua, vitae suae superstes, toties ore suo eorum clausit oculos, a quibus claudi cupiebat suos; tam saepe eis officia praestitit, quae sibi ab eis praestari maluisset. Quid illa fortissimarum domina gentium, Gallia? quae sibi eodem funere cum Rege suo efferrī visa est; quae jacet adhuc perculsa & attonita tanto vulnere, metuens, ne, illius atrocitate, etiam illa, quae consanuisse videbantur, recrudescant. Pro Deus optime maxime, etiam cum ulcisceris, benefice; etiam cum poenas exigis, misericors: quibus tam gravibus culpis tam diuturnam in se iram tuam Gallia provocavit? Quatuordecim jam anni sunt, & eo amplius, cum illud potentissimum & memoria nostra florentissimum regnum perpetua bellorum civilium serie ita & ab alienis & a suis vexatur, ac diripitur, ut de eo jam dici possit, quod scriptum est apud Prophetam: *Residuum erucae comedit locustā: & residuum locustae comedit bruchus: & residuum bruchi comedit rubigo.* Atque ut magis intelligatur, id divina ultione fieri, quoties inibi esse videtur, ut jam jamque componantur ac tranquillentur omnia, in ipso, ut ita dicam, portu frangitur navis. Properarat Henricus II. pacem cum Philippo Rege Catholico quibuslibet conditionibus facere, ut, expeditus belli curis, hujus mali nascentis semina elideret. In ipso ejus rei conatu ac molitione, inopinata morte sublatus est. Sub Francisco II. conspiratione detecta, spes obiecta erat, fore, ut, paucorum supplicio, ceterorum audacia in perpetuum reprimeretur. Ante ipse mortuus est, quam de fontibus comprehensis supplicium fumeretur. Nunc nuper eo rem perduxerat Carolus IX. ut omnes instare finem malorum existimarent. Aliter Deo visum est: qui Henrico III. Galliae & Poloniae Regi, quem tam multis tamque illustribus argumentis sibi carissimum esse declaravit, hanc felicitatem, ut speramus, reservare ma-

maluit. Neque dubium est, hoc ita eventurum, si omnes nos a vitiis nostris averſi, quae Dei placandi certiffima ratio est, tota mente convertamur ad Deum, eumque adſidue obſecremus, ut compeſcat iram ſuam: &, quando Carolum in ſinum, ut ſperamus, ſuum excepit, Henrici III. ductu, ſub Gregorio XIII. raptores quidem lupos interfici, oves autem, quae aberraverunt, in ovile ſuum reduci velit. Ita eveniat, Domine Jeſu, cui laus omnis & gloria debetur in omnem aeternitatem. DIXI.

O R A T I O X X V.

A D

S. D. G R E G O R I U M X I I I.

PONTIFIC. MAX. NOMINE HENRICI TERTII
GALLIAE ET POLONIAE REGIS,

*habita Romae in Conſiſtorio publico, Ludo-
vico Caſtanaeo Rupipozaeo, Equite Or-
dinis Regii, viro illuſtri, ejusdem Re-
gis nomine obedientiam praefante,*

XIII. Cal. Quinti. anno

M D L X X V I.

Gratuſ quidem ac jucundus tibi eſſe debet, beatiffime Pater, eorum omnium legatorum adventuſ, qui huc a Chriſtianiffimis Principibuſ mittuntur: tum ut tibi ſummuſ in terris honorem gratulentur: tum multo magis, ut ſe Chriſto ac tibi, ut par eſt, obedire, manere in officio, perſtare in fide, & vires, & copias ſuas ad apoſtolicae Sedis deſenſionem, ſemper promptas ac paratas & eſſe & fore profiteantur. Nam & ex illa ipſa divinituſ tibi delata dignitate, majorem a te capi jucunditatuſ fru-

fructum necesse est, cum ea ceteros quoque laetari perspicis: neque tibi, qui communis Christianorum omnium Pater es, ulla ex re verius ac solidius gaudium obijci (*) potest, quam cum filios dignitatis tuae studiosos, auctoritati tuae deditos, praeceptis ac monitis tuis obtemperandi cupidos videas. Sed tamen omnibus saeculis ea Gallorum Regum in Pontif. max. asperrimis ac difficillimis temporibus promerita fuerunt, ut multis nominibus eorum & studium atque obsequium praecipua quadam caritate complectendum, & legati aequissimis animis audiendi, & dicta, factaque omnia singulari quadam paternae voluntatis propensione in optimam partem accipienda videantur. Quoties enim in hoc amplissimo nobilissimoque confesfu Reges Galliae nominantur, toties in omnium animis memoria renovatur, & officiorum, quae illi longe plurima, longeque maxima in hanc sanctam Sedem contulerunt: & honorum, quos ab ea vicissim eximios pro sua in eam eximia pietate retulerunt. Si quis autem rex unquam fuit, qui propter virtutis ac rerum gestarum magnitudinem, exquisitis honoribus afficiendus esset: cum se jam nunc in ipso adolescentiae flore Henricus III. Galliae & Poloniae Rex, praebuit, nihil ut de eo tam honorifice dici possit, quin id jam pridem virtus ipsius in omni genere spectata superarit. Quo te libentius accepturum esse confidimus eam fidem, venerationem, obedientiam, quam talis tantusque Rex hodierno die per clarissimum & omni laude cumulatisimum virum, Ludovicum Castanaeum Rupipozacum, Equitem ordinis regii, Oratorem ad te suum, tibi, beatissime Pater, & Sedi apostolicae praestat. Cujus enim Regis nomen a summo Ecclesiae pastore & gubernatore audiri libentius debet, quam ejus, qui, cum hereditario jure principem inter Christianos reges locum majorum suorum virtute partum obtineat, ita per eorum vestigia graditur, ut, quantum ab eis omnibus splendoris accepit, tantumdem ipse unus facile afferat universis? qui cum adhuc adolescentulus ac prope puer esset, ita saepe, ita for-

(*) *Gaudium obijci dicitur, quod insperatum est; ut apud Terent. Heaut. l. 2. 12. Ut hanc laetitiam necopinanti primus obijcerem. Qui sentius ab hoc loco alienus est.*

fortiter, ita feliciter adversus hostes Ecclesiae dimicavit, ut eorum astus consilio eluserit, temeritatem virtute domuerit, pertinaciam constantia fregerit. Quam saepe eo sibi per hostiles cuneos omnia ferro pervia faciente, ex hostium ipsorum tantae, tamque praematurae virtutis admiratione defixorum manibus tela irrita ceciderunt? Quam saepe cominus ab eis petitus, ita mirabiliter servatus est, ut Deus ipse sua manu ictus in eum directos depellere, & telis ac tormentis vim nocendi adimere videretur? At ille laudis & gloriae cupidus, vitae ac sanguinis prodigus, Dei memor, immemor sui, in victoria salutem, in virtute victoriam, in vita ob talem causam in omne discrimen exponenda virtutem positam judicabat. Itaque cum generosissimi adolescentis non jam praelia, sed victoriae ac triumphi numerarentur, jamque totum terrarum orbem tam inusitatae tamque inauditae virtutis fama peragrasset: fortissima ac bellicosissima Polonorum gens eum sibi regem concordibus suffragiis adoptavit. Quo ille nuntio abstractus ab ingentibus, ac paene ad exitum perductis, liberandae ac purgandae Galliae coeptis, in regnum virtuti suae ultro delatum proficiscens, quacunque iter fecit, omnes & principes & populos sui amore & admiratione complevit. Vix dum novi & a se expetiti regis suavitatem Polonia gustaverat, cum secuta Caroli IX. Regis acerba, & perpetuis lacrymis proseguenda mors, res in Gallia componi coeptas, majoribus denuo procellis involvens, totius regni statum in ultimum discrimen adduxit. Celeriter igitur e Polonia periclitantis & regem suum implorantis Patriae voce revocatus, cum easdem illas disensiones, quae Galliae regnum prope subverterant, non modo non sedatas, aut mitigatas, sed auctas etiam ac corroboratas offendisset; corruptos ac depravatos ob bellorum longitudinem mores; multorum animos, etiam ex iis, qui se Catholicos esse profitebantur, studio partium infectos; plena omnia licentiae, plena rapinarum, plena scelerum, plena hostium & externorum & domesticorum: eadem tamen, qua semper fuerat, animi praesentia ac magnitudine, tuo etiam, beatissime Pater, & consilio & auxilio fretus, bellum repetiit, ac redintegravit: diuque viris equisque, ut dicitur, tentavit efficere, ut vi & armis perdomita contumacium & regni perturbatorum superbia, pax & quies

tandem aliquando fescae tot calamitatibus Galliae redderetur. Sed ut animadvertit, nihil ea ratione, quam tam diu tenuerat, profici, ac potius & regno & religioni vehementer offici, quae jam multis in Galliae locis labasceret, a plerisque etiam penitus exularet; interea uri ac vastari agros, oppida diripi, omnia itinera latronum ac praedatorum cohortibus obsideri, regni vires quotidianis caedibus ac stragibus enervari, opes immensis sumptibus exauriri, innumerabilem vim teterrimorum facinorum in utroque exercitu quotidie perpetrari, extremam cladem ac perniciem imminere, nisi mature subveniretur: aliud sibi consilium necessario capiendum judicavit. Optimus ac mitissimus Princeps, qui sanare vellet suos, non perdere, idem fecit quod prudentes medici solent: qui cum unctionibus, sectionibus, inedia, detractioe sanguinis, non morbum, sed aegrotum ipsum confici ac profligari vident, ad aliam curandi rationem confugiunt; & fomentis ac remediis mollioribus & victu paullo copiosiori indulgentes, malunt aegrotum cum aliqua parte morbi alere, quam utrumque simul e medio tollere. Maluit igitur & ipse in tanto tamque manifesto interitus periculo, ei parti suorum, quae adhuc superesset, ignoscere, quam committere, ut brevi ne superessent quidem, quibus ignosceret. Cumque cogitaret, illum ipsum rerum omnium praepotentem Deum multa tolerare, quae non probet; ipse quoque in tantis angustiis multa, a quibus animo & voluntate longissime abhorret, interea tamen sibi toleranda esse statuit, dum aliquid melius eveniret. Certe enim, beatissime Pater, frētus ea spe, quam in Deo primum, deinde ex omnibus mortalibus in te potissimum collocavit, melius aliquando fore confidit. Multa oratione conficiuntur, quae ferro nunquam confici possunt. Saepe quos severitas frangere non potuerat, clementia inflexit. Equi adversus frenum contumaces, interdum sesfore habenas remittente consistunt. Multi qui terrore & malo domari non possunt, indulgentia & facilitate mitescunt. Pugnabitur adversus eos, qui a nobis disident, precibus adsiduus, & privatim & publice ad Deum fusis. Piorum & eruditorum concionatorum vox, praecipuum instrumentum Dei ad inferendam in animis hominum fidem, quae in plerisque Galliae partibus armis oppressa contiguerat, libere jam toto regno audietur. Liebit

im-

impia & pestifera dogmata rationibus & argumentis confutare ac redarguere, vera ac salutaria confirmare & constituere. Catholicae religionis usus & exercitatio, quae multis ex locis indignissime sublata & expulsa erat, restituetur ac renovabitur. Dabitur a nostris opera, ut vitae ac morum suorum exemplo ad bonas partes alliciant, & ad sanitatem perducant eos, quos armorum vis magis ac magis usque adhuc effrenavit (*). Rex ipse una cum fratre, forti ac strenuo, ac Catholicae religionis studiosissimo principe, concordibus ac consociatis animis enixe omnia facient, quae ad errores ex animis suorum evelendos accommodata esse arbitrabuntur. Catharina Regum mater, summa prudentia & consilio praedita mulier, & liberorum amans ultra consuetum matribus modum, cujus e sinu pax haec prodiit, cujus praecipue opera & laboribus conflata & conciliata est, omne ingenium, quo plurimum valet, omnemque auctoritatem suam conferet ad filios in fraterna concordia perpetuo continendos, & ad populos ejusdem religionis communione devinciendos. Rex quidem ipse, quod maximi momenti est, non tam nomine, quam re & animo, & tota vivendi ratione Christianissimus, vitam sibi potius eripi patietur, quam fidem: neque unquam degenerabit a majorum suorum nota testataque virtute: & quam tibi, beatissime Pater, ac Sedi apostolicae, vere atque ex animo obedientiam praestat, eam se constantissime praestitutum usque ad extremum spiritum pollicetur. DIXI.

(*) Muretus haud dubie scripsit, *effrenavit*.

N 5

O R A -

O R A T I O XXVI.

IN FUNERE PAULI FOXII, ARCHIEPISCOPI
TOLOSANI, REGIS GALLIARUM ORATO-
RIS AD GREGORIUM XIII. PONT. MAX.
ET AD SEDEM APOSTOLICAM,

habita Romae, in aede S. Ludovici IV. Kal. Junii

M D X X C I V.

Si ut opum ac potentiae, sic eruditionis ac sapientiae heredes a magnis ac praeclaris viris institui possent, is demum Paulo Foxio idoneus laudator reperiretur, quemcunque ipse sibi earum virtutum successorem esse voluisset. Nam nec in quo amplior & uberior omnium laudandarum artium seges effloruerit, nec in quo vis & copia dicendi major, quam in eo, extiterit, ex omni memoria nostra deligi quisquam potest. Quo mihi majus ac difficilius onus impositum esse video, in hoc ornatisimo confesfu de laudibus ipsius verba faciendi: quod neque unquam subire ausus essem, nisi & mea me multis abhinc annis suscepta adversus cum observantia, ut id facerem, adduxisset, & eorum, quorum imperium detrectare non poteram, auctoritas coëgisset. Neque nunc ei me ferendo parem fore confiderem, nisi mihi, quod vix dictu credibile est, ipsa levamento ac solatio esset difficultas. Nam si quemquam alium de Paulo Foxio pro ipsius dignitate dicere posse existimassem, valde me punderet in eum locum conscendisse, unde nihil aliud viderer praestitisse, quam ut summi viri laudes inopia dicendi detererem. Nunc cum satis intelligam, quod mihi eventurum est, ut oratio mea longe multumque infra ipsius dignitatem jaceat, idem cuilibet quamlibet copioso & exercitato homini eventurum fuisse, facile patior delectum potissimum esse me, cujus praedicatione, quasque praeconio, admirabilium ipsius in omni genere virtutum,
ad

ad eos, quibus illae forte minus notae fuissent, qualiscunque cognitio perveniret. Sed quoniam & multa mihi ac praeclara dicenda, & in unius semihorae curriculum omnia concludenda sunt, ad res ipsas veniam, neque committam, ut ex tam brevi tempore pars a me ulla in rebus non necessariis consumpta videatur. Primum igitur, si generis nobilitas quidquam ad commendationem pertinet, vere hoc affirmare possumus, non multas gentes in universo terrarum orbe reperiri, quae cum gente Foxia vel antiquitate, vel rerum gestarum gloria comparari queant. Quae cum ipsa per se nobilissima est, tum hoc nobilior, quod cum potentissimis Regibus & Imperatoribus multiplici se jam pridem affinitate devinxit. Nam ut vetustiora taceam, neque illa repetam, quae quingentos fere abhinc annos a Comitibus Foxiis gesta, & nobilium scriptorum consignata monumentis, nulla unquam oblitterabit aetas; his certe centum proximis annis tres ex gente Foxia nobiles ac potentes reginae exstiterunt. Earum prima est Anna, Joannis Foxii Candalae Comitissae filia, quae Ladislao, Bohemiae & Ungariae regi, in matrimonium collocata, filiam ex eo sibi cognominem sustulit, uxorem postea Imperatoris Ferdinandi, matrem Imperatoris Maximiliani, aviam ejus, qui nunc feliciter imperat, Rodolphi. Secundo loco nominabo Catharinam, Gastonis quinti filiam, reginam Navarrae, quae id regnum, in quod Francisco Phoebo fratri suo succeserat, dotale ad Joannem Albretium detulit: quo ex matrimonio natus est Henricus rex, avus Henrici, a quo hodieque idem regnum hereditario jure obtinetur. Sed & illius invicti Gastonis, ducis Nemorensis, qui dum vixit, terror hostium Gallici nominis fuit, qui fulminis in morem hostiles turmas disjicere, qui quacunque incedebat, victoriam in manibus gestare videbatur, qui semper vincere assuetus, postremo ad Ravennam, dum pro Ludovico XII. avunculo suo fortissime dimicat, etiam moriens vicit; ejus igitur Gastonis sororem, Germanam nomine, Ferdinandi Castellae regis, matrimonium tenuisse, notissimum est. Neque hoc loco reticenda est Margarita Foxia, Gastonis quarti filia, quae Francisco duci Britanniae nupta, Annam ex eo suscepit, Caroli octavi primum, deinde etiam Ludovici duodecimi uxorem, ex qua nata est Claudia, uxor Francisci primi, mater Henrici secundi, avia ejus,

ejus, qui hodie regnat, &, ut speramus ac cupimus, diutissime ac felicissime regnabit, Henrici. Sed aut haec satis sunt ad ostendendam summam nobilitatem gentis Foxiae, aut non video, quid satis esse possit. Ex hac tam illustri gente natus est Paulus Foxius anno Christi MDXXIIX. patre Joanne Carmanii Comite, matre Magdalena Caupenia, nobilissimus quidem utraque stirpe, sed ingentem virtute sua cumulum ad veterem suorum gloriam additurus. Natus autem est ea non oris modo ac vultus, sed totius corporis pulcritudine, ut ex ipso aspectu imago quaedam ingenitae virtutis atque honestatis emicaret. Vidi equidem illum & adolescens adolescentulum, & vir virum, & senex senem: mea enim, quam illius, biennio fere grandior erat aetas: neque quenquam unquam videre memini, in quem verius conveniret id, quod Graeci de Alcibiade praedicant, in omnibus aetatis partibus aequae gratam ac jucundam ipsius formam fuisse. Ingenium ad omnes honestas disciplinas docile, & ad eas percipiendas ita factum, ut, quae discebat, non tam accipere a magistris, quam ipse ex se parere, & eorum reminisci quodammodo ac recordari, ex illa vetere Platonis sententia, videretur. Mores & jam tum in illa aetatis ténerritate graves, severi, compositi, & humanitatis tamen ac facilitatis condimento temperati: ut eos, quibuscum una erat, & incredibili quadam jucunditate conciliaret sibi, & exemplo suo, ab omni improbitate revocaret. Denique ut in herbescenti segetum viriditate certa prope spes futurae meslis apparet, sic nemo tunc erat, qui non eum a puero, qualis postea fuit, talem facile auguraretur fore: justum, integrum, continentem, abstinentem, amantem pacis ac concordiae, veracem, apertum, simplicem, ad omnium potius peccata, quam ad sua, conniventem. Litterarum studia ita puerulus adamavit, itaque in eo postea constanter perstitit, ut id unum a publicis negotiis diverticulum perpetuo habuerit, ut, quidquid ab eis dabatur otii, semper in litteris omne consumpsit. Graecis igitur & Latinis litteris Lutetiae diligenter excultus, ibidemque in Philosophiae studio magna cum cura exercitatus, Tolosam se ad percipiendam jurisprudentiam contulit, quo in studio tantos brevi tempore progressus fecit, ut adhuc adolescens publice de utroque jure magna cum omnium admiratione responderit, eosque honores conse-

cu-

cutus, qui amplissimi, confecto studiorum curriculo, discerni solent, incredibili hominum concursu jus civile docuerit: cum ad eum inusitata quadam dicendi facultate, de obscuris dilucide, de confusis ac perturbatis ordinatim ac disposite, de dubiis enucleate disferentem, etiam ii, qui diu magna cum laude docuerant, discendi causa quotidie convenirent. Inde cum in aulam regiam venisset, ita statim Henrico secundo Regi, acri ac perspicaci ingeniorum existimatori, ita ceteris principibus viris carus atque acceptus fuit, vix ut quisquam unus uni carior foret, quam unus hic universis. Ipse vero & officia obibat diligentissime, neque ullum diem abire patiebatur, quo non & regem & ceteros principes salutaret, & cum eis sermonem confereret, & eos quo opus erat deduceret ac reduceret. Neque tamen, quod plerique omnes aulici faciunt, reliquum tempus otiose & inutiliter absumebat: sed repetitis de integro studiis, Platonis praecipue & Aristotelis & Xenophontis ac Plutarchi, & ceterorum ejusdem notae libros, ad formandam vitam, & ad rationem gubernandae reipublicae pertinentes, ita studiose pervolvabat, ut eos in succum ac sanguinem suum converteret, omniaque eorum praecepta in numero haberet, quibus non ad inanem loquacitatem, sed ad danda capiendaque de rebus maximis consilia tempestive uteretur. Historiae quoque multum operae ac studii dedit, gnarus, illustria praecepta nulla re magis, quam exemplis illustribus confirmari. Itaque tum sacram, tum profanam, tum veterem, tum novam, tum domesticam, tum externam ita pertractaverat, ut quacunque de re dicere ingressus esset, optimis & accommodatissimis exemplis ad confirmandum id, quod volebat, nunquam non abundaret. Quid de temporum ratione, quid de terrarum situ, quid de populorum institutis, ingeniis, moribus, foederibus, quid de quarundam gentium inter se aut naturali consensione, aut odio vetere & ingenito loquar? quarum illi omnium rerum tantam notitiam habuit, ut id unum tota vita egisse videretur. His omnibus artibus instructus, cum jam ad obeundas legationes esset aptissimus, antequam tamen ullam earum susciperet, ex usu suo fore ratus est, si in amplissimo Senatu Parisiensi per tempus aliquod versaretur, ibique disceptandis quotidie maximi momenti negotiis, firmiora & solidiora sapientiae funda-

men-

menta jaceret, seque illi praestantium virorum coetui quasi recoquendum & expoliendum daret. Qua ipsius voluntate cogita, confestim Rex Henricus eum in Consiliariorum numerum adlegit: in quo hic ei etiam praecipuus honos habitus est, quod, cum in eo senatu plura sint inter se distincta auditoria, quorum ad supremum non nisi gradatim pervenitur, Paulo Foxio jus inter primos adsidendi, dicendaeque sententiae statim a principio tributum est. Ibi vero partam sibi antea juris intelligentiam adsiduo tractandorum negotiorum usu ita perfecit ac perpoliit, ut brevi tempore principem inter Jurisconsultos locum obtinuerit, cum eos quidem, qui in libris conseruauerant, seque uni cognitioni dediderant, usu & exercitatione rerum fuserisum; eos autem, qui se magis ad usum forensem applicuerant, eruditionis copia & magnitudine; aut potius, si aperte id quod res est, extincta jam invidia, profiteri volumus; utrosque utraque laude superaret. Prima inde legatio in Scotiam fuit, sub id tempus, quo Maria Regina Scotiae, mortuo Francisco II. viro suo, in regnum suum reverterat. Ubi Foxius ea fundamenta jecit & tuendi regni & conservandae religionis, in quibus si postea pari fide ac consilio aedificatum esset: fortassis hodie neque Regina miserabiliter captiva teneretur, neque status religionis laboraret. Illinc cum rediisset, anno MDLXI. legatus in Angliam missus est, ubi quadriennium integrum, tanta fide ac diligentia, tanta dexteritate ac prudentia, tanta perspicacitate ac solertia in munere suo versatus est, ut, magnis interea in Gallia motibus excitationis, nihil Angliae Regina struere, nihil moliri, nihil machinari potuerit, ad conatus eorum, qui a Deo & a Rege rebellaverant (*), adjuvandos, quod non ipse detexerit ac patefecerit, Regique indicaverit, eique viam ac rationem ostenderit, qua perniciofa Jezabelae consilia mature praeveniret & occuparet. Foxii praecipue consilio, occultisque monitis, inita est a Rege ratio extorquendi ex Anglorum manibus celeberrimi ac munitissimi portus Gratiarum, quo illi, sibi haereticorum opera tradito, Galliam ab ea parte obsessam tenebant. Foxii consilio re-

(*) Forte excidit verbum *deficientes*. Nam *rebellare ab aliquo* nefando quidem auditum est.

reperitum est, quomodo Rex ea pactione, quam Henricus secundus fecerat, de restituendo Anglis intra certum tempus Calitio solveretur: utque obsides eo nomine dati, dimidio ejus pecuniae, qua Rex depaciscendi facultatem dederat, redimerentur. Illud vero commemoratione dignissimum, quod quam diu in Anglia fuit, nullum unquam diem intermisit, quin, quamlibet fremente Regina, sacrosanctum Misae sacrificium domi suae celebrari jusserit: ad quod clam avide conveniebat ac concurrebat magna & Anglorum & exterorum Catholicorum multitudo, quos ille fovebat, consolabatur, protegebat; quorum omnium arx, portus, praesidium, perfugium erat; a quibus non tantum mala multa imminencia depulit, sed effecit etiam, ut multa damna, quae eis data erant, restituerentur. Ob quae merita, ubi primum ex Anglia revertit, in sanctius atque interius Regis consilium adlectus est. Secuta legatio Veneta: in qua non tantum Regi cumulatissime satisfecit, sed etiam illis sapientissimis Patribus, universaeque Venetae civitati jucundissimam virtutum suarum memoriam reliquit. Cujus legationis expleto tempore, cum in aulam rediisset, inter togatos Regis consiliarios, & tranquillis & turbidis rebus, unus semper e principibus fuit: cum & doctrina, & usu rerum, & prudentia excelleret: neque sibi quidquam, praeter sincerum Dei cultum, dignitatem & utilitatem regiam, allevationem vexari tot acerbitatibus populi, in dicenda sententia propositum haberet. Inde sub finem anni MDLXXIII. legatus de rebus gravissimis & ad summum Pontificem, & ad plerosque Italiae Principes quae sibi mandata erant, illa toties experta fide ac dexteritate transegit. Interea, cum Gallici tumultus utcumque compositi viderentur, missus est a Rege ad Henricum Regem Navarrae, qui tunc in Aquitania erat, ut eum auctoritate ac praesentia sua in officio contineret. Quamquam autem vitari nullo modo potuit, quin anno post novae turbae concitarentur: tantum tamen Pauli Foxii virtute perfectum est, ut, cum quibuscunque aliis in locis haereticorum factio potentior erat, divini cultus ne vestigia quidem relinquerentur, everterentur templa, sacerdotes crudelissime contrucidarentur; Agini, quae urbs secundum Burdegalam, Aquitaniae principatum obtinet, & in toto eo tractu, rebus divinis libere opera daretur, starent facta tecta templa,

sa-

sacerdotes ab omni contumelia & injuria tuti forent: sacrae ac Catholicae conciones nunquam intermitterentur: cum & publice & privatim Foxius Catholicis animos faceret, eosque ad bene sperandum excitaret: ita ut eorum protector (*), conservator, parens uno omnium consensu haberetur. Scripsit ea de re Clerus Aginensis ad virum summa dignitate praeditum, Carolum Rambolletum Cardinalem, petens ab eo, ut haec omnia summo Pontifici diligenter exponeret, eique omni asseveratione confirmaret, quicquid templorum, quicquid sacerdotum ceterorumque divino cultui mancipatorum hominum in ea provincia maneret, id omne, secundum Deum, unius Pauli Foxii virtuti auctoritatieque deberi. Saepe igitur in magnum vitae discrimen adductus est, cum iniquo animo ferrent milites a templis depraedandis cupiditatem, a sacerdotibus mactandis crudelitatem suam unius hominis auctoritate prohiberi. Multa praetereo memoratu dignissima: sed mihi non tam orationis conquirenda copia est, quam vestra satietas refugienda. Decernitur ei a Rege legatio ad summum Pontificem, ita tamen, ut prius quam in eam proficisceretur, una cum Catharina Regis matre Aquitaniam, Galliam Narbonensem, Provinciam, Allobroges obire, in singulis oppidis consistere, ac conventus agere, resque perturbatas, quantum temporum ratio ferret, optime ac commodissime componere juberetur. Quid ego nunc dicam, quam salutare iter illud fuerit, aut quantam afflictis rebus levationem attulerit? Catholica religio multis in locis, a quibus exulabat, restituta; bona sua, & exercendorum munerum suorum facultas, Ecclesiae ministris reddita; multorum animi, qui nutabant, confirmati; multa munita loca in Regis potestatem redacta; auditae populi querimoniae; adhibita remedia multis malis, quae superiorum temporum calamitate importata erant. Quarum omnium rerum laus Deo primum, deinde Pauli Foxii prudentiae magna ex parte tribuenda est. Regina Regis matre Lugdunum usque deducta, Romam iter cepit: ubi ita se moresque suos, totamque antea vitam Pontifici probavit, ut ab eo decoratus sit Archiepiscopatu Tolosano, ad quem ipse multis ante annis miro bonorum studio efflagitabat.

(*) *Pro:essor*, vox barbara. Vide Cellar. Cur. Post. p. 202.

tur. Neque dici potest in obscuro legati munere quantopere & Pontifici, & Regi, & omnibus summis pariter ac infimis gratus acceptusque fuerit, integritate vitae, summa vultus ac sermonis comitate, promptissimo ad opem ferendam animo, siue quis auxilio, siue consilio indigeret. Quanquam autem nulla ei pars aetatis a magnis memorabilibusque rebus vacaverat, exigua tamen omnia videri poterant, prout ea erant, quae agitabat animo, si quando in Galliam redire, & Ecclesiam sibi creditam praesens gubernare potuisset. Imbiberat enim penitus in mandata sibi provincia ad Tridentini Concilii praescriptum omnia revocare & exigere, omnem munerum Ecclesiasticorum nundinationem, foedasque illas, sed nimis usitatas eorum fiduciaras mancipationes funditus tollere, dissolutos ac diffuentes Ecclesiasticorum mores severis legibus coercere ac constringere, clericorum seminaria instituere, templa eversa erigere, ruinosam fulcire, redditus Ecclesiasticos injustis possessoribus eripere, xenodochiorum ac collegiorum praecipuam curam suscipere, & perficere, ut eorum, qui illa fundassent atque instituisent, mens ac voluntas diligenter ac religiose observaretur, omnia denique summo studio facere, quae ad boni & inculpati praefulis officium pertinerent. Sed o spes hominum fragiles! o fallacia consilia! Haec eum cum maxime meditantem, & ea una in cogitatione noctes diesque defixum, morbus gravis & mortifer occupavit. Cujus primam impressionem expertus est adstans ad aram, cum solenni die, quanquam principium quoddam leviter commotae valetudinis sentiens, abstinere tamen a re divina facienda noluisse. Quem cum & medicorum cura, & singulari victus temperantia depulisse jam videretur, haud ita multo post, cum ad hominis Galli de magna re sua periclitantis causam adjuvandam, ut erat in omnes officiosissimus, iniquo & alieno tempore accurrisset, domum ut rediit lassus, denuo decubuit: nec alius ei postea morbi quam vitae finis fuit. Quo autem ille animo morbum saevientem, quo mortem certam jam & imminentem tulit? quot quantasque moribundus animi vere Christiani significationes dedit? Qua submissione animi peccata sua confessus, eorum sibi veniam a Deo & a Pontifice dari petiit? Qua veneratione sacrosanctum Christi corpus excepit? Quam placide ac patienter sacro oleo

O

per-

perunctus ac delibutus est? Quibus omnibus Sacramentis armatus ac munitus, cum toto morbi tempore, non tantum quam diu suū compos erat, sed etiam cum propter vim morbi in capite grassantem aliquo mentis errore afficeretur, sic quoque tamen nihil aliud quam Christum, Christum Deum suum, in ore perpetuo habuisset, ad eum, quem spirabat unum, quo debebat uno, ut quidem speramus ac cupimus, evolavit. Hem, Paule Foxi, quantum quamque justam multis moerendi occasionem morte tua obtulisti! et si tua quidem causa nihil est quod lugeamus. Tu praeclare ac laudabiliter vitae cursum confecisti. Tu ita maximis honoribus perfunctus es, ut te semper homines majoribus dignum judicarent. Tu ausam lacerare te invidiam virtute constantiaque superasti. Tu, quod ii, qui olim habiti sunt sapientissimi, in aliqua felicitatis parte posuerunt, in ipso senectutis limine ereptus, impendentia deterioris aetatis incommoda morte vitasti. Is, cujus tu iudicium maximi faciebas, Gregorius Pont. max. & vitam tuam summe probavit, & mortem non modo honorificentissimis verbis, sed etiam lacrymis prosecutus est. Omnium erga te ordinum caritatem satis haec ipsa principum virorum, quae ad cohonestandum funus tuum convenit, multitudo declarat. At Tolosae dolendum, quae similem tui pastorem nunquam fortassis habitura, prius te spoliata est, quam vigilantiae tuae fructum ullum percipere posset. Dolendum Regi, qui tam duris temporibus, tanta fide, tanta prudentia praeditum contumeliam amiserit. Dolendum Ecclesiae, quae, laboribus in Gallia rebus suis, magnam auxilii spem in auctoritate tua collocarat. Sed omnibus in rebus divinae voluntati acquiescendum est. Nos, quod unum tibi praestare possumus, & colemus memoriam tui, & te suis ex animo precibus (*) adjuvare conabimur, sperantes, fore, ut ipsi vicissim tuis precibus adjuvemur. DIXI.

(*) *Funderre preces*, poetis frequens, non reperitur apud prosae oraticis scriptores.

M. A N T O N I I
M U R E T I
O R A T I O N E S.

Volumen alterum.

FRANCISCUS BENCIUS

SOCIETATIS JESU

SCIPIONI GONZAGAE

CARDINALIS P. D.

uod factur^{us} fuerat *M. Antonius Muretus* in edendo posteriore *Volumine Orationum* suarum, si adhuc viveret; quod post ejus obitum fratris filius, summa spe & animi & ingenii adolescens, nisi immatura morte praereptus fuisset: id mihi viri optimi tibi^{que} addictissimi, *M. Antonius Lanfrancus*, & *Ludovicus Rivaldus*, ab hoc instituti heredes ad pias causas, ut facerem, & valde quidem ex mea voluntate, persuas^{erunt}. Tuae enim amplitudini destinatus liber exit in publicum, & velut posthuma proles te tutorem requirit: hoc profecto justius, quo viginti abhinc annis germanum ejus fratrem in tuum patrocini^{um} accepisti; hoc confidentius, quo a tua dignitate nunc ampliore majus sperare ornamentum, & praesidium meritis^{imo} potest. Neque vero tam diu distulisse^{mus} expectatam a multis & expetitam editionem, nisi in conquirendis orationibus,

O 3

quae

quae partim in Mureti adversariis erant dispersae, partim ab amicis fuerunt exprimendae (et si non repertae omnes, & harum aliquot imperfectae,) multum fuisset elaborandum. Hoc dum efficimus, quadriennium effluxit. Et sequentur deinceps alia divini illius ingenii monumenta. Utinam autem, qualis tua erit tutela commendati operis, talis mea esset commendantis facultas! Ostenderem profecto, Mureti Orationes propter summam verborum elegantiam, & copiam rerum pulcerrimarum tibi, viro eruditissimo politissimoque, proprie commendatas, & te propter incredibilem magnitudinem animi, gravitatem, fidem, sapienter delectum, qui earum commendationem susciperes, fuisse. Sed Mureti eloquentia laudationem meam non desiderat, & laus tua ita vere accurateque est a praestantissimo oratore, viroque sapientissimo in epistola ad prius Volumen expressa, ut ea adducti omnes, etiam qui te non viderunt, singulares virtutes tuas admirari ac suspicere cogantur. Quanquam mihi sunt & aliae causae, tum communes multae cum meis sodalibus, quorum omnium eximia est erga te observantia, tum propriae aliquot meae. Tot enim extiterunt tuae erga me humanitatis argumenta, tamque illustria, ut magnopere laetatus sim, extitisse tempus, quo intelligerent omnes, & tu inprimis, Bencium, Mureti discipulum, hoc etiam a magistro didicisse, ut in Scipione Gonzaga Cardinale amando & colendo nemini concedat. Utriusque rei indicium erit novum hoc munus, quod tibi ut renovet memoriam mortui, & declaret voluntatem superstitis, ipsum vero sub umbra tui praesidii nunquam intereat, offertur. Vale. E Collegio Romano.

M. AN.

M. A. N T O N I I
M U R E T I
O R A T I O L
D E

MYSTERIO ET FESTO CIRCUMCI-
SIONIS DOMINICAE,

habita in Sacello Pontificio Kal. Jan.

M D L X X I V.

Quod felix faustumque sit tibi, beatissime Pater, vobis, Patres amplissimi, nobisque omnibus & universae reipublicae Christi. nae, exorientis anni primus hic nobis illuxit dies. Quo die optare ac precari mutuo solebant veteres, ut sibi annare, perennare feliciter liceret; seduloque operam dabant, ut dira, & tristia, & feralia ne nominarent quidem: sed bona tantum verba dicerent; jurgiis utique omnibus abstinerent; laeta inter se omnia & amica loquerentur. Quo nos aequius est, conjunctis & vocibus & animis tibi, beatissime Pater, cujus vita tanto opere bonis omnibus optabilis est, cujus salute, magna ex parte, tranquillitas orbis terrarum continetur, cujus ex hilaritate, publica hilaritas pendet, non hunc modo, sed secuturos etiam annos faustos ac felices precari, & omni ope con-

O 4

na-

nari, ut ea tantum loquamur, quibus Christianas mentes hilarari par est: dira autem & tristia, id est, ea, quae Deo displicere novimus, neque loquamur, neque cogitemus. Ac mihi quidem hujus anni principio, plura etiam solito concurrere videntur, propter quae nobis hic dies augustior, & religionis ac sanctimoniae plenior esse debeat. Idem primus anni dies est, & dies Dominicus, id est, primus omnium dierum; natalis caeli, terrae, angelorum; natalis ipsius temporis; quo die populus Israëliticus maris rubri transitu a Pharaonis servitute liberatus, nostrae a servitute peccati per baptismum liberationis typus fuit; quo die primum manna e caelo defluxit; quo die verum manna natus est Christus; quo die in vitam effractis mortis repagulis rediit; quo Spiritus sanctus caelo demissus beatissimum illum coetum divina luce collustravit, inflammavit, corroboravit. Agedum igitur, precati prius eundem illum Spiritum, ut mihi dicenti, & vobis audientibus adesse dignetur, de mysterio Circumcisionis dominicae, quae nobis ex Evangelio paullo ante recitata est, pauca quidem, sed Deo dante animis profutura, meditemur. Tribus autem capitibus mea concludetur oratio. Primum enim dicam de institutione circumcisionis. Secundo, cur Christus voluerit circumcidi. Postremo, quid nobis astulerit circumcisio Christi: & quem ex ea fructum capere debeamus. Omnes ritus externi, quos populo Hebraeo, quem prae ceteris diligebat, observandos Deus ipse praescripserat, eorum, quae adveniente Christo expleta sunt, figuram quandam ac praesignificationem continebant. Quoniam enim populus ille durae ac rigidae cervicis erat; neque facile capiebat, nisi ea, quae corporeis oculis videret, quaeque contresclaret: iccirco ei Deus proponebat crassa quaedam & corporalia, ut eum facilius ad spiritualia intelligenda quasi manu duceret. Hujus generis fuit & circumcisio: quam Abrahamo, foedus cum eo statuens, & in ipsius femine omnes gentes benedictum iri pollicitus, in carne fieri imperavit Deus, ut illi jam tunc eminens ostenderet futuram, cum ille desideratus gentibus advenisset, perfectam animorum ac mentium circumcisionem. Cujus perfectionem ut symbolice exprimeret, octavum illi diem praestituit: quo numero in scripturis divinis absolutio ac perfectio significari solet. Lapideum etiam cultrum ad eam adhiberi voluit: ut ostenderet, perfectam circumcisio-

sionem fore in lapide, in illo, inquam, lapide angulari, qui summis ima connectit, qui facit utraque unum; in illa petra, ad quam, beati sunt, qui allidunt parvulos suos; ex qua fluit mel, quo saturatur populus Dei; ex qua perpetuo erumpunt aquae salientes in vitam aeternam. Carnis igitur circumcisio, ut praeclare scribit Ambrosius, mysticum quoddam praeceptum fuit castimoniae & coërcendarum ac refrenandarum cupiditatum. Ideoque in ea corporis parte iussa est fieri, in qua praecipue libidinis impuritas effervesce videtur. Sed non est inutilitatum, ex parte totum intelligi: ut cum caput pro homine dicimus; ut cum ex oculorum aut genarum pulcritudine totius corporis pulcritudinem intelligi volumus. Sic igitur & Deus unam modo corporis partem circumcidi iussit: cum tamen vellet, inania omnia & supervacanea & immoderata refecari. Et hoc est, quod Abrahamo imperavit, ut circumcideret non se modo & filium, sed & vernas, & eos, quos pretio comparasset. Vernae sunt sensus nostri; vernae sunt facultates animi; vernae sunt affectiones quaedam omnibus nobis ingenitae: domi enim nasci videntur. Haec igitur omnia circumcidenda sunt. Circumcidit oculos suos, qui avertit eos, ne videant vanitatem. Circumcidit os suum, qui diligenter cavet, ne in eo inveniatur dolus. Circumcidit aures suas, qui sepiet eas spinis, ne voces improborum audiant. Circumcidit ingenium suum, qui sapit ad sobrietatem, refugitque ita scrutari maiestatem, ut opprimatur a gloria. Circumcidit memoriam suam, qui bona fide obliviscitur injuriarum. Circumciderat pater Abraham naturalem erga liberos caritatem, cum filium sibi carissimum immolare, mandante Deo, parabat. Circumcidit amorem vitae, qui odit animam suam in hoc mundo, ut eam in futuro lucretur. Sed & pretio empta, id est, labore & studio parta, opes, honores, potentiam, eruditionis ac doctrinae copiam, talia omnia, qui non circumciderit, ejus anima morietur. Dixi breviter de institutione circumcisionis. Sequitur, ut dicam, cur Christus circumcidi voluerit: quem constat & supra legem fuisse, & circumcisione nihil eguisse. Aperi nobis, Christe, causas eorum, quae causa nostra pertulisti. Venerat Christus non ut everteret legem, sed ut impleret; factus erat sub lege, ut eos, qui sub lege

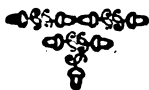
O 5

erant;

erant, liberaret. Sua igitur voluntate subditus legi (*), ea; quae legis erant, implere omnia voluit. Voluit etiam, ut qui omnia provideret ac prospiceret, jam tunc confutare errorem illorum, qui negaturi erant, corpus ipsius vere corpus fuisse. Certe enim circumcidi & sanguinem fundere, nisi verum corpus, non poterat. Cupidus igitur salutis nostrae, purissimi illius sanguinis, quem pro nobis in cruce fufurus venerat, jam tunc tener puerulus guttas aliquot sparsit. Sic cum e mortuis surrexisset, palpandum se ac contrectandum Thomae dedit: ne cui unquam locum ullum relinqueret de corporis sui veritate dubitandi. Sed & nos exemplo suo obedientiam & submissionem animi docere voluit; ut cum eum, qui legibus omnibus superior erat, legi tamen paruisse videremus: tanto promptius ac libentius colla suavissimo ipsius iugo submitteremus. Sic ab Johanne citra ullam necessitatem in aqua baptizari voluit, ut nos in aqua & Spiritu sancto baptizaremur: sic beatissimam Virginem, matrem suam, purificari, qua tamen nihil unquam purius fuit; sic agno paschali & azymis cum Apostolis vesci, ut nos ipso, qui verus agnus, verus panis azymus est, vesceremur. Explevit denique legitima omnia, ut nos esplendorum illorum necessitate soluti ac liberati, quae vetustis patribus in figura obtigerant, eorum veritate frueremur. Quamvis igitur Petrus, quo facilius Judaeos ad Christi fidem alliceret, circumcisionem toleravit ad tempus; quamvis Paulus, qui omnia factus est omnibus, ut omnes Christo lucrificeret, eadem de causa Timotheum circumcidisse legitur, quod lacte ali oportebat eos, qui solidi cibi nondum capaces erant: nos tamen hodie veritate patefacta ac definita, carnis quidem circumcisionem non tantum ut mortuam omittamus, sed ut mortiferam refugiamus, ne impletam a Christo legem negare, & alibi quam in ipso spem salutis collocare videamur: sed pro illa veteri figura veram mentium & animorum circumcisionem amplectamur; omnem inanitatem, omnem fastum, omnem libidinem, omnia denique vitia a nobis circumcidamus,

(*) Magis Latine scripsisset, *subiectus legi*. Nam *subditus*, pro *po-*
rens, melior aetas ignorat. Vide Scioppium *Infam. Fam. p. 118.* &
Cellar. Cur. Post. p. 343.

mus, resecemus, amputemus. - Vere de carnis circumcissione ab Apostolo dictum est: *si circumcidamini, Christus vobis non prodest quidquam.* Vere hoc quoque de circumcissione cordis dici potest: nisi circumcidamur, Christum nobis nihil profuturum. Christe Jesu, qui hodierno die causa nostra circumcissus es, fac ut nos quoque tua causa circumcidamur: evelle ex cordibus nostris omnes radices vitorum: elide fibras omnes cupiditarum: extingue omnia nequitiae semina: perseca gladio verbi tui quicquid in nobis redundat: ure igne Spiritus sancti spinas illas, quae in nobis perpetuo succrescentes tui seminis profectum impediunt: ut expediri pondere inutilium sarcinarum, tua vestigia facilius & alacrius persequamur. Tu vero, beatissime Pater, quem merito alterum Abraham vocare possumus, pater multarum gentium, pater neophytorum, quos tam multos te Pontifice Christo renascentes videmus, pater Graecorum, qui rejectis erroribus gentis suae in spem reliquorum convertendorum tua liberalitate educantur, pater Germanorum, pater Britannorum, quibus miseris, pro fide Christi vexatis, patria pro carcere ac carnificina, Roma pro patria ac domicilio est, pater pupillorum, pater viduarum, pater omnium Christo haerere cupientium, qui nuper in ista viridi ac vegeta senectute, tot repente fusis purpureis floribus, ver media hyeme renovasti, & ad coronam, qua sacrosanctum caput tuum cingitur, tot longe lateque lucentes gemmas addidisti: ingredere, ut facis, bonae spei plenus feliciter in hunc annum: multiplicentur dies tui: reflorescat caro tua: renovetur, ut aquilae, juvenus tua, ut cum una nobiscum tu novus Abraham tot annos, quot vetus ille vixit, exegeris, ab illo, qui hodie circumcissus est, Abrahami secundum carnem filio, in regnum promissionis, filiis ab aeterno praeparatum, eveharis. Amen, Amen, Domine Jesu, qui cum Patre & Spiritu sancto unus Deus vivis & regnas per innumerabiles myriadas saeculorum.

ORA-

O R A T I O I I.

D E

S. JOHANNE EUANGELISTA,

habita in Sacello Pontificio IV. Kal. Jan.

M D L X X I I.

Tribus de causis ab Ecclesia divinitus institutum arbitror, beatissime Pater, vosque, Patres amplissimi, ut, quo die cujusque Sanctorum memoria recolitur, eodem die de vita ac laudibus ipsius aliquid publice disferatur. Primum, ut eis honos debitus non pro ipsorum dignitate, sed pro virium nostrarum tenuitate, tribuatur; deinde ut omnes nos ad persequenda, pro suo quisque modulo, eorum vestigia incitemur; postremo, ut, cum eos & generis nostri amantissimos, & apud Deum, cum quo regnant, gratiosissimos esse, intelligamus, opem ipsorum ad conciliandam nobis Dei gratiam postulemus. Hodie igitur, cum mihi, licet immerenti, minimeque ad tantum munus sustinendum idoneo, mandatum sit, ut in hoc majestatis & venerationis plenissimo loco, de illius, quem Christus eximie praeter ceteros amavit, S. Johannis Apostoli & Euangelistae laudibus breviter disferam: tria illa, quae dixi, quantum in me erit, praestare conabor, sperans, fore, ut, non propter me, (neque enim dignus sum, qui hic audiar,) sed propter eum, de quo dicturus sum, mea benigne ac placide excipiantur oratio. Quid igitur primum in hoc sanctissimo planeque divino viro laudabimus? quid primum proponemus, quod imitemur? Quid prius, quam, quod Christo se vocanti ne tantulum quidem reluctatus, facilem se illi statim ac morigerum praebuit? Nulla ille adhuc eum admirabilia opera edentem viderat; non regio cultu atque apparatu nitentem, non ingenti satellitum turba stipatum videbat: neque tamen ita respondit: Quis tu es, qui tam pro imperio, ut te relictis omnibus sequar, jubes? Quam mihi spem,

spem, si id fecero, vitae melioris ac pitidioris ostentas? Nihil tale: sed illo divinae vocis oraculo, tanquam penetrabili quodam jaculo, usque ad ipsam animae medullam transfixus ac transverberatus, desertis parentibus, abjecto omni instrumento artis, qua usque ad eum diem victitabat, nulla interposita mora, totus ad Christum & corpore & animo transit. Nimirum ut exsiccata materia ignem facile comprehendit: sic animus ille ab omni improba cupiditate purus ac siccus ad coniectam unicam ignis divini scintillam totus exarsit. Felix piscatio, felix jactus, felicia retia, quibus piscator ipsemet (*) captus, eum vicissim, a quo captus est, cepit. At nos miseri, in medio Ecclesiae gremio nati atque educati, tot testimoniis, tot miraculis, tot sacramentis confirmati, quam saepe vocanti nos Christo resistimus? quam saepe pulsanti cordis nostri fores aperire nolumus? quam saepe nos sub alas suas congregare cupientem refugimus? Jam vero cum se ad optimum magistrum optimus discipulus contulisset, ita se ad illius voluntatem conformare, ita sermones illius avidè haurire, ita ex nutu illius pendere coepit, ut nunquam ab ejus latere discederet; nihil sibi praeter eum dulce, nihil amabile, nihil expetendum duceret; omnem spem, omnem suavitatem, vitam denique ipsam in eo videndo atque audiendo positam crederet. Itaque tanta sibi eum caritate devinxit, ut ab eo, quem amor erga homines hominem fecerat, ipse tamen eximie ac singulariter praeceteris omnibus sectatoribus ac discipulis amaretur. Cujus praecipui amoris causam quamvis magni ac probati scriptores ad perpetuam & animi & corporis castimoniam referunt: ego tamen, ut hoc non nego, ita non dubito, etiam alia fuisse, quae tantam illi apud Christum gratiam conciliaverint. Omni ex parte amore dignissimus fuerit oportet, quem optimus judex amore dignissimum judicavit. Et quando in divinis litteris ne propria quidem plerumque singulorum nomina mysterio carent: vere hic ac merito Johannes vocatus est: quo in nomine Hebraicae linguae periti divinae gratiae significationem inesse ajunt. Neque vero facile dixerim, utrum majus ac praestabilius sit, plus ceteris amare Christum, an plus ceteris a Christo.

(*) Rectius *ipse*, quam *ipsemet*, dici, monet J. G. Bergerus Praef. ad Orat. Lector. p. 13.

sto amari: quorum illud Petro, hoc Johanni sacrarum litterarum auctoritate tribuitur. Novit hoc, qui novit omnia. Nobis certum exploratumque sit, & summe amari, qui summe amet: & summe amare, qui summe ametur. Et tamen ille coryphaeus Apostolorum & a Domino aliquoties acriter & severe objurgatus legitur: & illum durissima (*) illa ac pavoris plenissima nocte ter abnegavit: hic purissimus Domini amator neque unquam ab eo confitendo deterritus est, & eum usque ad ipsam crucem secutus esse perhibetur. Ter & amplius beata copula, quae Deum & hominem cum homine Dei simillimo, indissolubili amoris nodo colligavit! Propter hanc igitur nullis humanis verbis enarrabilem caritatem, testis perpetuus adhibitus est a Domino illis omnibus operibus, quibus ipse divinitatem suam quam maxime patefacere quasi-que contestari volebat. Vidit eum non modo morbos fugantem, immundos spiritus ejicientem, caecos videre, surdos audire, mutos loqui jubentem, mortuos excitantem, ventis & fluctibus imperantem: quod alii quoque viderunt: sed cum Dominus admirabilem illam divinitatis suae gloriam quibusdam ex Apostolorum numero, mortali adhuc corpore conclusis, a qua ex parte spectandam exhibere statuisset, ejusque rei causa in montem Thabor conscendisset: ad hoc gloriosissimum spectaculum Johannem cum aliis duobus adsumpsit. Ea quoque nocte, qua futurum erat, ut in manus inimicorum traderetur: cum, ut qui verus homo esset, cogitatione imminentium contumeliarum & appropinquantis saevissimae mortis angeretur: ob idque Patrem oraturus, a multitudine secederet: eosdem sibi tres illos comites, quibuscum animi sui moerorem familiariter communicaret, abduxit. At haec, quanquam magna sunt, ei tamen cum aliis communia sunt: quae subjungam, hujus propria ac peculiaris. Cujus enim amoris videtur, quod in illa mysteriorum plenissima coena, quam Dominus cum suis, antequam morte sua mortem nostram deleteret, exegit, qui in illo sacrosancto sinu recumberet, hic potissimum electus est? Tunc videlicet, illius beatissimi pectoris presu, in quo pater omnes scientiae ac sapientiae thesauros condiderat, in morem ejus aquilae, sub cujus figura eum tanto ante

Eze.

(*) Potius, *durissima*.

Ezechiel viderat, non usque ad tertium modo caelum; ut Paulus, sed longe supra omnes caelestes orbis effectus, & ipse caelum quodammodo effectus, ea non tantum didicit, sed vidit ac spectavit, quae cum postea exponeret, Theologi nomen proprie effecit suum. Inde illa fluxerunt, quae cum immortalis voce intonaret, cur a Domino tonitruum filius vocatus esset, ostendit. *Vidimus; vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a patre.* Et rursus: *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae, testamur & annuntiamus vobis.* Neque non illud singulare, quod Dominus in cruce jam pendens, id quod carissimum habebat in terris, nitidissimum illud domicilium Spiritus sancti, illam omnis maculae expertem matrem suam Johanni commendavit, eumque illi filium esse iussit. Beatissima Virgo, quid tibi tunc animi fuit, cum alterum tibi enatum filium audires? Certe unum pepereras, unigenam ut Dei, sic tuum. Sed veri amoris ea vis est, ut ex pluribus unum efficiat. Ita vere dicere poteras, hoc quoque filio accepto, unicum tamen tibi filium esse. Tu vero, beatissime Apostole, quantam tunc amoris praerogativam consecutus es? quantum tibi a Domino supra ceteros coheredes praelegatum est? Quantam consolationem sensit acerbisissimi doloris, quem ex Domini morte capiebas, cum talem thesaurum apud te ab eo deponi, cum te ipsius voce in suum locum substitui videres? Jam minus miror, quod subiectus amoris alis ad sepulchrum ipsius ea celeritate properasti, ut etiam Petro praecurreris; quod, cum in vitam, superata morte, redisset, stantem in littore primus agnoveris. Obversabatur ille tibi perpetuo ante oculos: neque poterat ulla res intervenire tanta, quae memoriam ipsius ex animo tuo obliteraret. Longus sum, si cetera sigillatim persequi velim: ut ferta illa & opima Asiae arva divini verbi semine obseverit; ut mortiferum poculum innocuus obduxerit; ut in ferventis olei dolium injectus, illaeso corpore exierit: tamquam nefas ducente flamma, eos artus violare, quos nulla unquam libidinis flamma violasset; ut relegatus in Pathmon, divinum illum libellum Apocalypseos conscripserit, quo quae postea contigerunt, ita complexus est, ut non ea eventura vidisse, sed eorum, cum jam evenissent,

sent, historiam contexuisse videatur; ut rogatu fratrum ad retundendam Cherinthi, Ebionis, Marcionis rabiem, Euangelium, jam centum, ut S. Chrysostomus auctor est, natus annos litteris consignaverit; ut, cum prae senectute, ad plura verba non sufficeret, cygneam illam cantionem, *Filioli diligite inter vos*, saepe in Ecclesia iteraverit: cum hoc praecepto omnia diceret contineri; ut denique, cum Ephesi, in summa tranquillitate usque ad centesimum & vicesimum aetatis annum adventum Domini expectasset, ita ut Dominus fore praedixerat, excessu placidi soporis simillimo ad eum evolarit. O te, sanctissime Johannes, supra quam a nobis aut dici, aut cogitari potest, beatum! qui virgineo nitore, apostolica dignitate, euangelistae gloria, martyrii, citra violentam mortem, laurea, prophetico spiritu, unus ex omni caelicolarum numero insignis, quae singula ceteros ornant, consecutus es universa. Tu, tu igitur, beatissime, suscipe causam nostram: pone nos apud eum in gratia, apud quem tu semper in maxima gratia fuisti: commenda nos ei, quae tibi commendata est: ut ei, qui tibi illam commendavit, utriusque precibus commendemur. Tu, cui venenum nocere non potuit, effice, ne cuiquam nostrum haereticorum venena noceant: tu, quem oleum fervens non laesit, impetra nobis, ne unquam pravarum cupiditatum fervore laedamur: procurato Christianis principibus illam, quam tu tantopere commendabas, pacem & animorum conjunctionem: inprimis autem Gregorio XIII. clementissimo Patri ac Domino nostro, obtine a Christo placidissimam & tuae simillimam senectutem: ut, cum Ecclesiae pacem fundaverit, cum oēs, quae aberrarunt, in Christi ovile reduxerit, cum quod facere tam feliciter exorsus est, ut nomen Jesu omnium gentium linguis celebretur, effecerit: vigil, prudens, fidelis dispensator inventus, super omnia bona constituatur illius, qui cum Patre & Spiritu sancto unus Deus vivit & regnat ultra omnem aeternitatem. Amen.

CUM

C U M

SENECAE LIBRUM DE PROVIDENTIA
INTERPRETATURUS ESSET.

O R A T I O III.

habita Romae III. Non. Jun.

M D L X X V.

De Seneca nihil hoc loco constitui dicere: nam si vituperatores illius confutare vellem, necessario mihi duccenda essent praecipua argumenta e scriptis ipsius, ut ostenderem, eum & doctrinae copia, & scribendi elegantia longe multumque omnibus obrectatoribus suis praestitisse. Nunc cum apud eos disseram, quibus Senecae scripta nota non sunt: (quotus enim quisque vestrum ante hunc diem ea, non dicam, evoluit aut legit, sed inspexit aut attigit?) puto me commodius esse facturum, si prius hunc libellum, mole quidem, ut videtis, exiguum, sed & orationis ornamentis, & argumenti gravitate, ut sentietis, eximium, vobis proposuero, ac deinde permisero, ut ex eo Senecam, tanquam ex ungui, ut dicitur, leonem aestimantes, de ipsius sapientia & eloquentia arbitrato vestro iudicetis. Urbane Ulixes apud Euripidem in Cyclope, cum Sileno vinum venditurus esset, ita eum alloquitur:

Vin tu prius gustare? quid vini feram?

Cui Silenus:

Ita convenit. nam gustus emptorem vocat.

Ego quoque, cum vobis hunc scriptorem non quidem vendere, sed certe commendare, atque, ut apud vos in pretio sit, efficere cupiam, debere videor eum vobis prius quasi gustandum dare. Hoc tantum a vobis peto, ne
P quid

quid huc praejudicatae opinionis adferatis, neve permoveamini stultis ac temere jactis vocibus quorundam, qui quae non intelligunt, vituperant. Tribuite hoc mihi, ut me non quidem valde intelligentem & idoneum, sed tamen non multo deteriorem, quam isti sunt, harum rerum judicem existimetis. Qui cum &, ex quo huic muneri praepositus sum, nihil antiquius habuerim, quam ut vos, quantum in me est, omni liberali doctrina excolam atque augeam: & multorum annorum laboribus ac vigiliis hoc consecutus sim, ut non in vulgus modo, sed apud ipsos principes civitatis non omnino malus eloquentiae existimator habear: non debeo videri aut tam iniquus, ut obstare profectui vestro, aut tam stultus, ut existimationi meae nocere de industria velim. Sed haec quidem haecenus. Jam enim quod hujus libri argumentum sit explicare decrevi. Vos, quaeso, excitate atque expegefacite animos vestros, quaeque de rebus omnium maximis ac gravissimis dicere ingredior, ea ut penitus percipiat, operam date. Veteres illi, quorum animi densissimis errorum tenebris involuti ea, quae nobis divinitus affulsit, aeternae veritatis luce caruerunt, cum verum Deum ignorarent, in varias sententias distrahebantur, &, ut nullo firmo ac stabili fundamento subnixi, & commenta opinionum sequentes, huc illuc, tanquam incertis acti tempestatibus, fluctuabant. Interdum itaque cum in caelum oculos sustulerant, & illam admirabilem innumerabilium stellarum sine ulla erratione decurrentium varietatem notaverant, facile intelligebant, praepotens aliquod numen esse oportere, immensum, infinitum, aeternum, quod illi tantae moli praesideret, a quo haec rerum universitas & a principio constituta esset, & ejus consilio ac voluntate regeretur. Rursus autem cum eorum, quae infra lunae orbem sunt, inconstantiam ac mutabilitatem viderent, nihil in eis inesse certum, nihil perpetuum, nihil constans: eo prolabebantur impietatis, ut partim ex omnibus rebus divinam providentiam tollerent, partim supra quidem ac caelestia mente ac consilio regi, haec autem inferiora sine ullo rectore incertis fortunae casibus agitari existimarent. Sed cum & dierum ac noctium vicissitudinem, & quadripartitam anni temporum varietatem, & certa tum dierum tum noctium & incrementa & decensiones, & omnia humanis usibus servientia viderent, haec

rebant attoniti, ut qui perspiccerent, tantum & tam sapienter institutum ordinem nisi a Deo esse non posse. Conturbabantur tamen cum aliis argumentis, tum hoc praecipue, quod in rebus humanis multa viderent secus evenire, quam ipsi divinae sapientiae ac bonitati convenire existimarent. Etenim ita statuebant: si humanarum rerum procuracionem haberet Deus, fore, ut bonis ac piis & iustitiae cultoribus bene esset, malis, impiis & iniustis male. Nunc autem contra videbant, optimos quosque plerumque premi paupertate, cum multi improbi divitiis abundarent; ignominiam, exilium, orbitatem, morbos, tormenta, cruciatus, proprium quodammodo bonorum virorum patrimonium esse: cum interea multi omnibus flagitiis cooperti in summis deliciis viverent, & in omnibus negotiis suis secundissima fortuna uterentur. Ergo alii fortunam accusabant ut iniquam & injustam, quae quasi dedita opera improbis mater, bonis noverca esset; alii ut caecam & temerariam, quae nunc bonos, nunc malos nullo discrimine aut extolleret, aut deprimeret; idemque dicebant de Pluto, quem divitiarum Deum esse fingeant: &, ut sit in erroribus, desultoria quadam levitate in contrarias sententias ferebantur. Nam ubi quid bonis bene evenerat, aut ubi improbus aliquis & diu divina patientia abusus poenas dederat, tum Deum & esse, & humana curare clamabant. *Estis io superi*, ait Statius, cum convaluisset a periculoso morbo vir eximiae probitatis, Rutilius Gallicus. At contra, ubi quid contigerat, contra quam aequum esse censerent, Deos aut nullos esse, aut crudeles & injustos esse dicebant:

*Marmoreo Licinus tumulo jacet; at Cato parvo;
Pompejus nullo; credimus esse Deos?*

Mortuus erat alicujus amicus, quem ipse diutius vivere cupiisset. Negabat Deos esse: id enim ab eorum iustitia alienum videri. Itaque in morte Tibulli Ovidius:

*Cum rapiant mala fata bonor, ignoscite fasfo,
Sollicitor nullos esse putare Deos.*

Apud Senecam Jason, cum Medeam occisis filiis evolassem videret,

Testare, inquit, nullos esse, qua veheris, Deos.

Neque ulla tam levis, aut ridicula causa erat, quae non ad suscipiendam impietatem satis idonea videretur. Reliquerat amicam amator. Nulli dii erant. Propertius:

Et queritur nullos esse relictos Deos.

Cupidum & libidinosum adolescentem impudica muliercula fefellerat. Nutabat male de Diis fundata opinio. Ovidius:

*Esse Deos credamne? fidem jurata sefellit:
Et manet in solito qui fuit ore decor.*

Valde scilicet id Diis curandum fuit. Apud Virgilium, amisso immatura morte filio,

Atque Deos atque astra vocat crudelia mater.

Ecce tibi alter: quia serpentes una cum pelle senium exuere dicuntur, Deos crudeles vocat, quod non idem beneficium formosis tribuerint.

*Crudeles Divi, serpens novus exiit annos.
Formae non ullam fata dedere moram.*

At illa quidem levia, & a poetis fortasse per jocum dicta; etsi tales joci nullo modo ferendi videntur. — Serio quidem loqui videtur apud Aristophanem Chremylus, qui se, cum pius ac justus esset, & male tamen rem gereret, gravique paupertate premeretur, ac videret interea alios sacrilegos, calumniatores, improbos divitiis abundare, profectum esse dicit ad Apollinem, ut ex eo sciscitaretur, quae ejus rei causa esset: multoque magis ille in vetere tragoedia:

*Τολμῶ κατιπύω, μή ποτ' εἶς τίς θεός;
Κακοὶ γὰρ εὐτυχῶντες ἐκπλήττουν με.*

Et eodem argumento delusi, ut ait Juvenalis,

Sunt,

*Sunt, qui in fortunae jam casibus omnia ponant,
Et mundum nullo credant rectore moveri,
Natura volvente vices & lucis & anni.*

Gravissime autem dubitationem ea de re suam expressit optimus aevi sui poëta, Claudianus:

*Saepe mihi dubiam traxit sententia mentem,
Curarent Superi terras, an nullus ineset
Rector, & incerto fluerent mortalia casu?
Nam cum dispositi quaesivissem foedera mundi,
Praescriptosque mari fines, annique meatus,
Et lucis noctisque vices: tunc omnia rebar
Consilio firmata Dei, qui lege moveri
Sidera, qui fruges diverso tempore nasci,
Qui variam Phoeben alieno jussit igne
Compleri, solemque suo: porrexerit undis
Litora, tellurem medio libraverit axe.
Sed cum res hominum tanta caligine volvi
Aspicerem, laetosque diu florere nocentes,
Vexarique pios: rursus labefacta cadebat
Religio; causaeque viam non sponte sequebar
Alterius, vacuo quae currere semina motu
Affirmat, magnumque novas per inane figuras
Fortuna, non arte regi; quae numina sensu
Ambiguo vel nulla putat, vel nescia veri.
Abstulit hunc tandem Rufini poena tumultum,
Absolvitque Deos.*

Multo autem nervosius ac vehementius apud Ciceronem Cotta in tertio de natura deorum, *Telamon*, inquit, uno versu totum locum conficit, utrum Dii homines negligant:

Nam si curent, bene bonis fit, male malis: quod nunc abest.

Debebant illi quidem omnes bonos efficere, si quidem hominum generi consulebant; sin id minus, bonis certe consulere debebant. Cur igitur duos Scipiones fortissimos & optimos viros in Hispania Poenus oppresit? cur Maximus extulit filium consularem? cur Marcellum Annibal interemit? cur Paulum Cannae sustulerunt? cur Poenorum crudelitati Reguli corpus est praebitum? cur Africanum

*domestici parietes non texerunt? Sed haec vetera, & alia permulta: propiora videamus. Cur avunculus meus, vir innocentissimus, in exilio est? cur sodalis meus interfectus domi suae Drusus? cur temperantiae prudentiaeque specimen ante simulacrum Vestae Pontifex Maximus est Q. Scaevola trucidatus? Cur etiam ante tot civitatis principes a Cinna interempti? Cur omnium perfidiosissimus C. Marius Q. Catulum praestantissima dignitate virum mori potuit jubere? Dies deficiat, si velim numerare, quibus bonis male evenerit: nec minus, si commemorare, quibus improbis optime. Cur enim Marius tam feliciter septimum Consul domi suae senex est mortuus? Cur omnium crudelissimus tam diu Cinna regnavit? At dedit poenas. Prohiberi melius fuit, impediri, ne tot summos viros interficeret, quam ipsum aliquando poenas dare. Et paullo infra: Anaxarchum Democriteum a Cyprio tyranno excarnificatum legimus: Zenonem Eleatem in tormentis necatum. Quid dicam de Socrate? cujus morti illacrymari soleo Platonem legens. Videsne igitur, Deorum judicio, si viderent res humanas, discrimen esse sublatum? Diogenes quidem Cynicus dicere solebat, Harpalum, qui temporibus illis praedo felix habebatur, contra Deos testimonium dicere, quod in illa fortuna tam diu viveret. Piget plura recitare: est enim ipse Ciceronis liber in manibus. Seneca igitur cum & ab ea disciplina esset, quae omnia maxima minima divino consilio gubernari statuit, & ei, quem unice diligebat, Lucilio idem persuasisset: quia tamen scrupulus in Lucilii animo aliquis residebat ex eo, quod perspicere non poterat, cur Deus optimos quosque tot acerbitatibus vexari sineret, ejus rei causas ad eum misso hoc commentariolo tractandas explicandasque suscepit. Unde constat, veram illius inscriptionem non esse eam, quae vulgo recepta est, quam ego tamen, ne omnia novare dicerer, retinui, *De providentia*: sed, *quare bonis viris multa mala accidunt, cum sit providentia*. ut constat ex Lactantio in lib. de ira Dei: cujus verba huc pertinentia in eis notis, quas vestra causa ad hujus libri finem addidi, reperietis. Quod sit hujus libri argumentum, videtis: quod mihi quidem ita pulcrum & cognitu dignum videtur, ut injuriam quodammodo vobis facturus videar, si tam male de vobis existimem, ut vos pluribus verbis ad ejus tractationem & cognitionem ex-*

ci-

citandos putem. Mihi credite: qui me attentè audient, perficiam cum Deo volente, ut & gravissimam ac pulcherrimam quaestionem tractatam divinitus a Seneca, & a me ipsum Senecam non negligenter tractatum esse fateantur. Operae pretium facturus videor, si antequam ad expendenda Senecae dicta veniam, exponam vobis, quid super ea ipsa quaestione, quae hoc libello continetur, homines eruditissimi, iidemque sanctissimi senserint. Nam si ut vasa eum odorem, quo primum imbuta sunt, ita animi quas primas opiniones combiberunt, constantissime servant: diligenter nobis videndum est, ut in gravibus & seriis rebus, statim a principio videamus, quid verissimum sit, idque animo conceptum ac comprehensum perpetuo retineamus. Joannes igitur Chrysostomus, qui singularem vitae sanctitatem admirabili quadam & doctrinae abundantia & dicendi facultate cumularat, cum dixisset, multis absurdum quodammodo videri, quod Deus pios viros, quosque ipse apertissimis signis sibi carissimos esse declarat, plerumque tamen omni genere acerbis agitari vexarique patiatur, undecim causas adfert, cur ita fieri expediat, quas singulas non modo exponere, sed etiam breviter illustrare ac confirmare decrevi. Prima igitur est, ne, qui res magnas ac praeclaras gerunt, propterea inflentur ac superbiant, sed summittant animos, memores imbecillitatis suae. Confirmatur hoc testimonio Davidis & Pauli, quorum ille bono sibi fuisse ait, quod a Deo depressus, castigatusque sit, seque ex eo magis illius justitiam perspicere: hic autem, cum usque ad verticem caelum raptus esset, eaque vidisset, quae vix homini in hac vita videre fas est, ne propterea sibi placeret, neve insolesceret, additum sibi esse ait angelum Satanae, a quo quasi colaphis caederetur. Haec igitur prima causa est. Altera, ne ceteri mortales in errorem trahantur, & de praestantibus viris, non ut de hominibus, sed ut de Diis quibusdam, existiment: a cujus erroris periculo liberantur, cum illos magnos & egregios viros multa perpeti vident, quae illos non Deos, sed homines esse declarant. Nam si qui multa bella geserant, multas urbes expugnaverant, multa hominum millia occiderant, antiquitus in Deorum numerum stulta vulgi opinione referebantur: quid putatis eventurum fuisse iis, qui verbo, qui nutu, qui contactu, qui umbra sua fugabant morbos,

claudis incesum, surdis auditum, caecis usum oculorum restituebant, mortuos in vitam revocabant, nisi vulgus hominum eos ipsos; per quos tam multa admirabilia opera edebantur, esurire, sitire, algere, aegrotare, caedi, mutilari, ejusdemque generis alia innumerabilia quotidie subire ac perferre vidisset? Sic quoque quamvis vociferarentur, nihil eorum sua virtute fieri, Christum esse, qui per doctrinae suae praecones ea perficeret, vix tamen impedire poterant, ne sibi divini honores haberentur. Ad Paulum quidem & ad Barnabam Lytenses aliquando etiam tauros coronatos adduxerant, quos eis tamquam Diis immolare cupiebant, nisi id ipsi summa vi prohibuissent. Tertia causa est, ut potestas Dei tanto magis elucescat (*), qui per homines imbecilles, morbis obnoxios, egentes, carceribus & ergastulis clausos, vinculis & compedibus impeditos, catenis onustos, ea faciat, quorum magnitudinem ceteri omnes obstupescant. Itaque Paulus ipse cum fesus malis, quodam tempore petiisset a Deo, ut a se tantas illas & tam multas acerbitates amoveret, responsum hoc tulit: *Satis tibi sit, quod mihi carus acceptusque es. Quo enim tu infirmior es, & pluribus difficultatibus conficiaris, eo magis perspicitur potestas mea.* Quarta est, quod, si bonis viris omnia prospere succederent, si divitiis abundarent, si colerentur ac suspicerentur a ceteris, si nunquam aegrotarent, nunquam dolerent, nullum incommodum sentirent, fortassis existimaret vulgus, eos pietatem colere non suapte sponte, sed illa quasi mercede allectos & invitatos. Nunc cum eos non egestas, non ignominia, non cruciatus corporis, non tyrannorum saevitia, non mortis metus a Dei cultu, & a vera pietate possit abducere, manifesto constat, honestatem ac virtutem, & Deum inprimis ipsum ab eis propter se, non propter ullam mercedem amari. *Non gratis te colit Job,* dicebat Deo perpetuus ille humani generis hostis; *Tu enim cum cumulasti opibus, auxisti liberis, perpetua denique vitae prosperitate prosecutus es.* At Deus, *Tu vero,* inquit, *domos ejus inflamma, meses combure, pecora interfice, liberos eneca, totum ipsius corpus arbitratu tuo lacerata ac lania; nullus restet novis ulceribus locus; jaceat in sterquilinio, cui prius somnum capere licebat in purpura;*

(*) *Elnece* Latinum est, non *elnefco*. Vide Interpretes ad *Lucam*. VII. 14.

ra; ne sit quidem quo se abstergeat, sed testa manantem ex ulceribus saniem abradat: ut liquido constet, eum mei gratuitum, non mercenarium esse cultorem. Eadem aequitate animi homo sanctissimus tulit adversa, qua & prospera exceperat. Quinta, ut homines tanto certius atque exploratius habeant, non omnia morte terminari, sed superesse aliam vitam, in qua & praemium tribuatur iustis, & ab improbis ac confeceratis poena exigatur. Nam si ne homines quidem usque eo iniusti reperiuntur, ut eos, quos causa sua multa perpesos vident, sine praemio abire patiantur, quanto minus id de Deo aut cogitare aut suspicari possumus? Cum igitur multos plerumque videamus homines optimos & innocentissimos, quantum quidem hominis natura fert, in hac vita nunquam interquiescere ac respirare a molestiis, sed perpetua quadam calamitatum serie usque ad extremum spiritum premi: cogitemus necesse est, aut, quod natura ipsa abhorret ac refugit, Deum injustum esse, aut post hanc vitam sua esse hominum generi praemia, pro suis cuique actionibus, divinitus constituta. Si spes nostra, ait Paulus, iisdem quibus haec vita terminis ac finibus circumscripta tenetur, nihil nobis infelicius foret. Sexta, ut nos quoque, si quando tale aliquid nobis eveniat, patienter feramus, neque despondeamus animum, aut statim propterea Deo invidiosos esse nos arbitremur: cum iis quoque, qui Deo carissimi & acceptissimi erant, aut eadem; aut graviora contigisse videamus. Septima, ne ullus tergiversationi locus sit, si quis nos ad illorum praestantium virorum imitationem cohortetur, quasi eos non ejusdem, cujus & nos sumus, sed diviniore cujusdam naturae fuisse causamur. Octava, ut sciamus, quibus rebus felicitatem metiri ac dirigere, quosque ex omni hominum numero felices ac beatos, quos contra infelices ac miseros ducere debeamus. Non enim, qui multa possidet, beatus est: sed multo ille beator, qui non tantum divitias non concupiscit, sed iis, quas habet, ultro se spoliatur, ut copiis suis aliorum inopiam sublevet. Non qui innocens exulat, miser est: sed tanto felicior, si id aequo animo ferens, operam det, ne ab illa aeterna ac caelesti patria exulare cogatur. Non qui firmo ac valenti corpore est, felix: sed ille, qui in corpore quamlibet infirmo perpetuam animi retinet firmitatem. Non cui multa dura, & perpesu

aspera eveniunt, miser: sed is potius, qui prosperis successibus ebrius, neque altius oculos mentis attollens, in caducis ac fallacibus hujus vitae bonis acquiescit. Nona, ut magis illustretur eorum patientia ac fortitudo, qui se a calamitatibus vinci non sinunt. Neque enim a nobis cognoscerentur, nisi a Deo in hujusmodi certaminibus exercerentur. *Aurum*, ut dicturus est Seneca, *probat ignis, miseria fortes viros*. Decima, quoniam humanae naturae imbecillitas ne optimos quidem viros omnis peccati expertes esse patitur: neque quisquam aut est, aut fuit praeter paucissimos, quibus id singulari Dei beneficio tributum est, quin aliquando offenderet ac prolaberetur: ut hic potius quam alibi peccata expientur, ut, si qua macula ex illis prolapsionibus suscepta est, temporariis illis acerbitatibus, quasi nitro quodam aut lomento, eluatur ac deleatur. Nam cum justitiae divinae consentaneum sit, neminem in caelum pervenire, qui ulla ex parte pollutus contaminatusque sit: expedit iis ipsis, qui Deo cari sunt, ita in hac vita purgari, ut cum e corporis vinculis excesserint, nulla alia purgatione egentes, sine ulla mora in caelum evolare expediti ac liberi possint. Undecima, ut, quo plura acerba patiuntur, quo plures difficultates superant, quo dimicant acrius, eo majoribus praemiis ornentur, eo plures coronas accipiant, eo majorem in omni aeternitate gloriam consequantur. Haec igitur vir ille sanctissimus, non, ut ego nunc, arido & inculto dicendi genere, sed ornato, splendido, efficaci: aureo denique illo eloquentiae flumine, quod ei Chrysostomi nomen meritisimo comparavit. Ac vereor, ne quis interdum me, quod e talium scriptorum fontibus hauriam, quo disputationes meas irrigem, reprehendendum putet. Unde igitur, per Deum immortalem, potius repetam, quod honestius aut majori cum fructu vel a me dicatur, vel a vobis audiatur? An totos dies nunc in poëticis fabulis, nunc in Stoicorum aut Epicureorum stultissimis opinionibus perscrutandis ac pervestigandis conteremus, idque cum faciemus, tempus bene collocare putabimur: ad ea cognoscenda, quae ignorare sine pernicie non possumus, nullam partem temporis conferemus? At haec, inquiet aliquis, in Theologorum scholis aut concionibus tradi solent: a te alia quaedam requiruntur. Fateor equidem, ab eis haec omnia non tempestivius modo ac convenientius,

tius, sed etiam melius copiosiusque tractari. Sed tamen utinam talibus praeceptis & templa, & scholae, & porticus, & ambulationes, & fora, & compita omnia personarent! Mandatum est mihi, ut vobis iter ad eloquentiam commonstrare conarer. Nunquid igitur vos eloquentiores effecturus sum, si hoc quantulumcunque est, quod in dicendi facultate consecutum esse me nonnulli putant, in nugis & fabulis exercuero, quam si vos ad graves & serias res bonis & lectis verbis explicandas, quantum vires meae ferent, exemplo meo & incitare & assuefacere studuero? Mihi vero certum ac constitutum est, ea vobis perpetuo tradere, quibus vos non disertiores modo & in loquendo argutiores, sed etiam meliores ac sapientiores redditum iri arbitrabor. Eloquentiam esse ait Cicero, non inanem loquendi profluentiam, sed sapientiam copiose loquentem. Quod si est, qui nihil praeter verborum flosculos, & pigmenta tradunt, minimam partem eloquentiae tradunt. Si quis est, qui & res cognitu dignas adferat, & eas non vulgari, neque sordido orationis genere efferat, is demum bonus & utilis dicendi magister habendus est. Vera autem sapientia aut illo, ex quo hodierna mea disputatio deprompta est, aut nullo prorsus genere scriptorum continetur. Sed longior fui, quam putabam. Qua igitur de re Chrysostomi disputationem audiistis, de eadem perendie, si Deus volet, disputantem Senecam audietis.

CUM EXPLICARE INCIPERET LIBROS PLATONIS DE OPTIMO REIPUB. STATU.

O R A T I O I V.

habita Romae pridie Non. Novembr.

M D L X X I I I.

Suscepi hoc anno duos utriusque linguae clarissimos & eloquentissimos scriptores interpretandos, Platonis quidem libros de iustitia, sive de optimo reipub. statu; Ciceronis autem libros de finibus bonorum, & malorum: spe-

sperans, fore, ut Deus quidem huic conatui meo arduo & difficili, sed honesto atque utili, faveat; vos autem, qui, quanta hic vestra utilitas agatur, videtis, dignum iis auctoribus, qui vobis proponuntur, & rebus, quae ab eis tractantur, studium ad me audiendum adferatis. Ac mihi quidem nihil in eo temere fecisse videor, quod horum librorum explicationem conjungendam judicarem. Agitur enim in utrisque de summo bono: in illis quidem de summo bono civitatis; in his autem de summo bono singulorum. Esse autem idem re ipsa, & totius civitatis & uniuscujusque civis bonum, & Plato & Aristoteles saepe docuerunt. Sed scio, fore nonnullos, qui meum consilium vituperent, quod me in Latinis tantum scriptoribus versari, a Graecis prorsus abstinere cuperent. Erunt etiam, qui ab homine tradendis eloquentiae praeceptis praefecto ac praeposito orationem potius Ciceronis aliquam, aut aliquem eorum librorum, qui ab eo de arte rhetorica scripti sunt, explicari debuisse contendant. Quibus utrisque breviter satisfaciam, ut & omnem eis, quantum in me quidem erit, errorem eripiam: & tamen caveam, ne haec ipsa ut apud nonnullos supervacanea, sic apud plerosque necessaria purgatio nimium temporis nobis eripiat. Primum igitur istis Graecae linguae osoribus ita responsum volo, omnem elegantem doctrinam, omnem cognitionem dignam hominis ingenui studio, uno verbo, quicquid usquam est politiorum disciplinarum, nullis aliis, quam Graecorum libris ac literis, contineri. Itaque quod olim M. Catonem illum Censorium vaticinatum ferunt, cum adhuc Graecis litteris infensus esset, quas tamen, postea cognito errore, senex avidissime didicit, Graecos, simul atque litteras suas in urbem misissent, omnia perdituros: multo nos hodie & verius & certius atque exploratius praedicere possumus, si homines nostri, paullo magis Graecas litteras negligere coeperint, omnibus bonis artibus certissimam pestem ac perniciem imminere. Hoc si isti aut videre per incitiam & ignorationem harum rerum non queunt, aut agnoscere propter obstinatum quoddam & inveteratum in Graecos odium nolunt: persistant sane & obdurent in sententia sua; nobis ignoscant, si, quo in studio plurimum operae posuimus, ab eo non facile abducimur: sed & ejus dignitatem conservare nitimur, & quas ex eo utilitates percepisse nobis videmur, eas cum aliis com-

mu-

municare conamur. Sed adversus hos & diximus alias plura, &, quoties dabitur occasio, dicturi sumus. Hoc autem tempore nobis aequiores esse debent, quod ita nostram docendi rationem temperabimus, ut etiam iis, qui Graece nesciunt, multum tamen nos ad illam ipsam, quae in manibus est, qualiscunque est, Marfilii interpretationem commodius intelligendam auxilii allaturos esse speremus. Qui autem aliena esse haec ejus personae, quam hoc tempore sustinemus, putant, primum hoc, velim, in memoriam revocent, quibus temporibus ars rhetorica doceri coepta est, eosdem habitos esse & politicos & dicendi magistros. In quo ut, qui tum se eos (*) pro talibus venditabant, nimium sibi sumpsisse, artique suae pro foccis, ut ita dicam, cothurnos induisse fateamur: ex eo tamen ipso intelligi licet, magnam aliquam inter eas facultates affinitatem ac similitudinem esse. Neque enim res plane disjunctae ac dissimiles jungi ac permutari inter se solent: neque quisquam est, aut ita duro ore, aut ita hebetibus oculis, ut earum unam pro altera aut aliis tentet obtrudere, aut sibi ipse patiatur obtrudi. Deinde Aristoteles, qui, quae quasi sylva ac materies oratori proposita sit, unus omnium & vidit optime, & diligentissime persecutus est, rhetoricam ex quadam dialectices & politices permissione, quasque consitione docet existere, ut, non dicam tueri munus suum, sed ne esse quidem ac constare possit, nisi decerptas ac delibatas ex earum utraque particulas corrogarit. Ut igitur veteres illi arrogantes, qui cum pestendae modo & intorquendae & tamquam calamistris inurendae orationis vias traderent, politicos se haberi volebant: ita nos modesti, qui, quod nobis deest, quoque carere non possumus, a Philosophis mutuamur. Quid? Non Hermagoras, ejus auctoritatem secuti plurimi sunt, civiles quaestiones oratoris esse materiam tradidit? A quo qui disenserunt, non eo errasse illum dixerunt, quod oratori nimium tribuisset, sed quod parum. Nonne Aristoteles ipse diligenter cognoscendas esse Oratori rerum publicarum formas praecipit? Quid vero apud Ciceronem frequentius, quam sine Philosophia non posse effici eloquentem, omnemque ubertatem dicendi

(*) *Ess delendam viderur.*

di ac copiam a Philosophorum scriptis esse oratori petendam? qui etiam se non ex rhetorum umbraculis, sed ex Academiae spatiis oratorem extitisse profitetur. An unquam Pericles fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus esset, nisi Anaxagoram audisset? Demosthenem autem, quo nemo unquam in dicendo nervosior aut efficacior fuit, unde hausisse illam vim, qua superat omnes, nisi ex Platonis schola & sermonibus, creditis? Sed est quoddam genus hominum, qui cum se Ciceronis studiosissimos haberi velint, uni ex omnibus Ciceronis auctoritatem ac iudicium maxime contemnere videntur. Nam cum Cicero toties inculcet, ei qui ad eloquentiae gloriam aspi-ret, pervolutandum esse omne scriptorum genus, ut multiplici rerum cognitione quasi laetificata efflorescat, ac redundet oratio: hi perinde ac si hoc aut non legerint, aut fatis putent esse quod legerint, ad unius Ciceronis scripta tamquam ad Sirenios scopulos, adhaerescunt, ea una manibus terunt, eorum non vuculas modo, sed syl-labas prope omnes minuta quadam & anxia curiositate ad calculos vocant, ab eis commovere oculos nefas putant, praeter unum denique Ciceronem, aut tres, si forte, aut quatuor illorum temporum aequales, aut certe illi aetati sup-pares, aliorum omnium scriptorum contactum ipsum refugium, ne inquinentur. Itaque ut Ixion in poetarum fabulis nubem amplexatus dicitur, cum sibi Junonem am-plexari videretur: ita isti pro vera & solida & succi ac sanguinis plena eloquentia, ariditatem quandam ac sterilitatem orationis, & jejunam, & fame ac macie enectam, & nullius rei nisi odii plenam in verbis ad Lydium illum Nizolii lapidem examinandis morositatem amplexantur. Ridicula capita! Cujus se admiratores praecipuos videri volunt, ejus monita ac praecepta ad se pertinere non censent. Nos vero demus operam, ut simus, quod isti non sunt, vere ac serio Ciceroniani, & illi saluberrimo Ciceronis praecepto obtemperantes excutiamus, ac per-scrutemur omnes forulos bibliothecarum veterum; in-primisque amemus atque admiremur Platonem: quo ille laudando ac commendando expleri non potest; quem nec nimis valde, nec nimis saepe laudari posse ait; quem omnium, quicumque unquam scripserunt, locutive sunt, principem; quem cum Panaetio, Philosophorum Home-rum, quem auctorem divinum, quem quasi Deum quen-

dam

dam Philosophorum vocat; cuius sapientiam & eloquentiam sic admirata est antiquitas, ut Jovem ipsum dicerent, si Graece loqueretur, sic loqui. Atque equidem constitueram hodie de Platone aliquid dicere: sed me copia ipsa deterruit. Vix enim potest quisque ullum paullo digniorem lectu scriptorem, eorum quidem, qui post Platonem vixerunt, in manus sumere, ut non in aliquid, quod de Platone ample ac magnifice dicatur, incurrat. Quare de ipso quidem in praesentia silentium erit: sed quando librum primum de Repub. explicare ingredior, attingam prius & exponam breviter nonnulla, quae Platonis interpretes quasque hypophetae in uniuscujusque libri Platonici principio tractare consueverunt. Primum igitur dicam, quid in his libris propositum sit Platoni: quod Graeci *σκοπος*, aut *πρόθεσις* vocant. Deinde quo in genere eos scripserit: quod illi *ἔδος*, aut *χαρακτήρις* dicunt. Postremo eorum *ἔλεγχος* live materiam explicabo. Materiam autem voco, ne quis sit error, non id, quo de agitur: ea enim est, quam dixi *πρόθεσις*: sed certam quandam totius disputationis, ut rhetores loquuntur, *πρίσις*, quae loco, tempore, personis, continetur. Quid igitur Platoni praecipue propositum sit in his dialogis, non eadem omnium sententia est. Sunt enim, qui de iustitia hic, non de republica, praecipue disputari contendunt, quae vis ejus, quaeque natura sit, & ut ex ejus cultu omnia bona & privatim & publice ad homines perveniant, contraque mala omnia ab iniustitiae fonte manent. Hujus opinionis suae tria potissimum argumenta afferunt. Unum, quod principium totius disputationis, quae cum Cephalo, posteaque cum Polemarcho & Thrasymacho instituitur, manifeste a iustitia ducitur: neque quidquam ab eis aliud quaeri videtur. Alterum, quod quicquid in his libris de Republica dicitur, accessio quaedam est & appendix disputationis de iustitia. Dum enim ex dubitationibus Glauconis & Adimanti expressio quaedam & evidentior iustitiae tractatio requireretur, eaque videretur semper aliquid obscuritatis habitura, quam diu in uno homine insisteretur, quo majorem & latiore campum haberet oratio, transit Socrates ad explicandam formam totius civitatis; ut, cum docuisset toti civitati & necessariam & salutarem esse iustitiam, etiam in singulis eandem illius esse vim, facilius & apertius cerneretur. Qua in transitione com-

parationem adhibuit elegantissimam, quae his verbis explicata est libro secundo: Si quis, inquit, nobis proposuisset aliquid longo intervallo legendum, quod minutis litteris scriptum foret, neque nos valde acutis & perspicacibus essemus oculis, posteaque alicui nostrum veniret in mentem, idem alibi extare in grandiori tabula grandioribus litteris scriptum, nemo esset, quin lucro quodammodo apponeret, illam prius grandiore tabulam inspicere, ut postea, quae in minore scripta essent, iisdem vestigiis facilius persequi posset. Addit deinde, eandem esse, & idem efficere justitiam in tota civitate & in uno homine, sed vim illius in civitate, quae major ampliorque sit, & facilius & clarius perspicere posse. Quod si disputatione de repub. ad illustrandam justitiae naturam quaesita est, constat, hanc quidem esse principem & προηγούμενην, illam de repub. adscitam, & ἐμπύπτουσαν καὶ παρεμβλημένην. Postremo id e Socratis ipsius verbis apertissime colligi, qui quoties, ut fit, in disputando, a justitia evagatus est, ad eam rediens, ait se redire ad id, quod quaeritur, & de quo instituta est disputatione: & ad ipsum libri decimi finem ita totum sermonem concludit, ut dicat, colendam esse justitiam, ut & nobismet ipsis & Diis immortalibus amici simus. Haec igitur argumenta sunt eorum, qui de justitia, non de repub. praecipuam quaestionem in his dialogis esse ajunt. Qua in sententia Marcellius fuit, qui quidem in hujus libri argumento ita scripserit: Atque, ut saepe in his libris, sed praecipue in secundo declarat, totam disputationem de justitia a nobis inscribi mavult, quam de republica. Idem sentit & Chalcidius principio commentarii, quem scripsit in Timaeum. Sed & multorum ex veteribus eadem fuit opinio. Alii tamen, quorum non minor est auctoritas, praecipuam esse censent quaestionem de republica: idque his argumentis confirmant. Primum, quod inscriptio est, de repub. Quod argumentum ut plus habeat ponderis, ostendunt inscriptionem illam esse antiquissimam, maximeque γνησίαν. Intellegendum est enim, non omnes inscriptiones librorum Platonis aut antiquas aut indubitatas esse. Nam & Platoni quaedam tribuuntur, quae Platonis non sunt, ut Axiochus sive de morte, qui Xenophanis (*) Platonici est,

(*) Imo, *Xenocratis*, cujus librum πρὸ Σωκράτους laudat Diog. Laërt. IV. 12. ubi vide Menagium.

est, quod & Marsilius scivit; ut Alcibiades secundus, quem & Athenaeus ait putari Xenophóntis, & stylus ipse id ostendere videtur; & Italcyon sive de mutatione formae olim legebatur inter opera Platonis, hodie inter dialogos Luciani; cum eorum neutrius sit, sed Leontis Academici; (*) & ii dialogi, qui sine ulla dubitatione Platonis sunt, aliter ab aliis nominantur; ut Parmenides ab aliis *περί ἰδαιῶν*, ab aliis *περί γυμνασίας*, ab aliis *περί τῷ ὄντι*, ut testatur Proculus; ut Philebus, ab aliis de voluptate, ab aliis de summo bono; & qui hodie titulum habet *ἱρασῶν*, id est, amatorum, ab omnibus antiquis *ἀιτιρασῶν*, id est, rivalium nomine citari solet; estque ea verior inscriptio. Qui ergo ab inscriptione argumentantur, ajunt verissimam & antiquissimam horum librorum inscriptionem esse *πολιτείας*, id est, de repub. non de justitia. Nam & Aristoteles cum eorum epitomen quandam confecisset, ait *ἕως ἐπιτελέσθαι τὴν Πλάτωνος πολιτείαν*: & in Convivio, & in Politicis. quoties horum librorum mentio est, ita eos nominat. Theophrastus quoque in libris de Legibus eadem appellatione utitur. Sed & Plutarchus in quaestionibus Platoniceis, & Athenaeus, & Origenes, & ex Latinis Cicero, Macrobius, Lactantius, Chalcidius, omnes denique antiqui, hos libros de repub. non de justitia vocant. Jam vero Platonicarum inscriptionum tria genera sunt: *ἐν προαίπει*, ut Parmenides, Protagoras, Gorgias, Hippias; *περιστατικαί*, ut Convivium; *πραγματικαί*, ut *Νόμων*, *Πολιτείας*, *Σοφιστής*. Hae postremae semper continent τὸ *προηγούμενος ζητούμενος*. Haec autem & vera est, & *πραγματικὴ*.

Reliqua desiderantur.

(*) Vide Fabricium Bibl. Gr. Vol. II. p. 287

Q

CUM

C U M

IN PLATONE EXPLICANDO
PROGREDERETUR.

O R A T I O V.

habita Romae IV. Kal. Martii

M D L X X I V.

Multa sapienter ab Euripide dicta sunt, quaeque praeclare sustineant famam illius oraculi, quo traditum est, cum in tribus, qui illa aetate sapientissimi essent, ipsius Dei voce numeratum: recteque iudicavit Q. Cicero, cum dixit, se singulos ejus versus singula testimonia putare. Apud eum autem quodam loco mirari se dicit Hecuba, quod non, aliis omnibus studiis omisiss, omnes homines ad studium eloquentiae incumbant: eam enim unam in rebus humanis quasi regnum quoddam obtinere. Est & alibi apud eundem poetam, orationem ad res efficiendas non minus valere, quam ferrum. Quae non splendidius aut magnificentius dici, quam verius, & docet vetus historia, & communis vita declarat. Quid enim notius est, quam in omni aetate extitisse semper aliquos, qui quasi quodam gubernaculo, ita lingua huc illuc mentes audientium flecterent, quietas concitarent, commotas ac concitatas tranquillarent ac mitigarent, perspicue veris fidem detraherent, incredilibus probabilitatem conciliarent, veteres opiniones evellerent, novas infererent, quid denique & quatenus ab aliis credi vellent, ipsi definirent, quasque terminos pangerent? Neque vero hujus tantae ac tam admirabilis potestatis suae ipsa sibi parum conscia eloquentia est: neque unquam eam obscure ac dissimulanter tulit, quae, ut e vetere comoedia cognoscimus, ab ipso prope ortus sui principio ausa sit profiteri, se vias tenere ac tradere, quibus causa inferior dicendo superior fieri posset, Neque vanam aut inanem
illam

illam gloriationem fuisse, gravissimis per saepe maximeque insignibus exemplis in omni civitate patefactum est. Cum igitur homines natura potentiae cupidi sint, & tantum ad eam in eloquentia momenti sit; omnia omnes ejus consequendae causa facere, ut ait Euripides, consentaneum esset. At mihi tamen contra nonnunquam accuratius haec in animo reputanti, mirum videri solet, non jam pridem omnes dicendi magistros, una eum illo suo praeclaro artificio, ex omnibus locis communi aliquo gentium ac populorum scito ejectos, expulsos, exterminatos fuisse. Neque enim adversus illos aut accusatore ullo, aut teste opus est. Ipsi se indicant, ipsi se deferunt, ipsi quod occultandum potius videretur, id sine metu ac pudore prae se ferunt, id ostentant, eo se venditant, eo gloriantur. Nihil tam certum tamque exploratum esse, quod non in dubium vocari, nihil tam absurdum, tamque perversum, quod non eloquentiae viribus obtineri ac persuaderi queat: voces sunt hominum istam facultatem non calumniari & in odium vocare, sed ornare & hominibus commendare cupientium. Hoc autem quid aliud est, quam noctem ac caliginem rebus inducere; & quasi Circaeο quodam poculo ad eam dementiam homines adigere, ut certi ac firmi, in quo insistant, nihil habeant, sed modo huc, modo illuc incertis opinionum fluctibus agitati vagentur? Si pharmacopola aliquis oppida circumiens ejusmodi venenum venale circumferret, quod potu quidem jucundissimum esset, sed potum adimeret hominibus omne judicium veri & falsi: omnes, ut opinor, ei advenienti portas clauderent, omnes eum a finibus suis abigerent; interdicerent etiam, ne quis ab eo ejus veneni miscendi ac temperandi rationem didicisse vellet. At non dissimilem in eloquentia inesse vim, ipsi illius profesores praedicant. An, si quis alienas fruges excantaverit, aut malis carminibus mentem alicui eripuerit, afficietur supplicio: idque aut docuisse, aut didicisse capitale erit: qui mellitis verbis & ad fallendum compositis multitudinem infatuaverit, eique gravissimis in rebus illuserit, aliosque eandem fallendi ac circumscribendi artem docuerit, is non modo ante oculos omnium impune volitabit, sed ultro ob eam ipsam causam amplissima sibi decerni praemia postulabit? An, qui judicem pecunia corruperit, exulabit: qui eloquentia, laudabitur? At hoc

eo etiam tetrius ac sceleratius est, quod pecunia corrumpi nisi improbus & impurus iudex non potest: eloquentia etiam optimorum virorum iudicia interdum depravantur. Itaque ut Pittacus graviores poenas constituerat, si quis alienam uxorem blanditiis ad faciendum adulterium pellexisset, quam si ei vim attulisset, quod vi adhibita corpus tantum, blanditiis etiam animus corrumpetur: ita qui fictis verbis severitatem iudicum inflectunt, gravius puniendi essent, quam qui eos largitione corrumpunt. Lacedaemonii quidem, quorum civitas optimis institutis temperata putabatur, nullum apud se huic praestigiatrici locum esse voluerunt, sed simplex quoddam & apertum, & paucissimis contentum verbis adamarunt dicendi genus. Athenienses autem, apud quos ista & nata & alta atque educata, & suo quasi mundo muliebri instructa & exornata Pandora est, quid non ab ea malorum ac calamitatum pertulerunt? Grata enim & accepti beneficii memor alumna non aliunde sibi potius, quam a lare, aut, ut ipsi loquuntur, a Vesta, incipiendum putavit: & altricibus suis Athenis egregia sane nutricia persolvit. Nam quibuscunque tempestatibus ac procellis Atheniensium vexata respub. est, earum longe maximam partem oratoribus suis acceptam ferre meritisimo potest. Quorum etiam unus, ut Enceladus, cui mons Aetna impositus est, quoties se commorit, totam Siciliam concutere dicitur: ita ipse, cum se dicendo incitaverat, universam permiscere ac perturbare Graeciam dicebatur. Et ea ipsa tamen in civitate ab Areopago eloquentia exulabat. Quod enim templum Iustitiae dicaverant, in id patere aditum iudiciorum corruptrici eloquentiae noluerunt. Nam quod a multis per saepe dictum est, non eloquentiae istam culpam esse, sed hominum, ea secus, quam oportet, utentium: ipsius quidem hunc esse finem, ut innocentiae, non flagitio, ut aequitati, non iniustitiae, ut veritati, non ut mendacio patrocinetur: videamus, ne rebus ipsis haec oratio refellatur. Veritatis per se magna vis est, ita ut suis opibus pollens, suis copiis freta, suis praesidiis firma, aut nihil, aut non admodum externa auxilia requirere videatur. Itaque idem ille, quem principio nominavi, Euripides veritatis simplicem esse ait orationem, neque ullis medicamentis ac lenociniis indigere. Neque quisquam unquam se orator magnopere iactaverit, quod veram & iustam

justam causam obtinuerit; ne dignantur quidem ad eas, quae hujusmodi sunt, accedere. Si quem depositum ac desperatum & manifestis criminibus oppressum, & tacito omnium praejudicio morti destinatum reum recipere potuerint: in eo sibi placent, se circumspiciunt, se jactant, caelum digito sibi videntur attingere: ut cum Cicero in Cluentiana causa gloriatus est, se tenebras judicibus offudisse. Quanto verior esset gloriandi causa, si tenebras ab eorum animis discussisset, si omnem errorem eripuisset, si id, de quo judicaturi erant, in clara, ut ita dicam, luce videndum collocasset? At hoc viri boni erat, non oratoris boni. Immo vero, ait alius, ne orator quidem esse potest, nisi qui vir bonus sit. Scio istud dici, & ad auctorem M. Catonem referri: sed me magis Aristoteles movet, qui me Philosophus cum aliis rebus rapit, tum quod mirifice veritatis amans videtur. Is igitur, bonus vir sit orator, an minus, negat quicquam ad artem pertinere: illud quidem esse in arte vel praecipuum, ita fingere ac conformare orationem, ut te, quicumque sis, si qui audient bonum virum esse & sibi amicum putent. Gregiam vero & expectandam artem: quae eam injustitiae partem doceat, qua nulla capitalior est, quo modo consequi possis, ut cum maxime fallas, tum maxime vir bonus esse videaris. Quod si maxime ad verum & ad falsum persuadendum utilis est eloquentia: tamen in tanto periculo, & in tanta multitudine hominum ea improbe utentium, non passim, neque quibuslibet usus illius permittendus esset; sed ut Cretenses armorum tractationem ingenuis permittebant, servis denegabant: ita deligendi essent publice ex omni multitudine certi tantum, qui eloquentiae praeceptis instituerentur. Quid enim est, quo ista praeclara facultas, cum semel frontem perfricuit, progredi non audeat? Ornat exquisitis laudibus res contemptissimas & abjectissimas, comam, calvitium, culicem, muscam; nonnullas etiam aperte malas & hominum generi noxias, febrem, pestem, bellum, stultitiam; homines teterrimos, Phalarin, Busirin, & ejusmodi alios. Quae etsi nonnullis fortasse toleranda videri possint, ut ludicra, neque alio pertinentia, quam ad exercitationem & ad ostentationem ingenii: tamen haud scio an rectius ex civitate tollerentur. Certissima enim pestis animorum est mendacium, cui asuefieri periculosum est:

Q 3

cum,

eum, ut verissime cecinit Euenus, consuetudo progressu temporis tandem in naturam convertatur. Semper mihi placuit dictum Solonis, qui, cum Thespian primum tragicodiarum scriptorem ipsum fabulas suas, ut tum mos erat, docentem spectasset, postea quaesivisse ex eo dicitur, ecquid puderet, in tanta auditorum multitudine tam multa mentiri? cumque ille respondisset, turpe non esse, talia joco & agere & dicere: ibi tum prudentissimus senex baculo, quem ex Atheniensium consuetudine gestabat, terram percutiens; *Nae nos, inquit, si istos jocos hic laudare assuescimus, cito eosdem in contractibus & in judiciis reperiemus.* Sed tamen, ne summo jure agamus, neve omnia nimis ad vivum refecare videamur, demus hanc veniam Sophistis, ut tanquam neurospastae, aut ii, qui agilitate quadam & celeritate manuum levibus ac politicis calculis huc illuc movendis spectantium oculos eludunt, quos Graeci psephopactas vocant, ita ipsi quoque talibus argumentis inter pueros ludant: praesertim cum periculum non sit, ne quis, quod muscam a magistro laudari audierit, in captandis postea ac colligendis muscis nimis magnum studium ponat; aut quia febris pestisve multis laudibus ornata sit, talia bona non ipsi potius rhetori evenire optet, quam sibi. Quid? cum ea sibi ad dicendum argumenta sumunt, quibus subruuntur fundamenta virtutum, amor honestatis excutitur, animi hominum pestiferis ac nefariis opinionibus imbuuntur, tamenne eos ferendos esse dicemus? Olim quidem, cum Atheniensibus ob Oropum vastatam Sicyonii, qui eis iudices a Senatu dati erant, multam quingentorum talentorum irrogassent, eique justo gravior videretur: misere Athenienses legatos in hanc urbem, per quos a Senatu peterent, uti aut ejus poenae gratia sibi fieret, aut certe aliquid ex ea diminueretur. Ejus legationis principes fuerunt Carneades Academicus, Critolaus Peripateticus, & Diogenes Stoicus. Quibus, dum otiosi in urbe sententiam Senatus expectant, libido incensit, Graeco more epidixis facere, & quotidie in coetu ac conventu hominum de variis quaestionibus disputare. Ibi tum Carneades, qui vi & copia dicendi antistare collegis putabatur, quodam die de justitiae laudibus ornate ac luculenter dixisse perhibetur: cum quidem Ser. Galba, & M. Cato ille Censorius ei disputationi interessent. Sed ille idem Carneades, quae-

cun-

cunque tum de iustitia dixerat, ea postmodum contraria disputatione subvertit; multoque plura collegit, quibus planum faceret, iustitiam meram esse stultitiam, oppidoque antiquos ac simplices esse illos, qui, si modo impune iniusti esse possent, a facienda injuria, propter inanem quandam umbram & opinionem iustitiae, temperarent. Sensit Senatus, ad eam disciplinam nimio plus docilem esse multitudinem: neque tanti esse audire doctores Graecos compositae ac modulate verba fundentes, ut propterea ferendum esset, corrumpi civium ingenia, & ad improbitatem ac nequitiam a fide & a virtute traduci. Conticescere igitur eos iussit, & quam primum remisit in Graeciam: ne populus ille, cujus potentia & auctoritas apud exterarum gentes non armis magis, quam opinione iustitiae creverat, bene dicendi studio captus bene vivendi studium abjiceret. At si jure ob eam rem Carneades vituperatus est, quomodo defendetur Plato? Nam quae tum pro iustitia (*) adversus iustitiam Carneades dixit, eorum semina multo ante & in Gorgia, & in primis duobus de republica libris a Platone sparsa erant. Meministis, quam multa hujus generis in superiore libro Thrasymachus dixerit, quibus multo plura, multoque ad persuadendum efficaciora in eo, quem nunc explicare ingredimur, a Glaucone & ab Adimanto adferuntur. Num igitur & Plato vituperandus, qui mandanda illa & consignanda litteris duxerit; & male Cicero, qui tot annis post eadem in suos de Repub. libros transtulerit; & nos hodie parum prudentes, qui vestra, adolescentes, ingenia, quorum nobis cultura commissa est, in his potissimum disputationibus cognoscendis exerceamus? Immo vero & nulla in Platonem reprehensio cadit, & culpa vacat Cicero, & a nobis ex omni scriptorum numero nullus eligi poterat, in quo, majore fructu, quam in Platone, vestra elaboraret industria. Nam ut ceterorum, quae supra diximus, dissolutionem in aliud tempus reservemus, & eam tantum partem pertexamus, cujus praecipue causa hunc sermonem exoriri sumus; dispar quidem fortasse Carneadis causa atque ratio fuerit: Plato certe nihil se, nihil Philosophia indignum suscepit; nihil quod non omni ex parte ei, quem vere ac merito animorum Aesculapium nominavit antiquitas, con-

ve-

(*) Imo, *injustitia*. Nec aliter scripserat Muretus.

veniret. Non enim has subdolas justitiae criminandae rationes ipse commentus est, neque earum quasi sator ac parens fuit: sed eas, cum ab hominibus improbis proditae vagarentur ac spargerentur licentius, jamque per multorum animos quasi contagione quadam serperent, ne diffluerent ac manarent latius, praecidendas ipse atque amputandas putavit. Non poterat autem justitia perfecte cumulateque defendi, neque profiteri(*), quanto plus in ea non dignitatis modo, quod & adversarii fatebantur, sed utilitatis quoque, quam in injustitia inesset, nisi omnia, quae pro injustitia dici consueverant, accurate & exponerentur & refellerentur. Hoc igitur ita praestitit Plato, ut nihil in ejus argumenti tractatione vasse, acute, calide, apte ad fallendum dici possit, quod ipse praetermiserit. Ac Thrasymachum quidem, ut Sophistam, induxit, serio & ex animi sui sententia pro injustitia perorantem. Cujus inania argumenta & fuitiles ratiunculas cum libro primo, nullo prope negotio, ludibundus refutasset Socrates: illam quasi velitationem multo gravior pugna excipit cum Glaucone & Adimanto. Quos tamen, quia viri inprimis boni erant, & justitiae amantes, statim a principio profitentes ac contestantes facit, ea se dicturos, non quae sentirent ipsi, sed quae ab aliis dici solerent, quaeque reprehendi ac convinci cuperent. Cum igitur accuratissime & exquisitissime ab eis esset accusata quidem & abjecta justitia, defensa autem & collaudata injustitia, ut vix eorum orationi resisti posse videretur: Deum immortalem, quo robore, qua firmitate, qua copia argumentorum, quanto orationis impetu fregit ac dissipavit illas injustitiae copias Socrates? Qui quidem eo rem perduxit, ut aperte demonstraverit, id quod etiam hodie nonnullis, Christiana religione imbutis, vix satis persuaderi potest, non tantum propter praemia, quae justos & in hac vita comitantur, & post mortem manent; neque propter poenas, quas injusti nullo modo effugere ac vitare possunt: sed etiam si quis justis omnem praemiorum spem, injustis omnem & infamiae & supplicii metum detrahat, infinitis

ta-

(*) *Profiteri* passive dixit exemplo Ciceronis Agrar. II. 21. ubi sic est *fateri*. Sed ille locus vix sanus videtur Criticis. Vide Dukerum de Latin. JC. vet. p. 359. & Ernest. Clav. Cic. V. *Fateri*. An Muræus scripsit, *patesceri*? Hoc quidem aptius est sententiae, quam *aterum*.

tamen partibus praestare, in mendicitate, in exilio, in morbis, in tormentis ac cruciatibus, in infamia atque odio, in equuleo atque ignibus iustum esse, quam cum iniustitia vivere in summis opibus, & omni earum rerum, propter quas vulgo homines a iustitia desciscunt, copia circumfluentem. O non loquendi tantum, sed & sentiendi, ex illis veteribus, quos Deus vera sui cognitione non afflaverat, unice magister, Plato, quae unquam par dignitati, ac meritis erga omnem posteritatem tuis reperiri poterit oratio? Tu, quomodo animi nostri a vitiorum sordibus purgari possint, ostendisti; tu, quemadmodum hominibus adhuc in terra versantibus caelestem quodammodo vitam vivere liceat, aperuisti; tu divina cum humanis, quantum quidem humano ingenio id perfici potuit, copulasti; tu ea tradidisti, quae nos, nos, inquam, ipsi, qui a Deo per Filium adoptati, & caelesti doctrina imbuti sumus, a te dici potuisse miramur. Sed Platonem laudare necesse non est: danda potius opera est, ut quae ille divinitus scripsit, cognoscamus ac consequamur. Quam ad rem si cui vobis usui meam esse posse operam creditis, dabo operam, quod in me erit, ne unquam vestra vos de me opinio prorsus fefellisse videatur.

INGRESSURUS EXPLANARE M. T. CICERONIS LIBROS DE OFFICIIS.

O R A T I O VI.

habita Romae III. Non. Novembris

M D L X X I V.

Decreveram hoc anno pulcerrimum consilium, quod anno superiore ceperam, persequi, & denuo Platonem cum Cicerone conjungere: tum ut adolescentes in studio Graecarum litterarum, quas maximo cum animi mei dolore evanescere. & ad nihilum recidere, secumque omne elegantioris doctrinae genus trahere video, pro mea virili parte continerem: tum ut nobilissimus Philosophus, cujus

Q 5

an-

ante me in his scholis nunquam, ut opinor, audita vox erat, paullatim familiarior factus, uberrimis illis sapientiae & eloquentiae suae fontibus ingenia nostra copiosius & abundantius irrigaret. Aliter visum est iis, quorum nutu atque auctoritate nostra omnium studia diriguntur, qui sive mihi ad tractandam, sive vobis ad percipiendam Platoniarum disputationum gravitatem non satis esse virium judicarint, sive in eo aliud quippiam secuti sint, (non enim fas nobis esse arbitror, in eorum judicia curiosius inquirere,) omnem a me hujus anni operam in uno Cicerone consumi maluerunt. Pareamus libenter, ut par est, iis, quibus parere omnes debent: quodque ipsis placuit, id sine ulla retractatione, melius esse credamus. Non enim, ne gravissimis quidem in rebus, tantum apud nos valere ulla probabilium rationum momenta debent, ut non multo plus illorum vel jussis, vel consiliis, vel auctoritate moveamur. Pervolutabimus igitur hoc anno aureos illos M. Tullii libros de Officiis. Qui cum tres sint, & totidem in partes annum hujus nostri muneris curriculum distinguere soleat: dabimus operam, ut singulorum librorum explicatio cum illa tripartita temporis nostri distributione ac descriptione concurrat ac congruat. Nam qui dies nobis, statim anni temporibus ad relaxandos animos, & ad vires denuo colligendas concedi solent, iis ipse otium mihi sponte abjudicabo, &, rationes vestras commodis meis anteponens, domi quidem, sed ita ut neminem, qui audiendi ac discendi studio teneatur, excludam, quae hic temporis angustiis exclusus, non potuero, illic commodius explicabo. Scitis idem me superioribus annis fecitasse: & cum ad me magnus studiosorum numerus domum quotidie ventitaret ac conflueret, perfecisse, (prae-fiscini, ut loquebantur veteres, dixerim,) ut nulla pars anni utilius ab eis aut fructuosius poneretur, quam ea, quae libera quotannis ac soluta otio transigi solet. Quod ego non jactandi mei causa dico, (neque enim unquam tantum laboris subire ac suscipere potero, ut aut sanctissimi Pontificis Gregorii XIII. aut amplissimorum Cardinalium, qui jussu ipsius huic gymnasio praesunt, singularem in me benignitatem ac beneficentiam exaequem,) sed ut vos, si qua ratione possum, exacuam & exsuscitem ad suscipiendam aliquam curam ac cogitationem utilitatis vestrae: ne, cum mihi navandae vobis operae voluntas nunquam

quam defuerit, vestra vobis tarditas ac negligentia aditum ad veram laudem ac dignitatem interclutisse videatur. Ac quoniam scio esse nonnullos, qui mirentur, quos ipse mihi, cum vacationes dantur, voluntarios labores injungere soleo, cur non hoc ipso potius publice nobis constituto ad docendum loco, quam intra domesticos parietes obeam, ejus quoque rei quae causa sit, aperiam, ne consiliorum meorum pars ulla vobis ignota sit. Officii enim mei rationem omnibus quam notissimam esse cupio, ne quis cuiquam pateat ad calumniandum locus. Primum igitur, si dicam id facere me, ut aliqua pars laboris minuat mihi, nemo me, ut opinor, merito reprehendat, quod vobis a me sponte tribuitur, si in eo etiam commodi mei rationem habendam esse aliquam putem: praefertim cum vobis ex eo nihil oriatum incommodi. Sed sunt alia graviora, quae me magis commoveant. Huc quoties venimus, pendendum nobis est ex aliquot abjectissimorum nebulonum libidine, qui sibi pro oblectamento habent, obstrependo, obturbando, exhibilando, laudabiles aliorum conatus, quoties collibuit, impedire. Domi ab illa fece ac colluvie nihil periculi est: ubi si quid tale tentare auderent, extruderentur: & si redire postridie vellent, excluderentur. Hic vix unquam mihi horam integram docere permittitur: domi me saepe horas duas, summo silentio, summa omnium voluntate auditum esse meministis. Illic si quis quid minus intellexit, licet rogare, licet colloqui, licet placide ac comiter, si quid sit, de quo dubitetur, exquirere. Hae me causae adducunt, ut, quoties a publico munere cessatio est, libentius doceam domi. Neque dubito, quin hoc consilium meum omnes aequi & harum rerum intelligentes existimatores probent. De quo cum & aliquid dicendum fuerit, & satis multa jam dixisse videar, transibo ad alia, quae proprie pertinent ad eos libros, quos vobis hoc anno Deo fretus explanare decrevi. Qui quidem multis nominibus magno apud nos in pretio esse debent. Primum quod Ciceronis sunt, hoc est, ejus viri, qui perpetuo omnium aetatum consensu inter Romanos scriptores eloquentiae laude ita numeratur primus, ut ab eo nemo numeretur secundus. Deinde quod scripti a Cicerone jam sene, cum singularis ille vir, natusque in posteritatis exemplum, & multo studio, multisque vigiliis, & longo usu, ac tractatio-

tione rerum maximarum, & multis, quibus agitatus erat, caibus, immensam tibi quandam vim sapientiae ac prudentiae comparasset. Fuit enim hic prope ultimus illius praestantis ingenii fetus: ut postea magis intelligetur. Adde quod scribit ad filium, & ad filium Athenis agentem in convictu ac contubernio hominum doctissimorum: ut veritissimum sit, & summam ab eo curam adhibitam in colligendis undique bonis & utilibus praeceptis, quae congereret in eos libros, ex quibus unicum & unice carum filium legem ac normam instituendae vitae petere vellet; neque quicquam praetermissum in limandis ac perpoliendis, quae ita scriberentur, ut in eam urbem, quae tum eruditionis ac sapientiae domicilium erat, acutissimorum hominum subitura iudicium, mitterentur. Constet etiam, ipsum sibi valde placuisse in confectioe horum librorum, ut qui sibi unus optime conscius esset operae in eis scribendis collocatae. Nam & principio commendat eos, ut ad Latinae orationis ubertatem ac copiam profuturos; & ad finem, magnum a se munus habere filium dicit; & ad Atticum scribens, homini eruditissimo, & cujus ipse saepe miniatulas ceras extimescebat, magnam huius operis expectationem concitare non veretur. *Nos hic*, inquit, *φιλοσοφούμεθα*: quid enim aliud? *Ἐπὶ τὰ περὶ τοῦ καλῆς καὶ κακοῦ* magnifice explicamus, *προσφωγόμεθα* que Ciceroni: qua de re enim potius pater filio? deinde alia. quid quaeris? extabit opera peregrinationis huius. Ac ne quis ipsius, quasi Aftydamantis cujusdam, de se testimonium elevare conetur, sciat hos libros semper fuisse in prima commendatione apud sapientissimos quosque, ut & tererentur assidue manibus, & a plerisque etiam ad verbum ediscerentur. Inter quos minime contemnendum est iudicium Alexandri Severi, Imperatoris optimi & eruditissimi, de quo ita scribit Lampridius: *Post actus publicos, seu bellicos, seu civiles, lectioni Graecae operam maiorem dabat, de repub. libros Platonis legens. Latina cum legeret, non alia magis legebat, quam de officiis Ciceronis & de repub.* Ut mihi hoc quoque perbelle cecidisse videatur, quod cum anno superiori libros aliquot Platonis de repub. interpretati simus, eis nunc subijciamus interpretationem librorum Ciceronis de officiis, quasi praestantissimi, & sapientissimi Imperatoris vestigia persequamur. Sed nihil est, quod magis invitare

at.

atque allicere nos debeat ad accuratam horum librorum lectionem, quam res ipsae, de quibus in eis disputatur. Continent enim praecepta virtutis, docent, quomodo unusquisque in omni parte vitae gerere se debeat, quid a quoque postuletur, quid quemque deceat, quid patriae praestandum sit, quid parentibus, quid propinquis, ceterisque amicis, quid universo hominum generi; ea denique, quorum studium

*Aequae pauperibus prodest, locupletibus aequae:
Aequae neglectum pueris senibusque nocebit.*

Socrates quidem, qui in his & talibus quaerendis studium omne consumerent, eos sapere unos praedicabat: qui, his neglectis, de natura mundi, de rebus superis, de causis ventorum, imbrium, fulgurum, philosopharentur, desipere hallucinarique dicebat. Eo autem hi libri a cordatis, ut Ennii verbo utar, & intelligentibus pluris fieri debent, quod, cum ducti sint e Stoicorum disciplina, quorum fuit quidem severum inprimis, &, ut ita dicam, masculum philosophandi genus, sed pleraque tamen praecepta rigidiora, & a communi hominum captu remotiora: ita se Cicero temperavit, ut ab illis, quae absurda, aut erant, aut videri poterant, abstinuerit, omniaque ad civilis vitae institutionem apta & accommodata protulerit. Sed de causis, cur hi libri nobis cari, ac commendati esse debeant, abunde dictum puto. Nunc antequam progrediar longius, non erit alienum, breviter respondere quibusdam reprehensoribus, qui me non tantum absentem in circulis & conviviiis vellicant, sed esse interdum etiam praesenti molesti solent. Ajunt enim, perperam facere me, qui cum jussus sim, quantum quidem vires meae ferunt, eloquentiae praecepta tradere, ejusmodi tamen fere libros interpreter, qui non tam bene dicendi, quam bene vivendi praecepta continere videantur. Quam reprehensionem, si ambitioni meae servire vellem, nunquam equidem refellerem. Quid enim esse mihi gloriosius potest, quam si vobis, juvenes, ea praecepta quotidie instillare dicar, quibus non tam oratio comptior, quam vita melior fiat? O benevolos reprehensores, & existimationi meae amicos! o reprehensionem cuilibet laudi anteponendam! Quis non eos a me ipso appositos atque allegatos putet?

Nam

Nam orichalcum pro auro, aut vitrum pro gemma si quis vendiderit, merito, ut improbus, accusetur; aurum quidem pro orichalco, aut gemmam pro vitro qui dederit, nemo se, ni fallor, ab eo delusum ac deceptum conqueratur. Sed ne quis sit error, hoc sibi responsum habeant, jam inde ab heroicis temporibus conjunctam fuisse harum rerum professionem: idque vel illo cognosci Homeri loco, ubi Phoenix datum se Achilli a Peleo dicit, ut eum & ornate dicere, & fortiter facere doceret:

Τῷ τε καὶ μά προΐημι διδασκόμεναι τὰδε πάντα,
Μύθων τε ῥητῶν ἔμμεναι, πρακτῆρά τε ἔργων.

Et certe, si vera est M. Catonis illius sapientis definitio, oratorem esse virum bonum dicendi peritum: qui, quomodo vir bonus fias, docet; potiorum ac praestantiorum partem artis oratoriae docet; si Aristotelem sequi malimus, ut quamlibet bonum oratorem esse posse dicamus, etiam qui non sit vir bonus: facere tamen nullo modo possumus, quin eam partem Philosophiae, qua formantur mores, oratori futuro necessariam esse fateamur. Quomodo enim apte & copiose aut laudabit, aut vituperabit, nisi qui virtutum vitiorumque naturam, ex quibus omnis vera laus & omnis vituperatio nascitur, diligenter cognitam ac pertractatam habuerit? Quomodo potens & efficax in suadendo aut dissuadendo futurus est, qui, quae secundo horum librorum de utili atque inutili traduntur, nunquam didicerit? Quid agat in judiciis, qui justitiae injustitiaeque cognitionem e Philosophorum fontibus haurire neglexerit? An ego, si troporum ac schematum exempla traderem, & quotidie illa ludimagistrorum dictata cantarem, de exordio, de divisione, de narratione, de confirmatione, de epilogo, de generibus causarum, de statibus, ad quae puto jam multorum e vobis aures occalluisse, plus vobis ad eloquentiam prodessem, quam cum aut libros Platonis de republica, aut Ciceronis philosophica interpreter? Vera & solida eloquentia non tantum in verbis posita est, sed in rebus. Praeclare autem Horatius:

Scri-

*Scribendi recte, sapere est & principium & fons.
Rem tibi Socraticae poterunt ostendere chartae:
Verbaque praevisam rem non invita sequentur.*

Sed ut Ixion in fabulis pro Junone nubem: ita hodie magna pars hominum pro eloquentia amplectitur inanem loquacitatem, Atque hoc deterius eunt res, quod qui omnis rebus verba curant, ne verba quidem satis curant, suntque in illo ipso suo puerili ac ludicro studio negligentes. Vos, si me auditis, utrumque curate, & date operam, ut olim oratio vestra & copia rerum madeat, (*) & bonis ac lectis verbis constructa sit. Ad utrumque vobis operam meam profiteor, & magis ut vos excitem, quam ut me extollam, jam nunc praedico ac praemoneo, nisi ad aliquam in hoc genere laudem perveniat, datum me operam, ut omnes homines intelligant, quidvis potius vobis, quam, me vivo, hortatorem ac ducem ad eloquentiam defuisse.

C U M

ARISTOTELIS LIBROS DE ARTE
RHETORICA INTERPRE-
TARI INCIPERET.

O R A T I O V I I.

habita Romae postridie Non. Martii

M D L X X V I.

Credo ego, auditores, vestrum plerosque mirari, eosque maxime, qui me diutissime audierunt, quod, cum hujus anni principio orationes Ciceronis in Verrem explicare ingressus essem, ostendissemque, non prius me destitutum, quam eas omnes absolvissem: nunc mutato praeter

(*) Poëtica loquendi forma, non imitanda in prosa.

ter opinionem vestram consilio, Aristotelis libros de arte dicendi interpretandos susceperim. Nam duodecim totos annos, quibus in hac urbe publice docui, eam consuetudinem, quantum in me fuit, constantissime tenui, ut, cum alii ordinis mei homines fere tertio quoque mense novum aliquid susciperent: quod illa crebra commutatione facilius & allici & retineri juvenum animos cernerent: ego contra ab eo, quem semel in manus suscepissem(*), libro, non facile avelli me paterer, neque integrum modo annum, sed nonnunquam triennium, aut quadriennium uno atque eodem in scriptore consumerem. Quod institutum meum etsi non deerant, qui reprehenderent: illi tamen, quibus ego me probari cupio, semper probarunt. Nunc igitur quid causae fuerit, ut ab eo desciverim, aperire constitui: tum ut ne quis id, tamquam temere factum, levitati atque inconstantiae adscribendum putet; tum ut omnes intelligant, quicquid hujus factum est, vestrae utilitatis causa factum esse, neque alio, quam ad studia vestra, quibuscunque rationibus possum, promovenda, meos omnes conatus, omnes cogitationes, omnia consilia pertinere. Primum igitur viros graves, & in hoc studiorum genere diligenter accurateque versatos, qui & ad me saepe domum ventitare, & cum licet, auditorium hoc frequentare consueverunt, quoties recordarentur veterum illarum disputationum, quae a me de rebus gravissimis quotidie habebantur, & olim cum Aristotelis libros de moribus, & proxime cum Platonis libros de republica interpretarer, indignantes atque aegre ferentes audiebam, eo redactum esse me, ut de quaestiunculis ad Grammaticos pertinentibus disserere cogerer, & monere pueros; quid Latine, quid minus diceretur; quaerere, ex qua familia fuisset Verres, aut unde duxisset uxorem, aut ubi & quam diu exulasset; quis ille esset, quem legum laqueis irretitum versicoloribus tabellis judicum severitati eripuisset Hortensius; quando ludi Romani, quando ludi Victoriae, quando plebeji committerentur; ejusdemque generis alia: quae fallere modo atque oblectare puerorum otium, non etiam cordatorum hominum studia tenere possent, quorum in orationibus Ciceronis, aliisque ejus notae scriptis exerceretur industria: a me graviora quaedam

(*) Scripserat, ni fallor, *suspensissem*:

dam & minus vulgaria requiri: Ciceronis scripta magnam partem ejusmodi esse, ut eorum sententiam quilibet, qui modo neque pingui atque obruso ingenio sit, neque in litteris hospes & peregrinus, si non facile, at certe aliquo modo per se consequi queat; esse alios scriptores, qui sine aliquo itineris duce vix perlustrari a rudioribus possint: ad hos cupere se aditum sibi opera mea patefieri, ad hos facem sibi a me aliquam praeferri: quod laboris in eis intelligendis capere necesse haberent, ejus sibi partem per me aliquam detrahi. In eo autem sermone saepe Aristotelis libros de Rhetorica nominabant, ostendebantque non obscure, nihil sibi accidere posse jucundius, quam si adducere me possent, ut eos publice interpretarer. Ego qui & justae eorum petitioni obsequi cuperem, &, ut verum fatear, voluntate mea eo inclinarem, quo me ipsi vocabant: nihil tamen prius decernendum statui, quam, ut veteres illi Apollinem, ita eum consulerem, qui mihi in rebus obscuris & incertis pro Apolline est, praestantissimum virum, & summa eruditione, summa virtute, summa dignitate praeditum, Gulielmum Sirletum Cardinalem, commune decus ac praesidium omnium litterarum, omniumque litteratorum. Ad quem cum venissem, sententiamque ac voluntatem ipsius super hac re exquisissem: homo omnium, quos unquam audiui, disertissimus & in dicendo copiosissimus, ita vehementer hortari me coepit, ne ulterius differrem facere quod rogar, verbis,

Quae timido quoque possent addere mentem,

sic Horatius, ut non modo me, qui eodem, ut dixi, propendebam, sed quemlibet alium, vel eloquentia, vel auctoritate sua, quo vellet, impulsurus fuisse videatur. Illius igitur auspiciis, quod felix faustumque sit, bonae spei plenus, ad hoc mihi arduum ac laboriosum, vobis, ut spero, utile ac fructuosum munus accingor. Et quoniam consilii mei rationem, tanto praesertim auctore subnixam, satis jam omnibus probatam esse confido, accedo ad ea, quae celeberrimi Aristotelis interpretes cujusque libri principio accurate tractare ac persequi solent. Sunt autem illa numero septem. Primum enim videndum est, quid in his libris Aristotelis propositum sit, quod illi *ἡμετέριον* vocant. Tum quae utilitas ex accurata eorum per-

R

vo.

volutatione sperari queat. Tertio, quae sit vis ac ratio inscriptionis. Quarto, sitne verus hic ac germanus Aristotelis fetus. Quinto, quo ordine inter ipsius opera legi debeat. Sexto, in quot ac quae praecipua capita dividatur. Postremo, ad quam philosophiae partem pertineat. De quibus singulis dum breviter disputo, peto, ut me attente audiat. Propositum est igitur Aristotelis viam ac rationem tradere, qua, ubi perpetua ac continuata oratione utendum est, videamus omnia, quae accommodata sunt ad id, quod volumus, persuadendum atque obtinendum. Nam ut in topicis, quibus totam dialecticam complexus est, omnes vias tradidit, quibus in colloquiis & congressibus hominum possemus probabiliter aut opinionem nostram tueri, aut alienam impugnare: ita in his libris nihil praetermittit eorum, quae usui esse possunt, cum quis perpetua oratione aliquid multitudini persuadere meditatur. Egregia res, Deus immortalis, egregia, & digna, quam vos, quibus integer aevi sanguis, quibus virent genua, omni studio ac contentione sectemini. Quid enim aut gloriosius, aut utilius, aut denique optabilius, quam regnare quodammodo ac dominari in aliorum animis, flectere eos linguae gubernaculo quo velis, & quid probent, quid rejiciant, quasi pro imperio ac potestate praescribere? Neque vero est, quod vereamini, ne vobis fucus fiat, neu praeclara quaedam & eximia professi, nihil postea, quod aut expectationi vestrae, aut pollicitationibus nostris respondeat, proferamus. Aristoteles est, quem sequimur, non ostentator aliquis, non unus ex istis diobolaribus magistris, qui cum inepta quaedam & puerilia & ad scholasticas modo concertationes utilia tradiderunt, hanc Rhetoricam esse jactant: sed Philosophus gravissimus, veritatis amantissimus, & cum aliis nominibus suspiciendus, tum hoc vel praecipue, quod semper plura praestat, quam pollicetur. Utinam modo vobis serio experiri libeat, an haec vera sint. Utinam quam facile dictis nostris constabit fides, tam facile ac constanter a vobis industria sedulitasque praestetur. Non metuo, ne quis se delusum conqueratur. Atque equidem prope jam supervacaneum puto, plura verba facere de eo, quod secundo loco proposueram, hoc est, de utilitate, quae accuratam horum librorum tractationem consecutura videatur. Nam & res per se clara & perspicua est; & cum
 alii,

aliū, tum nos ipsi facpe multa de utilitate eloquentiae diximus; & Aristoteles ipse sub principium hujus libri in eam sententiam dicturus est pauca quidem, ut Menelaus Homericus, sed quibus nemo acer & intelligens existimator plura requirere debeat. Transeamus igitur ad inscriptionem, quae haec est: *Aristotelis de arte Rhetorica libri tres.* In qua nihil fere aliud notandum videtur, quam non frustra in ea artis nomen expressum esse. Plato enim, ut suo loco videbimus, Rhetoricam artis nomine indignam esse dixerat, eamque usu tantum quodam & exercitatione rationis experti contineri, &, ut ipsius verba ponamus, τῆς δὲ μόνον τὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν ἀλγος ἵσται tradiderat. Quam opinionem, ut statim a principio amoliretur Aristoteles, ne qui forte Platonis auctoritate commoti nullam esse artem dicendi putarent, in ipso librorum suorum vestibulo artis nomen adscripsit. Vix puto esse quemquam hodie usque adeo imperitum, ut hos libros esse eos autumet, quos de arte Rhetorica ad Theodecten Aristoteles scripsit: sed tamen quia scio fuisse qui ita crederent, quasi praeteriens monebo, alios esse: etenim tertio horum librorum, libri ad Theodecten citantur. Nunc dicamus de eo, quod quarto loco posuimus, & videamus ecquid certo constituere possimus, hos libros Aristotelis esse. Πάσχουμεν γὰρ τινὰς ἐπὶ τῆς τοῦ προτάτου διζῆς, ait Simplicius. Ne quis autem hoc frustra quaeri existimet, sciat, veterem hunc errorem esse, ut claris scriptoribus multatribuantur, quae ab eis scripta non sunt. Sic Homero ipsi, scriptorum nostrorum antiquissimo, non desunt, qui hymnos (*), sive, ut Thucydides vocat, prooemia falso tribui adfirmant: essi mihi quidem Thucydides omnem dubitationem tollere videtur, qui ea ut Homericæ agnoscat. Sic quaedam Moschi & Bionis Theocrito vulgus adscribit. Sic Aræ ejus putatur esse, cum ex Luciano constet, eam esse Dosithæi(*): & Securis, quam Hephaestio Simmiae Thebano tribuit. Sic Phaedonem Platonis, sunt, qui Panæti Stoici esse contendunt. Sic ejusdem Alcibiades secundus ab aliis ad Xenophontem refertur. Sic denique multa scripta veterum, aliorum sunt, aliorum putan-

(*) Vide Epistolam nostram Crit. P. p. 6.

(†) Dosiadis scribere voluit. Vide Lucianum Lexiph. p. 350. & Fabric. Bibl. Gr. Vol. II. p. 447.

tantur. Contigit hoc interdum propter similitudinem nominum: ut cum Demetrii Aléxandrini libellus elegantissimus de elocutione Demetrio Phalereo tributus est. Sic olim multae fabulae tribuebantur Plauto, quae Plautii cujusdam erant. Sic Anaximenis Lampsaceni liber de Rhetorica ad Alexandrum vulgo inter Aristotelea numeratur. Sic quidam ex veteribus non ab eodem Homero scriptam esse dicebant Odysseam, a quo Ilias scripta esset. Interdum propter similitudinem inscriptionum: ut cum Ethica scripsisset Aristoteles, scripsisset & Nicomachus, erant olim, qui Nicomachi Ethica ad Aristotelem referrent. Sed praeter ceteros Aristotelis scripta senserunt hoc malum: idque propter eam causam, quam mox audietis. Aristoteles moriens Theophrastum ut scholae, ita bibliothecae suae successeorem reliquit. Theophrastus & suam, & eam, quae Aristotelis fuerat, Neleo Scepsio, qui utramque in patriam asportavit. Hujus heredes, homines imperiti & idiotae, libros illos negligenter habuerunt, ita ut multis admodum locis humore corrupti & a tineis exesi sint. Accidit, ut reges Asiae, conficiendarum bibliothecarum studio incensi, libros veteres undique conquirerent, magnaue praemia proponerent, si quis ad se aliquid Platonis, aut Aristotelis, aut similibus attulisset. Ibi improbi homines, pecuniae cupiditate adducti, multa adfinxerunt Aristoteli, de quibus Aristoteles nunquam ne per somnium quidem cogitarat. Hanc historiam narrat Strabo lib. 13. de situ orbis, narrat Athenaeus, narrat Plutarchus in Sylla. *Ἐγράφη δὲ πολλὰ βιβλία κατ' ἐκείνον μάλιστα τὸν χρόνον, αἶτ' Ὀλίμπιος, ὅτι πολλοὶ τῶν βασιλέων πρὸς τὰς βιβλιοθήκας σπεύδοντες, πολλοῦ χρηστὸς τὰ ἀπεξηλωμένα τῶν βιβλίων ᾔνυντο.* Quatuor igitur argumentis praecipue τὰ γνησία deprehendi solent, similitudine elocutionis: convenientia sententiarum: si item liber ille, de quo quaeritur, citetur in aliis γνησίοις, aut in eo citentur alii, quos constet esse γνησίους: & si eum ex antiquis ii, qui de hujusmodi rebus judicare poterant, pro Aristoteleo habuerunt.

Reliqua desiderantur.

CUM

C U M

PERGERET IN EORUNDEM ARISTO-
TELIS LIBR. DE ARTE RHETORI-
CA INTERPRETATIONE.

O R A T I O V I I I .

habita Romae postridie Non. Nov.

M D L X X V I .

Non detinebo vos inanibus verbis. Neque enim id aut mea multorum jam annorum consuetudo fert, aut utilitatis vestrae ratio postulat. Licuerit olim adolescentiori captare ac persequi communes locos, & eorum unum aliquem quotannis deligere, in quo comendo ac poliendo primus hic consumeretur dies. Tunc fortassis aetatem floridam floridum orationis genus non dedecebat: studioseque omnia conquirentem, quibus aures irritarentur, nemo culpabat. Mea nunc oportet mecum una canescat oratio: & ut corporis tardior motus effectus est, sic & ipsa gravior facta, amplius sibi juveniliter exultandum non putet. Non omnibus aetatibus eadem conveniunt: neque quicquid virginem decuerat, matronam decet. Etiam anni tempestatibus sua cuique ceterarum dis imilis pulcritudo est. Verno tempore gemmea pratorum nemorumque viriditas, & rivorum decurrentium allisa & impacta molliter ad pelluentes lapillos argenti similis aquula pascit oculos; mulcet undique aures avium cantus; ab arboribus in novum se florem induentibus odores suavissimi afflantur; ad voluptatem atque oblectationem omnia dirigi, eamque spectare unam videntur. Talis adolescentiae facies est. At posteaquam & fruges & arborum fetus aestivo calore percoctos ac torrefactos tepore suo mitigavit, & ad maturitatem perduxit autumnus, longe alius arborum, alius arborum aspectus est. Flavae segetes, lividae vites, onu-

R 3

stae

flae opibus suis arbores; non corollae jam aut ferta te-
 xuntur, sed teritur arca, fluunt praela; horrea cellaeque
 complentur; ad utilitatem, non amplius ad voluptatem,
 omnia referuntur. Hic, in quo ego nunc sum, quasi
 autumnus quidam aetatis est, quod senectutis limen ac
 vestibulum Graeci poëtae vocant. Quo tempore, ut in
 rei familiaris administratione attentiores esse ad lucrum
 homines, omisiss inanis, solent; ita me in hac littera-
 rum tractatione, quod mihi unicum patrimonium est, iis
 omnis, quae ad pompam tantum atque ostentationem
 faciunt, amputatis ac circumcisis, fructuosa modo con-
 sectari decet. Itaque hodie non faciam id, quod multi
 me fortasse facturum putabant: ut aliquod mihi argumen-
 tum sumam, in quo disertus ac copiosus videri studeam:
 sed ea oratione mea complectar, quae, si dabitis ope-
 ram, ut bene penitus animo combibatis ac comprehenda-
 tis, non minimam vobis utilitatem allatura esse confido.
 Quando enim Aristotelis de arte Rhetorica libros una
 evolvere exorss, propter eam, quae quotannis aestate
 fieri solet, exercitationum nostrarum intermissionem, diu
 jam ab eo evagati, quasque peregrinati sumus, ne quid
 ea res nobis incommodi afferat, neve obstet, quo minus,
 quae reliqua sunt, facile a vobis percipi possint: revoca-
 bo ac repetam usque a capite omnia, quae usque huc,
 duce ac magistro Aristotele, didicimus, eorumque sum-
 mam quandam conficiam, ut, cum vobis in memoriam
 redegero si quid effluxit, omniaque sub uno aspectu po-
 suero, commodius cetera pertexantur. Principio igitur
 meministis dicere me, quatuor fuisse, quae Aristoteli de
 Rhetorica scripturo objici posse viderentur: Primum,
 non satis dignam esse, quam talis tantusque Philosophus
 sibi docendam atque illustrandam sumeret: quippe quam
 usque eo contempsisset, atque abjecisset Plato, ut in
 Gorgia eam cum arte coquorum comparasset, easque
 inter se proportionem respondere dixisset. Merito autem
 magna jam tum erat Platonis auctoritas. Sed cum idem
 ille Rhetorices exagitator, Plato, dialecticam summis lau-
 dibus affecisset, summo artificio fecit Aristoteles, ut in ipso
 operis sui vestibulo Rhetoricam non cum arte coquorum, ut
 ille dixerat, sed cum ea, quam ipse laudibus in caelum tulerat,
 quam fastigium omnium disciplinarum vocaverat, dialectica ex aequo conferendam ac comparandam esse conten-
 de-

deret, idque veris ac solidis argumentis doceret. Deinde quia idem Plato Rhetoricam ab artium numero excluserat, eamque usum modo quendam & exercitationem esse, artis ac rationis expertem, dixerat: objicere aliquis Aristoteli poterat, frustra cum in ea re certis praeceptionibus alliganda ac devincienda laborare, quae usu tantum quodam sine ulla certa ratione contineretur. Quam reprehensionem ita summus philosophus a se amoliebatur, ut doceret, quaecunque ab hominibus ita fierent, ut alii temere ac fortuito; alii exercitatione & diligentia adhibita idem efficerent: iis in omnibus causam notari observarique posse, cur ita eveniret; causae autem, cur quidque fiat, cognitionem ac comprehensionem, & omnium, & Platonis ipsius confessione, proprium quiddam artis esse; ex quibus effici, aut artem jam esse Rhetoricam, aut certe, si quis in eam curam incumberet, facile ad artis formam posse revocari. Nam quod tertium adferri poterat, siue illa ars esset, siue minus, satis multos illius doctores ac magistros extitisse, ut causa non esset, cur hic noster actum agere, & quae ab aliis toties decantata ac repetita erant, denuo reponere atque iterare vellet: id ipse ita refutabat, ut diceret, alios ante se omnes aut particulam modo quandam artis attigisse, aut etiam iis se in rebus exercuisse, quae nihil ad artem pertinerent; nervos ac robur ipsius artis aut modice delibasse, aut penitus omis-
sisse; alios igitur eam doctores requirere, aliis magistris indigere; operam in ea pertractanda ac perpolienda suam minime otiosam ac supervacaneam fore. Quarta accusatio longe omnium gravissima erat, nisi refutata esset. Erant enim, qui dicerent, Rhetoricen non modo utilem non esse, sed etiam perniciosam ac pestiferam: ut eam qui docerent, nedum praemio afficiendi, sed e civitatibus ejiciendi atque exterminandi viderentur. Hanc infamiam arti suae conflaverant Sophistae, cum profiterentur, arrogantibus sane verbis, & invidiae plenis, docere se, quomodo causa inferior dicendo superior fieri posset. Sed Aristoteles & multis argumentis eam utilissimam esse hominum generi docuit, & quae mala vulgo ex ea manare putarentur, ea non arti ipsi adscribenda esse, sed eorum improbitati, qui re per se bona & salutari ad homines in fraudem inducendos abuterentur. His perpurgatis, accessit ad ipsius artis tractationem: ac primo loco docuit, falsum esse,

quod Plato à Gorgia dici fecerat, quodque multi postea, quanquam merito ab Aristotele rejectum ac repudiatum, secuti sunt, Rhetoricam esse aut artem, aut facultatem persuadendi. Ut enim medicina non est ars sanandi, sed ars videndi omnia, quae apta & accommodata sunt ad sanitatem aut conservandam, aut recuperandam: ita Rhetorica non est ars persuadendi, sed ars videndi atque excogitandi omnia, quae in quaque re valent ad faciendam fidem. Certe enim cujusque artis finis est id, quod ita unaquaeque ars spectat, ut non progrediatur ulterius: sed ubi id praestitit, suo se munere perfunctam putet. Ut ergo medicus non ita se demum muneri suo satisfecisse arbitratur, si aegrotum sanaverit: sed cumulate quidquid a se requiri potest praestitisse, si ex artis suae praeceptis ea omnia abhibuerit, quae ad sanandum pertinebant: ita orator, etiamsi non semper persuadeat, dum tamen nihil omittat eorum, quae artificiose cogitari possunt ad persuadendum, finem arti suae propositum consecutus est. Nam quod postea quidam clari inprimis, ac nobiles dicendi magistri, finem oratoris esse dixerunt, persuadere: munus autem, dicere apposite ad persuadendum: in quaestione satis per se ad explicandum facili distinctionem minime necessariam quaesierunt. In omnibus enim artibus idem prorsus est officium artificis, & finis artis. Sed nihil prohibet eum ipsum artis finem ad alium finem ulteriorem referri, ut constare potest ex iis, quae disputari solent principio libri primi Ethicorum. Neque unquam finis ita statuendus est, ut illius consecutio atque adeptio non sit in potestate nostra. Et hoc sequebantur Stoici in multo graviori disputatione, cum dicerent, finem hominis esse, non quidem consequi ea, quae secundum naturam essent: id enim non semper ab homine posse praestari: sed omnia facere, quae ad illorum consecutionem pertinerent. Quod quidem ita mordicus defendebant, ut dicerent, finem periti jaculatoris esse, non tam collineare, id est, eum locum, quem peteret, hasta aut jaculo attingere, quam omnia facere ad collineandum. Qua in re etsi deridentur a Cicerone ac Plutarcho, non tamen fortassis tam ridicula est eorum opinio, quam primo aspectu videri potest. Sed Aristoteles, ut ad institutum nos referamus, Rhetoricam definiebat facultatem videndi, quid in quaque re aptum esset ad persuadendum. Quam definitionem a

M,

M. Fabio parum considerate reprehensam, a nobis accurate ac diligenter defensam esse meministis. Vis autem persuadendi tribus omnino in rebus sita est: ut bene de nobis opinetur auditor; ut ita commoveatur ipsius animus, quomodo expedit ad id, quod volumus, obtinendum; & ut nos id, quod persuadere volumus, aut demonstramus, aut demonstrare videamur. Hoc postremum, quod alii omnes prope intactum reliquerant, Aristoteli primum ac praecipuum, & solum ex tribus artis proprium videtur. Itaque de eo primum dicere ingressus est. Eorum igitur, quibus demonstramus id, quod volumus, duo genera sunt: unum eorum, quae arte pariuntur; alterum eorum, quae extrinsecus adferuntur. Leges enim, & testimonia, & quaestiones, & iurandum, & pacta, non orator ipse fabricatur, neque ex causae visceribus eruit: sed extrinsecus allata, artificiose tamen tractat, eisque, prout commodum est, robur aut addit, aut detrahit. Rursus eorum, quae ipse artificio suo gignit, quasque producit, bipertita distinctio est. Ut enim dialecticus duobus instrumentis utitur ad probandum, syllogismo & inductione: ita orator duobus, quae illis ex altera parte respondent, enthymemate & exemplo. Enthymema, oratorius syllogismus est: exemplum, oratoria inductione. Cum autem orator in necessariis rebus perraro versetur, sed in iis plerumque, de quibus deliberamus, quaeque etiam aliter se habere possunt: fit, ut exemplum quidem sit inductione, enthymema autem syllogismus ejusmodi de rebus, quae nulla necessitate devinctae, sola probabilitate nituntur. Cumque necessaria ex necessariis, verisimilia ex verisimilibus concludantur ac colligantur; omninoque similia sint ea, quae concluduntur, eorum ex quibus conclusa sunt; efficitur, ut enthymemata paucissima ex necessariis, pleraque omnia ex verisimilibus ducantur atque eruantur. Ducuntur autem enthymemata ex iis, quae *ἐκείνα* Graeci vocant, nos fortasse consentanea vocare possumus, & ex signis. *Εἰκόνα* sunt generales quaedam sententiae de iis, quae ad vitam hominum pertinent, verae quidem illae plerumque, neque tamen semper ac necessario verae. Cujus generis sunt, senes parcos esse ac severos; adolescentem propensum ad libidinem: ingeniosos esse Athenienses; hebetes atque obtusos Scythas. Signorum autem alia nihil necessario concludunt, sed tamen habent ali-

R 5

quam

quam speciem probabilitatis, ut illud Aeneae apud Virgilium:

*Accipe nunc Danaum insidias, & crimine ab uno
Disce omnes.*

Non enim, si fallax Sino fuit, & idem Graecus, satis argumenti est, cur putemus Graecos omnes esse fallaces; aut si quis eum, qui crebro anhelet, ex eo colligat febrim habere. Non enim soli id faciunt, quos febris tenet. Alia rem necessario demonstrant, ut si quis neget virginem esse eam, cui lac ex uberibus fluat. Priora illa communi nomine signa dicuntur: haec Aristoteles *τεμπήρια*, Cicero proprias notas vocat. Exemplum autem est, cum ex uno pluribusve similibus aliud item simile colligitur: ut, si intemperantia ac libido Tarquiniis, si Dionysio juniore regnum ademit, credibile est, hujus quoque, qui illos imitatur, eundem exitum fore. Secuta inde est enthymematum divisio, quod alia oratoria essent, alia certae alicujus artis aut facultatis propria. Oratoria sunt, quae ducuntur aut ex locis communibus, aut ex iis formis, quae a rhetoribus traduntur. Singularum artium propria, quae ducuntur ex propriis principiis hujus aut illius artis. Loci communes sunt, ex quibus nihilo magis in hac, quam in qualibet alia, arte argumenta depromi possunt: qualis est locus a majori & a minori. Formae sunt generales quaedam enunciationes ad certum tantum aliquod genus accommodatae: ut in physicis: principia rerum esse contraria; omnem motionem in tempore fieri; levia sursum tendere, gravia deorsum. Haec oratoris non sunt, ut neque dialectici; sed ut dialecticus locos quosdam communes habet, ex quibus ad omnem quaestionem argumenta depromit, alios proprios singulorum problematum, in quibus versatur; ut ad genus, ad accidens, (utamur enim sane hac voce, quando aliam aeque commodam reperire non possumus,) ad proprium, ad finitionem aut confirmandam aut infirmandam: sic & orator quosdam locos habet communes omnium generum rhetoricos, alios uniuscujusque generis proprios. Illos Aristoteles, generis nomine, locos, hos formas vocat: ac saepius tamen etiam de formis ipsis loquens, locorum nomine utitur. Eas igitur formas, id est, locos uniuscujusque generis proprios, priore loco expli-

caturus, necesse habuit prius, quae quotque rhetorices genera essent, exponere. Sunt autem tria, ostentativum, (ita enim melius, quam, ut alii, demonstrativum,) deliberativum, & iudiciale. Deliberativum suasionem & dissuasionem; iudiciale accusationem & defensionem; ostentativum laudem ac vituperationem continetur. Deliberatio de futuris; iudicium de praeteritis instituitur; laus & vituperatio propria praesentium est. Fines proprii deliberationis, utile aut noxium; iudicii, aequum aut iniquum; laudis & vituperationis, honestas & turpitudine. Tenenda igitur est Oratori copia quaedam communium sententiarum semper prompta ac parata, ex quibus argumenta ducat ad ostendendum, aliquid esse utile aut inutile, aequum aut iniquum, honestum aut turpe. Hae sunt, quas formas vocamus. Communes autem trium generum sunt loci, quibus confirmamus, fieri aliquid aut potuisse aut posse, aut contra; factum esse, aut factum non esse; fore, aut non fore; magnum aut parvum esse; idque tum simpliciter, tum comparate. Atque haec tum communiter tenenda sunt, tum proprie ad unumquodque rhetorices genus accommodanda. His expositis, genus deliberativum tractare ingressus est, ut omnium praestantissimum, & in quo ceteri ante ipsum minus elaborassent. Primum igitur ostendit, quo in genere rerum versetur omnis deliberatio: deinde autem omnes deliberationes publicas, eas enim praecipue spectabat, ad quinque praecipua capita revocavit. Aut enim deliberari de ratione conficiendae pecuniae, quod praecipuum est instrumentum rerum gerendarum, quaeque nisi publice suppetat, manca & mutila est omnis deliberatio; aut de bello & pace; aut de custodia regionis; aut de iis, quae importanda quaeque exportanda sunt; aut de legibus ferendis. His quinque capitibus omnis fere publica deliberatio continetur. Docuit igitur, quae ad unumquodque eorum oratori videnda essent. Quoniam autem omnis deliberatio refertur ad felicitatem aut ad partem aliquam felicitatis: idcirco de ea, deque ejus partibus varie ac copiose disseruit. Deinde, quia deliberatio non de fine ipso est, sed de iis, per quae ad finem pervenitur, id est, de bonis & utilibus: longe plurimos locos tradidit, ex quibus sumeremus argumenta, quibus aliquid aut bonum atque utile, aut etiam alio melius atque utilius esse ostenderemus. Idem postea, ne longior
sim,

sim, in ostentativo & in judiciali genere praestitit: omniaque subtilissime persecutus est, ex quibus aliquid aut honestum, aut turpe, aut honestius, aut turpius, aut aequum, aut iniquum, aut aequius, aut iniquius esse colligi posset. At quoniam in judiciis non argumentis tantum utimur, sed etiam legibus, testimoniis, conventionibus, quaestionibus, jurejurando nitimur; eaque omnia interdum a nobis faciunt, interdum etiam causae nostrae inimica sunt: idcirco in extrema parte hujus libri, quae nunc explicanda nobis est, docet, quomodo iis, quae tormentis expressa sunt, quomodo jurijurando vim ac robur aut addere, aut adimere debeamus. Utilia praecepta, & cognitu digna, & oratorum jurisconsultorumque communia. Quae cum absoluta erunt, sumam mihi oratiunculam aliquam Ciceronis, in qua usum aliquem horum praeceptorum videre possimus. Interea, (paucorum enim dierum futurum negotium est,) absolvam inceptam a me, vestra causa, auditores, Latinam interpretationem secundi horum librorum, eamque divulgabo: ne quis vestrum Graeci sermonis ignoratione a cognoscendis Aristotelis praeceptis absterreatur. Ac vobis quidem, adolescentes, utcumque satisfecisse me: neque meam hanc disputationem vobis aut injucundam, aut inutilem fuisse confido. His autem magnis ac praestantibus viris, qui praesentia sua locum hunc cohonestare dignati, nihil ex me, quod gravitate atque amplitudine sua dignum esset, audire potuerunt: quam tandem referendae gratiae rationem inibimus? Pareamus potius Aristotelis praecepto, qui hoc ipso in libro de iis, quae supra vires sunt, ne cogitationem quidem suscipiendam monet: & multo plus eis nos debere confessi, quam exsolvere ulla ratione possimus, hoc saltem eis referamus, ne eos a gravioribus negotiis, quae, honoris nostri gratia, omiserunt, avocatos, diutius retineamus.

EX.

EXPLICATURUS LIBROS ARISTOTELIS DE REPUBLICA,

O R A T I O I X.

habita Romae pridie Non. Novembr.

M D L X X V I I.

In rebus humanis nihil esse mente ac ratione praestantius, nihil divinius, summo semper consensu sapientissimi homines judicarunt. Quin etiam veterum nonnulli cum expressam in ea divinitatis imaginem cernerent, neque tantum ingenii acumine valerent, ut exemplar ipsum & id quod ex eo ductum, quasque effectum esset, discernere ac dijudicare possent, mentes nostras ex divina mente delibatas ac decerptas, ipsiusque rerum omnium opificis Dei particulas quasdam esse dixerunt. At illi quidem & de hominibus nimis elate ac superbe, & de Deo parum pie religioseque senserunt: qui & homines Deo exaequare conarentur, & non intelligerent, ista distractio & dilaceratio quantopere aliena esset a natura omnium longe simplicissima, maximeque una; neque viderent, quantam in se impietatem susciperent, qui si stultitiam suam pertinaciter tueri vellent, necesse haberent fateri, partem aliquam Dei interdum & vitiorum maculis contaminari, & apud inferos poenas luere ab ipsomet Deo improbitati & nequitiae constitutas. Quae ut cogitare summae amentiae atque impietatis foret, ita illud sine ulla dubitatione verissimum est, admirabilem quandam esse humanae mentis praestantiam: neque in iis omnibus, quae infra lunam sunt, mente ac ratione superius quidquam posse reperiri. Ea genus humanum cetera animalia superat, eaque illis omnibus praest, quamvis aliis rebus ab eorum plerisque superetur. Vincit hominem celeritate cervus, taurus robore, utroque leo, neque quisquam nostrum aut visu lyncas aequaverit, aut talpas auditu, aut odoratu canes, Neque tamen haec obstant, quo minus & has, & alias animantes in potestatem nostram perducamus, earumque
vel

vel carnibus vescamur, vel corio tegamur, vel eis ad varia ministeria utamur. Leones ipsos multi ad currum junxerunt, quidam etiam eis tanquam mulis clitellariis ad onera convehenda usi esse dicuntur. Neque tantum armatas cornibus, dentibus, ungulis feras e speluncis & latibulis suis extrahimus, sed maria ipsa scrutamur, sed elatas pennis in sublime volucres consequimur tamen & configimus, aut aliis artibus captas famulari cogimus aut voluptati, aut utilitatibus nostris. Tanta vis ac potestas mentis est: tantum in cetera omnia imperium rationi ac consilio a natura tributum est. Quin etiam ex omni hominum numero, qui mente ac consilio ceteris antecelluerunt, iis in omni aetate rerum summa permisa est, iis habenae concreditaе, iis tradita gubernacula, ii supra ceteros quasi Deorum loco habiti; ii semper imperium in alios multo robustiores ac potentiores, ne ipsis quidem, dummodo ita esse crederent, repugnantibus, sed se etiam ultro subjicientibus, exercuerunt. Iycungum quidem, cum ingrederetur templum Apollinis Delphici, sacerdos, quae ei templo praeerat, versibus quibusdam affata esse traditur, quibus ambigere se dicebat, Deumne illum, an hominem appellaret, & eo tamen inclinare ac propendere, ut Deum potius quam hominem esse arbitraretur. Neque tamen aut ipse inter Lacedaemonios, aut inter Athenienses Solon, aut inter Locrenses Zaleucus, aut eorum quisquam, qui civibus suis leges tulisse memorantur, viribus corporis inter suos excelluerunt, sed vi mentis ac consilii illam sibi tantam auctoritatem potentiamque pepererunt. Est hic admirabilis rerum ordo a praepotente Deo constitutus, ut, quae praestantiora sunt, imperent, quae deteriora, serviant. Praestant autem animata inanitis, sentientia non sentientibus, mente praedita mente carentibus, & ex iis ipsis, quae mente praedita sunt, ut cuiusque mens perfectior est, ita in sui generis alia aeterna quadam & immutabili naturae ipsius lege dominatur. Uniuscuiusque autem rei perfectio est sua cuiusque virtus. Quare &, quae virtus propria est mentis humanae, eadem illius perfectio atque absolutio est. Quam igitur humanae mentis virtutem esse dicemus, aut quam illius reperiendae rationem inibimus? Nempe si oculi virtutem quaereremus, constitueremus ante omnia, quodnam esset proprium opus oculi, quod

mu-

munus, quae functio: quo semel posito ac constituto, tum deinde, quae oculi affectio causa esset, ut oculus optime suo munere fungeretur; eam affectionem virtutem esse oculi diceremus. Mentis opus est videre, cernere, intelligere, causarum, & eorum quae fiunt ex causis, ordinem ac connexionem intueri. Sed eorum, quae mente cernuntur, tria genera sunt: unum eorum, quorum cognitione & intelligentia ita pascimur, ut in ea conquelescamus, neque spectemus alio: alterum eorum, quae ad actionem; tertium eorum, quae ad molitionem alicujus operis effectioremque referuntur. Primi generis sunt, quae de primo rerum ortu ac principiis, de corporibus caelestibus, de causis imbrium, ventorum, grandinum, ejusdemque generis aliis a philosophis disputantur. Ad actionem pertinent, quae de instituenda vita conformandisque moribus, de omni genere officii, de virtutibus denique ac vitiis disseruntur. Ad operum autem effectiorem, quae fabrorum, architectorum, fusorum, pictorum, statuariorum & ceterum opificum praecipis continentur. Sed qui se homines sublimium & abditarum rerum tractationi dederunt, omnemque vim ingenii ad earum pervestigationem contulerunt, eos admirantur quidem ceteri ut magnos & sapientes viros, neque tamen se propterea illis regendos, gubernandosque permittunt. Neque quisquam ex omni memoria reperitur, ad quem cives sui, quod eximius geometra esset, aut astrologus, aut physicus, imperium detulisse dicantur. Multoque minus artificibus habetur is honos, qui quamlibet in suo genere excellent, si tamen nihil aliud habeant, quod in censum deferant, in sordidissima civitatis parte numerantur. Ac saepe opera potius miramur, quam artifices ipsos, ut Doryphorum, quam Polycletem, Jovem Olympium, quam Phidiam. Scireque & sapienter Plutarchus, Si quis, inquit, honeste ac liberaliter educatus adolescens aut tabulam aut signum egregii operis inspicat, mirabitur ille quidem & commendabit operis elegantiam, sed nunquam tamen illius pictoris aut statuarii, cujus id opus esse dicitur, similem esse se optabit. At si aliquem Demosthenem orationem, aut aliquem Platonis dialogum legat, multoque magis, si Cimonis, Meliadiis, Themistoclis res gestas audiat, non tantum admirabitur tantum operum pulcritudinem, sed mentibus votis optabit,

se

se eorum, qui illa scripserunt, gesseruntve, quam simillimum esse. Quod si & aliqua mentis virtus est, quae hominem efficit aptum ad imperandum, & ea laus neque iis, quae in sublimium rerum tractatione ita defixae sunt, ut se nunquam ad haec inferiora demittant, neque iis, quae in opere faciendo occupatae, tribui potest: restat, ut prudentiae, quae actiones hominum dirigit, rerum humanarum rectio ac procuratio debeat. Recte igitur principes philosophorum, Plato & Aristoteles, prudentiam imperantium propriam esse dixerunt. Sed prudentiae tripartita vis est. Alia enim ejus praecepta docet, quomodo quis vitam suam privatim instituere debeat; alia ad rationem administrandae rei familiaris pertinet; alia ad regendas ac temperandas civitates. Haec autem ad unum eundemque finem omnia diriguntur, id est, ad felicitatem. Sed interdum agitur de felicitate unius hominis; interdum quomodo id ipsum bonum toti familiae comparetur; interdum quomodo civitati. Semper autem partes referuntur ad totum: neque aliam ob causam bene esse huic aut illi parti cupimus, quam ut bene sit etiam toti. Totum enim parte aliqua carere potest: at toto sublato una interire partes omnes necesse est. Ex quo fit, ut singulorum felicitas referatur ad felicitatem totius familiae: familiarum ad felicitatem totius civitatis. Quam enim rationem habet unus ex familia ad familiam, eandem habet familia ad civitatem. Quanto igitur universae civitatis bonum unius aut civis, aut familiae bono superius est, tanto Politice, (ita enim eam Graeco quidem, sed quod jam pridem jus togae impetravit, vocabulo nominant,) ceteris prudentiae partibus antecellit. Ac libros quidem Ethicorum Aristotelis ad Nicomachum, quibus ea, quae ad singulos pertinent, eruditissime & copiosissime explicata continentur, interpretari coepi hac ipsa in schola quatuordecim abhinc annis. Juvatque me memoria repetere tempus illud, cum tanti ad me concursus fierent, quanti multis annis antea ad neminem facti erant; cum tanta quotidie multitudo conflueret, ut eam locus ipse vix caperet: eaque non adolescentium modo discendi cupidorum, (quorum nonnulli multo facti meliores magistro, quae tunc ex me discebant, ipsi hodie alios docent; nonnulli etiam ad magnas reipublicae partes admoti, quae tunc audiebant, ea nunc re ac factis exsequuntur,)

tur, sed & senum primae auctoritatis, summaeque eruditionis, qui & praesentia sua cohonestabant disputationes meas, & exemplo suo juvenum animos ad honestarum artium studium excitabant. Neque haec gloriandi causa dico: sed quod magno cum animi mei dolore videam, quantopere conversa ac commutata sit rerum facies, cum ita refrixerit ac relanguerit in hac quidem urbe impetus hominum ad haec studia, ut, nisi Deus labentibus & ad interitum vergentibus litteris opis aliquid attulerit, summa omnium bonarum artium ignoratio brevi tempore consecutura videatur. Quid enim est, cur quisquam meliora sperare, aut cur non etiam graviora metuere debeat? Negligitur lingua Latina, quae patrum ac nostra etiam memoria ita florebat, ut nusquam propemodum homines nisi Romae bene Latine aut loqui aut scribere putarentur. Graeca, cujus discendae causa vir sempiterna laude dignissimus, Petrus Bembus, cum adhuc adolescens esset, in Siciliam profectus est, quod ibi meliores illius magistros esse audierat: cum multi illis temporibus eadem de causa usque in Graeciam proficiscerentur; cujus in hac urbe conservandae aut potius conferendae gratia Leo X. cujus nomen apud omnes litterarum amantes in perpetua veneratione esse debet, ex ultima Graecia accersivit huc homines eruditissimos, & lectam ingeniosorum adolescentum manum: Graeca, inquam, lingua, omnis elegantiae magistra, omnium ingenuarum ac liberalium artium parens, alitrix, conservatrix, ita jam jacet ac sordet, ut, qui eam docent, soli prope in scholis relinquuntur. Stulti adolescentes, Latinae linguae vix primis elementis utcumque perceptis, Graeca ne salutata quidem, aut statim valere iussa, ad juris prudentiam aut ad medendi artem properant, illic tantum gloriae, illic divitiarum certissimam spem propositam dictitantes. Stultiores liberis patres ultro adjuvant praeproperam & inconsultam filiorum cupiditatem, quasi verentes, ne quando penuria sit in civitate hominum, qui aut lites aut morbos ferant; & aut aegrotos remediis, aut formulis ac cautionibus patrimonia jugulent. Oppugnantur interea litterae a non unius generis hostibus: quorum alii aperto Marte eas insectantur; alii cuniculis, cum aliud agere se simulent, earum extinctionem ac disperditionem moliuntur. Sed omittam haec, quae nullius oratione satis dolenter deplorari queunt: referamque me ad propositum, a quo me rei ad vos, ad-

S

le.

lescentes, maxime pertinentis recordatio longius fortasse, quam par erat, abduxit. Interpretatus sum, ut dixi, jam pridem libros Ethicorum: nunc autem libros Politicorum, qui cum illis continuati ac connexi sunt, quantum vires meae ferent, illustrare, vobisque ad eos intelligendos quasi facem praeferre decrevi. In eis summus Philosophus ea quidem, quae ad rationem rei domesticae pertinent, modice delibavit: quae autem ad rempub. aberrime ac copiosissime persecutus est. Summam totius operis breviter, ut soleo, exponere in animo erat: sed, ut diei tempus est, si vos diutius detinere perrexero, obstrepitis. In crastinum igitur differam, jamque finem dicendi faciam: si prius quaedam, quae praetermittere non possum, quanta maxima potero brevitate perstrinxero. Deum hominesque testor, auditores, me omnia sedulo facere, neque labori ac vigiliis parcere, neque interdum ipsius valetudinis rationem habere, ut vestris utilitatibus serviam. Voculas hominum aut malevolorum, aut quid dicant non satis intelligentium, qui meam docendi rationem calumniantur, vellentque me tempus consumere in quibusdam puerilibus ineptiis, quibus trivialium ludimagistrorum scholae assidue personant, facile contemno. Τὸ γὰρ εἶ μὴ ἴδω, ait nescio quis apud Aristophanem. Et habeo non subscriptores atque adstipulatores, sed auctores potius hujus sententiae meae eos viros, quorum auctoritate tutus totum istud sermonum genus non extimesco. Propono vobis gravissimorum scriptorum libros utilissimos, & aptissimos ad veram & solidam laudem eloquentiae comparandam. In eis tractandis & explicandis ita verborum: nolo quidquam *φεισάμενος* dicere: sed ita certe, ut de toto isto allatratorum genere dicere audeam: *Μημίσταί τις θῆρος ἢ μὴ μίσταί.* Qui libros Rhetoricorum ad Herennium, aut aliquam Ciceronis orationem exponere, & in generibus ac statibus causarum, & in figuris ac tropis indicandis *μειψυμένους* possint, nunquam vobis defuturi sunt: qui ea praestare, quae nos aut praestamus, aut praestare conamur, non semper adfuturi. Ego, ne quid, quod mearum partium sit, a me desiderari possit, operam dabo. Vos cogitate id, quod apud Hippocratem scriptum est: non satis esse ad morbos sanandos, si medicus recte ac diligenter munus suum obeat, nisi & ab aegroto ipso, & ab eis, qui ei adsident, communi opera ac diligentia medici conatus adjuventur.

I N.

INTERPRETATURUS C. SALLUSTIUM
DE CATILINAE CONJURATIONE.

O R A T I O X.

habita Romae III. Non. Novembr.

M D L X X V I I I.

Advenit tandem illud vobis quoque, ut opinor, auditores, sed mihi certe exoptatissimum tempus, quo diu jam intermissas exercitationes nostras, & studia, haud facile dixerim, honestatis an suavitatis pleniora, repetamus. Juvat hanc, mihi circumfusam, incensam ac flagrantem siti bonarum artium, cupidam verae ac solidae laudis & gloriae, ore ipso atque oculis omnia me summa sperare de alacritate & industria sua jubentem lectissimorum adolescentum coronam intueri; juvat adspici; juvat audiri; juvat in talibus ingeniis excolendis quicquid ingravescent aetas virium reliquerit, collocare. An agricolae cum teneras arbores a se cultas ad justam sese proceritatem paulatim attollentes vident, efferuntur gaudio; pastoris pectus, gregis sibi commissi laetitiam ac fecunditatem intuentis, tacita voluptate perfunditur; qui alumnos suos vigentes ac florentes adspiciunt, afficiuntur intimis sensibus, & juventutem illorum, suam quodammodo juventutem esse ducentes, excussa senectute recalescant: ego, adolescentes optimi, e vestro in litteris profectu ac progressu non idem mihi usu venire fatear? Neque mihi sane dubium est, quin plerisque vestrum quadrimestre illud tempus, quod nobis quotannis, ex vetere instituto, solutum ac liberum conceditur, justo longius visum sit: his nimirum, quibus amor virtutis ac litterarum in visceribus ac medullis defixus infedit, quibus cor saucium est caelestis illius Cupidinis sagitta,

Quos tetigit jactu certus ad ossa Deus,

ut UMBER poeta loquitur. Quam saepe eorum unum

quem

quemque, credibile est, secum in animo Horatiana illa reputasse:

*Ut nox longa, quibus mentitur amica; diesque
Longa videtur opus debentibus; ut piger annus
Pupillis, quos dura premit custodia matrum:
Sic mihi tarda fluunt, ingrataque tempora, quae spem
Consiliumque morantur agendi gnaviter.*

Maſti eſſe animo ac virtute, juvenes, quibuscumque ſaepe in mentem iſta venerunt; quibus jucunda induſtria eſt, odioſa ceſſatio; quibus labori quies eſt, labor quieti; qui tum denique vita ac ſpiritu frui vobis videmini, cum in litteris tempus omne conſumitis; qui eo eſtis animorum ardore, ut in illa directæ & ardua, ut ait Heſiodus, ad virtutem via nuſquam ſtrigare, nuſquam interjungere, ſed eam uno tempore ac ſpiritu totam, ſi fieri poſſet, exhaurire ac ſuperare cuperetis. Hac via veteres illi, quos admiramur ac ſuſpicimus, ſapientiae proceres vulgo ſeſe exemerunt; hac ſe ſupra ceteros mortales extulerunt; hac gradientes non modo floruerunt inter aequales ſuos, ſed in omnem poſteritatem nomen ſibi ac decus immortale pepererunt. Cujus autem ignaviae fuerit, eos quidem, ut magnos quosdam, ac praeſtantes viros, laudare ac depraedicare (*): & tamen torpere ac marceſcere otio malle, quam ut eorum ſimiles evadamus, operam dare? Non eſt ejusdem animi induſtriam laudare, & otium amplecti; non ſerio laudat, qui non & conſuſcit; non ex animo admiratur, qui non & imitatur. At bene, quod ex iſto numero multi non otioſi veterum laudatores, ſed ſtrenui potius imitatores, non tam ad praeclara ſtudia cohortandi eſtis, quam exemplo veſtro excitare ipſi alios ac cohortari poſſitis. Itaque pro certo habeo, totum id tempus, quo nobis huc per calores convenire non licuit, non tamen a vobis languori ac deſidia datum, ſed; quatenus licuit, earum ipſarum artium, quarum amore flagrat, umbratili ac domeſtica exercitatione traduſtum. Sic agricolae, ubi tempeſtates malae ſunt, cum opus fieri non poſſet, ſub teſto tamen quod agant

(*) Compoſitum *depraedicare* inauditum Latiniſ eſt. Vide Celler. Cur. Poſt. p. 335. Eraſmum primum hoc verbo uſum eſſe, putat Moneta ad Menag. T. III. p. 587.

agant reperiunt, ac ne ipsos quidem festos dies sibi prorsus inutiles effluere patiuntur. Sic milites, ubi eos horifer aquilonis stridor in hiberna compulsos bellicis muneribus avocavit, quotidie tamen aut cursu, aut saltu, aut ad palum exercentur, aut fictis inter se praeliorum imaginibus dimicant, aut gladios acuunt, aut arma poliunt, quae denique in bello usui futura sunt, ea omnia in pace meditantur. Quod ego ut mihi de vobis polliceri audeo, ita vobis de me plane confirmare possum. Neque enim mihi minus otiosa ulla pars anni fuit, quam quae ad quietem concessa videbatur. Libuit mihi istorum potentum consuetudinem imitari, & tentare, num, quas illis aetatis tempore voluptates divitiarum suarum magnitudo praestat, easdem mihi in re curta ac tenui studia mea suppeditare possent. Igitur ut illi ea tempestate anni montosa & altiora loca & saltuum ac nemorum opacitatem consecretantur: sic & ego Heliconios colles & avia Pieridum loca peragrans, aestum ambitionis avaritiaeque vitabam. Ut illi ad fontium aut fluminum capita strati, cantibus avicularum animum oblectant: sic & ego ad illos sacros & vulgo ignotos fontes, ex quibus omnis elegantia omnisque humanitas in vitam hominum fluxit, molliter compositus, ex illo ambrosio veterum poetarum cantu incredibilem animi voluptatem hauriebam. Ut illi venatu aucupiove intenti praedas agunt, quibus mensam instructionem faciant: sic & ego quibus mentem instruerem, e sapientissimorum hominum monumentis quotidie aucupabar. O studia nostra, auditores, non utilia tantum ac fructuosa, sed dulcia etiam ac delicata! Persarum reges, qui ut opibus ac divitiis affluebant, ita luxu ac deliciis diffuebant, voluptatis causa ita dividebant annum, ut hyemem Babylone, vel Susis, in Media aestatem agerent. Quidni studia nostra eandem nobis honeste luxuriandi facultatem ac copiam praebeant? *Ex meo propinquo rure*, ait Terentianus Laches, *hoc capio commodi*:

*Neque agri, neque urbis odium me unquam percipit.
Ubi satias coepit fieri, commuto locum.*

Idem in studiis licet. Gravi & severa Philosophorum lectione defessus animus est? Poëticorum lusu, involuta fabellis, & condita omnibus leporibus sapientiae praecepta

pta continentium, amoenitate recreetur. Solidius aliquod & succi plenius cibi genus requirit? Ex illo copiosissimo ac locupletissimo veterum Oratorum penore omnia non pascendis modo, sed etiam saginandis animis apta depro-mat. Ingurgitet se in historiam veterem; omnem superioris aevi memoriam mente ac cogitatione perlustret; indul-geat arbitrato suo illi voluptati, quae infinita & insatiabi-lis ex antiquitatis cognitione percipitur. Aliarum volu-ptatum habendus modus est, huic nimis indulgeri non potest. Atque equidem, auditores, quoniam humanus animus varietate capitur; omniumque prope rerum, ut ait Euripides, jucunda mutatio est: decrevi hoc anno ali-quid vobis hujus suavitatis impertiri, &, intermisfa paulli-sper philosophiae severitate, nobilissimi inter Latinos historiarum scriptoris lectione vos pascere. Quod confi-lium tum denique sine ulla dubitatione probabitis, cum, ex quo fonte manaverit, intelligetis. Superioribus die-bus, cum ad illud non amplissimi tantum ordinis, sed hujus aetatis singulare lumen ac decus, Gulielmum Sir-letum Cardinalem venissem, coepit ille me, ut solet, de studiis meis humanissime interrogare. Cui cum pauca pro tempore respondissem, procedente sermone, quaesivit etiam ex me, quid vobis hoc anno proponere atque explicare meditarer? Respondi, me in ipsius potestate & semper fuisse, & semper fore; & hac quoque in re totum ex ipsius nutu atque auctoritate pendere; atque id demum mihi factu optimum atque utilissimum visum iri, quod ipso auctore, & tanquam auspice, gereretur. Tum ille, Quan-do, inquit, superioris anni curriculum in Aristotelis Poli-ticis consumpsisti, non alienum fuerit hoc anno aliquid paullo levioris operae assumere. Nam neque omnes ii, quorum te commodis servire oportet, capaces sunt tam arduarum disputationum; & a plerisque impetrari non potest, ut Graecas litteras ament; & sunt, qui anni prin-cipio, ad dimidiatos libros, tanquam ad delibatas ab alijs ac prope semefas epulas, non libenter accedant. Quare auctor tibi sum, ut aliquem historicum sumas: ac, si me audis, non alium potius, quam Sallustium. Nam & egregie Latine loquitur, & gravis ac densus est, & ci-vilis sapientiae plenus, &, quod tu quanti facias scio, Thucydideus: &, ut exiguus liber est, paucis illum men-sibus totum explicare facile poteris. Ego vero, inquam, liben-

libentissime parebo auctoritari tuae: neque unquam committam, ut quacumque de re sententiam tuam cognovero, de ea mihi amplius quaerendum ac dubitandum putem. Quod igitur faustum felixque sit, de summi in omni genere laudandarum artium viri, & nostrum omnium amantissimi sententia, evolvemus & excutiemus una hoc anno, auditores, Sallustium, hoc est, eum scriptorem, cui antiquitas historiae Romanae detulit principatum. Ad quem cognoscendum, si vos parem meae industriam ac diligentiam adferetis, magnam vim ex ejus scriptis, cum Deo volente, & eloquentiae & sapientiae praeceptorum colligemus. Sed in primis pauca quaedam de historia in genere, pauca de Sallustio dicam, quae instituto nostro non inutiliter praefulcianur ac praemuniantur. Ac de historia quidem haec: primum quid sit historia: deinde quam pulchra, quam jucunda, quamque utilis sit historiarum cognitio; tum quae sint historiae leges; postremo in historiarum lectione versantibus quae potissimum observanda sint, & quomodo in ea re a plerisque peccetur. Cornificius, seu quis alius est, qui scripsit libros Rhetoricorum ad Herennium, itemque Cicero ipse libro primo de Inventionem, ita historiam definiunt: *Historia est res gesta, sed ab aetatis nostrae memoria remota*. In hac definitione, quot verba, totidem prope peccata sunt. Primum historia non est res gesta: sed rei gestae expositio ac narratio. Non enim ipsa conjuratio Catilinae, aut bellum ipsum Jugurthinum historia est: neque hoc ipsi dicere voluerunt: sed id, quod sentiebant, non satis commode elocuti sunt. Itaque condonetur hoc negligentiae ipsorum: etsi nemo in rebus definiendis negligens esse debet. Sed quod addiderunt, historiam non esse, nisi quae ab aetatis nostrae memoria remota sit, cujus quaeso amentiae est? Ergo si quis hodie de Romulo & Remo scribat, fatebimur, eum historiam scribere; si de bellis inter Karolum V. & Franciscum I. gestis, negabimus, quoniam haec nondum ab aetatis nostrae memoria remota sunt: aut certe dicemus, nondum historias esse, tunc demum fore, cum, qui earum rerum meminerit, nemo amplius reperietur. Quo modo fiet, ut ipse quidem hodie historiam non scribat, qui autem abhinc centum annis scripta ejus legent, historiam legant. Neque Thucydides hac ratione historiam scripserit; neque Xenophon in libris anabaseos,

aut in libris rerum Graecarum; neque Sallustius, cum conjurationem Catilinae, aut cum bellum Jugurthinum scriberet. Livius quoque quam diu vetusta persecutus est, historiam scripsisse dicitur: at postremis libris, quibus complexus erat res suis temporibus gestas, historiam videlicet desierat scribere. Sed nolo pluribus verbis exagitare tam fatuam definitionem: ne mentionem quidem illius ullam fecissem, nisi scirem, eam etiam hodie defensores habere. Longe aliter sentiebant quidam olim eruditi homines, quos Verrius Flaccus refert putasse, historiam proprie dici narrationem earum rerum, quibus gerendis is, qui eas narraret, interfuisset. Quos quamvis non sequor, (neque enim pauciora aut leviora incommoda hanc quam illam definitionem sequuntur,) tolerabiliorem tamen illorum errorem esse arbitror. Quomodo igitur historiam definiemus? Injuste enim reprehendit aliena, qui meliora non profert. Historiae nomen, auditores, non tantum rerum gestarum, sed quarumlibet rerum narrationem expositionemque significat. Sic Aristoteles eos libros, quibus ingenia & naturas animalium persecutus est, vocavit historiam animalium; sic Theophrastus historiam stirpium; sic denique C. Plinius libros suos naturalis historiae inscripsit. Quibus libris causae ac principia rerum exquiruntur, aut alicujus disciplinae praecepta traduntur, numquam eos quisquam recte historiam vocaverit. At ubi narratur tantum aliquid atque exponitur, recte id scriptorum genus historiam nominaris. Itaque liber quidam, qui Galeno tribuitur, neque tamen ipsius est, quo veterum philosophorum unaquaque de re sententiae exponuntur tantum, non etiam expenduntur, recte inscribitur *φιλοσόφῳ ιστορίας*. Eodemque nomine affici posset libri ejusdem argumenti, qui falso tribuuntur Plutarcho, *περὶ τῶν ἀρετῶν τοῖς φιλοσόφοις*. At libros physicorum, aut ethicorum, aut ejusmodi alios si quis historiam vocaret, male & inscieniter historiae nomine uteretur. Nam illud quoque intelligendum est, quod de toto aliquo genere universe scribitur, historiam non vocari, nisi particulatim ad singula veniatur. Atque haec cum ita sint, historiae tamen nomen in hac disputatione non tam late accipimus: sed vim illius angustioribus terminis concludentes, ita definiendam historiam putamus: *Historia est rerum publice gestarum diffusa & continuata narratio*.
Neque

Neque quidquam interesse arbitramur, ad hoc quidem, ut historia sit, sintne res illae remotae ab aetatis nostrae memoria, an minus; & num is, qui eas scribit, eis interfuerit, an non interfuerit. Scripsit Herodotus de rebus a memoria aetatis suae remotis: & historiam scripsit; scripsit Thucydides de bello, cui ipse interfuerat; scripsit Xenophon de reditu Graecorum ex Asia, cui non interfuerat modo, sed & praefuerat: & uterque historiam scripsit. Si quis dicat, ad fidem & auctoritatem historiae conciliandam interesse, scribat quis ea, quae ipse viderit ac cognoverit, an quae ab aliis tradita acceperit, non negabo: si, ut vere ac proprie historia sit, horum utrumlibet requiri dixerit, pernegabo. Nunc singulas propositae definitionis partes minutatim consideremus. *Historia est narratio rerum gestarum.* Omnes igitur fabulae excluduntur. Neque enim continent res gestas, sed ad ejus, qui scripsit, libidinem fictas. Itaque neque Luciani libros verarum, ut ipse ludens vocat, narrationum, neque Aethiopica Heliodori, aut Poemenica Longi, aut ejus generis scripta, historias esse dicemus; non magis, quam Heraclidae Abarin, aut Aristonis Lyconem. Ne Xenophontis quidem libros *Κύρου παιδείας* pro historia acceperim: tum ob alias causas, tum quia in eis non tam curae fuit sapientissimo ac disertissimo scriptori, ut res a Cyro gestas exponeret, quam ut nobis exemplar regis omni ex parte perfecti proponeret. Estne igitur omnis vera narratio historia? Minime: sed ea tantum, quae est *rerum publice gestarum.* Non enim oratorias narrationes, etiam si verac sint, historias vocabimus; neque illa Ciceronis: Milo domum venit, calceos ac vestimenta mutavit: paullisper, ut sit, dum se uxor comparat, commoratus est: aut similia ad historiam pertinere censebimus. Neque Philostratus, cum vitam Apollonii aut Sophistarum, neque Laërtius aut Hesychius, cum vitas philosophorum: neque Plutarchus, Suetonius, Aemilius Probus, Aelianus, Lampridius, Capitolinus, cum vitas Imperatorum aut aliorum virorum illustrium scriberent, historiam scripsisse judicandi sunt. Aliud est enim vitas scribere, aliud historiam. Qui vitam alicujus scribit, qualis quisque domi fuerit, qualis in uxorem, qualis in liberos, in familiares, in hospites; quo victu ac cultu corporis usus sit, accurate ac diligenter exponit: qui historiam, haec omnia

S 5

aut

aut praetermittit, aut in accessionis loco, quasi aliud agens, strictim & modice attingit; ea tantum ex instituto persequitur, quae ad publicum pertinent. Hoc Plutarchus ipsemet docet, qui, etiam cum virorum illustrium vitas scribit, negat se historiam scribere. Verba ipsius proferam, ne quis dubitationi relinquatur locus. Οὐτε γὰρ ἰσορίας γράφομεν, ἀλλὰ βίης, ὅτι ταῖς ἐπιφανέταίς περὶ παντός ἐστι δόλως ἀρετῆς, ἡ κακίας, ἀλλὰ πολλάκις καὶ ἥμα καὶ παιδία τις ἔμφρων ἔθους ἐποίησεν μᾶλλον, ἢ μάχαι μυημένοι, καὶ παρατάξεις αἱ μάχισται, καὶ πολιορκία πόλιν. Neque enim historias, inquit, scribimus, sed vitas, neque ut quaeque nobilissima actio est, ita maxime virtutem aut improbitatem cujusque patefacit: immo vero saepe & verbum unum, & jocus aliquis magis declaravit, qui cujusque mores essent, quam pugnae, in quibus decem hominum millia ceciderunt, maximaque praelia, & urbium obsidiones. Videtis igitur, quae sit quasi seges ac materia historiae propria: bella, paces, induciae, foedera, seditiones, tumultus, leges, judicia, commutationes rerum publicarum, & quae sunt ejusdem generis: qualia apud Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, Dionysium Halicarnasaeum, Sallustium, Livium, Diodorum Siculum, Cornelium Tacitum, Appianum, Ammianum Marcellinum, Dionem Coccejum, & ejusmodi alios leguntur: quos vere ac merito possumus historiarum scriptores nominare. At tonderi diligenter ac radi, aut velli etiam solitum Caesarem, & semper cingi supra latum clavum, & Octavianum mense Decembri totos dies talis luisse, & similia, ejus sunt, qui vitam alicujus, non qui historiam scribat. Addidi in definitione historiae, eam esse non narrationem modo, sed *diffusam & continuatam narrationem*, id est, διεξοδικὴν καὶ συνεχῆ. Diffusam quidem, quoniam qui summa capita rerum colligunt, eaque nude ac simpliciter proponunt, ut Florus, Eutropius, Orosius, Sulpicius, non tam historias scribere dicendi sunt, quam summaria quaedam, aut, ut vetustiores loquebantur, breviaria historiarum. Continuatam autem, ut Valerium Maximum, & alios ejus exemplum secutos, ab historicorum numero excluderem. Longe enim aliud est historiam scribere, aliud exempla similia ex historiis collecta, sub uno, quod illi fecerunt, aspectu ponere. Probasse me vobis arbitror quod principio posueram, historiam esse rerum pu-

publice gestarum diffusam & continuatam narrationem. Cetera, de quibus dicere institueram, (sunt autem haec: de legibus in historia servandis, de pulcritudine, suavitate, utilitate historiae; tum quid praecipue observare debeant, qui historias legunt,) ea igitur, & de ipso Salustio quaedam cognitu digna, ne & vobis molestiae & aliis impedimento sim, in crastinum differuntur.

Non dubito, L. C. V. P. quin, quicumque te huc honoris mei causa venisse vident, & humanitatem erga me tuam admirentur, & me tibi plurimum eo nomine debere arbitrentur. Ego autem ingenue fateor, nihilo me tibi propterea esse quam antea fueram, devinctiorem. Cui enim omnia debeo, quid ei jam debere amplius possim? Quare ne illud quidem mihi curandum puto, ut tibi exquisito aliquo orationis genere gratias agam. Ista faciant, qui se accepta beneficia verbis exaequare posse confidunt. Mihi jam pridem adempta ac praecisa spes omnis est quidquam excogitandi, quod tuis erga me innumerabilibus meritis ulla ex parte respondeat.

C U M

EXPLANATURUS ESSET AENEIDA VIRGILII.

O R A T I O X I.

habita Romae III. Non. Novembr.

M D L X X I X.

Ut in reliquis vitae partibus, sic in studiis & in ratione dicendi plerumque contingit, ut juvenes quidem nitida & ad pompam atque ostentationem accommodata, senes autem utilia magis & fructuosa delectent. Itaque ego qui olim florenti aetate omnes lepores festivitatesque dicendi, quantum quidem in me situm erat, summo studio aucupabar; & pectere ac comere cum cura orationem solebam, nunc ut aetate, ita consilio commutato, profutura po-

potius quam oblectatura confector: neque tam id operam do, ut ab iis, qui ad me audiendum conveniunt, disertus habear, quam ut ipsi aliqua re bona & digna cognitu domum redeant auctiores. Et hoc quoque tamen ipsum voluptati vobis esse confido. Neque enim vere novo segetis herbescantis viriditas, quam adulta aestate flavescentis & falcem vocantis maturitas; neque arborum in primos sese flores induentium, quam opibus suis laborantium, & earum pondere incurvescentium magis nos aspectus oblectat. Nunc igitur Aeneidos Virgilianae interpretationem ingresurus, poëmaticis non tantum inter omnia Latina sine ulla dubitatione praestantissimi, sed etiam Graeciae gloriam in magnum discrimen vocantis, omit- tam multa, quae apte ad plausus & clamores excitandos in hoc argumento dici posse, facile intelligo: convertam- que orationem meam ad quarundam rerum tractationem, quas spes est neque nimis communes ac contritas, neque alienas ab hoc instituto, neque cognitu inutiles iudicatum iri. Dicam enim de Poëticae ipsius natura primum & antiquitate: tum suavitate, & quid sit, quod eam tantopere suavem efficiat, quasque illa hominum generi utilitates & attulerit, & perpetuo adferat; deinde quasdam Aristotelis de poësi ac poëtis sententias, quae propter ipsius auctoritatem in omnium fere jam animis infederunt, tentabo, & ad disquisitionem vocabo; postremo cum & de Virgilio ipso, & de hoc, quod nobis in manibus est, ejus poëmate, pauca quaedam ad ipsius dignitatem ac commendationem pertinentia protulero, mittam concionem, neque committam, ut nimia longitudine aut vobis molestiae sim, aut aliis, qui post me in hunc locum consensuri sunt, impedimento. Poëticam veteres, ut hinc exordiar, non tam artem esse, quam incitationem quandam animi, & furorem divinitus immisum, qualis est in vaticinantibus, judicarunt. Quod ita expresit Cicero pro Archia: *Sic a summis hominibus eruditissimisque accepimus, ceterarum rerum studia & doctrina & praeceptis & arte constare: poëtam natura ipsa valere, & mentis viribus excitari, & quasi divino quodam spiritu afflari.* Et apud eundem Antonius lib. 2. de Oratore hoc ipsum a Democrito & a Platone in scriptis relictum esse dicit. Ac de Democrito quidem aliis credamus necesse est, cum ipsius scripta perierint: apud Platonem autem ita multis lo-

locis hoc dicitur, ut putidum sit, eos accuratius percensere. Sed & poëtae ipsi hoc de se profitentur ac praedicant: quorum sunt illa:

*Est Deus in nobis: agitante calescimus illo.
Sedibus aetheriis spiritus ille venit.*

multaque ad eundem modum; & Pindarus eo se Bacchylidi anteponit, quod ipse quidem natura valeat, Bacchylides arte subnixus temere multa profundat: itaque tantum interesse inter se & illum, quantum inter aquilam & corvos, gloriatur. Neque aut mons ille duplici vertice insignis, aut fons, cujus haustu poëtas fieri ajunt, quidquam aliud indicant, quam eos non arte & industria, sed divino quodam spiritu & instinctu valere. Et certe praestantissimi poëtarum, Orpheus, Linus, Musaeus, & ille omnium parens Homerus multis ante saeculis extiterunt, quam ulla praecepta poëtices tradita essent. Sed tamen si naturae tantum & ingenii, non artis & industriae poëtica est, quid est, quod summus philosophus, Aristoteles libros tres de arte poëtica scripsit? quod optimi poëtae, Horatii libellus de eodem argumento scriptus manibus teritur? quod, ut ceterarum, ita hujus quoque facultatis praecepta quotidie ab hominibus eruditissimis summo studio tractari videmus? An illud verius est, ut in oratore, sic in poëta, qui oratori affinis quodammodo & in dissimili genere simillimus est, & naturae atque ingenii praestantiam, & artem praeterea quandam ac praeceptorum observationem requiri? Ita quidem certe sentit Horatius, cujus illa sunt:

*Natura fieret laudabile carmen, an arte,
Quaesitum est. Ego nec studium sine divite vena,
Nec rude quid proferat video ingenium; alterius sic
Altera poscit opem res, & conjurat amice.*

Fatendum tamen fortassis est, plus in poëta ingenium, plus in oratore industriam posse. Sed ut physici ajunt, res e multis ac diversis elementis conflatas atque concretas ex eo nominari, quod in quaque dominetur; sic veteres illi, cum in poëtis illum animi ardorem plurimum posse, quasque principatum obtinere; curam autem & indu-

dustriam subsequi, eique quasi famulari viderent: quod praecipuum esset, id solum esse dixerunt. Nam quod summi poëtae fuerunt, antequam quisquam poëtices praecepta traderet: idem in oratoribus dici potest. Si quidem, ut alios omittam, ille ipse, quo nemo post homines natos eloquentior fuit, Demosthenes, omnes eloquentiae numeros antea impleverat, quam ab Aristotele, qui primus ut dialecticen, ita & rhetoricen ad artis formam redegit, libri ad eam rem pertinentes conscriberentur. Sed & emendate loquebantur homines, antequam grammatici nascerentur: neque ex illorum praeceptis emendate loquendi facultas; sed ipsa potius praecepta ex observatione eorum, qui bene loquerentur, enata sunt; quomodo jurisconsulti dicunt, non jus e regulis, sed e jure regulas extitisse. Neque omnino quidquam est aliud ars, quam imitatio quaedam naturae: neque ulla est ars, cujus non semina ac principia naturae debeantur. Sic igitur a me primum illud caput eorum, quae proposueram, explicatum sit, ut poëticam, neque impetum quandam animi temere sine ullis legibus vagantis esse statuamus; neque rursus totam praeceptis adligatam & adstrictam teneri: sed & generoso quodam ingenio, tum ad concipiendas animo rerum imagines, tum ad ea, quae conceperit, grandibus verbis, & minime vulgari dicendi genere efferenda egregie facto, & praeterea diligenti cura atque observatione praeceptorum quorundam contineri. Antiquitas ipsius vel e Ciceronis testimonio omnibus nota est, qui e doctis antiquissimum esse ait poëtarum genus. Nos certe Homero, quem tamen multi poëtae antecederant, nullum profanum scriptorem vetustiores habemus. Et illi, qui primi dispersos homines congregasse, & ex agresti ac ferina, ad mitiorem & cultiorem vitam traduxisse perhibentur, non alii quam poëtae fuerunt: quos propterea Plato Deorum filios & sapientiae patres ac duces vocat. Qui cum & praeclaras sententias funderent, & certis numeris ac pedibus verba vincirent, ita ut neque ulterius quam par erat excurrerent, neque ceterius subsisterent, sed paria paribus reddentes, aequilibratam in dicendo quandam efficerent, & oraculorum similia atque aenigmatum speciem praebentia multa loquerentur: admirata eos illa rudis antiquitas, & divinum aliquid in eis latere rata est, & suavitate cantuum irretita, ducendam se

se illis gubernandamque permisit. Mulcet autem animos, & incredibili suavitate perfundit poësis, ut uno verbo dicam, propter admirabilitatem. *Delectat enim*, ait Cicero, *quicquid est admirabile*. Poëtae autem & mira quaedam narrant, & ea miro modo eloquuntur. Jam omnes homines natura cupidi sunt scientiae: & admiratio stimulus quidam est ad sapientiam ac scientiam: impellit enim ad quaerendam causam, in cujus cognitione ac perceptione posita scientia est. Itaque Aristoteles, cujus haec ex fontibus libamus, & admiratione ductos esse homines ait ad philosophandum; & ut quisque sapientiae amantissimus sit, ita esse amantissimum fabularum. Delectant poëtae numero quoque ipso & sono, qui naturae nostrae ita consentaneus est, ut veterum quidam animum ipsum numerum esse atque harmoniam putaverint. Delectant etiam, quia in rebus nihil ad nos attinentibus pertentant animos nostros omni genere affectuum: ita ut vel legentes poëmata, vel audientes, interdum angamur ac premamur metu, interdum ad spem erigamur, nonnunquam exilaremur, nonnunquam etiam iis, quae ficta esse scimus, illacrymemur. Vir sanctissimus & eruditissimus, Aurelius Augustinus saepe ubertim flevisse se, cum Didonis mortem apud Virgilium legeret, confitetur. Sed hoc in eo propter singularem ipsius bonitatem minus fortasse mirum videri potest. Vere enim hoc Graeci proverbio dicunt, bonos viros faciles esse ad lacrymandum. Quid! quod feris quoque ac barbaris hominibus, & caede ac sanguine gaudentibus poëmata tamen misericordiam interdum & lacrymas commovent? Alexandrum (*), Pheraeorum tyrannum, accepimus aspero supra modum & immici atque offerato ingenio fuisse, ita ut homines alios vivos defoderet, alios aprorum urforumque pellibus testos, canibus venatricibus laniandos objiceret, idque sibi pro ludo atque oblectamento haberet; quasdam etiam civitates amicas ac socias, immisissis sine causa spiculatoribus (†), repente universas contrucidaret. Coram hoc agebantur aliquando Euripidis Troades, qua in fabula dolenter admodum de-

(*) Ex Plutarcho in Pelopida p. 293. Paulo aliter rem narrat Aelianus V. H. XIV. 40. ubi vide Perizonium.

(†) Rectius, *spiculatoribus*, ut viri docti ad Sueton. Calig. 44. docuerunt.

plorantur Trojanorum calamitates. Homo quamvis asper & indomitus, quemque nulla unquam res ad misericordiam flectere potuisset, sensit tamen se poëticis cantibus commoveri. Itaque statim se proripuit e theatro: indignum esse dicens, se, cui tot strages, tot urbium direptiones, tot civium exquisita tormenta nunquam lacrymam unam exprimere potuissent, Hecubae & Andromachae malis illacrymari. Quam vim poëtarum Horatius merito cum funambulorum & magorum operibus comparavit.

*Ille, inquit, per extantum funem mihi posse videtur
Ire poëta, meum qui pectus inaniter angit,
Irritat, mulcet, falsis terroribus implet,
Ut magus: & modo me Th-bis, modo ponit Athenis.*

Paullo aliter explicat Aristoteles causam ejus voluptatis, quam ex poësi capimus: sed nihil prohibet aliter a pluribus eadem de re & tamen vere ab omnibus disputari. Ait igitur Aristoteles, natura comparatum esse, ut omnes homines imitatione gaudeant, & ex rebus imitando expressis, cuicunque tantum illae sint, voluptatem percipiant; huic rei argumento esse puerulos, qui, natura duce, imitari omnia gestiunt; & hoc vel maxime differre homines a ceteris animantibus, quod homines natura maxime facti sint ad imitandum. Addit, quae prima homines discunt, imitando disci; neque quenquam esse quin rebus imitando expressis gaudeat, etiam iis, quas veras nollet aspicere: non igitur mirum esse, cum poësis imitatio sit, tantam ex ea ab omnibus percipi voluptatem. Haec, ut a veritatis amantissimo philosopho tradita sunt, quin etiam verissima sint, dubitari non potest. Sed mihi tamen interdum non parvam dubitationem attulerunt. Ita enim mecum cogitabam: quod oculo lux est, idem esse animo veritatem: & quemadmodum luce oculum gaudere, abhorre a tenebris, sic animos nostros iis, quae vera sunt, gaudere, quae falsa sunt, ea aspernari ac refugere. Et Euripides quidem jucundissimum esse ait, scire: Aristoteles autem, discere. Quorum utrovis posito, nihil verae ac liquidae voluptatis e rebus falsis percipi potest. Falsa enim neque sciri, neque disci queunt. Et tamen falso gaudere homines, multis argumen-

tis

tis mihi videbar posse pervincere. Nam & poësi gaudent, & pictura, & omni denique imitatione. Omnis autem imitatio videri vult id, quod non est: itaque quoddam genere mendacium est. Neque vero tantum libenter ea videmus expressa coloribus, quae vera delectant, ut nemorum pratorumque viriditatem, tellurem multiplici variorum florum tegmine opacatam, eximia pueros mulieresque forma: sed ea etiam, quae vera videre nolumus, mirabiliter nos picta delectant: Hercules liberos interficiens, discerpens Pentheum mater, rota volutus Ixion, jecur vulturi praebens Prometheus, ceteraque de poetarum mendaciis pictorum quasi propagata mendacia. Quid eluviones, incendia, ruinas, domorum urbiumque direptiones loquar? quae vera sani omnes refugiunt, picta summa cum voluptate intuentur. Ac admirari quidem solemus, si quos videamus nihilo majorem e fictis, quam e veris, voluptatem percipere: eosque rudes esse atque impolitos judicamus: cujusmodi ille Laco fuit, qui ceteris tabulam quandam magni facientibus, in qua pictus erat praepingui rusticus corpore, ad umbram arboris stratus, magna cum significatione languoris ac desidia, negavit eam sibi placere: quod talem hominem ne vivum quidem in aedibus habere vellet. Et Anacharsis(*), qui invitatus ad audiendum quandam, qui mirifice luscinae cantum imitabatur, aspernatus est, veras sibi luscinas saepe auditas esse dicens. At quis nostrum non talia omnia pluris faciat imitata, quam vera? Quae autem vera vacca tantopere unquam celebrata est, quantopere vacca Myrtonis? Nunquid igitur hominem falso gaudere dicemus? Imo vero naturae hominum amica pene veritas est: neque aliud quidquam mendacio gratiam conciliat, quam imitatio veritatis. Itaque cum ea dicuntur, quae nullam prorsus habeant veritatis similitudinem, aut suapte vi, aut habita ratione eorum, apud quos dicuntur, nulla ex talibus mendaciis existere voluptas potest. At poetarum figmenta & ingeniose excogitata sunt, & accedunt plerumque ad aliquam similitudinem veri: & ita exponuntur, ut in ipsa eorum expositione mirificum quoddam ingenii acumen perpetuo eluceat. Itaque, quoniam

ve-

(*) Anacharsidi an veteres hoc dictum tribuerint, non vacas quaerere. Agesilao tribuit Plutarchus Apophthegm. p. 191. B.

verum ingeniose imitantur, oblectant. Sequitur, ut ostendam, quae commoda humano generi adferant poëtae: & quas ad res utilis sit poëmatum lectio. Dico autem, quae duo ut doceret Achillem Phoenix, comitem se ei a patre datum esse profitetur, ad ea utraque poëtas utilissimos esse. Nam & bene loqui docent, & ad honestas actiones animos legentium aut audientium impellunt. Quod his versibus exponit Horatius:

*Os tenerum pueri, balbumque poëta figurat:
Mox etiam pectus praeceptis format honestis,
Asperitatis, & invidiae corrector, & irae.*

Ac de eloquentia quidem, quin ad eam plurimum conferant, ne dubitari quidem potest. Omnis enim granditas orationis, omnis peregrina, & ab vulgari abhorrens conformatio verborum, omnes figurae insigniores non ab alio scriptorum genere, quam a poëtis, petuntur. Numero autem dicere, quo nullum majus elocutionis ornamentum est, nemo non poterit, nisi qui aures habeat in numeris poëticis diu multumque tritas & exercitatas. Illa major & dubitationis plenior quaestio est, profintne moribus poëtae, an eos inficiant ac depravent? Plato enim cum innumerabilibus locis summam laudem tribuisset poëtis, ac praecipue Homero, in libris de republica, multa ab eo peccata esse demonstrat, & civibus suis ab eo metuens, excludit eum ab illa, quam instituit, civitate. Quem imitatus Cicero in Tusculanis, *Videsne*, inquit, *poëtae quid mali adferant? Lamentantes inducunt fortissimos viros: molliunt animos nostros; ita sunt deinde dulces, ut non legantur modo, sed etiam ediscantur. Sic ad malam domesticam disciplinam, vitamque umbratilem & delicatam cum accesserunt etiam poëtae, nervos omnes virtutis elidunt. Recte igitur a Platone educuntur ex ea civitate, quam finxit ille, cum mores optimos, & optimum reip. statum exquireret.* Nos vero, si ut Sirenum, ita poëtarum cantus exitiosi sunt, obturemus adolescentium aures, neque ad eos ullum poëticae suavitatis gustum permanere patiamur. Sed si, adhibito iudicio, eorum lectio fructuosa est, caveamus, ne faciamus idem, quod Lycurgus, rex Thraciae.

Cetera desiderantur.

AG-

AGGRESSURUS SATYRAM TERTIAM
DECIMAM JUVENALIS.

O R A T I O XII.

habita Romae anno

M D L X X V.

Cum constituerim vobiscum una evolvere atque excutere librum Senecae de providentia, judicavi omnibus nobis commodum fore, si is liber seorsum a ceteris Senecae operibus mea opera emendatus excuderetur. Ac sperabam id fore, antequam ad has mihi jucundissimas, vobis, ut merito sperare videor, non molestas exercitationes rediremus. Sed aliter cecidit. Interea igitur, dum ille pulcherrimus libellus a librariis describitur, delegi decimam tertiam Juvenalis Satyram, in qua hoc triduum consumeremus. Et jucunda autem & utilis illius evolutio futura est. Continet enim multas graves & utiles sententias, optimis verbis, & genere quodam dicendi salso, festivo, hilari, &, ut ita dicam, vivido, quod huic poëtae proprium ac perpetuum est, explicatas. Neque mihi quisquam illud objecerit, multos esse ex Latinis Juvenale meliores poëtas. Non contendo. Scio, multum interesse inter Juvenalem & Virgilium. Sed qui solum Virgilium legit, tanto praestare eum ceteris, credere poterit, scire non poterit: ut ad certiore ipsius Virgilii gloriam pertineat, etiam alios legi. Deinde non continuo sola cognoscenda, quae optima. Alioqui non tantum e poëtis solus Virgilius, ex oratoribus solus Cicero, sed ipsius Virgilii unum aliquod poëma, Ciceronis una aliqua oratio legenda erit. Certe enim & aliquod Virgilii poëma, & aliqua Ciceronis oratio principem locum tenet. At nemo unquam repertus est, qui aut Homerum praecipuum esse inter poëtas negaret, aut propterea Hesiodum, Theocritum, Apollonium Rhodium, alios etiam inferiores, e manibus hominum excutere conaretur. Nec quia So-

T 2

pho.

phocles in Tragoedia excellit, idcirco Aeschylum Euripidemque contemnimus.

*Non, si priores (ait Horatius) Maeonius tenet
Sedes Homerus, Pindaricae latent,
Cearque, & Alcaei minaces,
Stesichorique graves Camoenae.*

Suus est stellis honos, sua lux, etiam si a solis splendore & claritate vincuntur. At stulte facit, qui in potestate eligendi, praetermissis optimis, deteriora sectatur. Hoc ita demum in me valeret, si suaderem vobis, ut eos, quos optimos esse constat, praetermitteretis. Sed id neque feci adhuc, neque facturus unquam sum, & multum puto interesse, hos quasi secundarum partium scriptores melioribus anteponat aliquis, an eis quoque studii aliquidtribuendum putet. Praeclare Cicero ferreum quidem scriptorem esse non diffitetur Atilium, sed scriptorem tamen, ut legendus sit. *Rudem enim, inquit, esse in nostris poetis, aut inertissimae segnitiae est, aut fastidii delicatissimi. Mihi quidem nulli satis eruditi videntur, quibus nostra ignota sunt.* Haec ille: & illis quidem temporibus, cum neque Musarum scopulos quisquam superarat, & is, qui hoc scripsit Ennius, meliorum inopia principem locum tenebat. Quid igitur censemus dicturum fuisse Ciceronem, si ad eorum poetarum, qui postea floruerunt, tempora vitam producere potuisset? Qui certe ut veteris illius Romani sermonis integritate inferiores fuerint (suae enim quisque aetatis, quam atavorum fuorum sermone uti malebat:) limatiores tamen, & cultiores, & multis poetice virtutibus superiores fuerunt. Num igitur hos nitidos & politos contempsisset, qui illos horridos & impexos studiose tamen ac diligenter evolverat? Sed ut in ceteris vitae partibus, ita in ratione studiorum varie a vulgo hominum peccari solet. Patrum & avorum nostrorum memoria, qui se eruditos perhiberi volebant, optimis quibusque scriptoribus, tanquam pervulgatis, & nihil abditum ac reclusum continentibus valere iussis, in aliis quibusdam obscurioribus, minusque tritis suam omnem industriam collocabant. Itaque eorum plerisque saepius in manibus erat Appulejus, aut Sardonius Apollinaris, quam Cicero: Persium quam Horatium,

tium, Lucanum aut Claudianum quam Virgilium libentius & majore cum studio pervolutabant. Animadvertit hunc errorem insequens aetas, & Bembi, Sadoleti, ac similium & exemplo & auctoritate commota, ad vetustiorum lectionem imitationemque revocata est. Sed secutum est aliud malum, exorta factione ineptorum hominum, qui, praeter Ciceronem, Caesarem, Sallustium, &, si forte, aliquot alios eidem aetati suppare, tum ex poëtis, praeter Catulium, Lucretium, Virgilium, tres aut quatuor alios, clamare coeperunt, ceteros omnes barbaros esse, nesciisse Latine loqui, neque satis dignos esse, in quibus cognoscendis ullum studium poneretur. Inde extitit enectum quoddam & famelicum, &, ut ego interdum vocare soleo, dilutum eloquentiae genus hominum existimantium, bene dicendi laudem in eo positam esse, ut ne ullum vocabulum ponas, quod non ex Cicerone sumpseris, quamvis fatue atque insulse loquaris, sine ulla vi, sine ullo acumine, sine ullo pondere sententiarum, dummodo unum illud observes, ipsius te Ciceronis fraterculum fore. Similis fatuitas eorum quoque, qui poëtarum laudem affectabant, animos occupavit. Nam cum sibi indices quosdam confecissent earum vocum, quibus veteres aliquot poëtae usi essent, putarunt, se illis equiparatum iri, dum sedulo caverent, ne quam vocem versibus suis immiscerent, quae non in illis, quos dixi, indicibus reperiretur. Ergo hoc exemplo suo utrique docuerunt, ex omnibus Ciceronianis vocibus stultissimas orationes, ex omnibus Virgilianis pessimos versus posse componi. Neque dici potest, quam haec hominum somnia sibi placeant, quam se circumspiciant, quam se impudenter iis, quos non intelligunt, anteponant. Statium, ait eorum quidam, aut Silium Italicum, tu mihi, aut Lucanum, aut Senecam nominas? Ovidium etiam, cui praeter unum Virgilium, Latinorum nemo par fuit, contemnere audent, seque ei anteponere non verentur. Unus etiam (*), ceteroqui homo eruditissimus, sed illo errore imbutus, Ovidii metamorphosin, divinum poëma, & omnibus ingenii, omnibus eloquentiae luminibus omni ex parte collucens, in eum sermonem, quo vulgo nunc utimur, sibi convertendum curavit, ne, si eam Latine scriptam attingeret,

(*) Idem narrat Mureti discipulus, Herc. Ciofanus praef. ad Ovidii Metam.

sinceritatem Latini sermonis, quam ex aliis poëtis hauserat, contaminaret. Sed hunc quidem excusare quoquo modo possumus: qui cum & doctrinae copia abundaret, & Latino sermone perite ac scienter uteretur, hac una in re nimis credulus fuit, aliorumque iudicio stare potius voluit, quam suo. Isti non ferendi, qui ab omni eruditione imparati, quasi satis sit dixisse, *ego pulcra poemata pango*, audent se cum eis componere, aut etiam eos prae se despiciere, a quorum coquis, aut mulionibus, si hodie viverent, scribendorum carminum laude facile vincerentur. Horum ego, simul atque Juvenalem mihi in manibus esse resciverint, qui de me sermones futuri sint, non ignoro. Juvenalem interpretatur. Cur non potius Horatium? Sed & tertio abhinc anno, quasi alii poëtae deessent, Senecae Troadas delegit, quas interpretaretur. Ego vero & in explicandis Senecae Troadibus ita tum me verfatum esse confido, ut illius poëtae amorem multis incusserim: & in hujus Satyrae explicatione, spero, me perfecturum, ut ejusdem poëtae alias quoque cognoscere cupiatis. Sed satis jam verborum factum est. Nunc primum exponam argumentum hujus Satyrae. Deinde ipsius poëtae verba recitabo, quaeque in eis explicatione egere videbuntur, ea diligenter & accurate interpretabor.

C U M

ANNALES TACITI EXPLICANDOS
SUSCEPISSET.

O R A T I O XIII.

habita Romae III. Non. Nov.

M D L X X X.

Neque pars ulla studiorum humanitatis aut amoenior est, aut fructuosior, quam historia: neque ullius gentis historia est, quae cum historia populi Rom. aut magnitudine, aut pulcritudine, aut omnis generis exemplorum copia & varietate contendat: neque ex ingenti scriptorum, qui res Romanas litterarum monumentis prodiderunt,

runt, numero quisquam est, quem merito quis C. Cornelio Tacito anteponat. Nam si nihil est hominis animo jucundius, quam discere; & eorum, quae suapte vi ac natura jucunda sunt, tanto quidque jucundius, quanto laboris ac molestiae minus exhibet: dubitare de historiae suavitate nemo potest, cum scripti genus nullum sit, ex quo aut plura, aut citius, & minore animi contentione discantur. Artium praecepta, dum traduntur, molesta sunt; mathematica non plures pulcritudine invitant, quam difficultate deterrent; illa ipsa princeps & regina artium, philosophia nunquam tam multos habuit studiosos sui, ut non plures obrectatores habuerit: una historia est, quae omnium studia alliciat, aures teneat, animos mulceat; a qua si quis abhorre se dicat, parum absit, quin ipse se ne hominem quidem esse fateatur. Paryulos pueros, in quibus naturae vis maxime elucet, verissimeque perspicitur, nulla re magis, quam narratiunculis, duci videmus: qui etiam saepe, ut aliquem fabellas narrantem audiant, eas ipsas, quibus cum maxime operam dant, lusiunculas deserunt. Iti superbi ac divites, librorum & litterarum omnium osores, qui sibi e stolido ac supino pulcerrimarum rerum contemptu gloriam quaerunt, ut tamen sic quoque aliquod hominis simulacrum ac vestigium retineant, ab historia non penitus abhorrent. Itaque in illis ipsis quoque atriis, coenationibus, cubiculis, unde aliae omnes litterae omnisque honestas exulat, in mensa tamen aliqua, aut in abaco interdum videas expositos una cum fritillo, & turricula, ac tesferis, ceteroque instrumento aleatorio, etiam libros, aut historiam, aut aliquid historiae utcumque simile continentes. Ut enim mustum bibunt, qui vini veteris acrimoniam atque austeritatem non ferunt: sic pueri, & viri puerorum similes, quia serio scriptae historiae gravitatem severitatemque non capiunt, inanibus se fabulis propter quandam illarum cum historia similitudinem oblectant. Sed supervacaneum est, de voluptate, quae ex historia percipitur, pluribus dicere: cum id de suo quisque sensu judicare facile possit. Utilitas autem quanta ex historiae tractatione capiatur, quis non videt? Mitto jam, quod ille apud Platonem Aegyptius sacerdos Soloni dixisse fertur, semper pueros esse, qui vetustatis cognitione careant: illius quidem omnium humanarum rerum moderatricis, prudentiae, unde major vis,

T. 4

quam

quam ex historia, colligi potest? Non enim avium cantu, aut volatu, non inspiciendis pecudum fibris, non interpretandis hariolorum cantibus futura praenoscentur. Quis cujusque consilii aut incepti exitus esse soleat, qui diligenter notaverit, atque observaverit, is demum, quid ex quo eventurum sit, optime ac certissime providebit. Quanquam enim non certa quadam & immutabili serie res humanae volvuntur, magnaeque earum varietas & inconstantia est, ut hoc ipsum, quemadmodum dicebat Agatho, verisimile sit, multa praeter id, quod verisimile est, evenire: plerumque tamen e similibus similia existunt; neque ulla certior regula est judicandi, quo quaeque res evasura sit, quam inspicere, quem exitum similia in longinquitate temporis saepius ac frequentius habuerint. Quodsi aut temporis hominibus ad vivendum concessi brevis, aut ipsa vitae ratio pateretur, ut idem homo multa saecula, integra mente, integrisque sensibus vixisset; multas provincias obiisset; ad intimas principum virorum de gravissimis rebus consultationes frequenter adhibitus esset; omnium sententias audisset; rationum, quibus quisque niteretur, pondera ac momenta diligenter expendisset; observasset postea, & notasset diligenter, quid ex quo consecutum esset: quis non incredibilem quandam in eo vigere vim consilii crederet? quis non ejus sententiam de rebus gerendis in oraculi propemodum loco ac numero habendam fateretur? Atqui quod natura nobis denegat, praestat historia, ut, qui eam diu ac diligenter pervolunt, omnibus aetatibus vixisse, omnes regiones perlustrasse, omnibus publicis consiliis interfuisse; omnia, quae unquam contigerunt, praesentes spectasse, atque annotasse videantur. Nam quod alicubi Aristoteles ait, majorem quandam esse poetices quam historiae cum philosophia conjunctionem, quod historia tantum, quid factum sit, exponat, poetica, quid fieri debuerit: id quale, aut quomodo accipiendum sit, alias fortasse videbimus. Illud certe & extra omnem controversiam est, & ab eodem philosopho alibi traditur, in gravibus & seriis deliberationibus cum maximus exemplorum usus sit, e poetis quidem petita exempla in vulgus interdum aliquid valere: at apud graves & cordatos viros multo majorem vim ea, quae ex historiis ducta sunt, obtinere. Nam quod Horatius Homerum commendans dicere ausus est, quid honestum,

stum, quid turpe, quid utile, quid inutile sit, melius eum ac plenius, quam philosophos docere: id ego de historia longe verius ac iustius dicere ausim. Etenim philosophi primas rerum causas inquirunt, in praeceptis communibus latissimeque patentibus occupantur: singula non fere considerant. Omnis autem actio, omnisque deliberatio singulis in rebus versatur: neque quisquam unquam, num bellum gerendum foret, sed num huic populo adversus illum hoc tempore gerendum foret, deliberavit. Ut igitur medicus, qui multis aegroris adfuerit, multos curaverit, multis arteriam exploraverit, venam secuerit, medicamenta miscuerit, quid ex quoque accidere soleat, notaverit, saepe ad medendum utilior est eo, qui majorem quidem rerum medicarum scientiam ex Hippocratis libris hauserit, sed illa cognitione contentus nunquam hominis aegroti lotium aspexerit: sic ad consultandum melior, qui multa ejusdem generis singularia in historiis adhibito judicio notaverit, quam qui ex philosophorum scriptis communia quaedam vivendi praecepta cognoverit. Optandum quidem est, ut utrumque adsit: sed si alterutro carendum sit, malim experientem & exercitatum hominem sine ulla universa cognitione totius generis, quam erudite & sublimiter de universo genere disputandi peritum, usus & exercitationis expertem. Hunc in schola libentius audias, illum utilius in consilium adhibeas. Sed de utilitate historiae & dicta sunt a me alias multa, & dicentur: &, cum quaecunque potuero dixerō, semper tamen multa supererunt. Quanto autem populus Rom. ceteris gentibus imperii magnitudine praestitit, tanto historia populi Romani ceterarum gentium historiis antecellit. Nullius populi obscuriora & tenuiora principia; nullius admirabiliores progressus; nullius tanta majestas, tanta in prosperis rebus moderatio, in adversis animi magnitudo; nusquam & virtutum & vitiorum omnis generis aut plura exempla, aut illustriora. Quodsi nulla gens est usque eo immanis ac barbara, quae non in rebus gestis Romanorum cognoscendis plurimum operae ac studii colloquet: quid nos facere oportet, qui Romae vivimus, qui e Romano caelo spiritum ducimus, qui post tot acceptas clades, tot calamitates, tot strages, a bacchantibus barbaris, ut a petulantibus servis viduae & effetae jam dominae insultantibus, editas, tam multa tamen illius

T 5

anti-

antiquae virtutis ac majestatis monumenta quotidie intuemur? An cum tam multos ingeniosos & eruditos homines in remotissimis gentibus natos, tam longinqua itinera suscipere, tantos sumptus facere, tam multis se laboribus ac periculis exponere videamus, ut Romam videant; quod ita judicant se melius ac perfectius historiam Romanam intellecturos, si ipsum urbis situm, ipsa moenia, ipsas veterum arcuum, tropaeorum, templorum quamvis laceras & disiectas reliquias, illos tot olim nobilitatos victoriis colles viderint: nos, quibus otiosis haec omnia in oculos assidue incurrunt, rerum Romanarum cognitionem negligemus? Quarum per se tanta pulcritudo est, ut etiam, si scripta essent horrido aliquo & inculto orationis genere, suapte tamen vi hominum studia excitarent: nactae autem sunt ejusmodi scriptores, qui, quamcumque sibi scribendi materiam sumplissent, dignissimi tamen studio propter ipsum scribendi genus fuissent. Non enim potest quisquam dicere, in scriptores rerum Romanarum intuens, cur haec tanta ingenia se dignius aliquod scribendi argumentum non elegerunt? neque rursus illud, cur res tam clarae tamque illustres non in aliquos magnitudine sua dignos scriptores inciderunt? Ita rerum magnitudo praestantia ingenia evocavit: scriptorum praestantia rerum magnitudinem adaequavit. Quid enim, ut ceteros in praefens omittam, ipsos modo principes nominem, aut Sallustio gravius ac nervosius, aut Livio grandius & uberius, aut Tacito prestius, prudentius, limatius, omni ex parte perfectius fieri potest? Cujus annales quoniam hoc anno, quod Deus faustum ac felix esse velit, vobiscum una communi studio evolvere, viamque vobis ad eos facilius intelligendos, ut potero, praeire decrevi, pauca mihi quaedam de eo dicenda sunt, non ut eum laudem; nam cum ipse se satis tacitus laudet (*), ego quoque praestantiam ipsius tacitus admirari malo, quam & infantiam meam prodere, & laudes ipsius, ingenii culpa deterere: sed ut iis respondeam, qui & Tacitum tanti a me fieri, & me tam diu, tanto studio, ut mihi ejus publice interpretandi potestas fieret, postulasse mirantur. Hodiernam autem orationem meam illi ipsi, qui Tacito obtrestant, bre-

(*) Puerilis lusus in nomine *Tacitus* ita placuit Mureto, ut eum sub orationis finem reperiret.

breviorem reddiderunt. Nam si Tacitus mihi laudandus fuisset, necesse habuissem undique conquirere ac colligere quaecumque veteres a perfecto historiae scriptore exigenda esse dixissent, ac prolatis exemplis ostendere, ea omnia Tacitum cumulatissime praestitisse: quod etsi verissime fieri poterat, propter ipsam tamen multitudinem & varietatem arduum ac difficile fuisset. Nunc Taciti quidem virtutes mellus ac commodius in progressu operis singulas notabimus: hodie nisi temporis excludamur angustiis, pauca tantum quaedam refutabimus ac refellemus, quae in eum temere ab imperitis conjici solent. Inprimis autem illud positum sit, quae summa scribentium laus est, eam Tacito ab omnibus uno ore tribui: nullum unquam scriptorem prudentiorem ac consideratiorem fuisse; siccam ac sobriam esse illius orationem, adstrictam verbis, densam sententiis; nihil in ea notari posse diffuens, nihil inane, nihil redundans; singulis saepe verbis singulas sententias contineri. Magna laus, & quae in quo sit, facile ei alias deesse patiaris. Nam ut in iis, quae possidentur, ea plurimi fiunt, quorum exigua moles est, pretium ingens, ut aurum, ut gemmae, ut in cibis ii maxime laudantur, qui minimum detrimentorum habent, plurimum succi: ita maximi facienda oratio, quae paucissimis verbis plurimum sententiae amplectitur. Indicat enim, se in pectore, non in ore nasci. Haec praecipua orationis virtus, quae ex omnibus scriptoribus Latinis in Tacito praecipue cernitur, effecit, ut omnium aetatum sapientissimi quique, qui non inani verborum sono, sed bonitate & gravitate sententiarum ducerentur, praecipuo in honore Tacitum semper habuerint, ejusque assiduam & accuratam lectionem principibus viris omnium utilissimam judicarent. Neque vero ut id ita esse doceam, illo praecipuo argumento nitar, quod M. Tacitus non Imperator tantum, sed prope singularis exempli Imperator, hujus nostri imaginem in omnibus bibliothecis collocari, libros, ne perirent, quotannis decies describi, & in archiis civicis aservari voluit: cum se etiam ab eo genus ducere gloriaretur. Vetera illa jam & obsoleta: & exemplorum, quae tantopere a temporibus nostris remota sunt, minus magna vis est ad permovendum. Paulus III. P. M. quo nullum sapientiore senem nostra vidit aetas, Tacitum saepe relegendo contriverat, neque ullum profa-

num

num scriptorem aequè libenter legebat. Cosmus Medicus, qui primus Magnus Etruriae Dux fuit, homo factus ad imperandum, qui eam, quae vulgo fortuna dicitur, in consilio & prudentia consistere docuit, Taciti libros in deliciis habebat: eorumque lectione avidissime fruebatur. Neque non hodie multi aut Principum, aut eorum, qui de summis rebus a Principibus in consilium adhibentur, eundem studioissime legunt, & quasi pro magistro quodam prudentiae habent. Nunquid igitur movebimur stultis quorundam vocibus, qui nisi quod ipsi didicerunt, nihil discendum putant: & quoniam a magistris suis nihil olim praeter bucolica Virgilii, & paucas Ciceronis epistolas, & orationem, si forte, aliquam audierunt, ab iis me discedere, & vobis graviora proponere, iniquo animo ferunt? An quisquam vestrum est, qui eo consilio studia sequatur, ut in pulvere scholastico consenescat? Cur igitur ea potius confectemur, quae tantum in scholasticis concertatiunculis inter adolescentulos, aut senes adolescentulis stultiores oblectamento, quam quae olim gravissimis in negotiis emolumento futura sint? Vos vero istos nugatores contemnite, praesertim cum illa leviora aut jam didiceritis, aut, qui ea usque ad taedium inculcent, in omnibus vicis ac triviis obvios quamlibet multos; qui Tacitum interpretari aut possint, aut velint, non multos sitis habituri. Nunc, quae in eo culpari a nonnullis soleant, exponerem, eaque omnia, uti pollicitus eram, refutarem ac refellerem: sed video me longius progressum esse dicendo, quam a principio existimaram. Fefellit me Taciti amor: cujus laudes cum hodierno die tacitus praetermittere statuissem, auferri me postea passus sum, neque mihi potui, ne eas strictim & modice attingerem, temperare. Vereor autem, si longius orationem producere voluero, ne & vobis molestiae sim, & iis, qui post me in hunc locum consensuri sunt, impedimento. Quare quae supererant, in crastinum, si vobis quoque ita videtur, differam: neque metuum, ne quis me hodie iusto breviorē fuisse dicat. Nam & in his primis velitationibus nostris, iustique cursus ac certaminis quasi prolusionibus brevitās culpari non solet: & verum est, quod ait Varro, portam itineri esse longissimam. Equos ipsos, ubi diu quieverunt, qui longum iter ingresuri sunt, fatigare primo itineris die non solent. Si tot prae-

flan-

stantibus viris, qui huc hodie convenerunt, ut dicendo placerem, consequi fortasse non potui: at certe, breviter dicendo, minus ut molestus sim, consequar. Sed utinam, auditores, utinam & brevis hodie visus sim, & quicumque me unquam audient, brevem semper fuisse me doleant. Quanto suavius est, abeuntes dicere, cur hic tam cito desit? quam abire cupientes, quando tandem hic desinet? Nimio satius est, quod cum fame relinquit, quam quod satietate distendit.

SEQUITUR IN EODEM ARGUMENTO

O R A T I O X I V.

habita Romae pridie Non. Novembr.

M D L X X X.

Qui me a Taciti interpretatione detertere cupiebant, quinque praecipue, quae illi objicerent, reperiebant. Primum quod illorum temporum historiam contexuisset, quibus vetus illa S. P. Q. R. majestas & amplitudo conciderat, quibus illi paullo ante terrarum domini, acerbissimo teterrimorum tyrannorum dominatu oppressi tenebantur. Non jam amplius Camillos, Curios, Fabricios, Maximos, Laelios, Scipiones, aliaque virtutum, non hominum nomina in historia repertum iri, sed degenerem & oblitum virtutis avitae populum, sed senatum ad servilem adulationem projectum, sed proposita vitiis, quae quondam virtutibus deferebantur, praemia, sed unius impuri hominis libidinem extincta legum auctoritate dominantem. Quodsi vere dictum esset a summis philosophis, Principum mores esse speculum civitatis, ceteramque multitudinem ad imperantium exempla componi: quem virtuti locum esse potuisse in ea urbe, in qua non homines, sed monstra ex omni vitiorum fece ac colluvione concreta regnarent? Melius itaque consulturum esse me studiis vestris, quando Romanam historiam tractare animus erat, si eorum vobis temporum historiam proponerem, quibus

po.

populus R. foris adversus barbaras gentes, domi adversus vitia perpetuum bellum gerebat, neque ceteros populos bellica magis virtute, quam innocentia & integritate superabat. Abire in mores, quae discuntur in scholis: & ea fere quemque imitando exprimere, quibus legendis audiendisque puer asueverit. Neque deerant, quod equidem valde miratus sum, qui non dubitarent mihi auctores esse, si res sub imperatoribus gestas persequi vellem, ut Suetonium potius, quam Tacitum sumerem: quem ipsi & meliorem Tacito Latinitatis auctorem, & nitidiori ac floridiori genere orationis usum dicerent. Erant etiam, qui, quod maximum in historico vitium est, fidem quoque Taciti accusarent, quod multa mendacia historiis suis admiscuisset. Neque tamen, quamquam saepe a me orati ut id facerent, mendacium ipsius proferre ullum poterant: duorum tantum veterum scriptorum testimonio id pervincere nitebantur: quorum Vopiscus aliquando mentitum in historia Tacitum diceret; Tertullianus eum mendaciorum loquacissimum vocaret. Addebant tertio loco, impium ac nefarium esse scriptorem, qui Christianae religioni aperte infensus & inimicus fuisset. Asperum praeterea & insuavem ac spinosum, & cum cujus difficultate ad eruendas sententias perpetuo luctandum foret. Postremo male Latine locutum: idque non vulgus modo dicere, sed ipsos etiam praecipuos Taciti amatores confiteri. Cujus igitur libri & corruptissimorum temporum historiam, eamque ipsam neque satis fideliter scriptam, & melius ab alio traditam continerent, & auctoris sui manifestam impietatem proderent, & molestum atque odioso propter obscuritatem, & parum Latino sermone constarent, causam esse nullam, cur, tot potioribus omisissis, in eo potissimum conficere hujus anni curriculum vellem. Ad quae omnia respondere constitui, ne praejudicata multorum opinio cujusquam vestrum aut animum avocet, aut retardet industriam. Primum igitur considerandum est, res publicas hodie perquam paucas esse: nullum esse prope modum gentem, quae non ab unius nutu atque arbitrio pendeat, uni pareat, ab uno regatur. Ergo hac saltem in parte propius accedit ad similitudinem temporum nostrorum status ille rerum, qui sub imperatoribus, quam qui imperante populo, fuit. Quo autem quaeque historia rerum nostrarum similior est, eo plura sunt in ea, quae

di.

discamus, quae ad usum conferamus, quae ad vitam mo-
resque referamus. Quamquam autem Dei beneficio aetas
nostra Tiberios, Caligulas, Neronēs non habet: prodest
tamen scire, quomodo etiam sub illis viri boni ac pru-
dentes vixerint, quomodo & quatenus illorum vitia
tulerint ac dissimulaverint; quomodo neque intempestiva
libertate utentes, vitam suam sine ulla publica utilitate
in periculum objecerint, neque tamen foeda ac probrosa
laudantes, placere sibi ullam turpitudinem ostenderint.
Multa saepe sunt in Principibus, quae vir bonus laudare
non potest, tegere & transmittere silentio potest. Ad ea
connivere qui nesciunt, & sibi periculum creant, &
ipsos Principes plerumque deteriores faciunt. Multi
enim, qui vitia sua latere credunt, sponte ea paulatim
exuunt, ne detegantur: &, dum se bonos haberi putant,
boni fiunt. Idem, si turpitudinem suam palam esse vi-
deant, jam famae securi, quae palam dici vident, palam
quoque faciunt: & famam dum bonam desperant, ma-
lam negligunt. Melius autem feret minora & pauciora
Principum vitia, qui, quomodo olim viri boni ac fortes
plura & graviora pertulerint, cognoverit. Quod si
quis sub Principibus corruptissimis viros singulari virtute
praeditos extitisse non putat, magno in errore versatur.
Vixit sub Tiberio, ut ceteros taceam, Germanicus, cui
ego omni genere laudis ne ex illis quidem veteribus Ro-
manis quemquam antepono. Vixit sub Claudio Seneca, &
Senecae quamquam fortasse par nemo, similes tamen
multi. Neronis aetas multos habuit, quorum virtutem
vix ipsius vitia aequarent. Omninoque ita est, ut dicam.
Ut palmam ajunt adversus onera, sic virtus adversus vi-
tium contumax surgit: & ut in Aetnae montis cacumine,
ubi maxime viret flamma, herbam quoque finitimam ma-
xime virere perhibent, quasi ipsa secum contendente na-
tura, & nolente fecunditatem soli vicinorum ignium ar-
dore superari: sic plerumque ubi maxima vitia dominan-
tur, maximae virtutes erumpunt, quae cum illis certa-
men suscipiant: &, si superiores esse non possint, non
tamen hostibus suis triumphum sine dimicatione conce-
dant. Non igitur, si plerique Imperatores vitiosi fuerunt,
idcirco bonis & utilibus exemplis temporum, quibus illi
rerum potiti sunt, historia caritura est, sed & ipsa im-
proba exempla nos interdum ad virtutem acuent: cautio-
res

res certe & consideratiores efficient. Ex illa perpetua simulatione Tiberii, ex illo vultu ac sermone alia omnia, quam quae cogitabat, prae se ferente, discemus caute cum Principibus agere, neque semper illorum vultui ac blanditiis fidere. Discemus, quae Principes occulta esse volunt, ea, etiam si sciamus, nescire, neque altius, quam ipsi velint, in eorum arcana penetrare. Juvabit in Sejano videre, quam in lubrico sit eorum potentia, qui se malis artibus apud Principes omnia posse rentur: quamque saepe, ubi diu in alios contumeliose debacchati sunt, & praecipites decidunt ipsi, & alios in idem exitium trahant. Sic ipsa quoque improba exempla proderunt. Sed de his satis. Istos autem satis mirari non possum, qui, ubi de Tacito agitur, Suetonium nominare (*) audent. Nihil equidem detrahendi studio dicam: longe enim id & ab ingenio & ab consuetudine abhorret mea: neque is scriptor est Tacitus, cui gloria ex aliorum vituperatione quaerenda sit: sed inter eum & Suetonium nimium quantum interest. In Suetonio nihil est, ex quo ejus aut prudentiam, aut eloquentiam, aut eruditionem ullam eximiam agnoscas. In Tacito quid horum emineat, ideo difficile dictu est, quia eminent omnia. Suetonium certe nemo unquam veterum aut inter eruditos, aut inter disertos nominavit. At Tacitus habitus est aetatis suae sine controversia eloquentissimus, &, quae virtus Demostheni maximam inter Graecos gloriam peperit, quam illi *δωρὴν* appellant, eam, ut propriam & peculiarem, Tacito tribuunt omnes. Eloquentissimum quidem illum vocat Plinius, & illud eximium in eo fuisse ait, ut *σπουδὴν* diceret. At Suetonium S. Hieronymus laudat. Magnum testimonium, si laudat. Non enim sanctitate tantum Hieronymus, sed & eruditione & judicio praestitit. Quomodo igitur laudat? Eadem libertate scripsisse eum ait Caesarum vitas, qua ipsi vixerunt. Non magna laus, si laus est: sed ego laudem esse non puto. Quid enim laudis habet, cum Caesares in summa licentia atque impudentia vixerint, orationis turpitudine ipsorum flagitia aequasse, quaeque illi perpetuis tenebris operienda patrarant, ea nu-

(*) Scio, quid Oratori liceat. Sed hoc judicio nihil iniquius vidi. Suetonium defendit Checcorius in Praef. p. 17. bene judicans. Muretum in Hieronymi testimonio calumniari.

nudis & praetextatis verbis in lucem & in aspectum hominum protulisse? Itaque nihil apud Suetonium frequentius legas, quam exoletos, & spintrias, & cellarios (*), & nubentem Neroni Sporum, Doryphoro Neronem; voces etiam, quas in illis flagitiis miserint, quasi haec scire; posterorum interesset: quorum commemoratione non scriptorem modo, sed ipsas chartas erubescere oportebat: cum haec interim ita subtiliter ac particulatim persequitur, ut docere voluisse videatur. In Tacito nihil simile reperiās. Talia aut praeterit, aut ita significat, ut odisse & abhorrere videas, non, ut illum alterum, cupide in eis immorari. Inter Vopiscos igitur, & Spartianos, & Lampridios, & ejusmodi vitarum scriptores, Suetonius emineat, illa se jactet in aula; hoc ceteris melior, quod, aetatis beneficio, melius quam illi Latine loquitur: ad Taciti quidem gloriam aspirare, aut se cum eo conferre si voluerit, omnium eruditorum convicio vapulabit. Equidem quod ad me attinet, Suetonii lectionem non minus, quam Catulli aut Martialis, adolescentibus perniciosam, etiam confirmatae aetatis viris periculosam puto. At mendax est in historia Tacitus. Mitto quod, si hoc maxime constaret, eum historicorum more aliquid interdum esse mentitum, non tamen id valde nobis curandum esse arbitrarer. Non enim, quae ab eo narrantur, ejusmodi sunt, ut piaculum sit, quidquam in eis, quod verum non sit, pro vero credidisse. Sed tamen quis eum mendacii accusat? Vopiscus. Quid iste Vopiscus, quid hominis est? Quidam Suetonii simius, longe tamen ab eo distans: qui, cum se aliquem videri vellet, affirmavit, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertineret, non aliquid esse mentitum: gloriatusque est, multa se prodidisse, in quibus Livius, Sallustius, Cornelius Tacitus, Trogus, manifestis testibus convincerentur. Magna hujus, quisquis est, Vopisci felicitas: nemo unquam tam curiose in ipsius mendacia inquireret. Sed tamen quis hoc praestare auit, iis, quae hoc hominis somnium in tam luculentis scriptoribus reprehenderet, veriora esse ea, quae ipse cum suis testibus protulisset? Quis autem unquam historiae scriptor hanc notam effugere potuit? Non tantum

(*) *Sellariam*, vel, ut Oudendorpio placet, *sellaria* commemorat Suetonius Tib. 43. non *cellarios*.

tum apud Theopompum, & apud Herodotum, historiae patrem, dicuntur esse innumerabiles fabulae: sed & ipse Thucydides, qui ea scripsit, quibus interfuerat, mendacii a nonnullis accusatur. *Thucydides quoque*, ait Josephus libro primo adversus Apionem, *ut multa mentitus, a nonnullis accusari solet: qui tamen accuratissimam rerum temporibus suis gestarum scripsisse historiam videtur.* Aut igitur ne hoc Tacito noceat, aut Thucydidi quoque, & Livio, & omnibus denique historiarum scriptoribus noceat. At Tertullianus, non, ut Vopiscus, aliqua Tacitum mentitum esse dicit, sed eum mendaciorum loquacissimum vocat. Hoc loco peto a vobis, ut me quam potestis, attentissime audiat. Eadem enim opera & ad id, quod ex Tertulliano adfertur, respondebo, & id, quod Tacito gravissimum objicitur, diluam: eum religioni nostrae inimicum atque infensum fuisse. Ea in vetustissimis illis verae ac salutaris religionis nostrae profeminatoribus ac propagatoribus pietas fuit, (quae utinam etiam hodie in omnibus nobis esset!) nihil ut ferrent, nihil auribus acciperent, quod Christianum non esset; quae cum Christiana pietate pugnarent, ea omnia respuerent, rejicerent, averfarentur, execrarentur. Tertullianus igitur, qui quaedam apud Tacitum legiset adversus Christum ipsum, Deum ac Dominum nostrum, & adversus Christianos impie dicta, quasdam etiam fabulas, quae tum de sanctissimo viro Moyse, deque religione Judaeorum, vulgo inter imperitos & veritatis ignaros circumferebantur, ad ea respiciens, Tacitum mendaciorum loquacissimum vocavit: eademque res magnam Tacito apud multos conflagavit infamiam. Sed nos si hoc tempore nihil legendum putamus, nisi quod cum Christiana religione consentiat, omittamus sane omnes illos veteres Graecos Latinosque scriptores. Exulet a Christianorum scholis Homerus, exulet Hesiodus, & uno verbo, omnes antiqui poëtae. Nemo est enim ex illis, qui non deorum infinitam quandam multitudinem inducat. Nemo Platonem attingat: ejus enim studio depravatus est Origenes; & fortassis ex eodem fonte fluxere Manichaei. Nemo Aristotelem legat, qui quae de mundi aeternitate, quae de hominis animo disputat, eis nihil potest Christianae religioni magis esse contrarium. Repudientur Ciceronis cum pleraque alia, tum libri praecipue de fato, de divinatione,

one,

one, de natura deorum: manifesta enim impietatis & *ἀδύσματος* semina continent. At illi vixerunt antequam Christus nasceretur: ideoque eis facilius ignosci potest. Primum, si opus sit, docere possum, hanc excusationem non valde ad id quod agitur pertinere. Non enim si antiquiores fuerunt, idcirco minus pravas opiniones inferre in animis legentium possunt. Sed demus hoc aliquid esse. Tollatur igitur Suetonius: in Nerone enim de Christianis contumeliose & impie scripsit. Non legantur epistolæ Plinii: ostendunt enim cum non tantum abhorruisse a religione nostra, sed etiam judicia exercuisse adversus Christianos, & eorum nonnullos adhibitis tormentis ad ejurandam Christi miliciam compulsisse. Deleatur gravissimus & utilisissimus scriptor, Plutarchus: easdem enim, quas Tacitus, de Moyse & Judæis fabulas habet. Quintilianum rhetoribus adimamus: contumeliose ipse quoque de Moyse loquitur. Jurisconsultis Ulpianum: librum integrum scripsit de poenis, quibus Christiani afficiendi forent. Philosophis Porphyrium, Simplicium, Averroem: quis non eorum se Christiani nominis hostem professus est? Medicis Galenum, historiarum studiosis Ammianum Marcellinum, Eunapium, Zosimum: omnes hi alieno a Christianis animo fuerunt, idque scriptis suis testatum ac consignatum reliquerunt. Quod si eos non tamen propterea rejicimus: quid in Tacitum iniquiores esse volumus? An quisquam nostrum ita infirmus est, ut periculum sit, ne in fide Christiana titubare incipiat, si Tacitum Christianum non fuisse cognoverit? Doleamus potius illius vicem, & grati adversus Deum simus, qui animos nostros majori luce perfuderit. Restant duo ex iis, quæ Tacito ab imperitis objici solere dixi: quod obscurus & asper in scribendo sit, & quod male Latine loquatur. Equidem cum istos de obscuritate Taciti querentes audio, cogito, quam libenter homines culpam suam in alios conferant, quantoque facilius omnia alia accusent, quam semetipsos. Simul mihi venit in mentem senis cujusdam, de quo urbane Seneca narrat, eum, cum ætatis vitio minus commode oculis uteretur, in quodcumque cubiculum ingressus esset, dicere solitum, illud parum luminosum esse: majores fenestras fieri oportuisse. Habeo & ipse, utinamque diu habeam, amicum, hominem inprimis eruditum, ita senem, ut annos prope jam, quemadmo-

dum ait Juvenalis, dextra computet. Is cum surdaster aetate factus sit, saepe mecum vero ac serio questus est, pravam consuetudinem inolescere: homines quotidie summissius, quam solebant, loqui. Idem hic quoque evenit. Qui ipsi tenebras in oculis circumferunt, obscuritatem Taciti accusant. At asper est, inquit alius: & Alciatus, amicum sibi hominem Jovium laudans, non est veritus vocare historias Taciti senticeta. Ejusdem plane judicii fuit laudare Jovium, & Tacitum vituperare. Nihil tam dissimile, quam inter te hi duo. Non displicere non poterat Tacitus, cui tanto opere Jovius probaretur. Quomodo autem potuit homo tam teneris pedibus tam multa spatium per Taciti vepreta conficere? Nos vero huic molli ac delicato culcitam substernamus & pulvinos rosae ac violae plenos: eique a Deo precemur, ut quicquid calcaverit hic, rosa fiat. Videre mihi videor meretricem Terentianam in coena pitissantem, & dicentem:

asperum,

Pater, hoc est: aliud lenius fodes vide.

Ferat huc ocyus aliquis calicem mulsi, ut flere supus hic desinat, & contractam ex Taciti asperitate molestiam levet. Offeramus ei aliquid Jovii, qui se oblectet. Is enim mollis totus est, neque quicquam habet asperitatis illius, quae istum in Tacito offendit. Non fluit modo, sed & diffluit. Sic erant olim, qui Virgilii versus, ut horridos rusticanosque, culparent, magisque probarent illa molliora & lenius cadentia,

Berecynthus Attis,

Et raptum vitulo:

nostis cetera: recitare enim piget, &, ut isti ad asperitatem pavent, sic ego ad ineptias nauseo. Infanti melimela: mihi autem misceatur crater ille *μυρριζων*. Sed istae-fatuae de Tacito conquestiones assecutum esse eum, quod volebat, ostendunt. Imitandum enim sibi Thucydidem proposuerat, ejusque se in scribendo simillimum esse cupiebat. In Thucydide autem & obscuritas & asperitas notatur a Graecis, & utraque inter virtutes illius, non inter vitia numeratur. Quamquam enim nuda & perspicua oratio delectat, interdum tamen in scribendo certi cujusdam

genc-

generis laudatur obscuritas, quae orationem a vulgari loquendi consuetudine abducens, ex ipsa peregrinitate dignitatem ei majestatemque conciliat, & attentionem legentium continet. Hoc quasi velum est, quod profanis obtenditur. Sic templa sublustria ingredientibus sacro quodam horrore perfundunt. Asperitas autem illa idem plane est, quod in vino amarities; quae in quo est, id optime ferre vetustatem putatur. Eam Graeci ita esse in Thucydide perpetuam notarunt, ut, cum ille in piaculi Cylonii narratione aliquid ex ea de industria remisisset, leonem risisse (*) dicant. Sequitur postrema reprehensio eorum, qui, cum Tacito cetera concedant, male eum Latine locutum dolent: cujus calumniae Andreas Alciatus & Aemilius Ferretus, quorum tamen uterque multum operae ad illustrandum Tacitum contulerat, primi auctores fuerunt. Quodsi ipsi tam bene Latine scripsissent, quam sibi videbantur, nonnihil fortasse nos illorum commoveret auctoritas. Nunc cum uterque eorum nonnulla quidem ita scripserit, ut eadem Venus, eadem Suadela, quae in Bartoli labris sesitaverat, horum quoque labris insedissee videatur: in quibus autem cultiores ac comptiores esse voluerunt, ostenderint tamen, ne quid gravius dicam, se aliarum rerum, quam deliciarum Latini sermonis, intelligentiores fuisse: quid est, cur quisquam, eorum de re, in qua non multum studii posuerant, iudicium magni faciat? Boni Jurisconsulti fuerint: nihil enim impedit: Latinitatis certe non admodum idonei existimatores fuerunt. *ἐδ' ἄρα πως ἦν, 'Εν πάντεσσ' ἔργοισι δαίμονα φῶτα γινίσθαι.* Audacter, dicet aliquis, de talibus viris iudicas. Audacius ipsi de Tacito iudicarunt. Qui autem nos sumus, si omnes in unum conferamur, quicumque hac tempestate Latine loqui videmur, ut de scriptore sapientissimo, nato iis temporibus, quibus adhuc Romana lingua florebat, (plane enim floruit usque ad Hadrianum,) habito discretissimo aetatis suae, sequius iudicare audeamus? At aliter loquitur, quam aut Cicero, aut Caesar. Credo: aliud enim dicendi genus adamarat. Ne Ciceronis quidem tem-

(*) Schollastes Thucydidis ad I. 126. *Τὸ δ' ἀπὸ τοῦ αἰῶνος τὸ κατὰ τὸν Κίωνα τὴν σαφήνιαν τοῖς θαυμάζοντι, εἶποι ὅτι Αἰώνι ἐξέλασιν ἐνταῦθα.* Ex quo loco Αἰών, tanquam vetus scriptor, in Indicem Auctorum, qui a Schol. huiusmodi, ridicule relatus est.

poribus, omnes, qui disertī habebantur, Ciceroniani erant. Multa in Cicerone Brutus, multa Calvus, multa Pollio, quaedam etiam Atticus, non probabant. At multis vocibus, multis loquendi generibus utitur, quibus vetustiores usi non erant. Primum quae hac in re culpa est? Non Cicero & multa novavit ipse, & aliis, ut alia novarent, auctor fuit? Cujus est illud praeclare dictum? *Quod Catoni licuit, id cur non liceat Varroni?* Licet huc addas: Quod & illis & aliis licuit, cur non licuerit Tacito?

*Ego (ait Horatius) cur acquirere pauca,
Si possum, invidetur? cum lingua Catonis & Enni
Sermonem patrium ditaverit: & nova rerum
Nomina protulerit.*

Nobis hodie minor ejus rei licentia est, qui Latinam linguam non aliunde quam e libris petere possumus. Illi solutiores ac liberiores, quorum etiam nutrices Latine loquebantur. Deinde quis hodie pro certo affirmare audeat, cum tanta veterum scriptorum facta jactura sit, ea, quae quibusdam apud Tacitum nova videntur, non apud veteres quoque in usu fuisse? Si quis hodie in Germania aut in Polonia natus, qui Italiam nunquam vidisset, nunquam hominem Italum loquentem audisset; paucos tantum quosdam libros Etrusco sermone scriptos legisset, eosque utcumque intellexisset, & omnium vocularum, quae in eis legerentur, indicem confecisset, deinde incideret in aliquem Florentiae natum, & educatum, qui inter cives suos disertissimus haberetur, & eum notare vellet tanquam male loquentem, quod quaedam diceret, quae ipse in illis paucis libris, & in illo suo praeclaro indice non haberet, quis nostrum in tali spectaculo risum tenere posset? Atqui nihilo minor nostra stultitia est, qui in tanta veterum scriptorum disperditione, tam longo temporum intervallo, tanta Latini sermonis oblivione & ignoratione, optimae notae scriptores damnare non veremur: quorum coqui & muliones multo melius, quam omnes nos, Latine & intelligebant, & loquebantur. Sed hunc sermonem nimis in longum duci video. Ego vobis hoc omni adfervatione confirmo, multa in Tacito nova illis videri, quae ex ultima antiquitate repetita sunt, quaeque

que apud Catonem, Varronem, Sallustium, quaedam etiam apud Ciceronem ipsum, leguntur; quaedam fortassis novata, sed ita ut elegantius non potuerint; quaedam parce ex Graeco fonte detorta, quibus oratio ipsius, tanquam modice asperso sale, suavissime condiatur. Et hoc quoque habet simile Thucydidis, in quo Graeci Critici quasdam voces antiquas, quasdam ab ipso casas & novatas notant. Executus sum omnia, quae proposueram. Quodsi docui, & Tacitum in pulcherrimo argumento esse versatum, & frustra fidem illius in dubium vocari; neque debere nos absterri ab eo legendo, quod iniquis Christianis fuerit; & puerile esse, quod quidam de obscuritate ipsius & asperitate conqueruntur; & desipere, qui eum male Latine locutum putant: quaeso obtestorque vos, ne oblatam vobis hoc tempore evolvendi praestantissimi scriptoris occasionem, frustra eam fortassis olim desideraturi, amittatis.

C U M

PERVENISSET AD ANNALIUM
LIBRUM TERTIUM.

O R A T I O X V.

habita Romae III. Non. Novembr.

M D L X X I.

Quotannis mihi evenire consuevit, auditores, ut, cum post illam sollemnem quatuor mensium vacationem, quae nobis ob aestivos calores tribui solet, redeundum est ad munia, torpeat animus, titubet lingua: ut neque quid dicam, facile reperire possim; &, cum quid reperi, verba quibus id explicem, abdere quodammodo se ac refugere, non, ut prius, ultro se offerre, & suapte sponte fluere ac decurrere videantur. Id si mihi evenit, qui & quadraginta propemodum annos in hoc publico dicendi ac docendi genere versatus sum, & id ipsum tempus, quod

ad otia dum conceditur, ita consumo, vere ut dicere liceat, nunquam me minus otiosum esse, quam cum maxime esse licet otioso: quid putatis evenire iis, qui, ut alia omnia majora habeant, usum quidem certe tantum in dicendo non habent? Neque me fugit, hac in re culpam videri aliquam posse etiam ingravescentis aetatis, quae, decrescente in dies naturali calore, spiritus quoque ipsos torpore quodam alligat, nec corpus modo, sed & ingenium segnius reddit: sed tamen, dum superioris vitae cursum relego, recordor, quod nunc seni contingit, idem fere, jucundum cum aetas florida ver ageret, contigisse. Satiùs igitur, & magis ingenui animi fuerit, culpam nusquam alio derivare, sed, ut Graeci dicunt, *αἰσῶσαι τὸ αἰσῶσιον*, & fateri, illud quicquid est incommodi ac difficultatis, non aliunde, quam a nimis diuturna cessatione proficisci. Quid enim? nonne idem etiam adolescentibus evenit? Qui si aut pilae lusu, aut armorum tractatione, aut equitatione, aut aliis, quibus aetas illa ducitur, unum aut alterum mensem abstinerint; ea cum repetunt, primis illis diebus, neque corpus eadem, qua prius, agilitate flectere ac movere possunt: &, quibus magistros antea provocabant, ad ea rudes accedere, eaque tum primum discere ac meditari videntur. Qui sermo ob eam causam a me hoc tempore susceptus atque institutus est, adolescentes, vos ut commonefaciam, quantum assiduitas profit, quantum intermissio noceat. Illa vires aluntur ac gliscunt: hac carpuntur, ac detruntur. Illa te quotidie paullatim proficere ac progredi sentias: hac non paullatim, sed magno impetu retro referri, & in pejus ruere animadvertas. Non enim eadem celeritate discimus, qua obliviscimur. Ut qui ex alto aliquo puteo aquam haurit, ubi magno molimine situlam prope ad os putei evexit, si paullum modo funem laxaverit, ita situla, & deorsum concitatisimo lapsu provolvitur: sic qui multis vigiliis, multisque sudoribus aliquam sibi facultatem in hoc studiorum genere comparavit, si tantillum de solita contentione remiserit, pesum ita quicquid partum erat, *longique perit labor irritus anni*. Neque enim subsistere saltem licet, quod, ut in malis, tolerabilius foret: simul atque progredi desieris, regrediaris necesse est. Pecunia si otiosa jaceat, ut non creseat, certe non imminuitur, neque quidquam aliud domino perit, quam quod lucri fieret ea occupata. At in artium nostrarum

rum studiis si quam temporis partem languori ac desidiaē dederis, non id modo perdis, quod interea discere potuisses: sed bona magnaue pars eorum, quae jam didiceras, evolat. Agricolae, ne continua satione emacient solum, tonsas, ut poëta loquitur, novales alternis cessare patiuntur: agrique, qui hoc modo interquieverunt, uberiores ex se fruges efferre soliti sunt. Alia ingeniorum ratio: nihil ea magis laetificat, quam avidus & inexplētus exactor: cessatione sterilefcunt. Ergo ut in levioris operae studio proditum est, egregium artificem nunquam solitum praetermittere ullum diem, quin lineam duceret: sic eloquentiae laudem ambienti praecipit M. Fabius, quotidie dicendum esse aliquid, & quidem audientibus doctis. Sed relanguit jam pridem hominum industria; restinctus est vetus ille ad honestas artes ardor animorum; nobiles illae exercitationes, quibus apud antiquos, laudabili aemulatione, juvenes inter se de consequendo eruditionis ac sapientiae principatu contendebant, ita ex usu & consuetudine sublatae sunt, ut earum vix umbram ac veltigium retineamus. Ut igitur Virgilius ait, minora in dies produci hominum corpora, quam antiquis temporibus fuerint: quod & tanto ante Homerus dixerat: ita videmus, eruditionem hominum quotidie decrefcere; ut illi hodie ordines ducant, qui olim vix in gregariis militibus locum obtinere potuissent. Nam ut illos heroas omittam, Platonem, Xenophontem, Aristotelem, Theophrastum, qui mihi videntur immensitate quadam ingenii omnem rerum naturam complexi, non tantum supra aequales suos extitisse, sed etiam posteris omnem consequendi sui spem sustulisse: quis post Plutarchum extitit, qui verae ac solidae eruditionis copia & varietate ita cum eo comparari queat, ut non longissimo intervallo absfuturus ab eo sit, quemcunque illi proximum esse volueris? Quem ille poëtam veterem, quem oratorem, quem historiae scriptorem non ita triverat, ut edidicisse videretur? Quam philosophiae partem non ita tractaverat, ut nemo postea tantum in una eminuerit, quantum ille in omnibus? Nam quod quidam nuper magni in vulgus nominis, sed non magni pretii medicus in quodam infulso ac ridiculo libro suo dicere ausus est, Plutarchum grammaticum modo, non etiam philosophum fuisse, usus est videlicet ea libertate, quae insanis tribui solet, ut, cum quidlibet in quem-

libet dixerint, nemo laboret. Ostendit cerebrum suum, si quod modo illi cerebrum erat, medico eguisse, cum illa scriberet. Sed ut abeam a Plutarcho, quem sua magnitudo extra telorum iactum posuit, ut, qui cum allatrant, canum lunam allatrantium similes esse videantur: eum igitur ut omittam, & paullatim ad tempora nostra propius accedam: quis post Claudium Galenum fuit, qui ad illius aut admirabilem in omni genere doctrinam, aut singularem eloquentiam accesserit? Quis multis jam annis philosophus veterum Aristotelis hypophetarum, Alexandri, Ammonii, Themistii, Simplicii, & talium, aut acumen ingenii, aut doctrinae abundantiam, aut orationis dignitatem adaequavit? Qui, cum de rebus in naturae obscuritate retrusis ac reconditis ita disferent, ut se a vulgo quam longissime abducerent, tam multis quasi gemmis multiplicis ac variae eruditionis distinguebant atque illuminabant disputationes suas, ut etiam qui a severitate philosophiae abhorrebant, ipso tamen dicendi genere caperentur. Themistii quidem orationes dum lego, nullum ei sophistarum, qui hoc unum agebant, ut compe ac polite dicerent, antepono. At hodie plerique eorum, qui se pro philosophis venditant, cum ea docent, quae cum didiceris, duplo stultior sis quam prius: tum in dicendo ita sunt hispidi atque agrestes, ut eos illud quicquid est pinguium litterarum, in culina, non in schola, didicisse arbitreris. Adhuc de Graecis loquor: & fuit sane laus haec mundioris ac nitidioris doctrinae per diu Graecorum propria. Illic elegantiae sedes, litterarum domicilium, museum orbis, eruditionis emporium, Musarum ac Gratiarum omnium augustissimum quoddam sacrum fuit usque eo, dum misera gens ultione, ut opinor, divina, quia se ab Ecclesiae Romanae obedientia, id est, a Christi iugo subdlexerat, ab impurissimo tyranno (*) sub iugum teterrimae servitutis redacta est. Ex illo tempore siluerunt illae huscinae, quae caelum ac terras cantu suo mulcebant; conticuit vocalis ille Sirenium chorus; illi nitidis-

(*) Forte Muretus scripsit, *importunissimum tyrannum*, ut Cicero & Livius loquuntur. Vulgatum tamen explicari posse fateor. Ceterum hic locus habet turpem Pontificis Romani adulationem, etiam contra historiae fidem. Graecos enim, ante imperium suum eversum, in barbariem lapsos esse, quis est, qui nesciat?

tidissimi fontes, qui totum hominum genus elegantiore doctrina irrigabant, exaruerunt. Romani & serius attigerunt litteras, &, si verum amamus, aliis rebus, melioribus forsitan & praestantioribus, (nihil enim impedio, sed certe aliis,) occupati, minus operae ac studii ad philosophiam, & ad totum hoc mansuetiorum artium genus contulerunt. Neque non tamen hi quoque habuerunt suos, qui planum facerent, hominibus nostris ad Graeciam hac quoque in parte adaequandam, non tam ingenium, quam voluntatem defuisse. Et hac quidem, quam dico, eruditionis copia & varietate duo praecipue commendantur a veteribus, P. Nigidius Figulus, & M. Terentius Varro. De quibus, quanti fuerint, eo minus judicare possumus, quod alterius prope omnia, alterius plane omnia scripta perierunt. Tanta fuit in hominibus insequentis aevi socordia, tanta caecitas perversitasque iudicii, ut, cum multa studiose ac diligenter conservata sint, quae perire praestiterat, ea perierint, ex quibus plurimum utilitatis percipi poterat. Sed ex iis, qui supersunt, duos praecipue admirari soleo, philosophum Senecam, & naturalis historiae scriptorem Plinium. Quorum ille, cum se Stoicorum sectae addixisset, non tamen ceteras philosophorum disciplinas neglexit, neque Zenone, Chrysippo, Cleanthe, Panaetio, ceterisque suis contentus fuit: nec illos modo majorum gentium, Democritum, Platonem, Aristotelem, Theophrastum, sed hos quoque minutos, &, ut cavillator aliquis vocaverit, patellarios philosophos, Epicurum, Meïtrodorum, aliosque ex eadem popina, & iisdem hortis, ita versavit, ut quicquid boni ex eorum unoquoque aut ad orationis ornatum, aut ad obscurarum & involutarum rerum intelligentiam, aut ad vitam moresque formandos exprimi poterat, id omne summa diligentia excerptum, libris suis aptissime & elegantissime insperferit. Cumque Stoicorum, qui ante eum fuerant, arida, strigosa, & impolita, & quasi dumis ac vepribus obsita haberetur oratio, ipse contra in ea comenda, pestenda, polienda ita exquisitus & accuratus fuit, ut nimius in eo cultus ac luxuries reprehenderetur. Neque ulla magis alia res Quintilianum, gravem aliqui & sapientem scriptorem, adduxisse videtur, ut de Seneca minus honorificum iudicium faceret, quam quod iniquo animo ferebat, immodico illius amore, veteres Oratores juventuti excuti

de

de manibus, ipsumque, quod ne Seneca quidem voluisset, plerisque jam prae eo sordere Ciceronem. Nam illud alterum hominis somnium, sive Gellium (*) eum, sive Agellium vocari placet, qui voluit ipse quoque atrollere se, & nescio quid de Seneca loqui, nulla re magis, quam contemptu ac silentio; refutandum arbitror. Injuriam facit Senecae, si quis pro eo tam infirmis obrectatoribus respondendum putat. Illum vero promum condum rerum omnium scitu dignarum, illud receptaculum ingenuarum artium, illum eruditionis Oceanum, C. Plinium, quis unquam satis pro dignitate vel admirari, vel celebrare poterit? Qui nullum unquam librum vidit, quem non legerit; nihil cognitu dignum legit, quod non excerpserit; nihil excerpfit, quod non in litteras retulerit. Itaque unum ipsius opus, quod de plurimis extat, naturalis historiae, instar ingentis bibliothecae videri potest. Sed quo admirabilior & praedicatione dignior illorum industria est, eo magis accusanda nostra omnium ignavia: qui tot adminiculis fulti, tanta librorum copia instructi, tot tamque illustribus exemplis ad imitandum propositis, torpemus tamen, & in inertis atque inglorio consenescere otio malumus, quam per illorum vestigia gradientes, explere animos nostros illo suavissimo pastu cognitionis ac scientiae, & quanto homines ceteris animantibus antecellunt, tanto supra vulgus hominum eminere. Non amamus litteras, auditores, non amamus studia doctrinae; nihil altum, nihil arduum, nihil gloriosum cogitamus; quod si faceremus, jungeremus noctes diebus, noctibus dies, & discendi cupiditate incensi, omnes corporearum voluptatum illecebras, omnem laboris asperitatem prae doctrina contemneremus. An mercatores opum parandarum gratia, tam multas, tam longinquas, tam periculosas peregrinationes suscipiunt; domum, uxorem, parentes, liberos relinquunt; ventis, fluxibus, piratis ac praedonibus vitam suam committunt; perpetuum prope sibi exilium indicunt: nos, si ita sapientiam amaremus, ut illi opes amant, ullum ejus comparandae causa laborem refugeremus? Venatores in nive pernoctant, famem, sitim, frigus, vigiliam ferunt, cum apris, cum ursis, aliisque indomitae feritatis animalibus de vita saepenumero decernunt

(*) Gellium defendit Checcotius in Praef. p. 16.

nunt ac dimicant: nos, si quanto illi ad praedam, tanto ad eruditionem ardore ferremur, ullam nobis, ne ad eam perveniremus, difficultatem obstare pateremur? Insanum ac libidinosum adolescentem, cum ad puellam, quam amabat, aliter pervenire non posset, singulis noctibus mare illud, quod Europam ab Asia dividit, natando transire solitum accepimus. Quod in eo stulta & inconsulta cupiditas potuit, ut, dum potiretur amoribus suis, nihil tanti putaret: cur idem in nobis amor virtutis ac scientiae, si eam vere & ex animo amaremus, non efficeret? Ita est profecto, ut dicam (*), auditores. Nihil amori difficile, nihil arduum, nihil impervium est. Neque illi poëtae frustra alas addiderunt. Volat, si quo aliter perveniri non potest. Sed amor sapientiae nullum vestrum ad ossa tetigit, nulli vestrum medullam animae facibus suis perussit. Quid, quaeso, est? quid iste sibi quorundam fremitus vult? Aequo animo accipietis istam contumeliam, juvenes, an mendacii coarguere ac convincere me connitemini? Utinam velitis, carissima mihi capita! posse enim scio. Utinam vobis Deus istam mentem immittat, ut quasi coitione quadam ac conspiratione facta, mecum hoc anno contendere instituatis, plusne ego laboris & operae ad docendum, an vos studii & alacritatis ad discendum conferatis! O insuavem mihi & injucundam pugnam, si vicero: acceptam & exoptatam, si victus discesfero. Habituri autem sumus hujus certaminis nostri agonothetam, Gregorium Pontificem modis omnibus maximum: qui, ut Achilles Homericus praemia & victoribus ponit & victis, ita ipse, pro suo erga honestas artes incredibili amore, & vobis, si vincetis, & mihi, si vincar, ampla praemia constituturus est. Quamquam ego quidem, dum vos victores videam, nullum mihi aliud praemium posco: plus enim jam pridem sum illius inexhausta liberalitate, quam quantum promerebar, consecutus. Tu vero, Paule Foxi, vir & generis nobilitate, & splendore vitae, & dignitatis gradu, & virtute atque doctrina illustrissime, suscipe patrocinium nostrum. Confirmato sanctissimo seni, & floridissimam hanc juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem vides, tum ipsius virtutis pulcritudine invitata, tum tuo ac tui similium exemplo incitata, flagrare studio earum artium, quarum ipse praecipuus

(*) Imo, ut dico.

puus fautor est; & me, quamquam aetate jam ad senium inclinata, & quietis aliquid, post confecta tam multa stipendia, postulante, moriturum potius, quam commisurum, ut tam proluxae ipsius ac beneficae erga me voluntati per ignaviam & fugam laboris parum respondisse videar. Ite adolescentes: jam enim, ut diei tempus est, diutius detinendi non estis: curate animos: & crastino die hac ipsa hora ad persequendos mecum Taciti annales laeti atque alacres convenite.

C U M

INTERPRETARI INCIPERET EPI-
STOLAS CICERONIS AD
ATTICUM.

O R A T I O X VI.

habita Romae pridie Non. Novembr.

M D L X X X I I.

Ludere quibusdam fortassis, & devexa jam in senium aetate, causam minuendi laboris quaerere videbor, qui usque antehac in gravissimis praestantissimorum scriptorum libris, eorum qui ad me ventitabant, industriam exercere solitus, hoc anno Ciceronis epistolas ad Atticum mihi sumpserim interpretandas. Ita enim vulgo persuasum est, omnem epistolarum lectionem leve quiddam ac ludicrum esse, magisque ad pueriles animos aliquo litterarum gustu imbuendos, quam ad retinenda graviorum virorum studia accommodatum. De qua opinione, vera nec ne sit, quaeremus postea. Nunc hoc dico: si maxime fatear, quaesivisse me rationem aliquam, qua, sine ulla utilitatis publicae deminutione, pars mihi laboris aliqua demeretur, qui tamen eo nomine me reprehendat, nimis eum agrestem atque inhumanum fore. Nam cum me populus Rom. hos prope jam viginti annos viderit ita perpetuo mandatum mihi magus obeuntem, nemo ut unquam, qui

qui quidem hanc provinciam sustineret, aut plures, aut graviore scriptores, aut majori omnium aetatum, omniumque ordinum concursu interpretatus sit: quae invidia fuerit, natus jam grandior, minusque in dies perferendis laboribus idoneum, mollioris ac remissioris operae aliquid sumere? Ut corporum, sic & animorum non eadem exercitationes omnem aetatem decent. Curfus, lucta, jaculatio, discus, harpastum juvenilibus viribus ac lacertis conveniunt: senibus apricatio, ambulatio, gestatio, magis congruit. Veterani olim, quamquam sub signis haberentur, graviorum tamen laborum immunes erant. Roscius fabularum actor ita excellens, ut ex eo, quicumque artificio aliquo longe praestabat ceteris, in suo genere esse Roscius diceretur: hic ergo Roscius, cum ad senectutem pervenisset, incidisse numeros (*) ac cantus, ipsasque remissiores fecisse dicitur tibus. Quod histrioni licuit, cur honestissimarum artium doctore non liceat? His & ejusdem generis aliis argumentis uter, si, quod hujus factum est, mea causa factum esse profiterer. Sed longe alia mihi mens fuit, cum hoc consilium cepi. Judicavi, paucissimos libros posse reperiri, ad praestandum id, quod a me exigitur, quodque ego omni ope efficere molior, accommodatior. Certe enim mandatum mihi publice est, ut vos, quantum in me fitum est, ad eloquentiam informem. Recte autem & vere dicebat Caesar, delectum verborum esse originem eloquentiae. Idemque multo ante eum Aristoteles docuerat, qui, cum elocutionis praecepta Graece traderet, primam illius virtutem esse dixerat *ἁλφισμὸς*, id est, Graece ita loqui, ut oratio nihil barbarum, nihil insplens, absonum, peregrinum habeat, sed & singularum vocum elegantia, & earum structura ac collocatione, natam esse se in media Graecia ostendat. Qui ergo Latina lingua eloquentes esse meditantur, iis hoc primum elaborandum est, ut Latine, pure, & quam maxime ex veterum Romanorum usu ac consuetudine loquantur. Nolite autem putare, laudem illam, quae quasi sanitate, & integritate,

(*) Muretus imitatione sua probasse videtur Lambini conjecturam in Cicerone de Leg. I. 4. *Roscius familiaris tuus in senectute numeros in cantu ceciderat, ipsasque sardiores fecerat tibus.* ubi vulgo editur, *ceciderat.* Sed nihil certi.

te, ac castimonia Latini sermonis continetur, aut parvam, aut facile parabilem esse. Cum, post restitutas a Medicea potissimum familia litteras, infinita quaedam vis extiterit hominum in omni genere eruditorum: cumque & nostra & patrum memoria homines summis ingeniis praediti tam multam in Latine loquendi studio operam posuerint, ut id prope unum operis habere viderentur: paucissimi tamen, quorum scripta, non dico sermonis vitiis careant: nam hoc quidem illorum nemini contigit: sed aliquam saltem priscae illius & nativae Latinitatis imaginem contineant, extiterunt. Ut Graeci proverbio dicunt, multos esse, qui thyrsus ferant, sed paucos Bacchos: ita multorum falsa quadam Latini sermonis specie inducta & oblita oratio est, paucorum Latina. Duo in Italia summi viri duces ceteris ad hanc laudem capessendam, & quasi antesignani fuerunt, Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus: qui etiam propter ejusdem studii similitudinem Christophorum Longolium, Belgam, in deliciis prope atque in amoribus habuerunt. Non ita multo post magno in pretio fuerunt duo hujus facultatis praecipui doctores, Patavii quidem Lazarus Bonamicus, in hac autem urbe Romulus Amasaeus: quorum in illo foecunditatem ingenii admirareris, diligentiam & accuratorem (*) requireres; in hoc nihil admodum, quod ad boni & ex omni parte perfecti doctoris commendationem pertineret, desiderares. Brevi igitur innumerabilis quaedam hominum multitudo per Italiam effloruit, qui illorum exemplo incitati, horum disciplina ac praeceptis exculti, ad hanc bene Latine loquendi ac scribendi laudem incredibili studio incumberent: cum & Venetiis Jovita Rapius, & Patavii Benedictus Lampridius, & alii praestantes viri scienti juventuti fontes eloquentiae recluderent, & a principibus maximi honores iis, qui Latinam linguam egregie praeter ceteros callerent, proponerentur. Et tamen in tanto ardore animorum, tanta ingeniorum contentione atque aemulatione, tantis propositis praemiis, nemo adhuc

ex-

(*) Malim, *curam*. Est quidem *accuratio* semel apud Ciceronem Brut. 67. Sed semel aut rarissime dictis abstinere, prudenter est, quod saepe accidit, ut talia, melioribus libris inspectis, vitiosa repellantur. Idem intelligi volo de vocabulo *attentio* apud Cic. de Orat. II. 35. quo Muretus usus est saepius.

extitit, cui simpliciter & sine ulla exceptione ea laus tribui possit, ut bene Latine scripsisse dicatur. Proximè quidem veterum gloriam accesserunt & ii, quos modo nominavi, & alii satis multi: neque immerito commendati sunt aut is, qui pauca quidem scripsit, sed in scribendo omnium politissimus, maximeque limatus, idemque ab omnibus ineptiis remotissimus fuit, Joannes Casa, aut vir in scribendis epistolis Latinis singulari lepore ac venustate praeditus, Paulus Manutius. Qui tamen quemadmodum illud consecuti sunt, ut haec laus vere ac merito propria Italiae haberetur, eique ceterae omnes nationes scribendi elegantia facile cederent: ita illud negari non potest, multos naevos, multasque maculas, quod bona omnium venia dictum sit, illorum omnium scriptis aspersas esse, quae planum faciant, illos vidisse quidem quid optimum esset, & viam quae ad illud ferret ingresses longe processisse: sed longe tamen ab eo, quo intendebant, subtitisse. Neque hoc eo dico, ut de summorum virorum gloria quidquam propterea detrahā: quos & admiror ipse, & ad eorum persequenda vestigia cohortari vos volo. Sed ut intelligatis, minime vulgarem esse eam laudem, quam tot ac tales viri, tantis laboribus, tantoque studio, plenam tamen ac solidam consequi non potuerint. Nunc quod dicturus sum, nolim a quoquam durius accipi, sed ita potius, ut profectum ab optimo erga vos animo, & a singulari quadam mea erga nomen Italicum voluntate. Qui enim in Italia diutius aliquando, quam in Gallia, ubi natus sum, vixerim, & jam pridem in hac orbis terrarum nobilissima urbe sedes ac domicilium collocarim, facere neque possum, neque debeo, quin & Italiam totam, & praecipue urbem Romam pari, ac patriam, pietate ac studio colam. Doleo igitur, & indignor, cum, quae laus, nostra ac patrum memoria, propria, ut dixi, Italorum fuit, ut soli ex omnibus Latina lingua perite ac scienter uterentur, eam nunc ita obsolevisse, ac propemodum evanuisse video, vix ut jam tota Italia pauci quidam senes, qui eam utcumque sustineant, reperiantur. Interea exterae nationes, &, ut vulgo in Italia vocantur, barbarae hanc possessionem gloriae, tamquam a vobis pro derelicta habitam, occuparunt: jamque non obscure Latinae linguae usum & intelligentiam migrasce ad se, relicta Italia, gloriantur. Hanc vos tantam indi-

gnitatem feretis aequo animo, juvenes, ac non potius omnes nervos ingenii contendetis, ut stolidam illam agrestium hominum, vobis insultantium, superbiam retundatis? Expergiscimini, expergiscimini, adolescentes, &, si quid in vobis Romani sanguinis, si quid avitae virtutis est, incumbite ad eam gloriam, quae vestri generis ac nominis propria est, ex alienarum gentium manibus extorquendam. Mihi credite, si semel penitus imbibatis id perficere, si socordia & ignavia valere jussis, naviter opus hoc urgere instituatis, si frenum, ut dicitur, mordeatis, brevi futurum est, non modo ut nuper amissa ornamenta recuperetis, sed etiam ea magnis ac luculentis accessionibus locupletetis. Ego quidem, quoniam ad pure & emendate loquendum, quod hujus consilii atque incepti fundamentum est, nullius omnino libri lectionem utiliore, quam epistolarum ad Atticum, judico, quoniam eas Latinae linguae studiosis pervolutandas, manibus atque oculis conterendas, ad verbum, si fieri possit, ediscendas censeo, ideo earum interpretationem suscepi, nihil veritus eorum stultitiam, qui speciosa utilibus anteponentes, ita me, quasi quiddam hujus loci auctoritate inferior susceperim, criminantur. At iidem me superioribus annis, cum Aristotelis libros de moribus, cum Platonis libros de republica, nuper etiam cum Tacitum interpreter, ita calumniabantur, quasi, omisis iis, quae juventuti utilia forent, ea quaererem ac confectarer, in quibus ostentare me, & venditare populo possem. Quid istis canibus facias? aut quomodo te aliter, quam contemptu, ab eorum latratibus vindices? Praeclare Aristoteles, cum idem ab aliis avarus, ab aliis prodigus haberetur, argumento id esse ait, eum liberalem esse. Ita isti, cum me nunc ut nimis sublimia petentem, nunc ut me justo inferius demittentem culpae instituunt, ut mihi quidem tum demum medium secare videar, efficiunt. Magis me movent exempla eorum, qui memoria nostra primos ordines in litteris duxerunt: quorum ut quisque doctissimus habitus est, ita plurimum operae in his epistolis collocavit. Nunquam me pigebit eis in libris exerceri, in quibus duo ingentia decora Italiae, Petrus Victorius, & Paulus Manutius, acutissimus Jurisconsultus Antonius Goveanus, Sebastianus Corradus, Leonardus Malaspina, lumen & ornamentum Galliae Hadrianus Turne-

bus,

bus, aliique, quos enumerare longum est, ita defudarunt, ut praecipuam sibi materiem gloriae ex eis emendandis & illustrandis quaesivisse videantur. Quos si duces non sequerer, unum tamen opponerem, cujus auctoritas frangere, debilitare, obterere omnes contra sentientium rumusculos posset. Hujus enim consilii mei non approbatorem modo & adstipulatorem, sed auctorem, ac laudatorem habeo illum uberrimum disciplinarum omnium fontem, Gulielmum Sirletum, Cardinalem, cujus auctoritati dum paream, nunquam magnopere, quid alii de me judicaturi sint, laborabo. Sequitur nunc, ut iis obrectatoribus respondeam, qui omnem epistolarum lectionem leve quiddam ac prope nugatorium esse ajunt: quo, tamquam lacte, pueruli, non, ut solido cibo, etiam grandiores ali debeant. In quibus hoc primum est quod admirer: cum sermonis usum unum de praecipuis a Deo in hominem collatis muneribus esse fateantur, quomodo de descriptione epistolarum aliter sentire possint. Ut enim sermone inter praesentes, ita epistolis inter absentes animi sensa communicantur. Per epistolas mercatura exercetur, qua si careremus, innumerabilibus commodis careremus; per epistolas pater cum liberis, vir cum uxore, fratres ac propinqui inter se, tum quoque, cum multi inter eos montes multaue maria interjecta sunt, ita colloquuntur, ut una omnes domi esse videantur; per epistolas & indicuntur & geruntur bella, paces componuntur, inter remotissimas nationes constituuntur societates, foedera feriuntur; amicitia, quae condimentum vitae est, quo sublato, vita quidvis potius quam vita fuerit, nullo magis adminiculo, quam mutuis epistolis, continetur. Itaque si epistolarum usus tolleretur, commercium quoque & naturalis illa hominum inter ipsos societas tolleretur. Sunt ista, dicet aliquis: sed tamen epistolis sua quisque negotia committit; graves & arduae disputationes, & ad quas percipiendas doctore opus sit, epistolis mandari non solent. Hoc si quis de toto epistolarum genere dicere audeat, ablegabo eum ad Platonis, Isocratis, Senecae, & talium epistolas, quaeramque, nunquid illas quoque de rebus vulgaribus, & cuilibet sine doctoris opera perspicuis scriptas putet? Jubebo inspiciat illam, quae a Cicerone ad Q. Fratrem in Asiam misa est: qua vir non eloquentissimus tantum, sed etiam tractandae reip. peritissimus,

X 2

omnia

omnia complexus est, quae praestari debent ab iis, qui magnis provinciis summo cum imperio praesunt. Nam illo quidem argumento vix in tam levi causa utendum puto, quod praecipua religionis nostrae mysteria a sanctissimis illis aeternae veritatis doctoribus, qui nobis ad aspiiciendam viam, qua iretur in caelum, facem praetulerunt, epistolis inclusa sunt. Quisquamne ita impie temerarius est, ut, cum illorum procerum, Basilii, Nazianzeni, Cypriani, Ambrosii, Hieronymi, Augustini, Gregorii, & similium epistolas si minus legerit, extare tamen audierit, totum epistolarum genus contemnere audeat? At in his Ciceronianis nihil simile; scriptae enim sunt de rebus fere domesticis ac familiaribus simplici & sponte fuso dicendi genere, ad hominem usu domestico & intima familiaritate conjunctum. Hoc si faterer, tamen eas dignas, quae diligenter & accurate legerentur, esse contenderem. Vere enim hoc sapientissimus scriptor Xenophon principio ejus libelli, qui Convivium inscribitur, scriptum reliquit, magnorum virorum non seria tantum, sed & joca cognoscere operae pretium esse: quod ex his quoque utilissima ad vitam exempla capiantur. Narrat alicubi Horatius, Scipionem & Laelium interdum disinctos, dum olus decoqueretur, ludere & nugari: Cicero, etiam legendis ad Lucrinum conchis & umbilicis animum relaxare solitos. Quis nostrum non quolibet pretio emat, ut interesse talibus ludis queat, & eas fabellas audire, quibus tales viri inter se jocabantur? Praeclare Plutarchus in Alexandro, *Non, inquit, ut quaeque maxime illustris actio est, ita maxime ingenium hominis patefacit; imo vero interdum exiguum aliquod factum dictumve, aut jocus aliquis, magis detegit hominis mores, quam urbium expugnationes, & pugnae, in quibus multa hominum millia ceciderunt.* An, cum principes viri publicis se negotiis subduxerunt, & exclusis admissionibus, paucos quosdam deligunt, quibuscum libere ac familiariter jocentur, invidemus iis, qui admittuntur ad interiores illorum sermones, eosque beatos esse, ac caelum digito contingere putamus: nos si ad Ciceronis & Attici arcana penetrare, eosque nunc jocantes, nunc inter se qua publicis, qua domesticis de rebus colloquentes audire liceat, parvi id esse ducemus? Sed longe aberrant a vero, si qui res tantum domesticas, & familiares jocos his epistolis contineri putant.

Hi.

Historia illorum temporum, quibus imperium orbis terrarum immutatum est, & vel eversa, vel certe conversa ea respublica, quae ita bonis legibus atque institutis fundata erat, ut in perpetuum duratura videretur, non aliunde melius, quam ex his libris, percipi potest. Tum praeterea Ciceronis admirabilis prudentia, & scientia reip. tractandae, nusquam se magis, quam in his epistolis, prodit. Quod ne quis me temporis causa confingere arbitretur, praestantis viri & illorum temporum aequalis, Cornelii Nepotis verba ipsa recitabo, quibus suum de illis iudicium posteritati contestatum ac consignatum reliquit. Qui in Attici vita cum inter Ciceronem & Atticum summam conjunctionem animorum fuisse dixisset, *Ei, inquit, rei sunt indicio, praeter eos libros, in quibus de eo facit mentionem, qui in vulgus sunt editi, sexdecim volumina epistolarum, ab consulatu ejus usque ad extremum tempus ad Atticum misarum: quae qui legat, non multum desideret historiam contextam eorum temporum. Sic enim omnia de studiis principum, vitiis ducum, aemulationibus in repub. perscripta sunt, ut nihil in iis non appareat: & facile existimari possit, prudentiam quodimmodo esse divinationem. Non enim Cicero ea solum, quae vivo se acciderunt, futura praedixit, sed etiam, quae nunc veniunt, cecinit ut vates.* Haec Nepos, cujus non vanam esse praedicationem, res ipsa quotidie ostendit. Ad eas causas, quas attuli, cur in his epistolis mecum pervolutandis cupide versari debeatis, accedit haec quoque, quam, duhitiavi equidem, num adferre deberem, ne vineta mea, ut ajunt, caedere, & de ea ipsa facultate, cujus opinio, falsa fortasse: neque enim impedio: sed opinio tamen, ad aliquam me provexit hominum famam, quippiam detrahere viderer. Sed vincat veritas, quae aliis omnibus rebus praeponderare debet, praesertim cum de commodis vestris agatur. Hodie, adolescentes, si verum amamus, omnis prope usus eloquentiae, praeterquam in scribendis epistolis, ita de medio sublatus est, ut nec vola nec vestigium appareat. Dominabatur olim in judiciis: regnabat in consultationibus: vincebat fere ea causa, quae eloquentiorem patronum nacta erat.

*Sed haec prius fuere: nunc recondita,
(Ut de phaselo ait Catullus,)
Senet quiesce.*

Judicia, Romae saltem, ita exercentur, ut in eis nullus plane locus eloquentiae sit. In deliberationibus de magnis & feriis rebus, quid quisque dicat, non quam ornate dicat, attenditur. Recte omnino: neque enim negari potest: sed tamen isto modo magna disertis hominibus subtracta materia est. Eloquentia, quasi aetatis beneficio immunitatem consecuta, jussa est oblectare se in his nostris scholasticis ac pulverulentis disputationibus, in factis concionibus, quae ad populum habentur, & interdum in gratulationibus, quae fiunt ad principes, aut in eorum funeribus exornandis. Ita ex illis tribus Aristoteleis dicendi generibus solum epideicticon, quod olim minimi pretii habebatur, in usu relictum est. Mansit tamen illud, ut, qui bene, id est, tum diserte, tum prudenter, & ad res, ad personas, ad tempora accommodate epistolam scribunt, facillime ad intimam principum familiaritatem perveniant, & ad maximarum rerum tractationem adhibeantur, maximis plerumque honoribus augeantur. Hac facultate cum alii, tum Jacobus Sadoletus, & Petrus Bembus viam sibi ad dignitatem summae proximam munierunt. Nolo de viventibus dicere, ne aut adulari videar, aut aliter eos laudem, quam ipsi fortasse laudari se volunt. Vos, adolescentes, (vestra enim res agitur, & satis jam verborum factum est,) adjuvate attentione vestra industriam meam: & mihi hoc credite, integritatem Latinae linguae, cognitionem antiquitatis, prudentiam in rebus gerendis, ex nullo Ciceronis libro posse a vobis melius aut facilius, quam ex his epistolis, comparari. Cuperem, Paule Foxi, vir non tantum in primis illustris, sed ad illustrandum hoc saeculum nate, novo quodam & minime vulgari modo, tibi, quem nihil obsoletum, nihil vulgare delectat, gratias agere, quod talis tantusque vir, omis sis negotiis, quibus assidue distineris, honoris mei causa, hodie, multum deprecante me, ne id faceres, huc tamen venire volueris. Sed cum animum in omnes partes versavi, nihil, quod te dignum sit, excogitare possum. Tacebo igitur, & hoc toto genere gratia

tiarum actionis superfedebam. Nisi forte hoc ipsum novum quoddam gratias agendi genus est, cum is, qui beneficium accepit, magnitudinem illius verbis a se coaequari non posse confitens, conticefcit.

REPETITURUS LIBROS ARISTOTELIS DE MORIBUS.

O R A T I O XVII.

habita Romae pridie Non. Novembr.

M D L X X X I I I.

Primum quidem Deum immortalem veneror, auditores, ut, si hos viginti annos, quibus huic muneri praefui, pro singulari erga me populi Rom. caritate ac benevolentia, proque maximis in me cum aliorum Pontificum, tum praecipue Gregorii XIII. Principis immortalitate dignissimi, beneficiis, eo semper animo fui, ut de utilitate vestra non minus saepe, quam de mea, cogitaverim, ut nunquam rationes meas vestris anteposuerim, ut semper eam docendi rationem tenere studuerim, non quae aut minus laboris, aut plus ostentationis habitura, sed quae vobis plus verae ac solidae eruditionis paritura videretur: ita me, quod reliquum est aetatis, in ejusdem muneris procuratione placide ac tranquille exigere patiatur; deinde autem, ut vobis omnibus inspiraret amorem erga honesta studia, & cupiditatem ea in isto aetatis flore discendi, quae vobis aliquando tum privatim, tum publice & utilitatis & dignitatis plurimum allatura sint. Quod cum peto, non tantum vestra, sed etiam mea causa peto. Nam cum quietis ac tranquillitatis meae, cujus & semper natura amans fui, & hac ingravescenti aetate quotidie magis indigeo, magna pars in eo posita sit, ut a vobis attente ac libenter audiar: non dubito, quin id facile impetraturus sim ab iis omnibus, qui ipsi prius a se, ut se ament, neque unquam per ludibrium & perversitatem animi & suis & alienis commodis obstare cupiant, impetrarint. Quam spem cum de vobis, hujus annui curriculum nostri principio, ut si

unquam alias, aut potius maiorem quam unquam alias, animo perceperim: obsecro obtestorque vos, auditores, ut vel mea causa, vel vestra, vel etiam tot virorum dignitate praestantium, quos hodierno die huc convenisse, & industriae meae iudices atque arbitros, & modestiae vestrae testes ac spectatores futuros videtis, eam unius horae attentione ac silentio comprobetis. Etenim qui pulcherrimos, & a me semper in prima commendatione habitos, libros Aristotelis de moribus ad Nicomachum, quos vicesimo abhinc anno ex hoc ipso loco interpretari coepi, nunc denuo, (quod Deo volente ac propitio fiat!) interpretari constituerim, cum sciam, hoc consilium meum non prius, quam hesterno die, plerisque vestrum notum esse potuisse; ideoque multos esse, qui non modo meditati ac parati, ut par est, huc venire, sed vix libros sibi prospicere potuerint: decrevi hodie, quae illorum librorum propria sunt, non attingere, sed universe ac communiter de tota studiorum nostrorum ratione disserere, & quaerere, verane, an falsa sint ea, quae plerique putant de causis, cur hodie neque tam docti, neque tam disertii homines, quam olim fuerunt, reperiantur. Saep̄ enim interfui querelis eruditorum & ingeniosorum hominum, qui de temporum nostrorum infelicitate quererentur: quod cum & ingenia nihilo quam antiquitus deteriora sint; & aliis maioribus, & magis arduo ac difficiliore in loco positis virtutibus, aetas nostra facile vetustatis gloriam aequaverit; si quidem & rei militaris ductandorumque exercituum, & reipub. in pace atque otio tractandae scientia, satis multi memoria nostra, qui nulli veterum cederent, extiterunt: hac molliore, ut videtur, & parabiliore eloquentiae & eruditionis laude, nemo prorsus exoriatur, qui antiquitati controversiam facere audeat; sed praeclare secum actum esse ducant, si qui hoc tempore multo sudore multisque vigiliis hoc consecuti sunt, ut a veterum praestantia non longissime abesse videantur. Atque illud quidem facile conveniebat inter omnes, non eandem esse diligentiam in hominibus nostris, quae in veteribus illis, quos admiraremur, fuisset; merito abesse nos ab illorum gloria, quorum non imitaremur industriam; labore venalia esse praeclara omnia: inique facere qui industriorum praemia peterent otiosi; neque esse quod quisquam nostrum sibi blandiretur, aut cujusquam e nostris studium & diligentiam cum illa

veterum pertinaci & indomita discendi cupiditate contenderet. Illos incensos & inflammatos amore doctrinae, omnibus sibi aliis voluptatibus interdixisse, rei familiaris curam abjecisse, cibo, potu, somno saepissime (*) abstinuisse, omne sibi tempus perire ratos, quod non in studio poneretur, non modo valetudinis dispendio, sed ipsius vitae periculo bene cmi putantes, quod tam ferventer adamasent. Nos quod somno, quod voluptatibus, quod avaritiae, quod ambitioni temporis superest, collocamus in liceris: & cum quidvis potius agamus, miramur, impares esse nos iis, qui hoc unum agbant. Memoriae proditum est, cum populus Atheniensis decreto cavisset, ut capite lueret, si quis Megarensis pedem in Astu intulisset, Euclidem, qui indidem erat, Socratemque ante id decretum audire coeperat, cum sermonibus illius carere noller, quotidie, cum advesperasceret, tunica longa muliebri indutum, & versicolore pallio amictum, capite atque ore velato, Megaris Athenas ad Socratem commcare, & sub lucem eodem ornatu ad suos redire solitum. Tanti putabat studiosissimus adolescens, aliqua saltem noctis parte Socratem audire, ut ea de causa & singulis noctibus amplius quadraginta millia pasuum conficere, & vitam suam in apertum discrimen exponere non vereretur. Mirum non est, tanto nos eis inferiores esse doctrina, quanto doctrinae amore inferiores sumus. Sed de neglectu bonarum artium, & de illo quasi torpore ac veterno, qui jam pridem juvenum nostrorum animos occupavit, & dixi saepe alias, & dicturus sum; si forte dicendo eum excutere, & aliquos eorum, qui me audient, excitare ad vigilantiam possim. Alteram causam esse dicebant, quae profectus nostros impediret, quod multo durior ac difficilior esset nostra, quam veterum, conditio. Illi enim cum sermonem, quo in discendis tractandisque bonis artibus usuri essent, a nutricibus cum lacte bibebant, a populo condiscabant, neque aut Atheniensibus, ut Attice, aut Romanis, ut Romane loquerentur, sudandum; neque aut consulendi magistri, aut libri pervolutandi erant; a poetis, quorum lectione puerilis aetas oblectari, & ad humanitatem informari solebat, & in quibus interpretandis nullam fere aliud Grammaticorum munus erat, quam ut fabulas explicarent, & aliquas, si forte,

(*) In vulgaribus Edd. de scioli correctione *sapientissime* legitur.

te, peregrinas voces, quas illi glosas vocabant, & interdum genera quaedam dicendi abstrusiora, & a vulgari loquendi consuetudine remotiora indicarent: ab eis igitur, prout cujusque ingenium aut voluntas ferebat, aut ad politicos sive rhetores deducebantur; aut imbuti prius mathematicis disciplinis, ad dialecticos & ad physicos sese applicabant: & verborum cura liberi ac soluti, ad res modo ipsas intelligendas ac pervidendas omnem industriam ac diligentiam conferebant. Qui eloquentiam adamarant, iis theatra, iis forum, iis curia pro schola; qui causas diserte agebant, qui ad populum verba faciebant, qui sententiam de publicis negotiis dicebant, pro magistris erant; unum aliquem ex eis deligebant, quem colerent, quem sectarentur, cujus ad exemplum se conformarent, cujus consuetudine & disertiores fierent, & sapientiores. Nos non unam, sed duas peregrinas linguas discere cogimur, neque peregrinas modo, sed jam pridem extinctas quodammodo ac sepultas. Nam si aliqua urbs, aut aliqua gens esset, in qua vulgo homines Graece Latineve loquerentur, mitteremus eo pueros nostros, ut, cum a teneris unguiculis sermonis usum combibissent, grandiusculi de rebus modo ipsis cogitarent. Nunc nobis diutius luctandum ac sudandum est circa principia, & in ipsis, ut ita dicam, carceribus, quam priscis illis, ut a carceribus ad metam pervenirent. Nobis, antequam Latine aut Graece balbutire possimus, multa cura, multis vigiliis, multis magistris opus est, & iis plerumque magistris meliorum inopia utendum, qui ad id, quod se docere profitentur, aliis ipsi magistris indigerent. Ita quam illi facultatem ac copiam sine ullo labore a matribus, & a nutricibus, & a populo hauriebant: ejus nos ut umbram aliquam consequamur, meliorem aetatis partem in eo consumere cogimur. Itaque gravis illa conquestio, qua nobilis olim poëta usus est in deploranda bellorum civilium calamitate:

*Heu quantum terrae potuit pelagique parari,
Hoc quem civiles hauserunt sanguine dextrae;*

ad nostra quoque studia non inconcinne accommodari potest. Sic enim & nos dicamus licet. Heu quantum rerum ac sapientiae parari potuit eo labore, qui necessario nobis ad intelligentiam usumque linguarum capiendus fuit. Haec una ratio tantum apud nonnullos potuit, ut publice per-

suadere conati sint, inutile esse totum illud studium, quod in Graecis ac Latinis litteris poneretur; sua cuique lingua philosophandum, ut & illi fecissent. Non enim Democritum, Platonem, Aristotelem aut Hebraeorum, aut Aegyptiorum sermone in disputando aut in scribendo usos esse, sed eo, qui popularibus suis notus esset; neque Demosthenem Persica aut Macedonica, sed Attica lingua habitum eloquentem; meram insaniam esse, tantum operae ac temporis perdere, ut eum sermonem intelligamus, eoque utamur, quo uti homines multis abhinc saeculis desierunt (*). Ne Demosthenem quidem aut Ciceronem curasse, illum, quomodo Cecropis aut Thesei, hunc, quomodo Euandri aut Romuli temporibus cives sui locuti essent; suae quemque non gentis modo, sed & aetatis sermone contentum esse oportere. Addebant, id eo facilius factu esse hominibus Italis, quod praeclara illa Graecorum Latinorumque monumenta jam pleraque omnia in eam linguam, qua vulgo utimur, conversa essent: ut, illo peregrinitatis quasi cortice ac putamine detracto, nucleis vesci, & ut osse confracto succum ac medullam ipsam exfugere liceret. A qua opinione quoniam ita dissentio, ut avocandis a Graecae ac Latinae linguae studio adolescentibus ipsa fundamenta disciplinarum convelli ac labefactari putem; neque ullam pestem praesentio, aut ullum certius exitium omnibus ingenuis artibus adferri posse arbitrer, quam si linguae illae, quae quasi sacrae quaedam earum sunt, negligentur; exponam hoc loco breviter causas iudicii mei, efficiamque, si potero, ut, linguas quidem illas omni studio dignissimas esse, sed multa hoc tempore in earum tractatione peccari, liquido intelligatis. Duae praecipue mihi quidem causae esse videntur, adolescentes; cur & Graecam & Latinam linguam amare, & in earum utraque praecipuum studium ponere debeamus. Una, quod Graece & Latine, Graece quidem & plures & praestantiores, sed tamen Latine quoque sat multi, ejusmodi viri scripserunt, ut propter admirabilem quandam sapientiam, qua illi tanto supra ceteros mortales floruerunt, ut aliarum gentium homines cum eis collati, idiotae quidam & agrestes fuisse videantur, dignissimi sint, ad quos intelligendos omnis ab omnibus elegantioris ingenii hominibus opera conferatur. Nam si Platonem, Xe-

RO-

(*) Constructionis ratio postulat, *desissent*.

nophontes, Aristoteles, Theophrastos, addo huc etiam Plutarchos, Galenos, sed quo plures nomino, eo plures occurrunt digni qui nominentur, si tales etiam viros Italia extulisset, qui cogitationes suas perscripserent eo sermone, quo vulgo Italia utitur: non ego quidem propterea, ne sic quidem veteres illos sapientes patres ac duces negligendos dicerem; sed tamen aequiore animo ferrem, si quis Graeco sermone accuratius discendo superfedere vellet. Nunc cum domi nata & vernacula omnia tanto jaceant infra illorum dignitatem, quanto imae maximeque depressae convalles infra editissimorum, caeloque, ut poëtae loquuntur, minantium montium cacumina: quis ille tam mollis ac delicatus, quis tam ab omni vera pulcritudine aversus est, qui laborem non maximum, neque fortasse tantum, quantus vulgo putatur, ad illos maximos viros intelligendos capiendum neger? Quod & ipsum de vetere Latina lingua dictum accipi volo. Nam ita me ille amet omnium praepotens Deus, auditores, ut ego vobis de meo sensu libere atque ingenue loquar. Si ex Latinis scriptoribus neminem haberemus, praeter Ciceronem, Virgilium, Senecam, Livium, Plinium, Tacitum; & constat multos esse alios, qui in idem album referri queant: sed si eos solos haberemus, justa tamen mihi causa videretur, cur ad eos intelligendos linguam Latinam avide disceremus. Nunc accedit alia longe gravissima, quae nos incendere utriusque studio debeat. Nam cum earum linguarum, quarum usus eruditis cum vulgo communis est, unaquaeque & certis & angustis limitibus circumscripta teneatur, harum, de quibus agimus, usus toto prope modum terrarum orbe diffusus est. Italice loquentem soli Itali intelligent; qui tantum Hispanice loquatur, inter Germanos pro muto habebitur; Germanus inter Italos nutu ac manibus pro lingua uti cogetur; qui Gallico sermone peritissime ac scientissime utatur, ubi e Gallia exierit, saepe ultro irridebitur; qui Graece Latineque sciat, is, quocumque terrarum venerit, non intelligetur tantum, sed apud plerosque admirationi erit. Atque haec causa vel maxima est, cur Graece aut Latine potius, quam Italice aut Gallice, scribere, quicumque id egregie praestare possunt, debeant. Nam qui scribunt, aut utilitatem publicam, aut gloriam suam sequuntur. Si utilitatem publicam: certe multo pluribus proderunt, si ea lingua scribant, quae apud omnes gentes, quibuscum modo

aliquid nobis usus aut commercii est, intelligatur. Gloriam quoque suam longius, latiusque diffundent, si ea scribant, quorum pulchritudo ab omnibus populis ac gentibus percipi queat. Ut igitur peregrinantibus optabile esset, reperire genus aliquod numerorum, cujus eadem apud omnes aestimatio esset; multoque libentius uterentur iis, quam illis, qui tertio aut quarto quoque die, cum detrimento & cum molestia mutandi sunt, cum ibi tantum utiles sint, ubi imperat is Princeps, cujus in ditione eundem: ita nemo non videt, quanto commodius sit, uti ea lingua, quae in omni gente ac natione reperit aliquos, & quidem non ex fece vulgi, sed ex quaque honoratissimos quosque, a quibus sine interprete intelligatur, quam iis, quae simul atque pedem ex hac aut illa provincia extuleris, alios atque alios interpretes requirunt. Quomodo ex hac florentissima & nobilissima urbe in omnes terrarum partes, quomodo ex omnibus terrarum partibus in hanc urbem legationes mitterentur, si aliam linguam, quam eam, cujus apud suos publicus usus est, nemo didicisset? Quomodo in illo augusto ac sacrosancto Cardinalium collegio de gravissimis rebus, & quas saepe iis solis notas esse expedit, qui sententiae dicendae jus habent, deliberaretur, si quot ex nationibus confusus ille constat, totidem interpretes adhibendi forent? Qua in re majorem Latinae quam Graecae linguae utilitatem esse fateor: intelligitur enim a pluribus. Itaque ad usum Latina potior est; ad doctrinae copiam Graeca. Argumenta, quibus nituntur, qui contrariam sententiam tuentur, infirma prorsus & imbecilla sunt. Ajunt, veteres illos, qui tanta in admiratione sunt, sua quemque lingua philosophatos. Ego autem ita respondeo: si illis quoque temporibus lingua aliqua fuisset communis omnium, qui ubicunque essent, eruditorum, ignota ceteris, quales hoc tempore Graecam & Latinam esse constat: non est dubium, quin ea potius cogitationes suas explicaturi fuerint, quam ea, quae vulgo quoque communis esset. Nam ut poëtae vulgus sibi invisum esse profitentur: ita ipsi quoque ad mysteria philosophiae turbam admittendam non putabant; ideoque obscurabant ea de industria, alii numeris, alii allegoriis, alii tenebroso quodam dicendi genere, ut ostenderent, se sapientiae tantum studiosis scribere: quae causa fuit Aristoteli, cur libros quosdam suos & editos esse, & non editos diceret. Ajunt,

Ajunt, Graecam Latinamque linguam jam pridem mortuas esse. Ego vero eas nunc demum non tantum vivere & vigere contendo, sed, si in tralatione perstandum est, firma valetudine uti, postquam esse in potestate plebis desierunt. Quam diu enim populari imperio regebantur, id est, quam diu penes populum erat, ut ait Horatius, arbitrium & jus & norma loquendi, assidue agitabantur, fluctuabant; nihil habebant certum, nihil stabile, unum saeculum eodem vultu durare non poterant: nunc ex quo ad optimates, ut ita dicam, redactae sunt, & certis a scriptoribus petuntur, certis regulis ac praeceptionibus continentur, multis jam saeculis fixae atque immutabiles permanent. Si in vulgi potestate mansissent, hodie Ciceronem non intelligeremus: quemadmodum ne Ciceronis quidem temporibus intelligebantur ea, quae regnante Romulo aut Numa scripta erant; immo vero ipsas XII. tabularum leges pauci, qui intelligerent, reperiebantur. Et videmus, quae vulgari lingua abhinc quadringentos annos scripta sunt, hodie non intelligi.

*Ut sylvae foliis, (ait Horatius,) pronos mutantur in annos,
Prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas,
Et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.*

Illae igitur linguae quotidie moriuntur, quotidie nascuntur, quae pendent ex libidine imperitae multitudinis: quas autem ex populi servitute eruditorum usus vindicavit, illae non vivunt tantum, sed immortalitatem quodammodo & immutabilitatem adeptae sunt. At, quod temporis in linguis discendis consumitur, melius rebus ipsis cognoscendis impenderetur. Hoc argumentum ita demum aliquid valeret, si ab aliis scriptoribus verborum elegantia, ab aliis rerum cognitio peteretur. Nunc ita nobis a Deo consultum ac prospectum est, ut, qui Graece Latineque politissime scripserunt, iidem etiam sapientissime scripserint: ut non ab aliis verba, ab aliis rerum cognitionem petere oporteat; sed utraque ex iisdem fontibus eodem tempore haurire liceat. At omnia aut e Graeco sermone in Latinum, aut etiam ex utroque in eum, qui lanii quoque & falsamentariis notus est, conversa sunt; ita ut aut neutro illorum opus sit, aut certe altero tantum. Heu me miserum! Cur non hujus loci consuetudo fert, ut possim, quan-

quantum cuperem, arbitrato meo dicere? Quomodo ego istos acciperem, qui interpretibus fidunt? Sed quando id facere temporis angustiae prohibent, polliceor vobis, me, quae dabitur dicendi occasio, in hoc argumento versaturum esse, & ostensurum, quam necesse sit, in crassissima rerum ignoratione perpetuo versari eos, qui praelidio interpretum freti, Graecae ac Latinae linguae studia negligunt; simulque indicaturum, quibus in rebus a plerisque in studiorum causa peccetur; quaeque verae causae sint, cur aetas nostra tantopere veteribus cedat. Vos, auditores, efficite, ne vobis prior illa causa, quam dixi, torporis ac negligentiae noceat. Afferte huc amorem doctrinae: afferte diligentiam & attentionem: ego, ut quotidie vobis res attentione dignae affatim suppetant, providebo. Idque eo magis, quod in his Ethicorum libris tantum usque a puero studii posui, ut, nisi aliquid expectatione vestra dignum praestitero, recusare non debeam, quin huius loci amplitudine parum dignus habear. Vos vero, ornatisimi viri, ignoscite, si, quod a vobis tam benigne auditus sim, ne gratias quidem vobis agendas putem. Nam siue oratio mea vobis molesta fuit, eo molestior erit, quo eam longius protraxero; siue, quod magis cupio, quam spero, jucunda, videor jam vobis gratiam aliqua ex parte retulisse.

D E

VIA AC RATIONE TRADENDARUM
DISCIPLINARUM.

O R A T I O X V I I I .

Plerique eorum, qui quotannis ex hoc loco verba faciunt, laudare litteras & ingenuas artes, vosque, adolescentes optimi, ad eas toto pectore amandas, ac colendas exhortari atque incitare consueverunt. Quorum ego neque consilium reprehendo, neque tamen omnia in eo posita esse censeo. Nam ut, si quis bonae valetudinis comoda exponat, eaque dicendo amplificet, atque exaggeret, & ad eam omni studio conservandam homines cohorte

tetur, neque tamen admoncat, quo genere victus, quibusque exercitationibus ea maxime comparari ac contineri debeat, non valde utilis videri possit illius oratio: ita parum prodest, aut laudare eas artes, quas certe nemo usque eo perfrictae frontis est, ut vituperare audeat, aut ad eas cohortari eos, quos illarum studiis deditos esse constat, nisi indicetur etiam via, qua quis ad illas facillime ac certissime pervenire posse videatur. Ego igitur, quando mihi a te, Laurenti Blanchette, vir clarissime, munus hoc impositum est, non laudabo litteras: satis eas homines eruditissimi, collegae mei, ex hoc ipso loco his proximis annis ornatè, copiosèque laudarunt; ne multum tum (*) quidem temporis ponam in his nobilissimis adolescentibus ad eas cohortandis: & ipsi per se satis eas amant, neque oratione mea melius incitari possunt, quam si te, Blanchette, intueantur, de te cogitent, in te oculos, animumque defigant, cui litterarum tractatio senilem in isto aetatis flore non modo gravitatem, ac prudentiam, sed dignitatem quoque atque auctoritatem comparavit. Quænam igitur orationis meae futura materia est? quibus de rebus dicens hunc ornatisimorum virorum, atque hanc honestissimorum juvenum coronam, quam ex ore meo pendentem video, demulcere & delinire conabor? Exponam breviter, ac perspicue, à carceribus, ut dicitur, ad calcem, ei, qui semel imbiberit in litteris & in bonarum artium scientia excellere, quam studiorum viam ac rationem tenendam putem. Quod dum facio, quidam ex vobis decursum jam a se & confectum curriculum agnoscant, alii, quod iter ad veram gloriam ferat, me monstrante, cognoscant. Attente ut me audiat, ne orandos quidem esse vos puto. Frustra id postulem, nisi attentionem mihi res ipsa, de qua dicere ingredior, conciliaverit. Principio igitur positum sit, Graecae, Latinaeque linguae cognitionem instrumentum esse ad parandam doctrinae copiam, hoc quidem tempore plane necessarium. Id qui negant, aut quid verum sit, non vident, aut contendendi studio in oppugnando eo, quod verum est, ostentare ingenii acumen volunt. Quare puer is, quem informare, ac describere ordimur, honesto loco natus, modicis opibus instructus, ea corporis firmitate, ut studiorum laborem perferre possit, ingenio neque agresti, &

(*) *Tum* temere repetitum ex voce praecedenti.

hispido, nec molli, & effeminato, sed eleganti, & ad honestatem propenso praeditus, sextum aetatis ingressus annum, Graecarum Latinarumque litterarum formas, nomina, potestatem, per ludum jocumque condiscat. &, ut id libentius faciat, non metu, ac verberibus, sed prae-miolis, quibus aetas illa capi solet, identidem excitetur. Ubi annum in eo posuerit, ut & Graece, & Latine satis facile, atque expedite legat, jam septimo primis illis, maximeque Grammaticorum utriusque linguae praeceptis imbuatur, nomina, & verba flectere, ac variare, & inter se sine vicio conjungere ac copulare discat. Huic uni rei annum septimum tribui velim. Octavo incipiat jam aliquid audire, aliquid legere, idque ejusmodi, ut & ad formandos mores non nihil conferat, & voluptatem potius adferat, quam magnam ullam animi contentionem requirat. In hoc genere apud Graecos excellunt Aesopi fabulae, & Phocylidis carmina: Latini talium scriptorum inopia laborant, nisi quis easdem illas fabulas ab optimo, & eruditissimo viro, Gabriele Faerno Latinis versibus elegantissime expressas, illi aetati proponendas putet, & addendum, si quod exiguum poema puris verbis vitae praecepta continens reperiatur. Biennium consequens, id est, nonum, ac decimum annum, ita libentissime posuerim, ut puer matutinis quidem horis libros Xenophontis de institutione Cyri, quibus nihil purius, aut suavius reperiri potest, pomeridianis autem Caesaris potissimum commentarios legat, qui mihi unus ex omnibus Latinis ad illam nitidissimam Xenophontis simplicitatem proxime videtur accedere. Undecimus annus comoediis detur, ita tamen, ut ex Terentio, Plautoque, & multo magis ex Aristophane, quidquid inquinare pueriles animos potest, aut refecetur, aut omittatur. Quod idem de omni scriptorum genere semel a me dictum accipi volo. Duodecimo Theocriti, Moschi, Bionis Idyllia cum Virgilii Bucolicis, Hesiodus cum Georgicis, cum Aeneide utrumque Homeri poema copuletur. Neque hos libros totos a praeceptoribus exponi arbitror debere. Cum tantum cujusque a praeceptore audierit, ut sine cortice, quod ajunt, nare possit, quod reliquum est suo ipse privato studio persequatur. Huic rei biennium suffecturum puto. Illud interea ad magistri curam, & sollicitudinem pertinet, ut puer loquendo quidem quotidie,

die, scribendo autem alternis saltem diebus exerceatur. In ipso pubertatis ingressu primum exercebo eum in eis, quae Graeci vocant progymnasmata, id est, praeludia quasi quaedam, & praecursiones ad eloquentiam, de quibus extat aureolus libellus Theonis Sophistae, qui, si quid ego auctoritate possem, quotannis exponeretur in scholis, & ad praecepta, quae illic traduntur, juvenes perpetuo exercerentur. Sed & hoc genus exercitationis, & omnis propemodum recta, & antiqua instituendae juventutis ratio non tantum intermissa jam pridem, sed oblivione obruta, ac sepulta est: quae si revocaretur, paucis annis existerent homines vere copiosi, & eloquentes; isti autem clamatores, qui nomen eloquentum gesticulatione pantomimica, & volubilitate linguae, & impudentia sibi pepererunt, ita jacerent, ut eos audire nemo posset. Ita igitur exercitatus adolescens totum se Ciceroni dedat, ingurgitetque se in illum uberrimum, & abundantissimum eloquentiae fontem, retinens perpetuo illam, quam a principio instituimus, consuetudinem, ut Graeca cum Latinis, similia cum similibus conferat. Ciceronis epistolas cum leget, evolvat eodem studio Platonis, Isocratis, Demosthenis, aliorumque Graecorum epistolas, quae in duo volumina congestae reperiuntur. Ad libros de rhetorica scriptos adjungat Aristotelis libros ejusdem argumenti, quaeque eadem de re Dionysius Halicarnasaeus, Demetrius Alexandrinus, Hermogenes, Longinus, alique Graeci litteris prodiderunt. Ciceronis orationes cum Demosthenis, Aeschinis, Lysiae, aliorumque veterum orationibus comparet; dialogos de philosophia cum dialogis Xenophontis, & quibusdam Platonis. Interea oblectamentum sibi ex alio genere poetarum petat, Pindarum cum Horatio; Euripidem, Sophoclem, Aeschylum cum Seneca; Apollonium cum Valerio Flacco; epigrammata Graeca cum Catullo, & Martiale committat. Idem faciat in historicis, Herodotum, Thucydidem, Xenophontem, Polybium, cum Livio, Sallustio, Tacito conferens. Et quoniam neque historia, nisi cognito orbis terrarum situ, neque hic sine aliqua mathematicarum artium cognitione percipi potest: his quoque utrisque temporis aliquid impertiat. Cum ad plenam, ut juris auctores loquuntur, pubertatem, id est, ad annos octodecim pervenerit, graviora meditetur: ac primum qui-

quidem analytices, & dialectices praecepta non ex barbarorum lacunis, sed ex Aristotele ipso, & Graecis Aristotelis interpretibus hauriat, in eisque vere, ac serio biennium exerceatur. Hoc modo praecultus, ac praeparatus adolescens, si totam aetatem exigere in otio litterario volet, abunde habet quod agat: nunquam deerit, quo pascat animum¹, etiamsi ei ad multa saecula vivendi spatium prorogetur. Sin aut ad medicinam, aut ad juris scientiam, aut ad theologiam applicare ingenium cogitat: medicus quidem futurus, in physicis; jurisconsultus in ethicis, ac politicis; theologus, in utrisque sese prius diligenter exerceat; hic tertius Hebraicas praeterea litteras discat; tum eorum quisque ad ea, quae dixi, studia accedat. Quocunque enim se, naturae suae ductum secutus, contulerit, dubitandum non est, quin ut longissime, antequam annorum illum numerum expleat, quem Lycurgus (*) adamasse dicitur, quique solus post senarium intra centum perfectus est, talis in suo genere futurus sit, qualem in suo fuisse Roscium Cicero praedicat, qualem apud inferos esse Tiresian ait Homericus Ulysès: quem solum sapere dicit, ceteros umbrarum in morem vagari. Exposui vobis, adolescentes, iter non ad inanem scientiae opinionem, sed ad veram, & solidam eruditionem; arduum illud quidem, & difficile, sed cogitate, nullo modo fieri posse, ut ad excelsa & sublimia per plana veniatur; & alioqui credite hoc mihi, summam in studiis laborem summa voluptate condiri. Quod si quis ea, quae dixi, praestare omnia non potest, praestet certe quisque quod potest. Cum alia multa, quae saepe ex hoc loco audistis, ad amandas litteras incitare vos debent, tum mirifica plane, ac singularis erga eas Gregorii XIII. optimi, ac maximi Pontificis, voluntas. Qui non tantum pulcherrimos fontes aperuit, quibus urbem, prius aquae penuria laborantem, multo & ornatiorē, & salubriorem, & commodiorem reddidit, sed alios longe pulciores, & utiliores fontes disciplinarum reclusit. Quid enim aliud sunt tot illa Neophytorum, Graecorum, Germanorum, Britannorum, aliarumque gentium, ac nationum collegia, quam totidem aperti, & expositi omnibus religionis & bonarum artium fontes, ab inexhausto pontificiae

ll.

(*) De hoc loco disputat Checcotius Praefat. p. 69.

liberalitatis fonte manantes? Quid scholae nostrae, quae quotidie tot eruditissimorum hominum vocibus personant, quibus ipse majora, quam quisque ante eum Pontifex, praemia statuit, quid aliud, quam incredibilem ipsius erga bonas artes amorem, voluntatemque declarant? Quid tanta multitudo hominum, doctrina, quam opibus, instructiorum, quibus ipse subsidia vitae large, prolixèque suppeditat? ut non verius Bononia studiorum mater, quam is civis, quo ipsa maxime gloriatur, studiorum pater vocari queat. At tu, Laurenti Blanchette, vir clarissime, quando nos ipse in fide, ac patrocinio tuo esse voluit, quantum apud eum potes, quod te plurimum posse scimus, tantum confer ad paternam ipsius erga nos voluntatem magis, magisque in dies confirmandam. Multa jam ipsius benignitate consecuti sumus; ego quidem plura & majora, quam ut ea me unquam promeriturum esse confidam: sed alia quaedam sunt, nec iniqua, nec inusitata, quae, ut alibi conceduntur, si hic quoque concederentur, mirabiliter & professorum, & studiosorum adolescentium animi ad omnia egregia accenderentur. Ea tibi, cum voles, exposituri sumus, & per te aliquid nos effecturos esse confidimus. Suscipe cogitationem te dignam; para tibi immortalitatem apud omnes litterarum amantes, & gratiam, & gloriam; perfice, ut eae artes, quae in te tantum ornamentorum contulerunt, ipsae vicissim ornamentorum aliquid tibi se debere fateantur.

A D

ILLUSTRISSIMOS ET REVERENDISSI-
MOS S. R. E. CARDINALES, IPSO DIE
PASCHAE, CUM SUBROGANDI
PONTIFICIS CAUSSA CONCLA-
VE INGRESSURI ESSENT.

O R A T I O XIX.

habita Romae anno

M D L X X X V.

Magnum vobis hoc tempore negotium impositum est; Patres amplissimi, & tantopere ad salutem & tranquillitatem universae Christianae reip. pertinens, ut haud sciam, an ullum (*) sit eorum omnium, quorum, pro summa dignitate, quam in Ecclesia obtinetis, vestra procuratio est, quod singulari quadam & extraordinaria praepotentis Dei ope magis indigere videatur. Declarandum enim vobis ac decernendum quodammodo est, quis Ecclesiae in terris summo cum imperio praeesse ac praesidere; quis in puppi sedens, clavum tenere, & periculosis navigationis cursum regere ac moderari; quis pastores ipsos pascere debeat; cuius, ut supra vulgarem hominum conditionem elati, responsa pro oraculis, nutus pro ratione, iussa pro legibus futura sint. Quanquam igitur ea sapientia estis, vix ut quicquam vobis subjici possit, quod non ipsi animo prius conceptum, meditatumque teneatis: non iniquo tamen animo ferre debetis, vos, ex veteri con-

(*) Ex Latinitatis ratione scribendum: *an nullum*. Vide Heusinger. ad Nepot. Timol. 1. & Ernestum ad Cic. ad Div. IX. 9. de Senect. 14. Nec dubito, quin ita scripserit Muretus. Certe sic est supra p. 137. in Aldina, ubi vulgares Editiones habent, *an nŭllus*. Qui nunc Latine scribunt, dici vix potest, quoties ad hunc scopulum offendant.

consuetudine, quid in eligendo Pontifice vobis sequendum sit, etiam ab infimis hominibus admoneri. Nam & nemo ita sapiens est, quin audiendo sapientior fiat: & ea est Dei benignitas, ut saepe rudibus & imperitis ea dicenda suggerat, quae audita etiam sapientibus prosint. Dicturus igitur tanta de re, obtestor vos per eum, in cuius nomine huc convenistis, ut mihi exigui temporis attentionem ne denegetis. Atque ut hinc potissimum ordiatur; ut arduum ac difficile Episcopi munus est, ita ardua quaedam in Episcopo, & inventu difficilia requiruntur. *Oportet*, ait sanctus Paulus, *Episcopum talem esse, ut in eo nullus pateat reprehensioni locus.* Quod si in aliis Episcopis requiritur, quanto magis in eo, qui, quanto Episcopi sacerdotibus, tanto ipse ceteris Episcopis antecellit? Quando autem quisquam reperietur dignus, qui in illum honoris ac dignitatis gradum evehatur, si omnes, in quibus aliquid culpari poterit, repudientur? Sed hoc non ita rigide ac praefracte accipiendum, etiam vetusti Patres monent. Nostra enim omnium, qui vivimus, ex bono maloque permixta natura est: & aut angeli essemus, si nulla nos improbitatis macula contaminaret; aut & Deo & hominibus intolerabiles, si nulla vitiorum nostrorum fordes admixta bonitas temperaret. Non igitur quaerendus, qui simpliciter omni virtutis genere excellat, nullo, ne levisimo quidem, vitio aspersus: quem ab omni nota ac reprehensione integritas vitae nullis unquam violata maculis vindicet; nunquam enim res ad exitum perduceretur: sed qui & praecipuis virtutibus inter aequales emineat, & vitiis, ut non omnibus, at iis certe careat, quae in privatis hominibus singulas familias, in Principibus maxima plerunque imperia evertunt. Apud Xenophontem barbarus quidam adolescens, cum equum eximiae bonitatis, quem habebat, libenter se alicui spectatae virtutis viro donaturum esse dixisset, idque apud Cyrum professus esset: *Ego vero*, ait Cyrus, *ostendam tibi, quomodo, etiamsi clausis oculis jeceris, aberrare a tali viro non possis*; simulque eum glebam humo sublatam in confertissimum agmen amicorum, quos assidue circum se habebat, jacere iussit; &, *Quemcunque*, inquit, *ex eis contigeris, illi equum tuum dono dato, neque metus ullus sit, ne aberraveris: omnium eadem est virtus, eadem temperantia, eadem multis spectata documentis fortitudo.* Si
de

de vobis, Patres amplissimi, idem dici posset, ut e vestro nobilissimo honoratissimoque confesſu, nec aetate, nec usu atque experientia rerum, nec auctoritate alius alio magis idoneus esset ad hujus muneris gravitatem sustinendam, non magna deliberatione opus foret, neque ullam in partem, quis ei ex vobis praeficeretur, admodum interesset. Sin verius est, ut in stellis alia aliam nitore & claritate vincit, sic e vobis alium alio esse iis bonis & ornamentis, quae Pontifici conveniunt, instructiorem ac superiorem: & orandus summis precibus Deus, ut judicia vestra dirigat; & vobis intendenda omni studio mentis acies, ut ex omni numero vestro eum potissime, qui aptissimus, & publice utilissimus futurus videtur, deligatis. Ignoscite, quaeso, si quid paullo liberius dixerō. Non enim ea nunc res agitur, ut auribus serviendum sit; dicenda quae urgent, quae tempus, quae rei magnitudo postulat. Omnis cogitatio cognationis, amicitiae, utilitatis privatae, ab hac deliberatione procul abesse debet: ne, si quis ita eligitur, & ipse, dum erigitur, corruat, & alios secum in idem exitium praecipites trahat. Si navigaturi de gubernatore navis eligendo consultarent, nemo reperiretur usque eo improvidus, ut eum, qui sibi aut amicissimus, aut sanguine conjunctissimus, ac non eum potius, qui intelligentissimus, exercitatus esset, ei muneri praefici vellet: & desperet, si quis, in communi naufragio, quaesticulum aliquem suum sibi salvum ac proprium fore putaret. Una navis, qua omnes vehimur, Ecclesia est: quae quantis hoc tempore procellis ac tempestatibus agitetur, nemo non videt. Et erit quisquam ita non imprudens modo, sed inhumanus, & impius, qui in tantis periculis, publicae salutis ac tranquillitati quidquam anteferendum putet? Exulent a vestris omnium animis talia omnia, Patres amplissimi: & aliis omnibus circumcisis atque amputatis, ea tantum in futuro Pontifice, quae bono Pontifici necessaria sunt, requirantur. Videntur autem quinque praecipua esse, quae in eo spectari oporteat: Sanctitas morum, Prudentia, Doctrina, Caritas, quae, ut verissime dixit Apostolus, perfectionis vinculum est, & Auctoritas. De quibus singulis ubi, quam brevissime fieri poterit, dixerō, finem dicendi faciam. Primum igitur requiritur Sanctitas morum. Nam quo ore audebit aliena vitia reprehendere, qui ipse propriis ma-

deat? Quare si quem avarum, si ambitiosum, si crudelem ac sanguinarium, si libidini ac voluptati mancipatum vixisse constaret: ejus ne habenda quidem ratio in his sacrosanctis comitiis esset. Avarus civitates exhauriret, nova quotidie populis onera imponderet, sacra ac profana omnia venalia haberet, omnem turpitudinem congerendae ac coacervandae pecuniae causa suscipere, nihil amplum aut magnificum agitare animo, non de gloria Dei, aut utilitate publica, sed de arcis & farris suis implendis perpetuo cogitaret. Non est, Patres amplissimi, non est ejusdem ingenii, pecuniae servire, & hominibus imperare. Duos impuros homines, Stratoclem & Dromoclidem ajunt olim tractationem reipub. messim auream vocare solitos. Non est credibile quonquam ex vobis ita animatum esse: sed tamen procul absit a gubernaculis Ecclesiae, si quis Pontificatum messim sibi ac suis fore auream putat. Ambiciosus omnia perturbaret, nihil usquam quietum esse pateretur, bellis orbem terrarum concuteret; dum suorum titulos, ditionem, dignitatem augeret; Sedis apostolicae dignitatem in quodlibet discrimen adduceret. Quid? crudelem & recenti semper cruore gaudentem, ultionis cupidum, ignoscendi nescium, cui pro virtute ira sit, pro consilio furor, pro ratione impetus: quomodo blandissimo illi ac lenissimo Patris nomini responsurum esse censetis? Quid? si quis se voluptatibus vincendum ac constringendum dedit, earumque turpissimo famulatu nexus & irretitus, in earum coeno, tanquam sus, perpetuo volutatur, quid ab eo boni sperari, aut quid mali potius non metui potest? Libere, vobis audientibus, de vitiis loquor. Nusquam enim tutius est accusare vitia, quam cum ex eis qui audiant nemo est, qui ea, quae dicuntur, suspicari possit ad se pertinere. Si quis igitur est, (quales plerosque omnes ex vestro amplissimo splendidissimoque collegio esse compertum est: sed tamen fieri nullo modo potest, ut non & e vobis aliqui excellent,) qui tota vita nullam significationem avaritiae dederit, qui sive in magnis opibus natus, sive e tenuibus ac modicis ad ampliores copiosioresque perductus, omnem pecuniae fructum in sublevandis egentibus positum duxerit; qui arcam suam nunquam turpiter afferentibus, honeste petentibus semper apertam habuerit; qui ad gloriam suam nihil, ad Dei gloriam omnia perpetuo retulerit; qui ex

ex fuga atque abſtinentia voluptatum maximam ſibi voluptatem captaverit; qui veram animi magnitudinem in ignoſcendis, non in ulciſcendis injuriis conſiſtere judicaverit; ejus demum mores aptiſſimi ſunt ad perſonam illius, qui & harum & omnium virtutum exemplar perfectiſſimum fuit, in terris ſuſtinendam. Secundo loco dixi requiri prudentiam, quam, vere Ariſtoteles ait, eſſe propriam virtutem imperantium. Eam aeterna illa veritas, Chriſtus Dominus ac Deus noſter, cum morum integritate ac ſinceritate conjunxit, his verbis: *Eſtote ſimplices, ſicut columbae, & prudentes, ſicut ſerpentes.* Sed videndum eſt, ut, quid prudentia ſit, recte intelligamus: neque ita eam accipiamus, ut vulgus ſolet. Vulgus enim eum prudentem vocat, qui multa ſimulare ac diſſimulare novit, multa mentiri; eos, quibuſcum agit, commodi ſui cauſa, fallere ac circumvenire: & quod ſibi propoſuit, multas vias reperire, quibus id quoquo modo adipiſcatur. Illa vero prudentia non eſt, ſed calliditas, verſutia, malitia; aut, ſi prudentia eſt, carnis prudentia eſt, quam ſe perditurum minatur Deus; quam mortem eſſe Paulus affirmat. Vera prudentia eſt, & cognoscere quid petendum fugiendumque ſit: & quibus viis tum ipſe eo pervenire, tum alios eodem perducere commodiſſime poſſit; nihil temere atque inconfiderate agere, ſed unaquaque in re, quid rerum, perſonarum, locorum, temporum varietas poſtulet, dijudicare. Miſerum, qui alium fallit, ſi ſe idcirco eo, quem fallit, prudentiorem putat. Fallit ipſe ſe, & induit multo pernicioſiorem in laqueum, quam quo implicare alium parat. Quanto prudentior, qui neminem fallit? Deo enim ſimilior eſt, qui neque fallere, neque falli poteſt. Dixi praeterea in Pontifice requiri caritatem: quam Apoſtolus & martyrio & fidei montes transferenti anteponit; ſine qua nihil Deo acceptum eſt: Deus enim ipſe caritas eſt. Pontifex autem, cum communis pater & ſit, & vocetur, hoc ipſo nomine admoneri debet, pater ſe caritate erga omne hominum genus eſſe oportere. Addidi doctrinam & eruditionem: quam qui Pontifici neceſſariam non putant, magno in errore verſantur. Jubetur Aaron in veteri lege geſtare ſupra pectus ſuum doctrinam & veritatem; jubetur nunquam in ſanctuarium ingredi ſine ſonitu: quo ſignificatur, voluntatem Dei ab eo debere populis praedicari. *Labia ſacerdotis,* ait Mala-

ehias, custodiunt scientiam. Paulus ad Timotheum, Episcopum esse oportere, ait, aptum ad alios docendos. Haec, ajunt quidam, Pontifex etiam indoctus per alios obire poterit. Isto modo poterit etiam bonus lyricen esse, qui per alium canat: & bonus medicus, qui aegrotos per alium curet. Sed satis sit. Breviter enim de auctoritate dicendum, quam ultimo loco posui: quaeque ex iis, de quibus ante dictum est, efflorescit. Auctoritatem autem voco potentiam, apud principes & apud populos, firma & diuturna virtutis & doctrinae opinione quaesitam. Ea Pontifici hoc praecipue tempore necessaria est, propter eas gentes, quae a fide & obedientia sanctae Romanae Ecclesiae desciverunt, quae revocari ad sanitatem vix poterunt, nisi ejus, qui praecrit, auctoritate moveantur. Agite igitur, Patres amplissimi, proponite vobis ante oculos communem nostrum omnium parentem Ecclesiam, ex vestro nutu pendentem, & quid a vobis statuatur, summa cum cura ac sollicitudine expectantem. Illa vos Christo genuit, illa educavit, illa ad summo proximum honoris gradum provexit; nulla vobis major cognatio, quam cum Ecclesia; omnes omnium caritates una illa complexa est: quae nunc dilacerata, distracta, divulsa, obsecrat vos, ut aliarum omnium rerum obliti, de sua tantum tranquillitate, qua vestra quoque continetur, cogitetis. Deus omnium bonorum auctor eam vobis omnibus mentem atque animum inspiret, ut non caeco & temerario, & invitos etiam, ut interdum fit, ac quid agatur nescios, rapiente paucorum motu, sed certo maturoque judicio, ejusmodi Pontificem concordibus suffragiis quam primum deligatis, qui dispersa colligat, lapsa erigat, depravata corrigit, infirma corroboret, turbulenta componat, efficiatque, ut neque Pii Quinti admirabilem illam sanctimoniam vitae, & excelsitatem animi, aut Gregorii decimi tertii inexplebile propagandae religionis studium, & effusam, atque incredibilem, & omnibus saeculis depraedicandam in omnes gentes caritatem ac beneficentiam desideremus.

IN

IN FUNERE HIPPOLYTI CARDI-
NALIS ESTENSISIII. *Non. Decemb. anno*

M D L X X I I.

O R A T I O X X.

Quod acerbissimum, maximeque luctuosum spectaculum nobis omnibus objici poterat, Patres amplissimi, vosque ceteri viri ornatisimi, id summi ac praepotentis Dei voluntate, & inevitabili humanae conditionis necessitate nobis hodie in hoc templo constitutum videmus. Jacentem enim eum intuemur, qui nos omnes jacentes erigere; exanimum, qui exanimatis aliquo casu nobis animum addere solebat; vita carentem, qui nobis, aliisque quamplurimis vitae subsidia benignissime ac liberalissime subministrabat. Merito igitur lacrymis omnium oculi madent; merito undique omnia suspiriis, gemitibus, lamentationibusque circumsonant; merito non homines modo, sed ipsi hujus aedis sacrae parietes omnia moeroris ac tristitiae insignia ostentant. Sed quoniam neque conquestionibus nostris quidquam proficere jam possumus, & divinae providentiae decreta aequo animo ferre debemus: repetamus aliunde aliquam hujus aegritudinis, ac miseriae levationem; & Hippolyti Estensis, communis nostrum omnium parentis, ac patroni, virtutibus, ac laudibus grata commemoratione renovandis, dolorem ex ipsius morte conceptum, si possumus, leniamus. Misera quidem haec ipsa, & acerba consolatio est; quanto enim magis ejus, quod amisum est, excellentia perspicitur, tanto plus doloris ex illius amissione percipitur: sed neque animus ulla in cognitione (*) conquiescere hoc tempore facilius potest; & rerum ab eo praeclare gestarum recordatio hoc saltem nobis solatium adferet, quod magis nos confirmabit in ea spe, quam merito omnes concepimus, ut eum non tam

(*) Non dubito, quin Muretus scripserit, *cogitatione*.

tam nobis ablatum, quam a te, Deus optime maxime,
 ad meliorem vitam vocatum esse credamus. Atque uti-
 nam doloris magnitudo disertos, ac copiosos faceret!
 non dubitanter me, patrone optime, ac clementissime,
 dignam plurimis, ac maximis tuis erga me beneficiis ora-
 tionem habiturum esse profiterer. Nunc mihi misero
 omnia, praeter egregium celebrandi, ac praedicandi tui
 studium, desunt; aegritudine obstupescit animus;
 oculi lacrymando defessi; vox ipsa pectore, ac faucibus
 interclutis exitum reperire vix potest; si quid in me inge-
 nii fuerat, si quam modicam dicendi facultatem exerci-
 tatio attulerat, quae tibi majora veris pro amore erga me
 tuo videbantur, ea, moriente te, omnia concenterunt.
 Connitar tamen quantum potero, & omnem difficultatem
 pietate superare conabor. Sive enim aliquid effecero,
 gratus erga te, quoquo modo potui, fuisse dicar; sive
 etiam in medio cursu defecero, hoc ipsum mihi gloriae
 ducam, quod de tuis laudibus dicere cupientem obruerit
 atque oppreserit dolor. Nunc, quaeso, obtestorque vos,
 quicumque adestis, ut ad breve tempus intermittatis gemitus
 vestros, mihi quae ex innumerabili copia eorum, quae de illo
 dici possunt, pauca libanti, abductos tantisper, & avocatos ab
 atrocitate tanti vulneris animos adhibeatis. Primum igitur,
 si splendorem, & claritatem generis ad commendationem
 pertinere volumus, quod ita fere natura comparatum est,
 ut qua in familia multi praeclari, virtuteque, & rerum
 gestarum gloria insignes viri floruerunt, ex eadem qui
 sunt, eorum vestigia cupide persequantur: quae tota Ita-
 lia gens Estensium Principum familiae, vel illustrium viro-
 rum multitudine, vel traditi a majoribus imperii magnitu-
 dine, & antiquitate anteponi potest? Sed in hac parte non
 immorabor: nam plura dicere & in re tam nota superva-
 caneum est, & temporis angustiae prohibent, & qui suis
 ac propriis laudibus abundat, ei ornando aliena conqui-
 rere, alienum atque absurdum videtur. Quamlibet ob-
 scura, & abjecta familia natus fuisset Hippolytus, eam
 ipse illustrare, & ad summum dignitatis culmen extollere
 potuisset. Illustrissima autem, & splendidissima natus
 cum esset, ita se gessit, ut non minus ipse lucis ac digni-
 tatis majoribus suis attulisse, quam ab eis accepisse videa-
 tur. Cum autem in eo jam tum puerulo mirifica quae-
 dam, & ad omnem virtutem, & praecipue ad prudentiam
 in.

indoles emineret: ita eum pater optimus, ac sapientissimus Princeps, diligebat, ut nulla de re majoris momenti, nisi adhibito filiolo, deliberaret. Eo praesente, legatos ad se misos audiebat: eo praesente, legationes decernebat: interesse eum volebat, quoties de bello, de pace, aliisque maximi momenti negotiis consilia caperentur. In illa igitur sapientiae schola, atque officina educatus, brevi tempore tantam sibi cognitionem, atque intelligentiam eorum, quae ad populos recte gubernandos pertinent, comparavit, ut adhuc adolescens, exercitatisimos senes consilii maturitate superaret. Itaque cum in Galliam confirmata jam aetate profectus esset, apud Franciscum regem, non solum nomine, sed omnibus regiis virtutibus omnium nostrae memoriae regum facile primum, non tam propter gentis nobilitatem, aut propter affinitatem, quam propter singularem quandam tractandarum rerum scientiam, tantum auctoritatis consecutus est, ut in illo amplissimo, & opulentissimo regno, secundum regem de Hippolyti potissimum Estensis consilio, & sententia omnia gererentur. Neque vero minus apud Henricum secundum valuit, qui ministros omnes per universam Italiam suos, sive legatos, sive exercituum praefectos, uno verbo, cujuscumque generis essent, ex ejusdem nutu, ac voluntate pendere, neque quidquam, nisi eo consulto, quod quidem alicujus momenti esset, administrare voluit. Illam vero nobilissimam, totique Christianae reipublicae salutarem legationem, qua in Gallia difficillimis, ac periculosis temporibus functus est, quomodo aut silentio praetermittere, aut de ea pro dignitate verba facere potero? Grassetur per totam Galliam infinita quaedam facinororum hominum colluvies, qui, capta occasione, propter teneram Karoli regis aetatem, impune sibi omnia licere arbitrati, capitales, ac nefarias de religione opiniones publice in vulgus dissemabant. Jamque res eo progressa erat, ut non infimae tantum plebis animos suis illis venenis imbuissent: sed & ex ipsis Principibus non paucos eadem errorum foeditate contaminassent. Exponebantur propalam, & omnium manibus terebantur Lutheri, Calvini, & aliorum impiorum hominum scripta. Hieronymi vero, & Augustini, & Gregorii, & Ambrosii saluberrimae lucubrationes ab omnibus propemodum & officinis, & bibliothecis exulabant; in ipsa aula, ac comitatu regio quo-

quotidie habebantur haereticorum frequentissimae conciones: omnia execrandis illorum cantionibus perstrepebant. Detestandis in Deum, & in Divos illarum pestium vocibus Catholicorum aures assidue verberabantur. In tam perturbato, ac periculoso rerum omnium statu Pius Quartus, Pontifex maximus, divino, ut credibile est, instinctu, nihil satius esse judicavit, quam ut Hippolytus Cardinalis Ferrariensis, primo quoque tempore legatus in Galliam mitteretur. Suscepit onus legationis Princeps maximo animo praeditus: neque deterritus est, aut imbecillitate valetudinis, aut longitudine itineris, aut anni tempore, (erat enim ardentissima aetas, qua rempestate etiam qui firmissimi sunt, neque Romam venire, neque Roma exire tutum putant,) aut periculis, quae sibi notestque diesque, & aperta vi, & ex insidiis ab haereticis imminere intelligebat. In ea legatione alios ex haereticis auctoritate deterruit, alios, ostensa aliqua spe commodorum, eo, unde abierant, reduxit, multa dissimulavit, multa pertulit, multa palam & directo, multa latenter & artificiose molitus est, quae ad illius regni salutem pertinebant: neque prius destitit, quam, pulsus ex aula haereticis, revocatis autem iis, quorum & erga Deum, & erga regem fides constiterat, bellum denique apertum haereticis indiceretur. Itaque ut in feminibus arborum causa est, ita omnium, quae postea in Gallia pro religione fortiter, ac feliciter gesta sunt, illa legatio caput ac principium fuit. Illud autem admirabile est, quod, cum alii gravissimi, & prudentissimi homines, toto, quod ajunt, caelo in illius negotii tractandi ratione ab eo dissentirent, ipse adversus aliorum omnium sententiam suo unius consilio usus, ipso rerum exitu docuit, multo se quam illos plura vidisse, multoque prudentius cogitasse. Vellicabatur interea invidorum sermonibus, ac rumusculis, qui modo patientiam illius, ac lentitudinem reprehendebant, modo etiam quaedam ab eo, optimo animo, & sapientissimo consilio facta, in deteriore partem interpretabantur. Quos ille despiciens, & operi proposito constanter instans, eorum maledicentiam ipso rerum exitu ita refutavit, ut verissime de eo dici illa possint:

Umus

*Unus homo nobis cunctando restituit rem:
Non ponebat enim rumores ante salutem.
Ergo magisque magisque viri nunc gloria claret.*

Sed in hac temporis angustia multa breviter attingenda sunt, quae singula integros libros desiderarent. Atque haec quidem, quae haecenus dixi, ad declarandam ipsius prudentiam pertinent. Quid? ceterae virtutes, quales in eo, & quam singulares fuerunt? Quis unquam illo in tota ratione vivendi splendidior, ac magnificentior fuit? Quae in Gallia, quae in Italia, & quam sumptuosa aedificia extruxit? Quam multa ingeniose, & solerter excogitata ab antiquis, sed postea per posterorum ignaviam, oblivione obruta, quasque sepulta revocavit? quam multos egregios artifices ad nova excogitanda propositis praemiis excitavit? quis unquam Princeps, quis Principis alicujus legatus, quis denique magnus, clarusque vir apud eum diversatus est, quin sibi non a splendido Cardinali, sed a praepotenti aliquo rege exceptus videretur? Et interea in pauperes, & egentes homines, quam liberalis, ac munificus fuerit, scitis ipsi cives Tiburtes, qui, ut illa perpetua, & quotidiana taceantur, meministis, cum quotannis, cum morbi, ut fit, aestate in vulgus grasfarentur, quotidie mittere solitum, qui omnes aegrotantium domos circumirent, neque eorum, quae aut ad valetudinem recuperandam, aut ad alendam interea familiam necessaria essent, quidquam eis deesse paterentur. Meminimus & ipsi, ut se hac quoque in parte legatus in Gallia gesserit, cum quicquid pecuniae ex legatione provenerat, numum ex eo nullum attigit, sed totum in pauperes erogandum, distribuendumque mandavit. Eruditos autem, & excultos litteris homines, nemo unquam amavit ardentius, nemo plures domi habuit, nemo largius, aut prolixius fovit. Horum disputationibus epulas suas condiebat, in eis audiendis quicquid a gravioribus curis dabatur otii, studiosissime collocabat. Jam & in eos, & in omnes domesticos, ac familiares suos tanta erat facilitate ac comitate, ut communis videretur omnium parens. Cum eis familiarissime colloquebatur, urbanissime jocabatur; peccantes paterna potius caritate, quam herili potestate atque imperio corripiebat. Nullius autem rei aequae facile obliviscebatur, atque injuriarum. Sci-

mus

mus quicumque cum eo paullo familiarius viximus, multos, a quibus ipse pro summis beneficiis summas injurias retulerat, cum cos sine ulla molestia, arbitrato suo posset ulcisci, novis postea beneficiis auctos ab eo, & cummulatos fuisse. Pietatis autem, & religionis in Deum, & plurima toto reliquo vitae tempore, & certissima, ac luculentissima testimonia morti proximus dedit. Qui cum sibi ex hac vita migrandum esse sentiret, nihil territus, sacerdotem accersi jussit, cui peccata sua ita confessus, ut eorum vere se, atque ex animo poenitere, omnemque spem sibi in divina bonitate, ac misericordia constitutam esse ostenderet, interjectis aliquot horis sacrosanctum Domini nostri Jesu Christi corpus religiosissime accepit. Inde cum testamentum, nisi quantum certorum hominum invidia impedit, benevolentiae, ac caritatis erga omnes suos plenissimum condidisset; posteaque, viribus magis, ac magis deficientibus, sacro oleo, adhibitis ex ritu Christiano precibus, inunctus esset: languida, & moribunda voce ex Davidicorum psalmorum versibus, qui interea recitabantur, cum plura non posset, extrema saltem quaeque verba pronuncians, cum incredibili eorum omnium, qui aderant, dolore extremum Deo spiritum reddidit. O me infelicem, quanto mihi res secus cecidit, quam a principio cogitaram? Brevis enim haec virtutum ipsius commemoratio, quam mihi levationi fore speraveram, ea mihi pectus effodit, ea vulnus adegit altius, ea dolorem dolore cumulavit. Quid aliud agere possumus, quicumque tali patrono orbat ac destituti sumus, quam ut lugeamus, ut modis omnibus testemur dolorem nostrum, ut quod vitae reliquum est in moerore, ac lacrymis transigamus? Immo vero aliud & possumus, & debemus. Quamvis enim qui tam pie, tamque Christiane & vixerit, & diem suum obierit, eum caelo jam receptum esse sperandum est: quia tamen rari admodum ita puri egrediuntur ex corporis vinculis, ut non eis poenarum aliquid post mortem luendum supersit; earumque tum aliis piis actionibus, tum praecipue fuis ex animo precibus, & tempus contrahi, & ardor mitigari potest: facere omnes omnia debemus, ut ei modis omnibus opitulemur. Agite igitur quicumque Hippolytum Cardinalem Ferrariensem, & vivum amastis, & mortuum amatis, conjungite mecum preces vestras, & sublati in caelum

lum manibus ac mentibus liberationem ipsius, ex loco purgandis post mortem animis destinato, si forte ibi adhuc detinetur, a Deo optimo maximo efflagitate. Nullius enim mortuo auxilium desit, cujus vivi nulli unquam auxilium defuit. Christe Jesu, humani generis conditor, & asseritor, qui nos alios pro aliis orate voluisti, qui tuorum preces nunquam irritas fore pollicitus es, respice hanc multitudinem afflictam, ac dolore confectam, & per illa vulnera, quae pro nobis pertulisti, per illum sanguinem, quem pro nobis in ara crucis effudisti, per illam mortem ignominiae plenam, quam pro nobis sponte subiisti, tribue hoc nostris omnium concordibus votis, ut famulum tuum Hippolytum Cardinalem Ferrariensem a poenis, si quibus adhuc obnoxius est, liberatum, eum in locum quam primum perducas, ubi aeternis tecum gaudiis perfruatur. Ite domum (*), cives Tiburtes, nunciate liberis vestris, nunquam, neque ipsos, neque ipsorum liberos cujusquam majoris, aut omni ex parte praestantioris Cardinalis exequias esse visuros.

IN FUNERE JOANNIS EPISCOPII,
MILITIAE MELITENSIS MA-
GNI MAGISTRI.

O R A T I O X X I.

habita Romae.

Praeclare a vobis & ex dignitate vestri ordinis factum est, nobilissimi & fortissimi milites. quod optimo principi, Joanni Episcopo, Magno fodalitatis vestrae Magistro, funus quibuscunque potuistis rebus ornatisimum amplissimumque duxistis, quodque & pietatis in eum vestrae, & doloris, quem vobis mors ipsius objecit, plurimas, maximeque luculentas significationes dedistis. Quamquam enim ille & ea tum manu, tum consilio gesserat, & ad eos honores virtute pervenerat, ut abunde ad gloriam.

(*) Imitatur dictum Metelli Macedontici in Scipionis Aemiliani funere, quod est apud Plinium H. N. VII 44. *Ite, filii, celebrate exequias. Nunquam civis majoris funus uldabitis.*

Z

riam vixisse videretur; & eo progressus erat aetatis, ut a
 vita tamquam ex arbore, non per vim evulsus, sed suo
 tempore ipsa maturitate collapsus esse videatur: quorum
 tamen vita quo diuturnior, eo publice utilior visa est,
 eorum mors nunquam non acerba & immatura videri po-
 test. Sed quando parens ac præcreator rerum omnium,
 Deus universum hominum genus eadem mortalitatis lege
 devinxit; ostensaque, si per ipsius præcepta gradiamur,
 certa spe melioris vitae, commorandi nobis hic diversio-
 rium, non habitandi dedit: grates ei potius agere debetis,
 quod talem vobis Ducem ac Rectorem dederit, quod-
 que vos illius virtute, ac bonitate tam diu frui voluerit,
 quam iniquiore animo ferre, quod eum, quanquam viridi
 & cruda senectute, consumptis tamen corporis viribus,
 tot laboribus, periculisque jactatum, ex hoc inquieto ac
 turbulento solo, in illum, ut quidem spes est, placidissi-
 mum portum perpetuae quietis ac tranquillitatis eduxerit.
 Nemo eo animo navigat, ut semper naviget; nemo mi-
 litare discit, ut numquam militare desinat; nemo ea men-
 te laborem suscipit, ut alios ex aliis labores perpetuo ex-
 cipiat: sed & qui navigat, portum; & qui militat, vi-
 ctoriam; & qui laborat, quietem atque otium spectat:
 quo qui pervenere, gratulari eis amici, non dolere illor-
 um vicem solent. Vita hæc jactationis ac periculi plena
 navigatio est: militia omni aerumnarum ac laborum gene-
 re exercita; inexhausta molestiarum undique succrescen-
 tium seges: quam ut quisque optime novit, ita minimi
 facit; quam is demum tutissime possidet, qui de ea, cum
 Deus voluerit, ponenda sæpissime cogitat; quæ neque
 stultis unquam longa est, neque sapientibus brevis. Non
 ut in ea diu maneamus, sed, ut ex ea feliciter exeamus,
 optandum est. Nunquam viveremus, si hic perpetuo vi-
 veremus. Et tamen non tantum venia tribuenda est illis
 lacrymis, quas obitus majorum virtute præstantium ex
 illorum, qui cum eis conjuncte, amanterque vixerunt,
 oculis elicit, sed etiam laudanda ac deprædicanda eorum
 pietas, qui quacunque ratione possunt, funera ipsorum
 ornare & cohonestare conantur. Nam & se, quibus ar-
 ribus illi floruerunt, earundem studio flagrare decla-
 rant, & ceterorum animos ad cupiditatem ejusdem glo-
 riæ inflammant. Quæ cum a vobis abunde & cumulate
 Joanni Episcopo præstita sint, nondum tamen vestrae in
 eum pietati satisfactum esse duxistis, nisi existeret ali-
 quis,

quis, qui hodierno die publice verborum aliquid faceret: ne quid omnino, quod ad exornandam ac celebrandam ipsius memoriam a vobis praetermissum diceretur. Id munus quoniam a me potissimum obiri volueritis, parebo voluntati vestrae, & summa tantum capita strictim ac modice attingam, laudes ipsius brevi ac perspicua oratione complectar. Primum igitur ex sodalitatis vestrae legibus, atque institutis, certissimum ac firmissimum argumentum capere posse videor, quo eum, & antiquo ac nobili ortum genere, & eximia quadam, minimeque vulgari virtute praeditum fuisse confirmem. Nam cum legibus vestris cautum sit, ne quis in ordinem vestrum admittatur, quin prius eum & aequae ab atavis & paterna & materna stirpe nobilem esse liquido constiterit: quis est, qui cujus in pectore aut in humero candidam illam crucem, velamentum atque insigne ordinis Hierosolymitani, videat, quemque suffragii jus habere in comitiis vestris sciat, de illius nobilitate dubitare amplius possit? Eodemque modo de virtute argumentari licet. Nam cum in mandandis honoribus, in eoque praesertim deligendo, qui vobis summo cum imperio praesit, nullius rei, praeterquam cognitae spectataeque virtutis, rationem habere soleatis: dubitari de Magni Magistri virtute non potest, quin eadem opera de vestra in ferendis suffragiis fide ac religione dubiteretur. Sed haec quidem, quanquam magna sunt, huic tamen cum multis aliis communia sunt. Illa propria, quod septemdecim annos natus, (quae ipsa aetas Romanis olim moribus ad auspicandam militiam constituta erat,) cum immanissimus hostis Rhodum ita obsessam teneret, vix ut illius servandae spes jam amplius ulla superesset: generosus adolescens, cui virtus & pietas tenerum pectus acerbis stimulis perpetuo foderent, relicta patria, relictis suis, iter ingressus est, eo animo, ut, cum Rhodum venisset, aut opis aliquid pro virili parte afferret obsessis, aut cum eis adversus barbaros dimicans, juvenili sanguine Christo, humanae salutis auctori, litaret. Quo in itinere Mesaniam advectus, cum conscensa triremi adversis usus tempestatibus, cursum tenere nequisset, venit interea in Siciliam, amissa Rhodo, vir aeterna memoria dignissimus, Liladamus, vestrae sodalitatis illo tempore Magister: qui adolescentuli virtutem efferentem se, & foras emicantem admiratus, adactum sacramento, & cruce candida ornatum, ritu vestro inauguravit, posteaque

cum Romam, cum in Galliam, cum in Hispaniam, cum in Melitam proficisceretur, numquam a latere suo discedere passus est. Quid virtutis, quid constantiae, quid militaris disciplinae ex assiduo ac diuturno talis viri contubernio avidissimum per se omnis honestatis juvenem hausisse credendum est? Mortuo Liladamo, alumnus illius disciplinae, Episcopus totos sexaginta annos ita in coetu vestro versatus est, nulla ut interea adversus hostes Christiani nominis expeditio suscepta sit, cui ipse non interfuerit; in qua egregiam operam reipub. non navaverit; in qua non ita se gesserit, ut semper inter paucos singularis ipsius virtus emineret. Testatur illius virtutem Peloponnesus; testatur Africa: quae illum, altera in Methones, Conones, Naupacti; altera in Tunetis & Turris Regiae expugnatione, & in illo calamitoso Cirtensi praelio spargentem in hostes funera, nec illorum, nec suo sanguini parcentem viderunt. Sed & postea, cum in Gallia esset, & Melitam obsideri audisset, tanta celeritate, ut evolasse eum, non iter fecisse diceres, per mediam hostium classem cum aliquot militibus, quibus ipse praeerat, in insulam magno cum periculo, sed majori etiam hostium admiratione penetravit. Multa properanti praetermittenda sunt, quae vel singula, nisi copia obstaret, satis amplam ad dicendum materiam suppeditare possent. Dandis igitur assiduis industriae virtutisque documentis, & multis maximi momenti publicis muneribus fortiter, prudenter, feliciter obeundis, ita sibi conciliavit omnium animos, ut, qui maximus honos suffragiis vestris deferri potest, anno post salutem hominibus restitutam 1572. pridie Kalend. Februarii sine ullo ambitu absens communi consensu delectus sit, qui summam potestatem in universam sodalitatem obtineret. Quo ex tempore patientiorem campum exercendae virtutis suae nactus, ita implevit omnes boni principis numeros, ut vestram in eligendo sapientiam, ipsius in regendo sapientia comprobarit. Nam ut a cultu divini Numinis principium ducam, quod fundamentum omnis virtutis est, numquam ille ullum diem abire passus est, quo non rei divinae interesset, quo non ipse manibus suis cibum tredecim egenis hominibus porrigeret ac ministraret. Templum etiam pecunia sua amplissimum & ornatissimum extruxit, sacerdotibusque, qui rem divinam quotidie in eo templo facerent, mille ducentos aureos numos annuos adtribuit, ibidemque in
mo-

monumento pulcerrimo eorum, qui ante se in eodem magistratu fuerant, corpora condidit ac collocavit. Et pietas igitur ipsius, & magnificentia cum ex eis, quae dixi, tum e multis ejusdem generis aliis percipi potest. Quid ego nunc comitatem, affabilitatem, humanitatem praedicem? quae tanta erat, ut neminem aut aspectu, aut colloquio suo arceret, omnium postulata libenter cognosceret, nihil iusta petentibus denegaret. Si quid negare cogeatur, ea tamen utebatur lenitate sermonis, ut eos quoque, quibus negabat, aequos a se, placatosque dimitteret. Liberalitatem autem ipsius multis & privatim, & publice salutarem fuisse constat: nam, & suis opibus multorum inopiam sublevavit, & viduarum, ac pupillorum quasi communis parens fuit, & multas virgines, multasque mulieres honesto loco natas, quae, propter paupertatem, conditionem reperire non poterant, dote de suo data collocavit. Quin etiam cum intelligeret, a multis inhonestis mulieribus filias ali, quas, cum adolevisent, in eandem turpitudinem sibi constituerent: occurrendum manifesto periculo ratus, puellas tota insula conquiri ac comprehendi iussit, & in extructum a se, ejus rei causa, concubium includi, ut illic sancte ac pudice educatae, suo tempore, aut perpetuam virginitatem Deo voverent, aut nuptum, si ita mallent, traderentur. Quid jam Xenodochia, Nosocomia, Orphanotrophia ab illo vel instituta, vel redditibus aucta commemorem? Vox me citius, aut dies, quam materia, deficiat, si singula persequi vellem. In annonae vero difficultate saepe magnam vim pecuniae egentibus tradidit, saepe cum magnam frumenti copiam e remotis locis comportandam curasset, eodem illud pretio distribuit, quo ibi, unde adductum erat, vendebatur. Injuriam vero neque facere ipse, neque eos, qui facerent, perpeti poterat. Judex infontibus optabilis; iis, qui vel per errorem, vel metu aliquo ac calore animi deliquissent, placabilis; in eos, qui certa & obstinata malitia ac pravitate peccassent, plane inexorabilis. Qua severitate, simulque aliis quibusdam, quae silentio involvere satius duco, (neque enim ita eum laudare institui, ut cujusquam errata detegam,) cum in se nonnullorum odia concitasset, effectum est, ut propter quasdam suspiciones, exacta jam aetate, Romam a summo Pontifice vocaretur. Sed ut exoriente sole nebulas dispari, & evanescere videmus: sic ipso adventante, omnes

Z 3

illae

Illae nubeculae suspitionum evanuerunt. In urbem igitur ingressus est eo concursu omnium ordinum, ea pompa & celebritate, cum ipse etiam Pontifex eum quam honorificentissime excipi iussit, ut non ad dicendam causam venire, sed iam tum pulcherrimum de obrectatoribus suis triumphum agere videretur. Divertit ad illud decus, & ornamentum amplissimi ordinis, Aloytium Cardinalem Estensem, qui, ut sanguine regio editus, ita animo plane regio praeditus, eo cultu atque apparatu, dignitatis, ac venerationis plenissimum senem apud se habuit, ut admiratio etiam eos caperet, qui, quae in aliis admirabilia videntur, ea Cardinali Estensi usitata & quotidiana esse noverunt. Itaque interdum auditus est optimus senex, cum jocans (ut secunda innocentia est.) diceret, magnam se gratiam debere obrectatoribus suis: illorum enim opera sibi eos honores Romae habitos, quos ipse nunquam optare ausus esset; plus multo eos sibi profuisse odio, quam obsequio prodesse potuissent. Ergo cum eum tota civitas in sinu atque oculis ferret; cum quacumque inceserat, quasi exemplum quoddam antiquae virtutis ac probitatis spectaculo esset; cum eum Pontifex libenter audiret, libenter videret, eximia quadam caritate complecteretur: dolore lateris correptus, & intra paucos dies absumptus est, tam placide ac leniter, tanta cum testificatione pietatis Christianae, ut magnam spem omnibus fecerit, non tam illam mortem, quam migrationem ex mortalitate ad immortalitatem fuisse. Quem enim paullo ante iis, a quibus graviter laesus erat, agnito errore, veniam petentibus, tam facile ignovisse meminimus; ejus quoque peccatis facile a divina bonitate ignotum esse confidimus. Quodsi quid, ut humana fragilitas fert, in ipso vitae exitu expiandum adhuc, eluendumque superfuit: certo speramus, fore, ut tam multis Ecclesiae precibus, tam multis elemosynis, tam multis oblationibus & tempus poenae contrahatur, & ardor mitigetur. Nunc vos, milites fortissimi, qui & vivum tantopere amastis, & ereptum tam multis honoribus prosecuti estis, unum etiam quiddam illius nomini ac memoriae tribuite, idque non me, sed ipsum vivum adhuc & spirantem a vobis petere existimate. Fuit antiquitus apud multos consuetudo, quae quisque vivus maxime amaverat, ea cum illo mortuo, aut cremandi, aut sepeliendi. Vos contra facite. Quae

ma-

magnus hic non sodalitatis modo vestrae, sed virtutis & officii magister, carissima, dum vixit, habuit, ea, ut perpetuo conservetis, operam date. A quibus autem illum toto animo abhorruisse scitis, eorum reliquias omnes eodem, quo ille tegitur, tumulto condite, eorum fibras elidite, semina extinguite. Amavit ille cum alia honesta omnia, tum concordiam inprimis, & animorum consensionem: intestina autem odia, & discordias ac disensiones semper capitales reipub. pestes judicavit. Agite igitur, viri fortissimi, flores ex omni Christiana nobilitate delecti, columnina virtutis, terrores Turcarum, firmamenta ac propugnacula Christianorum, deponite omne studium contentionis, delete omnem memoriam offensionum, consentientibus ac conspirantibus animis ad defensionem Christianae religionis incumbite; omnem iram, omne odium, omnem ulciscendi cupiditatem in hostes illius effundite, quae tam multis hodie, tamque saevis tempestatibus agitata, in vestra virtute, si concordēs sitis, non minimum sibi esse praesidium putat. Sepelite cum illo mortuo ea, quae ut in perpetuum sepelirentur, sepeliri jam pridem ipse voluisset. Disensionibus enim maxima imperia labefactantur ac corruunt: mutuae caritatis vinculo etiam, quae per se parum firma sunt, continentur.

M. A N T O N I I
M U R E T I
OPUSCULA (*) VARIA
TUM SOLUTA, TUM LIGATA
O R A T I O N E,

*partim olim quidem typis edita, at postea longae obli-
vioni tradita, partim vero nondum publici juris
facta; quae omnia nunc primum sequenti
ordine prodeunt ex Bibliotheca
Cl. Viri,*

A N T O N I I F R I D E R I C I
S E G H E T I I
V E N E T I,

& e Schedis ipsius MURETI manu exaratis apud
eundem exstantibus.

(*) Haec Opuscula recepinus ex Editione Mureti Operum Pata-
vina, quam a. 1740. in 8. curavit vir eruditissimus, Joannes Checcotius.

M. A N T O N I I
M U R E T I
ORATIONUM TRIUM
D E

STUDIIS LITTERARUM,

Venetiis habitarum, ORATIO II. () ab omnibus
ejusdem Operum collectoribus (nescimus quo fato)
omissa; quae cum aliis duabus edita fuit Ve-
netiis an. 1555. apud Manutios, in quar-
ta, ut ajunt, folii parte.*

Quibus Auctor sequentem praemisit Epistolam, quae
pariter inter ejus Epistolas adhuc desiderata est:

M. A N T O N I U S M U R E T U S
H I E R O N Y M O F E R R O,

Patricio Veneto, Patavini Gymnasii III. Viro,
Viro Clarissimo, S. D.

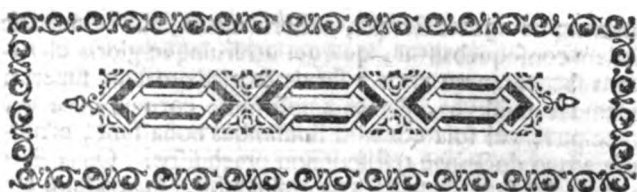
*ui multumque dubitavi, Hieronyme, vir
clarissime, deberemne, cum has quale-
scunque Orationes divulgare in animo ha-
berem, tibi eas potissimum inscribere. Nam
cum mihi proponerem ante oculos summam
personae tuae dignitatem, vix videbar satis modeste fa-
ctu-*

(*) Haec Oratio pertinet ad Historiam rerum Mureti; quippe un-
de discimus, eum Venetiis paene periclitatum esse peregrinitatis; ve-
rum tamen abiisse vigorem. *Chicet.*

sturus, si rem tantulam in tuo tanti viri nomine apparere vellem. Rursum cogitanti noctes & dies de plurimis tuis erga me, maximisque beneficiis, quidam interdum objiciebatur metus, ne forte, non tu quidem, qui meum animum bene, ut opinor, perspectum habes, sed ceteri parum me gratum judicarent, si diutius distulissem, aliquam grati erga te animi significationem dare. Nam si expectare vellem, dum aliquid excuderem, quod vel dignitati tuae responderet, vel beneficiorum, quae a te accepi, magnitudinem adaequaret; vota mihi plane facienda erant, ut usque ad illud tempus vitam producere liceret. Est autem iniquum, eo nihil reddere, quia plurimum debeas. Simul putabam, tibi non injucundam fore memoriam illius temporis, quo tua mihi singularis humanitas summo & auxilio, & ornamento fuit. Nam cum & novitati a nonnullis, & peregrinitati invideretur meae; tu unus exististi, qui causam meam acerrime susciperes, qui eam collegis tuis, viris omni laudum genere dignissimis, studiosissime commendares; qui auctoritatis tuae pondere plurimorum animos ad me amandum, & aliquo in numero habendum commoveres. Hacc me adduxerunt, ut satius ducerem, hoc pusillum testimonium dare observantiae erga te meae, quam in aliquam parum memoris animi suspicionem longiore silentio incurrere. Habeo autem in manibus cum alia quaedam, tum Joannis Grammatici Commentarios in libros priorum analyticorum Aristotelis, quos ab aliis miserrime ac foedisime depravatos, emendare, & in Latinum sermonem convertere molior. Ii, ubi absoluti erunt, in tuo ipsi quoque nomine, si tu patieris, edentur. Vale. Venetiis, ad ix. Kal. Novembr. MDLV.

M. AN-

M. A N T O N I I
M U R E T I
O R A T I O I I.
D E
S T U D I I S L I T T E R A R U M.

Tanta est collata a vobis in me beneficii magnitudo, Patres amplissimi, ut mihi pro eo, sicuti par est, vobis gratias agere cupienti, non mediocris objiciatur metus, ne, cum omnes ingenii mei vires ad gratam illius commemorationem contulero, mea tamen oratio longe multumque a rei ad dicendum propositae dignitate abfuisse videatur. Etenim quid a me amplius, quid praeclarius, quid honorificentius vel sperari, vel dicam, etiam optari poterat, quam ut talium virorum iudicio, ad excolenda disciplinis liberalibus hujus nobilissimae juventutis ingenia idoneus judicaretur? An vero fortissimos olim viros, accepimus, in Olympicis certaminibus tanto studio, tanta laborum tolerantia, tanto denique vitae ipsius periculo solam vocem praeconis & coronae testimonium petere solitos esse; earumque rerum adeptione ita esse gavisos, ut eorum nonnulli prae nimia laetitia in mediis gratulantium amplexibus exspirasse dicantur: ego in florentissima omnium, quae sub caelo sunt, civitate, nobilissimorum hominum iudicia de me honorificentissima consecutus, aut mediocriter mihi gaudendum, aut gaudium ea ex re meum tegendum ullo modo, ac dissimulandum putem? Nam illi quidem, ut

vo-

votorum compotes fierent, roboris modo, aut velocitatis laudem consequerantur, quarum utrarumque gloria clarissimos saepenumero viros a servis & gladiatoribus superari videmus: mihi vos, Patres amplissimi, eorum, quae vel praecipua, vel sola etiam in hominibus bona sunt, probitatis atque doctrinae testimonium praebuitis. Quae sive in me talia sunt, qualia vos opinamini, faciendum est mihi, ut haec vestra de me in dies duplicetur opinio: sive, quod magis arbitror, eximia vos naturae vestrae bonitas, ut multo plus mihi, quam pro meo merito, tribueretis, adduxit; omnibus & corporis & animi nervis eniti debeo, ut, quam expectationem in animis civium vestri de me iudicii auctoritas excitavit, ejus aliquam partem labore, diligentia, assiduitate sustineam, rebusque ipsis eorum vanitatem coarguam, qui superioribus mensibus, quasi vestrae, si Diis placet, prudentiae diffidentes, ne munus hoc peregrinis hominibus committeretis, e superiore loco vos admonebant. Quibus ego ita responsum volo, non ubi quisque natus fuerit, sed quibus artibus studium suum dederit, quantumque in iis effecerit, in hujusmodi rebus considerari oportere. Praeclare enim hoc philosophi disputant, universum hunc terrarum orbem quasi civitatem esse quandam, essequae omnes inter se homines civili quadam societate copulatos. Quae qui tenent, ii & quoquo gentium venerint, nusquam sibi peregrini videntur, & ipsi contra, neminem, qui homo sit, pro peregrino habendum putant. Neque vero haec a me ita disputantur, quod me patriae poeniteat. Non enim ex Scythia quapiam natus sum, Cives ornatisissimi, quae tamen ipsa quoque suum protulit Anacharsin: non ex Thracia, cujus ex asperis & saxosis locis Orpheus tamen enatus est: non ex immani aliqua & inhospitali Barbaria; sed ex ea provincia, quae cum antiquitus eloquentiae studiis vel maxime floruit, tum hoc tempore, ut uni Italiae facile cedit, ita ceteris omnibus facile excellit. Et vero quanto semper homines Galli eloquentiae studio flagraverint, vel ex eo intelligi potest, quod, antequam demissa caelitus sapientia impiis falsorum numinum cultibus animos hominum liberasset, tota Gallia Mercurium, eloquentiae praesidem Deum, praecipua observantia coluisse perhibetur. Quin etiam Herculem non eodem, quo ceterae gentes, ornatu nostri colebant, sed innumerabilem

quan-

quandam hominum vim ab eo faciebant trahi, catena quadam aurea, quae e lingua ipsius ad aures circumfusae multitudinis pertineret: cum illud videlicet indicarent, nullam esse rem ad ducendos, quo velis, hominum animos dicendi copia potentior. Jam quid illud memorem, quod a Strabone proditum novimus, veteres illos Romanos magnam adolescentum suorum partem, Mastiliam, quod oppidum in Gallia est, solitos mittere, ut ibi cum morum sanctitatem imbiberent, tum honestis artibus instituerentur? Sed & Lugduni annua eloquentiae certamina celebrari solita poëtae tradunt, & iidem peculiari quodam epitheto *facundam* Galliam nominarunt. Quid in his immoror? Marcus ipse Tullius, eloquentiae Romanae parens ac Deus, qui unus effecit, ut, cum Roma urbium omnium maxima esset, Romae tamen Roma ipsa majus esse aliquid diceretur; ille, inquam, M. Tullius, cujus admirabilem dicendi vim ac copiam nemo satis prodignitate ne admirari quidem potest, a Gallo se homine Plotio (*) eloquentiae praecepta didicisse profitetur. Idemque Plotius primus omnium Romae ludum aperuisse traditur. Quis porro unquam vel fando audivit, ullam fuisse bene institutam civitatem, in qua peregrini ab erudiendis adolescentibus repellerentur? Quis Quintilianum ex Hispania oriundum fuisse nescit? at is & per viginti annos Romanam juventutem publice docuit, & homo Hispanus, Consularia Romae ornamenta sortitus est. Ac ne quis forte nostris hominibus istam summi honoris viam minus patuisse, quam Hispanis, putet, eundem est honorem Burdigalensis Ausonius Gratiani principis a se eruditi beneficio consecutus. O Atheniensium civitas, humanitatis parens, bonarum omnium artium procreatrix, quantum tu a peregrinorum hominum odio abfuisi! tu Apollodoro Cizyceno, tu Heraclidi Clazomenio, tu aliis peregrinis quam plurimis reipublicae summam sapientiam credidisti. Et quisquam reperietur, qui, cum Romanorum, cum Atheniensium gens omnes, in quibus esset aliqua virtus, nunquam non humanissime complexa sit; Venetorum rempublicam, quae & hac, & ceteris laudibus

(*) Non fuit Plotius Ciceronis magister. Muretus nimis festinater inspicit Ciceronis hac de re locum apud Sueton. de Rhetor. 2. ut bene demonstravit Checcotius in Praef. p. 19.

bus omnes superiorum temporum respublicas una superaverit, sui nunc dissimilem in ornandis litteris esse oportere arbitretur? Praeclare ille apud optimum poetam fortissimus imperator: *Hostem qui feriet, mihi erit Carthaginienſis, Quisquis erit.* Praeclare vos quoque, Patres amplissimi, cum ego pro virium modulo specimen ingenii mei, iubentibus vobis, dedissem, visusque essem adhibita diligentia navare aliquid posse; quod peregrinus essem, nihilo me minus iccirco humanitate vestra complectendum iudicatis. Quin etiam ut plus mihi animorum adderetis, ex eo me loco docere voluistis, ubi homines ita divino cultui addictos, ut cum summa integritate & sanctimonia vitae summam rerum maximarum cognitionem scientiamque conjunxerint, quotidianos industriae meae testes habiturus essem. Utinam igitur, Patres amplissimi, vosque ceteri Cives ornatissimi, utinam mihi parem aut voluntati erga vos meae, aut beneficiis erga me vestris facultatem natura tribuisset! Efficerem profecto, ut omnes faterentur, nullum unquam beneficium post hominum memoriam melius collocatum fuisse. Nunc illud tantum vobis polliceri habeo, effecturum me, ut a me neque diligentia, neque assiduitas; curaturum, ut ne cetera quidem, quae ad hoc munus obeundum necessaria sunt, magnopere desiderentur. Vestrum est, adolescentes nobilissimi, etiam atque etiam prospicere, ne, cum quae ad animos vestros omni elegantis doctrinae cognitione complendos pertinent, vobis affatim suppetant omnia, tantas opportunitates neglexisse, vobisque ipsimet defuisse videamini. Cogitate, nihil vobis claritatem patriae, nihil splendorem generis, nihil opum ac copiarum affluentiam prodesse posse, nisi ad haec omnia studium virtutis, & ingenuarum artium tractatio accesserit. Nati estis in ea civitate, quae una toto orbe terrarum inexhaustum quoddam illustrium virorum seminarium existimatur: a qua cum unusquisque vestrum tantum ornamenti ac splendoris acceperit; aequum est, ut ad eam omnes vicissim, pro sua quisque parte, exornandam, studia omnia, cogitationesque vestras dirigatis. Plato, quod Athenis natus esset, gratias Diis immortalibus agere solebat: vos quod Venetiis nati sitis, est quod vobis non mediocriter gratulemini. Effecit Plato, ut Atheniensis civitas, quod eum edidisset, merito vicissim Diis immortalibus gratias agere posset: vobis quoque facien-

dum

dum est, ut haec praeclarissima civitas sibi aliquando, quod vos in lucem protulerit, gratuletur. Qui e vobis nobili loco orti sunt, caveant, ne plus accepisse splendoris a majoribus, quam ipsi posteris reliquisse videantur: quibus non ita clari parentes contigerunt, cogitent, nullum esse tam obscurum genus, quod non virtutis splendore illustrari queat. Praeclare Plato, Καλῶς, inquit, Θησαυρὸς αἱ τοῦ πατρὸς ἀρεταί, καλλίον δὲ ἀντιθῆναι δύνασθαι τὸ τῷ Σθηνεῖ λόγῳ· Ἡμεῖς τοὶ πατέρες μὲν ἀμείνονες εὐχόμεθα εἶναι. *Pulcer omnino thesaurus est parentum virtus; sed multo pulcrius est, illud Stihenei usurpare posse: Nostra quidem virtus longe anteferenda paternae est.* Hoc igitur assidue volutent animo, quibus datum est, ut ad summam gloriam recto itinere tendentibus, assidue liceat pedem in majorum suorum vestigiis ponere. Ceteri cum alios multos sibi proponant, tum vel inprimis Themistoclem, cui nihil generis obscuritas obfuit, quominus Atheniensium civitati summo ornamento fuisse diceretur. Itaque cum ei quidam majorum imaginibus tumens, parentum ignobilitatem objiceret, *At meorum, inquit, nobilitas a me initium capiet, tuorum, in te desinet.* Haec igitur cum animis vestris cogitantes, arripite alacribus animis oblatam vobis discendi occasionem. Ego quidem hoc, adstante hac clarissimorum hominum frequentia, in hoc augusto, & consecrato ad Numen colendum loco, sancte polliceor, nihil me omnino (quantum quidem in me erit) praetermisurum, quo vestra studia ullo modo adjuvari posse videantur. DIXI.

SEQUENS FRAGMENTUM (*)

O R A T I O N I S,

nihil est aliud, quam initium Laudationis Cardinalis
ZENI, qui sibi quotannis a Senatu Veneto
in Aede S. Marci voluit parentari.

Zena gens, Patres amplissimi, ex omni antiquitate viris omni virtutum genere praestantissimis floruit. Hoc veteres historiae loquuntur, hoc sparsa toto terrarum orbe fama depraedicat, hoc rerum ab ipsis & bello & pace gestarum magnitudo declarat. Nam quae unquam futura est tanta vis vetustatis, quae Rainerii Zeni memoriam ex animis hominum deleat? qui trecentis & eo amplius abhinc annis, cum Iadra, quam merito posse videor hujus imperii Carthaginem nominare, quintum jam a vobis defecisset, propter eximiam fortitudinem pari rei militaris scientia, & singulari erga patriam caritate conjunctam, imperator electus, non prius eam terra marique oppugnare destitit, quam eam denuo in vestram potestatem redegisset. Itaque haud ita multo post in locum Marini Mauroceni demortui concordibus omnium suffragiis, ad principem hujus reipublicae locum evectus est. Quo in honore ita se gesit, ut facile ostenderet, se in una virtute omnem spem laudis collocasse. Etenim Ligures, qui, ruptis foederibus, ingentem adversus nos exercitum comparaverant, viriliter aggressus, admirabili celeritate superavit: captisque septuaginta triremibus, ipsaque praetoria navi, Fliscum, Ligusticae classis praefectum, in triumphum Venetias duxit. Cujus tam praeclarae victoriae ut insigne aliquod in Zena domo ad omnem posteritatis memoriam fingeretur, Rainerius dux, repudiato veteri gentilitio stemma-

(*) Quod exstat Venetiis apud Cl. Segherium manu ipsius Mureti exaratum cum hac a tergo inscriptione: *Al Magnifico M. Antonio Zeno ss.*

mate, & albas lineas duas, totidemque caeruleas, quas e militari vexillo detraxerat, posteris suis stemmatis loco in perpetuum habendas dedit. Andream vero Zenum, Procuratorem, quis unquam tam multis laudibus ornaverit, ut non multo minus, quam ipsius dignitas ferat, eum commendasse videatur? Qui, cum Ligures multo majori, quam unquam antea, conatu bellum redintegrassent, jamque trenibus quadraginta, & navibus decem instructis vehementem populo Veneto incussissent metum, adversus eos aequo navium numero profectus, tantam invicti animi fortitudinem adhibuit, ut brevi tempore captis quinque & viginti hostium navibus, ceteris partim depressis, partim disiectis, in patriam victor cum duobus millibus & sexcentis praeterea captivis redierit. Sed quis mihi ignoscendum putet, si, dum Zenae gentis praecipua ornamenta percenseo, Petrum Zenum, civem optimum, senatorem praestantissimum, imperatorem fortissimum silentio involvam? Tu, tu, Petre Zene, (nihil enim prohibet, te tamquam vivum alloqui, cujus & animus in caelo, & fama in terris semper victura est) tu primus docuisti homines nostros, quam praeclarum esset, Christianae religionis limites extendere, hostes illius ex iis, quas tyrannide oppressas tenerent, regionibus pellere, barbarorum plus quam ferinam immanitatem comprimere, superbiam deprimere, audaciam retundere. Tu Morbasanum, Turcarum tyrannum ea tempestate potentissimum, maximo animo infectatus, temeritatem consilio, copiam virtute, impiam superstitionem vera & minime fucata in Deum pietate superasti. Itaque cum magnam Aetoliae, magnam Joniae partem non tam hujus reipublicae, quam Christi Servatoris nostri imperio adjecisses, Smyrna, oppido munitissimo, sed adversus virtutem tuam non satis munito, omnes barbaros ejecisses, in patriam primus optima ex eis spolia retulisti. Sed quid ago? quis tandem orationi meae modus reperietur, si de omnibus, qui in gente nostra, omni genere virtutum excelluerunt, singillatim dicere instituiam? Quorum si vel ipsa nomina, nihil aliud, enumerando persequi velim, temporis me id angustia facere prohibitura est. Faciam igitur quod pictores solent; qui multitudinem aliquam hominum in tabula depicturi, cum aliquot corpora integra expresserunt, reliquorum vertices ipsos, quasi pone latentium, leviter in-

formare fatis sibi esse ducentes, cetera in cogitatione spectatorum relinquunt. Ego quoque cum jam Zenorum aliquot res gestas, ut potui, breviter expresserim, alios nunc aliquot acervatim proponam: de ceteris, quorum ipsa me multitudo deterret, vobis cogitandum relinquam. Itaque Carolum Petri filium virtute & rebus gestis patri parem: Catharinum, illum Turcarum hostem acerrimum, eundemque hominem eloquentissimum; aliosque innumera- biles, qui & mihi, &, ut puto, omnibus vobis veniunt in mentem, praetermittens, ad eum delabar, cujus gratia huc omnes hodie convenistis.

Il resto, credo poter mandarvi domane. in questo mezzo imparate questo, e conservatemi nella vostra grazia.

Di V. M.

Di Padova a' 3. di Maggio

MARC' ANTONIO MURETO.

M. A N T O N I I M U R E T I

Epistolae tres, hercule, perquam elegantes, quarum

I. & II. ex *Autographis* apud Cl. SEGHETIUM

Venetis exstantibus nunc primum prodeunt.

M U R E T U S

A N T O N I O Z E N O S. D.

O mi Zene, quam te, quam fratrem tuum, unaque Natanaelum nostrum fallit opinio, si meam hic vitam jucundam esse creditis! Mihine jucunda vita sit misero, quem, alterum jam & vicesimum diem, febris quotidie divexat saevissima? Ego vero, & Tityo, & Prometheo, & ceteris, quos apud poetas esse scis, bene ac beate esse dixerim, si mihi est bene. Nam, ut scias, quae ad meas misérias nuper facta sit accessio, scito, medicos, qui prope

pe pro certo dixerant, me vicesimo die liberum fore, nunc, mutato sermone, ita loqui, me a. d. eid. Septemb. febre cariturum. & quidem interea vetant quicquam legi, quod vel minimam animi contentionem desideret. Nam absque hoc esset, Zene mi, ne sit Deus promptior & paratior ad restituendam mihi salutem, quo jurejurando nullum a me hoc tempore concipi sanctius potest, quam ego promptus ac paratus essem ad obsequendum desiderio tuo. Nunc cum tibi satisfacere sine insigni valetudinis meae laesione non possim, puto, te non gravare mihi veniam daturum. Orationem tuam ad te remitto. Ego, si, bona Salute, hoc morbo liberer, veniam istuc, & vobiscum ero mensem unum, virium reficiendarum causa. Si tempori venero, biduo aut triduo efficiam quod petis. Sed, quod oblitus eram dicere, Epistola tua perbellam mihi ac perelegans visa est. Quodsi Oratio in eodem genere scripta est, nae tu, Zene, neque mea, neque cujusquam opera indiges. Ama me, & vale. Fratri tuo, & Natanaelo S. Haec scripsi partim in medio ardore febris, partim cum ille jam nonnihil se remisisset; inficis medicis, &, si scirent, graviter objurgaturis. Sed plus apud me amor tui, quam illorum *παραγρηστα*, valere debet. Ferrariae postrid. id. Sext. MDLIX.

Il male m' ha dato tanto tempo, ch' io ho letto la vostra Orazione. e per Dio ch' ella m'e piaciuta grandemente. Ho mutato alquante paroline, come vederete. Se non fosse stata la malattia, io l'averei polita piu diligentemente. Ma recitatela pur cosi: e mostratela pure al Clarissimo Navagero, che voi non potete riportarne se non lode grandissima. In effetto voi sete un bravo ingegno, e, se seguirate la strada incominciata, vi sarete un gran valentuomo. Amatemi, e state sano.

M U R E T U S

A N T O N I O Z E N O S U O.

Scio, hoc tritum & pervulgatum esse epistolarum principium, ut omnes qui ab iis quos amant, litteras acceperunt, ad eas cum respondent, inde potissimum exordiantur, ut eas sibi gratas & jucundas fuisse confirment. Sed hoc mihi, Zene, velim credas, me nunc, non quia ab omnibus ita dici soleat, eo id dicere: immo re vera tantam mihi iis, quas a te modo accepi, litteris objectam esse laetitiam, ut ea me respondere cupientem, nulla potius ex re principium ducere patiatur. Nam cum ipsa per se earum sententia mihi gratissima fuit: (totae enim prope in eo consumebantur, ut ostenderent, memoriam mei a te, & a fratre tuo pie ac diligenter coli) tum earum sermo ita mihi tersus atque elegans visus est, ut jam tibi vel meo periculo polliceri audeam, te, si quo coepisti, gradu perrexeris, brevi tempore, quibusdam, quos tu nunc admiraris, non multo inferiorem futurum. Erit autem mihi gloriosum, te, alumnum disciplinae meae, florere laudibus, & omnium praedicatione talem haberi, qualem ego aliquando fore, tanto ante, non praeviderim modo, sed etiam multis saepe praedixerim. Quare, mi Zene, perge, obsecro te: & puta, tibi jam non cum aequalibus tuis, quorum nonnulli magno meo dolore abjecisse hastas videntur, sed tecum esse certandum: neque, cum usque eo progressus sis, tibi amplius integrum esse aut insistere, aut regredi: praesertim cum in civitate vestra ea proposita sint eloquentiae praemia, quae vel ignavissimos excitare posse videantur. Plura in hanc sententiam scriberem, si opus esse arbitrarer, & si esset otium. Nunc & tu hortatore nihil indiges, & litterae tuae eo tempore mihi redditae sunt, quo ita occupatus eram, ut vix haec ipsa exarare potuerim. Nos enim cras Tibur profecturi sumus, atque illic totam aestatem futuri: quod hac anni tempestate locus ille & alvus inprimis, & salubris, atque amoenus habeatur. Itaque mihi componendae sunt sarculae, bibliotheca potissimum; qua si mihi carendum esset, nulla esset loci amoenitas tanta, quae *animum meum* hi-

hilarare posset. Vale, Zene mi, & me ama. Fratris tuo, & ceteris nostris salutem, inprimis Georgio Concareno. Romae prid. id. Quint. MDLX.

Scipio de Montibus Carmina variorum Poëtarum collegit, in laudem feminae nobilissimae Johannae Castriotae Caraffae, quae Carmina lingua partim Latina, Italica partim, atque etiam Hispanica, diversis quidem & temporibus, a Doctis Viris conscripta sunt; ceterum edita junctim in Vico Equensi, apud Josephum Cocchium, anno 1585. in quarto, ut nunc loquimur. Is ergo Scipio de Montibus, cum averet, eorum, qui tum florebant, eruditorum monumentis ornare suum opus, non destitit etiam a Mureto petere, uti aliquid in laudem ejus mulieris pangeret. Cui Muretus, aliquanto post, hac Epistola respondit, quae in memorata Carminum Collectione legitur.

M. ANTONIUS MURETUS

SCIPIONI MONTIO,

Viro Illustri, S. D.

Jam pridem ad litteras tuas respondissem, nisi me tenuisset quidam pudor in ipso quasi amicitiae limine quidquam negandi tibi. Et tamen id quod tu petebas, ejusmodi erat, ut a me commode praestari non posse, illi quoque ipsi intellerent, qui mecum tuo nomine agebant. Nam neque bonus poëta umquam fui; & in ejusmodi argumento versari, quale a te mihi proponebatur, neque canicie jam meae, neque ei vitae instituto, quod multis abhinc annis amplexatus sum, satis consentaneum arbitrabar. Itaque cum tibi neque negare vellem, neque obsequi possem, quasi salebris impedita quibusdam haerebat oratio. Nunc cum intelligam, & tibi probatam esse excusationem meam, & te tamen sic quoque cupere a me aliquid litterarum, non deero hac in parte officio meo; & quoniam aliud nunc quidem scribendi argumentum nullum est, petam a te, ut ignoscas mihi, quod morem ge-

rere tibi tantopere cupienti non potuerim; & ut aliis rebus, cum tibi commodum erit, experiaris voluntatem erga te meam. Mihi crede, quidquid tibi a me praestari potuerit, si quid modo potuerit, uno posthac verbulo consequeris. Vale. Romae Cal. Aprilis 1584.

Hujusmodi Epistolam aegre tulit Scipio de Montibus. Itaque cum eam edi curasset, operis jam supra memorati pag. 213. tum in Auctorum Indice meminisse voluit repulsae, quam passus fuerat a Mureto, his verbis:

Marco Antonio Mureto e assai dotto, e scrive molto Latinamente, siccome i molti suoi scritti ne fanno fede: ma la scusa ch' egli si fa con D. Scipione, ch' egli non scrive in questo libro, per esfer Prete, e vecchio, e molto vana; perche molti Prelati carichi di molti anni, e di molto senno, e di vita santissima, hanno scritto in verso le cose loro, e sono venuti volentieri a celebrare questa gran Donna, siccome si vede in questo libro.

M. AN.

M. A N T O N I I M U R E T I

A D

D. L A M B I N U M,

E T

L A M B I N I A D M U R E T U M

E P I S T O L A E.

(*) Has epistolas sumimus ex libro rarissimo, qui inscribitur: *Epistolae clarorum virorum, quibus veterum auctorum loci complures explicantur, tribus libris a Joanne Michaële Bruto comprehensae: atque nunc primum in lucem editae. Lugduni apud hered. Seb. Gryphii. 1561.* 8. Muretus etsi harum epistolarum editione aliquam nomini suo laborem aspersam esse dolebat, tamen injuriam a Lambino ortam, quoad ille vixit, tacitam habuit & dissimulavit. Verum octodecim annis post, cum, Lambino mortuo, impune mentiendi facultas esset, non dubitavit in Epistola ad Jo. Nicotium scribere, has ipsas epistolas non a se scriptas esse, sed a Lambino improbe confictas. Vide hac de re accuratissime disputantem Monetam ad Menagiana T. IV. p. 222. Checcotius, qui easdem in suam Mureti Editionem retulit, ultimam Lambini ad Muretum, qua nulla memorabilior est, credo, ut Mureti famae parceret, omisit.

Digitized by Google

M. A N T O N I U S
M U R E T U S

DIONYSIO LAMBINO MON.
STROLIENSI S. D.

ae tu mirificus homo es. Certo scio, atque hoc magis, ac magis in dies perspicio, & paene oculis cerno, te rerum mearum, commodorumque meorum studiosiorem & cupidiorem esse, quam meipsum. Quare peto abs te, ut tibi persuadeas, te in dies magis, ac magis mihi quodam modo vim afferre, ut te impensius diligam. Et, tametsi mihi jam pridem videbatur meae erga te benevolentiae, meoque in te studio afferre non posse incrementum dies: amorem meum tamen in horas augeri sentio. Sed hunc sermonem in aliud tempus referemus. Jamjam puerum mittam ad eum, qui *in exemplis* praeest, ut cum primum venerit ille (scis quem dicam) mihi significet. Velim Cardinalis tuus litteras ad alterum meo nomine det commendatitias. Si quid scribet, & cum scripserit, si compertum habueris, aut certe subodoratus fueris, quid scripserit, mihi gratissimum facies, si totam rem ad me rescribes sine fuce ac fallaciis, more majorum, aut, ut verius dicam, more tuo. De versibus, & epistola ne dubita. Nihil amplius habeo, quod scribam. Card. tuo verbis quam honorificentissimis meo nomine salutem dicito, & toti ejus cohorti. Nam singulos enumerare longum foret. Quod me mones, ut obdurem, & permaneam in mea posteriore sententia: tu ve-

ro

ro memorem mones. Ego compedes ne aureas quidem, libens tulerim. Scribam ad te *ἀκριβέστα καὶ λιποτακτικέστα*, quae ego, & is, quem supra designavi, inter nos locuti erimus. Vale. Patavii pridie Nonas Febr. anno MDLVIII.

M. A. MURETUS D. LAMBINO S. D.

De litteris tuis libero te metu: omnes mihi sunt redditae. Niketus venit. De sermone, quem ultro, citroque habuimus, *ἰδιῶς μουσεμῶδες*. Paucissimis verbis confecta tota res est. Ita eum a me dimissi, ut ipse quoque fateretur, nullam omnino in me haerere culpam. Id adeo ex ipsius ad Cardinalem Ferrariensem litteris intelligere poteris, quae ad te una cum his in eundem inclusae fasciculum perferentur. Mi Lambine optime & amicissime, quaeso te, quae, quanam ego tandem verba reperiam, quibus communi hero nostro, amplissimo, atque ornatissimo Cardinali Turnonio gratias agam? Adjuva me, si quid potes. Nam ego quidem magnitudine beneficiorum ipsius in me obstupefactus, haereo. Tantam fuisse in illo heroë humanitatem, ut, quod ego nunquam neque petere, neque sperare ausus essem, id ipse bis jam, primum apud triumviros gymnasii Patavini, deinde apud Card. Ferrariensem suapte sponte fecerit? Itaque, ne vivam, si non dies, noctesque cogito, quibus modis & me gratum ostendere, & conservare tam prolixam ipsius erga me voluntatem queam. Scribere ad eum vehementer cupio. Sed mehercule tantum me ei debere sentio, ut verba mihi desint idonea. Veruntamen constitui scribere, idque quam primum. Interea, mi Lambine, peto abs te, ut cures, ne suam erga me voluntatem immutet. Nam Deum immortalem testor, si is me amare desinet, vitam mihi insuavem futuram. Meas ad Card. Ferrariensem litteras tibi mitto vulgari Italorum sermone scriptas propterea, quod Niketus mihi, ut ita facerem, auctor fuit: una cum eis Niketi ad eum litteras in eundem fasciculum inclusi. Neutras obsignare volui. Volebam enim te utrasque legere. Si tibi videbitur mea interesse illas Card. tuo & meo recitari, per me facias licet. Usus sum modica *ωρίσιν*. Sed quid agas? Non possum eam meo ingenio vim asserre, ut non libere quod sentio, scribam. Posteaquam

quam utrasque legeris, peto abs te, ut eas annulo tuo obsignes, Florentinumque roges, ut in fasciculum tui Cardinalis conjiciat, & Ferrariam perferendas curet. Scribito ad me quam saepissime tuo more. Ego rescribam meo. Vale. Patavii Idib. Feb. anno MDLVIII.

D. LAMBINUS M. ANTONIO MURETO S. D.

Nihil erat, quod scriberem, sed te imitari volui, atque idipsum scribendum esse existimavi. Expecto tuam ad lectorem epistolam, & versus, tum de illo loco τὸς προτάστου νόμου διατίθωναι καλῶς, qui est fol. 98. & de nomine διατάτης, quod jam contentionem Latine reddideram, quid sentias. Nondum venerunt ab illo (tenes quem dicam) litterae. Simul ut venerint, quid in eis scriptum fuerit, odorabor. Sagacem me dices fuisse. Verum quid ad te? Nunc expeditus, nunc liberatus es. Nullus est illi de te querendi relictus locus. Jam vero de Franc. Turnonio Card. is te in ore, is te in oculis. Nunquam hic de litteris sermo habetur, quin continuo de te mentio fiat & honoris, & amoris plena. Omnes ejus familiares & comites tibi omnia laeta & secunda exoptant: teque, quia ad majora natum existimant, tendiculis illis, & plagis, quibus captabaris, extricatum esse, magnopere laetantur. Tuas ad illum acutissimas & prudentissimas litteras Cardinali meo recitavi. Probavit. Easdem paucis quibusdam (quos nosti) legendas dedi. Negant quicquam majore consilio a quoquam fieri, aut scribi potuisse. Gaudent, te tuam libertatem ei homini non commisisse, qui, cum te primum cupide & honorifice arcescivisset, atque ultro appetivisset: deinde fastidiose propemodum exclusisset: idem postea mutato iterum consilio revocarit. Praeterita igitur omnia tibi ita pulchre & honeste ceciderunt, ut nihil intervenire possit, quod tantam ~~ἐνδοχίαν~~ conturbet. De futuris, quae sunt ~~πρόσθετα~~ ^{μελλοντα} ~~μελλοντα~~ ^{ἀποδοθήσονται} consecutura, dormito (si me audis) in utranque aurem. Dii immortales in te omnia naturae bona contulerunt: fortuna te adjuvat, virtus tibi non deest, consilio abundas, ingenio praestas: tantum tibi, ne ab invidis ac malevolis opprimare, magnopere cavendum est. Quod hac una ratione facillime assequeris, si neminem sciens laeseris: si integre, pie, temperanter vixeris: si de-
ni.

nique totus teres, atque rotundus fueris, ne quid in tua vita criminis, atque adeo suspicionis haerere possit. Hoc institutum si tenebis, nihil est, quod τὸν διμαρὸν τῆς αἰδοῦς ἐνδοξίας καὶ τῆς ἀρετῆς desideres. Quanquam cui haec scribo? nempe ei homini, qui quanti αἰσθάνεται καὶ ταπεινότητις αὐτοῦ ἀξιοῦται aestimet, re declararit. Sed videto primum ut tibi constes: deinde ut Turnonii Card. qui te tuae virtutis opinione incensus unice diligit, cohortatio purgatam crebro tibi personet aurem. Nihilne praeter ea est, quod scribam? nihil, nisi quod miratus sum, & miror etiam nunc, te, cum ego de Gallo quodam nuper ad te scripsissem, hoc est, nostrate, ita mihi rescripsisse, vestratem hominem. Amabo te, non tu etiam Gallus es? Quid respondebis Lemoricibus civibus tuis ex Italia te revocantibus, ac vendicantibus? Gallum te esse negabis? Romanum, aut Venetum, aut Patavinum esse dices? Audio. Duarum civitatum esse jure civili posse esse neminem, & statim, ut quis in aliam civitatem receptus sit, illius civitatis, cui se dicarit, civem esse, scio. Sed quando civis Romanus, aut Venetus factus es? Quodsi neque Romanus, neque Venetus, neque alius civitatis civis es, relinquitur, ut aut nullius, aut ejus civitatis sis, quae te suscepit, quae edidit, quae aluit, quae instituit, quae denique talem, qualem nunc admirantur exterae nationes, perfecit, ac perpolivit. Dices te nullo tuo merito ab ingratissimis Gallis esse e patriae finibus ejectum, atque expulsum. Non est ita, mi Murete. Non enim, si poenam legibus iis, contra quas nihil (ut ego quidem arbitror) commiseras, constitutam, voluntario exilio declinare, quam inimicis tuis jugulum praebere maluisti: non si certorum hominum tuae praestantiae, & gloriae invidentium consiliis occultis, & insidiosis cedere, quam vitam tuam praecipiti & turbulento judicio committere, tutius esse duxisti, idcirco exul es. Exules sunt facinorosi homines, flagitiosi, scelerati, ficarii, venefici, impuri, impii: Te, quem olim Galli litteris dediti praesentem attentissimis, atque avidissimis auribus audierunt: nunc absentem sollicitis animis desiderant, & calamitate levatum volunt: quem Veneti per quadriennium, modestissimum, continentissimum, integerrimum, religiosissimum, innocentissimum cognoverunt: quem principes, & pontifices secum vivere, fibique contubernalem esse cupiunt: cujus litteris, sermone,

con-

congressu delectantur: cujus doctrinam cum singulari eloquentia conjunctam admirantur: quem incredibili amore complectuntur, quis exulem appellabit? Dices haec praeclare, & magnifice dici: te interea tamen patria carere. Atqui aliud est carere, aliud perpetuo carendum esse. Non aïco hoc temere. Audiui cum diceret Franc. Turtonius Card. sese pro sua erga te benevolentia, habere in animo, omni studio elaborare, ut tibi pateat in Galliam reditus: idque ut obtineas & cum Rege, & cum Pontifice Maximo Pio IV. diligenter acturum: utriusque aucteritate in hac causa usurum, ut tu non solum poena, verum etiam culpa, si quid forte abs te peccatum est, liberatus, in Gallia nostra reliquam aetatem agere possis. Itaque nisi tibi deesse voles: nisi patriam tuam tibi ultro dextram porrigentem, complectique cupientem aspernabere, magnam te video & ejus recuperandae, & vivendi cum tuis facultatem esse habiturum. Atque hac de re ego, Villarius, & Sandrinus nudius tertius accurate locuti sumus, quem sermonem tibi totum perscriberem, nisi ad congressum nostrum potius reservandum esse existimarem. Fuit enim in te & honorificus, & amoris plenus. Cum igitur haec ita sint (sui enim longior, quam debui, atque adeo, quam volui) velim mihi quam primum respondeas, quamobrem, cum ad me scriberes, Gallum hominem vestratem potius, quam nostratem dixeris. Vale.

a. d. x. Kalend. Mart. in Corneliano.

M. A. MURETUS D. LAMBINO S. D.

Respondebo iis potissimum tuarum litterarum capitibus, quae mihi videntur maxime responsonem flagitare. Vestratem hominem eo dixeram, quia tu, & ille Belgae estis. Nam quod ad Galliam attinet, ego & Gallus sum, & me, quam diu vivam, Gallum profitebor. Sed gaudeo, te id quod scripseram, in eam partem accepisse, & occasionem hinc tibi natam esse scribendi ad me de honorificis, & amicis sermonibus, quos tu, Villarius, & Sandrinus de me habuistis. Ego quidem neque illis, neque tibi gratias agere debeo, ne pro salute ipsa, cujus mihi vel pariendae, vel restituendae a vobis consilia capiuntur, vili munere defungi velle videar orationis. Vulgaribus & usi-

usitatis beneficiis gratiarum actio debetur: hoc, quo majus homo ab homine accipere nullum potest, *ὡς δαυμάτιον* τι, silentio potius est & cogitatione venerandum. Sed quod meam super ea re sententiam requiris, dicam. *Ἐγὼ περὶ μὲν τοῦ ὑπακούειν εἰς τὴν πατρίδα ἔδην κρίνειν, ὡς ἴσως οἱ πάντες, ἐφρόντισα, καὶ αὐτὴν τὴν ὑπακούειν ἢ περὶ πολλῶν ποιῆσαι, τὴν ἰσχυρὴν παραμυθίαν τοῦ τοῦ κοινῶν, Πάτρις γὰρ ἐστὶ πᾶσι ἢ ἂν πράττῃ τις εὖ. καὶ μὴ ὅλῳ τὴν ψυχὴν διακρίνοντας τὴν τοῦ ὑπακούειν δύναμιν ἐν μοι τῶν ἐν τῷ βίῳ ποδινεταίων εἶναι νομίζω,* ac, quod, si liceret, nunquam tamen fortasse facerem, id non licere, vix satis aequo animo fero. Ego autem constitutum in animo habebam, annos aliquot expectare *ὅτιν τῷ τὰ τοιαῦτα κινήσῃ*, atque eniti, ut mea bona existimatio, & fama bonorum mihi ad hanc rem adjumento esset. Veruntamen tuo judicio rem omnem permitto. Interea velim ex te audiat P. Villarius, quantum ego; & mihi conscius sim, & profitear me sibi debere, quamque beatum me futurum putem, si mihi aliquando referendae gratiae potestas detur. Eum igitur, & Jannœctium, & Laureum, & Torodem meis verbis salvere jubeas velim. Vale, mi Lambine, omnium meorum amicorum amicissime. Patavii, a. d. vii. Kal. Mart.

M. A. MURETUS D. LAMBINO S. D.

Tuas litteras hodie accepi. Meas puto heri a prandio tibi fuisse redditas cum iis quas ad Rufillum dabam. Videor mihi tuis omnibus respondisse saltem ad ea capita, quae responsione aliqua indigere videbantur: nisi quod non satis commemini, scripserim, necne *περὶ διακρίσεως*, quam *contentionem* interpretaris, lib. nono de morib. ad Nicom. Quo denomine, cum me in omnes partes cogitatione converterim, nihil potui reperire melius tuo. Nam de illo loco, qui est in extremo decimo, *ἢ τίνα καὶ τὰ προτιβίστα*, potestne cuiquam (Perionium semper excipio: de quo ita sentio, nihil posse esse tam absurdum, quod non ei interdum & veniat in mentem, & probetur.) Sed potestne cuiquam dubium esse, quin ita intelligendus sit, ut tu censeres? Quin Argyropulus quoque & Aretinus a te faciunt. Divus Thomas autem more suo fecit, ut ex interpretatione neque bona, neque vera, bonam tamen & veram

ram sententiam eliceret. Itaque eum quoque habes astipulatorem. De his haftenus. Litteras Cardinalis Ferr. ad me, & Sandrini ad te, cum tuis accepi. Utrasque remitto. Eas, quas princeps ille clarissimus mittit ad me, leges: & lectas remittes, ut easdem considerem per ocium, & rescribam. Quicquid consilii cepero, tu primus eris particeps, & conscius, quemadmodum amicitia nostra postulat: ex qua equidem majorem in dies & fructum, & suavitatem percipio. Simulatque remiseris, (quod cras fiet, aut perendie) aggrediar ad rescribendum, simulque de eodem oleo, & opera scribam aliquid ad communem herum nostrum, Cardinalem Turnonium. Sed te mihi adiutorem esse necesse est in re levi & pusilla, quam tamen ipse per me non satis commode explicare possum: id est, in litterarum inscriptione. Niketus cum ad Card. Ferr. Gallico sermone scriberet, in inscriptione suarum nihil, praeter vocem *domini* iteratam, ad nomina illa solemnia & necessaria, *Card. Ferr.* adjunxit. Ejusne exemplum sequi debeo: an magnifica illa verba adhibere Italica usitata, *Reverendis. Illustris.*? Inepta haec καὶ φρονιὰ esse intelligo: sed tamen ne in his quidem minimis rebus rusticus videri velim. Vale. Patavii a. d. v. Kal. Martias.

M. A. MURETUS D. LAMBINO S. D.

Tuas omnes litteras accepi: hoc primum. Sequitur nunc, ut ad eas respondeam. Quando vir clariss. Card. Turnonius praecise, & sine ulla exceptione jubet, ut dedam me Hippolyto Estensi Card. Ferrariensi, geram ei morem &c. Hoc enim tibi persuasum habe, mi Lambine, Cardinalis Turnonii voluntatem mihi, quandiu vivam, instar Helicae, aut Cynosurae cujusdam futuram, ad quam totus consiliorum meorum cursus dirigatur. Quod imperabit ille, si modo in mea potestate erit situm, faciam, quoquo modo potero. Quin etiam si mihi ea imperet, quae facultatem habere non videantur, ea tamen efficere conabor, non perficiendi spe, sed obtemperandi voluntate. Hoc certum, hoc deliberatum, hoc fixum est. Hac de re ego ad eum triduo, aut quadriduo scribam: simulque ad Cardinalem Ferrariensem litteras dabo. Hoc ipso die

Bb

scri-

scripsissem: verum extra occupationes, quibus districtus sum, ita me Deus amet, ut cum ad hos populi primores scribendum est, nihil mihi venit in mentem, quod scribam, nisi diu, multumque meditato. Interea pro me spondebis, ac recipies Cardinali tuo, me, quod vult, facturum; tum tu pristinam tuam erga me voluntatem retinebis. De obligatione illa altera noli laborare. Mecum erit iste labor. Fata viam invenient. Atque etiam confido, me eis satisfacturum, qui videantur de me jure queri posse. Mittas ad me velim epistolam illam Gallicam, in qua de me fit mentio. Nihil praeterea video in tuis litteris, quod responsionem desideret. Amo te immensum quantum: teque orarem, ut paria redderes, nisi exploratum haberem, te tua sponte facere. Salutem omnibus meo nomine: sed inprimis P. Villario. Quid sibi vult autem tam subitus, atque inopinatus vester ex Italia discessus? Jocone, an serio ista scripsisti? Si quid est *καὶ ἄλλοις*, taceo: sin, fac ut sciam. Vale. Patavii pridie Kal. Mart.

M U R E T U S L A M B I N O S. D.

Jam scripseram ad liberos Valgriffi, cum allatae mihi sunt tuae litterae. Itaque etsi valde sperabam, meis precibus nihil opus fore, tamen, quod erant jam scriptae litterae, mittendas censui: idque feci. Assuefieri paulatim aures tuas, quasque occallescere, gaudeo. Manutius heri ad me scripsit, si quid mutare vellem in notis illis meis ad Terentium, aut ad eas aliquid addere, ut primo quoque tempore facerem: se de eis denuo propediem excudendis cogitare. Denuncio igitur tibi, si quid adjuvare in ea re me potes, (potes autem plurimum) ut facias. Alliano nostro, quem talem tibi videri, qualis mihi semper visus est, id est, optimum, ac modestissimum virum, inprimisque *φιλῶν*, immortaliter gaudeo; ei igitur plurimum meo nomine salutis imperties. Vale, amicorum meorum optime, & integerrime. Id. Mart. Patavio.

MU-

MURETUS LAMBINO S. D.

Sciebam, me illud de *irritandi* verbo alicubi legisse: sed nolebam obstinate contendere, nisi locum etiam ipsum indicare possem. Hodie reperi. Est autem in iis, quae notavit Pierius in librum decimum Virgilii, his verbis: Irritatque virum telis. Impresfi codices omnes, irritat, geminato r. scribunt: sonet ut de nare canina littera. Irrito tamen ab ira est. Haec Pierius. Sed tamen scrupulus adhuc aliquis meo in animo insidet, propter verbum, *Prorito*, ne forte ambo ex eodem fonte fluxerint. Tu cogitabis. Sed amabo, quid tibi venit in mentem, ut juberet, a me concerpi, quae in notis illis tuis Terentianis minus probarem? Ego vero omnia ita approbo, ut nihil supra. Itaque, quae ad meum institutum pertinebunt, iis utar: cetera ad usum meum aservabo, idque *in κειμήλοις*. Cucuronis nostri munusculum mihi longe jucundissimum fuit: idque velim abs te ei omni asseveratione affirmari. Profecto quibuscunque locis putabo testimonio meo, ac praedicatione aliquid ipsius nomini celebritatis afferri posse, non deero. Ita enim eum in arte illa, cui se dedit, excellere video, ut sit cum iis, qui principes habentur, meo quidem iudicio conferendus. De viginti quattuor illis librorum tuorum exemplis noli laborare. Ego rem, cum tu voles, confecero: idque ad me recipio. In his litteris aliena, ut vides, manu usus sum: quod recenti a prandio ne scriptio mihi non satis firmo obeset, verebar. Saluta mihi communes amicos, & vale. Idib. Apr. Patavio.

MURETUS LAMBINO S. D.

Quod ad te rarius scribo, quam aut tu cuperes, aut amicitia nostra fert: peto a te, ne id potius negligentiae, quam negotiorum, quibus assidue premor, multitudini adscribas: nam illud non puto petendum esse, ut ne quid propterea de amore erga te meo imminutum putes. Ego enim si quicquam tale suspicarer, mihi crede, istuc accurerem, tibi que modis omnibus probare conarer, te mihi ita carum esse, ut vix ipse tibi sis carior. Quare noli, si

Bb 2

quid

quid unquam de te bene merui, si me mihi carum vivere cupis, si me salvum vis denique, noli deponere eam voluntatem, quam erga me jam pridem suscepisti. Ego te eximie amare, ita uti tua eximia virtus promeretur, non desinam, nisi ipsemet amare me desinam: quod tuus Aristoteles ait esse τῷ ἀγαθῷ. Propediem mittam ad te Catullum, Tibullum, & Propertium cum scholiis quibusdam meis: in quibus est aliquot locis facta tui mentio. Sed, amice magne, noli quicquam elimatum, aut elaboratum expectare. Omnia vulgaria ac protrita, & a Decimo Laelio, non a Persio, legi digna. Quae tamen tu, qualiacunque sunt, quia nostra sunt, probabis, & non invitus leges. Vale. Illustrissimo Cardinali si meo nomine salutem dixeris, erit gratisimum. Villarium item, Laureum, Torodem, ceteros mihi diligenter saluta. Donatum Jannocium nuper vidi Patavii. Nam haec scripsi Venetiis in taberna quadam libraria, cum hodie Patavio venissem, hodie Patavium cogitarem. Iterum vale, ἀφελή μου προσφιλῆτα. Id. Quincil. MDLVIII.

MURETUS LAMBINO S. D.

Petram Paganum, quibus apud te laudibus ornaverim, scis: quamque diligenter & accurate tecum egerim, ut eum in amicitiam tuam reciperes, hominemque & probum, & eruditum, & perstudiosum tui toto pectore complecterere. Ejus ego nunc ex aedibus haec ad te scribo: teque verbis ipsius rogo, si quando erit tibi hac iter, ut eum tibi invisendum, salutandum, etiam, si videbitur, domo ipsius aequae atque si tua esset, tibi utendum putes. Mihi crede, cognosces hominem tua amicitia dignum. Nunc eum ex ipso audierim, fore, ut die crastino Hieronymus Amaltheus, ad suos rediens, hac transeat: cumque ita ferat itineris ratio, ut Corneliano quoque eum iter facere oporteat: putavi objectam esse mihi occasionem, qua tibi, quae vobis omnibus, ac inprimis ipsi amplissimo atque illustrissimo Cardinali rem gratisimam facerem. Hic ille Amaltheus est, quem tibi affirmavi, magisque ac magis affirmo, omnium, qui hodie vivant, Itatorum, quos ego quidem noverim, praestantissimum poetam esse: eundemque medicum & τῷ ἰατρικῷ, immoq, ut.

ut ille ait, πολλὰν ἀντίθεσιν ἄλλον. Velim, patefacias ei aditum ad Cardinalem: nam & ille non vulgari se honore a te affectum intelliget, si, productus a te, possit ei πατριφιλῆν πρὸς χεῖρας: (agnoscis castrense verbum) &, nisi me valde fallit animus, Cardinalis ipse magnam ex ejus sermonibus percipiet voluptatem. Id autem ut facilius fieret, has ad te litteras scripsi, quae Amaltheo darentur, ut eas ipse perferret. Sed coenandum est. Vale. Tarvisii iv. Kal. Decemb.

DIONYSIUS LAMBINUS M. A. MURETO S. D.

Pontifex Vesonentionensis, qui Patavium (ut scis) non ita pridem se contulit, ut juris civilis, & philosophiae, & litterarum humanarum doctoribus operam daret: nudiusquartus venit in Cornelianum, Francisci Turnonii Cardinalis salutandi, & invisendi gratia. Erat in ejus comitatu theologus quidam notus mihi nomine tantum, Gilbertus Cofinus. Is non ita longo, postquam in cubiculum Cardinalis cum Pontifice introivit, tempore, me requisivit, ut videret. Inambulabam tum forte hora diei decima sub dio, qua densissimis diffusae ramis arbores locum ab arbitris remotum, ac liberum opacabant. Comes erat nullus, praeter unum libellum, quem mecum tuleram, ut, si forte deficeret me, quod inter ambulandum animo agerem, lectiuncula me oblectarem. Aliquot jam spatia confeceram nescio quid meditans nugarum, totus in illis, cum puer currens nunciat mihi, Pontificem Vesonentionensem venisse: quendam esse ex ejus comitibus, qui me salutare, & convenire vellet: quodsi in cubiculo meo fuisset, ultro ad me venturum fuisse. Quibus auditis, puerum ad eum praecurrere jubgo, eique renunciare, me in propinquo saltu ambulare, & mox affuturum. Ita praemissum puerum e vestigio confecutus sum. Cofinus autem, simulatque audit de meo, ubi essem, properanti mihi venit ipse quoque cupide obviam. Cum in congressum venissemus, post illa quae in τῷ ἀγῶνι dici solent: primum multa ille de me, more hoc insulso, in os, & coram: quae ego (nostri enim me πρὸς πᾶσι καλαῖας δέουσαι τε καὶ ἀντιπρὸς ὅντι) perinvitus, & paene dicam, recalcitrans audiui: deinde non pauca de Genua, Robertello, Fallopio, & ceteris. De te per-

Bb 3

cun-

cunctans tandem, & ἰκὺς φωνῆ (longum enim erat, de aliis dicenti aures tam patientes, & facileis praebere: de te autem ab eo, qui Patavio recens veniret, nihil audire:.) Sed Muretus noster (inquam) quid agit? ut valet? nihilne novi scribit, quod alios delectet, ipsum laudibus aeternis illustret? Ille vero, inquit, Patavio dies aliquot absfuit: quam ob causam, nescio: nisi quod Patavii dissemnatus est ab invidis (opinor) hominibus rumor de eo non bellus. Itaque nobiles aliquot adolescentes Veneti pudentes & boni, qui cum eo vivebant, recepisse se ad suos dicuntur. Muretus autem, cum paucis post diebus illos consecutus esset, hoc consilio, ut se purgaret, atque aliquantum temporis, dum rumor ille deservesceret, Venetiis confedisset: Patavium rediit tristis ac demissus. Diciturque prioribus aedibus, in quibus laxissime habitabat, relictis, alias angustiores conduxisse. Haec cum audissem, valdeque ea auditione perturbatus, & propemodum exanimatus obstupuissem, & vix tandem me collegissem: quaesivi, certone sciret, tuos abs te discescisse. Negavit ille se certo scire. Eorum, quae diceret, rumorem sibi esse nuncium, praeterea neminem.; Hoc unum se exploratum habere, te Venetias profectum esse: ibique dies aliquot constitisse: deinde Patavium reversum esse: aedes tuas non ea, quae ante, frequentia celebrari. Haec mihi theologus ille, quae me plane perculerunt, atque affligerunt: neque extollar, aut recreabor prius, quam ex tuis litteris, quid acciderit novi, cognovero. Quamobrem, si me amas, fac ut de toto hoc rumore diligenter ad me scribas: ut, si verus sit (quod Dii immortales omen avertant) nos subveniamus: sin falsus (quod spero & opto) cura, metuque liberemur, & gaudeamus, & tibi gratulemur. Scis, quanti te Fr. Turnonius Card. quanti te faciamus. Meministi, commendationem nostram tibi ad amicitiam & gratiam Cardinalis colligendam magno adjumento fuisse. Si ea de te audiet, quae nos rubore perfundant, quid nobis miserius? Non enim jam nobis erit integrum, Horatio obtemperare illa praecipienti & monenti, Qualem commendes, etiam atque etiam aspice, ne mox incutiant. Tenes cetera. Piget me plura hac de re scribere. Vehementer sollicitus sum: valde hoc nuncio territus. Tu, ut primo quoque tempore mihi metum, in quo nunc versor, adimas, videto. Significavi tibi aliis litteris, me libros de moribus

bus ad Nicomachum a me conversos Lutetiam misisse, ut ibi de integro, & quidem emendatiores, quam Venetiis, excudantur: certiore etiam te feci de Theologorum Parisiensium severitate, seu potius (non enim puto haec Theologis curae fuisse) inimicorum & invidorum tuorum acerbitate, qui nomen tuum e libris meis tolli iusserunt. Vale. Pridie Idus Sext. MDLVIII. in Corneliano.

MURETUS LAMBINO S. D.

Primum de iis, quae istuc allata sunt: metu omni te libero. Ego Patavio pedem non movi: nisi quod nuper negotiorum causa Venetias profectus sum. Mei omnes adhuc mecum sunt: nisi quod tres, cum febre correpti essent, ad suos se contulerunt: ut ibi melius curarentur. Nae ego, mi Lambine, singulari quodam sum ad invidiam fato. Nam quid mirum est, istuc pervenisse falsos quosdam de me rumusculos, cum Venetiis, hoc est, in ea urbe, in qua, haec quam vana essent, oculis videri poterat, eadem illa, quae istuc allata esse scribis, disseminata sint? De libro tuo, nodus est ad solvendum difficilis. Dabitur enim magna occasio hominibus quaerendi, quid acciderit: ut satius fuerit me nunquam initio inseri, quam nunc evelli. Tu cogitabis. Catulli exemplaria duo, antequam Venetiis discederem, curavi danda Donato Jannotio: quorum unum, mea causa, sibi aservaret, alterum ad te ferret. Itaque miror, quid factum sit. Litterae illae tuae superiores ad me non pervenerunt. Posthac cum ad me voles scribere, nihil potius, quam ut ad Cavalcantem mittas. Equidem valde conturbatus sum: ac parum abest, quin cogitem in aliquas solas terras, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audiam. Ejus autem rei mihi sese offert occasio sane luculenta. Sunt enim, qui me honestissimo stipendio, in Graeciam coeuntur abducere. Quid enim faciam, qui neminem laedens, omnibus omnium invidorum, ac malevolorum dentibus petor? Vitae me prope ipsius odium capit. Tu bene vale, ne ego deterius etiam valeam, si tecum minus belle agatur. Cardinalis saltem Turnonius, columen meum, ne me amare desinat, tu cum Villario, Donato, Laureo, Torode, ceteris, quantum in vobis est, prae-

state. Litteras tuas valde exspecto. Patavii vi. Kal. Sept. quo ipso die tuas litteras acceperam, quae tamen a te datae erant prid. Id. Sextile's.

D. LAMBINUS MURETO S. D.

Post ridie quam tabellarius Cardinalis Turnonii Venetias ire solet, tuas postremas litteras accepi. Itaque eis non potui citius, quam hodierna die respondere, nisi vellem meas incertis hominibus committere. De rumore illo, scito, me magno metu, magna cura, magna denique animi molestia tuis litteris esse liberatum. Dii male faciant istis talium sermonum, qui ad alterius existimationem laedendam valent, artificibus. Atqui, vide quam sis incautus: immo vero, quam credulus, & ceteris. Is, qui mihi primus hanc fabulam narravit, dicebat, se eam Patavii e quodam, qui te quotidie invisere solet, & quo tu familiarissime uti consuevisti, accepisse: nomen se negabat scire. Tantum in Mediomatricum finibus natum esse dicebat: eumque sic mihi describebat: brevi collo, capite obstipo, rufo capillo, sparso ore, caestis oculis, naribus amplis, atque obtusis. Huic homini, si sapias, cave quicquam posthac credas: qui tibi domi tuae blanditur, foris obtreccat: fronte, & vultu amici speciem prae se fert, consilio & voluntate inimicus est: verbo & sermone liberalis, humanus, & officiosus est: re, & factis illiberalis, inhumanus, & capitalis est: cujus denique blanditiae insidiosae, oratio infidelis, congressus pestilens & perniciosus. Is quidem, quod in eo fuit, te propemodum perculit, atque evertit. Quod nisi tua innocentia, integritas, veritas denique tibi mature subvenissent, periculum erat, ne macula sempiterna tuo in nomine, tuaque in fama haereret. Nunc autem tot clarissimorum & gravissimorum virorum, quibus tu notissimus & carissimus es, testimonio convictis, atque compressis invidorum tuorum obtreccationibus, falsisque criminationibus, tua vivi quidem vox, oratio, consuetudo praestantibus & principibus in repub. viris erit optabilis & jucunda: mortui vero gloria crescet, & vigebit memoria hominum sempiterna. De libro, quid futurum sit, nescio. Scripsi quidem ad eos, qui Lutetiae negotia mea gerunt, ne patiantur excudi potius, quam
tan-

tanta injuria tibi inferatur. Unum vereor, ne, quo tempore mene litterae ad eos pervenient, res jam non sit integra. Quod si accidit, quid consilii capiendum censes? aut quo modo, quod erit ab illis inceptum, revocari, & corrigi: quod factum, infectum esse poterit? Scis, hoc belli tempore, cum ex Italia longo flexu, longoque circuitu per Rhaetos, & Vindelicos itur in Galliam, litteras Roma vix vicesimo die Lutetiam pervenire: ut o-mittam sexcentos casus, qui in tam longo itinere nec opinato intervenire possunt. Omnino res difficilis, ut scribis: eoque difficilior, quo minus loci consilio relictum est. De invidis, dubium istuc quidem non est, quin ab hoc genere acriter oppugneris. Sed quid tum postea? num tibi iccirco aut Italia, altera tua patria, relinquenda est: aut in peregrinas terras cogitandum? Quasi vero locus ullus sit in orbe terrarum, quem quidem homines incolant, ab invidis purus & vacuus. Nam quod scribis parum abesse, quin solas terras cogites, ubi nec Pelopidarum nomen, nec facta audias: consilium tuum laudarem, nisi homo natus eses, non fera: aut si in solitudine homo humanitate politus vitam agere posset. Multa nobis in hac vita, Murete, natura commoda: multa incommoda proposuit. Multa nos suavia & jucunda in vita retinent, multa perpesu aspera, atque acerba vitam odiosam, amaram, atque insuavem reddunt. Sed sapientis est, cum his incommodis tot hujus lucis opportunitates & commoditates compensantem, & comparantem, vitae dulcedine, dum licet, frui: quae in ea sunt aliquanto amariora, animi aequitate condire. Dum hominum genus erit, invidia praestantissimum quenque insequetur & petet. Quam una ratione facillime placabis, si te inertiae, desidiaque, virtute relicta, dedideris: hoc est, si contemni, & latere, quam in pretio esse, & excellere malueris. Quod te facturum non puto. Novi enim tuos ad virtutem, & veram laudem impetus. Quod si mutare consilium velles, tibi tamen non liceret. Non enim tibi jam integrum est, tot scriptis, tanquam tuae constantiae obsidibus, implicato, atque irrelito, totas vitae tuae rationes conturbare, novamque ac longe dissimilem vivendi viam intrare. Reliquum igitur est, ut, quem a puero vitae cursum instituisti, eum constantissime tenere perseveres: vitae integritate, innocentia, continentia, pietate, invidiorum morsus & criminationes, quoad ejus fieri queat,

debiles: clarorum, potentiumque virorum amicitia, epibus, auctoritate tuum otium sustentantes, tuas fortunas augent, tuum caput tegas, tuam vitam munias. Vale. a. d. xv. Kal. Sept.

MURETUS LAMBINO S. D.

Mihi iratus es, scio: & quidem merito. Nihil enim totos hos duos menseis ad te scripsi. Verum si scias, quam fuerim occupatus, tantisper dum Venetiis fui, non in libris meis Variarum Lect. describendis, sed in ambulationibus, seu potius in trajectionibus Venetis, in salutationibus obeundis, in ceteris officiis praestandis, quibus me hi juvenes patricii districtum tenuerunt, tum te mihi aequum, placatumque praebeas. Dices, me ex meis necessariis occupationibus semihoram suffurari, eamque in scribendo infumere potuisse. Quid tibi respondeam vis? Dixi me pigrum proficiscenti tibi: dixi talibus officiis prope mancum. Fateor, me omnium popularium, & tribulium meorum esse pigerrimum, maxime in scribendis epistolis. Quid tum? animi hic morbus est. Praeclara vero laude dignus sit, qui amicos suos amare delinat tum, cum aegrotent. Non continuo, si non scripsi, te amare, de te dies, noctesque cogitare, de te loqui, de te scribere destitici. In eo duntaxat peccavi, quod, cum essem plurimis, & necessariis negotiis impeditus, &, cum mihi scribendi deesset argumentum, praeter haec communia, & vulgaria, me valere, tuum esse, tibi perbene cupere, & similia, quibus apud nos tali necessitudine conjunctos, nihil loci debet esse, dies aliquot scriptionem, & missionem litterarum solitam intermisi. In summa, si cui culpa sum affinis, ignoscito: fin culpa vaco, irasci definito. Sed haec misa faciamus. Mitto ad te unum e libris meis Var. lect. Peto abs te, ut errata librorum corrigas, quomodo vides in eo, quem ad Fr. Turnonium Cardinal. misi, esse correcta. Sublatis illorum mendis, mea tolles, & de iis me admonebis, quemadmodum amicitia nostra postulat. Turnonii Cardinalis mentionem feci cap. 1. lib. viii tui, locis tribus, ut legendo cognosces. Plura exempla misissem, quae distribuuntur Vil-
la.

lario, Jannotio, Laurco, Torodi. Sed sudasset gerulus, praefertim his diebus aestivis, quibus *rubra Canicula fundit Infantis statuas*. Alioqui ejuscemodi sunt mei libri, ut unus uni loco sit satis, superque. Si quis e vestra cohorte pransus horam legendo perdere volet, tuum ei commodabis. Praeterea hoc tempore frigidum aliquid quaerendum & providendum est ad hos calores tam acreis leniendos: & ego in meis libris suspicor pleraque ita frigida visum iri, ut vel istas aquas quantumvis calidas refrigerare possint. Sed, quando in aquarum mentionem incidi, tibine profuerunt aquae istae Lucenses, quibus te dies aliquot usum esse audio? Quo (malum) consilio, aut qua spe, cum valeres, tot aquarum cyathos haussisti? quasi vero vinum, praefertim refrigeratum, hoc tempore non sit & melius, & salubrius. Veruntamen, si bene cecidit, ut spero, & cupio, gratulor. Defessus sum scribendo, non tu etiam legendo? Vale, mi Lambine, amicorum meorum prime, & me ama: tibi que persuade, te mihi in animo insculptum esse. Non audeo te orare, ut mihi rescribas, culpa meae conscius. Verum si tua sponte feceris, tanto humanius, atque amicius feceris. Cucuroni primum salutem: deinde dices, me jamjam ei propinare hoc vini albi liquidissimi, & optimi poculum: quod quidem vinum ego nunc in hoc cyatho vitreo video trepidare, & flammæ vibrantis in morem micare. Ego te quoque ad combibendum invitarem: sed utrum sis etiam nunc *δέσποτος* *πρὸς καὶ τὸν φίλον* *μῖστον*, an ad victum pristinum redieris, nescio. Iterum vale. Ferr. a. d. XIII. Kal. Sext. anno MDLIX.

LAMBINUS MURETO S. D.

Excusationem tuam, cur tandiu nihil ad me scripseris, accipio. Itaque jam non sum iratus. Librum unum Var. Lect. Cardinali dedi: alterum mihi servo, gratiamque habeo. Librorum menda, quemadmodum tu praescripseras, sustuli. Tua, quae me corrigere voluisti jocans (sic enim interpretor) nulla reperi. Paucos tantum locos notavi, in quibus abs te dissentio. Sed est, quod tecum exoptulem. Miror te, cum scires me commentarios in Horatium jampridem scripsisse, & propediem in lucem proferre, atque

que edere cogitare: cumque adeo pleraque in eis partim meo rogatu, partim tua sponte legis: amicitiam nostram: age, mitto amicitiam: humanitatem, aequitatem, omnium consuetudinem usque adeo neglexisse, ac parvi fecisse: ut mihi meas vindemiolas praeripere, mearumque vigiliarum fructum praecerpere conareris. Nondum quoror de iis, quae a me scripta, & tractata, & occupata tu tibi in tuis libris *πλειοντα* vendicasti. Estne hominis politici, & communem hominum societatem sanctam, & inviolatam tueri cupientis, parteis alienas sibi ultro arrogare, & vindicare? Libros Variarum lectionum scribere cogitabas. Quam multi sunt alii veteres scriptores, e quorum interpretatione & explicatione libros tuos ita concinnare poteras, ut eum scriptorem, quem ego mihi totum explicandum susceperam, non tangeres? At habebas res quasdam singulares, quas si tum non ederes, verebaret, ne tibi nullum fructum ferrent, posteaquam commentarii mei exissent. At erat tuum, qui te amicum meum profitebaris, amici tui gloriae consulere magis, quam tuae. Verum esto. Pauci sunt, qui gloriae jacturam facere velint. Quamobrem tu, cum Venetias venisses nocte fere intempesta, pridie quam inde profisceremur: & me dormientem e somno excitasses: in cubiculum meum intromisus, atque adeo in lectum, in quo quiescebam, receptus es: totam noctem insomnem duxissemus: complures locos e tuis libris memoriter recitasses: nunquam mihi significasti, te quicquam, quod ad Horatium pertineret, in tuis libris attigisse? Quamobrem haec tacebas, & celabas, cum cetera fere omnia mihi aperires, nisi quod facile intelligebas, te mihi in eis injuriam facere, meque, si quid eorum cognovissem, petiturum abs te fuisse pro amicitia nostra, ut illorum locorum editionem in aliud tempus reservares? Omnino magnum cogitatae jam, & meditatae injuriae argumentum est, me de Horatio esse celatum, cum ceteros prope omnes auctores aperuisses. Verum demus, te laudis, & gloriae studio, quo optimum quenque virum duci videmus, inflammatum, in istam fraudem incidisse. Quid ad hoc respondebis, quod ea, quae in municipio Corneliano apud me legeras, cum Cardinalem Turnonium Ferrariam profisciscens invisisses, paulum immutata in libros tuos transtulisti? Negare id non potes: & si negabis, testibus te locupletibus coarguam. Quae quanvis te meminisse sciam, tibi

tamen in his litteris ordine perscribam. Primus locus est Ode II. lib. II. Illum aget penna haud metuente solvi, &c. quem ego ex veteribus codicibus emendavi sublata negatione. Veterisque scripturae rationem pluribus verbis in meis commentariis ostendi. Eamque emendationem una cum explanatione a me auditam magnopere probavit Cardinalis. Ne te quidem celavi: probasti tu quoque: & paucis post mensibus id totum in cap. VIII. lib. I. Var. lect. retulisti. Si quid mentior, Deus immortalis mihi perpetuo sit iratus. Secundus est, Od. XVII. ejusdem lib. Nec diis amicum est, nec mihi &c. ex quo XII. caput tui libri II. concinnasti. Tertius est, Od. XXI. lib. III. Narratur & prisci Catonis &c. ex quo caput VIII. tui lib. III. conflatum est: ego autem hanc nominis circumlocationem annotavi ad Od. V. lib. III. idque tibi Venetiis demonstavi. Quartus est in Od. XVII. epod. Luxere matres Iliac &c. quem tractas cap. XIX. lib. III. Eum tibi totum recitavi in Corneliano domi meae. Quintus est Ode VI. lib. III. ex quo confecisti caput XV. lib. IV. quanquam quod ad hunc attinet, non satis commemini, utrum eum tibi legendum dederim, necne. Hoc scio, me ea de re tecum aliquando esse locutum: & cum Horatium in Corneliano una cum Cardinali legerem, versus Arati, qui cum Horatianis congruunt, in commentariis meis descriptos, ei ostendisse locum illum de poetis non lacescendis, de quo tu in παράρτη cap. I. lib. VIII. ego suo loco, nempe ad satyr. I. lib. II. tractavi: cui rei mihi testes sunt Villarius, Laureus, Jannodius, & ipse Cardinalis, si modo memoria tenent. Haec igitur de te queror. Non enim mihi videris in his, non dico amici, sed viri simplicis, & aperti, & candidi (qualis ego & esse, & haberi volo) officio functus esse. Quod si quando Romam proficiscemur, & ibi te videbo (quod spero brevi fore, propterea quod hic pontifex aqua intercutem, morbo insanabili, praesertim in sene, afflictus, & paene confectus, nullis medicamentis excitari, nec recreari potest) ego tibi coram probabo, te amicitiam nostram laesisse. Interea tamen te amare non desinam: et, cum te convenero, quibus conditionibus voles, mecum in gratiam redibis. Venio nunc ad ea, in quibus abs te paulum dissentio. Cap. VII. lib. I. vocem Graecam ἀμφιάλατος. Latinae bimari respondere putas. Non ita mihi videtur. Διδάλατος dicerem potius. Praeterea si epithetum ἀμφιάλατος, quod

quod significat locum undique mari cinctum, convenit Athenis, ut apparet ex verbis Xenophontis, quae tu producis, non potest Corintho, cum Athenarum situs a Corinthi positione plurimum differat. In primo capite lib. II. Petri Victorii sententiam, & explicationem verborum Aristotelis in primo de arte dicendi refellis. Non est meum, tantas inter vos componere lites. Ego scripturam, quam substituis, non probo. Denique totum illum locum sic legendum arbitror: Οὐ γὰρ, ὡς περ ἔτι τοῦ πηλολογεῖν, οἱ δὲ τῆς αἰσχρολογίης ἐν τῇ τέχνῃ τῇ ἐπιστάτῃ τῷ λόγῳ. Quorum verborum haec sententia mihi videtur esse: Non enim ita se res habet, ut quidam magistri, qui de arte scripserunt, existimant: qui non ponunt in iis, quae sunt artis, probitatem dicentis. Verba autem illa οὐ γὰρ, sic esse intelligenda, & in eis subaudiendum esse ὅτις ἔχει, vel quippiam simile, ut sit οὐ γὰρ ὅτις ἔχει, apparet ex illo loco, qui est lib. III. non longe a principio: Οὐ γὰρ, ὡς ἔφη Βρούσιος, ἀδύνατον αἰσχρολογεῖν. Jam ea, quae sequuntur, οἱ δὲ συμβαλλομένην, &c. meministi, cum Venetiis essemus, & hos libros in manibus haberemus, me tibi dicere, libri veteris scripturam συμβαλλομένην mihi videri veram, & rectam. Cap. XIII. ejusdem, vocem scriptum pro lapide malim per b. scribi, quam per p. & ita Festi vet. cod. Cap. XIV. nomen coevus, quo tu uteris, non puto Latinum esse. Nam quod in orat. in Vatinius vulgo legitur, nunquam puer, aut adolescens inter coevos fueras? mendosa scriptura est: legendum enim est inter coquos, seu cocos, ut noster Adr. Turnebus docuit. In XVII. ejusdem libri apud M. Tull. in orat. pro M. Caelio, censes legendum, ne quam vocem ejiciat, non, ut in omnibus libris legitur, ne quam vocem eliciat: hoc uno fretus, quod putas M. Tullium haec verba Euripidis exprimere voluisse: ἀλλ' οὐδέ τις φείσεται τὸν εὐεργετήν, τέρεμνα δ' οἴκῳ μὴ ποτὶ φλογγὴν ἐφῇ; Demus ita esse, non tamen iccirco vulgata & recepta lectio immutanda est. Nam haec verba, non ipsam domum metuet, ne quam vocem eliciat? sic interpretabor, nonne Clodia metuet domum ipsam, ne ex ea domo vocem eliciat? & ita locutus est in orat. pro Dejotaro: in qua quaestione dolor veram vocem elicere possit &c. & de orat. dolor & ardor animi etiam ex infantium ingeniis elicere voces, & querelas solet. Manet igitur eadem sententia, quam tu vis ex Euripide esse expressam, scriptura manente. Nam quod addis, ἀφ' οὗτος φωνή,

φονῆς, seu φονγγῆς, Ciceronem reddidisse Latine ejicere vocem: videtur mihi apud eum usitatius esse mittere vocem. Cap. II. lib. V. νύκτε ἄστρων τροφῆς, noctem siderum alumnam Latine interpretaris: nutricem dixissem potius. Nam alumnus & alumna sine dubio apud probatos Latini sermonis auctores, eos qui aluntur, significant. Cap. xv. verbo insolescendi uteris, & recte, & eo usus sum semel in scholiis meis ad lib. iv. Aristotelis ad Nicomach. Nam quod suspicatus sum aliquando, verbum esse inusitatum, indicavit mihi P. Magnus tuus & meus, eo verbo Sallustium usum esse in conjurat. Catil. Cap. xix. ita loqueris: Aeneae autem, propter singularem ipsius pietatem, eos potius quam cuiquam alii, apparuisse, credibile est. Primum hoc apparuisse Aeneae, insolens: deinde Aeneae eos potius, perturbatum: ita enim collosanda verba fuerunt, Aeneae autem potius, propter, &c. eos apparuisse, &c. Cap. i. lib. vi. Aristotelis locum ex principio lib. III. analyt. puto mendo vacare, hoc modo, ἰσὶ ὃ γινώσκουσιν τὰ μὲν πρότερον γινώσκοντες, τῶν δὲ καὶ ἄλλα λαμβάνοντα τῇ γινῶσι. Cap. v. non videntur M. Tullius, & Lysias eodem argumento usi esse. Nam M. Tullius quidem ait, non esse verisimile, M. Caelium consilium de Clodia veneno necanda ejus servis crediturum fuisse: quos sciret licentius, liberius, familiarius, cum domina vivere. Lysias autem eum, qui arguebatur sacram oleam incidisse, sic defendit, non esse credibile, id facinus admisisse: quia servos suos, ejus facinoris conscios: & ita non jam servos, sed dominos per totam vitam habiturus esset. Eodem capite facinoris nomen, & flagitii confundis: quasi utriusque eadem sit significatio. Atqui ex lectione Latinorum scriptorum intelligere licet, flagitium semper locum habere in re turpi, & cum dedecore conjuncta, ut si quis libidinosus, si quis ignavus esse arguatur: facinus autem, cum in vilio ponitur, (nam interdum etiam in re laudabili locum habet, & propemodum idem valet, quod factum) vel audaciam, vel immanitatem quandam non sine cruore, aut certe non sine manuum ministerio, atque opera significat. Uno & altero exemplo contentus ero. M. Tull. orat. i. in Catil. Quae libido ab oculis? quod facinus a manibus tuis unquam, quod flagitium a toto corpore absuit? idem pro Milone: cui nihil unquam nefas fuit, nec in facinore, nec in libidine. In cap. vi. ita loqueris, ad spernendam pro patria vitam. Dixissem contemnendam.

dam. Nam spernere dicimur, quod rejicimus, repudiamus, respuimus. Contemnere, quod nobis vile est, quod parvi facimus. Itaque sic loquuntur boni scriptores, contemnere vitam, pecuniam, honores: non spernere. Contra, spernere voluptates, amicitiam improborum, studium malarum artium. Neque vero me movet T. Livius, qui videtur interdum verbo spernendi aliter uti. Magis me movent Ennius, Lucretius, Plautus, Terentius, Caesar, M. Tullius, Virgilius, Tibullus, Horatius. In Cap. XVIII. Euripidis loci nihil te adjuvant, καλὸν οἰσδος, καλλίον οἰσδος. Dicam enim ita Latine, si quis rem laudabilem mihi vitio vertat, verbi gratia, quod tyrannum interfecerim: vel quod falsam religionem oppugnarim, Christianam & veram defenderim: gloriosum probum mihi objicis. Et contra, si quis laudet quempiam, quod patriam prodiderit, aut quod alicui virgini generosae pudicitiam eripuerit: dicam, turpes & infames esse laudes. Jam de Aulo Gellio alius erit disputandi locus. Hoc tantum dicam, in oratione Metelli, pejorem mihi videri positum pro minorem, ut Graeci χείρονα dicunt pro ἥϊονα. Fugit me admonere te de iis, quae scribis in cap. ultimo, lib. IV. ubi mihi videris dormitasse. Nam verborum illorum Euripidis in Electra, ὥστ' ἕως ἡμῶν ληπὼν βίλος, non est ea sententia, quam tu putas. Ita enim interpretaris, quasi significet Orestes, cum mater flens ipsum oraret, atque obsecraret, ne se interficeret, telum ex ipsius manu fugisse: id est, Orestem imprudentem matri necem intulisse. Quo nihil absurdius fingi, aut excogitari potest: & miror id tibi unquam in mentem venisse. Nam haec sententia est potius: ita miserabiles & flebiles voces mittebat: ita me suis precibus commovebat mater, ut telum, quod ego districtum tenebam ad eam necandam, paene mihi e manibus excideret. In Cap. XI. lib. VII. primum non placet, quod novos Graece interpretaris νέους: καινὸς potius dicam. Sic enim Plutarch. in Catone majore: εἰσβόταν δὲ τῶν Ῥωμαίων τὰς ἀπὸ γένους δοῦναι οὐκ ἔχοντες, ἀρχομένους δὲ γυναικίδων δι' αὐτῶν, καινὸς προσπαρονοῦναι, &c. Deinde sententia, quam elicis ex his verbis Q. Tullii Ciceronis, de petit. consulat. habes enim ea quae novi: (deles enim verbum habuerunt) publicanos, totum fere equestrem ordinem &c. mihi probari non potest. Quis enim ita loquitur? habes ea, quae novi, id est, quae scio? Dicerem potius: habes ea, quae tute scis.

scis Postremo, nihil puto tollendum: sed addendam negationem, non: quae ex similitudine vocis propinquae, novi, a librariis praetermissa est. Itaque totus hic locus sic mihi videtur esse legendus: Habes enim ea, quae novi non habuerunt &c. In Cap. XVIII. locum Ciceronis, qui est in principio ejus libri, qui inscribitur Lucullus, sine dubio corruptum, alio modo corrigis, alio Paull. Manutius. Dicam libere. Neque tuam, neque Paull. Manutii emendationem probo. Ego jampridem propius (nisi fallor) accedens ad scripturam corruptam, sic emendavi. Sed praestlat verba M. Tullii adscribere: Nam quod dicunt omnia se credere ei, quem judicent fuisse sapientem: probarem, si id ipsum rudes & indocti judicare potuissent. Statuere enim, quis sit sapiens, vel maxime videtur esse sapientis. Sed ut potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis, judicaverunt: aut re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. Totum hunc locum a principio ad illa verba, sed ut potuerunt &c. integrum & incorruptum esse constat: ab illis verbis ad extremum, plane mendosus est. Sic igitur eum emendandum censeo: Sed ut potuerint, potuerunt omnibus rebus auditis, cognitis etiam reliquorum sententiis judicare. Nunc autem re semel audita, ad unius se auctoritatem contulerunt. Sententia nunc est aperta. Scripturae autem non magna fit commutatio. Vocem potuerint, quam probabile est a librario, propter similitudinem vocis sequentis, esse praetermissam, repono: ex his verbis, judicaverunt aut re, facio judicare. Nunc autem re. Cap. II lib. VIII. ita loqueris: Ira enim ex opinione injuriae nascitur: quibus verbis illa Aristotelis (opinor) interpretaris, ὁπρὶ τῆς ἰνὴς φανερωτέον ἀδικίας: puto planius futurum fuisse, si dixisses: ira enim ex opinione injuriae acceptae nascitur. De illo loco, qui est lib. II. rhetor. Arist. ἡ γὰρ αὐτὴ δύναμις τῆς ἰνῆς, ἡ ἰαντία, de quo disputas cap. VII. dissentiens a P. Victorio, nondum constitui, utrius vestrum sententia sit probabilior. Vellem caput XXI. de mulieribus eruditis & libidinosis, admiscere tibi non venisset in mentem. Videris ignorare, quam sit iracundum mulierum genus. Atqui debebat te miserabilis Orphei (*) casus erudire, & a mulie-

ri-

(*) Mordacissimum dictum: quod quo pertineat, dicere nolim. Recte cepit Moneta ad Menag. T. IV. p. 225

ribus irritandis deterrere. Sed plura quam volueram: ut minus sit mirum, si me dicam scribendo, te suspicer legendo defessum esse. Haec tantum addam. Scis, libros de moribus ad Nicomachum Luletiae paulo accuratius & emendatius, quam Venetiis, excusos esse. Veruntamen non usquequaque vacant erratis aut librariorum, aut meis. Ego omnes relegi, & perpurgavi mea quidem sententia. Ubi primum Lugduni fuero, curabo, ut de integro excudantur. De Graeca voce *φρονεσις*, placet, quod mihi coram dixisti in Corneliano, *φρονεσις* uno nomine Latino non satis commode exprimi posse, pluribus posse, ut eum vel ineptum, vel stolidum, vel ridiculum, vel tardum, & pinguem, & similibus interpretemur. Nomen *διαφρονησις*, quod est pag. III. male interpretatus sum, dissimilitudo. Disensionem potius vertere debui. Jam de verbo *παραίσις*, quod est lib. IV in editione Parisiensi praebere & largiri repositum est: & Graeco *παραίσις*, quod est lib. X. curavi, ut Latinum responderet sibi comparare, seu parare. Vale, & me, ut soles, ama, & facito, ut intelligam, te libera amicorum oratione offendi non solere. Lucae. Kalend. Sextilibus MDLIX.

M. AN.

M. A N T O N I I
M U R E T I
E P I S T O L A E

TRIBUS LIBRIS DISTINCTAE:

*Quibus admiscuntur passim & aliorum
quaedam ad Muretum.*

M. A N T O N I I
M U R E T I
E P I S T O L A R U M
L I B E R P R I M U S.

M. ANTONIUS MURETUS
JOANNI NICOTIO, V. CLAR. CONSI-
LIARIO REGIO, S. D.

E P I S T O L A P R I M A.

Multa causae sunt, Joannes Nicoti, vir clarissime, propter quas magnorum & illustrium virorum epistolae expectantur. Sunt, quas sermonis nitor & elegantia, & nativa quaedam pulcritudo, nullo, ut videtur, artificio exculpta, nullis pigmentis colorata commendat. Sunt contra, quae & verborum & sententiarum minime vulgato genere cultum & artificium ostendent. Nonnullae etiam ita scriptae sunt, ut historiam quasi quandam contineant eorum temporum, quibus ii, qui illas scripsere, vixerunt. Atque hae, siue a disertis, & ingenuarum artium scientia expolitis hominibus prodierint, tanto cupidius leguntur; siue etiam ab iis, qui lepore ac festiuitate dicendi caruerint, non tamen propterea negliguntur. *Historia enim, ait Plinius, quoquo modo scripta delectat.*

Cc 3

Gra.

Graves quaedam & philosophicae, officii praecepta tradunt; falsas opiniones evellunt ex animis; quanta in virtute dignitas; quanta in vitiis turpitudine sit, docent: quo in genere Seneca excellit. Quedam, etiamsi ad res modo privatas & familiaria negotia pertinent, excitant tamen hominum studia, propter eorum, a quibus scriptae sunt, auctoritatem. Natura enim comparatum est, ut, quos admiramur ac magni facimus, eorum omnia maxima minima cognoscere cupiamus. Recteque ac vere Xenophon, virorum virtute praestantium non seria modo, sed & joca digna esse, ait, quae memoriae commendentur. Et certe si vascula quaedam, quibus illi usi erant, & alia, quae in eorum supellectile ac frivolis fuerant, mortuis ipsis, cupidos emptores invenerunt: quomodo lucernam Epicteti mille drachmis, Protei Stoici baculum talento venditum accepimus: multo magis eorum quamlibet tennes & exiles epistolae in pretio esse debent. Sed ego haec omnia mecum agitans, causam tamen reperire nullam queo, cur aliquem epistolarum mearum librum videre multi istic, ut scribis, elegantis ingenii homines concupiscant. Sive enim Latinas litteras amant, & ad aliquam Latine scribendi facultatem pervenire cupiunt: quisquamne est, qui, cum extent Ciceronis, Senecae, Plinii epistolae, non dicam ex meis, sed ex *cujusquam*, qui his mille annis vixerit, Latinae linguae, aut integritatem, aut copiam sibi petendam putet? Idem etiam de illo qualicunque scribendae epistolae artificio dixerim. Quid enim aut Plinio limatius, aut Seneca gravius, aut Cicerone in omni genere perfectius optari potest? Gravidarum mulierum morbus ille fuerit, quae, neglectis bonis ac salubribus cibis, cinere se nonnunquam & carbonibus pascunt. Ne res quidem ipsae adducere, aut invitare quemquam possunt ad epistolas meas cupide legendas. Homo enim privatus, qui ita in libris ac litteris consenuerim, nullam ut unquam attigerim reipub. partem, nullam unquam epistolam scripsi, nisi quae ad mea non magni momenti negotia pertineret. Quis autem ego sum, ut, quod postremo loco posui, auctoritate quisquam adductus mea, res meas cognoscere cupiat? Mitto jam, quod cum in ceteris, tum in hoc praecipue genere ita negligens sum, ut epistolas uno impetu fusas; raro admodum bis legere; certe quidem nunquam bis scribere, sed ut primum fluxerunt,

runſ, liturarum ſaepe ac macularum plenas, ad amicos mittere ſoleam. Itaque multum negotii habui in iis, quas ad te nunc mitto, colligendis. Nam praeter paucas, quas familiares quidam mei deſcripſerant, ceterae ab iis iſſis, ad quos miſſae erant, aut ab iis, in quorum manus, mortuis iſſis, pervenerant, corrogandae, quaeſque oſtiatim conquirendae fuerunt. Quas non ullo ordine aut perſonarum aut temporum, (neque enim res tanti videbatur,) ſed ut quaeque allata erat, & cum eis nonnullas ad me a viris doctrina & auctoritate praestantibus ſcriptas, in unum volumen congerendas curavi; ut tuae vel voluntati obſequer, vel auctoritati obtemperarem. Tantum enim & amicitiae noſtrae, & prudentiae tuae in maximis muneribus publicis obeundis jam pridem ſpectatae tribuo, ut nulla in re tibi aut volenti negare, aut ſuadenti adverſari fas putem. Quare quid a me poſtules, aut quid me facere jubeas, ipſe videris: certe, quidquid poſtulaveris, quod quidem in me ſitum ſit, conſequeris. Hoc autem aequiore animo paſſus ſum extare aliquas epiſtolas meas, quod quaedam multis jam abhinc annis editae ſunt pro meis, de quibus ſcribendis ego ne per ſomnium quidem unquam cogitavi. Confinxerat eas ipſe (*), qui tanquam a me ad ſe miſſas divulgaverat, homo eruditus ille quidem, ſed improbus, & natura nocendi ac male faciendi cupidus: cum plurima & maxima officia, quibus a me affectus erat, ſummis injuriis compenſare vellet. Qua de re olim a me graviter objurgatus, multis cum lacrymis a me veniam petiit, laqueo digna commiſiſſe ſe faſſus; cum ei ſermoni Hadrianus Turnebus, & Joannes Auratus praesentes intereſſent. Sed mittamus haec. A te pro amicitia noſtra peto, des operam, ne quid iſtic excudatur pro meo, quod meum non ſit. Quid enim futurum eſt, niſi coërceatur iſtorum audacia, qui ſuperioribus menſibus poëma quoddam de laudibus Joannis Auſtriaci, quod ego nunquam legeram, pro meo ediderunt? In quo & mihi & ei, cujus illud poëma eſt, impoſita inſignis injuria eſt. Nunc tua po-

(*) Dionyſius Lambinus. Vide quae ad illas Epiſtolas p. 177. annotavimus. Ceterum hic quoque Mureti mala fides apparet in reſiſibus, Turnebo & Aurato, citandis, quorum ille dudum mortuus erat, hic ſanguine & amicitia Mureto conjunctus, nullum teſtimonii dicendi ius habebat. Id quod bene monuit doctiſſimus Monera ad Ménag. T. IV. p. 226.

potissimum fide, diligentia, auctoritate, voluntate erga me fretus, nihil tale posthac eventurum esse confido. Vale. Romae. IX. Kalend. Septemb. MDLXXIX.

JOANNES NICOTIUS
LIBELLOR. SUPPLIC. IN REGIA MAG.
MARCO ANTONIO MURETO,
VIRO ERUDITISSIMO,

S. P. D.

II.

Rem periculi mei me fecisse ex te audio, quod efflagitatione mea, quas ad plerosque amicos tuos dedisti litteras, tandem in manus hominum venire finas. Ego vero, mi Murete, id quid periculi sit, non sane video: excidisse tibi quidem certe singularis hujus erga litteratos omnes beneficii gratiam facile perspicio, qui istam clavam de manibus me tibi extorsisse tam ingenue fateare. Nulla enim mehercule earum, quas memoras, causa satis iusta, ad premendum tibi unquam fuit. Nam quum jam inde ab adolescentulo, unus e nostris hominibus, Romanam illam amplitudinem ac dignitatem, & quovis scribendi, & toto ipsius vitae genere ita sis consecutus, ut fato tuo civitate etiam Romana donatus fuisse videare, quisquam, quaeso, erit, qui quum tuas epistolas leget, non ex orationis venustate (Romana ista quidem prorsus) & eximiarum atque praestantium rerum tractatione, singularem & voluptatem & fructum capiat? Quae tu summe doctus, ad praestantes omni probitate atque eruditione viros scripsisti, quotidieque quin scribas, efficere plane nequis, non ex earum quidem commentationum genere sunt, quibus non amplius quodvis, quam familiarium epistolarum nomen, merito debeatur. Litteratorum, Marce Antoni, ac studiis, doctrinaeque deditorum virorum inter ipsos per litteras consuetudo, quid-

quidpiam egregium atque excellens semper habuit, perpetuoque habitura est. Id adeo quidem, ut illorum, qui olim extitere, etiam *οὐρανία* ac *δαίμια* in rebus opera & oleo nostro dignis esse ducamus. Fuit, eritque, quoad quidem mortales terram colent, cuique seculo rerum & publicarum & privatarum, tum earum quoque, quas neutrarum expertes facile dixeris, sua quaedam norma ac ratio, quam, qui id aetatis degunt, multo certe magis e re sua condiscant, perceptamque usurpent, quam quae longe anteaetis seculis extitit. Memini equidem me, quum in Lusitania Christianissimi Regis Legatus essem, non tam in rebus Legationis illius commode gerendis antiquis, vel foederibus, quae cum Lusitanorum Regibus, nostris olim intercescere, vel Annalibus utriusque gentis versandis, quam quorum aetati ferme suppare sumus, adjutum ac sublevatum fuisse. Enimvero, Murete, nonnihil haud ita dispar in isto etiam scriptorum genere contingit. Nam quum ad consuetudines hominum inter sese instruendas atque ornandas, quae viri omni doctrina eruditi cum sui similibus per litteras colloquuntur, magnopere conducant; ipsa autem consuetudinum colendarum ratio ac disciplina, nequaquam in aetates solum, verum etiam prope jam in annos singulos varia eveniat: non tam aut Ciceronis quidem ipse, aut aliorum, quos refert, epistolis, qui nunc inter homines agunt, quam aut tuis, aut eorum, qui tui sunt similes, qui profecto perpauca sunt, adjuvabuntur. Non sunt denique ejusmodi tuae epistolae, quae seclis innumeralibus manere, ac, ut Scaevola ajebat, canescere nequeant. Itaque tu ne tibi desis, valde te hortor atque moneo. Meo res omnis plane, quandoquidem ita tibi cavere velle videris, periculo esto. Etsi vero id me tuto jubere facile sentio: ea lege tamen ac conditione quodvis periculum absuturum promitto, si, quod nunc agis, id tu multo dehinc etiam prolixius ages, quaeque in isto genere posthac scribes, diligenter ac summa fide ad me perferenda curaveris. Quod autem scribis, partum a malevolo, nescio quo, per summam fraudem, suppositum tibi fuisse, qui falso se tuum esse dictitavit, id equidem adeo immerito tibi accidisse, ut debeo, magnopere doleo. At hercle, ille mihi haud satis infidiose eam fraudem adornasse videtur. Qui enim scripta tua legerit, vix alterius cujusquam, quantumvis affabre effictum commentum, pro tuo agnoscet.

Cc 5

Sunt,

Sunt, mi Murete, pestes quaedam hominum, per summam nequitiam ac inertiam, aliena laude dolentium. Quos tu, tui quidem bene beateque vivendi ratio constat, propter magnitudinem & animi & ingenii, moderate feras oportet. Hujusmodi ego hominum monstra a lacesfitis ulciscenda minime esse censeo, quibus ipsis invidia, qua miserrime peruruntur, satis superque perenni supplicio est. Nam monstro sane haud absimile est, in obscuro Patriam jacere malle, quam ferre aequo animo, lumen ei a praestantiore quopiam praeferrī. Haud sane luminosior usquam Gallia nostra futura erat, quo illum animo fuisse intelligo, quam quantum ille sua face ei praelucere potuisset. Non, ut in praediis urbanis, aequē in litterarum morumque studiis, ne altius quis tollat, actio ullo unquam jure prodita apud ullum unquam populum fuit. Quin τὸ ἀγαθὸν πατριᾶς μὲν πατρὶν ἰσχυρὰ ἐξείναι, tuus ille, aut si certe das, etiam noster in Νικομαχείῃς docet. Nihil plane erat, quod malevolus ille jure queri posset, si tu, doctrina singulari ac ingenii vi admirabili, in sublime te efferens, ipsius (qui ne in secundis quidem fortasse consistit) fenestellis officiebas: quum ipsi pariter altius tollendi, omnium gentium institutis ac moribus, jus esset. Ut ille mihi prorsus ignaviter, ne dicam nefarie, sibi prospexisse videatur, qui Patrine, in qua ambo & nati & educati, quod summo ornamento es, erisque, dum Latinae loquentur litterae, id aliis φθονεῖν damno sibi esse existimarit. Sed illum jam missum facio. Tu vero, mi Murete, qua animi magnitudine polles, hanc fraude tibi injuriam factam magnifice contemne: ac perge porro, quo jamdiu contendis, ad palmam, quam sanctissimi mores, & in omni doctrina exantlati labores tibi mox in manum dabunt. Me tibi vindicem, quoad vivam, si quidem me ad eam rem idoneum censes, non de futuro, hoc mihi credas, vehementer velim. Vale, & me, quod facis, etiam atque etiam ama. Dat. Braiae Comitibus Roberti, pridie Kalend. Octabr. MDLXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

PAULO MANUTIO.

III.

Heri redeuntem me a Balneis Aponi, quo me partim animi, partim valetudinis causa contuleram, exceperunt litterae tuae: quae, quam mihi gratæ fuerint, noli quaerere. Mihi crede: quidquid reliquum erat molestiae & incivis & συμπτωμάτων, & αἰσὶ πόνου ἰματίος, deterferunt. Habebant egregiam sane atque illustrem significationem veteris illius ac perpetui amoris erga me tui: de quo, etsi mihi nunquam, ut dubitarem, contigit: tamen fit, nescio quomodo, ut omnis illius expressio (*), quasque professio pergrata mihi, perque jucunda sit. Ego, mi Manuti, cum de eo, quod mihi contigerat, retulissem ad medicos, meque illis omni ex parte indicassem, neque quidquam de tota mea ratione ac consuetudine vivendi reticuissem: nihil aliud reperire potui, nisi id, quod ipse per me facile suspicabar: nocere mihi, quod tam raro exirem domo; quodque, ut me impetus ceperat, ita me, nulla habita ratione temporis, aut ad legendum, aut ad scribendum darem. Itaque de eorum consilio meditor paullo laxius ac solutius vivere; & ante cibum ambulatuncula modici sudoris aliquid excitare; praetereaque, cum videbitur, alienis & oculis legere, & manibus scribere: quem ad usum parare cogito amanuenssem quempiam, cui epistolas inambulans dictem: nisi si quid erit τῶν ἀπορήτων: quanquam haec quoque interdum, sed ὡς αἰνίσματα. Antea enim solebam statim a prandio calamum in manum sumere, & horam unam atque alteram epistolarum scriptioni dare: quo, re ipsa comperi, nihil esse perniciosius. Cavebo igitur, &, ut mones, parcam mihi, cum mea causa, tum mehercules etiam tua. Non enim levem, neque contemnendam jacturam faceres, si quid mihi contingeret. Οἶλιν γὰρ εἶναι κτῆμα πρῶτον. Ego vero amicus tibi

(*) *Expressio* insolens hoc sensu.

tibi sum, & amicus ex animo: quales admodum paucos esse, non injuria querebatur Theognis. De Catullo, exiguum tu quidem mihi diem praefinis: sed tamen dabitur opera, ut satisfiat tibi. Torquatus Bembus respondit, se cognoscendi mei cupidissimum esse, mihiq; libenter gratificaturum, quacunque in re posset. Quod scribam, aliud nihil occurrit. Etiam atque etiam vale, mi Manuti. a. d. iv. Kalend. April. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

I V.

De Tibullo & Propertio, *Libenter hoc & omne militabitur bellum*, ut ille ait. Ita enim de me meritis es, itaque assidue mereris, nulla ut in re unquam a tuo studio discrepare debeat voluntas mea. Sed quaeso te, quid tu facere cogitas? an forte eadem opera Catullum cum commentario meo; Tibullum autem & Propertium sine ullo commentario emittere, eosque tres unum in librum conjungere? Tale enim aliquid mihi venit in mentem suspicari. Hoc si est, non equidem reprehendo, neque improbo; etiam librum puto vendibiliorem fore: sed tamen novum, ut puto, multis videbitur. Sin alia quaedam tua ratio est, fac ut sciam. Nam, si ego recte conjeci, καὶ τίς σὺν ἀπορίᾳ ἐπίτοχον, capiam fortasse aliquid novi consilii, quod tibi non displiciturum esse confidam. Hodie constitutum factum erat cum amicis quibusdam, ut ad Torquatum adiremus una: sed hoc tempus nubilum, caliginosum, pluviosum, vereor, ne illis obstet, quo minus ad me veniant. De loco Plutarchi mihi quoque cogitanti ac scribenti, permirum, perque incredibile videbatur. Accuratus igitur cogitabo, & cras, aut summm perendie, totam illam rationem minutissime, καὶ τὴν ἀπελολογία τῇ μεγίστῃ confectam, ad te mittam. Quid amplius? Uxor tuae fratrem nondum vidi. Hercules quoque tuus sexto aut septimo abhinc die venit ad me, neque unquam postea rediit. Ego autem, quando praesenti tibi studium in te meum declarare non possum, libentissime illud, excipiendis, & καὶ ἄντι οἷς τι, omni genere officii prosequendis tuis declararem. Quare, etsi, quid eorum causam possum, non video, aut potius, nihil posse me,

me, prope video: tamen erit mihi pergratum, si ita ad eos scripseris, hanc domum aequè ipsis patere, ac tuam, neque quidquam mihi posse accidere gratius, quam si me ipsi aliquid sua causa facere jubeant. Ama me, mi Manuti, & valetudinem tuam cura. Prid. Idib. April. MDLVIII. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

V.

De Torquato (*) vehementer amo te. Exemisti enim mihi scrupulum sane molestum. Nam subverebar, si ad illum scribens, patris mentionem facerem, quo id ipse animo accepturus esset: ideoque avebam videre epistolam tuam; quae me docuit, metum illum inanem fuisse. Illi igitur Tibullum, cujus principium mittam ad te cras, aut summum perendie. Interea operis, quod agant, non defore, tuarum litterarum sermo declarat. De Propertio videbimus. Summopere cuperem, si commode fieri posset, ut Tibulli principium cum Catulli fine eodem folio jungeretur. Cujus meae cupiditatis quae causa sit, facile te suspicaturum puto. Esset, ut opinor, munus hoc pacto *ἐν οἷῳ ὅντι, ἀντιπαραπλήρως καὶ συναρμόνως*. Nihil tamen nisi tuo commodo velim. Quod tot versus deletos miraris, dicam tibi, quid factum sit. E libris, quos ad me misisti, neuter erat, qui non in primo illo folio tam multa ad marginem adscripta haberet, ut verendum esset, ne librarii fallerentur. Concerpsi igitur unum e meis, sed tam multa in eo menda reperi, ut coactus sum mutare consilium. Quod autem numerus versuum non congruebat, eo factum est, ut aliquot delendi fuerint. Nam quod ita cecidit, ut a pentametro inciperet pagina, non consilio factum est, sed casu. Potest autem facile corrigi Characteres tui Graeci sane luculenti; ac dolerem Gallorum nostrorum vicem, quos a te ceteris omnibus rebus jam pridem victos, typorum quoque Graecorum elegantia superatum iri video, nisi plus te, quam plerosque illorum, amarem. Edendi autem Syriani consilium
cui

(*) Bembo, cujus mentio clara & supra Epist. 3. cuique dedicavit postea Tibullum suum, infra lib. II. Epist. 11. Thomas.

cui tandem displiciturum, displiciturum vero? immo cui, qui quidem homo sit, non summopere placiturum putas? Germanum illum iterum tibi commendo. Bonus vir est, & litteratus: & bene apud eum beneficium collocabis. Sed ego captus dulcedine quadam ad te scribendi, non sentio tempus effluere. Vale. Hercules Podocatharus miratur, te ad binas litteras suas nihil respondere: neque non tamen facile suspicatur, id quod est, te non libenter scribere, nisi urget necessitas, cum manu tua nunc quidem scribere necesse habeas. Salvebis ab eo, & a Molinio nostro. De epistolis tuis, noli laborare. Brevi eas habiturus es. Iterum vale. Prid. Non. Maji. Patavio. Anno MDLVIII.

E I D E M M A N U T I O.

V I.

Si Pegasi sint isti tui operarii, tamen fieri nullo modo potest, ut uno die chartas quinque descriperint, quas heri te accepisse oportet: at tuae hodiernae litterae significant opus eis deesse. Itaque quid cogitem, nescio. Chartas quinque, cum istic essem, apud te reliqui; alteras quinque nudius tertius misi: tu, ut omnia jam confecta esse significes, cras tria folia impressa misurum esse de te dicis. Iterum tibi dico: quid cogitem, nescio. Nam, siue illa ad te perlata sunt: deesse illis, quod agant, non potest; siue non sunt, verendum est, ne eodem modo aut intercipiatur, aut pereat, si quid amplius misero. Itaque nihil amplius mittam, dum, quid illis factum sit, cognovero. Vale. x. Kalend. Maji. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

V I I.

Miror, quid acciderit, quod a te nihil hoc triduo litterarum; praesertim cum adhuc ad binas meas nihil responderis; quarum alteras accepisti cum indice eorum, quae in Catullo peccaverant librarii: alteras cum tertio folio Tibulli. Utinam ne vera sint ea, quae mihi veniunt in mentem. Nam, vere ut dicam, summus amor erga te meus interdum vereri me cogit de firmitate valetudinis tuae.

tuae. Quaeso te, eripe mihi hanc molestiam: & si apud te est, ut volumus, ad intermissum scribendi institutum redi. Ego, cum primum a te litteras accepero, mittam ad te & Tibulli reliquum, & scholia. Vale. III. Id. Maji. Paravio.

E I D E M M A N U T I O.

V I I I.

Ego vero te nihil de me tam improbe suspicatum, certo scio: teque omnia scripsisse ἀπλῶτα καὶ ἀφιλόγιστα, persuasissimum habeo. Sed quod ea de re scripsi, jocatus sum, non tam in te, quam in me ipsum. Sed quando tu ita vis, omittantur sane haec nomina. Catulli quod reliquum est, ad te mitto. Cetera urgeo. In iis, quae accepi, non admodum multa librariorum menda sunt: nonnulla tamen, sed levis momenti, in Ode Sapphonis tria aut quatuor, quae sane excidisce nollem. At haec relinquamus. Cogito, cui Tibullum, cui Propertium, ex more, dicare debeam: neque satis explicare me possum. Nam ex iis, qui mihi veniunt in mentem, alii σμυνέπροι sunt, alii κινέπροι. Adolescentes homines vellem, ingenio eleganti & non alieno ab his litteris, &, totum φιλοδύεω magis, quam φιλοχρημάτους. Omnino Veneriis (*) exeundum est. Nam ista littora plane littora sunt: frustra ares, frustra seras. Tu, si potes, consilio me adjuva. Nam mehercule, si nihil aliud ostendatur, potius amiculo cuipiam meae fortis hoc munusculum deferam, qui me amet, qui mihi bene cupiat, qui mihi saltem gratias agat, quam cuiquam ex istis splendidis, qui omnia sibi ultro deberi putant. Quaeso te, quando ego neque defugio, neque defugiam unquam, quicquid tu voles laboris, suscipere hanc cogitationem causa mea, &, quid facere debeam, mone. Novi te, ut in ceteris, ita in his quoque rebus acutissimum & sagacissimum. Ubi tu τῇ ἀείτῃ γινώμῃ,

(*) Dedicaverat Catullum suum Bernardino Lauredano, Patricio Veneto. (quaere lib II. Ep. 10.) aucupans aliquod praemium: sed spe frustratum fuisse, declarant nimirum, quae hic sequuntur. *Thomass.*

μη, ut soles, consilium dederis, quicumque erit eventus, aequissimo animo feram. Vale. a. d. v. Kalend. Maji. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

I X.

De Propertio quietus esto. *Libenter hoc & omne militabitur Bellum, in tuae spem gratiae.* Neque quod dixeram, eo dixeram: sed tu aliorum accepisti: tantum enim loquebar *ἐν τῇ περφορίῳ*. Accipio tamen, quod das, fore, ut tui isti Pegasi minus incitate volent. Mitto ad te epistolam ad Bembum, *ἀποχρηστικήν*. Mihi crede, semel scripsi, semel relegi: sed eo fidentius, quod ad te mittitur, tanquam Aristarchum, quidquid minus placuerit, *ἰβιλλίστω*. Per me quidem non interpoles modo eam licet, verum etiam de integro cudas. Tanto melior erit, si tua erit; ac ne sic quidem mea esse deinet. Nam in hoc quidem genere *τὰ τῶν φίλων*. Quid amplius? Reliqua Tibulli cras mittam, ac fortassis etiam scholiorum partem, ut gustum aliquem futuri operis capias. Tabellarii urgent. Vale. Molinius te salutatur. Postrid. Non. Maji. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

X.

Cum Venetiis discederem, reliqui apud Sixtum Medicem, optimum & humanissimum virum, cujus, ut scis, hospitio usus eram, libros aliquot tuos, itemque volumen unum mearum variarum lectionum: quae omnia puto jam pridem ad te perlata esse. De Dionysio injeci jam mentionem Cardinali: cum ipse me de te, tuisque rebus perhumaniter interrogasset. Tu, si me audis, videbis, ut ne res in longum differatur. Nolim enim contingere, ut alius quispiam occupet. De sene illo impuro quid vis tibi respondeam? Denuo confirmasse se dicitur. Omnino tamen si homo bulla, eo magis senex. Sed, o incertam conditionem nostram! ille exsuccus, exanguis, exhaustus,

stus senio confectus, & ipse orbis senium, qui jam jamque animam efflaturus videbatur, vivit tamen: vivit? imo vero; sed nolo cetera, quae leviter immutata, pulcre, ut opinor, quadrarent. At Gallorum Rex, integra aetate, firma valetudine, maximis viribus, florentissimis rebus suis, inopina morte perculsus est. Quo quidem casu valde accisae sunt spes nostrae, magnaue hic & animorum & vultuum facta mutatio. Sed omittamus haec. Cum hic sunt studiosi hominis tui, & scriptorum tuorum admiratores maximi: cum M. P. Medicus ὁ τῶν τοχέων, homo & Graecarum & Latinarum litterarum scientia excultus, & philolophus, & si quaeris, mehercules etiam poëta valde bonus, ita te amat, ut nihil ardentius fieri posse videatur. Est autem natura compararum, ut, quos amamus, ab iis etiam nos amari velimus. Cupit igitur ad amicitiam tuam mea opera pervenire: & ea re scripsit ad te epistolam, quam ad te cum his litteris mitto. Videor facturum injuriam humanitati tuae, si te orem, ut ad ipsius litteras respondeas. Puto enim sponte facturum. Sed tamen, quia & ego hominem valde amo, & ipse te magnopere observat, mecumque diligentissime egit, ut id a te peterem, peto & quaeso. Quid jam? quid aliud? Nihil, nisi ut valetudinem tuam cures, & me ames, & Aldum nostrum salutes meo nomine; quem ego, mediusfidius, in oculis fero. Vale. a. d. xiv. Kal. Sext. Ferrar.

E I D E M M A N U T I O.

X I.

Heri ad te scripsissem, sed volui gratificari Lazaro Mocenico, adolescenti optimo, ingeniosissimo. studiosissimo; quod & ipse incensus erat cupiditate cognoscendi tui, & eum ego cupiebam a te cognosci, de quo me tam saepe praedicantem audissem. Hic enim est unus propemodum, de quo ego mihi omnia summa polliceri audeo: neque metuo, ne me spes fallat. Quaeso te, complectere eum meae causa quam poteris humanissime: dignus est enim omni benevolentia atque amore. Ingenium summum, industria mirifica, mores optimi atque incorruptissimi. Denique quicquid dici de illa aetate honorifice potest, id me de eo dixisse, & merito dixisse tibi persuadeto. Ac-

Dd

ci.

cipies ab eo, quod superest Tibulli, & scholia mea in primum librum: de quibus cupio audire iudicium tuum. Quid est, quod hodie ad me Molinius scripsit, mira quaedam esse, quae tu mihi, cum istuc venissem, dicturus esses? Si me amas, quicquid est, scribe. Ego enim, nisi quid aliud acciderit, nondum me istuc venturum puto. Vale. xv. Kal. Junii Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

X I I.

Ego vero Herculi quidem, optimo atque honestissimo adolescenti, sua & tua causa; tibi vero, tua & mea ex animo gratulor. Nam & ipsius studiis & valetudini tuae praeclare consulatur, & ego epistolas a te accipiam non crebriores tantum & longiores, verum etiam, ita me Hercules amet, nitidiores & alacriores. Vel illa, quam hodie accepi, quam festiva est? quam hilaris? quam tua? Itaque Molinius exultat quotidie addi aliquid ad laborem suum (*): soletque mihi saepe in sermonibus dicere, ingenium tuum sibi agrorum Sicularum simile videri: e quibus

*Aestiva quantum decerpunt luce capellae,
Tantum fecundus gelida ros nocte reponit.*

Heri misi ad te reliquam partem scholiorum in Tibullum. Nam in quartum librum cur hoc tempore nihil scribam, magna causa est. Propertium urgeo: cujus principium paucis diebus ad te mittam: id est, cum Tibulli, quod ab operis descriptum est, accepero. Columbinum tuum, misi, qui ad me accerferet: sed is negavit se domi esse. Cras, si non modo columbinis, sed aquilinis etiam feratur alis, non effugiet colloquium meum. Vale, mi Manuti, *καὶ μὲν, ὅσπερ ἰώδας, ἀντιφιλῶν διατίλοι.* VII. Kalend. Junii. Mira illa, de quibus mihi Molinius scripserat, si potes, scribe, aut aperte, aut *συμβολικῶς.*

E I.

(*) Molinio enim, qui hanc in rem detulerat operam suam, describendae dabantur Manutianae, ut edituro eas Manutio remitti possent. Intelliges e libri III. Epist. 6. *Thomas*.

E I D E M M A N U T I O.

X I I I.

Si nihil est aliud, praeter occultam quandam coitionem, factam a duobus civibus, amicis nostris, ad dejiciendum eum, qui successit in Polyphemi (*) locum: causa nulla est, cur id tantopere celatum velis. Nam hic quidem res omnium sermone celebrata est. De Ferrariensi, neque nihil est, quod audisti, neque tamen mihi adhuc, quid facere debeam, constitutum est. Omnino (†) cuperem aliquam *μεταβολήν*. Non quin placeat magis in dies Patavium: sed quid intelligam, scio te quoque intelligere. Neque vero ita multum laborarem, Sigonione, an mihi etiam: si quaeris, mihi quidem magis arrideret ea conditio, qua nunc est Sigonius: idque cum aliis de causis, tum quia tecum essem. Spes est, aliquid super hac re ante Octobrem a III. viris constitutum iri. Neque sane facere aliter possunt, nisi paullatim Patavinam scholam exinaniri velint. Expectabimus igitur, & si res succedet, ut volumus, gaudebimus: sin, humaniter feremus, & prospiciemus rationibus nostris. Propertium urgebo, ut jubes. Scholia in Tibullum, cum inibi erit, ut excudantur, velim ad me paullo diligentius inspicienda mittas. In carminibus, quibus celebratur hortorum Deus, jambica quaedam sunt, quae ab omnibus tribuuntur Tibullo. Unum etiam ejusdem argumenti epigramma reperio in antiquo Tibulli libro. Hanc igitur appendiculam adjiciemus, si voles. Quartus liber tam multa habet, quae non intelligam, ut in aliud tempus differre satius putem. Valde me pupugit, quod scripsisti de simiolo illo Parisiensi: nunquam putassem sub tanta simplicitatis specie latere tantam perfidiam. Mihi paucis diebus ad illum alterum necessario scribendum est: egoque, si tibi ita videbitur, libenter faciam, ut inseram litteris meis testimonium meum iudicii de eo tui. Tu maximo animo contemne ista omnia,
ut

(*) Polyphemi nomine Franciscum Robortellum designari, haud vana suspicio est. Declaravi rem pluribus in praefatione ad Manutianas, b. 1. *Thomas*.

(†) Ad haec verba notavi aliquid dicto loco b. 2. *Thomas*.

ut facis, & ad valetudinem tuam vel conservandam, vel confirmandam omne studium confer. Vale. iv. Non. Jun. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

X I V.

Cum constituissem hodie ad te scribere, hesterno die non scripsi, quod, *ἀρπίνων σίρην*, stomachum mihi moverant versus, quos ad me miseris; de quibus tamen valde amo te. Defunctus enim, ut semper, amici officium es, cum ea, quae ad me tantopere pertinerent, mihi non ignota esse voluisti. Sed impurum ego illum, si vivo; etsi rectius tu: qui tetra haec & impura animalia ut despiciam, mones. Coram igitur colloquemur. De Dulcio, eum enim significari puto, consilium tuum sequar. Ad te scribere aliquid te dignum, mihi hoc crede, gestit animus: & est *ῥαβδίου* praeclara, aut innumerabiles potius *ῥαβδίου*. Sed ita pridem versus facere destiti, ut valde metuam, ne nihil succedat. Tentabo tamen, etsi nunc propter hoc consilium de migratione, animo non sum valde apto ad poëticas hilaritates. Erat & ad Petrum *ἡ ἀρπίνων* (*) (finge aliquod ejusmodi nomen aut Latinum, aut vernaculum: ita, quem dicam, intelliges,) ode una jam pridem scripta: de qua, quid faciam, nescio. Nam neque cum homine in eam suspicionem adducto, nisi prius de illius innocentia constiterit, quidquam mihi esse negotii volo: & perire eam, etsi nihil est, nollem. Ad haec exspecto, quid sentias. Nunc est, quod te magnopere optum velim. In iis litteris, quas ante hos xv. dies ad Petrum Morinum dederam, narrabam, deferri mihi conditionem optimam & honorificam inprimis: neque, quaenam esset, exprimebam; ajebam autem, me eam neque accipere, neque plane repudiare audere, nisi bene penitus perspecto ejus, qui me ad se vocat, animo. Nunc cupe-

(*) *ἡ ἀρπίνων*, *ficus*, Ital. *secco*: *ἡ ἀρπίνων*, *cara*. Opinor indicari *Petrum Carnesecum*, quem Thuanus lib. XXXIX. f. 779. scribit a Pio V. Pontifice Anno 1566 damnatum ad ignem, quod cum sectariis (sic vocat) celuisset amicitiam. Multa ejus mentio in Epistolis M. A. Flaminii a Camerario editis, ubi *Carneseca* vocatur. *Thomaf.*

perem, (ac vide, quam improbus sim, qui te quoque mea causa improbum fieri velim,) cuperem igitur, epistolam ad me bene longam eo argumento scriberes, ut laudares consilium meum, qui & lucro praesenti, quod, ut scis, offerebatur, & tranquillitati studiorum meorum, & aliis ejusmodi rebus, hujus familiaritatem, ἢ διαπραΐαν, ἢ ἄλλο ὅπ' οὐκ ἐνομαζόμενοι μάλιστα αἶν' ἔχαιτο, anteposuerim. Erit tibi campus amplissimus amplificandi conditionem illam, quam repudio; & tamen ex contentione ostendendi, quanto sit haec honestior ac splendidior; dicendi de hominis ipsius laudibus; etiam de iis, qui cum eo sunt: si quis eorum tibi nominatim appellandus ac celebrandus videbitur: idque cum ad meas rationes accommodatissimum fuerit, tum tibi fortassis non inutile ad gratiam ipsius recolligendam, & ad medicinam faciendam animo nonnihil, ut scis, exulcerato. Vellem etiam certo praediceres fore, ut magnos aliquando ex eo industriae meae perciperem fructus. Puderet eum fortasse olim, facere te ψινδράμαντα. Eam autem epistolam ad ipsum finem tuarum imprimi vellem. Hoc a te vehementer peto. Ea lege tamen, si tibi quoque hoc e re utriusque nostrum fore videtur. Cras cetera Vale, mi optime & optatissime Manuti. Epistolae tuae nullae praeterea sunt: quas quidem edi oporteat. Sunt enim in aliis pleraque omnia τῶν ἀπρίκτων. Iterum vale. Hodierna elegantissima est, sed ut videtur, non divulganda. Nicolaum tuum, aut nostrum potius, ἀντιεπιζήματι.

E I D E M M A N U T I O.

X V.

Valde recreatus sum iis litteris, quas a te hodie accepi. Etenim qui natura in omnibus rebus meis δυσλαπὶς πῖρα ἔμετρεῖς esse soleam, tantum ex indignatione quadam superioribus diebus concepta ad illam naturalem δυσλαπείαν adjeceram, ut non tantum aliis omnibus asper, morosus, ἀπορρήγορος, verum etiam mihimetipsi odiosus atque invivus esse coepissem. Sed redibo ad me, meque amabo, ne quid non amem, quod ames tu, in quo est, quidquid usquam est, amabile. Rafarium, & illud alterum hominis somnium πολλὰ εἰμώζων jubeo. Quanquam quae indig-

Dd 3

ni.

nitas est, me a tam indoctis, tamque abjectis nebulonibus oppugnari? hocceine saeculum? Mihi crede, nisi sustentaret me voluptas ea, quam ex amicitia nostra capio, evaderem aut Atheniensis ille *μυκτήραπ*, aut Bellerophon Homericus, qui

καταδίδειν τι Ἀλγίων οἷον ἔλαττο,

ὅτι θυμὸν κατίδειν, πάντα ἀνθρώπων ἀλίσσων ()*

De Pola, quid ego tibi, mī Manuti, gratias agam? aut quibus verbis istam animi tui magnitudinem plane regiam praedicem? Ecquod erit unquam tempus, cum ego tibi, cum liberis tuis, aliquam beneficiorum partem reponam? Sed quo tu liberalior es, & amantior mei, eo me maiore studio cavere decet, ne maiorem commodi mei, quam tuarum virium, rationem habuisse videar. Neque enim aequum est, ut propter me peregrinum hominem, cui nihil est, praeter animum bonum & fidem, quicquam de tua re familiari detrahatur. Omnia perpeti satius est: non deerit, unde vivam; &, si hoc deerit, non deerit, unde moriar. Satis diu vixero, si, antequam e vita migrem, insigne aliquod voluntatis erga te meae testimonium edere potuero. Quanquam quid est, cur hoc sperare debeam? Animus tibi, Manuti, animus pro praemio accipiendus est: quo tu si contentus esse nolles, ad meas maximas acerbitates, accederet illa omnium gravissima, quod homini uni omnium optimo, & de me optime merito, gratiam referre non possem. Vale. a. d. vii. Kal. Septemb. Patavio. Scripseram jam nescio quid litterarum Ferrariam, ad Petrum Morinum. Id cum, cui traderem, nescirem, visum est, ad te mittere. Tuum erit, aliquam viam videre, qua illae & tuto & celeriter perferantur. Id, opinor, per Vincentium Valgrisium commodissime facere poteris. Ille enim solet interdum ad Morinum ipsum scribere. In eis litteris illud etiam adscripsi; cum quid scribere ad me vellet, ut ad te mitteret: te mihi diligenter curaturum. Id, ut facias, peterem a te, si opus esse existimarem,

EL.

(*) Homer. Iliad. §. Latine sic expressit Cicero III. Tusc. p. 204.

Qui miser in campis moerens evahat Aiois,

Ipse suum ex edeu, hominum vestigia vitans. Theophr.

EIDEM MANUTIO.

XVI.

Moriar, si quicquam unquam feci invitus: sed tamen effugere non possum, quin tibi de Tibullo parum obsequar. Etenim quae in eo libro maxime videntur operam meam requirere, ea ego aequè intelligo, atque si scripta non essent. In ipso quasi limine, ejus generis nonnulla sunt. Neque tamen despero fore, ut aliquando vel casu incidam, vel labore & diligentia perveniam ad aliquid, quod lucem eorum nonnullis adferat. Itaque quantum me amas, tantum a te peto atque contendo, ut me hac in parte animo meo obsequi sinas. Nam quod vereri videris, ne dem sermonem hominibus malevolis, libero te hoc metu. Malo, si alterutrum necesse sit, silentium meum culpari, quam audaciam notari. Crede hoc mihi, non sine summa molestia facio, ut tibi petenti negem. Sed tamen jam pridem convenerat inter nos, ne quid tu a me peteres, nisi quod vires ferrent; quid autem illae ferant, ego unus omnium optime novi. Misi, qui Columbinum accerferet. Is se cras sub lucem ad me venturum esse dixit. Agam cum eo de re tua accuratissime, & pecuniae, quantum opus erit, numerabo. Si fieri posset, ut sex aut septem Tibulli regia charta describerentur, esset mihi summo opere gratum. Hac de re ipse statuas. Vale, & me ama. Postr. Id. Jun. Patavio. MDLVIII.

EIDEM MANUTIO.

XVII.

Obscuro te, quid tu tibi vis cum istis inscriptionibus: *Mureto meo, & si nolit: sed malo volentem.* Ego tuus esse nolo? aut omnino esse is, quem & esse me & haberi cupio, nisi tuus sim, possum? *Ego vero (tuum enim tibi regeram) tuus sum, & si nolis: sed malo volentis.* Quanquam illud verius, nostrum utrumque utriusque esse, neque quicquam esse alteri altero carius; idque quoniam ita uterque vult, alter etiam debet. An vero me aut oblitum esse, aut oblivisci posse putas, quid tibi debeam? Itaque valde me sane conturbasti: & miror,
Dd 4 quid

quid tibi in mentem venerit, ut id faceres. Quae errata sunt in Tibullo, & Propertii principium, sine ulla dubitatione, cras mittam. Nunc eo non possum, quod omnes mei absunt domo, non redituri, ut opinor, ante coenae tempus: & quatuor illa Tibulli folia sunt in cubiculo Molinii; quod ipse abiens obseravit. De Propertio etiamnum incertus sum; sed facilis iactura. Nunc ad Columbinum: in quo cupio me falli, sed multa concurrunt, quae suspicionem faciant, eum non optima fide tecum agere, & vulpina potius calliditate, quam columbina simplicitate praeditum esse. Primum, quod totum illud genus hominum, qui ex alienis litibus victitant, quaefticulosque sibi ex aliena stulticia colligunt, mihi sane suspectum est; iste autem tuus, (nam quaesivi,) homo tenuis est; cuius generis, nisi adest probitas eximia, in tractandis numis sublesta est, ut Plautus loquitur, fides. At haec *καλολιπώτερος* sunt, & a me ne animadvertentur quidem in eo, quem tu perveterem amicum vocas, nisi alia accederent. Ad me nunquam, nisi ter quaterve evocatus, venit; & saepe, cum se venturum constituit, fallit. Libellis tribus sibi opus esse dixerat ad iter; post, quinque petiit; cum ad rem ventum est, aureum praeterea numum poposcit, & abstulit; biduo aut triduo ferius profectus est, quam dixerat; cum, tanquam mox in iter se conjecturus, a me discessisset; qui se mox ut redisset, ad me venturum pollicitus esset, non nisi biduo post venit, & quidem ter accersitus. Deinde *σκηψάμενος καὶ ἀναβόλαι*: se ita rem constituisse, ut certissimum sit, his duodecim aut quindecim diebus pecuniam tibi numeratum iri; melius nihil potuisse fieri. Mandavi ei, ut ad te de re tota quam primum quam accuratissime scriberet: isque ita se facturum recepit: neque tamen fecit, quantum litterarum tuarum sermonem audio. Omnino *ὅτι ἀνικητὸν* *ἔστιν ἀλκιμῶς* negotium. Ego eum denuo conveniam, & urgebo. Litteras, quas ad Duditium scribis, curabo. Vale a. d. vi. Kalend. Quintil. Patavio. Duditius, cum haec scripsssem, venit ad me, & litteras tuas accepit.

XVIII.

Iteradum eadem isthaec mihi. (*) Tam ἔλατοι sunt istae leges, ut, quo de loco neminem nostrum ἰερυλλῶτε cogitare oportere, eum ad locum ὁ πᾶλλας δ' ἰφθίμης (†) tam facile pervenerit? Quos equidem puto, si forte is, cui Graece e venali silentio nomen est (‡), Bononiam iverit, eadem prudentia τὴν τῶν Ἀθηναίων ἐρμηνεύτην in locum illius suffecturos. Ecquid tibi videor σφῶς αἰνέττω; Sed tamen τὰς τῶν κερταίων. Redeamus igitur domum. Mihi vero idem plane videtur, quod tibi: nihil esse ad rationes meas accommodatius, quam si istic aliquid, quale volumus, confici possit. Quare a te jam non magnopere postulo, ut de me agas; studere te illi alteri cuperem. Video enim, eadem via mihi quoque aliquid confectum iri. De te quidem (si ego tuos sensus bene cognitos habeo) non est, quod Bononienses cogitent. An tu conditionem quietam, opimam, cum prope certa magnarum rerum expectatione conjunctam, interposita praesertim & tua & mea fide, illorum causa relinques? teque abjecta valetudinis cura, suscipiendo laboriosissimo munere, in praesentissimum vitae discrimen abjiceres? De Bargaeo injecisti scrupulum. Nam si ille profusus fuerit, video petitionem amico illi nostro difficiliorem fore. Absque eo quidem certus, ut opinor, esset. Te omnia mea causa facturum non dubito, mi Manuti. Scio enim te, quam constanter, quos semel complexus es, fovere pergas. Sed gratissima mihi tamen est, quam tuis litteris expres-

fisti,

(*) His verbis & Cicero auspicatur libri XIV. ad Attic. Epist. 16. Habes ea & IV. Acad. p. 22. itemque II. Tusc. p. 184. *Iteradum*, ut *facitodum* & similia, dictum censet G. Fabric. ad Terent. Adelph. A. III. sc. 5. Nizol. in Indice legit: *iterandum*. *Thomas*.

(†) Achillem nescio quem (an Stratum Lusitanum?) innuere videtur. Cerre Homericæ illa (Initio Iliad.) de Achille dicta sunt. Lusitanum autem istum perstringit etiam Ludov. Carrio II. Lect. antiq. 11. Omitto conjecturas alias. *Thomas*.

(‡) Sigonium interpretor, de quo vide & infra lib. III. Epist. 1. & in Manuriani lib. III. Epist. 6. quae cum praesente omnino conferenda. *Συγῶ, silentium, αἰνέμας, εἶπω. Thomas*.

Dd 5

fisti, significatio voluntatis tuae. Ego, ut me aliquando merito amasse dicaris, omni ope conabor efficere. Vale. De Philopono oblitus fuëram; puto illum apud me esse. Prid. Non. Septemb. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

X I X.

Adolēscētes (*), qui ad te has litteras perferent, si genus requiris, nobilissimo ac splendidissimo inter suos orti sunt loco; si bona animi, & studia laudandarum artium spectas, conjecturam facere vel ex eo potes, quod, cum ipsis domi in summis deliciis, & in maxima rerum omnium affluentia vivere liceret, longinquas peregrinationes suscipere, seseque excolendi ingenii causa infinitis difficultatibus objicere maluerunt. Ii, cum judicarent idem, quod omnes, qui recte sentiunt, judicant, ingenii & eloquentiae gloria Italiam ceteris nationibus; in Italia autem longe unum ceteris omnibus Paulum Manutium antecellere: neque se studio suo satisfacere posse arbitrati sunt, nisi in Italiam venirent; neque cum in Italiam venissent, nisi Pauli Manutii aspectu & collocutione fruerentur. Quod autem de scriptis utriusque nostrum intellexerant, quanta inter nos voluntatum ac studiorum conjunctio esset: statuerunt, se id, quod cuperent, nullo modo melius quam per me, consequi posse, mecumque egerunt, ut eos tibi quam diligentissime commendarem. Ita igitur facio, petoque a te, ut, si ulla unquam apud te mea commendatio valuit, quod scio valuisse quam plurimas, huic plus etiam quam ceteris,tribuendum putes, adjiciasque ad illam humanitatem, qua omnes excipere solitus es, quidquid, rogante atque obsecrante me, adjici potest. Vale. Postrid. Non. Sept. Patavio.

(*) Hi sunt, opinor, de quibus lib. III Epist. 9. quam cum hac juvabit contendere. *Thomas.*

E I D E M M A N U T I O.

X X.

Tibulli primum folium accepi. Scholia mitto locis aliquot leviter immutata. Lectionem non perfacilem fore operis puto, tum propter alia, tum propter crebras interpositiones. Sed in te spes est, etsi, ne vivam, si non interdum ac saepe vereor, ne mea scribendi negligentia noceat oculis tuis. Quaeso tamen a te, ut hanc molestiam mea causa devores, curesque, quod commodo tuo facere possis, ne tam multa hic peccentur, quam in Catullo. Ideo admonere te visum est, quoniam in primo illo folio, quod accepi, novem librariorum errata sunt; levia quidem nonnulla: sed plura animadversione digna, quale est charta tertia: *Sit dives, jure furorem*: cum scribendum sit: *Sit dives jure, furorem, & cetera*. Multum autem ad sententiam interest, utrubi nota illa hypodiasoles collocetur. Illud etiam gravius, quod charta quarta, ubi vulgo legitur, *Capiti*, cum ego e veteribus libris emendassem, *Capite*: nescio qui factum est, ut tui vulgatam scripturam retinuerint. Si me amas, jube eos omni diligentia in exemplar a me emendatum intueri; pertinet ea res non mediocriter ad utrumque nostrum. Columbinus tuus profectus est, quo scis. Ego nudius tertius ei, mox, ut dicebat, iter ingresfuro, aureum numum (tantum enim opus esse dicebat) dedi. Puto hodie reversurum. Quid actum sit, faciam te confestim certiore. Propertium, sunt qui suadeant, ut mittam ad Franciscum Gonzagam. Qua de re a veo scire, quid tibi videatur. Valetudinem tuam cura diligenter. Salve a Molinio. II. Kalend. Quintil. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

X X I.

Venit ad te altera mea ad Pontificem oratio: quam cupio aequae placere tibi, atque iis placuit, qui me dicentem audierunt: quod, cum mihi venit in mentem tuarum plane Atticarum aurium, & polituli illius ac limatuli judicii, vel sperare, improbum puto; cum cogito, quantum me

me ames, quamque esse soleas mearum rerum, non aequus modo existimator, verum etiam benignus prolixusque laudator, ne posse quidem aliter evenire arbitror. Brevi, ni fallor, accipies & tertiam. Quodsi progrediemur ad hoc exemplum, poterimus olim Pontificiarum orationum quasi ~~comparatio~~ quoddam conficere. Me a te amari certo scio: neque dubitare te, quin ego tibi in amore respondeam. Salve a Ludovico Beccatello Archiepiscopo. Molinio meo multam salutem. Vale. A. D. 4. Kal. Jan. MDLX. Romae.

M. ANTONIUS MURETUS

S. P. D.

PAULO SACRATO.

XXII.

Feci nuper nescio quid verborum de nobili illa victoria, qua Turcae a nostris ad Naupactum superati sunt, tanto hominum concursu, quantum ipse non facile credidissem. Quamvis autem res erat nihili, tamen ita multi quotidie petebant describendi sibi potestatem fieri, ut satius visum sit, semel, quidquid esset, librariis permittere: praesertim cum magistratus populi R. judicarent, id ad ipsius populi dignitatem pertinere. Exemplum unum ad te mitto, quod semel inspectum cum Paludino, Canalio, Jacobo Canano, Antonio Montecatino, ceterisque communibus amicis communicare poteris: ut sive placuerit, capiat ex eo aliquid voluptatis; sive minus, intelligatis tamen, conservari a me, ut decet, memoriam vestri. Vale. Romae. 7. Kalend. Januar. MDLXLI.

EIDEM

E I D E M S A C R A T O.

X X I I I.

In multis, tenuibus illis quidem, sed ipsa assiduitate molestissimis occupationibus meis, usus eram ea libertate, quam tu mihi dederas, ne prius ad litteras tuas respondere necesse haberem, quam Episcopus Hadriae isthuc rediret. Quod dum exspecto, etsi quibusdam & meis & ipsius familiaribus negotium dederam, ut me tempestive de discessu ipsius admonerent: prius tamen eum abiisse rescivi, quam de habitu cogitare cognossem. Factum id non modo eorum, quibus id mandaveram, negligentia: sed & consuetudine quadam multos jam menses a me suscepta, nunquam, nisi cum urget necessitas, exeundi domo, & perraro veniendi in aedes Cardinalis: non quin & ipse me libenter videat, & ego eum, qua debeo, observantia colam: sed tanta me satietas, tantum odium & aulae & rerum aulicarum cepit, ut nunquam mihi magis solus videar, quam in illa turba: nunquam melius comitatus, quam cum me solus in bibliothecam abdidi. Itaque cum Cardinale ipso ter, opinor, aut ad summum quater collocutus sum, postquam huc venit. Multi fortassis hanc aut asperitatem, aut rusticitatem vocabunt. Vocent sane, ut libet. Mihi aegre est, quod non jam pridem ita vivere coeperim. Et tamen vivente Hippolyto Cardinali alia ratio erat. Referta erat domus hominibus eruditis, ex quorum convictu ac sermone aliquid perpetuo disceres. Ipse, quanquam doctrina mediocri, magno tamen & excelso ingenio, & mirifice dedito studiis nostris. Itaque domus ipsius Academia quaedam videri poterat. Hic amat quidem & ipse mirifice homines bonarum artium scientia exultos: sed sua ei comitas damno est. Dum enim omnes blande excipit, cum omnibus humane colloquitur, facilem se atque obvium omnibus praebet, excitat quidem admirabiles amores sui: sed a tam multis gratiam ipsius ambientibus perpetuo obsidetur, ut ei vix ad curandum corpus satis temporis supersit. Quid quaeris? Ego qui quotidie cum illo altero suavisissimis sermonibus horas aliquot transigere consueveram, nunc in alium quendam orbem mihi delatus videor. Sed haec musfanda sunt; quae tamen semel in
tuum

tuum hominis amicissimi sinum effundere volui, putans in eo aliquid levationis fore. Nunc ad alia venio. Quod tam saepe me in epistolis tuis tamque honorifice appellas, gratiam habeo: etiam video, te multo plus amoris, quam iudicio tribuere. Sed hoc ipsum non minus jucundum est, sentire me a te unice diligi. Quod nunc praeterea scribam, nihil habeo, nisi forte illud scire vis, me hoc anno, si Deus volet, explicaturum publice libros Politicorum Aristotelis: in quibus videor mihi navaturus operam, & multa ab aliis interpretibus non animadversa dicturus. Hoc te puto malle, quam quid de bello aut pace dicatur, & quae ejus generis vulgo a circumforaneis hominibus disseminantur. *Ἐπειδὴ γὰρ τῷ ἰαντῇ ἐκδίδωμι.* Vivamus, mi Sacrate, vivamus, & consenescamus in studiis nostris, contemnentes ea omnia, quae vulgo maximi fiunt. Deum & aeternitatem cogitemus. Alia omnia fluxa & caduca sunt. Vale. Romae. 3. Id. Julii. MDLXXVII.

FRANC. DUARENUS

M. ANTONIO MURETO,

Viro doct. S. P. D.

XXIV.

Cum nihil a te post discesum hinc tuum, vel etiam de te accepissem, mi Murete, ac ingenti desiderio tenerer, de statu rerum tuarum aliquid cognoscendi, equidem literis tuis tam opportune mihi redditis, magnopere delectatus sum. Illud vero meam auxit voluptatem non mediocriter, quod ex eis intellexi, te mei memoriam absentis summa cum fide & benevolentia retinere. Verum hoc mihi asperfit molestiae epistola tua, quod dolorem illum, aut gravissimum moerorem potius, non obscure testetur, quem tibi ista peregrinatio attulit. At eo magis vicem tuam doleo, quod ante annos, ut opinor, duos & viginti istorum Scytharum *ἐκδιδωμι* & barbariem expertus sum: quos ne nunc quidem resipiscere, sed *ἀετιώμεν* illum suum adhuc tueri ac

mor-

mordicus retinere demiror. Sed hanc materiam atque segetem gloriae, integram tibi Deus, opinor, reservat, ut hostibus, qui bello tentati a nobis & lacesciti sunt, profligatis, ac de possessione jurisprudentiae expulsi, splendidum aliquando de iis triumphum agas. Id quod jam praesentire ac prospicere mihi videor, si ad eas copias, quibus abundas, aliae paulo firmiores atque instructiores accerserint: quas tibi parare, si nervos in ea re contendas tuos, persacile est. Ac spero fore, ut haec cogitatio & solatio consolationem tibi non minimam adferat; cupio quidem certe. Nam & nos quoque superioribus annis, cum eadem cura sollicitaremur, qua te nunc angi video, ea spes valde confirmavit, nec nos omnino frustrata est. Etsi enim ne hic quidem confecta adhuc res sit, tamen eventus jam propemodum vicit expectationem nostram: adeo plausibile apud nos populareque est, quod Scythiae vestri insolencer, contumaciter, superbe contemnunt atque oderunt. Mitto Principis in nos scholamque nostram studium incredibile: de quo pluribus tecum, si opus fuerit, alias. Itaque quod in extrema epistola scribis, unum istuc esse doctorem Cotelium, qui colat nos, ac scriptis nostris faveat, ad id ego gloriosius forte & audacius, sed tamen vere, nisi fallor, respondere possum, quod Homericus Agamemnon Achilli, *καὶ ἄλλοι*. In quibus & Cotelium tuum, immo nostrum, numerari, vehementer laetor. Qui si talis est, qualem esse eum mihi facile ex tuis literis persuadeo, nae *ἡ ἐν ἡμῶν*, ut paucis, quod de eo homine sentio, dicam. Verum quia plerique studiosorum, quibus noti sunt doctores, qui istuc sunt, mihi affirmarunt, neminem in ea urbe jus profiteri isto nomine: tu velim, Anacbarhis hic quisquis sit, paulo plenius me literis edoceas. Quanquam profecto malim, si rationes tuae ita tulerint, huc ad nos mature te recipias, ut de rebus omnibus coram inter nos conferamus. Qua de re & certius & subtilius ad te scribam, cum te mihi totum patefeceris, & quid consilii habeas (nam de animo dubitare me non finit epistola tua) aliquanto apertius mihi declaraveris. Sic enim habeto, nos quae te velle, quaeque ad te pertinere significaveris, ea summo studio diligentiaque curaturos esse. Vale, mi Murete. Avarici Biturig. ipso Hilarium die. MDLIII.

LUCAS

LUCAS FRUTERIUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XXV.

*I*ngratus merito; ne dicam improbus, videri possem, Murete doctissime; si cum a te non semel, verum saepius humanissime acceptus fuerim, ne literario quidem officio tantum in me studium tuum compensare studeam. Deteruit certe me hactenus & rusticus quidam pudor, & ut quod sentio liberius exponam, ingentii mei non obscura tenuitas. Nunc vero cum didici ex scriptis tuis, ingrati vitio laborare non modo eum, qui, beneficiis amplissimis & honorum insignibus acceptis ab aliquo, *ut ait ille, sed & illum, qui praestanti ingenio & singulari doctrina virum, in ea loca, ubi & ipse sit, ap- pulsum, non e vestigio liberali quodam scripto honestat: merito sane & ego in vitio sim, nisi te post tot colloquia, tot sermones ultro citroque habitos, non quidem opere aliquo laborioso, (qui enim possum?) sed epistola tamen officiosa munerer. His ego rationibus cum animo meo diligenter expensis, eo deveni audaciae, ut te, & Galliae totius & Italiae tuae clarissimum fidus, literarum mearum cruditate, ab opiparis illis & suavibus Graecorum & Latinorum epulis avocare non dubitem. In bonam tamen spem adducor fore, ut his meis legendis aliquid temporis lubens volensque sis impensurus. Quanquam autem non ea sint, quae in doctissimas tuas aures, oculosque veniant: da nihilominus hoc humanitati tuae, quam non obscure hactenus & intelligere & agnoscere potui, ut istaec officii mei in te certissima argumenta, non alieno vultu amplexus videare. Semper enim hoc in doctis viris desideravi, & etiamnum desidero, ut, cum ingenio plurimum valeant,*

Meretur haec Epistola Philologicis Fruterii addi, quas repraesentat Gruterus Tomo v. Lamp. p. 384. seqq. *Thomas.*

ant, & possint, comi non minus alloquio sint, & in omnes sapientiae studiosos obvia voluntate. Quod quidem in Mureto suo desiderare Fruterius nec potest, nec debet. Non potest certe, quia humanitatem illius semper promptissimam expertus est, & in dies experitur ampliorem; non debet autem, quia mentiri nec novit, nec veritatem odisse potest. Et haec quidem in mei excusationem adducenda putavi, Murete doctissime, ut intelligeres, quam religiose voluntatem in me tuam conservare, & si fieri potest, auctiorem reddere cupiam. Nunc autem, ut quanti apud me sit virtus, & ingenium tuum, exploratius tibi innotescat, libuit quaedam ex optimis quibusque auctoribus per me nuper animadversa iudicio tuo, ut politissimo, sic humanitatis plenissimo, exactius ponderanda relinquere: & hoc quidem non eo consilio, ut te omnium rerum peritissimum anagnosten docere videar, quod certe vel cogitare nefas esse duco: sed tantum ut ex te cognoscere possim, sintne in his meis aliqua, quae vero esse consentanea putet; quinimo, ut quae a me si non corrupta, certe non emendata sunt, diligenti tuo studio nobis aliquando saniora reddantur. Satis vero mihi est, loca quaedam obscure depravata, qua possum, luce donare, vel certe tibi indicare. Tuum erit vicissim, ea in suam lectionem restituere: quod tibi quam facile succedat, non obscure testantur variarum lectionum praeclarissima opera, quae mihi quidem, multo ante quam in familiaritatem tuam veni, semper carissima fuere, & nunc, cum divino illo amicitiae tuae bono affectus sim, cariora in dies futura. Sed tandem ad rem: ne multa verborum cruditate offenso stomacho, Theriacam Victorii haurire, non Varronis mulsam bibere (*) videaris.

Festus itaque Pompejus, quem ego auctorem insigniter diligo, tum ob rerum omnium jucundissimam varietatem, tum verborum antiquitatem doctissimam, multis quidem partibus auctior & integrior ex Italia prodiit, non tamen omnibus in locis sui se similem ostendit: quod partim Pau-

lo

(*) Aenigma hoc est, quod facile solvet, qui lib. 17. Var. Lect. Mureti Cap. 14. legerit. Apud Nonium legebatur hoc e Varrone: *Vel maxime illic didici, sienti theriacam mulsam*. His verbis persuasus Pet. Victor. credidit theriacam olim bibi solitam, lib. 1. Var. Lect. 22. Sed Murerus corruptum esse Varronis locum ostendit, legique jubet: *sienti videri acam* (i. e. aquam) *mulsam*. *Thomaf.*

E e

lo illi Epitomario, partim temporis injuriae debemus. Sed ut tandem, quod agimus, probemus, locus est in P. littera, qui satis quidem obvius est & expositus, sed tamen haud fideliter editus, si modo nec aetate impeditur iudicium meum, nec ipse mihi plus justo indulgeo. Dicit Festus: Petisfere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacescere & incescere: sed ut mihi videatur, tum significabant saepius petere, ut petisfiant, saepius petant. Legendum mihi nuper visum est: ut petisfunt saepius petant (*), alioqui insulsum erit, quod Festus dicet. Nam cum subjiciat, petisfere saepius petere esse, non opus est, ut opinor, id tertium repetere, & inculcare, saepius jam explicatum, quinimmo simile quoddam verbum adjunxisse debuit, quod fecisse ipsum vel dejerare ausim. Nunc, ut ad reliqua veniamus, faciliora praemitemus, alia, quae exactiori probatione indigent, in finem rejiciemus. Festus carlsam apud Lucillum vasram significare vult, malim ego catissam dixisset. Nam catos pro callidis & ingeniosis apud veteres fuisse vel Cato testari potest. At dicat aliquis, catissam duclui litterarum non respondere. Fateor quidem, dummodo nec caprisam satisfacere loco huic concedas, quod ab aliquo difficultatem sentiente ad marginem Veneti codicis adjectum est. Quod vero ad religiosum illum ordinem litterarum, nihil est. Nam veteres Festi omnino sunt confusissimi, ut facile credam, Festum Acrostichidem illam Alphabeticam observasse; non tamen in syllabis curiosulum fuisse. Alio in loco Hirrire, Garrire, genus vocis est canis rabiosae. In margine est ringere pro garrere: & certe garrere quid ad canes pertineat, non video: nisi forte, quod r litteram canibus esse peculiarem velint Grammatici. Herire quidem vetus est & prope ignotum, rabire quoque si tibi arridebit, vetus esse incipiet, & obscuritate cum hirrio contendere.

Nunc in aciem producantur validissima illa bellorum robora, quae in Triariorum vicem succedant, ut illis prioribus suapte natura parum solidis in auxilium veniant. A veteribus nobis exordium erit: quia scimus eam Romanorum prudentiam fuisse, ut longo usu bellorum exercita-

tos,

(*) Sic habent codices, quos inspeximus. Sed sequentia docent, fuisse a Fruterio substitutum aliud verbum. Quod quale fuerit, alius divinct. Hoc addo: ipsam Festi lectionem neuriquam sollicitandam videri. *Thomaf.*

tos, & annorum succesibus prudentiores in belli catastrophen rejicerent. Prodeant itaque vetustissima illa succrescentis Urbis volumina. Numae nimirum Pompilii sanctissima instituta, quae ut sunt antiquissima, ita quoque antiquis scripta verbis fuisse negari non potest. Festus, cum, quae Pellices dicantur, diserte ostendit, poenam, quae huic mulierum generi per Numam est constituta, subiungit his verbis: Pellex aram Junonis ne tangito. Si tanget, Junoni crinibus demissis agnum foeminam caedito. Hanc ego legem ut non esse corruptam arbitrer, vetustati tamen suae reddendam existimo: quod qua ratione faciendum putem, subscribam. Pellex aram Junonis ne tagito, si tagit, Junoni crinibus demissis arnum foeminam caedito. Veram esse & genuinam legis hujusce correctionem, affirmare tibi nec ausim, nec possim: non ausim quidem, quia id gloriosulum videri possit; non possim vero, quod singulorum exactam rationem nondum invenerim: hoc tamen polliceri ausim, aut talem omnino, aut similem esse debere legis hujusce sententiam. Quod autem pertinet ad singula, non tibi novum esse debet, ut nec futurum scio, si tagito reposuerim & tagit vel taget, cum vel Festo teste notissimum sit, veteres ita loquutos, qui Pacuvii Teucrum citat, & hunc versum adducit: Ut ego si quisquam me tagit, tagam. Ceterum quod crines demessos, non demissos velim, ratio est, quod hac lege non levem quandam poenam imponi pellicibus sciam; tum quod existimem, Numam ut sapientissimum, ita & politicum maxime fuisse, neque omnino sanctissima conjugii foedera temere violari voluisse; quinimmo graviter admodum in hujusmodi nuptiarum corruptelas animadvertisse, ut jussit eas Junoni, quae & ipsa pellex est, arnum foeminam crinibus demissis immolare: crinibus vero demissis, ut quod in foeminis honorificum est maxime, iis auferret. Alioqui observare videor, in sacris comptissimas fuisse matronas, & laetissimo cultu, quod indicat Tibullus, cum puellam suam Junoni sacrificaturam inducit, & Deae commendat. Sic autem scribit:

Nataſis Juno, ſanctos cape thuris acervos,

Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Tota tibi eſt hodie, tibi ſe laetiſſima comiſit:

Staret ut ante tuos conſpicienda focos.

E e 2

Hoc

Hoc ego in loco non Tota, sed Lota legam cupidius. Arnum foeminam scripsi, quod sciam ex Festo sic veteres nominasse. Lex alia est ejusdem Numae apud Pompejum, ubi quid differentiae sit inter occisum & necatum meminit. Lex autem talis est: Si hominem fulminibus occisit, ne supra genua tollito. In hac Numae constitutione aliquid desiderari videtur; aut enim dicendum est: Si hominem fulminibus occisit, nimirum Jupiter; aut hoc pacto legendum: Si hominem fulmen Jovis occisit, ne supra genua tollito. Fuit tempus, cum sic legerem: Qui heinonum fulminibus occisus est, ne supra genua tollitor. Tu, quid ex his duobus sit sanius, judicabis. Mihi sat est, tibi vel indicasse quid sentiam. Supra genua tollere, esse puto, ad sepulturam tradere. Nam Festus & aliam legem Numae adducit, quae de eadem re agens sic habet: Homo si fulmine occisus est, ei iusta nulla fieri oportet. Videtur autem mos fuisse olim, qui & nunc Galliae quibusdam in partibus est, ut restibus quibusdam, vel lineis mansilibus feretro circumvolutis, earumque extremitatibus manui obvolutis, funus ultra genu sustolierent; sicque in locum communem Mettia portat transferrent. Hic ego finem legibus esse dabo, si unam modo adjecero, non quidem ex Festo, sed Macrobio, qui libro primo Saturnaliorum, cum de noctu concubia disputat, Decemviros ait in XII. tab. inusitatis sine nox pro noctu usurpasse, & hanc legem citat: Si nox furtum factum sit, si im aliquis occisit, jure caesus esto. Ego cum hunc locum legerem, miratus sum, cum de persona non admonuisset lex, tamen subungere, si im aliquis occisit, statimque suspicatus sum, legi posse hoc modo: Qui nox furtum factum iit, si im aliquis occisit, jure caesus esto. Quam conjecturam meam si calculo tuo dignabere, Murete doctissime, erit quod gaudeam; sin minus, patiar certe vel tantulum temporis subitae huic emendationi datum esse. Legibus modum imposuisse me fateor: sed tamen omnibus Festi difficultatibus, nego. Sunt enim, praeter eas, quas tibi adferam, vel plurimae. Silicernium genus esse farciminis docet Festus, quo, inquit, fletu familia purgabatur. Dictum autem silicernium, quia cujus nomine ea res instituebatur, is jam silicem cerneret. Caecilius: Credidi silicernium ejus me esse esurum. Quid sibi Pompejus velit non video, cum dicit, quo fletu familia purgabatur: nisi forte distinctio interponenda est post quo, & in-

intelligamus farcimine, sictu familia purgabatur. *Haec levia sunt, illud gravius. Multa & accurata cogitatio effecit, ut legendum putarem, quovis esu, quod ipsum & litterarum ductus, & Caecilii versus probant. Donatus in Adelphis sic de silicernio meminit: Silicernium coena est, quae inferitur Diis manibus: quod eam silentes cernant, id est, umbrae possideant; vel quod qui haec inferunt, cernant, neque degustent: quod quidem meae sententiae opponi videtur. Tuum quidem iudicium esto, ego vel somniis istis meis facile cespero, tu vero variis tuis lectionibus, quas propediem auctiores expecto, admiscere poteris haec loca, genuinae lectioni suae per te data. Properabam ad alia festi loca, & ecce venit in manus meas & alia XII. Tab. constitutio, quam eo libentius tibi indicavi, quod & in eam Auratus tuus cogitationem & conjecturam suam interposuerit. Talionis mentionem fieri in XII. inquit Verrius hoc modo: Si membrum capserit, ni cum eo pacit, talio esto. Auratus cum legi conjecturam meam, statim legi posse putavit hoc modo: Qui membrum capserit & cetera, & capserit interpretabatur privaverit, ut in illo; talpae oculis capti. Verbum non addam de homine & optimo & doctissimo, tantum a te petam, ut, quid tu de his legibus sentias, rescribas. Nulli certe felicius id negotii committi potest, na Trebatio quidem alicui. Satis enim superque ostendisti in divinis illis operibus tuis, quantum tibi omnes Latini & Graeci auctores & debeant & debere velint amplius, si illos melius quidem jam habentes in ipsisissimam sanitatem restituere pergās. Extremum adjiciam, quod in Festo corrigendum puto. Taminia, inquit, uva silvestris generis videtur Verrio dicta, quod tam mira sit, quam minium. Legendum existimo, quod tam rubra sit, quam minium. Mecum facit Plin. lib. XXIII. c. 1. ubi sic de Taminia scribit: Maturescit Astaphis, cum vindemia nigrescit, cum Taminiae rubentes norimus acinos.*

Nunc subjiciam loca quaedam, quae & obscura sunt, & correctione indigent; quali vero non dicam, quia nescio, nec multum scire laboravi: tibi vero facillimum erit ea ingenii tui divinisima acie penetrare, & suis e tenebris eruere. Ait Festus, Redarguisse, Scipionem Aphricanum per e litteram protulisse, eundemque pertisum dixisse; non pertesum, de quo meminerit Lucillius, cum ait: Quo facetior videre, & scire plus quam ceteri pertisum

hominem, non pertesum dicere ferunt; nam genus. *Primum quidem manifesto scribendum Rederguisse videtur, cum id ajat Festus. Tum Lucillii versus quadrati videntur, quibus tamen nigra est cauda. Tu his latunis felicissime impletis, nobis pro tenebris oblatis, lucem reddes. Locus alius est eodem in Festo aequè deploratus; cui quidem aliquid opis attuli, quod tibi eum indicavi: tuum vero erit, qua es humanitate, nobis eum saniozem dare. Sponsis bene, beneque volueris in precatione augurali, Mesala augur ait significare spononderis volueris. Cum hunc locum attentius legissem, sensi tandem Mesalam, qui formulam quandam precationis antiquae referret, ea verba utpote obscura explicare voluisse, cum dicat sponsis significare spononderis & volueris. Volueris dico ego vel nil cernere me, vel aetate impediri iudicium meum, aut locum hunc corruptum esse; quomodo tamen corrigendus sit ignore, nisi forte vultis legas aut vultis, itaque precere, Bene sponsis, beneque vultis. Alia sunt, quae mihi sunt obscurissima, sed ea coram agentur latius. Nondum tibi molesta esse desinit infantia mea, quam revera simplicius erit & rectius garrulitatem appellare; quia non tam infans est, quam indecenter loquax nimis. Sed dabis hoc observantiae in te meae. Dii enim meliora, quam ut tantum temporis, perire cupiam tibi, dum singula haec inspicias; quinimmo nisi ea essent, quae studiis olim omnibus, mihiq; inprimis utilisima forent, continuo te ab optimarum rerum studio avocare inanibus istis somniis nollem. Sed audi, quaeso, quod restat. Macrobi. libr. 11. Saturn. cap. vii. cum de Laberio equite Romano agit, quem Caesar Julius quingentis millibus invitavit, ut prodiret in scenam, & ipse ageret mimos, quos scriptitavit, hos ejus versus subjungit, quos tamen librariorum culpa corruptos nobis edidit. Sunt autem hi:*

Necessitas, cujus cursus transversus impetum
Voluerunt multi effugere, pauci potuerunt,
Quo me detrusit pene extremis sensibus?
Quem nulla ambitio, nulla unquam largitio, & cetera.

Hi versus ut sint vanusti multum, tamen venustiores futuri videntur, si unius litterae mutatio accesserit. Legerem itaque libens tertio illo in versu: Quo me detrusit pene extremis sensibus? Erat enim Laberia praemium a Caesare

fare oblatum quingentorum millium. Quod tu quidem immane esse pretium nosti. Quin addit, se, cum juvenis esset, nulla largitione, nullis honoribus de statu moveri potuisse. Sic scriberem ego, de te nondum certior, sed brevi, ni fallor, futurus. Intelligere possum, extremis sensibus, in senecta aetate: sed nil ad rem, quia subjungit statim,

Ecce in senecta ut facile labefecit loco
Viri excellentis mente clemente edita
Submissa placide blandiloquens oratio!

Sequitur:

Ego bis tricenis annis actis sine nota,
Eques Romanus e lare egressus meo,
Domum revertar mimus?

Sic legi debere & versus ratio & ipse orationis contextus ostendunt.

Paulo post est:

Fortuna immoderata in bono aequae atque in malo,
Si tibi erat libitum literarum laudibus
Floris cacumen nostrae famae frangere, & cetera.

Haec omnia sunt corruptissima. Quid enim est literarum laudibus floris cacumen famae frangere? Legendum putarem, Ludionum laudibus vel lusibus potius: sic enim locum quendam Propertii emendavit Auratus noster, ubi agitur de Spartae laudibus, quae nudas puellas in gymnasium mittebat cum viris decertaturas. Sic habet versus:

Quod non infames exercet corpore laudes.

Auratus ludos legit. Sic itaque Laberii versus repono:

Fortuna immoderata in bono aequae atque in malo,
Si tibi erat libitum Ludionum lusibus
Florens cacumen nostrae famae frangere,

vel certe florum cacumen, quod erit, floridum. Nam florus dixisse veteres pro eo quod floridus nunc est, exploratum habeo. Sequitur:

Ee 4.

Cur

Cur cum vigebam membris praeviridantibus,
Satisfacere populo & tali cum poteram viro,
Non me flexibilem concurvastī, ut carperes?

Nec hic quidem lene habet carmen. Nam qui tandem ille est trimeter, Non me flexibilem concurvastī, ut carperes? lego, ut ceteros, vel coeperas. Certe quiddam hujusmodi substitui debet. Extremum addit Fruterius, non minus, ut sperat, Mureto suo gratum futurum, quam vel alia omnia. Cum haec scriberem, incidi in librum quendam sodalis mei, ad cujus frontem amylo vel potius visco librario impactum erat folium quoddam membranae, in quo reperi haec, quae subscribam: (videbatur autem Grammatici cujusdam fragmentum aliquod, de quo tamen affirmare non possum:) sic habent ea: Inveni marum pro marium, quod tamen in raro est usu, genitivus apud Naevium in carmine belli Punici: Senex fretus pietate dominum adlocutus summi Dominum regis fratrem Neptunum regnatorem marum. Ejus ablativum Caesar quinto belli Gallici ponit: Paulo latiores, quam quibus in reliquis utimur maribus. In vulgatis codicibus, statim a principio hunc in modum legas: Ad onera & ad multitudinem jumentorum transportandam paulo latiores, quam quibus in alio mari uti consueverant. Certe, si hic est locus, quem citat Grammaticus ille, mirum est tam sui dis similem esse: sed fieri potest, ut in alio Caesaris libro sit hic versiculus. Tu vel optime id scies, qui optimos quosque auctores tibi familiares habeas, imprimis vero Caesarem. Haec pauca sunt de multis, Murete doctissime, quae ad te scribenda putavi, partim ut ~~exagium~~, qua tetrius esse vitium nullum puto, a me amolirer, partim etiam, ut, quo in te animo essem, non ignorares. Bene vale, Galliae tuae & Italiae totius clarissimum decus. Cuperem omnino, Murete optime, ut his meis non voce, sed tabellis respondere digneris; quod in suffragiis tabellariis factum nosti. Deus ero, si vel literulam a te extorqueo. Iterum vale, & nos ama.

MURE-

MURETUS JACOBO CANANO MEDICO S.

X X V I.

Convalui. Hoc me gratius, aut optatius tibi epistolae principium reperire nullum posse, certo scio. Febris fuit tertiana duplex, qualem tu a me tertio abhinc anno Ferrariae depulisti: nisi quod haec mitior, & remissior fuit. Itaque octavo me die, postquam corripuerat, reliquit. Curatus sum non medicamentis modo; sed & missione sanguinis, de consilio Angeli Justiniani nostri, qui medicamenta non solum ipse praescripsit, sed & magnam partem eorum sua manu confecit, ac concinnavit. Omnino & ipsius, & omnium qui hic sunt; sed praecipue ipsius, & Petri Normesini, mirificum quendam expertus sum in me amorem, miram in curanda valetudine mea sollicitudinem, sedulitatem, assiduitatem. Neque ita hos praedico, ut non ceteris quoque plurimum debere me fatear. Nam & Bartholomaeus Ferrus, (puto te ante nescivisse id nomen Theologo nostro esse,) & Hieronymus Lippomannus, & Abbas Rossettus contendere quodam modo inter se videbantur, quis pluribus atque expressioribus indiciis studium erga me patefaceret suum. Mihi crede, tanti erat aegrotare. Nunc confirmatus avide exspecto, quid vos istinc scribatis de nostro in Italiam reditu. Quanquam enim tuae litterae certa prope & explorata nunciant: non desunt tamen hic, qui sponcione certare parati sint, nos in Gallia hybernatos. Alii aliter putant, sed tamen dubitationis aliquid affert, quod hic nondum pro certo auditum est, Nichettum abiisse. Qui si media hyeme redierit, (& jam vix videtur aliter fieri posse,) tamenne se alienissimo anni tempore, asperimo caelo, inviis viis, tam longinquo itineri commissurus est Cardinalis? Ita disputant quidam; qui mihi non satis cognitum habere ipsius ingenium videntur. Ego enim hoc ipso argumento utor, cur magis augurer fore, ut abeamus. Herus enim noster, qua est magnitudine animi, hanc ipsam occasionem arripiet declarandi omnibus.

E e 5 homi-

hominibus, virtutem & constantiam suam neque aestatis ardoribus, neque asperitate hyemis retardari. Quare si aliud nihil obstiterit, ibimus, vel si caelum ruat. Meam voluntatem si exquiris: equidem negare non possum, quin tanto mihi desiderio sit Italia, quanto fortasse nemini nostrum: sed ad res meas multo accommodatius esset, expectari a nobis tempus illud,

*gelidus cantis cum montibus humor
Liquitur, & Zephyro putris se gleba resolvit.*

Mea enim maximi momenti negotia citius explicari non queunt. Sed quod fors feret, ut ille ait, feremus aequo animo. Iuxta hyeme capessendum si fuerit, incommoditatem reditus celeritate compensabimus; sin expectandum ver, commoditate temporis ad conficienda quae volumus, desiderium Italiae leniemus. Sed utut futurum est, obsecro obtestorque te per amicitiam nostram, ut expiscere, si potes, aliquid certi, idque ad me scribas quam poteris certissime. Permagni mea interest, scire quid futurum sit, propterea quod consilium mihi ad rationem itineris dirigendum est, & aliud capiendum, si properatur profectio, aliud, si differtur. Cura igitur pro eo, quanti apud te sum, ut mittas ad me aliquid explorati. Id si tucicum haberi voles, nemini indicabitur. Mi optime & optatissime Canane, vale, & ama me, ut facis. Salutem quibus videbitur. Nostri omnes te salutant. E Karoliloco, prid. Non. Oct. MDLXII.

E I D E M C A N A N O.

X X V I I.

Ego vero jam subverebar, ne mea haec nova ad te scribendi ratio parum tibi probata esset: adeoque, (vide quanto in errore versatus sim,) meditabar excusationem. Sed gaudeo contra cecidisse, quam putaveram. Nunc tu a me, & crebras, & longas litteras expectato: ea tamen lege, ut mihi liberum sit, nullo ordine, nullo delectu, quicquid in buccam venerit, scribere. Litterarum omnes mihi redditae sunt: neque facile credas, quantam mihi voluptatem attulerint. Quanquam enim

enim non sum solus valde magnam curam suscipere de iis, quae ad me nihil pertinent; neque quisquam usquam est minus, quam ego sum, rerum novarum curiosus: libenter tamen intelligo progressus istius calamitosissimi belli, praecipue cum ea nunciantur, quae spem adferunt aut victoriae, aut honestae alicujus compositionis. De recepto Avarico jam hic auditum erat multo ante, quam tuas ea de re litteras acciperem. Sed videor per nebulam inaudisse quiddam, quod haud scio, an litteris committere debeam; indoabo leviter. Etenim si falsum est, nihil periculi fuerit, etiamsi tu, quid sit, non assequare; sin verum, quamvis leviter admonitus, facile totam rem intelliges. Fuere igitur hic, qui pro certo ac comperto affirmarent, potuisse oppidum per vim capi, invictissimis hostibus, nulla deditione, nullis conditionibus, nisi quorundam aut scelerata collusio, aut stulta clementia, alienae virtuti impedimento fuisset. Quod si est, facile fuerit jam nunc prospicere, qui futurus sit exitus. Neque enim dubium est, quin suum quisque institutum conservaturus sit ad extremum. O mi. Canane, qui tandem finis hujus tam molestae peregrinationis futurus est? Quando erit, ut ad Eridani, aut, quod malim, ad Tyberis ripam inambulantes, concinere possimus illud Euripidis:

Suavis est laborum praeteritorum memoria.

Sed, pedibus nobis ne conficiendum sit iter, metuo; si verum est, quod modo huc allatum est, equos omnes furto sublato esse. Malam pestem illi abigeo, quisquis est. Sed quid est, quod ait Balbus, ferventius, quam unquam antehac, agi de pace? Utinam quidem eveniat! ut nobis tanto maturius in Italiam redire liceat, antequam incidamus in hyemem. Sed haec, ut opinor, somnia sunt: quae tamen, cuicunque erant, scribenda tibi fuerunt. Aliud enim nihil erat, quod scriberem. Praeclaras illas historias, quas tibi superioribus litteris promiseram, neque vacat scribere, neque nunc quidem satis tutum est. Sed, mihi crede, mirificus homo est ille poster: neque magis in quoquam deprehendi verum esse id, quod ex te saepissime audiui, vitandam esse ei familiaritatem eorum omnium, apud quos conservare auctoritatem suam vellet. Nostri omnes te salutant. Saluta mihi

hi

hi tu istic, quos videbitur; Contarellum praecipue, & Gerardinum. Vale. Karoliloci, XII. Kalend. Octobr. MDLXII.

E I D E M C A N A N O.

X X V I I I.

Verum est quod audisti. Trepidatum hic est ab omnibus: neque sane injuria. Quis enim constare animo posset, cum audiret, fustum ac fugatum esse exercitum regium, pedites concisos, equitarum disiectum ac dissipatum, ex ducibus ipsis alios interfectos, alios vulneratos, Comitem stabuli captum. Mihi crede, habent justam excusationem timoris. Nam mea quidem, ut mox audies, non eadem causa est, quae ceterorum. Sed cum hic ita crederetur, nihil propius esse, quam ut ad hanc domum diripiendam turma aliqua militum accurreret: Theologus noster, homo, ut scis, minime bellicosus, qui videret sibi adversus illos homines nihil in Theologia sua praesidii fore, quanta maxima celeritate potuit, collegit sarcinas suas, & iter in Belgium cepit. Comitatum eum sunt Abbates duo, neque de his quicquam postea audivimus. Ceteri, ut scire te puto, Lutetiam ibant, sed cum in itinere alium nuntium accepissent, huc omnes multa jam nocte redierunt. Ego biduo ante Bellovacum profectus eram; quo me Cardinalis miserat. Ita autem fors tulit, ut eodem plane temporis puncto, quo illi redibant, ego quoque redirem. Quo factum est, ut prius redisse sciverim, quam abiisse scirem. Hilaratis igitur omnium animis, multum inter coenam risimus; multa in eos, qui remanserant, plura in eos, qui fugerant, jocosum; mecum omnes praeclare actum esse dicebant; qui quasi prospicerem ac divinarem quid futurum esset, & fugissem ab acerbitate prioris nuntii, & ad posterioris laetitiam accurreissem. Nunc hic ego & Petrus Normesinus suavissime vivimus, venatu, aucupio, piscatu, & quod caput est, bonis sermonibus: neque vobis invidemus, quos istic ambitio aureis compedibus alligatos tenet. Unum me male habet, Theologi absentia: quem desidero, & ut discipulum magister, & ut magistrum discipulus. Operas enim permutare inter nos coeperamus; ut ego cum Graecae litterae, ipse me Theologiam doce-

ret,

ret. Valde magnam voluptatem mihi attulerunt litterae tuae, quod & laeta nuntiabant, & omnia accuratissime ac minutissime persequabantur. Conserva, quaeso te, istam consuetudinem: sed noli expectare, ut tecum paria faciam. Tibi enim quae scribas, plurima quotidie suppetunt: mihi quod scribam fere nihil est, nisi hoc ipsum, nihil esse quod scribam. Ego & Petrus Normelinus te communiter salutamus, atque a te petimus, ut nostro amborum nomine Contarellum salutes. Vale. E Karoliloco. A. D. vii. Kal. Jan. MDLXII.

E I D E M C A N A N O.

X X I X.

O tristem nobis & acerbum nuntium de Rege Navarrae! Quem nos hic etsi acceperamus ex aliis: sustentabamur tamen aliqua spe, donec allatae sunt litterae tuae. Quas ego utrasque heri vesperi acceptas communicavi cum omnibus nostris: neque eorum quisquam fuit, qui non ita certo statueret, cum tu ita scriberes, fieri aliter non posse, quin plane deplorata esset optimi & religiosissimi Principis salus. Cujus interitu quantam plagam Gallia, quantam causa religionis acceperit, vereor, ne paucis diebus magno nostro malo sentiamus. En quos fructus civilia bella pariant! Hoc unum miserae Galliae restabat mali, ut veteres illas Thebanas calamitates in suo sanguine renovatas videret. Quid enim interest? nisi quod illic ejusmodi fratres contendebant, ut utrumque cadere expediret; quod & contigit: hic cum e duobus fratribus alter errore ductus, & quasi praestigiis quibusdam occaecatus, contra patriam, quodque gravius est, contra Deum arma ferat; alter nihil unquam habuerit antiquius, quam ut & fratrem reduceret, & famam caputque illius modis omnibus conservaret: ei allata nex est, cujus in vita & fraterna salus, & magna ex parte totius regni tranquillitas nitebatur. Quodsi, qui pro patria dimicantes mortem oppetiverunt, eorum memoriam summo cum honore omnes anni consequentes excipiunt; si consecrari ac prope divinis honoribus affici post mortem solent, qui Christianae religionis defensionem vita sibi priorem ac potiore esse duxerunt: quos tandem hono-

nōres satis amplos congerere posteritas in eum principem poterit, qui, pro quarum rerum utraque mortuum esse satis est ad immortalitatem comparandam, pro earum utraque pugnans, anima spoliatus est? Nunc ille caelo receptus, ex alto res mortalium despiciit; & ut nuper auctoritate, consilio, manu communem Dei & Karoli regis causam tuebatur, ita nunc precibus ad Deum, cujus aspectu fruitur, fufis, eandem fovere ac sustentare non desinit; inprimisque, ut credibile est, filiolo suo ejusmodi duces ac consiliarios precatur, qui ipsum in paternae potius constantiae, quam in maternae pervicaciae imitationem deducant. De fratribus autem, quos sibi superstites reliquit, pro altero petit, ut quam citissime mutetur; pro altero, ne unquam mutetur. Addit alia iis congruentia, quae nos sperare fortasse possumus, optare quidem sine ulla dubitatione debemus. Vides, quam & ipse otiosus sim, & esse te putem: qui & tecum, poetarum more, de iis, quae aguntur in caelo, fabuler, & tibi ad haec legenda otium suppetere existimem. Sed tua quidem conditio melior, qui desinere ubi vis, deinde si quando neque dormire vis, & somnus urget, repetere intermissam lectionem potes: mea deterior, qui homo cum piger ad omnia, tum ad scribendum pigerrimus, cogor haec, tanquam ad clepsydram, scribere. Etenim tum denique admoneor, cum aliquis statim profecturus est. Duplex autem mihi imponitur difficultas: quod & subito scribendum est, ne officio desim, cum tu ad me creberrimas de omnibus, quae istuc geruntur, amantissimae & accuratissime perscriptas litteras mittas; & multa scribenda, quo te expleam: cum in hac solitudine novi nihil, nisi ea, quae istuc adferuntur, audiamus. Dabis igitur veniam nuganti mihi, & quia res non suppetunt, verba fundenti. Scio enim, te inanes, dum longas, epistolas anteponeere aut nullis, aut brevibus. Nunc ad alia venio: hybernaturus in Gallia esse nos, jam, ut opinor, exploratum est; neque id mihi valde molestum erit, dum aut Latetiae, aut in aliquo alio oppido esse liceat. Nam horum quidem nemorum jam pridem taedet; neque mihi quidquam longius videtur, quam dum tecum sim: ut more nostro legamus una aliquid quotidie, seu novi quid suscipere libeat, seu potius Taciti annales persequi; quos ego totos in hoc secessu devoravi. Interea peto a te,
ut

ut, quemadmodum instituisti, scribas ad me, quod com-
modo tuo fiat, quam poteris saepissime. Non enim fa-
cile credas, quam dulces mihi ac jucundae sint litterae
tuae. Saluta mihi amicos omnes, inprimis Contarellum:
cui dicees, me de libello ad me misso maximas gratias age-
re, & mandata ipsius diligenter curaturum esse. Haec
ego ad ipsum scriberem: sed novi hominis occupationes.
Itaque scribere mehercules ad eum non audeo, nisi cum
est necesse. Salve ab omnibus nostris, & valetudinem
tuam cura. E Karoliloco, postrid. Id. Nov. MDLXII.

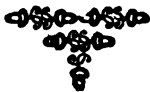
HORATIUS CARDANETUS MURETO

S. P. D.

X X X.

Mitto ad te, Murete eruditissime, omniumque politia-
rum literarum decus, (liceat mihi, quod sentio, ac poti-
us, quod docti omnes sentiunt, sine ulla asserationis su-
spicione vere loqui,) paucas aliquot epistolas tuas, ad me
humanissime ac elegantissime scriptas, quas Lucas Semp-
ronius noster, optimus juvenis, & utriusque nostrum studio-
sissimus, tuo nomine a me petiit. Descripsit eas libenter &
eleganter Balthasar Ansideus, tuumne, an meus dicam?
utriusque certe quantum alter alterius esse potest. Agno-
sces facile ipsius manum, qui superiore anno in describen-
dis variis lectionibus operam tibi suam navavit: tui qui-
dem admirator ac laudator est mirificus. Si de tuarum
epistolarum editione cogitas, recte cogitas. Nihil enim
detrahent de eloquentiae tuae fama, quam luculentissimae
tuae orationes tibi pepererunt. Excellis tu quidem, Mu-
rete, ac mirus es in omni scriptionis genere, seu carmen
pangas, idque variis numeris; seu solutam texas oratio-
nem; seu poetam, ut Catullum, interpreteris; seu orato-
rem, ut Ciceronem, explices; seu Graecos vertas, ut Ari-
stotelem: quicquid denique quoquo modo literis mandes,
elegans est, politum, ingeniosum, eruditum, omnibus
numeris absolutum. Tua me scripta omnia capiunt, te-
nent, revocant, nulla unquam eorum satietas. Vel ipsae epi-

epistolae, quas properanter exarare te scio, quam venustae, quam saepe eruditae, quam semper urbanae! Quod si volumen ipsarum legatur, studiosorum manibus teretur, ac, si ullius foret ponderis auctoritas, iudiciumque meum, ad eas edendas te cohortarer. In quo Politianos, Bembo, Sadoletos, Manutios, (mitto alios,) imitabere. Neque levius tibi scriptionis genus videatur, tuoque ingenio, ac eruditione indignum. Proponam enim gravissimos doctrinaque principes viros, qui minus sunt illud aspernati, laudemque sibi ex eo quaesiverunt, Plinium, Ciceronem, Platonem. Memini etiam epistolam me tuam legere, in qua de bene scribendae epistolae difficultate disputas; hanc autem semper sequitur laus. Illud igitur tui iudicii erit, quo excellis. Verum hoc haecenus. Ego, quod jam diu literarum officium intermisi, hanc arripui occasionem. Velim existimes, tantum me tibi tribuere in literis, quantum alii nemini. Nisi igitur impudentior sim in petendo, mitte ad nos aliquod ex tuis scriptis, quod tanquam sacrum, Balthasar & ego custodiemus, nec emanabit unquam te invito. Appellarem te crebro per literas, sed partim vereor, ne interpellem nugis, quamquam officiosis; partim per valetudinis infirmitatem, docendique molestas occupationes, quibus invitisime distringor, haud commode licet. Cupio tamen consuetudinem repetere, mercaturamque istam exercere, quam tu mihi aliquot abhinc annos proposuisti: quam si exercuissem, multum fecissem lucri. Quod si minus mihi licuerit, dabo negotium Balthasari meo, omnium, quos cognoverim, bonarum omnium literarum cupidissimo ac studiosissimo, qui jam adest cum tuis epistolis descriptis, ac fasciculum obsignabit. Vale, mi Murete, atque ab eo salve. Lucam Sempronium semel a me tibi commendatum, quo primum tempore ad Urbem venit, nunc iterum commendo, non quod ipse a me petat, sed mea tantum benevolentia, in ipsum suscepta ob eximiam ejus probitatem. Quibuscunque rebus illi commoda veris, mihi commodaveris. v. Id. Jan. MDLXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

HORATIO CARDANETO SUO.

X X X I.

Quidni enim te meum vocem, Horati optime & humanissime, cum & ipse te singulariter diligam, & me ita tibi carum esse sentiam, ut nulli te veterum amicorum meorum in me amando cedere profitearis? Quod quidem ego, ut, quia summe cupio, facile mihi persuadeo, vere a te atque ex animo dictum esse: ita causas, quibus te ad istam voluntatem erga me suscipiendam adductum esse scribis, non agnosco. Immo vero majorem in modum a te peto, ut si, cum me ac mea diligentius inspexeris & excuseris, animadvertes, non esse in me eam eruditionem, eamque eloquentiam, quam tu fortassis aliquando credidisti, nolis me luere ac sufferre poenas erroris tui: neve, quali vitiosum aliquid aut morbosum pro sano emeris, ex aedilitio edicto agere ad reddibendum velis. Si me ita amabis, ut hominem & honestis studiis deditum, & ingenuum, apertum, simplicem, rectum, minime fucatum, minime tectum, in primis φιλόφρονος: praestabo tibi ea omnia cumulate, neque unquam in ejusmodi rebus fallam opinionem tuam. Eo tu si praeterea aliquid addideris, ut multarum rerum scientiam, ut eloquentiam, ut cetera id genus: ipse, quomodo tibi caveas, videris; ego ea neque polliceor, neque praestabo. His legibus initam mihi esse tecum & constitutam amicitiam volo, quas a te quoque non gravate acceptum iri puto. Arque equidem cum multis de causis antea amaverim Gishertum Oddum, adolescentem optimum, & pleno gradu ita tendentem in ea studia, quibus nos delectamur, ut, quod serius in eam viam ingressus est, assiduitate & diligentia compensaturus esse videatur: habeo, posthac cariorem etiam hoc nomine, quod is conciliator, quasi quae συζωνίας hujus nostrae conjunctionis fuit. Magna sane cum volu-

F f

ptate

ptate repeto memoria tempus illud, cum ipse mecum de doctrina tua, deque suavissimis moribus, & creberrime & amantissime loquebatur. Addebat etiam nonnulla de studio quodam & amore mei tuo, quem sibi ex tuis sermonibus cognitissimum esse dicebat. Ego autem & audiebam ea libenter, & ei fidem habebam non invitus: ut ad credenda, quae jucunda sunt, faciles natura omnes sumus. Itaque iisdem ex eo saepe & constanter audendis, sic jam incalueram, ut quemadmodum in aridissimam, siccissimamque materiam nulla potest incidere tam parva scintilla, quae non maximum subito incendium excitet, ita nulla posset a te dari tam pusilla tamque tenuis significatio eorum, quae de Gisberto audieram, quae non ad me totum mirifico quodam tui amore inflammandum satis habitura virium videretur. Adhuc haec erant, cum afferuntur a te ad Gisbertum litterae, non solum scriptae eleganter ac polite, quod tibi proprium ac perpetuum est, verum etiam illum amorem in me, de quo tam multa tam saepe audieram, omni ex parte spirantes. Quid quaeris? ita exarsi, ut nihil fieri posset ardentius. Succeserunt primis illis alterae, tertiae, aliae deinceps, eadem omnes suavitate perfusae, iisdem insignes amoris notis. Nonne igitur inhumanus sim, planeque ferreus, nisi tam amanter a te ultro appetitus ac provocatus, tibi in amore respondeam? Sed non committam, ut eo nomine accusari possim: semperque sine ulla retractatione, si quid accidet, in quo amicitia mea tibi aut usui, aut ornamento esse possit, ne qua in parte veri amici officio defuisse videar, studiosissime operam dabo. Quod ad litteras tuas tardius fortassis tua expectatione responderim, scito, eas mihi nudius tertius tandem redditae esse. Vale. Postrid. Non. Decembr. ex Urbe. MDLXIV.

E I D E M C A R D A N E T O.

X X X I I.

Volo tecum, Horati, si modo ab eo voluntas tua non abhorret, quasi mercaturam quandam instituere litterarum: ut quando iisdem fere in studiis nostrum uterque versatur, si quid & bellum atque elegans, & non vulgare, neque protritum, dum, ut longinqua litora, ita veterum

rum scripta lustramus, reperisse videbimur, id in commune conferamus, & alter cum altero communicemus. Hoc fecisse veteres illos, quos *endo caelo*, ut Cicero in legibus loquitur, *merita locarunt*, Hippocratem Coum, & Democritum Abderiten, Platonem Atheniensem, & Tarentinum Archytam: tum e nostris (quanquam illos quoque quidni nostros vocare liceat?) sed tamen ex illis, quos usitatus nostros dicimus, idem inter se Ciceronem ipsum, Nigidium, Atticum, Varronem factitasse, satis aperte ipsorum monumenta declarant. Quorum ego exemplum, quantum in me est, renovare cupiens, ad hanc te societatem, Horati, voco: quam nisi refugis, non dubito fore, ut ex ea primum uterque nostrum; deinde etiam alii, non eorum modo, qui nunc sunt, sed etiam, ut Homericæ verbo utar, *οὐκ ἀλλοτρίων*; si non magnos atque uberes, aliquos tamen aliquando capiant fructus. Ejus autem, nisi tibi secus videtur, eae leges ac pactiones erunt. Primum, ut quidquid alterutri nostrum quocunque in scriptore antiquo occurrerit, quod aut sit, aut videatur obcurum, ambiguum, depravatum, de eo, ut ipsi alterius sententiam exquirere jus fasque sit. Deinde ut is, qui sententiam rogabitur, re diligenter pensitata, cum amicis etiam, si videbitur, communicata, quidquid aut commode cogitare ipse, aut ex aliis expiscari potuerit, aperiat. Tum, ut si alterutri aliqua alterius opinio non probabitur, liberum ei solutumque sit, causas, cur eam non probet, exponere, isque qui reprehenderetur, aut potius admonebitur, non modo non laedi se ac violari in eo, verum etiam beneficium sibi tribui putet. Postremo, ut quidquid alter ab altero acceperit, nunquam neque privatim, neque publice id se ab eo accepisse dissimulet: quin potius uterque omni ope omnes alterius ornandi atque amplificandi occasiones, non tantum oblatas arripiat, sed etiam studiose diligenterque perquirat. Haec si faciemus, alter alterius industriam acuemus, ingenium excitabimus, & discemus denique vicissim, & vicissim docebimus. Gisberto quidem nostro, quem ego adolescentem quotidie plus amo, quod ipse quotidie honesta studia plus amat, praesens ex hac nostra negotiatione lucrum paratum est. Ego enim, qui cum ad cetera omnia, tum ad scribendum ita piger sum, ut nemo magis, eo posthac, cum ad te scribam, amanuensi uti co-

gito. Nam & ipse cum laborem causa mea libenter capio, tum hoc studiis suis inutile non fore arbitratur. Vale. III. Kalend. Jan. MDLXIV.

E I D E M C A R D A N E T O.

X X X I I I.

Respondebo tibi breviter, ut & postulas, & occupationes meae cogunt. Non te praeterit, apud optimos utriusque linguae auctores repèriri quaedam seu de industria, seu ab aliud cogitantibus peccata, quae Grammatici modo *ἀναλόγητα*, modo *σελοικοφάνη* vocant: cum illi non ipsam conformationem orationis, aut vocum convenientiam, sed id modo, quod sensum est, respiciunt. Exempli scio tibi non deesse: sed tamen ut videas, me tecum *ἀπὸ τοῦ καὶ ἀλλοῦ* agere, congeram quae in mentem venient Terent. Hecyra: *Nam nos omnes quibus est alicunde aliquis objectus labor, Omne quod est interea tempus, prius quam id rescitum est, lucro est.* Ut omnia conere, non reperies, cum quo cohaereat illud, nos omnes. Sallustius: *Sed antea item conjuravere pauci contra rempublicam in quibus Catilina fuit: de qua quam verissime poterō dicam.* Idem: *Interea servitia repudiabat, cujus initio ad eum magnae copiae concurrebant.* Idem: *Familia nostra cum populo R. bello Carthaginienſi amicitiam instituit: quo tempore magis fides ejus, quam fortuna, pendenda erat, quorum progeniem.* Idem: *Abundantia earum rerum, quae prima mortales ducunt.* Atque ut in aliis, ita in hoc quoque Sallustius Thucydideus fuit. Apud illum enim talia *ἴσα πόνος*. Plautus: *Hos quos vides stare hic captivos duos, Illi qui astant, ii stant ambo, non sedenti.* Sed ne apud Plautum quidem talium modus est. Hujus generis sunt & illa HomERICA,

Τίνων φίλα.

Et:

Ἐνῆμαρ μιν' αἶα' ἔρατὸν ἔχον κῆλα θείο.
Τῇ δικάτῃ δ' ἀγρῶδι καλίστατο λαὸν Ἀχαιῆς.

Et

Et :

"Εἶνεα πολλ' ἰερίθαι ἀγαλλόμεναι πλεῖνυσι."

Et illud Virgilianum :

*Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulae spectabis caedis acervos.*

Et :

*Pars pedes ire parat campo, pars arduus altis
Fertur equis.*

Possum e Sophocle, Euripide, Pindaro, aliis quamlibet multa congerere: sed ne longior sim, &, ne tibi homini eruditissimo videar diffidere, pauca tantum tibi in memoriam ex ipso Cicerone revocabo. Ita igitur est in secundo Tusculanarum: *Etenim si orationes, quas nos multitudinis judicio probari volebamus, (popularis est enim illa facultas, & effectus eloquentiae est audientium approbatio,) sed si reperiebantur nonnulli, qui nihil laudarent, nisi quod se imitari posse confiderent, &c.* Scio esse locum quendam, ubi ad Atticum scribens, cum *epistolam* dixisset, ita reliquum orationis contexuit, quasi *litteras* dixisset, non *epistolam*. Sed nunc non venit in mentem. Inspecte diligenter locum illum ex Catone majore, ubi citantur hi duo versus Caeciliani :

*Tum etiam in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea aetate esse odiosum se alteri.*

& vide, cum quo ea, quae statim subjungit, cohaereant: *Jucundum potius, quam odiosum.* Neque enim hoc dicit: *miserum est, sentire, se jucundum potius, quam odiosum:* sed hoc: *si quis commodus senex sit & humanus, eum jucundum potius esse, quam odiosum.* Quae tamen sententia, si verba tantum spectes, effici nullo modo potest. Revocabo te ad illos ipsos libros de Oratore. Ita igitur loquitur in jocorum tractatione: *Ex eodem hoc vetus illud est, quod ajunt, Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Acidinum con-*

F f 3

su-

fulens, praecoque dixisset, Dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, egregiumque civem esse arbitror. Vide quam convenias, Maluginensem illum, cum verbo inquit, quod postea subiunxit. Eodem igitur modo cum dixisset: etenim ceteras fere artes, & cetera: ita dixit postea, cujus terminis septa teneatur, quasi non bene dicere dixisset, sed ars bene dicendi, quod orationis ἀκολούθημα postulare videbatur. Habes verbosam & infuavem epistolam, ut scriptam a properante, & occupato: etiamque ut tibi molestia duplicetur, mea manu scriptam, ut fortassis etiam in legendo aliquid tibi negotii futurum sit. Gisbertus enim noster, propterea quod ei hodie ad fores herilis cubiculi assidendum est, ut statis vicibus omnes cubicularii solent, operam mihi dare non potuit. A te peto, ut me ames: quod cum facies, mutuo te facturum esse scito. Vale. Romae vi. Kalend. Mart. MDLXV.

E I D E M C A R D A N E T O.

X X X I V.

Ad eas literas, quas a te amoris plenissimas nuper accepi, statim respondissem, si otiosus fuissem. Sed eram occupatus in recognoscendo volumine quodam orationum mearum, quod a me his superioribus diebus librarii extorserunt verius, quam impetrarunt. Omnino enim constitueram, nihil posthac scribere: sed me, ut consilium mutarem, amicorum nimis bene de me sentientium non cohortationes modo, sed preces assidue coegerunt. In eo igitur eram occupatus, cum accepi litteras tuas: & simul cogitavi, si paullo serius responderem, damni nihil in mora fore. De loco illo Ciceronis non puto te dubitare, quin sententia tua vera sit. Nam vel id ipsum, quod ais videri posse obstare, magis etiam eam, si accurate inspicias, confirmat. Si quid aliud erit, de quo sententiam meam cognoscere cupias, scribito: non committam, ut quidquam a me, quod ego quidem praestare possim, frustra petas. Amo enim te vehementer, tum quod multis nominibus dignissimus es qui ameris, tum quod ita me amas, ut inhumanitatis notam effugere non possim, nisi tibi in amore respondeam. Valè. Romae, prid.

pid. Idib. Aprilis die ipso natali meo, quem tu mihi faustum ac felicem precare. MDLXX. Saluta mihi Gisbertum meum: etsi ei subtratus sum: quod quiddam a me sibi in arcanis commissum continere non potuit. Veniam isthuc, ut spero, mense Majo proximo, & praesens ab eo poenas reposcam. Qui enim tantum triduum domi ipse esse decreveram, ulciscendi causa; totos sex dies finebo. Ad eum scribere nunc non licet per occupationes: propediem scribam.

E I D E M C A R D A N E T O.

X X X V.

Nemini aut mirabilius est, aut molestius, quam mihi, tam diu differri adventum ad vos meum. Sed nescio quomodo ter jam contigit, ut, cum in viam dare me vellem, jaque sarcinulas componerem, subito extiterit aliquid improvise atque inopinati impedimenti. Itaque nihil amplius ea de re vobis habeo polliceri, nisi illud certe mihi excuti nullo modo potest: veniendum tamen, & quae obstant, omnia qualibet ratione superatum iri. Sed ἀλλοτρίῳ αἵματι alieno arbitrio vivere; praecipue si quis ei servia, qui pro suo commodo omnia aliorum incommoda non hauci faciat. Equidem manibus pedibusque, ut dicitur omnia faciam, ut vobiscum una esse possim ante Kalendas Julias: sed si id non poterō, certe quidem mense Septembri, si vivam, istuc ero. Vos interea me, ut scitis, amabitis, & ad me scribetis, ubi commodum erit. Ego vos vicissim amabo, de vobis saepissime & cogito & loquar; si quid erit, quod vestra causa efficere possim, studiose atque amice omnia procurabo. Vale. Romae, ix. Kalend. Jun. MDLXX. Marcello Vestrio S. Quetiam meo nomine, nisi molestum est, Paulum Aemilium Comensem salutabit. Vereor, ne ad te perlatæ norint litterae, quas ipso meo natali die scripseram. Nulla enim in tuis earum mentio.

Valde tardi effecti sunt tabellarii vestri: qui quadragesimo demum die litteras huc istinc adferant. Idem mihi accidit haud ita pridem in litteris quibusdam Gisberti Oddi, quae cum scriptae ab eo essent mense Novembri, perlatae ad me sunt ineunte Januario. Sed hoc tam commode, quod hodie potissimum: ut, qui dies unus omnibus summa hilaritate ab omnibus traduci solet, o potissimum hilararet jucundissimo sermone litterarum tuarum, & recordatione amoris erga me tui; simulque quoniam ab interpellatoribus nihil est periculi, (lud enim & spectaculis omnes hodie detinentur,) vaci temporis ad respondendum aliquid haberem. Igitur et me meisque studiis jam cognosce te aliquid puro ex litteris, quas proxime ad Gisbertum dedi: satis enim scio earum te statim participem factum. Terentianum illud, *si sit opus*, joci causa dictum est: quasi evene ullo modo possit, ut hoc quoque facto opus sit. *Ego si sit opus; si quis a me id fieri postulet; si quis hoc bi a me officium tribui petat; si quis in eo me sibi gratificari velit; si quid eveniat, ut publice intersit cum labora a me capi; &* si cogites, multa nos quoque vulgo itjocantes dicimus. *Quando ita jubes, sededo*, cum talen nemo jubeat. *Honoris tui causu ad prandium ibo*, quasi qui id facit, non sua potius causa faciat. *Hod in prandio pulcre tibi operam dedi*, quasi qui bene ac ben- ter vescitur, non sibi potius operam det, quam amico. Ex eodem genere est illud, *si sit opus*, de quo sat jam multa. *Albedo*, Latinum non est, non magis quā *Nigredo*. Sed ita sumus omnes, etiam qui paullo melis La- inc loqui putamur, quam vulgus solet. Dum confidi- mus, nos jam eam facultatem consecutos, ut v aliud agentes emendate loquamur, multa inepta, & nō pue- ris quidem ferenda effundimus. Isti praecipue elicati, qui omnia sibi praeter Ciceronem putere ajunt qui, si sine Nizolio possint upam aut alteram epistam scri- bere, germanos se esse Cicerones putant; quos Senecam contemnant, Plinium irridant, Tacitum dantant, ad inferiorum vero temporum scriptores etiam nauseant; qui

qui me aut mirantur, aut miserantur, aut irrident, quod ex Apulejo ipso, aut Sidonio quaedam petenda esse dicam ad usum Latini sermonis: illi igitur ipsi saepe ita & loquuntur, & scribunt, ut non eos modo, quos ipsi tantopere abiciunt, quos prae se contemnunt, sed eorum pistorum ac coquos multo Latinus locutos fuisse constet. Ad omnia epistolae tuae capita responsum esse arbitror. Vale. III. Kalend. Martii. MDLXXI. Romae. quo ipso die litteras tuas accepi, quibus adscripta erat dies VII. Kalend. Febr. ne me tam sero tibi respondisse mireris.

E I D E M C A R D A N E T O.

X X X V I I.

Postquam ad te nuper scripsi de illo Terentiano, si sit opus, venerunt mihi in mentem alia, quae apertius confirmarent explicationem meam. Simile igitur est illud ex Adelphis:

*Tu inter eas reslim ductans saltabis. M. probe.
Et tu nobiscum una, si opus sit.*

Et illud Catulli ex epigrammate in Vettium:

Ista cum lingua, si usus veniat tibi, possis.

Sed nolo alterum versum adscribere, neque puto esse opus. Quamvis igitur sperabam, sententiam meam ita tibi probatam esse, ut nihil praeterea argumentis opus foret: tamen ne hanc quidem ad te scribendi occasionem praetermittendam putavi. Vale, & Gisbertum mihi saluta, & si quos istic praeterea nosti amantes mei. Romae, postrid. Non. Mart. MDLXXI.

PETRUS JOANNES PERPINIANUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XXXVIII.

Onus Aetna gravius mihi videntur sustinere, qui alteri fidem suam adstrinxerunt, nisi ejus, aut cui, aut pro quo sponderunt, humanitate sublevantur. Scis, credo, quid velim. De versibus illis in D Mariam Lauretanam, qui eos a te optabat, propter singularem expectationem elegantiae & doctrinae tuae, is me urgere non cessat. Ego, tamen, in scio & inconsulto te, me temere recepisse intelligo: tamen hanc temeritatem in spondendo meam tua eximia, in re perficienda, humanitate compensatum iri confido. Si quid possunt fontes & pomaria Tiburtia, si quid iste secessus otii a quotidianis occupationibus tuis attulit, oro te atque obsecro, ut ostendas, me nonnullam apud te gratiae locum obtinere. Quaedam tecum communicare cupiebam: sed ea melius, ut spero, coram, ubi ad nos redieris. Nam summus nostrae Societatis magister statuit, ut Romae anno proximo manerem. Nostri omnes te saluant. Vale. Ex urbe, xviii. Calend. Sept. mdcxv.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

PETRO JOANNI PERPINIANO

SOCIETATIS JESU.

XXXIX.

Cupio equidem & meam & tuam fidem liberare: sed mihi adhuc multa, ne id facere possem, obstiterunt. Primum quod quem locum, quodque tempus otii, & quietis plenissimum putabam fore, in eo me & multa, & longissime a studiis meis abhorrentia negotia occupatum, atque exercitatum habuerunt. Nam, ut cetera

rateam, his paucis diebus his mihi Romam quidam fuit: quod etsi leve videri potest, tamen eae mihi profectio-
nes octo amplius dies abstulerunt. Deinde quod multos
jam & menses, & annos intermissi poetica studiis, ut eti-
am quid olim fuisset in me ejus facultatis, quod sane
aut nihil, aut pertenuis quiddam, & perexiguum fuit:
effluxisse id tamen, & exaruisse necesse sit. Postremo
(διὲ γὰρ πολλοῦ λόγου,) tardio rem me, ac timidiorem fa-
cit expectatio illa, quam de meis versibus concitatem
esse scribis. Scis enim quam inutilis (*) ea atque aliena sit
placere cupientibus. Nam si illud a me postulatur, ut
tuorum elegantiam aequem, a te ipso mihi versura faci-
unda fuerit. Ut ut est, meditabor tamen prope diem ali-
quid: sed si me amas, (quod quidem ita mihi perspexisse
videor, ut quin ita sit dubitare non debeam,) minime,
obsecro, quantum potes, istam expectationem: ac per-
spice, ut ille amicus tuus a me, tanquam a malo nomi-
ne, ut nuntios, ita versus, etiam si neque optimae no-
tae erunt, neque justis ponderis, aequo tamen animo ac-
cipiendos patet. Bene factum, quod te Societatis vo-
strae magister Romae retinendum judicavit. Mihi crede,
magnam molestiam cepissem e discessu tuo. Nunc spe-
ro fore, cum istuc rediero, ut fruar tua suavissima, mi-
hi que optatissima consuetudine, quam ego quanti faciam,
spero tere ipsa aliquando cogniturum. Vale. Tibare, xvi.
Kalend. Sept. MDLXIV.

PETRUS JOANNES PERPINIANUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

X L.

*Tuum tandem reditum expectare non possum. Timeo
namque, ne sit ille tardior: mihi autem maturato est opus.
Quoniam, inquis, adeo festinas, ut pauculos hos dies ex-
spe-*

(*) Muretus imitatione sua probare videtur vulgaram lectionem
Terentii Andr. 1. 5. 52. Sed ibi rectius editur: *Nec clam te est, quanti
illi utraque res non utilis.* Vide Rivinum & Bentlejum.

spectare non possis? Nusquam equidem; noli metuere, ne mutata Magistri nostri sententia mihi sit ex urbe proficiendum: rem totam a principio audies. Praepositus iterum Rhetoricae scholae, a qua me solutum penitus ac liberum esse arbitrabar, de praefecti nostri sententia statui Aristotelis de arte dicendi libros explicare: ut si nihil tanti magistri subtilitate dignum in lucem potuero proferre, quod ita plane futurum esse video, certe conatus ipse in re perdifficili nonnihil ab auditoribus gratiae & benevolentiae consequatur, summique Philosophi nomen, apud omnes illustre, languidiora juvenum studia vehementius excitet ad discendum. Multa igitur ita, ut sit, legenti & meditati mihi, quae ad eorum librorum explicationem usui fore viderentur, quaedam occurrerunt, quae meum animum ita dubium & incertum habent, ut non facile sit statuere quid sequar. De his tuam sententiam exquirere decreveram, ubi redisses. Verum, ut dixi, timeo, ne serius, quam mihi est opus, revertare. Quare agam totum per litteras absens, quod verbis praesens agere non possum, & quid ex te scire velim, paucis perscribam. Non enim dubito, tametsi longe abes a libris, quin omni me dubitatione, nullo negotio sis liberaturus: eo magis quod de quibus ambigo, ea tibi jam dudum quaesita, cogitata, tractata esse scio. Primum itaque velim cognoscere, quid tibi videatur de partitione artis Aristotele in III libros: praetertumne putes hoc opus, quod nemo Aristotelis esse negat, a Laërtio, qui duorum tantum librorum fecerit mentionem; an in numero librarios fuisse mendosos; an in duas duntaxat partes totum illud quasi corpus ab auctore distributum, ab aliis postea in tres fuisse divisum? nam quidnam aliquando legeris apud antiquos Aristotelis Interpretes, aut alios idoneos auctores, ex quo perspicui possit, quot in libros partitus ipse fuerit hanc artem bene dicendi tam accurate conscriptam. Deinde *Ἐὰν τῶν ἰστορησάντων καὶ ἀπορροπῶν συγγραμμάτων* ecquid comperti habeas? Nam ut a Cicerone, Gellio, Plutarcho, Galeno, Annonio, Simplicio divisionem hanc operum Aristoteleorum confirmantibus, dissentiam, nullo praesertim duce, nullo auctore, cujus nomen grave apud alios esse debeat, animum inducere non queo; argumenta contra sentientium qua ratione refellam, non video. Cur enim in I. libr. *Νεμεσίου*, libros de anima, quos subtilitatis plenos esse omnes confitentur, ita-

περικλῆς appellat? Cur hos ipsos de moribus libros ad Nicomachum modo vocat ἐκπερικλῆς, ut in III. πολιτικῶν libr. modo ἀπὸ τῶν ἐκπερικλῶν sejungit; cum in ipsis τὰ ἐκπερικλῆ, veluti genere prorsus diversa, citet? cur τῶν ἀκρομαθητῶν nulla usquam mentio? Quod enim octo libri τῆς φυσιολογίας, καὶ φυσικῆς ἀκροάσεως inscripti sunt, eam ego inscriptionem idcirco Aristotelis ipsius non esse suspicor: quod nusquam illi ab eo libri hoc nomine citantur. Postremo doceri cupio, an Dialecticae nomen sic ab Aristotele aliquando usurpetur, ut non τὴν περικλῆν solum, sed totam omnino Logicam comprehendat. Alexander enim in prooemio περικλῶν, tres tantum tradit hujus verbi significationes: de hac vero vulgari notione, prorsus nihil. At mihi in hoc, quod subijciam, loco primi de Rhetorica libri, καὶ ὁ συλλογισμὸς ὁμοίως ἀπαιτεῖται, τῆς Διαιλεκτικῆς ἰσὺν ἰδίῳ, ἢ αὐτῆς ὅλης, ἢ μέρους ἰσῶς, non alia notio ei videtur esse subiecta. Nolim tibi esse molestior: his nunc ero contentus. Si quid est aliud, de quo scire velim quid sentias, id ad tuum in Urbem reditum reservabo, ne jure queri possis, ne in otio quidem tibi licere esse otiosum. De versibus, quos avidissime expecto, nae tu prudentissime fecisti, qui tandem nostros animos tenueris expectatione suspensos, ut tantquam poculum aquae frigidaee longinqua siti exarescentes, sic nos illi multum cupientes, & diuturno desiderio flagrantes insolita quadam suavitate persundant. Accipio tamen excusationem, modo quam citissime, quod commodum tuo fiat, eos ad me mittas. Nam quod vereris, ut expectationem de re concitatam possis explere, vide, ne, dum modestus haberi studes, parum de nobis amice existimare videaris. Quid enim? hic tu nos intelligentiae communis expertes esse putas, ut quantum a quoque sperandum sit, videre nequeamus? aut tam parum studiosos tui, ut quemadmodum nobis satisfacias, vehementer sit tibi laborandum? Facis tu quidem, quod te decet; ut nihil a te, nisi summa industria elaboratum, atque perfectum exire patiaris: verum, sic habeto, tantam esse omnium nostrum erga te benevolentiam, eam de ingenio, & doctrina tua existimationem, ut si quid minus dignum tuo nomine editum a te fuisse videremus, id quod accidere nullo modo posse intelligo, sed si quid a te elucubratum scriptorum tuorum disforme forte legeremus, noluisse te potius tantum

con-

*contendere, quantum posses, quam quantum contendisfes,
efficere non potuisses credereamus.*

M. ANTONIUS MURETUS

S. P. D.

FRANCISCO BENTIO

SOCIETATIS JESU.

XLI.

UTRAEQUE litterae tuae mihi gratissimae fuerunt: hae posteriores eo etiam gratiores, quod subdubitabam, ne aegre tulisses, nihil a me ad illas Senenses responsum esse, etsi videbar satis respondisse, cum quae petebas, ad te miseram. Mihi enim videtur melius petenti respondere, qui silentio facit quod rogatur, quam qui verborum affatim rependit, rei nihil. Gaudeo te Perusiam venisse, unde (opinor) crebrius a te litteras expectare poterō. Cupio autem scire, quem potissimum scriptorem explicandum susceperis. Nam, si nihil aliud, exacuam industriam tuam: teque fortassis ad locos quosdam diligentius, quam ab aliis solent, tractandos excitabo. Cave enim putes, quidquam mihi accidere posse jucundius, quam videre te *παιδευόμενον*, ut ita dicam, disciplinae meae alumnum, florentem laudibus, & quotidie longius progredientem in ea via, quam me tibi olim monstrare meminī: etsi tu quidem, ut a me discerasisti, multo, quam ego sum, meliores magistros nactus es. Sed quid tum? blandior mihi *παρρησιας*, & quia te olim nescio quid docui, videor mihi te, quantus quantus es, aut potius quantus futurus es, produxisse. Sed ut haec missa faciam, scin tu, me nuper a Pontifice iterum antiquo, ut ait Horatius, inclusum ludo? Cum enim Caesarius multorum jam stipendiorum veteranus missionem impetrasset, egerunt mecum primum Cardinales, deinde etiam *ἀδελφοὶ ὁ δὲ δεξιανός*, ut eam provinciam susciperem. Multa argumenta allata sunt

sunt, quae me moverent, sed unum *ἄλλο καὶ εἶπον*, quod pro ducentis aureis annuis quadringentos proposuerunt: homini autem egenti, & propter imminentem senectutem paullo ad rem attentiori, nullum medicamentum adhiberi potuit efficacius. Itaque redibo jam ad veteres illos congerrones meos, Ciceronem, Horatium, ceteros, & mihi quodammodo repuerascere videbor. Tumultuantur tamen, qui ex me Pandestas audiebant, & negant se quenquam alium ferre posse: plerique etiam, nisi me habeant, Jurisprudentiae se multam salutem dicturos esse profitentur. Ipsi viderint. Ego ludibundus quadringentos illos quotannis in arcam, *ἐν τῇ ἀρχῇ*, concludam, ut sit aliquando unde otio frui possim. Beatum te, qui eam vivendi rationem ingresus es, ubi a talibus curis animus liber est. Noli tamen putare, a me ipso haec ita curari, ut angar: *λαμπρὰ καὶ διδάσκοντα*, & quia usque huc paullo negligentior fui, ex illa negligentia ita aliquid detraho, ut nihil detrahā ex hilaritate Adolescentem, qui mihi litteras tuas reddidit, vidi perlibenter: & mihi, quantum ex una colloocatione existimandi potestas fuit, visus est tua commendatione dignissimus. Saluta mihi, si quos istic nosti studiosos mei. Vale, mi Benti optime & suavissime, & me ama. Romae, v. Kalend. Sept. MDLXXII.

GUILIELMUS CANTERUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XLII.

*E*si satis audacter facere videor, vir doctissimo, cum te litteris meis interpello: quoniam tamen hunc libellum (*) proximis his mensibus edidi, putavi me non satis ex officio facturum, nisi cum eundem ad te mitterem, tum veniam

(*) Novas suas Lectiones innuit: in quibus illud Athenaei, de quo paulo post, fragmentum quæst. lib. III. c. 2. *Thomas*.

niam a te rerum tuarum peterem. Etenim, cum id, quo libellus noster est exornatus maxime, (Athenaei fragmentum dico;) a te primum in manus nostras deveniret; postquam tu id cum Aurato nostro communicaras: nemini potius hoc totum; quidquid est, mitti debuerat quam tibi. Jam quod ea fuerim audacia, ut rem a te periculis diuinitatibus publicare sim ausus, non miraberis, si quanta debeat esse studiosorum hominum inter ipsos rerum omnium communitas, tecum cogitaris. Huc accessit, quod non leviter suspicabar fore, ut alii, nisi ego praevertissem, eam gloriam, cuius ego te participem jure feci, sibi solis essent praecepturi. Quanquam nihil magnopere video, cur ea res gloriae tuae, quae jam pridem est toto orbe clarissima, multum addere ponderis potuerit. Quis est enim in omni, quae incolitur, terra ita barbarus & omnis expertus elegantiae, ut Muretum non cognoscat, amet, exosculetur? Ego certe, ὅταν λέγων ἴσται ἔγωγε γινώσκω, tanti te, libere ut loquar, facio, quanti haud scio an alium neminem. Sed ut ad ipsum redeam libellum; in eo si forte alicui majorem videbitur habuisse veritatis quam hominum rationem, suggeret tibi, spero, memoria tua, qua vales plurimum, quid de veritate Socratem Plato sensisse tradiderit. Quid, quod eam praebent optimae litterae suis cultoribus libertatem, ut in utramque partem sine periculo disputare possint? nec enim hoc opus est τὸν ἀπὸ τοῦ λόγου ἀποκρίναι. Quocirca, si hoc a te consecutus fuero, vir doctissime, ut nihil hujus libelli editione offensum te ducas, non admodum timebo, ne quis de me conqueratur alius: sperabo potius, me, quod ille dicebat, sine invidia laudem deinceps invenire, & amicos parare posse. Et quoniam non facile fortassis me, qui sim, agnosces: velim tibi Aurati tui atque mei in mentem veniat, cuius ego convictu, cum iu ante annos duos in Galliam venisses, fruebar. Fruterii quoque, cum quo me aliquando, si non es oblitus, vidisti. Si quid etiam dignaberis rescribere, (quanquam nos tantum boni non meremur,) ad Oporinum, vel Petrum Pernam, Typographos Basileenses, litteras curabis. Bene vale, vir doctissime, & eum te a nobis haberi crede, ut quod aliquando de nobis Auratus, condiscipulorum comparatione, ludens dicere solebat, id merito tibi doctorum omnium respectu tribuamus. Quid hoc? inquires. τὸ δ' αὖτε κορυφαῖται τῷ Μυρτίῳ. Francofurti nundinis autumnalibus anni MDLXI

ALE.

ALEXANDER JUSTINIANUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XLIII.

Te post tuum discesum Venetiis in febrim incidisse, aegre sane tuli, ut debui: idque statim meis litteris significassem: sed praeter morbum, tibi molestus esse nolui. Nam indies experior, quam molesta aegrotantibus omnia pene esse soleant. Ceterum, mitescente jam morbo, nullum *ἄσθενος λόγος*, in tam magno praesertim elatoque animo, adversum omnem fortunae temeritatem, mihi locum relinqui video: & fortassis, ipso jam fugato, convalescenti gratulandum potius. Aliquid serii ad te scriberem, nisi id mihi Medicorum legibus *ἐν τῷ ἀνατομικῷ μυστηρίῳ* interdictum scirem. Scribam alias, & quod toties recepi, tandem cumulatissime praestabo, praesertim cum *χρόνια ἀνὰ χαλάνην* a te sperare liceat. Interim cura ut valeas. Ego vero, & Joannes Datianus noster, valemus, teque plurimum salutamus, & cum primum per valetudinem tuam licuerit, a te litteras exspectamus. Vale. Venetiis, prid. Kal. Octob. MDLVIII.

E I D E M M U R E T O.

XLIV.

Veteris illius familiaritatis ac necessitudinis, quae mihi maxima tecum olim Venetiis intercescit, minime te oblitum esse opinor, neque tot annorum *ἀσυνουσία*, ex animo tuo nostri memoriam effluxisse dubito. Plurimum sane momenti ad vulgaris cujuscumque amicitiae diuturnitatem in assiduitate litterarum positum esse non diffiteor: mutuam vero inter nos benevolentiam, certo judicio semel susceptam, eam ipsam virtutem, quae genuit, & continuasse & conservasse certo scio. Nam illam sane *παρρησία*, quam

G g

Athe-

Athenaëus jure φιλοφρονεῖσθαι appellat, ad cujus praescriptum πολλοὶ φίλοι καί ποτε καὶ εἰς φίλοι, tibi probari nequaquam credo: cum amicitiam non locorum spatiis, sed amicorum moribus metiendam esse non ignores. Quodsi ad meam erga te benevolentiam, accessionem quoque mearum litterarum a te desiderari, mihi significaveris, non solum hoc officii genere tibi posthac satisfaciam, sed etiam ejus longo tempore a me praetermissi usuram cumulatissime reddam. Quanti vero te faciam, quamque tui sim memor, testem habes Joannem Bissonerium, quem tibi cum morum probitate, tum doctrina singulari conciliatum esse audio. Eum, mi Murete, sic velim tua humanitate complectare, ut ea omnia, quae in me, si Romae essem, conferres, in eum conferas. Est enim mihi amicissimus tuique amantissimus, neque te unquam poenitebit in eum beneficium contulisse. Experieris mehercle re ipsa & grati animi juvenem, & commodorum memorem. Expectabo litteras tuas, quibus & me a te amari adhuc intelligam, & si quid Genuae a me agi voles, certior fiam. Vale. Genuae. VII. Kalend. April. MDLXXV.

MARTINUS BELLIV-
CEIUS (*) PANNONIUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

X L V.

Juvenis quidam natione Gallus, vir clarissime, qui Roma huc venerat, scribendarum ad te litterarum ansam mihi praebuit: quarum quidem auctor, vel si saepius eas percurreris, vix tuo innotescet animo. Cum enim mense Martio te & Paulum Manutium Romae salutarim, quid miri, si usque ad hoc tempus in tanta temporis intercedine,

(*) Berzevicaeus vocatur Epist. 73. hujus libri, & lib. 11. Epist. 5. *Thomas.*

dine, memoria tua, quae gravissimis studiis continuo fatigatur, exciderim? Hoc etsi persuasum habeo, non tamen dubito, quin facile in tui memoriam redigar: praefertim si & album tuum, in quem nomen meum relatum esse voluisti, intueberis, & memineris, quibus verbis Huberti Giphanii, Lucretii editionem collaudaveris: cum adjiceres, nihil esse quod non Giphanii causa libenter faceres. Quare cum tibi in mentem rediisse nomen meum existimem, ad juvenem illum revertor. A quo cum quaesivissem, quid rerum ageres, an quicquam de Plautina editione cogitares, quam nos jam dudum, & ceteri omnes, qui elegantiorum litterarum cupiditate tenentur, avidissime expectant: a Philosophia naturali ad civilem hanc nostram Philosophiam, quam tu ante aliquot annos, humanarum litterarum causa, intermiseras, te contulisse respondit. Qua in re cum tuum factum vehementer probavi, tum rati sum, ad studium juris illustrandum, maximum adjumentum allatum iri, si tuum exemplum hujus aetatis Furisconsulti imitarentur, quos & barbarorum interpretum inanissimas controversias toto animi impetu consecrari videmus, & omnes suum studium ad calumnias litium, & ad turpem & invidiosum quaestum conferre. Sed quod Cujacius & tu homines Galli in studiis sapientiae consecuti estis, id non sine munere divino vobis evenisse credo. Idem sentire videtur Giphanius, Cujacio amicissimus, & tibi charissimus. In hac enim nostra Academia Patavina superioribus diebus fuit, atque de te saepius honorifice loquutus est, & nullo in sermone libentius eum versari vidi, quam cum de Plauto loqueretur: existimans scilicet, quod res est, bene actum cum studiosis litterarum fore, si tam bonus Latinitatis auctor tua diligentia, doctrina, opera nitidior & emendatior in lucem proferretur. Cupit sane esse in tua gratia, quam humanitate tua fretus, tuis verbis ei non solum pollicitus sum, sed etiam sponendi. Itaque non erit tuae bonitatis committere, ut sponforem appellet, cum ipse facile possis dependere. Unum est, quod a te contendendum mihi putem, ut duas orationes tuas ad me mittas: quarum altera de laudibus juris studii scripta abs te nuper est, altera in Collegia Pontificum habita. De Plauto fac promissa appareant. Diutius enim deberi politis & ingeniosis hominibus non potest. Et hercle tua

maxime gloria agitur. Vale, & salvebis a Giphano, qui Venetiis apud Oratorem Regis Galliae degit. Patavio. Kal. Dec. MDLXIV.

M. ANTONIUS MURETUS

FRANCISCO TURNONIO, S. R. E.

EPISCOPO CARDINALI,

S. P. D.

XLVI.

Si tempus ad te scribendi usque eo differre voluisssem, Franciscæ Turnoni, Cardinalis amplissime, dum par a me aliqua tuis erga me plurimis maximisque beneficiis reperiretur oratio: magnopere mihi metuendum erat, ne & in eo quaerendo, quod nunquam consequi possem, inani ipse me labore torquerem, & immodica silentii diuturnitate suspicionem tibi aliquam angustii & humilis animi, neque satis, quantum a quoque acciperet, sentientis afferrem. Cum igitur, diem assidue ex die ducens, sine dubio diutius, quam par fuerat, reticuissem, plane obstupefactus admiratione istius erga me tam prolixæ, tamque beneficæ voluntatis tuæ: confirmavi me tandem, & ad hæc pauca, quoquo modo possem, scribenda me contuli: quibus, quod tam multis, tamque claris & illustribus signis, me, quamvis nihil prorsus tale promeritum, tibi tamen non vulgariter carum esse declaraveris, gratias, quando nihil præterea neque tu exspectare, neque ego præstare possum, tibi agerem immortales. Est omnino hæc tota gratiarum actio perpusillum quiddam, perque tenue; præsertim si comparetur cum magnitudine eorum beneficiorum; quibus tu me a te ornatum esse voluisti: sed eam tamen, cum hæc scriberem, pro certo atque explorato habebam, tibi non ingratam, neque injucundam fore: cum, ut scis, ne Dei quidem bonorum omnium auctoris infinitam in nos beneficentiam ullo alio modo remun-

muneremur. Officiorum vicissitudo eas amicitias continet, quibus inter se ejusdem sortis homines, aut certe non admodum dispares devinciuntur: Vobis, quos supra ceterorum conditionem evectos, in ipso rerum humanarum fastigio divina providentia locavit, illud cum corporibus caelestibus commune est, quod ut illa efficientiam quidem suam declarant in inferiora haec, viresque in ea exercent suas, sed ab eis nihil vicissim accipere, &, ut Graeci sua lingua dicunt, pati queunt: sic vos potestatis quidem copiarumque vestrarum documenta sublevandis inferioribus; datis; ipsi vicissim quicquam ab eis, praeter laudem ac praedicationem, testem grati ac memoris animi, percipere non potestis. Ago igitur tibi quam maximas gratias, Cardinalis clarissime, humanissime, optime, agamque, dum vivam, tibi que a summo hujus universitatis effectore ac gubernatore Deo assiduus votis fausta ac felicia omnia precabor; non quod me dignum existimem, cujus vota ab eo attendantur: sed quod tu dignissimus, pro cujus salute atque incolumitate, etiam eorum, qui per se nullo numero habendi sunt, preces non negligantur. Ita igitur faciam: conservabo diligenter memoriam ejus humanitatis, qua tu me immerentem, talis tantusque vir, complexus es: utque tuo de me amplissimo atque honorificentissimo testimonio, quantum in me erit, respondeam, modis omnibus operam dabo. Illustrissimo quidem Cardinali Ferrariensi, ad quem, tua potissimum auctoritate adductus, me, cum primum poterō, conferam, commisurus non sum, ut unquam venire possit in mentem, quod fidem tuam in me recipiendo secutus sit, poenitere. Vale. III. Non. Feb. MDLVII. PATAVIO.

E I D E M T U R N O N I O.

X L V I I.

Non puto ulla mihi excusatione apud te utendum esse, quod ad te rarius scribam. Nam tum demum peccare ipse mihi videretur, si tanti me facerem, ut tibi, tanto viro, tantisque assidue occupationibus impedito; frequenter litteris meis obstreperem. Ideoque contineo me: &, cum quotidie de te cogitem, vota que, uti debeo, pro

Gg 3

tua

tua salute atque incolumitate faciam, in scribendo sum rarior, neque unquam id facio, nisi cum aliquid accidit, ut, nisi scripsero, officio videar defuturus. Quale est, quod me hoc tempore, ut scriberem, adduxit. Cum enim nuper octo variarum lectionum libros edidissem: etsi satis intelligebam, eos leviores esse, quam ut tu, quem nihil nisi praeclarum atque eximium capit, ullam magnam voluptatem ex eorum lectione percipere posses: iudicavi tamen, omnino mihi faciendum esse, ut eorum exemplar unum ad te mitterem: neque dubitavi, quin tu eos libenter accepturus esses: vel quia mei sunt, vel quia scripti ad eum, qui ut a te singulariter amatur, ita te ipse admirabili, non amore solum, sed cultu medius fidius, atque observantia prosequitur. Unum est, quod quamquam mihi conscius sum, me optimo animo fecisse, tamen, quia fieri potest, ut confidentius in eo me gesserim, quam decebat: per illam & aliis & mihi inprimis perfectam humanitatem tuam, mihi ut ignoscas, etiam atque etiam a te peto. Ausus enim sum quodam ex eis libris loco nominare te: ac versus etiam aliquot ponere, qui mihi in memoria haeserant ex edyllio, quod olim ad te misi una cum tragoedia, quam de C. Caesaris caede factam in tuo nomine divulgaveram. Qua in re si quid a me peccatum est, (nihil enim debueram te inconsulto facere, praesertim cum te Venetiis convenissem,) peccatum est incredibili quadam abundantia amoris erga te mei: quam ut aequo animo feras, omnibus a te precibus, atque omni obsecratione contendo. Etenim vere hoc dicam, nihil videtur esse ita difficile atque arduum, in quo ego paratus non sim voluntati & auctoritati tuae morem gerere. Unum est, in quo tibi, ne quid dissimulem, non possem, nisi invitisimus, obtemperare: si me juberet tacere de tuis virtutibus, & continere in sinu immortale illud gaudium, quo effector, quia me tibi carum esse sentio. Hac una in re dum me mihi obsequi, & animo indulgere patiaris, quo minus aliud mihi quidlibet imponas oneris, non recuso. Quod scribam, aliud nihil est, nisi omnes hic omnia tibi fausta & prospera precari; & gratulari aquis istis, quod eas tibi salubres & fuisse & esse adivimus. Vale.

COR.

CORNELIUS VALERIUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

XLVIII.

Vide, quanta in te sit humanitas, eruditissime Murete, & quae opinio apud exteras gentes. Justus Lipsius, familiaris & idem discipulus meus, qui litterarum & antiquitatis causa in Italiam proficisci velle coepit, petiit a me, amicis quibusdam commendari; inprimis autem contendit, ut ad te, cujus cognoscendi & videndi studio mirifice flagrat, litteras fñhi darem. Ego autem, etsi videbam putidum esse, me, hominem fortassis ne fama quidem tibi cognitum, litteras ad te dare, ejusmodi praesertim, quibus onus aliquod officii tibi imponerem: morem tamen gessi adolescenti tam vehementer petenti, & voluntati ejus obsequi volui potius, quam aut naturae, aut pudori meo. Quod jeci eo libentius, quod non ad aliquem nefcio quem duris & asperis moribus scribendum mihi viderem: sed ad eum virum, qui, cum humanitatis studiis & iis artibus omnibus, quae ingenuo homine dignae sunt, sit perpolitus, abesse non potest, quin cum in omnes, tum praecipue in earundem artium studiosos propenso animo sit ac humano. Accedit similitudo professionis & studiorum nostrorum: nam & nos pro mediocritate ingenii nostri, eloquentiae & humaniorum litterarum studia, voce & scriptis, quod in nobis est, in hac Belgica nostra excitare conamur, & tu, M. Antoni, antea quidem in Gallia, nunc in illa Italiae luce haec ipsa studia cum immortalis tua laude & omnium gentium admiratione tractas. Quare non tam quaerenda mihi est excusatio & praetextus pudoris mei, quod scripserim, quam gaudendum, oblatam mihi in amicissimi mei negotio facultatem scribendi simul & testificandi amoris mei. Sed veniam ad id, quod caput est epistolae meae. Mitto ad te, Murete, hunc Justum Lipsium, alumnum, ut dixi, disciplinae meae, adolescentem ea probitate, mo-

Gg 4

de-

destia, ingenio, eruditione, iudicio, quanta testari possum equidem me in alio nullo, in ista imbecillitate aetatis, adhuc esse expertum; tum vero, quod apud te plurimum valet, studiosum antiquitatis & artium illarum, quas tu amas, & in quibus maxime excellis, id est, optimarum. Cave autem existimes, me haec ambitiose & supra quam res est, commendantium more, scribere: immo vero minus fortasse, quam virtus & eruditio adolescentis merentur, scribo, ne, cum eum laudo, videar nos ipsos institutionemque nostram velle extollere. Quamobrem rogo te, Murete mi, vel potius precibus omnibus oro atque obtestor, per communia studia nostra, per illum amorem, quo litteras & litteratos omnes prosequeris, adolescentem hunc omni studio, amore, benevolentia tua complectare atque devincias. Et quoniam is honesto quidem genere & optimis parentibus natus, ea tamen mediocritate fortunae est, ut se in longinqua & externa regione difficulter suis facultatibus sustentare possit: verecunde etiam hoc a te petam, (vides quantum mihi sumam,) ut, si qua in re commendatione & opera tua juvare eum potes, quod certe potes, ei ut ne desis. Hoc quidem tibi spondeo & in me recipi, te, si quid ei commodaveris, non minorem ex eo voluptatem percepturum, quam nos universos. Impedior verecundia, ne pluribus verbis te rogem. Illud tantum dicam, quod in sermone saepissime mihi significavit, eum pene non alia ulla de causa in Italiam e tam longinquis regionibus venisse, quam ut te inprimis tuique similes eruditos viros videret & cognosceret. Quo erit aequius, ejus laborem per te ex parte levare, cui tu laboris causa fuisti. Quod si tu aut amicorum aut familiarium tuorum aliquem hic habes, aut fortasse habiturus es, utere eadem audacia & familiaritate apud me, qua ego tibi praeivi: efficiam, ut intelligas, mihi ad benigne faciendum nec voluntatem deesse, nec facultatem. Litterae hae meae si aliquod pondus apud te habebunt, dupliciter gaudeo: primum enim Lipsio meo, cui vehementer cupio, commodavero; deinde mihi ad amicitiam tuam quasi fores & aditum patefecero. Quo nihil mihi potest contingere optabilius. Vale. Lovanio, ante diem XIV. Kalend. Septembrium.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

CORNELIO VALERIO.

XLIX.

Redit ad te Lipsius tuus, & redit magno meo dolore. Ita enim me devinxit sibi praestantia ingenii & doctrinae, integritate morum, suavitate sermonis ac consuetudinis suae, ut, eo discedente, a memetipso mihi avelli viderer. Felicem te, Corneli, cujus ex disciplina adolescens tam rari exempli prodiit. Equidem antea & magni faciebam te ex scriptis tuis, & amabam pro judicio, quod amantisime de emendatis a me Terentii fabulis feceras. Nunc vero, mihi crede, tanta accessio propter Lipsium facta est, & ad opinionem de te, & ad amorem erga te meum, nihil ut magis cupiam, quam occasionem mihi aliquam dari declarandi tibi re & factis, quanti apud me sis. Cujus rei si libebit periculum facere, quaeso te, si qui huc venient, quos tu ames, praecipuaeque qui habeant aliquid simile Lipsii, ut eos mihi potissimum commendandos putes. Nam eadem opera & ego mihi videbor abs te beneficium accipere, & conabor efficere, ut ipsi quoque eo nomine aliquid se tibi aliquando debere fateantur. Vale. Romae. III. Non. April. MDLXX.

M. ANTONIO MURETO

NATHAN CHYTRAEUS.

S. P. D.

L.

Cum v. Id. Octob. anno abhinc quarto Romam ex Campania rediissem, postridie ejus diei magna cum admiratione,

Gg 5

ne,

ne, te, *Murete clarissime*, orantem audiui, coram *Pio*
v. Pont. Max. cum Christianissimi Regis legatus, usitata
solemnitate, magnifice exciperetur. Ea ego oratione,
etiamsi jam antea, ex monumentis scriptorum tuorum, qua-
lis esses, cognovissem, ita sum tamen admiratione tui in-
flammatus, ut ex omnibus, quos ego antea praestantissimos
existimassem, tibi uni in Oratoria palmam deberi, cer-
tissimo mihi persuaderem. Quin si animo tum obsequi li-
cuisset, una cum illo exclamare veritus non fuisset: ὁ σό-
νισις. ὁ λόγος. ὁ μνήμη. ὁ συνθήκη. μακάριος εἰ λέγεις ἔτι,
μακάριος ὁ φρονεῖν ἔτι δυνάμενος. Cum autem id, eo quidem
in loco, & in clarissimorum virorum corona, me non de-
ceret, illo ipso die te adii, ut amorem tui sane ardentis-
simum, qui oratione tam excellenti in animo jam inflam-
matus esset meo, apud te ipsum detegerem, & litteris *Caseli*
nostri, quas tunc mecum habebam, amicitiae tuae quasi
fores mihi aperirem. Accepisti tum me, ut soles, huma-
nissimo amplexu, & litteris nondum lectis, notum me tibi
esse, ex sermone *Caseli*, quem tecum ad oppidum *Sancas-*
fianense paulo ante habuisset, ostendebas. Id certe longe
mihi fuit gratissimum, coepique ut antea doctrinam, &
eloquentiam tuam admiratus fueram, ita hinc etiam vir-
tutem & bonitatem tuam suspicere, & exosculari. Verum
illa congressio, fato quodam meo infelici, diuturna esse,
firmasque radices agere non potuit. Senis enim cujusdam
interventu, vix dum inchoata collocutio nostra, interrup-
pta est: & ipse, etiam, propter comitum festinationem, &
hyemem imminentem, celerius opinione, istinc sum avul-
sus. Quod itaque tum necessitate quadam impeditum est,
quid velat, quo minus id ipsum litteris restituamus? cujus
quidem consilii auctorem habui eundem illum, qui me primus
in animum tuum insinuavit. Cum eo enim ego hic in iisdem
litteris & studiis, in quibus tuae quoque lucubrationes non
parum nos adjuvant, vivo amantissime. Quodsi ille, ut
primo fuit, ita nunc quoque felix erit, tuamque mihi hoc
modo benevolentiam denuo conciliabit, quis me erit beator?
quis ipso denique in animis hominum conglutinandis for-
tunator? Ego certe *Mureti* notitiam & benevolentiam
omnibus *Croesi* thesauris longe anteposui. Vale. *Rosto-*
chio. Kalend. April. Anno MDLXX.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

AGAPETO GIDETO SUO

S. P. D.

L I.

Vere es, qui diccris: neque, quam tu, ἀγαπητό-
 quisquam. Itaque nihil mihi longius videtur, quam dum
 Romam redeam, te ut videam, tecum quotidie ut sim;
 tibiue vel prosim re aliqua, vel certe prodesse coner;
 ut voluntatem erga te meam vel declarem re ipsa, vel
 tibi fakem conatu probem: quorum hoc, si me tantum
 respiciam, fatis est; illud, quia te ex animo amo, multo
 optabilius mihi videtur. Et quanquam nihil mihi iucun-
 dius est, quam abs te quam maxime amari: tamen, ita
 mihi eveniant quae volo, ut, si mihi detur optio, ma-
 lim, iustam tibi causam esse, cur me ames, quam abs
 te sine ulla iusta causa amari. Agam causam meam. De-
 bes & tu talem amicum magni facere, qui nihil a te aliud
 expetens, eo te tantum amat, quia dignum iudicat, qui
 ameris. Quod M. Antonium Bizonum potissime dele-
 gisti, ad quem itares, cui crederes, cui te in disciplinam
 dares: vehementer te, mi Agapete, laudo, &, ut eum
 asfecteris, ex ejus ore pendeas, ejus doctrinam avidissi-
 me combibas, suadeo. Spero me istic fore ante Kalen-
 das Septembres: &, ut sim, operam dabo; eo magis,
 quia te videre discupio. De Macarano meo, qui mihi
 perpetuo ante oculos obversatur, quaeso, Agapete mi,
 si quid habes, quod me exhilaret, scribe. Vivere
 ipse mihi non videor, donec vitam ipsius in tuto esse co-
 gnovero. Nolito aegre ferre, quod dicam. Illum unum
 plus amo, quam te: &, ne hoc tibi durum videatur,
 ite a me proximum habeo: illum aequae amo ac memet-
 ipsum. Vale. Tibure. III. Non. Augusti. MDLXXVII.

E I.

Vix ausus essem a te postulare, ut ad me Latine scriberes: veritus, ne id tibi oppido difficile videretur. Quo mihi gratiores fuerunt eae litterae, quas a te Latine scriptas nuper accepi: non illae quidem omni ex parte emendatae, multo tamen nitidiores & cultiores, quam credidissem. Itaque bene te sperare jubeo, neque dubitare, quin aliquando, duce me, aliquam sis hujus quoque generis facultatem consecuturus. Adventus huc tuus quam mihi optatus ac jucundus futurus fuerit, nihil necesse est affirmare. Satis enim, ut opinor, nosti magnitudinem amoris erga te mei. Sed ita multos hic adolescentes, qui Roma venerunt, aegrotare video, ut veritus sim. ne quid tibi ista hoc tempore caeli commutatio periculi adferret. Ego ante nonum Kal. Septemb. spero fore, ut non nihil remittant calores. Tunc igitur, si Deus volet, excurram istuc, cupidus videndi tui: teque statim accersijubebo. Non habeo nunc ad manum superiores illastuas, in quibus nescio quid quærebas de dominio directo & utili, cujus tamen totius quaestionis molestia facile liberare ipse te potes. Dominium enim directum & utile, nusquam a Jurisconsultis, nusquam ab Imperatoribus nominantur, sed commenta ac somnia sunt eorum, qui obsecrando & ineptiis suis contaminando jure civili, sibi se acuminis, & eruditionis laudem quaesuros putarunt. Quod usucapitur, fit pleno jure ejus, qui usucepit. Qui tamen si postea id pro derelicto habeat, aequius est, rem redire ad veterem dominum, si eam forte recuperare studeat, quam adjudicari ei, qui neque usucepit, & sine titulo possidet. Datur igitur vindicatio veteri domino adversus eos, qui pro possessoribus, ut dicitur, possident: acquirat quadam: qua fingit lex, eam rem nunquam usucaptam fuisse. Nam cum is, qui usuceperat, jure illo sibi quaesito uti velle desierit, prope pro eo est, ac si usucapta non esset. Erat & aliud quiddam in iisdem litteris, de quo quaerebas: sed nunc non recordor. Hujus generis litteras, in quibus aliquid est, quod ad studia tua pertineat, & ego libentius scribam, & tu majore cum fructu leges. Heliconio, Antonio, fratribus tuis salutem.

tem. De Matthaeo vehementer doleo, sed gratum est, quod scribis, spem esse, eum, sine op^e praetoris, in integrum restitutum iri. Horatio audio meliuscule factum esse: quod quam mihi jucundum sit, ipse scis. Vale, Agapete mi, meque ama, ut facis. Tiburi, vii. Idib. Augusti. MDLXXVII.

CONSTANTIUS BARGELLINUS

EPISCOPUS REATINUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

L I I I.

Afficior laetitia incredibili, quod ut ex litteris tuis accuratissime scriptis intellexi, a nonnullis Lutetiae impresoribus urgeris, ut epistolas tuas mittas, quas prae lo subjiciant. Auguror enim ex eo, bonarum litterarum studiosos multum voluptatis, plurimum etiam utilitatis ad Latinam eloquentiam vel comparandam, vel augendam, percepturos. Equidem etsi fateor, in his politioribus litteris, quae ab humanitate nomen acceperunt, me nuperrime non esse versatum, gravissimis occupationibus abductum: tamen, ut sententiam meam dicam, necesse est. Nihil epistolis tuis elegantius, nihil eruditius, nihil uberius fieri posse existimo, nihil, quod ad illam Ciceronis majestatem propius accedat. Atque id antea testatum apud animum tuum reliquissem, nisi me verecundia mea a rei perspicuae testimonio non necessario revocasset: nunc, quando te amicis tua scripta flagitantibus invitum gratificari intellexi, audaciae notam subire malui, quam in bonum publicum inofficiosus judicari. Illa etiam non levis conjectura ad id me valde impulit: his enim diebus, cum schedas aliquot, quibus olim in arena mea uti consueveram, evoluerem, nihil tale opinanti epistola tua in manus venit, quae me, quod amantissime, & disertissime loqueretur, mirifice delectavit. Itaque eum eam ipsam vesperi inter alia scripta, quae forent magis

gis in promptu, retulissem, postridie mane ecce tuae litterae, quibus epistolam postulabas; sic admirantem ea cogitatio me exceperit, ut illam exstare Deus sine dubio velit. Ejus igitur exemplum mitto, teque hortor, aut, si pateris, rogo ac flagito, ut negotium conficias, neve in aliud tempus rejicias. Quod scire cupis, an aequo animo latuerus sim, si quae a me scriptae sunt litterae, una cum tuis emittantur, vereor, mi Mureto, ne quod ajunt, *scilicet* *mi Mureto*. Ego profecto non tam tuas admirari, quam meas improbare soléo: tamen ubi, quove pacto amicos sub tuo nomine cohonestare possis, tui consilii est, nec est, cur aliorum sententiam exquiras. Quodsi tibi statutum est, ut illae horridulae meae litterae exeant, impones extremam manum. Sunt enim indiligenter scriptae; quod res ipsa declarat; nec earum editionem aut probarem, aut paterer, nisi ut nostra amicitia, in qua non minimum mihi ornamenti pono, omnibus esset nota, vehementer desiderarem. Vale, mi Murete, & de bonis litteris optime mereri, quando id vel uni tibi maxime licet, ne desistas, ac Bargellino tuo ad omnia utere.

E I D E M M U R E T O.

L I V.

*I*ta diu jucundissime vivam, mi Murete, ut allato nuncio de tua valetudine, quae te in vitae periculum vocaret, acerbam mihi vitam putabam. Equidem ita fui commotus, ut magis fortassis nemo, cujus praecipuum aliquod bonum repente in discrimen esset adductum. Incredibilis est enim amor in te meus. Nihil eum extrinsecus accedens, nihil adventitium peperit, sed virtus, quae est ipsa per se amabilis, cujusque omnia in te elucet ornamenta, & animi inductio cum perpetuo quodam judicio meo conciliavit. Postea vero quum te morbo levatum esse cognovi, difficile dictu est, quanto gaudio pene exiluerim. Ex diuturna enim animi perturbatione ad aspiciendam lucem nunc primum mihi videor esse revocatus. Quam quidem de re tibi magnopere gratulor, etsi nostra certe gratulatio omnibus, qui modo sint & virtutis amantes, & humanitatis pietatisque non expertes, jure debet esse communis. Etenim quis te non amet, tanta probitate, virtute, hu-

mani-

manitate, tam denique excellenti eruditione, atque industria virum; cui salus tua aequè exoptanda non sit, ac sua? Eum profecto ferreum, & ab omni humanitate alienum esse dicam, nihil perspectae, spectataeque virtuti, nihil illustri gravissimi viri gloriae dare, haud temere affirmarim, qui Muretum omni liberali doctrina politissimum diutissime vivere non modo non expetas, sed ab immortali Deo precibus ac votis non contendat. Maximam ex eo capio voluptatem, gaudeo, triumpho. Jam, ut spero, (id quod Deo optimo maximo acceptum referendum est,) poteris Musis tuis operam reddere: cum quibus quoque praecclare actum putem, cum omnes delicias, amores, omnia denique ornamenta, te incolumi recuperarint, iis omnibus cariturae, si te, quod Deus omen avertat, patronum, te ducem, infelici ipsarum fato morbi vis eripuisset. Quocirca mihi gratissimum feceris, si illis incolumitatem tuam meo nomine fueris gratulatus, atque in earum clientelam me quam diligentissime commiseris. Haec haecenus. Mitto tibi nonnullas radículas ex melle confectas conditasque, quales fert haec regio. Exiguum, inquis, munus. At tibi maxime consentaneum: e cujus lingua, quod Nestori tribuit Homerus, melle dulcior fuit oratio. Habebit etiam meae erga te benevolentiae significationem: de qua etsi te pro tua humanitate non dubitare video, eam tamen & omnibus cognitam esse, & studiis, officiisque quam plurimis colere, & confirmare desidero. Quod si per tenuitatem meam assequi non potero, certe hanc voluntatis meae propensionem liberalissime, uti soles, complectere. Insuper valetudini: huic quantum studii, diligentiaeque adhibueris, tantum te mihi, publicaeque utilitati, cui consilere gloriosum est, elargitum esse cognovero. Reate, ex aedibus nostris. Non. Feb. MDLXXVI.

M. A N.

M. ANTONIUS MURETUS

CONSTANTIO BARGELLINO

EPISCOPO REATINO

S. P. D.

L V.

Nunquam putassem fore, non modo ut ex tuo, sed ut ex cujusquam dolore voluptatem capere possem. Et tamen, si vera dicenda sunt, fatear necesse est, jucundissimum mihi fuisse, quod ex litteris tuis intellexi, vehementer doluisse te, cum primum de invaletudine (*) mea nuncius istuc allatus est. Dolor enim ille aliunde quam ab eximio quodam amore erga me tuo, proficisci non potuit; & mihi, ex quo te primum vidi, atque ex aliis plurimis audiui, qua tu eruditione ac virtute vir eses, nihil optatius fuit, quam ut abs te amarer. Jam optabilium rerum signa atque argumenta omnia jucunda esse, notum est. Incredibiliter igitur gravissus sum, Bargelline, vir praestantissime, tanti me a te fieri; ut & mirificum dolorem senseris, cum me graviter aegrotare audisti; & exhilaratus sis, simulatque Dei beneficio, morbum depulsum esse cognosti. Quanquam ego ipse nondum satis constitui, utrum mihi satius fuerit, ex hujus vitae miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere. Certe enim, cum omnes summo consensu Medici distitarent, nullam prope amplius reliquam esse spem evadendi: ita me compararam, atque ita animum composueram, ut neque angerer, neque terrerer mortis, utputabatur, imminentis metu; neque quidquam aliud a Deo peterem, quam ut mecum misericorditer ageret, condonaret errata anteaetae vitae, neque pateretur me in illa separatione animi a corpore, aut

(*) *Invaletudo* bis terve apud Ciceronem legitur. Sed veteres libri, modo *valitudo*, modo *invaletudo* praebentes, dubiam scripturam faciunt. Vide Drakenborch. ad Liv. Epit. 13.

aut diutius, aut vehementius torqueri, quam vires meae ferre possent. Hoc ego tum unum agitabam animo; hoc ex animo precabar; hoc ceteros quoque, qui mihi assidebant, ut a Deo mihi impetrare conarentur, obsecrabam. Spero tamen, relictum esse me a Deo in hac vita, ut maculas, superiori aetate contractas, lacrymis deleam: tandemque omisiss & abjectis vitiorum illecebris, saltem jam senex eam vivendi rationem capessam, quam tenere a principio debuisssem. Atque a te, vir clarissime, etiam atque etiam peto, ut me ad hoc animi mei propositum persequendum, ut exemplo incitas, ita & monitis ac praeceptis & fufis pro me ad Deum precibus adjuvare digneris. Jucundissimum mihi fuit munus tuum. Nam radiculae illae non tantum palato suaves sunt, sed etiam ad valetudinem meam valde accommodatae. Mitto ad te, ut te pro opibus remunerer, librum unum orationum mearum, & poemata quaedam, quae spero te libenter lecturum esse, non quod valde bona sint, sed quod mea. A te peto, uti me amare pergas, tibi pro certo persuadeas, te a me ita observari, ac coli, ut paucos admodum habeas tui, quam ego sum, studiosiores. Vale. Romae. xiv. Kalend. Mart. MDLXXVI.

CONSTANTIUS BARGELLINUS

EPISCOPUS REATINUS

M. ANTONIO MURETO

S P. D.

L V I.

*A*mavi te semper, mi Murete, ex quo primum die cognitus es mihi, cum te nunquam antea vidissem, commotus fama laudum tuarum, postea vero quam te de superiori loco docentem audiivi, ita tui studio sum incensus, ut nullam amoris accessionem fieri posse putarem. Acceptis tuis literis xiv. Kalend. Mart. datis, (fatear necesse est) ad summum amorem tantus cumulus accessit, quod fieri jam

non.

non posse arbitrabar, ut nunc denique videar amare, antea dilexisse. Nam si omni observantia insignes doctrina, & gravitate viros colere debemus, quanti fieri a me ipso debes, qui omni liberali doctrina ita sis excultus, ut habeas paucos admodum pares, superiorem vero neminem, cum haec ipsa sint tibi cum tanta Christiana pietate conjuncta? In qua quidem nemo sapiens veras virtutes omnes inesse negabit, quibus nobis ipsi felicitatem comparamus. Hanc unam laudo, & admiror, & ante omnia expetendam esse censeo; hanc non modo Crassi divitiis, sed omnibus etiam animi ornamentis, quae humanis viribus pateant, antepono: haec ipsa te olim mihi charissimum, longe jam chariorem reddidit. Hinc illa tua in periculosisimo morbo fiducia modo concepta. Non angebaris, non terrebarris mortis imminenti metu, sed ad Deum optimum maximum toto animi impetu ferebaris, sperans fore, ut ejus beneficio, post has aerumnas & calamitates, tandem beatiorum vitam consequi posses. Hi sunt nimirum animi fructus, nullius culpa, quae Dei gratiam discutiatur, sibi conscii: qui cum a corpore separabitur, licet sit periculis, ac terroribus undique circumfusus, nihil tamen, benefactorum conscientia fretus, timendum arbitretur. Hoc oro non modo ut utrique nostrum, sed cunctis salutari renatis aqua contingat. Quod autem dubitas; utrum satius tibi fuerit, ex hujus vitae miseriis quam primum eripi, an diutius hic manere, id, etsi est ejusmodi, ut non facile explicari possit; tamen est quod Deo immortalis gratias agamus incredibiles, qui tibi vitam, optabile suapte natura donum, praelegavit, bonarum artium cultoribus consuluerit, teque sine dubio ad majorem laborum tuorum mercedem reservavit. Praeclara enim ista tua a Deo accepta dona si intelliges te ea conditione accepisse, ut cum ea ad communem utilitatem contuleris, reddere cum foenore debeas; quis dubitet uberiores, ac praestantiores praemia tibi parata fore? Quare te hortor, ac, si aequum est, rogo, ut habeas rationem valetudinis paulo diligentius, teque in dies magis magisque confirmes, sentiasque in eo verti communem causam: quam quidem, ut arbitror, nemo unquam, qui saperet, non privatis commodis anteposuit. Ego vero etsi me exiguis omnino meritis adjutum esse probe novi; tamen a Deo summopere contendam, ut te incolumem diu servet in vita, atque ad eorum numerum adscribat, quos ante-

antequam orbis conderetur, elegit. In quo quidem si minus gratia potero, gaudebo me tamen pietati, amicitiaeque debitum officium praestitisse. Venio ad Orationum ac Poëmatum tuorum librum, quem sane legi libentissime. Orationes habitae de Philosophia me delectarunt, quantum vix credas: omnes vero ea eloquentia, ac doctrina conscriptas esse video, ut, quemadmodum mea fert opinio, quam tamen ab amore falli non credam, summa vigeat eloquentia praestanti cum eruditione conjuncta. Non verborum elegantiam, aut splendorem, non sententiarum gravitatem desideres. Quid est vel antiquitatis, vel historiae, vel exemplorum, quod non ita proferas, ut nihil ignorare videaris? Sed mirari satis non possum quam venuste, quantaque cum dignitate Theologiae locis eas perspergere consueveris; ita fit, ut & summum oratorem expriment, omnique scientiarum genere perpolitum redoleant. Quas equidem dum lego, etsi ~~apertae~~ sunt, crebro tamen aures meae praeclara illa voce tua, qua praelegens in publicis gymnasiis uteris, personae videntur. Poëmata mirum in modum me ceperunt. Quid enim vel a diuturno studio, vel a divite vena proficisci potest, quod non fueris consecutus? & quidem tum illa prosunt, tum magnopere delectant. Crebrae sunt, & acutae sententiae; miros pietatis igniculos excitant; stilus quoque ita rei consentaneus, ut facile quisvis intelligat, te partem, eandemque in utroque genere laudem assecutum. Quamobrem tibi cum plurimum debeo, tum vero quibus verbis gratias agam, non reperio. Sed cave suspiceris, me hoc auribus tuis dare. Nam etsi mirifice amicos colo: plus tamen veritati tribuo. Quod enim ita sentio, idcirco meam de tuis sententiam aperire non dubitavi. Utinam aliquid esset in me ingenii, ut laudes tuas non detererem, sed augerem. Scio id a modestia tua minime postulari; malui tamen iudicium periclitari meum dicendo, quam silentio rem non sine suspitione improbitatis praeterire. Da operam, ut valeas, atque me ipsum una cum universa familia mea ad omnia tua paratissimum esse confidas. Reate. VI. Idib. April. MDLXXVI.

A D :

M. ANTONIUM MURETUM

LVII.

O Qui flos hominum politiorum es,
 Quot sunt, quotquot erunt, quot aut fuerunt,
 Doctrinae decus elegantioris,
 Lumen Italiae, Murete, salve.
 Salve, & has aliquid puta esse nugas,
 Quis mittit tibi maximo Poëtae,
 Longe pessimus omnium Poëta.
 Sic Calvus tenero ausus est Catullo,
 Saturnalibus optimo dierum,
 Dono mittere pessimos Poëtas,
 Quis is continuo die periret.
 At tu, ni caveas, Murete, nugis
 Istis, tam illepidis & invenustis,
 Plenis ruris & inficetiarum,
 Non dies aliquot velut Catullus,
 Sed totum male nauseabis annum.

JUSTUS LIPSIUS.

M. ANTONIUS MURETUS

ALEXANDRO RIPARIO SUO

S. P. D.

LVIII.

Dulces litterae tuae, ut omnia, quae a te profiscuntur: etsi in eis multa peccaveras. Sed ut filioli balbutientes libenter audiuntur a patribus, suntque eorum etiam ipsi errores voluptati: sic mihi ista tua in litteris infan-

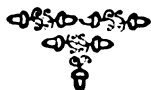
12

tia jucundissima est. Eas ipsas ad te remitto mea manu emendatas. Scis enim ita inter nos convenisse. Tu, mi Alexander dulcissime ac suavissime. sequere magno animo eam viam, ad quam & tua te natura fert, & ego tibi hortator atque impulsor fui. Magnam de te spem meo testimonio apud parentes tuos concitavi: quae ne & eos & me fallat, omni tibi cura ac studio providendum est. Vale. Nonis Julii. Tibure. MDLXX.

E I D E M R I P A R I O.

L I X.

Ne priores litterae tuae ad te pervenirent, Caroli incuria factum erat; cujus tu quoque negligentiam nosti. Nunc una cum his meis utrasque tuas accipies: simulque hoc intelliges, (quod tibi gratuleris,) posteriores multo meliores esse prioribus: ut, si ad istum modum pergas, magna mihi spes sit, te praeclare responsurum expectationi meae. Vide igitur, si me amas, quod & facis, & facere certe debes; ut omnibus aliis rebus neglectis, quantum quidem valetudinis ratio patietur, urgeas studia tua: multa legas, multa ediscas, multa audias, frequenter cum iis versere, quorum familiaritate, ac consuetudine melior, ac doctior fieri potes. Fac cogites, gravissimam esse jacturam temporis: praecipue autem ista aetate, qua tu nunc es, hora nulla tibi perire sine magno dispendio potest. Saluta mihi praeceptorem tuum, cui meas ad te litteras ostendas licet. Eas quidem, quas tu ad me missurus es, nemini prorsus ostendi volo: eas enim mihi gratiores faciunt ipsi errores tui. Vale, mi dulcissime Alexander. iv. Id. Julii. MDLXX. Tibure. Oblitus eram scribere, heri in mensa injectum esse sermonem de comœdia: qua occasione multa de te quoque dicta sunt. Valde tibi tunc aures tinnivisse oportet. Omnino spero fore, ut huc tibi ad me veniendum sit.

EIDEM RIPARIO.

LX.

Perge, ut facis, mi Alexander, amare litteras, eis te oblectare, in eis omnia & seria & joca tua collocare. Non magnus labor magno tibi olim honori futurus est. Ista via, quam tu nunc ingrederis, multi humili & obscuro loco orti ad amplissimas dignitates pervenerunt. Atque etiam si nulla ejusmodi praemia litteris proposita essent: ipsa tamen doctrina amanda est per se: neque quidquam in homine ingenuo turpius est ignorance earum rerum, quarum scientia sine litteris comparari non potest. Voluptas, quae ex turpibus capitur, celeriter transit, dolorem autem in animo diuturnum relinquit: ac labor in rebus honestis collocatus, ipse quidem effugit; memoriam autem sui in animo relinquit plenam honestissimae & solidissimae voluptatis. Haec cogita, & vale. Postrid. Id. Jul. Tibure.

EIDEM RIPARIO.

LXI.

Et si nihil erat quod scriberem, ac praeterea mirum me quoddam scribendi odium tenebat: nolui tamen verberonem hunc meum sine meis ad te litteris istuc venire. Amo te quotidie magis, quod a te litterarum studia eodem modo amari confido. Sed velim ad me diligenter scribas, quo te hunc scriptore oblectes, Cicerone, an Terentio, an, quod malim, utroque? Dare etiam operam debes, ut in iis, quae ad me scribes, iis loquendi generibus utare, quae in illorum scriptis notaveris; ut ea ipsa res fidem mihi faciat diligentiae in eis legendis tuae. Vale. Tibur. re. v. Kalend. August. MDLXX.

EIDEM RIPARIO.

LXII.

Nemo est omnium, ad quem libentius, quam ad te, scribam. Sum enim animo ac voluntate erga te plane paterna. Sed vix credas, quam sim in hoc secesu occupatus; quem

quem tamen plerique omnes esse plenum otii putant. Et quotidie quinas aut senas ab amicis litteras accipio, ad quas si respondere omnes velim, nil aliud agendum sit. Gratum est mihi, quod applicuisti te ad consuetudinem P. Aemilii, & Horatii Macarani. Eorum enim uterque te & doctrina & exemplo efficere meliorem potest. Tales sectare. Qui autem alio ingenio sunt, eorum consuetudinem quasi pestem aliquam vita. Aetati tuae nihil diligentius providendum est, quam quibus sodalitatibus utare. Neque ego severum esse te ac tetricum, omnique generi voluptatum inimicum volo. Hoc tantum moneo, non eas amicitias quaerendas, quae dulcissimae videantur, sed inducendum animum, ut quae honestissimae sunt, easdem etiam dulcissimas esse ac suavisimas putes. Mi Alexander, etiam atque etiam vale. Tibure. v. Id. August. MDLXX.

E I D E M R I P A R I O.

L X I I I.

Vide, quam te amem. Cum a multis hodie litteras acceperim, nihil mihi prius faciendum esse duxi, quam ut ad te potissimum rescriberem. Cave putes, Alexander mi, ipsi te patri tuo chariorem esse, quam mihi. Ac si quaeras, quae causa sit hujus erga te tanti amoris mei, ne vivam, si aliam adferre possum, quam quod videor mihi animadvertisse in te ingenium excellens, &, si tu volueris, ad omnia summa natum. Sed tu hoc facito tecum cogites: multas res esse suapte quidem natura bonas, sed quae culpa eorum, qui illas possident, interdum pessimae ac perniciosissimae fiant. Bonae sunt opes: sed si quis non recte utatur, malae. Bonum forma, sed id bonum multis exitio fuit. Ex eodem genere est ingenium. Si recte utaris, nullum prope hominum generi dari potest majus, aut praestabilius donum: sed si ad bonum ingenium mala mens accesserit, idem erit, ut gladius in manu furiosi. Quo erit melior & acutior, eo plus adferet mali. Ego autem te, Alexander, amo nunc, quia ingenio bono es; amare desinam, si tu bono ingenio male uti coeperis. Sed id spero non fore, teque bono ingenio bene usurum esse confido, vel tuae sponte, vel quia

H h 4

vide.

videris mihi valde amare amorem erga te meum: quem tueri ac conservare alia ratione nulla potes. Vale, &, si me amas, virtutem ac litteras ama. Nulla in humanis rebus majora bona sunt. Iterum vale. Tibure. viii. Kalen. Sept. MDLXX.

E I D E M R I P A R I O.

L X I V.

Accepi ternas tuas litteras: in postremis autem quaedam erant ita negligenter scripta, ut facile constaret, aliud egisse te, cum illa scriberes. Ostendam ea tibi, cum istuc venero, & auriculam pervellam tibi: ut postea in scribendo attentior sis, & saltem eos soloecismos effugas, quos effugerent etiam pueruli, qui primis litteris imbuuntur. Noli tamen ex hac mea admonitione molestiam ullam capere. Non enim propterea volo quidquam de tua hilaritate detrahi, sed ad diligentiam addi. Vale. Tibure ix. Kal. Octobr. MDLXX.

E I D E M R I P A R I O.

L X V.

Versiculi, quos ad me misisti, ostendunt illi quidem, te, si ad Poëticam ingenium tuum contulisses, & bonos magistrōs nactus, in eo studio perstitisses, ad aliquam praestantiam pervenire potuisse. Nam & numerosi sunt, & sententias habent, neque inconcinnae, neque ineleganter collocatae: & ipsum dicendi genus non abhorret a recto. Planeque sperare posses, te aliquādo bonum Poëtam fore, si hoc agere velles. Sed majora tibi proposita sunt, quae, quantum potes, urgeas, censeo: & sub civis horis veterum Poëtarum scripta manibus teras, non tam ut imiteris, quam ut eis te oblectes, simulque aliquid ex eis assidue, quod tibi usui sit, colligas. In scribendis versibus tempus a te collocari, verum ut fatear, nolim. Malos versus facere, turpe est: mediocres, inglorium; bonos difficilium, quam ut praestari possit ab iis, quibus aliud agendum est. Quid in tuis lima egeat, praefens praesentem monere possem; per litteras non aequè faci-

facile possum. Recteque ac vere mihi videtur Ovidius dixisse, emendandi laborem majorem esse, quam scribendi. Mihi hoc credas velim, me hodie non difficilius ad saltandum, quam ad faciendos versus adduci posse. Si quid erit serium, in quo meam operam desideres, non deero: in his levioribus, si quando de me cogitabis, peto a te, illud quoque cogites, non multo juniorem esse me, quam erat Horatius, cum illa de se scriberet:

Nunc itaque & versus, & cetera ludicra pono. Vale.
Romae. Id. Febr. MDLXVIII.

M A N T O N I U S M U R E T U S

P A U L O S A C R A T O S U O

S. P. D.

L X V I.

Tandem ad te remitto epistolas tuas: neque enim per assiduas occupationes, & per molestissimum oculorum dolorem, quo dies aliquot laboravi, citius licuit. Eae si conquerentur, se a me paullo severius acceptas esse: recordari debebis, hoc ipsum a te mihi mandatum esse: ut, si mollius ac lenius eas tractare voluisssem, verendum mihi fuerit, ne tibi non satis obsequens viderer. Sed de his satis. Nunc exponam tibi totum illud negotium Polonicum: quando litterae, quas ad te, re adhuc recenti, scripseram, perierunt. Stephanus. Poloniae rex, qui & aliis regis virtutibus ornatissimus est, & hoc supra ceteros omnes reges, qui multis abhinc saeculis vixerunt, exitium habet, quod & amat unice homines eruditos, & ipse omni elegantis doctrinae genere mirifice excultus est, miserat in Italiam unum e domesticis suis, qui quasi delectum quendam haberet praestantium doctrina virorum, eosque opimis admodum propositis conditionibus, in Poloniam invitaret ad Academiam novam, quam rex Cracoviae instituebat. In mandatis autem regis, quod

H h 5

ad

ad alios quidem attinet, facta erat potestas ei, qui huc venerat, optimum quemque & in docendo exercitatisimum deligendi: de tribus nominatim perscriptum erat, de me, de Carolo Sigonio, & de Fulvio Ursino. Ac mihi merces proposita mille quingenti quotannis aurei numi. Addebat rex, si sacris initiari vellem, (nondum enim sciebat, me sacerdotem esse,) perfecturum se, quo mihi magis liberet manere in Polonia, ut intra breve tempus honesto aliquo sacerdotio, ex quo non minus quingentos annuos aureos numos caperem, cohonestarer. Ea de re unus e primoribus illius regni, Joannes Zamofcius, qui nunc magnus regni Cancellarius est, litteras ad me peramanter perque honorifice scriptas dedit. Commotus sum non tam ipsius praemii magnitudine, (etsi his quidem temporibus inusitata) quam tanti regis tam pro-pensa ac benefica erga homines litterarum studiis deditos voluntate. Neque me commovebat itineris difficultas: qui exploratum haberem, cum leſſica, una cum filiolo fratris mei, puero sex annos nato, quem mecum illuc ducere cogitabam, ad fanum Lauretanum, (eo enim, religionis ac pietatis causa, iter facere decreveram,) gestatus essem, posse me cisso Cracoviam usque commodissime vehi. Et jam convenerat, ut mihi regis nomine ad iter conficiendum darentur trecenti aurei numi, ad quos ego ducentos de meo praeterea addere cogitabam. Jam mihi illud sanctitatis & doctrinae specimen, Stanislaus Cardinalis Varſaviensis gratuitam habitationem in palatio, quod Cracoviae habet amplissimum, offerebat. Multae a summis viris litterae commendatitiae in Germaniam & in Poloniam promissae erant: ut cum eo venissem, nunquam fere in diversoria publica ingredi necesse haberem. Neque verebar illam, quae in Polonia esse dicitur, inclementiam caeli, asperitatemque frigoris. Sciebam illa omnia re multo minora esse quam fama: & alioqui sum ipse quoque natus in parte Galliae maxime montosa ac frigida. Quod autem quidam, qui deterrere me cuperent, clamabant, gentes illas feras ac barbaras esse; interdum mihi risum, interdum stomachum movebant. Magna mihi, Sacrate, cum multis Germanis, magna cum permultis Polonis familiaritas, magnus usus, magna necessitudo fuit. Semper eos expertus sum bonos viros, rectos, simplices, apertos, humanissimos praeterea, & prope

prope omnes eo vitae cultu, ac munditia, quae ad elegantiam potius quam ad ullam barbariem accederet. Nugae istae sunt hominum, eos, qui adulari, & fallere, & aliud loqui, aliud cogitare nesciunt, barbaros vocantium.

Utinam nos eo modo barbari essemus! Utri vero barbariores sunt: nati in media Italia, quorum vix centesimum quemque reperias, qui Latine aut Graece loqui sciat, aut litteras amet? an Germani, ac Poloni, quorum permulti, & earum linguarum utramque perfectissime callent, & ita litteras ac liberales disciplinas amant, ut in eis tempus omne consumant? Olim illi fortassis asperi ac barbari fuerunt: hoc quidem saeculo, vereor, ne ad nos barbaries, ad illos cultus & splendor vitae, & eruditio atque humanitas, mutatis sedibus, commigrarint. Iamque, ut verum tibi fatear, libentissime eo commeassem, si nihil obstitisset. Quicquid enim commodi mei causa ab eis petebam, id omnes prolixè ac copiose offerebant: ut jam constaret, inter nos sine ullo negotio conventurum esse. Quid quaeris? Fidem eis dederam, venturum esse me, si per summum Pontificem, cui servio, & per Cardinalem Estensem, cujus in clientela ac familia sum, liceret: alioqui enim non posse me, nisi eorum permisso, de me ipso quidquam tale polliceri. Putabam autem, neutrum eorum hoc iniquo animo laturum: cum Cardinalis quidem gratis me alat, (nullam enim ad rem mea opera utitur,) summus autem Pontifex ingentem copiam habiturus esset eruditissimorum hominum, qui se in locum meum substitui postularent. Contra tamen accidit, quam putaram. Etenim cum rumor de meo discessu tota jam Urbe pervulgatus esset, Conservatores populi Romani, (is summus magistratus est eorum, qui hodie populi suffragiis deferuntur,) ad Pontificem accedunt, cum praesentes etiam adessent ii ex Cardinalibus, quibus studiorum cura commissa est, remque ei exponunt: atque ab eo supplices petunt, ne me abire patiatur: addunt multa de me, quae malo te ex aliis cognoscere. Pontifex benigne eos audit, bono animo esse jubet, se, quod opus foret, imperaturum esse confirmat. Paucis post diebus, per Ludovicum Castaneum Rupipozaeum, Christianissimi regis Oratorem, virum & claritate generis, & virtute, & eruditione praestantem, jubet mihi denuntiari, ne abeam: tibi curae fore, ne me, quod auctoritati suae paruissem,

sem, poeniteret. Respondi, nullam pecuniam mihi esse tanti, ut mihi quidquam placeret, quod Pontifici displiceret: & honorificum quidem mihi visum esse, quoda tanto rege vocarer: sed multo honorificentius, quod & a Pontifice, & a tali Pontifice retinerer. Pontifex postea epistolam ad me misit amantissime scriptam, qua ad stipendium quingentorum numorum aureorum, quod jam pridem capiebam, significabat se ducentos praeterea addidisse. Eodem tempore Matthaeus Contarellus, Pontificis Datarius, vir & eximia quadam integritate vitae, & singulari Romanarum rerum intelligentia insignis, & mei, ut scis, amantissimus, certior me fecit; sibi a Pontifice mandatum esse, ut mihi quam primum attribueret & assignaret annuam recentorum aureorum numorum pensionem. Itaque rex tam longinquus effecit testimonio & iudicio de me suo, ut sanctissimi Pontificis liberalitate ad veteres fortunulas meas accesserint annui quingenti aurei numi. Sed & Cardinalis Estensis, simul atque istinc rediit, amplo me atque honorifico munere donavit: quod ego eo magis praedicare gestio, quod ipse tacere me iussit. Parendum tamen est, ne, dum gratus haberi volo, me illi non satis morigerum praebeam. Sed & ego scribendo defessus sum: & te suspicor, cum haec tam verbose scripta legeris, fessum fore. Vale. Romae. Prid. Kal. Maji MDLXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

JACOBO CUJACIO J. C.

S. P. D.

LXVII.

Biennium jam est, & eo amplius, Cujaci, V. C. cum Laelius Ubaldinus, & Octavius Bandinus, summo genere nati adolescentes, in Galliam se studiorum causa, auctore potissimum atque impulsore me, contulerunt. Nam cum ex me ipsorum propinqui quaesissent, quid eis potissimum faciendum esse, quaque ratione ipsorum studiis opti-

optime consuli posse censerem: auctor eis fui, ut Lute-
tiam primum irent, ibique se Graecarum litterarum &
Philosophiae magistris recoquendos darent; deinde Jus ci-
vile, cujus studio incensi erant, neque usquam hodie nisi
in Gallia, neque in Gallia, nisi a Cujacio, recte ac vere
disci posse sperarent. Ita igitur fecere: & quod meo
consilio paruerint, tibi magis magisque in dies gratulantur.
Ego autem, Cujaci, ambltiosum fateor esse me: &, quod
Thucydides ait, unum hoc πῦρ senii expers esse, vere
ab eo dictum, demum experior. Quare cuperem, eos,
qui mihi jam multum se debere agnoscunt, quod indica-
verim sibi iter ad fontem, debere etiam mihi, quod a te,
mea causa, libenter viderentur, exciperenturque ea hu-
manitate ac comitate, qua tu excipere omnes ingenuo ac
liberali praeditos ingenio soles. Sed vereor, ne mea jam
fera commendatio sit: neve ipsi, qua sunt & morum &
ingenii elegantia, ita te jam, hominem ὡς τῷ πλείστῳ εὐέλ-
λῳτι, ceperint, ut novae commendationi nullus supersit
locus. Peto tamen a te, quantum me amas: & puto
me a te non vulgariter amari: ut, sive aliquid est, quod
addi ad tuam erga eos benevolentiam possit, id mea caus-
sa adjicias; sive ita jam eos amas, ut nulla fieri possit
accessio, reperias ipse tamen, atque excogites aliquid,
quod, commendatione mea adductus, eorum causa
fecisse videaris. Ego te, Cujaci, eximie amo: &
quantum in me est, excito horum hominum ingenia ad
evolvendos libros tuos, & ad cognoscendam doctrinae
tuae praestantiam. Te quoque aequum est aliquid mea
causa facere. Majus autem facere nihil potes, quam
si his duobus adolescentibus ostendas, meam commenda-
tionem aliquid apud te valere. Vale. Romae. vii. Kalend.
Feb. MDLXXIX.

J O A N.

JOANNES CASELIUS

M. ANTONIO MURETO

S. D.

LXVII.

Ego vero quam sum importunus? Toties te interpello, siue hoc facit tuus in me animus; siue mea de te persuasio; siue hominum tui sitis. Mihi enim quaevis harum causa sufficit ad excusationem. Ut autem praeteream, quae in nobis mutua esse lubens mihi persuadeo; nemo est vel modicum tinctus litteris, quin & te magni faciat, & si istuc profisciscatur, audire vocem tuam, vultum contemplari, & humanitatem experiri velit. Vides quid dicturus sim. Hi amici mei, Joannes Lubecius & Gallus Beccius, Germani, fama tui nominis permoti, & ipsi te salutare jampridem in animum induxerant. Quod cum mihi mirifice placere intelligerent, ut qui te jam penitus perspexissem: visi sunt a me epistolam hanc cupere, quam ipsis dedi brevem & incultam, ut vides. Haec tamen munus suum obierit, si ipsis fores in sermones tuos patefecerit, quod haud dubie, siue illa etiam, antequam huc legendoprocesseris, siue tua humanitas faciet. Si tamen hoc requiris praeterea, cognosces viros & virtute praeditos, & litteris probe exultos, & cum omnium eruditorum, tum tui observantissimos. Quae cum in iis deprehendes, erunt tibi me quoque tacente commendatissimi: cui commendationi si fiet quaedam quoque ex hisce litteris accessio, multo magis & ipsos & me tibi obligabis. Vale, Murete clarissime. Florentia. Kal. Martiis, anno MDLXVII.

A N.

A N D R E A S D U D I T I U S

M. ANTONIO MURETO V. C.

S. P. D.

L X I X.

Pudet me ad te, virum eloquentissimum, scribere. Na-
 que tamen impetrare a me ipso possum, ut nullas potius,
 quam ejus generis, cujusmodi soleo exarare, litteras ad te
 scribam. In quo tu, humanissime Murete, non quam in
 scribendo sim infans, sed quam studiosus, quam tui cupi-
 dus, spectare debes. Magnum mehercule benevolentiae
 cum verecundia fuit certamen; sed vicit tandem benevo-
 lentia erga te mea, & ad scribendum me impulit. Neque
 vero nullos stimulos addidit ingens illa, perspecta mihi &
 cognita superiore anno humanitas tua, cum ego te officii
 causa adirem: qua tu me hominem tibi ignotum ita ob-
 strinxisti, ut quibus plus, quam tibi, debere me sentiam,
 quam paucissimos habeam. Admirabar equidem antea do-
 ctrinam, atque incredibilem quandam in dicendo suavita-
 tem tuam, ac summam in familiaritate, atque amicitia
 tua gloriam statuebam. Nunc vero, non id modo, sed ex
 quo die te cognovi, ita te amare coepi, ut illis, quibus
 tua consuetudine frui datum est, demum invideam, illos
 solos felices esse ducam. Atque utinam hac eadem & mihi
 felicitate frui liceret! Sed non licet. At quod licet facio, me-
 umque incredibile hoc tui fruendi desiderium levo frequentissi-
 mis & honorificentissimis de te, deque excellenti tua doctrina,
 sermonibus. Ex quo enim ego te die coepi diligere, omne studi-
 um, omnem orationem meam, qualiscunque ea sit, ad lau-
 dem, & tui nominis gloriam contuli. Quod sane non eo
 dico, quod meis sermonibus, & praedicatione quidquam
 ad tuam famam putem accessisse, (neque enim tam sum
 a ratione alienus, ut facibus solem illuminari posse cre-
 dam,) sed ut, quanti te faciam, quam observem, quantum
 benevolentia complectar, intelligas. Quod tibi persuasum
 esse ita cupio, ut nihil optem magis. Audio te habere pa-
 ratos

paratos quosdam annotationum libros, quos in manus hominum emittas: quos equidem quales expecto, futuros auguro, hac est, omni doctrina eleganti refertos. Quid enim aliud a tali, tantoque viro expectari queat? Peto abs te, ut cujus generis id totum sit, ad me perscribas, & quae tua est humanitas, si quid jam est a typographo descriptum, ad me mittas. Nam plane non fero desiderium legendi ejus libri. Superioribus annis, cum Lutetiae Parisiorum, magna tua cum laude, & omnium admiratione Philosophiam ita doceres, ut non minus sententiarum gravitatem, quam verborum elegantiam, dicendique artificium homines admirarentur, audio te quiddam in quintum Aristotelis *ἡθικῶν Νικομαχείων* librum scripsisse, quem ego librum jam ab aliquot annis legere discupio. Pergratum igitur feceris, si etiam hunc mihi litteris tuis adjunctum miseris. Vale, mi optime, atque eruditissime Murete, & meae libertati ignosce, ac hominem tui studiosissimum, cupidissimumque mutuo ama. Patavio. vi. Id. Maji. MDLIX.

P E T R U S M O R I N U S

M. A N T O N I O M U R E T O

S. P. D.

L X X.

Cum Theologum Graecum praedicatione incitatus tua admirari coepissem, isque huc venisset, cum ego discipulo meo forte operam darem: permolestè tuli, eam me conveniendi hominis doctissimi atque humanissimi potestatem per imprudentiam amisisse. Et quo dolorem meum desideriumque tanti viri lenirem, & aliquid earum litterarum elicerem, quibus inprimis delector, scripsi ad eum, mandavi que ei, cui litteras dederam, ut studiose percontaretur, ubinam eses, ut valeres, quid ageres. Is te ibi esse renunciavit, se veritum esse tecum loqui, & propter redeundi festinationem expectare non potuisse, dum esset commodum. A te summo studio peto, mi Murete, ut de rebus, de litteris,

teris, de consiliis tuis ad me scribas; Amiotumne conve-
neris, & quid ei gratum feceris de Plutarcho, de Victo-
rino? hic si etiam in manibus, an jam divulgari? consi-
liumne sit sacros & ecclesiasticos reliquos Scriptores studio
& opera simili adjuvare, atque Victorinum? Jam enim
leviores litterae, *παύσαι* tibi sunt: *εὐδοκία* καὶ *διδασκαλία*, san-
ctiores. Tu illa *αὐτοχρηδία*. Ad haec vero, matura
jam aetate, animum studiumque tuum contulisti. In qui-
bus te jam arbitror, ut ait Theognis, *τὴν μὲν παύσαι, τὴν δὲ
διδασκαλῆν, ἀλλὰ δὲ παύσαι*. Velim item, teque id etiam atque
etiam oro, si quando erit otium, si quid homini amicissimo
& observantissimo tui cogitationum tuarum impartiendum
putas, perscribas ad me, quid de his miserrimis temporibus
sentias, quibus *ἐν τῷ νῦν χρόνῳ*, *ἐν τῷ νῦν χρόνῳ*,
καὶ ὅτι μὴ νῦν καὶ χρεὶς ᾗμεν, in hanc perniciosissimam *ἐν-
στασία* & *ἀναστασία* incidimus. Graecum Theologum meis
verbis plurimum jube salvere. Vale. Cantilii. A. D. IV.
Kalend. Septembr.

I D E M

M. ANTONIO MURETO,

VIRO OPTIMO AC DOCTISSIMO, ET

HOMINI AMICISSIMO,

S. P. D.

L X X I

Proximae congressionis nostrae grata jucundaque recor-
datio facit, ut sermonis vel non necessarii occasionem &
facultatem etiam absens quaeram. Atque hoc vel singu-
laris humanitas tua, vel nostra conjunctio, mutunque
benevolentia patitur, vel requirit potius, ut nullo scriben-
di argumento, inter nos tamen per litteras nonnunquam
colloquamur. Tu quidem, quae mihi epistolae materia
prope una fuerat, ut res meas curae tuae bonitatisque com-
mitterem, & commendarem, eam mihi singularibus tuis in

I i

me

me studiis, & eximia liberalitate praecepisti. Nam cum antea semper rationibus meis per te consultum esse voluisti, tum nuper in hac provincia, quam te potissimum auctore suscepi, sic dedisti operam, ut ea mihi quam honestissima & quam fructuosissima esset: ut si de fratre laborares tuus, (et si me quidem fratris loco semper habuisti,) nec diligentius a te, nec amantius agi potuerit. Quo in munere cum non solum rem meam, officium, famam agi viderem, sed etiam existimationem & gratiam tuam: effeci, quantum potui, ut id in me iudicii, te haud temere contulisse homines existimare posset. Atque in eo negotio, quod tuo hortatu susceperam, eo maiorem curam & diligentiam mihi adhibendam esse constitui, quod in eo gerendo me intelligerem auctoritati & voluntati tuae inferre. In quo, ut coram tibi significavi, gratiam ab hominibus ineundam mihi duxi esse, τῇ, κατὰ τὴν νόον Ὀδυσσίου, καὶ ἐκείνῳ ἐργάτῳ, γὰρ ἐνέργει modo in opere, reliquis temporibus cessationi suae veniam speravi: datum iri, καὶ ἐργασμάτων ἀνθρῶπων πύξιν: quod ut jam te me fessellet; confido quidem certe. Hoc vero docendi officium cum consilii & moniti tui memor studeam in honorem adducere, processit quidem: sed tamen hominibus valde repugnantibus. Itaque ἀποταγὴν meditor. Tu, ut spero, conficies, πᾶσι δὲ τίλῃ ἐν τῷ ἔργῳ. Ego te illud tuum honestissimum otium ad Ecclesiae historiam litteris tuis illustrandam conferre, jamque tibi, quod de Basilio Magno Gregorius scripsit Theologus, λόγους τὸ πάρεργον εἶναι, mirabiliter laetor. Vident scripta tua in aeterna hominum memoria, & valebunt ad sancendam & stabiliendam veterem perpetuamque Ecclesiae disciplinam, & eos homines errore pravisque opinionibus liberandos, οἵτινες, ὡς ἡ ἀντιπροσέστατος ἀπίστολῃ, τοῖς θεοῖς ἐκ ὁσίων ἐπὶ τὰ θεῖα χρώματα, διὰ τῆς σοφίας τοῦ θεοῦ, τὸ θεῖον ἐκβάλλου περιμάροισιν εἶναι. Peto a te, ut Niceto, quas ad eum scribo litteras, reddendas cures, ejusque voluntatem tibi quam maxime ad me tuendum & agendum adjungas. Si quid tu ad me litterarum, ut & opto & spero, quod ad Julianum Granuccium Medicum miseris, is ad me perferendum curaturum se est pollicitus. Vale. Poli. Postridie Non. Sept. MDLXVII.

IDEM

I D E M M O R I N U S E I D E M
M U R E T O.

L X X I I.

Cum expectarem, dum aliquod serium argumentum haberem ad te scribendi, litterae a Niceto venerunt comitatae tuis. Ibi ego agnita manu mihi charissima, teneri non potui, quin vel nulla materia, aliquid tamen exararem, & apud te, qui hujusmodi negotium perbelle devorare soles, ~~δυνατόν~~ ineptirem. Ex hoc, mi Murete, tam diuturno litterarum mearum silentio intelligere potuisti, quam otio & praeter consuetudinem nihil agendo languerem. In qua tamen desidia narro tibi quid mihi optatissimum & jucundissimum nec opinanti contigerit. Aedes hic sacra est D. Virgini dicata, ejus aedis custos & praeses, senex optimus ac religiosissimus, coetum habet virorum summa nobilitate, & humanitate praedictorum domus suae, quae divinae juncta est. Quo ex numero cum apud Archiepiscopum esset vir singulari virtute, doctrina, probitate, in eumque ego casu incidissem: Quid tu, inquit, in hac solitudine consenescis? & simul me humanissime invitavit, ut secum apud eum, quem dixi, aeditimum, si quando liberet, esse vellem. Ego ejus studium & liberalitatem secutus, pauculis post diebus cum me eo, quo vocaratur, contulissem, hominem offendi cum illo sanctissimo sene Gregorii Theologi scripta studiose legentem. Adjunxi me vel auditorem, vel interpretandi arbitrum perlibenter, dedi me utrique; alterum etiam assidue in repub. versantem, & studiosum rhetoricorum Aristotelis, ac Demosthenis orationum, ut potui, adjuvi. Hi etiam viri humanissimi & probissimi aliquid esse credunt, Gregorium nulla meditatione interpretari, (cujus ego librum tum lectitando detrivieram,) & Demosthenem explicari ab homine Manutii, Mureti, italium virorum discipulo mirantur: ut mihi, (fatendum est enim, praesertim apud te,) paulo jam beator esse videar, & haec nostra studia non adeo contemnenda ducam. Nunc nobis magnus ille frater Gregorii est in manibus, ut ab ambobus, eruditione, sanctimonia, gloria germanis, communia & intelligendi & bene vivendi praecepta ducantur. Tantum est, cujus te par-

nicipem fieri, & mea causa laetari cupiebam. Ab Archiepiscopo quidem ita liberaliter & a principio sum acceptus, & quotidie tractor, ut quid illustrissimo Cardinali Sirleto debeam, quid etiam vobis, qui me ei commendastis, non solum scribendo, sed ne cogitando quidem assequi possim. Utor inprimis familiaritate Vicarii: qui Jurisdictionem exercens sibi demandatam, & dijudicandis controversiis operam navans, mihi saepissime, negotiorum molestia pressus, gratulatur, qui rationem cum Musis humanioribus & sanctioribus literis habeam; dum ipse, litibus & turbis implicatus, horridas interpretum Furis chartas non sine stomacho pervolutat. A quibus etiam, si quando rogem utendas, me deterret, nec a veterum Jurisconsultorum, quos saepiuscule in manus sumo, usu discedere patitur: nec quicquam proficio, quod dicam consecuturum me, cum illa degustaro, ut ipsi & Archiepiscopo in consilio esse possim: otium hoc tuear, & norim fortunas meas, qui politiorum & elegantiorum litterarum studio incultis sordidisque caruerim. Hoc idem ambo hi mei συμφορολογῶν διδύκναι. Qui quidem se suaeque omnia liberaliter mihi detulerunt, & nisi meas copias viderent, uti cogerent suis; habent συμμελεστέον rebus necessariis instructum, non sumptuosum, non gravem amicis; & tamen aliquid a se sumere voluerunt, qui hanc mediocritatem interea tueor. De epistolis, mi Murete, maximam habeo gratiam: iis utar, si opus erit, id est, si Mediolanum proficiscar. Nondum enim quicquam certi consilii cepi, ac minimum unum me hic mensem etiam commoraturum puto. Vale. Genuas. Post. Id. Jan. MDLXIX.

HUB. GIPHANIUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

LXXIII.

Esi de tua liberalitate atque facilitate multa saepe in Gallia Auratum, Fruterium, & Canterum praedicantes audi-

audivi; atque adeo ipse viderem, doctrinam tam egregiam singulari humanitate junctam esse debere: nunquam tamen, (qui meus est pudor,) imperare mihi potui, ut, nulla accepta occasione, mea sponte ad te mihi viam adiutumque munirem. Nunc eam nactus percommodam, nihil prius habui, quam ut studium in te meum, & quo ab ineunte aetate te ob scripta & magnas Dei in te collatas ingenii dotes, licet ignotus, colui, amorem litteris ad te datis testarer. Nam Berzevicaeus, juvenis Hungarus, amicus meus, Roma nuper huc reversus, cum tuos de me, minime licet idoneo, humanissimos sermones commemorasset: facile impulit, ut has ad te litteras darem. Ego, mi doctissime Murete, non is sum, de quo tam praeclare sentire & existimare debeas. Dedi quidem semper operam, ut cum Jurisprudencia nostra encyclicia & humanitatis studia conjungerem: sed sentio & agnosco, eam esse ingenii imbecillitatem, ut in utroque (quando ad Juris scientiam Philosophiam necessariam esse non ignoras,) satis mihi respondere votoque meo non possim. Et sunt tamen subcissa quaedam, quae suavissimae illi humanitati non possum, quin adsignem. Hinc ea in Lucretium perpussilla, hinc & in Gellium quaedam jam diu paramus: quanquam post tam vale acceptum Parisiis a Lambino Lucretium nostrum, qui me potius, haud scio, an quicquam in eo genere navare debeam. Mirifice tamen Gellium expolitum cuperem. Sperabam posse me hic, quod in Gallia non potui, integrum aliquod idque pervetustum ejus exemplum nancisci. Sed nihil dum reperire potui. Utinam tu hac in re nos juvare velis. Nam quin possis, non dubito, in tanta librorum veterum, quos Romae esse audio, copia. Ad solos VII. priores libros vetustum, hoc est, in quo & diphthongi sint pleraeque integrae, & Graeca, exemplum requiro, Nam reliquos ad vetustissimum collatos & emendatos habeo. Ecce autem meam libertatem, ne dicam impudentiam, qui in primo familiaritatis, ut ita dicam, vestibulo & aditu onus etiam imponere tibi non sem veritus. Sed hoc tuae humanitati partim ut tribuas, deinde & studiis communibus ut des, rogo. Neque vero ignoras, teneras etiam familiaritates officiis utrinque maxime ali & augeri. Quod reliquum est, te oro, ut eorum loco numeroque me esse velis ac patiaris, qui te & colere & observare ob singularem tuam eruditionem consueverunt. Quibus ego rebus etsi aliis

facile concedo : fide tamen, diligentia, summaque in te studio ne minimum quidem cedere sum paratus. Vale & salve. Si quid rescribes, facile poteris, ad aedes Legati Regii (*). Salutat te *Alfonfus Delbenius. Venetiis.*

I D E M G I P H A N I U S

E I D E M M U R E T O.

L X X I V.

Ne me putes, clarissime Mureta, vel oblivione tui, vel graviore culpa tardius ad te rescribere; quem cum alias & antehac semper, tum post litteras illas ad me tuas omnis liberalitatis plenissimas, amare & in oculis ferre soleo. Longinqua, mihi crede, peregrinatio culpam omnem sustinet. Domum igitur, hoc est, Venetias, tandem aliquando reverso, nihil prius mihi faciendum putavi, quam ut humanissimis tuis litteris responderem. Quibus ut ^{omni} respondeam, scito, illustrissimo Legato nostro (†) gratisnam accidis se voluntatem illam tuam, qua munus aliquod illi ostendis. Quod si ille gravioribus rebus distractus, exigere non curaverit; ego tamen urgere & flagitare pergam. Ne tamen nostri sensus ignores, si forte hoc tibi utile ad eam rem futurum putas, multus est in Aristotele, eoque inprimis delectatur; maxime Physiologo: quod equidem saepe miror. Caeteroqui omnia tua illi pergrata esse & fore, tibi confirmo. De studio in acquirendo Gellii exemplari gratias tibi agam, cum erit commodum: nunc quam possum habeo maximam. Intellexi postea ab iis, qui Romae superioribus mensibus Fulvium Ursinum,

de

(*) Pauli Foxii, Legati Regis Galliae; apud hunc enim degebat Giphanius. Vide supra Epist. xlv. extremam, & infra lib. II. Epist. v. prope finem. *Thomas.*

(†) Paulo Foxio, de quo modo dictum. *Thomas.*

de quo litteris meministi, salutarunt, habere illum Gel-
lium satis antiquum, etsi non integrum: vidisse namque
se illum apud Fulvium mihi confirmarunt. Quare etiam
atque etiam a te peto & quaeso, mi Murete, ut mihi li-
brum illum ab Fulvio, homine, ut audio, persucili, tibi-
que amicissimo, ad paucos dies nobis impetres: eumque
commode compositum & involutum vel tabellario Veneto,
aut amico notoque, si qui certus occurret, des huc perse-
rendum. Dabo operam, ut paucis post diebus ad te istuc
referatur. Nam de fide mea ne dubites, tuam tibi pruden-
tiam & constantiam testor, qui & apud quem virum agam,
memineris, & ipse me in amicitiam jam susceperis. De
fructu & utilitatibus, quae ex hoc scriptore mea opera
expectanda sint, etsi pudor multa polliceri me vetat; quae-
dam tamen hic apponam, ex quibus tu conjector hac in re
sollertissimus, conjecturam de reliquo capere possis.

Libr. x. cap. xv. initio; item casus multiplices, le-
gendum ex vetere libro puto, item castus multiplices.
Quid castus, apud Nonium & Festum. Minuebatur, in
fine. Eod. cap. legendum cum strue atque ferto, & mox,
arborem felicem, & quod in rica ex veteri libro: etsi in vete-
re erat, in rita. De rica Festus, & de ferto. Cap. xxi. Aelius
illo. Legendum ex veteri codice, L. Aelius Stilo; & mox i
Quod extremum, inquit, dicebatur, dici novissimum coe-
ptum vulgo. Cap. xxv. rumices, trifaces. De utroque
reli genere Festus. Cap. xxiv. Sicut pristini & pristina;
legendum, praefiscini & praefiscine (*) Et mox: Sacerdotes
populi R. cum condicunt. Lib. xii. Cap. i. Non partitio-
nem solam, tanquam ille. Accipe quoque versus pul-
cherrimos Ennii lib. xii. cap. iv. ita emendatos ex libro
vetere;

Haecce

(*) Haud obscure probat hanc emendationem Murerus lib. ix
Var. Lect. c. iii. sub. fin. Unde simul intelliges, Tibure ipsum fuisse,
se, cum has a Giphanio litteras acciperet. Thomas.

Haecce locutus vocat qui cum bene saepe libenter
 Mensam sermonesque suos, rerumque suarum
 Comiter impertit, magnum cum lassus diei
 Partem fuisset de summis rebus gerundis
 Contilio, endo foro lato, sanctoque senatu,
 Cui res audacter magnas parvasque jocumque
 Eloqueret, & cuncta malus quae & bona dicta
 Evomeret, si qui vellet tutoque locaret.
 Quo cum multa volupia gaudia clamque palamque
 Ingenium, cui nulla malum sententia suadet,
 Ut faceret facinus levis, haud malus, doctus, fidelis,
 Suavis homo, facundus, suo contentus, beatus,
 Scitus, secunda loquens in tempore, commodus, verbum
 Paucum, multa tenens antiqua sepulta vetustas
 Quae facit & mores veteresque novosque tenentem
 Multorum veterum leges, Divumque hominumque
 Prudentem, qui dicta loquive tacereve posset.

Et mox, L. Aelium Stilonem. Et lib. xvi. cap. ix. versus Lucilii ita legendi ex veteri codice:

Illud opus durum, ut Setinum accessimus finem,
 Αἰγάλην montes, Aetnae omnes asperi Athones.

Ejusdemmodi complura adferre possem, adeoque vellem, nisi illa jam nimia esse vererer. Videbis igitur, humanissime Murete, an expoliendum mihi scriptorem illum putes; hoc est, adjuvandum me in Fulvii libro impetrando. In Caesare similem operam posui, quod ipsum pronuper in epistola ad lectorem Lucretio praefixa sumus testati: verum ab Lambino postea ita verberati; &, quia a jure paulum temporis locique nobis, ut ita dicam, subciditur, omniaque quam accuratissime sine librorum veterum copia expoliri nequeunt, tardius fortasse quam debueram, certe, quam putaram. Caesarem tamen brevi, Deo volente, daturus sum, adjecta explanatione modica, (gratum, ut spero, opus Celtis nostris, seu Transalpicis futurum,) tua illa epistola, (eo namque redeundum est,) mirifico recrentus, atque adeo munitus adversus furorē illos Dionysiacos (): quem jam audio libellum illum, qui vulgo*
Ami-

(*) Alludit ad nomen Dionysii Lambini. *Thomas.*

Aemilius Probus, a me certissimis rationibus in Lucretium plurimis in locis Cornelius Nepos dicitur, de illustribus imperatoribus Graecis, explanationibus longissimis, ut solet, oneratum in lucem edidisse. In quo libello, si, quemadmodum in Cicerone, omnia illa, quae in collectaneis Lucretianis emendata proposui, sumpsit, sibi que arrogavit: veniam mihi virbs eruditos daturos spero, si, manu injecta, illa, quae mea legitimis documentis ostendero, asseram & vindicem, incusso plagiaro pudore, quando aliud non licet. Vale, doctissime & humanissime Murete. Venetiis. Idib. August. MDLXIX.

I D E M G I P H A N I U S .

E I D E M M U R E T O .

L X X V .

*Q*uia Tibure Romam te jam reversum puto, auctore atiam Tesferano nostro, qui tuam in me singularem voluntatem praedicavit, tertium ad te scribo de Gellio: teque etiam atque etiam oro, ut a doctissimo Fulvio librum illum auferas, quem vel ad paucos dies huc mittas, vel quod commodius fortasse erit, cum editione aliqua comparandum des, non totum, sed id duntaxat, quod in eo exemplo reperietur ad VII. primos libros ejus scriptoris. Cave enim putes, mi Murete, ullum scriptorem mendosiores reperiri posse. Ex posterioribus libris cum possim adferre loca innumerabilia, tum proxime quaedam indicavi. Quo argumento commotus, non dubito, quin priores simili malo laborent; praesertim qui jam periculum & in his fecerim, adjutus nonnihil a libris quibusdam, sed minime vetustis. Verbi gratia libro primo cap. VII. expavidusque Demosthenes avertit iter: in veteri codice reperi, avertitur; hinc legendum fortasse avertit, inducto iter, ut Plato in Phaed. καὶ ἀπὸ διατρέψεως μεταστρέφεται εἰς τὴν. Et cap. XX. quales sunt ferme metae triangulae quas, sic scilicet legendum. Cap. XXVI. Convertit ad me,

Ii 5

sic

hic vetus liber. Et libro secundo capite v. Sic in actionibus civilibus auctor laudari dicitur. Et capite septimo: aut pro reo Catilina aliquo, aut Tubulo, aut P. Clodio, De Tubulo, saepe hic. Habeo emendationes aliquot in Epist. Cicer. famill. quas Manutius, (eum explanationes scribere, ex filio ejus, qui jam pridem hinc Asulae abest, cognovi,) si me mittere ad se volet, mittam quam primum, sed tua fide & auctoritate. Nam Manutium etsi virum doctissimum esse scio, & filio Aldo sum usus perquam familiariter: temere tamen meis non nimis acutis emendationibus interpellare ipse non ausim. Vale, mi humanissime me & doctissime Domine. Venetiis. vi. Kalend. Dec. MDLXIX.

IDEM GIPHANIUS MURETO

S. D.

LXXVI.

Magnam tibi gratiam habeo, Murete humanissime, qui laborem eum ipse ceperis, quo nemo id melius praestare possit, teque rogo, ut, quod facis, reliqua item descripta usque ad libr. IX. quae quidem reperies, mittere velis. Valde gaudebam de Tubulo libro secundo capite septimo (*), ibi, Catilina aliquo, aut Tubulo, Nam ex clarissimi Pinelli libro, minime tamen vetusto, in quo ita erat, aliquo aut cubant, jam pridem, Tubulo, conjecturam, quod an ad te praescripserim, dubito. Sambucus te, ad quem ea de re scripseram, nuper ita rescripsit: De Tubulo conjectura non displicet: cum facilis sit lapsus de Tu in Bi. Nam de Tubulo qui palam ob rem judicandam, pecuniam accepisset, condemnato, viro improbisimo, Cicer. II. de finibus, III. de natura Deorum, & pro Scauro meminit. In fragmentis orationis pro Scauro haec Ciceronis verba: Si me hercule, judices, pro L. Tubulo dicerem, quem unum ex omni memoria sceleratissimum & audacissimum fuisse accepimus, & caetera. Ea, inquam, verba huic loco inprimis conveniunt. Existimo in
vete,

veteri codice vestro, caput 1. libri 1. desiderari. Scia namque varietatem aliquam reperiri in aliis, atque adeo in primis versibus. In cap. XIII. lib. 1. scripsit ad magistrum ~~alexandria~~ molis Atheniensem. In veteri codice quodam vidi, ad magistratum Graecum more Atheniensem. Ex quibus verbis mendum odoratus, legendum putabam, ad ~~alexandria~~ Atheniensem. Hoc igitur consideres velim. Deinde an eodem libro cap. XXIV. pro, Orchio traditus thesauro, non sit scriptum, Orcivo; & libro 2, capite x. Favisae, duobus SS, an uno S, exaratum sit, De nomine scriptoris etsi ipse dubito; nam ea quoque re in Lucretio infinite illum voco scriptorem noctium Atticarum: tamen argumenta in utramque partem quae habeo proximis tibi perscribam. Nam Lambinus, qui paulo momento huc illuc impellitur, & in Ciceronem plerumque Agellium vocat, cur nunc (*) ita clamet contra se quoque, tu fortasse ignoras: ego nunc etiam tibi indicabo. Et quia vidisse te sentio (†), ponderosas illas explanationes in Cornelium Nepotem, seu Aemilium Probum deprehendimus nos, eum nostras emendationes in eum scriptorem, quas de veteri codice, quem habemus, desumptas, in Lucretiana collectanea conjeceram, sibi sumpsisse omnes. Quae de re nemini ad te scribere timide. Sed ipse faciam, ut comperias ita rem se habere, si libebit conferre haec loca ex collectaneis nostris, & commentario Lambini, quae hic notavi. Sunt hic eruditi viri, qui, re cognita, fabulam egisse dicerent Lambinum: qui, ut aliis persuadeat, se non legisse nostra, Puteanum (‡) *ὡς αὖτε Διοῦ νῦν ἀνὴρ μὴ*
χαιρῆς

(*) Innuit locum Lambini e praef. ad Lect. Comm. in Cornel. Nepotem, ubi haec verba: *Aulus Gellius, (Aulus Gellius, inquam, non Agellius, ut quidam nuper exorti homines novitatis, quam veritatis capidiores novo & Romanis inaudito nomine appellare coeperunt) Thomas.*

(†) Unde hoc sentit Giphanius? Ex his Mureti verbis II. Epist. vs. (cui hic respondet.) *Fam elamat Lambinus indocte atque inscienter facere, qui hunc scriptorem Agellium vocant.* Haec enim scribens Muretus haud dubie mentem habuit in eo Lambini loco, quem modo e Comment. ejus in Nepotem descripsimus. *Thomas.*

(‡) Cum quo Schedas ac membranas Cornelii Nepotis suas communicaverat Giphanius, ut intelligo e notis in hunc scriptorem Andr. Schotii & Jo. Savaronis, ad quos hae ipsae quoque Schedae de Bibliotheca Putcani pervenerunt. Illum vide praef. ad Lect. hunc Elencho MSS. & exemplarium. *Thomas.*

χρησ, adhibet, cum nodus vindice dignus occurrit. *Excusatum me habebis, quae tua est humanitas, mi Murete, qui in rerum nostrarum vindicatione diligentior fortasse tibi videar: in quibus usurpandis vir ille propriis lapsis, machinas etiam adhibuerit. Laudat te, quem ita tamen accepit. Scit scilicet, quem laudet, & cur; metuit, ne offendant solido. Valde laboro in praenomine Cornetii Nepotis inveniēdo: Tu, si potes, me explica. Vale, mi doctissime & humanissime Domine. Salutem dixi clarissimo Oratori. Venetiis, Kal. Jan. MLXIX.*

MURETUS GIPHANIO S.

LXXVII.

Tum demum non recusabo, quin te mihi aliquid debere fatearis, mi Giphani, cum tua causa laborem aliquem cepero. Quae enim usque huc a te oratus feci, non magis causa tua feci, quam mea. Nihil est enim, quod libentius faciam, cum quid vacui temporis datur, quam ut libros pervulgatos cum veteribus conferam. Nondum possum ad te mittere quod reliquum est, iis occupationibus, quae tibi quoque ipsi non ignotae sunt, impeditus. Contuli loca, quae notaveras: & admiratus sum hominis impudentiam: quam tamen in memet ipso jam pridem expertus eram. Non enim tantum, cum multa a me accepta pro suis publicasset, ultra conquestus est, sua sibi a me subrepta esse: sed etiam, (vide, quae so te, inauditum improbitatis genus,) cum admonitus esset a me de locis quibusdam Horatianis, quos ita stulte interpretatus fuerat, ut omnibus eruditis debere ludibrium videretur; non est veritus dicere ac scribere, eam ipsam sententiam, a qua ipse monitu meo discesserat, meam fuisse; meque ut illius auctorem, exagitare iisdem illis argumentis, quae a me acceperat. Quid ejusmodi homi-
ni

Respondet Muretus non ea tantum, quae jam sequitur, Epistola: *Tunc a meum*: sed & alia, quae est libri II 7. *Risi, confitemi*: quam & oltorius scripam dixim, licet repugnet adscriptus illi dies; puto enim errorem ea in die admisit *Thomas*.

ni facias, aut quid ad tam insignem impudentiam addi posse arbitrere? Sed bene, quod non in me unum eo modo injurius fuit. Reperiet alios minus injuriae patientes, quam ego sum. Fortassis ne ipse quidem tacite hoc tulissem calidus juvena. Nunc vix credas, quam mihi a toto illo controversandi genere abhorreat animus. Tu quoque, si me audis, non nimis acriter eum insectabere. Ulciscantur hominem mores sui. Vale. Romae, Id. Jan.

HUB. GIPHANIUS MURETO S.

LXXVIII.

Paulo tardius rescribo, quod de auctoris (*) nomine quae requiris denuo mihi conquirenda fuerint. Quae etsi olim Brugas ad Guidonem Laurinum diligenter collecta perscripseram, cum & ille de Casfania aliisque id genus conditionibus (†) monuisset; nunc tamen in schedis, quas huc mecum attuli, reperire non potui. Petendi igitur hinc inde libri, quos fere nullos hic habeo. Sed de Lambino qui me audias, in quem ut omnia pulchre conveniant, accipe & aliud ejus strategema. Cum Lutetiae thyrsum, non Lucretianum illum, sed suum in me quater instituisset, (ego interim domi virgam tam pueriliter peccanti minitabar,) prima concione dixit cum Belgis omnibus familiaritatem sibi esse, me unum sibi male cupere: protulitque duodecim fere Belgarum nomina, qui tum ibi agerent studiorum causa. Multi ex his, admirati hanc publicam testationem & citationem, quod illum ne salutassem quidem unquam, me autem uterentur familiarissime, imo eo ipso tempore epigrammata in illum partim proscripserunt; ad me accurrerunt, & acumen Lambini, artesque ejus oratorias mihi exposuerunt. Mirantibus omnibus, unde eorum nomina collegisset, intervenit mox ejus confessor, Bruxellensis, qui scrupulum illum nobis exemit. Senamque rogatum & coactum fuisse Lambino petenti domi ali-

(*) Notium Anticrum: Gellium enim innuit. Thomas.

(†) Editio Epistolarum Ingolstadiensis anni 1584. p. 170. *conditionibus*. Lego: *contractionibus*. ut infra hac eadem Epistola, ubi *Casfaniae* mentio recurrit. Fuisse enim, qui ex C. *Afrania* contraherent *Casfianum*; intelliges ex Epistola Muræti lib. II. 6. Thomas.

aliquot Belgarum nomina dictare, causae ignarum. Atque ita res in risum abiit. De Agellio quae adferam, te rogo, ut accurate perpendas: quae si tibi probabuntur, fac ut ratione aliqua adfirmes. Lovanii Buslidianum antiquum satis, sed minime integrum; alterum Cujacii, in quo decem libri posteriores, item bonum; tertium Masmanianum, clarissimi senatoris Henrici Maemii, ejusdem bonitatis ac magnitudinis; duo praeterea erant Pinellini, quos tamen, quia minime essent vetusti, non libuit totos conferre, ut neque Rhedingeri unum, juvenis nobilissimi Germani. Septimus, quem Lutetiae diligentissime contuli, Danielis, amici cujusdam mei, advocati Parisiensis erat, omnium longe pulcherrimus & antiquissimus. Accedat huic, bonitate, ni fallor, proximus Fulvianus. In iis omnibus, uno, eoque optimo excepto, in quo A. Gellii ter scriptum reperi, (neque saepius nomen in eo codice aderat,) constanter vidi exaratum Agelli. Itaque veterum codicum auctoritate sola usitatam descriptionem mutare nolim. Nam tametsi omnes alii habent, Agellii: unus tamen omnium antiquissimus habet A. Gellii. Rursus hic etsi jam vetustus est, unus tamen habet A. Gellii: cum reliqui omnes, ex quibus duo aut tres etiam bene vetusti, habeant Agellii. Hoc igitur ex vetustis codicibus argumentum in medio relinquendum censeo. Reliqua sunt duo, prius, meo quidem judicio egregium: quod hic auctor nunquam adducatur, (saepe autem adducitur,) Gellii nomine, sed semper A. Gellii, ut quidem in vulgatis codicibus perscribitur. Ab Servio in Virgilium, minimum ter adducitur, a B. Augustino usurpatur quinquies, a Prisciano ter. Loca sunt haec: Prisc. lib. vi. A. Gellius noctium Atticarum ix. Historia ex libris Heraclidae Pontici, & caetera. Et eodem libro: A. Gellius noctium Atticarum vi. Sole medio, inquit, & arido, & caetera. Et lib. vii. Unde A. Gellius noctium Atticarum inscripsit. August. de civit. Dei lib. ix. cap. iv. In libris, quibus titulus est noctium Atticarum, scribit A. Gellius, vir elegantissimi eloquii, & multae ac facundae scientiae, & caetera. Mox ibidem. Narrat A. Gellius, & caetera. Postea: quaesivit A. Gellius a Philosopho, &c. in eo libro se legisse dicit A. Gellius, sed certe brevius, & caetera. Sic Augustinus in uno eodemque capitulo. Servius in commentario Vergilii, ad illum versum lib. v: Et me fac-

saevus equis oriens adflarit anhelis: Haec autem (*inquit*) plene exequitur & Cicero in Auguralibus, & A. Gellius in libris noctium Atticarum, & lib. vii. *ibi*: Et quos maliferae despectent nomina, & caetera; & in Georgicis, *ni fallor, semel*.

Alterum est argumentum, quod illis omnibus in locis, in codicibus eorum scriptorum manu descriptis constanter exaratum vidi, Agellius, & interdum Agerius. Contuli autem codices Prisciani sex manu scriptos, Servii duos, Augustini unum, omnes valde antiquos, sed Augustinum illum antiquissimum. Possem & auctoritates doctorum quorundam hominum adferre, quibus haec probarem. Nam Lambinus, ut solet, paulo momento huc illuc impulsus, in edendo Cicerone Agellius probat, in Nepote detestatur. Accepi, Gabrielem Faernum Agellii quoque nomen probasse, commotum maxime versiculo quodam antiqui nescio cuius Grammatici, in quo haec vel similis fuerit clausula: ut doctus Agellius *inquit*. Tu si eum Grammaticum & versiculum (Fulvius fortasse eum tibi subjiciet, quem valde familiarem Faerno audio fuisse,) mihi indicaris, magnopere hanc opinionem confirmaveris.

Agellii autem nomen Romae usitatum fuisse, (ut & Agerii, de quo cum alia in Pandectis loca, tum l. qui Romae, Agerius de verbo. obligat.) cum ex inscriptione quadam antiqua, quam reperi in iis, quas multas, & fortasse nimis multas, in parvum libellum suum de orthographia retulit Aldus junior, & ex Statii Poetae matre, quam vocatam Agellinam scribunt, tum ex Prisciano, qui mihi nostrum auctorem ~~apertè~~ videtur (*). Sic igitur ille lib. iv. ; In ius desinentia sive a nominibus, sive a verbis derivata, servant i ante ius, & caetera, ut servus, servi Servius: servilis Servilius, agellus agelli Agellius: silva Silvius: virgula Virgilius, & caetera. Nunc respondeamus objectionibus, quas puto esse posse duas. Una est, potuisse depravari manu scripta contractione quadam facillime lapsu, scripto Agellio, pro A. Gellio, ut in Cafrania, & aliis nonnullis accidit. Altera est, Romani hominis nullum fore praenomen, quod novum sit & inusitatum. Prior nullam vim mihi videtur habere. Proferat enim

(*) Supple: confirmare me posse arbitror: aut quid tale Thomas?

enim quis nomen aliquod scriptoris noti, quod constanter & perpetuo ita contractum & depravatum in plurimis locis reperitur; quod certe nemo unquam (aut valde erro) facturus est. De praenomine, ea aetate mirum non sit, qua certum est multa Romanorum propria instituta jam exolevisse. Fortasse & praenomen & cognomen habuit hic noster, quae tamen interciderint, aut quae ipse auctor, Agellii nomine notior, praetermiserit adscribere. Pauli & Ulpiani & omnium fere Juris auctorum praenomina, quis unquam audiuit? Possem fortasse probabiliter, A. Agellium dicere appellatum, sed conjecturis hujusmodi non puto esse opus. Haec fere sunt, quae de Agellio habeam: quae, si probas, obsecro, si potes, adjuva, maxime illo Faerni versiculo; si minus probas, tamen & versiculum illum, & tua perscribas. Sed enim volumen ut habeas, teque civiliter lacesam, cupio mihi explites, tuamque indices sententiam, cur Ulpianus Jus a justitia deducat. Ego quidem etymon hoc non grammaticum, sed philosophicum esse puto: Jus enim, ut actionem, ex habitu justitiae manare. Quaero etiam, cur Furi gentium Florentinus adscribat vindicationem in l. tertia: cum & beluis ea sit communis. Plura alias, jam satis. Vale, mi doctis. sine Murete. v. Kaiend. Febr. MDLXX.

JOANNES ZAMOSCIUS

REGNI POLONIAE VICECANCELLARIUS,
BELZENSIS, KNISSYNNENSIS, ZAM-
CHENSIS CAPITANEUS, ETC.

M. ANTONIO MURETO S.

LXXIX.

Tum ex constanti fama, tum ex scriptis tuis, quae in lucem a te edita manibus omnium, ob eorum elegantiam teruntur, cognovi quantus sis in litteris. Facile igitur tua virtus me, etsi tanto locorum intervallo a te remotum, & eum, qui te nunquam viderim, in tui amorem trahere potuit: cum & ipse eas, licet earum ignarus, ac in vita civili occu-

occupatus, amem. Id tibi litteris hisce meis breviter significare volui. Plenius vero per generosum Joannem Zamosctum, serenissimi Regis nostri Secretarium, qui istua à Rege missus est. Cui tu fidem in iis, quae tibi nomen meo nunciabit, adhibebis, & me tui amantem, redamabis. Vale. Ex castris ad Gedanum, III. Kalend. Julii. MDLXXVII.

SERENISSIMO ET POTENTISSIMO PRINCIPI,

S T E P H A N O,

DEI GRATIA POLONIAE REGI, ETC.

M. ANTONIUS MURETUS

S. P. D.

L X X X.

Nihil in vita aut optabilius, aut honorificentius mihi contingere potuit, serenissime Rex, quam ut homo neque ingenio, neque doctrina praeter ceteros praestans, amplissima & honestissima conditione proposita; a Majestate tua in Poloniam vocarer. Quo equidem venire cupiebam, non tam privati commodi spe, quam mirifico quodam studio incensus videndi ac venerandi cominus eum Principem, qui solus hodie confirmat vetus dictum hominis sapientissimi: *tum demum beatas civitates fore, cum aut philosophi regnarent; aut reges philosopharentur.* Sed id cum ita cuperem, ut nihil unquam cupierim audientius, cur efficere non potuerim, Regia Majestas tua ex Joanne Zamosctio Secretario suo intelliget (*). A qua supplicis peto, ut ne propterea dedignetur me in suorum numerum adscribere: neque iniquo animo ferat, me, dum vivam, quibuscunque modis potero, & loquendo, &

(*) Intervēnit nempe Pontificis auctoritas. Lege sequentem epistolam Thomae.

scribendo, quantum Regiae ipsius liberalitati debeam, profiteri ac praedicare. Deus opt. max. Regiam Majestatem tuam rebus omnibus florentissimam quam diutissime servet. Romae. Kal. Decem. MDLXXVII.

M. ANTONIUS MURETUS

JOANNI ZAMOSCIO,
REGNI POLONIAE VICECANCELLARIO,
BELZENSI, KNISSYNENSI, ZAM-
CHENSI CAPITANEO, ETC.

S. P. D.

L X X X I.

Praeter spem & opinionem eam accidit, ut, cum inter me & Joannem Zamoscium, serenissimi Regis Secretarium, omnibus prope de rebus convenisset; jamque ego me ad iter accingerem, atque istic animo & cogitatione totus essem; subito ostenderit Gregorius Pontifex maximus professionem meam sibi non placere; meque per viros summa auctoritate praeditos monendum curaverit, ne ex urbe discederem; sibi curae fore, ut ne in urbe deteriori conditione essem, quam quae mihi in Polonia deferretur. Quin etiam ad quingentorum aureorum numorum stipendium, quod mihi jam pridem constitutum erat, statim ducentos adjici jussit, mandavitque Datario suo, primo quoque tempore quoquo modo efficeret, ut aliunde mihi trecenti aurei numi quotannis penderentur. Ea re factum est, ut coactus sim deponere consilium, quod ceperam, veniendi ad vos: a quo, ne vivam, si me alia ulla res, quam summi Pontificis voluntas atque auctoritas, abducere potuisset. Interea, etiam tacente me, facile omnes vident, quantum serenissimo ac potentissimo Regi Stephano, quantum tibi, Zamosci clarissime, debeam. Vobis enim, nisi plane ingratus sim, hanc tam luculentam fortunarum mearum accessionem acceptam feram necesse est. Quare, dum vivam, me utrique tantum debere fate-

fatear oportet, quantum ab homine deberi hominū plurimum potest. A te etiam atque etiam peto, ut mihi veniam a serenissimo Rege impetres : tibi que persuadeas, si ullum tempus unquam eveniat, ut me vitam ipsam vel pro Majestate ipsius, vel pro tua, clarissime Zamosci, dignitate in discrimen exponere oporteat, nemini me concessurum, qui id promptius aut majori animo faciat, Vale. Romae. Kalend. Decemb. MDLXXVII.

JOANNES ZAMOSCIUS,
 REGNI POLONIAE CANCELLARIUS,
 BELZENSIS, KNISSYNENSIS CA-
 PITANEUS, ETC.

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

L X X X I I.

Nostrum tui studium tam bene cefsisse tibi, ut scribis, tibi quidem gratulor : mihi gaudere non possum, qui te hic careo, ubi & frui e propinquiore loco poteram tuis litteris, & eas etiam ornare magis, uti quidem summo opere cupiebam. Sed haec Deo committamus, cui necessario obtemperandum est. Tu vide, ut ad nos quam saepissime scribas, & cum quid habes, quod tuis ipsius oculis atque auribus dignissimum esse arbitrere, nos quoque eo beare ne praetermittas. Rem nobis feceris gratisimam, & nostra amicitia dignissimam. Vale. Datum Varsoviae, die xxv. Mart. Anno domini MDLXXVIII. Scias, te Regi nostro inprimis commendatum esse.

MURETUS GERARDO SUO

S. P. D.

L X X X I I I.

Mihi crede, irascerer Titio nostro, nisi viderer, ne ipse eandem rationem iniret placandi mei, quam iniit ab-

Kk 2

hinc

hinc biennium. Etenim, si nescis, cum ego cum, nescio quā de causā, subaspere appellassem, meque illi iratum esse dixissem: renidens ille, faxo, inquit, istud verbum magno redemptum velis. Eo ipso die sub vesperam, cum mihi jam parata coenula esset, ecce tibi homo ad fores. Quid tu, inquam, huc? *Tecum*, inquit, *ut coenam, si forte placare te possim*, *φιλικὴν ἀμφὶ τραπέζην*. Tu vero coenare mecum potes: placare me neque tam cito, neque tam facile potes. Inter coenam, multa, ut solet, festive narrare, multa urbane dicere: quae omnia ego, non facile quidem, sed tamen mihi imperans silentio audiebam; ita composito ad severitatem vultu, ut ne illud quidem facerem, quod canes iratae solent. Discessurus, *Etiāne*, inquit, *iratus es*? Multo, inquam, iratior, quam prius. Postridie eadem horā, cum, tanquam ad constitutum venisset, quaerenti mihi: Quid tu huc denuo invocatus? *Αὐτίματι δὲ ἀγαθῶι*, inquit ille. Itane, inquam, falsis dictis & versiculis coenam te quotidie nacturum putas? At ego, ne erres, hodie non coeno. *Recte sane*, inquit. *Ego igitur, te spectante, bona tua comedam*. Scio enim, quid tibi in coenam paratum sit. Forte autem eo die amicus quidam ad me turdos & ficedulas aliquot miserat. Quarum cum partem coqui, partem in crastinum servari vellem: praeteriens ipse coquo meo, homini simplici ac credulo, apud quem valde gratosus est, persuaserat, ut omnes coqueret; alioqui enim fore, ut corrumperebantur. Ita mihi denuo hospes habendus fuit non multi tantum joci, sed multi, etiam cibi. Ubi adsedimus, tam multa dixit, ut non ceteris tantum domesticis risu illa distenderit, sed postremo mihi etiam ipsi, qui tristitiam simulare cupiebam, risum invitissimo excuserit. Facile jam perspicere poterat, iram in se meam aut nullam fuisse, (& ita erat,) aut plane depositam esse: sed expediebat homini, putare me adhuc iratum sibi. Redit tertio: & quaerenti, quid hoc negotii esset, *Volo*, inquit, *ponere veteri sententiae*: *Ὅδ' ἔτι ἀνυποψίασιν φίλων ἀπὶ χεῖρας ἰταίρων ἄνδρῶν*. Tum tu igitur, inquam, unum me sodalem habes? Ego vero, inquit, te unico magis unicum, neque mihi unquam bene est, nisi cum & esse & comesse una tecum licet. An tibi igitur diu videris abfuisse, qui mecum & heri & nudius tertius coenaveris? *Quin imo*, inquit, *ita erga te affectus sum*, ut

114

Medus ille erga Cyrum, καὶ ὅτι σκαρδαμύτην ἔχον πᾶσι πρὸς τοὺς μὲν δὲ καὶ ὅτι. Abi, inquam, quo dignus es, cum istis tuis ineptiis. An te mihi pro ignoto verba dare postulas? Licuit dicere, licuit objurgare: ipse tamen abstergeri nunquam potuit, quin mecum coenaret. Sublatis mentis, Quaeso, inquam, amoto ludo, an hoc quotidie facturus es? *Quotidie*, inquit, *donec te mihi plane placatum esse cognovero.* At ego, inquam, potius jusjurandum in eam rem arbitrato tuo dabo. Quid quaeris? Nisi irasci desissem, adhuc opinor eum *συνδυναστέον* quotidianum haberem. Itaque quidvis jam perpeti possum potius, quam ut istis irascar, qui se tam bene vindicare norunt. Extra jocum, mi Gerarde, neque Titio quisquam vir melior est, neque officii plenior; neque cujus aut sermo, aut convictus mihi dulcior sit: sed tamen interdum in me nimis sibi multa permittit. Nihil est in bibliotheca mea ita abstrusum ac reconditum, ut ei non pateat: omnia inspicit, omnia perscrutatur. Fuit etiam tempus, cum, quicquid visum erat, etiam me inconsulto, auferebat, ac deinde referebat: sed id facere desiit, postquam me aegre ferre animadvertit. Et tamen sic quoque, absente me, pervolutat omnia, omnes folios excutit, neque si quid modo absolutum ac perpolitum est, sed rudia etiam, si collibuit, & inchoata describit. *Quis neget hoc nimium?* ait Hispanus poeta. Sed sit satis; saltem ne me traduceret, sed, (quod semper pollicetur, nunquam praestat,) nugae meas legeret solus. Nunc, quia ita me amat, ut mea omnia miretur: vos quoque sibi esse hujus erroris socios putat; & ea saepe vobis, ut admiranda, dilaudat, quae vos, sat scio, contemneretis. Mittite cetera. Hoc de Graeca tragoedia quale est? Neque enim uni tibi, ut putas, sed aliis compluribus amicis dixit, vidisse se apud me tragoediam quandam Graecam admirabilem; cum tamen ego Latine quidem duas tantum adolescentulus tragoedias scripserim, de Graeca tragoedia scribenda nunquam, ne per somnium quidem, cogitarem. Non ea vis animo. Et tamen vix credas, quot mihi tragoedias ficta illa tragoedia contulerit: multis qui ex eo illud audierant, ejus legendae potestatem sibi fieri postulantes, mecumque, quod id non facerem, exposulantes. Narrabo tibi rem totam, ut tu porro narrare aliis possis. Sumpseram haud ita pridem otiosus in manus Senecae tra-

goedias, easque animi causa evolvebam, ac forte incideram in principium Troadum. Ita enim vocandam puto, quae vulgo dicitur Troas. Libuit tentare, num quid Graece simile possem: & subito quodam impetu ita exorsus sum;

Εἰ πρὸς τραγῳδίᾳ θυμὸν ἔξαρθ' οἷς τόχῃ
 Θρίνας γαστρὶ γαστρί, ὃ κομπάζονται,
 Ἐξ αἰὲς τι θάσσ' περὶ τοῖς ἱλπίσιν ἀφροῖ,
 Ἐμοὶ τι καὶ σὺ δύσμορ' Τροί' ὑπεβάλλου.
 Οἱ γάρ ποτ' οἱ ἦτοί μοι πρὸς τοῖς θνητοῖς ἀφροῖ
 Σαφύττερον ἀπιδόξαν, οἷς πᾶσι' ἀδότην,
 Πάδων τ' ἀθροῖμα, καὶ κατὰ σπουδῆς ὄναρ.
 Φ. ἦ, φιλῶ, τὸ κλεινὸν ἔργον αὖτις περὶ ἑλπίας
 Ἀσιανδῶν γῆς, ἦν πεπρωμένον χρεὼς,
 Ὡς ὤχτητο πηλεΐδῃ καὶ Ἰφιδάμαντι δαεί,
 Καί τοι τι φρεσὶν οἷον ἐξ οἷς φανί;

Vereor, ne projicias epistolam, si perrexero. Et tamen blandiente progressu, persecutus sum totam illam Hecubae ἡσιν. In illud αἰποχιδνασμα, absente me, inciderat Titius, & putans se reperisse, quod (*) pueri in faba, avidissime legere exorsus, superveniente me, destitit. Vix a me digressus erat, cum, ut in quemcunque amicorum inciderat, spargit, mirificum poetam esse me: visam a se tragoediam Graecam meam, δαυμάτιον αὖτις: sed me non temere quemlibet ad mea legenda admittere, Jovis, ut ait Horatius, auribus illa servare. Paucis post diebus, ut quisque amicorum mihi obvius factus erat, ita omnes orare, obsecrare, obtestari, uti sibi saltem inspicendae praeclarae illius tragoediae facerem copiam. Cum ego, qui vix jam illorum versuum memineram, negarem ullam unquam a me scriptam esse tragoediam Graecam, idque etiam jurejurando confirmarem; neque tamen aut hoc persuadere possem, aut ab eis cognoscere, quis ejus fabulae auctor fuisset: extitit tandem unus, qui Titium nominaret. Audito hominis nomine, statim suspicatus sum id, quod res erat. Itaque cum quibusdam eorum, his praecipue, quos videbam iniquiore animo ferre, quod parum amice agere me secum putarent, eos versus ostendissem, feci, ut tragoedia in mimum verteretur. Vide

(*) Scribendam, non quod pueri, e Plauto Aul. V. 1. 11.

deo tibi quoque illud mendacium aspersum. Tu vero, mi Gerarde, cave quidquam meorum esse arbitreris, quod ego non tecum libentissime communicem. Quod si tanti essem, ut quidquam tale scripsissem, non te modo auditorem, monitorem, censorem admitterem: sed alios operis inspectores quam possem plurimos corrogarem. Neque enim mihi cornea fibra est. Neque quisquam unquam, qui bonos versus aut fecisset, aut fecisse se putaret, occultos illos habere voluit. Ego de tua valetudine, de studiis tuis, quid in isto amoenissimo secessu legas, quid scribas, cognoscere discupio. Vale, & alumnum tuum, praestantissimum adolescentem, Ascanium Columnam, quando me ab eo amari scribis, meo nomine saluta. Romae. Prid. Id. Sextil. MDLXV.

M. ANTONIUS MURETUS.

AUGUSTINO VALERIO

EPISCOPO VERONENSI

S. P. D.

LXX XIV.

Soleo libenter, quoties incidit occasio, de summis virtutibus tuis loqui, & commemorare in omni sermone cum usum, qui mihi tecum olim Venetiis maximus ac suavisimus intercescit: cum & ego te propter tantam doctrinae copiam tantamque morum sanctitatem, quantam in homine adolescente nunquam videram, eolorem, atque adsectarer, & tu mecum, quae tua est humanitas, tua omnia familiarissime communicares. Ex eo igitur plerique, qui mecum versantur, in eam opinionem venerunt, ut putent me apud te aliquid posse; neque ego, ut verum fatear, hanc ipsorum opinionem aut refello, aut immينو; confirmo potius, & quantum in me est, augeo; qui praeclare intelligam, quanto opere mihi pulcrum atque honorificum sit, arbitrari quam plurimos me a te tali viro amari. Saepe igitur multi, qui a te obtinere aliquid vellent, egero mecum, ut ad te sua causa scriberem: quod ta-

Kk 4

men

men facere usque adhuc nolui, quod, quae ipsi vole-
bant, non erant ejusmodi, ut ea vel mea quoquam, vel
a te quemquam petere debere arbitrarer. Nunc cum ea
res obtulerit, in qua non modò clarissimi viri mihi que
amicissimi commodum, sed, quod multo pluris est, exi-
stimatio tua quodam modo agitur: putavi me, nisi ad te,
praesertim rogatus, scriberem, officio defuturum. Jam
diu est, eum qui hic Pauli Sadoleti, Carpentoracensis
Episcopi, viri praestantis, planeque magno, illo patruo
aligni, negotia gerunt, conqueruntur, non solvi pensio-
nes annuas; quarum alteram ipsi, alteram ejus fratri patru-
eli Camillo ex Ecclesiae tuae proventibus deberi adseve-
rant. Jamque hic tertius mentis est, cum ad te super es-
se, ipsorum rogatu, Hippolytus Cardinalis Ferrariensis,
cujus ego, ut scis, in familia sum, litteras dedit. Cum
hoc omnibus, qui te norunt, novum atque incredibile
videtur, dare te cuiquam causam ullam de te queren-
di: tum te nihil dum ad Cardinalis litteras respondisse,
non alii tantum, sed & ipse miratur. Hic ego, te Va-
leri optime ac sapientissime, non orabo, des operam, ut
Sadoletus quam primum, satisfiat: novi non integritatem
modo, sed & altitudinem animi tui longissime remoti a
fordibus, & prae honestate nihili cetera omnia facientis.
Hoc tantum petam, ut, cum ei satisfaciendum curaveris,
quod te celeriter facturum non dubito, & certo mi-
hi persuadeo, per te non stetisse, quo minus suo tem-
pore factum sit; hoc igitur cum feceris, ut significes
Cardinali, litteras ipsius tantum apud te, quantum de-
bent, ponderis habuisse. Vale. Romae. Idib. Mart.

MDLXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

JOANNI ANTONIO ODISCALCO

S. U. O.

L. X. X. V.

Est pro mutua inter nos voluntate tibi dubium esse non
potest, quia tua omnia mihi cara ac jucunda sunt: a-
men

men mihi hoc affirmanti credas velim, litteras tuas mihi etiam jucundiores fuisse, quam tu existimare facile possis. Nam &, quod ego summo opere cupiebam, continebant *λεπταμύρματα* totam rationem itineris tui, & quae istic vita, qui mores, quae cum ceterarum artium, tum juris docendi ratio, ita diserte ac luculenter explicabant, ut Ulixis Homerici narrationem Alcinoi, ac Phaeacibus minus fuisse jucundam putem. Admiseras etiam eis plurimum nativi illius leporis & *αὐτοφύου* urbanitatis, quae praefens sermones tuos condiebas, ut eas legens, tantum non spectare te ac tecum confabulari viderer. Accersit ad voluptatem meam, quod patruus tuus V. C. qui eas mihi usque in Quirinalem, (ibi enim hunc sumus,) ipsemet attulit, ostendit mihi etiam eas, quas ad alterum patrum scripseras: quibus eadem prope, quae in meis, sed Latine expressa continebantur. Tum demum agnovi, quid te adduxisset, ut ad me populari sermone scriberes. Neque enim illud te movit, in quo jocularis, Phormionis exemplum: sed id potius fecisti, *φιλομυθεύειν ἡμῖν ἐπὶ τῇ ἐν ἀποστόλῃ τῇ ἰδιώματι εὐπρία*. Quod artificium tuum cum jam detectum esse videas: censeo posthac ad me quoque Latine, si videbitur, scribas. Quod tamen ea lege a te peto, ut ne propterea minus crebras, aut minus longas litteras des. Quidvis enim malo, quam earum fructu carere. Gaudeo metum meum de his, qui istic Jus civile profitentur, vanum fuisse, & eos scriptores, quos ego tibi dilaudare consueveram, etiam istic vigere. Felicius hac in parte tecum actum est, quam cum quibusdam aliis *συμφωτικαῖς* tuis, qui, ut a mediisgressi sunt, inter illos *εὐφροδίδης* ac *βορβορίδης* splendidae inepiarum magistros consenescent. Ego & tibi hoc nomine, ut debeo, gratulor, & cupide tempus illud expecto, cum ad nos non illa inani *δυσσοφία*, sed vera ac solida Jurisprudentia instructissimus revertaris. Nondum audisse te puto, me hic Pandectas publice interpretari, non sine aliqua molestia eorum, qui nollent configi oculos cornicibus, & quae juvenes didicere, senes ridenda fateri. Equidem dabo studiose operam, ut eripiam ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in Jure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis laevis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse ineleganterque dicatur. Spero, me his aetivis mensibus, quibus

bus res proferentur, in Tiburtino secesu aliquid novi edolaturum. Quidquid erit, si quid modo erit, sum enim mirifice Callipides, ad te mittetur. Interea amabis me, ut facis. Scis enim, te id mutuo facere, & ad me, quam sacpisime poteris, scribes. Vale. Romae. III. Non. Januar. MDLXVIII.

H I P P O L Y T U S,
CARDINALIS FERRARIENSIS, ARCHIEPI-
SCOPUS AUSCITANUS, A. SORBINO
T H E O L O G O

S. P. D.

L X X X V I.

Cum allatum esset ad nos de doctrina, & eruditione tibi in rebus sacris a Deo concessa, deque studio, quod a te perpetuo adhibetur in vera & Catholica religione defendenda, atque in pravis opinionibus refellendis, ac labefactandis, libenter sane fecimus, ut te potissimum deligeremus, qui in Ecclesia nostra Auscitana Theologi locum ac gradum obtineres. Quod munus, hortamur te, ut magno animo suscipias, utque te, cum primum poteris, ad ipsam Auscorum civitatem censeris: ut animus noster, de populo illo dies noctesque sollicitus, aliqua ex parte in tua fide ac diligentia conquiescat. Multa nobis de te pollicemur, neque diffidimus, ea a te, Deo adjutore, praestitum iri. Laborum, ac vigiliarum, quas in populo illo docendo collocabis, vera quidem & solida praemia ab ipso Deo, cui servies, expectare te convenit: sed ne nobis quidem ulio aut loco, aut tempore ornandi tui voluntas defutura est. Hoc re ipsa verum esse comperies. Vale. Romae. VI. Idib. Mars. MDLXVIII.

Haece epistola Card. Ferrariensis, & mox altera Castanaci, quod Mureti ingenio formatae sunt, inter Muretinas locum invenerunt.

PETRUS

P E T R U S V I C T O R I U S
 LUDOVICO CASTANAEO RUPIPOZAEQ
 ORATORI REGIS CHRISTIANISSIMI AD
 GREGORIUM P. M.

S.

L X X X V I I

Nosti, maxime illustris, & omni liberali doctrina erudite Orator, quod litteris proditum fuit a M. Cicerone de Themistocle, sapiente ac forti viro, respondisse eum, cum quidam illi pollicitus esset, se artem ei memoriae traditurum, oblivisci se malle discere. Quae sane vox egregia est, & summo hoc homine digna: recteque fecisset, quicumque litteris mandasset, ne prudentiae plena sententia vetustate interiret. Laudo igitur Ciceronem, qui in illustri loco ipsam collocavit. Nam Plutarchus, qui vitam ejus diligenter scripsit, in alijs pluribus ejus *ἀπομνημονεύματα*, hanc non commemoravit: non tamen, cum de ipsa saepe mecum accurate cogitarim, probo declarationem ipsius, qui putavit hoc a Themistocle dictum esse, quod haerebant in memoria, quaecumque audierat aut viderat. Etsi namque hoc praestare potuit, ut novum illud artificium despiceret, cum minime ipso egeret; nihil tamen valebat ad acrem cupiditatem, sitimque explendam, quae in animo Themistoclis vigeat, ejiciendi inde, quod tum molestum erat, ac dolorem ingentem homini inurebat. Arbitror igitur (ut libere, quod sentio, loquar) hoc summum illum virum significare voluisse, se valde omni mortali obligatum futurum, qui rationem ipsi viamque monstrasset, qua penitus oblitteraret cuncta, quae non sine dolore in memoria insiderent; praesertim cum feratur Themistocles in adolescentia culpas non parvas admisisse, fama quoque ipsius eo tempore, quasi ad metas haeserit; quod postea ipse quoque confessus est, & simili, ad rem declarandam satis accomodato, purgare conatus. Et sane existimo ego, paucos mortales inveniri, qui vacui penitus fuerint ab omni labe ac vitio in lubrica illa aetate, & cui voluptas corporis libidoque dominatur, quae imperium suum durum atque injustum

justum exercet aliquando etiam in graves & moderatos viros. Cum igitur mecum multum jam de hoc quaesiverim, exspecto modo de ipso iudicium tuum; teque iudicem huius quaestionis statuo; quem ob exquisitam honestarum artium scientiam, magnumque usum rerum, spero facile cogniturum, an verum ego in hac re adtigerim, sive contra lapsus opinione fuerim, valdeque peccarim, qui temere a tanti viri auctoritate discedere ausus sim. Vale. Florentia. VI. Kalend. Jan. MDLXXVII.

LUDOVICUS CASTANAEUS RUPIPOZAEUS P. VICTORIO

S. P. D.

LXXXVIII.

Fontes quidem ipsi, quod dicitur, sitiunt, Victori, cum tu, talis tantusque vir in hoc genere litterarum, de eo quod ipse statuisti, cujusquam tibi sententiam praeterea exigendam putas. Sed si maxime aliquem quaerebas, qui de tuo iudicio judicaret: ego tamen minime omnium adeam rem idoneus videri poteram, qui dicis tantum causa, ut vos loquimini, haec studia attingo: multisque ac gravibus curis impeditus exceptas tantum & subcissivas horas eorum tractationi tribuo. Facile itaque adducor, ut credam, te magis ornandi mei causa fecisse, ut quaereres, quid mihi de tua Themistoclei dicti interpretatione videretur, quam quod me valde bonum talium rerum existimarem esse judicares. Sed tamen, si mihi quoque in vestro emenditorum hominum senatu sententiae dictio est, assentior tibi, Victori, atque ita assentior, nihil ut putem super hac re verius aut sapientius cogitari posse. Nam ut te recte ratiocinaris, si omnia in animo Themistocli, quinque aut audierat, aut viderat, haerebant: poterat quidem despiciere artem illam memoriae, ut sibi minus necessariam; sed nihil tamen erat causae, cur artem praeterea requireret obliviscendi. At cum gaudium, quod capiebat tuis gestis, contaminaretur recordatione eorum,

eorum, quae adolescens libidinosè ac nequiter fecerat, non immerito cupiebat, eorum oblivisci posse, ut illo gaudio liquido sinceroque frueretur. Habes igitur me ad stipulatorem sententiae tuae: quod tu quanti factururus sis, nescio; ego ita demum a te non omnino parvi me fieri putabo, si me, quod tuo commodo fiat, talibus epistolis saepe provocaris. Interèa, mi Victori, si quid vides, quod ego hic aut tua, aut tuorum causa facere possim, fac ut sciam; atque hoc pro certo habeto, tua omnia majori etiam studio, quam mea, semper a me procuratum iri. Vale. Romae. vi. Non. Januarii. MDLXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

HERCULI CIOFANO.

L X X X I X.

Ita crebra sunt tua erga me officia, ut ego, quia nihil adhuc causa tua ex animi mei sententia efficere potui, quoties de te cogito, (id quod facio saepissime,) totus pudore suffundar. Sed tanta his temporibus in urbe est ~~varia~~ conditionum, quae quidem ex usu tuo esse possint, ut nunquam fuisse majorem putem. Video hic quotidie homines adolescentes optimo ingenio, amabilissimis moribus, mediocri utriusque earum linguarum, quae in pretio sunt, intelligentia; qui, cujus domi vivant, reperire neminem possunt. Non defetiscat tamen experiri, eniti, laborare, *παύειν*, ut Graeci dicunt, *ἕως*, donec aliquam rationem reperero, qua nobis una vivere liceat. Remitto ad te orationes, quae mihi non magno usui fuerunt. Liber est neque antiquus, neque descriptus ex ullo valde antiquo, & negligentissime scriptus. Ago tamen de eo tibi gratias sane maximas. Priscianum, qui mihi incredibiliter gratus fuit, spero, aut potius video, multo meliorem fore. Si frater Vincentii Stampac eos ad me libros, de quibus scribis, mittere voluerit, obstat

get

get me sibi memoria beneficii sempiterna. De Gellio, amabo te, da operam, ut noster sit. Sumptuum quidquid factum erit, statim tibi diligenter & eum fide curabitur. Sardum tuum, aut potius meum quoque, salutabis meo nomine diligenter. Velim, dum istic es, si qua ratione potes, Graeci sermonis saltem prima elementa perdisceas. Ex labore non magno magnos fructus, si feceris, capies. Mi Ciofane optime & suavissime, etiam atque etiam vale. xrv. Kal. April. MDLXIX. Ex urbe. Sardus ecquid litterarum a me acceperit, scire cupio.

M. ANTONIUS MURETUS

M. ANTONIO CIOFANO

S. P. D.

X C.

Tu vero neque mihi illiberalis visus es, neque videri unquam potes: neque tantum apud me pondus habere debuit abjectissimorum hominum cupiditas, ut quidquam de te suspicatus sim alienum a moribus & natura tua. Munus quidem tuum mihi, supra quam dici potest, gratum atque acceptum fuit: partem autem illius interceptam fuisse, antequam ad me pervenisset, ex tuis primum litteris intellexi. Factum quidem ab eis est sordide & illiberaliter, qui, si quid a me eo nomine amplius pecuniae postulassent, dedissem non invitus plus etiam, quam quanti erat, quo ipsi me fraudarunt. Sed in ea re est, quod tibi gratias agam, ut sane ex animo facio, valdeque cupio occasionem mihi aliquam objici declarandae voluntatis erga te meae. Ipsos propterea in iudicium vocari non lim: objurgari modeste possunt: ut discant posthac, si possunt, esse fideiiores. Ad Herculem fratrem tuum quod attinet, ego in eo amando vix tibi ipsi cedo. Itaque curabo & adjuvabo quacunque re potero, ipsius commoda; neque committam, ut ullum a me munus hominis vere amici, aut ipse, aut tu ullo aut loco, aut tempore desiderare pos-

possitis. Interea peto a te, ut amare me pergas, & tibi plane persuadeas, te a me fraterne amari. Vale. x. Kalend. Maji. Romae. MDLXX.

E I D E M M. A N T. C I O F A N O.

X C I.

Et ad litteras tuas, & ad versus suavissimi adolescentis Julii Rosci citius respondissem, si habuissem, per quem arbitrarer litteras meas ad vos perlatum iri. Cepi tandem hoc consilium, ut eas mitterem ad amicum quendam, qui mea causa eas perferret in seminarium ad Roscium; a quo spero has quoque tibi redditum iri. Eadem causa est, cur nihil rescribam ad litteras Germani illius, quas tu a Manutio tibi datas ad me misisti. Scribit enim ad me Rostochio, cujus ego oppidi nomen nunquam antea audiveram, neque ubi terrarum sit scio. Et alioqui, ut verum tibi fatear, non admodum libenter scribo ad homines ignotos; praesertim ortos in iis regionibus, ubi vulgo a recta & vera religione homines desciverunt. Vereor enim, ne imprudens ad aliquem ~~non proprium~~ litteras dem: cum quibus ego nihil mihi esse aut familiaritatis, aut commercii volo. Nec causa quidem ulla est, cur hoc quidem tempore, praesertim occupatus, respondeam ad litteras fratris tui, quibus mihi gratias agit, quod se Episcopo Sulmonensi commendandum curaverim. Ego semper, quae ad te, quaeque ad illum pertinebunt, studiosissime procurabo: neque in tanta nostra conjunctione ullus unquam gratiarum actioni futurus est locus. Manutium, si adhuc istic est, meis verbis salutes velim, eique adfirmes, in valetudinem ipsius mihi summo dolori esse: qui si forte animum induceret huc ad nos secedere, & nobiscum transigere hos aestivos caliores, fortasse perciperet eandem utilitatem e salubritate coeli Tiburtini, quam multi alii capiunt: a me certe expectare posset ea omnia officia, quae vetustissimae inter nos amicitiae & summis ipsius erga me beneficiis debentur. Salutabis etiam meo nomine optimum & eruditissimum hominem, Fulvium Cardulum; eique, quod adductus mea commendatione rationibus tuis consulere conetur, ex me quoque gratias ages. Plura scriberem: sed ayocor. Vale. xi. Kalend. Sextil. MDLXX.

E I D E M

Gratularè mihi, Cæsar valet; cujus invaletudo tantum mihi moerorem attulerat, quantum ego ipse nunquam credidissem. Mihi crede, non putabam eum tantopere a me amari. Fuit ille quidem ita propinquus, ut poëtae loquuntur, *ἄνθρωπος πλάκας*, ut jam jamque efflaturus animam videretur. Aliter Deo visum est, qui voluit eo conservato, quam sublato, sibi gratias agi. Potero nunc, (antea enim non poteram,) ad fratrem tuum scribere, eique ut decet, gratias agere, & de vasis quatuor, quæ ad me misit, sane elegantibus & operis eximii, & de literis amantissime scriptis. Interea tu, cum ad eum scribes, significabis ei, munus mihi fuisse gratisimum: purgabisque me, quod ad ipsum non statim scripserim. Nihil tunc aliud quam de Cæsare cogitabam. Nunc quoque expectandum est, dum hoc recens gaudium conquieverit. Ita sumus homines: & dolore, & gaudio aequè impedimur. Vale. Tibure. v. Id. Septemb. MDLXX.

M. ANTONIUS MURETUS

JULIO ROSCIO S.

XCIII.

Ex Elegiis, quas a te nuper accepi, dici non potest, quantum ceperim voluptatis: non tantum quia me laudabant, (et si *ἄνθρωπος πλάκας*,) sed quia id elegantissime venustissimeque faciebant. Omnino multa mihi Hercules noster de ingenio tuo, deque praestantia in pangendis versibus dixerat. Sed tu eam opinionem, quam ego ex ipsius sermonibus de te conceperam, longe multumque superasti. Vere hoc tibi adfirmo, nullum a multis jam annis vidi aequalem tuum, quem tecum in hoc genere conferendum putem; neque dubito, si perrexeris, quin possis aliquando inter optimos hujus saeculi poëtas censerì, *Insignemque tuo capiti peterè inde coronam*, Unde

de prius paucis velarint tempora Musae. Sin te, quod fore auguror, gravius aliquod studium, progrediente aetate, ab amoenitate poematum abduxerit: tamen te, mi Rosci optime & suavissime, hortor, ne Musas unquam plane deserās, neve unquam ita te addicas cuiquam illarum severioris, ut ita dicam, supercilii artium, ut non tibi identidem ex Musarum cantibus si nihil aliud, petendam certe graviorum cogitationum allevationem putes. Neque te hoc facturum esse diffido. *Μῦσαι γὰρ ὄντι ἰδιοῦμεναι παιδὲς, ἄλλα δὲ πολλὰς αἰνέειν φίλαι.* A me vero ut posthac omnia officia expectes, quae ab homine amicissimo expectari possunt, te etiam atque etiam oro. Cum istuc rediero, erit mihi gratissimum, si interdum ad me, quod modo permisit eorum fiat, apud quos educaris, ventites; meque ac rebus omnibus meis aequè libere utaris ac tuis. Spero autem, consuetudinem sermonesque nostros ad istam ipsam laudem, ad quam adspiras, consequendam tibi non prorsus inutiles fore. Vale, mi Rosci, tibi que persuade, te a me plane in filii, & quidem φίλου, loco amari. xi. Kal. Sextil. MDLXX. Litteras, quas cum his accipies, peto, ut Ciofano, cum primum poteris, reddendas cures.

E I D E M R O S C I O.

X C I V.

In hac commutatione consilii de instituenda ratione studiorum tui, nihil me magis sollicitum habet, quam quod nescio, quos progressus in Graecis litteris feceris. Quorum sine mediocri saltem cognitione cave putes ad ullam doctrinae praestantiam perveniri. Eis si ita imbutus es, ut possis Aristotelem suapte lingua loquentem intelligere, ejusque etiam interpretes Graecos, sine cujusquam interpretatione Latina consulere, non invitatus patiar te ad studia philosophiae gradum facere; etsi, ut verum fatear, Demostheni, Thucydidi, Herodoto, Xenophonti, & hujus generis scriptoribus, praetereaque poetis Graecis annum adhuc unum dari maluissem. Volo equidem, quicquid ages, prospere tibi ac feliciter evenire: sed tamen non committam, ut, si absque illo instrumento te ad philosophiam contuleris, dicere unquam

L I

pos-

possis, Muretum tibi ejus consilii auctorem fuisse. Neque haec a me ita disputantur, quasi tibi in iis litteris, quae humaniores dicuntur, consensendum arbitrer. Longe semper ab ea sententia meus absuit animus: sed tu & ea aetate es, ut properare non debeas: & eo ingenio, ut, si firma ac solida doctrinae fundamenta jeceris, ad summa omnia facile perventurus esse videaris. Nam quod ais, sine eloquentia multos ad summam amplitudinem pervenisse, sine sapientia neminem: verius dixisses, & sine sapientia, & sine eloquentia, & sine ullo vero bono multos ea, quae vulgo habentur amplissima, & olim consecutos esse, & quotidie consequi. De quibus constitueram hoc loco pluribus disserere: sed avocor. Tres enim hic habemus Cardinales, Augustanum, Varmiesem, Alciatum: qui mihi omne prope tempus eripiunt. Mi Rosci, ignosce occupationibus meis, & vale. Tibure. III. Non Octobr. MDLXX.

M. ANTONIUS MURETUS

HERCULI CIOFANO SULMONENSI

S. P. D.

X C V.

Accepi volumen orationum: de quo amo te, ut debeo, plurimum; eo simul atque usus ero, remittam. *Demere partem de solido die* apud Horatium, sine ulla dubitatione est *meridians*, id est, ipso meridie horam unam aut alteram dormire: quod qui faciunt, diem quodam modo frangunt, ac dividunt, neque eum unum ac solidum & *ἀλόωλον* esse patiuntur. Itaque is, qui demit partem de solido die, dicitur id facere, *nunc viridi membra sub arbitro stratus, nunc ad aquae lenae caput sacrae*. Et hoc ipsum Varro alicubi vocat *diem dividere*. De verbo *deducendi*, cur eo vim ullam significari putes, non sane video. Cleopatra quidem neque volens, neque invita in triumpho ducta est. At non est tamen dubium, neminem volentem *δεξαμένηα*. Nemo enim volens vincitur,

tur, aut poenas dat ei, adversus quem bellum gessit. Ver-
sus tui non insuaves sunt: & erit mihi gratum, si te,
cum licebit, in hoc quoque genere exerceas. Vale. Ro-
mae. iv. Id. Mart. MDLXXI.

P. GILBERTUS MALLOCIUS

M. ANTONIO MURETO

V. C. S. D.

XCVI.

Dupliciter sum delectatus tuis litteris: & quod me ad
amicitiam applicare, propiusque adungere cupientem, tam
humaniter, tamque benevole exceperis; & quod Francisci
Flehardi Episcopi nostri causam ita sis amplexus, ut in
ea juvanda, & consilio tuo promovenda, non mediocrem
naturae tuae bonitatem & humanitatem expresseris. Quā-
quidem de re, non solum apud me, qui tibi multa debere
cupio: sed apud illum quoque suosque omneis summam mi-
rificamque gratiam iniisti. Ille igitur, te admonente &
hortante maxime, sacris initiatus, in numerosque relatus
est, ut, quae antea rebus absolute perficiendis difficultas
opponebatur, nunc penitus sublata, ereptaque videatur;
adeo ut ex postrema litterarum tuarum parte in spem cer-
tam venerimus, totam negotii istius explicandi rationem
perfacilem jam fore atque expeditam. Quod totum pru-
dentissimis tuis consiliis, amantissimisque admonitionibus
acceptum ferre volumus. Episcopum itaque nostrum rur-
sus tibi commendare necesse non habeo: commendo tamen:
hoc enim ad officium meum adeo pertinere arbitror, ut
nunquam, nisi re perfecta & absoluta, de illa & laborare
& sollicitus esse desinere neque possim, neque debeam. Te
vero vehementer oramus, obstita-nurque, ut, quemadmodum
praeclare initia posuisti, ita in eadem voluntate perseve-
res. Quod de te & speramus, & sane confidimus. De tur-
bulento rerum nostrarum statu nolo quicquam ad te scribe-
re. Neque enim id ego praestare possum sine moerore,

Ll 2

neque

neque tu sine summo doloris sensu intelligere posses. *Sav-*
ius est igitur res nostras silentio involvere & obtegere: quae
aliud nihil sunt, quam bella infanda, necesse, incendia,
furta, rapinae, ut uno versu complectar omnia. Nolo enim
tibi esse molestus in recensendis particulatim nostris mise-
riis: tamen non dubitem, te patriae quoque calamitati-
bus, etiam longe disitum, non mediocriter affici & com-
moveri. Neque enim solus Ulysses amans est patriae. Ad
rem nunc redeo. Ego certe, Murete, vir clarissime, nisi
pro illo tuo tam propenso ad me amandum complectendum-
que studio, proque illa, quam de me habes, opinione tibi
perpetuo devinctus, obstrictusque permaneam, ingratus
plane sum, meique dissimillimus. Quod nulla neque dies,
nec anni efficere poterunt consequentes. Extremum illud
erit, ut Drachium ad nos, re peracta, laetum contentum-
que quam primum dimittas. Vale. Gratianopoli. XII. Kal.
Octob. MDLXX.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

SINIBALDO ANTONINO SUO.

XCVII.

In summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine,
 quae me respirare vix sinunt, legi tamen Dialogum tu-
 um, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione per-
 cepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogita-
 ta, & densa, & vivo (ut ita dicam) ac spiranti orationis
 genere expressa. Itaque ut Pythagoram ajunt e modulo
 pedis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse:
 sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui inge-
 nii magnitudine ac praestantia judicavi. Amor autem er-
 ga me tuus, quem plane singularem omni ex parte decla-
 ras, noli quaerere, quantopere mihi gratus ac jucundus
 fuerit. Neque enim ullum unquam mihi majorem fru-
 ctum vigiliarum, ac laborum meorum proposui, quam ut
 a tui

a tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quastu *αὐτῶ τῷ θυλάκῳ*, ut ajunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto, ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire, ac praedicare coëgerit, quae ne tu quidem, quamquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas, censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriae tuae mea modestia obstet. Auctor enim tibi sum, ut alta meditare, ac procudas: neque reformides obtrectatorum voculas: quae in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestae futurae sunt: ubi tibi semel ipse audientiam feceris, conticescent. Vale, Romae. Idib. Decemb. MDLXXVIII.

M. ANTONIUS MURETUS

JACOBO PONTANO,

E SOCIETATE JESU,

S. D,

XCVIII.

Quod ad te scribendi principium capiam, nescio: ita me pudet tam diu in aere tuo fuisse, & humanissime scriptis a te litteris nihil adhuc respondisse. Sed magna mihi spes est in facilitate & comitate tua, daturum te non gravate veniam occupationibus meis, quae me ita undique districtum tenent, ut erga plerosque amicos parum officiosum videri cogant. Magnam etiam metus partem mihi demit Franciscus Bencius, qui mihi omni adseveratione confirmat, ita te cupidum esse litterarum mearum, ut quicquid a me mittetur, in solutum accepturus sis. Quod ego te, ut facias, Pontane optime, vehementer oro: idque ea lege, ut me posthac, (jam enim, ut spero, liberior ac solutior futurus sum,) copiosius tibi satisfacturum esse pollicear. Interea, quoniam *δωρε*, ut ille ait, *δὲ πᾶσι*, mitto ad te, quo te facilius placem, *ἀπορίων* quoddam meum, & versus nescio quos illustratos notis

cujusdam familiaris mei. Hoc munusculum, qualecunque est, peto a te, ut boni consulus, meque quanquam immerentem amare pergas. Vale. Romae. Id. Julii. MDLXXXIV.

E I D E M P O N T A N O.

X C I X.

Cur & tam rarus & tam brevis in scribendo sim, puto te ex Bencii nostri litteris cognovisse: cui cum promississem heri, me hac nocte aliquid ad te scripturum: in postea sum totam prope noctem acerbissimo sinistrae pedis dolore vexatus, ut neque de legendo, neque de scribendo cogitare potuerim. Nunc albescente caelo, cum paulum se remisserit dolor, cuperem quidem scribere: sed quod scribam, hoc quidem tempore, nihil habeo, nisi te a me mirabiliter amari, quod tibi, etiam tacente me, dubium non esse arbitror. Utinam quidem esset aliquid, in quo id tibi re ac factis testari possem: sed quando aliter non licet, curabo, ubi quid scriptorum meorum edetur, ut ad te quam primum perferatur. Et si hoc ipsum non video, cur aut tibi, aut cuiquam valde gratum esse debeat. Quid enim tale in scriptis meis inest, ut non satius sit vel nihil agere, quam eis legendis operam perdere? Obsequamur igitur studio vestro: ne, dum arrogantiae crimen effugere conor, hoc ipso in id incidam, si iudicium meum iudicio vestro anteponere voluero. Quid jam? quid scribam aliud? etiam, ut & tu, & quos illic habere diceris tui erga me amoris socios, hunc miserum senem precibus vestris Deo commendetis, atque ab eo petatis, ut, qui tot annis in vitiorum sordibus vixi, beneficio ipsius hac saltem extrema aetate aliquid efficere & edolare possim, quod & ad gloriam ipsius, & posterorum utilitatem pertineat. Vale, Pontane mi, vale, & me ama. Romae. xvi. Kalend. Jan. MDLXXXIV,

M. A N T O N I I
 . M U R E T I
 E P I S T O L A R U M
 L I B E R S E C U N D U S.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

IUSTO LIPSIO SUO.

E P I S T O L A P R I M A.

nihil est aut te amabilius, aut litteris tuis dulcius: ad quas ego nudius tertius acceptas statim respondissem, si aut fuisset plus otii, aut statim responderi tua interfuisset. Cum & essem paullo, quam soleo, occupatior, & in unius diei mora nihil esse incommodi viderem, indulsi naturae meae, qui perspectam haberem facilitatem tuae. Desiderio tibi esse mutuam consuetudinem nostram; si vis me aperte ac simpliciter loqui, ut mea consuetudo fert, & ut nostra summa conjunctio postulat, gaudeo: quodque ipsi mihi admirabile videtur, ex molestia ipsa tua voluptatem capio. Nam neque tu, nisi me valde amares, tam iniquo animo ferres absentiam meam, & mihi nihil jucundius est, quam a te valde ama-

Ll 4

ri,

ri. I nunc , & dicito , verum esse illud Euripideum , ἐκ ποταῖν
 εὐλῶν : cum duorum , qui certe inter se amicissimi sunt ,
 videas , uni alterius aegritudinem esse jucundam. Cave
 tamen putes , minus a me sermones tuos requiri , quam
 a te meos. Hic enim et si adfluvimus omnibus deliciis ,
 planeque Phaeacum vitam vivimus , ubi

— εὐφροσύνη γὰρ ἔχ' καὶ δῖον ἄπειρα ,
 Δαυτυμῶνι δ' ἀνὰ δῶματ' ἀκυάζοντο αἰοῖδ' ,
 Ἕμιοι ἰξοῖς , ὧδ' δὲ πλῆθυσι τρεπίζου
 Σίτῃ καὶ κρητῶν .

nemo tamen est , qui iisdem , quibus nos , studiis delectetur : ut jam verear , cum istuc rediero tam diu a Musis & a litteris omnibus peregrinatus , ne quis vestrum , quibus adsidue in libris versari licet , mihi illud occinat , ἔβουλόμην χρόνῳ ὃν οὐ βαρβαροῖς. At tu , mi Lipsi , si me audis , hominem si non valde prudentem , certe quidem insigniter amantem tui , obdura , & poli tam cito de Roma relinquenda cogitare. Mihi crede , *Iste tibi quondam laetiam feret labos*. Conventum esse a te Manutium meum , gaudeo , & talem repertum , qualem ego tibi eum saepe descripseram. Hoc tibi liquido confirmare possum , eum virum bonum esse , φιλόφιλος , & studiosissimum bene facienti quam plurimis. Quare auctor tibi sum , ut te , quantum potes , insinues in illius consuetudinem. Cogitabam de eodem oleo & opera ad Plautum nostrum scribere : sed alio vocor. Interea salutabis eum meo nomine , & , ut coepisti , reddes quotidie tua consuetudine doctiorem. Cras ad eum scribam. Bene vale , mi suavissime Lipsi. Tibure. xii. Kalend. Septemb. MDLXIX.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

JUSTO LIPSIO SUO.

I I.

Neque enim puto aut malevolorum rumusculos, aut tenues quasdam & obscuras suspiciones tantum potuisse, ut meus esse desieris, cum ego plane sim tuus. Quod inter amantes solet, zelotypia me quaedam incenserat, quod alios quosdam, de quibus inter nos ridere interdum & joculari solebamus, & qui certe te, cum hic es, non ex aequo mecum amabant; si verum audire vis, ne nunc quidem amant, qui ex eis superstites sunt: eos igitur subiniquo animo ferebam, a te & saepius & honorificentius quam me, prae quo illos contemnere solebas, nominari. Sed misa haec faciamus. Electorum tuorum *παῖδες* mirifice mihi placuit. Cetera exspecto, & cum Saturnalia, tum multo etiam magis de vita ac scriptis Senecae; quem ut accepero, in eodem te genere, ut potero, remunerabor. Illis, quae ais in undecimo meo (*) aliorum ab iniquis capi posse, medere, ut vis (†). Sin fortasse in-

te-

Respondet, opinor, saltem aliqua sui parte, epistolae sequenti; quam adeo praestabat huic anteponere. Certe juvabit, eam, & quae annotavimus, prius legere. Ceterum ad idem, quod hic agitur negotium referendae libri III. epistolae duae, 79. & 80. quanquam repugnare videatur annus epistolae 80. adscriptus. *Σφάλμα* enim ali- quod ibi agnoscas. Ego, ut liberum esset cuique amplius delibe- rare, in ea temporum notatione nihil mutavi. *Thomaf.*

(*) Subaudi *Variarum Lelionum libro*. Cujus cap. 1. parum abest, quin manifeste litterarii plagii in se commissi accuset Lippium Muretus. Et vero hanc ab se maculam postea Lippius absterfit, licet Mureti nomen civiliter disimulans, capite ultimo secundi Electorum. Quod quidem opus, quo tempore ultro citroque mittebantur hae epistolae, nondum prodierit integrum, ipsae declarabunt. *Thomaf.*

(†) Sudabat per ea tempora *Variarum Mureti* altera editio jam quindecim constans libris, cum initio non nisi octo (respice ad lib. III. epist. 79.) prodierit, sub prelo Plantini. Hic undecimi libri caput parum jucundum sibi Lippius viderat. Jubet ergo nunc Muretus, ipse pro lubitu muret in eo, quae displicerent. *Thomaf.*

LI 5

tegrum non est, omitte sane istam curam. Ego ante tres aut summum quatuor menses efficiam, ne quis aut de voluntate mea erga te, aut de iudicio dubitare possit (*). Ni fecero, tum tu sane de me, ut de homine parum bonae fidei, conqueritor. Amemus inter nos, mi Lipsi, eo constantius, ut urantur ac ringantur isti, qui amicos esse nos nollent. Quaeso de tuarum omnium rerum statu fac me, cum primum poteris, certiozem. Vale, mi Lipsi, •cujus ego nunc suavisimum os intueri mihi videor. vi. Idus Febr. Romae. Litteras tuas Kalendis ipsis Februarii accepi, ne me tardiozem fuisse in rescribendo putes: neque antea fuit tabellariorum copia.

M. ANTONIO MURETO

S. D.

JUSTUS LIPSIUS.

III.

Causa mihi scribendi nata ex tuis ad Plantinum litteris: quas cum gaudio vidi, cum motu animi legi. Vel in manu tua conspecta laetabar: quanto magis in hoc animo, & tam insigni testimonio amoris? quem si a quoquam mortaliū, a te certe volo. Ita adolescens judicavi, ita nunc, consensum quendam esse conspirantis iudicii nostri & naturae. Qui ad conjunctionem, quaeso te, valeat, non ad aemulationem, aut, quod pudet me dicere, similitatem. Et suere tamen improbi homines, qui id sperarent: a quibus

(*) Ubi, aut quomodo praestiterit hoc Muretus, quaerendum amplius. Suspicabar aliquando, ipsum correxisse quaedam in illo variarum capitū, antequam excuderetur. Sane vero legimus in eo magnificas Lipsii laudes. Verum nihil nunc definitio, ac dubito potius, an unquam hoc promisso steterit Mayerus. Quicquid sit, non fuisse Lipsio satisfactum, dubitare nos non finit extremum ejus caput Electorum. *Thomaf.*

bus alia quaedam ad me delata olim, non nego (*): sed vana, falsa, ut nunc video; & quibus caput, homines non profecti solum, sed utrique nostrum infesti. Ea, per communes Deos-Deasque, obliteremus, mi amice: & beneficiis inter nos certemus, non querelis. Electorum librum (†) jam nunc vulgavi: paro Saturnalium sermonum, & de vita ac scriptis Annaei Senecae. Quem nec invitum ad te miserim, quasi vadem amicitiae coeantis & sanescentis. Etsi quid in ea aegrum? nec aliud peccatum utrinque, quam cessatione, & amicitiae, ut sic dicam, inusu. Quod ipsum emendemus. Viximus amicissime una, vivamus porro, & moriamur. En ego ille, cujus ingenium & os coram probasti: nec amorem absentis requires profecto, aut fidem. Te ut eundem sperem, faciunt paucula, sed impressa & signata epistolae tuae verba: quae ruminor identidem & examino, ut solent amantes. Vale. Lugduni in Batavis, ad magnum & sine terminis mare. III. Kal. Decemb. MDLXXI.

(*) Cum his conferenda, quae scribit Lipsius ad Bencium Cent. I. Epist. LII (cui quidem adscriptus annus, nescio an recte, MDLXXXIV) M. Ant. Muretum - amo aestimoque. Minus prompte id ostendo, quia multa in me ab illo non amica. Quo meo merito? Tacitum edidi, quid ego? an illius? Quae hic injuria est, si campum eundem farinae decurri sine fraude? &c. Atque ad Tacitum Lipsii ea quoque pertinent, quae Muretus in Lipsium stomachatur Undecimo Variarum, de quo ad epist. praeced. lit. a. Thomas.

(†) Duo leguntur Electorum libri Lipsiani. Sed quo tempore scripta haec fuit Epistola, non nisi unus e prelo Plantiniano exierat, in altero adhuc occupatis operis. Itaque primum hunc Muretus, aut fortasse particulam tantum ejus aliquam sibi misam a Plantino, (vide lib. III. Epist. LXXIX.) epistola praecedente non nisi prima vocat Electorum. Thomas.

M. A N.

M. ANTONIUS MURETUS HIERONYMO MERCURIALI

S. P. D.

I V.

Cum tuae litterae (*) ad urbem allatae sunt, Tibur jam omnes, ut nos quotannis facere solere scis, secesse-
ramus. Eo illas accepi biduo, aut triduo serius. Tibure
autem, neque Hippocratem habebam, neque Gellium,
expectandum denuo fuit, dum Roma arcescerentur. Al-
latis, ecce tibi aliud incommodum. Corripit me feбри-
cula, non illa quidem, ut eventus postea docuit, peri-
culosa: sed quae tamen animum nonnullo metu suspensum
ab omni scribendi cogitatione avocaret. Haec ideo, ne
mireris me ad tuas tardius respondere. Locus est ex li-
bello *περὶ τρεφῆς*. *ὅτε ἔσται, γίνεται δὲ ὁ νόστος καὶ πλεον, καὶ*
ἐλάττω. Huc ego addebam illa ex Gellio, aut potius pro
illis, *ὅτε ἔσται καὶ ἔσται*, supponebam illa, *ἔσται δὲ καὶ ὅτε ἔσται*
ἐκπύμνη γένεσις. Quodsi tibi quoque ita videtur, non
dubito, quin verum sit; sin tu secus judicas, nunquam mi-
hi dubium erit, quin tua sententia verior sit. Semper
enim non in his modo rebus, quarum tua propria posces-
sio est, sed in omni litterarum genere; judicium tuum
libentissime anteponam meo. Vale, meque ama, & cer-
to tibi persuade, te a me mirifice & amari, & coli, Ti-
bure. Kal. Sept. MDLXX.

(*) Consuluerat Mercurialis Muretum per litteras de quodam
Hippocratis loco in libro *περὶ τρεφῆς*, quem ipse Mercurialis e Gellii
lib. III. c. xvi, cum jam sanasset, ex Puteano intellexit, medicam
nam illi jam factam a Mureto fuisse. Vide Mercurialem lib. iv. Var.
Lect. c. x. (cui & hanc Mureti responsoariam adjunxit,) & Mure-
tum ipsum xv. Var. xii. Nam hinc Epistolae praesenti lux erit. *Thomas.*

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

HUB. GIPHANIO

S. D.

V.

Litterae tuae, supra quam dici potest, mihi gratæ fuerunt: cum enim jam pridem te valde amarem, mirifice cupiebam animum illum meum tibi notum esse, non dubicans, fore, ut vicissim abs te amarer. Sed ad eas idcirco serius opinione tua respondeo, primum quia eas quoque sero admodum accepi, hoc est, Kalendis Januariis ipsis: in quo mihi visum est etiam inesse aliquod lacum ac prosperum omen, ut spem vel ex eo aliquam conceperim, totum hunc annum, (*ὅτι θιῶν δὲ ἀπρίστου,*) mihi faustum ac felicem fore. Deinde tentare volebam, num quid, antequam rescriberem, de Gellio, quale tu cupis, efficere ac præstare possem. Sed nihil adhuc repertum est, quod quidem sit magni pretii. Spes adhuc una reliqua est, in bibliotheca Cardinalium Farnesii & Sforzae, quas nondum excussi: id quod, noli dubitare, quin diligenter facturus sim, cum primum per occupationes meas licuerit: quæ sane & multæ sunt, & eo molestiores, quod alienæ sunt ab omni genere litterarum. Sed multa ferenda sunt iis omnibus, qui coguntur aliena, ut ille ait, vivere quadra. Tu vero, mi Giphani, qui & ingenio excellis & doctrina abundas, & ea es ætate, quæ sit labori ferendo, perge, ut facis, aliquid assidue elaborare, quod & tibi gloriæ sit, & nobis ac posteris usui. Nam de Lambino quidem nihil video causæ, cur ejus obtestatio deterre te, aut abducere a studio debeat. Ille in te fuit, qui in alios solet. Et, ita mihi omnia, quæ cupio, eveniant, ut ego valde mirabar, si tibi cum impune laudare licuisset. Ita enim homo est: eis solis plurimum invidet, quibus plurimum debet. Quomodo me acceperit, nosti: quantum autem mihi debeat, & ipse & alii plurimi norunt. Tu vero pro uno frigido obire.

obtreſſatore, habiturus es innumerabiles, qui te ac labores tuos laudibus in caelum ferent. Sed haec alias. Peto a te, ut me ames: neque de mea erga te propenſiſſima voluntate dubites. Plura ſcriberem: ſed urguet hic amicus meus, vir bonus, & litteratus, quo nomine eum a te quoque humaniter excipi volo. Is cum ſtatim diſceſſurus eſſet, vix ad haec ipſa ſcribenda ſatis mihi temporis dedit. Quare ignoſces etiam, ſi quid forte minus accurate ſcriptum erit. Quaero te, ſcribito aliquid ad Berzevicaeum noſtrum, & ſignificato ei, multum acceſſiſſe ad veterem meam erga eum benevolentiam, quod conciliator fuerit amicitiae noſtrae: Item illud, me paucis diebus ad ejus litteras (*), quas una cum tuis accepi, copioſiſſime reſponſurum. Saluta etiam mihi diligenter clariffimum virum, Paulum Foxium, Oratorem regium, qui quando tanti me eſſe duxit, ut me ad ſcribendum, litteris ſuis excitandum putaverit, mirari non debebit, ſi quando ego honorifica ipſius appellatione ſcriptum aliquod meum exornare non verebor. Mi optime & erudiſſime Giphani, etiam atque etiam vale. Romae. Prid. Id. Jan. MDLXIX.

E I D E M G I P H A N I O.

V I.

Pudet me tam ſero ad litteras tuas reſcribere: ſed velim, qua humanitate es, ignoſcas occupationibus meis, non magnis illis quidem, ſed multis tamen & moleſtis, quaeque me interdum cogant magno cum meo dolore minus erga amicos officioſum eſſe, quam vellem. Impetravi tandem librum a Fulvio, qui (ὁς ἀπλῶς εἶπεν) minime reſpondit exſpectationi meae. Nam neque totus eſt ille noſtium Atticarum ſcriptor, neque quod eſt, valde diligenter ſcriptum eſt. Contuli quicquid erat accuratiſſime ipſemet cum meo Gryphiano anni MDXLVI. Quod aliter quam vulgo reperi, id omne tibi hic cum fide repraefentabo. Primum igitur moneo, librum Fulvii *ἐν μέρει* quaedam eſſe ex Gellio ſive Agellio, & ex Valerio Ma.

(*) Hae ſunt, oporor, quae leguntur ſupra lib. I. Epift. XLV. quanquam ibi *Bellivicejus* exaratur, non *Berzevicaeus*. *Thornaf.*

Maximo, ita ut alternis singulis Agellii capitibus singula Valerii subjuncta sint. Idque nullo certo ordine. Graeca nusquam comparent, nisi paucis admodum locis, idque ubi una tantum aut altera vox Graece scripta erat. Jam tu facile potes conjicere, librum non valde magni pretii esse. Antiquus tamen videtur. Ac ne te diutius suspensum animi reneam: quid in eo a vulgatis editionibus discrepet, accipe. Scriptoris nomen ita in eo libro fere notatur *AG.*, semel tantum omnibus litteris *Agellius*. Sed scis in Pandectis Pantonium esse pro *P. Antonio*, Cafraniam pro *C. Afrania*, ut quidem nonnulli putant. Sic Maurelium aut Maurilium dixerunt, qui erat *M. Aurelius*. Sed hoc tu videris. Jam enim clamat Lambinus, indocte atque inscienter facere, qui hunc scriptorem Agellium vocent: itaque verendum est, ne det aliquam pugnam denuo. Ego quidem Priscianum veterem habeo, in quo aperte & constanter vocatur Agellius. Habeo & alia quaedam argumenta non infirma, quibus adducor, ut existimem rectius Agellium vocari, quam *A. Gellium*. Ἰταὶ ταῦτα ὁμῶς μέλει. Cap. xvii. libri primi: *iratumque & molestiarum*. liber vetus: *rerumque & molestiarum*. Eodem: *Satyra*, *Satura*: ita etiam alibi saepe. *lepidum quidem*, scr. *lepide quidem*. Cap. xix. *desiperet*, *risit*: *derisit*. *apposuit*, *apponit*. *deusit*, *deurit*. *reliquos sex an eodem*, &c. illud *an* abest a libro veteri. Cap. xx. Graeca omnia Latinis litteris notata sunt, praeter illa in extremo *μῦθος ἀπληγός*. In eodem *metre triangulae*. & in fine *inlatabile*. qualia posthac non notabo; ut neque illa, *adferre*, *adponere*, non ut vulgo, *afferre*, *apponere*, & similia. quae vix unquam aliter scripta in libris veteribus reperias. Cap. xxiii. *scriptaque est a M. Catone*. *venustate atque luce*. cum haec dictavi. Tum cum in senatu. *percunctata est filium*. Ita semper hoc verbum scribit, non, ut vulgo quidam, *percontari*. Tum puer matre urgente. *utrum videretur utilius*. quid sibi *postulatio* ista haec vellet. ne introeant praeter ille unus *Papirius*. (hoc verum puto) in aetate praetextae *prudenciam*. Cap. xxiv. *postquam mortem adeptus Plautus*. (hoc quoque fortassis rectum sit.) Cap. xxv. *Inducium munus aliquo*. Ego, *mensum*. *Cessationem istam pugnae pacticam*. *id pacti causa*. non pugnetur, nihilque incommodetur. Cap. xxvi. *post cotidianas lectiones*. Ita

Ita scire semper scribit, non quotidianas, etsi hoc quoque modo interdum. In ipsius commentariis. neque jam querimoniam aut gemitus hejultusque. Non ita esse Plutarchum, ut philosophum deceret. tu hoc age. ἀργαῖα & ἀνάλγησια.

LIBRO SECUNDO.

Cap. I. ad fortuitas patientiae vires firmandi, id quoque &c. Valitudine. Ita semper, ut &, benivolus & malivolus. Quae in belli Peloponnesiaci principis ipsam Ath. civ. internecivo gerere. Cap. vi. Nonnulli ex Grammaticis. A timidis nautas. Omnia jam vulgata, hae tres voces absunt a libro vetere. Inlaudati. & sic semper. non laude solum indignus, sed detetione. Ego suspicor legendum, detestatione. squalentem, semper, non, ut vulgo, squalentem. quam facere, unde id verbum, &c. aut vento aut pulvere laborare videmus. duae postremae voces absunt a libro vetere. Hannibal (sic semper) M. Tullius iv. in Verrem, non ut ab hoste. Nemo quisquam tam efficitis est moribus; ἰσχυρῶς, efficitis. Inlaudatus quoque igitur finis est, &c. Sic in actionibus civilibus aut laudari dicitur, qui est nominatus. Recte autem scripsisti, legendum ibi esse, auctor. Illaudabilis & innominabilis, duae postremae voces absunt. Dianae Efesia. Sic & Favorinum, non, Phavorinum, & alia quaedam eodem modo. auro & purpura prae-textae. Cap. vii. Omnia quae pater imp. parendum. Super ea prius quae dicta sunt, ut accessitum venire. Catilina aliquo aut Tubulo. Non ergo est integra propositio dicendum. Ego, dicentium. Cap. xxi. procedentis noctis spatio. Sed ego, inquit, cum Laelio. Lego autem, L. Aelio. triones rustico cetero vocabulo, elegantisque esse visum. Cap. xxii. Atque etiam appetebamus. regionesque esse caeli quatuor. Septemtriones. Japyx & Japygem semper per litteram γ. Sed qui ab activa & solstitiali meta venit. Africus, qui Graece ἀψ, unum meridionalem ventum. Sunt qui pro octo xii. faciunt, tertios quatuor in media, &c. Cur meridie septentriones eadem, &c. in suis quisque regionibus, quem saevissimum putant. Apuli eodem quo ipsi sunt nomine, λεγοῖσι αὐτοὺς ὡς οὐ κακίας νῆφου. Ego, ἰλαστοὶ ἰφ' αὐτοὺς ὡς οὐ κακίας νῆφου. Vocem κακὰ omnino delendam puto, neque

neque sane est in illo vetere. Cap. xxvi. *aliter ostrum, aliter crocum, nihil a vocabulo rufi differunt. in iis tamen colirib q. m. d. denominandis. Nam phoeniceus q. t. G. poivm dixisti, & rutilus, & spadix phoeniceus omnino. Lasitudinemque minuam. Rudibus autem est rufus atrior, & nigrore multo iniustus. Luteus contra rufus color est dilutior. Unde ei quoque &c. Nostri autem veteribus Caesia, quod in versu H. est id facis. Cap. xxix. neque imperiose. ires cibum quaesitum. idcirco dicit Crastini, misit qui amicos roget. Mater iubet eos animo otioso esse. Sol servit, & fit nihil. & dies amici nulli erant. Ego legendum puto: Sol servit, & fit nihil, it dies, amici nulli erant. Vos modo, inquit, advertite. In ipso enim jam vertitur, cuja est res, non aliunde petitur. migravit. seges a domino &c. levi plerumque & inani fiducia. Sperabam me quae reliqua sunt perscripturum. Sed interpellor. Ea tamen, sine ulla dubitatione, intra quatrimum mittam. Ac si quid aliud est, quod me tua causa posse arbitrere, peto a te, mi Giphani, ut tibi plane persuadeas, te mihi ex animo carissimum esse, meque omnia, quae ad te pertinebunt, semper studiose ac diligenter procuraturum. De locis, quos emendasti in epistolis Ciceronis, auctor tibi sum, ut eos ad Manutium mittas. Et tibi ad eam rem operam meam dico. Spero eum, ut est vir bonus, non dissimulaturum esse, quid a quo acceperit. Vale. Romae xvii. Calend. Jan. MDLXIX. Clarissimo Oratori, quaeso, ut plurimam salutem meo nomine impertias.*

E I D E M.

V I I.

Risi, conferens Lambiniana cum tuis: & praeter ea, quorum tu indicem ad me miseris, alia etiam complura reperi. Tu, quae ab illo in puteum (*) illum mersa sunt, cum tibi commodum erit, in lucem extrahas, tibi que vindices, censeo. Quod me laudat, vellem tam merito id

(*) Allusio ad nomen *Puteani*, ad quem Lambinus alicubi, ne Giphanium necesse haberet nominare, provocaverat. Repete lib. I. Ep. Lxxvi. lit. n. *Thomas*.

M m

id. faceret, quam olim immerito notavit. Equidem possum, mi Giphani, ostendere tibi, si hic sis, litteras ipsius manu scriptas, quibus mihi gratias agit de locis quibusdam sibi explicatis, quos ipse postea questus est a me sibi subreptos esse. Et eas litteras diligenter adservo, non ut edam, neque enim tanti esse ducō, sed ut ostendam interdum amicis, si quando de me & Lambino sermo incidit. A me quidem sibi metuere non debet. Nunquam natura contentiosus fui: & nunc quotidie magis *Lenit albescentis animos capillus*. Tua potius causa verendum est, ne a quopiam audiat, ὅ γάρ, ἡ μάλα δὲ σὶ τίς τούτοις μαχεται. Sed haec omittamus. De *Tubulo*, ita plane in *Fulvii* libro omnibus litteris scriptum est. Cap. xiii. l. i. neque quod divulgatum est placet, neque conjectura tua, (quod venia tua dictum sit,) mihi explet animum: praecipue cum statim sequatur: *Tum magister ἀρχιπαι.* Cogitandum igitur, si quid melius. In libro *Fulvii*, scito, non tantum primum caput libri primi, sed omnia omnino, in quibus nihil notatum a me videbis, desiderari. Libri moles est perexigua: & in eo ipso admista, ut dixi, *Valerii Maximi* capita prope pari numero. *Orchio* ibi scriptum est, non *Orcivo*. Libri secundi caput decimum in eo libro non est. De scriptoris nomine exspecto quae polliceris. De praenomine *Nepotis* nihil habeo, nisi quod semper suspicatus sum ex *C. Cornelio Nepote*, librarios, qui eandem litteram bis ponere laboriosum putarent, fecisse *Cornelium*. Saepe hoc ita commissum scio. Quae reliqua sunt in *Gellium*, superest, ut exsolvam. Illud mihi molestum est, quod eorum librorum, quos tu maxime requiris, vix πολλαὶνικαὶ quoddam est in *Fulvii* libro. Cap. v. lib. III. *Arcesilaum*. Sed hoc praetereundum erat ad te scribenti, & talia postea omittentur. *Incorruptus tamen & a stupro integer*. Nam quum vocata infractione prioribus an posterioribus. Cap. vi. in vii. *problematorum*. Cap. ix. *memoria atque ammiratione*. Sic saepe scriptum reperias. *Colore puniceo, floreā & comanti iuba*. *Argos evertisse, cupidineque habendi*. *Eum Casium postea s. n. est, victis partibus s. q. e. s. misera morte oppetiisse*. Cap. xv. *Polycritan*. *Is Diagoras tris filios. eos omnes vidit*. *Cum populus gratulabundus, ibidem in stadio, in osculis atque in manibus: non diu post eam pugnam exanimata est*. Post hunc locum usque ad librum

no-

novum nihil est in illo libro vetere. In libros sequentes quaedam sunt, pauca quidem, sed in iis tamen quaedam non contemnenda. Ea, si voles, ad te mittentur, simulque, si quid erit aliud, quo hoc tuum institutum a me adjuvari posse arbitreris. Vale. Romae. Prid. Kal. Jan. MDLXIX.

H U B. G I P H A N I U S

M A N T O N I O M U R E T O

V I R O E R U D I T I S S.

S. D.

V I I I.

Vellem, Murete, V. C. ea esse tempora, ut litteris nostris liber esset commeatus; haberem fortasse, de quibus te vel consulerem interdum, ut quendam velut ~~memorem~~ vel ut amicus commonescerem. Nunc quae sint vides. Itaque consilium cepi, quantum potest, temperare scriptionibus & litteris, maxime ad longinquos. Quod tamen institutum ut jam migrarem, fecit Jacobus Zelenius, familiaris meus, cui haec ad te dedi. Is enim in Italiam hinc profecturus, cum magnopere me rogaret, ut sibi ad te, quem jam diu colit, quasi viam & aditum munirem: amico optimo exiguum hoc litterarum officium negare nec potui, nec debui. Eum igitur toto pectore tibi commendatum esse cupio, adulescentem, mihi crede, suavissimis moribus, & elegante doctrina expositum, omniumque doctorum hominum observantissimum: genus enim domi nobile, multisque ad laudem insignibus viris clarissimum omitto. Expectas autem fortasse & de Agellio nostro aliquid: sed & eum, & alia nostra remorantur, cum occupationes nostrae cotidianae, tum librariorum hoc in loco inopia. Juris quoque Civilis, in quo & explanando & respondendo toti versamur, quasi rigor, & Musae, ut poeta vetus eas vocat, severiores, sive, ut Fortunatianus loquitur, duriora juris scripta, vix patiuntur, ut in humanitatis illa velut vireta

M m 2

saepo

saepe exspatier. Ne tamen me putes aut vale humanitati & politis illis Criticorum studiis plane jam dixisse, aut eorum sectam Consultorum sequi, quorum utinam barbara modo esset oratio, (ferri enim ea quoquo modo posset: quanquam & vestis honesta matronam nobilem ornet ac deceat,) & non Furis ipsius, ac rerum, totiusque fere scientiae civilis nostrae magna ignorantia, atque perturbatio: de qua & tute jam pridem eleganter in oratione quadam disseruisti: quare ne his me vitiis affinem existimes, parerga nunc accipe ex iis quaedam, quae in ipsas Lectiones tuas quasi praeteriens aliquando notavi:

Non ita certandi cupidus, quam propter amorem,
Quo te imitari aveo,

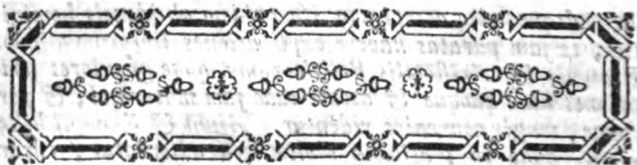
ut Corus ait. *Vidisti acute lib. vi. lect. cap. xvi. locum illum Ciceronis II. de Divinat. Totas noctes somniamus, neque ulla fere est, qua non dormiamus: & miramur, aliquando id quod somniamus, evadere? esse mendosum. Qui tamen ita fortasse rescribendus est: Neque tamen ulla fere est, qua non; Et miramur, &c. ut, n, qua non, praecise sit positum: pro eo, quod, qua non somniemus. Non vero ita, ut tu putas; totas noctes dormimus, neque ulla fere est, qua non somniemus, &c. id enim a vetere scriptura longius aberrat: & nosti, ob orationes concisas quam saepe in veterum scriptis peccatum sit. Agitur de somniis, & non de somno: quamvis & illa in somnis. Illum autem locum pro Archia: Quod si non hic tantus fructus ostenderetur: & si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut opinior, hanc animadversionem humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Alii aliter, tu lib. xii. lect. cap. xv. ita emendas: hanc animi adversionem. Vide, quaeso, ne ita rectius, hanc humanissimam: hanc, nempe delectationem & voluptatem. Saepe enim his articulis, hanc, illam, & similibus non adjungitur nomen aliquod, sed prius adlatum tacite repetendum intelligitur, ut apud Senecam epist. xcv. At illam habentem praecepta plurimum ait proficere: ubi delendum illud, habentem praecepta: nam ibi non de paraenetica, sive, ut Seneca, praeceptiva, ut Cicero in lib. de Offic. loco vulgo non intellecto, quae in praeceptis posita est, parte philosophiae, sed de theoretica agitur.*
Sic

Sic & pro Ligario: Valeat vox illa tua, quae dicit, &c. id, quae dicit, perspicue spurium. Ejusdem libri tui cap. I. in his verbis Senecae lib. I. de Benefic. Nemo beneficia in Kalendario scribit: nec avarus exactor ad horam & diem creditorem appellat: mendum esse recte admonuisti, atque pro creditorem, fortasse legend. debitorem, quomodo & jam pridem Brissonius lib. I. de verb. signif. illum ipsum locum adducit. Haec enim cognata, five potius inter se relata vocabula, magis & minus, emptor & venditor, conductor & locator, debitor & creditor, migrasse interdum alterum in alterius locum videntur, quod & Jacob. Cujacius observavit lib. I. cap. x. & lib. ix. cap. vii. Cui tamen d. l. si in emptione. D. de contrah. empt. & l. xviii. solutione. D. ad exhibend. eum non adfentiar, iisque in legibus nihil mutandum puto, alio in loco explicabo. Hoc autem in loco Senecae, etsi non debitorem non improbo, omitti tamen utrumque potest, & creditorem & debitorem, sed intelligi debitorem; ut verbum, appellat, praecise & absolute ibi sit positum. Quod autem ad eum locum Cic. attinet lib. II. de finib. bon. de quo & tu lib. vi. cap. xx. & Turneb. alique laborant, Resplendeat his vestis argentum, odrilitium, locus ipse, aedificium, &c. eum ita emendandum puto: vestis, argentum, locus ipse: reliquis inductis; aut certe ita: Vestis, argentum, aurum, locus ipse, ut odrilitium sit depravatum ex oro five auro. Paulo ante apud Cicer. haec, quibus vinum defusum e pleno sit Hirsiphon, ut ait Lucilius, cui nihil jus & sacculos abstulerit, portenta potius quam verba, (quae tamen ita exarata sunt in libris manuscriptis,) aliter Paulo Manut. aliter Jos. Scaligero in append. ad conject. in Varr. mihi ita, e pleno sit inophoro, ut ait Lucilius, cui nihil sacculus abstulerit, fortasse inquam ita, (nam & ipse dubito,) rescribenda videntur. Inophorum certe, vel, ne mentiar, inosorum in vet. lib. reperio, nunquam oenophorum. Et recte. Romani enim veteres Graecum οἶνον, non modo oe Latinum, quod vulgare ut Demoe, Edeatroe (sic enim legendum puto apud Festum) Adelphoe Terentii, de quo & tu in Terent. Clarumenoe apud Plaut. & Canephoroe apud Cicer. Verrin. de quibus nos ad Lucret. sed etiam interdum aut in o nudum, ut in poeta, poema, diocesis, & diocetes apud Cic. pro Rabirio Posth. ubi

antea mendosa Diogenes, & Parochia. ~~omnino~~, vocab. Ecclesiast. (falluntur enim, & omnium scriptorum, etiam Justiniani & Theodos. Codicum exemplaribus antiquissimis repugnant, qui nuper scribere coeperunt dioecesis & dioecetes, paroecia & paroecus, quos miror eadem ratione non scribere poeeta, & poema, poeetis) interdum in I merum vertebant, ut videre est in iconomus, quod contra usum veterum quidam hodie mutarunt in oconomus, ut & Alciat. admonuit lib. ix. Parerg. c. III. in hodiocus apud Festum, id est, grasfator qui Graece ~~ἡδίοχος~~, Inomaus apud Orosium in lib. vet. qui a Graecis ~~Ὀνόμαος~~: & in Cimiterium; sic enim Latine a veteribus Christianis scriptum id fuisse, quod Graece ~~καταμύριον~~, vetora monumenta confirmant. unde & Acimitense monasterium in I. inter claras C. de SS Eccles. dicitur, quod a Graecis ~~ἀκίμιον~~. Solent scilicet Romani Graeca vocabula paululum variando sua saepe facere, nec iisdem ea aut litteris aut syllabis semper admitiri, ut Ulixes ex ~~Ὀδυσσεύς~~: Exanclare, & anclare apud Fest. ex Graeco ~~ἐκκλάρειν~~, & ~~ἀνκλάρειν~~: non ut vulgo jam scribunt exantlare: quod exanclandi verbum & tu contra Lambinum recte vindicasti, lib. XIII. cap. XVII. alia aequae ejusdem modi: de quibus alibi. Quod qui non observant, Latinam linguam mire perturbant; iidemque & elogium, de quo & tu in Lect. optimum licet vocabulum & bonae quasi monetae, aut civitate Romana, tanquam lege Papia, plane exterminant; aut varie nunc in eclogium, nunc in ellogium, nunc in eulogium mutant; & epistolam scribunt, Graecorum more, invitis omnium scriptorum libris antiquiss. etiam marmoreis monumentis, in quibus constanter epistula, & elogium extat. Atque haec quidem de meis in tuas Lectiones cerulis quibusdam ac notis. In quibus si quid erit tale, quod in acceptum referendum putes: videbis, in quem quid expendas: ne & his accidat quod nuper Themistias nostrae apud Cicer. & Ennio item nostro apud Agell. lib. XII. c. IV de quibus diligenter olim ad te scripseram, contigit. ~~idē~~ loquor. Sed de his alio fortasse loco planius, & plura. Nunc, ut modo dixi, de me satis multa. A te autem Lectionum quidem libros plures non ita pridem accepimus, omnis elegantiae refertos: sed quod inter nos liceat, (soli enim sumus,) postulantur jam a te & ~~φιλανθρωπία~~ quaedam, & a Nobilio politis philosopha, qui aliqua jam dedit, plura.

ra. Atque adeo accepti non ita pridem ab idoneis hominibus, te jam paratas habere explicationes librorum aliquot Platonis & Aristotelis Politicorum: quae graviore scriptio-
 nes huic quoque & aetati tuae jam maturiori, & per-
 sonae, magis convenire videntur. Ajunt & Eunapii histo-
 riam, quae in Vaticana bibliotheca adservatur, curare
 te describendam: quod idem & Redingerus noster D. Tho-
 mas V. G. magno sumptu jam pridem coeperat: sed cona-
 tum ejus mors interrupit. Tu si & Politica illa scholia
 tua, & Eunapium, etiam Theodotti epistulas, quarum
 insigne volumen in eadem Bibliotheca, Herveto teste, su-
 perest, aliaque veterum scripta divulges, bene, mihi cre-
 de, de rebus mereberis. Eorum namque opera cum rei-
 pub. utilior, tum etiam ad laudem ipsorum diuturnior mi-
 hi semper visa est, qui veterum scriptorum praeclaras
 commentarios & commentarios aut in lucem ipsi proferunt, aut
 ab aliis divulgatos vel eruditis scholiis explanant, vel,
 ut emendatiores sint, elaborant. Emendatus enim liber est
 vice commentarii. Vale, vir doctissime, & salve.
 A. MDLXXXIII.

M. A N T O N I I
M U R E T I
E P I S T O L A R U M
L I B E R T E R T I U S.

M. ANTONIUS MURETUS

PAULO MANUTIO

S. D.

E P I S T O L A P R I M A.

 ui possum paria paribus? & , si pergis, clama-
 bo me circumveniri. Nae tu, mi Manuti,
 δαίς τις εἰ καὶ τ' ἄλλω καὶ μάλιστα σπανιύτατ', qui
 cum ad me eas epistolas quotidie mittas,
 quales post Ciceronem nemo fecit praeter te,
 tamen delicias facis, & perinde loqueris, ac si meae,
 quas ego popularibus verbis, quasi crassiore filo, con-
 tex-

Respondet Manutio partim ad appendicem lib. III. epist. v. *Scris-
 ptis litteris*: partim ad epistolam sequentem: *Tu vide cui*: ut appen-
 dix illa videri queat male ab epist. vi. ad v. translata esse. Legitur
 alioquin haec praefens & in Epistolis Clarorum p. 291. sed nec in-
 tegra, & male confusa cum partibus duabus alienis, altera epist. xvii.
 altera epist. xi. libri I. *Thomas*.

textas, ne relegere quidem, quae mea pigritia est, soleo, cum tuis ullo modo conferri debeant. Equidem, qui, ubi cum quibusdam me aliis confero, adolor interdum ipsemet mihi: & quia, quam non Latine alii loquantur, animadverto, videor mihi paullo, quam illi, longius in hac facultate progressus esse: idem, vel te audiens, vel scriptum a te aliquid legens, hastas, ut dicitur, abjicio: & nedum cum putem esse me, quem tu facis, non modo inter principia, sed ne inter impedimenta quidem, ullum mihi relinqui posse arbitror locum. *Μανύει δ' ὃν πάντας τῆς ἐὺγλωττίας, μακάριοι δ' καὶ ἡμεῖς, οἵσπερ ὑπὸ τῷ ἀπύρῳ ὄντι ἀπαλαφθῆναι, οὐ μὰν ἀλλὰ καὶ συμβίβηαι τῆς σῆς καὶ λαοῦ ἰμιλίας, καὶ οὐκ ἀναξίου δαεῖν φιλίας.* Sed de his fatiſ. De re Bononiensi, ut plane tibi asſentior, ita vota facio, ut Sigonius noster petat. Nam neque Bargaeum deſcensurum puto; alios, si qui erunt, facile ab illo superatum iri confido. Mihi quidem quid magis in optatis sit, quam ut id eveniat, quod tu mihi amice, (utinam etiam vere,) auguraris? Neque video fane, si ille deſerit, quid mihi impedimento esse possit. Fruamur igitur hac spe: quae si ve rata erit, paullo tollemur altius: si ve fefellerit, non tamen omnino jacebimus. De Philopono noli laborare, ego istic, si Deus volet, intra quatuor aut quinque dies futurus sum: absens non video, cui possim fatiſ commode id negotii dare. Vale, mi Manuti, vale, & me ama. VIII. Kal. Septemb. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

I I.

Quod te a curis omnibus acquiescere in mearum epistolarum elegantia ac suavitate dicis, agnosco humanitatem tuam: neque tamen ita me ignoro, ut in meis quicquam posse reperiri elegantiae putem. Scribo enim ad te sine ulla cura, quicquid in solum, ut dicitur, & dum tibi animi mei sensus aperiam, quibus id verbis faciam, non laboro. Quod eo dico, quia scrupulum quendam injecisti mihi nuper in sermone, cum significares, te epistolis tuis, si quando eas divulgares, velle admisceri quasdam etiam ad te meas. In quo tu etiam atque etiam vide, quid agas. Nam ego quidem nihil unquam, (ita tu

M m 5

me

me ames,) memini ad te scribere, quod non dicam editione, sed lectione magnopere dignum putarem. Sic enim scribo ad te, non quasi ad unum ætatis nostræ hominem doctissimum, & linguae Latinae intelligentissimum, sed tanquam ad amicū arctissima mihi necessitudine & familiaritate conjunctum, apud quem in loquendo non modo peccare impune liceat, verum etiam, si quis magnam diligentiam in eo ponat, ut ne peccet, is eo ipso peccare videatur. Itaque ne relegere quidem soleo, quæ ad te mitto. Tuo tamen arbitrato. Scio enim, te meæ laudi æque favere ac tuæ: neque vero mihi sumo, ut in hac re, aut omnino ulla in re plus videam, quam tu. Sed de his satis, aut etiam plus satis. Obsecro te, quid est, quod tu, quod apud me Catulli reliquum est, id bi-duo ad te mitti petis? an non satis est, dum ne tuis in mora sim? quanquam faciam equidem, quod voles: sed neque mihi, neque tibi expedire istam celeritatem puto. Chartas quinque una cum his litteris accipies. Cetera, ubi voles, parata erunt. De Hieronymo tuo valde equidem miror, & (vere ut dicam) vix consilium in ea re tuum laudare possum. Tantillum puerum tam procul ablegari? neque te navigatio commoveret, quæ concutere ac dejicere etiam homines confirmatae ac corroboratae ætatis solet? Mihi crede, valde commoveor: amo enim puerum illum insigniter, tum quia tuus est, tum quia mirifice festivus. Et mihi venit in mentem, quæ ille jam pericula misellus subierit, paene prius in vitæ discrimen adductus, quam sentire posset, quid jucunditatis esset in vita. Deum tamen caelestesque omnes ex animo comprecor, ut fortunent, quod agis. Et aliud, quod scribam, nihil est, & Molinus noster me admonet, redeundum esse ad Catullum. Nihil igitur addam, nisi ipsius nomine plurimam tibi salutem. Etiam Herulem tuum nostro utriusque nomine plurimum ut salutes, a te petimus: quanquam equidem est, tibi, Hercules, quod succenseam. Teno, cum hic esses; semel tantum ad me adiisse, neque postea rediisse amplius? Itaque ut te ulciscar, nihil adhuc ad eas litteras, quas a te plenissimas suavitatis accepi, respondeo. Curavi tamen, ut id, quod petebas, ad te mitteretur. Valere ambo, nos. que amate ambos. Patavio. A. D. xiv. Kal. Maji. Nolo enim facere quod tu, qui interdum pro Majo Aprilem, pro

pro d. xvii. ponis. Itaque interdum video mihi accipere litteras tuas xx. diebus ipsas, posteaquam scriptae sunt. Interdum contra, sex aut septem diebus, antequam scriptae sint, perferuntur. Iterum vale.

E I D E M M A N U T I O.

I I I.

Heri respondi ad eas litteras, quas a te pridie acceperam, simulque misi ad te chartas aliquot Catulli. Ego strenue urgeo: sed vix credas, quam multa quotidie incidant, quae cursum impediunt meum. Omne tamen obstaculum atque omnem impeditionem facile superat studium tibi obsequendi meum. Cras exspecto a te, quantum typis descriptum erit. Est etiam aliud, quod mihi a te curari pervelim. Lambini interpretatio librorum de moribus valde a me desideratur: & scis me, quam sim in hoc genere impatiens. Vel ignotorum hominum libros ita ardentem appetere soleo, ut omnis mihi celeritas tarda esse videatur: nedum hoc carere possim, qui & hominis amici est, & habet percrebram perque honorificam mentionem mei. Misi ad Valgrisos, qui emeret: causati sunt, nondum esse absolutum. Ego autem illos mentiri scio. Nam Lambinus ipse ad me, jam antequam istinc discederet, scripserat absolutum esse. Neque vero exputare possum, cur negent. Obsecro te, mitte aliquem de tuis, qui emat, ita tamen, ut ne me nominet. Ego mox ad te pecuniam, quanti emprus erit, mittam. Commodum haec scripseram, cum ad me Aldus suavissimus cum magistro. Quid quaeris? mi Manuti, beasti me: neque quicquam mihi jucundius facere poteras. Nihil illo puero festivius; nihil ingeniosius; nihil amabilius; nihil ardentius in studio virtutis ac litterarum. Quanta in sermone suavitas! quanta indoles in ipso vultu ac motu corporis: ut in summa ingenij celeritate parem modestiam facile agnoscas. Itaque feres hoc aequo animo: spero eum aliquando & patre & avo maiorem ac celebriorem futurum. Ne vivam, si non ex animo loquor. Hoc tantum in summa laetitia, quam ex ejus adventu cepi, asperisit mihi nonnihil molestiae, quod senex ipse cum febris venit. Itaque duos hospites libentissime vidi:

di: tertiam illam, quae se comitem adjunxerat, libenter exclusissem. Curabitur uterque eorum ea diligentia, ut intelligant, hanc quoque domum tuam esse. Vale, & salve a Molino. Patavio.

Scriptam esse dixerim hanc Epistolam xi. Cal. Maji, h. e. pridie, quam scriberet eam, qui libri I. est vi. Si *Pegasi*: ut adeo hae duae coniungendae videantur. *Thomas*.

EIDEM MANUTIO.

IV.

Ardeo iracundia, eo magis, quod vereor, ne culpam esse in me aliquam putes, quae nulla est. Dii me atque homines oderint, si unquam in vita ullam mihi maiorem hausisse videor acerbitem. Neque nunc quid agam, aut quid cogitem, aut quid consilii capiam, scio. Quartus hic est dies, cum illa quinque folia, quorum me ipsa recordatio discruciat, tabellariis data sunt. Sed nescio quo fato, insciente me, cum ceterae litterae meae recta domum ad te mitti solerent, hae misae ad tabernam librariam Valgrisorum. Qui si te & me prodiderunt, eaque perfide ac malitiose interverterunt, maximam malam pestem eorum capiti precor; ut contra Deum ipsum oro & quaeso, si quid in hac re a me aut malitiose, aut negligenter factum est, ut me omnibus pessimis exemplis multatum velit. Si quid culpa est, a Lepido est: quam huius ipsius nullam fuisse culpam, certo scio. Quod ego te, mi Manuti, per genium tuum, perque illam maximam & sanctissimam conjunctionem nostram, quam ego semper summa fide & colui, & colam, obsecro & obtestor, primum ut credas, nihil a me commissum esse, cur ulla vel levisima culpa suspicio in me haerere debeat; deinde, ut hoc tibi persuasissimum sit, tantum me ex hac re dolorem percepisse, quantum neque ferre moderate, neque ullo modo exprimere possum. Crastinae tuae litterae me aut recreabunt, aut conficient. Nam si fo-

Respondet Manutio ad ejus lib. III. Epist. xvii. Tu vide: quae quidem ad nos non videtur pervenisse integra. *Thomas*.

folia illa ita tempore recuperata sint, ut tu nihil ex ea re detrimenti ceperis, reviviscam: sin secus acciderit, non dubito, quin ex dolore in gravem aliquem morbum incidam. Filius tuus heri mane discessit una cum magistro. Uterque a me pro viribus amice & diligenter curatus est. Visus est mihi plane deposuisse illam animi ferocitatem, quae aliquando, ne una cum aetate accresceret, subvèrebar. Tentavi etiam, sed leviter, quos progressus fecisset in litteris. Vis aperte tecum fabuler? Visus est mihi doctior magistro suo. Sed cum cogito, litterae tuae me conturbant. Scribis enim, ut ad te de filio tuo aliquid scribam, quasi antea nihil scripserim. deinde respondes de libro Lambini. Atqui ego, quibus litteris ad te de Lambini libro scripseram, iisdem de filio tuo scripseram multa. Itaque hunc nodum non possum dissolvere. Nam quod ad finem joculariter scribis, nos aliquid esse, quibus neque Tirones, neque Alexides (*) desint: ad id ego nunc respondere nolo: neque enim joculari in tanta animi perturbatione possum. Tu sine dubio felicior & sapientior: cui etiam curis impedito, tamen quod rideas, venit in mentem. Mi Manuti optime & amicissime, etiam atque etiam vale. Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

V.

*Quam paene furvae regna Proserpinae
Et judicantem vidimus Aëcum!*

Licet enim jam canere depulso metu. Sed tamen, quid quid dicat puer Lepidi, negligentia ipsius origo hujus molestiae fuit? quod e meis hesternis litteris aliqua ex parte intelligere potuisti. Sed quando res omnis in vado est, desinamus, ut ille ait, querelarum. Alexin tu mihi invides? At mihi nunquam in mentem venit, ut Tironem tibi inviderem. Et hic Alexis ipse quam diu

(*) Tiro Ciceronis amanuensis fuit. Alexis Pomponii Attici. Alexidis autem nomine Moliniam. Tironis Herculem Rododatharnam designat, illum Marcum, hunc sibi a manibus. *Thom.*

tus fuit? Quanquam non video equidem, hic cur Alexis dicatur. Neque enim ego ex eadem schola sum, ex qua Pomponius: at ille alter studiorum tuorum socius, jure ac merito Tiro, qui aetatis nostrae Ciceroni operam daret. Quem a te discessisse ipsius causa doleo: tua non doleam, nisi tibi submolestam esse ejus abitionem e tuis litteris viderem. Ipse hodie ad me venit, egitque mecum, ut se in disciplinam meam reciperem. Ego ei prolixè, quidquid possem, & pollicitus sum, & detuli. Itaque, ut video, agnosces aliquando in meis litteris etiam ipsius manum. Sed omittamus jocos. De filiolo tuo scripti heri ad te sincere & ex animo, quid mihi videretur. Noli putare eum olim unum ex multis fore. Excellet, mihi crede, satis bono (in his rebus quidem) auguri, & officiet nostris utriusque luminibus. De Hieronymo, puerione mellitissimo, spero equidem successura omnia, ut volumus. Sed nescim' tu amoris perpetuum esse comitem adjunctum metum? Ego autem, (quae tua sunt in me plurima maxima beneficia,) nisi liberos tuos, dum vivam, eadem, quatuor, caritate prosequar, omnium mortaliū ingratisissimus fuerim. Primum Catulli folium accipit: in quo munda quaedam sunt non magni momenti. Item illud vellem, quod in priori editione factum erat, inter cujuscunque epigrammatis finem, & declarationis principium, inanis spatii aliquantulum relictum esset. Nam ad concinnitatem & elegantiam, multum: ad libri molem aut nihil, aut perpusillum quiddam accessisset. Sed neque haec velle displicent. Quatuor folia cum hisce litteris accipies: quantum autem impressum est, quam primum ad me mittas velim. Vale, & salve a M. A. Mureto Patavio.

E I D E M M A N U T I O.

V I

Quod igitur scribendi argumentum capere me jubes, si ad ignotos non facillima videtur, quod & scribis. & ego ita esse video: cum eorum, quos nominas, aequè mihi ignotus uterque sit? Etiam illud: nullam de hic quibque aut ambitionis aut levitatis suspicionem futuram putas? Explica mihi haec quoque. Nam ego quidem sine ulla

ulla dubitatione; quocumque tu duxeris, sequar. Ac tua quoque res agitur: tanta est nostra conjunctio, ut, quicquid alteri boni malive accedit, id ab altero alienum esse non possit. Vel hos igitur, vel si quos alios habes, quos magis meis magis oblectatum iri putes. Miratus sum tam longam epistolam tua manu: non enim sum nescius, quantum tibi incommodet scriptio. Itaque in summa voluptate, quam ex ea capiebam, (est enim sane luxulenta, planeque tua) illud mihi doloris nonnihil afferebat, quod cogitabam de oculis tuis. Sed profecto vel ex eo perspicietur vis amoris erga me tui, qui, quod nosti, quantam e tuis litteris hauriam suavitatem, ut ea me expleas, ne oculis quidem parcis, quos nobis carissimos esse natura voluit. Equidem et si manum tuam ita amo, ut nullam aequalem: tamen nihil mihi videtur longius, quam dum ille ad te amanuensis venerit. De epistolis tuis, video quid agas: mihi que jam videre videor illum diem, cum ut illius (*) ad Caelium, sic tuus ad Muretum liber exstabit. Nam illud quidem nimium esset, ut Caelii ad illum, sic amicali illius tui inferi unum. Quod ego neque spero, neque ut quidquam, nisi quod tibi videbitur, facias, peto. Quatuor illas, quas petis, praedidem habiturus es: ad eas enim describendas, operum mihi suam Molinus noster ultro detulit. Quod autem videris subdubitare, ecquid ego eas asservaverim: obsecro te, usque eo tu me aut negligentem, aut barbarum & inhumanum putasti, ut eas perire sinerem? In meis ita negligens sum, ut nemini cedam: quae a te veniunt, praesertim paullo accuratius scripta, ea habeo *conspiciuntur*. Casu reliqua expecto. Sed mercede valde vos istis properatis: dicebatur enim est. Daedaleo mihi, ut Plautus loquitur, remigio opus fuisse, si praesire vobis vellem. Interdum tamen cursum, quantum poterò, & deficiam prius, quam defaiger. Vale. Molinus tibi salutem, ut soles. A. D. III. Kal. Mai. Patavio.

(*) Apud Ciceronem comparatio, si, ut Caelii ad Ciceronem, ad Ciceronem ad Caelium epistolae in libris exstaret. Nunc illi ad diversos paucas tantum ad Caelium epistolas habet, easque aliis ad Curionem, Caninium, Thermum, &c. admixtas.

EIDEM MANUTIO.

VII.

Epistolam meam tibi probari gaudeo: eo magis, quod, ne secus accideret, verebar. Scripseram enim raptim, neque ipse mihi magnopere satisfeceram: nunc te fretus, ceterorum judicia non extimescam. Nam quod caelum Italicum mihi profuisse dicis, est omnino in eo aliquid: sed multo mihi plus tua consuetudo profuit; neque mirum est, si tecum assidue versans, colorem aliquem eloquentiae contraxi. Quare si ex animo mihi gratulatus es, quod ego ita esse, quia cupio, credo: gratulare potius tibi ipsi, qui tales habeas discipulos. Tibulli principium, quod a me requiris: videlicet ~~prosequitur ita apud me~~. Jam enim aliquot dies sunt, cum ad te misi duo prima folia. Tertium cum his litteris accipies: cetera ~~non misit~~. Ama me, & vale. Epistolas tuas, ut diligenter custodiam, admonendus non sum: sed & describendas curabo. V. Id. Maj. Patavio.

EIDEM MANUTIO.

VIII.

Et ardeo incredibili studio omnia tibi prolixissime pollicendi, & vereor, ne incensus cupiditate obsequendi tibi plura promittam, quam postea praestare possim. Illud tibi omni adseveratione confirmo, me manibus pedibusque obnixè (*) operam daturum, ut aliquid navem, quod tu probes. Sed te quaeso, Manuti optime & amicissime, noli plura a me exigere, quam vires ferant. Quae si parës essent aut animo meo, aut opinioni tuae: nihil requireres, quo observantia in te mea illustrior foret. Sed haec alias. Nunc te orabo, (quod tamen tuae sponte te facturum fuisse arbitror, ut earum rerum, de quibus nuper ad me scripsisti, impressionem differri jube-

(*) Imo, *enixe*. Vide quae de harum vocum discrimine diximus ad Vellej. Pat. l. 9.

jubeas, dum certius a me & exploratius aliquid accipias. Interim illae priores imprimi poterunt: & ego praeter id, quod una cum his litteris accipies, cras ad te aliquid aliud mittam: neque patiar operis, quod agant, decesse. Si nihil aliud, certe in aliquot Propertii obscuriores locos scholia quaedam elaborabo. Vale. Patavio.

E I D E M M A N U T I O .

I X .

Opraeclaram epistolam tuam! Itaque mihi senium est, dum eam typis descriptam videam. Heri eo ad te non scripsi, quod ternae litterae Bononiam scribendae erant: & alioqui nihil inciderat epistola dignum. Hodie accepi litteras a Sigonio, quas ipsas ad te mitto, ut meum gaudium solide gaudeas. Cras mittam ad te versuum meorum partem, id est, elegias, & aliquot epigrammata: cetera ~~id est~~. Quid jam? quid scribam amplius? nihil, nisi ut me ames: quod tamen te facere, mihi jam pridem exploratissimum est. Herculi nostro plurimam salutem. Vale, quantum usquam est hominum, homo optime & integerrime. Puto fore, ut hodie ad te iterum scribam. Etenim duo fratres adolescentes nobilissimi, ita ut inter domum ipsorum & domum Ream arctissima affinitas intercedat, iidemque opulentissimi, & quod caput est, honestarum artium studiosissimi, heri significarunt mihi, se tui videndi causa Venetias velle proficisci: & a me petierunt, ut sibi aditum ad te patefacere. Facturum recepi, & libenter quidem. Eos igitur vesperi ad me venturos puto, ut epistolam commendaticiam petant. Praeceptorem hic secum habent, senem, honestum, numatum, eruditum, studiosum tui. Scripsit olim libellos quosdam non inelegantes, & intimis Budaeo fuit. Ei ego ipsi auctor fui, ut ad te litterarum aliquid daret. Putare me cum tibi de nomine, propter eos, quos dixi, libellos, non ignotum esse. Tu si quid ad eum rescripseris, bonum & bonorum studiosum hominem tibi adjunxeris. Amanuensi tuo, cujus manum longo post tempore agnovi, multam a me salutem. Iterum vale, *αἰετὸς εὐδαιμόνῃ καὶ τῇ ἐν φιλόδοξῳ οὐκ ἐν μάλῃ. Παταβίῳ.* Patavio.

N a

E I.

EIDEM MANUTIO.

X.

Magis magisque se omni ex parte declarat amor erga me tuus. Ferraria litteras hoc quadriduo exspecto. Si licebit, utemur: sin, aliud videbimus, aut hic ad tempus durabimus. Pola quidem tua (*) nobis ultima anchora futura est: nam quo tu cupidior es in deferendo, eo me in accipiendo verecundiores esse par est: sed tamen, si res feret, non abnuo. Versus meos mittam ad te propediem ad sexcentos, aut paullo amplius, eosque nunquam antea impresfos. De illis quid faciendum sit, tu judicabis. Ego enim plane hisce de rebus minime jam laboro. In eis est elegia quaedam ad Joannem Baptistam Amatheum; una item ad Franciscum Duarenum, & ad alios quosdam alia; epigrammata item aliquot, & alia quaedam. Ego quantopere te amare debeam, omnes sciunt: quantopere te amem, εὖ δ' εἰ μὴ δὴ καὶ μὲν γλῶσσαι. nō sī cetera. Valetudinem tuam cura, & amicissimum illum nostrum; quo cum Muram fuimus, si quando invises, meo nomine etiam atque etiam salutato. Patavio. Postrid. Kal. Septemb. Haec scripseram mane: statim a prandio allatae sunt litterae a Petro Morino Cardinali, nihil esse longius, quam dum me videat; maturem igitur, quantum possum, venire. Atque ego ita plane faciam: etsi non fiet hoc sine luculenta iactura rei familiaris meae, maxime propter aedes, quas, quomodo locaturus sim, nondum scio. Sed tu hoc nemini dixeris. Opprimi enim in ipso articulo certos homines volo, qui nunc, quia me valde laborare, ut hic maneam, putant, ferociunt. Ipsi sentient. Mi Manuti optime & amicissime, etiam atque etiam vale. Ego posthac quotidie ad te scribam: tu quoque, si me amas, quod commodo tuo fiat, quam saepissime scribito. Nam ex tuis litteris etiam brevissimis incredibilem quandam haurio voluptatem.

(*) Praedium hoc Manuti saepe ac secetum, sequens declarat Epistola. *Thomas.*

PAULUS MANUTIUS

M. ANTONIO MURETO SUO

S. D.

X I.

Constituit animum meum, aliquo interdum, ut vere dicam, rerum tuarum metu fluctuantem, epistola tua. Atque ad motum accedebat indignatio: quid? virtutine deeris ornamentum? aut etiam locus, ubi consistat? tantane est temporum iniquitas, & hominum in suis bonis ignorantia? Haec ego quandoque mecum. Nunc variis cura jam sum, & ex eo, quod significas (*) ut in exoptata fortuna triumphem. Tuos versus tua fretus humanitate jam promiseram. Hos exspectabo minima, si fieri potest, interposita mora; nec tu velim diuturna me expectatione ducas. Illa ad illum, qui te nunquam amavit, quem scis male ordine suo merito, cur non transferas ad alium? equidem suadeo. Quod si tenerem *indignationem*, facile dicerem, ad quem. Me a lustribus, *καὶ πύρρον δὲ τὸ ἡνίκά ποτε* plane revocat non solum natura mea, sed aetas etiam, senectuti propior, quam adolescentiae. Itaque si quid ad me scriberet, removere amabo te, omnia, quae tamen dilexisse Plato videtur, *ἀφ' ὧν*. Intelligis, opinor; quid significem: quid ad me petere, vel cupere etiam, si me putas ingentium tuum nosse, existimabis. De benevolentia tua etsi nunquam dubitavi; ex te

In Manutianis Epistolis haec est libri III. 26. Verum illic & interpolata quaedam & initio ejus pariter ac fini quaedam accesserunt. Prima ejus verba sunt: *Laborabam vehementer*. Ultima: *omnes debent*. Sed illud profecto principium mihi nunc suspectum est, ut, quae hic leguntur, sinceriora credam. *Thomas*.

(*) Tibi paratam scil. Ferrariae conditionem esse apud Cardinalem. *Thomas*.

N 2

tamen ipsa ea, quae opto, libentissime audio: quancquam ad studium in te meum nihil animi tui addit commemoratione. Non enim te amare coepi, ut ipse me amares, sed quod amabilem ipsum esse duxi multis nominibus; quae tibi ipsi ne exponam, non modo meus, verum etiam tuus pudor impedit. Factura te movet rei familiaris in discessu repentino. Noli laborare: lucrum erit in damno; si spectas eum, qui te excipiet, praestantem virum, erga tui similes optime animatum, cujus egregiam voluntatem non dissimilis fortuna comitatur. Sarciet igitur ille, si quid ob subitam migrationem damni facies: & ut spero, tuum te consilium quotidie magis oblectabit. Polam video te obiectisse, & laetor mehercule tua causa. Verumamen, si quando opus erit, secessum illum non contemnes: ut habeas tu quoque, exemplo Africani, & Laelii, tuum Lucrinum, cujus in litore, neglectis regum thesauris, omni prorsus ambitione solutus, aut conchas legere, aut fluctus numerare possis; eoque laetius, si me tibi tantae comitem voluptatis Deus aliquis obtulerit. Verum haec, ut quidem nostrae nunc utriusque res habent, inania: quae tamen, si sciremus, omnium fortasse prima. Sed vides me tecum garrere, captum voluptate sermonis, dum te quasi praesentem alloquor, & utor manu ejus adolescentis, quem jure Latii donatum, Cretensisbus adeptum, affirmo tibi dignum aliquando fore nostro contubernio. Quod quidem studiose agit, tuo maxime exemplo incitatus: etsi non te nostra domus, sed tua te industria, tuum nobilitavit ingenium. Vale.

Respondere huic Muretam dicas lib. I, Ep. 15. *Valde recitat*: non porus dicendum, quod & dies adscripta suadet, illam & hac & praecedente priorem esse. *Thomas*.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS

PAULO SACRATO SUO

S D.

X I I.

Neque te uno amabilius quicquam, aut officii plenius, neque litteris tuis festivius, omnique suavitate conditius fieri potest. Quae si quam lepide, ac polite loquuntur, tam etiam verâ de me praedicarent, magna causa esset, cur & ego mihi gauderem, & tu tibi de amicitia nostra gratulareris. Nunc ea res me male habet, quod, cum in meum (ut dicitur) sinum inspicio, meque ac mea omnia diligenter excutio, nihil propemodum tale reperio, quâ-
 lia mihi tu innum'erabilia affingis: ut mihi tale quiddam usu veniat, quale histrionibus, qui dum in scena Agamem-
 nonem agunt, aut Atreum, concipiunt spiritus quosdam regios; post, absoluta fabula, dum ad vestitum suum, & ad se ipsos redeunt, agnoscant necesse est, ficta fuisse illa omnia, & alienae oblectationis causa ad breve tempus suscepta; se vero homines tenues, & non admodum magni pretii artifices esse. Sic ego quam diu tuas litteras lego, & a te tanquam a chorago aliquo impositam mihi personam sustineo, placeo mihi, (fatebor enim, quod verum est,) & videor esse aliquis: post ubi ille quasi ven-
 tus resedit, agnitum errorem meum tacitus rideo, meque tanquam ad solitum cultum, ita ad usitatam illam & perpetuam meam de me opinionem refero. Sed haec aut in aliud tempus reservemus, aut, quod satius est, in perpetuum omittamus. Ego te, Sacrate, pro eo ac singularis virtus & doctrina & voluntas erga me multis testata officiis pos-
 tulat, & amo, & magni facio, neque id facere desinam, donec tu is, qui es, esse desieris, quod exploratum ha-
 beo nunquam fore. Ardeo autem mirifica quadam cupi-
 ditate, si qua id ratione a me perfici potest, ut etiam posteris hujus conjunctionis nostrae memoria prodatur, amicosque vixisse nos, non aequales modo nostri, sed

N n 3

futu-

futura etiam saecula intelligant. Cujus rei gratia confici-
tueram repertas a me in Gallia, neque usque in hunc di-
em a quoquam divulgatas Victoriam, veteris non Rhetor-
ris modo, sed Philosophi quoque ac Theologi, lucubra-
tiones in publicum emittere; cumque in eis emendandis
non parvum laborem sustulissem, ad te potissimum mitte-
re. & tibi quasi dicare, quicquid in eis mea industria
effectum esset: jamque id fecissem, nisi me quiddam,
quod aliquando intelliges, retardasset. Tu interea, mi
Sacrate, perges amare me, ut facis, tibi que certo persua-
debis, te a me merito tuo mirabiliter amari. Salutabo
tuo nomine Janinellum, cum primum eum videro. Va-
l. e. v. Id. Sext. MDLXIII. Romae.

E I D E M S A C R A T O.

X I I I.

E tuo tam diuturno silentio suspicatus eram, te Egria
abesse, ideoque ipse quoque intermiseram scribere,
donec mihi Martellius primum, deinde Laelius Gervadius
eleganti, ut visum est, ingenio adolescens, salutem tuis
verbis nunciarunt. Quae fuit illa quidem mihi pro eo
ac debuit gratissima: sed e sermone Martellii eam cepi
molestiam non sane mediocrem, quod ex eo de mole-
stis, quibus tu interea conflictatus es, & de matris tuae
lectissimae & te tali filio dignissimae mulieris infirmitate
cognovi. Itaque cogitabam primo quoque tempore ad
te exarare aliquid litterarum, quo & purgarem me, qui
tam diu nihil scripseram, & minuerem, quantum id qui-
dem in me esset, aegritudinem tuam. Sed dum diem ex
die duco, homo cum ceteris in rebus non admodum in-
dustrius, tum ad scribendum pigerrimus, (non modo enim
nosse sua vitia bellum est, verum etiam fateri,) tu, qui
nemo usquam in omni genere humanior aut officiosior
est, occupaisti, missis ad me suavissimis & reliquarum
tuarum simillimis litteris. Ad quas ego quia distractus
aliis curis tam copiose, quam vellem, respondere non pos-
sum, strictim saltem singula eorum capita attingam. Pri-
mum igitur a te, quantum me amas, tantum peto atque
contendo, ut omnia potius, quae negantur fieri posse,
eventura existimes, quam ut quicquam de meo in te
amo-

amore, aut (ut verius dicam) de mea tuis virtutibus & jucundissimis in me officiis debita observantia detrahatur. Gratulor tibi de recuperata matris valetudine, cui etiam ipsi a me salutem dicas, eique meo nomine gratuleris volum; puto eam, quanquam semel tantum a me visam, facile tamen redituram in memoriam mei. Quod ad te scripsit Laelius, magnam quotidie non adolescentum modo, sed omnium aetatum atque ordinum multitudinem ad me audiendum ventitare, sane verissimum est, idque, ut verum fatear, ipsi mihi permirum videri solet. Nam & Romae rarum id est, & ego in me nihil sentio, quo tanta hominum studia excitentur. Sed quando sunt, qui aliter sentiant, intendo equidem omnes ingenii nervos ad conservandam eam, quae de me excitata est, opinationem: sed duratura ea, nec ne sit, *ἢ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος*. De libro Victorini, quem me tibi, ut nunc loquimur, dicaturum pollicitus sum, noli dubitare. Nunquam omnino amittam eum e manibus, nisi addito luculento aliquo testimonio amicitiae nostrae. Interea mitto ad te exemplum oratiunculae, quam hic habui, pridie ejus diei, quo cepi Aristotelis Ethica interpretari. Vereor omnino, ut satis emendate descriptum sit: nam quod unum mea manu scriptum habebam, id Callipides ille, de quo etiam prioribus litteris aliquid scripsi, (*) duos jam menses apud se habuit, neque adhuc extorquere possum. Sed tanto mea melior futura conditio est: tu enim, si qua a me ipso peccata erunt, ea illi, qui descripsit, adscribes. Mi Sacrate optime & amicissime, etiam atque etiam vale. Romae. xviii. Kalend. Februarii, MDLXIV.

(*) In praecedente quidem Mureri epistola tale nihil est. Itaque aut omisum id in ea, cum typographo daretur, (quod non plane est insolens,) aut aliam hic epistolam innui dixerim, quam ad Sacratam, tuerim dum ille filet, scripserit Muretus, *Callipidis* autem vocabulo cunctator aliquis intelligitur, quo sensu & ipse Muretus lib. I. Epist. 85. & hujus libri 146. extrema Callipidem se vocat: Erasmus vide adag. 543. *Thomaf.*

EIDEM SACRATO.

XIV.

Puto mirum tibi videri, quod tam diu nihil ad te scripserim, praesertim provocatus a te amantissime & officiosissime scriptis litteris, quas ad me jam pridem dedisti. Spero tamen te facile ignoscere occupationibus meis, neque propterea dubitare de amore, atque observantia erga te mea, quae, mihi crede, tanta est, ut accedere nihil possit. Cujus rei cum alios tibi multos testes, si opus sit, laudare possum, tum vel in primis Laclium nostrum, adolescentem optimum & suavissimum, qui quoties me videt, (videt autem fere quotidie,) & multa mihi auditu jucundissima de tua singulari virtute, atque humanitate commemorat, & audit me vicissim de te ea, quae debeo, & quae sentio, praedicantem. Sed mitto haec. Neque enim dubitare potes, quin a me mirifice ac singulariter ameris, nisi me ingratum atque inhumanum putas: tam male autem te de me sentire non arbitror. Interpretatus sum Latine his diebus quintum Ethicorum Aristotelis. Ejus interpretationis mitto ad te exemplaria tria: unum quod tibi habeas, quodque interdum intuens de me cogites; alterum quod meo nomine des Francisco, quem ego & valde amo, & valde me ab eo amari cupio; tertium, quod cum tibi commodum erit, mittas ad clarissimum & eruditissimum virum, Episcopum Carpentoracensem. Puto enim pro eo amore in me, quem mihi cum saepe alias, tum proxime, cum hinc abiturus esset, ostendit, id munusculum ipsi ingratum non fore. Scribendum mihi est ad multos, & jam noctescit. Ama me, Sacrate mi, vir eruditissime, &, quod ego multo plus facio, optime & integerrime: ama me, & vale. Romae. A. D. vi. Id. Martias, MDLXV.

EIDEM SACRATO.

XV.

Et si serius ad te scribo quam oportuerat, spero tamen, te ejus rei veniam mihi daturum, cum, quae tam diu-

turni silentii causa fuerit, cognoveris. Nolebam ad te litteras meas sine aliquo munusculo venire; ideoque expectabam, dum habuissem eam orationem, (*) quae, ut scis, mihi causa fuerat huc citius quam opinabar, reverendi, ut eam ad te una cum litteris mitterem. Habui autem eam nudius tertius tanta omnium approbatione, quanta mihi nunquam contigerat. Neque tamen, quod tantopere cupiebam, possum adhuc ejus te participem facere. Interdixit enim orator Regius, ne cuiquam homini ejus aut aspiciendae aut describendae potestatem facerem, antequam eam ipse misisset ad Regem, explorassetque ab eo per litteras, placeretne eam divulgari. Expectandum igitur erit tibi aliquot dies. Sed cum primum licebit, polliceor, me nulli prius eam misurum quam tibi. Postulat hoc amor erga me tuus, & illa tua & fratrum tuorum nullis meis officiis provocata in me benevolentia, quae perpetuo obversatur animo meo, & interdum quiescere me non finit, quomodo insigne aliquid omnium vestrum causa facere possim, cogitantem. Quod si nihil aliud potero, certe tamen in aliqua parte scriptorum meorum (si qua est ea gloria,) intexam aliquid, quod posteris testetur, mihi cum plurima vobis deberem, remunerandi facultatem non affuisse, ornandae ac celebrandae virtutis vestrae voluntatem non defuisse. Vale. Fratribus tuis, Canilio, Lollio, peto a te, ut meo nomine salutem dicas. Romae. iv. Id. Octob. MDLXVI.

E I D E M S A C R A T O,

AMICO EXIMIO AC SINGULARI.

X V I.

At ita mihi omnia, quae volo, in vita contingant, Sacrate optime & humanissime, ut ego simul atque liberatus sum ea cura orationis habendae ad Pontificem, quae me
tam

(*) Ea est xiii. Volum. I. ut partim ex anno illi adscriptor colligere licet, qui idem est & praesentis epistolae; partim ex eo, quod hic paulo post sequitur de Rezio Oratore, quod nos dubitare, quin sit pro Rege habita, non sinit. *Thomas.*

tam multos dies occupatum districtumque tenuerat, literas (*) ad te dedi, quibus & causas afferebam illius diuturni silentii mei, & cur ejus orationis exemplum, cum maxime cuperem, tamen ad te mittere adhuc non possem, aperiebam. Nunc ad alia. Ego, mi Sacrate, nisi te & fratres tuos, homines humanitate, comitate, omni denique virtute tibi geminos, totamque uno verbo domum vestram non amem modo, sed colam etiam & obfervem, & ingratum me, & hominis nomine indignum esse fatear. Ex quo enim me ad amicitiam tuam applicui, ita mihi vestra omnia patuerunt, ut plane perspicerem, cum inter vos, ut & fratres, & tales fratres decet, amicissimi & conjunctissimi sitis, vix tamen esse quenquam ex vobis alteri, quam me omnibus, cariorem. Idque eo majus mihi atque admirabilius videtur, quod nullo meo in vos merito provocati, tanta me benevolentia complexi estis, ut plane cognorim, verum esse, quod a sapientissimis hominibus dictum acceperam, ut quisque ipse amabilissimus sit, ita ad alios amandos promptissimum ac propensissimum esse. Nam quod tu causam amoris erga me tui solitus es conferre in eruditionem scilicet meam, & alia quaedam magna ac praeclara bona, quibus tibi videor excellere: utinam quidem ita esset, ut praedicas. Sed quo me diligentius excutio, eo magis intelligo, omnia in me aut mediocria esse, aut etiam infra mediocritatem; nihil eximium aut singulare, nihil quo non unus aliquis ex multis me aut adaequet, aut vincat. Itaque indulgeas licet amor tuo, & iis me laudibus immerentem oneres, quas ego in te referre multo justius ac verius possem: nunquam efficies, ut non ego tuum in me studium tuae tantum humanitati acceptum feram. Sed his quidem rebus jam modus sit, aut potius perpetuum inter nos de eis silentium. Peto a te, ut me hic aliquid tua causa facere jubeas, quo testari possim, quantum tua causa cupiam. Mihi crede, enitar, &, ut spero, perficiam, ut, cum ad aequanda tua in me merita facultatem mihi deesse omnes videant, voluntatem deesse nemo arbitretur. Fratribus tuis, Alexandro Canalio, Alberto Lollo, ceterisque ami-

(*) *Pas est.* quae hic proxime antecedunt, res ipsa loquuntur. Quare annum huic epistolae dedimus eundem, quem praecedenti. *Thom.*

amicis communibus, peto, ut meo nomine salutem dicas.
Vale XII. Kal. Novemb. ex urbe. MDLVI (*).

EIDEM SACRATO.

XVII.

Quod nunquam antea evenerat, quodque nunquam even-
turum qualibet sponfione contendere ausus essem, id
evenit: ut litterae tuae, quae mihi semper antehac jū-
cundissimae fuerant, nuper dolorem mihi ac moestitiam
attulerint singularem. Nam cum illud mihi per se grave
atque acerbum fuit, & aegrotasse te, & diu ac graviter
aegrotasse: tum vix credas, quam me pupugerit illa co-
gitatio, interea totq̃ illo tempore oessasse me, & qua-
dam modo defuisse officio, neque quidquam scripsisse,
quo hominis amicissimi & de me optime meriti leniretur
dolor. Etsi enim vere hac excusatione uti possum, nesciasse
me, tibi male esse: tamen ea ipsa excusatio excusationis in-
diget; cum indecorum sit, cujus in me tot tantaque offi-
cia extiterint, tam diu me, quā in valetudine uteretur,
nesciasse. Est omnino hujus rei culpa aliqua etiam in
communibus amicis, qui cum me tuo nomine salutabant,
nihil addebant, nisi illa vulgaria, conservare te diligen-
ter memoriam mei, & scripturum ad me, cum commo-
dum esset; petere, ut ego quoque idem facerem; inva-
letudinem tuam aut celabant me, aut ipsi quoque nescie-
bant. Utut est, convaluisse te gaudeo, petoque a te
primum ut pro solita tua humanitate ignoscas mihi, si
diutius ad te scribere distuli, quam par erat: deinde ut
quantum me amas, tantum operae ac diligentiae conse-
ras ad valetudinem tuam & confirmandam & conservan-
dam. Hoc ita videris facillime consequi posse, si ad cor-
poris exercitationes aliquid addideris, de exercitationi-
bus animi atque ingenii aliquid detraxeris. Neve putes
quidquam me tibi suadere, quod non satis exploratum
habeam: ego quoque idem facere coepi, & mihi insigni-
ter prodesse sentio. Tu quando eo ingenio es, ut co-
gnatis, ut amicis, ut patriae, ut bonis omnibus libentis-
sime

(*) Hunc annum posui pro 1565. Causam initio hujus Epistolae
reddo. Thomas.

sime operam des, eorumque commodis perpetuo inter-
vias, ut id facillime ac diutissime facere possis, elaborato.
Mi Sacrate optime, etiam atque etiam vale. Salutem
plurimam lectissimis, tuique simillimis viris, fratribus tuis,
itemque Paludino, Canali, ceterisque amicis. Romae.
XIII. Kal. Jan. MDLXVII.

E I D E M S A C R A T O .

X V I I I .

Non puto me tibi ita ignotum esse, Sacrate, vir opti-
me & eruditissime, ut metus ille, quem scribis, cadere
in animum tuum potuerit, ne, quia diu jam ad te non
scripseram, tui etiam oblitus essem. Quomodo enim tui
me capere possit oblitio, qui & is vir es, cujus etiam
nulla unquam in me officia extitissent, singularis tamen
probitas & doctrina deleri ex animo meo non potest, &
ea in me beneficia contulisti, ut, etiam si illa in te non
essent, quae te omnibus & amabilem & admirabilem red-
dunt, ego tamen non summe amare te sine singulari im-
probitate ac prope dixerim, impietate non possem? Sed
ut itis, quos ita alto sopore oppressos videmus, ut nullis
clamoribus excitari queant, aculeos interdum admove-
mus: ita tu mihi nimis jam diu, ut verum fatear, dor-
mienti, & ad tuas suavissime amantissimeque scriptas li-
teras nihil respondentem, istas orationis faces adhibere vo-
luisti, quibus me non languentem modo, sed, (ita me
Deus amet!) semimortuum ad scribendum excitasses.
Illud mihi molestum est, quod tam longo intervallo ni-
hil tamen habeo, quod possim scribere, praeter illa com-
munia, valere me, & tibi ex animo bene cupere, neque
quenquam esse omnium mortalium, cujus ego amicitiam
tuae anteponendam putem. Neque vero aut Lollium
meum minus amo, quam solebam: aut eos, quos tu mihi
conciliasti, ornatissimos viros, collegas tuos, Paludinum
& Canaliū: sed nescio, quomodo hos jam aliquot men-
ses tantis me occupat veternus, tanta scribendi fati-
tas operat, ut ne in Galliam quidem scriberem ad quos-
dam, qui mea illic magni sane momenti negotia procu-
rabant. Sed hunc torporem excutiam, vel maxime causa
tua: non quod periculum esse ullum arbitrer ac

ut est in illo vulgato versu, amicitiam nostram dis-
suat: sed quod iniquum esse intelligo, pro tuo erga me
summo amore, quidquam a me committi, quod tibi mo-
lestiam adferre possit. Unum a te peto, ut, quemad-
modum iis, qui diu aegrotarunt, ubi convalescere inci-
piunt, exercitationes a principio non valde laboriosae
imperantur: ita tu mihi, qui nunc primum accepto li-
terarum tuarum pharmaco ex illo diuturno pigritiae morbo
neque longas, neque accurate scriptas litte-
ras imperes: neque in eis aliud, quam meam erga te pro-
pensissimam voluntatem & observantiam, spectandum, aut
requirendum putes. Mi Sacrate, etiam atque etiam vale,
& me ama. Romae. XVIII Kal. Quintiles, MDLXIX.

EIDEM SACRATO.

XIX.

Heri accepta te litteras simillimas tui, tersas, nitidas,
elegantes, plenissimas humanitatis, & spirantes omni ex
parte benevolentiam veterem illam tuam in me mirri-
cam prorsus ac singularem. Quod excusatione nihil opus
esse duxisti, fecisti, ut amicitia nostra dignum est: ac
me praeterea levasti labore quaerendi, quomodo tam diu-
turnum silentium meum apud te defenderem. Nam excu-
sare te non poteram, quin eadem opera me accusares. Ita-
que hoc quicquid a te, tanquam mea causa factum, acci-
pio, indulcentique mihi a te puto. Chalamius noster,
(non enim tibi jam concedo, ut tu eum plus ames,) ve-
rus, ut video, est, & diligens inter nuntius amicitiae no-
strae. Nam quoties una sumus, de te prope perpetuo
loquimur: & ipse postea litteris suis tibi, quae mea sit in
te observantia, vere accurateque perscribit. Constitue-
bam nuper misere ad te, nugas quasdam meas, scholasti-
cas omnino, id est, non satis dignas, quae a te legi-
rentur, sed quas tamen tibi, ut solent mea, placituras
esse sperabam. Ad postea omisi facere, quia, cujus opera
in eis describendis uter, non habebam. Nunc habeo,
qui id commode faciat. Quare exspecta propediem a
me ingentem fasciculum: pro quo vereor ne plus merco-
dis dandum sit tabellariis, quam quanti ea omnia erunt.
Erit tamen quod rideas una cum Canalisio nostro, qui mi-
hi,

hi, ut debet, haeret in animo. Quem tu, mi Sacrate, salutabis diligenter meo nomine, & qui mihi benevolentiam ipsius conciliasti, idem conservabis. Nescio, an adhuc resciverit, Jacobum Aemilium Belgam, quem ipse mihi & praefens, & per litteras commendaverat, nuper me mortuum esse. Plura scribere cupientem impediunt interpellatores, qui mihi plerumque vix ad ea quae necessaria sunt, satis vacui temporis relinquunt. Bene vale, Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, & me amare perge. xv. Kal. Feb. MDLXX. Romae.

E I D E M S A C R A T O.

X. X.

Scripsi nuper, jussu Cardinalis mei, versus quosdam de Tiburis amoenitate: sed jussus eram non multo plures, quam viginti versus scribere, & ea attingere, quae in ipsius hortis spectatu dignissima & jucundissima viscerentur. Fudi duabus circiter horis amplius quadraginta, & vix mihi videbar pauca quaedam ex innumerabilibus, quae dici poterant, delibasse. Ros versus, cuicunque sunt, ad te mitto: si forte possint animum tuum a molestiis tum domesticis, tum publicis paulisper avertere. Curas enim, vetus dictum est, carminis minui. Poteris eos cum Paludino, & Canasio communicare. Quamvis enim non valde boni sunt: vobis tamen tribus placebunt, quia sunt mei. Velim etiam eos mittas ad Antonium Montecatinum. Etsi enim judicium ipsius extimescere debet: mihi tamen cognitus amor ipsius erga me timorem levat. Ego te, Sacrate optime & humanissime, vosque omnes, sed, ne mentiar, te in primis, ut debeo, in sinu fero: & quamvis ad te rarius scribo, quam summa nostra conjunctio postularet, de te tamen saepissime cogito. Orationum mearum volumen unum Venetiis excuditur, quod ubi absolutum erit, statim ad te mitteretur. Vale, amice optime & spectatissime. Idib. Augusti. MDLXII. Tibure.

EIDEM SACRATO.

XXI.

Proxime cum vellem ad te scribere, quam grata mihi fuissent infirmitates quae tu & Alexander Canalius ad me miseratis, ita me subito multa negotia oppresferunt, ut coactus sim officium illud in aliud tempus rejicere. Nunc igitur utrique vestrum gratias, ut debeo, maximas ago: simulque ut, qua una ratione possum, vos remunerer, mitto ad vos exempla duo carminis cujusdam mei ad divam virginem Lauretanam: quod vobis, si nulla alia re, certe argumento placebit. Versus ipsi si frigidiores videbuntur: tanto judicare debebitis minus meum accomodatius ad hanc tempestatem anni, qua frigus studiose quaerere omnes solemus. Quales autem cunque videbuntur, non recuso, quin eos communicetis cum Paludino, Montecacino, ceterisque communibus amicis: prope etiam dixi, cum Pignae sed audio, cum valde severum esse in judicandis poematis. Et tamen, quia me ab eo amari scio, si vobis videbitur, subeamus hoc quoque periculi, cum praesertim, si quid in eis parum probaverit, ipsa nos reprehensio cauciores in posterum facturam sit. Valde gravissus sum, cum audii, fratrem tuum Episcopum Carpencoracensem esse factum: qui honos jam pridem summis illius virtutibus debebatur. Neque ei tantum gratulatus sum, sed tibi quoque, cum epistolam ea de re tuam ad Johannem Moronum Cardinalem legisti quae mihi ita elegans visa est, neque hoc tantum, sed ita graviter ac sapienter scripta, ut jam tum coeperim eundem tibi quoque dignitatis gradum augurari. Mitto ad te orationem super hac habitam a Petro Magno, ut versuum levitas orationis gravitate pensetur. Bene vale, Sacrate mi optime, eruditissime, amicissime, & me ama. Romae. III. Non. Julii, MDLXXII.

M. AN.

XXII.

Respondebo breviter ad eas litteras, quas a te III. Id. Octobris datas nudius tertius accepi. In quibus illud primum admiratus sum, quod veritum esse te scribis, ne tibi aliqua de causa subiratus essem, neve mea erga te immutata esset voluntas. Tibine ego, mi Sacrate, ut irascar? aut quidquam unquam ulla de causa ex meo in te summo amore, aut, ut verius dicam, observantia imminui patiar? At perdiu nihil ad te litterarum dedi. Primum, non satis magnum argumentum: praesertim cum post eas, quas ad te ultimas dederam, nihil omnino a te accepissem. Sancte enim tibi affirmo, post Hippolyti Cardinalis Ferrariensis obitum nullas ad me litteras tuas perlatas esse, nisi eas, ad quas nunc respondeo: & ego tamen ad te mense, ut opinor, Januario scripsi, mihi que eam orationem, quam Caroli Regis nomine ad Pontificem habueram. Itaque tu vide, ad quem illas alias miseris, aut cui eas inscriperis. Certe enim mihi reditae non sunt. Deinde quidvis te potius, quam id quod suspicatus es, oportuerat suspicari. Sed ecce tibi: vix ad te scribere ingressus sum, & avocor: & jam multa nox est. Pudet hoc ad te ~~etiam~~ epistolae principium mittere: sed tamen hoc malo, quam nihil. Propediem & ad te scribam, & nescio quid orationis, quod a me nuper habitum est, mittam. Mi Sacrate, ama me, & vale. Canallio nostro plurimam salutem. Romae. Pridie Kalend. Novemb. MDLXXIII.

XXIII.

Superioribus diebus cum ad litteras tuas respondere coepissem, etsi jam multa nox erat, egoque mihi eam potissimum horam delegeram, quam ab interpellatoribus vacuam fore considerem, statim tamen accidit, ut ad me veniret, qui quod coeperam, vetaret absolvere. Itaque in ea quadam indignatione risi tamen, quod quasi raro quodam evenisse videretur, ut ne tunc quidem possem

sem ad te, cum maxime cuperem, scribere. Illud tamen quicquid erat, quod habebam in manibus, ut erat imperfectum atque inchoatum ad te misi: simulque pollicitus sum, me prope diem ad te nescio quid nugarum mearum esse misurum. Praesto igitur, quod tui promisi, & ad te mitto exempla duo orationis cujusdam a me nuper habitae; quam, etsi bella non est, tibi tamen, & Canalisio nostro, pro vestro erga me amore non plane displicituram esse confido. Velim autem mea causa convenias Antonium Montecatinum, (quem virum, Sacratum mihi, vix credas, quantum amem, & quanti faciam) eique plurimam a me salutem dicas, simulque ei unum ex illis, quae ad te mitto, meae orationis exemplis tua manu des. Ita enim spero, ipsi quoque munusculum gratius fore: etsi ille quidem eodem, quo tu es, erga me animo est. Et quamquam acerrimo judicio est: mea tamen & legit libenter, & laudat. Scribendum mihi hodie est ad multos, ideoque tecum ero brevior. Ama me, & vale. Romae. xi. Kal. Decembr. MDLXXIII.

E I D E M S A C R A T O. I

X X I V.

Ne orationis a me in funere Caroli Regis habitae exemplum statim ad te pro mea veteri consuetudine miserim, id unum obstitit, quod te Carpentoracti esse arbitrabar: eo enim profectum audieram, & eo facilius adducebar, ut crederem, quod multos jam menses nihil a te acceperam litterarum. Nam illa quidem, quae tu scribis, partim *illa* sunt, & a te joco scripta, partim nimis aliena ab ingenio meo. Mene ut unquam illius humanitatis, quam in te & in Canalisio nostro mediusfidius prope singularem cognovi, capere possit oblivio? Tum ego me indignum fatear, qui amer a vestri similibus, id est, a viris humanitatis, integritatis, officii plenis. Quare mitte, obsecro te, ista vel suspicari, vel, quo me crucies, simulare te suspicari. Ego duos vos amare, colere, observare non desinam, nisi is esse, qui sum, desinam. Quod si rarius scribo, ignoscere vos oportet vel occupationibus, vel pigritiae meae: quae ingravescente jam aetate quotidie magis ac magis augetur. Magnam laetitiam nuntias,

O O

quod

quod vos una ineunte anno in urbem venturos polliceris. Fruar enim aspectu, amplexu, & optatissimis sermonibus duorum longe mihi carissimorum capitum. Et spero vos non ita occupatos fore, ut non saepissime nobis una esse liceat. Jam nunc praecipio mente ac cogitatione collocutionum nostrarum suavitatem. Interea quod unicuique mihi reliquum erat exemplum *ὁμῶς τῷ δυνάμει*, ad vos mitto. Propediem prodibunt ex Aldi Manutii officina orationes omnes meae, in quibus haec quoque. Inerunt & poemata quaedam non magni pretii: sed quae tamen mirifico a quibusdam studio expetuntur. Mihi crede, Sacrate mi, ludere mihi videntur homines, cum mea istaec & laudant, & requirunt: quae ego quo magis inspicio, eo magis, quam nihili sint, sentio. Nam ut aliquid fortasse simus, si cum quibusdam aequalibus nostris conferamur: at certe, si quis cum antiquitate nos comparet, jacemus. Vale: aut potius ambo valete, quando, ut ego pro indiviso amborum communis sum, ita haec epistola utriusque communis futura est. Romae. *III, Kal. Sextil. MDLXXIV.*

E I D E M S A C R A T O.

X X V.

Nunc ipsum accepi prandens binas ad me litteras tuas, in eundem a te fasciculum coniectas, & nuper etiam alias quasdam tuas acceperam, sed quibus aliud nihil continetur, quam, quod ego maximopere scire cupiebam, te istuc saluum incolumemque venisse, & commemoratio quaedam accurata eorum, quae tu tibi me praestitisse, cum hic eses, praedicaras. Ego autem, Sacrate mi optime & humanissime, si negem, me cupidissime quaesivisse occasionem aliquam declarandi tibi mirifici ejusdam amoris erga te mei, mentiar. Certe enim & amo te singulariter, & meum erga te studium tibi notissimum esse cupio. Illud vere affirmare possum, nihil tibi me praestitisse, aut tua causa fecisse, quo minima pars aut meritorum erga me tuorum, aut meae erga te voluntatis adaequari queat. Itaque videris mihi nonnunquam quaerere occasionem exercendae eloquentiae tuae in eis amplificandis & exaggerandis, quae per se ita exigua & tenuia sunt, ut vix compareant. *Quid enim*

enim tibi a me tributum est, in quo cognoscere potueris, quanti te faciam, aut quantum tua causa cupiam? cum ipse contra tam multis tamque illustribus argumentis tuam erga me voluntatem perspexerim, ut certo sciam, cum quantum plurimum potuero dispunxero, semper tamen plus reliqui fore. Sed omittamus haec. A Tiberio tuo septem insitia accepi, de quibus amo te plurimum. Quod te quotannis alia misfurum polliceris, gratum est. Ego tibi vicissim aliquid depromptum e' studiis meis mittam. Paludino, Canilio, ceterisque, quos istic mei amantes esse scis, salutem. Vale. v. Kalend. Jun. MDLXXV. ex urbe.

E I D E M S A C R A T O.

X X V I.

Heri accepi a te litteras reliquarum tuarum simillimas, id est, amorem & suavitatem omni ex parte spirantes. Pro quibus quid tibi, mi Sacrate, respondere possim, equidem non video. Nihil enim jam pridem jubes me tua causa facere, neque sane, ut sunt tempora, video, quae in re opera mea uti possis. Sed si quid evenerit, noli quaeso dubitare, quin is erga te sim, qui debeo, & qui semper fui. Mihi crede, neque te quicquam usquam amabilius est, neque tu quemquam habes amantiorem ac studiosiorem tui. Sed haec inter nos supervacanea videntur. Mitto ad te libellum quendam, quem in gratiam ^{te antea} scripsi. Cum enim prima elementa Latinae linguae ei tradere vellem, nihil reperiebam ad captum tam tenerae aetatis accommodatum. Ea res coëgit me repuerascere. Neque magis id mihi alienum aut indecorum puto, quam olim Agesilao fuit deprehendi cum filiolis equitantem in arundine longa. Tu illud carmen, qualecunque est, quia meum est, libenter, ut opinor, videbis. Vale. Romae. xvi. Kal. Dec. MDLXXVIII.

E I D E M S A C R A T O.

X X V I I.

Tanti fuit torquere te aliquot dies litterarum mearum expectatione, ut tuas acciperem, concitato ac prono

irato animo scriptas. Ut enim dulcibus cibis admistum aliquid acre delectat; ita mihi, qui nunquam quicquam a te nisi melleum acceperissem, jucundissimum fuit, te subiectum intueri: praesertim cum in eo ipso irae calore, omnibus ex partibus se amor erga me tuus proderet. Sed scin tu, Sacrate mi optime, & in ipsa etiam ira suavisime, quid te nunc facere cupiam? Confirma exemplo tuo vetus illud dictum: *Amantium irae amoris integratio est*. Praesertim cum in summis occupationibus ad te scribam. Non puto pluribus mihi verbis opus esse ad te placandum ac leniendum. Hoc tantum oro quaesoque, ut quidvis potius existimes, quam quidquam ex mea in te non voluntate tantum, sed plane observantia detrahi posse. Omni hoc tibi sacramenti genere, mi Sacrate, confirmo. Quid tibi e studiis meis munusculi parem, scies, cum primum ex litteris tuis omnem iram a te depositam esse cognovero. Vale. iv. Kal. Mart. MDLXXIX. Roma.

E I D E M S A C R A T O.

X X V I I I.

Volo te, mi Sacrate, miseriarum mearum participem facere: ita enim leviores videntur fore, si eas in amicissimi hominis sinum deposuero. Accidit mihi his diebus quiddam, quod me prope ad insaniam adexit: certe quidem ita conturbavit, ut nunquam in vita commotiorem fuisse me meminerim. Nosti, opinor, facilitatem meam, & ut omnes, qui notam modo aliquam humanitatis prae se ferre videantur, in bibliothecam meam admittere, eisque mea omnia aperire ac patefacere soleam. Eorum quidam, (quis fuerit, suspicari possum, pro certo adfirmare non possum) nuper data occasione Plauti librum, in quo emendando viginti quinque annos & eo amplius insudaveram, furto subripuit: & una cum eo alios aliquot libros, quorum jactura minus me movet, quia similes alios pecunia parare possum. Plautus me conficit, Plautus me angit, & exanimat: Plautus quiescere me non sinit. Perierunt tot annorum sudores ac vigiliae; adempta est voluptas, quam maximam ex illius lectione capiebam; praecisa spes gloriolae, quae ex tot locis emendatis sperari poterat: quam etsi non aucupor, face-

facere tamen non possum, quin doleam, eam mihi, mea stultitia, aliena improbitate subreptam. Idem ille plagiarus, quisquis est, septem folia libelli mei, quae tu ad me miseris, abstulit: in quo magis etiam improbitatem suam declaravit, qui id quoque suffurari voluerit, ex quo ad se quidem nihil commodi, ad me autem aliquid incommodi perventurum esset. Peto igitur a te, primum ut meo dolore doleas; deinde ut ad me quam primum septem illa prima folia mittas: octavum enim habeo. Ego autem missurus ad te statim sum interpretationem Graecorum, & indicem eorum, quae a librariis peccata sunt. Vale, & me ama. Romae. III. Idus Januar. MDLXXI.

E I D E M S A C R A T O.

X X I X.

Velim hoc mihi credas, Sacrate mi optime & amicissime, non te ardentius cupere litteras meas, quam ego ad te & creberrime & longissime de toto rerum mearum statu scribere cupio. Sed ita multa quotidie interveniunt, quae me varias in partes distrahant, ut interdum vix respirandi otium detur. Itaque cum hic amicos & plurimos & potentissimos habeam, cum omnia mihi Dei beneficio non modo ad commode, sed ad laute ac magnifice vivendum affatim suppetant, cum me libenter omnes videant, cum apud omnes ordines graciosus sim: major me tamen in dies urbis satietas percipit. Quando enim vivam, si post tot annos laboriosissime actos, ne seni quidem quies ulla conceditur? Alius me, negotii sui causa, cursitare per urbem jubet, & modo hunc, modo illum ex proceribus convenire ac colloqui; alius sepulchralem inscriptionem petit; alius quod in ponte aliquo, aut in basi alicujus statuæ inscribat; est qui hujus, aut illius scriptoris locum sibi aliquem declarari postulet; est qui epistolam, carmen, orationem emendari, aut, quod interdum minus molestum est, totum refingi ac recudi velit. Jam quantum mihi temporis auferri putas ab istis, qui, quoties ipsi, nihil quod agant, habent, alios quoque omnes diffuere otio existimant? Veniunt, admitti

volunt; nisi admittantur, fremunt; inhumanum esse me ac difficilem, conqueruntur; admissi, ultro etiam objurgant, quod nimis in studiis defixus sim, quasi per istos quidquam mihi temporis studiis meis tribuere licet; relaxandum interdum esse animum clamant, quem ne relaxare possim, ipsi magna ex parte obstant. Tum in alienissimos, & mihi molestissimos sermones ingrediuntur: quid novarum rerum allatum sit e Gallia? qui Belgicorum tumultuum futurus exitus putetur? quid agat, quid meditetur Pontifex? quot & quos Cardinales proximis comitiis hominum fama designet? Quarum omnium rerum ego ita non imperitus modo, sed etiam incuriosus sum, ut saepe, Romae an ruri sit Pontifex, nesciam. Obdurare tamen, & vorare haec, & talibus ineptiis verberandas aures praebere cogor, donec & ipsi tundendo defessi sunt, & ego vapulando enectus. Semianimis & *ἡμιψύχως* relictus, ubi me denuo in bibliothecam abdidi, video in mensa satis multa explicata, quae mihi torporem excutere possint. Neque est, quod dicas, ista omnia, si quis obfirmet animum, posse vitari. Mihi crede, aut multae ac graves inimicitiae suscipiendae sunt, aut haec & ejusdem generis innumerabilia perferenda. Eant nunc amici, & querantur, ullum tabellarium sine meis ad se litteris venire. Quid quaeris? Harum rerum taedio de urbe relinquenda saepissime cogito, & Venetias ire, ibique, quod reliquum aetatis est, transigere discupio. Ille mihi locus ad senilem quietem ac tranquillitatem factus videtur. Atque equidem si sperarem, aliqua honesta ac tuta ratione tantum capere me illic ex fructibus pecuniae meae posse, quantum ad vitam *ποταμαίοντος*, id est, paullo mollius ac delicatius agendam sufficeret: colligerem omnes vindemio-las meas, & istuc venirem. Videor autem conficere posse ad novem aut decem millia numorum aureorum. Ea si possem ita collocare, ut & de sorte nullum discrimen esset, & in singula millia octogenos numos aureos quotannis percipere liceret: non equidem ad te accurrerem, sed advolarem. Efficerentur enim octingenti aurei nummi annui: quibus ego facile sustentare me possem. Viverem interea quietus in studiis, & multa scripta mea partim rudia & inchoata perficerem, partim affecta, & prope ad extremum perducta, edolarem & expolirem. Viderem

et.

etiam interdum Sacratum meum. Certe enim nonnunquam aut ipse Venetias, aut ego Ferrariam venirem. O si mihi Deus hoc annuat, quam mihi videor beatus fore! Quid, si tu quoque ad hoc consilium meum adjuvandum & accelerandum aliquid curae ac cogitationis conferas? Quod ut facias, a te peto quaesoque. Vides, quam libenter tecum confabuler? Quippe, haec enim scribo sexta hora noctis: cum periculum ab interpellatoribus nullum est. Incredibiliter doleo, aegrotasse te: convaluisse, immortaliter gaudeo; oroque te, ut vel mea causa, valetudinem tuam diligentissime cures. Sed quid est quod ais de Tiberii negotio? Nam nullus quidem mihi a te Tiberius commendatus est, nisi quae litterae interciderunt. Sed suspicor, voluisse te Victorium dicere. Accipe igitur, quo in statu res sit Cardinalis ipse mihi aperte dixit, totum negotium mala fide gestum esse, & ne operam ea in remeam amplius interponerem, monuit: sibi tamen curae fore, ut Victorius aliquem ex mea commendatione caperet fructum. Ama me, ut facis, & vale. Romae. xvi. Kal. Septemb. MDLXXXI.

E I D E M S A C R A T O.

X X X.

Bene qui conjiciet, vatem hunc perhibeto optimum. Tu vero bene & vere coniecisti: sum enim totus in edolando tuo illo munusculo. Quod erit quidem mole exiguum: sed, nisi me fallit commune malum, *ἡ φιλαυτία, ἢ ἡ ἀχρεία*. Sed sumne ego obliviosus & incogitans, qui nunquam tibi de asmate illo, quod mihi tam diligenter curaras, gratias egerim? Mihi crede, usque antehac credidi me officio functum: & si quis jusjurandum attulisset (*), jurassem, opinor, me id praestitisse. Nunc totam rem diligentius repetens, & in memoriam revocans, recordor, te mihi tunc scripsisse, cum Venetias, & inde, ni fallor, Patavium

(*) Potius, *detulisset*, vel, *obtulisset*, ut Jurisconsulti veteres loquuntur.

vium proficisceris. Ea mihi causa fuit, ne scriberem, dum te domum rediisse cognossem. Sed quaeso te, ne id durius accipias, neve me propterea minus ames: ac potius ita iudices, tanto te mihi cariorem fore, quanto mihi plura ignoveris. Illud quoque velim scias, fuisse aliam curam, quae me dies aliquot tenuerit. Cum enim pigeret me jam hominem senem semper in conductis aedibus habitare: cogitavi de emenda domo, neque conquievi, donec id quod volebam effeci. Itaque emi domum sane & amoenam & magnificam in radicibus montis Quirinalis quinque millibus numum aureorum. Jam pacta, transacta omnia. Nunc alia me cura excepit, reperiendi illam pecuniae summam, quam tamen prope jam confectam esse confido. Cum Romam veneris, erit tibi paratum hospitium apud eum, quo neque tu quenquam cariorem habes, neque ille, quam te, quenquam cariorem. Valetudinem tuam cura diligenter, mi Sacrate, quem ego mediusfidius in oculis fero. Vale. Romae. Prid. Non. Octob. ex veteri supputatione: sed ex hac nova correctione, xvii. Kal. Nov. MDLXXXII.

E I D E M S A C R A T O.

X X X I.

Quando, quod tibi debeo, praestare adhuc non possum, interim, ne plane malum nomen tibi videatur, mitto ad te hanc qualemcunque homiliam: de qua exspecto iudicium tuum. Tirocinium hoc quoddam fuit, quasque experimentum; nunquam enim antea in eo genere versatus eram. Puto tamen fore, si vita suppetet, ut ejusmodi plura mediter: nusquam enim animus meus in hac jam inclinata in senium aetate libentius conquiescit. A te quin amer, non dubito: neque enim, hac quidem in re, volo tui similis esse; qui, simulatque ego paullum a scribendo cessavi, statim excidissee te mihi ex animo suspicaris. Ego vero te, etsi in scribendo piger sum, semper tamen in memoria habeo; neque dies ullus praeterit, quo non in precibus quotidianis nominatim Deo te tuaque commendem. Quod cum facio, id facio, quod summus erga me amor tuus pro-

promeretur. Vale, mi amicissime Sacrate. Romae. Prid.
Id. Januarii, MDLXXXIII.

E I D E M S A C R A T O.

X X X I I.

Otiosus sum. Non saepe usurpare mihi hoc verbum licet. Ut igitur, si una essemus, quicquid daretur otii, tecum libentissime consumerem: ita nunc tecum absens per litteras colloquar. Sed ut inter praesentes, cum sermonis argumentum deest, quaerere alter ex altero solet, ecquid novi audierit, ut inde nascatur sermonis occasio: ita fingam, te ex me nunc quaesivisse, num quid novi Romae acciderit. Utrum autem respondeam, incertus sum: novane multa quotidie & accidissem & accidere; an nihil omnino novi. Nam & multa nova, insperata, inopinata quotidie eveniunt, & alia quadam ratione vetera, vulgata, usitata omnia. Hic, quem nuper nemo aspectu, nemo sermone dignabatur, repente dives effectus, colitur ab iis, qui eum haud ita pridem ne resalutandum quidem esse duxissent: fastidit eos ipsos, quos nuper horrebat: aditur per epistolam ab iis, qui nudius tertius eum, si quid peteret, postridie redire iussissent. Quis non hoc miretur, ut novum? Fit ille ex gregario milite Episcopus: alius mulos stringere ac defricare solitus, tanquam ex fonte aliquo biberit, qui prudentes & rerum multarum experientes efficiat, (ut olim Pyrene pota faciebat poetas,) in consilium de maximis rebus adhibetur; supercilii ac capitis motu de maximi momenti negotiis, nemine ridente, decernit. Alius, cujus mane exituri atrium cohortes clientium obsidebant, cujus aures precibus obtundebantur, manus osculis conterebantur, ab iis quos nuper aspectu beabat, insalutatus praeteritur. Cui non haec nova & admiranda videantur? Sed haec qui mirantur, nunquam eis quod mirentur defuturum est. Vetera sunt, quotidiana sunt, obsoleta sunt. Non tam mirandum est, quod eveniant, quam mirandum esset, si non evenirent. Quam multos, qui diu jacuerant, in altum repente sublato; quam multos, cum diu in sublimi steterissent, mo-

O o 5

men-

mento dejectos vidimus? Qui talia mirantur, solem vespere occidere, eundemque mane redire mirentur. Ego si in quempiam virum antiquae fidei ac probitatis incidere, qui & aliis honesta praeciperet, & ipse ad regulam suam viveret; qui sine ambitione, sine simulatione, sine malis artibus ad virtutem & ad honestatem tota mente ferretur: clamarem, Porro Quirites. Id mihi novum, inusitatum, admirabile videtur. Aegrotare hunc, illum mortuum esse; alii natos liberos, alii mortuam uxorem; illum iter ingredi, hunc in urbem redire: haec ita communia & tralatitia sunt, ut mirer esse, qui talia mirentur. Sed nonne divinaveram fore, ut non diu otiosus essem? Ecce tibi nescio quis fores cubiculi pultat. Quicumque est, expectabit tamen, dum has litteras obsignavero. Multum illi debes, quisquis est. Onerassem te hodie tam multis nugis, ut petiturus fueris a me, ut potius nihil omnino scriberem, quam talia scriberem. Sed iterum ac tertio jam verberatae sunt fores Valebis igitur, & ineptias meas aequo animo feres. Romae. 16. Kal. April. MDLXXXII.

E I D E M S A C R A T O.

XXXIII.

Reperiam tamen aliquando aliquid temporis, quod in scribendis ad te litteris ponam: meque tibi de tam diuturno silentio purgem. Purgabo autem me uno verbo: Purgabar. Quod nisi me Deus, ut tempestive facerem, in mentem immisisset, si ulla medicis fides habenda est, praesens mihi letalis morbi periculum imminebat. Ita mihi ingens quaedam copia pituitae ac bilis atrae omnes corporis meatus obstruxerat, vix ut evasurus viderer. Sed bene, quod occupavimus, celeresque fuimus in praecavendo. Si paullum modo cessatum esset, fuerat tibi amicus, Sacrate. Nunc redeamus ad veterem consuetudinem nostram confabulandi per litteras, &, ut praesentes solemus, feriis joca, jocis seria commiscendi,

Ita

Ita multa in unum jura ut cum miscet coquus.

Accepi insitia tredecim, numerum huic pontificatui congruentem: & cum eis scopas excutiendo e vestibus pulveri binas sane quam elegantes. De iis omnibus habeo tibi, ut par est, magnam gratiam. Vellem quoque aliquid esset, quod tu tibi curari velles, non deessem officio. Sed tu jam pridem, ita mecum societatem coiisti, ut tuae partes sint dandi, accipiendi meae. Tuum tamen aliquando fuerit, aliquid mihi mandare, quod tua causa faciam: nisi operam meam tam parvi deputas, nihil ut tibi navare possim. Equidem si nihil aliud potero, augebo ac cumulabo accessione aliqua munusculum illud, quo tu tanto opere oblectari visus es: commentariolum illum dico in particulam Pandectarum. Quem perpolitum diligentius, & altero tanto auctiorem tibi denuo apponam: etsi non sum nescius, repetita crambe quid audire soleat. Sed non possum facere, quin tibi assidue aliquid oneris imponam. Ardeo incredibili quadam cupiditate libri cuiusdam asmatum Cypriani Roris, qui quotus sit, nescio: sed ea signa huic epistolae subjiciam, ex quibus facile, quid velim, intelligi possit. Ac vide, quantopere tua facilitate abutar. Velim te & per te & per amicos operam dare, ut eum reperias, & ad me mittas, precibus, pretio, quoquo modo. *Mea nihil refert*, ait adolescens ille Terentianus, *dum potiar*. Levicula res videri potest: sed tamen magnum mihi a te officium tributum putabo, si hanc molestiam mea causa suscipere ac devorare non gravaberis. Hoc igitur ita a te peto, ut ardentius ac majore studio petere, hoc quidem tempore, nihil possim. Fer, quaeso te, hoc ineptum studium meum, & amico, quasi aegrotanti, obsequere. Ama me, & valetudinem tuam cura. Romae. 14. Kal. Jul. MDLXXXII.

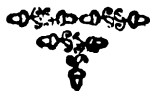
E I D E M S A C R A T O.

S. D.

X X X I V.

Et annua, quae mihi voluntate praestas, accepi libenter, & epistolam tuam libentissime. Quam cum uno obtutu totam percurrissem, principio miratus sum, nihil in ea inesse, quod ad eam, quam ad te proxime scripseram, pertineret. Postea animadverti scriptam esse de mense Aprili, quod admirationem fustulit. Quid ego nunc tibi gratias agam? Magis mihi curandum, ut tibi aliquid pro ista liberalitate tua reponam, quod omnino faciam. Hanc enim aetatem, simul atque otium erit ab hoc jam pridem molesto publice docendi munere, decrevi mihi vindicare, & in scriptis quibusdam meis edolandis consumere, in quibus erit aliquid jam pridem Sacrato sacratum. (*) Nam quod tu mea extollis, tua abjicis: ne vivam, si quidquam a me praestari tibi posse arbitror, in hoc quidem genere, quod tu si asse emeris, non nimis care emeris. Sed quando ipsi me juris magistri docent, tanti esse quidque, quanti vendi potest: non ego quidem te fallam, neque committam, ut ex aedilitio edicto mecum experiri queas. Sed si tu te ipse induces, si pluris licita-beris mea, quam ego ipse addicerem: errare te patiar, neque ero tam stultus, ut pretium rebus ipsemet meis detrahiam. Ago tibi ingentes gratias, Sacrate optime & humanissime, & ad illam verbosam epistolam, quam nuper ad te dedi, aliquid exspecto. Vale Romae, ipso pervigilio Pentecostes. MDLXXXIII.

(*) Puerilis lusus in verbis.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

GILBERTO GENEBRARDO,

THEOLOGO ERUDITISSIMO, ET SACRARUM LITTERARUM
DOCTORI REGIO.

X X X V.

Et litterae tuae suaves mihi atque optatae fuerunt, & liber, quem ad me misisti, multis nominibus carissimus. Primum quod ingravescente jam aetate, fero quidem (video enim, quanto id maturius facere debuerim,) sed tamen aliquo, ut spero, cum fructu, in sacrorum librorum lectione quotidie temporis aliquid ponere institui, magis magisque in dies perspicuus, alia omnia inania esse, ex eis solis veram animi quietem, solidum & efficax remedium adversus improbas cupiditates, certissimam molestiarum, quibus in hac vita consistantur etiam, qui felicissimi videntur, consolationem peti oportere. Mihi autem, quanquam in aliis studiis minoris momenti non prorsus inexercitato, in his tamen plane tyroni, multa occurrunt, in quibus haeream, neque satis ipse per me explicare me possim. Ac facio quidem quod Moses jubet, ut interrogem senes meos, id est, ut illos perpetuo ecclesiae consensu probatos Patres consulam, ex illorum libris, eorum quae minus intelligo, explicationem petam. Sed illi plerunque grandia quaedam & sublimia loquuntur, ἀνὰ ὕψος καὶ ἀνὰ ὕψος, quae ego suspicio quidem & admirror, & divinitus cogitata esse video: sed tamen, ut puerulus, lac concupisco, & aliquam ejusmodi interpretationem requiro, quae simpliciter ac dilucide sententiam eorum, quae lego, Grammaticorum more singula verba minutatim persequens, mihi patefaciat. Ea suffulto ac subnixo faciliorem mihi ad ardua illa gradum fore, confido. Cum tu igitur, talis tantusque vir, tale quoddam munus non susceperis modo, sed, ut ex litteris tuis intel-

telligo, magna jam ex parte confeceris: quantum tibi me, Genebrarde, quantum alios mei simile, qui sane multi sunt, eo nomine debere arbitraris? Deinde quod a psal-morum potissimum editione exorsus es, vix credas, quam id mihi gratum optatumque obtigerit. Mirabiliter enim capior ejus libri lectione: cumque mihi certa pars illius ex ecclesiae instituto quotidie legenda sit, subiniquo inter-dum animo ferebam, tam multa esse, quae intelligen-tia consequi non possem. Ex quo autem librum tuum accepi, sensi magnam mihi detractam ejus molestiae par-tem. Ideoque quoties eam in manus sumo, (quotidie autem id facio,) fausta tibi ac felicia omnia comprecor, & quanta maxima possum animi contentione a Deo peto, ut tibi ad tam sanctum ac salutare opus perficiendum vi-tam proroget, vires augeat, otium ac quietem tribuat; inprimis autem, ut mentem tuam perpetua spiritus sui luce collustret. Perge, obsecro te, Genebrarde, in tam san-cto proposito: etiamsi scires, industriam tuam ab iis, qui in cathedra pestilentiae sedent, non risu modo, sed pro-bris ac conviciis omnibus exceptum iri. Quanto pluris apud te esse debet, quod omnes te pii ac probi lauda-bunt; quod pro te vota facient; quod, etiamsi ab homi-nibus nihil consequare, is ipse qui hoc beneficium homi-nibus per te praestat Deus, bonum opus suum in te re-muneraturus est. Summo quidem Pontifici, cujus tu ju-dicium & auctoritatem, ut facis, maximi facere debes, liber tuus jucundissimus fuit: eique si pari studio ac fide in ceteris sacrosanctis libris illustrandis perrexeris, neque facultas, neque voluntas ornandi tui defutura est. De ne-gotio tuo quid actum sit, e fratre tuo intelliges. Vale, meque mutuis apud Deum precibus adjuva. Romae. iv. Id. April. MDLXXI.

M. AN-

M. ANTONIO MURETO

ASCANIUS COLUMNA S. SOPHIAE ABBAS

S. D.

XXXVI.

*M*emini, Murete, Romanorum eloquentissime, (Romae nostrae gratuler, quod te Gallum hominem Romanum & civem meum appellare possim,) memini, inquam, mi Murete, cum Romae te publice dicentem docentemque puer audirem, tanta me ad eloquentiae studia cupiditate incensum, ut si quid in iis profeci, quantumcunque illud sit, totum tibi deberi videatur. Accesfere huc privatae tuae ad eloquentiam cohortationes, quae ex eo tempore ita adhuc haerent in animo, ut noctes ac dies quibusdam quasi stimulis pungant. Deterret interdum ab incepto difficultas, & statim ac, quantum ab hac laude abfim, cogito, debilitatur & languescit industria. Sed revoco ipse me, & ut animos mihi ipsi addam, ingenii periculum facere interdum libet. Orationem superioribus diebus habui in funere serenissimae Annae Austriacae, Hispaniarum Reginae, quam ad te cum his litteris mitto. Si quid erit, quod Romanas aures offendat, scito philosophorum & jurisconsultorum barbariem candorem illum Latii quodammodo insuscasse; tanta jam sunt cordis & linguae facta disfidia. Sin quid erit, quod a te laudare possit, fruiere tanto bono, & gaude, te Romanam juventutem ad amissam eloquentiae possessionem recuperandam & verbis & exemplo excitavisse. Vale. Salmanticae. Pridie Id. Maj. MDLXXI.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

ASCANIO COLUMNAE S. SOPHIAE ABBATI

S. D.

XXXVII.

Beatus mihi viderer, Ascani, adolescens praestantissime, si id, quod scribis, penitus credere auderem, & exemplo te & cohortatione mea incitatum, eloquentiae studio exaruisse: neque id minus mihi gloriosum ducere, quam aut Herodoto, aut Callistrato fuit, illi Thucydidem, huic Demosthenem ad ea studia, in quibus uterque postea principem locum tenuit, excitasse. Sed vereor, ne tu, pro illa, quae ita generi vestro propria ac perpetua est, ut in te tamen mihi quidem semper eminere praeter ceteros visa sit, humanitate ac comitate, id mihi sponte tribuere volueris, quoddam hominem, quem tui observantissimum & gratiae tuae cupidissimum esse cognosces, libentissime auditurum putares. Ut tamen est, nolo obstare ipse felicitati meae, neque committere, ut & tibi minus, quam par est, fidei habuisse videar, & hoc tanto tamque insperato gaudio, quod mihi a te objectum est, minus liquido ac sincero fruar. Dicar sane & nunc & apud posteros, Ascanio Columnae, magni illius M. Antonii filio, Romanae juventutis Principi, dux & auctor ad eloquentiam fuisse: quod ille postea, non me modo, qui quam non excellam sentio, sed omnes aequales suos magna omnium cum admiratione superarit. Gloriosum mihi fuerit ab eo victum fuisse, cujus ego patrem, de victo communi hoste triumphantem, frequentissima populi Romae concione celebrarim. Perge igitur, Ascani, perge, Romanae nobilitatis eximium decus, & cum philosophiae ac jurisprudentiae studiis, in quibus mirificos te progressus fecisse & audio, & facile credo, istam ornate copioseque dicendi laudem conjunge. De oratione tua ingentes tibi gratias ago, atque a te peto, si quid postea ejusmodi edideris, uti me participem facias. Ego quoque meorum
ali-

aliquid ad te mittam, si ex litteris tuis gratum tibi id fore cognovero. Vale. Romae. Prid. Id. Junii MDLXXXI.

Q. C O R R A D U S

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

X X X I X.

*V*ix enim aliud a me nunc quidem erit ἐπιστόλιον. Nam scribere accuratius dum volo, diu officium negligere sum coactus, quod epistolam non invenio adhuc dignam eloquentia tua. Itaque Marcelli Vestrii & Antonii Militiae mei litteris, & amore potissimum tui semper antea permotus, nunc jam nimium sero, hanc ad te, quidlibet potius quam epistolam, scripsi, testem veteris observantiae in te meae. Spero mihi posthac faciliorem aditum fore ad te scribendi, illo saltem nomine, quod ex litteris tuis mearum se offeret ~~videtur~~ multa litterarum. Tu fac nos ames: equidem rapior ad amorem tui. Vale. Neapoli. iv. Non. Maji.

M. ANTONIUS MURETUS

Q. MARIO CORRADO

S. D.

X L.

*P*ergratae mihi fuerunt litterae tuae. Antea enim, fatebor, subinvidebam amicissimis quibusdam meis, ad quos extant epistolae tuae, quod in eis ad me nulla legeretur. Ac, quod tu, quasi communis quidam omnium, qui in Italia sunt, elegantium atque eruditorum hominum pater, cum illam inter

Pp

eos

EIDEM MANUTI

X.

Magis magisque se omni ex parte delectare me tuus. Ferraria litteras hoc quatuordecim diebus. Si licebit, utemur: sin, aliud videbimus, si non durabimus. Pola quidem tua (*) non chora futura est: nam quo tu cupidior es, eo me in accipiendo verecundiores esse per me, si res feret, non abnuo. Versus meos te propediem ad sexcentos, aut paulo antea nunquam antea impresfos. De illis quid tu judicabis. Ego enim plane hisce de rebus laboro. In eis est elegia quaedam ad Joannem Amaltheum; una item ad Franciscum Duvalium; alios quosdam alia; epigrammata item alia quaedam. Ego quantopere te amare debere sciunt: quantopere te amem, et si ei possumus fieri cetera. Valetudinem tuam cura, & alium nostrum, quo cum Murani fuimus, si fies, meo nomine etiam atque etiam saluta. Postrid. Kal. Septemb. Haec scripseram in prandio allatae sunt litterae a Petro Morini nihil esse longius, quam dum me videatur, quantum possum, venire. Atque ego etiam: etsi non fiet hoc sine luculenta iactura ris meae, maxime propter aedes, quas, quid futurus sim, nondum scio. Sed tu hoc ne opprimi enim in ipso articulo certos homines nunc, quia me valde laborare, ut hic manere ferociunt. Ipsi sentient. Mi Manuti optime & etiam atque etiam vale. Ego posthac quotidianam: tu quoque, si me amas, quod commodum quam saepissime scribito. Nam ex tuis litteris visimis incredibilem quandam haurio voluptatem.

(*) Praedium hoc Manutii fuisse ac secessum, fecit Epistola. *Thomas*.

ALL INFORMATION CONTAINED
HEREIN IS UNCLASSIFIED

7
 8
 9
 10
 11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100
 101
 102
 103
 104
 105
 106
 107
 108
 109
 110
 111
 112
 113
 114
 115
 116
 117
 118
 119
 120
 121
 122
 123
 124
 125
 126
 127
 128
 129
 130
 131
 132
 133
 134
 135
 136
 137
 138
 139
 140
 141
 142
 143
 144
 145
 146
 147
 148
 149
 150
 151
 152
 153
 154
 155
 156
 157
 158
 159
 160
 161
 162
 163
 164
 165
 166
 167
 168
 169
 170
 171
 172
 173
 174
 175
 176
 177
 178
 179
 180
 181
 182
 183
 184
 185
 186
 187
 188
 189
 190
 191
 192
 193
 194
 195
 196
 197
 198
 199
 200
 201
 202
 203
 204
 205
 206
 207
 208
 209
 210
 211
 212
 213
 214
 215
 216
 217
 218
 219
 220
 221
 222
 223
 224
 225
 226
 227
 228
 229
 230
 231
 232
 233
 234
 235
 236
 237
 238
 239
 240
 241
 242
 243
 244
 245
 246
 247
 248
 249
 250
 251
 252
 253
 254
 255
 256
 257
 258
 259
 260
 261
 262
 263
 264
 265
 266
 267
 268
 269
 270
 271
 272
 273
 274
 275
 276
 277
 278
 279
 280
 281
 282
 283
 284
 285
 286
 287
 288
 289
 290
 291
 292
 293
 294
 295
 296
 297
 298
 299
 300
 301
 302
 303
 304
 305
 306
 307
 308
 309
 310
 311
 312
 313
 314
 315
 316
 317
 318
 319
 320
 321
 322
 323
 324
 325
 326
 327
 328
 329
 330
 331
 332
 333
 334
 335
 336
 337
 338
 339
 340
 341
 342
 343
 344
 345
 346
 347
 348
 349
 350
 351
 352
 353
 354
 355
 356
 357
 358
 359
 360
 361
 362
 363
 364
 365
 366
 367
 368
 369
 370
 371
 372
 373
 374
 375
 376
 377
 378
 379
 380
 381
 382
 383
 384
 385
 386
 387
 388
 389
 390
 391
 392
 393
 394
 395
 396
 397
 398
 399
 400
 401
 402
 403
 404
 405
 406
 407
 408
 409
 410
 411
 412
 413
 414
 415
 416
 417
 418
 419
 420
 421
 422
 423
 424
 425
 426
 427
 428
 429
 430
 431
 432
 433
 434
 435
 436
 437
 438
 439
 440
 441
 442
 443
 444
 445
 446
 447
 448
 449
 450
 451
 452
 453
 454
 455
 456
 457
 458
 459
 460
 461
 462
 463
 464
 465
 466
 467
 468
 469
 470
 471
 472
 473
 474
 475
 476
 477
 478
 479
 480
 481
 482
 483
 484
 485
 486
 487
 488
 489
 490
 491
 492
 493
 494
 495
 496
 497
 498
 499
 500
 501
 502
 503
 504
 505
 506
 507
 508
 509
 510
 511
 512
 513
 514
 515
 516
 517
 518
 519
 520
 521
 522
 523
 524
 525
 526
 527
 528
 529
 530

URETUS
RADO

...
...
...
...
...
...

eos gloriae ac nominis hereditatem divideres, nullam mihi ejus ne unciolam quidem aspersisses, sed me tanquam *ἀγροικὸν πῦρ καὶ ἀμύμον* praeteriisses: meditabar olim, si ita fors tulisset, adversus tabulas tuas inofficiosi querelam. Extra jocum, Corrade, vir optime & eruditissime, multi jam anni sunt, cum e sermonibus primum Petri Jo. Perpiniani, qui, dum vixit, mihi conjunctissimus fuit, deinde multo etiam magis ex libris epistolarum tuarum, tanti te facio, ut verae ac solidae eruditionis, eximia quadam Latinae orationis facultate ac copia, tecum ex hujus aetatis hominibus paucissimos comparem, neminem certe anteponam. Itaque quoties mihi copia fuit hominum, qui te familiarius nosset, quaerebam studiose de te, de moribus tuis, (quos tamen satis mihi videbar e scriptis tuis habere perspectos,) de tua valetudine, de toto denique rerum tuarum statu: ut omnes facile cernerent cupiditatem constituendae tecum amicitiae meae. Nunc te quoque erga me eodem animo fuisse video: neque quidquam a perfectione amicitiae nostrae aliud aberat, quam ut uterque agnosceret alterius erga se voluntatem. Antehac enim erat *εὐνοία μὲν, λαοθάλασσα δέ*. Quae cum se tandem patefecerit, serius quidem, quam par erat, & quam ego cuperem; quaeso te, mi Corrade, ita enim vocare te posse videor, quaeso, inquam, te, demus operam, ut eam, pro sua uterque parte, omni officiorum genere quam diligentissime colamus. Ego, quid a me tibi praestari possit, nondum video: illud quidem tibi omni adseveratione confirmo, si quid evenerit, in quo tu perspicere studium erga te meum velis; curaturum me, ut te ipsa intelligas, neminem tibi esse, quam ego sum, vere atque ex animo amiciorum. Vale. Romae, xiv. Kal. Junii.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

THOMAE MARTINO SUO.

XLI.

Nisi me tibi bene notum esse considerem, Martine optime & humanissime, valde vererer, ne apud te venissem in magnam opinionem non tarditatis modo, a quo vitio me interdum non longissime abesse fateor, sed etiam ejus, a qua semper abhorruī, inhumanitatis. Ad litteras enim, quas ad me plenissimas amoris & officii Lutetia de mense Septembri dedisti, nunc demum, id est, quarto post mense, respondeo. In quo tamen nulla a me culpa contracta est. Nunc enim eas a Castorio nostro accepi, eisque magna cum animi voluptate perlektis, statim me ad scribendum contuli: ut hae, quibus me apud te omni suspitione exsolverem, paratae essent, simul atque esset cui darem. Quod conservas memoriam mei, amiceque de me, cum occasio est, loqueris, gratiam habeo. Ego quoque te, mihi crede, unico amo: neque quidquam est, quod quidem a me praestari queat, quin ego id libenter ac cupide etiam, causa tua facturum sim. Debeo hoc virtuti & eruditioni tuae: debeo amorī erga me, quem in te mihi perspexisse videor prope singularem. Quod autem etiam clarissimum ac praestantissimum virum, Archiepiscopum Narbonensem, usque ad amicum esse scribis, ut de me, homine temeri & infimae sortis, tantus vir & amanter & honorifice loquatur: quae me laetitia ex isto munio esse affectum putas? Cujus tu gratiam, quaeso te, Martine mi, omni mihi ratione conserva: eique meo nomine pollicere, me ea quidem, quae sunt ingenii & eruditionis, & ejus generis laudum, nolle in me recipere, neque ea causa tenere: certe quidem quae de meo erga catholicam religionem animo, de studio bene merendi, quantum in me est, de omnibus, aliisque ejusmodi praedicare dignabitur, ea me perpetuo, cum Deo volente, cumulate praestitutum. Puteanus jam pridem desit, ad me scribere: quod ego, dum me amare

pergat, aequo animo feram. Nihil enim ab amicis, nisi commodo ipsorum, postulo. Illum Musarum chorum, quem litteris tuis complexus es, τῶν μουσικῶν Auratum; Ronsardum pridem Pindarum, nuper etiam Homerum Gallicum; suavissimum mihi amicissimum fratrem meum, & jam illi Homero supparem Hesiodum, Baesium: & eum, cui ego quam nomine, utinam & eruditione tam propinquus essem, Duretum; & elegantissimi hominem ingenii, Passeratium, meos veteres amicos, quorum ego ipse recordatione recreor & afficior intimis sensibus: eos igitur omnes mihi vicissim saluta. Vale.

M. ANTONIUS MURETUS

ALEXANDRO JUSTINIANO MEDICO

S. D.

X L I I.

Quod ad tuas amantissime scriptas litteras serius respondeo, certo scio te &, cur id faciam, cognoscere, & quod faciam, ignoscere. Illae vero mihi pergratae, perque jucundae fuerunt, &, si quid mihi credis, visae sunt aliquam morbi partem levasse. Ego ille, Alexander, qui nunquam in vita ne levisimo quidem morbo tentatus fueram, totos viginti dies in lecto decubui: cum interea cibo & paucissimo & tenuissimo utens, quem tamen ipsum vix capere poteram, idem potarem, quod canes. Itaque partim inedia, partim purgationibus ita exhaustus sum, ut ipsemet mirer. Neque minus animus exinanitus est: cum hoc toto tempore nihil legere, nihil scribere, nihil meditari licuerit. Quare illa tua, quae ostendis te esse misurum, mitte, quaeso te, quam primum, ut ad hominem famelicum. Sed, amice magne, noli id facere ea spe, qua significas fore, ut a me accipias χρήσιμα ἀντὶ χαλεαίων. Nam & tua omnia χρήσιμα plane sunt, & mihi ne χαλκία quidem sunt domi. Imitare potius hominum vere liberalium ingenium atque naturam, qui quicquid pos-

possunt, in eos, quos amant, conferunt, nulla spe, ut ait Aristoteles, quidquam ab eis recipiendi. Saluta mihi diligenter Johannem Dallianum nostrum: ad quem scribam cras: nam nondum multum uno die scribere audeo: tibi autem, qui prior scripseras, prius responderi acquum fuit. Vale. Prid. Non. Oct. Patavio.

E I D E M.

X L I I I.

Vere judicas, nihil detractum esse de vetere illa nostra conjunctione propter diuturnam intermissionem litterarum. Neque enim unquam desii amare te, de te studiose ex omnibus, qui istinc veniebant, quaerere, gaudere, cum audirem ea, quae cupiebam, quaeque sperabam: neque unquam dubitavi, quin tu eodem semper erga me animo esses. Itaque gratissimae mihi fuerunt litterae tuae: eruntque eo gratiores, quo crebriores, dum id nullo tuo incommodo fiat. Quanquam enim magnam ex earum lectione voluptatem capiam: majorem tamen a te commodi tui, quam voluptatis meae, rationem haberi volo. Johannem Bissonerium ita amabam multis nominibus, ut vix putarem ad eam voluntatem, qua jam eum complexus eram, ullam accessionem posse fieri. Tantum tamen accessit commendatione tua, quantum nunquam cogitasset. Neque mihi quidquam molestius, quam quod ejus consuetudine brevi cariturum me video. Cogitat enim Bononiam, ut illic se totum dedat studio juris civilis. Ego eum Sigonio, Amasaeo, ceteris ordinis mei hominibus, de meliore nota commendabo. Tu quoque, qui multos illic veteres amicos habes, si idem feceris, id, quod ingenio & consuetudini tuae consentaneum est, feceris. Si quid est, quod hic a me aut tibi, aut tuorum cuiquam curari velis, quaeso te, ut plane persuadeas tibi, me omnia causa tua semper cupidissime diligentissimeque facturum. Vale. Roma. vi. Id. Aprilis,

M. ANTONIUS MURETUS
HIERONYMO ZOPPIO,

BONONIENSI PHILOSOPHO,

S. D.

XLIV.

Tragoediam siue ab auditoribus tuis, ut scribis, siue, ut mihi verisimilius sit, a te ipso conscriptam, non tantum cum voluptate, sed etiam cum admiratione perlegi: ita mihi visa est longe supra consuetudinem huius aetatis, ornata multis & gravibus sententiis, & tempestive prolatis, & grandi ac sublimi verborum genere illuminatis. Jam quod fabulam ipsam leviter immutasti, paulloque aliter tractasti, quam a veteribus tradita est, factum a te prudentissime & summo artificio iudico. Nam & veteres ipsos ejus rei auctores habes: & non magna mutatione personas, quales Aristoteles ad tragoediam aptas esse vult, reddidisti. Totum autem poema olet Academiam, olet Lyceum, olet philosophiam, non illam horridam & incultam, & aut elinguem, aut stultae clamorantem, quae hodie scholas prope omnes occupavit; sed vetustam illam Atticam, ornatam ingenuarum artium multo splendorum comitatu. Neque dubito fore, ut aut omnibus placeat, aut iis tantum displiceat, quibus displicere laus est. Ne me tamen haec auribus tuis tribuere dicas, indicabo etiam, quae non probem: ut tanto magis intelligas, mihi cetera probari. Quod igitur in prologo omnes, quibus probitas ac pietas cordi est, jubentur exire, ut ii tantum spectent, qui crudelitate, & immanitate pascantur, non placet. Ista enim ratione vacuum relinqui theatrum, necesse est. Ac scio, haec figurate dici: sed hoc dico, figuram ipsam mihi nullo modo probari. Illa quoque, quae ad mulieres pertinent, ut lepida & arguta videntur, certe tragicae gravitatis aliena sunt. Et, ut se-

semel dicam, totum prologum delerem, neque ullo prorsus prologo uteretur. Ubi enim chorus est, tali prologorum generi locus esse non potest. Etenim, Zoppi, veteres poëtae, (quod tibi quoque pro tua singulari eruditione notum esse fat scio,) si quid ad se commendandos, aut defendendos dicere necesse habebant, id faciebant in choris, cum in reliqua fabula non liceret: cuius rei aliquot apud Aristophanem exempla sunt. Neque tum ullo tali prologo utebantur, quales sunt Plautini aut Terentiani: sed quæ prima persona prodibat, cuius opera pars argumenti cognoscebatur a spectatoribus, ea *προλογος* dicebatur. Posteaquam populus Atheniensis, exhausto diuturnitate bellorum aerario, inania sumptuum amputavit, & comoediis choros dare desiit, tum demum illud prologorum genus natum est; & nova comoedia, quæ chorum non haberet, talibus prologis uti coepit. Tragoedis semper ex publico datus est chorus: idcircoque nunquam tragoedia tales prologos habuit. Quare qui veterum consuetudinem in reliquo poëmæ accurate ac diligenter retinueris: hic quoque, quod hominum antiquitatis imperitorum inscitia invecum est, deleas censeo. Placeret etiam, ita edi hanc fabulam, ut ne notarentur principia actuum, sed ita continuarentur omnia, ut in Aeschyli, Sophoclis, Euripidis tragoediis, etiamque in Aristophanis comoediis factum. Vera causa est, cur ita fieri censeam: sed malo eam in aliud tempus rejicere. Omnino autem illam inutilem, & supervacaneam, & a stultis litteratoribus excogitatam actuum in scenas divisionem, quaeso te, ut tollas. Lysæ nomen peregrinum adimerem: Italicum darem. Nam & Plautus cum Luxuriam & Inopiam loquentes faceret, non illam Tryphen, hanc Peniam vocavit: sed utrique nomen Latinum dedit. Quod alicubi apud inferos *solem filare* ais; cum tenebras, ut opinor, & caliginem significes: vereor, ne imitari volueris Virgiliana *Lunae silentia*, & in eo Politiani errorem secutus sis. Certe enim silentia, id est, conticinium, non ut ille ratus est, tenebrae, quas efficit siderum conjunctio. Nam Trojam plenilunio captam esse constat. Halcyonios quoque videris vocare *αἴετες* ipsas. Vides, hæc quam levia sint, quamque pusilla. Quæ, rogo te, ut in bonam partem accipias, &, quod tam sero ad tuas litteras respondeam, ignoscas occupationibus meis. Ego,

Zoppi, vir eruditissime, & toti civitati Maceratensi bene ex animo cupio, mihiq̃ue occasionem opto aliquam dari, qua id re ipsa declarare possim: & te, quem nunquam praesens praesentem videre memini, singulari tua eruditione commotus, in sinu atque in oculis fero. Vale. Romae. III. Kalend. Sext.

M. ANTONIUS MURETUS SINIBALDO ANTONINO

S. D.

XLV.

In summis occupationibus meis, Sinibalde Antonine, quae me respirare vix sinunt, legi tamen dialogum tuum, & voluptatem longe maximam ex ejus lectione percepi. Delectarunt me argumenta & ingeniose excogitata, & denso, & vivo, ut ita dicam; ac spiranti orationis genere expressa. Itaque ut Pythagoram ajunt e modulo perdis, quanta corporis mole fuisset Hercules, judicasse: sic & ego ex hoc brevi commentariolo facile de tui ingenii magnitudine ac praestantia judicavi. Amor autem erga me tuus, quem plane singularem omni ex parte declaras, noli quaerere; quantopere mihi gratus ac jucundus sit. Neque enim ullum unquam mihi majorem fructum vigiliarum ac laborum meorum proposui, quam ut a tui similibus amarer. Quare etsi non agnosco eas laudes, quas tu *αὐτῷ τῷ Σουλᾷ*, ut ajunt, in me congeris: summe tamen amo istum amorem, qui tibi homini tam acuto ac perspicaci tenebras offuderit, eaque de me sentire ac praedicare coegerit, quae ne tu quidem, quanquam disertus es, alii cuiquam facile persuadere posses. Dialogum edas censeo: nolo enim ita modestus videri, ut gloriae tuae mea modestia obstet. Auctor etiam tibi sum, ut alia mediteris ac prooudas, neque reformides obrectatorum voculas: quae in proscenium prodeunti nonnihil fortassis molestae futurae sunt: ubi tibi semel audientiam feceris, conticescent. Vale. Romae.

AN.

ANTONIUS CONSTANTINUS

M. ANTONIO MURETO

S. D.

XLVI.

Hieronimus Centurio, adolescens nobilissimus, qui tibi has litteras tradet, mihi longe carissimus est, idemque bonarum artium studiis mirifice deditus, cui autem ita studiosus a me litteras, quas ad te perferret, ut sibi darem, in magni muneris loco petiit. Haec autem tria, quae de eo dixi, sic alia ex aliis apta & colligata sunt, ut uno posito, cetera quodammodo consequantur. Nam neque potest quisquam bona studia colere, qui te non colat: & mihi, nisi qui te colat atque observet, amicus esse nemo potest. Sed hic, ut dixi, & me amat, & bonarum artium studio incensus est, & te tanti facit, quanti omnes, qui te norunt, aut faciunt, aut facere debent. Velim igitur ita eum excipias, ut confirmes id, quod ego saepe praedicare soleo, meam commendationem apud te non minimum ponderis habere. Scripsi etiam nudiusfortius ad te de statu meo, de mea valetudine, deque omnibus rebus meis: ac spero, me quam citissime aliquid abs te litterarum accepturum. Vale. Genuae. IV. Non. Novembr. MDLXXXI.

M. ANTONIUS MURETUS

CONSTANTINO SUO

S. D.

LXVII.

Litteras a te post discessum hinc tuum nullas accepi, praeter eas, quae mihi mensem fere abhinc unum reddi-

Pp 5 me

tae sunt, una cum vasculo conditi e malis Perficis, quod mihi sane jucundissimum fuit. Tam multa tibi adversa evenisse, moleste fero: incolumem te ex illis evasisse, immortaliter gaudeo. Quod me amas, scito te id mutuo facere. Et si quid accidit, in quo declarari tibi velis, quanti a me fias, non fallam opinionem tuam. Vinum quod te misurum scribis, si erit, per quem commode mittas, ita demum mihi gratum futurum est, si nullo tuo sumptu id fiat. Omnino enim sumptum a te nullum mea causa fieri volo. Satis superque mihi futurum est, cum quid istinc mihi curari volam, (erunt autem interdum nonnulla quae velim,) si mea causa operam dederis, ut lecta omnia & cum fide ad me adferantur. Pretium & pro merce & pro vectura statim adnumerabo, cui tu scripseris, & quantum scripseris. Respondissem citius ad litteras tuas, si eas ad me Centurio ipse attulisset. Sed nuper admodum ad me venit. Ego autem, antequam eum viderem, cui litteras ad te tuto dare possem, ne sciebam. Visus est mihi adolescens honestissimus, & dignus tum nobilitate gentis suae, tum tua commendatione. Itaque detuli ei prolixè mea omnia: omninoque puto fore, ut ante aliquot menses extet egregia aliqua significatio voluntatis in eum meae. Mittam ad te scripta quaedam mea, simulatque has litteras ad te perlatae esse cognovero. M. Antonius fratris mei F. te salutat, crebro de te loquitur, amat te, ut debet, ex animo, & ad te prope diem scribet. Tu quoque perge amare utrumque nostrum, & vale. Romae. Idib. Jan. MDLXXXII.

E I D E M.

XLVIII.

Litterae tuae datae 5. Kalend. Februarii redditae mihi sunt pridie Kalend. Marti: quod equidem & miratus sum, & submoleste tuli. Magnam oportet esse tabulariorum socordiam, magnam tarditatem. Ego quoque ad eas serius respondeo, quam par fuit. Sed spero te id facile condonaturum perpetuis occupationibus meis. Sumptum a te mea causa fieri omnino nullum volo: nisi tu quoque tibi hinc aliquid mitti voles, quo inter nos paria faciamus. Vinum, cum commodum erit, ex-

exspecto. Sed librorum veterum, de quibus scribis, tantam mihi cupiditatem injecisti, quantam tu quoque, qui me nosti, conjicere facile potes. Nihil mihi gratius facere potes, quam si eos ad me miseris. Ego autem ita cumulate tibi gratiam referam, ut omnes homines intelligant, te mihi carissimum esse. Mihi crede, perficiam, ut ex isto tuo in me officio singularem aliquando capias voluptatem. Sed vide, ut ad me diligenter ac fideliter perferantur. Scripta quaedam mea, quae ad te mittere cupio, recuperare a quodam, qui ea a me inspicienda rogavit, nondum queo. Neque tamen dubitare debes, quin ea ad te quam primum misurus sim. Quid Spinulae acciderit, scio istuc perlatum esse. Mirifica res visa est prope omnibus, qui eum norant. Ego eum divino spiritu afflatum, & ad hanc vitae mutationem impulsus fuisse non dubito. Sunt tamen, qui aliter loquantur. Ama me, Constantine mi, & vale. Romae. v. Id. Martias. MDLXXXII.

ANTONIUS CONSTANTINUS

M. ANTONIO MURETO

S. D.

X L I X.

*T*amen nihil respondes, quaternis jam meis litteris provocatus. Quid putem? meas ad te perlatas non esse? Facit quidem tuum istud silentium, ut tale quidpiam subveream. Sed tamen suspicionem quae minuant, multa animo occurrunt. Quid igitur? occupatum esse te? video fieri aliter non posse. Scio enim, inibi esse te, ut intermissa studiorum tuorum curricula repetas. Sed quae possunt occupationes esse tantae, ut non vacet ad hominem amicissimum, tuarumque litterarum sitientissimum, duobus versiculis scribere? Obsecro te, excita e somno humanitatem illam, illam tuam; neque patere litterarum tuarum desiderio languere me diutius. Etiam atque etiam vale, mi Murete, columen fortunarum mearum. Ticini. III. Idus Octobris. MDLXXXII.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS JUNIOR

ANTONIO CONSTANTINO

S. D.

L.

Patruus meus in aliorum quidem officiorum ratione satis bonum nomen & esse se, & haberi ait: sed in litteris ultra citroque mittendis jam pridem decoxisse, neque sperare se unquam solvendo fore. Tam multos enim in hoc genere creditores habet, ut jam qui tempore priores, qui posteriores sint, rationem inire non possit. Quosdam tamen praecipuos habet, in quibus tu es: quibus brevi se non tantum sortem, sed etiam omnes praeteriti temporis fructus exsoluturum pollicetur. Nescio autem, quid ipsi venerit in mentem, ut me tibi hoc tempore delegare voluerit: qui cum meo ipso nomine tantum debeam, quantum amantissimo praeceptorum debere non ingratus nec immemor discipulus potest: quomodo hoc quoque aes alienum sustipere, aut a te idoneus haberi possum? Parendum tamen est: quomodo enim ipsius imperio adveser? Tu modo sequere, obsecro, non invitus fidem meam. Si enim nihil aliud poterō, at quotidie urgebo, appellabo, instabo, neque desinam obtundere, donec aliqui id exiudero. Scio autem, illum jam in eo esse, & aliquid madditari libelli, quod in tuo nomine appareat. Saepe enim dicentem audiui, se pudare jam quodam, ne ad te scribat, impediti: neque tibi amplius epistola, sed libro aliquo ad te misso satisfieri posse. Tu modo scito, & litteras tuas, & librum Senecae, & illa laute sane & opipare condita ac concinnata, seu bellaria seu tragomata vocanda sunt, (rem enim ipsam teneo, nomen non teneo,) ad nos pervenisse, & omnia fuisse gratissima, te tamen ipsum, si huc veneris, cujus rei spem nobis postremae tuae litterae ostendunt, eoque magis, si eos libros veteres, quorum indicem misisti, attuleris, & ipsi & mihi longe optatissimum ac jucundissimum fore. Vale. Romae. Prid. Id. Maji. MDLXXXIII.

AN:

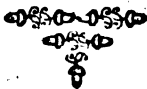
ANTONIUS CONSTANTINUS

M. ANTONIO MURETO JUNIORI

S. D.

L I.

Litterae tuae, quas paucis abhinc diebus accepi, tantam mihi voluptatem attulerunt, ut nulla major adferri potuerit: tum quia tuae sunt, tum etiam quia ex illis cognovi, omnia, quae a me vobis missa sunt, tuto istuc pervenisse. Sed quid, quaeso, ais, M. Antoni suavissime, patrum tuum in litteris ultro citroque mittendis decoxisse? Ego vero nullum aliud officium ab eo facilius expletum iri putassem: mecum praesertim, qui ea lege ab eo, ut ad me scribat, peto, ut commodi sui rationem quam maximam habeat. Cum autem mihi & sortem & praeteriti temporis fructus se exsoluturum polliceatur, quid minus, quam eum decoxisse, credendum est? Pudore illum impediri, ne ad me scribat, epistola mihi satisfieri non posse, sed libro atquo ad me misso, *ἐπιστολὴν καὶ ἀποβιβάζει*. Sed extra jocum; Murete mi, (arbitror enim jocaturn esse te, cum illa scriberes,) a patruo tuo mihi nihil plane debetur. Ego vero me illi tantum debere sentio, ut, si vel vitam ipsam pro eo profundam, tamen ne minimam quidem magnorum ejus erga me meritorum partem videar consecuturus. Tu, ut coepisti, perge scribere ad me quam saepissime poteris de tua patri-que tui valetudine, de tuis studiis, & si quid *ἐκείνου* habebis: ac tibi persuade, nihil te hoc mihi gratius facere posse. Ego contra recipio tibi, me operam daturum, ne quid ex officio meo desideres. Vale. Genuae. Kalend. Quintilis, MDLXXXIII.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

CONSTANTINO BARGELLINO,

EPISCOPO RATINO,

S. P.

L. L.

Vide, quam non sim curiosus. Te, quem jam pridem videre discupio, prius ex Urbe discessisse cognovi, quam in Urbem venisse cognossem. Neque hoc mirabitur quisquam, qui ingenium ac consuetudinem meam noveris: cum de ipso Pontifice plerumque, rursum an in Urbe sit, nesciam; & saepe de iis, quae hic unum aut alterum meum omnium sermone celebrata sunt, non aliter quaeram ex aliis, quam si peregre redirem. Itaque, si quando audies, ut saepe fit, inquiri in eos, qui rumores temere exceptos huc illuc spargunt, & quid Pontifex non agat tantum, sed in animo habeat, quid Galli, quid Hispani, quid Germani moliantur, facta infecta miscentes, scribunt ad homines alienarum rerum quam suarum curiosiores: mea quidem causa libero te omni metu. Nunquam me quisquam in talia edicta incidisse criminabitur: ita perspectum est omnibus, omnium ejusmodi rerum cognitionem mihi, ut Thucydideo verbo utar, ἀνταίστην εἶναι. Sed tamen, (μικρονομία γάρ,) si quid a me in eo peccatum est, quod te non inviserim: ne tu quidem plane culpa vacas. Potuisti enim domum ad me mittere, qui mihi de adventu tuo nuntiaret, indicaretque, cujus hospitio uteris. Accurrissem statim ad te, & quodlibet potius vadium dimonium deseruissem, quam ut diutius carerem optatissimo mihi fructu sermonis tui. *Ἀλλὰ τὰ πρὸς κοινότητα ἱερὰ μὲν.* Epistolas nostras jam dudum & in Gallia & Coloniae in Germania editas esse scis. Earum ego neque volumen ullum habeo: &, si haberem, vix ad te mittere auderem: ita me dispudet eorum, quae in illis innumerabilia a librariis vitiose descripta sunt. Sed dabo operam, ut emenda-

datiores exeant. Urgent enim, ac molesti sunt & iidem illi, & alii libraril, ut ad se alias epistolas mittam, quibus liber grandior fiat. Omnino absurdum mihi atque alienum videtur, reperiri homines, usque eo abundantes otio, ut ejus partem aliquam tribuere epistolis meis legendis velint. Quando tamen id amore quodam erga me adducti facere videntur, (sic enim interpretor,) obsequar eorum studio, vel cum dispendio famae; & ut eis animum expleam, repetam diu intermissam consuetudinem Latine interdum aliquid ad amicos scriptitandi. Quod qui legerint, si postea periisse sibi tempus dolebunt, aequi tamen mihi esse debebunt, qui ingenue profiteor, nullam unquam a me epistolam scriptam, quam legi operae esset, nisi semel ab eo, ad quem scriberetur. Neque ego quemquam fallo aut induco. Si qui se sciens fefellerit, secum agat. Editus est & hic nuper liber hymnorum, quos olim justu Gulielmi Ducis Mantuae scripseram, auctus sexcentorum amplius versuum accessione. Hunc scio ad te ab Heliconio missum esse. Sed nimis multa de nugis. Vicus quidam est in dioecesi tua, qui S. Luciae dicitur. Ejus vici plebem qui regebat sacerdos, Caesarius nomine, proximo superiori mense excessit e vita. In ejus locum se substitui cupit Vespasianus Coletta presbyter, qui has tibi litteras tradet. Qui cum mihi ab uno e summis amicis meis accuratissime commendatus esset, profectus sum ejus causa hesterno die ad Datarium summi Pontificis, apud quem, puto te scire, me aliquid posse. Is respondit, quanquam mensis ille pontificius sit, tuarum tamen partium esse, inquirere in eos, qui se ad id munus admitti postularent, & de eorum natalibus, moribus, doctrina judicare; quem tu testimonio tuo comprobasses, ei beneficium illud tributum iri. Nunc ego illud a te, Constanti humanissime, omnique cultu atque observantia dignissime, postulo, si hic, quem dico, Vespasianus idoneus videbitur ad id munus sustinendum, ut ei potius, quam cuiquam alii, mea causa gratificandum putes. Is qui mihi eum commendavit, ita mihi amicus est, ut qui maxime; & ego saepe ei dixi, ita te mihi amicum esse, ut nihil supra. Si ergo te huic homini durum ac difficilem praebeas, verendum erit, ne ego aut tantopere abs te amari, aut minus diligenter eum tibi commendasse videar, quam me factorum recepi: quorum alterum vanitati,

tati, alterum perfidiae adscriberetur. Quantum igitur plurimum, salva fide ac ratione officii, illi te tribuere posse statues, tantum ut tribuas, vehementer a te etiam atque etiam peto. Interea mitto ad te munusculum utrique nostrum conveniens, imaginem Jesu Christi in cruce suffixi, a praestantissimo artifice summo artificio elaboratam. Ejus aspectu quoties ad fundendas preces commoveberis, quaeso, ejus quoque ut memineris, cujus versus utrique adscriptos videbis. Vale. Romae. ix. Kalend. Junii.

M. ANTONIUS MURETUS

JAC. AUGUSTO THUANO,

CONSILIARIO REGIO IN CURIA PARISIENSI V. C.

S. D.

LIII.

Parum abfuit, quin abjecerim consilium, quod cepēram, scribendi aliquid de laudibus clarissimi ac praestantissimi viri, patris tui: ita me eruditorum hominum versus, quos eodem argumento scriptos ad me misisti, deterruerant. Sed vicit voluntas obsequendi tibi: neque enim dubitabam, quin aequo animo quicquid a me scriberetur accepturus es. Mitto igitur ad te aliquot versus, non illos quidem valde bonos: sed quales expectari poterant ab homine neque unquam poeta, & jam sene, & tum suis, tum amicorum negotiis assidue implicato. Eos tu si semel lectos concerpere volueris, feceris quod merentur; sin una cum ceteris, quae alii scripserunt, edendos duxeris: eundem fortassis usum praestare poterunt, quem in pictis tabulis umbrae, quae efficiunt, ut luminosa magis emineant. Sed si editurus es, peto a te, quantum me amas, ut eos prius cum duobus tribusve probatissimis Sorbonici Collegii Theologis communices, ac si fieri potest, ab eis impetres, ut suum quoque de eis judicium adscribant: ne quid imprudenti exciderit, quo quisquam

offendi queat. Jam nunc enim subvereor, ne, quod postarum more Astraeam deam vocavi, durius id non satis aequus interpret accipiat. Ego tamen profiteor, Astraeae nomine nihil aliud a me quam divinam iustitiam intelligi: quo posito & cognito, puto cetera ferri posse. Ignosce, quaeso te, timiditati meae. Satis multos ex illo Collegio amicos habeo: inter ceteros Genebrardum, qui unus mihi est pro centum millibus. Is, ut spero, & tua causa libenter, & mea non invitus, omnem nobis scrupulum eximet. Vale, & perge, ut facis, patris tui desiderium tua singulari ac praestanti virtute lenire. Romae. Idib. Octobris.

M. ANTONIUS MURETUS

R. PINCAEO CONSILIARIO REGIO V. C.

S. D.

L I V.

Ne me serius ad litteras tuas respondere mireris, scito, eas redditas mihi esse xvi. Kal. Martii, id est, biduo post discesum tabellarii, idque mihi plerumque evenire solere, aut negligentia eorum, quibus illae commendantur, aut quod aedes meae in ipsis radicibus Quirinalis longe distant ab istis negotiosis hominibus, qui saepe aut propter imbres, aut propter itineris longitudinem expectant usque eo, dum venire ad me commodo suo possint. De Cardinali S. Stephani, (ita enim se vocari vult,) sciebam nuntium tibi jucundissimum fore, ideoque id tibi gaudium primus obicere volui. Ei quoque litterae tuae magnae voluptati fuerunt: quas ad eum pertuli postridie quam eas acceperam. Rescripturum non dubito: ita certe facturum se recepit. Quin etiam, capta ex litteris tuis occasione, multa mihi de te, multa de C. V. patre tuo, multa de tuis omnibus jucunde memoriterque narravit: ut facile appareret, eum libenter in illo sermone versari. De praestantissimo viro Brissonio, quod nonnihil conquestus sum, fateor tibi, id

Qq

ma.

mea quadam ambitione factum. Quia enim illum plurimum facio, submoleste tuli, sumpsisse eum a me, quo alium ornaret, eum praeferim, qui a me tam multa sumpserit, quae pro suis vendicaret. Sed illud cuiusvismodi est, pupugit quidem me, neque tamen altius in animo insedit. Jam pridem enim ad tales ludos occallui, & ista minutiora sunt, quam ut me valde moveant. Gratulor tibi, qui talem & amicum & vicinum habeas, & (δὲ γὰρ τ' ἀλλοτρίων) subinvideo vobis istam mutuam consuetudinem: si hoc invidere est, dolere, non quod aliis bene sit, sed quod tu quoque eodem honore frui non queas. Quos, Deus bone oportet esse congressus vestros! quos sermones! quam multa πολιτικά! quam multa de antiquitate, de mitioribus studiis, de omnibus denique partibus ὅτι φιλολόγους! Utinam mihi vestigia vestra subsequi, & captare sermones vestros liceret! quam multa, quae vobis excidunt, sublegerem! quanto quotidie doctior domum redirem! Quod quando non datur: at tu me interdum, qua licet, sermonum vestrorum participem facito, & id tibi, cum otium erit, scribendi ad me argumentum sumito. Sed noli, quaeso te, delicias facere, & dicere, tibi perpetuo rem esse cum Bartolis, Baldis, ceterisque ejusmodi infelicibus capitibus, ideoque minus polite scribere: cum ea scribas, quae mihi quidem Athenas ipsas, Hymettum ipsum redolere videantur. Quas tibi videri oportet epistolas meas, quas ego neque pectore unquam, neque comere, si verum vis, ne relegere quidem soleo: si tuae tibi minus cultae videntur? Ludis tamen & vereri te ais, ne verbosiores sint. Quasi non ego id multo iustius metuere debeam, qui ad te, talem virum, quicquid in buccam, scribere audeo: quanquam hujus rei culpam tu sustines, qui jubes me, longitudine saltem litterarum tecum paria facere. Quid, cum scribendi argumentum nullum est? Dicatur potius, τ' ἂν ἀπαινεῖσθαι, ait Hispanus poeta. Egoque, quando ita te velle video. ita plane faciam, & chartas, ut facere me vides, onerabo nugis potius, quam tibi animum non expleam. Nos hic omnes suspensio animo sumus, propterea quod Pontifex sub finem mensis Aprilis Bononiam cogitat. Quod si erit, (& certa opinio est fore,) quae Romae vita futura sit, veremur. Ego sub Kal. Julias abdicare me hoc docendi munere cogito: etsi non fiet hoc sine luculenta fortunarum mearum de-

deminutione. Decedent enim annui numi aurei septingenti. Sed tanti est otuari. Supererit tamen sic quoque, *unde mihi assiduo*, ut ille ait, *luceat igne focus*. Et quod senectus attentiores ad rem facere dicitur: illa vero me in dies negligentiores facit. Otii cupidus sum: ad quod si semel pervenire potuero, nihil tanti erit, ut me ab eo avelli patiar. Neque tamen ignaviae me dedere cogito, sed solutus aliis curis, multa quae jam pridem inchoata, partim etiam affecta apud me jacent, ut potero, absolvere ac perpolire. Sed quid ago? aut cur tam longe spes jacio? Haec meditantī fortassis interventura mors est. Quae, quandoque venerit, occupatum me deprehendat malo, quam nihil agentem. Vale. Romae. iv. Kalend. Martii. MDLXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D. HERCULI CIOFANO SUO.

L V.

Jam pridem tantum me odium scribendi cepit, ut plane ad neminem scribam: ne tu tam diu nullas te meas litteras accepisse mireris. In amando, & in labore amicorum causa capiēdo, cum opus est, & tibi & cuivis par esse possum: in scribendo non possum. Nihil est, quod faciam invitius. Quo facilius existimare potes, quam ex animo cupiam tibi commendatissimum esse Colam Antonium Rainaldum, qui te nunc praeceptore istic utitur. Cognatus est iis, quibus ego maxime cupio, L. Lilio, & Rutilio Veteri: quorum utriusque rogatu haec ad te scribo. Neque vero abutar pluribus verbis. Hoc tantum dicam, cogniturum esse me ex studio, quod in illum conferes, quantum apud te commendatio mea valeat. Quaeso igitur te, efficias, ut ii, qui hoc a me petierunt, tibi apud me quam citissime quam maximas gratias agant. Vale. Romae. Prid. Id. Januar.

Qq 2

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS
FRANCISCO VENIERIO,

S. D.

L V E.

Bene facis, quod te Latine scribendo quotidie exerces, conatumque omnem adhibes, ut praestantiam in eo genere aliquam consequaris. Non enim dubito, quin & cetera vita, & istud tuum studium eo, quo debet, id est, ad propagandam gloriam Christi, & ad ecclesiam pro tua virili parte ab insultibus improborum defendendam dirigatur. Sed quid te usque huc deterruerit, ne ad me scriberes, dispicere equidem non queo. Nam neque ea auctoritate sum, ut quisquam iudicium meum vereri debeat: & si essem, summa tamen mea erga totam sodalitatem vestram voluntas omnem istum metum tibi facile adimere poterat: cum tu praesertim ita scribas, ut laudem potius exspectare ab omnibus debeas, quam cuiusquam fastidium extimescere. Cave igitur posthac, difficile tibi quiddam atque arduum putes, ad Muretum scribere. Hanc modo mihi veniam dato, ut ad litteras tuas, quae mihi quo crebriores, eo jucundiores futurae sunt, solutius ac negligentius, id est, hoc familiari ac quotidiano sermonis genere, respondere liceat. Nihil enim invitius facio, quam ut in limandis ac poliendis epistolis otio abutar. Neque mihi ullum praeceptorum, quae tradita sunt a dicendi magistris, magis placet, quam illud, dandam esse operam, ut sponte fluere videatur oratio. Ego vero, ut magis videatur, sponte plane fluere eam lino, & ignaviae meae excusationem ab ipsis magistris peto. Tu quoque, si me amas, aut potius quoniam me amas, imitare, cum ad me scribes, hanc ipsam negligentiam meam: ne, si accuratius scripseris, mihi quoque accurate scribendi necessitatem imponere videaris. Deus & studia & totam vivendi rationem tuam ad gloriam suam perpetuo dirigat. Vale. Romae. VI. Non. Martii, quo ipso die litteras a Bencio accepi: ne me ad eas serius respondere mireris.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

FABRICIO MANCINO.

L V I I.

Jam pridem ad te scripsi, quod iterum scribam, quando litteras meas ad te perlatas non esse video, ineptos istos, de quibus scribis, indignos prorsus esse, quibus respondeatur: ita se ne leviter quidem litteris tinctos esse declarant. Quid enim est, cur de *Paullo & Quinto* me potissimum accusent? Cur non cum Manutio potius & cum Sigonio agunt? quorum uterque ante hos, opinor, viginti quinque annos ita scribendum esse docuit. Et certe in vetustis marmoribus, praecipueque in fastis Capitolinis ita perpetuo scribitur. At versum illum exagitant:

Una virum & virtutum omnium acerba lues.

Ridicula capita, quasi non ei plane geminus sit ille Catullianus:

Troja virum & virtutum omnium acerba cinis.

Desinant igitur stultitiam suam prodere ac patefacere, & prima saltem elementa discant, priusquam de reprehendendo cogitent. Satisfacere tibi, quem video mei studiosum esse, volui, alioqui tam stultas reprehensiones risu ac silentio excepturus. Tu quoque idem facias, suadeo, & istos contemnas, ac consensescere in inscitia sua sinas. Stulta illos de se persuasio indignos, qui doceantur, facit. Versiculi tui valde me oblectaverunt: nam & scite ac lepide facti sunt, & habent insignem significationem amoris erga me tui. Si quid hic erit, quod me causa tua facere posse arbitreris, non committam, ut frustra me amare videaris. Vale. vi. Kal. Julii. (quo ipso die acceperam

Qq 3

lit-

litteras a te scriptas Idibus Maji, ne me forte ad eas ferius respondere mireris.) MDLXXXIV.

B. B R I S S O N I U S

M. A N T O N I O M U R E T O

S. D.

L V I I I.

*S*uavisfimis tuis ad Pincaem nostrum litteris provocatus, in quibus non minus amoris in me tui, quam Romani leporis, non leviter pressa vestigia apparent, facere non potui, quin has ad te mutuae voluntatis testes, in maximis, quibus distineor, occupationibus, darem: ne, cum tibi summa omnia semper tribuerim, in amore etiam, in quo paria tecum facio, superari viderer. Quodsi per pararium nomen faciendum sit, eundem Pincaem, quocum multus mihi de te quotidie sermo est, adpromisforem dabo, & quicquid ille tibi de me receperit, cumulatisime praestaturum me spondebo. Nullam quidem certe posthac certificandae amicitiae nostrae occasionem praetermittam, nec committam, ut ulla in re meum abs te officium requiri aut desiderari possit. Vale. Lutetiae Parisiorum. Non. Aprilis MDLXXXIV.

M. AN-

M. ANTONIUS MURETUS

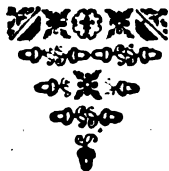
BARNABAE BRISSONIO

PARISIENSIS SENATUS PRAESIDI V. C.

S. D.

L I X.

Etsi ~~per se ipsum~~ haberi nolim, gaudeo tamen, quod apud Pinacum nostrum per litteras conquestus leviter sim de formula illa, cujus animadversae laus, si qua in tantula re laus est, alii abs te tributa erat. Elicui enim hoc modo litteras tuas, quibus mihi nihil jucundius contingere poterat. Ego te, Brissoni, semper maximi feci, non propter illa externa, quae vulgi oculos in se convertunt: sed propter illa vere ac proprie tua, quae & te provexerunt ad istum, in quo es, dignitatis gradum, & proveutura, ut spero, sunt etiam altius, & si nihil tale aut effecissent, aut effectura essent, omni te tamen cultu atque observantia dignissimum reddidissent. Virtus enim & eruditio, vera mihi & solida videntur bona: ~~ut & laus & gloria~~. A te peto, ut me mutuo ames, & si quando erit otium, participem per litteras me facias suavitatis tuae. Quae tibi fuit, eadem mihi causa brevitatis est: occupationum multitudo, quibus te perpetuo distineri scio, Vale. Romae. Prid. Non. Maj. MDLXXXIV.

Qq 4

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

R. P I N C A E O

CONSILIARIO REGIO V. C.

S. D.

L X.

Bene & amice factum a te de Brissonio, cujus mihi litterae sane quam suaves fuerunt. Ad eas rescribens eadem *Βραχυλογία* usus sum, tum ne occupationes ipsius interpellarem; tum quia nulla nunc quidem erat *videns*. Quod jocosè, ita enim accipio, quereris, illud meum *αγγίλιον* de circumcissione ad quemvis potius, quam ad te, missum esse: vide, ne quid tibi jumento, ut ait Plautus, tuo arcesfas mali. Nam si pergis, tam frequenter mittam ad te aliquid naeniarum mearum, ut dicturus sis, Ohe jam satis est. Equidem, quanquam vix fas est de vobis talibus viris quidquam sequius suspicari, subvereor tamen interdum, ne ludatis me, hominem simplicem & credulum, & postuletis ad vos mitti mea, ne desit, quod rideatis. Quid enim a me, quod vestra non dicam commendatione, sed lectione dignum sit, praestari potest? Sed tamen vestra ista cura ac cogitatio fuerit. Ego bona fide agam; & quidquid cudero, mittam ad vos; &, si nihil aliud, ambitioni certe cuidam meae serviam, ostenta-boque epistolas vestras, ut me homines putent esse aliquid, cujus scripta a summis viris expectantur. Et ut hinc numerare incipiam, mitto ad te nescio quid versuum, quos feci nuper, cum ad me Joh. Zamoscus, magnus Poloniae Cancellarius, duo ingentia nomismata aurea misisset, quorum in uno Stephani Regis effigies visitur, in altero ipsius Zamoscii: Ex adverso autem, in illo quidem Regio, provinciae duae, quas ipse ab hostibus recepit; in Zamosciano autem coronae duae implexae, oleagina una, laurea altera, additis vocibus, utraque civis. Volui, ut potui, virum summa dignitate praeditum remunerari, &

& saltem reddere aerea pro aureis. Atque utinam id ipsum assecutus sim, ut saltem aerea remiserim. Valde enim metuo, ne miserim *ἢ χαλεπὴ ἀξία*. Ero igitur Choerilus, qui *incultis versibus & maie factis Retulit acceptos*: nosti cetera. Eos tu semel lectos concerpas, an etiam ostendas quibus videbitur, iudicii atque arbitrii tui res esto. Ad Gillottum V. C. post illam oratiunculam, misi etiam libros duodecim historiarum Pii Secundi Pontificis: itemque Graecum librum veterem, quo summa quaedam analytices, & physices luculenter explicata continentur. Neque tamen ab eo litteras postea ullas accepi. Spero fore, ut brevi nanciscar aliquid otii: quod si dabitur, explebo vos nugis meis. Heri conveni Cardinalem S. Stephani, & cum eo de te diu collocutus sum. Mihi crede, valde te amat. Tu, quaeso, ex isto nobilissimo confesfu vestro, quos mihi amicos esse scis, eos, quod commodo tuo fiat, meis verbis saluta. Romae. Non. Maj. MDLXXXIV.

R. P I N C A E U S

M. ANTONIO MURETO

S. D.

ILXI.

Nae tu homo liberalis es, Murete doctissime, & apud quem optime ponitur, qui pro duobus numismatis Zamoscii aureis plurimos versus reddas, non aureos illos quidem tantum, sed auro ipso, gemmis ipsis, si quid hac in re mei iudicii est, pretiosiores: in quibus Stephani Regis, itemque magni ejus Cancellarii non effigies modo, sed mores, velut ob oculos ponuntur; ita plane, ut, quos a nobis infinita prope locorum distantia sejunxit, in oculis geramus; quos nunquam viderimus, summa veneratione, tua opera prosequamur. Excudent alii spirantia mollius aera: Muretus *ἢ ἀνδραγαθισμὸς ἐν*, sed ea ex more dicit, & scribit, quae nullis numismatis repraesentari, nulla oblivione deleri queant: ut, quod olim de Achille scriptum legitur, felicem

Q95

il.

illum qui praeconem laudum suarum Homerum invenisset, de Stephano Rege, & Zamoscio jure dici possit; felices ambo, qui celebri tuo praeconio ad omnem posteritatis memoriam commendentur. Quo minus dubium tibi videri debet, quid a nobis, quando rem totam nostri arbitri esse voluisti, de suavissimis tuis versibus factum fuerit: arripuimus, perlegimus, non libenter modo, sed etiam cupide; ac ne tam solida gaudia in sinu gaudere nos putes, omnino quoque ostentamus. Addam & illud, quod fortasse non existimasses, his legendis idem mihi evenisse, quod iis solet accidere, qui in sole ambulant, ut, etiam si aliam ob causam ambulent, necesse tamen sit eos colorari; ita me, qui nunquam in bicipiti Parnasso, ut ille ait, somniavi, repente poetam evasisse: quam bonum, nihil ad rem: tenere tamen me non potui, quin tuo, ut interpretor, ~~ἐπιμαρτυρῶ~~ correptus, aliquot ex tempore versus & effuderim, & remissem; non ut te quam simillimo munere remunerarer, (essent enim χάριον χρεῖον,) sed, ut si nihil aliud in eo genere assequerem, saltem, velut anser inter olores, obstreperem. Tu, quod esse debuisset vacuae mentis opus, profectum ab homine negotiis forensibus occupato, aequi bonique consule. Brissonius tuas à me litteras accepit, teque salvere jubet. Vale, & me, ut facis, ama. Lutetiae. A. D. xvi. Kal. Quint. MDLXXXIV.

JACOBUS GILLOTUS

M. ANTONIO MURETO

S. D.

LXII.

Ex epistola ad Pincaem nostrum, lepida certe & Mureto digna, illum etiam aliquando de nobis cogitare perspexi, & ad me libros quosdam misisse intellexi: quos ut summum beneficium, supinis manibus accipiam, (nondum enim mihi traditi sunt.) Recordatio autem tua mei, magno mihi ornamento fuit, & semper eris. Quosdam libellos è
ry.

typographia Morelli ad te dederam, qui longo post tempore, quo a te acceptos putabam, in manus meas reciderunt: arbitror, quod fasciculus sub legati olim nostri, Foxii, jam defuncti, nomine perferebatur. Eos remitto. Ceterum quod scripta tua, ab omnibus litteratis valde expetita, subverecunde nobis negare videris, mihi crede, peccas. Nemo est, qui, si litteras sciat, & tuas vel epistolas, vel orationes, vel lucubrationes legat, etsi te non cognoscat, Muretum unquam e manibus dimittat. Utinam te omnes & audire & videre possent! Legi de nomismatis Stephani Poloni & Zamoscii tua illa *ἡμετέριον*: e quibus ut & ex omnibus, quae ab ore prodeunt tuo, judicare te licet *ἡμετέριον*. Nomismata scio multis de causis plurimi fecisti & facis: Dii me perdant, si μὴ τὰ ἑαυτοῦ νομισμάτων εὐλόγηται. Quae qui habeat, ipsa nomismata facile & merito contemnat. Poloni certe & Zamoscii ora omnium oculis subjecisti, qui illos nunquam sunt intuiti. A petitione Taciti non desisto, nec de eo tecum expositulandi finem faciam. Cave ne adversum te Judices adeam nomine publico, & tanquam legitimus totius Reip. litterariae actor, te condemnem ex pollicitatione, quam in communem, non unius civitatis aut reip. sed totius orbis utilitatem fecisti. Et, si moram facere pergis, usurae accedent. Denique quasi debitum, ea omnia quae cudisti, quae cedis, & posthac cudes, a te exigi posse contendo: ut qui tot opera in publicum commodum struere aggressus es, perficere obligatus sis. Quis sit rerum nostrarum status, a me, qui tempus nulla ex parte attingo, non accipies. Foxium, Pibracum & Ferrerium (quem interiisse ferunt) *πατεροῦ* scis quantos viros, lugemus. Caesaris nostri interitum, cujus nuncium jam ad vos allatum non dubito, an rumor rerum, an spes melior consequatur, incerti sumus. Novi (sat scio) rumores jam sparguntur, & ad aures vestras forte allati, celebres & magni, de quibus non nisi manu trepida rescribere licet. Quando jam libera nulli lingua manusque sua est, voces & scripta notantur. Illi solennia funeris parantur. Deducetur, si verum est, quod audimus, vi. aut v. Kal. Julii, regio, ut dicunt, honore. Haec ausu fortasse temerario Latine scripsi, bonitati tuae confidens potius, quam censoriam severitatem timens. Veniam, ut spero, mihi & inscientiam & negotia excusanti, dabis. Vale. Lulietiae. XIII. Kal. Julii, MDLXXXIV.

S T E.

S T E P H A N U S

DEI GRATIA REX POLONIAE, MAGNUS DUX LITUANIAE, RUSSIAE, PRUSSIAE, MASSOVIAE, SAMOGITIAE, LIVONIAEQUE ETC. TRANSILVANIAE PRINCEPS,

M. ANTONIO MURETO

LXIII.

*R*everende, devote, dilecte, singularis doctrina atque eruditio Devot. vestrae a multis, humanitas ejus, atque erga subditos nostros studium a Venerabili etiam Stanislao Rescio Secretario nostro diligenter praedicata nobis sunt. Quae cum nos merito maximi faciamus, praetermittere noluimus, ut cum hoc tempore Illustrem & Reverendum Andream Battori de Somlio, Illustris olim Andreae fratris nostri filium, Praepositumque Miechoviensem in Urbem ad S. D. N. mitteremus, litteris hisce nostram erga devotionem vestram propensionem testificaremur. Uberius autem ex eodem fratris nostri filio coram ea cognosceret devotio vestra, quam valere cupimus. Cracoviae, die VIII. Mensis Septembris, Anno Domini MDLXXXIII. Regni nostri octavo.

STEPHANUS REX.

SERE

SERENISSIMO AC POTENTISSIMO PRINCIPI

S T E P H A N O

DEI GRATIA POLONIAE REGI, MAGNO DUCI LITUA-
 NIAE, RUSSIAE, PRUSSIAE, MASSOVIAE, SA-
 MOCITIAE, LIVONIAE, TRANSILVANIAE
 PRINCIPI, ETC.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

L X I V.

Ad litteras, quas pridem Majestas tua ad me scribere dignata est, statim respondere necesse non judicavi: cum praesertim is ipse, qui eas mihi reddiderat, Illustrissimus & Reverendissimus D. Andreas Battorius non ita multo post istuc rediturus diceretur. Ita igitur diem ex die ducens, usque huc distuli, cum scirem Majestatem tuam longe gravioribus curis occupatam esse, quam ut de meis, tenuis & obscuri hominis, litteris cogitaret. Nunc autem, cum idem ille, non hoc tantum saeculo, sed etiam, si optimis temporibus natus esset, rari & insignis exempli semper futurus adolescens, fratris tui filius, summo bonorum omnium gaudio Cardinalitia dignitate decoratus, reditum istuc pararet, scribendum mihi esse ad Majestatem tuam duxi: primum ut immortales ei gratias agerem, quod eum mihi honorem habuerit, cujus ego si ullam unquam partem promereri potuero, praeclare mecum actum esse existimabo. Deinde ut ei gratuler, quod e sinu ac complexu suo tanta ac tam commemorabili virtute praeditum adolescentem huc miserit. Qui ita se perpetuo gessit, ut sanctitate vitae, pietate in Deum, munificentia in egenos, comitate & affabilitate erga omnes, omnium sibi summorum, infimorum studia voluntatesque devinxerit: ita ut dici vix possit, universa haec civitas ma-
gis

gis illius honore laetata sit, an abitu doleat. Nos hic, serenissime Rex, multa de tuis in omni genere plane regijs virtutibus, deque iis, quae a te fortissime & felicissime geruntur, assidue audimus, Quibus eo res perducta est, ut unicum esse te hodie vivum ac spirans perfecti Regis exemplum, ne illi quidem jam negare audeant, qui de principio regnare te, non iatis aequo fortassis animo ferebant. Deus optimus maximus Majestatem tuam quotidie in majus ac melius provehat, eamque mentem immittat ceteris regibus, ut tandem aliquando exemplum ipsius secuti, ad rem Christianam constabiliendam, & ad hostes illius comprimendos potius, quam ad explendas cum publica pernicie cupiditates suas animum adjungant. Romae. VII. Kal. August. MDLXXXIV.

HERMANNUS ORTEMBERGUS

M. ANTONIO MURETO

J. C. ET C. ROMANO S.

L X V.

*Q*uod est meum erga te studium, & officium, nihil aequè mihi curae est, atque re ipsa ostendere, quanti te faciam. Itaque diu anxius fui, quonam pacto fasciculum, quem mihi Roma proficiscenti credidisti, quam tutissimo transmitterem. Nam Francosurtum, propterea quod vererer, ne ob viarum impedimenta, & latrocinia, nemo illuc Antverpia veniret, minime quidem expeditum: Antverpiam autem recta mittere, hoc tempore mihi longe periculosissimum videbatur. Quamobrem ea de re egi aliquoties cum magistro veredariorum Tridenti, viro fideli, mihiq; amico, qui cum affirmaret, eos Coloniam Ubiorum sine ullo periculo dirigi posse, suamque in ea re operam mihi promitteret; opportune admodum litteras accepi a viro multis nominibus clarissimo, Joanne Metello, Sequano, qui Coloniae sedes habet, in quibus scriptum erat: Muretum litteratorum hominum principem meis verbis ob-

se.

secro saluta, eique nuntia, me tuas litteras (*Roma enim ad illum miseram,*) de ejus edendis libris ad Plantinum misisse. Si quid praeterea per me confici volet, non recuso, sed offero. *Fasciculum itaque illum Coloniam misi ad eundem Metellum, ut is per occasionem ad Plantinum transmittat. Quod spero brevi fideliterque facturum, idque simul ab ipso intellexero, faciam te illico certiore, ea tamen lege, ut, si fortasse Plantinus de eo ad se perlato ante ad te scribat, id tu mihi quoque significes. Sum enim in maxima expectatione ejus rei, neque animo ero quieto, priusquam saluum in manus Plantini traditum esse cognovero. Vale. Tridenti. xvi. Kal. Octob. MDLXXVIII.*

M. ANTONIUS MURETUS

HERMANNO ORTEMBERGO SUO,

S. D,

L X V I.

Et si mihi nunquam dubium fuit, quin abs te amarer: tamen ejus rei magnam mihi fidem fecerunt litterae tuae. Tanta enim fide ac diligentia negotium tibi a me mandatum curasti, ut ego ipse majorem optare non potuerim. Joannem Metellum jam pridem e libris Antonii Augustini, & e sermonibus Hieronymi Osorii noveram: sed eum mihi tanto opere amicum esse nesciebam. Peto a te, ut, cum primum copia erit, eum meo nomine salutes: eique pro certo confirmes, me valde quidem litteratum non esse, sed valde observantem ejusmodi virorum, quallis ipse est, hoc est, eruditione & virtute praestantium. Itaque si quid a me causa sua hic fieri posse arbitretur, magnae mihi curae fore, ut plane perspiciat, se à me mirabiliter amari. A Plantino nihil adhuc accepi. Si quid acceperò faciam te statim certiore. Tu quoque ut idem facias, a te majorem in modum peto atque contendo. Hermanne mi optime & suavissime, etiam atque etiam vale. Romae, xv. Kal. Nov. MDLXXVIII.

A N.

ANDREAE BATHOREO,

S. R. E. CARDINALI AC PRINCIPI ILLUSTRISSIMO,

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

LXVII.

Die ipso natalis Dominici accepi exoptatissimas mihi litteras tuas, quibus haud scio an quicquam mihi gratius ac jucundius adferri potuerit. Nam cum jam pridem audissem, ita te pro tua summa humanitate ac comitate mei memorem fuisse, ut ex ipso itinere ad me scribere dignatus es: litterae autem tuae nusquam comparerent, conficiebar miro quodam angore animi, neque levationem ullam reperire poteram, praeter eam unam, quam mihi litterae tuae attulerunt. Ego te, Cardinalis optime ac praestantissime, semper observavi ac colui, captus non tam nobilitate ipsa regii generis tui, quam admiratione tuarum singularium in omni genere virtutum: quibus ita tibi, dum in urbe versatus es, omnium voluntates conciliaisti ac devinxisti, ut hodie quoque, absente te, cum solutiores linguae, & liberiora judicia esse solent, nemo tamen aliter de te, quam de perfecto quodam & omnibus numeris absoluto virtutis exemplo loquatur. Ex quo facile potes intelligere, quantopere mihi te tali patrono gloriandum sit: quantaque in parte felicitatis ponere debeam, quod non tantum in clientibus tua voluntate numerer, sed etiam, nullo merito meo, apud te aliquo in pretio habear. Equidem, quantum in me erit, omni studio connitar efficere, ut conservem tuam istam erga me animi propensionem: neque quidquam habeo antiquius, quam ut praestem ea omnia, quae tibi ex me non injucunda accidere posse arbitrabor. Ac quoniam ab homine in libris ac litterulis abdito vix aliud expectari quidquam potest, mittam ad te foetus quosdam ingenii mei: non illos quidem valde dignos qui a te inspiciantur, sed

ta.

tamen non usquequaque tibi, ut ~~es~~ est, ingratos futuros, quod ab homine tui observantissimo proficiscentur. Mittam igitur, si Deus volet, ante finem mensis Januarii libros duos Rhetoricorum Aristotelis a me conversos in gratiam piorum quorundam & eruditorum hominum e sodalitate Jesu, qui pro auctoritate, qua plurimum apud me valent, egerunt mecum, ut id munus susceperem, quod interpretationem, qua in scholis suis uterentur, reperire te ullam negarent. Hoc igitur primum. Sub finem autem mensis Aprilis, spero fore, ut mittam opera omnia, quae quidem extant, Senecae, emendata a me innumerabilibus locis, additis etiam notis quibusdam meis. Eum vero librum spero & tibi, & magno Cancellario, & vero ipsi serenissimo Regi ac Domino meo dignum visum iri, in quo subsicivi temporis aliquid collocetur. Quod si tu mihi animos facies, laxabo fortassis frenos veteri cuiusdam ambitioni meae, quam usque huc compressi ac continui, & tentabo, si quid transmittere ad posteros possum, quod me vobis quoque carum vixisse testetur. Nichil tamen temere suscipiam, neque quidquam tale tentabo, nisi tu me prius arrogantiae metu liberaris. Interea peto a te quanta maxima contentione possum, primum, ut me ames; deinde ut tum serenissimi Regis, tum affinis tui, viri omni laude praestantis, Samosicii benevolentiam mihi omni ratione conserves. Vale. Romae. iv. Kal. Jan. MDLXXXIV.

ANDREAS CARDINALIS

BATHOREUS

M. ANTONIO MURETO

S. P. D.

LXVIII.

*L*itterae tuae iv. Kal. Januarii datae, nuper autem ad me perlatae, tanto mihi jucundiores acciderunt, quanto majore illarum desiderio, & expectatione jam pridem tene-

Rr

bar.

bar. Verebar enim, si posteriores hae meae, quemadmodum priores illae, quas Bononia scripseram, intercedissent, & tibi meae erga te optimae voluntatis testimonio, & mihi tuarum lectione carendum aliquandiu esset. Nunc itaque non possum non gaudere, & meas tibi redditas esse, & in tuis hisce eam, quam cum essemus in urbe, coram satis perspexi, amoris erga me tui significationem elucere. Quae ut me mirifice afficit: ita tibi non frustra polliceri & potes & debes, te a me in maximo pretio haberi, propter insignes ingenii, eruditionis, pulcherrimarumque virtutum dotes, quibus in tui amorem & admirationem omnium animos pertraxisti. Quamobrem si quibus in rebus tibi gratificari potero, scias velim, me nullam praeclare de te merendi occasionem unquam praetermissurum. Ingenii tui foetus, quos te mihi misurum scribis, maxima cum alacritate expecto, Senecam praesertim, quem a mendis purgandum & notis illustrandum curasti, maximam certe gratiam apud omnes optimarum litterarum amatores inibis. Dixi serenissimo Regi, Domino & patri meo, cum nuper ad me esset, de tam propensa erga nos voluntate consilioque tuo, quod illi perquam gratum accidit. De te vero praeclare & sentit, & loquitur Magnus Cancellarius, affinis meus, ad latus Regis non erat: faciam eum tamen de tuis cogitationibus certiorum. Scia enim, te tuaque ab illo vehementer amari. Utinam autem is ego sim, qui non solum tibi animos faciam ad evulgandas lucubrationes tuas, quas hucusque comprimis & contines, sed plane id ego unus a te impetrem, quod publica utilitas, & omnium, qui laborum tuorum fructus expectant, summum desiderium jam pridem obtinere merito debeat. In maxima felicitatis meae parte id ponerem. Persuadere tibi certe id potest vel ipsa consilii tui ratio, qua ductus ad scribendum accessisti, nimirum profectus publici contemplatio. Cujus quoniam tu in omnibus studiis & exercitationibus tuis, summa cum tui nominis gloria, maximam semper curam habuisti: committere profecto non debes, ut ea praeclari ingenii tui monumenta in tenebris deliteant, quae ad eruditionem solidam parandam lucis plurimum adferre multis possunt. Quamobrem quod factururus es aliquando, facias id quaeso citius vel mea causa, ut & desiderio plurimorum morem geras, & quod mihi maximae laudi gloriaeque perpetuae ducam, posteritati nos tibi car-

rōs

ros cum primis fuisse, vel hoc indicio planum facias. *Vale*, vir praestantissime: & cum propter multam lectionem te merito *βιβλιόφιλῶν* vocare possimus, si diutius lucubrationes tuas presferis, ne te deinceps *βιβλιόμφοι* appellemus, cave. Datum Mechoviae. VIII. Idus Aprilis, Anno Domini MDLXXXV.

NATIO GERMANORUM IN SCHOLA PATAVINA JURIS-
PRUDENTIAE OPERAM NAVANS

M. ANTONIO MURETO

S. D.

LXIX.

Rem arduam sane tentamus, atque difficilem, sed, ut speramus, iudicio tuo, Murete, & auctoritate confirmati, laudabilem inprimis & fructuosam, non tam nationi nostrae, quam universae reipublicae litterariae. Pesimus a scholae Patavinae Triumviris, magno multorum nobis adversantium odio atque invidia, Jureconsultum, qui Pandectas juris civilis in eadem schola publice interpretetur, non more illo barbaro, & incondito, sed Gallico, hoc est, omnium recte sentientium judiciis comprobato. Ex omnibus autem Jureconsultis, quos praecellenti doctrina in Italia vel ipsi novimus, vel fama & praedicatione aliorum accepimus, neminem scimus, quem tibi hac in parte comparare, nedum anteferre debeamus. Quod itaque ex fide dignis hominibus jam pridem intellexissemus, non te penitus consilium abjecisse redeundi in haec loca, & in illi, quod vitae reliquum est, transigendi: unum te, quamvis ignarum hujus instituti nostri, ex omnibus nominare, & a Triumviris coram & per litteras flagitare non dubitavimus. Qui nobis polliciti fuerunt denique, se ad Legatum Venetum, qui Romae est, scripturos, eique ut de hac te tecum agat, negotium duros. Quod vero scire non possumus, quid tecum ille, aut an omnino egerit aliquid, ex diuturna vero mora, & conatibus multorum, spei nostrae

Rr 2

quas-

quaedam minus convenientia metuimus : his te litteris rogare ausi sumus , ut de tota hac re , deque animo & consilio tuo , aliquid certi quam primum nobis significare ne graveris . Nam illud humanitas singularis tua , & animus ille tuus ad praeclara omnia comparatus , ne rogare quidem nos patitur , ne vel desiderio nostro tam honesto , vel communium litterarum causae , vel laudi denique & gloriae tuae deesse velis . Quam etsi summam jam adeptus es , splendet illa magis tamen , novae hujus dignitatis quasi luce collustrata : quae ad omnis gloriae cumulum uni tibi divina quidam sorte destinata videtur . Praestitisti tu quidem antehac extima omnia , planeque admiranda , & eloquentia tua prope divina omnes populos ac gentes tibi devinxisti , quae sensu aliquo humanitatis praeditae sunt . Reliquus est , ad extremum vitae actum tibi reservatus , ingens quidem ille labor , sed viro magnanimo , & ad summum laudis , & gloriae fastigium contendenti , optatus maxime atque jucundus , ut scilicet , alter tanquam Hercules , hydra illa tot capitum confecta , Augiae stabulo expurgato , denique barbarie foedisima profligata , regnam scientiarum omnium Jurisprudentiam in pristinam dignitatis sedem restituas . Est illa sane laus maxima , ut diximus , quam ex ceteris studiis , & laboribus tuis es consecutus : sed tamen communis tibi quodammodo cum doctissimis quibusdam viris . Haec vero laus , quae ex inusitato & praeclarissimo facinore te manebit , tua erit propria , tibi que uni victoriae tam insignis triumphus omnes debebuntur . Sed indecore facimus , qui ad ea te incitemus , ad quae sponte te inflammatum esse novimus . Studium profecto summum , & desiderium tui nostrum , ex his litteris perspicies . Cui desiderio si eventus responderit , tuque spem optatissimi adventus ad nos tui nobis confirmaveris : officio apud Triumviros nostro non sumus desuturi , & , si quid nationis nostrae preces , si quid utilitas & dignitas scholae Patavinae , apud viros prudentissimos , & litterarum amantissimos poterunt , brevi magnum illum Muretum in amplissimo hoc orbis terrarum Gymnasio , de omni barbarie triumphantem aspiciemus . Vale . Datae Patavii , III. Non. Januarii , Anno post partum Virginis MDLXXVIII.

ORNATISSIMAE AC NOBILISSIMAE SODALITATI GERMANORUM, IN SCHOLA PATAVINA JURISPRUDENTIAE STUDIA COLENTIUM,

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

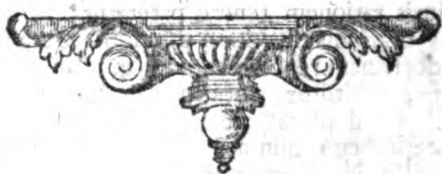
L X X.

Tertio Idus Januarii, cum jam advesperasceret, accepi litteras vestras: hoc est, eo ipso die, quo tabellarii publici, qui statis diebus hinc Venetias eunt, iter ingressuri erant: quo factum est, ut statim respondere non potuerim. Postridie autem ejus diei conveni legatum Venetum, ut ex eo cognoscerem, num quid in mandatis habuisset ea de re, de qua vos ad me amantissime & honorificentissime scripseratis. Negavit quidquam ad se tale, aut a Triumviris, aut a quoquam alio scriptum esse. Ex quo facile intelligere potestis, non tantam haberi honestissimae voluntatis vestrae rationem, quantam par erat. Omnino autem video rationem illam tradendae verae ac solidae Jurisprudentiae, quae hodie in Gallia viget, Italiam non placere: etsi ego quidem in hac urbe, cum libros Digestorum interpretarer, multorum studia commoveram, jamque illud consecutus eram, ut plerique istorum, qui magno fastu illas, quas vos merito averfamini, ineptias docent, soli in scholis relinquerentur. Itaque quidam ex eis adierunt Pontificem, ac cum eo egerunt, ut ne me illam docendi Juris rationem tenere pateretur; alioqui fore, ut juvenus orationis suavitate capta praeclaram Bartoli & talium doctrinam repudiarent; se quidem, si ego ulterius pergerem, destituros, potiusque se docendi munere abdicaturos. Quid plura? & ipsi facile persuaserunt quod volebant: & ego non aegre a me obtineri passus sum, ut annuo quingentorum numorum aureorum stipendio proposito, eloquentiae potius & politices praecepta traderem. Nuper etiam, cum me Stephanus Poloniae Rex tantis propositis praemiis, quanta vix cuiquam alii cujus-

Rr 3

quam

quam artis Professori hoc tempore proposita fuisse scimus, in Poloniam evocasset, Pontifex, ut me in urbe retineret, suapte sponte ad vetus illud stipendium quingentorum ducentos praeterea numos aureos annuos addidit, porroque se multa facturum pollicetur, quo mihi magis in urbe esse libeat. Quo igitur in statu res sit, videtis. Hesterno quidem die curavi, ut ipse Pontifex per oratorem Regis Galliae, qui hic est, de vestra audiendi mei cupiditate certior fieret. Qui cum hoc libenter accepisse visus esset: cur non ipsi, inquit, potius huc veniunt? Excipientur enim a nobis omni genere humanitatis: neque tunc impediemus, quo minus Muretus arbitrato suo illorum studiis obsequatur. Certe Pontifex ipse propensissima est in gentem vestram voluntate: neque vobis ignotum est, quantam vim pecuniae quotannis attribuerit & assignaverit Germanis aliquot adolescentibus educandis. Ego vero, Nobilissimi & Ornatisimi viri, semper mirifico animo erga Germanos fui, motus ingenua quadem simplicitate & integritate ab omni furo & fallaciis remotissima, quam in eorum plerisque ita cognoveram, ut eam laudem gentis vestrae propriam esse statuerem. Quando igitur istic una esse non licet: videte, cum rationibus vestris expediat huc venire, & mecum una, communi studio, ad vindicandam a barbarie Jurisprudentiam incumbere. Mihi credite: si vobis huc venire libeat, aliquid fiet. Quaeso autem obtestorque vos, ut, quidquid hac de re consilii capietis, ad me scribere ne gravemini, Vobisque ita plane persuadeatis, quidquid a me vestra causa aut publice, aut privatim fieri poterit, id semper cupidissime facturum esse. Romae. xv. Kalend. Februarii, MDLXXVIII.

M. AN.

M. ANTONIUS MURETUS

POMPILIO AMASAEO SUO

S. D.

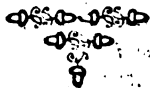
L X X I.

Quod ad amantissime scriptas litteras tuas serius quam par erat respondeo, peto a te, ut id, pro cetera tua humanitate, nostraque veteri amicitia, non dicam occupationibus, sed afflictæ valetudini meae, multisque molestis, quibus hoc toto tempore conflictatus sum, condonandum putes. Nam cum sextum jam mensē tantis tibi-
 diarum ac pedum doloribus vexatus sim, ut ardere interdum mihi viderer, eaque res & mihi somnum adimeret, & efficeret, ut neque cibum appeterem, & id ipsum, quod capiebam, non concoquerem, unde mirabilem cruditatem exillere necesse erat: ita me diuturnitas morbi & magnitudo doloris efferaverat, ut ἄγχι πρὸς τὴν ἀπορίαν μεγαλήν, Telephi alicujus, aut Philoctetæ, quam ejus, quem me amici semper judicaverant, similior viderer. Accedebat eo aequè diuturnus, sed, ut res ipsa magno cum meo moerore docuit, periculosior morbus nobilissimi & humanissimi adolescentis Poloni, qui, cum in aedibus meis diversaretur sub id fere tempus, quo tuæ litteræ mihi redditæ sunt, tabe consumptus est: quo tantus cumulus additus est ad illam superiorem animi mei ægritudinem, ut nullum tempus, nullum locum quietis reperire possem. Nunc, cum, Dei beneficio, & prope convaluerim, & ægritudini ex amici morte conceptæ dies ipsa levationis aliquid adferre coeperit, respondebo ad litteras tuas, ἀπὸ κεφαλῆς. Ac primum quod veras me amoris erga me tui magnitudinem litterarum gravitate rhetiri: ego quoque a te, Amasace, vir optime & eruditissime, peto, ut mecum eodem jure utaris: neve ex litterarum silentio factam unquam esse ullam de mea erga te, tibi, ut arbitror, non incognita voluntate diminutionem suspiceris. Sit igitur hoc inter nos positum, ne

R r 4 al-

alter ab altero, quod minus saepe litteras accipiat, minus etiam se amari putet. Nunc ad cetera. De Federico Silburgio, qui me sibi quasdam in Halicarnasfeum & alios notas pollicitum esse ait: fieri quidem potest, ut ita sit; neque ego de eo, quem tu & doctissimum & humanissimum esse scribis, quidquam sequius suspicari debeo: sed tamen, quod inter nos dictum sit, neque Federici ipsius memini, neque me quidquam ejus generis cuiquam Germano pollicitum esse. Et, ut verum fatear, typographus ille, quem nominas, pessime hic religionis nomine audit: ut quidquam cum eo habere commercii neque satis tutum, neque satis pium esse videatur. Cogitabis hoc ipse tecum paullo accuratius, meque, si id tanti putabis, quid tui consilii, ac sententiae sit, admonebis. Venio nunc ad ultimam epistolae tuae partem: in qua omnibus ex partibus sese tuus ille saepe spectatus in me amor ostendit. Quod ais, istius nobilissimae civitatis magistratus saepe de me in Sigonii ~~Thesauri~~ ^{Thesauri} locum vocando ac substituendo cogitasse; sed cum scirent, quomodo hic res meae constitutae ac constabilitae sint, putasse, me non facile ad eam conditionem accipiendam adduci posse; quod si spem aliquam ostendero muneris illius non detrectandi, & ipsos cupide facturos omnia, & te studiose operam daturum, ut id quam maximo meo commodo fiat: primum video, quantum illi splendidissimo & honoratissimo XL virum consilio debeam, qui de me, homine nulla eximia eruditione praedito, tam honorificum iudicium fecerint; deinde tibi, Pompili amicissime, vel hoc uno nomine ita esse me obstrictum ac devinctum agnosco, ut tecum unquam paria faciendi omnis mihi spes plane praecisa sit. Equidem, si paullo minus senex essem, non ambirem quidem istum honoris gradum, conscius mihi tenuitatis meae: sed ultro delatum, sine ulla detrectatione avidissime arriperem. Nunc, quam meae multae res impediant, ne id facere possim, vide. Vixi Romae annos plus minus XXIV. quo toto tempore prolixam & propensam erga me agnovi & P. R. & summorum Pontificum voluntatem. Praecipue autem Gregorius XIII. Pontifex ad bene merendum de omni humano genere natus, ita me perpetuo fovit, ea est caritate complexus, ut, si mihi vira pro eo refundenda sit, nullam tamen beneficiorum ipsius erga me partem videar consecutus. Quo

Quo igitur ore, qui nuper ab eo; ut veteranus emeritis stipendiis, missionem & petierim, & impetraverim, petere ab eodem audeam, ut me istuc venire patiat? An potuisse me dicam. quantum mihi honorarii nomine quotannis penderetur? Septingenti aurei numi: quantum nemo, opinor, ante me, qui hoc litterarum genus profiteretur, accepit. Et tamen, si ea me res movisset, nihil facilius erat, quam efficere, ut ad eam summam aliquid adderetur. Sed demus, aliquid tamen causae reperiri posse, cur qui Romae amplius docere noluerim, Bononiae, quamvis eisdem labores suscipiam, non recusem: quid, quod ea migratio sine luculento rei familiaris detrimento a me fieri non potest? Hic in aedibus meis non commode tantum, sed etiam, pro meo capto, splendide habito. Istic pro aedibus pendenda merces erit; distrahenda suppellex, & quae magno empta sunt, vili addicenda; emenda Bononiae nova, majore fortassis pretio, usu minore; sumptus in itinere, & in librorum meorum gestatione faciendi. Trecenti aurei numi, quos mihi otioso Pontifex perfolvi voluit quotannis ex ea ipsa pecunia, quae iis, qui publice in urbe docent, assignata est, adimentur fortasse, si alio me contrulero. Multas hic habeo milicias, ex quibus tantum fere capio, quantum ad alendam familiam sit satis: absentibus multa ex earum fructibus amittenda sunt. E pensionibus, ut vocant, Ecclesiasticis septingentos numos aureos annuos percipio: debitores, qui saepe lenti esse solent, non tam facile absens urgere potero, quam praesens, & magno Principum supremi ordinis favore subnixus. His tot incommodis remedium nullum reperiri potest. Ut igitur ego longe plurimum debere me fateor iis, qui me tanto honore dignum censuerunt: ita eos supplex obtestor, ne iniquo animo ferant, neve me propterea minus ament, quod hoc tempore non posse me studio erga me suo obsequi vident. Vale Romae. Id. Decemb. MDLXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

PETRO LUPICO GOTHOLANO.

L X X I I.

Occupationes, quibus perpetuo distinear, effecerunt, ut ad litteras tuas, quas binas eodem exemplo accepi, serius quam par erat respondeam, eademque mihi nunc necessitatem brevitatis imponunt. Accipe igitur ad singula. Verba illa, *nunquam defugiam auctoritatem*, nullo modo dici possunt a Parmenone. Nam, *defugere auctoritatem*, nihil omnino aliud est, quam nolle praestare ea, quae te auctore facta sint: neque usquam genus hoc loquendi aliter a Latinis scriptoribus acceptum reperitur. Hoc si quis negat, jube, locum unum ex aliquo bono atque idoneo Latinitatis auctore proferat, ubi aliter acceptum sit: & a me quod volet praemium petat. Praesto tibi, nullum unquam repertum iri. Itaque sponsonem quantilibet in eam rem facito: quicquid eo nomine pendendum fuerit, ipse praestabo, neque unquam defugiam auctoritatem. Atque hoc ita manifeste perspicui potest ex illis Plauti & Ciceronis locis, ut mirer, si quis aliter sentiat. Male igitur Donatus, qui ita exponit: *Non recusabo facere, dum tu tamen auctor sis facti*. Nunquam, inquam, quisquam, qui Latine sciret, ita dixit; *defugere auctoritatem*. Viderat hoc & Victorius, erroremque Donati vere eruditeque coarguerat, nisi quod imprudens in eundem illum errorem incidit, quem in Donato notabat. Verum hoc esse, constat ex his Victorii verbis, quibus locum Ciceronis declarat: *Significat autem, se non defugere dicens auctoritatem sui consulatus, se cuncta illa, quae tunc gessit, confiteri ac prae se ferre recte & ordine gesta esse; paratumque illa defendere*. Brevius omnino & concinnius poterat uti verbo *praestandi*, ut in jure civili auctor est, qui praestat evictionem: sed tamen, si nihil addidisset, ferri utrumque poterat. Sed vide, quid ad.

addiderit: ac quaecunque quasi iusserit ille ac mandarit, non recusaturum facere. Quae interpretatio eadem est cum illa Donati Nunc adhibe eam ad verba Ciceronis, ut videas, quam non vera sit. Attende, ait Cicero, jam Torquate, quam ego non defugiam auctoritatem consulatus mei. Id est, ut ego quidem interpretor, quam non recusem praestare, quicquid in consulatu gessi, recte atque ordine gestum esse. At, ut Victorius, Quam non recusaturus sum facere, quaecunque quasi iusserit ac mandarit consulatus meus. Quid autem quasi iubere ac mandare poterat Ciceroni consulatus, cum ipse amplius consul non esset? Inspice totum Ciceronis locum. Videbis, eum non de futuris, sed de praeteritis loqui. Fac idem in Plautino loco: Si auctoritatem postea defugeris: id est, si Victorium sequare: si recusaris facere, quaecunque ego iussere ac mandaveram. Quo quid alienius aut ineptius cogitari potest? Sed ego cum scholia illa scriberem, Victorium, qui triennio, ut opinor, ante libros variarum lectionum ediderat, exagitare nolui: neque enim mihi unquam ex aliorum infectatione gloriam petendam putavi. Quod autem illic quoque usus sum verbo *putandi*, non eo feci, quod res apud me dubia esset: sed, ut tu recte ac vere accipis, ne cui arrogantius loqui viderer. Iste autem, quisquis est, qui putat me usum eo verbo, quod suspicantis potius esset, quam ullam certam sententiam proferentis, tritus videlicet non est in veteribus illis, qui etiam in his rebus, quas pro certissimis & exploratissimis haberi volunt, saepe has voces adhibent, *videtur*, *dicuntur*, *loquuntur*, & ejusdem generis alias. Quod quaeris, quae causa loci corrumperendi fuisse videatur, dicam tibi. In vetustissimis Plauti, Terentii, Aristophanis exemplaribus neque actuum, neque, ut indocti postea locuti sunt, scenarum, ac ne personarum quidem ulla certa distinctio erat. Omnia continenter scribebantur: nisi quod inter personarum dicta exiguum aliquod inane spatium relinquebatur. Inde illae perturbationes ac confusiones extiterunt, cum pro suo quisque captu hoc & illud ab hoc aut illo dici putaret. Et ejus varietatis crebra est etiam apud Donatum mentio. Sed ego, qui me brevem fore dixeram, iusto etiam verbosior fui. Tu tamen, qui brevitati ignovisses, libentius, nisi me fallit animus, ignosces loquacitati. Petrum Galesum videre & amplexari discipulo. Mag-

gaus

ignus vir est, & quo non civitas modo vestra, sed tota Hispania merito gloriari queat. Vale. Romae. Postrid. Non. Nov. MDLXXIX.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

CHRISTOPHORO PLANTINO SUO.

L X X I I I.

Vide, quae sit vel tabellariorum negligentia, vel temporum difficultas. Binas litteras tuas, quarum priores decimo die Octobris, posteriores die duodecimo Decembris datae erant, eas utrasque cum aliquot capitibus variarum Lectionum mearum, & parte Electorum Lipsii accepi Kalendis Februarii. Saepe jam ad te scripsi; ne ullam aliam praefationem expectares, sed ea ipsa, quae octo prioribus libris jam pridem proposita est, sine ulla mutatione uterere: sed video, multas meas ad te litteras intercidisse. Litteras tuas ad Symphonicos Pontificis, statim reddendas curavi. Ad Lipsium scribo. Reliquum Variarum mearum & Electorum ipsius curidissime expecto. Velim scire, num tibi commodum futurum sit, describere typis tuis Libros Aristotelis Ethicorum ad Nicomachum Graece, ducentis amplius locis a me emendatos. Cuperem eos primum seorsum edi: ac tum demum commentarium in eos meum, quam bonum nescio, uberem certe & copiosum in eos emitterem. Habeo & notas in Thucydidem ac Plutarchum sine multis: quas ad te mittam, si tanti mea esse putaveris. Si eorum omnium editionem e re tua futuram non putas: suppressimus sane omnia. Jam pridem enim talium rerum saetas me quadam tenet: neque mihi longius quidquam videtur, quam dum, vacuo & soluto animo, hanc deteriore aetate melioribus, id est, theologicis studiis dicare possim. Mi Plantine optime & amicissime, vale. vi. Id. Febr. Roma.

M. ANTONIUS MURETUS

L I P S I O S.

L X X I V.

Nunc ipsum accepi litteras tuas datas a te Kalend. Julii. Negas te ita Abdëritanum esse, ut, quae a me scripta sunt, quo pertineant, non intelligas. Si quid mihi apud te fidei est, Lipsi, nemo usque librum meum cum tuo contulit, & contulere multi, ac clari viri, quin obstupuerit. Verba eadem non sunt, neque ego hoc unquam aut dixi, aut scripsi: cetera quidem ita similla, ut non lac lacti. Et negas te a me quidquam accepisse praeter unum, aut alterum locum, in quibus etiam ais factam a te mentionem mei. Quid ego nunc dicam? Non liber tecum ullam contentionem suscipere; non, si mihi Jupiter auctor spondeat, superiorem me fore: sed tamen tu me non nisi semel nominasti. Sed piget super re tam tenui plura. Quasco, obtestorque te, ut in illa capitis primi praefatione, quidquid est quod in deteriore partem accipi posse videatur, mutes, corrigas, deleas. Potes has meas litteras Plantino ostendere: ex quibus intelligat, mihi id non tantum volenti, sed cupienti atque exoptanti fore. Nihil enim mereri velim, ut te amicum habere desinam, aut vero ulla ex parte minus mihi amicum esse suspicer. Dices: cur id ipse non facis? Non tam facile cuilibet detegerem arcana mea. Sed tu me jam pridem nosti, quam sim in hoc toto genere *paupertas*. Ne vivam, Lipsi, si ejus capitis ullum penes me exemplar habeo. Hoc alius non ita facile crederet; te, qui, quam sim *paupertas*, nosti, crediturum esse confido. Iterum te etiam atque etiam oro, ut, quidquid asperius dictum videtur, mitiges. Reliquos libros, quos jam misurus eram ad Plantinum, tunc demum mittam, cum istuc, quod te rogo, a te praestitum esse cognovero. Interea ama me, & certo tibi persuade, te a me amari. Vale. Romae. Noni. Septembris, MDLXXVI.

M. AN.

M. ANTONIO MURETO
JULIUS JACOBONIUS

3. D.

LXXV.

*V*ix me heri vesperi a quorundam hominum conventu honeste dissolvi: quibus obfirmato animo adseverantibus, lapidem nuper ad Tyberis ripam effossum, Semoni Sanco Deo Fidio inscriptum, Simonem illum Magum designare, cum omnino ipse adversarer, ludibrio omnibus, ac despectui esse coepi. Cumque de quodam Fidio Sango, vel Sanco legisse me aliquando affirmarem: Semonesque terrenas deos antiquitus fuisse appellatos, tum magis a quibusdam irridebar, qui Sancum Sabina lingua Magum, Semonemque, quam Simonem Hebraice dici malebant. Ego vero qui nugas illos agere, sibi que somnia confingere plane videbam, discedo inde iratus, ut qui veritati fucum ab imperitis factum intuebar, neque locus tum mihi ullus, quo illorum perfringerem stultitiam, succurrebat. Neque, quod me vel maxime angit, & nunc succurrit; ac si, succurreret, haud facile mihi esset invenire; libris enim fere omnibus, ut scis, careo, atque ita in praesentia occupationibus obruor, ut nihil requietis habeam. Itaque ad tuae mihi expromptae ac prope divinae memoriae thesaurum confugiendum, atque istam tuam reconditam doctrinam advocandam putavi, quae, quoties quis aliquid abditum atque abstrusum quaerit, promptuarium est. Obsecro te, Murete doctissime, ut, si quid contra horum insulsissimorum hominum sententiam colligere potes, (posse te praeclara opinor plurima,) ad me, nisi te de rebus tam ridiculis disputare pudeat, quam primum mittas. Video namque aliquos de nostris proinde studiis pessime sentire, nisi, quemadmodum heri me facturum recepi, hodie aliquid, quo sane illorum opinionem reflectere, ac cohibere valeam, in medium afferam. Ut igitur rem ipsam prorsus inspicere atque investigare queas, mitto ad te inscriptionem

nem totam ex ipso vetusto lapide ad verbum, ordineque desumptam: de qua quidem re aliquod tuarum litterarum testimonium vehementer exspecto, quo scilicet uno meorum studiorum conscientiam nunc & in perpetuum sustentabo. Vale. XIII. Kal. Septembris, MDLXXIV.

SEMONI.

SANCO.

DEO. FIDIO.

SACRUM.

SEX. POMPEIUS. S. P. F.

COL. MUSSIANUS.

QUINQUENNALIS.

DECUR.

BIDENTALIS.

DONUM. DEDIT.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

JULIO JACOBONIO.

LXXVI.

Quaeris ex me, ecquid inscriptio vetus nuper effossa, in qua Semopis Sanci Dei Fidii mentio est, ad Simonem magum pertineat: id enim quosdam pro vero ac comperto adseverare. Res mihi, ut tibi verum ingenue fatear, vix satis videtur digna, de qua aut tu quemquam, aut me quisquam consulat. Nihil enim tritius aut pervulgatius. It certo scio, te ipsum per te hanc stultitiam refutare potuisse, nisi id a me fieri maluisses. Semonis Sanci Fidii mentio est apud Livium libro octavo his verbis: *Bona Semoni Sango consueverunt consecranda*. Nominat eum & aliis aliquot locis. Et apud Ovidium VI. Fastorum; *Quaerebas Nenas Sango, Fidiona referrem, An tibi, Sango pater*. Ubi vulgo legitur *Semipater*, aut *Semiaper*, vitio

vitio eorum, qui quae non intelligunt, mutant. Mentio ejusdem apud Halicarnasaeum libro quarto, apud Augustinum de civitate Dei. Rex Sabinorum fuit, quem mortuum retulerunt in deos: ut est apud Lactantium libro primo. Mentio ejus & apud Silium Italicum: apud Festum in dictione *Propter viam*, apud Fulgentium in libro de vocibus antiquis. Scio esse & nescio quid apud Plutarchum. Ne longum faciam, res contrita ac communis est, quamque parum decorum sit, ut abstrusam ac reconditam vel quaerere, vel repertam vendicare. Neque ego haec scripsissem, nisi tibi morem gerendum esse duxissem. Neque tam te haec ex me quaesivisse arbitror, ut ea cognosceres, quam ut istis nescio quibus mei quoque testimonii pondus opponeres. Vale. xii. Kal. Septembris, MDLXXIV.

BALTHASAR ANSIDEUS

M. ANTONIO MURETO

S. D.

LXXVII.

Nisi Lucas Sempronius Romam iret, meque, ut ad te officii causa scriberem, submonuisset, nunquam profecto, ut, qui tuas studiorum aliarumque rerum occupationes notas habeo, litteras ad te dare ausus essem. Sed is pollicitus mihi est, omnem sese daturum esse operam, atque effecturum denique, quo minus importunae tibi meae litterae accidant. Ego vero eam ob causam non invitatus eo me induci passus sum, ut te salutem, nomenque tibi meum, si forte exciderit, in memoriam revocem, singularemque amorem atque observantiam, qua te prosequor, quantumque praeterea tibi debeam pro singulari mihi olim praestito beneficio, declarem. Atque utinam aliquod grati animi signum praebere tibi possem! Quid enim gratius unquam accidere mihi possit, quam ut ipse intelligas, apud memorem te virum beneficium collocasse? Sed meam ipsius tenui.

mitatem consideranti spes omnis effracta concidit. Quando igitur, quod summe concupisco, non licet, faciam, quod in promptu est, beneficiique tui quo te contentum fore mihi persuadeo, tum quod belli homines, qualis profectio tu es, haud plus exigere debent, quam quis praestare queat; tum quod in remunerandis beneficiis lex videtur illa sancita esse, ut, qui minus referre potest, gratiam habeat, animusque magnae instar remunerationis sit. Idque tuus, nisi fallor, Seneca sentit, quem propediem abs te emendatum, scholiisque illustratum exiturum ajunt. Quem diem quando ego videro: nihil mihi longius. Nullius enim viri scripta libentius, & aequè libenter quidem lego, ac tua: quae cum eruditione summa, tum elegantia singulari adeo referta sunt, ut nihil omnino eruditius, ac purius fieri posse putem. Atque utinam aut ea tibi a principio mens fuisset, ut longe plures epistolas ederes, aut aliquando ~~comparares~~ illud ita augeas, ut ad justae magnitudinem voluminis excrescat! Nam, meo judicio, nihil cumulatiùs excellentiusque in eo genere reperiri potest. Quas ego cum lego, ne ipsorum quidem antiquorum ingenium, dexteritatemque desidero. Nolo tibi pluribus molestus esse. Vale, meque ama; & quamquam nihil in me sit, quod amorem mereatur tuum: ea tamen de causa dignus sum, qui abs te amer, quod ego in te amando nemini concedo. VII. Idus Decembris, MDLXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS

BALTHASARI ANSIDEIO SUO S.

L X X V I I I.

Gratissimae mihi, ut semper, litterae tuae. In quibus hoc a te serio scriptum non puto, veritum quodammodo esse te, ne nomen tuum mihi excidisset. Scriptum enim mihi in animo est ita, ut nulla longinquitate temporis deleri queat: & id ipsi quoque tibi notum esse existimo. Si quid olim feci, quod hodie utile tibi esse sentias, gaudeo: &, si qua se offeret occasio, semper promptissimo animo

S 3

pro-

procurabo, quidquid in rem tuam esse arbitror. Neque est, quod de me remunerando cogites. A quibus me amari sentio, ab iis cumulate mihi satisfactum puto. Tu modo praesta te eum, quem semper praestitisti, & perge amare eas artes, quibus te jam pridem deditum esse cognovi. Magnam mihi aliquid de te semper augurat (*). Seneca meus prodibit, ut spero, circiter Kalend. Maj. prodibunt & alia quaedam mea, & inter cetera, epistolae: quas aut a te, aut a quoquam alio expeti miror. Neque enim quisquam me in scribendo negligentior est, & ego nusquam negligentior, quam in scribendis epistolis. Sed quando vos ita vultis, obsequar studio vestro: & ad illas, quae jam editae sunt, alias addam, neque meliores aut elegantiores, neque accuratius scriptas, in quibus vos, qui, quod me amatis, mea, cuicunque sunt, libenter legitis, bonas horas male collocetis. Ego te amare non desinam, nisi tu, qui es, esse desieris: hoc autem pro certo atque explorato habeo nunquam fore. Vale. iv. Non. MDLXXI. Romae.

HORATIUS CARDANETUS

M. ANTONIO MURETO

S. D.

LXXIX.

*L*uca nostro Ariminensi ad urbem eunte, libet ad te per breves litteras dare: quae quidem tui me observantem esse tibi significant. Jam diu nihil scripsi, quod nolui molestus tibi esse. Balthasar quidem meus epistolam ad te misit hortatu meo superiori anno: cui cum non responderis, nolimus tibi amplius obstreperere. Te quidem amamus, ut solemus: tibiue gratulamur, quod deposita publice interpretandi provincia in otium te receperis. Speramus enim, te non minus silentem, quam dicentem, studiosis litterarum profuturum. Ama nos, & vale. Die festo divi Ambrosii, MDLXXXIV.

M. AN-

(*) Checcotius locum asterisco notavit. Forte excidit *animus*.

M. ANTONIUS MURETUS

C A R D A N E T O S.

L X X X.

A mari me a te scio: neque tibi dubium esse debet, quin a me mutuo ameris. Saepe ad eos, quos amo, scribere, ubi nulla id necessitas exigit, neque possum, neque lubet: neque a quoquam id genus officii valde exigo. Ad Balthasarem non magis tuum, quam meum, eo non scripsi, quia aegrotabam, neque adhuc plane convalui. Depositam a me publice docendi provinciam, causa esset, cur gratularemur, nisi mea me facilitas in majores etiam & molestiores occupationes induisset. Reperiam tamen, ut spero, quomodo ab his quoque me expediam: & tunc fortassis, ut & posteris prosum, operam dabo. Vale. iv. Non. Jan. MDLXXV. Romae.

M. ANTONIUS MURETUS

ANTONIO CONSTANTINO SUO

S. D.

L X X X I.

N unquam destiti, ex quo primum te novi, mi Constantine, ob egregias animi tui dotes ita te amare, ut ad amorem in te meum prope singularem nihil plane accedere posse arbitrarer. Nunc tamen, quod video te tantum tam parvo tempore in Jurisprudencia profecisse, tantus ad amorem in te meum cumulus accessit, ut ipsemet mirer. Petis a me, ut explicem tibi vulgatam quaestionem, Possessio sitne juris, an facti? Plusculum etiam praestabo, quam petis. Nam tibi de tota possessionis natura & ratione breviter ac perspicue, quod quidem in me erit, dis-

Ss 2

se,

feram: non quin te quotidie de doctoribus, quibus illic uteris, meliora audire sperem: sed quod pro tuo in me studio mea quoque libenter lecturum ac cogniturum sciam. Quod autem vereri videris, ne mihi talibus quaestionibus molestus sis: quid, quaeso, molestus esse potes? Tu vero molestus eris, nisi isto modo saepissime molestus fueris. Mihi enim omnis, qui tua causa capietur, semper jucundus futurus est labor. Vale, & si me amas, aut potius, quoniam me amas, ama in dies magis magisque ea studia, in quae, me auctore, ingresus es.

DE VERBO POSSIDENDI.

Possidere est habere, tenere, obtinere, habere rem in potestate, & eo verbo veteres in omni rerum genere utebantur. Sic *possidere* amicos, mores, regnum, artem, virtutem, ceteraque nullo discrimine in eorum scriptis legimus. Ac denique quod quisque habebat suum, aut tanquam suum, id *possidere* dicebatur. Ergo cum vetus consuetudo esset, ad maiorem expressionem (*), congerendi verba, quae idem valerent; saepe etiam haec conjungebant, *habere, possidere*, quod tenendi verbum latius pateat: tamen id tum demum verum est, cum proprie, ut Jurisconsulti faciunt, loquimur; Nam in communi quidem usu *tenere, possidere*, *κρατῆν, κτήνη*, idem saepenumero valent. Ovidius:

Possidet & terras, & possidet aequora Minos, id est, *κρατῆν γῆς πρὸ θαλάσσης*: quod etiam ita diceretur: *Et terras & mare tenet Minos*. Seneca: *Pellices caelum tenent, igitur κρατῆν*. *Possidere* quoque & *obtinere* pro eodem ponuntur. Terentius: *Antiquam tuam venustatem obtines*. At Plautus meretricem quandam hujus seculi mores *possidere* dicit. Idem huic est *possidere*, quod illi *obtinere*. *Κρατῆν* dicuntur Graecis, quorum imperium est. Dicuntur & Latinis *tenere*. Virgilius: — *Genitor tum Belus opimam Vastabat Cyprum, & victor ditione tenebas*. Horatius: *O quae beatam Diva tenes Cyprum*: id est, cujus in potestate est Cyprus. Eodem modo accipitur verbum *habere*. Tacitus: *Urbem Romam a principio Reges habuere*. Sic in illo dicto Aristippi, cui cum objectum esset,

(*) Magis Latine scripsisset *significationem*.

set, quod haberet Laidem, *Habeo*, inquit, *sed non habeo*. Ita enim Cicero in epistolis, ἔχω, ἀλλ' οὐκ ἔχωμαι. Sappho: Κύριον Παῖδον τ' ἔχουσιν παῖδ' κλέρον. Sic alibi Seneca, *Ayurps* ait non divitias habere, *sed a divitiis haberi*.

UNDE DICTUM SIT POSSIDENDI VERBUM.

Atque haec mihi videtur vera hujus verbi notatio, ut non a *positione sedium*, quod tamen nostris placuisse video, aut *pedum*, quod miror reperiri, qui, editis Pandectis Florentinis, pergant tamen defendere, sed a verbo *possum* ductum sit verbum possidendi, quod qua quisque re potest, quidquid collibuit facere, eaque arbitrato suo uti, abuti, eam possidere dicatur. Nam & in verbo *κρατεῖν*, quaedam ejusmodi potestatis significatio est. Potentes enim τῶν κρατούντων dicebant. Et Horatio, *Sic te Diva patens Cypri*, est Κύριον κρατύνουσα, Κύριον μάλιστα, καὶ διακράτουν, & qui regere possunt cupiditates suas, ἡγεμονεῖς, qui non possunt, ἀκρατεῖς vocantur. Ac quoniam praecipua in quaque re potestas sit domini, possidere dicebant eum, qui dominus esset. Et cum Horatius ait, *Valeat phisessor oportet*, *Si comportatis rebus bene cogitat uti*, possessorum dicet τῶν κακτημένων: quomodo saepe & Cicero loquitur. Nostri subulius ista considerantes viderunt, neque semper dominum possidere, neque semper qui possideret, dominum. Itaque distinxerunt dominium sive proprietatem a possessione: ita tamen, ut docuerint, eum demum proprie & utiliter possidere, qui animo domini tenet, id est, qui pro suo possidet. Ceterorum enim vitiosa & inutilis possessio est: ut furis; ut praedonis, ut eorum, qui vi, clam, precario possident, ut denique omnium, qui scilicet se alienum possidere. Possidet igitur qui rem habet in potestate. Idque magis ex his, quae dicam, intelligi potest. Feram cepi, eamque inclusi: possidere dicor. *Evalet e custodia?* non amplius possideo: non enim habeo eam amplius in potestate. Aberravit pecus meum; vas ita excidit, ut quamlibet diligenter quaesitum reperiri non possit? desino possidere, l. Sed hoc jure. §. Nerva. D. hoc titulo. Subrepta mihi res furto est? Non ideo amisi ejus proprietatem. Itaque ubilibet repertam vindicabo. Sed interim amisi possessionem. Et hoc est, quod ait Scaevola, furtum solius possessionis fieri, l. prima §. Scaevola.

la. D. si is qui testament. lib. &c. Quomodo igitur purgatur vitium rei furtivae? Si restituatur quod ereptum est, id est, si res redeat in potentiam, l. quarta. §. Quod autem. D. de usurp. & usucap. Ex hoc quoque intelligas licet, tum rem possideri, cum est in potestate.

DIVISIO POSSESSIONIS.

Jam habere aliquis in potestate sua rem potest duobus modis: aut sine ullo titulo, aut iusto aliquo titulo, id est, qui jure civili probatus sit. Ille naturaliter tantum sive corporaliter possidet, &, ut ajunt, pro possessore, l. pro herede: cum l. sequenti & similibus D. de hered. pet. Qui cum titulo possidet, aut titulo nititur & iusto & vero: atque hic non possessor modo est, sed dominus: ut qui emit a domino; aut iusto quidem, sed non vero: ut qui non a domino insciente insciens emit: id est, cum & emptor venditorem, & ipse se venditor iusto errore ductus dominum putaret. Atque hic dominus quidem non est: (neque enim potuit a non domino dominus fieri L. Nemo plus juris, de regulis juris:) sed est bonae fidei possessor: & longa ac continua possessione dominus de lege effici potest, toto tit. de usurp. & usucap. Hic dicitur non naturaliter tantum, sed etiam civiliter possidere: quod ipsius possessio jure civili probetur. Possessio igitur naturalis sive corporalis tantum semper injusta est: at possessio naturalis, quae aliquo jure civili nititur, civilis est, id est, iusta & aequa. Est etiam reperire solam possessionem civilem, sine naturali: ut in servo, qui est in fuga. Quamvis enim eum tunc quidem naturaliter ac corporaliter non possidemus, civiliter tamen possidemus, certe quidem, quandiu a nemine alio possidetur, L. Rem quae nobis. D. hoc tit. Sic & fundum, cujus alienus ususfructus est, proprietatem nostram, naturaliter possidere videtur fructuarius: cum tamen eum nos civiliter possideamus, L. Naturaliter, hoc tit. Et quod alibi multis in locis fructuarius, commodatarius, depositarius, qui precarium accepit, negantur possidere, id ita intelligendum est, eos non possidere animo domini: idcircoque talem possessionem quamlibet longam nihil valere ad usucapiendum. Itaque genere quodam & possident, & non possident.

pos-

POSSESSIO SITNE JURIS, AN FACTI.

Ex his constare opinor, possessionem esse facti: quod tam multis in jure locis probatur, ut eos annumerare pigeat: praesertim cum obvii expositique sint. In quo tamen quaedam adhibenda distinctio est. Nam possessio mere naturalis est meri facti, ut quae nullo prorsus jure nititur. Civilis est & ipsa quidem facti, sed quia jure nititur, habet etiam aliquid juris. Nam qui civiliter possidet, is & interdicto retinet possessionem, dum res evincatur, & si dju sine interpellatione possederit, rem suam facit: idque sive & animo & corpore, sive etiam animo tantum possideat, dum civiliter possideat, L. Nemo ambigit C. eo. tit. Et certe nisi civilis possessio haberet aliquid juris, non diceremur adquirere possessionem, Recenim quae meri facti sunt, non dicimur adquirere, ut nemo dicitur adquirere traditionem, etsi traditione aliquid adquiritur. At non tantum dicimur adquirere aliquid possessione: sed & ipsam possessionem adquirere. Est igitur in ea aliquid facti, est etiam aliquid juris. Sed scrupulum tibi non immerito injicit L. Possessionem D. hoc tit. quae quomodo intelligenda sit, & concilianda cum L. Pupillus. de acquir. rer. dom. breviter aperiā. Nam qui dicunt, eam non de possessione civili, sed de detentione Afnina loqui, eorum, ut suum verbum eis referam, plane afnina expositio est. Pupillum sine tutore auctore non posse conditionem suam ulla in re deteriore facere, indubitati juris est. Hoc cum doceret Sabinus, dixerat, pupillum neque dominium, neque possessionem posse amittere, nisi tutore auctore. Cum hoc obscurius dictum videretur Ulpiano, in notis ad Sabinum addidit, non posse quidem pupillum animo, id est, voluntate sua amittere possessionem: nam, etiamsi velit eam amittere, & in alium transferre, nihil agit; posse tamen amittere id quod est facti, ut si per vim dejiciatur de fundo, quem possidet: alioqui enim id damnosum esset ipsi pupillo. Quomodo enim possessionem interdicto reperceret, nisi amisisset? At vero alienare, & animo ac voluntate sua amittere possessionem, etiamsi maxime velit, sine tutoris auctoritate non potest, & hoc modo sententiam Sabinianorum accipiendam esse docet Marcianus in d. l. Pupillus. Haec sunt, mi Constantine optime, quae mihi nunc quidem de possessione in

mentem venerunt: plura fortasse quam expectabas, pauciora certe, quam habiturus eras, si per occupationes licitum esset. Sed & haec ipsa tibi forsan usui futura non sunt, melioribus abundanti. Ego tamen scripsi tanquam futurum. Si quid posthac habebis ejusmodi, in quo opera & consilio meo egere tui videberis, me semper paratissimum habebis ad ea omnia, quae tibi & utilitatis & voluptatis aliquid allatura esse cognovero. Ac spero me his aestivis mensibus, quibus res proferentur, multa ejusdem generis edolaturum, eaque ad te misurum: ut studiose uterque operam demus, ut eripiamus ex animis hominum stultissimam illam opinionem, nihil in jure aut sapienter cogitari posse, quod non ex illis legulejorum lacunis hauriatur, aut erudite dici, quod non insulse intelleganterque dicatur. Vale. Romae. XIII. Kal. Febr. MDLXXXII.

M. ANTONIUS MURETUS

ILLUSTRISSIMO VIRO JULIANO ARCHIEPISCOPO
MEDICI, EPISCOPO ALBICENSI,

S: P. D.

L X X X I I.

In summis doloribus, quibus vexabar ex ingenti quadam vi flavae bilis, quae diu per totam sinistram corporis mei partem grassata, tandem in tibiam sinistram tota decubuerat, allatae mihi sunt a te litterae, Juliane, Praeful amplissime, veterem illam, qua vincis omnes, humanitatem tuam, singularemque amorem, quem erga me jam pridem suscepisti, omni ex parte spirantes: quae mihi levationem quidem aliquam doloris attulerunt, neque tamen ita me confirmare potuerunt, ut statim ad te rescribere auderem. Misi igitur ad Joan. Baptistam Altovitam, (ille enim eas mihi curaverat,) qui eum meo nomine rogaret, ut in suis ad te litteris excusationem tibi meam exponeret, pollicereturque, me officio non defuturum, simul

simul atque dolor aut depulsus, aut mitigatus foret: quod eum fecisse non dubito. Nunc cum Dei beneficio, non quidem me plane reliquerit dolor, sed tamen & multum de priori acerbitate remiserit, & intervalla satis crebra habeat: non differam diutius hoc aes alienum, ne merito non rusticus modo, sed plane *ἀνίστατο* videar, nisi perfentiscere me ostendero, quantum tibi debeam, qui ista nobilitate generis, ista dignitate, ista eruditionis magnitudine praeditus, fasces tamen summittere, & de rerum mearum statu tam sollicitè atque amanter exquirere non graveris. Nam quod meam eruditionem, & eloquentiam tam multis verbis commendas, non possum equidem negare, quin mihi gratissimum sit laudari abs te laudato viro: sed mihi saepe tua legenti veniebat in mentem illud Homericum, *ἄνευ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστιν.* Facis tu in eo quod plerique faciunt, ut quae sibi supersunt, aliis non gravate tribuant: sic enim & tu, qui veris, ac solidis laudibus abundas, tenuiores amiculos earum non invitus participes facis. Itaque iis omissis ad alia, quae scire te cupere als, venio. Ego, Juliane mi praestantissime, aequitate animi eadem sum, qua semper fui; conditione, quod ad *ἰσότηρ* attinet, meliore atque optabiliore. Nam & ipsos principes civitatis amicissimos, quosdam etiam mei studiosos habeo, & opum is modus est, qui ad liberaliter vivendum sit satis. Cujus rei vel hoc tibi argumentum sit, quod superioribus mensibus, petita prius ejus rei a Pontifice venia, publico docendi munere, quod annos in hac urbe unum & viginti sustinueram, sponte me abdicavi: & tamen ex eo capiebam quotannis septingentos aureos numos, quam pecuniam nemo nisi aliunde affatim instructus, facile, ut opinor, contemserit. Causae mihi fuerunt capiendi ejus consilii multae. Quinquaginta octo annos natus sum, & sentio me paullatim viribus deficere. Semper autem audivi a sapientibus dici, desinere fatius esse, quam deficere. Multa scripta habeo partim inchoata, partim etiam affecta; quae mecum omnia intercitant necesse est; nisi mihi ad ea expolienda otii aliquid sumptero. Simul verebar, ne quis *ἀπ' ἀγίας* meam accusaret, si quod satis superque est ad tutandam vitam consecutus, labori tamen non parcerem, sed amplificandae rei supra modum studerem. Ergo & hac suspitione me exsolvi, & otium mihi, ut spero, in reliquam vitam comparavi. Quo

tamen otia non ad ignaviam abutar: sed semper aliquid moliar, quod me prodesse posteris, si minus potuisset, at certe toto animo voluisse testetur. Describuntur hic nunc a typographis opera omnia Senecae emendata, studio ac diligentia mea. Quae simul absoluta erunt, ad te mittentur. Sequetur Commentarius in Ethica Aristotelis, aliaque deinceps, quae tibi non usquequaque displicitura confido. Interea mitto ad te oratiunculam habitam hic a me in funere Pauli Foxii, Archiepiscopi Tolosani, magni ac praestantis viri, tibi, ut opinor, non ignoti. Addidi duo quaedam poemata mea, ad quae familiaris quidam meus notulas quasdam adjecit, non prorsus inelegantes. Haec pauca libenter accipies, teque iis oblectabis, dum a me gravius aliquid & dignius, quod ad te mittatur, accipias. Interea oro te per illam saepe mihi spectatam humanitatem ac comitatem tuam, ut amare me pergas, ejusque rei mihi fidem interdum, quod commodo tuo fiat, tuis jucundissimis mihi, optatisque litteris facias. Vale. Romae. vi. Kal. April. MDLXXXIV.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

PAULO SACRATO SUO.

LXXXIII.

Ac ita tu me, dum vivam, merito ames, Sacrate optime, ut ego statim accepto annuo illo munusculo tuo litteras ad te scripsi, quibus significarem, quam id mihi, ut tua omnia, gratum atque acceptum fuisset. Neque tamen recordari nunc queo, cui litteras dederim, nisi id quidem liquet mihi dejetare, a me scriptas fuisse. Ex illo tot me occupationes impeditum devinctumque tenere, etiamque nunc tenent, ut interdum vitae me ipsius caedum capiat: eo magis, quod amicis multa postulantis, ne si dirumpar quidem, satisfacere omnibus possum; & ut cujusque petitioni desum, is se a me negligi putat, me-

meumque expostulat, quod parum sibi in amore respondeam. Ego vero interdum ita obruor multitudinem eorum, quae a me postulantur, ut, quo potissimum vertere me debeam, satis constituere non possim. Quare, si me amas, ut certe amas; neque enim exemplum tuum sequi volo, ut de tua erga me voluntate dubitare fas putem: sed si me amas, vel potius, quia me amas, ignosce interdum occupationibus meis, & quando bonum nomen esse me scis, ~~interdum~~ interdum esse me patere. Mittam brevi quae pollicitus sum in jure civili: jam enim descripta sunt, neque quidquam aliud superest, quam ut a me denuo percurrantur, si quid forte peccatum est ab eo, qui illa descripsit. Habebis & librum epistolarum mearum, & alia quaedam, quandoquidem libet tibi in nugis meis bonas horas consumere. Vale. VII. Id. Jul. MDLXXX. Romae.

M. ANTONIUS MURETUS

S. D.

FRANCISCO BENICIO SVO.

L X X X I V.

Et si eum, qui has ad te litteras adfert, satis & tibi, & ceteris tui ordinis hominibus pro vestra omnium pietate commendatum esse confido: putavi tamen aliquid accessurum, si eum mihi magnae curae esse, & a me non vulgariter diligi omnes cognosceretis. Peto igitur a te, non tantum ut ipse quidquid potes studii, operae, officii, in eum libenter conferas: sed etiam ut eum meo nomine commendes diligentissime iis omnibus e vestra sodalitate, quibus ipse commendari se volet. Jam pridem & ego vos omnes ex animo constantissime amo, & mihi persuadeo, me a vobis vicissim amari. Nihil dignius aut meo perpetuo erga vos studio atque observantia, aut in quo melius ac certius vestri erga me amoris magnitudo per-

perspiciatur, efficere potestis, quam si huic adolescenti omnia pietatis & caritatis Christianae officia tribuatis. Hoc a te Maseo, Fulvio, Horatio meis, aliis quoque, si opus fuerit, sed his praecipue, exponi, ac patefieri volo. A te autem vetere alumno disciplinae meae prope pro meo jure quidvis posse videor postulare. Mi Benci optime, & carissime, etiam atque etiam vale. Prid. Kal. Jun. MDLXXV.

M. A N T O N I I
M U R E T I
J U V E N I L I A.

C O M E S A L S I N O U S
L E C T O R I :

*Vis, lector, Tragici sonum cothurni,
Vis, lector, numeros Catullianos,
Vis, lector, numeros Tibullianos,
Vis, lector, numeros Horatianos?
En, libro tibi dat Muretus uno.*

M. A. MURETI JUVENILIA. 655
J O A N N I S A U R A T I

I N

M. ANTONII MURETI JUVENILIA.

TAM bona posse putas cuiquam juvenilia credi
Carmina, digna viro, digna, Murate, sene?
Quae tibi tam tenuis limae solertia rasi,
Quam quod Praxiteles ungue polivit ebur.
Ipse suum titulum nimia liber arte refutat,
Auctorisque annos inficiatur opus.
Tu licet affirmes, licet omnia numina jures,
Contra te facit ars, ingeniumque tuum.
Deme igitur titulum libro, vel deme nitorem:
Aetatem nitidus debet habere liber.

(*) GEORGII BUCHANANI SCOTI.

QUANTA in magnanimi confedit pectore Bruti,
Pro patria virtus cum pia tela daret;
Tanta animo, Murete, tuo sese intulit, ore
Altiloquo Bruti dum pia facta canis.
Ergo, licet claris raro non invida coeptis
Fortuna Emathio sparserit ossa solo,
Ille iterum surgit per te post funera major,
Crescit & ingenio laus rediviva tuo;
Et magis illustri gaudet decorata tropaeo,
Quam si Pyramidum contegat ossa labor.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΙΒΛΟΝ

ΜΑΡΚΟΥ 'ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΤΟΥ ΜΟΥΡΗΤΟΥ.

Τίς, πόθεν, ὦ Μύρητ', ἔρχη νέῃ Ἰταλίδαισι
Κόσμοι ἀειδοπέλοις, σὴς ἐκ' Ὀπίης;
Ἡ'νὶδ' ἔσον μοιπαί σε ἀποσίλβουσιν ἔρωτα,
Πάντοθι παντοίων βελθόμεναι χαερίων;
Ἡ'νὶδ'

(*) Videtur Epigramma scriptum de Caesare, Tragoedia Mureti, in qua Bruti primae sunt partes. *Chalcos.*

Η' νιδ' ὄσσην Κυθήρειαν ἀποπνεύσιν αἰοῖδαί
 Αἱ σέο, κηληθμῶν πλήρεις ἀβρομελῶν;
 Η' φλογὶ σῶν μελέων φλογεράν χάριν ἵμερος ἦψεν,
 Η' δὲ Κύπρις μελίθραν ᾠπασεν ἀβροσύνην.

Ἰ' Α. ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΒΑΙΦΙΟΥ
 ΤΟΥΤ' ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΤΤΗΝ.

Σῶν, Μύρτη', ἐπίων ποσὸν τόδε; Φράζε λίοντα
 Οἷον ἔφυ, μεγάλων τ' μέγαν ἐξ ὀνύχων.

IN M. ANTONIUM MURETUM
 JANI ANTONII BAIFII.

SEU visum est tibi diis laudes aequasse virorum,
 Haud pudeat Flacci sic cecinisse lyram:
 Julia seu Tragico defleris funera versu,
 Marce, Sophocleo tu pede digna tonas:
 Seu fers Margaridem lepido super aethera cantu,
 Cantas, quo invideat Lesbia Margaridi.
 Quis tibi cedit honos pro tali carmine? cingat
 Lauro, hedera, myrto texta corona caput.

C O M E S A L S I N O U S.

MUSAE, noster amor, meum Muretum,
 Vestrum & candidum & optimum Muretum,
 Qui vos usque adeo canit canendas,
 Qui vos usque adeo colit colendas,
 Quo nil cultius, elegantiusve,
 Quo nil candidius, venustiusve,
 Seu regum Tragico neces cothurno,
 Seu scribat, posita severitate,
 Venustas Venères, jocos, lepores,
 Et molles Elegos decente versu,
 Facundo, lepido, aureoque versu:
 Musae, inquam, Aonides, meum Muretum,
 Vestrum & candidum & optimum Muretum
 Vatem dicite, & approbate vatem.
 In otio negotium.

STE.

STEPHANI JODELLI PARISINI.

QUAM Marcus, caeso Cicerone, Antonius urbem
Laeferat, eloquii dum cadit ense pater;
Infando Marcus levat hanc Antonius ictu,
Restituit priscum qui tibi, Roma, decus.
Nam quantum linguae debebat Martia Marci
Roma, tuae debet, Marce poeta, lyras.
Aeternum vives igitur, Murete, nec ullus,
Qui Marcum possit laedere, Marcus erit.

E J U S D E M.

CAESAR, Amor, testudo; movet, delenit, inescat;
Fletum, elegos, aures; sanguine, melle, sonis.

JOHANNIS VERMELIANI USSELLICI.

QUID decipis nos, aut quid huic Tragoediae,
Murete, nomen, quaeso, praeponis tuum?
Quis te, relictis tam diu poeticis,
Totum Platoni, totum Aristoteli datum,
Tam culta credat condidisse carmina?
Ego, hercle, vera, quanquam amicus, eloquar:
Dum tu sophorum scripta volvis pertinax,
Nec advocari eorum ab amplexu potes,
Musae hic vices, Murete, obiverunt tuas.

L. MEMMII FREMIOTI

IN M. ANTONIUM MURETUM,

PRAECEPTOREM OPTIMUM ET CARISSIMUM.

MURETE eximios inter celebrande poetas,
Cui numerat paucos Gallia tota pares,
Cui pater ipse lyram & plectrum transcribit Apollo,
Quem sibi Pierides spemque metumque putant:
Hos per te exculti primos cape ruris honores,
Quos tibi dat tremula nostra Thalia manu.
Scilicet aurifluae numerofo verbere linguae
Dum tu corda loquens obstupefacta quatis,

Tt

Pec.

*Pectore & a docto gemmarum projecis imbrem,
 Quem rapiat celeri lecta juvenia manu;
 Per tua ego ingressus timido vestigia pasu,
 Sedulus, haec tandem qualiacunque dedi:
 Quae tibi dum placeant, aliorum haud puncta morabor:
 Judicio tutus despiciam illa tuo.*

E J U S D E M.

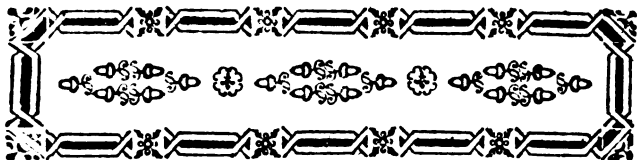
*DICEBAM: Mihi, Pierides, praesto este canenti,
 Et mihi tu, vatum ductor Apollo, fave.
 Aure meas surda Musae sprevere querelas:
 Aure meas surda sprevit Apollo preces.
 Verum ubi Mureti me sum de gente professus,
 Et dixi: Marcus me quoque vester amat;
 Mureti audito accurrerunt nomine Musae,
 Sponte & opem Phoebus detulit ipse suam.*

E J U S D E M

IN IMAGINEM MURETI E VIVO EXPRESSAM.

*Atqui te Aonias dicebas velle sorores
 Pingere: solve datam, pictor amice, fidem.
 Plus etiam feci: namque hac sub imagine, lector,
 Cum Phoebæ Aonidum turba diserta latet.*

M. A N T O N I I.
M U R E T I
I N L I B R U M
J U V E N I L I U M
AD CLARISS. VIRUM;
J A N U M B R I N O N E M,
I N S E N A T U P A R I S I E N S I
C O N S I L I A R I U M R E G I U M,
P R A E F A T I O.

 aepenumero sum admiratus, Janè Brino, vir
 illustrissime, quo tandem fato contigerit, ut,
 cum e Gallia nostra paene innumerabiles ex-
 stiterint in omni genere scientiae praestantes
 viri, poëtarum tamen magna semper a nobis
 fuerit inopia laboratum. Idque eo admirabilius videri
 potest, quod quae ad poëtas efficiendos plurimum valere
 dicuntur, ingenii bonitas, linguarum peritia, & multa-
 rum magnarumque rerum comprehensa cognitio, ea in
 perplurimis nostrorum hominum, nihilo ceteris nationi-
 bus, ne quid arrogantius dicam, inferiora reperiri queunt.
 Neque vero illud dicere possumus, graviorum artium
 scientiae addictos homines Gallos operam ponere in his
 levioris operae studiis noluisse: eorum enim qui ad ver-
 sus

fus faciendos animum adjecerunt, quaedam prope infinita
 vis facile non tam voluntatem eis, quam eventum defu-
 isse declarat. Quodsi id nobis Graeco tantum aut Lati-
 no sermone contigisset, forte causam illius paucitatis in
 earum linguarum peregrinitatem rejicere liceret: nunc
 vero cum idem in eo contigerit, quem a nutricibus, una
 cum ipso, ut dicitur, lacte combibimus, aliam omnino
 causam necessario cogimur suspicari. Scio, hoc quod
 dicturus sum, quantopere nonnullorum animos mordeat:
 sed tamen & verissimum est, & mehercule jam notius,
 quam ut negari amplius possit. Qui se vernaculo nostro
 sermone poëtas perhiberi volebant, per diu ea scripsere,
 quae delectare modo otiosas mulierculas, non etiam eru-
 ditorum hominum studia tenere possent. Primus, ut arbi-
 tror, Petrus Ronfardus, cum se eruditissimo viro, Joan-
 ni Aurato in disciplinam dedisset, eoque duce veterum
 utriusque linguae poëtarum scripta, multa & diligenti
 lectione trivisset, transmarinis illis opibus sua scripta
 exornare aggressus est: cujus postea exemplum infecti
 J. Antonius Baifus, J. Bellajus, aliique permulti,
 brevi tempore tantos fecere progressus, ut res vel ad
 summum pervenisse jam, vel certe haud ita multo post
 perventura esse videatur. Idem in lingua Latina, mul-
 tum abest, ut dicere liceat: in qua cum ex veteribus ab
 Aufonio, ex recentioribus a Salmonio, & aliis duobus
 forte, aut summum tribus discesceris; ut Graeci prover-
 bio dicunt, esse multos quidem qui boves stimulent,
 sed raros aratores; ita dicas, licebit, multos quidem es-
 se qui versus faciant, sed raros, planeque *δυσχερής* po-
 ëtas. De iis loquor, qui scripta sua in publicum edide-
 re. Scio enim & alios esse sat multos, & inprimis eum,
 quem supra nominavi, Joannem Auratum, qui vel solus,
 vel praecipue, si quando sua emiserit, effecturus est,
 ne ulterius suos Iovianos, Actios, Mossus, Flaminios
 Italiae invadeat Gallia. Cum igitur, ut ad institutum
 redeam, in tanta ingeniorum bonitate, in tanto doctissi-
 morum virorum proventu, in tanta adolescentum poë-
 tices studiosorum aemulatione, quasque rivalitate, tan-
 tam poëtarum raritatem animadverto, nihil fere aliud
 comminisci possum, nisi esse quandam, ut ceterarum
 rerum: ita studiorum quoque tempestivitatem: statisque
 quodammodo caeli conversionibus fieri, ut modo in hac,

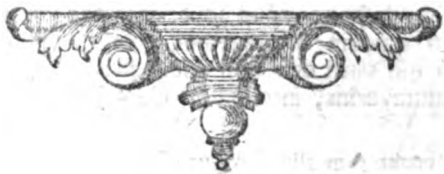
m.

modo in illa facultate certi homines praestantes & egregii existant. Quod si est, bona spes me tenet, fore, ut sub Henrico, Rege Christianissimo, tanquam olim sub Augusto, poetarum ingenia excitentur. At de his quidem satis. Nunc tempus est, ut de me ipso tibi dicere aliquid incipiam: qui, cum etiam puerulus, & a teneris, ut Graeci dicunt, unguiculis, admirabili quodam poetices amore flagrassem, multa etiam in omni genere carminis, veteres, quoad per vires licuerat, imitatus, conscripseram: quorum, paullo grandior factus, nonnulla tardipedi, ut ait Catullus, deo dicaram, nonnulla projeceram, nonnulla etiam, ut fit, penes me retinueram. Ea igitur cum haud ita pridem amicis (*) quibusdam meis, quibus ego plurimum in hoc genere tribuo, communicassem, non eis solum illi calculum suum adjecere, verum etiam auctores mihi fuerunt, ut edenda eorum saltem aliqua parte judicia hominum experirer. Assensus sum, ut, quod verum est, ingenue fatear, non admodum gravate: tum quod res non magni periculi videretur: tum quod facile confiderem, fore me, si non, ut ait Horatius, extremum primorum, at certe extremis usque priorem. Subsecivis igitur horis aliquod mihi tempusculum a philosophiae & juris civilis praelectionibus, quibus assidue occupatus distineor, ad haec exscribenda, & in ordinem utcumque redigenda sumsi: nam perpolire & limare accuratius neque magnopere libebat, neque per eas, quas modo dixi, occupationes licebat. Feci autem, quod locupletes interdum oenopolae solent, qui multa hospitibus vini genera gustanda proponunt, electuris quod ad palatum maxime fecerit: nam ita & nos multa poemationum genera proposuimus, ut si forte in aliquo lectoribus fecissemus satis, in eo plura porro emittere pergeremus. Hoc autem quicquid erat libelli, Juvenilia inscribere placuit, ut, si quid forte interdum lascivius dictum esset, ipsa nos apud severiores excusaret inscriptio. Ac initio quidem decreveram, eum nemini cuiquam dicare, ut qui tanti esse non ducerem: quod consilium cur postea mutaverim, intelliges. Cum jam in eo excuden-

(*) Muretus cum aliis deceptus est corrupta lectione Caesaris de B C III. 18 *quibus communicare*, ubi viri docti dudum restituerunt, *quibuscumque communicare*.

do librarii essent, forte die quodam accidit, ut ex studiorum laboribus pejuscule me haberem Venere ad me, pro nostra familiaritate, Comes Alsinous, J. Antonius Baifius, Stephanus Jodellus, ut alloquio suo & partem meae molestiae allevarent, & paullatim eximerent diem. Ibi multis ultro citroque habitis verbis, tandem de his etiam nugis injectus est sermo: primusque Baifius rogavit ex me, eccuinam librum meum dicare meditarer. Tum ego, id quod res erat, nemini. Ibi tum Comes valde hortari me coepit, tibi ut eum inscriberem: pergratum id tibi, perque acceptum fore: simulque nactus dicendi campum, cum alia multa de te honorificentissime commemorare coepit, tum ea quae tu in Ludovicum Querculum, hominem optimum & doctissimum, institutorem olim tuum, benignissime & fecisti, & quotidie facis. Quae etsi omnes optime noveramus, nemo tamen erat, qui non in Comitibus de tua laude dicentis oratione libenter acquiesceret. Quid quaeris? Cum aliquandiu reluctatus fuisssem, veritus, ne parum decorum videretur ista tam pusilla in tuo tanti viri nomine apparere, ad extremum tamen me (*) persuaderi passus sum: quod eo dico, ut, si forte mea tibi parum probabitur audacia, Comes ipse mecum culpaе sustineat partem. Valde autem te oro, vir illustrissime, ut, dum tibi alia graviora molimur, hoc, quaecunque tandem est, aequi bonique consulas. Tibi quidem integrum est, hujus veluti glebae apprehensione totum agrum, uti optimus maximusque est, si collibuerit, vindicare. Quod ut facias, vehementer te etiam atque etiam rogo. Vale. Lutetiae. 8. Calend. Decembr. 1552.

(*) Imo, *mihi*.

JU.

JULIUS CAESAR,

TRAGŌEDIA.

PERSONAE DRAMATIS.

C. JULIUS CAESAR. M. BRUTUS.

C. CASSIUS. DECIMUS BRUTUS.

CALPURNIA. NUTRIX.

CHORUS CIVIUM ROMANORUM.

ACTUS PRIMUS.

CAESAR.

*J*am tota pene terra Romanos timet,
 Et qua resurgens aureis Phoebus comis
 Indos propinqua subditos tingit face,
 Et qua cadentes pronus inflectens equos
 Gratae sorori cedit alternas vices,
 Patruique lasso stagna crispant lumine.
 Quacunque Nereus margines terrae premit,
 Reges vel ipsi Caesaris nomen timent
 Numerent triumphos. cum volent, alii suos,
 Seque a subactis nominent provinciis:
 Plus est vocari Caesarem. Quisquis novos
 Aliunde titulos quaerit, is jam detrahit.
 Numerare ductu vis meo victas plagas?
 Percurrito omnes. Ipsa victrix gentium
 Mihi Roma cessit Ille tam magnus gener,
 Ut pene nomen duceret jam impar sibi,
 Terra marique fusus agnovit meas
 Praestare vires: quemque noluerat parem,
 Tulit priorem. Thessali caede hostium
 Maduere campi; principum membris canes,
 Avesque pastae; ductor ipse exterritus,
 Fugare fuetus, fugit, & notos petens,

Tt 4

Sen-

Sensit manere raram in aerumnis fidem.

*Quid ergo restat, quidve dignum Caesare
Subacta tellus exhibere ultra potest?*

Caelum petendum est: terra jam vilet mihi.

*Supreme Rector, qui verendo fulmine,
Iratus, orbis utrumque perterres polum,
Si verus esse sanguis Ascanii putor,
Generisque nostri tu ipse princeps auctor es:
Regni me in aliquam recipito partem tui,
Avis ut inter splendidum sidus meos,
Matris Diones proximam aspiciam facem.*

*Jam vel mihi, vel patriae vixi satis:
Quid teneor ultra? jam mihi exactum est, geri
Sago togaque quidquid eximium potest.*

*Hostes perempti, civibus leges datae,
Digestus annus, redditus sacris nitor,
Compositus orbis: cogitari nec queunt.*

Majora cuiquam, nec minora a me geri.

*Vivam otiosus? at id quidem vix vivere est,
Nec sol quietem, nec bonus princeps capis.*

*Cum vita partes muneris functa est sui,
Mors propera nunquam, sera nonnunquam venit.*

*Mihi multa yates dira minitantur quidem,
Suadentque, amicis ut meum stipem latus:*

At enim timere Caesaris nunquam fuit.

Ignava mens rebusque non exercita

Vereatur atrae mortis incertum diem:

Generosus animus, quique se nullo videt

Scelere impiatum, semper est liber metu.

C H O R U S.

S*ors rerum domina omnium*

Non usquam stabili fixa manet pede,

Sed vultum assidue innovans,

Incertisque rotans omnia flexibus,

Alternas variat vices.

Seu mitis faveat, sive premat nocens,

Vento mobilior volat.

Uam si nitida fronte reliquerit

Abdens lampada Delius,

Idem flammivomos cum moderans equos

Mun-

Mundo restituat diem,
 Sub vultu poterit cernere nubilo,
 Quae praesens erat, abditam.
 Nec solum exiguis rebus inaequans
 Privatas agitat domos:
 Ipsis imperiis, dum libuit, novam
 Inducit faciem ferox.
 Haec regum arbitrio nos voluit regi,
 Donec Tarquinii furor
 Commovit procures, tam rigidum ut semel
 Cervice excuterent jugum.
 Hinc nos cura Patrum, curaque Consulum
 Tutos semper ab exteris
 Jam per longa satis tempora praestitit;
 Non a seditionibus,
 Quas pene assiduas exitialiter
 Fervens imperii sitis
 Nonnullorum animis insita commovet.
 Haec Gracchis animos dedit:
 Haec Syllas, Mariosque in patriae lumen
 Armavit. Sed opus quid est
 Prisca exempla referre? Haec quoque Caesarem
 Commisit genero: neque
 Impostus prius est horum odiis modus,
 Quam Mars sanguine civium
 Campos Pharsalicos undique tinxerit.
 Tunc, Pompei, caput in tuum
 Belli terrificus detonuit fragor.
 Nunc Caesar solio insidens
 Optatis fruitur, proque libidine
 Solus temperat omnia.
 Sic jam nomine sub novo,
 Regni forma redit vetus.
 Atque hoc scilicet efficit
 Non usquam stabili fixa manens pede
 Sors rerum domina omnium.

ACTUS SECUNDUS.

M. B R U T U S.

Quousque tandem, Brute, virtutem tuam
 Dormire pateris otiosam degener?
 Quousque differs, civitatem liberam
 Tua videre vindicatam dextera?
 Nihilne te virtus tuorum commovet,
 Nomenque Bruti? nihil gementis patriae,
 Presae a tyranno, opemque poscentis tuam
 Conditio dura? nil libelli supplices,
 Queis Brutum abesse civitatis vindicem
 Cives queruntur? Haec parum si te movent,
 Tua jam, vir ut sis, te satis conjux monet,
 Fidem cruore quae tibi obstrinxit suam,
 Testata sic se avunculi prolem tui.
 Si ab exequendis te avocat coeptis timor,
 Animusque pigro torpet ignavus gelu,
 Ex femina perdisce, quid deceat virum.
 An vero stirpis auctor, & princeps tuae,
 Dominatione civitatem regia
 Quod liberarit, post honores maximos
 Complexus astra est; Servilius, a quo tua est
 Deducta mater, Maelium in causa pari
 Peremit: num exempla te per talia
 Pigebit ire, & gloriam adipisci parem?
 Mucrone salvo, atque artubus adhuc integris,
 Videre Brutus, & pati regem potest?
 Imo audeamus magnum aliquid & nos quoque;
 Mactatus hacce dextera tandem cadat,
 Qui quandocunque ceciderit, fero cadet.
 Pro patria configere, augurium optimum est.
 Generosiores frena deirectant equi:
 Nec nisi coacti perferunt tauri jugum:
 Roma patietur, quod recusant belluae?
 Reges adorent barbarae gentes suos,
 Non Roma mundi terror, & mundi stupor.
 Vivente Bruto, Roma reges nesciet.
 At vero non rex iste, sed dictator est.
 Dum res sit una, quid aliud nomen juvat?
 At nomen illud refugit, & oblatas sibi

Re-

Rejicit coronas. Fingere hoc, & ludere est.
 Nam cur Tribunos igitur amovit loco?
 At mihi & honores, & semel vitam dedit.
 Plus patria illis omnibus apud me potest.
 Qui se tyranno in patriam gratum exhibet,
 Dum vult inepte gratus esse, ingratus est.
 O rem pudendam! mollis & vix vir satis,
 Regit Quirites Martis ortos sanguine,
 Totumque nutu pathicus orbem temperat.
 Accingere, & vim, Brute, nunc proser tuam.
 Accommoda orsis venit implendis dies.
 Phoebus renascens subditos cives jugo,
 Servosque vidit: liberos videat cadens.

CASSIUS. BRUTUS.

O cujus alto nixa virtus pectore
 Sperare Romam sola depressam jubet,
 Magnanime Brute, Phoebus aurato diem
 Adduxit ore, tam diu optatam mihi,
 Qua patria nostra libera evadat manu.
 Ita fausta votis fors meis respondeat,
 Ut haec tyranni virulentum sanguinem
 Haurire dextra gestit & vix se tenet:
 Utque haec nihil me cogitantem praeter haec
 Nox tota vidit. Sic in illum me feram,
 Sic involabo, sic mucronem pectore
 Condam scelesto: fors & ipsis dentibus,
 Cervice dira noxium abscindam caput:
 Cruento ut ore prodiens in publicum
 Clamare possim: Roma tandem libera est.
 Ferus ille animus, & publici invasor boni,
 Tenuis in auras dissipatus vanuit.
 Tunc si vel atra morte fit pariter mihi
 Mutanda vita, laetus atque alacer cadam.
 Bene moritur, qui patriam moriens juvat.
 Quid tu? quid alta mente tecum musitas?
 Annon eodem prorsus affectu cales?
 Effare: nam quamvis legi in vultu potest,
 Orationis sum tamen cupidus tuae.
 BRU. Quid me plura loqui opus est, Cassi?
 Num mea tibi constantia nota est?

Se-

*Semel inter nos fletit, aut vitam
 Pectore forti simul abjicere,
 Aut patriam transdere in antiquam
 Libertatem. Semel hoc dictum est.
 Aut hoc necesse est perfici, aut Brutum mori.*
*CASS. O Romuleae gloria gentis,
 Quam tibi vere rigido incoctum est
 Pectus honesto: quam tua me animi
 Oratio securum esse jubet!
 Unus mihi nunc scrupulus restat:
 Unane opera consodiendum
 Cum Caesare ipso censeas Antonium?*
*BRU. Jam saepe dixi, id esse consilium mihi,
 Salvis perimere civibus tyrannida.*
*CASS. Perimatur ergo ab infimis radicibus,
 Ne quando posthac caesa rursus pullulet.*
BRU. Latet sub uno tota radix corpore.
*CASS. Itan' videtur? amplius nil proloquar.
 Tibi pareatur: te sequimur omnes ducem.*
Vide modo, ut, cum opus erit, adfis. BRU. videro.
CASS. Ego interim meque & meos paravero.

C H O R U S.

*Quicumque forti pectore, patriam
 Praeferre vitae non dubitat suae,
 Ut vel per enses, propter illam,
 Oppositosque feratur ignes:
 Non summus illi rerum opifex Deus
 Pigro revinxit pectora frigore,
 Sed spiritus caesit superbis,
 Indomitamque timore mentem:
 Et bullienti plurima sanguine
 Caelestis aurae semina condidit,
 Et dixit: I, plebem prementes
 Contere, nil veritus, tyrannos.*
*Hac arte praestans Harmodius suos
 Servavit, uno nixus amiculo:
 Nunc utriusque excelsa florent
 Nomina non tribuenda servis.*
*Quos si otiosos tuta sequens timor
 Forte avocasset rebus ab arduis,*

Qui

*Qui mortuos consumpsit ignis,
Nomina non minus obruisset.*

*Caret severus crimine Carnabas,
Et laude dignus creditur, haud probro,
Quamvis ferocem caede dextram
Tingere nil veritus paterna.*

*Odit tyrannos Jupiter, & favet,
Cum quisquam in illos consilium parat:
Illosque natis saepe tradit,
Conjugibusve suis necandos.*

*O quot, quibusque est plena periculis
Sors imperantium! praecipue quibus
Non civium concors voluntas,
Sed regimen peperere vires.*

*Plebem timeto, qui solio insidens,
Plebi timeris. Fons odii timor
Audere jusfit multa multos.
Saepe gelu calor excitatur.*

*Rarus tyrannus morte perit sua:
Illos veneno cauta necat manus,
Hos plebis iratae tumultus,
Hos rigidus gladio satelles.*

*Multo ille vitam tutius exigit,
Quicumque parvis privus in aedibus,
Nullum timens, nulli timendus,
Pelle sub exigua quiescit.*

ACTUS TERTIUS.

CALPURNIA. NUTRIX.

*Odi! molestis tollite omen somniis,
Nec finite, quaeso, pondus ullum tam malis
Inesse visis! Horror artus concutit,
Corpusque totum frigidus sudor lavat,
Quoties recordor: mensque nescio quod malum
Praesagit ipsa. NUT. Alumna, quidnam esse hoc
putem,*

*Moeso quod ore, & lacrymis manantibus,
Secreta quaeris, teque nobis subtrahis?
Quae causa fletus? quisve tam subitus dolor
Turbare mentem tam cito potuit tuam?*

Po-

Potesne flendum quippiam contingere

Nuptae viro, qui pene fortunam regit?

CAL. Dilecta nutrix, quid mihi instet, nescio:

Sed me misellam mirus invasit timor.

NUT. Conceptus unde? CAL. Nil tibi, vel si velim,

Celare possum, visa noctis proximae

Me terruerunt. Victa nam postquam dies

Hesternae cessit, noxque nigro tegmine

Involvit omnem caeca telluris globum:

Amplexa blandum Caesaris collum mei,

Placida quiete vix resolvi coeperam,

Cum mihi repente visus, heu, nutrix mea,

Retine labantem. NUT. Alumna, habeto animum bonum.

Sopor timores saepe vanos objicit.

Narrare perge cuncta, velui occooperas.

CAL. Caesar meus, nutrix mea, heu, Caesar meus,

Meus ille Caesar, quo mea innixa est salus,

Mihi visus ulnas inter effusus meas,

Facere multo sanguine & tabo fluens,

Multisque plagis pulcra fesus pectora.

Tum mihi quietem subitus excusit timor.

Misera arctius repente complector virum,

Pectusque tento, quaeque somnus finxerat,

Vix falsa credo: vix habeo manibus fidem.

Heu quid deorum, talibus visis, mihi

Minatur ira, quidve portendit mali?

NUT. Omitte questus, neve nondum urgens malum

Celerare perge. Qui malum timet imminens,

Geminat timendo. Sive nihil instat mali,

Fallaxque mentem imago turbavit tuam,

Cur vana veros caussa producet metus?

Seu (quod repellant sancta divum numina!)

Mutata Romae fata quid gravius parant,

Tamen haud timendum est. Rite conceptis deos

Mollire votis, thuraque aris omnibus

Adolere praestat. Non inexorabilis

Mens est deorum: saepe flectuntur prece.

Quamquam equidem, alumna, instare nil existimo:

Sed vana mentes saepe ludunt somnia.

Quam saepe inanis est mihi objectus timor,

Sic somnianti? nulla inest somno fides.

Quis

Quis tam vel audax, Caesarem ut petere audeat?
 Vel tam impius, petere ut velit patriae patrem?
 Quotquot vel error, vel voluntas pertinax,
 Vel invidia Caesari inimicarat tuo,
 Partim verendus perculit Martis furor,
 Miranda partim Caesaris clementia
 Servavit, & servando amicos reddidit.
 An ullus ingenio esse tam immani queat,
 Debere vitam ut cui suam se intelligat,
 Illius ipse tentet insidiis caput?
 Omitte questus: abjice ex animo metum.
 Ventis leves tua dissipabunt somnia.
 CAL. Ita di velint! Utcunque sit, saltem virum
 Precabor, ut se contineat hodie domi.
 Ubi quid timetur, cautio nunquam nocet.

C H O R U S.

Jam dies Annae rediit Perennae:
 O quot in laetis, Tyberine, ripis,
 Senties lusus hodie venustos?
 Quot puellarum pedibus premeris?
 Candidi quot te juvenes revisent,
 Quot senes? qui dehinc titubante gresu,
 Saepe ficcatis madidi culullis,
 Nare de crispa tremulum vibrissent,
 Et vacillantes agitent choreas.

DI! procul laevum teneatis omen,
 Neu mali quicquam finite evenire,
 Quo minus vultu populus sereno
 Possit antiquos celebrare ritus:
 Tuta sed vestro asidue perennet
 Roma favore.

Nil in humanis stabile est putandum:
 Saepe securos inimica lusus
 Horrido turbat Nemesis flagello,
 Grataque in luctus, gemitusque amaros
 Gaudia vertit.

Abstine, o densa sata nocte virgo,
 Virgo, quae voces reprimis superbas,
 Et seris sceptro nimium potenti
 Magna locutos.

Romuli te gens colit, & veretur:

Cur

*Cur premis, qui te venerantur, & qui
Debito addicti tua prosequuntur
Numina cultu ?*

ACTUS QUARTUS.

CAESAR. CALPURNIA.

D. BRUTUS.

Ne deprecare: turpe me fractum metu
Desistere esset. CAL. tam nihil apud te valent
Uxoris (eheu!) pene jam exanimis preces ?
CAES. Quid? somniis me credere tuis postulas?
CAL. Non: sed timori ut non nihil tribuas meo.
CAES. At iste solis nititur somniis timor.
CAL. Finge esse vanum: tribuito aliquid conjugii.
CAES. Etiam petenti, quod decus laedat meum?
CAL. Non: sed petenti, quod caput seruet tuum.
CAES. Desine timere. CAL. Audere desine tu prius.
Tuæque si adeo spernis uxoris metum,
Movere vatum oraculis minacibus,
Periculosam qui tibi hanc lucem admonent.
Si spectra, si te auspicia, si fibrae monent
Cavere, & hunc meum timorem comprobant:
Quid in paratam pertinax mortem ruis?
CAES. Quando timorem ponere aliter non potes,
Ne nos tibi quæraris omnino nihil
Tribuere, mittatur Senatus in hunc diem.
D. BRU. Magnanime Caesar, quod tibi verbum
excidit?
Tene potuisse Barbarorum copias,
Nil mente mota, fortiter contemnere,
Non posse nunc temnere mulieris somnia?
Ubi pectoris vis illa praeexcellens tui est,
Quam sensit olim, quique septeno videt
Nilum per arva profluentem gurgite,
Quique glaciali colla suppositus polo,
Concreta pigro maria fulcat marmore,
Et quos rapaci Rhodanus unda verberat,
Galli feroces? ô statum deterrimum,
Si Caesar orbem, Caesarem mulier regit!
Conscende currus, laeta victrix, aureos,

Gem-

Gemmantibusque pervehitor urbem rotis :
 Totius orbis sola domitorem domas.
 Veteres triumphos Roma nunc fileat suos ,
 Et militaris conticescat gloria :
 Inviſtus armis Caesar hodie vincitur.
 Quid, Caesar , animi patribus credis fore ,
 Si te jubente convocatos juseris
 Abire nunc , redire , cum Calpurniae
 Meliora sese objecerint insomnia ?
 Vade potius constanter , & nomen cape
 Parthis timendum : aut , hoc minus si te juvat ,
 Prodito saltem , atque ipse patres mittito :
 Ne negligi se , aut ludibrio haberi putent.
 CAES. Incertus animi , & huc & illuc distrahor ;
 Qualis per aequor concitum bacchantibus
 Deprensa ventis fertur incerto ratis
 Agitata cursu. Pellit illinc Africus
 Creber procellis , Euris hinc , illinc Notus.
 Sic me hinc tuae , Calpurnia , inflectunt preces ,
 Hinc dicta Bruti. Sed tamen quando semel
 Vel cadere praestolat , quam metu longo premi :
 Non si trecentis vocibus vatū avocer ,
 Non si ipse voce propria praesens Deus
 Moneat pericli , atque hic manendum suadeat ,
 Me continebo. Desine , uxor , conqueri.
 Eamus : omnis jacta nobis alea est.
 CAL. Abiit , mea nil dicta moratus.
 Dt , qui Romae geritis curam ,
 Quo vos fas est cumque vocari
 Nomine , si vos manibus puris ,
 Menteque casta semper colui ,
 Servate meo in Caesare Romam.

C H O R U S.

Creditur vulgus muliebri nunquam ,
 Consili micam dare profuturi ,
 Sed rapi affectu , penitusque sana
 Mente carere :
 Sed tamen si quis bonus aestimator
 Rem putet recta ratione totam ,
 Dicet in multis micuisse magnam

Vv

Con.

Consilii vim.

*Ilion nunquam cecidisset olim,
Imo adhuc arces Priami manerent,
Si Deo plenae Paris audiisset*

Dicta sororis.

*Illa, cum laeta tumidus rapina
Raptor ad sedes patrias rediret,
Dicitur totam, resoluta crines,*

Isse per urbem,

*Clamitans: turpem procul ire moecham
Cogite, o Teucri, gerit illa secum
Moenibus vestris, Phrygiaeque fata*

Ultima publi.

*Caede jam campos video madentes:
Jam ferox gnatus Thetidos marinae
Hinc & hinc strages geminat, tremenda
Cuspide pugnax.*

*Jamque mutato Simois colore
Inficit ripas, galeasque secum
Volyit, & fortis madidas juventae
Sanguine cetras.*

*Alis dolor! sanctas etiamne ad aras,
Exuis vitam, genitor, senilem?
Nec vel Herceus cohibet furemtem
Jupiter iram?*

*Haec, & his multo cecinisse plura,
Dicitur quondam furibunda vates:
Sed dolor Phoebi vetuit superbos
Credere Troas.*

*Pertinax quisquis sibi credit uni,
Ceteros spernens melius monentes:
Ille, si coeptis pereat sub ipsis,
Jure peribit.*

ACTUS QUINTUS.

BRUTUS ET CASSIUS.

S*pirate cives! Caesar interfectus est;
Ille, ille Caesar, patriae terror suae,
Hostis senatus, innocentum carnifex,
Legum ruina, publici juris lues:*

Ca-

Cujus rapinas nuper, & libidines
 Agnovit orbis totus, & perpesus est.
 In curia, quam oppreserat, oppressus jacet.
 CASS. En, Roma, gladium adhuc tepentem sanguine:
 En dignitatis vindicem dextram tuæ.
 Impurus ille, qui furore nefario,
 Rabieque caeca, te, & tuos vexaverat,
 Hac, hac manu, atque hoc, hocce gladio, quem vides,
 Consauciatus, & omnibus membris lacer,
 Undam cruoris, & animam evomuit simul.
 BRU. Ite; ite, cives, convolate in curiam:
 Mentem novo satirate jam spectaculo.
 Immanis ille latro, qui regnum sua
 Jam spe vorarat, patriæ oppressæ incubans,
 Anima probis plena omnibus spoliatus est.
 Ite, & cadaver illud obscœnum feris
 Date laniandum, quo feram absument ferae.
 CASS. Erymanthium perculerit Alcides aprum,
 Hydramque flammis pertinacem extinxerit,
 Lapsumque caelo, iterumque caelo redditum
 Consecerit leonem: in uno corpore
 Sexcenta nobis monstra debellata sunt.
 Si strenuis justus datur factis honos,
 Tua, Brute, fastos ampliat gloria.
 BRU. Quicumque mente patriam saeva premit,
 Suosque cives subdit, ut servos, sui,
 Dum blandientis jam tenet summum rotæ,
 Ipsosque pene temnit aequalis deos:
 Simul atque versas cessat astrorum favor,
 Et constitutas tempus adduxit vices,
 Cadit, suoque ceteros casu monet,
 Virtute deimpta, ne quid æternum putent.
 CASS. Sic, sic tyranni debitas poenas luant,
 Nunquamque sicca finiant vitam necæ.
 Eamus hinc, & editam Capitolii
 Scandamus arcem. Roma tandem libera est.

CALPURNIA. CHORUS.

Eheu, quis aures nuncius tetigit meas,
 Cecidissee dira Cæsarem Bruti manu?
 O somniorum jam nimis veram fidem!

V v 2

Sic

*Sic misera quondam Troici conjux senis,
Quam somniarat, tulit, & experta est facem.
O, quae dolori verba sufficiant meo?*

*Dehisce terra, meque miserandam abripe,
Aut vos nefandi parricidae, huc, huc cito
Venite gressu, quoque ferro conjugem
Meum necastis, me, me eodem tollite.
Secunda vestras hostia exspecto manus.
Cupide madentem conjugali sanguine
Jugulo mucronem, aut pectore excipiam meo.
Nondum litasti, Brute, perficite sacrum.
Nondum peremptus Caesar est: pars illius
Maneo superstes. Non meus vitam tibi
Vix denegarat: ne mihi mortem nega.
Moriar semel, quo desinam toties mori.
Aut tu, doloris turba nostri particeps,
Dum languidus paullatim animus absumitur,
Et membra linquens tabida, petit Caesarem,
Adjunge moestam fletibus vocem meis.*

CHO. Aetheris alti lugeat orbis:

*Tuque o radiis incincte caput,
Volucris splendens arbiter anni,
Propera pulcros addere vultus.
Tu quoque falsae dominator aquae,
Valido terram concute sceptro.*

*Omnia moerorem patefaciant.
Ille subactae gloria terrae,
Nunc repetiti gloria caeli,
Uno Caesar Jove patre minor
Liquit terras.*

O impuri! o illaudati!

*Quorum sacrilega manus potuit
Tantum mundi extinguere lumen,
Quae vobis sint supplicia satis?
Quis taurus, quae rota, quis gladius,
Posit vestrum aequare furorem?
Vobis tellus, vobis aether,
Vobis denegat unda quietem:
Vos ultrices agitent furiae:
Una cruentis agitet flagris;
Altera tetro coquat igne genas;
Tristes alia objiciat colubras,*

Quae?

Quae se vestro sanguine pascant:
 Stygia donec sede receptos
 Laniet rostro vultur adunco.
 Vexet iniquum Aeolidae pondus,
 Et supplicii quidquid acerbi
 Sceleratos exagitat manes.
 At, tu, nostri causa doloris,
 Multum flete, & multum flende,
 Hos bono planctus accipe, Caesar.

C A E S A R.

Quid caelitem me fletis adjunctum choro?
 Non luridi me stagna Cocyti tenent,
 Sed templa caeli; non malignae me furor
 Tetigit cohortis; ipsa jam genitrix manu
 Me collocarat inter astrorum globos.
 Simulacra tantum nuda dilaniata sunt:
 Nec ipse cecidi: umbra cecidit tantum mea.
 Definite flere: lacrymae miseros decent.
 Qui me furenti, (vera praemoneo Indiges,)
 Sunt animo adorti, non inultum illud feren.
 Heres meae virtutis, ut sceptri mei,
 Nepos sororis, arbitrato pro suo
 Poenas reposcet. Ponite modum luctibus.
 Ego ad alta caeli tecta stellantis feror.

C A L P U R N I A.

Unde; quaeso, vox ad aures ista pervenit meas?
 En, sonum, marite, dulcem vocis agnosco tunc.
 Non iniqua te peremit parricidarum manus:
 Vivis, & receptus astris, laetus asides Jovi.
 Quo soles, bonus, favore perge complecti tuos.

C H O R U S.

Sunt manes aliquid: cumque diem ultimum
 Adduxit fera mors, est aliquid tamen,
 Quod vitat Libitinam,
 Exstructosque fugit rogos:
 Id si, dum vegetat membra, datum sibi

*Vitae curriculum puriter egerit,
Nec se turpificarit
Impuris scelerum notis.*

*Mox, ut corporeo carcere liberum est,
Rursus fidereas convolat in domos,
Qua Saturnia lacte
Signavit proprio viam:*

*Atque illic, numero caelicolum additum,
Caelesti ambrosiae gramine vescitur,
Et carchesia sacri
Plena nectaris obibit.*

*Haec olim haud dubie praemia vos manent,
Quicumque innocuo pectore simplices
Virtutemque tenetis,
Et canam colitis fidem.*

M. ANTONIII MURETI
E L E G I A R U M

L I B E L L U S .

E L E G I A P R I M A .

Non ego Cadmeos meditor committere fratres ,
 Quorum inimicitias ipsa locuta pyra est:
Non veteris Trojae lacrymosa reponere bella,
Bella canenda aliis, bella cavenda mihi.
Hoc aliis per me liceat decurrere campo,
Illis meis non est versibus apta sedes.
Me Venus, & Veneris certo puer improbus arcu
Enervant, numeros attenuantque meos,
Nec praeter dominae blandum ridentis ocellos
Carmine me quidquam concelebrare sinunt.
Forsthan ista senes culpabunt scripta severi:
Quid faciam? Res est imperiosa decor.
Quem non ille hominum, quem non movet ille deorum?
Saepe etiam caelo diripit ille Jovem.
Me quoque Margaridos decor admirabilis urit,
Et sibi devinctum magna sonare vetat.
Nec vero, Aonides, vestro me excludite coetu,
Si qua ego virginibus non satis apta canam.
Nempe etiam e vobis juvenili capta decore
Oeagro tenerum subdidit una latus.
Si nulla e vobis ullum sensisset amorem,
Unde foret, quaeso, dicite, natus Hymen?
Sanctus Hymen, qui seductas a matre puellas
Abripit, inque viri collocat ipse sinu.
At tu, quae in me oculis nimium violentibus usa,
Nunc spolia e nostro sanguine opima refers,
Hos numeros hilari (quid enim vetat?) accipe vultu,
Et vide, ut in speculo, quid tua forma queat.

ELEGIA SECUNDA.

*P*rima meae quisquis deliramenta juventas,
 Et specimen tenuis respicis ingenii,
 Sic tibi, si quid amas, semper contingat amari,
 Invidia vacuus, si legis ista, legas:
 Nec tibi sit duros acuisse in carmina dentes,
 Carmina quae propriis scripsit Amor manibus.
 Seu sunt grata tibi, qua fronte placentia culpes?
 Seu minus, ecquis te cogit ut illa legas?
 Seria si quaeris, non sunt hic seria, lector:
 Scribere amatorem seria posse putas?
 Nos ignes canimus, pueri nos tela volantis,
 Omne non fausto cognita tela mihi,
 Et dominam, cujus sub amoena fronte relucet
 Lumina, fidereis aemula luminibus,
 Lumina materies ardoris maxima nostri,
 Lumina, quae mentem surripuere mihi:
 Haec ego sola canam, dum florida ver aget aetas:
 Sit procul hinc tragico sormate Musa tumens.
 Post, mea cum multi dislinguent tempora cani,
 Venerit & tremulo curva senectâ gradu,
 Tunc mihi sit curae Solis perdiscere cursum,
 An ne, & quae noceant sidera, quaeque juvent.
 Quot caelum teneant zonae, quot partibus orbis
 Constet, & unde cadant fulmina, curve cadant.
 Utamur, dum fata sinunt, melioribus annis,
 Et tota nobis mente colatur Amor:
 Dum decet & postes nocturna frangere rixa,
 Nec pudor est vernis frons redimita rosis:
 Dum decet & mentem leni vincere Lyaeo,
 Et dominae clausas ante jacere fores.
 Auferet haec secum, velut aufert omnia, tempus:
 Cernis, ut hora, dies, mensis, & annus eunt?
 Qui modo vagibat, nunc est puer, inde repente
 De puero juvenis, mox vir, & inde senex.
 Quare florentes, aptosque caloribus annos
 Quisquis agis, Veneris vive sub imperio,
 Ne frustra aetatis meliori parte peracta,
 Vivere tunc cupias, vivere cum nequeas.

ELE-

ELEGIA TERTIA.

*Scire cupis, quæ sit votorum summa meorum,
 Et qua præcipue vivere sorte velim?
 Non ego tecta mihi Phrygiis innixa columnis,
 Divitis aut auri pondera mille petam,
 Non ab Erythraeo repetendas littore conchas,
 Aut quæ centenus jugera taurus aret,
 Sed tecum longæ traducere tempora vitæ,
 Securumque tuo semper amore frui.
 Tunc ego purpureos possim contemnere reges,
 Præque mea fors est, dicere, vestra nihil,
 Si me candidulis incinctum, vita, lacertis
 In tepido teneas, confoveasque sinu,
 Me nunc mellitis mulcens sermonibus, & nunc
 Continuo fixis impete basiolis,
 Semotum strepitu, dominaeque tumultibus urbis,
 Versantem valido pinguia rura bove.
 Sic tecum, mea lux, vitæ traductus inerti
 Vivere si possim, nil prius esse putem.
 Tecum ego per montes, tecum per devia tesquæ,
 Et curram nullo per loca tacta pede:
 Post ubi currendo fuerit lassatus uterque,
 Fessa in graminea membra reponet humo,
 Et rursum certamen erit linguisque labrisque,
 Quod vel Chaonias vincere possit aves.
 Forstian & quiddam post basia multa sequetur,
 Multo illis quod sit dulcius & melius,
 Non ego tunc loculi metuam gravioris amantes.
 Servandæ bona sunt rura pudicitiae:
 Balnea non illic, non sunt populosa theatra,
 Non quidquid mentes sollicitare potest,
 Sed nemora, & placido currentes murmure rivi,
 Demulcensque rudi carmine pastor oves.
 Porro deterior nobis cum venerit aetas,
 Sparserit & cana tempora nostra nive,
 Tunc curare cutem, genioque litare decebit,
 Dum fuerint vitæ stamina rupta meae.
 Nam mea tu, sed non longum mansura superstes,
 In tumultu condes ossa minuta brevi:
 Deinde ubi te pariter saeva mors impia falce
 Laeferit, & juris jusserit esse sui,*

Quo nos, te poni tumulo mandabis eodem:
 Inscriptum lapidi carmen & istud erit:
 Cor fuerat binis unum, mens una, viator,
 Quorum nunc unus contegit ossa lapis.

ELEGIA QUARTA.

*V*irgo oculis ipsis merito mihi carior, ac non
 Solum oculis ipsis, quin etiam ipsa anima,
 Quam niveus morum candor, mens nescia fraudis,
 Plus quam majorum stemmata nobilitant,
 Nobilitent licet ipsa, licetque a sanguine claro,
 Et non obscura sit tibi stirpe genus,
 Quanta, putas, nostram vexarunt taedia mentem,
 Ex quo diversis coepimus esse locis?
 Mitius, hostili ruerent cum Pergama dextra,
 Laomedontiadas indoluisse puto:
 Mitius Electran, falsas cum tristis ad aures
 Venit Oresteae nuntia fama necis.
 Scilicet haud alius campis errabat Aleis
 Excusfus patrio munere Bellerophon.
 O quoties aegro suspiria pectore duxi,
 Atque ignis, dixi, quam procul hinc meus est!
 O quoties quavis libuit mihi morte pacisci,
 Possemus paucos ut simul esse dies!
 Occurrunt animo ridentia lumina nostro,
 Occurrit fusco blandus in ore lepos:
 Nunc molles subeunt risus, nunc gratia sandi,
 Nunc subeunt sciti, sed sine dente, sales,
 Verbaque, amarescunt mihi prae quibus omnia mella.
 Ah! me his tam longum posse carere bonis?
 Improba, Persephones educta ex carcere pestis,
 Vix tua plus ulli, quam mihi, tela nocent:
 Falx tua non paucos leto multavit amaro,
 Falx tua corde meo me jubet esse procul.
 Illis finis adest vitae, finisque dolorum:
 At mea perpetuus pectora languor habet.
 Hem! nunquamne ego te posthac, mea cura, revisam?
 Nunquamne os istud suaviloquum aspiciam?
 Nunquam erit, ut veteri Sol nos de more jocantes
 Conspiciat surgens, conspiciatque cadens?

Cer-

Certe equidem eveniet. Viden', ut jam fulgure laevo
 Firmarit nostras Jupiter ipse preces?
 Spes fovet in medio jactatos aequore nautas,
 Spes fovet armatos, spes fovet agricolas,
 Spes fovet inclusos tenebroso carcere fontes,
 Et nos in vita spes quoque sola tenet:
 Haec modo ne quando temere concepta putetur,
 Fac, fiat scriptis certior usque tuis.

ELEGIA QUINTA.

Non ego Cumaei peragam si pulveris annos,
 Vivere Margaridos liber amore queam:
 Nec si se lecto Venus offerat aurea nostro,
 Margaridem Veneri postposuisse velim:
 Tam mihi confixit jaculo praecordia certo
 Idalius cornu notus & igne puer.
 Haec quoque nascenti cecinerunt fata sorores,
 Quas nox antiquo sustulit ex Erebo.
 At Paris Oenonen quamvis ardens amat,
 Sustinuit visa linquere Tyndaride:
 Dixerat & Theseus: ego te, Minoi, relinquam?
 O ea sit leto tardior hora meo.
 Vix bene vestus erat spumosa ad littora Diae,
 In viduo conjux sola relicta thoro est.
 Submergi, dum per Neptunia prata vagatur,
 Dignus & iste fuit, dignus & ille fuit;
 Qui poluere suos alio transferre calores,
 Et vitas vita deseruere prius.
 Tale ego si faciam facinus, mihi terra dehiscat,
 Et rapiar Siculae vivus in antra deae:
 Illic me Tragicæ vexetis Erinnyes, illic
 Omnia cunctorum solus acerba feram.
 Sed neque tam dubius, neque sum tam fictus amator:
 Una dies vitam finiet, una fidem.
 Quandocunque igitur fatalia tempora mensus,
 Ad vacuas lucis cogar adire domos,
 Margaris ipsa mihi natitantes claudat ocellos,
 Vitamque ore suo carpat ab ore meo:
 Post, effusa comas, nostrum fleat ante sepulcrum,
 Serta ferens lacrymis humida facta suis,

E

*Et dicat: Vates nuper, Murete, fuisti
Non bonus, at certe fidus amator eras.*

ELEGIA SEXTA.

Margari, quis mihi te reddat deus, aut tibi quis nos,
Aspectu ut grato possit uterque frui?
Nec solum aspectu, sed & oscula ferre citato
Impete, quae nullus dinumerare queat:
Ut colludentes jucundo murmure linguae
Committant avidas per patula ora animas.
Non ita laeta fuit quondam Icariotis, Ulyssem
Cum vidit saluum post duo lustra suum:
Nec tam iterum accepta Lyrneside laetus Achilles,
Qua quondam abducta fleverat ipse diu,
Quam te conspecta scis me, mea vita, futurum:
Quam me conspecto te scio, vita, fore.
O quam avide, o quoties, o quot, formosa, figuris
Isti ori roseo basia pressa darem!
Non hedera annosas complectitur arctius alnos,
Non ulmum vitis pressius ulia tenet.
Tunc mea turgidulas tractaret dextra papillas,
Tractarent avidae lactea colla manus,
Longa vetant, eheu, spatia interjecta viarum,
Quanta Hypanin vix sunt inter & Eridanum:
Nam te Pictonicae retinent felicia terrae
Oppida, qua Clanus pingua culta secat,
Me vero invidiae procul a te dentibus actum
Fortia lunatae moenia Burdigalae,
Pocula qua veteri non inferiora Falerno
Ducit ab innumeris glareis trita rotis:
Et tamen, heu, sine te mihi jam nec dulcia vina,
Tristia nec quidquid corda levare solet:
Ipsa mihi est invisa dies, Sol ipse videtur
Opposita vultus abdere nube suos.
Et merito, quid enim sine te non triste putandum est,
Qua sine vel vita est ipsa molesta mihi?
O di, si miseros vestrum foret ullus amantes,
Vos tandem faciles in mea vota date:
Reddite me dominae, vel si id per fata negatur,
Finiat angores nex inopina meos.

ELE.

ELEGIA SEPTIMA.

A D

P. CRUSELIUM MEDICUM.

Dum tu conaris Parcarum extendere fila,
 Semineces luci restituisque viros,
 Conclamata novam mittens in corpora vitam,
 Atque Charonta levi currere nave jubens,
 Interea quo me, Cruseli docte, putares
 Ducendos sine te fallere more dies?
 Scilicet, ut semper, nostros agitamus amores,
 Quae vitae nobis sola terenda via est:
 Et modo damnamus, toties quem sensimus, arcum,
 Nunc de crudeli conquerimur domina,
 Nunc, qua placari possit ratione, rogamus:
 Omnia quae quivis tactus amore solet.
 Haec mea laus, haec sint famae praeconia nostrae:
 Non alio ad manes nomine notus eam:
 Ut quondam juvenis telo percussus eodem,
 Quo nos, assidue carmina nostra legat,
 Agnoscatque suos nostris in versibus ignes,
 Reddaturque meis cautior ipse malis.
 Tu cui fatipotens artem concessit Apollo,
 Morborum pelli qua genus omne queat,
 Perge salutifera miseris succurrere dextra,
 Regnaque Persephones fac populosa minus:
 Ut tibi laeta viro gratetur sospite conjux,
 Et pene amisso turba minuta patre:
 Ut te fama ferat candentibus aurea pennis
 Hippocrati Coe, Phyllyridaeque parem.
 At sine me, qui sum sectando natus Amori,
 Inter inexhaustas vivere nequitias:
 Me disperdat Amor, semper me torqueat, inque
 Corde meo accensas ventilet usque faces:
 Qui si te pariter certo concusserit arcu,
 Hei mihi, quot curas perpetiere miser?
 Tunc tandem disces, quid sit servire puellis,
 Tunc tandem, excludi quid sit, amice, scies.

NW

- . Nil tibi multiplices cognoscere proderit herbas;
 Hunc etenim morbum pharmaca nulla juvant.
 Quippe etiam Phoebum virgo Peneia torfit,
 Profuit auctori nec medicina suo.
 O quam saepe mihi, mallet carissime, dices,
 In gelidis Scythiae montibus esse lapis.
 Haec te, & plura manent: sed quae tua cunque futura est,
 Ingenio saltem digna sit illa tuo.

E L E G I A O C T A V A.

Basilum blando tetulit mihi Margaris ore,
 Ambrosia, & dulci nectare dulce magis,
 Quale thymo aut casiae, verni sub primula Solis
 Lumina, cum blando murmure libat apis:
 Inde fugit propere pedibus lasciva protervis,
 Dum sese in tenebris posse latere putat.
 Sed nihil est: non fivit eam latuisse Cupido:
 Erranti faculas praetulit ille mihi.
 Jam te igitur rursus teneo formosula, jam te
 (Quid trepidas?) teneo, jam, rosa, te teneo.
 Da mihi pro grata sumpti mercede laboris
 Ter tria, terque tribus basia ducta modis.
 Dic age, num sentis animos concurrere nostros,
 Dum sibi diutidum quaerit uterque sui?
 Sic age, sic, mea vita, animos jungamus utrinque,
 Nulla ut eos possit dissociare dies,
 Quin tandem ambiguae post jura precaria lucis
 Unicus e gemino spiritus ore fluat.

E L E G I A N O N A.

Margari, flammeolis quae me comburis ocellis,
 Per quos in cineres, hei mihi, vivus eo,
 Dic mihi, qui facias tam multa incendia, cum sis
 Candidior prima frigidiorque nive:
 Namque ea quae molles exest mihi flamma medullas,
 A te, si qua fides, non aliunde venit:
 Tu tamen, heu, tanquam glacie circumdata pectus,
 Edure nostras respuis usque preces.

Esse

*Esse quid hoc dicam? neque enim potis est in eodem
 Cum summo summus frigore inesse calor.
 Scilicet & quae nos fieri non posse putamus,
 Cum libet, & quoties, perficit unus Amor.
 Is tibi cor misso circumdedit igne geluque:
 Quae possent ferri singula, juncta necant.
 O igitur glacies quovis ardentior igni,
 O ignis quavis frigidior glacie,
 Aut ne me perdant tua frigora, mitius ure:
 Aut ne flamma, gelu projice, Diva, tuum.*

E L E G I A D E C I M A .

A D

F. V E R U M L O M E N I U M .

*H*ei mihi, cur genio vis me pugnare, Lomeni,
 Naturaeque jubes vertere jura meae?
 Curve parum gratas impellis durus ad artes,
 Musica cui solum sacra placere vides?
 Nam nec acris miles fieri, nec idoneus armis,
 Cui semel arrisit rustica vita, potest,
 Nec si quem placido nascentem lumine Clio
 Viderit, admota contigeritque manu,
 Aut bonus hostiles unquam foedare catervas,
 Aut ad saeva fori jurgia promptus erit:
 Omnia sed fugiens tranquillae inimica quieti,
 Exiget aetatis mollia fila suae,
 Magnarum securus opum, securus honorum,
 Omnia despiciens, quae leve vulgus amat:
 Ille etiam summos audax contemnere reges,
 Praeque sua miseros conditione putans.
 Castra juvent alios, bellique inamabile murmur,
 Misaeque non ficcae corpora multa neci,
 Quae rapiat primae teneros lanuginis annos,
 Acceleretque suum Parca severa diem:
 Gaudeat hic miseros inter clamare clientes,
 Et pavidos duro terreat ore reos:
 Hic adeat terras alio sub Sole calentes,
 Littoraque instructa plurima clasfe legat,

Seu

Seu ferat Herculeas animus spectare columnas,
 Seu ferat annosos ire ad Hyperboreos,
 Durus, qui fragili vitam committere ligno
 Audet, & ignotas aequoris
 Nec timet inverso decumanos m...tus,
 Securusque animi squamea...stra videt.
 Non sic divini, mitissima pectora vates,
 Aethereo quorum flamine co...calent:
 Otia sectantur sed enim, tacitos, & recessus,
 Et sua negiectis urbibus arva colunt,
 Splendidaque & multo spectanda palatia luxu
 Contemnunt, humiles anteferuntque casas:
 Illic & siccant generoso plena Lyaeo
 Pocula, Bistonia frigidiora nive,
 Et si nescio quid seu vultu ancilla sereno,
 Seu non informis villica pollicita est,
 Protinus ut capta reduces ex urbe triumphant.
 O hominum felix terque quaterque genus!
 Sic ego sim: liceatque mihi, mea Margari, tecum
 Non alia vitam ducere sorte meam.
 At tu, quantum in te est, alio nos ducere tentas,
 Astraetaeque sequi numina, Vere, jubes:
 Et, quid, ais, quaeso, molli tibi carmine quondam
 Proderit aut homines, aut cecinisse deos?
 Scilicet ut toti fueris cum fabula vulgo,
 Cumque erit in vultu plurima ruga tuo,
 Fortiter esurias, ut te mala cogat egestas
 Multa pati forti non patienda viro,
 Sectari mensas, blande appellare potentes,
 Tollere mentitis laudibus astra super.
 Quod nisi desiperes, poteras in luce forensi
 Versari, & laudem quaerere, opeque tibi.
 Excute decepta blandum de mente furorem,
 Qui tibi, ni caveas, perniciosus erit.
 Advertit tardas qui recta monentibus aures,
 Exitium demens fabricat ipse sibi.
 Ergo ego ut hirsuti verbosa volumina Baldi,
 Ut discam leges, Justiniane, tuas,
 Dediscam teneri modulamina blanda Propertii,
 Dediscam numeros, culte Tibulle, tuos?
 Ah peream prius, & saevo me fulmine tactum
 Truhat in obscuras Jupiter ipse domos.

Quam

*Quam melius dulces dominae in complexibus annos
Ponere; & in caro saepe jácere sine!
Dispeream, si quidquid opum, si quidquid honorum est,
A genere hoc vitae me revocare potest.*

M. A N T O N I I M U R E T I

A D

P E T R U M R U F U M D R U Y D A M,

C O N S I L I A R I U M R E G I U M, S A T Y R A R U M
L I B E L L U S.

S A T Y R A P R I M A.

*J*am dudum tumido mihi bilis in hepate fervet,
Et rumpi metuo, nisi te, Auruncare, secutus,
Inficiam tenues mordaci carmine chartas.

Tunc ausis satyram conscribere, tot tibi rerum
Consciis, ut satyrae possis satis esse vel unus?
Quidni autem? nunquid par est audacia Balbo,
Balbo, Stentorea Christum qui voce professus,
Deinde domi cevet, tremulum crisante Lycinna?
Et tamen hunc torvis oculis, & fronte severa,
Flammatisque genis, atque horrifco ululatu,
Dum docet, & jactat fatuae sua dogmata turbae,
In mores clamare malos si videris olim,
Esse putes supero demissum ex limine Paulum.

O mihi si effossa liceat serobe dicere, quod mox
Efferat in vulgum foliis vocalibus arbor,
Quaenam ego, vel potius quae non ego crimina dicam,
Concitus? optari sed enim quia talia possunt,
Non etiam fieri, dicam tibi, Rufe, sed uni,
(Εἰ γὰρ ἴσῃ λίγαι, ὃ ὅμῳ ἀπῆται licebit)
Quae mihi sive furor, sive haec suggererit ira.
Nam quis enim est adeo patiens (nisi forte Torannus,
Deprensus solitus blandiri in conjugis moechis,
Et piperis multo saturas offerre placentas,

X X

Dum

*Dum refugit rixas, vitandaque jurgia censet)
 Quisnam, inquam, est usquam, qui si saeculi semel hujus
 Vividius paullo faciem consideret, ira
 Abstineat? cum jam, oppresso virtutis honore,
 Regnet in humanis vitiorum infamia rebus.*

*Improba quos ludi fecit fortuna choragos,
 Visceribus reliquorum, & sanguine plebis aluntur:
 Praesciuntque suis sacri rationibus, haud quos
 Longa fides vitae, vel constans fama probavit,
 Verum aquilas, & vulcurios, qui rodere norint
 Ad vitum, atque unum ex membris augere lienem.*

*Ringitur interea populus miser, & prece multa
 Nequidquam surdas divorum verberat aures.*

Audisne haec, inquam, magni pater Herculis? audis?

*Audisne, an dormis, an nectaris ebrius haustu,
 Exerces positis genialia tempora curis?*

Non aliter nostri. Similes fortasse tueris.

*Haec aliquis, sacro cernens qui sulphure quercus
 Nil meritas, non monstra illa exitiosa feriri,
 In rabiem versus, furiisque agitatus amaris,
 Insequitur veteris non sanum dogma Lucreti.*

*Sic alia ex aliis incommoda. Quomodo enim plebs
 Ipsa colat divos, cum vos, qui fulmine bruto
 Stringitis in vestras ausos mutire tiaras,
 Conspiciat divi ipsique oppedere Christo?*

Anne libet mecum rationum evolvere libros?

Centum lenoni sestertia, mille Corinnae.

*Hui! mille infami scortillo? define: pulcra est,
 Et bene sub domino lumbos vibrare perita:*

*Quin etiam fessus si quando elanguit, ipsa
 Insilit, & blande super illum palpitat: id tu
 Quanti esse, aut potius quanti non esse putabis?*

*Perge, age. In accipitres triginta expensa, canesque:
 (Hos domini potius pasci decuisset omaso)*

Eripuit fallax plus millibus alea binis:

*Unguenta, exoticique tulerunt cetera odores,
 Fartoresque, coquique, & rari opsonia luxus.*

*Interea quantum in viduas, quantum in peregrinos?
 Quotnam inopes pavit domini quadra? quot studiosos?*

*Inscius est morum, quisquis nunc talia quaerit.
 Haec fuerant sub rege Numa, sub consule Bruto.
 Nunc alia est aetas. Nugalibus hisce relictis,*

Cu-

*Curant magnanimi ventrem, caudamque nepotes.
Nec gratus quisquam est, nisi cui perfricta pudorem
Frons omnem abstulerit, sic ut probet omnia, sitque
Et bene ructanti post coenam applaudere porco,
Et bene pedenti blandum arridere paratus.*

*Sed satis est. Si forte furor Phoebeius olim
Mentem, Ruse, meam simili concusserit oestro,
Bilem aliis, uni risum tibi, Ruse, movebo.*

M. ANTONII MURETI

A D

DANIELEM SLEICHERUM,

ULMENSEM, APOLESCENTEM OMNIBUS ET FORTU-
NAE, ET CORPORIS, ET ANIMI BONIS
CUMULATISSIMUM,

SATYRA SECUNDA.

Rumpe Lycambea numeros de caede madentes,
Musa ferox, rabieque nova flammata malignos
Fige hominum mores, damnataque saecula culpas.

*At tua quis poterit patienti volvere vultu
Scripta? quotus tandem feret haec convicia lector?*

*Men' curare putas, mea quis laudetve, legatve,
Rideat, aut damnet? quasi haec sint justa laboris
Praemia, post centum vigilatas ordine noctes,
Et pene erosos repetitis morfibz unguet,
Insani & semper deterrima quaeque probantis
Plus aliis populi suffragia caeca tulisse.*

*Tu modo, quem nondum saeculi contagio vertit,
Tu legito haec, Daniel, primaeque a flore juventas
Disce, quot humana lateant sub imagine pestes.*

*Hunc cinea tu, cui laena humeros hyacinthina velat,
Lucentem hinc illinc auro, gemmisque superbum,
Vinosae facie, vasti qui pondere ventris
Sudantis mulae cedentia terga fatigat,*

XX 2

Aspi-

*Aspicias? hic primo abjecta de stirpe creatus,
 Vilisque, ignotusque, & terrae denique proles,
 Non aut virtute, ingenuis aut artibus (illas
 Ipse sua ex aequo cum mula novit) at astu,
 Sensim subducens fatuis fundosque, laresque,
 Tandem huc pervenit: rabidi nunc more leonis
 Ventrem adipe insontum & miserorum sanguine farcit.*

*Aspice & hunc, qui diducto, ceu simia, rictu
 Putris gingivae viduata sedilia pandit.*

*Quotidie hunc videas nitidi sub primula Solis
 Lumina, cum trepidus postico limine furtim
 Emittit tota vexatam nocte sacerdos;
 Repere paullatim per delubra omnia, & illic
 Obstipo capite, & trepidantibus usque labellis
 Nunc has, nunc illas provolvi cernuum ad aras.
 Hinc rediens non ille inopes fraudare recuset,
 Non delatori perjuria vendere Cordo,
 Non facere omnia, quae vel dicere vix sit honestum.
 Vim putat hanc demens esse in lustralibus undis,
 Perque globos precibus distracta mente volutis,
 Ut si vel cani jugulum patris ense resolvat,
 Dummodo mortales oculos effugerit, ipse
 Conscia securus contemnere numina possit.*

*O simulatores, tetrum pecus, ut mihi saepe
 Bile jecur vitrea diffunditur ista tuenti!*

*Creditis, esse deum caelo, qui talia curet?
 Exprimate hoc factis. non creditis? abjicite ergo
 Hunc fucum, & vultu ruite in scelus omne relecto.
 Hoc ego larvarum genus exitialiter odi.*

*Sed quid ego enumerans nequidquam singula conor?
 Res caret illa modo: genera ipsa evolvere longum est.
 Stupra, doli, fraudes, perjuria, furta, rapinae,
 Crimina erant olim: nostro sunt tempore lusus,
 Quos pueri teneris meditantur ab unguibus, & quos
 Ipse docet natos genitor, materque puellas.
 Venimus ad summum: ruptis & prorsus habenis
 Oppressa rerum potitur virtute libido.*

M. ANTONII MURETI EPIGRAMMATA.

DIVO JULIO CAESARI SCALIGERO,

P A T R I M E O.

In tenues numeros, primi monumenta furoris,
 Quo mea non simplex corda subegit Amor,
 Dirige fiderei radiantia lumina vultus,
 Caesar, & haec nati ludicra nosce tui.
 Neu pigeat studiis aliquot gravioribus horas
 Subtrahere: interdum deferere illa leve est.
 Nempe ducum haud quisquam, licet imperterrita gesser
 Corda ferox, gladios semper & arma terit.
 Qui populos iussisque regunt, nutuque coërcent,
 Et retinent forti regia sceptrâ manu,
 Non renuunt animos rerum moderamine presfos
 Interdum teneris exhilarare jocis:
 Saepe etiam vasti mens unica Jupiter orbis
 Flectere se a magnis ad leviora solet.
 Insequere exemplum regumque, ducumque, Deique,
 Dux olim, & princeps: nunc mihi pene Deus,

ANTONIO GOVEANO.

*S*umme poëtarum, quos saecula nostra tulerunt,
 Cui sacra Castalii fluminis unda subest,
 Accipe non tetrica juvenilia carmina fronte,
 A domino limam iussa subire tuam,
 Ut tibi si (quod vix ausim sperare) probentur,
 Olim se lucem posse videre putent:
 Sin minus, aeterna aëmmentur, ut omnia, nocte,
 Aspectu tanti facta beata viri.

Xx 3

AD

A D

NOCTEM, SIDERA, ET AURORAM DE DOMINAE PULCRITUDINE.

Nox furva, atque alis horrenda nigrantibus, & res
 Fixa meae vultu saepius astra deae,
 Audite haec: tu primum Erebi centumplicis uxor,
 Quae veniens uno cuncta colore notas.
 Non pudor est, ubi flammeolo te Margaritis ore
 Pellit, & invitum cogit adesse diem?
 Vos quoque lucentes Aethrae radiantis ocelli,
 Quorum alta assiduo templa canore sonant,
 Non pudor est, oculis ubi scintillantibus illa
 Cedere tot vestras lampadas una jubet?
 Et tu Dardanii conjux formosa mariti,
 Tangere Sol cuius nil nisi terga potest,
 Nunquid ubi aspexi, quam te procul illa relinquat,
 Nativus roseo crescit in ore rubor?
 Non, puto: quin illi ultro omnes conceditis, in qua
 Miratur vires Jupiter ipse suas.

VENTIS FURENTIBUS.

Aeolidae celeres, dominae Junonis alumni,
 Caerula velivoli quos timet unda maris,
 Altifremi, alipedes, caeli, terraeque tetrarchae,
 Dirigite in pectus flamina vestra meum:
 Ut mea vel vestro pereant incendia statu,
 Vel me etiam vestris viribus aucta necent.

A D

ANIMUM SUUM.

Quonam abiit mihi animus? num quo solet? auguror illuc:
 Pectore se dominae condidit ille meae.
 Siccine me tandem miserum, fugitivo, relinquis?
 Siccine, desertor, castra inimica petis?
 O saltem flammata tuo vel ab igne cale scat,
 Frigore vel flammis enecet ipsa tuas.

MAR.

M A R G A R I D I.

Dicere dum conor nostros tibi, vita, dolores,
 Ah misero ex ipsis verba labris abeunt:
 Dum tegeat, & clauso meditor sub corde tenere,
 Ingeminat vires abdita flamma suas.
 Quid faciam? ex aequo magnum discrimen utrinque est,
 Sive loqui coner, sive tacere velim.
 O quae sola meo jam dudum in pectore regnas,
 Tute tibi casus, diva, referto meos.

S O M N I U M.

Euge, an te teneo, mea lux, an somnia demens
 Fingo mihi? certe, lux mea, te teneo.
 Somnia non haec sunt. oculis nonne intuo? hisce
 Flammeolosque oculos, purpureasque genas,
 Lacteolasque manus, & eburnae frontis honorem,
 Collaque non tacta candidiora nive?
 Dulcia collatis ineamus praelia signis,
 Dum iuta alternis lusibus hora datur.
 Me miserum! nusquam es. fallax me lusit imago.
 O dolor! o animi gaudia vana mei!
 Quid queror? exacta si rem ratione putemus,
 Umbra est in misero quidquid amore boni est.

M A R G A R I D I.

Dum te, Margari, basiare conor,
 Labris protinus invident ocelli,
 Aspectuque tui carere nolunt.
 Quod si contuitu beare ocellos
 Tentarim, labra protinus repugnant,
 Quae ad sese iste tuus vocat, trahitque
 Candor, purpureo natans in ore,
 Ut ferrum Hercules trahit lapillus.
 O vis eximiae superba formae,
 Quae me vel mihi dissidere cogit.

Sic age, pugnando teneri pascuntur amores,
 Invade insanis unguibus ora mihi:
 Et turba nostros, audax, laceraque capillos,
 Atque interjecta gaudia veste nega.
 Illa etenim o quanto magis est perfecta voluptas,
 Quae cupiente quidem, sed renuente venit!

E I D E M.

Ludamus, mea Margari, & jocemur a
 Nos & cum roseum diem reducet,
 Et cum se Hesperiiis recondes undis,
 Deprendat radiatus ora Phoebus
 Ludentes simul, & simul jocantes.
 Appellabo ego te meam columbam,
 Tu me, blandula, passerem vocabis.
 Cum dicam tibi percitus furore,
 Da mihi basiolum unicum, columba:
 Tu collo injiciens meo lacertos,
 Porges mihi oscula delicata millo,
 Et mille altera, & altera usque mille,
 Vibrans improbulam subinde linguam, &
 Os morfu tenera meum lacescens.
 Dehinc dices mihi, mi tenelle passer,
 Annon ipsa tibi una sum columba?
 Tua una ex animo columbulilla?
 Tuum met, tua suavitas, tuum cor?
 En me (nam tua sum) suaviare,
 En haec ubera jam resecta cerne,
 Quae per te mihi primulum tumescunt,
 Obiectam & sibi fasciam repellunt.
 Quo tu, quo modo, delicate, pergis?
 Quo trudas digitos nimis salaces?
 Sic nos, sic age, dum viremus ambo,
 Dum res ad Veneris valemus ambo,
 Ne frustra melior teratur aetas,
 Ludamus, mea Margari, & jocemur.
 Tergo debilis imminet senectus.
 Quae cum venerit, ah dolor, columba,
 Nos tus sis mala, vitiumque languor
 Pro ludisque jociisque consequentur.

AD

A D P A U L A M.

Bis quod libas cupidis luctantia linguis,
 Res satis ardori non facit ista meo.
 Quod mea colla tenens blandis, resupina, lacertis,
 Me dicis vitam, deliciasque tuas,
 Hoc nihil est. Dulci Veneris de nectare, Paula,
 Aut nulla, aut quinta da mihi parte frui.

AB AMICA PROCUL POSITUS, OB IDQUE
 NOCTU QUIESCERE NON VALENS,
 MORTEM PRECATUR.

Jam sacitis caelo volvuntur tractibus ignes,
 Altaque rorantes Delia flectit equos.
 Jam pecudumque, atque alituum genus omne, serarumque,
 Et quotquot liquido marmore monstra silent,
 Somnus habet, dubioque natans per inane volatu,
 Membra papaveris illinit unguinibus.
 Te solum, Murete, fugit: tibi cura recursans
 Ire jubet lento tempora moesta gradu.
 O caelum! o certis agitati legibus orbes,
 Cuilibet ex ortu qui sua fata datis!
 Extinctum toties sit fas occumbere. Jam sum
 Non ego, sed tantum corporis umbra mei.

I N V E N E R E M.

Si Venus, ut mendax docuerunt turba, poetæ,
 De mediis vere nata putatur aquis,
 Qui fieri potis est, mediis ut fluctibus orta
 Asfiduo nostrum torreat igne jecur?
 O dolor! o quid jam miseri speretis amantes!
 E media vobis nascitur ignis aqua.

A D M A R G A R I N.

Quem tu cunque semel blando spectaris oculo,
 Ni subita exiliat laetitia, lapis est.
 Cui vero haec etiam dederis libanda labella,
 Hunc ego felicem terque quaterque voca.

X x 5

At

*At si quem complexa tuo dignare cubili,
Is non jam felix, Margari, sed deus est.*

L U S U S C U M A M I C A.

*P*ande oculos, pande stellatae frontis honorem,
Queis doleat visis, invadeatque Venus.
*P*ande, agedum, lasciva. quid, o, quidnam oculis illud,
Quo mea versantur corda, supercilium?
*S*altem ebur hoc manuum interea spectare licebit:
Ah, etiamne manus? saeva, etiamne manus?
*E*n, jam igitur posthac nihil amplius ipse videbo:
Claudo etiam ipse meos, en tibi, claudio meos.
*J*am, formose dies, jam, lux formosa, valetio:
Nam vos, nec dominam cernere supplicium est.
*A*udiit, inque sinum jecit mea diva meum se,
Recluditque oculos applicito ore meos.

E I D E M.

*C*um pluit, & radios Phoebus cum subtrahit orbi,
Tum sane moestus quilibet esse solet:
*N*e mirere igitur, si sim, mea Margari, tristis:
Ecce pluo lacrymas, tu mihi Phoebus abes.

A D G A L L A M.

*N*ovi pro verbis ego sola rependere verba,
Et pro blanditiis reddere blanditias.
*O*scula si qua dabit, sola auferet oscula de me:
Pro solis nutus nutibus eripiet.
*H*aec aliquid praeter tibi me si vis dare, fas est,
Haec aliquid praeter, ve mihi, Galla, dare.

JULIO CAESARI SCALIGERO.

*S*caliger Aoniae decus immortale cohorsis,
Qui, quae alios ornant singula, solus habes;
*A*ltera Veronae, major sed sama priori,
Cui Clarii munus cessit utrumque dei,
*C*ui tot se debent animarum millia, per quem
Saepius est Stygii cymba quieta senis,

Quod

Quod tantum augusta de majestate remisisti,
 Ut placido versus videris ore meos,
 Praemia quae tandem tibi digna reponere possim?
 Devoveam si me, vix satis esse putem.
 Tunc meos versus voce ut laudaveris illa,
 Quam stupet, & qua nil grandius orbis habet?
 Praemia quatenam igitur reddam tibi digna? sed erro:
 Praemia non debent reddier ulla deis.
 Anne tuas igitur describam carmine laudes?
 (Laudari humana numina voce volunt)
 Deficient humeri tanto sub pondere, nec jam
 Tuta erit in tanto nostra carina mari.
 Quidnam igitur? taceo. satis hunc dixisse putandum est,
 Se quicumque satis dicere posse negai.

I N E U N D E M.

Dic, dea, quod possim scripturus fingere nomen,
 Scaligeri quod par laudibus esse queat?
 Cur petis imprudens, quod habes? dic, Scaliger: illud
 Omnia virtutum nomina nomen habet.

I N E U N D E M.

Dicite mi, Musae, cultissima numina nobis,
 Quonam Scaligeri pascitis ora cibo?
 Sic ego, sic Musae: quam te sententia fallit!
 Nectare quo potius nos alat ipse, roga.

A D P H Y L L I D E M.

Cum ducenda mihi sine te sunt tempora, Phylli,
 Longior est anno mensis, & hora die.
 At tecum si quando datur mihi vivere, rursus
 Esse diem credo, qui modo mensis erat.
 Te sine vel Tauri cum lustrat cornua Titan,
 Semper adesce mihi moesta videtur hyems.
 At tecum medio gelidae sub tempore brumae,
 Ire tamen veris tempora laeta puto.
 Te sine nox mihi fit, medio cum Phoebus in axe est:
 At tecum in media fit mihi nocte dies.

Quan-

*Quantum in me miserum juris tibi fata dedere!
Quae mihi vel caeli vertere jura potes.*

IN CAROLUM CALIANTHEUM.

*P*hilosophum te dicis, & hoc te nomine jactas,
Prae te omnes reliquos ut nihil esse putes:
Nec tamen aut rerum causas & pondera nosti,
Aut aliud, nomen quo mereare sophi.
Una tuis titulis addenda est littera, Carle:
Nec mihi philosophus, sed philosomphus eris.

R O D O L P H O C O N D O M I O,

A QUO AD COENAM INVITATUS FUERAT.

*A*d coenam tibi me quoniam condicere cogis,
(Si modo quis cogi, quo cupit ipse, potest)
Accipier qua me cupiam ratione, Rodolphe,
Cognosce, & coenae quid caput esse putem.
Non me praecipue vel avis Funonia ducit,
Vel quae de Scythico flumine nomen habet.
Ista decent reges: nobis coenantibus una,
Sustineat parcas sobria mensa dapes.
Sit vini tibi cura prior: nisi nobile vinum est,
Et jocus a mensis, & lepor omnis abest.
Tunc cibus invito lentescens crescit in ore,
Et levius ferre est, quam recreare sitim,
Sin contra adfuerit generosi copia Bacchi,
Vix capit undantes vel domus ipsa jocos:
Tunc & convivae per mutua pocula certant:
Hic annos dominae condit, at ille suos:
Et veteres memorant flammis, & carmina dicunt,
Et laudant coenae concelebrantque patrem.
Quare agedum memori primum hoc sub mente teneto:
Si tibi cura mei, sit tibi cura meri.

I N L Y G D U M.

*I*psam Lygdu teneris dum discit ab annis,
Est simul & Chiron factus, & Eurytion.

I N

I N E U N D E M.

*L*ygds blandulus est, venustulusque,
Formosusque supra modum, & benignus
Non aeris modo, sed sui & suorum:
His multos parat artibus sodales.

Unum est quod nequit approbare multis
Nasutis nimium, dicacibusque,
Mureto, Crucioque, Memmioque,
Quod se frugibus unicus repertis,
Multa pascere glande perseverat.

DE PORNA AD MEMMIUM.

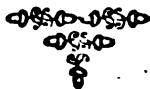
*P*orna suis tantum, Memmi, substernit amicis:
Verum: at nulli unquam Porna inimica fuit.

IN EANDEM, QUAE SE ETIAM FAMULIS
SUBIGENDAM PRAEBEBAT, CUM TA-
MEN MIRE ARROGANS ESSET.

*Q*uam malus est, quisquis dicit te, Porna, superbam!
Quid? tu te pueris subicis ipsa tuis.

F. GRATO LOMENIO.

*D*icere te tactum nullius amore puellae,
Lascivique soles spernere tela dei.
Quid tibi, Grate, volunt igitur, quae saepe notavi,
Tot data ab arguto signa supercilio?
Quid risus, quid verba, manusque, oculique loquaces,
Et quae summoto basia teste capis?
Fingo, inquis. Celare tuum cur niteris ignem?
Quisquis tam belle talia fingit, amat.

GUILIELMO MOMBASIO, EPISCOPO
LECTORENSI.

*Quod tam censeris generoso sanguine, Praesul,
Quodque es tam multis clarus imaginibus,
Illa quidem certe laus est non infima, sed quae
Tota ad majores sit referenda tuos.
Quod superas opibus multos, quod honoribus anteis,
Fortunae haec dici munera posse vides.
Quod sis augusto spectandus corpore, forsitan
Natura hanc dotem vindicet ipsa sibi.
At quod tam multis fulges virtutibus, atque
Eximiis rari dotibus ingenii,
Quodque tuis lucem praesferre nepotibus illam,
Quam tibi majores ante tulere, potes:
Haec demum est tua laus: haec, Praesul, laus tua demum est:
Una haec te superis inserit ordinibus.*

I N P O N T I C U M.

*Saepius hinc illinc video tibi, Pontice, mitti
Carmina judicio subjicienda tuo,
Idque a divitibus: neque enim tua, Pontice, quisquam
Emendaturus limina pauper adit.
Quid mirum? neque enim posfit dare munera pauper:
Nec te, quae veniunt carmina sola, juvant:
Mittit at hic gemmas, alius cum versibus aurum,
Ut constent operae praemia digna tuae.
Tu, quia muneribus caperis, mala carmina laudas,
Altera mentita retia laude paras.
Quid correctoris falso te nomine jactas?
Id non corrigere est, Pontice, colligere est.*

I N E U N D E M.

*Aurea non vana jactas tua carmina voce:
Purgari solo nempe quod igne queunt.*

FRAN-

FRANCISCO MONCAUDO, BURDIGALENSI.

Moncaude optime, cui novem sorores
 Sertis tempora laureis coronant,
 Quem vatem geminus suum Cupido,
 Quem vatem genitrix suum Dione,
 Spretis omnibus, unicum salutat,
 Illos versiculos perelegantes,
 Illos versiculos perimpudicos,
 Nec castos nimis, & nimis venustos,
 Molles, improbulo, libidinosos,
 Effrontes, pathicos, Catullianos,
 Per ludum mihi quos heri dedisti,
 Jam, credo hercule, millies relegi.

Ut sunt molliculi! ut fluunt decenter!
 Ut spirant Venerem undiquaque totam!
 Ut vincunt Sybariticos poëtas!
 Ut, quod pruriat, incitare possunt,
 Non dico senibus modo his pilosis,
 Verum decrepitisque, mortuisque,
 Si quidquam pote mortuos movere est.

Atqui dicere te tamen solebas
 Ludorum, & Cypriae rudem palæstræ,
 Meque illa imbueras opinione,
 Nil te ut virginem magis putarem:
 Quin & versibus, impudens, in ipsis
 Semper dissimulas, adhucque sumis
 Tironis tibi nomen imperator.

Ohe desine: ten' ego ut pudicum
 Posthac arbitrer, ampliusve fallar?
 Imo mehercule virginemque Cyprin,
 Castratumque putem prius Priapum.

DIVINO INGENIO CAES. SCALIGERI.

Eminus ætherii collucens luminis aura,
 Quæ radios toto disjicis orbe tuos,
 Cætaque cognati retinens commercia cæli,
 Tunc etiam, cum te deprimis, astra vides:
 Hæc tibi pauca tui mirator maximus offert
 Carmina, at indocta non bene ducta manu,

Si

*Si liceat, tibi templa simul positurus, & aras:
 Usque adeo numen suspicit ille tuum.
 At tibi pro templo caelum est: humus, ara: nec ipse
 Jam renuit, quin sit victima sacra tibi.*

PRO CAROLO MONTAUSERIO AD MARGA-
 RITAM REGINAM NAVARRAE.

*M*ens regni, sexus lumen, stupor orbis, in uno
 Munera quae divinum corpore cuncta tenes,
 Conspicere in qua una veteres licet heroínas,
 Et quidquid veteri laudis in orbe fuit:
 Delicium caeli, terrae decus, accipe, quae se
 Advolvunt pedibus carmina pauca tuis.
 Nam quamvis tibi nulla dari, nisi magna decebat,
 Parva tamen laeta sumere fronte soles.
 Illa tibi cum diis communis, ut omnia, virtus,
 Vili etiam placant quos data thura manu.
 Fors olim majora tibi, & meliora dicabo,
 Si modo me solita, diva, fovebis ope.
 Te sine nil, sed multa tuo cum numine possum:
 Nititur auxilio spes mihi tota tuo.
 Ipse quidem prorsus nihil hoc sum tempore: sed tu
 Ex nihilo me aliquid reddere, diva, potes.

CAES. SCALIGERO.

*C*um mea tantopere placeant tibi carmina, Caesar,
 Vel si non bona sint, jam bona facta puto.

F. GRATO LOMENIO.

*Q*uisquis te Gratum primus, Francisce, vocavit,
 Omen, non nomen tradidit ille tibi.

IN QUENDAM.

*M*ulciber incensu, capite Aeolus, ore Lyaeus,
 Tres uno divos corpore solus habes.

I N R U F I N U M.

Inter Latinos forte fœubi assedit
 Pulcellus iste, fuscule ore, Rufinus,
 Qui sericatus gaudet ire per vicos,
 Triâ verba molli Graeca voce τραλίζι.

Graecè sed adsit eruditior quisquam,
 Silentur illa: proferuntur Hebraea,
 Quae lividis praemansa dentibus latrans,
 Nil prae se Apellas jurat esse Rabbinos,
 Suaeque ita objicit imperitiae velum.

At scis, apud nos astus iste quid profit,
 Doctor trilinguis, architecte verborum?
 Scis, inquam, apud nos astus iste quid profit,
 Qui vera fucis judicamus abstersis?

Dum vis videri habere tres simul linguas,
 Unaque tentas anteire serpentes,
 Quod credimus te haud aliud esse, quam linguam.

I N N O A L L I U M.

Nil immundius est tuis libellis,
 Nil obscœnius, impudiciusque:
 Et vis te tamen ut putemus esse
 Numa, Fabricioque sanctiorem.
 At sententia nostra ea est, Noalli,
 Quisquis versibus exprimit Catullum,
 Raro moribus exprimit Catonem.

I N V I R G I L I U M.

VIRGILIUS IPSE LOQUITUR.

Cor Phoebi, Phoebus Latii, vatum pater, & rex,
 Fons ex quo Aoniae profilit humor aquae,
 Par volui primum, major sed factus Homero,
 In Graecos Romae jura secunda dedi:
 Ad caelos tandem raptus, Jove iudice, dicor
 Nectarea illorum vincere voce sonos.

Yy

17

IN LYGDUM.

*Quod sis tam facilis, quod sis tam, Lygdæ, benignus,
 Quam nova nupta suo cum parat ire viro,
 Hoc cave te credas nobisve, aliisve molestum
 Nomine: quin etiam nos magis ista juvant.
 Displicet hoc, quod non tantummodo, Lygdæ, benignus,
 Verum etiam, ut fama est, officiosus homo es.*

IN APOLLINEM.

*Cum timidam cupidus Daphnen sequeretur Apollo,
 Currentem celeri per iuga summa pede,
 Improbe, narratur tristis dixisse, Cupido,
 Incaluit pectus cuius ab igne meum,
 Aut concede tuas, quibus istam persequar, alas,
 Aut tua de nostro pectore tela move.*

IN PONTICUM.

*Saepe, velut ridens, Epicuri dogmata laudas,
 Et, quasi per lusum, rejicienda negas:
 Saepe, velut ridens, dicis tibi vera videri:
 Quin etiam vultus signa probantis habet:
 Sic etiam vivis, quasi non alienus ab illo,
 Omnia quae juras te simulare tamen.
 Tolle tuas artes: nihil haec mendacia profunt:
 Qui semper simulat, Pontice, non simulat.*

NEQUE AVAROS, NEQUE PRODIGOS
PROBANDOS ESSE.

*Improba quem partis cumulandi plura libido
 Detinet, & juris non finit esse sui,
 Quem vexat damnosa modis insomnia miris,
 Dum sua sub tacita pondera nocte putat,
 Qui queritur tardas non saepius ire Calendas,
 Quique nihil pensi, dummodo quaerat, habet,
 Omnia prae lucro contemnere jura paratus,
 Nec mihi, nec cuiquam, credo, placere potest.*
Sed

Sed neque qui ternis decies centena diebus
 Fundit, & in sumptu nil putat esse nimis:
 Quique etiam noctu, posita cum luserit arca,
 Non alio ritu tempora lucis agit:
 Quem Sol si primo locupletem viderit ortu,
 Redditus ex Croeso protinus lrus erit:
 Qualis apud Sisygiam torquet rimosa paludem
 Vano virgineas urna labore manus.
 Quisnam igitur? qui se cauta sic temperat arte,
 Ut medium servans, vitet utrunque latus.
 Providus, at facilis: parcus sibi, largus amicis,
 Atque etiam largus, cum petit hora, sibi:
 Qui nec opes terra furtim componere, sed nec
 Perdere distincti more nepotis amat.

I N G E L L I A M.

Quod nimio faciem cultu tibi, Gellia, quaeris,
 Et suffis multo corpus odore tuum,
 Hac ratione mihi credis te posse placere,
 Conarisque illa me retinere via.
 Quaere alios, isto qui delectentur amore:
 Personata mihi nulla puella placet.

CLAUDIO COLETO CAMPANO.

Cum det Rufa rosas, cum det tibi lilia, Claudii,
 Cum det ferta tibi crine ligata suo,
 Cum te respiciens suspiret pectore ab imo,
 Annuat argutis cum tibi luminibus,
 Denique cum quovis solum te sola sequatur,
 Conjicere hinc quis non ulteriora queat?

I N R O M A N U M.

Cum somnus pigris vix dum est excusfus ocellis,
 Atque recens orto pluma relicta die,
 Inclamas multo puerum, Romane, boatu;
 Ora lavaturas qui tibi portet aquas:
 Tunc & gingivas multo sale sesquipediales
 Proluis, & guttur terque quaterque tuum.

Y y 2

Esse

*Esse quid hoc dicam, quod cum tam saepe lavetur,
Nunquam non tamen est sordida lingua tibi?*

F. LACCIO CAIRIECHIO.

*T*une meo elabi possis de pectore, Lacci,
Aut ego, dum vivam, non meminisse tui?
Ante vel istius mundi compage soluta,
Tetras in antiquum sit reditura Chaos.
Quin mihi, cum Lachesis summos perneverit annos,
Nostra sonum referent nominis ossa tui.

I N G R A N N I U M.

*J*ambicos sine lege Grannius facit:
Miraris? ipse lege Grannius caret.
Fraudem suis idem inserit poematis:
Miraris? ipse fraude sine facit nihil:
Adeoque si quid fraude vacuum unquam facit,
Ut fraudet expectatione alios, facit.

JOHANNI COSTECAUDO.

*N*i quantum pote quisquam amare quenquam,
Tantum te ipse amo, Costecaude, ni te
Totum non oculis fero jam in ipsis,
Verum in pectore & intimis medullis:
Contingant mihi cuncta, quae timentur,
Et multo graviora, quam timentur:
Tanto ut sim ipse miserrimus malorum,
Quanto tu unus es optimus bonorum.

I O C O S U M.

*M*embra sacerdotes si nunc sua cadere moris
Esset, ut in prisca religione fuit,
Crebra minus ferret spuriorum examina tellus,
Fraudaret sociam semina rara fidem.
Vera quidem sunt haec: sed si lex illa feratur,
Quaere alium, quam me, qui tibi sacra canat:

IN MALOS PRINCIPES.

Jupiter in faciem, propter sua probra, lupinam
 Mutavit regem, Maenalis ora, tuum.
 Ille quidem regum solus, mihi credite, non est,
 De se qui dici premereatur idem.

IN C Ò R E L L I U M.

Sutor es, & pistor, lanius, lenoque, coquusque;
 Mercatorque bonus, causfidicusque bonus;
 Te tamen in tota non est mendicior urbe,
 Nec quem paupertas arctius aegra premat.
 Dic, agedum, qui fit (nam res est mira, Corelli,)
 Cum tot res facias, rem facere ut nequeas?

I N L Y G D U M.

Cur tibi cauta dedit corpus natura pusillum?
 Viderat hoc ipso plus satis esse mali.

DE MONACHO QUODAM.

Cordigerum abjecto deprendit forte cucullo
 Hospita non segnem, nec sine mente virum,
 Cui tota interior (vetut omnia plena dolorum)
 Serica sub vili tegmine vestis erat:
 Hospita quod mirata, quid, o pater optime, nunquid
 Vestis, ait, sorti convenit ista tuae?
 Ille nihil curctatus, eho, quidnam vetat? inquit:
 Quippe meo sunt haec parta labore mihi:
 Quoque magis credas, (grandi mutone relecto)
 Hoc mihi, ait, fufum talia nere solet.

IN CONVIVATOREM NIMIUM PROLIXUM.

Quonam scriblitas, quonam ista sophismata plenis?
 Vis bene convivas pascere? pone famem.

ANNAE OGERIAE NEAPOLITANAE.

*A*urea caesariem, prædulci argentea voce,
Hei mihi, cur duro ferrea corde manes?

JOHANNI DELIANO.

*S*i sacer aethereo furor excitat igne poëtas,
Eosdemque assidua lampade torret Amor,
Miraris, solidos cur nam exhaustire triones,
Donaque Lenaei sumere patris ament?
Ante diem geminus miseros extingueret ardor,
Ni daret assiduus frigora grata latex.

STEPHANO ALISIO, BURDIGALENSI.

*S*i mea se faciles dederint in vota Camoenae,
Ut per plura meum saecula carmen eat,
Tu pariter mecum memori celebraberis aevo,
Et tibi scripta vetus per mea nomen erit:
Sin (sed enim verbis & pondus & omen abesto)
Non seneant domino longius illa suo,
Non tamen idcirco tibi displicitura putabam
Haec magni in te animi pignora parva mei.

MARIO CRUCIO.

*F*orma aetate perit: vires aetate fatiscunt:
Casibus innumeris eripiuntur opes:
Una, Mari, est virtus, quam non vis temporis aufert,
Non premit indigno fors inimica pede.
Una suos invicta perennibus inserit astris,
Fortunae imperio liberat una suos.
Hanc sequere. Infani est postponere firma caducis,
Veraque quae bona sunt, spernere, falsa sequi.

I N P O N T I C U M.

*P*onticus eximium dum sese ait esse poëtam,
Hoc solo dici jure poëta potest.

IN

I N L A I D E M.

Non toto est mulier, quam *Lais*, justior orbe:
Cur ita? nam rectum semper amare solet.

I N A V I T U M.

Cum subigat sterilem, nihil illi donat *Avitus*:
Sic fit, ut ille oleum perdat, & illa operam.

I N P O N T I L I A N U M.

Cur tua vix unquam sint falsa epigrammata, quaeris?
Diluis haec nimio, *Pontiliane*, mero.

DE VIRTUTE ET GLORIA.

Virtus, ut solidum quiddam est, & corpore constans:
Aequa sed est umbrae gloria fluxa levi.
Hanc igitur quisquis neglecta amplectitur illa,
Huic mage quam corpus, corporis umbra placet.

DE LUCII CUJUSDAM MEMORIA.

Esse aliquam si quis memorandi perneget artem,
Hanc qui confirmet, *Lucius* unus erit:
Ille etenim nuper curaue adjutus & arte,
Tres versus totidem noctibus edidicit.

I N P A U L U M.

Electo surgens ad mensam accedere *Paulus*,
E mensa ad lectum rursus abire solet;
Interea attingit libros, ut vina catelli,
Et queritur, sese discere posse nihil.

F A T I S P A R E N D U M.

Obsequitor fati: ducent te fata volentem:
Sin minus, invitum te tamen illa trahent.

DE POMPILII NASO.

Pompilio est nasus cubitos tres longus, & unum
 Latus, & hunc murus cingit utrinque triplex:
 Adfunt & turre, Bacchus quas condidit ipse,
 Et minio tinctis usque rubere dedit.
 Huic etiam naso vis admiranda tributa est:
 Nam calices siccos illius umbra facit:
 Imo etiam longe distans si senserit usquam,
 Ut magnes ferrum, sic trahit iste merum.
 Nuper eram in mensa, sitiens, potare paratus:
 Pompilius clausas astitit ante fores:
 (Mira canam, sed vera) merum mihi forte paratum
 Attraxit naso protinus ille suo.

IN PAULI NASUM.

Exiguum si quis nasum vidisse laborat,
 Paulum adeat, Paulo si modo nasus inest:
 Non etenim est nasus, sed pars centesima nasi,
 Et quo quis viso dicere possit, ubi est?
 Talis inest nasus muscis, sed & his quoque major,
 Et melius nasi nomine dignus inest.
 Quam quae per radios volitant corpuscula solis,
 Majorem nasum vix, puto, Paulus habet.

SUB EXORTUM DIEI.

Roscida purpureos effert Aurora jugales,
 Et nitidum Soli praevia sternit iter:
 Noctis aves dudum rupere silentia cantu,
 Nullaque jam caelo, rara vel astra micant.
 Exit flammivomo Phoebus spectabilis ore,
 Et tenebras densae noctis abire jubet.
 Christe, patris splendor, vero me lumine reple,
 Atque meo tenebras pectore pelle procul.

IN GAURUM.

Effundat versus una cum luce ducentos,
 Forte poetastris annumerandus eras;

*Sed cum te eximium jactas tam saepe poetam.
Id quoque quod paullum est, incipit esse nihil.*

I N P A M P H A G U M.

*P*amphagus in patulam tam multa ingeserat alvum,
Quam poterant denis plus satis esse viris:
Ecce venit caupo, pretiumque expostulat: ille
Ebria terribili lumina more rotans,
Evomit in patinam vinumque, cibosque receptos,
Atque ait, En, merces tu tibi habeto tuas.

I N G A L L O N I U M.

*S*tertit ad octavam Gallonius: inde cubili
Paullatim assurgens languida membra levat.
Objicitur perdix, quam protinus ille calentem
Devorat: hac nulli ceserit arte libens.
Spumantis temeti cyathos octove, novemve
Adjicit, & sacris sic operatus, ait:
Dī, date mi constanter animum, mentemque quietam:
Quam multis vita est nostra referta malis!

S E S T I O.

*M*ulta quidem, fateor, confers mihi munera, Sesti,
Devinctum tibi me nec tamen esse reor.
Cur ita? quod quae das, tristi dare mente videris:
Sic ego quae data sunt, vendita dona voco.

D E V O L U P T A T E , E T R A T I O N E .

*C*um, velut excelsa residens in puppe, Voluptas
Arbitrio mentem pellit agitque suo,
Horrida bacchantes ineunt certamina venti,
Navemque in Syrtes & vada caeca trahunt:
Illinc Ambitio, Dolus hinc consurgit, & atrox
Ira cruentatas sanguine tincta manus.
At ratio regimen navis si sumpserit, ecce,
Compositis undis aequora iuta silent:

Y y 5

Ipsa

*Ipsa ratis nullo ventorum exterrita flatu
In portum certo tramite flexit iter.*

SANSONI CRUCIO.

*E*t bonus, & dives, Sanso, simul esse laboras
Id fieri nulla sed ratione potest:
Sic utrumque petens, perdes utrumque: necesse est,
Alterutrum tollas, alterutrumque petas.

TUMULUS OTTHONIS, HOMINIS VORACISSIMI.

*C*onditus hac sub humo est gurgis vastissimus, Ottho,
Cui nunc officium justa rependit humus.
Condidit in ventrem terrae tot jugera vivus:
Hunc sub ventre suo nunc quoque terra tenet.

I N V I R R O N E M.

*Q*uod totam Virro furiosi more per urbem
Discurrit noctu, quod loca sola petit,
Nescio quid secum solus quod musitat: illo
Quod nemo est tota sordidus urbe magis,
Hac ratione parat nomen famamque poetar,
Et reperit fatuos, sic quibus esse probet.
O valeant calami, perent genus omne librorum,
Reddere si vates mens male sana potest.

I N P A U L U M.

*Q*uae tu condideras, inspexi carmina nuper,
Lectaue sunt, fateor, terque quaterque mihi:
Nec tamen evalui cognoscere, quid sibi vellent:
Usque adeo obscure scribere, Paule, solos:
Nam tu verba, puto, ex libris accepta Sibyllae,
Quaeque Catonis erant tempore prisca nimis,
Versibus infercis, gaudesque obscurus haberi,
Et velut inducta singula nube tegis:
Errasti hoc tantum, quod mittens carmina, Paule,
Debueras una mittere grammaticum.

AD

A D A M O R E S.

Carnifices curas, miseraeque incendia mentis,
 Et tu cum pharetra, saeve Cupido, tua,
 Tuque, Erycina ferox, longum, aeternumque valete,
 Ferte alio vestras, noxia tela, faces:
 Praeteriti vobis nimium concessimus aevi:
 Jamque dies mores postulat ista novos:
 Nunc juvat & rerum causas tentare latentes,
 Inviaque ignavis per loca ferre pedem,
 Induere & mores, contracta fronte, severos,
 Atque puellares spernere blanditias.
 Haec loquor: at si me placidis spectarit ocellis,
 Quae fugat aspectu nubila cuncta suo,
 Quam vereor, ne mox mihi multa & magna locuto
 Omnia cum fastu fortia verba cadant!

I N P O N T I L I A N U M.

Cum rapidus medio desasvit in aequore Titan,
 Fer, puer, huc cyathos, Pontilianus ait:
 Cum pluit, en, inquit, deus admonet esse bibendum,
 Qui nunc tam multo proluit imbre solum:
 Sic vacua a potu non unquam tempora ducit,
 Curque bibat, semper Pontilianus habet.

P E T R O Q U I N T I O.

Si dea, quae dubiis huc illuc passibus errat,
 Et regit humanas, lumine capta, vices,
 Quem Labyrintheis erroribus egit, Ulyssem
 Ad patrios esset passa senere focos:
 Membraque lausque viri tumulto caperentur eodem,
 Et tegeret nomen, qui tegit ossa, lapis.
 At quoniam fati varie crudelibus actus,
 Dura tulit terra plurima, plura mari:
 Vivit, & erectus rutilis super aethera pennis,
 Maeonio clarum carmine nomen habet.
 Maeste animo, Quinti: dum te fors invida vexat,
 A patriisque procul finibus esse jubet,
 Virtutem illa tuam toto disseminat orbe,
 Dumque nocere cupit, sic quoque saeva juvat.

CLAU.

CLAUDIO BURGO.

*P*erpetuo moeres, nec frontem exporrigit unquam,
 • Hoccine tu, quæso, vivere, Burge, vocas?
 Is demum vere vivit, qui mente serena,
 Et nitido laetos exigit ore dies:
 At qui perpetuis torquet se angoribus, hunc non
 Vivere, sed lenta morte perire puto.

IN DIVAM CATHARINAM.

*Q*uo te præcipue commendem nomine, Virgo?
 Laus etenim quæ te non minor esse queat?
 Magnum erat errores veterum liquisse parentum,
 Majus at imperium deseruisse fuit.
 Magnum erat immanis rabiem sprevisse tyranni,
 Supplicia at majus sponte subire fuit.
 Magnum erat his vitam sponte objecisse periclis:
 Majus nunquam animo succubuisse fuit.
 O decus eximium patriæ, sexusque, polique,
 Dicere te merito nullus honore potest.

EADEM DE SE IPSA LOQUITUR.

*I*llecebras inter medias educta virago,
 Re princeps, mulier corpore, mente dea,
 Nixa deo, mundi spernens mala gaudia, vici
 Tum tormenta animo, tum ratione sophos.
 Non rota, non gladii, non ipsi horrenda tyranno
 Mors potuit mentem sede movere meam.
 Scilicet haud quidquam mens Christo afflata veretur:
 Ille meae vires, & mea vita fuit.
 Quid, fuit? estque, fuitque, atque est sine fine futurus:
 Principium vitæ mors dedit ipsa mihi.
 Qui legis hæc, sic tu te etiam compone, viator:
 Mors tibi pro Christo vita perennis erit.

I N Q U E N D A M.

*Q*uidam jejunum me clamat esse poetam,
 Et mihi, sicca nimis carmina condis, ait:

Ipse

*Ipse nota sed enim carpi ne possit eadem,
Egregia prudens calliditate cavet:
Nunquam jejunus, nunquam ut qui scribere foccus,
Sed satur, & vino semisepultus amet.*

I N C R A S S U M.

*Quod ruri maneo studiis addictus honestis,
Rusticus hoc videor nomine, Crasse, tibi.
Rusticus ille quidem non est, qui rura pererrans,
Ingenium rerum cognitione colit:
At tu, qui nullam nosti stultissimus artem,
Esse vel in media rusticus urbe potes.*

I N G A U R U M.

*Fama est, hoc anno morituros esse poëtas:
Quid metuis? nil te, Gaure, timere decet.*

I N R U F I N U M.

*Cum coenat nemo tota te lautius urbe,
Ad tua cur rarus prandia, quaeris, eam?
Accubui simulac tecum, Rufine, monetque
Primus in appositas impetus ire dapes:
Mox onerare meas insulsis versibus aures
Incipis, & nugas ingeminare tuas:
Nec retices unquam, sed ab ovo ad mala recenset
Vix, puto, per centum carmina facta dies.
Quae si quis sanus patienti combibat aure,
Illum adamantini pectoris esse putem.
Miraris, cur te non possim ferre canentem?
Mensa ipsa insipido carmine pressa gemit.*

I N F O R T U N A M.

*Fortuna inconstans, & neutro certa paratu,
Vel sautura premit, vel nocitura favet.*

IN COMMENTARIOS JURIS CIVILIS FRAN-
CISCI CONNANI, VIRI CLARISSIMI.

LIBER IPSE LECTOREM ALLOQUITUR.

Dum tua nil praeter, curantis, commoda, lector,
 Me patris assiduo cura labore polit,
 Dumque diebus amat totas ex ordine noctes,
 Noctibus & totos continuare dies,
 Ipse (fatebor enim infelix) dominoque, patrique,
 Ipse necis prosperae maxima causa fui.
 Verum etiam sine me, fatalia tempora mensus,
 Serius ut paullo, tandem obiturus erat.
 Faxo ego, ut aeternum per me nunc vivat: eroque
 Illi auctor vitae, cui necis ante fui.

D E S E I P S O.

Dicebam Euterpae, coeptis in versibus haerens,
 Auxilium fratri porrige, diva, tuo.
 Fraternalis mota est in risum nomine virgo,
 Et nitido sudum reddidit ore diem:
 Tunc ego subridens, mirari desine: nam mi
 Si pater est Caesar, tu soror esse potes.

IN IMPORTUNOS RECITARTOES.

Hei mihi, quantum res invisa est, nimis esse potam!
 Quantum odii morbus colligit ille suis!
 Nil genere hoc hominum est usquam importunius: illos
 Et cane, qui sapiunt, pejus & angue cavent.
 Nec locus est, nec tempus, ab his subducere quo te,
 Non si mille modis aggrediare, queas:
 In fora te, in thermas, & balnea in ipsa sequentur:
 Quodsi in templa gradum ferre parabis, & huc.
 Si notos forte aegrotos invisis, & illuc:
 Spectatum ludos forsitan ibis? & huc.
 Pergis eo, nullum quo ducere quaeris? & illuc:
 Pergis eo, comitem quo tibi poscis? & huc.
 Denique, ut exonerer alvum, discedis? & illuc:
 Ut somnum capias, fessus abibis? & huc.

In.

Interea iusulsis ōnerabunt verſibus aures,
 Auribus ut te tunc ipſe carere velis:
 Verſibus iusulsis, quæis cantio gratioꝝ illa eſt,
 Quam geminat putri condita rana lacu.
 Ex genere hoc, miſerum nuper me prenderat unus:
 (O lux infelix quam fuit illa mihi!)
 Feſſus ego, inſuavis mihi jam ut vita eſſet, apud me
 Fundebam ſurdo talia vota ſovi:
 Summe deũ, te ſi qua mei miſeratio tangit,
 (Nam qua ſim poſitus conditione, vides)
 Aut abige hunc tandem, aut mihi da ſurdeſcere, vel jam
 Alterutrum noſtrum, vel neca utrunque ſimul.
 Venerat ad primæ damnata crepuſcula lucis:
 Vix abiit vates, ſole cadente, meus,

P A U L O .

Das mihi lactucas, centum ſed mutua poſcis:
 Deſine: lactucas, Paule, minoris emo.

IN COLLINAM ANUM.

Diſpeream, niſi te aspicio, Collina, libenter,
 Nique etiam tecum ſæpius eſſe velim:
 Tum quoniam anguicomās ſic exprimis ore ſorores,
 Terriculi ut facile munus obire queas,
 Tum quoniam inprimis potas lepide, atque decenter:
 Crede mihi, hic demum gratia magna tua eſt.
 Nam tu aliquot, qui ſint reliquæ præludia pompæ,
 Suaviter immiſſis ruſtibus in cyathum,
 Sic bibis, ut dulcis labiis pendentibus humor
 Aſidue alternis influat, & reſſuat.
 Expers interea ne ſit parũ ulla decoris,
 Labitur in pinguem ſpurca ſaliva ſinum.
 Crede mihi, id pulcrum eſt, dentes cum allis ad atros
 Sic patulo geminus ludit in ore liquor.
 Maſte age, maſte animo, Furiarum ſola voluptas,
 Delicium Stygii ſola futura canis:
 Perge, citosque bibens Maeandri redde reflexus:
 Id, feſtiva, ſimul & bibere, & vomere eſt.

AN-

A N T O N I O C O L L A E O.

Unquamme, Antoni, locupletem te fore credis?
 Et caelo, & tota falleris hercle via.
 Non es adulator, non fur, non denique leno,
 Non bonus insonites voce onerare reos.
 Innocuus vivis, fraudisque, & criminis expers,
 Semper in antiqua simplicitate manes.
 Evades nunquam dives rationibus istis:
 Esse bonum nostro tempore stultitia est.

P A U L O.

Qui capit, inferior: major, qui donat, habetur:
 Inferior sic te, Paule, libenter ero.

C U I D A M.

Hos tibi quid juras factos ex tempore versus?
 Pagina, si taceas, id satis ipsa probat.

I N P H A E D R A M.

Cum Phaedra Hippolyti disiectos cerneret artus,
 Membraque tam multis sanguinolenta locis,
 Postquam non potui vivum te inflectere, dixit,
 Persequar ad Stygios te tamen usque lacus.
 Dixit, & incumbens gladio, terram ore momordit.
 Saepe amor insanus talia monstra parit.

D E M O R T E M. B R U T I.

Brutus ut Augusto belli succedere palmam,
 Et paullum a victis vidit abesse suos,
 Amplexus gladium multa jam caede madentem,
 Ergone te, dixit, sospite, servus ero?
 Quin potius fatis id quod praeclusa malignis
 Non potuit patriae, dextra datura mihi est.
 Haec fatus, rutilum per costas exigit ensen,
 Magnanimoque cadens pectore pulsat humum.
 Sic quoque, dum moritur, labris dum spiritus errat,
 Nunc, ait, invito Caesare, liber ero.

I N

I N Q U E N D A M.

*Quidam Margaridem meam salutat,
 Morbosus, capularis, eviratus,
 Ficosus, recutitus, herniosus,
 Calvaſter, podager, cadaverofus,
 Orci victima, pabulum Charontis,
 Cui jam oris, puto, foetido in recessu
 Dentes quinque, nec amplius, ſuperſunt:
 Cui centum ſcabies petita luſtris.
 Artus depopulatur ulcerofos.*

*Idem, quod magis ac magis pudendum eſt,
 Pauper, dirutus, expeculatus,
 Qui noctu omnia ſana pervagatur,
 Si quid, perditus, harpagare poſſit,
 A ſe quo miſeram famem repellat.*

*Atqui ſurripiat, clepat: quid ad me?
 Quidquid fecerit, haud movebor unquam,
 Dum ne Margaridem meam ſalutet.*

DE MORTE CICERONIS.

*Cum ferus aſtaret ſtriſto mucrone ſatelles,
 Sumere ſupplicium de Cicerone parans,
 Immoto vultu, atque oculis conſtantibus ille
 Praebens infanda colla ſecanda manu,
 Publica libertas vita mihi carior, inquit.
 Me quoque, me fas eſt, te moriente, mori.*

CALENDIS JANUARIIS, JOCOSUM,
AD MICHAELEM LOCHIANUM.

*Non tibi pro xeniis, fulvi pretioſa metalli.
 Pondera, non docta ſigna polita manu,
 Non lana Aſſyrio tincta & ſaturata veneno,
 Non gravis argenti lamina munus erit.
 Talia non capiunt generoſas munera mentes,
 Talia magnanimi ſpernere dona ſolent.
 Cum te igitur, quam ſis excelſo pectore, norim,
 Non mittam iſta tibi dona: quid ergo? nihil.*

AD JANUM VERMELIANUM.

Divitias hodie plena depromere ab arca,
 Thesaurosque meos jam referare placet,
 Ut te muneribus donem, mi JANE, superbis,
 JANE, inquam, ex animo nunquam abolende meo.
 Dona parvo tibi ferre, quibus, si dicere fas est,
 Attalicae possunt nil dare majus opes:
 Munera, Persarum gazas quae vincere possint:
 Munera, Pactoli est prae quibus unda nihil.
 Quidnam post tantos feret hic promissor hiatus,
 Qui sua tam elata munera voce canit?
 Sic tecum: & quae sint ea tandem dona, requiris:
 Atqui jam dudum, quae tibi poscis, habes.
 Hui! dices, hoc tu breve chartae & inutile frustum
 Persarum gazis amplius esse putas?
 Quid facias? nil possideo, nisi carmina, JANE?
 Quare ea thesauros divitiasque voco.
 Tu quoque, si natura mihi tua cognita recte est,
 Carmina divitiis pluris habenda probas.

CURANDAM ESSE HIEMIS TEM-
PORE CUTICULAM.

Ingere ligna foco: vis frigoris aspera saevit:
 Eia age, quid dubitas? ingere ligna foco.
 Non audis, quanto Boreas bacchetur hiatu?
 Nomen vides, multa ut jam nive canet humus?
 Aspicias, ut veteres videntur frondibus orni?
 Cernis, ut amissas silva queratur opes?
 Cernis &, ut pigro lentescant marmore rivi?
 Me gelidus totis artibus horror habet.
 Ferto, age, ferto huc vina, puer, cythosque capaces,
 Ante focum mensas explicuisse juvat.
 Jam tristi caelum est facie, jam nubilus aër
 Omnia concutiens, nos vetat ire foras.
 Ergo domi inclusos genio indulgere necesse est,
 Mos datus a priscis ut teneatur avis.

LODOICO VALESIO, ADOLESCENTI
HONESTISSIMO.

*M*iraris, tanto cum te complectar amore,
Cur tamen extremum hic te, Lodoice, locem?
Pectore nempe mihi penitus defixus in imo es:
Ultimus, hinc factum est, pectore ut exieris.

M. ANTONII MURETI
EPISTOLARUM LIBELLUS.

A D

NICOLAUM VIENNENSEM EPISTOLA.

*I*nclita nobilium soboles, Nicolae, parentum,
Qui jam nunc ipso ex aetatis limine signa
Virtutis praebes nobis manifesta futurae,
Nimirum sapi, & rem recte intelligis unus,
Qui licet antiquis ortus natalibus, laud te
Ante tamen ponis reliquis, sed fronte modesta
Alloqueris cunctos, vultuque humanus amico,
Non ulli renuis dextram praebere fidelem.
At quidam contra nullis majoribus orti,
Ore tamen tumido voces efflare superbas,
Aequalesque suos audent contemnere, tanquam
Indignos queis sese aequali foedere jungant:
Quos tu deridens, inter nihil esse, parepie
Quo sit quisque creatus, ais, dum sit mado verat
Virtutis studiosus, ametque in rebus honestis
Ponere labentis fatalia tempora vitae.

Cui non Siciliae notus dominator opimae,
Qui de figlina est ad regni evectus habenas?

At contra Persei, qui claram rexerat olim
Pallenen, natus, fortunae ludibrium, amplos
Inflabat folles, & regis filius, unco

Z z 2

Im:

Impositam incudi versabat forcipe massam.

*Quid? non & matris captivae abjecta propago,
Cui regni flamma index circum tempora fulsit,
Regali secit solio? Quid stemmata iactas?
Num pueri regum parte enascuntur eadem,
Qua mendicorum? nunquid communis utrisque
Materia est? nunquid morbis obnoxius aequae est,
Quem lana Assyrio velat medicata veneno,
Principibus proavis, claroque ex sanguine natum,
Et sub Aquitanis sordet qui bardocucullis,
De peronato genitus patre? nonne sorores
Noctigenae, vitas hominum quae pollice versant,
Sunt aequae inmites generosis, vilibus aequae?*

*Quidnam igitur praestat mendico hic nobilis isti?
Aut quid nobilitas tandem est, nisi fumus inanis?
Nam si vim verbi inspicias, & nobile scortum
Dicitur, & latro nonnunquam nobilis: imo
Nomine ita accepto, Pornus quoque nobilis ipse est.*

*Sed nempe insanit vulgus, multoque veratro
Indiget, indignos alienis laudibus ornans.*

*Qui se non ullo deturpat crimine, quique
Viribus ingenuas totis amplectitur artes,
Is mihi, sit quamvis genitore creatus egeno,
Nobilis est: at qui, vitiorum mole gravatus,
Nil praeter statuas, & avorum nomina iactat,
Si verum excutias, longe abjectissimus ille est.*

AD JANUM ANTONIUM BAIFIUM.

*J*ane, mei cordis longe pars maxima, quocum
Dulce mihi est totos crebro componere soles,
Dum tu aut Niliacae meditaris funera Thisbes,
Inficiens atro candentia poma colore,
Aut opus eximium numeris sublimibus aptas,
Syrmate conspicuus, picturatoque cothurno:
Carmine nos humili nostros includimus ignes,
Aut brevibus scriptis dulces affamur amicos,
Aut vitiis genuinum infigimus. Omnia nos haec
Parvula inaudaces: tibi fas maiora parare,
Cui totus se Helicon, totusque recludit Apollo.
Ad vires se quentque suas componere verum est.

AD STEPHANUM JODELLUM.

Semina sunt quaedam nascentibus infita nobis,
 Queis, duce natura, ad varias impellimur artes:
 Ille fori rabiem, vesanaque jurgia laudat,
 Et pavidos grata defendit voce clientes,
 Impatiens ott: contra hic sulcare carinis
 Regna tridentiferi gaudet patris, & trabe vassa
 Visere longinquo terras sub sole jacentes:
 Prodigus hic vitae violentis ducitur armis,
 Gaudet & hostili stagnantes sanguine campos
 Aspicere, & litui sonitu recreatur acuto:
 Ille sui nunquam fines excedere agelli
 Ausus, amat tacitis deducere passibus aevum,
 Proscindens magnae gremium genitricis, & altis
 Pinguia Triptolemi committens munera sulcis.

Nos Musae, Jodelle, tenent, genitorque Lyaeus,
 Quem rigidi ambiguo venerantur numine Thraces,
 Et Nymphae celeres, & capripedes Satyrisci.
 Nos & luce nova lustrat dum Delius orbem,
 Et jubar auricomum tremulis dum fluctibus abdit,
 Addictos studiis videt, intentosque labori.

Sed tua te virtus, animi te vividus ardor
 Aequales longe ante alios unum abripit: uni
 Purpureis dictant Musae tibi talia labris,
 Qualia pulchricornus, choreas ducentibus ipsis
 Cantat, & ad numerum simul ipse movetur Apollo.

Felix ingenii, viridi cui detur ab aevo
 Longaevos aequare senes, & carmine dio
 Demulcere animos: jam te ipse turnescit alumno
 Sequana, jam virides resonant tua nomina ripae.

Perge, agedum, neu te venienti subtrahes famae:
 Non te Parca feret totum: non totus obibis,
 Parsque tui effugiet serales optima flammæ.

Musa suos vetat mori: dat vivere Musa
 Perpetuo, & famam memorem per saecula propagat:
 Caelo Musa beat: famam tibi Musa perennem
 Protrahet, & caelo te olim, Jodelle, beabit.

M. ANTONII MURETI

O D A E.

A D

JOHANNEM AURATUM,

VIRUM UTRAQUE LINGUA ERUDITISSIMUM.

*A*urate, gentis grande decus meae,
 Qui tensa docta fila legens manu,
 Saeculis inexpertum vetustis
 Ambrosio jadis ore nectar,
 Quid esse causae suspicer, invida
 Suis quod ortos Gallia finibus
 Aut odit, aut spernit poëtas,
 Usque favens peregrinitati?
 Atqui vetustis temporibus suos
 Et fovit Hellas, & Latium suos.
 Quae praxitas nos mentis unos,
 Ne faciamus idem, coërcet?
 Nihil daturum me auribus hic tuis
 Velim arbitreris, si licet & fide
 Pridem tibi, & communitate
 Sanguinis & patriae alligatus:
 Nil ista sed me commoveant tamen,
 Aurate, palpo percutere inscium,
 Ut laudibus te ornare pergam,
 Ni tua me prope singularis
 Virtus moveret. Nil faciles tibi
 Musae negarunt: seu libeat fide
 Sacrare Graeca, seu Latina
 Nobilium inclita facta regum.
 Hac arte quondam quas sibi copias
 Dirces alumnus, quod peperit decus?
 Contra, tuos mercede iusta
 Quisnam hodie decorat labores?
 Praejudicatae quod nisi nos premar

Aucto-

*Auctoritatis pondus, erit nihil,
Cur non, metu plane remoto,
Cedere te inficiemur illi.*

*Sed nempe virtus temporibus jacet
Depressa nostris: hinc fit, ut unici
Virtutis altores poëtae
Clade etiam simili premantur.*

IN DISCESSU DANIELIS SCHLEICHERI,
FILII LONGE DULCISSIMI.

*D*escende caelo, & jam mihi lugubres
Regina dicta Calliope modos,
Quibus furentem, Eheu, sub imis
Visceribus retegam dolorem.

*Dic, diva, carmen, quale per horbidi
Ripas Caystri, candidulum caput
Trajectus immitti sagitta
Voce canit moriente cygnus:*

*Aut qualia olim conjuge Thracius
Rapta sacerdos dixerat, ad sonum
Quorum & feræ immanes quierunt,
Et rabidi posuere venti.*

*Ah! unde questus incipiam meos?
Quae prima se vos pectore proferet,
Iterque laxabit querelis?
Nam meus hinc Daniel recedit.*

*Nunquamne posthac, o juvenum decus,
Quotquot jugales dum citat aureos,
Terramque collustrat jacentem,
Ignivomo videt ore Phoebus,*

*Nunquamne posthac conspiciam tuos,
Schleichere, vultus? cur igitur moror,
Nec tristis invisaeque vitae
Fila ferox inimica rumpo?*

*Jam jam valete o gaudia, & o joci,
Et quidquid antehac dulce fuit mihi;
Venite jam fletus perennes,
Perpetuique venite planctus.*

*Innixa ramis Daulias ut novis,
Cui cautus auceps, surtifica manu*

*Pullos terribiles involavit,
 Mœsta sedet, geminatque questus,
 Et se doloris vulnere conficit;
 Sic ipse postquam defiero tui
 Aspectu amato atque expetito
 Posse animum exfatiare vultus,
 Eheu, quibus tunc fluctibus opprimar!
 Quantas dolorum perpetiar faces!
 Quam saepe, te ut spectare possem,
 Morte mea cupiam pacisci!
 Lenito crebris haec mala litteris,
 O nate, saltem, neve animo patrem
 Depone, qui, dum vivet, unum
 Pectore te retinebit arcto.*

AD CLAUDIUM VOESIUM.

*C*laudi, integello pectore amabilis,
 Qui mente solus disjicis a mea
 Acerba curarum, benignis
 Vocibus, alloquioque dulci;
 Non sic timenda est, in Libyae jugis
 Quae, matre rupta, vipera nascitur,
 Non scorpii cauda minaces,
 Non geniti sub aquis chelydri:
 Non herba tetro noxia gramine,
 Quamcunque tellus Thesfalis educat,
 Non illa, quam stillante rictu
 Spuma canis genuit triformis,
 Dira ut latentis tela Calumniae,
 Quam Dite tellus sustulit ex patre,
 Nefariam, insontesque fœtis
 Criminibus premere efficacem.
 Haec conglobatis suspicionibus
 Belli nepotem perdidit, haec malae
 Adegit ad potum cicutae
 Innocuum sophiae parentem.
 Dum Phoebus Indos exorians novo
 Afflabit igni, Beticolas cadens,
 Non ulla Thesfidae modesti
 Saecula pudicitiam tacebunt.

*Aggressa blandis hunc sua fraudibus
Noverca pellax, quid, juvenum decus,
Labentis istud ver juventae
Perdis, ait, tenerumque florem?*

*Cur editorum per juga montium,
Antris latentes persequeris feras?
Tibi absque telis, retibusque
Praeda domi melior parata est.*

*Accede, neu te poeniteat mei
Fructus pudoris carpere primulos:
Non me ore natura indecoro
Protulit, immeritamve amari.*

*Quid vana legum vincula te movent?
Natura nullos concubitus vetat,
Sed compedes vanissima istas
Cura hominum sibi fabricata est.*

*Nil ille motus, desine vocibus
Tentare mentem spurcidicis meam,
O spurca, & in tauros furenti
Progenies genitrice digna.*

*Haec fatus in tesqua, & nemorum abditos
Abit recessus, gessa manu rotans:
Vadentem odora & vis sagacium
Anteit, & sequitur Laconum.*

*Quid innocenti sed juveni tamen
Servasse tanto a crimine profuit
Mentem, si apud patrem reversum
Impia plus potuit noverca?*

*Cujus querelis ille adeo integer
Per vota patris filius occidit,
Cautes & eliso marinas
Imbuit emoriens cerebro.*

*Nec me venenis non petiit suis
Illa ipsa mendax anguipedum soror,
Mendaciorum procreatrix,
Perpetua & scelerum architecta:*

*Sed dexter illi me eripuit deus,
Umbone tanquam me triplici tegens:
Cujus memor, nunquam canoris
Versibus hunc celebrare mittam.*

AD PETRUM RONSARDUM,

GALLICORUM POETARUM FACILE PRINCIPEM,

*R*onsarde, Aonii pectinis arbiter,
 Qui princeps resonum sollicitas ebur,
 Ventorumque minas, & celeres potens
 Lapsus sistere fluminum,

Quando te reducem Vindocino ex agro
 Cernemus, veterum turba sodalium?
 Quis te, quis niveo vellere conditus
 Nobis restituet dies?

Qui desiderio perpete nunc tui,
 Heu quae non facimus vota? quibus sacros
 Postes muneribus cingere parcimus?
 Quas non concipimus preces?

O saltem interea, quidquid agis, memor
 Nostri vive: ita te curribus aureis
 Rumor per liquidum gemmeus aëra,
 Spectandum populis vehat.

AD NICOLAUM DENISOTUM,
COMITEM ALSINOUM.

*B*acchus poëtas & facit, & fovet,
 Bacchus poëtarum ingenia excitat:
 Bacchus novem praestat puellis,
 Et melior, potiorque Phoebo est.

Ter terna quisquis pocula sumpserit
 Dulcis Falerni, sentiet hic sibi
 Calere divino furore,
 Carmina ad ejicienda, mentem.

Sic laetus olim vixit Anacreon
 Cinctus virenti tempora pampino,
 Sic Ennius semper madenti
 Guitture carmina funditabat.

Aigentis at quos potus aquae juvat,
 Frigent eorum carmina, nec ferunt
 Aetatem Ades, necumque plenis
 Hic cyathis, Nicolae, certa.

Mi.

Miranda seris carmina posteris
 Uterque loto gutture concinet.
 O dulce tormentum, o gravatis
 Certa quies animis, Lyaeae!

Quaenam, imperiti, pocula quaerimus
 Vocalis undae? quod bifidi duplex
 Montis cacumen somniamus?

Quam petimus, fatui, Hippocrenen?
 Haec Hippocrene est: unicus hinc liquor
 Vates stupendos efficere evalet.
 En, par pari gratus repende:
 Hoc ego te cyatho saluto.

AD JANUM TILIUM PARAENETICON.

Modus tenellis quis tibi ab unguibus
 Vitae tenendus, fane, sit, accipe,
 Benigna quem Natura finxit
 Ingenio puerum sequaci.

Primum ergo amorem numinis intimo
 Serva usque fixum pectore, & illius
 Ad iussa te compone: nulla est
 Sors nocitura deum colenti.

Fac &, parentes sis pius in tuos,
 Honore & illos promerito colas:
 Impune nunquam sprevit ullus,
 A quibus ortus erat, parentes.

Fas & magistris, sint licet asperi
 Nonnunquam, honorem reddere debitum.
 Si quando te objurgent, id illos,
 Te quod ament, facere arbitrator.

Nam primula aetas innumeris rapi
 Affectionum turbinibus solet:
 Frenari eam quare & magistri
 Assiduo imperio necesse est.

Nil turpe factu dicere fas puta:
 Quae quisque gaudet dicere, eis quoque
 Gaudere patrandis putatur.
 Indicium sua cuique lingua est.

Disce, & sodales quos tibi debeas
 Parare: nam omnes consimiles fere

Eva.

*Evadere illis assolemus,
 Quæcum agimus: neque pestilenti
 Si quis frequenter vixerit in domo,
 Nec si in malorum coetibus, ut sibi
 Contagio nil obfit, unquam
 Arte cavere valebit ulla.*

*Vide ergo, ut illos, fane, pares tibi,
 Quæis esse te olim consimilem voles:
 At immodestos quos videbis,
 Et cane pejus, & angue vita.*

*Laborem amato, dum juvenis viges,
 Ut otieris, cum senium premet:
 Laboris ocores nec ulla
 Laus sequitur, neque splendor ullus.*

*Haec si sub imo pectore clauseris
 Præcepta, Tili, spes bona nos tenet,
 Tuis, fore, ut majoribus te
 Persimilem videamus olim.*

M. AN-

M. A N T O N I I

M U R E T I

POEMATATA VARIA,

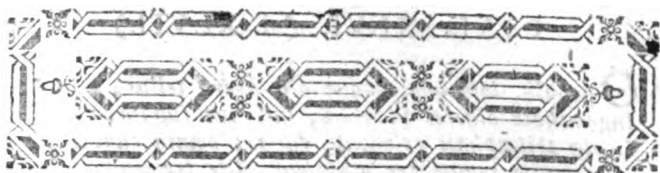
DUOBUS LIBRIS DISTINCTA

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

1955

1955

M. A N T O N I I
M U R E T I
POEMATUM VARIORUM

L I B E R P R I M U S .

P S A L. XIV. (al. XV.)

Quisnam, o Rex aeternae, tuam admittetur
in aulam,

Cui dabitur montis culmen adire tui:
Perpetua ut tecum compositis pace fruatur,
Carpens nota unis gaudia caelitis?

Qui nulla ingreditur macula suffusus,
amatque

Ex animo rectum, justitiamque colit:

Cui neque cor fraudes agitat, neque subdola lingua est:

A quo se laesum dicere nemo potest.

Quem fugiunt iniusti, & quo praesente liquefcunt:

Quo viso, iustis mens animusque redit.

Quem mutare fidem nunquam iactura coëgit:

Foenore qui partas odit & horret opes

Nullo unquam iudex potuit qui munere vinci,

Ut duro insontes laederet ore reos.

Qui facit haec, is demum in caeli templa receptus,

Tecum una dempto fine beatus eris.

P S A L.

PSAL. XLVI. (al. XLVII.)

Opopuli, lato quoscunque alit ubere tellus,
 Ingeminate alacres plausum, luctuque fugato,
 Laeta triumphali resonent, facite, omnia cantu.
 Ille etenim regum ter maximus, ille tremendus,
 Quem sola terrarum, caeli quem templa videntur,
 Subjecit nobis populos, fastuque repressi,
 Ferre jugum, admota pedibus cervice, coëgit.
 Ipsemet elegit clemens patrimonia, nobis
 Quae daret, aeterno Isacidae succensus amore.
 Euge pater, pater euge, tuum haec sunt omnia munus.
 Ascendente Deo, litui sonuere, tubaeque.
 Prodidit ipse novis sua gaudia vocibus aether.
 Psallite nunc pia corda Deo, nunc psallite regi,
 Psallite, qui terras omnes ditione coërcet:
 Et mulcete pias doctis concentibus aures.
 Imperium sine fine Deus toto obtinet orbe,
 Et sancto innixus solio regit omnia solus:
 Ductores populorum illius signa sequuntur.
 Namque Abrahami alios longe Deus anteit omnes;
 Scuta sua extulit ipse alte super ardua terrae.

PSAL. LI. (al. LII.)

Quid gloriaris, perfide, quid tumes?
 An ista verum nescia proloqui
 Te ceteros supra ferocem
 Lingua bonis inimica reddit?
 Cura una & unum est id studium tibi.
 Noctes diesque hanc, ut potes, asperas
 Novaculae in morem: & latentes
 Insidias struis huic & illi.
 Te laeta damnis improbitas juvat,
 Egensque semper pluris iniquitas.
 Tu foeda facta & fraudulenta
 Usque novis cumulare gaudes.
 Quaecumque verbis, o scelerum artifex,
 Posse in ruinam praecipites agi
 Confidis insontes amicos,
 Illa tibi didicisse melli est.

Quo

Quapropter ultor, ne dubita, Deus
 Tandem a merenti supplicium exiget:
 Radiciusque evulsum ab inis
 Sedibus ejiciet tuis te.
 At haec videntes, artubus intimis
 Fusti intremiscent: & magis ac magis,
 Ne provocent in se quoque iram
 Numinis, admoniti cavebunt.
 Tu risus illis interea miser
 Focusque fies. En, sibi qui Deum
 Temnebat adiutorem, & in se
 Sat sibi praesidii putabat!
 Quid nunc, quid illum per scelera & dolos
 Exstructae in altum divitiae juvant?
 In pulverem omnia & favillam
 Et tenues abiire fumos.
 Ego autem, in uno spem mihi qui Deo
 Omnem locavi, liber agam metu,
 Florens olivae instar nitentis,
 Quam Domini studium tuetur.
 Semperque, regum maxime, te canam:
 Nec me sonoris deficiet tuum,
 Plaudente iustorum corona,
 Carminibus celebrare nomen.

P S A L. CXIV. (al. CXVI.)

Summus amor Domini medio mi in pectore servet,
 Namque meas clemens audiit ille preces,
 Excepitque meas facili bonus aure querelas.
 Illum igitur, fuerit dum mihi vita, colam.
 Letiferi haerebam vinctus quasi fune doloris:
 Nec procul a durae limine mortis eram.
 Summe Deus, dixi, solo te vindice fretum
 Eripiat tantis me tua dextra malis.
 Ut bonus est! ut opem cito rite vocantibus adfert!
 Iustus ut, & nitidae simplicitatis amans!
 Attritus prope eram, cum me consurgere iussit,
 Depulit & capiti cuncta pericla meo.
 Quid trepidas, anima? Ad solitam te verte quietem,
 Plurima supremi munera regis habes.

A a a

III

*Ille a morte animam hanc, a tristi lumina fletu,
 A lapsu infirmos eripuitque pedes.
 Vivam igitur posthac illo duce & auspice tutus:
 Et mea semper erit cura placere Deo.*

H Y M N I S A C R I.

SERENISSIMO PRINCIPI,

GUILIELMO GONZAGAE,

DUCI MANTUAE, MONTISFERRATI, ETC.

*M*agne Ducum, foetam populis cui fortibus urbem
 Pulcer odorifero Mincius amne lavat:
 Sume datis a te scriptos mihi legibus hymnos,
 Neve parum culti despice vatis opus.
 Illi etiam, quorum hic meriti celebrantur honores,
 Lucida quos constans vexit ad astra fides,
 Non indignantur parvo sibi thure litari:
 Atque animum magni muneris instar habent.
 Forsitan his olim juvenis meliora dedissem,
 Et mulcere aures dulcius apta tuas:
 Sed veniens etiam ingenio est damnosa senectus,
 Nec tantum vires corporis imminuit.
 Cum mihi turgerent meliori sanguine venae,
 Nec curarum animum pondera deprimerent:
 Sponte sua numeris carmen mihi mollibus ibat,
 Et subito versus fundere ludus erat.
 Nunc & corpus hebet senio, & mens ipsa pigrescit,
 Quodque habuit ludo, nunc onus esse putat.
 Dulce onus hoc tamen est, quod te mandante subitur,
 Et leviora facit iussa iubentis amor.
 Atque utinam haec roseo legat & Vincentius ore,
 Phoebi & Musarum maxima cura, puer:
 Qui florescenti paullatim attollitur aevo,
 Ut sata se ad fluvii subjicit alnus aquas.

Fe.

*Felix, cui teneris Helicon lustratur ab annis,
 Et bibitur volucris fors pede factus equi!
 Quem jam ipsa Uranie blandis complexa lacertis,
 Stellatas superum vexit ad usque domos,
 Ostenditque astrorum ignes, caelique meatus,
 Quisque suos peragant legibus illa choros.
 Quis scit, an & caelo dum singula despicit, inter
 Cetera majores viderit astra suos:
 Et quos purpureo contextit Roma galero:
 Et qui regali sceptrata tulere manu?
 Fortunate puer, magnum patris incrementum,
 Cui Lachesis net plena aurea fila colo,
 Vive diu, utque dati poscit tibi nominis omen,
 Tende atavos omni vincere laude tuos.
 Neu grave sit, dum dona tibi graviora parantur,
 Interea partem carminis esse mei.*

I N A D V E N T U.

*V*erbum, quo omnipotens condidit omnia,
 Summi praevalidum consilii Angelum,
 Vatum plena Deo pectora dixerant,
 Venturum, ut fieret caro;
 Primi quo maculam dilueret patris,
 Serpentisque vafri contereret caput:
 Praeclusamque homini morte recluderet
 In caelum propria viam.
 Ergo turba patrum, carcere liberos
 Qui longo per eum se fore viderant,
 Caelum suspiciens, luctifonis dabat
 Carmen lugubre vocibus:
 O qui pollicitis applicitos tuis,
 Quamvis cuncta potes, fallere non potes,
 Longas tolle moras, & cito, quem tibi
 Certum est mittere, mittito.
 Simplex aetherii numinis Unitas,
 Quae distincta eadem est veraque Trinitas,
 Aeternis vigeat semper honoribus,
 Et terra simul & polo.

IN DIE S. BARBARAE.

Qualis, nulla polum nubila cum tegunt,
Inter clara nitet sidera Phosphorus:
Talis martyrio conspicuas micat
Inter Barbara virgines.
Cui solus teneris Christus ab unguibus
Usfit cor nitidum perpetua face,
Cui desiderium, cui fuit unicus
Spretis Christus amor procis:
Quamvis imperio barbarus aspero
Terreret genitor; quem furor, & mala
Perduxit rabies, ut gladio caput
Natae demeteret suae.
Vinclis illa quidem libera corporis,
Felix ad superos protinus evolat:
Sed Christus sceleratum in Stygias patrem
Sedes fulmine dejecit.
Simplex &c.

A D L A U D E S.

*S**anctae triumphum virginis*
Laeti canamus Barbarae,
Palmaeque honorem duplicis,
Quam virgo martyr obtinet.
Non stirpis illam regiae
Splendor superbam reddidit,
Quin se a tenellis unguibus
Christo regendam traderet.
Insanus infremit pater,
Omnesque poenas admovet,
Tandemque sacrum filiae
Caput cruentus amputat.
At virgo casti corporis
Soluta vinclis emicat,
Volatque stipata Angelis
Ad expetitum conjugem.
Aeterne cunctorum Pater,
Aeterne Fili, par Patri,
Et par utrique Spiritus,
Soli tibi sit gloria.

IN

IN NATALI DOMINI.

Onox vel medio splendidior die,
 Cujus per tenebras virginis integræ
 Ex alvo nitida Sol novus emicat,
 Complens omnia lumine.
 Aeterno imperio qui regit omnia,
 Humanumque Deo conciliat genus,
 Is nunc sub tugurii vilis operculo
 Nascens, pauperiem docet.
 Pastores ovium, dum gregibus suis
 Intenti vigiles excubias agunt,
 Primi hunc angelico carmine nuncium
 Laetis auribus hauriunt.
 Grata est haud dubie simplicitas Deo,
 Grata est vita, dolis quæ procul omnibus
 Rectum sponte sua perpetuo colit,
 Et priscam retinet fidem.
 Simplex &c.

IN DIE S. STEPHANI.

Levitæ juvenis fortia pectora
 Ornari solitis tempus honoribus,
 Primus martyrii qui sibi lauream
 Vitæ prodigus induit.
 Tundebat lapidum, grandinis in modum,
 Denso turba fremens imbre sacrum caput:
 Nunquam mota suo sed tamen est loco
 Mens sancto ebria Spiritu:
 Sed sese in mediis ictibus erigens,
 Ad caelum penetrans, en, ait, en eum,
 Pro quo dulce mori est, jam video patris
 Ad dextram positum Dei.
 At tu, Christe, sinu suscipe me tuo,
 Atque his, qui tenebris turpibus obruti,
 Quo sese impediant crimine, non vident,
 Quaeso te, veniam dato.
 Simplex &c.

IN DIE S. JOHANNIS EUANGELISTAE.

Christo prae reliquis carus Apostolis,
 Qui supra Domini pectus in ultimis
 Discumbens epulis composuit caput,
 Festa luce canendus est.

Felix, cui Dominus jam rigida in cruce
 Pendens, jamque neci proximus, & Patri
 Sanctam sancto animam tradere cogitans,
 Matrem crediderit suam!

Felix, qui se aquilae more super polos
 Tollens, & nitida in luce Deum videns,
 Divino eloquii flumine filium
 Aequalem docuit Patri!

Felix, qui senio jam gravis, & sacra
 Multa canitie tempora confitus,
 Ut si membra levis corripere sopor,
 In Christi rediit finum!

Simplex &c.

IN DIE SS. INNOCENTIIUM.

Cantemus tenerorum agmina Martyrum,
 Quos regis rabies abstulit impii,
 Cunas innocuo sanguine pröluens,
 Christum perdere dum furit.

O nullis feritas cognita saeculis,
 Materno pueros e gremio rapi,
 Perfossa ut rutilis corda mucronibus
 Lac cum sanguine funderent.

Heu quis, cum solito raptus ab ubere,
 Distinctumque pavens ad gladium puer,
 Blandas carnifici porrigeret manus,
 Siccis adspiceret genis?

Augent angelicos nunc pueri choros,
 Et Christum liquido gutture concinunt:
 Herodem meritis debita talibus
 Poena in perpetuum premit.

Simplex &c.

IN FESTO S. SYLVESTR.

Priscos, Roma, duces desine laudibus
 Efferre immodicis, qui valida manu
 Fines imperii protulerunt tui,
 Quacunque Oceanus patet.

His solus tibi plus contulit omnibus
 Sanctorum eximium Pontificum decus,
 Sylvester, dominam qui prius urbium
 Christi supposuit jugo.

Multo te ille prius sanguine Martyrum
 Respersam docuit parcere caedibus,
 Et quos mille modis saeva peremerat,
 Illorum monitus sequi.

Romam idem precibus nunc quoque, caelitum
 Adscriptus numero, perpetuis juvet,
 Et, tanti ossa suo quae gremio viri
 Servat condita, Mantuam.

Simplex &c.

IN DIE CIRCUMCISIONIS.

Circumciso agitur lux Domino sacra,
 Quae jam, si Dominum rite licet sequi,
 Impura e tumidis omnia nos monet
 Circumcidere cordibus.

Umbra Euangelii lex fuerat vetus.
 Sed Sol exoriens ut tenebras fugat:
 Sic Sol justitiae legitimis suum
 Finem ritibus attulit.

Nobis corporeo nil gladio est opus:
 Sermo quippe Dei vivus & efficax,
 Sese instar gladii mentibus inferens,
 Ad vivum omnia persecat.

Quae semper vitii germina pullulant,
 E nostris utinam cordibus amputet!
 Anni principium sit simul ut novi
 Vitae principium novae.

Simplex &c.

IN DIE EPIPHANIAE

*Quae vos causa, Magi, dicite, perpulit
 E vestris iter huc carpere finibus?
 Quem tanto studio quaeritis anxii?
 Quove haec munera pertinent?
 Nos stella insoliti luminis huc trahit,
 Et dux certa viam perpetuo praecit,
 Judaeae populis quae cupientibus
 Regem significat datum.
 Auri isthaec sed enim quid sibi pondera,
 Myrrhae mirificus quid sibi vult odor?
 Aut quae, cum populus sacra Deo facit,
 Aris thura solent dari?
 Rex auro colitur: thura Deum decent:
 Nostri myrrha homines post obitum linunt.
 Huic ergo haec pariter munera congruunt,
 Qui & Rex est, & Homo, & Deus.
 Simplex &c.*

A SEPTUAGESIMA AD CINERES.

*E heu quam scelerum non tolerabilis
 Nos urget miseros sarcina, quae Dei
 Nostri principio mentibus inditam
 Obscuravit imaginem.
 Si nos pro meritis accipiat Deus,
 Causae nil fuerit, quo minus agmine
 In tristes tenebris perpetuis domos
 Uno praecipites agat.
 Sed semper facilis flecti in eos fuit,
 Quos culpa ex animo poenituit suae.
 Nunquam horum lacrumis & gemitu tulit
 Se frustra veniam peti.
 Hac soe, quam ipse dedit, poscimus ut gravi
 Presbos exoneret pondere, neve se
 In nostro rigidum crimine judicem,
 Sed mitem exhibeat patrem.
 Sim. lex &c.*

A DIE

A DIE CINERUM.

Multis tensa epulis viscera dum tument,
 Mens oppressa nihil cogitat arduum,
 Et more indomiti luxurians equi
 Pugnat spiritui caro.
 Sed subtrahito eadem comprimitur cibo,
 Et se spiritui morigeram exhibet:
 Qui cum nulla gravant pondera sordium,
 In caelum celer evolat.
 Primus corporeo legifer a cibo
 Bis binos decies abstinuit dies:
 Quem Christus numerum nos itidem sequi
 Exemplo docuit suo.
 Sed frustra vetitis os tenet a cibus,
 Qui factis animum turpibus inquinat.
 Jejuno assidue conveniunt preces,
 Cumque his munificae manus.
 Simplex &c.

IN DOMINICA PASSIONIS.

Aequaeva ingenito progenies Patri,
 Vitam morte suis redderet ut sua,
 Se Christus nivei velleris hostiam
 Ultro supplicio obtulit.
 O erga immeritos mirus amor Dei!
 Natum, quae pietas, tradidit unicum,
 Ut pro mortifera fraude nocentium
 Poethas solveret innocens.
 O non visum alias sacrifici genus,
 In quo aeterna Deo sacra facit Deus,
 Et mortem moriens opprimit, & sibi
 Ipse est victima Pontifex.
 O crux tincta sacri flumine sanguinis,
 Olim supplicium mancipiis grave,
 Nunc Regum capiti praecipuum decus,
 Te flexo colimus genu.
 Simplex &c.

Aaa 5

IN

IN DOMINICA IN RAMIS PALMARUM.

Regem pacificum, moenia dum subit
 Urbis celsa suae, turba manu ferens
 Palmarum gravidos obvia termites,
 Faustis vocibus excipit.
 Hic laetas spoliat frondibus arbores;
 Hicserta ante pedes florea projicit;
 Supplex ille manus porrigit; hic suis
 Terram vestibus obtegit.
 Heu mentes hominum! Quis fore crederet,
 Quem tantis studiis exciperet frequens,
 Post paucos ut eum turba eadem dies
 Suffixum adspiceret cruci?
 Nil in vita homini perpetuum datur.
 Rebus ne nimium fidite prosperis.
 Plerumque hic lacrumis gaudia temperas
 Certo consilio Deus.
 Simplex &c.

IN DIE PASCHAE.

Ponatur lacrumis jam modus, & novis
 Templorum resonent atria canticis.
 In vitam reduci nam Domino sacer
 Poscit laetitiam dies.
 Lux post Christi obitum tertia venerat,
 Cum spes sancta, moraeque impatiens amor
 Matronas parili nomine nobiles
 Visendum ad tumultum vocat.
 Tum motum lapidem, tum lapidi vident
 Innixum niveis vestibus Angelum:
 Qui, quo sollicitis eximeret metum,
 Pauca & certa locutus est.
 Non hoc amplius est, quem petitis, loco,
 In vitam rediit Christus ab inferis.
 Ite, & discipulis haec eadem dato
 Summi nuncia gaudii.
 Simplex &c.

IN DIE ANNUNCIATIONIS B. VIRGINIS.

Ad te fidereis missus ab arcibus
 Cum venit Gabriel, virgo, renuncians,
 Te summo ante alias complacitam patri,
 Mox matrem Domini fore:
 Turbata tibi nunc purpureus genas
 Sparsit mente pudor, nescia quod viri,
 Casto, sponsa licet, pectore virginem
 Semper te fore voveras.
 Verum idem subito nuncius addidit:
 Istos pone metus. nam tibi jam datum est,
 Ut virgo maneat, & tua compleat
 Sanctus viscera Spiritus.
 Tunc ore ex roseo vox tibi prodiit,
 Testis mirificae certa modestiae:
 Ecce ancilla Deo subdita, nil moror:
 Fiat, quod Dominus jubet.
 Simplex &c.

IN FESTIVITATIBUS S. CRUCIS.

Gentes, nulla quibus notitia est Dei;
 Armis, imperio, prole superbiant:
 Nobis, quæis melior Spiritus obtigit,
 Sola est in Cruce gloria.
 Lignum prima homini perniciēs fuit,
 Cum primus vetitam contigit arborem
 Captus femineis illecebris parens,
 Quo se perdidit ac suos.
 Sed post, lignum homini certa salus fuit,
 Cum scandens patulam Christus in arborem.
 (Aeternus fieri sic voluit parens)
 Vitæ restituit suos.
 Crux hostes hominum sola procul fugat;
 Crux sola insidiis munit ab omnibus:
 Adversa intrepidus despiciat, licet,
 Cujus spes Cruce nititur.
 Simplex &c.

IN

IN DIE ASCENSIONIS.

*V*ictae in perpetuum mortis & inferum
Insignis spoliis, luce nitens nova,
Præmissusque insolitum Christus iter secans,
Arces in patrias redit.

Natus nasci iterum nos quoque dum cupit,
Mundo, mortuus est, nos cupiens mori,
Surgens & repetens aethera, nos quoque
Ut possemus idem, dedit.

Christo nunc igitur vivere nos decet,
Ut Christo pariter detur inemori.
Surgentes eadem nos quoque gloria
Puro lumine vestiet.

O per qui te, hominum conditor, ingredi
Castæ adduxit amor viscera Virginis,
Nos dignare, tuis artibus insitos,
Voti reddere compotes.

Simplex &c.

IN DIE PENTECOSTES.

*L*ustra nostra tua pectora lampade,
Qui quondam, altifono Spiritus a Patre
Lustrasti unanimes missus Apostolos,
Linguis diditus igneis.

Confirma dubios, dirige devios.
Consolare tui muneris indigos,
Letalique animos frigore torpidos
Sanctis ignibus excita.

Mens doctrinam avidè nostra bibat tuam,
Persiletque assidue tota Deo calens,
Et, spem firmam in eo constituens sibi,
Terram pro nihilo putet.

O rerum alme sator, certe homines sumus,
Quamquam indigna, tuæ plasmata dexteræ,
Ne fer, quos tua vis ex nihilo extulit,
Aeterno exitio abruì.

Simplex &c.

IN DIE SS. TRINITATIS.

O nullis hominum pervia sensibus,
 Naturae penitus sola capax tuae,
 Cujus condita sunt omnia numine,
 Aeterna & monas & trias.
 Nato aequaeve Pater, Nateque par Patri,
 Et manans ab utroque inclyte Spiritus,
 Circumfusa tuo nubila lumine
 Nostro discute pectori.
 Da, mens per speculum cernere te queat
 Nostra, & posthabitis te petat omnibus,
 E jussisque tuis pendeat, & tibi
 Soli dedita serviat.
 Tu clemens miseris da veniam, Pater.
 Tu, Fili, miseris sterne iter ad Patrem.
 Tu sanctum miseris Pneuma vagantibus
 Praefer conspicuam facem.
 Simplex &c.

IN FESTO CORPORIS CHRISTI.

Caelestes epulae, certa piis salus,
 Quas apponit amor, pura capit fides,
 In quibus ipse cibi perpetui loco
 Caenae se Pater exhibet.
 Hic verbum Domini fallere nescii
 Caecis judicium sensibus abrogat;
 Quod non est, oculi cernere se putant,
 Nec, praesens quod adest, vident.
 Sub panis specie viva latet caro,
 Sub vini specie sanguis: & utraque,
 Seu tantum species sumitur altera,
 Christus sumitur integer.
 Felix, qui Dominum sedulus hospitem
 Absterfis animi sordibus, excipit!
 Qui contra facere id negligit, ah miser,
 Ipse est exitio sibi.
 Simplex &c.

IN NATIVITATE S. JOHANNIS
BAPTISTAE.

Sanctorum soboles fera parentium,
 Soli; perpetui prodrome, Lucifer,
 Qui nascens hilaras omnia, dum tuum
 Natalem colimus, fave.
 Nondum natus eras, cum dominum tamen
 Nondum castae utero virginis editum
 Agnoscis exiliens, & quatiens novo
 Matris viscera gaudio.
 Mox & magnanimus tesqua petis puer,
 Et victu populos horridus admones,
 Factis abstineant turpibus, & viam
 Adventante parent Deo.
 O cui voce sua maximus arbiter
 Laudem supra homines egregiam dedit,
 E caelo asfiduis, quaesumus, adjuva
 Cultores precibus tuos.
 Simplex &c.

IN DIE TRANSFIGURATIONIS.

Quam crebro dederat discipulis fidem,
 Confirmare modis dum studet omnibus,
 Tres secum comites montis in ardui
 Adsumpsit Dominus jugum.
 Illic frons radiis cincta micantibus
 Solaris nituit lampadis in modum:
 Tum, qua tectus erat, protinus est nivi
 Vestis reddita concolor.
 Cum Christo gemini visi etiam senes,
 Et jussa ad populum cui dederat Deus,
 Et qui fidereas visus erat domos
 Quadrigis petere igneis.
 E nubis nitidae quin etiam sinu
 Haec dicta omnipotens intonuit Pater:
 Hic est, quem eximie diligo, Filius,
 Hujus jussa capesfite.
 Simplex &c.

IN

IN DIE S. LAURENTII.

L laurenti canimus nobile praelium,
 Qui cum visceribus flammam aleret suis,
 Et cratem roseo sanguine spargeret,
 Subjectis ruber ignibus:
 Constanter Domini perstitit in fide,
 Ambustumque latus carnifici exhibens,
 En, istam rabiem quo magis expleas,
 Hoc jam coctum, ait, est; vora.
 Tanto corporeis ignibus acrior
 Christi ardebat amor pectore in intimo:
 Sic mens tota Dei fervida spiritu
 Sensum corporis hauserat.
 Nunc nobis solito more rogandus est,
 Iratum ut merito conciliet Deum:
 Et quos mirifici roboris instruit
 Exemplo, precibus juvet.
 Simplex &c.

IN DIE ASSUMPTIONIS B. MARIAE.

Regnator superam quo nitidam die
 Matrem fidereis arcibus intulit,
 Et supra angelicos conspicuam choros
 Stellanti statuit throno:
 Quae caelo fuerint júbila, qui sonus,
 Quae sanctis animis gaudia, non modo
 Humanis nequeat vocibus exprimi,
 Sed nec pectore concipi.
 Illa est arca novi conscia foederis,
 Conclusus, Domini deliciae, hortulus,
 Rastro intactus ager, fidere pulcrior
 Et sponsa & genitrix Dei.
 Felix, quisquis eam suppliciter colit,
 Rebusque in dubiis sedulus invocat!
 Nunquam, hoc qui statuit praesidium sibi,
 Spe lusus doluit sua.
 Simplex &c.

IN FESTO SANCTI HADRIANI.

Christi in militiam nomina ne darent,
 Multos impediit supplicii metus:
 Multos qui dederant, vis cruciatuum
 Illam deferere impulit.
 Non sic ille, hodie quem colimus, fuit,
 Qui nomen tumido duxit ab Hadria:
 Quin constantem animum Christicolū videns
 Horum se ad numerum appulit.
 Prudenter reputans, non sine numine
 Tales cuncta viros aspera perpeti,
 Nec se illos temere sponte sua ratus
 Poenis objicere omnibus.
 Ergo his se agglomerans, credidit: & simul
 Index ipse sui, supplicium appetens,
 Quae mente imbiberat, mox eadem suo
 Sanxit dogmata sanguine.
 Simplex &c.

IN DIE S. MICHAELIS.

Caelestis canimus militiae ducem,
 Qui perjura bonus dissipat agmina,
 Et dejecta locis non sibi debitis
 Sedes trudit ad inferas.
 Horrendo imbiberat pectore septiceps
 Bis quinisque serox bellua cornibus,
 Intactae sobolem Virginis unicam
 Sacris mandere dentibus.
 Aeterni imperio sed Michaël Patris
 Conatus Satanae reddidit irritos:
 Et monstrum innumeris fraudibus obfitum
 Victor stravit humi potens.
 Idem deposito pondere corporis
 Exsortes animas criminis excipit,
 In caelumque alacres tollit, & in loco
 Lucis perpetuae locat.
 Simplex &c.

COM.

COMMUNE B. VIRGINIS.

O Solis nitido lumine pulcrior
 Virgo, constituit quam Deus unicam
 Expertem maculis omnibus, ut foret
 Nato digna parens suo;
 Te quondam Gedeon vellere in urido,
 Intactaque novis imbris area;
 Te cincto innocuis Legifer ignibus
 Agnorat prius in rubo.
 Rebus principium qui dedit omnibus,
 A te, dum se hominum causa hominem facit,
 Sumpsit principium, quique alit omnia,
 Pastus lacte tuo est puer.
 Per te, quod mulier perdiderat vetus,
 Humano generi redditur auctius.
 Tu clausas miseris, heu nimium diu,
 Caeli prima aperis fores.
 Simplex &c.

COMMUNE ANGELORUM.

Mentes beatae, lumine
 Quas ambit aeterno Pater,
 Sacroque lustrans Spiritu,
 In se intuentes perficit:
 O queis supremus omnium
 Primis Creator insidet:
 Quos luce complet aurea
 Amoris ac scientiae:
 O qui potentis dexterarum
 Virtute cuncta vincitis,
 Dei regentis omnia
 Fortissimi satellites:
 O ser beati principes
 Archangelique & Angeli,
 Nos rite vobis supplices
 Hinc in superna tollite.
 Aeternae cunctorum &c. ut supra Carm. 8.

COMMUNE UNIUS CONFESSORIS
PONTIFICIS.

*P*astor beate, qui tuæ
Concreditum curæ gregem
Sævis luporum faucibus
Patere nunquam passus es:
 Tu læta dux ad pascua,
Fontes recludens limpidos,
Oves videbas florido
Semper nitentes vellere.

 Quodsi quæ forsân tabido
Languere morbo coeperat,
Salubria, ut mitis pater,
Illi admovebas pharmaca.

 Cujus laboris nunc tui
Digna assecutus præmia,
Favore, nam potes, tuo,
Qui te precantur, adjuva.
 Æternæ cunctorum &c.

COMMUNE UNIUS VIRGINIS.

O Virgo, pectus cui sacrum,
Amoris expers improbi,
Divini amoris lampade
Sanctus perusfit Spiritus.

 Non te voluptas dulcibus
Fallax venenis molliit,
Solas amantem persequi
Caelestis agni nuptias.

 Sic ille natus Virgine
Suo decore ceperat,
Amore ut ardens illius
Mundana cuncta temneres.

 Beata, cui caelestibus
Templis receptae nunc licet
Inter canentes Angelos
Tuis potiri amoribus!
 Æternæ cunctorum &c.

IN FESTO S. AMBROSII,

*Qualis periclitantibus,
Totoque jactatis mari,
Tranquillitatis nuncia!
Se stella nautis objicit:
Talem, procellis Arii
Ecclesiam turbantibus,
Qui lumen orbi redderet,
Elegit Ambrosium Deus.
Nondum renatus flumine,
Sed jam renatus flamine,
Concordibus suffragiis
Episcopus delectus est:
Ut ex ministro Caesaris
Minister effectus Dei,
Humana linguens ceteris,
Divina jura panderet.
Non alligatur tempore
Divina certo gratia:
Sed dum libet, quidquid libet
Puncto vel uno perficit.
Hunc ipse Caesar horruit,
Contra nec ausus hiscere est,
Caedes ob admisas sacrae
Exclusus aedis limine.
Magnam suis fiduciam
Benignus inspirat Deus;
Semperque pastoris boni
Multum potest auctoritas.
Salve, bonorum maxima
Episcoporum gloria:
Plebemque devotam tibi
Caelo receptus adjuva.
Aeterne cunctorum &c.*

AD BEATISSIMAM VIRGINEM, DEI MATREM,

QUAE RELIGIOSISSIME COLITUR IN
AEDE LAURETANA.

Unde mihi insolitus praecordia concutit horror,
Et perfusa metu trepidat, velut icta Deo, mens?
Fallor: an hoc facit ipse locus, stimulosque paventi
Subjicit, atque animum praesentia numinis urget?

O caelo dilecta domus, postesque beati,
Quos ego jam pridem tota mihi mente cupitos,
Nunc primum, veteris voti reus, advena viso,
Salvete, adspectique mihi feliciter este!

Vosne per aetherias Judaeae a finibus oras
Aligerum, mandante Deo, vexere manipuli?
Hic Virgo genitura Deum, genitricis ab alvo
Prodiit, & blandis mulsit vagitibus auras:
Hic quoque, virginis servata laude pudoris,
Sancta salutifero tumuerunt viscera foetu?
Ille opifex cunctorum, illa aeterna unica proles,
Aequa Patri, ille homini primaeva ab origine lapsa
Spem caelo vitamque ferens, hac lussit in aula
Parvulus, & sanctae blanda obtulit oscula matri?

Quaenam igitur regum sedes, quae templa per orbem,
Huic se ausint conferre loco? ter & amplius omnes
Ante alias felix Piceni littoris ora:
Cui Solymos spectare domi, cui munere divum
Fas calcare domi est pedibus vestigia Christi.

En ego jam supplex procumbam, atque oscula figam
Parietibus sanctis, spargamque hoc pulvere crines.

Adspice me superis e sedibus, adspice, Virgo,
Prostratum, atque imo gemitus ex corde cientem,
Et pectus tundentem, & fletibus ora rigantem:
Neu, quanquam culpis adopertum turpibus, arce
Adspectu me, Diva, tuo: si pectore toto
Te veneror, si te, dubiis in rebus, ad unam
Confugio, teque auxilium, sanctissima, posco.

Poenitet ex animo vitae me, Diva, prioris,
Poenitet, & meritas horret mens conscia poenas.
Quod nisi tu casto pendentem ex ubere natum
Concilias, placasque mihi, quo tendere cursum,

Quore

Quove malis fessam tentabo advertere puppim?

At tu, namque soles, placida dignare querelas
Aure meas, & ades lapsis, mitissima, rebus.
Certe equidem tota pendentis aede tabellas
Adspicio, quae te miseris praesto esse loquuntur.
Hic, te animo spectans, torrentem viscera febrim
Depulit: ille hyadas tristes, hoedumque cadentem
Spectavit tutus, vortentibus aequora ventis,
Et duce te patrias enavit salvus ad oras;
Criminis ille reus falsi, sub iudice duro,
Dum mortem expectat, tenebroso carcere clausus,
Munere, Diva, tuo detecta fraude, revisit
Uxorem & natos, exoptatumque parentem.

O ego nunc morbis multo gravioribus aeger,
Naufragiumque timens longe exitiosius illo,
Et jam pridem animum peccati compede victus,
Si possim morbis liber, vinclisque solutus,
Fluctibus & ventis laceram subducere puppim:
Quas tibi laetus agam grates, dum vita manebit!
Te, cum luce nova sparget Sol aureus orbem,
Te recinam, quoties abscondet opuca polum nox:
Et tua praecipuo venerabor numina cultu.

I N D. B A R B A R A M.

Barbara, qui laudes speret se aequare canendo
Posse tuas, idem pulsantes littora fluctus,
Et Libycas numero comprehendere tentet arenas.

Te pater insanus turri concluserat alta:
Sed veram Danaen verus te Jupiter illuc
Despondit sibi Christus, & arcto foedere junxit.
Illo & tu triplices fieri inspirante fenestras
Mandasti, & niveo sculpsisti in marmore signum,
Quo reparata salus, & deficiente ministro,
Ipsa tuos misisti unâis lustralibus artus.
Quid memorem, ut tibi mons fugienti cesserit, aut quae
Ceperit indicii vesanus praemia pastor?
Qui dum miratur pecudes in marmora versas,
Ipse suum pariter sensit lapidescere corpus.

Non tu carnifices, non tu tormenta timebas,
Non gladios, animosa & Christo plena virago:
Qui te ad caelestem meritis pro talibus aulam

Evexit, regnique libens in parte locavit.

*At tu, Diva, graves hominum miserata labores,
Pacem illis, veniamque ora, & nocitura repelle.
Praecipue antiquo prognatum ex sanguine regum
Gonzagam, felix quo se duce Mantua jactat,
Qui virides Mincî ad ripas tibi, Diva, sacravit
Templum augustum ingens, cura quod & ipse tueretur
Pervigili, & flammam late spargentibus aris
Saepe manu propria meritos imponit honores.
Hunc tu, Diva, tuo protectum numine sancto
Conserva, populumque simul, qui sacra, secutus
Principis exemplum, puro tua corde frequentat.*

DE S. ANDREA APOSTOLO.

*D*ic mihi, Musa, virum, Geticas qui primus in nos
Intulit aeternae fulgentia signa salutis:
Mox se regna ferens alacris per Achaica victor,
Dum parat usque novos antiquo ex hoste triumphas,
Sacravit veteres generoso sanguine patres.

*Tu modo, tot saevis quo tempestatibus actae
Se tamen, ut possunt, solantur praefule Senae,
Huc adhibe, Francisce, animum, mecumque revolte
Egregii Andreae laudes, dignataque caelo
Facta libens. Aram tu illi statuamque dicasti,
Quae Vaticana insignis spectatur in aede:*

*Nos dabimus vena ductos e paupere versus.
Quod poterit, det quisque: est & sua gratia parvis.*

*Sustulerat caelo victor se Christus, opimis
Insignis spoliis princeps, Acherunte recluso,
Clara triumphasae referens insignia mortis:
Lustraratque suos sancta cum matre sodales
Munere linguarum & promissi flaminis aura.*

*Conveniunt paucis post illa expleta diebus
Magnanimi heroës, Petro indidente senatum.*

*Tum, monstrante Deo, quae sit provincia cuique
Demandanda, agitant, sacri quam semine verbi
Conferat, atque viam populis praepandat Olympo:
Et sparsio intrepidus testetur sanguine Christum.*

*Ergo alias alii: Thraciam, Illyricumque, Getasque,
Perpetuis nivibus glacieque informia regna,
Suscipit Andreas; quanquam illi plurima frontem*

Regi:

*Ruga drat, & setos canum caput indicat annos.
Sed stimulat, viresque suas amor ipse ministrat.
Vade, ait, & lacrymis vultum illiusque suumque
Irrorat Petrus, vade, o carissime, qui me
Duxisti ad Christum primus, germane, meique
Vive memor, memor usque tui vivam ipse vicissim.
Qui tibi causa viae est, idem tua coepta secundet.*

*Ingeminant eadem haec alii, fletuque madentes
Amplexi inter se, felicia cuncta precantur.*

*It senior, Christumque unum, quacunque gradum fert,
Praedicat: hunc unum cunctis in vota vocandum,
Exitio mentita suis cultoribus esse*

Numina: ab uno hominum Christo pendere salutem.

Irrident alii, motaque haec mente putantes

Delirare senem, sputo saxisque sequuntur;

Sunt etiam, qui vincla parent, poenasque minentur.

Turbanti veterum cultus & sacra Deorum;

Sunt tamen &, quorum tetigit praecordia Christus,

Qui veterum foeda errorum caligine pulsa,

Attentas monitis praebent caelestibus aures.

Ille fidei primum, sine qua nil cetera profunt,

Summa docet capita, & sancto connectit amore.

Tum iustos sperare, salubribus abluit undis,

Imponitque manus, & sancto flamine firmat.

Accedunt extemplo alii, & socia agmina jungunt.

Sic quondam latis Cerealia semina campis

Cum spargit, plenaque manu diffundit arator,

Pars cadit in cautes succoque carentia saxa;

Pars leviter terrae nullis radicibus haeret,

Atque illam volucres rostris populantur acutis,

Pars etiam in fulcos, atque ipsa in viscera fertur

Telluris, gremioque illic concepta tenaci

Fruge nova dominos opulentat, & horrea complet.

Odrysios tandem in fines, adoperta pruinis

Arva, bipennifero quondam regnata Lycurgo,

Pervenit, & torvae purissima pectora gentis

Insoliti tamen eloquii dulcedine mulcet.

Conveniunt flavique Getae, pictique Geloni,

Quosque imposta vagis agitat domus annua plaustis,

Cornipedisque sui solitus potare cruorem

Sarmata, quasque alias sinuosa binominis Istri

Ripa velut gentes, rigidis corda obsita setis,

Bbb 4

Paul.

*Paullatimque truces animos, eduraque ponunt
Corda volente Deo, & moniti meliora capessunt.*

*Editus his ipsis olim regionibus Orpheus
Creditus est cantu liquido, fidibusque sonoris
Et rabiem demsisse feris, &, sistere iussis
Fluminibus, silvas post se traxisse sequentes.*

*Verior hic Orpheus, homines qui, vivere raptè
Assuetos solisque sibi jus ponere in armis,
Quosdam etiam caesis, feritas horrenda relatu,
Hospitibus vesci, & sectos in grandia frustra
Aut torrere veru, aut mollire tepentibus undis,
Taliaque obscoenis imponere fercula mensis,
Impulerit fando ritus abolere nefandos,
Et prius effera colla iugo submittere Christi.*

*Famque Borysthenios fluctus nitidumque Dyrraspe,
Quique Europaeis Asiam disternat arvis,
Multifidum Tanain, teque, o saxose Cynapos,
Quaeque alia ex alta spectat piger arce Bootes,
Plurima nunc ratibus, nunc pervia flumina plaustris,
Illa sacrum Christi pervaserat omnia nomen:*

Unum omnes Christum ripae, unumque antra sonabat.

*Cum senior, sat jam his, inquit, regionibus actum
Perficiet, quod deest, qui perficit omnia, Christus.
Quaeramus nova regna, odit victoria segnes.
Substitit haec fatus paulum; dein lumina caelo
Attollens, sequor, ecce, sequor, quocunque vocaris:
Tu modo praesenti mentem mihi numine firma.*

*Sic fatur, gressumque ad Achaica dirigit arva,
Multa movens animo, sanctus comitatur euntem
Spiritus, & robur sessis senio artubus addit.*

Reliqua desiderantur.

M*ente Deum pura quisquis veneratur amatque,
Vis illi exterior nulla nocere potest.
Non si illum obsideant hostiles undique turmae,
Quas filis innocui sanguinis exagitet:
Non toto coëat si quidquid in orbe ferarum est,
Et quot in Oceani gurgite monstra natant.
Ille, licet tristes agitent maria alta procellae,
Undarum in medio vertice tutus erit.*

Lib

Ille interque feras atque agmina saeva latronum,
 Noctu etiam in medio tutus erit nemore.
 Non quaecunque truces adhibent tormenta tyranni,
 Illius unquam animum terrificare queant.
 Pix, rota, robur, equus, candentis lamina ferri,
 Omnia pro Christi nomine ludus erunt.
 Felices, quorum ille imis amor osibus haesit!
 Quanta illos obita praemia morte manent!
 O si me quondam numero Deus aggreget illi!
 Quae tunc sors melior sorte futura mea est?
 Ah Christe, ure meum tandem face pectus amica,
 Equae pigro invisum discute corde gelu!
 Ut nec avarus opes secter, neque vanus honores,
 Sed flagrem solo totus amore tui.

AD GREGORIUM XIII.

PONT. MAX.

Qui tibi ab Eoo repetitas littore conchas,
 Divitis aut auri pondera multa ferat:
 Illum ego scire negem, quae tu, Pater optime, dona
 Longe auro & gemmis anteferenda putes.
 Una tibi virtus, virtus in amoribus una est,
 Verae & virtutis gloria vera comes.
 Ergo ut amans tabulis dominae referentibus ora
 Gaudet, & ante oculos semper habere cupit:
 Sic te expressa juvat verae virtutis imago,
 Nec tabula est oculis gratior ulla tuis.
 Tale igitur munus tibi nunc Picolominus offert,
 Senensis praesul gloria prima soli:
 Biseno Aeneae conclusa volumine facta
 Pontificis vere nomine reque Pii.
 Qui virtute olim sedem proventus ad istam,
 Ad quam eadem virtus te, Pater alme, tulit,
 Ingentes toto compefcuit orbe tumultus,
 Et placido reges foedere composuit,
 Hortatus bellum Christi convertere in hostes,
 Atque Asiam illorum faucibus eripere:
 Ad quae se accingens magno molimine coepta,
 Multa bonis frustra flentibus, occubuit.

Bbb 5

For-

*Forſan & hanc Chriſtus, Princeps ter maxime, laudem
 Servatam in tempus diſtulit uſque tuum.
 Thracius ut tandem poſita feritate tyrannus
 Colla tuis ultro ſubjiciat pedibus.
 O ita fit: cumuletque tuas haec gloria laudes;
 Gregorii hic titulis adjiciatur honos!
 Interea haec placido vultu cape munera, eique,
 Qui tibi ſummiſſus porrigit illa, fave.
 Ille Pii, ut noſti, genus alto e ſanguine ducit;
 Nec vixit priſcis inficiandus avis:
 Plurima ſed tractans & maxima munera, ſemper
 Se culpis expertem omnibus exhibuit.
 Nunc exactâ aetate illud ſibi poſtulat unum;
 Ut ſe haud ingratum ſentiat eſſe tibi.*

AD DOMINUM ZAMOSCIUM,

POLONIAE CANCELL.

*B*ina mihi artiſci caelata nomismata dextra
 Magnus ab Arctoo miſit Zamoſcius orbe
 Aurea, non vani memorabile pignus amoris,
 Saepe meo optatos animo reſerentia vultus,
 Magnanimi primum Regis, quo Martia gaudet,
 Quoque caput caelo ductore Polonia tollit.
 Aſpicias, ut late veneranda coruſcat imago,
 Cunctaque diſfuſo circum loca lumine complet?
 Non ea vis auro: nec per ſe lamina lucet,
 Nec radiat rutili nativa lure metalli:
 Majus ab impreſſa ſed ducit imagine fulgur,
 Atque ipſum Stephani ſacer auram vultus inaurat.
 Contemplant acresque oculos, frontemque verendam,
 Et dignam imperio faciem, dignamque triumphis:
 Ut ſeſe omni ex parte animi vis vivida proſert,
 Degenerem luxum mollesque exoſa paratus!
 Ut ſpirat generoſum, ipſoque videtur in auro
 Regales agitare imo ſub peſtore curas,
 Exitium Turcis meditari & vincula Moſcho!
 Hic vir, hic eſt natus virtuti & fortibus auſis:
 Cui duos tota pares alios ſi Europa tuliſſet,
 Thracius haud ultra nobis illuderet hoſtis,

Sed

Sed profugus toto latebras sibi quaereret orbe.

*Altera lamina loco pariter mihi grata secundo,
Subjicit ante oculos auctorem muneris ipsum,
Cujus conveniens meritis imponere nomen
Qui velit, invicti Regis vocitarit Achaten.*

*Hinc te igitur, tua mi propius quando ora tueri
Non licuit, cupidumque isthaec invisere regna,
Pontificis tenuit non detrectanda potestas,
Zamosci magne, adspiciam, & persaepe nitenti
In te defixam solabor imagine mentem.*

*Zamosci, per quem Marti sociatus Apollo est,
Qui decora heroum accumulans, & Nestora dulci
Eloquio exaequas, & forti pectore Achillem:
Et leges armis firmans, & legibus arma,*

*Victtricem laurum pacatae intexis olivae,
Arbiter idem almae pacis, bellicque minister
Impavidus, laus egregii propria Utraque Civis.*

*Salvete, o animae fortes, incoctaque honesto
Pectora, & ignavo non pervia corda timori.
Vos ego, quantum aevi dabitur, super ardua cantu
Astra feram, nunquam reticens vestra inclyta facta;
Facta aliis, quibus nomen idem, sed non eadem est mens,
Aut animos factura, aut incusfura pudorem.*

AD ANT. MONTECATINUM.

T*andem querelis pone modum tuis,
Et fata moestis invida vocibus
Clamare, crudelesque Divos,
Cum gemitu lacrymisque, parce.*

*Nam, quid Lycei juverit avios
Lustrasse saltus, fontibus ac sitim
Ex vulgo inaccessis levasse,
Ingenioque adiisse Divos:*

*Si mentis istud praesidium tuae
Perrumpit, & sese intus agit dolor,
Imisque fervens in medullis,
Te quasi perdomito triumphat?*

*Magnam doloris fata quidem tibi
Causam obtulerunt, qui tibi cognitum,
Longoque carum usu sodalem
Hannibalem ante diem abstulerunt.*

Qui

Qui quanquam avitis sat titulis domi
 Forisque clarus, non tamen id sibi
 Satis fore ornando putavit,
 Ni proprios etiam ipse honores
 Labore magno quaereret impiger,
 Comamque lauro duplice necteret,
 Et qua ferox Gradivus, & qua
 Pulcher Apollo suos coronat.
 Heu, quis Deorum mentibus addidit
 Famae illam honestis immodicam sitim?
 Quam saepe multis illa tristem
 Funeris acceleravit horam!
 Sed, quorsum inanes jam querimoniae?
 Ille ipse, quem urges questibus, Hannibal,
 Felix, & insertus Deorum
 Concilio, mala nostra ridet.

AD P. FULVIUM CARDULUM.

Saepe transactos mea mens per annos
 It retro, & vitae relegit prioris,
 Qua potest, cursum, veteres revolvens
 Ordine culpas:
 Quid puer, quid dein juvenis, quid autem
 Temporis jam vir male collocarim,
 Dulcibus dum me furiat venenis
 Dira voluptas.
 Quas mihi imprudens maculas inusui?
 Quo modo, ah demens! animum inquinavi,
 Quem salutaris nitidum lavacri
 Fecerat unda?
 Corporis nec pars vacat ulla probro:
 Os, manus, aures, oculique turpe,
 Heu, jugum infamis dominae tot olim
 Lustra tulerunt.
 Paullulum hoc saltem fugientis aevi,
 Viribus casae reliquum senectae;
 Quantulum Christus superesse vult mihi,
 Vindicet ipse.
 Ipse me pridem Veneris perustum
 Improbe flammis rapiat, novoque

Fin.

Flaminis sancti jecur & medullas
 Igne pererret.¹
 Tu tui instilla mihi, Christe, amorem:
 Unicum mens te mea concupiscat:
 Te nihil praeter sibi persequendum
 Judicet unquam.
 Nil opes, nil me capiant honores:
 Exulet luxus simul & libido:
 Vana delusae procul hinc facescant
 Gaudia mentis.
 Quique florenti male sanus aevo
 Nil nisi obscenum, piget heu, canetam,
 Nunc tuum tantum repetam senili
 Carmine nomen.
 Tu quoque hunc votis precibusque, Fulvi,
 Adjuva ardorem: quotiesque sumis
 Mysticum Christi trepidus nitentem
 Corpus ad aram:
 Mente tunc tecum memori volutans
 Trade me Christo! mea vota nam si
 Negligat, certe tibi nil petenti
 Tale negabit.
 Hoc idem cari mihi praestet, oro,
 Cura Massaei, & mea dicta quondam
 Qui nimis forsitan cupida bibebat
 Bentius aure.
 Bentius, quem rectum iter evagantem,
 Et parum cauta calidum juvena,
 Contigit virga Deus, in suumque
 Duxit ovile.
 Nunc, ubi expletus meliore mentem
 Pabulo, currit per iter salutis,
 Heu, procul segnem sua post relinquens
 Terga magistrum.

P. FRANCISCO BENTIO.

Benti, nihil me, sicut antea, juvat
 Pervigili studio nil profutura quaerere;
 Nec quas per urbes cautus, exciso Ilio,
 Saxa Lithacae repetens, Laertis errarit puer;
Nec

*Nec quot Ithacenses pharmacis Circe petens,
 Vultu hominum posito, grunnire porcos jusserit.
 Curae magis mi est, lustra jam decem miser
 Qualibus in vitiis defixus ipse erraverim:
 Cum me, Dei vix jam manente imagine,
 Mortifera induerat foedam voluptas in suam.
 Quis me sequetur fructus, ubi pernovero,
 Quot mala Grajugenis Achillis ira invexerit:
 Si nesciam vesanus, in quae me mala
 Praecipitem ira Dei, nisi resipiscam, actura sit?
 Hei mi laboris, heu dierum ac noctium,
 Quas memini in studiis me talibus consumere;
 Male metuentem, ne quis usquam aequalium
 Certius ac melius plures teneret fabulas.
 Et tamen ab aequis non gravate improvida
 Judicibus veniam fortassis aetas impetret.
 Sed nunc columbis concolor cum sim caput,
 Et mihi sarcinulas brevi legendas sentiam:
 Nisi meliora mente tota cogitem,
 Bis puerum merito, Francisce, me vocaveris.
 Beatus ille, quem juventae in limine
 Abstrahit a vitiis ipse & sibi adstringit Deus.
 Nec tamen habendus ille in infelicibus,
 Ad meliora, Deo vocante, qui venit senex.
 Verum est poetae nobiliis verbum vetus:
 Si bene quid facias, sero licet, prodest tamen.
 Communi uterque gratias agat patri:
 Sors tibi prima data est, mihi secunda contigit.*

MURETO FRANCISCUS BENTIUS.

RESPONDET CARMINI PRAECEDENTI.

Murete, me nunc, sicut antea, juvat]
 Quae mihi, quaeque aliis das, profutura carmina,
 Expresfa sancti Spiritus molimine,
 His avidis oculis & tale quaeritantibus
 Et lectitare & lectitando ediscere.
 Labitur inde mihi furtim humor uda in genas,
 Palam arguens quae pectus intrans gaudia,
 Pectoris exigui majora claustris gaudia,

Cor-

Conversa studia quando utriusque refricas.
 (Grata utriusque Deo & mortalibus conversio)
 Nam uterque nigro noctis e silentio
 Cocpinus aspicere Christi benigna lumina.
 Uterque noctis tum relictis artibus,
 Depositis tenebris & arma lucis induit.
 De te sed ipse multa deploras, modis
 Flebilibus lacrymans, & ad gemendum me vocas.
 Eheu dolor, quid ulcus antiquum novas?
 Jam memini, miser, heu, quod poenitet, piget, pudet,
 Cum, vilis ancillae expavescens vocolas,
 Immemor officii Christum negavi saepius.
 Gallo at canente, cum me amico lumine
 Intuitus Deus est, prior mihi tunc mens redit.
 Ad me ipse tandem triste post tempus redii,
 Exiliensque foras, laxavi habenas fletui.
 Absterfit inde lacrymas Christus meas,
 Speque data veniae, perduxit in gregem suum.
 Eduxit idem, quod fateris, improbae
 Servitio dominae, & vindicavit te sibi.
 Quid restat ergo? hortetur alter alterum.
 Nunc si aliquis gravior fortasse se offeret labor,
 Feramus hunc, Murete, mente qua decet,
 Atque ducem Dominum forti sequamur pectore.
 Quodsi una utrumque ad vineam hora non vocat,
 Unus utrique tamen promittitur denarius.

AD CLAUDIUM QUENDAM.

*Quidquid agam, Claudii, seu quo me vertere tentem,
 Seu nihil, ut soleo, desidiosus agam:
 Ante oculos tua mihi assidue obversatur imago,
 Unaque tristitiam gignit & una levat.
 Angor enim infelix, quod te, (quo sospite solum
 Esse velim sospes, quo moriente mori,)
 Nunc, ubi sis, quid agas, veterem tibi cura medentum,
 An nondum, morbum pectore depulerit:
 Nec scio, nec jam scire ulla ratione potis sum:
 Quae me res angore unica pene necat.
 At rursus nihil est, quo me ipse hoc tempore soler,
 Quodque oculos tristi tergeat imbre graves,*
 Te

*Te nisi cum vana sibi mens sub imagine fingit,
 Seu vigilem, dulci sive sopore premar.
 Hoc mihi nepenthes curas dissolvere promptum est;
 Luctibus haec una est apta medela meis.
 Tecum ego nunc videor teneros percurrere versus,
 Sive, Catulle, tuos, sive, Tibulle, tuos:
 Nunc etiam rerum causas tentare latentes,
 Discere & unde fluant omnia, quoque fluant.
 Nunc herba in viridi, latae porrectus ad umbram
 Arboris, & rivum molle strepentis aquae,
 Aurasque & dulces avium captare susurros,
 Perque vices tecum multa jocosa loqui.
 Gratia Dis, qui mentem homini celeremque dederunt,
 Et quaevis habilem fingere spectra sibi.
 Illa & plumipedem superavit Persea cursu,
 Et celerem invicti Bellerophontis equum.
 Nec mihi, se cuius rerum natura creatrix
 Expressam in tabulis cernit, ut in speculo,
 Tam bene te docto Titianus pollice pingat,
 Quam mens te assidue pingere prompta mea est.
 Atque utinam tibi sit de nobis mutua cura!
 Nec quin sit, dubito: sed tamen esse precor.
 Non ego vulgari te, Claudii, amplector amore,
 (Hac face rara Deus tangere corda solet:)
 Me, me ipse odissem, nisi tu me gratus amares:
 Nec nisi me, quoniam sum tibi carus, amo.
 Denique cum fuero nulli credenda locutus,
 Pars tamen illa mei parvula amoris erit.
 Di faciant, longos producere detur in annos,
 A pueris coepitae foedus amicitiae!*

RAPHAELIS URBINATIS, PICTORIS EXIMII, TUMULUS.

I P S E L O Q U I T U R.

*Sic mea naturam manus est imitata, videri
 Posset ut ipsa meas esse imitata manus.
 Saepe meis tabulis ipsa est delusa, suumque
 Credidit esse, meae quod fuit artis, opus.*

Mi.

Miraris, dubitasque? audito nomine credes.
 Sum Raphael. hei mi, quid loquor? immo fui.
 Et tamen, his dictis, quid opus fuit addere nomen?
 Alterutrum poterat cuilibet esse satis.
 Nam mea & audito est notissima nomine virtus,
 Et praeferre vicem nominis ipsa potest.

A D P E T R U M G E R A R D I U M.

O delicati blanda ruris otia,
 Curis & ambitu procul!
 O dulce murmur limpidorum fontium!
 O grata nemorum opacitas!
 O sibilantes arborum ingentum comae!
 O prata vere gemmea!
 O solitudo amica cogitantibus!
 O horror, o silentium!
 Cui nunc canoro gutture obstreperunt aves,
 Nunc canna pastoris vagi;
 Seu mane oves in laeta ducit pascua,
 Seu vespere reducit domum.
 O mensa nec luxu affluens, nec sordida,
 Dapibus parata rusticis!
 Quas non, heri languentem ut irriteret gulam,
 Doctus saporavit coquus,
 Sed filiis juvenibus & seni viro
 Severa coxit villica.
 O bibliotheca nota paucis! o libri,
 Quos rara contrectat manus!
 O cella tantum lectuli unius capax!
 O somne liber, & levis!
 O ad beatam tuta vitam semita,
 Ignota vulgi sensibus!
 Ut vos requiro, ut mente vos tota expeto,
 Alia perosus omnia!
 Ut laetus ad vos tendit, & gazis libens
 Vos anteponit Perficis,
 Quicumque puro pectus Olmeo lavit,
 Frondemque mordet Delphicam.
 Quid tu, Gerardi, cui profanis inuios
 Adire fontes contigit,

Ccc

Pa.

Partesne easdem sequeris, an fiti mala
 Opum aut perustus gloriae,
 Amoenitati ruris & dulci otio
 Vitam anteponis aulicam?
 O. per Lycei cognitos paucis specus,
 Quos saepe lustrasti puer,
 Ne sperne amicus consili, quod dat senex,
 Quodque sibi, sed sero, capis.
 A literato te otio avocantibus
 Occludito aures, & fuge,
 Canora monstra ut auribus cera oblitis
 Laertis effugit puer.
 Beata vita non metallo aut Indici
 Spoliis paratur aequoris.
 Animo appetenti pauca, quod sat est, sat est:
 Avido atque inexpleto, nihil.
 Cum tibi sit, unde liber, & plane tuus
 Vitam quiete transigas:
 Quis, heu, furor te, quis, rogo, impellit furor,
 Vincula ultro ut induas tibi,
 Et more pulcrum vivere alieno putes,
 Nutus timentem divitis?
 Age, rumpe nexus, & jugum collo excute,
 Vindexque & assertor tui,
 Aude esse felix, & procul cuncta amovens,
 Quae mentem humo adfixam tenent,
 Per liquida puri spatia decurre aetheris,
 Aeterna tantum cogitans:
 Et ista fortis lubricae ludibria
 Miranda vulgo desere.
 Utinam mihi olim, flore cum primo rudes
 Juventa opacaret genas,
 Amicus aliquis ista monstrasset senex,
 Quae nunc tibi ipse cantito!
 Non ego perisse lustra tot in aula mihi
 Vanis dolerem questibus.

T I B U R.

Quicumque Herculei spectabit Tiburis arces,
 Qua pater Hippolytus, sacri pars magna senatus,

Cura Desim, loca perpetuo prius aspera saxo
 Molliit, & leni jussit mitescere clivo;
 Omnia deprendet longe superantia famam,
 Nec tam regifico constructa palatia sumtu,
 Auroque illusas aedes, radiataque testa,
 Quam semper virides mecum admirabitur hortos,
 Et gelidos fontes, & aquam in sublime volentem,
 Seque in multiplices vertentem, ut Protea, formas.

Praecipue tamen illi animum novitate movebit.

Excisus, res mira! flex, rupesque cavatae,
 Et via facta manu longi per viscera montis:
 Qua se Anio pater insueti pervolveret alveo.
 Qui longum per iter tenebroso tramite lapsus,
 Ixit, & arboribus gelidae non invidet undae.

Stant habiles propter Nymphae, lymphasque paratis
 Exceptas urnis in vasa capacia fundunt.

Parte alia ipse suis altricibus adstat Iacchus,
 Maternique memor casus, flammisque paternae,
 Gaudet aquis, illisque libens sua munera miscet.

Dum Rupeo, tam multa videns miracula rerum:

Ecce novus procul alituum concentus ad aures
 Fertur, & insolita mentem dulcedine tangit.

Aspicio, & gressum propius fero; corpora cerno
 Parva ex aere avium, aeratis nitentia ramis,
 Daedala quaeis variam tribuit sollertia vocem.

Quamcunque adspicias, delusus imagine, veram
 Esse putes volucrem: nisi quod non evolat usquam,
 Sed ramis affixa suis cantu aethera mulcet.

At verae mirantur aves, & cedere dum se,
 Turpe putant, liquidis late omnia questibus implent.

Hic Lucae egregius labor est, quem Sequana partu
 Ediderat, Siculi renovantem inventa magistri.

Quid? quem non moveat cygnum mentitus adulter,
 Illudens simili spirantem e marmore Ledam,

Deliciis suis, & aquarum murmure laetus?

Multaque praeterea veterum simulacra Deorum,
 Artis opus priscae. Cunctos verum arduus inter

Eminet Alcides: qui spectans omnia circum,

Hesperidum veteres hortos prae Tibure tenet.

Sed quid ego haec versu nequidquam includere tento?

Jam pridem exiguum praescripti carminis orbem

Excerpsi: & dictis semper majora supersunt.

CCC 2

IDEM.

Deliciae veterum, Tibur, volventibus annis,
 Conciderat, priscum perdideratque decus:
 Et nusquam rivi, nusquam pomaria, nusquam
 Ulla super tanti signa decoris erant.
 Illa loca, antiquis toties celebrata poetis,
 Horrebant turpi squalida facta situ:
 Moerebant erepta sibi sua gaudia Nymphae,
 Languentes Anio moestus agebat aquas.
 Omnia tempus edax ita deformarat, ut hospes
 Quaereret in medio Tibure: Tibur ubi est?
 Non tulit hanc speciem divini pectoris heros,
 Hippolytus, sacri gloria magna chori.
 Ille loco senium abstrxit, vultusque priores
 Reddidit, & solito jussit honore frui.
 Illius imperio jussae revirescere silvae
 Coeperunt sparsis luxuriare comis.
 Ille novos pasfim fontes emergere jussit.
 Nec mora fit: fontes profluere novi:
 Quos circum statuit priscis egesta ruinis
 Plurima Phidiaca signa polita manu.
 Ipse Anio frontem pallenti cinctus oliva
 Affluit, & proprias confociavit opes.
 Fure igitur fontesque sacri, silvaeque virentes
 Certatim Hippolyti nomen ad astra ferunt:
 Et quoties molli increpuit levis aura susurro,
 Hippolytum alternis vocibus ingeminant.

DEDICATIO HORTORUM TIBURTINORUM.

Nec labor Alciden fregit, nec blanda voluptas
 Unquam animum casti molliit Hippolyti.
 Ambarum hos hortos virtutum accensus amore,
 Herculi & Hippolyto dedicat Hippolytus.

I D E M.

Aurea sopito rapuit quae mala Dracone
 Alcides, eadem nunc tenet Hippolytus.
 Qui memor accepti, quos hic consecravit hortos,
 Auctori voluit muneris esse sacros.

BAC.

BACCHUS FONTI IMPOSITUS.

*N*ondum natus eram, cum me prope perdidit ignis.
Ex illo fontes tempore Bacchus amo.

IDEM ~~EX~~ ADVERSO RESPICIENS FONTEM
NYMPHARUM.

*Q*ui colitis Bacchum, comites simul addite Nymphas.
Nam sine ope illarum munera nostra nocent.

IN TABULAM TANTALI

*S*i quando admittant sua te ad secreta potentes,
Quisquis es, exemplo disce tacere meo.

IN TABULAM JASONIS NAVIGANTIS, ET HER-
CULIS RAPTUM HYLAM QUÆRENTIS.

*V*iribus auferres, quod fraude parabis Iason:
Eripit Alciden sed tibi raptus Hylas.

PROLOGUS IN PHORMIONEM TERENTII,

CUM EAM ALIQUOT NOBILES ADOLESCENTULI,
HIPPOLYTI CARDINALIS FERRARIENSIS JUSSU,
ACTURI ESSENT,

*E*tsi scio esse hic neminem, qui nesciat,
Quid apparatus noster hic velit sibi,
Tamen mearum partium esse existimo,
Interea dum se mei sodales comparant,
Bona cum venia vestra, pauca dicere,
Quae scire vos, & vestra, & ipsorum interest.

Comoediam Terentii acturi sumus,
Cui Phormioni nomen ipse indidit,
Quod Parasitus in ea Phormio primas agit.
Neque hoc videri debet aut mirum, aut novum,
Quandoquidem in omni vita, nedum in fabulis,
Parasiti, scurrae, sycophantae, omne id genus,
Bonis repulsis, ipsi jam primas agunt.

Quodsi quis est, parum decorum qui pulet,

*Juvenes ingenuos personatos conspici in
Scenam prodire, & quasi facere histrioniam:
Is sibi responsum hoc habeat, nulla re magis
Dijudicari omnia, quae mortales agunt,
Quam sine, quem is, qui quid agit, proponit sibi.*

*Qui scenicam artem victus causa faciliant,
Et, ut coquis ac laniis risum excitent,
Distorquent ora, insulsa dicta dictitant,
Contundunt pugnis se invicem, atque horum omnium
A plebe viles exigunt mercedulas,
Merito histrionum nomen & famam ferunt.
Nil simile nostrum est. Nos, ut nostram industriam
Vobis probemus omnibus, ut communi hero
Hilaremus animum, cui debemus omnia,
Unum id petentes, hunc laborem cepimus.*

*Quanquam, o supremi caelites, quem jam omnium
Pudere debet personatum conspici,
Cum id omnis aetas, omnis ordo fastidet?
Sed nolo nunc ulcera cujusquam tangere,
Ne quis satyram hanc esse dicat, non comoediam.*

*Nunc unum a vobis, priusquam hinc abeam, postulo.
Si vos, quod vestri honoris causa fit, juvat,
Favete, & vigilate animis, vigilate auribus,
Dormite linguis. Qui tacere non queunt,
Bene fecerint, si cesserint iis, qui queunt,
Ne & turbent alios, & morbum prodant suum.
Facite, ad conanda in posterum nos talia
Bonitas ut vestra, atque aequanimitas excitet.*

E GRAECO CALLIMACHI.

*Namque & ego nitido capiti, flavisque capillis
Serta olim Assyrio sparsa liquore dedi,
Et bona in ingratum congesti plurima ventrem:
Cuncta sed in ventos illa abiere leves.
Servarunt solae commissa fideliter aures.
Corporis hac una est parte reperta fides.*

AFFICTA ATTIO.

*Nam si lamentis allevaretur dolor,
Longoque fletu minueretur miseria,*

Tum

*Tum turpe lacrumis indulgere non foret,
Fractaque voce divum obtestari fidem,
Tabifica donec pectore excrescet lues.
Nunc haec neque hilum de dolore detrahunt,
Potiusque cumulum miseris adjiciunt mali,
Et indecoram mentis molliam arguunt.*

AFFICTA TRABEAE. (*)

*Here, si querelis, ejulatu, fletibus
Medicina fieret miseris mortalium,*

Au-

(*) Q. Trabeae nomen celebre est in Comicis veteribus. De ipso vide P. Crinit. c. 15. de Poët. Latin. & Gyrard. Dial. 8. de Poët. Hist. f. 306. Ejus autem non nisi fragmenta quaedam ad nos pervenire. Hos ergo suos sex versus, sane quam elegantes, (quo nomine laudat eos Bongars. epist. 119. ad Joach. Cam p. 292.) & ad vetustatis imaginem compositos, (quales nescio an & sequentes non habendi sint,) Trabeae Muretus affinxit, & in ea re quibusdam eruditus imposuit. Unde & in Lexico Buchneriano voce *Praefica* f. 1128. Trabeae adscriptos reperias. Sed hanc fraude n. Jos. Scaliger adeo tulit indigne, ut aculeato admodum disticho ulciscendam puraverit, quod in silva carminum ejus legitur in *Rumetum* (i. e. Muretum) qui suos *versus pro antiquis supposuerat*. Ceterum eodem fere sensu legitur fragmentum quoddam Philemonis, Graeci Comici, (apud Hertelium in sententia Comici. p. 176) cujus initium: *εἰ τὰ δαῖτυ' ἤσαν κακὰν ἢ φάρμακον*. *Thomafius*. Jac. Thomafius, cum ignoraret sequentium versuum Artio & Trabeae affictorum Aldinam editionem anni 1575. quae exstat in calce Mureti Orationum XXIII. illorum sedem mutavit, & necessarium iis ab eodem praemisum monitum omnino neglexit; id autem hujusmodi est, Ald. edit. p. 56. „ Cum veteris Comici Graeci, Philemonis nobilem sententiam, a Plutarcho & a Stobaeo acceptam, animi causa exprimere tentassem & dicendi genere & numero veterum Latinorum Tragicorum simillimo, placuit etiam experiri, numquid eandem comice explicare possem. Visum est utrumque non infeliciter successisse. Per jocum igitur prioribus versibus, *Attii*, posterioribus, *Trabeae* nomen adscripsi, ut experiret aliorum judicia, & viderem, num quis in eis inesset vetustatis fa- por. Nemo repertus est, qui non ea pro veteribus acceperit. Unus etiam & eruditione minime vulgari & judicio acerrimo praeditus repertus est, qui ea a me accepta pro veteribus publicaret. Ne quis igitur amplius fallatur, & rem totam detegendam, & carmina ipsa hic subjicienda duxi.” *Claccot.*

Ccc 4

*Auro parandae lacrumae contra forent :
Nunc haec ad minuenda mala non magis valent ,
Quam naenia praeficae ad excitandos mortuos .
Res turbidae consilium , non fletum , expetunt .*

*U t imbre tellus , sic riganda mens mero :
Ut illa fruges , haec bona consilia efferat .*

*G ustanda vita , non fruenda , homini datur .
Nam , cum fruendi tempus est , tum deserit :
Felicis maritus , an caelebs agat ;
Privata vita sine regno dulcior :
An vita regia solium attingat Jovis ;
Peregre morari suavius sit , an domi ;
Qui , quamque multi , & quo parandi more sint ,
Quo habendi amici , nullus haec curat puer :
Rarus adolescens : nec senex omnis videt .
Et haec tamen vitam prope omnem continent .
Quae si quis acri cura & usu pervigil
Longo notarit , jamque secum statuerit ,
Quid fugere , quid contemnere , & quid persequi
Expediat homini ; vix eam ingresso viam ,
Quam maxime unam ex omnibus probaverit ,
Obstat senectus invida , & cursum impedit :
Mox avida tristes Lachesis injicit manus .
Sic vivere meditantibus vita evolat ,*

*S i exspectes , Pamphile , ipsa dum negotia
Te accersant ultro , & dormientem exsuscitent :
Vehementer erras ; taciti discedunt dies :
Nec obliuifos officii admonent sui .
Superba res est rei gerendae occasio :
Semel contempta , nunquam possidea reddit .
Vigiles oportet , & tua accures memor .
Nam , si ipse rem curare negligas tuam ,
Fugit illa , & facile , qui se curet , invenit .
Tu rem , quam cures , postea haud facile inuenis .*

*M emini , magistrum puero mi olim hoc dicere :
Summum Jovem facere item , ut caupones solent ,*

Qui

Qui vina, ut vendant, turbant, miscent, diluunt,
Nec cuiquam vini simplicis danunt cadum.
Itidem illum, aiebat, in vita mortalium
Nunquam fortunam simplicem quoiquam dare,
Sed temperare fata laetis tristia.

O lingua, lingua, ut magna eges custodia!
Quae & aliis saepe, & saepius domino nocet.
Multum assecutus est, qui bene didicit loqui:
Qui bene tacere, non minus assecutus est.

Nivibus hiems exuberat, vër floribus,
Aestas aristis affluit, lacrumis amor.

Si mihi lacerti, quales olim, nunc forent:
Non lingua potius tibi opem ferrem, quam manu.
Nunc tarda membra, & sanguis adstrictus gelu
Conferere in acie cum hostibus manum vetant:
Prodesse patriae voce & consilio sinunt.
Corpus abit annis: consilio animus viget:
Viresque senibus defluunt, verba affluunt.

M. A N T O N I I
M U R E T I
POEMATUM VARIORUM
L I B E R S E C U N D U S.

P S A L. XXVI. (al. XXVII.)

Clara meae ipse Deus praepandit lumina menti,
 Ipse mihi Deus est indubitata salus.
 Quem metuam? vitam ecce meam Deus ipse tuetur.
 Cur paveam, varios concipiamque metus?
 Cum fera me vallo cinctum propiore teneret,
 Et fureret carnes turba vorare meas:
 Ipsemet impegit, qui me prope ceperat hostis,
 Ipse cadens vasto corpore presfit humum.
 Ergo inimica necem mihi jam si castra minentur,
 Nullus erit, pulset qui mea corda, pavor.
 Praelia si ingruerint, expers terroris abibo,
 Spe fidens una praesidioque Dei.
 Unum concedi petii mihi munus ab ipso,
 Idque unum summis usque petam precibus,
 Exigere ut tanti speciosa regis in aula
 Fas mihi sit vitae tempora tota meae:
 Ut collustrem oculis nulli loca nota profano,
 Et Domini aspectu, deliciisque fruor.

Cetera desunt.

P S A L. L. (al. LI.)

Miserere clemens, obsecro, mei, Deus,
 Illamque magnam plane & admirabilem

Ostende

Ostende culpis in meis clementiam.
Immensa misericordiae illa vis tuae
Iniquitatem deleat, quaeso, meam.
Lava amplius me, & elue maculas, Pater,
Quas tetra labes sceleris aspersit mihi,
Ut lotus a te, mundus iterum appaream.
Namque ipse culpas, hei mihi, agnosco meas.
Et usque quoquo lumina obvertam miser,
Armata tanquam facibus, & torvum intuens
Peccati imago animum paventem territat.
Tibi heu, tibi uni, summe cunctorum arbiter,
Cujus vereri maxime iram par fuit,
Vesanus illo meque implevi crimine:
Perpetua dictis constet ut fides tuis,
Vincasque, de te si quis aliter iudicet.
Ne, quaeso, saevi; namque ab ipsa origine,
Genitricis alvo adhuc tepente conditum
Maculavit, heu, me foeda peccati lues.
Et tu tamen, cui cara summe est veritas,
Sapientiae mi arcana detexti tuae.
Aspergar abs te, aspergar hysopo, Pater,
Mundusque fiam; tu benignus me ablues.
Ero ipse tunc nitidior intacta nive.
Tunc aure laeta nuncios optabiles
Accipiam, ubi esse mitigatum te audiam.
Tunc & meorum abrita compago osium
Exiliet illo delibuta gaudio.
Averte culpis a meis vultum, precor,
Iniquitates & bonus dele meas.
Supreme, mundum cor creato in me, Deus,
Rectumque rursus spiritum intra me innova.
Noli tuo me arcere ab aspectu procul,
Tuum nec a me Spiritum Sanctum auferas.
Tuae salutis redde laetitiam mihi,
Et principali spiritu fulcito me.
Vias docebo sedulus iniquos tuas,
Et mente versa ad te redibunt impii.
Turpi inquinatum caede me expia, Deus,
Deus salutis auctor & princeps meae.
Lingua ut molestis impedita nexibus
Soluta laudes cantet exultim tuas.
Tu, Domine, labra, qui potes, aperi mea,

Et

Et patere laudis me esse praeconem tuae.

*Nam victimarum duceret si te cruor,
Magnam obiulifsem victimarum vim tibi.*

Sed tibi holocausta ingrata & Injucunda sunt.

*Sacrificium tibi omnium gratissimum est,
Mens, criminis quam vexat admisi dolor:
Contritum, & abiectum ad pedes tuos, Deus,
Cor poenitentis spernere haudquaquam tuum est.*

*Domine, Sioni jam benefacito libens:
Excelsa surgant magna & urbis moenia.*

*Tunc iusta sacra & vera faciemus tibi:
Tunc tibi holocausta, qualia ipse vis, cadent:
Tunc, quod tenello te juvet vitulo magis,
Tuis sonabit omnis ara laudibus.*

AD SACRAM CHRISTI CRUCEM.

O una ante alias omnes venerabilis arbor,
Quae roseo Domini tincta cruore mades!
Ter felix o spina, sacro quae in vertice fixa
Divinum aeterno cingis honore caput!
Felices clavi, felicia vulnera, felix
Hasta, sacrum licuit cui referare latus,
Ut manans geminus sanctis ex artubus imber
Humani maculas elueret generis!
O mihi si detur fel illud, & illud acetum,
Dulcia quod Domini contigit ora mei!
Quidni utrumque mihi sit nectare dulcius? ille

Dempfit eis omnem tactus amaritiem.
Sed maneat potius felli nativus amaror,
Immodicus fauces & mihi radat acor,
Ut tormentorum fas, o bone Christe, tuorum
Degustare aliquam sit mihi particulam.
Heu miserum me, Christe, ego te hoc in stipite fixi,
Debita erant culpis supplicia ista meis:
Pro me tam lato tibi vulnere pectus apertum est,
Imposita & capiti spinea ferta tuo.

*Perque manus ego, perque pedes ferrum istud adegi,
Haec te cuncta mei ferre subegit amor:
Quod pro me indueras, pro me est lacerum undique corpus,
Vulneribus nec jam pars patet ulla novis.*

Et

*Et cesso in lacrymas? quae me tigris aspera, quae me
 Ursa ferox, silvas inter & antra tulit?
 Fundite largifluos immitia lumina fletus,
 Tundite nil veritae pectora dura manus.
 Ante crucem te, Christe, tuam projectus adoro,
 Ac licet indigno te tamen ore precor,
 Ut, quando generis lavisti crimina nostri,
 Quod sine te inferni praeda latronis erat,
 Sordentem vitiis me, & probris undique opertum,
 Et nimis illecebris corporis implicitum,
 Quamquam obluentem tua per vestigia ducas,
 Participemque tui muneris esse velis.*

A D E A N D E M.

*O crux tincta sacri flumine sanguinis,
 Olim supplicium mancipiis grave,
 Nunc regum capiti praecipuum decus,
 Te flexo colimus genu.
 Crux hostes hominum sola procul fugat,
 Crux sola insidiis munit ab omnibus.
 Adversa intrepidus despiciat, licet,
 Cujus spes cruce nititur.*

AD B. VIRGINEM, TEMPLI AD NIVES, SEU
 MAJORIS ROMAE.

*N*ox nondum exacta est, cristata sed ales acuto
 Significat cantu, non procul esse diem.
 Et mihi jam precibus placata ex more diurnis
 Numina; quid, dum se lux nova prodit, agam?
 Quid potius, quam jacta novi fundamina templi,
 Illa etenim festi est hujus origo, canam?
 Virgo save ter sancta, tuo haec meditamur honori,
 Et quamquam incultos excipe blanda sonos.
 Liberius triplici cinctus diademate frontem
 Romuleas custos urbis, & orbis erat.
 Patricii per idem tempus florebat honore
 Joannes; atavis, reque fideque nitens.
 Par erat huic opibusque locoque, & moribus uxor
 Et prorsus tali nubere digna viro:

Sed

Sed sterilem illius Dominus concluderat alvum :
 Nec jam annui prolis spes erat ulla super.
 Nec quisquam ejusdem, quem lex Praetorve vocaret,
 Genitis erat, ipsi gens sibi tota duo.
 Saepe sibi heredem precibus poscebat uterque :
 Non exauditas flebat uterque preces.
 Venerat assuetis succincta caloribus aestas,
 Torrebat sisfos Sirius acer agros.
 Compositi lecto cara cum conjuge tandem
 Lumina Patricii vinxerat alma quies,
 Cum Virgo frontem stellis redimita coruscis
 Per thalami clausas visa subire fores,
 Stansque toro supra: Quid te tam saepe fatigas,
 Heredem certum dum tibi poscis? ait.
 Ipsa ego, quam cernis, jam nunc tibi destinor heres,
 Quae pedibus lunam, lucidaque astra premo.
 Tu modo, quae dicam, memori fac mente recondas,
 Non tibi fas verbis indubitare meis.
 Proxima cum radiis aurora retexerit orbem,
 Conscende excelsas impiger Exquilias:
 Quaque solum late nivibus candere videbis,
 Hic claranda meo nomine Tempula loca.
 Dixit, & in caelum multa cum luce reversa est:
 Ima seni gelidum conculit ossa pavor.
 Surgit, & extemplo Lateranas tendit in aedes,
 Cunctaque Pontifici voce tremente refert.
 Ille quoque obiectam spectem sibi narrat eandem,
 Visaque res cura dignior esse gravi.
 Pontificis jussis clerus populusque vocatur;
 Monstratique simul per juga montis eunt.
 Devenere locos, ubi se nix plurima caelo
 Fuderat, & latam sparsa tegebat humum.
 Attoniti una omnes praesentia numina clamant,
 Pacemque & veniam supplice voce petunt.
 Nec mora, signatur Templo area lata futuro:
 Liberiori sancto consecrat ore locum.
 Hinc Nonis adjectus honos Sextilibus ille est:
 Hinc agitur festus nunc tibi, Roma, dies.
 Nos quoque jam ad Templum, quoniam diluxit, eamus,
 Virginis ut sanctae rite precemur opem.

ECCLESIA GENTIUM.

Fusca quidem, (neque enim pudor est mihi vera fateri,)
 Sum, fateor, vultu fusca, decora tamen.
Me fuscam genitrix in luminis edidit oras,
 Et vitii sparsam multiplici macula.
Gratia sed nitidis ubi me semel abluit undis,
 Tota fui subito candida, tota decens.
Hinc me pulcer amat sponsus super omnia rerum,
 Datque animi assidue pignora certa sui.
Ipsa quoque, ut par est, ipsius amore liqueſco:
 Pro quo dulce mihi est vivere, dulce mori.
Quam jucunda exest animae mihi flamma medullam!
 Quam suave in medio pectore vulnus hiat!
Nec meus hic ullo minuetur tempore languor:
 In bona nil juris talia tempus habet.
Quin etiam cum mors anima seduxerit artus,
 Tum demum aeternus nos sociabit amor.

IN INSIGNIA LUCAE SEMBRONII,

STELLAM VIDELICET CUM ROSA.

Eſſe roſas caeli merito quis dixerit aſtra:
 Aſtra ſed & terrae dixeris eſſe roſas.

PAULO MANUTIO. (*)

Abdita qui tenebris veterum monumenta, Manuti,
 Et pridem indigno paene ſepulta ſitu,
 Eruiſ in lucem miſerando e carcere vindex,
 Daſque iterum vita liberiore frui:
 Idemque Arpinis audeſ contendere chartiſ,
 Palmaeque ambiguſ perficiſ ut ſit honoſ:

Non,

(*) Qui ſequuntur Verſus adhuc non ſunt editi, ſed ii quidem inter elegantiffima M. Ant. Mureti cenſendi ſunt. Prodeunt ex Schediſ manu ipſius exaratiſ, quae exiſtant apud virum eruditiffimum & nobiſ amiſiſſimum, Antonium Fridericum Seghetium, Venetum. Checcor.

Non, tua Cecropio manat si lingua liquore,
 Nata movere homines, nata movere Deos:
 Non, tibi si notum est quidquid novere priores,
 Quosque tulit Latium, Grascia quosque tulit:
 Non, si Roma vetus per te rediviva (*) resurgit,
 Et recipit priscum per tua scripta decus,
 Me tamen iccirco tenuem averfariis amicum;
 Sed recipis clemens, annumerasque tuis.
 Ut nova procerae vitis sese applicat ulmo,
 Ut sequitur magnam parvula cymba ratem:
 Sic tua ego relegens timido vestigia gresu,
 Effero me, & sensim linquere conor humum.
 Forfitan & quondam non sit tibi nostra pudori
 Musa. quis esse aliquid nos quoque posse neget?
 Haec, modo quae ramis porrecta comantibus arbor
 Luxuriat, nuper planta tenella fuit.
 Qui tenui primum parvus fluit agmine rivus,
 Picta soporifero murmure prata secans,
 Idem collectis paulatim exaestuat undis,
 Et fremitu horrifico littora vasta quatit.
 Nos quoque, qui gracili canimus leve carmen avena,
 Indoctoque rudes mittimus ore sonos,
 Olim aliquod fortasse decus nomenque geremus,
 Atque erimus vestri pars quotacunque chori.
 Sin minus; at certe non est sperasse pudendum.
 Vana licet crebro, spes tamen ipsa juvat.
 Ipsa juvat, multosque, aliter qui saepe laterent,
 Exerit e tenebris, & nihili esse vetat.
 Non ego sum, ingenio tibi qui contendere certem,
 Quive tuos titulos praeripuisse velim.
 Mi satis & super est, si nos vixisse sodales,
 Fama anus in sera posteritate canat.
 Quid tum, si tibi Di plura & majora dederunt?
 Non soli coeunt foedera in ista pares.
 Si tibi, Musarum nisi qui te dotibus aequet,
 Nullus amicus erit; nullus amicus erit.
 Perge, & amicitias igitur ne temne minores.
 Non etenim est, magnis jungere parva, nefas.

(*) Rectius, *rediviva*. Vide Gronovium ad Senec. Troad. 476

IN JOANNEM BAPTISTAM AMALTHEUM.

Ergone Amaltheus luce hac venturus ad Urbem est?
 O signande nota condidiore dies!
 Hunc cecine ego, nostro qui carmina tempore solus
 Mulcendis divorum auribus apta canit,
 Aspiciam, alloquioque viri tam saepe cupito
 Persuadere? ah tandem vivere dulce mihi est.
 Ite procul, curaeque graves, & tristia verba.
 Haec, volo, laetitia lux mihi tota fluat.
 Et tu jam dudum solis assueta querelis,
 Nunc hilaris vultus indue, Musa, novos:
 Indue; quamque potes, hodie comisissima prodi:
 Qualis post imbrem Lucifer ire solet.
 Salve, o Musarum os, proles certissima Phoebi
 Neu cantus dura despuiso aura meos.
 Non tibi se Oeagrius certet componere vates:
 Ille feras quamvis, dum canit, & fluvios
 Moverit, & Siculas superavit voce sorores.
 Qui si Taenarios, te comitante, lacus
 Ingressus foret, haud dubie lege ipse soluta,
 Eurydicen victor duxet ad astra suam.
 Nec tantum Eurydicen, sed & inferni quoque regit
 Ipsius ex ipso Persephonen gremio.
 Tale tibi aurata canitur testudine carmen,
 Quale superba inter prandia caelicolum
 Formosus tereti modulatur Delius ore,
 Sparsus dividuis lactea colla comis:
 Seu libuit fidibus patrios aptare triumphos,
 Oppresosque suis molibus anguipedes,
 Seu mage furtificos aquilae memorare volatus,
 Et raptum praedulcem Idalii juvenis:
 Cum pater Idaeo primum se vertice misit,
 Ut puerum e mediis abriperet gregibus,
 Luctantem primo, & socios clamore vocantem,
 Et pulcris foedantem os roseum manibus:
 Donec in aetherias sedes, templa aurea, ventum est,
 Qua via Junonis candida lacte patet.
 Illic & lacrymas blandus deterfit amator,
 Et dedit optatis oscula mille genis,
 Et pueri mentem blando sermone refecit,
 Gauderet raptu laetus ut ipse suo.

Ddd

Ta-

Talia dum docto perstrictis pollice nervis
 Pulcer Latonae filius exsequitur,
 Stant victi modulis omnes, domus alta remugit
 Divorum, dulces ingeminatque sonos.
 Ipse pater ponit digitis sua tela remisfis,
 Ipsa aquila, ut molli capta sopore, jacet.
 Vis ea Phoebeo est cantu. quem tu unus amoenis
 Inter mortales versibus aequiparas.
 Ergo tuum nomen terris sublime relictis,
 Praepectibus pennis carpit ad astra viam:
 Teque inter nostrae primos aetatis honores,
 Invito licet ore, Invidia ipsa locat.

L. MEMMIO FREMIOTO.

Quae mihi jam, quae te tellus, Memmi optime, serva,
 Qui mihi vitali es lumine amabilior?
 Nos sine te Venetum pulcra versamur in urbe,
 Quam tumidus rapidis Adria cingit aquis:
 Et modò miramur celeres decurrere lintres,
 Mercibus aut gravidas segnius ire rates;
 Et modo constructas immensis sumtibus aedes,
 Quas totidem regum dixeris esse domos.
 Tempia etiam radiata auro, radiata lapillis,
 Huc trabe quos multa prodiga mittit Eos.
 Nec nulla est ritus varios spectare voluptas,
 Atque hominum cultus usque videre novos:
 Cernere nunc taeniis vinctos capita ardua Turcas,
 Miscentes Italis Persica verba sonis:
 Nunc quos palmarum secunda huc misit Idume,
 Fraudibus & turpi dedita corda lucro:
 Nunc uista Mauros facie, intortoque capillo,
 Quique bibunt Gangem, quique bibunt Tonain.
 Denique spectari rerum audirive novarum
 Quidquid in orbe potest, hac quoque in urbe potest.
 Quid tibi jam augusta illustrem gravitate senatum,
 Purpureosque canam, pectora sancta, patres?
 Salvete, o lecti procures, sanctissima turba.
 Fas mihi sit numeris vos celebrare meis.
 Vos pater ipse deum, qui temperat omnia natu,
 Consortes voluit muneris esse sui.

V.

*Vestrum est, impositis populi frenare furorem
 Legibus, ut ne exlex in scelus omne raat.
 Vos premitis poena surgentem vindice culpam,
 Nec finitis mores luxuriare malos.
 Per vos tuta Ceres domini flavescit in agro:
 Pascuntur tuti tuta per arva boves.
 Muneris est vestri, media quod nocte viator
 Nil metuit longum carpere solus iter.
 Vos datis, ut simili laudentur prole maritae,
 Utque sit in nati plurimus ore pater.
 Publica res vestris humeris innixa recumbit,
 Sospitibus vobis, nec timet ipsa sibi.
 Jure igitur toto Venetum praesignis in orbe
 Gloria & Eoos transit, & Hesperios.
 Floreat, ut merita est, volucres dum silva ferasque,
 Dumque aequor phocas pascet, & astra polus.
 Haec ego dum blando meditor tibi carmine, Memmi,
 Ut te suaviloquis versibus exhilarem;
 Me miserum! veteris forsitan tu oblitus amici,
 Noscere jam, qui sim, negligis, aut ubi sim:
 Omnis & in ventos nostri tibi cura recesit,
 Fumus ut, aut nubes acta aquilone solet.
 Hoc si ita sit, credam lapsuraque sidera caelo,
 Inque suum retro flumina itura caput.
 Sed neque praecipiti labentur sidera caelo,
 Nec sunt in proprium flumina itura caput,
 Nec te deficiet Mureti nomen amare.
 O prius immiti pollice Parca ferox
 Imperfecta meae discerpat stamina vitae,
 Stamina fatali tam male ducta colo.
 Ecquod erit tempus, juvenum doctissime, quo te
 Post varios casus incolumem aspiciam?
 Quo tibi praesenti denarrem haec omnia praesens,
 Laertae ut diti filius Alcino?
 Tum mea solventur diuturnis pectora curis,
 Et mens triste suum fessa reponet onus.
 Post imbrem caeli facies mutata serescit,
 Post hiemem verni temporis hora venit.
 Me quoque post multos olim fortuna labores
 Forsitan haud torvo lumine respiciet.*

Si te unum ex animo possem deponere, Memmi,
 Sors mea diis ipsis invidiosa foret.
 Quippe alias omnes facile e pulmone revellam :
 Unam hanc mi curam tollere nemo potest.
 Non si & carminibus Circe, & Medea venenis
 Me juvet, & Lethes flumina tota bibam.
 Nominis oblitus proprii, ut Mesfalla, jacerem,
 Efflueres animo quam prius ipse meo.
 Tu mihi, tu nunc usque locis ades omnibus unus,
 Sive dies umbram, seu fuget umbra diem.
 Nec potis est mens ullam usquam reperire quietem.
 Quodsi te possem unum ex animo ejicere,
 Eadem opera tristes possem depellere curas,
 Quae prope jam vitae me saturum efficiunt.
 Quid loquor infelix? quae me dementia vexat?
 Excidit insano quod scelus ore mihi?
 Tene ego posse velim, Memmi, Memmi, optime rerum,
 Ingrato delere impius ex animo?
 Tunc ego & Hyrcanis agnoscar tigribus altus,
 Et victus triplici cor rigidum chalybe.
 Ante meum tundat Tityi jecur ales, & ante
 Sisyphii pondus ferre adigar lapidis.
 Di, facite, ut junctas tam sancto foedere mentes
 Nulla, o nulla, unquam tempora dissolvunt.
 Neu veniens, annis paullatim abeuntibus, aetas
 Nostra sub obscura nomina nube tegat :
 Sed rarum ambo exemplum usque a lanugine prima
 Perductae ad canos finis amicitiae.

FRAGMENTUM EX ELEGIA QUADAM

M. ANTONII MURETI. (*)

Illa suis fraudat resolutos viribus artus,
 Illa veteranos, invalidosque facit.
 Quid loquar, ut podagram Veneris commercia ducant,
 Ante suam canos accelerentque diem?
 Quod multos, nitidae medio sub flore juventae,

Elum.

(*) Haec Elegiarum Fragmenta sumimus e schedis Mss. quae sunt in libris Voessiana Bibliothecae Leidensis.

*Elumbes dubiis passibus ire vides,
 Tardosque, fractosque, & nullis usibus aptos.
 Languorem hunc miseris attulit una Venus.
 Sed levia haec aliquis, quamvis sunt magna, putarit,
 Quantum animo noceat si Venus ipsa, notet.
 Ingenium Veneris repetito obtunditur usu,
 Et fit hebes sensim, quod prius acce fuit.
 Relligio, integritas, probitas, pietasque, fidesque,
 Cumque sua ingenuus simplicitate pudor,
 Haec simul, - oppressa potitur cum mente libido,
 Ut boreae nubes flatibus acta, cadunt
 Ipsa Venus prolis maculavit sanguine matrem,
 Armavitque feras in sua damna manus.
 Illa patri natas incesto foedere junxit,
 Unius ut genitrix Myrrha, sororque foret,
 Illa & Pasiphaen docuit succumbere tauro,
 Armenti pellex esset ut ipsa sui.
 Quid memorem, Alciden Furia haec, ut adegerit ipsum
 Mollia robusta carpere pensa manu?
 Quique peragratum monstris purgaverat orbem,
 Imbellis dominae mollia iussa pati?
 Nam urbes ut totas ima ab radice revellat,
 Materies vatum, Troja docere potest.*

ALIUD FRAGMENTUM EJUSDEM.

*Nescis, quo humanas conjungant foedere mentes
 Ignea quae superis sedibus astra micant.
 Inde fit, ut studio quicunque tenentur eodem,
 Illorum tacitus pectora nectat amor.
 Qui fragili gaudet fluctus sulcare carina,
 Ejusdem socios conditionis amat.
 Durus agri cultor reliquos colit arva colentes,
 Armaque tractanti, qui terit arma, faret.
 Haec vis Parrhasium magno conjunxit Apelli,
 Haec eadem celeri Patroclon Aeacidae.
 Quidnam erat, Aegiden (*) Jocastra ut natus amaret,
 Ni quod & hic bello fortis, & ille fuit?
 Nos quoque, qui colimus divas Helicone morantes,
 Capta pari studio pectora amare decet.*

MO.

(*) Mss. *Aeneidem*, quod nihili est. Scripsi, *Aegidem*, i. e. The-
 seum. Res nota e Sophoclis Oedipo Coloneo

M O N O D I A

IN OBITUM CLARISSIMI AC PRAESTANTISSIMI VIRI,
CHRISTOPHORI TUANI,

Primi summae Parisiensis Curiae Praefidis,

ET IN EAM

ANTONII CONSTANTINI(*)

NOTAE.

OCTAVIO BANDINO, S. D. N.

Utriusque Signaturae Referendario, V. C.

ANTONIUS CONSTANTINUS

S. D.

*V*ixi fere biennium cum M. Antonio Mureto, & si quid in literis promovi, illius domesticae consuetudini totum acceptum fero. Scio autem, & illi te amicum esse, & illum studiosissimum tui. Ego autem utrumque vestrum, ut debeo, observo. Cum igitur ille nuper poema quoddam de Christophori Tuani, Praefidis Parisiensis, mortui laudibus scripsisset, idque ego & ab aliis mirifice probari audirem, & a te laudari viderem; & intelligerem tamen, nonnulla esse in eo, quae admonitionem aliquam desiderarent: breves quasdam notas scripsi, quibus & loca quaedam veterum poetarum, quae ille mihi imitatus videbatur, & alia nonnulla, quae ab ipso inter loquendum acceperam, indicavi. Quamvis autem videbam munusculum hoc longe esse infra tuam dignitatem: tamen cum aliquid omnino tibi hoc tempore offerre statuissem, putavi, non tam, quid tu mereretur, quam, quid ego praestare possem, cogitandum. Accipies igitur hominis Galli lucubratiunculam, valde, ut mihi videtur, pertinentem ad gloriam Gallici nominis, cujus te studiosissimum esse scio: & voluntatem tui modis omnibus demerendi meam boni consules. Vale. Ex paternis aedibus tuis, VI. Kal. Januarius. MDLXXXIII, For-

(*) In his, A. Constantini nomine scriptis, facile ipsius Mureti ingenium agnoscitur. Idem dicendum de tribus Constantini epistolis, quae sunt inter Muretinas p. 601.

Formidata diu, qua Sol oriturque caditque,
Gallia, praestantum genitrix fecunda virorum,
Felix, o nimium felix, dum te una voluntas,
Una fides junctam concordi pace ligabat;
Nunc toties, miseranda, tuo madefacta cruore,
Inque tuos saevire coacta immaniter artus,
Adde novos solitis questus, asuetaque pridem
Infelix lamenta novis ululatibus auge.

FORMIDATA DIU. Nulla gens antiquis temporibus bellifera, aut formidabilior, quam gens Gallorum fuit. *Aristoteles lib. 3. Ethic. ait, Gallos neque terrae motus, neque fluctus metuere. De eisdem Aelian. lib. 12. de varia historia narrat, eos periculorum amantissimos esse; carminum, quae lingua sua scribunt, unam eis materiam esse laudes eorum, qui fortiter ceciderunt in bello; pugnare coronatos, tropaea excitare; quae & virtutis suae monumenta sint, & postea ad eam imitandam incitamenta; fugam ita turpem ducere, ut ne ex domibus quidem corruentibus, aut incendio correptis fugere fas putent; in ipsum etiam mare armatos insilire, tanquam illud quoque aut perterreficere, aut vulnerare possint. Quae jam pridem Muretus ipse collegit ad illum Horatii versum:*

Te non paventis vulnera Galliae.

Illi, Brenno duce, opulentissimum Delphicum templum depraedati sunt: quae tamen res eis infelicititer cessit. Utinamque vel hinc discerent, quanto majori scelere ac pericula veri Dei templa violentur. Illi jam ante Romam ceperant, tantumque fecerant terrorem sui, ut eis bellum moventibus, vacationes non valerent. Ita postea formidabiles fuerunt etiam remotissimis Graecorum gentibus, ut proverbio diceretur: τὸ θεῶν φίλος ἔχει, γείτονα δὲ πῶς ἔχει.

QUA SOL ORITURQUE CADITQUE. In Oriente Cyprum, Judaeam, alias in Occidente Hispaniam ipsam devicerunt.

GENITRIX. Sic Homerus Idam matrem leonum: sic Pindarus urbem Syracusanam matrem virorum fortium vocat.

FELIX, O NIMIUM FELIX. Hemistichium Virgilii.

INQUE TUOS SAEVIRE. Alludere videtur ad fabulam Arifischebonis; de quo Ovid. in octavo:

Ipse suos artus lacero divellere morsu
Coepit, & infelix minuendo corpus alebat.

Ddd 4

.ULU.

ULULATIBUS. *Tanquam de muliere dixit Virgilius : 3*
femineo ululatu. Homerus :

Αἱ δὲ ἰλαρυγῇ πᾶσαι Ἀδίων χεῖρας ἀνίσχον.

Ille, tui nuper juris tutela, Tuanus,
 Quo se praecipue jactabant vindice leges,
 Cujus ab omnigena purum mercede tribunal
 Certus erat portusque bono, scopulusque nocenti,
 Deseruit terras. Illa, heu, sacra ora quierunt,
 Quae merito juris poterant oracla vocari.
 Heu quonam illa abiit blando condita decore
 Majestas vultus? quo vis, quo copia fandi?
 Quo fugit illa viri, qua nunc vel maxime egebas,
 Spectata in dubiis toties prudentia rebus?
 Omnia praeteriere, his omnibus orba relicta es.

TUTELA TUANUS. *Quasi nomen ipsum Tuani a tuendo*
ductum sit.

AB OMNIGENA PURUM MERCEDE TRIBUNAL.
ἀνυποδίκτων bene PURUM Nam ἔσθ' ἡδὲ ἰσχυροὶ
dicuntur καθαρίων ἢ ἀγρίων πρὸς χάριν. Et notus est jocus in
eum, qui provinciam compilarat: Lava manus, & coena. Bene
etiam MERCEDE: nam ἔσθ' venales judices dicuntur πωλητοὶ.

PORTUSQUE BONO. *Sic Cicero senatum, nationum por-*
tum esse dicit. Portus igitur, quia nullum periculum, Tuano
judicium exercente, innocenti metuendum erat.

SCOPULUSQUE NOCENTI. *Suntum ex historia: L. Cassi*
tribunal, propter judicandi severitatem, scopulum reorum vocabant.

ORACLA. *Elegantia quaesita ex vocum similitudine, ora,*
oracula.

IN DUBIIS. *Ut enim navis, ita Reip. gubernator in tem-*
pestate dubia optime cognoscitur.

TOTIES *Quod semel, bis, terve factum est, casu factum*
videri potest. At quod saepe, ex habitu est.

Aspice pullatam moerentem in veste senatum;
 Aspice primores populi: queis vulnere tanto
 Confusis, ferrique videntibus omnia pessum,
 Et sua cuique movent, & publica damna dolorem.
 Quid populum, proceresve loquor? Fluit humor ab illis
 Ecce oculis, quos flere nefas, si vota valerent
 Publica: flet juvenis, scepro qui duplici clarus

Cao-

Caelum ipsum aspectu solet exhilarare sereno :
Nunc alio populi transfigit pectora telo.
Quin etiam ipsa comas capitis laniata verendi ,
Turbidaque & scissa incedens miserabile palla ,
Sancta sui exequias lacrymis Themis urget alumni.
Scilicet humanis nulla est fiducia rebus.
Quid falsis fluxisque bonis confidimus ? uni
Certa fides caelo , fragili stant cetera sorte.

FLUIT HUMOR. Regem ipsum flere ait.

SI VOTA VALENT PUBLICA. Universus enim populus
vota facit, ne regi quidquam stabile contingat.

SCEPTRO DUPLICE. Galliae & Poloniae.

NUNC ALIO. Fit enim quaedam accessio doloris publici ex
regis dolore.

QUIN ETIAM IPSA COMAS. Themis iustitiae dea pu-
tabatur. Eam igitur ministri sui morte moestam esse fingit.

LACRYMIS THEMIS URGET. Propertianum :

Desine, Paule, meum lacrymis urgere sepulcrum.

Est autem usitatum poetis, ut quibus quisque virtutibus praecipue
floruit, eas in funere ipsius lamentari fingant ; quomodo hic The-
min, quae eadem & Iustitia est, in funere Iunonis, qui iuri dicundo
sanctisque praefuerat, lamentantem facit.

SCILICET HUMANIS. Gnomo.

Omnia quae votis homines communibus optant ,
Contigerant uni: generis numerosa vetusti
Stemmata, avum virtus, & opes sine crimine partae,
Forma decens, mistumque notans gravitate pudorem :
Non vasti membrorum artus: sed firma potensque
Compages vigilem crebro traducere noctem, &
Assiduos studiorum innoxia ferre labores.

OMNIA QUAE VOTIS. Propositio generalis, quam postea
per partes exsequitur

GENERIS NUMEROSA VETUSTI STEMMA. Nobilitas.

AVUM VIRTUS ET OPES. Expresfit Aristoteleam nobilitatis
definitionem, qui in Politicis ait, eam esse ἀρχαίων πλεον & ἀρετῆς.

VIRTUS ET OPES. Utrumque enim sine altero imbecillum est.

Ὅτι ἀρετῆς ἀπὸ ἁλβου πατρῴας ἀδρας αἰξεν,

Ὅτι αὐτῇ ἀφένει.

OPES SINE CRIMINE PARTAE. Commendatur hoc in
vetere scolio, πλεον ἀδρας.

Ddd 5

FOR.

FORMA DECENS. Euripides:

Ἰδούμει δὲ αὐτὰς ἰνυοὶ ἀπὸ τοῦ ἀπὸ τοῦ.

Πρῶτος μὲν εἶδε δὲ τὸν ἑαυτοῦ.

INNOXI. *innocens*, ut apud Virgilium: Omnes innocuum.

Vix signabat adhuc terrae sola sat pede firmo ;
Vix poterat certas audire & reddere voces :
Cum studiis illum, ingenuis pia cura parentum
Tradidit. Ille animum discendi incensus amore ,
Impiger & curam doctorum, & praevenit annos,
Ingenio monitus non exspectante regentum.
Qualis Thesfalici pécoris generosa propago,
Materno nuper depulsus ab ubere pullus,
Nunc campis insultat ovans, nunc flumina tranat,
Jamque ad Olympiacos audax proludit honores.

VIX SIGNABAT. Horatianum:

Reddere qui voces jam scit puer, & pede certo
Signat humum.

QUALIS THESSALICI. Elegans comparatio. Thesfalia ex
tem optimis equos ferre putabatur.

DEPULSUS AB UBERE. Virgilius:

Depulsos a lacte domi quae clauderet agnos.

JAMQUE AD OLYMPIACOS Virgilius:

— & sparsa ad pugnam proludit arena.

Ergo illum Aonides bifidi per culmina montis
Apprensus duxere manu, tum vertice ab uno
Monstrarunt puero veteris decora ardua Romae:
Et tenera Arpinis lavere liquoribus ora
Non semel: atque avidas lustrarunt saepius aures
Mantroaque tuba, & Venusini crummate plectri,
Et quos praeterea tulit Itala terra poëtas.
Inde aliud sacri montis petiere cacumen
Tramite non trito, liberrimus unde patebat
In Grajos prospectus agros, quos larga perenni
Copia vestitos & fruge & flore coronat.

BIFIDI MONTIS. Parnassus. Eleganter autem duos illos
vertices, duas linguas facit, Latinam & Graecam.

LUSTRARUNT. *καθαίρουσι.*

CRUMMATE Ita vocant Graeci lyrae sonum.

TR4.

TRAMITE NON TRITO. Propter eorum, qui Graecarum litterarum studio dediti sunt, paucitatem.

ET FRUGE ET FLORE. Significat summam Graecae linguae utilitatem pari amoenitate conjunctam.

CORONAT. Implet, exornat Homerus:

Ἀλλὰ θύοις μορφῇ ἔπειτα τῶν.

Idem:

Κῆρος δὲ κρητῆρος ἐπιτέψατο ποταμῷ.

Hic plena Hyblaeo (*) populans alvearia melle,
Condidicit miram magni Demosthenis artem;
Miratus tonitrus, & non imitabile fulmen:
Miratus patrias cingentem moenibus arces,
Et cum Pellaco ducentem bella tyranno.

HIC PLENA HYBLAE. Evolvens scripta Graecorum.
ἡμετέρας.

MIRATUS TONITRUS. Respicere videtur ad illud Aristophanis de Pericle: ἤρεπται, ἰσπρίται, ζυνεύονται τῷ Ἑλλάδι. Cicero: Pericles ab Aristophane poeta fulgurare, tonare, permiscere Graeciam dictus est. Idem: Demosthenis non tam vibrarent fulmina illa, nisi numeris contorta ferrentur.

MIRATUS PATRIAS. Cum urbis Atheniensis moenia multis ex partibus labarent, delecti sunt homines decem, qui ea sumtibus publicis reficienda curarent, e singulis tribubus singuli. In hoc numero fuit Demosthenes, qui sumtibus suis partem sibi attributam refecit, ob idque publice corona aurea donatus est. Vide illius Orationem nobilissimam περὶ τῶν πόλεως.

ET CUM PELLAE. Philippum dicit Macedonum regem. Pella enim urbs Macedoniae. Sic & Juvenalis Alexandrum Pellacum juvenem vocat:

Unus Pellaco juveni non sufficit orbis.

DUCENTEM BELLA. Assidue enim orationibus suis Atheniensium animos acuebat adversus Philippum, neque cum eo pacem fieri patiebatur. Itaque cum vel maxime Philippus ipse motuebat. Plutarchus.

TYRANNO. Nomen hoc Homeri temporibus incognitum, postea coepit injuste imperantibus tribui. At poetae etiam reges interdum tyrannos vocant. Virgilius:

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.

Te

(*) In Attica suavitate laudanda Hymettum mel, non Hyblaean, commemorandum erat. Sic etiam judicat Checcotius Indice v. Hyblaeanum.

Te quoque, Maeonide, grandi audit ore canentem,
 Pelidaeque iram, reditumque sagacis Ulixi,
 Veraque sub specie miscentem plurima falsi
 Addidit his quoscunque alios vetus extulit Hellas,
 Qui simul & jucunda docent, & idonea vitae.

TE QUOQUE MAEONIDE. *Homerum dicit.*

PELIDAEQUE IRAM. *Argumentum utriusque poematis
 Homericum unico versu complexus est.*

SAGACIS. *πολυρόπῳ, πολυμήτιδι,*

ULIXI. Genitivus antiquus Ulixes autem Latine scribi debet,
 non, ut vulgo, Ulysses, etsi Graece Ὀδυσσεύς.

VERAQUE SUB SPECIE. *Hac de re extat libellus Herodoti
 Pontici, & multa sunt apud Proclum in libros Platonis &
 republica.*

HELLAS. *Graecia.*

QUI SIMUL ET JUCUNDA. *Horatianum:*

Aut simul & jucunda & idonea dicere vitae.

Mox majora agitans, Academi invisere silvas
 Instituit, celsique simul spatia alta Lycei:
 Non ut quae tenebris mundi sator abdidit altis,
 Frustra ea conqurens, studio indulgeret inani:
 Verum ut quae scriptis vitae praecepta regendae
 Mandassent illi, quorum sapientia clara est,
 Fontibus haec nitida & sincera hauriret ab ipsis.

MOX MAJORA AGITANS. *Exercitatus in studiis poeti-
 cis & eloquentiae, adjecit animum ad Philosophiam.*

ACADEMI. *Herodoti nomen est, ex cujus sepulchro Academia
 nomen accepit. Platoniam autem Philosophiam significat.*

SILVAS. *Horatius: Atque inter silvas Academi quaerere
 verum.*

SPATIA ALTA LYCEI. *Aristoteleam Philosophiam dicit. Re-
 ste autem spatia: Ambulans enim docebat. Usque Peripatetici
 Recte alta, erat enim superior ambulatio.*

NON UT QUAE TENEBRIS. *Non ut Physicam disceret:
 sed ut Politicam.*

TENEBRIS. *Ita Cicero: res naturae obscuritate involutae:
 & ideo Democritus veritatem in altissimo puteo demersam latere
 dicebat.*

FRUSTRA EA CONQUIRENS. *Hoc de Socratis sententia*

dictum est, qui operam ludere dicebat eos, qui unde fulgura, tonitrua, imbres fierent, exquirebant. *Auctor Xenophon in Commentariis.* Omnem autem veram Philosophiam, aut certe ejus summum uno Homérico versu dicebat contineri:

Ὅστις τίς ἐς μέγιστα γὰρ τ' ἀγαθὸν τι τίτοισιν.

STUDIO INDULGERET INANI. Non damnat universum Philosophiae naturalis studium: sed ea parte inane illud vocat, quae quaerunt Physici acumine suo ad ea penetrare, quae naturali lumine cognosci non queunt, de quibus dum inaniter disputant, in plurimos & gravissimos errores incidunt. Cujusmodi sunt: Materiam primam creatam non esse, Mundum fuisse ex omni aeternitate, Deum non cognoscere singularia, Animos humanos aut immortales non esse, aut ita esse immortales, ut tamen nihil cuiusquam proprium maneat; & multa ejusmodi impia & nefaria dogmata, propter quae Tertullianus adversus Hermogenem Philosophos haereticorum Patriarchas vocat. Et de talibus videtur intellexisse S. Paulus in Epistola ad Colossenses his verbis: Videte, ne quis vos decipiat per Philosophiam, & inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum.

Prima juvena genas jam flore umbrabat opaco,
Cum signata legens patriis vestigia plantis,
Sic praecultum animum gravioribus applicat orsis,
Et Romanarum sinuosa volumina legum,
Spisum opus, aggreditur vigili pervolvere cura.
Quod per iter cum alii longis ambagibus errent,
Et labyrinthis anfractibus impediuntur:
Hic quasi per planum directo tramite currens,
Antevolat comites: nec tantum aequalia transit
Agmina, sed canos linquit post terga magistros.
Talem Graeca obiisse olim certamina Ladan
Fama refert, primo qui vix e carcere missus
Fallebat spectantium oculos, metamque tenebat.

JAM FLORE UMBRABAT. Ex Mureto ipso saepe audiui, genus hoc loquendi ab Archiloco sumtum esse.

SIC PRAECULTUM ANIMUM. Cicero in Hortensio: Ut qui combibi purpuram volunt, sufficiunt prius lanam medicamentis quibusdam: sic litteris talibusque doctrinis ante excoli animos, & ad sapientiam concipiendam imbui, ac praeparari decet.

2.1.

LADAN. *Cursor hic admirabilis fuit, de quo extat hoc epigramma:*

Λάδας τὸ γάδιον οὐδ' ἔλαττο, ἅπτι διέπτε,
Δαιμόνιος τὸ πῆχον, ὡδὶ φέρων δύνατον.

Solinus cap. 6. Polybistoris: Ladas ita supra cavum pulverem cursitavit, ut arenis pendentibus nulla indicia relinqueret vestigiorum. Mentio illius & apud Casullum, & apud Cicero- nem. Vide & Pausaniam in Laconicis.

CARCERE ἑρπληγγον.

FALLEBANT SPECTANTUM OCULOS. *Magnum est, oculos fallere. Nullus enim sensus acrior; sed multo majus, fallere oculos spectantium, qui hoc unum agunt, ut omnia plane pervideant.*

Postquam aetas matura viro, -jamque ardua tempus
Munera tractare, & doctrinam ostendere factis:
Ad defendendas primum hunc facundia causas
Deduxit, clypeumque reis infontibus unum,
Mortiferae jussit fera bella repellere linguae.

POSTQUAM AETAS. *Confecto studiorum curriculo, ad res agendas transit.*

ET DOCTRINAM OSTENDERE FACTIS. *Vere enim hoc Aristoteles dicit, finem Politices esse, non cognitionem, sed actionem.*

AD DEFENDENDAS. *Præclare. Oratorum enim virtus in defendendo, non in accusando posita est. Ideoque Cicero labores suos forenses, defensionum labores vocat, principio Tuscularum: & in Verrem dicturus, summo studio conatur efficere, ut non tam Verrem accusare, quam Siculos defendere videatur.*

CLYPEUMQUE. *Illustribus oratoribus post mortem clypeus sacrari, & in curia appendi solebat. Auctor Tacitus.*

Semper sponte sua petit ulteriora, sibi que
Ipse viam meritis facit ad sublimia virtus.
Ante alias, quascunque opulenta amplectitur urbes
Gallia, tam longe caput una Lutetia tollit,
Ardua quam superant humiles pineta genistas;
Nec vero indecores aliae; sed luna minores
Obruit ut stellas, fraterna ut lumina lunam:
Sic decus omne aliarum hæc collata unica delet.

SEM-

SEMPER SPONTE SUA. *Expositurus, quemadmodum Tu-
nus ad sublimiores bonoris gradus pervenerit, praemittit sententi-
am: Virtutem ambitione non egere, ipsamque suapte vi semper
altius provehi. Plautus:*

Virtute ambire oportet, non favioribus.

Sat habet faviorum semper, qui recte facit.

ANTE ALIAS. *Prima urbs Galliae Lutetia, primus in Gal-
lia senatus Parisiensis, primus in senatu Parisiensi Tuanus.*

CAPUT. *Imitatio Virgilii:*

Verum haec ante alias tantum caput extulit urbes,

Quantum lenta solent inter viurna cupressi.

NEC VERO INDECORES ALIAE. *Non magnum est
excellere: sed inter pulcra excellere, id demum magnum est.*

SED LUNA MINORES. *Horatius:*

— micat inier omnes

Julium sidus, velut inter ignes

Luna minores.

Hic sibi jam pridem sedes Astraea locavit:

Marmoreum hic illi templum, laqueataque tecta

Sumtibus inmensis reges statuere vetusti:

Quo bis centeni, lectissima pectora, patres,

Conveniunt, quot eunt soles, maestantque verendis

Rite deam sacris, & certo fasque nefasque

Fine regunt, ipsaque afflante oracula reddunt,

Consilioque suo regni moderantur habenas.

HIC SIBI JAM PRIDEM. *Astraeam veteres vocabant
justitiam, aut justitiae deam, quam Jovis & Themidis filiam
esse dixerunt. Ovidius:*

Ultima caelestium terras Astraea reliquit.

*Hanc igitur dicit quasi domicilium quoddam elegisse Lutetiae, pro-
pter summam Parisiensis senatus justitiam & dignitatem. Omnino
autem Astraeae nomine per allegoriam intelligit justitiam divinam:
quae eadem est cum ipso Deo.*

MARMOREUM HIC ILLI. *Palatium intelligit, in quo
Lutetiae jus redditur.*

QUO BIS CENTENI. *Non sunt plane ducenti: neque ta-
men longe ab eo numero absunt. Sed hic numerum rotundare vo-
luit, more poetarum.*

LECTISSIMA PECTORA. *Neque enim assumuntur in eum
ordinem, nisi qui & eruditione, & justitiae opinione praestant, ita
ut confectus ille flos sit totius Galliae.*

QUO

QUOT EUNT SOLES. *Quotidie. Sic Horatius:*

Quotquot eunt dies.

MACTANTQUE. *Non tantum mactare hostias dicimus; ut Virgilius:*

Caelicolum regi mactabam in litore taurum.

sed & mactare Deum hostils. Plautus Amphitruone:

Quia enim te macto.

Cicero in Vatinius: Cum puerorum extis deos manes mactare soleas. Sic igitur & hoc loco, mactare deam sacris.

VERENDIS. *Ita loquutus est, ut veteres de mysteriis & ritibus loquebantur.*

RITE. *Verbum sacrorum.*

DEAM. *Deum ipsum intelligit, sed feminino genere utitur propter nomen Astraeae.*

SACRIS. *Sacrificare Deo videntur, qui jus suum cuique reddunt.*

FINE REGUNT. *Verbum juris; inde enim actio finium regundorum. Ovidius:*

Cum sua quisque regat diverso flumina tractu.

Tibullus:

Qui reget certis finibus arma, lapis.

ORACULA. *Ita vocat decreta ipsius senatus.*

Hos inter primo ipsa loco Dea magna Tuanum
Collocat: &, Nostri princeps, ait, ordinis esto.
Ille Deae imperium, folio sublimis eburno,
Exsequitur, poenasque viris & praemia ponit.
Nec mora: diffugiunt fraudes, fugit improba longe
Gratia, quaeque avidas pervertunt munera mentes.
Nil odium, nil ira potest; discrimine nullo,
Nobilis, an plebejus, inops, an divite censu,
Solutus, an hinc illinc magnis stipatus amicis,
Consequitur jus quisque suum: trutina omnibus aequa est.

PRIMO IPSA LOCO. *A justitia ipsa Tuanum principem senatus constitutum esse dicit, ut ostendat, neque ambitu, neque pecunia in eum locum pervenisse.*

POENASQUE VIRIS ET PRAEMIA PONIT. *Democritus iis duabus rebus omnem rempublicam contineri putabat, poena & praemio.*

DIFFUGIUNT FRAUDES. *Ita quasi de animatis loquitur: quam Aristoteles unam de praecipuis elocutionis virtutibus esse dicit.*

Viginti totos ita juri praefuit annos,
 Ut nulla interea macula violaverit ostrum,
 Quod seinel induerat: non tantum criminis expers,
 Sed neque suspectus cuiquam, tactusve querela.

UT NULLA INTEREA MACULA. *Purpura induuntur praefides senatus Parisiensis. Allegorice autem dicit, eum semper integre & incorrupte judicasse.*

NON TANTUM CRIMINIS EXPERS. *Respicit ad dictum Caesaris, qui dicebat: domum suam non tantum crimine, sed etiam suspitione criminis carere oportere.*

Non talem patiens sortita est Sparta Lycurgum:
 Quanquam illum, ambiguus divumne hominemne vocaret,
 Mox potius divos inter numeravit Apollo:
 Neu nostro ante suum ferat Attica terra Solonem,
 Neve suum Minoa, tui quae Juppiter una est
 Conscia vagitus, & conscia Creta sepulcri.

LYCURGUM. *Cum Lycurgus, vir inter Spartiatis nobilis, Delphos ad oraculum venisset, ingredienti ei redditum est responsum ab Apolline, quo Apollo ipse dubitare se fatebatur, Deum illum, an hominem diceret: sed statim addidit, se eum diis potius annuendum praedicare. Historia extat apud Herodotum lib. 1.*

SUUM. *Quasi Tuanus Gallus Solo quidam fueris.*

SOLODEM. *Hic, ut notum est, leges Atheniensibus dedit.*

NEVE SUUM MINOA. *Hic Cretensibus leges tulit, ut est apud Platonem 1. lib. de legibus. Homerus eum novem annos Jovis auditorem fuisse dicit. Propter summam justitiam creditus est judex inferorum.*

CONSCIA VAGITUS. *In Creta Jovem natum esse dicebant: in Creta etiam sepulcrum ipsius ostendebant. Sed hoc nomen Callimachus Cretenses ut mendaces accusat.*

Obtigit has inter, dictu mirabile, curas
 Firma valetudo, & nullis obnoxia morbis,
 Atque inconcusso decurrens vita tenore:
 Non vulgare Dei munus simul, & simul ingens
 Compositi argumentum animi. Nam turpiter acta
 Ut celeres ducit canos florentior aetas,
 Et parit informes morbos, aegramque senectam:
 Sic senium juvenile seniliter acta juvenus.

E e c

O E.

ORTIGIT HAS INTER. *Tuanum dicit, cum diu admodum vixeris, perpetuo firma valetudine inter multos labores usum esse quod & maximum Dei munus est, & argumentum temperantiae. Nam Hippocrates quoque affirmat, intemperantiam quasi fontem quendam morborum esse.*

NON VULGARĒ. *Nam etiam in versibus, qui pro foribus templi Delphici legebantur, bona valetudo, ut optimum quiddam commendatur: ἀρετὴ δὲ ὑγιαίνει.*

Sed nihil in terris stabile aeternumve putandum est.

Omnes incerto nos ordine certa manet mors,
Aeternum aut miseros aut effectura beatos.

Ut matrem annosam jam mitia poma relinquunt
Sub finem autumnī, contractaque frigore primo
Sponte perunt terram; nitidi ut flos aureus ignis
Deserit arentem, consumpta Pallade, lychnum:
Sic agros senio, & vitali humore carentes
Deseruit mens sancta artus, caelumque petivit.

SED NIHIL IN TERRIS. *Euripides: Θνητὸν δὲ θνητὸς ἄλγεα.*

UT MATREM ANNOSAM. *Diabus comparationibus eleganter ostendit, mortem naturalem, minimeque violentam. Utraque autem ex Cicerone est, cujus haec sunt in Catone Majore: Itaque adolescentes mori sic mihi videntur, ut cum aquae multitudine vis flammae opprimitur; senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, vi avelluntur; si matura & cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas.*

FLOS AUREUS IGNIS. *Sic Aeschylus ἀνθὸς πυρός.*

CONSUMTA PALLADE. *Olro, Ovidius:*

Ut vigil infusa Pallade flamma solet.

Verte, age, Musa, modos, vultusque resume priores.
Dicamus bona verba, nefas lugere beatos,
Mitte supervacuo contundere pectora planctu,
Et lacrymarum imbrem populosa Lutetia siste.
Ille tuus praeses flammantibus additus astris
Credita jam cernit, sperataque gaudia carpit,
Nec veterem tamen erga te deponit amorem.

FER.

VERTE, AGE. Hucusque Tuani mortem deploravit, nunc ei ut in caelum everso gratulatur.

DICAMUS RONA VERBA. Εὐχόμενοι χρί.

NEFAS LUGERE BEATOS. Ex philosophorum sententia dubium non est, quin Tuanus beatus vocari queat; nam & usque a puero virtuti deditus fuit; & eam perpetuo exercuit; & diu vixit; & prospera valetudine usus est; summis honoribus functus; & uxorem ac filios habuit ex animi sententia; & cum eos, tum ceteros propinquos atque affines summis honoribus florentes vidit; & discessus a vita ipsi vitae conveniens fuit. Sed & Christiane loquendo, eum, cuius, quantum quidem homines judicare possunt, vita integra & inculpata fuerit, qui a catholica religione nunquam desciverit, & privatis, & publice, quantum in ipso erat, omnium commodis servierit, nihil denique praetermiserit eorum, quae Christianum hominem decent, sperare debemus, in locum piis a Deo destinatum pervenisse: etiamsi id pro certo & explorato assermare non possumus. Quae re haec ita accipiendi sunt, ut ex spe & voto potius dicta, quam ex certa & explorata scientia. Sic & S. Ambrosius in oratione de obitu Valentiniani Imperatoris, non veretur eum ita alloqui: Prospicis nos igitur, sancta anima, de loco superiore tanquam inferiora respiciens. Exiisti de tenebris istius saeculi, & ut luna resplendes, ut sol resulges. Sed & de Gratiano & de Theodosio eodem modo loquitur. & tamen, ut cetera taceantur, Valentinianus sine baptismo decesserat. Non igitur arroganter affirmare vult Muretus, Tuam caelo receptum esse: sed id scribit, quod & cupit verum esse, & verisimiliter de tali viro sperari potest.

MITTE SUPERVACUO. Sic Horatius:

— & sepulcri

Mitte supervacuos honores.

CREDITA TAM CERNIT. In beatis fides amplius non est. Vident enim quod crediderant. Ne fuit quidem: Fruuntur enim eo quod sperant. Sola caritas perpetuo durat.

Nec vero est, quod te desertam orbamve queraris.
Quid dubitas? viden, ut patros renovavit honores
Crudus adhuc aevi, primoque in flore juventae
Augustus, tanti spirans genitoris imago?
Hoc tu unquam incoluisti, tibi fas lugere putabis?
Cerne duos etiam generos, duo sidera regni,
Conspicuum cunctis excelsa e sede Philippum,
Regia firmantem impresso decreta sigillo,

Ecc 2

Aut

Aut rescindentem, si quid vel gratia pellax
 Elicuit, tantove oppressum pondere rerum
 Effugit Regem, justo quod pugnet & acquo.
 Quique meis olim fecit stipendia castris,
 Dum saltus sequitur Musarum, Harlaeus Achilles:
 (Nec levis a tali mihi gloria surgit alumno)
 Qui patris & foceri vestigia pone secutus,
 Aequatos titulis, prope jam virtutibus aequat,
 Majora assidue spondens: tantum instar in illo est.
 Muretus dominae jam non novus incola Romae,
 Haec; Auguste, tibi moestae solamina mentis
 Dum meditor: nomenque tuum, nomenque parentis
 Sacpe tui grato reddit mihi murmure Tiberis,
 Et septem gemini resonant mea carmina colles.

AUGUSTUS. *Jacobus Augustus Tuanus, Christophori filius, consiliarius regius in senatu Parisiensi.*

DUO SIDERA REGNI. *Imitatum ex illo Virgilii:*
 — duo fulmina belli.

PHILIPPUM. *Philippum Huraltum, magnum hodie Galliae Cancellarium.*

REGIA FIRMANTEM. *Notandum est in his versibus, quanta sit in Gallia Cancellarii auctoritas.*

HARLAEUS ACHILLES. *Hic nunc succedit in locum Tuani, foceri sui. Muretum autem olim Lutetiae docentem diu audiit.*

QUI PATRIS. *Nam patrem quoque habuit in eadem curia praesidem.*

PROPE JAM. *Nondum enim ad eam senectutem pervenit: neque tam diu in illo munere versatus est.*

INSTITUTIO PUERILIS

A D

M. ANTONIUM FRATRIS F.

ET IN EAM

ANTONII CONSTANTINI

NOTAE.

M. ANTONIUS MURETUS

M. ANTONIO FRATRIS F.

S. D.

Utinam tibi eveniant, fili, quae me adduxerunt, ut te statim post obitum patris tui, fratris mihi longe carissimi, ad me huc adduci, & in sinu ac complexu meo educari voluerim. Voluit autem illud praecipue, ut, quando florentissimum regnum, in quo uterque nati sumus, Deo iustas poenas eorum, quae a nobis peccata sunt, exigente, saevis jam pridem tempestatibus agitur, tu in hanc Christianae religionis metropolin, tanquam in tutissimum portum, subductus, vera pietate adhuc tener imbuere, & iis moribus asuescas, qui Christianum hominem decent. Cupio equidem & alia tibi contingere, quibus vita & tranquillior & honoratior redditur: sed id, quod dixi, primum mihi ac praecipuum votum est; cetera sunt quaedam quasi appendices & accessiones. Ut igitur voti compos fiam, debeo quidem id quotidianis precibus, ut facio, a Deo petere: neque tamen interea cessare, sed omnia studiose facere ac procurare, quibus te meliorem & virtutis amariorum posse fieri putem. Ea me causa impulit, ut praecepta

Ecc 3

quar-

quaedam ad formandas mores pertinentia versibus, quam potui maxime ad aetatis tuae capium accommodatis conclusim, quae legens, & in primis litterarum rudimentis exerceare, & paulatim discas, quae tibi in omni vita servanda sint. Accipe hoc primum a me munusculum, fili, & ut eo te dignum praestes, pro virium tuarum modeste jam nunc operam dato. Romae. Kal. Januar. MDLXXVIII.

Dum tener es, Murete, avidis haec auribus hauri:
Nec memori modo conde animo, sed & exprime factis

DUM TENER ES. Praeceptis ad honestatem pertinentibus imbuendi sunt molles adhuc & teneri puerorum animi: tenacisfunt enim haerent ea, quae tunc combibuntur. Adeo in teneris consuescere multum est, ait Virgilius; & hoc pertinet illud Horatii:
Quo semel est imbuta recens, servabit odorem

Testa diu

Sed nihil profuerit ea tradi suo tempore, nisi avide hauriantur; nihil avide hauriri, si statim effluant; nihil memoria contineri, nisi exerceantur. Haec igitur omnia praecipuntur his duobus versibus.

Inprimis venerare Deum: venerare parentes:
Et quos ipsa loco tibi dat natura parentum.

INPRIMIS. Imitatum ex illo Virgiliano: Inprimis venerare Deos. Constat autem & semper inter omnes sapientes consitui, pietatem in Deum fundamentum esse omnium virtutum.

VENERARE PARENTES Proxime Deum colendi sunt parentes, quos etiam Jamblicus ait esse θεῶν ἀγαλμᾶς.

ET QUOS IPSA. Qui pueruli patre orbati sunt, quod contigit ei, ad quem haec scribuntur, honorem parentibus debitum transferre debent in eos, a quibus educantur; quique sunt eis parentum loco.

Mentiri noli, nunquam mendacia prosunt.
Si quid peccaris, venia est tibi prompta fatenti.

MENTIRI NOLI. Pythagoras dicebat, nulla re propius accedere homines ad Deum, quam veritate. Herodotus a quinto
anno

anno aetatis usque ad vicesimum ait Persarum pueros haec tria tantum discere: equitare, jaculari, & verum dicere; idemque ait nihil a Persis mendacio turpius judicari. Magna igitur laus est, quam tribuit Attico Cornelius Nepos, quem ait neque mendacium dixisse, neque pati potuisse dicentes. Recte igitur post praeceptum de cultu divino, adjectum est praeceptum de amanda veritate, cum Deus ipse sit veritas. Quoniam autem utilitatis alicujus specie plerumque adducuntur homines ad mentiendum: idcirco statim causa illa removetur his verbis: **NUNQUAM MENDACIA PROSUNT.** Quod idem dici potest de toto genere improbarum actionum, juxta illud Homericum, *ὅτι ἀπὸ τοῦ κακοῦ ἔργου.*

SI QUID PECCARIS. Nulla res est, quae facilius puerulos adducat ad mentiendum, quam cum aliqua in re peccasse se vident. Hoc igitur ut amoveat, ait confitenti paratam esse veniam. Neque dubium est, quin facilius ignosci debeat ei, qui peccatum suum ingenue fatetur, quam ei, qui mentiens, peccatum peccato cumulat. Aristoteles quoque in Rhetoricis ait, confessionem erroris efficacem esse ad veniam consequendam.

Disce libens, quid dulcius est quam discere multa?

Discentem comitantur opes, comitantur honores.

DISCE LIBENS. Quod quisque libenter facit, idem etiam eximie facit. Nam, ut verissime ait Aristoteles libro septimo Ethicorum; ea quidem voluptas, quae, cum quid agimus, aliunde percipitur, impedit, & avocat nos ab eo, quod agimus, ejusque perfectioni impedimento est: at ea, quae ex ipso, quod agimus, capitur, adjumento est ad id melius & perfectius exequendum. Itaque qui libenter discit, multa etiam discit; quemadmodum ab Isocrate juniore dictum est, *ἐὰν τις φιλομαθὴς, ἴσθι καὶ πολυμαθὴς.*

QUID DULCIUS EST. Naturale hoc quoddam quasi pabulum esse animorum & ingeniorum, ait Cicero in Academicis; & Aristoteles lib. 2. Rhetor. ait: Nihil esse dulcius, quam multa facile discere. Ostendunt id exempla Archytæ Tarentini, Sophoclis, Archimedis, & aliorum, quae a Mureto ipso collecta sunt in Oratione de studiis litterarum. Et a Pomponio Jurisconsulto in l. apud Julianum, ff. de fideicom. libert. refertur sententia cujusdam, qui ait, se, etiamsi alterum pedem in sepulcro haberet, ad aliquid amplius discendum paratum fore. Dulcissimum quidem est scire omnia, ut ait Sophocles: sed quoniam id homini contingere non potest, sequitur, ut homini nihil suavius sit, quam multa discere.

Ece 4

DI.

DISCENTEM COMITANTUR OPES. *Estne igitur discendum spe opum aut bonorum? non. Sed pueri nondum intelligere possunt, cognitionem rerum per se, etiam detractis talibus praemiis expectandam esse. Itaque excitandi sunt etiam talibus praemiis:*

— Ut pueris olim dant crustula blandi
Doctores, elementa velint ut discere prima.

Si quis te objurget, male cum quid feceris, illi
Gratiam habe, & ne iterum queat objurgare, caveo,

SI QUIS TE OBJURGET. *Molestie plerumque ferre solent pueri, cum objurgantur: & eos tamen, cum saepe peccent, saepe etiam objurgari necesse est. Monet igitur, ut non modo non succenseat eis, a quibus objurgantur, cum male aliquid fecerit; sed etiam id in beneficii loco accipiat, deque operam, ne iterum et nomine objurgari queat.*

Ne temere hunc credas, tibi qui blanditur, amicum:
Peccantem puerum quisquis non corrigit, odit.

NE TEMERE. *Ut abhorrent ab iis, a quibus objurgantur, ita libenter audiunt eos, qui sibi blandiuntur: neque enim admodum per aetatem possunt blanditicos & assentatores ab amicis discernere. At nihil est, quo deteriores pueri fiant, quam si quis etiam peccantibus blandiatur. Praeclare instituerat Lycurgus, ut Spartaë quisquis ex civibus quemcunque puerum indecore aliquid facientem videret, eadem libertate & auctoritate eum objurgare ac verberare posset, qua liberos suos: quin etiam turpe dabebatur, si quis puer apud patrem suum questus esset, quod ab alio verberatus fuerit, nisi pater eum duplo amplius verberaret.*

Qui semel incautum blando sermone fecellit,
Ille idem, dabitur quoties occasio, faller.

QUI SEMEL. *Semel falli, humanum est; at a quo semel falsus sis, ei denuo credere, stultitia est. Quem enim semel malitiosum experti sumus, eum semper pro malitioso habendum, etiam Jurisconsulti monent.*

Nec culvis sapiens, nec nulli credere debet.
Fallitur alter saepe, fidem sibi detrahit alter.

NEC

NEC CUIVIS. Qui nemini fidem habet, indignus est, cui quisquam fidem habeat; qui temere omnibus credit, effugere non potest, quin saepe fallatur. Utrumque igitur fugiendum est. Verum enim est illud Hesiodi, utrumque perniciosum esse hominibus, & nimis credere, & nimis diffidere.

Πίστις δ' ἄρα ὁμῶς καὶ ἀπίστος ὀλισσάσθ' ἔδεικε.

Muretus quoque ipse in sententiis Graecis (v. 144. 145.) ait, nimiam quidem diffidentiam esse morbum improborum, nimiam autem credulitatem morbum vecordium.

Si quid forte mali aut facias, aut mente volutes,
Ut lateas homines, certe Deus omnia cernit.

SI QUID FORTE MALI. Spes latendi, maxima peccandi illecebra est. Nullum igitur potentius frenum est, quam si perpetuo cogitemus, Deum ea omnia, quae a nobis & fiunt, & cogitantur, praesentem intueri: & fieri quidem posse, ut quis in malis hominum conscientiam effugiat; Deo nuda & aperta esse omnia, eumque, ut de Sole ait Homerus, πάντ' ἰστέον, καὶ πάντ' ἐπακύν. Praeclarus est Senecae locus in hanc sententiam, Epist. LXXXIV. Sic certe vivendum est, tanquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tanquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Et potest. Quid enim prodest, ab homine aliquid esse secretum? nihil Deo clusum est: interest animis nostris, & cogitationibus mediis intervenit. Sunt & in sententiis Graecis duo versus (71. & 72.) qui eandem sententiam continent; sed eas ipsas aliquando explicabo.

Non nisi spectatis arcana sodalibus effer.
Quodque tacere voles alios, prior ipse taceo.

NON NISI SPECTATIS. Qui secreta sua temere vulgant, injuste ab aliis taciturnitatem postulant, quam ipsi sibi praestare non possunt. Merito igitur laudatur Metellus senior, qui rogatus, ut secretum quoddam suum panderet, Si scirem, inquit, tunicam meam secretorum meorum consciam esse, exuerem illam statim, & comburerem. Convenit hoc praeceptum cum bis versibus Theognidis:

Πρῶτον μὲν δὲ φίλοις ὅλος ἀνακρίνομαι πάντ.
Παῦροι γὰρ πολλῶν πρὸς ἕχουσι λόγοι.

SPECTATIS, δοκιμαθῆσι. Tacitus : Tiberium **Neronem** maturum annis, spectatum bello. *Muli autem modii salis edendi sunt cum aliquo, antequam eum spectatum nobis dicere liceat. Vere enim Theognis, improbos etiam exiguo tempore, at bonos viros non nisi longa consuetudine & diligenti observatione posse cognoscere :*
 Ἰπρίον τὸν αἰγυθὶν αἰδέσθαι δίκηναι μόνον.

Nil cupide specta, nisi quod fecisse decorum est :
 Turpia corrumpunt teneras spectacula mentes.

NIL CUPIDE SPECTA. Non temere Plato in libris de Rep. & Comoedos, & Tragoedos excludit ab ea civitate quam instituit, quod alteri libidinem, alteri cupiditatem & impia facinora in animos civium inferant. Merito eosdem severissima Lacedaemoniorum civitas nunquam admittendos putavit. Eadem de causa Solon, cum Thespin fabulas suas ex antiqua consuetudine recitantem vidisset, baculo, quem manu gestabat, terram percutiens, cito futurum esse dixit, ut, quibus in theatro spectandis assuescerent homines, iisdem etiam in seriorum negotiorum tractatione uterentur. Male igitur consulunt liberis suis, qui eos adhuc molles, & ut Plato loquitur, cereos ad ejusmodi spectacula admittunt.

Averte impuris procul a sermonibus aures :
 Et qui illis gaudent, horum consortia vita.

AVERTE IMPURIS. Vetus est Menandri versus, quo etiam S. Paulus in prima ad Corinthios Epistola uti designatus non est :

Ἦθη καλὰ φθίρυσιν ὁμιλίᾳ κακῇ,
 id est,

Mores bonos colloquia corrumpunt mala.

Vereque scriptum est a S. Basilio, τὴν αὐτὴν τὰς φωνὰς τῷ λόγῳ συνάγειν, ὅδὲν πρὸς αἰνῶν ἐπὶ τῷ πρῶτῳ μῶσι. Socrates tales fere dicebat cujusque mores esse, qualis esset oratio. Meritoque commendatur illa sive lex, sive consuetudo Persarum, qua, ut ait Herodotus lib. 1. quidquid facere turpe est, idem etiam dicere turpe esse ducebant.

HORUM CONSORTIA VITA. Praeclare enim dixit Theognis, bonorum consuetudine bona condisci, malorum autem familiaritate, etiam si quid in nobis prius boni erat, amitti :

Ἐδοῶν μὲν ᾧ δ' ἀπ' ἰδὲ λαὸν δίδασκα, ἢ ὃ κακοῖσι
 Συμμιχθεῖς, ἀπλῆς κ' ἔ' ἰσὺς ἰέον.

Grin.

Principio studii radix inamoena videtur,
Sed profert dulces parvo post tempore fructus.

PRINCIPIO STUDII RADIX. *Distichon hoc expressum est e nobili sententia Isocratis, quam ita exposuit Apthobonius. Ἰσοκράτης τὴν παιδείαν τῶν ῥιζῶν πικρὰν ἵσται, ὅλως αἰς τὴν ἡλικίαν. eam autem fufus explicatam videre si quis velit, ex Apthobonio ipso petas licet.*

Ludo indulxisti? subito evolat illa voluptas.
Legisti? utilitas studio percepta manebit

LUDO INDULXISTI? *Videntur hi duo versus efflari ex enthyemate Musoni, quod exprimam Latine, etsi metuo, ne longe futurus sim infra Graecae orationis suavitatem. Est igitur hoc: Si pulcri quid cum labore feceris, labor quidem praeterit, pulcritudo autem manet. Sin quid turpe per voluptatem, evolat voluptas, manet turpitudine. Marcus Cato hoc antea dixerat his verbis: Cogitate cum animis vestris, si quid vos per laborem recte feceritis, labor ille a vobis cito receat; bene factum. dum vivitis, non abscedet. Sed si qua per voluptatem nequiter feceritis, voluptas cito abibit; nequiter factum illud apud vos semper manebit, Gellius lib. 16. cap. 1.*

Ut moderata quies prodest, viresque ministrat:
Sic hebetat corpus nimia, ingeniumque retundit.

UT MODERATA QUIES *Somno moderato egent pueri. Sed immodico somno nihil perniciosius; nam & obtusiores atque hebetiores facit, & corporis proceritatem impedit. Vide Gellium cap. 19. lib. 4.*

Si prodesse aliis studeas, tibi proderis ipsi.
At nūc ames alios, & te quoque nullus amabit.

SI PRODESSE ALIIS. *Qui studium suum confert ad alios adjuvandos, multo plus sibi ipse prodest, quam aliis. Primum enim, quo nihil melius est, assuefacit se ad benefaciendum; deinde multos sibi amicos adjungit, quo nihil est neque in rebus prosperis jucundius, neque in adversis utilius. At qui suam tantum, ut dicitur, rem agit, & ut Epicurei sapientem facere dicebant, nihil curas praeter semet ipsum, & ipse quotidie deterior fit, &*
ami-

amicis caret, sine quibus vita vitalis esse non potest. Quisquis igitur, quantum in ipso est, aliorum commoda procurat, & de quam plurimis bene mereri satagit, is vel maxime utilitatibus suis servit. Videtur haec sententia sumta ex Seneca, cujus haec sunt in lib. 11. epistolarum: Nemo non, cum alteri prodest, sibi profuit.

Succesus faustos nunquam admirare malorum:
Sera licet, tamen olim illos sua poena sequetur.

SUCCESSUS FAUSTOS. Ad hoc distichum illustrandum legendus est Plutarchi liber de iis, qui sero a numine puniuntur: aut potius Psalmi aliquot in eandem sententiam a Davide divinitus scripti. Nota est & Valerii Maximi sententia: Lento quidem gradu ad vindictam divina procedit ira, tarditatemque supplicii gravitate compensat; & illud Homeri ex 8. lib. Odysseae:

Οὐκ ἀργὰ καὶ ἔργα· κίχαι τοι βροτὸς αἰεὶ.

& illud Tibulli:

Ah miser, etsi quis primo perjuriam celat,

Sera tamen tacitis poena venit pedibus,
quod & ipsum ex Homero sumtum est, qui Aeneas mollibus ac teneris pedibus esse ait. Horatius:

Raro antecedentem scelestum
Deferuit pede poena claudo.

Si tibi grata quies, juvenis ne parce labori:
Dux ad honoratam est homini labor ipse quietem.

SI TIBI GRATA QUIES. Laborandum est in juventute, ut senibus cum dignitate quiescere liceat. Qui enim laborem juvenes fugiunt, plerumque senes laborare coguntur. Et hoc significat versus ille Epicharmi, quem Soerates, ut est apud Xenophontem, crebro in ore habebat:

ὦ ποιητὴ, μὴ τὰ μελακὰ μῶτο, μὴ τὰ σκληρὰ ἔχηε.

Inspice te in speculo: & bona seu tibi forma videtur,
Moribus obscoenis illum foedare caveto:
Seu tibi subtraxit vultus natura decorem,
Ingenio ut formae compenses damna, labora.

INSPICE TE IN SPECULO. Hoc quoque praeceptum Socraticum est, celebratum a Xenophonte, Plutarcho, & aliis. Ex-
te & ab ipso Mureto quinque versibus (176. seqq.) expressum in
sententiis Graecis.

NH

Nil facito, quod turpe putes fecisse videri:
Et cura, ut multis tibi sis pro testibus ipse.

NIL FACITO. *Natura comparatum est, ut qui quid turpe futuri sunt, tenebras & solitudinem quaerant. aspectum & conscientiam omnium quoad ejus fieri potest, refugiant. Si quis igitur hoc a se obtinere possit, ne minus semet ipsum, quam alios vereatur, etiam solus verebitur ea facere, quae praesentibus aliis non audeat. Sapientissimum igitur praeceptum est, quod bis versibus continetur, ut maxime vereatur quisque se, & cujus alios conscios esse nolle, ejus ne se quidem sibi conscius esse patiatur. Est autem praeceptum Pythagorae in iis carminibus, quae aurea vocantur.*

— πρῆξις δὲ αἰσχρὸν ποτὶ μῆτι μετ' ἄλλῃ,
Μήτ' ἰδίῃ, πάντων δὲ μάλιστα αἰσχρὸν σαυτὸν.

Ut nos pauca loqui, plura autem audire moneret,
Linguam unam natura, duas dedit omnibus aures.

UT NOS PAUCA LOQUI. *Ad Aesopum Pbrymem refertur. Constat autem utrumque in laude poni, & parce loqui, & cupide audire: meritoque laudatur veteris poetæ versus:*

Σιγῇ δ' ὅπου δέῃ, καὶ λίγων ἔκλειμα.

Praecipue autem hoc in juvenibus locum habet: multa enim discere necesse habent. Et Aristoteles auditum ait esse sensum disciplinae. Et sapientissimus Hebraeorum, etiam eum qui sapiens sit, si libenter audiat, sapientiores fore. Neque injuria Pythagoras, quinquennium tacere jubeat adolescentes, qui se ei in disciplinam dabant.

Ἡ δὲ σιωπὴ κόσμος ἀσφαλὲς νόμος.

Ide Plutarchum in commentario de audienda.

Quae servare voles, ne crebro invisere parce.
Namque minus furem metuunt quae saepe videntur.

QUAE SERVARE VOLES. *Negligentia dominorum nihil est in re familiari perniciosius. Est autem praeceptum M. Varronis quod hic ponitur, cap. 22. lib. 1. de re rustica: Quae res quotidie videntur, minus metuunt furem.*

Blanditur primo, sed perdit inertia famam:
Aspera res primo est, sed fert industria laudem.

BLANDITUR PRIMO. *Ad hoc distichon illustrandum vide post.*

poëma Ausonii, quod falso Virgilio tribuitur, de littera Pythagorae. Vide etiam colloquium voluptatis & virtutis cum Hercule, quod ex Prodicto refert Socrates apud Xenophontem lib. 1. commentariorum; quem totum locum Latine reddidit Budaeus in libro de studio instituendo. Et tale quiddam fingit Silius contigisse Africano. Vidq; etiam Philostratum lib. 6. de vita Apollonii.

Aut vinum ne tange, aut multa prolue lymphæ.
Cum vino indulges, igni puer adjicis ignem.

AUT VINUM NE TANGE. Plato lib. 2. de legibus, pueris negat permittendum esse usum vini aut arum decimum octavum, & ait eos qui aliter faciunt *πρὸς τὴν ἀνὴρ ἐκτρέφονται*. Et praemature vini usu furorem quandam ingenerari hominibus. Idem narrat, apud Carthaginienses legem fuisse, ne quis in exercitu vinum gustaret, sed toto expeditionis tempore solius aquae potu in castris uterentur. Item, ut in urbe neque servi, neque ancillae vinum unquam gustarent: ac ne magistratus quidem toto illo anno, quo jus dicebant, neque gubernatores navium, neque iudices, quam diu illo munere fungerentur. Praeterea, ne ii quidem, qui in consilio de rebus gravibus sententiam dicturi essent. Item, ut de die nemo in urbe virum biberet, nisi aut exercitationis, aut morbi causa: ac ne noctu quidem ii patresfamilias, in trona que ipsorum, qui ea nocte liberis operam daturi essent. Romae quoque mulieribus per diu vinum bibere non licuit: institutumque ob eam rem, ut cognatos osculo salutarerent, ut anbelius ipse fidelem faceret, eas abstemias esse. Hodie illa tanta severitas remissa est.

Fac tibi sit vultus comis, sermoque modestus,
Sic multos facile tibi conciliabis amicos.

FAC TIBI SIT VULTUS COMIS. Multi sunt qui truculentia quadam & feritate aspectus, odium sibi conciliant: quod Caligulam etiam adhibito studio fecisse traditum est; quin & Drusillam non alio firmiore indicio sui seminis esse credebat, quam feritatis, quae illi tanta statim ab infantia fuisse dicitur, ut infestis digitis ora & oculos simul ludantium infantium incesceret. Contra autem comitas vultus primo statim aspectu omnium sibi amorem conciliat: praesertim si eam sermonis etiam modestia subsequatur. Ita autem hic dicitur vultus comis, ut apud Livium, frons comis, libro 1. Excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne,

CO

comi fronte, comiter regis convivium celebrant: quem locum eo citare volui, ut emendarem, nam in omnibus vulgatis libris duae illae voces, comi fronte, desiderantur, quae tamen leguntur & in aliis veteribus, & in uno, qui apud Muretum est.

Pauperiem ne cui misero expronaveris unquam:
Cujus munus opes, ejusdem est munus egestas.

PAUPERIEM NE CUI. Ut corporis morbos cuiquam exprobrare stultum est, praeterquam ei, qui per ignaviam aut per intemperantiam eos contraxerit, quod praeclare Aristoteles monet: ita pauperies nemini probro est, nisi qui aut inertia & desidia in eam inciderit, aut patrimonium in honestis artibus dissiparit. Paupertas quidem ipsa per se tam longe abest ab omni turpitudine, ut praestantissimi quique ex omni antiquitate pauperes fuerint. Pauper fuit Phocion, pauper Miltiades, pauper Socrates. Ex Romanis Poplicolae, Menenii, Curii, Fabricii, Camilli, aliique praestantissimi viri pauperes fuerunt. Immo vero non magis dedecori erat ex opibus in paupertatem incidisse, quam in patria & avita paupertate non perstitisse. Notum est quid M. Crasso obiectum fuerit: Tu si vir bonus es, tam cito ad tantas divitias non pervenisses? Nulli igitur exprobranda paupertas est: praesertim cum ita fundatas ac constabiles opes suas habeat nemo, quin puncto temporis ad mendicitatem redigi possit. Est autem hoc quoque praeceptum Theognidis:

Μή ποτί μοι πνίην θυμοθύρον ἀνδρὶ χαλεπῆς,

Μὰ δὲ ἀχρηματούνη Κύρη κερκῶ σέφει.

Ζῶς γάρ τοι τὸ πάλαι τοι ἐπὶ ῥίπῃ ἄλλοι ἄλλοι,

Ἄλλοι ῥᾷ πλετοῦν, ἄλλοι δ' ἰδίῃ ἔχουσιν.

Similis est & Isocratis sententia: nulli exprobandam calamitatem: Fortunam enim communem esse, neque posse, quid futurum sit, provideri. Μαθὲν συμφορὰν ἐνείδησης, κοινὴ γὰρ ἡτυχία, καὶ τὸ μῖλλον αἰετοῖον.

CUJUS MUNUS OPES. Sumtum ex 11. cap. Eccles. ubi ita scriptum est: πολλοὶ καὶ πλεῖστοι οὐκ ἐν ἐξουσίᾳ ἐσὶ.

Semper opum studio praefer virtutis amorem.
Non opibus virtus, sed opes virtute parantur.

SEMPER OPUM STUDIO. Plato omne aurum, quod supra, quodque infra terram est, cum virtute comparandum negat. Et Theognis, cum dixisset, multos improbos divites esse, mul-

multos autem viros bonos pauperes; *statim subjicit*, multo pluris tamen faciendam esse virtutem, quod haec firmum quiddam & stabile sit; pecuniae autem modo ad hos, modo ad illos transeant. *Socratis autem est*, quod *statim subjicitur*, Virtutem opibus parari non posse, at opes virtute parabiles esse. *Neque non hoc pertinet*, quod *Pericles dixisse fertur*. *Qui cum generum virum bonum & industrium, opulento, sed ignavo anteposuisset, causam ejus rei rogatus*, malle se, respondit, virum sine opibus, quam opes sine viro. *Facile autem esse viro bono & erudito opes, si velit, parare: argumento est vel id*, quod de *Tbalete Milefio ab Aristotele in Politicis*, & a *Plinio narratur*.

NON OPIBUS VIRTUS. Quod hic de virtute dicitur, idem dicit de gloria *Isocrates*. *Δὲν ἢ χρημᾶται κτήν, δὲξαι δὲ χρημᾶτων ὅσα ἀνθρώποι.*

Disce, & quae discis, memori sub pectore conde,
Aut facies tantundem, ac si cribro hauseris undam.

DISCE, ET QUAE DISCIS. Ut cibus, nisi contineatur in ventriculo, inutilis est: ita quidquid discitur, si statim excidat, inutile. Vereque *Fabius lib. XI. cap. 2.* frustra doceri nos ait, si quidquid audimus, praeterfluat. Videtur autem secundus versus respicere ad fabulam Danaidum, quae plenis rimarum vasis aquam baurire, eamque in dolium, quod ipsum quoque pertusum est, apud inferos congerere dicuntur. Neque enim unquam illarum dolium expletur, neque animus ejus, qui eorum, quae didicit, statim obliviscitur. In pueris autem praecipue exercendam esse memoriam, & *Quintilianus*, & alii tradiderunt.

Dulcia sint quamvis, nunquam tamen appetite, quae sunt
Aut damnum allatura, aut incusfura pudorem.

DULCIA SINT QUAMVIS. Nihil est quod magis homines invitet ad peccandum, quam voluptas: ideoque eam *Plato* escam malorum vocabat. Monet igitur, ut cum aliqua nobis suavitatis illecebra objecta est, ne statim nos abripi sinamus, sed prius reputemus ipsi nobiscum, nunquid ea res, quae nos ad se allicit, aut damno, aut probro futura sit: ut si vel alterutrum, vel etiam utrumque ex ea impendere videamus, ab ea suscipienda deterreamur.

Ira-

Irasci noli temere, nil foedius ira:

Quam quaecunque movere solent, ea temnere laus est.

IRASCI NOLI TEMERE. *Non omnino vetat irasci: etenim qui omnino non irascitur, stupidus videtur, ut ait Aristoteles quarto Ethicorum. Et iracundiam in pueris non ferendam modo, sed & laudandam, ut quae ingenii signum sit, Politianus integro libello docere conatus est. Non igitur omnino irasci vetat, sed temere irasci.*

NIL FOEDIUS IRA. *Seneca: Ut scias insanos esse, quos ira possedit, ipsum illorum habitum intueri. Nam ut furentium certa indicia sunt, audax & minax vultus, tristis frons, torva facies, citatus gradus, inquietae manus, color versus, crebra & vehementius acta suspiria; ita irascentium eadem signa sunt. Nescias, utrum magis detestabile vitium sit, an deformis.*

QUAM QUAE CUNQUE. *Levia plerumque & contemnenda sunt, quae nos ad iram commovent. Seneca: Frivolis turbamur & inaniibus. Taurum color rubicundus excitat; ad umbram aspis exsurgit; urfos, leonesque mappa proritat; Omnia, quae natura fera, ac rabida sunt, consternantur ad minima. Idem inquietis ac stolidis ingeniis evenit, rerum suspitione feriuntur.*

Venti agitant celsis positas in montibus ornos,

A quibus in media tuta est arbuscula valle:

Sic & opes agitant majora pericula magnas,

Tutior angustos comitatur vita penates.

VENTI AGITANT. *Eleganti comparatione docet, tutiorem esse vitam eorum, qui mediocribus opibus instructi sunt, quam eorum, quos magna opum copia, & magna potentia invidiosos facit. Potentes invidiae exposti sunt; tenues contemptui; optima mediocritum conditio. Recteque Solon:*

Πολλὰ μέσσιον ἄλιστα, μέτρου θίλω ἐν πείλῃ εἶναι.

Horatius:

Saepius ventis agitur ingens

Quercus, & celsae graviore lapsu

Decidunt turre, feriuntque summos

Fulmina montes.

Auream quisquis mediocritatem

Diligit, tutus caret obsoleti

Sordibus tecti, caret invidenda

Sobrius aula.

Fff

Pau.

Paucā loqui puero, sed tempeſtiva, decorum eſt:
Haec etenim ingenium res iudicat, illa pudorem.

• **PAUCA LOQUI PUERO.** Pueros ornat ſilentium, eſt enim argumentum modeſtiae: ſed qui nimis taciturni ſunt, bebetes plerumque & obtuſi eſſe conſueverunt. Contra autem qui natura garruli ſunt, oblectamento quidem eſſe ſolent audientibus: ſed niſi tempeſtive coercantur, proceſſus ac petulantes evadunt. Optanda igitur in puero eſt ea indoles, ut & taceat ipſe, loquentibus natu grandioribus, avideque illos diſcendi ſtudio audiat: & interroga- tus, argute atque ingenioſe reſpondeat. Nam & modeſtum eſſe ſe oſtendet, & ſolertem atque acutum. Tale quiddam in Lacedaem- niorum pueris a Xenophonte laudatur.

Scire cupis, quae ſit famae via certa parandae?

Talem te praeſta, qualem te poſcis haberi.

SCIRE CUPIS. Socrates iutiſſimam & quaſi compendiariam viam ad famam eſſe dicebat, ſi quis talis eſſe ſtuderet, qualem ſe haberi vellet. Xenophon lib. 2. commentariorum. Cicero de offi- ciis lib. 2.

Verbera non metuet, metuet qui juſſa magiſtri:

Haec qui contemnet, merito miſer illa timebit.

VERBERA NON METUET. Ut in viris, qui leges maxi- me metuunt, ſecuriſſime vivunt; contra autem, qui non metuunt leges, in perpetuo verſantur accuſatorum & iudicum metu: ita in pueris, qui maxime magiſtrorum juſſa metuunt, minime metuunt verbera. Similis ſententia eſt Syneſii in Episto- lis: ἀποβία μὲν τὴν ἐν νόμῳ καὶ τῷ διδάσκαλῳ φόβον.

Quam felix puer eſt, virtus in quo anteit annos!

Illum omnes meritis certatim laudibus ornant,

Et ſpectant cupide, & felicia cuncta precantur.

At contra nemo alloquio dignatur inertes.

Spernuntur cunctis & vulgi fabula fiunt:

Vix oculis pater ipſe illos ſatis aſpicit aequis.

QUAM FELIX PUER. Hi ſex verſus ſatis per ſe perſpicui ſunt.

Non tantum in praeſens obſunt peccata: ſed hoc plus,
Ad mala quod proclivem animum aſuetudine reddunt.

NON

NON TANTUM. Socratica sententia est. Constat autem ex Aristotele lib. 2. & 3. Ethicorum, frequentatis ejusdem generis actionibus habitum effici. Quanquam autem in potestate nostra est, quid agamus: ubi tamen saepe & diu agendo vitium contraximus, difficile est abducere se a diuturna & inveterata consuetudine. Quare magno studio cavere debemus, ne peccemus: propterea quod saepe peccando contrahimus habitum, qui ubi semel radices in animo egit, non nisi maxima cum difficultate evelli & extirpari potest.

Quae bona sunt, sectare, etiam si dura videntur
Principio: longus paullatim ea molliet usus.

QUAE BONA SUNT. Hoc quoque Socratis est: deligendam esse a principio eam vivendi rationem ac vitam, non quae jucundissima sit, sed quae honestissima. Adhibita enim consuetudine, eam ipsam jucundissimam fore. Verum est, quod ait Lucretius — consuetudo concinnat amorem. Pertinet hoc dictum Lacedaemonii cujusdam, qui captivus cum interrogaretur a domino, quid praestiturus esset, si eum liberis suis praefecisset? ut ea, inquit, quae pulcherrima sunt, fiant ipsis etiam jucundissima. Hanc ipsam sententiam graviter, ut solet, expressit S. Basiliius his verbis: Δεί βίον ἄριστον αὐτῶν ἵναται αἰρεῖσθαι, ἡδυνῶν δὲ ὡς δόξαν τῇ συνθήκῃ ἡρώταται.

Acceptum officium memora atque extolle: sed abs te
Collatum extenua, & porius sine praedicet alter.

ACCEPTUM OFFICIUM Celebrata est a sapientibus sententia, beneficii, eum qui dedit, statim; eum, qui accepit, nunquam oblivisci oportere. Qui autem beneficia, quae in alios contulerunt, ipsi praedicant, detrahunt illis omnem gratiam, & efficiunt, ut iis, qui acceperunt, de illis tacere liceat: cum ipsi partes eorum occupent. Extat in hanc sententiam elegantissimum epigramma Martialis:

Quae mihi praestiteris, memini, semperque tenebo.

Cur igitur taceo, Postume? tu loqueris.

Incipio quoties allcui tua dona referre,

Protinus exclamat: Dixerat ipse mihi.

Non belle quaedam faciunt duo, sufficit unus

Huic operi. Si vis ut loquar ipse, tace.

Crede mihi, quamvis ingentia, Postume, dones,

Auctoris pereunt garrulitate sui.

F f f 2

Uti.

Utilitas quoties pugnare videtur honesto,
Ne dubitare quidem fas est, quin vincat honestas.

UTILITAS QUOTIES. Cicero primo de legibus: Recte Socrates cum execrari solebat, qui primus utilitatem ab honestate sejunxisset. Id enim querebatur caput esse exitiorum omnium. Idem etiam tradit sub principium libri tertii de officiis: quo in libro toto haec quaestio ab eo copiosissime explicatur.

Sub laceris crebro virtus latet aurea pannis,
Cum stolidas aurum pecudes & purpura velet.

SUB LACERIS. Vulgus e vestitu, atque ornatu judicare plerumque de hominibus solet: in quo tamen saepissime fallitur, cum & a Graecis olim dictum, & a Plauto postea repetitum sit, sub sordido palliolo saepe latere sapientiam. In vita Terentii legimus, cum cum ab aedilibus jussus esset Andriam suam recitare Caecilio, antequam ageretur, venisse ad Caecilium coenantem, & quod erat contemptiore vestitu, initium fabulae in subsellio residentem legisse: sed post paucos versus invitatum ut accumberet, coenasse una, deinde cetera percurrisse non sine magna Caecilii admiratione. At contra, Evangelo Tarentino, cum ornatus ingentis pretii veste, corona etiam aurea redimitus, ad laureae similitudinem confata, cujus folia quidem ex auro erant, pro baccis autem pendebant smaragdi; cibariam ferens inauratam, multisque gemmis distinctam, in Pythiis canere voluisset, magnamque sui expectationem concitasset, ut, simul atque canere coepit, risu, clamore, sibilis exploderetur. Historiam facerisime persequitur Lucianus in libello, quo exagitat quendam, qui multis libris coemendis doctum se videri volebat. Non igitur e vestitu, sed e dictis factisque de unoquoque judicandum est.

CUM STOLIDAS AURUM. Alludit ad dictum Diogenis, qui divites indoctos vocabat pecudes aureo vellere.

Nil laudis causa facito: & tamen omnia, laudem
Quae tibi conciliare queant, ea sedulus urge.

NIL LAUDIS CAUSSA. Qui laudem sibi in rebus agendis proponunt, ventosi & ambitiosi sunt, & corpori umbram, veritati imaginem autepone videntur. Et tamen vix est, ut sine aliquo laudis stimulo labores ad virtutem & eruditionem componendam necessarii a juvenibus perferantur. Suadendum igitur eis est, ut neque laudem, tanquam praecipuum quoddam bonum, sequan-

quantur: & tamen nihil praetermittant eorum, quibus vera laus conciliari potest.

Divitias nec amare nimis, nec spernere debes.
Quaquam etenim nequeunt facere ac praestare beatum,
Magna tamen vitae sunt instrumenta gerendae.

DIVITIAS NEC AMARE NIMIS. Qui divitias nimis amant, avari sunt; qui contemnunt, parum prudentes. Sine divitiis enim, ut ait Aristoteles primo Ethicorum, multa, quae praeclara & laudabilia sunt, commode effici non queunt. Itaque praeclare sapientissimus ille Hebraeus a Deo sibi neque divitias, neque paupertatem postulat. Eleganter autem divitiae comparantur cum instrumentis. Ut enim lyra, exempli causa, bonum lyricinem non facit; sed tamen bonus lyricen sine lyra, munus suum exercere non potest: ita divitiae beatum quidem non faciunt, sed tamen instrumenta sunt ad multas res gerendas necessaria. Neque obstat, quod in sacris litteris dicitur, pauperes beatos esse, & divitibus difficile esse ingredi in regnum Dei. Nam illic pauperes dicuntur, qui ad divitias animum non adiciunt, siue illas habeant, siue non habeant: & ita pauper esse aliquis etiam in maxima opum affluentia potest. Iis autem divitibus difficile est aditus in regnum Dei, qui divitiis suis fidunt; & ad eas cor, ut David loquitur, apponunt.

Fac contentus eo, quod contigit, usque fruaris:
Sic tamen, ut nunquam meliora requirere parcas.

FAC CONTENTUS. Vetus praeceptum est, τὰ μὲν παρὶς πένητες, τὰ δὲ πλεονέκτηται. Qui praesentibus contentus non est, nunquam quieto animo est; qui meliora non quaerit, nunquam emergit.

Quam sint cuncta hominum varia atque incerta, notato:
Ne te unquam aut adversa premant, aut prospera tollant.

QUAM SINT CUNCTA. Imprudentis est, cum res prosperae sunt, confidere eas semper tales fore: recteque Isocrates in Areopagitico, tunc maxime metuendum esse ait, cum res nostrae ita eunt, ut volumus. Eademque ratione nemini quilibet duris & adversis in rebus abjicienda spes est. Horum incommodorum utrumque facile vitabit is, qui diu ac diligenter rerum humanarum inconstantiam & instabilitatem notaverit.

F ff 3

Pauca

Pauca quidem haec: sed quae studio servata perenni
 Mirificos fructus progressu temporis edent.
 Adspiret tantum coepit Deus: omnia cujus
 Consilio aeterno & certa ratione reguntur.
 Quem tu & luce puer prima, cum strata relinquis
 Impiger, & dulcem repetis cum vespere somnum,
 Supplicibus facito places ante omnia votis.
 Ille tibi ingeniumque sagax, corpusque salubre,
 Et multo meliora dabit. Diffidere noli:
 Tu modo ad illius semper refer omnia laudem.

PAUCA QUIDEM HAEC. Coronis haec quaedam est hujus
 opusculi, qua ei animum addit: & quemadmodum orsus erat a
 cultu divino, ita in eundem desinit, quod & ab eo, tanquam
 principio, ducenda sint omnia, & ad eundem, tanquam ad finem,
 dirigendo, secundum illud Theocriti:

Ἐκ Διὸς ἀρχόμεθα, καὶ εἰς Δία λέγει Μῦσα.

ΜΑΡΚΟΥ ἈΝΤΩΝΙΟΥ ΜΟΥΡΗΤΟΥ

τῷ πρεσβυτέρῳ, πρὸς

ΜΑΡΚΟΝ ἈΝΤΩΝΙΟΝ,

τὸν Ἀδελφιδῆν, παῖδα ἑνναέτη, γνῶμαι.

H O C E S T,

M. A N T O N I I M U R E T I,

P R E S B Y T E R I,

A D

M. A N T O N I U M,

Fratris F. puerum novennem,

S E N T E N T I A E G R A E C A E,

C U M I N T E R P R E T A T I O N E L A T I N A

I N N O C E N T I I G I S C A F E R I I (*)

Quae ut plurimum verbum verbo, nonnunquam
tamen & versum versu reddit.

M. ANTONIUS MURETUS FRATRIS F.

S. D.

Bicennium jam est, fili, cum tibi, prima elementa Latinae linguae percepturo, libellum confeci, praecepta quaedam ad vitam utilia versibus continentem, in quo primis illis Grammaticorum exercitationibus defungereris. Quod cum utrique nostrum, praepotentis Dei beneficio, non prorsus infeliciter ceserit: idem in Graeca lingua experiri
vo.

(*) Haec quoque interpretatio, una cum epistola, quae Giscaferii nomine scripta est, ipsius Mureti esse videntur.

Fff 4

volò: sine qua, sæpe audis ex me, Latinam mancā æ mutilam esse: nec satis uberes ex ea fructus percipi posse. Cum igitur pridie Kal. Januar. qui dies tibi natalis est, ingresurus sis, cum Deo propitio ac benevolente, in annum ætatis tuæ decimum; egoquē te eo ipso die Graecis litteris initiare constituerim: concinnavi tibi interea hunc alterum libellum Graece loquentem, qui tibi pro natali munusculo erit. Magnum tibi hæc qualiacunque scripta mea pudorem incutient, fili, nisi omni ope nitaris, ut meae de te exspectationi respondeas. Scient homines, nihil tibi a me defuisse. At mihi puero, cum alia multa, tum praeceptores defuerunt. Vere enim hoc affirmare possum, post annum ætatis meae duodecimum, nullo me ad ullam artem, neque privatim, neque publice, praeceptore usum esse. Quanquam enim Pictavii, quo me parentes ad excolendum ingenium miserant, ibam interdum ad eos, qui Jus Civile profitebantur, perraro tamen id faciebam, neque tam, ut quidquam ex eis discerem, quam ut meis animum explerem, qui me ei studio addixerant. Eveniebat id mihi indomita quadam perversitate ac pervicacia ingenii, ut nullum doctorem triduum ferre possem. Cujus improbitatis valde me postea ac diu poenituit, poenitetque. At tibi, me vivo, neque dux, hortator, monitor deerit: & quae praeterea requiruntur, abunde, si Deus volet, suppetent omnia. Vide modo tu, ne, cum aliud nihil desit, ipse olim tibi defuisse dicaris. Romae, Idibus Novembr. MDLXXX.

INNOCENTIUS GISCAFERIUS, GULIELMIF.

M. ANTONIO MURETO JUNIORI S.

*M*ulta debemus, & ego & pater meus, patruo tuo. Quoties enim tulit occasio, libenter nos re, opera, consilio, auctoritate, gratia adjuvit. Sed illi quidem, quomodo gratiam referat, pater ipse viderit; nam meum non est, qui tanto ætate minor sum, illam cognitionem (*) suscipere. Tibi vero, qui ætate tanto fere me minor es, quanto patre

(*) Scrib. *cognitionem*.

tre meo patruus tuus, aequum est, studere me, ut aliquid praestem, quo ostendam animum beneficii memorem. Et ut illi amantissime conjunctissimeque inter se vivunt, sic oportet in nobis esse jam nunc idem mutuae benevolentiae vinculum. Nuper igitur, cum audissem de patre, scriptum esse a patruo tuo causa tua elegantem sune libellum, quo multas bonas & graves sententias versibus Graecis complexus esset: egi cum eo summis precibus, ut illum commodato sumeret, mihiq; legendi potestatem faceret. Quo impetrato, plus etiam ausus sum: nam his longioribus notis, addens aliquid ad solitas lucubrationes, expressi easdem sententias, ut potui, Latine. Quidquid est, quod effeci, ad te mitto, symbolum summi amoris erga te mei. Utinam veniat aliquando tempus illud, cum ea videamus, quae patrem de indole tua saepe vaticinantem audio. Mihi de me modica sperare sat est: te, qui ita educaris, & qui ne nomen quidem audire tuum potes, quin ad virtutem exciteris, eo perventurum esse confido, ut jam nunc sperem, rebus meis aliquid in te olim praesidii fore. Nam te majoribus ire per altum Auspiciis, manifesta fides. Vale. Romae, Kal. Decembr. MDLXXX.

Ρίζωμ' ἰμαῖον, πῶδε γέληται φρενός,
 Κῆδός τε περὶ πάλῃ τε ὅ γένετο ἔμοι,
 Καὶ τῦτο θεῖν, Μῆναι, πάρε φίλῃ λαΐῃ,
 Σμικρὸν μὲρ ὄγκῳ δῶρον, ἀχρεστον δὲ μὴ,
 Γνώμῃς ὀδηγὸς ὥς τὸ ζῆν ἐν κῇ χαλῶς,
 Νισσὶ τὴν σὺν ὑπὸ πτεροῖσιν χεῖριν.
 Καὶ γὰρ νῦν γένετο παιδὸς ἀρίστη,
 Καὶ γὰρ γένετο μὲν εἰμι, παιδίον δὲ σὺ.
 Σὺ μὲν ἀδινὸς γένετο, ἀμείβεσθαι δὲ ὁ νῦν.
 Νῦν δὲ σῶμα θαλαρὸν, ἀδινῶς φρενός.
 Αἰ' ὅ κῃ σὶ θεῖ, βυλαῖς ἑμαῖς δόλῳ,
 Νόστος φερίδῃ τῶνδ' ὅππῃ λόγος,
 Θῶς πῶπολ' ἡμῶν λαμψὺν ἐσθλὸν ἦσθαι.
 Πρώτῃ κῇ μέλει τ' ὅτι φιλεῖν,
 Ὑπὲρ τε ἢ ἄλλῃ πάντῃ, κῇ σῶμα πλείον.
 Ἐπειδὴ δὲ ἄλλῃς ἦτορ ἢ γένετο σῶμα,
 Σπῆνδον πλείους εἰς τῷ πλείῳ ἀεργετῶ.
 Οὐδὲν γὰρ ἄνδρ' ἡμῶν ἐκείνῳ Θεῷ.
 Μιστὰ τ' Θεῷ δὲ σῶμα πῶς τὸν γένετο,
 Οἱ σ', ὃ φίλ', ἔπειθ' ἂν τι, κ' εἰς φῶς ἤραστο.
 Ζωὴς τ' ἔτ' ὅπως γένετο, κῇ κενετῶ.
 Ποίησιν ἄλλῃς, οἱ ἂν ἀτμῶν πάθοις.
 Μὴ βλάψῃ, ὃ παῖ, καὶ ὅσον ἐπὶ σοι, μαθήσῃ.
 Τ' ἀμείβεσθαι μὴ κλέπτει. μὴ κενετῶ.
 Μὴ χαῖρ' ἰδέσθαι ἅπαν μὴ ποιεῖν θεῖς.
 Φερίδῃ δὲ φερίδῃ, πᾶς γὰρ ὁ ψυδρὴ λίγος,
 Ἀνὴρ ἐκείνῳ, ἀπὸς ἐπὶ, ἂν δὲ ἄλλῃ, αἷος.
 Νισσὶ πτεροῖσιν σκυτὸν ἔχ' ἀσπασίαν,
 Νόμῳ δὲ ἀρίστῃς ἰδοὶ τὸν πτεροῖσιν.
 Κενὴς δὲ δέξῃ τῶνδ' μὴ πτεροῖσιν χεῖριν.
 Ἀλλ' ὅπ, καλ' ὄνῃ, τῶνδ' ὥς τῷ Θεῷ.
 Ἀρίτῃ π' δέξῃ τ' ἐπὶ ὡν πόνῃ.
 Ποιῖ δυνάμει, ἢ ὅσον χεῖρ' ἀδινῆς.
 Νίσις ἔτ' ὅσον ἐκπονήσῃς ποιεῖ.
 Φιλεῖται τῷ γένετο ἑσθλὸν φρενός.
 Τῶν γένετῃν, παῖ, φιλεῖται γένετο.
 Οὐκ ὁ πτεροῖσιν σ', ἀλλ' ὁ γένετο, φιλεῖται.
 Μιστὰ δὲ σῶμα τῷ πόνῃ, ἂν ἔχεις.
 Τὰ δέσῃ ἐκείνῳ αὐτὸς ἐκπὸς Θεῷ.
 Ἐπὶ φερίδῃ πᾶς πτεροῖσιν ὡς πτεροῖσιν ἰσθῶ.

Καὶ

*S*uirps consanguinei, hujus (meae) delectatio mentis,
 Curaque & oblectamentum senectutis mihi,
 Hoc quoque patruo, Marce, ab amico accipe
 Exiguum quidem mole donum, sed non inutile;
 Sententias duces itineris ad bene honesteque vivendum,
 Nuper tua concinnatas gratia.
 Nam & juvenes instituere, senibus decorum est;
 Et ego quidem senex sum, tu autem puerulus.
 Corpus infirmum est senibus, viget autem mens.
 Juvenem autem corpus robustum, imbecilla mens.
 Quocirca & te oportet consiliis meis docilem
 Animo accipere hos obedienti sermones,
 Lumen olim nostro clarum futurum generi.
 Inprimis & maxime Deum ama.
 Et super omnia alia, & plusquam te ipsum.
 Deinde autem alios non minus quā, quam te
 Properantem plurimis ad plurima bene facere.
 Nihil enim hominem magis assimilat Deo.
 Post Deum autem primum venerare parentes,
 Qui te, ocare, & nutrierunt, & in lucem produxerunt;
 Et viventes adhuc ama, & mortuos.
 Facito aliis, quae ab aliis libens acciperes.
 Ne laedito, o fili, quantum in te situm est, quemquam.
 Alienum ne furare, ne maledicito.
 Ne libenter ea loquitor, quae facere fas non est.
 Mendacium autem fuge. Omnis enim qui mendacia dicit,
 Si quidem sponte id faciat, infidus est: fin invitus, imprudens.
 Ab innovationibus te ipsum cohibe longissime.
 Et legum optimas scito esse eas, quae sunt antiquissimae.
 Inanis autem gloriae causa haec ne feceris:
 Sed quia, honesta cum sint, ea praecipit Deus.
 Et virtus & gloria venalis est labore.
 Labora, dum potes, ut, cum imbecillus eris, quiescas.
 Ab iis, qui adhuc juvenes sunt, excepti labores
 Solent senibus commoditatem otii adferre.
 Eos qui te corripunt, fili, libenter ausculta.
 Non qui tibi adulatur, amat te, sed qui te corripit.
 Participes libenter facito pauperes eorum, quae habes.
 Quae dantur illis, ipse persolvit Deus.
 Periculosa quodammodo res est, juvenis supra modum dives.
 Nam

Καὶ γὰρ θρονοὺς αὐτὸς πάντα, καὶ ἔτι οὕτως ἔτα.
 Δαιτυμόνων καλίστην, εὖ ποιεῖ φίλους.
 Πλῆντι δὲ χρῆσις ἦδη πμωπάτη.
 Ἄλ' οὐ γαίτημα ἔκκαλον κακόν.
 Ἀγαθὸς δὲ ἀνὴρ μένοι ἰγγυὸς εἰκῶν ἀφιλοῦ.
 Ἐν τῷ τὸ νικᾷ ἐπὶ, οὕτως εὖ σάμαλι.
 Βύλδωμα πολλὰς ἐν σφῶν νικᾷ χίρσι.
 Ὀλίγον αὐτὸς ὀλίγον αὐτῶν, σφῶν ποιεῖ.
 Ἐλδύριον ἔστι μῦθος ἢ δὲ λ. θ. θίλσι;
 Καλὴν δὲ δίδωκεν αὐτὸς ἀδελφίας λαχόν;
 Δαπάνην δὲ φάσκει, καὶ π. κερδαίνειν αὐτὸς.
 Μιτ' ἀσφαλτοῦς ἰσχυρῶν, κινδύνου δὲ ἄπειρα.
 Ἀπὶχον ποιητῶν, καὶ κατὰ ἡδονὴν αὐτῶν.
 Ὅστις αὐτὸς τῶν γὰρ μὴ φοβεῖται τὴν δίκην,
 Μιτὰ τῶν γὰρ ὅψι σφῶν φοβεῖσται.
 Καλίστην ἐπὶ μῦθον γινώσκων οἶον.
 Ἄλ' οὐ τῶν τῶν πάντων αἰσθητῶν.
 Μηδὲν φρονησῆς σφῶν, ἀπὸ μὲν γὰρ οἶον,
 Μηδὲν ταπεινὸν, ἔστιν γὰρ τοὶ πάντες.
 Λίξον κακῶς ἀλλοι πῶς, εἰς σφῶν βλέπει,
 Μηδὲν ψίγ' ἀλλος, οὕτως ἀμικπῶν αὐτῶν αὐτῶν.
 Πιστὴν ἔκκαλον ὁπότεν ἐμπόση λόγῳ,
 Σιγῶν ἀδύσῳ τ' ἐπὶ π' ἀσφαλτοῦς.
 Ἐλδύριον ὅτ' ἐκείνη δαλῶν νόμοις.
 Οἷς οὐ λατρεύεις, ἴδω λατρεύων οἶον.
 Τοιούτῳ ἴδω ἔκκαλον, οἷς ἔστιν.
 Διάκωσις ἦδ' ἦδη δὲ ἀκρωτιστάτη.
 Τοῖς χρωμίνους πᾶσι χρῶματ' ἐπὶ χρῶματι,
 Ἀχρηστὴ δὲ ἀλλος καὶ νόημα κτηματι.
 Μηδὲν ποιεῖν ποιητῶν, ἐλπίτης λατῶν.
 • Μάταιον ἐλπίς ὁκωδερκὴς γὰρ οἶον.
 Πολυφίλοι δύνει, ἀφίλοι δὲ οἱ δυστυχῆς.
 Παύροις ἐνῶσαν πῶν ἀρήσεις βροτῶν.
 Σφῶν δὲ ἔκκαλον παλαιόν, οἱ πλείους κερδοί.
 Οὐ συγκυρῶσι ἔτι πῶς καὶ πλῆτ' πολὺς.
 Κτῆσις γὰρ ἀμικπῶν τῶν φροῖν ἐπισκοπεῖ.
 Ἀμικπῶν πολλῶν, καὶ δυνάμει αὐτῶν σφῶν.
 Τὸ τ' ἀλλος γινώσκων πάντων, ἰαυτὸν δὲ ἀγνοῖ.
 Μικρὴ, φρονησῶν ὥσπερ ἴσως συγκυρῶν,
 Πρὸς τῶν φροῖν, ἢ αὐτὸς ἰχθυὺς ἰσχυρῶν.
 Ὅπως ἦν ἔργων παύροις, ἀχρηστοὶ λόγοι.

Nam & audax est ad omnia, & mens non inest.
 Pulcerrimum foenus est, benefacere amicis.
 Opum autem usus hic est omnium honoratissimus.
 Semper mala est malorum vicinia.
 Bonus autem vir, etiam si nihil aliud, quam prope ha-
 bitet, prodest.
 In mente consistit vincendi facultas, non in corpore.
 Unum sapiens consilium multas vincit manus.
 Parvum parvo additum efficit acervum.
 Liber vis potius, quam servus, vivere?
 Et bonam famam, non infamiam consequi?
 Suntum autem fugere, & semper aliquid lucrari
 Tuto, facillime, & sine periculo?
 Abstineto a rebus turpibus, etiam si admista sit voluptas.
 Quicumque ante factum non timeret iudicium,
 Post factum sero sapiens timebit.
 Pulcerrima disciplina est, Deum cognoscere.
 Sine hac autem aliae omnes inutiles sunt.
 Nihil superbum animo agites, homo enim es:
 Nihil humile, patria enim tibi est caelum.
 Detracturus de alio quopiam, te ipsum intueri,
 Neque vitæpera alios, cum ipse reprehensione non careas,
 De principibus cum inciderit sermo,
 Tacere & sitim non facit, & tutissimum est.
 Id liberi est, servire sponte legibus.
 Quibus dum servis, scito, te Deo servire,
 Talis est quisque, qualibus oblectatur:
 Haec autem est certissima morum dijudicatio.
 Utentibus pecuniae vere sunt pecuniae,
 Aliter autem inutiles & infructuosae possessiones.
 Nil improbe feceris, sperans fore ut lateas.
 Vana spes est, acute enim videt Deus.
 Amicis abundat felicitas, infelices autem amicis carent.
 Paucis inesse hominibus invenies fidem.
 Sapiens autem dictum vetus: plures mali.
 Non concurrunt & multa prudentia, & multae opes,
 Nam immodica opum vis menti caliginem offundit.
 Magna inscitia est etiam ei qui videtur sapiens,
 Alia nosse omnia, seipsum autem ignorare.
 Victoria, ut quae prudentiae cognata sit,
 Ad consideratos, non ad robustos, inclinat.
 Ubi opus est factis, inutiles sunt sermones.

Sa-

Ρίζαν ὑφανίδαις, κ' αὐτὸς τὰ δέοντα ποιήσων.
 Ἡ γὰρ ἀπ' ὀργάνων τάχα πλείς ἀνιμώμενος δούλη.
 Λόγος εἰς παλαιὸς ὑμῖνος, ἔργα δ' ἀπείρηται.
 Κακὸς δ' ὁ μέγιστος μὴ λίγος, πρᾶττον ἢ μῆ.
 Ἀποκρίσιν εἰς τὸ πῖνον.
 Ὑδαὶν δὲ τὰ βάκη πλύνει, οἶνον ἢ λάρυγγα,
 Καὶ βατράχοισιν ὕδωρ, οἶνον δ' αἰδομένοι πρὸ πῖνον.

Ἐπανόρθωσις.

Ἵδροποτεῖν κάλλιπον, ἐπὶ νότον ἔμπροσθεν αἰεὶ
 Νηφελῶν, μεθίον δ' οὐ μᾶλλον ἢ αἰδοῦν ἔοικε.
 Εἰς τὸ αὐτό.

Πόμ' αἰθρώποισιν οἶνον, ὕδωρ θρήνημασι.

Ἐπανόρθωσις.

Πολλὰς ποθεῖς ἀπείκασ' οἶνον θρήνημασι.
 Σωπὸν φιλεῖς, αἰθρῶν; τίω ψυχῶν φίλῃ.
 Κεῖνη γὰρ εὐ σωθεῖσα συσάξει δῖμος.
 Ἀμειλιμένη δὲ καὶ τὸ σῶμα αὐτῇ οἴχεται.
 Σοφοῖσιν ὕδωρ παρ' κελυῖς ἀκυστῶν,
 Λόγους ἐκ' ἔργων προσφίρειν αἰχρῶν καλῶς.
 Σοὶ φίλῳ αἰχρῶν φίλων μῆτ' εἴη, μῆτε γένοιστο.
 Κάλλιστον δ' ὀρετὴ δισμὸς ὁμοφροσύνης.
 Πλείους αἰεὶ φοβήσῃς ὁ πλείους φοβῶν.
 Ἀρχομένῳ φίλῳ, φυλακῇ τ' ἀρχοῖτον ὄρετῃ.
 Ὅν δ' ὁ λίως μιστῇ, κεῖνος εἰς ἐπικίνδυνον ὄρετῃ.
 Πολλοὺς ἀπιστῶν, ἔχ' ἀμαρτήρας πολὺ.
 Συνεοδόμενοι ποτ' ἦσαν αἰθρῶν δύο,
 Ὡς ἡ βροχὴς μὴ εἰς, ὁ δ' ἀπὸ τῆς παχύς.
 Χ' ὁ μὴ παχὺς ἐβροχῶν, ὁ δ' ἐβροχὴς ἔτρεχε.
 Ὁ παχὺς, αὐτὸς δ' εὐδελῶν ἡρώδῃ, ἐλατῶν.
 Τὸ μὴ ἴσιν ἐκ τῶν φίλων συνεικνόν.
 Τὸ ἢ πλειονέτερον, μῖστος ἐξεργάζεσθαι.
 Κάλλιστον ἐπὶ τῶν ἐκ ἀνθρώπων δίκην.
 Ἵχθις ἢ πᾶσι τῇ σῶμα, θρασυρὸς μέγας.
 Τοῖς δ' εὐ τρωφείῳ ἰδιώτῃ πολλῶν φίλῃ
 Τὸ, καλὸν ἰδιώτῃ, ἢ ἐραδόντων τῶν.
 Δάκρυς ὅχλος φαῦλῳ ἐγκλῶν βίῃ.
 Πλάττωται γνώμη.
 Χρυσὸς πολὺς μίγιστον ἐν πόλιν κακῶν.
 Ἐλίσσιν ἄλλας, ἢ ἐλίσιν κ' αὐτὸς τέχνης.
 Καλὸν ἢ τὸ πλεονέκῃ, ἀλλὰ τὸ πλεονέκῃ ἐκ καλῶν.

*Sacrificans caelestibus, etiam ipse quae oportet facito.
Nam vota quae a cessantibus fiunt, plerumque irrita sunt.
Multis comita est oratio, sed facta indecora.
Malus autem est, qui modesta quidem loquitur, sed non facit.*

Jocosum de potu vini.

*Aqua oportet pannos laceros ablueri, vino autem guttur:
Et ranis aquam, vinum autem viris propinare.*

Correctio.

*Aquam bibere optimum est, si quidem mens constans
semper est*

Sobriorum: ebrius autem suis similior est, quam viri.

De eodem.

Potus hominibus est vinum, aqua pecudibus.

Correctio.

Vinum epotum multos pecudum similes reddidit.

Te ipsum amas, o homo? animam ama.

Illa enim servata simul conservat corpus.

Neglectae autem ipsi etiam corpus simul interit.

Apud sapientes iudices nemo audiendus est,

Qui super turpibus factis pulcros sermones adserat.

Tibi amicus qui turpia amat, neque sit, neque fiat.

Pulcerrimum autem concordiae vinculum virtus.

Plurimos semper metuet, qui plurimos terret.

Subditorum amicitia, optima principis custodia est.

Quem autem populus odit, illius intutum est imperium.

Multis diffidens, non multum aberrabis.

Iter una faciebant olim homines duo,

Quorum erat tardus quidem unus, alter autem celer:

Et celer quidem tarde ibat: tardus autem currebat,

Celer ille, antequam advesperasceret, relictus est.

Aequale quidem amicos continendi vim habet:

Plus autem sibi arrogare, inimicitias efficit.

Pulcerrimum est in rebus humanis iustitia.

Corpus autem ex omni parte sanum, magnus thesaurus est.

Bene autem educatis magnam voluptatem adfert

Honesti amantes, consequi ea, quae amant.

Opinio vulgi, malus dux vitae.

Platonis sententiae.

Multum aurum maximum malum est in civitate.

Miserere aliorum, ut & tu misericordiam consequaris.

*Non opibus affluere pulcrum est: sed opes pulcris ra-
tionibus partas habere.*

Vi.

Οὐτελλίς ἔ Ρωμαίων αὐτοκράτορ· γινώμη.
Ἥδησι ἔξι πολίμει· ποσφαγής.

Τὸ αὐτὸ ἄλλως.

Ἐχθρὺ σφαγίντ· ὀδομῶν κρίας πύξ.

Ἐπαιέθασις.

Οἱ συγγινώσκων δυσμῶν, πῦται φίλον.

Βδελυρὸν ἔ σῆγμω πωσταχῶ μισαφόν·.

Μή πρὶ ποτ' ἄχθ· τίοςσι ἐμπίσσι κρεῶν,

Οὔσι δύναται εἶν, καὶ ὀδινῆς περ ὦν, φέρειν.

Κακὸν πολίτης ἔ νόμω σφωπτορ·.

Ὀρεσίῳ ποιητῇ Ρωμαϊκῷ γινώμη.

Νῦν, κῆλ·, ἀγίνωκα, πάντ' ἐὼ χρέμασι.

Ἐπαιέθασις.

Νῦν ἐμπορίζι χρέματ', ἢ νῦν χρέματα.

Πλῦτ· δι μὲν ὀμορφον ἀπίδωξ' ὀδινῶν,

Μετ' ὀδομῶν τὸν σῆν οἶτα κισθήλων γίνω.

Ἀλχευσι αἰδῶς χρέμα τῷ κισθημένω.

Ὀρε· ἄγαν ὀδομῶν παλαιῶν κρεῶν μυστ' ἔθω.

Φείδιο, μὴ ὀδομῶν ὄμωι, μὲν κρέμα.

Ὡ γλῶσσα, γλῶσσ', ὡς μέγιστοι ὄντα πᾶμμεκρον,

Μισγᾶλ', ἀν ἀπὴ χαλινῶν, ἐργάζη κρεῶν.

Φουκλίδε ποιητῇ γινώμη.

Πρώτη πλῦν, οἶτα δ' ὀδομῶν

Ἐπαιέθασις.

Πρῶτ' ὀδομῶν χρέμα, οἶν' ὁ πλῦτ· ἔψιται.

Τῶν ᾗ δικαίων κρεῶν κείνται θιός.

Τὰ πρὶ τὸ θῆν μῆποσι πολυπραγμοῦς.

Ἰδῶν ᾗ οἶν ὀδομῶν, πισδύει δ' ἄλλος.

Εἰ πᾶ παρὶν ἄγαν·, βασιλίων βασιλεύτερος ἴσσι,

Εἰ δὲ μὴ, δὲ γαλῆ τῆσιν ἐὼ πύξ.

Ὁ δὲ σφίς ἴσσι καὶ·, ὅς ἄλλω πλείονα οἶνι,

Ἀλλ' ὁ δ' ἐὼ καμρῷ χρέμα·, οἶς ἔκρη.

Ὡ πλείονα δῶν, κ' ἔκ ὁ πᾶν ἔχων, πύξ.

Ἐλπίξι πάντ', ἀγαν·, καὶ πᾶν ὀδομῶν.

Τέ, τ' ἄγαν ἄπτεν, ἐν τὸ πισδύει ἄγαν,

Ἡ μὲν ποιητῶν, ἢ ἔκ ὀδομῶν ἴσσι.

Σωτηρία πόλιν, ἢ κρεῶν καὶ ὀδομῶν,

Ἀλλ' ἔχων τι ἐν κρεῶν δὲ καμῶν.

Πᾶν ἴσ' ἀγαν· τῷ κρεῶν ποτ' ἐὼ χρέμα

Vitellii Romanorum Imperatoris sententia.

Suavisime olet hostis recens interfectus.

Idem aliter.

Inimici jugulati suavem odorem spirat caro.

Correctio.

Qui ignoscit inimico, amicum parat.

Abominanda autem ubique res est homicida.

Ne cui unquam tantum malorum pondus incidat,

Quantum perferre, quantum libet imbecillus sit, queat.

Mala res est civis lege sapientior.

Horatii poetæ Romani sententia.

Prudentia, forma, nobilitas, omnia insunt in pecuniis.

Correctio.

Prudentia parat pecunias, non prudentiam pecuniae.

Opes autem neque formosum quemquam reddiderunt,

Neque nobilem, qui prius esset ignobilis.

Inutilis res est pudor homini egenti.

Jurjurandum nimis promptum ingentem vim malorum attulit multis.

Parce neque prompte jurato, neque frustra.

O lingua, lingua, ut, particula cum parva sis,

Magna, si frenum absit, efficies mala.

Phocylidae improba sententia.

Primum omnium habeamus divitias, deinde autem pietatem colamus.

Correctio.

Primum pietatem colere oportet, deinde opes sequentur.

Iustorum enim valde magnam curam gerit Deus.

Quae ad divinum numen pertinent, nunquam curiose quaesieris.

Neque enim visu attingi possunt, credere autem satis est.

Si iis, quae adsunt, contentus es, regaior es ipsis regibus.

Sin minus, molesti contabescis in paupertate.

Non ille sapiens, qui aliis plura scit:

Sed qui bene, & opportune utitur iis, quae didicit.

Qui pluribus eget, non qui pauca habet, pauper est.

Spera omnia, o homo, & omnia metue.

Et nimis incredulum esse, & nimis credere.

Ille quidem improborum, hic autem fatuorum morbus est.

Salus civitatis non in eo consistit, ut bene positae sint leges,

Sed ut bene positae robur obtineant, & imperent.

Necesse est in longinquitate temporis

Ggg

Bo.

Φάδων ἀπ' ἀγαθῶν ἵπτα σποβῆται κραά. —
Πράττοιται τὰ καλ' ἀδύνατ' ἐπ' ἀκαχεργῶν.
Ἀπορῶνται τ' ἀκαχοί σ' ; ἰάρεται.

Μήποτε μεταδύσης σὺ δ' αὖ, πῶς τῷτο θῆα·
Τὸ δ' αὖ γὰρ αὐτῷ πικρὸν ἐπ' αὖθις θίλται.
Πλάττει πρόχειροι σῶμα, ἔνθ' δὲ σάμαί·
Θιγῶν τὸ σῶμα πῦσι, ἔνθ' δὲ σῶμα θίβει.
Πῶς δὲ πῶδ' ἔξαι τ' ἄλλα, σπυρὶν σὺν ἔχαι;
Τῶν ἀδύνατων ἢ τῷτο πῶς σφοδρὸς διαί,
Ἄμ' ἀγαθὸν εἶναι σφοδρῶς, καὶ πλατῶν σφοδρῶς.
Μαυρῶν λόγῳ· ἐπ' αὖτε μὲν μὲν ἀλλοτῶν.

Καὶ τὸδ' Μαυρῶν· μὲν δὲ ἀπορῶν πῶς.
Οὐδὲ φοβήσῃ τὸς θῆν φοβημένους.
Πολλοὺς προσεπὶ δ' ἀρετῶν ἢ μὴ ἐμπειρία.
Πῶς δὲ ἔκιν· π' αὖθις ἀνὰ ξύμφῳ.
Οὐκ ἔστιν ὁδὸς πῶς πῶς κίρῳ καλῇ,
Ἄλλ' ἔστιν ἢ καὶ ζῆλον κίρῳ φέρει.
Τὰ λεγόμενα εἰς σῶμα πλατῶν φάσμαται,
Ἦ μαχαίρῳτ' ἐπ' αὖτε τοιχωρῶν,
Ἦ δειλιῶνται πλατῶν, ἢ μαιχῶν δόλοι,
Ἦ φιλομαχῶν παύσῳτ', ἢ γὰρ αὖθις ὕλαι.
Οὐκ ἔστιν ὁδὸς ὡς, ἢ φίλων πῶς λαίβει,
Ἦ ἔστιν σὺν προσεπὶ τὴν γῆν, μάλιστα.
Οὐκ ἀγαθὸν ἀρετῶν τῇ πῶς ἰόντι κερταῖ,
Ἀγαθὸν δὲ ἐκείνῳ, ὅς ἰόντις ὑπηρετῶ.
Ποιητῶν εἶναι, καὶ θίλται ὅμως διαί.
Ἀμείνῳ ἄλλω, ἔχαι πῶς πῶς.
Λαβὼν ἴσπῳται, εἰδῶν εἰσπῶν τὸ σὺν,
Ἦ, εἰ σὺ μάλιστα ἀπορῶνται γαίῳ,
Καλὸν ἀπορῶνται ἢ σὺν σῶμα καλοῖς.
Ἦ εἰ δὲ ἀπορῶν καὶ δόσις ὡς πῶς,
Σπῶνται καλῶν τῶν ἀλλοτῶν αἰσπῶνται πῶς.
Τὰ διαπορῶν ἀπορῶν μὴ ζῶντι κερταῖ.
Οὐδὲν τ' ἐξαπῶνται, καὶ ἐπ' αὖθις ἐξαπῶνται.

Bonis ex falsis vera ut eveniant mala.

*Qui quae honesta sunt, agit, fieri non potest, ut male
rem gerat.*

Egentem justum non vidi.

Ne unquam quaesieris de Deo: Quomodo hoc facit?

Nam facere & velle ipsi idem est.

Opibus pluris facito corpus, mentem autem corpore.

Mortale corpus est omnibus: mens autem imago Dei.

Qui tandem habebis alia, te ipsum non habens?

Unum hoc eorum, quae fieri non possunt, sapientibus videtur,

Simul valde bonum esse, & valde divitem.

Omnia sunt, Muretus ait, speranda labore.

Hoc quoque Mureti est: absque labore nihil.

Nihil terrebit illos, qui Deum timent.

Multos audaces facit inesperienza.

Experientiae autem tarditas & cautio cognata est.

Non est lucri bonus odor, undecunque sit,

Sed & iactura interdum potior est lucro.

Spectra illa, quae dicuntur in tenebris vagari,

Aut machinamenta sunt eorum, qui perfodiunt parietes,

Aut timidorum figmenta, aut adulterorum doli,

Aut hominum risus amantium ludicra, aut anuum fabula.

Dum non eges, amicorum periculum facito,

Ut, quid te, cum egueris, expectare oporteat, discas.

Non bonum est civitati magistratus, qui legibus imperat,

Bonum autem ille, qui legibus subservit.

Improbum esse, & velle tamen videri

Meliozem aliis, ultima est improbitas.

Sumpto speculo, formam tuam inspice:

Ut si te mater decoro vultu genuit,

Pulcrum vultum pulcris moribus coronas;

Sin autem informis, & aspectu foedus sis,

Properes bonis moribus id, quod tibi deest, supplere.

Secreta dominorum scire ne quaerito.

Nec falli a quoquam, nec quenquam fallere, pulcrum est.

Ggg 2

Illud

Καὶ γὰρ ἐκείνο κρεῖττον, καὶ τίδ' ἐπιπλάχῃ.
 Παύσινισι τὸ βύλαδ' ἐπ' ἐχέτω σὺ δούτιν.
 Τὰ γὰρ παρ' ἐχέτω πᾶσι ὑποπλάτῃ, σφῶν.
 Ἄν' αὖ ἐξιστοῖν ἀεθλῶς, χρῆσθ' ὅπως.
 Τὸ χρῆσθ' οἶν, ἔδωκεν αἰμαλῆσας, δίκην.
 Ἀβελτὴρ σημεῖον, ἀπὲρ ἀφροσύνης.
 Ἡμεῖς αὖτις, αἰπῶς τὴν τέχνην.
 Ποιῶμεν ὅλην ἔφυσεν, καὶ ὅλην πόνοι.
 Ὡς βλαδύροι ἐσθ' ἢ τῶν δούτων αἰμαλῆς.
 Ἀπλῇ κατέστη ἔργα, καὶ μόχθον διπλῇ.
 Ὅπως τιν' ἄλλοι εἰσὶν ἀπυροῦται,
 Ἡμεῖς δὲ δούτων πᾶσι ἐξ ἴσας παύειν.
 Εἰς γὰρ κυβερτῇ πᾶσι τ' ἀνθρώπων νόμος.
 Φίλος μὲν δούτων ἐσθ' ὅς πλείους ἔχουσιν.
 Ὅλως αὖ ἔχουσιν περ, ἀλλὰ πῶς, δύσκολον.
 Εὐέλπεις ἔτι ἔστι μίσην πᾶσι γένε.
 Οὐτ' αὖ δύσκολος, μίσην ἐν πᾶσι περ.
 Ὡς φίλοι, ἔστι πολλὰ ποροῦται πλείους,
 Οὐ χρῆσθ' πᾶσι καλλίστῃ ἡμῶν,
 Οὐδὲ πολλὸν ὅλως ἐπὶ γὰρ ὁ πατὴρ ἐμὸς,
 Ἀγαθὸς περ αὖ αὐτὸς τι, καὶ ἐξ ἀγαθῶν χαλκῶς.
 Αἰδῶ δὲ πολλῶν, οἱ γὰρ βυλῆσται,
 Ἐπιδόσκει σὺ, καὶ πολλὸν γὰρ φίλος,
 Καὶ εἰ ἐκιδόσκει προσφίλος σφῶν μίσην.
 Οἷς καὶ αὐτὸς αὖ πᾶσι ἐντράφῃ, μεθ' ἡμῶν,
 Γενέσθ' ἐμὸς μὲν πᾶσι ἐπιδόσκει βίη,
 Κρίσκει δὲ σὺ γὰρ ἐπιδόσκει καὶ τέρψιν μόνον.
 Οὐ γὰρ εἰ ἀνάγκη, (ἐν γὰρ αὖ εἰρήσεται,))
 Βίη σπαιρίζεται ἀνδρὶ ἡγεῖσθ' ἐδνί,
 Λαδοῖτα παρ' ἐμῷ μίσην, ἀλλ' ἀρετῶν ὅμως.
 Σὺ δὲ αὖ φίλον γένεσθαι φιλάει πατὴρ,
 Τάχιστα μοι γένεσθαι πρὸς γένεσθαι καλῶν.
 Νωτὸς γὰρ ἐδνί ἐπὶ δυσμενῆς ἔφυνεν,
 Θεοῖς ὅμως καὶ πολλοὶ ἀρετῆς τι, καὶ ἀγαθῶν

Illud stultitiae, hoc improbitatis opus.
 Bene explorato consilium ab inimico tibi datum:
 Omnia enim ab inimicis profecta suspecta habere sapientis est.
 Quodsi diligenter examinatum bonum esse constiterit:
 Ne curato, quis dederit, sed quod bonum est capito.
 Fatui signum est, eorum, quae imprudenter
 Peccavit ipse, culpam conicere in fortunam.
 Labor otium parit, & quies laborem.
 Ut noxia res est eorum, quae fieri oportet, dilatio:
 Imperfecta reddit opera, & laborem duplicem.
 Quodcunque cuiquam contigisse videris,
 Puta aequae idem posse omnibus contingere:
 Namque una lex humana gubernat omnia.
 Amicos optabile quidem est quam plurimos habere:
 Paucos autem habens aliquis, sed fidos, fortunatus est.
 Neque ad sperandum supra modum facilis esto,
 Neque vicissim difficilis: modus omnibus in rebus decorus est.
 O carissime, non tibi multa arvi jugera,
 Non auri talenta relinquam moriens,
 Neque multas opes. Nam ne mihi quidem pater:
 Quamvis & bonus esset ipse, & bonis prognatus.
 Pudorem autem multum, si Deus volet,
 Indam tibi, & multum Dei timorem,
 Et te edocebo amanter ac sollicitè
 Eas, quibus & ipse, cum puer essem, innutritus sum,
 disciplinas,
 Quae mihi quidem fuerunt totius viaticum vitae,
 Tibi autem ornamento tantum & oblectationi futurae sunt.
 Non enim cogaris, (cum Deo autem dictum sit,)
 Victu indigens cuiquam homini servire,
 Cum acceperis a me modica quidem, sed tamen sufficientia.
 Tu vero, o amica proles amicissimi patris,
 Citissime mihi expergiscere ad cognitionem rerum pul-
 crarum.

Ὅρᾳς ἱμ', αἷς κὺ νυδὺς ἐκ πολλῇ γῆρας
 Καὶ θελὺς αἰὲν κὺ κρατάρην μετὰ σὺ,
 Οὐ παύομαι νύκτωρ τι κὺ μὲν ἡμέραν
 Νυκτίαις ἀνέπνυζας ἱξαντλῶν πόδας;
 Πρῶτ' εἰ δ' ἐπ' ἡοῖς ἀγῶντος οἰκίαν κελῶ,
 Λοχὸν δ' ἰόρῳ, εἴπε δ' οἶκον, βιβλίοισι
 Ὡς ἀρσενικῶς, σπάνιον ἐκφίρω πόδα.
 Παρὰ δ' αὖ γὰρ τὸ σὺ γίνεσθαι, παῖ φίλε;
 Τῷ μὲν ἰσχυρῶν, ὅλλ' ἐπιτήδεος τ' ἱερῶν.
 Καὶ σάφειον ἀφαιδῶν φαιδῶν χρόνον.
 Ταῦτ', ὦ παῖ, ξυίχεσθαι, δεῖται σὺ ἐνέσθαι ἵστα.
 Μείζονι δ' ἐν μείζονι δέξασθαι ἡλικίαν.

FINIS TOMI PRIMI.

*Vides me, ut & edentulus a multo tempore senex,
Et tusfis semper & pituitae plenus cum sim,
Non defino noctu & interdiu*

Juvenibus congruentes exhaurire labores.

*Mane autem sub auroram primus famulos voco,
Lucernam petens: deinde autem domo, libris
Tanquam agglutinatus, rarus effero pedem.*

Exemplum tibi hoc sit, fili amice,

*Ne dedas te ignaviae, sed & ames scientiam,
Et corpori non parcens parcas tempori.*

Haec, o fili, conscripsi, putans tibi utilia fore.

In majori autem aetate majora accipies.

FINIS TOMI PRIMI.

